ПРИЧОРНОМОРСЬКИЙ НАУКОВО-ДОСЛІДНИЙ ІНСТИТУТ

ЕКОНОМІКИ ТА ІННОВАЦІЙ

ІНФРАСТРУКТУРА РИНКУ

Електронний науково-практичний журнал

Випуск 36

Одеса

2019

Головний редактор:
Шапошников Костянтин Сергійович – доктор економічних наук, професор.

Члени редакційної колегії:

Барна Марта Юріївна – доктор економічних наук, професор.
Велькі Януш – доктор економічних наук, професор.
Гавкалова Наталія Леонідівна – доктор економічних наук, професор.
Гальцова Ольга Леонідівна – доктор економічних наук, професор.
Дзіеканські Павел – доктор економічних наук, професор.
Коваль Віктор Васильович – доктор економічних наук, доцент.
Маргасова Вікторія Геннадіївна – доктор економічних наук, професор.
Стеблянко Ірина Олегівна – доктор економічних наук, доцент.
Ситнік Інесса Василівна – доктор економічних наук, професор.
Пілеліене Ліна – доктор економіки, професор маркетингу.
Пономаренко Тетяна Вадимівна – доктор економічних наук, доцент.

Електронна сторінка видання – www.market-infr.od.ua

Видання входить до «Переліку електронних фахових видань, в яких можуть публікуватися результати дисертаційних робіт на здобуття наукових ступенів доктора і кандидата наук» на підставі Наказу МОН України від 7 жовтня 2016 року № 1222

Рекомендовано до поширення через мережу Internet Вченою радою Причорноморського науково-дослідного інституту економіки та інновацій (протокол № 10 від 28.10.2019 року)

ISSN (Online): 2519-2868

© ПУ «Причорноморський науково-дослідний інститут економіки та інновацій», 2019

РОЗДІЛ 1. СВІТОВЕ ГОСПОДАРСТВО І МІЖНАРОДНІ ЕКОНОМІЧНІ ВІДНОСИНИ

МІЖНАРОДНІ ПОДАТКОВІ ВІДНОСИНИ У СФЕРІ УНИКНЕННЯ ПОДВІЙНОГО ОПОДАТКУВАННЯ: ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ

INTERNATIONAL TAX RELATIONS IN AVOIDING OF DOUBLE TAXATION: PROBLEMS AND PROSPECTS

УДК 336.227
https://doi.org/10.32843/infrastruct36-1

Вербіцька І.І.
к.е.н., доцент,
доцент кафедри фундаментальних та спеціальних дисциплін
Чортківський навчально-науковий інститут підприємництва і бізнесу
Тернопільського національного економічного університету

У статті висвітлено результати дослідження правової та економічної природи подвійного оподаткування, зокрема природи міжнародного подвійного оподаткування. Розглянуто внутрішню та зовнішню складові досліджуваного явища. Узагальнено перелік країн, з якими є чинними міжнародні договори про уникнення подвійного оподаткування, підписані Україною. Зроблено висновок, що сьогодні в Україні сформовано ґрунтовну систему двосторонніх або багатосторонніх міжнародних договорів про уникнення подвійного оподаткування доходів та капіталу. Відзначено, що питання методів уникнення подвійного оподаткування врегульовано також на рівні законодавчих актів. Проаналізовано ефекти приєднання України до багатосторонньої конвенції щодо імплементації заходів, пов'язаних з податковими угодами з протидії розмиванню бази оподаткування та виведення прибутку/доходів з-під оподаткування (MLI) в контексті запобігання неправомірного використання положень конвенцій про уникнення подвійного оподаткування.

Ключові слова: *оподаткування, міжнародне подвійне оподаткування, уникнення подвійного оподаткування, міжнародний договір.*

В статье освещены результаты исследования правовой и экономической природы двойного налогообложения, в частности природы международного двойного налогообложения. Рассмотрены внутренняя и внешняя составляющие исследуемого явления. Обобщен перечень стран, с которыми являются действующими международные договоры об избегании двойного налогообложения, подписанные Украиной. Сделан вывод, что сегодня в Украине сформирована основательная система двусторонних или многосторонних международных договоров об избегании двойного налогообложения доходов и капитала. Отмечено, что вопрос методов избегания двойного налогообложения урегулирован также на уровне законодательных актов. Проанализированы эффекты присоединения Украины к многосторонней конвенции по имплементации мероприятий, связанных с налоговыми соглашениями по противодействию размыванию базы налогообложения и вывода прибыли/доходов из-под налогообложения (MLI) в контексте предотвращения неправомерного использования положений конвенций об избегании двойного налогообложения.

Ключевые слова: *налогообложение, международное двойное налогообложение, избегание двойного налогообложения, международный договор.*

In the article it was noted that globalization of the world economy is the most important factor that determines economic development nowadays. It reflects in the expansion of international cooperation, the movement of capital, goods and services, which in turn creates a double taxation. In case of double taxation, one tax imposes on another, and this is inevitably accompanied by negative economic consequences. It is noted that international tax relations in the field of double taxation is the subject of research by many scientists, but significant variability economic and political conditions of our country causes significant relevance of scientific research in the study area. The results of the study of the legal and economic nature of double taxation and, in particular, of international double taxation are highlighted in the article. The internal and external components of the studied phenomenon are considered. Double taxation becomes a barrier to economic turnover. It arises in the national tax system because of action of internal and external economic as well as political factors. International double taxation arises because of the existence of certain economic prerequisites and contradictions between the tax laws of two or more states. The list of countries with which international double tax treaties signed is summarized by Ukraine. There was made conclusion that in Ukraine today a system of bilateral or multilateral international treaties on the avoidance of double taxation of income and capital has been formed. It is noted that the issue of methods of double taxation avoiding is also regulated at the level of legislative acts. The effects of Ukraine's accession to the multilateral convention on the implementation of measures related to tax treaties to counteract the erosion of the tax base and profit/revenues tax (MLI) in the context of preventing the misuse of double tax conventions are analyzed. The legal support of avoiding of income and capital double taxation and its relationship with tax treaties to counteract the erosion of the tax base and the elimination of profit/revenues from taxation are granted in the article.

Key words: *taxation, international double taxation, avoiding of double taxation, international agreement.*

Постановка проблеми. Найважливішим чинником, що визначає розвиток світової економіки в умовах сьогодення, є її глобалізація. Це виражається в розширенні міжнародної співпраці, русі капіталу, товарів та послуг, що створює подвійність оподаткування. За подвійного оподаткування один податок накладається на інший, що обов'язково супроводжується негативними економічними наслідками. З огляду на це існує нагальна потреба визначення основних тенденцій міжнародної практики оподаткування та використання найкращого зарубіжного досвіду в податковій системі України [11, с. 98].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Різні аспекти міжнародної податкової політики щодо уникнення подвійного оподаткування висвітлені у численних наукових працях останніх років. Так, у статті А.В. Гарбінської-Руденко надано правову характеристику розвитку міждержавного

співробітництва у сфері запобігання міжнародному подвійному оподаткуванню [1]. І.П. Устинова та Т.Ю. Мединська у своєму дослідженні висвітлили міжнародну практику усунення подвійного оподаткування [9]. Практичне застосування деяких податкових норм щодо визначення резидентства фізичних осіб за уникнення подвійного оподаткування обґрунтовано Є.В. Дулібою [4]. В.В. Ходзицька узагальнила світові тенденції уникнення подвійного оподаткування доходів [10].

Отже, міжнародні податкові відносини у сфері уникнення подвійного оподаткування є об'єктом дослідження багатьох учених, однак суттєва мінливість економічних, політичних умов розвитку нашої країни зумовлює значну актуальність наукових розробок в окресленому аспекті.

Постановка завдання. Метою статті є з'ясування поточного стану правового регулювання уникнення подвійного оподаткування у вітчизняному просторі на основі сформованого міжнародного правового забезпечення та практики.

Виклад основного матеріалу дослідження. Відповідно до Британської енциклопедії подвійне оподаткування в економіці – це ситуація, коли одні й ті самі фінансові активи або прибуток підлягають оподаткуванню на двох різних рівнях (наприклад, особистому та корпоративному) або у двох різних країнах. Останнє може виникнути тоді, коли дохід від іноземних інвестицій оподатковується як країною, в якій він зароблений, так і країною, в якій проживає інвестор. Для запобігання цьому виду подвійного оподаткування багато країн розробили договори про уникнення подвійного оподаткування, які дають змогу отримувачам доходу компенсувати вже сплачений податок на інвестиційний дохід в іншій країні проти податкового зобов'язання в країні проживання [13].

Подвійне оподаткування не завжди означає буквально використання одних і тих самих податкових важелів, оскільки це також є можливим за умови часткового накладення одного об'єкта на інший, що відбувається як у межах національної податкової системи, так і в податкових системах інших країн. Подвійне оподаткування виникає в національній податковій системі з причин, які є внутрішньо- та зовнішньоекономічними, а також політичних. Міжнародне подвійне оподаткування виникає через наявність певних економічних передумов та суперечностей між податковими законами двох чи більше держав. Такі економічні передумови включають велике поширення міжнародної економічної діяльності, інвестування за кордон, підвищення ставок податку на прибуток до такого рівня, що подвійне оподаткування стає бар'єром для економічного обігу.

Для точнішого розуміння природи подвійного оподаткування слід звернути увагу на внутрішню та зовнішню складові цього явища. Внутрішнє подвійне оподаткування розглядають як вид подвійного оподаткування в країнах, де той самий податок стягується на рівні різних адміністративно-територіальних одиниць в межах однієї держави.

Зовнішнє подвійне оподаткування породжене суперечністю між різними джерелами права. З ним національні законодавства найчастіше стикаються під час визначення об'єкта оподаткування чи платника, коли вони розглядають його як зобов'язану особу аналогічно до законодавства іншої держави [11, с. 99].

Подвійне оподаткування має негативний характер, адже воно впливає на зростання податкового навантаження на платників податків. Варто підкреслити, що підвищення податкового тиску справляє негативний вплив на економічний розвиток держави, тому кожна країна стикається з проблемою уникнення подвійного оподаткування.

В умовах сучасної економіки виділяють такі два основних способи усунення подвійного оподаткування:

− односторонні заходи, передбачені національним податковим законодавством, яких вживає влада цієї країни без узгодження з іншими державами;

− багатосторонні заходи, вжиття яких відбувається за допомогою міжнародних угод та конвенцій про уникнення подвійного оподаткування [2, с. 576].

У листі ДФС України «Щодо міжнародних договорів про уникнення подвійного оподаткування» від 2 січня 2018 р. визначено перелік міжнародних договорів про уникнення подвійного оподаткування, що відображено в табл. 1.

Беручи до уваги дані, відображені в табл. 1, відзначаємо, що Конвенція між Кабінетом Міністрів України і Союзним Урядом Союзної Республіки Югославія про уникнення подвійного оподаткування стосовно податків на доходи й капітал, яка була підписана 22 березня 2001 р., а набуття чинності якою відбулося 29 листопада 2001 р., застосовується у відносинах України з Республікою Сербія та з Республікою Чорногорія. Крім того, відповідно до статті 7 Закону України «Про правонаступництво України», Україна застосовує договори СРСР про уникнення подвійного оподаткування, що діють до набуття чинності новими договорами. Договори СРСР діють у відносинах України з Іспанією, Малайзією, Японією [12].

Отже, сьогодні в Україні сформована ґрунтовна система двосторонніх або багатосторонніх міжнародних договорів про уникнення подвійного оподаткування доходів і капіталу.

Такі договори укладаються на підставі типових моделей конвенцій чи договорів про уникнення подвійного оподаткування. Водночас питання методів уникнення подвійного оподаткування врегульовано на рівні законодавчих актів. Так, у статті 13 ПКУ закріплено загальні засадничі

Таблиця 1

Перелік країн, з якими є чинними міжнародні договори про уникнення подвійного оподаткування, підписані Україною

Країна	Дата набуття угодою чинності	Країна	Дата набуття угодою чинності
Австрія	20 травня 2000 р.	Азербайджан	3 липня 2000 р.
Алжир	1 липня 2004 р.	Бельгія	25 лютого 1999 р.
Білорусь	30 січня 1995 р.	Болгарія	3 жовтня 1997 р.
Бразилія	26 квітня 2006 р.	Велика Британія	11 серпня 1993 р.
В'єтнам	19 листопада 1996 р.	Вірменія	19 листопада 1996 р.
Греція	26 вересня 2003 р.	Грузія	1 квітня 1999 р.
Данія	21 серпня 1996 р.	Єгипет	27 лютого 2002 р.
Естонія	24 грудня 1996 р.	Ізраїль	20 квітня 2006 р.
Індія	31 жовтня 2001 р.	Індонезія	9 листопада 1998 р.
Іран	21 липня 2001 р.	Ірландія	17 серпня 2015 р.
Ісландія	9 жовтня 2008 р.	Італія	25 лютого 2003 р.
Йорданія	23 жовтня 2008 р.	Казахстан	14 квітня 1997 р.
Канада	22 серпня 1996 р.	Кіпр	7 серпня 2013 р.
Киргизстан	1 травня 1999 р.	Китай	18 жовтня 1996 р.
Республіка Корея	19 березня 2002 р.	Кувейт	22 лютого 2004 р.
Латвія	21 листопада 1996 р.	Ліван	6 вересня 2003 р.
Лівія	31 січня 2010 р.	Литва	25 грудня 1997 р.
Люксембург	18 квітня 2017 р.	Македонія	23 листопада 1998 р.
Мальта	28 серпня 2017 р.	Марокко	30 березня 2009 р.
Мексика	6 грудня 2012 р.	Молдова	27 травня 1996 р.
Монголія	3 листопада 2006 р.	Нідерланди	2 листопада 1996 р.
Норвегія	18 вересня 1996 р.	Об'єднані Арабські Емірати	9 березня 2004 р.
Пакистан	30 червня 2011 р.	Південно-Африканська Республіка	23 грудня 2004 р.
Польща	11 березня 1994 р.	Португалія	11 березня 2002 р.
Російська Федерація	3 серпня 1999 р.	Румунія	17 листопада 1997 р.
Саудівська Аравія	1 грудня 2012 р.	Сінгапур	18 грудня 2009 р.
Сирія	4 травня 2004 р.	Словаччина	22 листопада 1996 р.
Словенія	25 квітня 2007 р.	США	5 червня 2000 р.
Таджикистан	1 червня 2003 р.	Таїланд	24 листопада 2004 р.
Туреччина	29 квітня 1998 р.	Туркменістан	21 жовтня 1999 р.
Угорщина	24 червня 1996 р.	Узбекистан	25 липня 1995 р.
Фінляндія	14 лютого 1998 р.	Франція	1 листопада 1999 р.
ФРН	4 жовтня 1996 р.	Хорватія	1 червня 1999 р.
Чехія	20 квітня 1999 р. (зі змінами від 9 грудня 2015 р.)	Швейцарія	26 лютого 2002 р.
Швеція	4 червня 1996 р.		

Джерело: складено автором на основі [12]

принципи застосування методів уникнення міжнародного подвійного оподаткування [8].

Серед останніх кроків у вітчизняній політиці щодо протидії подвійному оподаткуванню слід відзначити підписання Україною багатосторонньої конвенції щодо імплементації заходів, пов'язаних з податковими угодами з протидії розмиванню бази оподаткування та виведення прибутку/доходів з-під оподаткування (MLI). Багатостороння конвенція (MLI – Multilateral Instrument) – це угода, яка дає змогу країні, що до неї приєдналася, отримувати змогу одночасно вносити зміни до всіх або деяких чинних Конвенцій про уникнення подвійного оподаткування. Ця Угода є кроком 15 BEPS Плану дій BEPS (BEPS – Base erosion and Profit Shifting – «розмивання оподатковуваної бази й виведення прибутку з-під оподаткування»). Підписавши та ратифікувавши Багатосторонню конвенцію, Україна одночасно також виконує Кроки 6 (запобігання зловживанням у зв'язку із застосуванням договорів про уникнення подвійного оподаткування) та 14 (Удосконалення процедури взаємного узгодження шляхом вирішення спорів) Плану BEPS, які входять до мінімального стандарту Плану BEPS та є обов'язковими до виконання Україною [7].

Таким чином, MLI – це лише невелика частина масштабного проєкту з протидії розмивання бази оподаткування та виведення доходів з-під оподаткування (Плану BEPS). План BEPS ініційований Організацією економічного співробітництва та

розвитку (ОЕСР) спільно з країнами G20 і спрямований на усунення стратегій міжнародного податкового планування, побудованих на використанні прогалин і невідповідностей у податковому законодавстві (як на національному рівні, так і тих, що містяться в угодах про уникнення подвійного оподаткування) для штучного переміщення транснаціональними корпораціями всіх або більшої частини оподатковуваних доходів/прибутку в юрисдикції, де такі доходи/прибуток звільнені від оподаткування або оподатковуються за низькими ставками.

MLI є універсальним інструментом у формі багатосторонньої угоди, одночасно вносить зміни/поправки в уже наявну систему угод про уникнення подвійного оподаткування конкретної держави без необхідності перегляду кожного конкретного договору [5].

Механізм імплементації положень MLI досить простий і зрозумілий.

1) Держави, які приєдналися до MLI, надають міжнародному компетентному органу, яким є ОЕСР (Організація економічного співробітництва та розвитку), перелік положень, які підлягають зміні, а також за необхідності вибирають, як саме такі положення будуть змінені.

2) Якщо договірні держави вибрали ідентичні положення MLI, останні починають діяти стосовно відповідної угоди про уникнення подвійного оподаткування (змінюючи або доповнюючи їх) між такими державами. Якщо ж вибір договірних держав збігся неповною мірою, нові положення між договірними державами діють тією мірою, в якій вони ідентичні для обох таких держав [5].

Верховна Рада України за сприяння Міністерства фінансів України прийняла законопроєкт «Про ратифікацію Багатосторонньої конвенції про виконання заходів, які стосуються угод про оподаткування, з метою протидії розмиванню бази оподаткування та виведенню прибутку з-під оподаткування». Набуття чинності Законом України від 28 лютого 2019 р. № 2692-VIII відбулося 2 квітня 2019 р. [7].

Висновки з проведеного дослідження. Законодавство кожної країни світу має певні особливості оподаткування доходів/прибутків фізичних/юридичних осіб і відрізняється від інших рівнем розвитку та податковим навантаженням, що може приводити до міжнародного подвійного оподаткування. Недосконаліть національного податкового законодавства приводить до подвійного оподаткування в межах країни. У світовій практиці проблема усунення подвійного оподаткування здебільшого вирішується прийняттям міжнародних угод. Міжнародні конвенції (угоди, договори) щодо оподаткування можуть мати різні форми. За часи незалежності Україною підписано 70 міжнародних угод з різними країнами світу, що підтверджено інформацією від Міністерства закордонних справ України. Також на підставі правонаступництва СРСР в Україні залишилися чинними договори про уникнення подвійного оподаткування з Іспанією, Малайзією, Японією.

За визнання негативних ефектів від подвійного оподаткування водночас слід наголосити на можливих зловживаннях з боку недобросовісних платників податків та використанні положень міжнародних договорів про уникнення подвійного оподаткування задля розмивання податкової бази та виведення прибутку/доходів з-під оподаткування. На шляху протидії таким зловживанням вагомим кроком є приєднання України до багатосторонньої конвенції MLI, отже, її долучення до світової спільноти, яка методично й наполегливо бореться з неправомірним використанням положень конвенцій про уникнення подвійного оподаткування.

Нині положення конвенції MLI змінюють значну частину угод про уникнення подвійного оподаткування, стороною яких є Україна, зокрема, з тими державами, які традиційно використовуються українськими та міжнародними інвесторами за податкової оптимізації навантаження на український бізнес (наприклад, такими юрисдикціями є Мальта, Кіпр, Люксембург, ОАЕ, Сінгапур). Отже, підписання Україною MLI є важливою віхою в розвитку культури оподаткування.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Гарбінська-Руденко А.В. Правова характеристика розвитку міждержавного співробітництва у сфері запобігання міжнародному подвійному оподаткуванню. *Міжнародний юридичний вісник: актуальні проблеми сучасності (теорія та практика)*. 2017. Вип. 1. С. 132–137.

2. Городніченко Ю.В. Подвійне оподаткування: його сутність та методи усунення. *Економіка і суспільство*. 2017. № 10. С. 574–578.

3. Демянчук Ю.В. Методи уникнення міжнародного подвійного оподаткування. *Часопис Національного університету «Острозька академія»*. 2011. № 3(1). URL: http://lj.oa.edu.ua/articles/2011/n1/11dyhmpo.pdf (дата звернення: 25.08.2019).

4. Дуліба Є.В. Практичне застосування деяких податкових норм щодо визначення резидентства фізичних осіб при уникненні подвійного оподаткування. *Вчені записки Таврійського національного університету імені В.І. Вернадського. Серія: Юридичні науки*. 2018. Т. 29 (68). № 2. С. 67–72.

5. Завальный М.М. Двойное налогообложение. Что изменилось для украинского бизнеса. *НВ бизнес*. 2019. 26 февраля. URL: https://nv.ua/biz/experts/podviyne-opodatkuvannya-shcho-zminilosya-dlya-ukrajinskogo-biznesu-50008106.html (дата звернення: 10.09.2019).

6. Ковальчук К.Ф., Петрова Л.В. Дослідження сучасних проблем у сфері уникнення подвійного оподаткування. *Проблеми економіки та політичної економії*. 2018. № 1. С. 260–270.

7. Міжнародні податкові відносини. URL: https://www.mof.gov.ua/uk/international-tax-relations (дата звернення: 02.09.2019)

8. Податковий кодекс України від 2 грудня 2010 р. № 2755-VI. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17 (дата звернення: 17.09.2019).

9. Устинова І.П., Мединська Т.Ю. Міжнародна практика усунення подвійного оподаткування. *Юридичний вісник. Повітряне і космічне право*. 2017. № 3. С. 75–80.

10. Ходзицька В.В. Уникнення подвійного оподаткування доходів: світові тенденції. *Фінанси України*. 2019. № 4. С. 79–96.

11. Шмиголь Н.М., Кормишова А.І., Антоник А.А. Уникнення подвійного оподаткування: теорія та практика ефективного використання. *Держава та регіони. Серія: Економіка та підприємництво*. 2013. № 5. С. 98–104.

12. Щодо міжнародних договорів про уникнення подвійного оподаткування : Лист ДФС України від 2 січня 2018 р. № 78/7/99-99-01-02-02-17. URL: http://sfs.gov.ua/diyalnist-/mijnarodne-/chinni-dvostoronni-mijuryado/328349.html (дата звернення: 07.09.2019).

13. Double taxation. Encyclopedia Britannica. URL: https://www.britannica.com/topic/double-taxation (дата звернення: 20.09.2019).

REFERENCES:

1. Harbinska-Rudenko A.V. (2017) Pravova kharakterystyka rozvytku mizhderzhavnoho spivrobitnytstva u sferi zapobihannia mizhnarodnomu podviinomu opodatkuvanniu [Legal Characteristics of the Development of Interstate Cooperation in the Field of Prevention of International Double Taxation]. *Mizhnarodnyi yurydychnyi visnyk: aktualni problemy suchasnosti (teoriia ta praktyka)*, no. 1, pp. 132–137.

2. Horodnichenko Yu.V. (2017) Podviine opodatkuvannia: yoho sutnist ta metody usunennia [Double taxation: its essence and methods of elimination]. *Ekonomika i suspilstvo*, no 10, pp. 574–578.

3. Demianchuk Yu.V. (2011) Metody unyknennia mizhnarodnoho podviinoho opodatkuvannia [Methods of avoiding international double taxation]. *Chasopys Natsionalnoho universytetu "Ostrozka akademiia"*, no 3 (1). Available at: http://lj.oa.edu.ua/articles/2011/n1/11dyhmpo.pdf (accessed 25 August 2019).

4. Duliba Ye.V. (2018) Praktychne zastosuvannia deiakykh podatkovykh norm shchodo vyznachennia rezydenstva fizychnykh osib pry unyknenni podviinoho opodatkuvannia [Practical application of some tax rules for determining the residence of individuals in the avoidance of double taxation]. *Vcheni zapysky Tavriiskoho natsionalnoho universytetu imeni V.I. Vernadskoho. Seriia: Yurydychni nauky*. vol. 29 (68), no. 2, pp. 67–72.

5. Zavalnyi M.M. (2019) Dvoinoe nalohooblozhenye. Chto yzmenylos dlia ukraynskoho byznesa [Double taxation. What has changed for Ukrainian business]. *NV byznes*. Available at: https://nv.ua/biz/experts/podviyne-opodatkuvannya-shcho-zminilosya-dlya-ukrajinskogo-biznesu-50008106.html (accessed 10 September 2019).

6. Kovalchuk K.F., Petrova L.V. (2018) Doslidzhennia suchasnykh problem u sferi unyknennia podviinoho opodatkuvannia [Investigation of modern problems in the field of double taxation avoidance]. *Problemy ekonomiky ta politychnoi ekonomii*, no. 1, pp. 260–270.

7. Mizhnarodni podatkovi vidnosyny [International tax relations], available at: https://www.mof.gov.ua/uk/international-tax-relations (accessed 02 September 2019).

8. The Verkhovna Rada of Ukraine (2010) The Law of Ukraine "Tax Code of Ukraine", available at: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2755-17 (accessed 17 September 2019).

9. Ustynova I.P., Medynska T.Yu. (2017) Mizhnarodna praktyka usunennia podviinoho opodatkuvannia [International practice of elimination of double taxation]. *Yurydychnyi visnyk. Povitriane i kosmichne pravo*, no. 3. pp. 75–80 (in Ukrainian).

10. Khodzytska V.V. (2019) Unyknennia podviinoho opodatkuvannia dokhodiv: svitovi tendentsii [Avoiding Double Income Taxation: Global Trends]. *Finansy of Ukrainy*, no. 4, pp. 79–96.

11. Shmyhol N.M., Kormyshova A.I., Antonyk A.A. (2013) Unyknennia podviinoho opodatkuvannia: teoriia ta praktyka efektyvnoho vykorystannia [Double taxation avoidance: the theory and practice of effective use]. *Derzhava ta rehiony. Seriia: Ekonomika ta pidpryiemnytstvo*, no. 5, pp. 98–104.

12. The State Fiscal Service of Ukraine (2018), The Letter "Concerning international agreements on avoidance of double taxation", Available at: http://sfs.gov.ua/diyalnist-/mijnarodne-/chinni-dvostoronni-mijuryado/328349.html (accessed 12 September 2019).

13. Double taxation. Encyclopedia Britannica, Available at: https://www.britannica.com/topic/double-taxation (accessed 20 September 2019).

Verbitska Inessa
Candidate of Economic Sciences, Associate Professor,
Senior Lecturer at Department of Fundamental and Special Disciplines
Chortkiv Educational and Scientific Institute
of Entrepreneurship and Business
Ternopil National Economic University

INTERNATIONAL TAX RELATIONS IN AVOIDING OF DOUBLE TAXATION: PROBLEMS AND PROSPECTS

The purpose of the article. Globalization of the world economy is the most important factor that determines economic development nowadays. It reflects in the expansion of international cooperation, the movement of capital, goods and services, which in turn creates a double taxation. In the case of double taxation, one tax imposes on another, and this is inevitably accompanied by negative economic consequences. Against this background, there is an urgent need to identify the main trends in international taxation practices and use the best foreign experience in the tax system of Ukraine. Thus, the purpose of the article is to find out the current state of legal regulation of avoidance of double taxation in the domestic space based on the established international legal support and practice.

Methodology. The research based on the dialectical method, the integrated system approach to the study of economic processes and phenomena. The research also used the methods of analysis and synthesis, induction and deduction.

Results. The results of the study of the legal and economic nature of double taxation and, in particular, of international double taxation are highlighted in the article. The internal and external components of the studied phenomenon are considered. Double taxation becomes a barrier to economic turnover. It arises in the national tax system because of action of internal and external economic as well as political factors. International double taxation arises because of the existence of certain economic prerequisites and contradictions between the tax laws of two or more states. The list of countries with which international double tax treaties signed by Ukraine is summarized. There was made conclusion that in Ukraine today a system of bilateral or multilateral international treaties on the avoidance of double taxation of income and capital has been formed. It is noted that the issue of methods of double taxation avoiding is also regulated at the level of legislative acts. The effects of Ukraine's accession to the multilateral convention on the implementation of measures related to tax treaties to counteract the erosion of the tax base and profit/revenues tax (MLI) in the context of preventing the misuse of double tax conventions are analyzed. It is noted that MLI is a universal instrument in the form of a multilateral agreement, simultaneously modifying / amending the existing system of double taxation of a particular country without the need to review each specific treaty separately.

Practical implications. The obtained results of the deepen international tax and avoid double taxation developments while preventing erosion of the tax base and profit/revenues tax, as well as will provide the basis for further research in this field.

Value/originality. The legal support of avoiding of income and capital double taxation and its relationship with tax treaties to counteract the erosion of the tax base and the elimination of profit/revenues from taxation are granted in the article.

МОНІТОРИНГ ІНВЕСТИЦІЙНОЇ ПРИВАБЛИВОСТІ БІЗНЕС-СЕРЕДОВИЩА УКРАЇНИ В КОНТЕКСТІ РОЗВИТКУ СВІТОВОЇ ЕКОНОМІКИ

MONITORING THE INVESTMENT ATTRACTIVENESS OF UKRAINE'S BUSINESS ENVIRONMENT IN THE CONTEXT OF WORLD ECONOMIC DEVELOPMENT

УДК 330.322

https://doi.org/10.32843/infrastruct36-2

Кульганік О.М.
к.е.н., доцент кафедри економіки
та міжнародних відносин
Вінницький
торговельно-економічний інститут
Київського національного
торговельно-економічної університету

У статті розглянуто інвестиційну привабливість бізнес-середовища України. Описано результати дослідження Світового банку Doing Business-2019, виокремлено місце України в рейтингу інших країн світу. Досліджено інвестиційні фактори та систематизовано ставки державних і місцевих податків України. Проаналізовано динаміку надходження прямих іноземних інвестицій в Україну у 2014–2019 рр., перераховано основні країни-інвестори. Сформовано структуру прямих інвестицій (акціонерного капіталу) в Україну за видами економічної діяльності (найбільші обсяги) у 2019 р. Встановлено, що український бізнес шукає нові ефективні формати співпраці та взаємодії задля комплексного сприяння росту української економіки та створенню інвестиційно привабливого бізнес-середовища. Обґрунтовано матрицю бізнес-середовища з іноземними інвестиціями Вінницького регіону. Запропоновано низку заходів підвищення інвестиційної привабливості бізнес-середовища України в умовах глобалізації.

Ключові слова: *інвестиційна привабливість, бізнес-середовище, підприємці, прямі іноземні інвестиції, інвестори, діловий клімат, податки.*

В статье рассмотрена инвестиционная привлекательность бизнес-среды Украины. Описаны результаты исследования Всемирного банка Doing Business-2019, выделено место Украины в рейтинге других стран мира. Исследованы инвестиционные факторы и систематизированы ставки государственных и местных налогов Украины. Проанализирована динамика поступления прямых иностранных инвестиций в Украину в 2014–2019 гг., перечислены основные страны-инвесторы. Сформирована структура прямых инвестиций (акционерного капитала) в Украине по видам экономической деятельности (наибольшие объемы) в 2019 году. Установлено, что украинский бизнес ищет новые эффективные форматы сотрудничества и взаимодействия для комплексного содействия росту украинской экономики и созданию инвестиционно привлекательной бизнес-среды. Обоснована матрица бизнес-среды с иностранными инвестициями Винницкого региона. Предложен ряд мер повышения инвестиционной привлекательности бизнес-среды Украины в условиях глобализации.

Ключевые слова: *инвестиционная привлекательность, бизнес-среда, предприниматели, прямые иностранные инвестиции, инвесторы, деловой климат, налоги.*

The article deals with the investment attractiveness of Ukraine's business environment. The investment attractiveness of the state is determined by the index of investment attractiveness. The results of the World Bank Doing Business-2019 survey are described, Ukraine's ranking in the rating of other countries in the world is highlighted. Investigation factors and systematic rates of state and local taxes of Ukraine are investigated. Local taxes and fees play an important role in securing the financial resources of local governments and are the key to their autonomy. The dynamics of FDI inflows to Ukraine in 2014–2019 are analyzed, the main countries-investors are listed. Most international investors are looking for opportunities in countries with strong economic growth, stable political conditions, a favorable tax regime and exchangeable, stable currencies. Ukraine is competing with other developing countries, in particular in Central and Eastern Europe. The structure of direct investment (share capital) in Ukraine by types of economic activity (largest volumes) was formed in 2019. The matrix of business environment with foreign investments of Vinnitsa region is substantiated. The development of the economic potential of the Vinnytsia region depends on the entrepreneurs of the region, in which business environment they are favorable or vice versa to scale their business and, accordingly, to create new jobs. In addition, many factors influence the factors of investment attractiveness: the recognition of Vinnitsa for four years as the most comfortable city for life has become an incentive to increase the competitiveness of the region as a whole; Successful examples with world-class names, such as Nemiroff, ViOil, Barlinek, etc. infrastructure. Factors that attract most of international investment are explored: a functioning capital market, a low level of bureaucracy, a stable regulatory climate, favorable trade agreements and the rule of law. A number of measures to increase the investment attractiveness of Ukraine's business environment in the context of globalization have been proposed.

Key words: *investment attractiveness, business environment, entrepreneurs, foreign direct investment, investors, business climate, taxes.*

Постановка проблеми. Місце України у рейтингу інвестиційної привабливості є важливим орієнтиром для інвесторів, на підставі якого вони можуть отримати відомості щодо ступеня інвестиційної привабливості, надійності та прийняти рішення про доцільність капіталовкладень. Проте рівень припливу інвестицій в Україну знизився до 47,6% у 2018 р., що є великим падінням порівняно з 2013 р. Інвестиційний попит є важливим джерелом зростання галузей економічної діяльності українських товаровиробників.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Особливості інвестиційної привабливості бізнес-середовища України неодноразово опинялися у центрі уваги вітчизняних науковців, серед яких слід відзначити: Г. Буряк, Н.М. Богацьку, В.П. Головащенко, Л.П. Давидюк, М.І. Мельник, О.П. Мельничук, А.В. Сидорову, С. Страшного, Г.О. Швець, В. Юрчишината інших. Проте з плином часу є потреба досліджувати зміни, які відбуваються в інвестиційній привабливості України, з метою передбачення сприятливого середовища

для розвитку та ведення бізнесу в Україні, що є необхідною передумовою для досягнення країною більш високого рівня економічного розвитку та інтеграції до спільного ринку ЄС.

Постановка завдання. Метою статті є дослідження інвестиційної привабливості бізнес-середовища України в контексті розвитку світової економіки та розроблення пропозицій щодо підвищення ділового клімату регіонів України.

Виклад основного матеріалу дослідження. Переорієнтація держави на політику підтримки та стимулювання є важливим механізмом створення умов для вільної конкуренції, залучення іноземних джерел інвестування, збільшення питомої ваги країни у міжнародному поділі праці. Підприємництво, малий та середній бізнес є рушійною силою національних економік провідних країн світу та формує діловий клімат.

Інвестиційна привабливість країни – це сукупність політичних, соціальних, інституціональних, екологічних, макро- і мікроекономічних умов функціонування національної економіки, що забезпечують стабільність інвестиційної діяльності вітчизняних і зарубіжних інвесторів [1, с. 30–31]. Бізнес-середовище в Україні згідно з проведеним глобальним дослідженням Світового банку Doing Business-2019 поліпшується. Традиційно в межах дослідження здійснена оцінка за 10 компонентами, що характеризують умови: реєстрації підприємства; отримання дозволу на будівництво; підключення до систем енергозабезпечення; реєстрації власності; отримання кредиту; захисту прав міноритарних інвесторів; оподаткування; міжнародної торгівлі; забезпечення виконання контрактів; вирішення проблем неплатоспроможності [2].

У 2019 році, як і у 2018 р., лідером за сумарним значенням сприятливих умов для підприємницької діяльності стала Нова Зеландія. Також у першу десятку країн із найбільш сприятливими умовами для ведення бізнесу увійшли: Сингапур, Данія, Гонконг, Корея, Грузія, Норвегія, США, Великобританія, Македонія. Найбільш несприятливими для ведення бізнесу стали Венесуела (188 місце), Еритрея (189) та Сомалі (190). Україна у 2019 році зайняла 71 місце в рейтингу Doing Business. За 2014–2018 рр. Україна піднялась у рейтингу на 41 позицію. Тому, індекс легкості ведення бізнесу є одним із вирішальних факторів для бізнесу під час прийняття рішень про інвестиції в ту чи іншу країну.

Найвагомішим фактором, який впливає на інвестиційний клімат у державі, є її податкова система (табл. 1).

Місцеві податки та збори відіграють важливу роль у забезпеченні фінансовими ресурсами органів місцевого самоврядування та є запорукою їхньої самостійності. Тому Україна повинна змінювати фіскальну політику, щоб підтримувати темпи виробництва, тобто або знижувати податкове навантаження, залишаючи реальному сектору більше ресурсів, або збільшувати обсяги державних інвестицій, що стимулюють розвиток реального сектору (по суті, знову-таки перерозподіляючи податки на користь бізнесу).

Прямі іноземні інвестиції – це довгострокові вкладення матеріальних засобів компаніями-нерезидентами в економіку країни (наприклад, з метою організації і будівництва підприємств) [4]. Крім того, прямі іноземні інвестиції – найбільш бажана форма капіталовкладень для економік, що розвиваються, тому що вона дає змогу реалізовувати великі проекти; крім того, в країну надходять нові технології, нові практики корпоративного управління тощо [5, с. 19–20]. Розглянемо динаміку надходження прямих іноземних інвестицій в Україну (рис. 1) [7].

Аналізуючи рис. 2, можна відзначити, що у 2019 р. порівняно з 2018 р. надходження прямих іноземних інвестицій в Україну зменшилися на 1281,0 млн. дол. США, або на 54,4%. За 2014–2018 рр. обсяг прямих іноземних інвестицій, навпаки, збільшився на 1945,0 млн. дол. США, що характеризувало позитивну динаміку розвитку галузей економки України. Зокрема, зростання

Таблиця 1

Ставки державних і місцевих податків України

Державні податки	Місцеві податки
Ставка податку на доходи юридичних осіб – 18%	Ставка податку на землю – 1–12% (від нормативно-грошової оцінки, залежно від цільового призначення)
Ставка податку для нерезидентів – 15 %	
Ставка податку на доходи фізичних осіб – 18%	Ставка податку на нерухомість – 0,1–0,9% (від розміру мінімальної заробітної плати, залежно від об'єкта та зони розташування)
Ставка податку на утримання відсотків – 15%	
Ставка податку на дивіденди: Нараховані нерезидентам – 9% Нараховані резидентам – 5%	Ставка єдиного податку : I група (від розміру прожиткового мінімуму) – 10% II група (від розміру мінімальної заробітної плати) – 20% III група (від річного обігу та залежно від сплати ПДВ) – 3–5%.
Податок на додану вартість (ПДВ): Ставка – 20% Імпорт та постачання фармацевтичних виробів – 7 %	
Ставка соціального внеску: для роботодавця – 22 % для працівника – 4 %.	

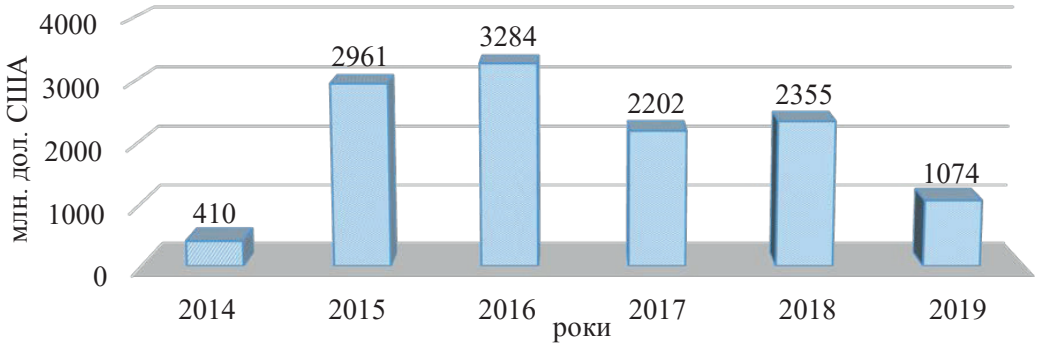

Рис. 1. Динаміка надходження прямих іноземних інвестицій в Україну у 2014–2019 рр., млн. дол. США

обсягу інвестицій сприяє активізації ринку нерухомості та приплив коштів в освітні й соціальні структури.

Основними країнами-інвесторами для України нині є Кіпр (333,3 млн. дол. США), Нідерланди (248,2 млн. дол. США), Російська Федерація (160,8 млн. дол. США), Швейцарія (111,9 млн. дол. США), Австрія (57,2 млн. дол. США), Угорщина (46,4 млн. дол. США), США (43,6 млн. дол. США) (рис. 2) [6].

Більшість міжнародних інвесторів шукають можливостей у країнах із сильним економічним зростанням, стабільними політичними умовами, сприятливим податковим режимом і придатною для обміну, стабільною валютою. Україна конкурує з іншими країнами, що розвиваються, зокрема в Центральній і Східній Європі.

Зокрема, найбільший приплив інвестицій за видами економічної діяльності в Україну у 2019 р. спрямовано у фінансову та страхову діяльність (487,4 млн. дол. США), промисловість (258,7 млн. дол. США), професійну, наукову та технічну діяльність (140,3 млн. дол. США), операції з нерухомим майном (121,9 млн. дол. США), оптову та роздрібну торгівлю, ремонт автотранспортних засобів і мотоциклів (82,1 млн. дол. США), сільське, лісове та рибне господарство (59,6 млн. дол. США), діяльність у сфері адміністративного та допоміжного обслуговування (46,6 млн. дол. США) (рис. 3) [6].

Важливим у стимулюванні інвестиційної привабливості регіонів України є стратегування розвитку територій, що вплине на суттєвий позитивний ефект в оптимізації використання як ресурсів місцевих бюджетів, так і коштів державного бюджету, що спрямовуються на цілі регіонального розвитку. Стратегічна визначеність і подолання географічної обмеженості планування розвитку територій сприятимуть посиленню їхньої інвестиційної привабливості, причому відбуватиметься екстраполяція привабливості більш просунутих територій на суміжні. Для прикладу проаналізуємо інвестиційну

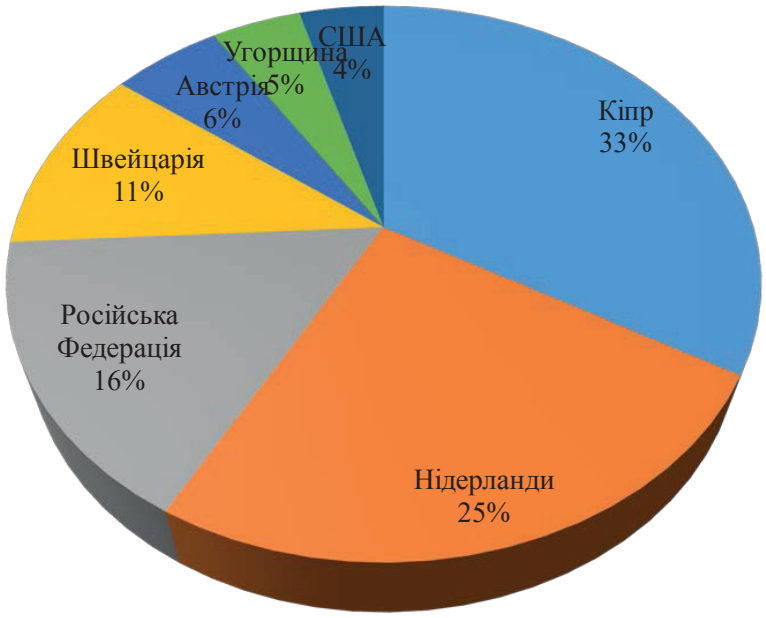

Рис. 2. Надходження прямих інвестицій (акціонерного капіталу) в Україну за країнами-інвесторами (найбільші обсяги) у 2019 р.,%

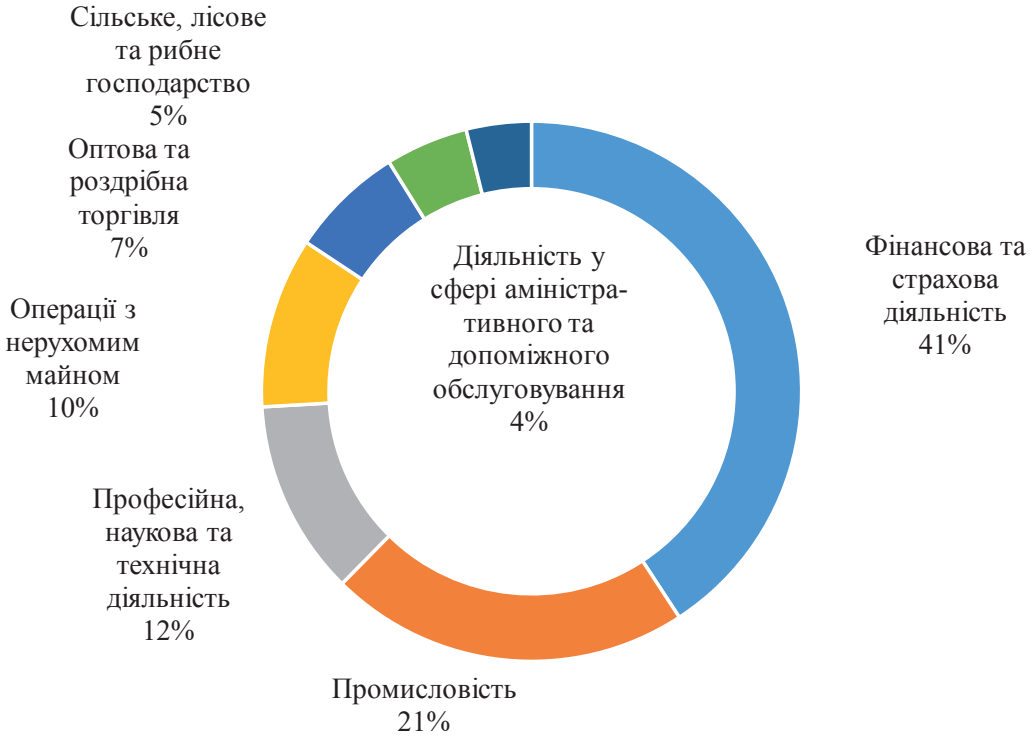

Рис. 3. Структура надходження прямих інвестицій (акціонерного капіталу) в Україну за видами економічної діяльності (найбільші обсяги) у 2019 р.,%

привабливість бізнес-середовища Вінницького регіону, який входить у ТОП-10 економічно розвинутих областей України (табл. 2). У 2018 р. Вінницька область залучила 4,5 мільярда гривень, втіливши у життя 34 інвестиційних проекти [4].

Розвиток економічного потенціалу Вінницького регіону залежить від підприємців області, від того, в яких умовах бізнес-середовища вони перебувають – сприятливих чи навпаки, щоб могли масштабувати свій бізнес і, відповідно, створювати нові робочі місця. Крім того, на фактори інвестиційної привабливості впливає багато чинників: визнання Вінниці протягом чотирьох років як найкомфортнішого міста для життя, що стало стимулом для підвищення конкурентоспроможності регіону загалом; наявність успішних прикладів зі світовим ім'ям, таких як Nemiroff, ViOil, Barlinek; інфраструктура.

Зовнішньоторговельні тенденції України є особливо актуальними для українських товаровиробників, адже є потреба у пошуку й освоєнні нових ринків. А ще – активне залучення прямих зовнішніх інвестицій, географія яких теж, до речі,

Таблиця 2

Матриця бізнес-середовища з іноземними інвестиціями Вінницького регіону

Характеристика бізнес-середовища	
Завод із виробництва сонячних панелей KNESS PV – розвиток альтернативної енергетики, чисельність працівників – 120 осіб.	Завод із виробництва холодильного обладнання UBC group. На заводі «GreenCool» нині вже працює понад 250 співробітників. Інвестиції UBC Group у завод становили 10 млн євро.
Група Barlinek є провідним світовим виробником багатошарових дерев'яних підлог із річною виробничою потужністю понад 9 млн кв м. Польський бренд Barlinek давно популярний у всіх країнах Європи. Чисельність працівників становить 772 особи.	ДП «Електричні системи» – одне з найбільших підприємств з іноземними інвестиціями на Вінниччині. Працює 1650 працівників, працює з компанією APTIV PLC, поставляє продукцію до світового виробника – концерну DAIMLER.
Будівництво заводу австрійської компанії HEAD. Одна з найбільш динамічніших та інноваційних компаній у гірськолижному світі. Експлуатація заводу планується у 2021 р.	SPERCO – це спільне іспано-українське підприємство, яке спеціалізується на розробленні і виробництві лікарських засобів, застосовуючи сучасні фармацевтичні досягнення і передові технології.
Магазин METRO Cash & Carry орієнтований виключно на бізнес-покупців, юридичних осіб та приватних підприємців. Загальна площа ділянки – 4,9 га. Інвестиції – 107 млн. грн. Загальна площа магазину – 12 000 кв. м. Торговельна площа – 7500 кв. м.	ТОВ «Аграна Фрут Україна» – це австрійська промислова компанія, орієнтована на міжнародні потреби. Надає значення сільськогосподарським продуктам для створення мейнстрім-пропозицій. AGRANA представляє продукцію найвищої якості, оптимальний пакет послуг.

не вирізняється особливим розмаїттям. Рік у рік лідерами за обсягами інвестицій в Україну залишаються Кіпр, Росія, США.

Висновки з проведеного дослідження. Таким чином, для підвищення інвестиційної привабливості бізнес-середовища України необхідно вжити низки заходів, таких як: просування власних брендів; розвиток мережевих взаємозв'язків; соціальна відповідальність бізнесу; задіяння ресурсів, які були недоступні, посилення їхньої капіталізації; використання успішних європейських практик, реалізація інноваційної програми інвестиційної імміграції. Поліпшення інвестиційного клімату в Україні сприятиме створенню нових робочих місць та покращить позиції в міжнародних бізнес-рейтингах.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Богацька Н.М. Аналіз залучення прямих іноземних інвестицій в економіку України. *Економіка та суспільство.* 2017. №10. С. 28–31. URL: http://www.economyandsociety.in.ua/ (дата звернення: 16.10.2019).

2. Doing business 2019. World Bank Group Flagship Report. URL: https://www.doingbusiness.org/content/dam/doingBusiness/media/Annual-Reports/English/DB2019-report_web-version.pdf (дата звернення: 15.10.2019).

3. Кульганік О.М. Дослідження іноземного інвестування в економіку України: масштаби, структура, ефективність. *Соціально-політичні, економічні та гуманітарні виміри європейської інтеграції України*: зб. наук. пр. VII Міжнар. наук.-практ. конф., м. Вінниця, 05–07 черв. 2019 р. Вінниця, 2019. С. 38–45.

4. Кульганік О.М. Сучасні процеси міжнародної торгівлі України в умовах глобалізації. *Електронний журнал «Ефективна економіка»*. № 10, 2019. URL: http://www.economy.nayka.com.ua/pdf/10_2019/73.pdf (дата звернення: 01.11.2019).

5. Мельничук О.П., Доценко І.О. Сучасні тенденції міжнародної інвестиційної діяльності. *Причорноморські економічні студії*. 2019. Вип. 40. С. 18–23.

6. Надходження прямих інвестицій (акціонерного капіталу) в Україну (за періоди з початку року) за 2019 рік. URL: http://www.ukrstat.gov.ua/ (дата звернення: 13.10.2019).

7. Прямі іноземні інвестиції (ПІІ) в Україну. URL: https://index.minfin.com.ua/ua/economy/fdi/ (дата звернення: 14.10.2019).

REFERENCES:

1. Bohatska N.M. (2017) Analiz zaluchennia priamykh inozemnykh investytsij v ekonomiku Ukrainy [Analysis of attraction of foreign direct investments into the economy of Ukraine]. *Ekonomika ta suspil'stvo*. no. 10, pp. 28–31, Available at: http://www.economyandsociety.in.ua/ (accessed 16 October 2019).

2. Doing business (2019). World Bank Group Flagship Report, available at: https://www.doingbusiness.org/content/dam/doingBusiness/media/Annual-Reports/English/DB2019-report_web-version.pdf (accessed 15 October 2019).

3. Kulhanik O.M. (2019) Doslidzhennia inozemnoho investuvannia v ekonomiku Ukrainy: masshtaby, struktura, efektyvnist [Research of foreign investment in the economy of Ukraine: scale, structure, efficiency] Proceedings of the *VII Mizhnar. nauk.-prakt. konf Sotsial'no-politychni, ekonomichni ta humanitarni vymiry ievropejs'koi intehratsii Ukrainy* (*Ukraine, Vinnytsia, June, 05–06. June,2019)*, pp. 38–45.

4. Kulhanik O.M. (2019) Suchasni protsesy mizhnarodnoi torhivli Ukrainy v umovakh hlobalizatsii [Modern processes of international trade of Ukraine in the conditions of globalization], *Elektronnyj zhurnal «Efektyvna ekonomika».* no. 10, Available at: http://www.economy.nayka.com.ua/pdf/10_2019/73.pdf (accessed 01 November 2019).

5. Melnychuk O.P., Dotsenko I.O. (2019) Suchasni tendentsii mizhnarodnoi investytsijnoi diial'nosti [Current trends of international investment activity] *Prychornomors'ki ekonomichni studii,* vol. 40, pp. 18–23.

6. State Statistics Service of Ukraine (2019) "Nadkhodzhennia priamykh investytsij (aktsionernoho kapitalu) v Ukrainu (za periody z pochatku roku) za 2019 rik", Available at: http://www.ukrstat.gov.ua/ (accessed 13 October 2019).

7. Priami inozemni investytsii (PII) v Ukrainu, minfin.com.ua (2019) Available at: https://index.minfin.com.ua/ua/economy/fdi/ (accessed 14 October 2019).

Kulhanik Oksana
Candidate of Economic Sciences,
Senior Lecturer at Department of Economics and International Relation
Vinnytsia Trade and Economy Institute
Kyiv National Trade and Economy University

MONITORING THE INVESTMENT ATTRACTIVENESS OF UKRAINE'S BUSINESS ENVIRONMENT IN THE CONTEXT OF WORLD ECONOMIC DEVELOPMENT

The purpose of the article. Ukraine's place in the investment attractiveness rating is an important benchmark for investors, because of which they can obtain information on the degree of investment attractiveness, reliability and decide on the feasibility of investing. However, the inflow of investment to Ukraine dropped to 47.6% in 2018, which is a large drop compared to 2013. Investment demand is an important source of growth for Ukrainian producers' economic activities.

The purpose of the article is to investigate the investment attractiveness of Ukraine's business environment in the context of the development of the world economy and to develop proposals for improving the business climate of the regions of Ukraine.

Methodology. In the process of studying the investment attractiveness of Ukraine's business environment, such general scientific methods as analysis and synthesis, induction and deduction used were.

Results. The reorientation of the state to a policy of support and incentives is an important mechanism for creating conditions free for competition, attracting foreign sources of investment, increasing the country's share in the international division of labor. Entrepreneurship, small and medium-sized businesses are the driving force behind the national economies of the world's leading countries and shape the business climate.

In 2019, Ukraine ranked 71st in the Doing Business rating, that is, in 2014-2018, it climbed to 41st and improved the business climate. Therefore, the ease of doing business index is one of the decisive factors for a business to make investment decisions in a particular country.

Local taxes and fees play an important role in securing the financial resources of local governments and are the key to their autonomy. Therefore, Ukraine needs to change its fiscal policy to maintain production rates, that is, to either reduce the tax burden, leaving more resources for the real sector, or increase public investment that stimulates real sector development.

Important in stimulating the investment attractiveness of the regions of Ukraine is the territorial development strategy, which will have a significant positive effect in optimizing the use of both local budget resources and state budget funds that directed are to regional development goals. Strategic clarity and overcoming the geographical limitation of territorial development planning will enhance their investment attractiveness, with the extrapolation of the attractiveness of more advanced territories to adjacent ones.

Practical implications. Ukraine's foreign trade trends are especially relevant for Ukrainian producers, as there is a need to find and develop new markets. And active attraction of foreign direct investment by the volume of the leaders of the countries that are stable and expand the experience of cooperation with Arab investors.

Value/originality. Thus, in order to increase the investment attractiveness of Ukraine's business environment, a number of measures need to be taken: promotion of its own brands; development of network connections; corporate social responsibility; using resources that were not available, enhancing their capitalization; use of successful European practices, implementation of an innovative investment immigration program. Improving the investment climate in Ukraine will help create new jobs and improve positions in international business rankings.

МІЖНАРОДНИЙ ТУРИЗМ ЯК ЧИННИК ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ КРАЇН І РЕГІОНІВ

INTERNATIONAL TOURISM AS A FACTOR OF ECONOMIC DEVELOPMENT OF COUNTRIES AND REGIONS

УДК 339.92 : 338.48
https://doi.org/10.32843/infrastruct36-3

Кушнір Л.М.
магістр
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»
Брензович К.С.
к.е.н., доцент, доцент кафедри міжнародних економічних відносин
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

У статті досліджується міжнародний туризм як один із чинників економічного розвитку країн та регіонів світу. У контексті еволюції міжнародного туризму розглядається його вплив на формування доходів держави, інфраструктури, забезпечення зайнятості та збереження культурної спадщини. Проаналізовано динаміку розвитку туризму у світі за показниками кількості туристичних прибуттів та доходів від туризму в розрізі туристичних регіонів, запропонованих методикою Всесвітньої туристичної організації. Проведено оцінку значення туристичного сектору у забезпеченні зайнятості та створенні ВВП у визначених туристичних регіонах, співвідношення створеного у туризмі продукту до інвестицій. Під час аналізу розвитку міжнародного туризму в регіонах світу враховано вплив зростання доходів населення, соціально-політичної специфіки національних систем, розвитку транспортного сполучення, роль сучасних систем комунікацій.

Ключові слова: *туризм, туристичні регіони, міжнародний туризм, турист, туристичні прибуття, доходи від туризму.*

В статье исследуется международный туризм как один из факторов экономического развития стран и регионов мира. В контексте эволюции международного туризма, рассматривается его влияние на формирование доходов государства, инфраструктуры, обеспечения занятости и сохранения культурного наследия. Проанализирована динамика развития туризма в мире по показателям количества туристических прибытий и доходов от туризма в разрезе туристических регионов, предложенных методикой Всемирной туристической организации. Проведена оценка значения туристического сектора в обеспечении занятости и создании ВВП в определенных туристических регионах, а также соотношение созданного продукта к инвестициям. При анализе развития международного туризма в регионах мира учтено влияние роста доходов населения, социально-политической специфики национальных систем, развитие транспортного сообщения, роль современных систем коммуникаций.

Ключевые слова: *туризм, туристические регионы, международный туризм, турист, туристические прибытия, доходы от туризма.*

The paper studies international tourism as one of the factors of economic development of countries and regions of the world. The impact of tourism on the formation of state revenues, infrastructure, employment and cultural heritage is considered in the context of the evolution of international tourism. International tourism is recognized as a way of dealing with the main problem of global economy, which is the gap in levels of economic development between developed and developing countries, which is expressed in Manila Declaration on Global Tourism. It is defined in the paper that the global tourism is developing under the influence of social and demographic, economic, political and technological factors. Previously, the growth of tourism was caused by the idea of travelling for finding the new lands and resources. It is underlined that current political and military conflicts, unstable social and epidemiological state in some countries undermine the development of tourism and cause its low efficiency even in the number of arrivals is growing. The dynamics of tourism development in the world is analyzed using indicators of the number of tourist arrivals and revenues from tourism in the context of tourist regions, suggested by the World Tourism Organization. It is underlined that the amount of income from inbound tourism depends directly on the tourist flow, since the money from tourism takes into account transport costs, accommodation, food, excursion fees and the cost of purchasing local goods. Therefore, the development of international tourism causes development of related sectors, infrastructure development, growth in employment, as well as to enhancement of cultural communications among nations and reaching international understanding. It is defined that the number of tourist arrivals is growing in all regions at least during the investigated period of 2009-2018 years. Asian region is characterized with the highest dynamics of arrivals, while European region still remains the leading part of the world in this sector, having 50% of all global arrivals and almost 40% of revenues. It is also found that African tourist region is having great potential for development, but due to bad infrastructure and low level of security, it remains unrealized.

Key words: *tourism, tourist regions, international tourism, tourist, tourist arrivals, tourism revenues.*

Постановка проблеми. Сучасна туристична галузь інтенсивно розвивається у різних регіонах світу під впливом глобалізації та науково-технічного прогресу. Активний розвиток безпечного авіаційного транспорту, поглиблення міжкультурної взаємодії країн зумовили зростання міжнародних туристичних потоків. Розширюється віковий склад подорожуючих, виникають нові види туризму, вплив яких на країну, що приймає туристів, виявляється у зростанні валютних надходжень, створенні робочих місць та розвитку суміжної інфраструктури.

Неоднакова привабливість регіонів світу для подорожуючих зумовлюється низкою чинників: економічних, політичних, соціально-демографічних та науково-технічних. При цьому наявність туристично привабливого об'єкта не гарантує зростання туристичного потоку та пов'язаного з ним грошового припливу, а тому дослідження особливостей розвитку в'їзного міжнародного туризму в розрізі регіонів світу дасть змогу оцінити міру впливу таких чинників.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Тематику міжнародного туризму досліджує значна кількість науковців. Зокрема, наукові праці А.І. Довгань, А.Ю. Парфіненка, О.М. Корнієнко, Ю.Б. Миронова, І.І. Свидрук присвячено аналізу впливу різних чинників, у тому числі глобалізації, на розвиток туризму. Значну роботу з аналітичної оцінки масштабів туристичних потоків здійснюють експерти міжнародних організацій, зокрема Світового банку та профільної Всесвітньої туристичної організації ООН (ЮНВТО).

Постановка завдання. Метою роботи є дослідження сучасного розвитку міжнародного туризму в країнах та регіонах світу. Для досягнення мети визначено такі завдання:

1) у загальних рисах проаналізувати еволюцію міжнародного туризму;

2) визначити сучасні чинники впливу на розвиток міжнародного туризму;

3) проаналізувати сучасний стан, динаміку міжнародного туризму в регіонах світу та його вплив на їхній економічний розвиток.

Під час проведення дослідження були використані загальнонаукові й спеціальні методи дослідження, зокрема аналіз і синтез, порівняння, узагальнення, системно-структурний аналіз, статистичний аналіз, графічний метод.

Виклад основного матеріалу дослідження. Становлення та розвиток туристичної галузі сягає давнини. Раніше наші предки відкривали для себе нові території з метою освоєння нових земель, які будуть придатні для проживання та задоволення споживчих потреб. Характер подорожей переважно був стихійним і вимушеним, однак подорожі збагачували географічні знання людини, а також формували передумови для великих географічних відкриттів, ціллю яких був пошук багатств та налагодження торговельних зв'язків [1, с. 12].

Із розвитком суспільства у людей виникли й інші мотиви для відвідування нових територій, а саме: ознайомлення зі звичаями, культурою та визначними пам'ятками мистецтва, оздоровлення, вивчення або вдосконалення іноземних мов. Це, своєю чергою, зумовило виникнення особливої форми подорожей – туризму. Інтенсифікація міжнародних та культурних відносин суттєво нарощувала не тільки рух населення, а й сприяла розвитку логістичних зв'язків, будівництву готелів, закладів громадського харчування, зон відпочинку та лікування. Розвитку туризму сприяв науково-технічний прогрес, оскільки з появою нових видів транспорту подорожувати стало набагато комфортніше і набагато швидше діставатися пункту призначення [2].

Наприкінці XX ст. туризм як явище набув масштабного світового характеру, а розвиток сектору економіки, пов'язаного з наданням туристичних послуг, сприяв вирішенню багатьох соціально-економічних та фінансових проблем (збільшення доходів бюджету, створення нових робочих місць та розвиток інфраструктури). Крім того, розвиток міжнародно-туристичної галузі забезпечує охорону та реконструкцію існуючих історико-культурних пам'яток, привертає увагу світової спільноти до збереження надбань світової культури та природних багатств.

Відповідно до Манільської декларації про світовий туризм (Manila Declaration on World tourism), туризм є діяльністю, важливою для життя націй через прямий її вплив на соціальний, культурний, освітній та економічний сектори національних суспільств та їхні міжнародні відносини [3]. У декларації зазначено, що розвиток міжнародного туризму може сприяти створенню нового світового порядку, який допоможе вирішити проблему розриву в рівнях економічного розвитку країн.

До міжнародного туризму належать в'їзний туризм – подорожі в межах країни осіб, які постійно не проживають на її території, та виїзний туризм – подорожі громадян країни та осіб, які постійно проживають на території країни, до іншої країни. За способом організації розрізняють туризм плановий (або програмний), який організовується силами туристичних підприємств (туроператорів, турагентів), та самодіяльний туризм, який здійснюється приватно за самостійно організованим планом. Необхідно зазначити, що саме науково-технічний прогрес, розвиток Інтернету, соціальних мереж формує основний вплив на розвиток самодіяльного туризму.

Ю.Б. Миронов та І.І. Свидрук виділяють такі види туризму: спортивний, відпочинковий, родинний, екстремальний, спортивний, пізнавальний, релігійний, рекреаційний, екологічний, діловий [4]. Зазначимо, що практично будь-який із цих видів туризму може здійснюватися у міжнародних масштабах. У табл. 1 наведено поділ видів туризму за різними класифікаційними ознаками.

Таблиця 1

Види туризму

Класифікаційна ознака	Види туризму
Географічний принцип	внутрішній, міжнародний
Напрямок туристичного потоку	в'їзний, виїзний
Мета поїздки	рекреаційний, оздоровчий відпочинок, пізнавальний відпочинок, професійно-діловий туризм, науковий (конгресний), спортивний відпочинок, шоп-тури, пригодницький, паломницький, ностальгічний, зелений (агротуризм), екологічний, екзотичний, елітарний
Джерело фінансування	соціальний, комерційний
Спосіб пересування	пішохідний, авіаційний, морський, річковий, автотуризм, залізничний, велосипедний, змішаний
Кількість учасників	індивідуальний, сімейний, груповий
Тривалість перебування	короткотривалий, довготривалий
Організаційна форма	організований, неорганізований

Джерело: складено на основі [4, с. 255–262]

Міжнародний туризм розвивається під впливом чинників, які об'єднують у чотири групи: політичні, економічні, соціально-демографічні та науково-технічні (рис. 1) [6, с. 43–49]. Крім того, в окрему групу виділяють фактори, які можна назвати «чинниками негативного впливу», оскільки вони сповільнюють динаміку міжнародного туризму. До таких відносять політичні перевороти, терористичні атаки, військові конфлікти та стихійні лиха [7].

Туристична індустрія сьогодні являє собою досить складну систему, яка складається з власне туристичного продукту (послуга, тур); споживачів туристичного продукту та відповідних послуг; об'єктів туристичної галузі – фірм, що створюють і поширюють турпродукт (туроператори, турагенти); закладів та підприємств, що надають послуги з розміщення, харчування, перевезення; державних органів управління туристичною галуззю, навчальних та наукових закладів [5].

Нині туристичний бізнес став однією з найбільш динамічних галузей, що швидко набирає темпи у господарській діяльності країн світу. За даними Всесвітньої туристичної організації ООН (ЮНВТО), чисельність міжнародних туристів на кінець 2018 р. становила майже 1,4 млрд. осіб та зросла на 5% порівняно з 2017 р. Тобто приблизно кожен шостий мешканець планети відпочивав і подорожував за межами своєї країни [8]. Дві третини туристичних поїздок та доходів від туризму припадає на відпочинковий туризм, тоді як діловий туризм дещо сповільнив свій розвиток. Зростання першого, на наше переконання, найбільш зумовлене зростанням добробуту населення, поглибленням співпраці країн у галузі лібералізації візових режимів, а відносно помірний розвиток ділового туризму зумовлюється успішним застосуванням сучасних засобів бізнес-комунікацій (онлайн-конференції, вебінари), що дають змогу вирішувати важливі ділові питання та комунікувати з партнерами, не подорожуючи особисто.

Туризм займає важливе місце у структурі світового ВВП та зайнятості населення світу. За оцінками Всесвітньої ради з питань подорожей і туризму, частка туризму у світовому ВВП становить 10,4% [8]. У сфері туризму в 2018 р. працювало 319 млн. осіб (10% від зайнятих у світі), а доходи галузі останніми роками зростають швидше, ніж експорт товарів та світова економіка загалом. Туризм становить 29% світового експорту послуг [9]. Завдяки міжнародному туризму деякі

Рис. 1. Чинники впливу на розвиток туризму

Джерело: сформовано за даними [6, с. 43–49]

країни світу успішно покривають негативне сальдо торгівлі товарами і нарощують експорт послуг.

Міжнародний туризм є перспективним напрямом розвитку для економік, що розвиваються. Для окремих країн туризм уже є головною дохідною галуззю, яка залучає до бюджету понад 50% коштів. До таких країн належать Макао, Антигуа і Барбуда, Ангілья, Аруба, Мальдівські, Сейшельські та Багамські острови [10].

Урізноманітнення мотивів поїздок у міжнародних масштабах свідчить, що сучасних туристів приваблюють не тільки традиційні туристичні об'єкти – історичні та культурні пам'ятки, природні дива, а й досягнення сучасної інженерії та будівництва (Дубай, Катар, Гонконг), важливі спортивні події (Олімпіада, світові чемпіонати, Формула-1), музичні та кінофестивалі тощо. Проведення зазначених заходів, як свідчить статистика, приносить значні доходи в приймаючі регіони. Однак шанси на проведення подібних подій у країнах із нерозвиненою інфраструктурою, низьким рівнем безпеки вкрай невисокі, а тому більшість слаборозвинутих країн змушена орієнтуватися на екологічний та екзотичний туризм.

Всесвітня туристична організація (ЮНВТО) виділяє п'ять туристичних регіонів світу: Європу, Азію і Океанію, Америку, Африку та Близький Схід. За рекомендаціями ЮНВТО динаміка розвитку туризму у світі характеризується такими основними показниками, як кількість туристичних прибуттів та доходи від туризму.

Незважаючи на відносну нестійкість світової економічної кон'юнктури, всі туристичні регіони світу виявили позитивну динаміку як у минулому 2018 р., так і впродовж останніх 10 років. У табл. 2 наведено розподіл доходів від туризму за регіонами світу. Європейський регіон отримав найбільше грошових надходжень – 570,5 млрд. дол. США, а найменший показник має Африканський регіон – 38,4 млрд. дол. США. Зазначимо, що Африканський регіон має значний потенціал розвитку, який сьогодні не реалізується через несприятливу політичну, економічну та епідеміологічну обстановку. Як зазначають В.М. Зайцева та О.М. Корнієнко, пандемії інфекційних захворювань разом із несприятливими природними умовами та соціально-економічною відсталістю унеможливлюють інтенсифікацію розвитку міжнародного туризму в багатьох країнах Африканського континенту [11].

Обсяги доходів напряму залежать від туристичного потоку, адже грошові надходження від туризму враховують транспортні витрати, проживання, харчування, екскурсійні плати та витрати на придбання місцевих товарів. Кількість туристичних прибуттів у світі та за регіонами представлено у табл. 3, де лідером із залучення туристів також є Європейський регіон. У 2018 р. Європу відвідало 710 млн. осіб (понад 50% від загальної кількості міжнародних туристів). Така відвідуваність пояснюється значною концентрацією культурно-історичних пам'яток, рекреаційних зон, соціально-економічною стабільністю та активністю туристичних потоків між країнами Європи.

За даними Всесвітньої туристичної організації, найпопулярнішою країною для туристів у 2018 р.

Таблиця 2

Розподіл доходів від туризму за регіонами світу, 2009–2018 рр.

Регіони	Доходи від туризму, млрд дол. США				Зміна, %		Частка у загальному світовому обсязі доходів у 2018 році, %
	2009	2010	2017	2018	2017 до 2016	2018 до 2017	
Європа	410,9	422,8	519,5	570,5	7,5	4,9	39,3
Азія і Океанія	203,1	254,4	396,0	435,5	4,3	7,4	30,0
Америка	166,2	215,5	325,8	333,6	0,9	0,3	23,1
Африка	28,8	30,4	36,4	38,4	7,7	1,6	2,6
Близький Схід	42,0	52,2	68,4	73,0	14,6	4,2	5,0
Всього у світі	851,0	975,3	1346,1	1451,0	5,2	4,4	100,0

Джерело: складено на основі [9]

Таблиця 3

Розподіл туристичних прибуттів за регіонами світу

Регіони	Кількість туристів, млн осіб				Зміна, %		Частка світовому обсязі у 2018, %	Середньоріч-ний приріст, %
	2009	2010	2017	2018	2017 до 2016	2018 до 2017		2009-2018
Європа	461,5	486,4	673,3	710,0	8,6	5,5	50,7	4,8
Азія і Океанія	180,9	208,2	324,0	347,7	5,7	7,3	24,8	6,6
Америка	140,8	150,4	210,8	215,7	4,7	2,3	15,4	4,6
Африка	46	50,4	62,7	67,1	8,5	7	4,8	3,6
Близький Схід	52,9	56,1	57,7	60,5	4,1	4,7	4,3	0,9
Всього у світі	882,1	951,5	1328,5	1401,0	7	5,4	100,0	5,0

Джерело: складено на основі [9]

стала Франція. З десяти провідних напрямків п'ять країн належать до Європейського регіону (рис. 2).

До числа найбільш відвідуваних країн світу увійшли також США, Китай, Мексика, Таїланд та Туреччина.

Аналізуючи тенденцію розвитку регіону Азії і Океанії, можна помітити вражаючу динаміку туристичних потоків – кількість туристів, які щороку відвідують регіон, за період 2009–2018 рр. збільшилася майже вдвічі, а середньорічний приріст був найвищим серед усіх регіонів світу. Доходи від туристичної галузі в Азії є співставними зі зростанням потоку туристів (доходи у 2018 р. зросли на такий же відсоток, як і кількість туристів), тоді як в Африці зростання кількості туристів на 4,8% призвело до зростання доходів лише на 1,6%. Активний розвиток в'їзного туризму в Азійському регіоні пояснюють активізацією авіаційного сполучення в регіоні, зростанням популярності Таїланду та В'єтнаму як екзотичного напрямку для туристів з інших регіонів [9]. Зростання економіки Китаю, а відповідно, і доходів громадян, активізувало туристичну галузь в Азійському регіоні загалом, оскільки основну частину подорожуючих становлять громадяни цієї країни.

Важливим є вплив туристичного сектору для вирішення питання зайнятості. Одне робоче місце у сфері туризму сприяє створенню 1,5 додаткових робочих місць у суміжних галузях економіки. Таким чином, у середньому туристичний сектор створює кожне десяте робоче місце у світі Найбільший внесок у зайнятість створює туризм у Європі та Америці (9,7% та 9,6% загальної кількості працюючих відповідно), а в абсолютному вираженні найбільше працівників, задіяних у сфері туризму, – в Азійському регіоні (понад 159 млн. зайнятих) [12].

Загалом ефективність функціонування сфери туризму характеризується її внеском у створення ВВП та співвідношенням з обсягами інвестицій. Тут, як і в цілому за іншими показниками галузі, лідирує Європа, де в туризмі створюється 10% ВВП, при цьому на туристичний сектор припадає лише 5% інвестицій національної економіки. Для порівняння: в Африці туризм створює близько 5% валового продукту, тоді як інвестиції у галузь становлять 6% від загального обсягу інвестування в національну економіку.

Таким чином, туристична галузь у сучасному світі досить динамічно розвивається, що виявляється у зростанні кількості туристичних прибуттів у регіонах світу, збільшенні доходів від туризму та внеску суміжних із туризмом галузей економіки у зайнятість та створення валового продукту.

Висновки з проведеного дослідження. Міжнародний туризм нині є важливим сектором світового господарства, а зростання міжнародних подорожей є наслідком науково-технічного прогресу, зростання добробуту та поліпшення міжнародної взаємодії держав у культурній сфері, розвитку авіасполучення, спрощення міграційного законодавства.

На розвиток міжнародного туризму впливають політичні, економічні, соціально-демографічні та науково-технічні чинники, ефективна дія яких сприяє залученню в країну туристів. Окрім створення робочих місць, розвиток туризму та його суміжних галузей сприяє зростанню інвестицій в економіку, валютних надходжень, налагодженню міжнародних зв'язків та поліпшенню стосунків між державами. Разом із тим необхідно враховувати і можливий негативний вплив зростання туристичних потоків на перспективні регіони – Азійський та

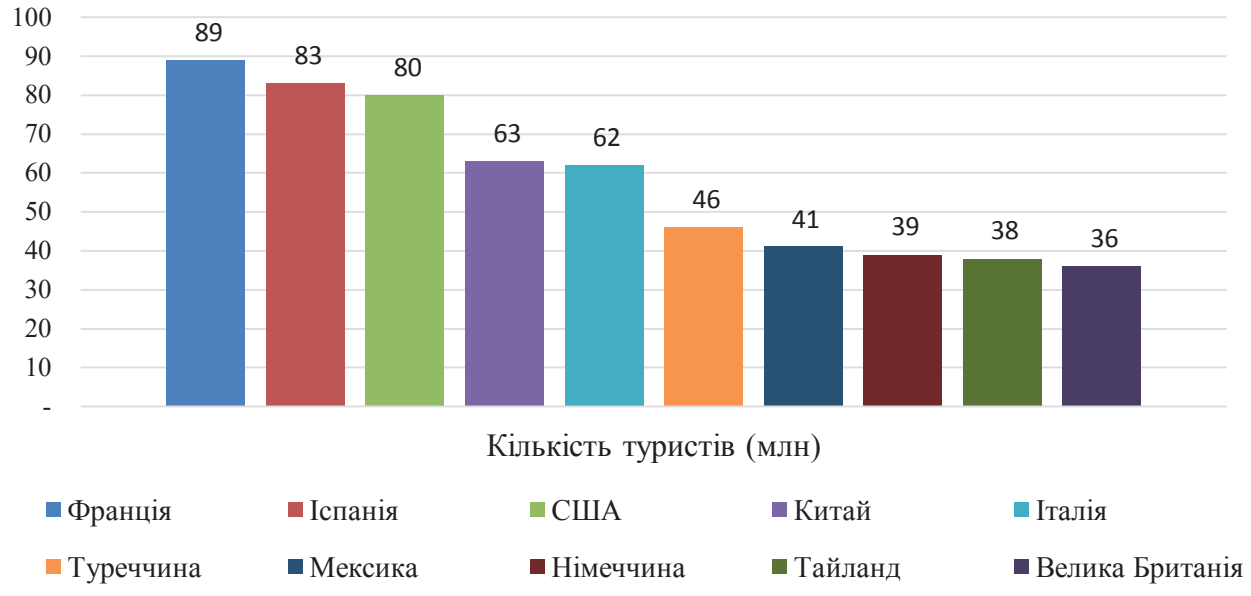

Рис. 2. Топ-10 найбільш відвідуваних країн світу, 2018 р., осіб

Джерело: побудовано за даними [9]

Африканський, де неефективне та невідповідне принципам сталого розвитку зростання галузі може загрожувати порушенням біологічного різноманіття та екологічного балансу. Зазначена проблема впливу туризму на сталий розвиток країн та регіонів стане предметом подальших досліджень.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Устименко Л.М., Афанасьєв І.Ю. Історія туризму : навчальний посібник. Київ, 2017. 372 с.

2. Чернецька С.А. Сучасні тенденції розвитку міжнародного туризму. *Культура народов Причерноморья.* 2012. № 232. С. 85–88. URL: http://tourlib.net/statti_ukr/chernecka.htm (дата звернення: 06.09.2019).

3. Манільська декларація з світового туризму 1980 р. URL: https://web.archive.org/web/20121120180003/http://www.univeur.org/CMS/UserFiles/65.%20Manila.PDF (дата звернення: 08.09.2019).

4. Миронов Ю.Б., Свидрук І.І. Туризм як чинник економічного розвитку країни. *Науковий вісник НЛТУ України*. 2016. Вип. 26.6. С. 255–262. URL: http://tourlib.net/statti_ukr/myronov4.htm (дата звернення: 20.09.2019).

5. Довгань А.І. Сучасний міжнародний туризм: основні тенденції та перспективи розвитку. *Географія та туризм*. 2014. Вип. 27. С. 3–10. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/gt_2014_27_3 (дата звернення: 22.09.2019).

6. Кожухівська Р.Б. Туризм в Україні: стан, фактори та перспектива розвитку. *Інноваційна економіка*. 2012. Вип. 29. С. 43–49. URL: http://tourlib.net/statti_ukr/kozhuhivska.htm (дата звернення: 20.09.2019).

7. Парфіненко А.Ю. Міжнародний туризм в Україні: геополітичні аспекти глобального явища. *Актуальні проблеми міжнародних відносин.* 2015. Вип. 126. Ч. І. URL: http://journals.iir.kiev.ua/index.php/apmv/article/view/2686/2390 (дата звернення: 20.09.2019).

8. Travel & tourism economic impact 2019. URL: https://www.wttc.org/-/media/files/reports/economic-impact-research/regions-2019/world2019.pdf (дата звернення: 11.09.2019).

9. Статистичний звіт Всесвітньої ради з питань подорожей і туризму за 2019 рік. URL: https://www.wttc.org/-/media/files/reports/economic-impact-research/regions-2019/world2019.pdf (дата звернення: 11.09.2019).

10. Довгань А.І. Стан та перспективи розвитку сучасної туристичної галузі. URL: http://enpuir.npu.edu.ua/bitstream /123456789/6807/1/Dougan.pdf (дата звернення: 23.09.2019).

11. Зайцева О.М., Корнієнко В.Л. Міжнародний туризм та глобалізація в сучасному світі. *Вісник Запорізького національного університету.* 2012. Вип. 2(8). С. 55–64. URL: http://web.znu.edu.ua/herald/issues/2012/FViS-2012-2/055-65.pdf (дата звернення: 23.09.2019).

12. Tourism – an important driving force for inclusive socio-economic development, economic diversification, enterprise and job creation. URL : https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---ed_dialogue/---sector/documents/publication/wcms_544196.pdf (дата звернення: 23.09.2019).

REFERENCES:

1. Ustymenko L.M., Afanasjjev I.Ju. (2017) *Istorija turyzmu* [History of tourism]. Kyjiv. Alterpres.

2. Chernecjka S.A. (2012) Suchasni tendenciji rozvytku mizhnarodnogho turyzmu [Current tendencies in global tourism development]. *Kuljtura narodov Prychernomorjja* (electronic journal) [Culture of Black Sea region], no. 232, pp. 85-88. Available at: http://tourlib.net/statti_ukr/chernecka.htm (accessed 06 September 2019).

3. Manila Declaration on World Tourism (1980) Available at: https://web.archive.org/web/20121120180003/http://www.univeur.org/CMS/UserFiles/65.%20Manila.PDF (accessed 08 September 2019).

4. Myronov Ju.B., Svydruk I.I. (2016). Turyzm jak chynnyk ekonomichnogho rozvytku krajiny [Tourism as a factor of economic development of the country]. *Naukovyj visnyk NLTU Ukrajiny* [Scientific herald of NLTU of Ukraine], vol. 26, pp. 255-262. Available at: http://tourlib.net/statti_ukr/myronov4.htm (accessed 20 September 2019).

5. Dovghanj A.I. (2014) Suchasnyj mizhnarodnyj turyzm: osnovni tendenciji ta perspektyvy rozvytku [Modern international tourism: basic trends and perspectives of development]. *Gheoghrafija ta turyzm* [Geography and tourism], vol. 27, pp. 3–10. Available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/gt_2014_27_3 (accessed 22 September 2019).

6. Kozhukhivsjka R.B. (2012) Turyzm v Ukrajini: stan, faktory ta perspektyva rozvytku [Tourism in Ukraine: state, factors and perspectives of development]. *Innovacijna ekonomika* [Innovative economy], vol. 29, pp. 43-49. Available at: http://tourlib.net/statti_ukr/kozhuhivska.htm (accessed 20 September 2019).

7. Parfinenko A.Ju. (2015) Mizhnarodnyj turyzm v Ukrajini: gheopolitychni aspekty ghlobaljnogho javyshha [international tourism in Ukraine: geopolitical aspects of global phenomenon]. *Aktualjni problemy mizhnarodnykh vidnosyn* [Actual problems of international relations], vol. 126 (part I). Available at: http://journals.iir.kiev.ua/index.php/apmv/article/view/2686/2390 (accessed 20 September 2019).

8. Travel & tourism economic impact 2019 world (2019) *World Travel and Tourism Council*. Available at: https://www.wttc.org/-/media/files/reports/economic-impact-research/regions-2019/world2019.pdf (accessed 11 September 2019).

9. International Tourism Highlights (2019). *UN World Tourism Organization*. Available at: https://www.e-unwto.org/doi/pdf/10.18111/9789284421152 (accessed 11 September 2019).

10. Dovghanj A.I. (2013) *Stan ta perspektyvy rozvytku suchasnoji turystychnoji ghaluz*i [State and perspectives of modern tourist sector]. Available at: http://enpuir.npu.edu.ua/bitstream/123456789/6807/1/Dougan.pdf (accessed 23 September 2019).

11. Zajceva O.M., Kornijenko V.L. (2012) Mizhnarodnyj turyzm ta ghlobalizacija v suchasnomu sviti [International tourism and globalization in modern world]. *Visnyk Zaporizjkogho nacionaljnogho universytetu* [Herald of Zaporizzha national university], vol.2(8), p. 55–64. Available at: http://web.znu.edu.ua/herald/issues/2012/FViS-2012-2/055-65.pdf (accessed 23 September 2019).

12. Tourism – an important driving force for inclusive socio-economic development, economic diversification, enterprise and job creation (2018). *International Labor Organization*. Available at: https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---ed_dialogue/---sector/documents/publication/wcms_544196.pdf. (accessed 23 September 2019).

Kushnir Lyubov
Master
Uzhhorod National University
Brenzovych Kateryna
Candidate of Economic Sciences, Associate Professor,
Senior Lecturer at Department of International Economic Relations
Uzhhorod National University

INTERNATIONAL TOURISM AS A FACTOR OF ECONOMIC DEVELOPMENT OF COUNTRIES AND REGIONS

Purpose of the article. The paper is aimed at the study of contemporary development of international tourism in countries and regions of the world. The following tasks have been defined for achievement of the objective: to analyze the general evolution of international tourism; to identify current factors influencing the development of international tourism; to analyze the current state, dynamics of international tourism in the regions of the world and its impact on their economic development.

Research Methodology. General and special methods of research were used in the study, including analysis and synthesis, comparison, generalizations, system-structural analysis, statistical analysis, graphical method. The informational base of the study contains research by native and foreign scholars, analytical information provided by specialized organizations dealing with tourism.

Results. International tourism has become an important sector of the world economy. Tourism has become a global phenomenon at the end of the twentieth century, and the development of the tourism-related economy has contributed to solution of many socio-economic and financial problems (increased budget revenues, job creation and infrastructure development). In addition, the development of the international tourist industry ensures the protection and reconstruction of existing historical and cultural monuments, draws the attention of the world community to the preservation of the world's cultural heritage and natural resources.

According to the Manila Declaration on World Tourism, international tourism could help to create a new world order that would help to solve the problem of the gap in the levels of economic development of the countries. The growth of international travel is a consequence of scientific and technological progress, increased income per capita and improved international cooperation of countries in the cultural sphere, development of aviation, simplification of migration legislation. The development of international tourism is influenced by political, economic, socio-demographic, scientific and technical factors. In addition to job creation, the development of tourism and its related industries contributes to increased investment in the economy, foreign exchange earnings, establishing international relations and improving cooperation between states. At the same time, it is necessary to take into account the possible negative impact of the growth of tourist flows on the promising regions – Asia and Africa, where inefficient and inconsistent with the principles of sustainable development of industry growth can threaten the violation of biological diversity and ecological balance.

Novelty. The paper examines the impact of international tourism on the development of tourist regions of the world (according to the methodology of the World Tourism Organization), including its impact on employment, creation of a national product, ensuring inflow of currency to national economies, development of infrastructure and enhancing interethnic interaction.

The practical significance. The practical significance of the work is that the complex assessment of the impact of the tourism industry on the development of the regions of the world can be taken into account when developing recommendations for the future development of the sector in the countries of the world, including Ukraine.

РОЗДІЛ 2. ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ НАЦІОНАЛЬНИМ ГОСПОДАРСТВОМ

СЕРЕДНЬОСТРОКОВЕ БЮДЖЕТНЕ ПЛАНУВАННЯ: ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД ТА ПЕРСПЕКТИВИ ЗАПРОВАДЖЕННЯ В УКРАЇНІ

MEDIUM-TERM BUDGET PLANNING: FOREIGN EXPERIENCE AND PROSPECTS FOR IMPLEMENTATION IN UKRAINE

УДК 336.1
https://doi.org/10.32843/infrastruct36-4

Баришевська І.В.
к.е.н., доцент кафедри фінансів, банківської справи та страхування
Миколаївський національний аграрний університет
Костенко Т.А.
магістрант
Миколаївський національний аграрний університет
Врабіє Н.В.
магістрант
Миколаївський національний аграрний університет

У статті розкрито дефініцію поняття середньострокового бюджетного планування. Визначено місце та значення бюджетного планування у системі фінансових планів держави. Проаналізовано особливості процесу запровадження в нашій країні середньострокового прогнозування та планування. Розкрито теоретичні аспекти середньострокового бюджетного планування та досліджено передумови формування бюджетного планування України. Узагальнено основні переваги та недоліки використання середньострокового бюджетного планування. Узагальнено функції середньострокового планування в Україні. Сформовано порівняння традиційного щорічного бюджету та середньострокового бюджетного планування. Розглянуто зарубіжний досвід механізму середньострокового планування та прогнозування в розвинених країнах та розроблено рекомендації для України. Проаналізовано особливості процесу запровадження в нашій країні середньострокового прогнозування та планування.

Ключові слова: *середньострокове планування, середньострокове прогнозування, бюджетне планування, бюджетний процес, видатки бюджету.*

В статье раскрыта дефиниция понятия среднесрочного бюджетного планирования. Определено место и значение бюджетного планирования в системе финансовых планов государства. Проанализированы особенности процесса внедрения в нашей стране среднесрочного прогнозирования и планирования. Раскрыты теоретические аспекты среднесрочного бюджетного планирования и исследованы предпосылки формирования бюджетного планирования Украины. Обобщены основные преимущества и недостатки использования среднесрочного бюджетного планирования. Обобщены функции среднесрочного планирования в Украине. Сформировано сравнение традиционного ежегодного бюджета и среднесрочного бюджетного планирования. Рассмотрен зарубежный опыт механизма среднесрочного планирования и прогнозирования в развитых странах и разработаны рекомендации для Украины. Проанализированы особенности процесса внедрения в нашей стране среднесрочного прогнозирования и планирования.

Ключевые слова: *среднесрочное планирование, среднесрочное прогнозирование, бюджетное планирование, бюджетный процесс, расходы бюджета.*

The article describes the definition of medium-term budgetary planning. The place and importance of budget planning in the system of financial plans of the state are determined. The peculiarities of the process of introducing mid-term forecasting and planning in our country are analyzed. Theoretical aspects of medium-term budgetary planning and exploration of the prerequisites for forming Ukraine's budgetary planning will help to improve the macroeconomic balance by developing true budgetary revenue forecasts; to set overall budgetary policy goals and ensure that they are open to their achievement for many years; identify clear priorities for public spending; ensure that budget policy changes can be initiated; improve the allocation of budgetary resources; increase the responsibility of the main spending units for their efficient and rational use; strengthen overall budgetary control. The goal of introducing medium-term budget planning is to increase the control over public expenditures, as well as to provide a process of analyzing the use of funds, which will stimulate more effective decisions on the use of budgetary resources at all levels and plan the main spending units of their activities. The main advantages and disadvantages of using medium-term budget planning are summarized. Determining the stages of implementation of medium-term expenditure planning. The functions of medium-term planning in Ukraine are generalized. A comparison of the traditional annual budget and the medium-term budget planning has been made. The legal framework of medium-term budgeting in Ukraine has been identified, which has been accompanied by a series of consistent and complex reforms. The article highlights the international experience of the budget parameters forecasting in the medium-term perspective; the appropriate recommendations for Ukraine are suggested. The relevance of the global practice of medium-term expenditure planning, the basis of which is developed by the World Bank, is determined. The authors analyse the peculiarities of the medium-term budget framework implementation in Ukraine.

Key words: *medium-term planning, medium-term forecasting, budget planning, budget process, budget expenditures.*

Постановка проблеми. У сучасних умовах обмеженості у фінансових ресурсах виникає необхідність у підвищенні ефективності здійснення бюджетних видатків. При цьому більшість бюджетних рішень мають низку соціально-економічних наслідків, що виходять за межі одного бюджетного року, в якому вони були прийняті. Тому складання річного бюджету не завжди є стійкою основою стратегічного бюджетного планування.

Нині економіка України потребує вдосконалення організаційно-правових засад організації бюджетного процесу. Нове розуміння управління бюджетними видатками звертає пильну увагу на результативність і цілеспрямоване використання бюджетних коштів, а тому актуальним є середньострокове бюджетне планування.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питанням, пов'язаним із вивченням проблематики

організації середньострокового бюджетного планування, приділено значну увагу у працях таких учених, як: І.В. Запатріна, О.І. Амоша, К.В. Павлюк, В.П. Кудряшова, Т.І. Крикун, Л.В. Лисяк, В.Л. Опарін, В.С. Палагіна, В.М. Федосов та інші.

Водночас, попри значну кількість наукових праць, незважаючи на високий рівень наявних теоретичних розробок, подальшого удосконалення потребують підходи до запровадження системи середньострокового бюджетного планування та забезпечення ефективності бюджетних відносин на всіх рівнях державного управління.

Постановка завдання. Розкриття теоретичних аспектів середньострокового бюджетного планування та дослідження передумов формування бюджетного планування України дасть змогу поліпшити макроекономічний баланс шляхом розроблення правдивих прогнозів доходів бюджету; забезпечити можливість ініціювання змін у бюджетній політиці; визначити загальні цілі бюджетної політики й забезпечити відкритість у їх досягненні впродовж багатьох років; удосконалити розподіл бюджетних коштів; підвищити відповідальність головних розпорядників бюджетних коштів за ефективне та раціональне їх використання; посилити загальний бюджетний контроль; визначити чіткі пріоритети у сфері державних видатків.

Виклад основного матеріалу дослідження. У світовій практиці використовується дефініція тлумачення середньострокового бюджетного планування як підходу до планування та управління державними фінансами, який розширює горизонт для формування бюджетної політики на три-п'ять років і дає змогу планувати та прогнозувати бюджетні доходи та видатки, необхідні для реалізації стратегічних цілей бюджетної політики держави у середньостроковій перспективі [2].

Основною метою запровадження середньострокового планування бюджету є підвищення контролю над державними видатками, а також забезпечення процесу аналізу використання коштів, що буде стимулювати прийняття більш ефективних рішень щодо використання бюджетних коштів на всіх рівнях та планування головними розпорядниками коштів своєї діяльності.

Узагальнено основні переваги та недоліки використання середньострокового бюджетного планування у таблиці 1.

У більшості розвинених країн світу середньострокове бюджетне планування успішно застосовується вже багато років. Досягненню вищого рівня стабільності і передбачуваності економічної ситуації в країні сприяє середньостроковий бюджетний план, що є інструментом розв'язання таких важливих проблем, як:

1) підвищення ефективності бюджетного процесу та фінансової дисципліни;

2) посилення прозорості та ефективності витрачання бюджетних коштів;

3) сприяння розвитку інноваційного потенціалу та інвестиційної привабливості країни [5].

Окрім виконання стабілізаційної функції, середньострокове бюджетне планування виконує низку покладених функцій (рис. 1), а саме:

У світовій практиці особливої актуальності набуло середньострокове планування видатків, основи якого розроблено Світовим банком (табл. 2). Це особливий підхід, завдяки якому державні фінанси розміщуються відповідно до пріоритетів політики розвитку держави. Такий механізм насамперед спрямований на подолання системних кризових явищ останніх років. Процес середньострокового планування видатків включає в себе три основні етапи, наведені на рисунку 2.

Таблиця 1

Переваги та недоліки середньострокового бюджетного планування

Переваги	Недоліки
1. Базується на чітко сформульованих цілях і пріоритетах бюджетної політики.	1. Надмірне покладання на оцінки майбутніх показників під час формування бюджету, що може привести до негнучкості у фіскальній політиці.
2. Дає оцінку відповідності поточної політики та її майбутнього впровадження фіскальній стратегії держави.	2. Оптимістичні проектування багаторічного бюджету, які можуть бути використані як виправдання для необґрунтованих програм витрачання державних коштів.
3. Надає бюджетному процесу риси безперервності й наступності.	3. Багаторічне бюджетування може бути складним і адміністративно затратним інструментом.
4. Покращує ефективність розподілу державних ресурсів, підвищуючи прозорість і підзвітність у бюджетному процесі й забезпечуючи механізм систематичного перегляду бюджетних зобов'язань і пріоритетів витрачання бюджетних коштів.	
5. Може слугувати своєрідним механізмом підвищення взаємодії між різними державними установами, заохочуючи галузеві міністерства до вищого рівня залученості у бюджетний процес.	

Джерело: сформовано авторами на основі [1]

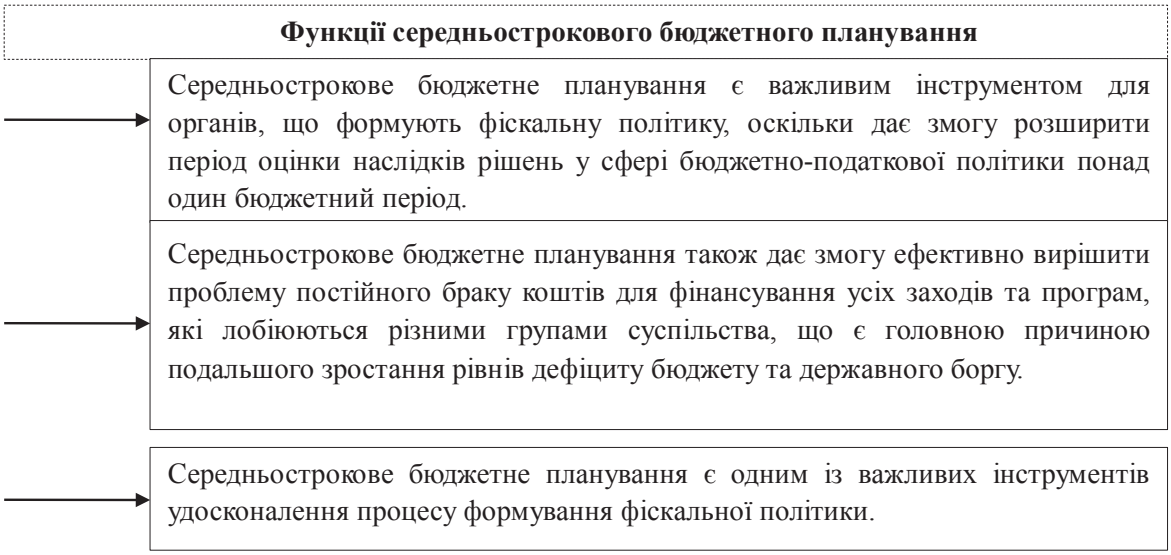

Рис. 1. Функції середньострокового бюджетного планування

Джерело: сформовано авторами з використанням [5]

Таблиця 2

Порівняння традиційного щорічного бюджету та середньострокового бюджетного планування

Показник	Традиційний бюджет (на рівні центрального міністерства)	СБП (трирічне ковзке планування на рівні міністерств та відомств)
Бюджетна дисципліна (дотримання фіскальних цільових показників)	увага приділяється короткостроковій макроекономічній проблематиці (у більшості країн досягається за рахунок співробітництва з міжнародними організаціями)	увага приділяється побудові середньострокової макроекономічної моделі (рівень національної бюджетної дисципліни високий)
Зв'язок між державною політикою, стратегічним та бюджетним плануванням (відображення здатності та готовності уряду до визначення пріоритетності програм)	дуже слабкий, тому що вибір бюджетних цілей та політичного курсу здійснюється незалежно від обсягу наявних ресурсів (політика нестійка, причому напрями і способи фінансування можуть не відповідати пріоритетам, визначеним урядом)	вище середнього (напрями і способи фінансування відповідають пріоритетам, визначеним урядом)
Ефективність надання послуг	ефективність, як правило, низька за рахунок контролю над витрачанням бюджетних коштів у поточному році, а не передбачуваності бюджетного фінансування	акцент зосереджено на узгодженні наявних ресурсів, видатків та результатів
Автономія (самостійність) розпорядників бюджетних коштів	низька через відсутність бюджетної дисципліни, що спричиняє надмірний контроль за витрачанням коштів	висока через існування бюджетної дисципліни у визначенні і дотриманні жорстких бюджетних обмежень, що дає більше повноважень та самостійності

Джерело: сформовано авторами з використанням [2; 7]

Запровадження усіх трьох систем дасть найбільшу ефективність бюджетних витрат та національну стратегію, де буде зазначено цілі та заходи. Головні розпорядники коштів, становлячи бюджетні запити та показники ефективності і результативності, мають відштовхуватися від галузевих стратегій розвитку, які узгоджуватимуться з цією національною стратегією.

До країн, які нині застосовують середньострокове планування, належать Австрія, Велика Британія, Канада, Німеччина, Фінляндія, Швеція тощо. Досвід застосування розвиненими країнами середньострокового бюджетного планування потребує детального вивчення в контексті можливостей його адаптації в Україні. Приклад окремих країн наведено в таблиці 3.

В Україні перехід до середньострокового бюджетування супроводжується низкою послідовних і комплексних реформ:

1. Стратегією сталого розвитку «Україна – 2020» (Указ Президента України від 12.01.2015 № 5);
2. Стратегією реформування державного управління України на 2016–2020 роки (розпорядження Кабінету Міністрів України від 24.06.2016 № 474);

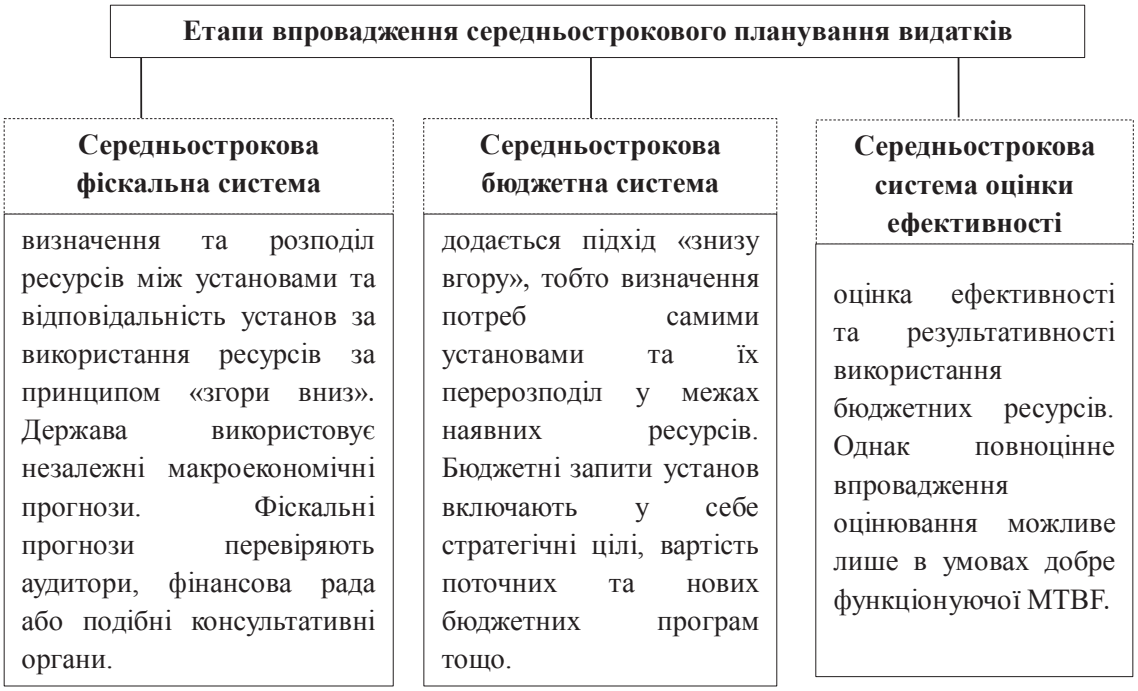

Рис. 2. Етапи впровадження середньострокового планування видатків

Джерело: сформовано авторами з використанням [5]

Таблиця 3

Особливості середньострокового бюджетного планування в різних країнах

Країна	Термін бюджетного планування	Сектор охоплення середньострокового бюджетного планування	Обмеження та особливості	Позитивний ефект
Велико-британія	3 роки	Сектор загального державного управління	Позики призначені тільки на активне споживання	Підвищення фінансової дисципліни шляхом затвердження ковзного трирічного ліміту витрат
Франція	3 роки	Сектор загального державного управління	Програмування прогнозних оцінок проводиться циклічно	Баланс між споживанням та інвестиційною діяльністю держави
Швеція	3 роки	Сектор загального державного управління, центральний бюджет, місцеві бюджети	Встановлення лімітів на видатки центральних органів державного управління	Підвищення фінансової дисципліни шляхом затвердження ковзного ліміту витрат

Джерело: сформовано авторами з використанням [6]

3. Середньостроковим планом пріоритетних дій Уряду до 2020 року (розпорядження Кабінету Міністрів України від 03.04.2017 № 275);

4. Програмою діяльності Кабінету Міністрів України;

5. Проектом Основних напрямів бюджетної політики на 2018–2020 роки (схваленим розпорядженням Кабінету Міністрів України від 14.06.2017 № 411);

6. Програмами співпраці з міжнародними фінансовими організаціями [3].

Україна має зобов'язання перед міжнародними партнерами, зокрема Міжнародним Валютним Фондом (Меморандум про економічну і фінансову політику в межах спільної з МВФ програми в межах Механізму розширеного фінансування), щодо запровадження середньострокової фіскальної бази з 2018 року [3].

Окремі елементи середньострокового бюджетного планування були впроваджені в Україні ще у 2010 році, але відчутних результатів для бюджетного процесу це не принесло. До 2017 року процес бюджетування залишався інерційним, а ресурсів для втілення задекларованих в урядових програмах реформ бракувало.

У червні 2017 року вперше уряд подав Бюджетну декларацію, саме ця декларація була орієнтована на середньострокову перспективу, таким чином показавши своє прагнення до більш детального та повного втілення системи середньострокового бюджетного планування (далі – СБП) на період 2018–2020 рр. Після багаточисленних зауважень

декларація так і не потрапила на розгляд парламенту. Надалі, щоб визначити місце бюджетної резолюції у бюджетному процесі та забезпечити обов'язковість середньострокового бюджетування, Міністерство фінансів подало законопроект змін до Бюджетного кодексу [4].

Перехід до середньострокового бюджетного планування є частиною угоди про асоціацію між Україною та ЄС, а також передбачений активною програмою співпраці з МВФ та Стратегією реформування системи управління державними фінансами України на 2017–2020 рр. [4].

Оперативне втілення середньострокового бюджетного планування дасть змогу Україні:

1) забезпечити фінансові ресурси для реалізації стратегічних завдань уряду;

2) покращити стійкість публічних фінансів та бюджетну дисципліну;

3) підвищити передбачуваність та ефективність державних інвестицій.

Все вищесказане повинно привести до кращих результатів бюджетної діяльності та вищої якості державних послуг [4].

Започаткування різних етапів середньострокового бюджетного планування показує покращення балансу бюджету, зменшує мінливість видатків, а також підвищує їхню ефективність. Аналізуючи дані 72 країн у період з 1990 року по 2008 рік, можна сказати, що через три роки після впровадження середньострокового бюджетного планування дефіцит бюджету скоротився в середньому до 0,4% ВВП – порівняно з дефіцитом 3,0% ВВП до використання середньострокового планування [4].

Нині Україна перебуває на початковій стадії впровадження середньострокового бюджетного планування порівняно з іншими країнами ЄС. Якщо бюджетна резолюція буде впроваджена на 2018–2020 роки у тому варіанті, в якому вона була запропонована, то Україна отримала би оцінку 0,23 з максимального 1,0 балу. Проведений аналіз показує, що бюджетний процес в Україні може відповідати європейським критеріям якісного середньострокового планування лише на 23% [4].

В Україні близько 65% видатків сектору загальнодержавного управління підпадає під середньострокове планування, попри те, що більшість країн ЄС мають ступінь охоплення понад 90%. На 2018–2020 рр. перша трирічна Бюджетна декларація не дає повного роз'яснення наслідків відхилення від запланованого перебігу структурних реформ та наслідків реалізації фіскальних ризиків. Також чинна середньострокова бюджетна стратегія передбачає доволі широке коло пріоритетних завдань бюджетної політики, проте лише невелика частка з них визначена кількісно [4].

Загалом подальший розвиток середньострокового бюджетного планування в Україні потребуватиме таких заходів, як:

– перегляд та пріоритизація галузевих бюджетних програм та державних інвестиційних проектів;

– розвиток багаторівневих та прозорих зв'язків між бюджетними програмами нижчих рівнів та високорівневими цілями уряду, залучення всіх учасників бюджетного процесу до постановки середньострокових цілей; розроблення якісного механізму оцінки ефективності видатків;

– збільшення ступеня охоплення державного сектору середньостроковим плануванням [4].

Висновки з проведеного дослідження. Започаткування в Україні середньострокового бюджетного планування є не тільки технічною зміною у формуванні бюджету шляхом додавання ще двох бюджетних періодів до 30 розрахунків, а й системною зміною бюджетної політики. Ці зміни забезпечать:

– стратегічний підхід до визначення пріоритетних заходів;

– відповідний розподіл обмежених ресурсів;

– посилять бюджетну дисципліну, адже будуть визначатися та відображатися наслідки поточної політики протягом наступних років і буде забезпечуватися дотримання меж видатків;

– поєднання стратегічних планів урядовців із бюджетними ресурсами, але цей механізм потрібно належним чином використовувати.

Тому, на нашу думку, впровадження середньострокового бюджетного планування в Україні є одним із правильних кроків та необхідним для нашої країни, який дасть змогу ефективніше використовувати обмежені державні ресурси та підвищити стабільність державних фінансів, зокрема зменшити боргове навантаження.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Середньострокове бюджетне планування в країнах *ЄС URL: http://ecofin.in.ua/med_term_bud_eu/.*(дата звернення 18.09.2019).

2. Introduction to Medium-Term Expenditure Frameworks: Briefing Note (2009), OECD URL: https://www.oecd.org/env/outreach/42942138.pdf (дата звернення: 23.06.2019).

3. Проект Основних напрямів бюджетної політики на 2018-2020 роки: розпорядження Кабінету Міністрів України від 14.06.2017 № 411. URL: www.kmu.gov.ua (дата звернення: 02.06.2019).

4. Середньострокове бюджетне планування в Україні URL: https://ces.org.ua/wp-content/uploads/2017/12/MT-budgeting_.pdf (дата звернення: 12.03.2019).

5. Міжнародний досвід середньострокового бюджетного планування: уроки для України URL: https://feao.org.ua/wp-content/uploads/2017/06/FEAO_Sered_budget_planning_A5_05_web-2.pdf (дата звернення: 29.09.2019).

6. Середньострокове бюджетне планування (міжнародний досвід) URL: http://euinfocenter.rada.gov.ua/uploads/documents/29131.pdf (дата звернення: 20.07.2019).

7. Лункіна Т.І., Бурковская А.В. Стан сучасної економіки України. *Финансовая система Украины: проблемы и перспективы развития в условиях трансформации соціально-экономических отношений*: матеріали наук.-практ. конф., м. Севастополь 16–18 травня 2013 р., Севастополь, 2013. С. 23–24.

REFERENCES:

1. Medium-term budget planning in EU countries Available at: http://ecofin.in.ua/med_term_bud_eu/ (accessed 18 September 2019).

2. Introduction to Medium-Term Expenditure Frameworks: Briefing Note (2009), OECD Available at: https://www.oecd.org/env/outreach/42942138.pdf (accessed 23 June 2019).

3. Draft Budget Policy Guidelines for 2018-2020: Order of the Cabinet of Ministers of Ukraine # 411 of June 14, 2017 Available at: www.kmu.gov.ua (accessed 02 June 2019).

4. Medium-Term Budget Planning in Ukraine Available at: https://ces.org.ua/wp-content/uploads/2017/12/MT-budgeting_.pdf (accessed 12 March 2019).

5. International Medium-Term Budgeting Experience: Lessons for Ukraine Available at: https://feao.org.ua/wp-content/uploads/2017/06/FEAO_Sered_budget_planning_A5_05_web-2.pdf (accessed 29 September 2019).

6. Medium-Term Budget Planning (International Experience) Available at: http://euinfocenter.rada.gov.ua/uploads/documents/29131.pdf (accessed 20 July 2019).

7. Lunkin T. I., Burkovskaya A. V. (2013) Stan suchasnoi ekonomiki Ukrainy rainy [State of the Modern Economy of Ukraine] Proceedings of the *Financial System of Ukraine: Problems and Prospects for Development in the Conditions of Transformation of Socio-Economic Relations*, (*Sevastopol, May 16–18, 2013*),. pp. 23–24.

Baryshevskaya Inna
Candidate of Economic Sciences,
Senior Lecturer at Department of Department of Finance, Banking and Insurance
Mykolayiv National Agrarian University
Kostenko Tatiana
Master's Degree Seeking Applicant
Mykolayiv National Agrarian University
Vrabiie Nelia
Master's Degree Seeking Applicant
Mykolayiv National Agrarian University

MEDIUM-TERM BUDGET PLANNING: FOREIGN EXPERIENCE AND PROSPECTS FOR IMPLEMENTATION IN UKRAINE

The purpose of the article is disclosure of the theoretical aspects of medium-term budgetary planning and exploring the preconditions for forming Ukraine's budgetary planning will help to improve the macroeconomic balance by developing true budgetary forecasts; to set overall budgetary policy goals and ensure that they are open to their achievement for many years; identify clear priorities for public spending; ensure that budget policy changes can be initiated; improve the allocation of budgetary resources; increase the responsibility of the main spending units for their efficient and rational use; strengthen overall budgetary control.

Methodology. The study was conducted using the methods of theoretical generalization, comparative analysis, analysis and synthesis, which clarified the definition of "medium-term budgetary planning", determine the prerequisites for implementation and current status of medium-term budgetary planning, to substantiate the prospects of applying medium-term budgetary planning in Ukraine.

Results. Medium-term budget planning forces governments and politicians to consider resource scarcity and prioritize spending to not go beyond fiscal constraints. Full implementation leads to: more predictable budgetary policies and fiscal stability (reduces pro-cyclicality fiscal policy); higher efficiency of public expenditures and quality of public services; better budget discipline for all participants of the budget process; promotes structural reforms.

Practical implications. Ukraine's transition to medium-term budgetary planning is not just a technical change in budgeting by adding two more budgetary periods to 30 calculations, but a systematic change in budgetary policy. Such changes will provide a strategic approach to prioritization and appropriate allocation of scarce resources. It will also enhance budgetary discipline, as the implications of current policy will be identified and reflected over the coming years and compliance with expenditure ceilings will be ensured. Ukraine will be able to correctly match the strategic plans of government officials with budgetary resources, but this mechanism needs to be properly used.

Value/originality. The essence of medium-term budget planning in the system of socio-economic development of the country, which is to determine the totality, is revealed stages, budget planning tools and directions use with adaptive mechanisms budget architectonics that will help ensure balance financial resources of the state, improving the efficiency of the budget policy, transparency of the budget process, effective social development.

Ukraine's transition to medium-term budgetary planning is not just a technical change in budgeting by adding two more budgetary periods to 30 budgets, but a systematic change in budgetary policy. Such changes will provide a strategic approach to prioritization and the appropriate allocation of scarce resources. It will also enhance budgetary discipline, as the implications of current policy will be identified and reflected over the coming years and compliance with expenditure ceilings will be ensured. Ukraine will be able to correctly combine the strategic plans of government officials with budgetary resources, but this mechanism needs to be properly used.

СУТНІСНО-ЗМІСТОВА ХАРАКТЕРИСТИКА ОРГАНІЗАЦІЙНО-ЕКОНОМІЧНОГО МЕХАНІЗМУ РОЗПОДІЛУ ФІНАНСОВИХ РЕСУРСІВ ОБ'ЄДНАНОЇ ТЕРИТОРІАЛЬНОЇ ГРОМАДИ: ПОРІВНЯЛЬНО-АНАЛІТИЧНИЙ ПІДХІД У КОНТЕКСТІ БЕЗПЕКОЗНАВСТВА

ESSENTIAL INTENTIONAL CHARACTERISTICS OF ORGANIZATIONAL AND ECONOMIC MECHANISM OF DISTRIBUTION OF FINANCIAL RESOURCES OF UNITED TERRITORIAL COMMUNITY: A COMPARATIVE-ANALYTICAL APPROACH IN THE CONTEXT OF SECURITY

УДК 330.161:658.012.8
https://doi.org/10.32843/infrastruct36-5

Вівчар О.І.
д.е.н., доцент,
професор кафедри економічної безпеки
та фінансових розслідувань
Тернопільський національний
економічний університет
Редьква О.З.
к.е.н., викладач
Технічний коледж
Тернопільський національний
технічний університет
імені Івана Пулюя
Гарматюк О.О.
к.е.н., доцент кафедри менеджменту
та адміністрування
Тернопільський національний
технічний університет
імені Івана Пулюя

У статті розглянуто низку сучасних проблем використання бюджетних коштів на регіональному рівні та визначено таку економічну категорію, як «фінансова децентралізація». Здійснено пошук джерел наповнення та раціонального використання місцевого бюджету. Встановлено, що розподіл бюджетних коштів у територіальній громаді здійснюється залежно від площі території, чисельності сільських жителів, а також фактичних доходів села за відповідний період. Підкреслено необхідність дотримання принципу публічності та прозорості на практиці. Підтверджено, що ефективності реформи фінансової децентралізації можливо досягнути за умови одночасної зміни окремих її складників, а саме: проведення бюджетної, податкової, адміністративно-територіальної реформ; реформування місцевих органів представницької та виконавчої влади на місцях; підвищення ролі малого і середнього підприємництва в реформуванні місцевої економіки.

Ключові слова: *децентралізація, економічна безпека, об'єднані територіальні громади, розподіл місцевих бюджетів, бюджетні кошти, міжбюджетні відносини, бюджетна децентралізація.*

В статье рассмотрен ряд современных проблем использования бюджетных средств на региональном уровне и определена такая экономическая категория, как «финансовая децентрализация». Осуществлен поиск источников наполнения и рационального использования местного бюджета. Установлено, что распределение бюджетных средств в территориальной общине осуществляется в зависимости от площади территории, численности сельских жителей, а также фактических доходов села за соответствующий период. Подчеркнута необходимость соблюдения принципа публичности и прозрачности на практике. Подтверждено, что эффективности реформы финансовой децентрализации можно достичь при условии одновременного изменения отдельных ее составляющих, а именно: проведения бюджетной, налоговой, административно-территориальной реформ; реформирования местных органов представительной и исполнительной власти на местах; повышения роли малого и среднего предпринимательства в реформировании местной экономики.

Ключевые слова: *децентрализация, экономическая безопасность, объединенные территориальные общины, распределение местных бюджетов, бюджетные средства, межбюджетные отношения, бюджетная децентрализация.*

The article considers a number of current problems of using budget funds at the regional level and defines such economic category as «financial decentralization». It is shown that the distribution of budget funds in the territorial community is made depending on the area of the territory, the number of rural residents and the actual income of the village for the corresponding period. Since transparency is a basic condition for introducing a new type of relations between citizens and executive authorities, in which each person would be assured of real observance and protection of his/her rights and freedoms, the urgency of the problem of transparency of actions of authorities of all levels was emphasized. The investigation showed that, depending on how the budget of the self-government unit is formed, which is the control over the execution of the budget, it is possible to say how complete the self-government system is. Increasing public involvement in local budget processes and the functioning of the service delivery system offers a number of benefits to government, as well as, to citizens. It is highlighted that compliance with the principle of transparency in practice is a guarantee of budgetary security, as it ensures public confidence in the governmental budgetary policy of the government and increases the efficiency of public and govermental control over public finances. It is confirmed that the effectiveness of financial decentralization reform can be achieved provided that its individual components are changed simultaneously, namely: budgetary, tax, administrative-territorial reforms; reform of local bodies of representative and executive power on the ground; enhancing the role of small and medium-sized enterprises in reforming the local economy. It is pointed out that prospective directions of further research in this direction are to invistigate the question of the current state and prospects of development of the aforementioned components of financial decentralization, taking the best practices of EU countries and the possibilities of its application in national practice.

Key words: *decentralization, economic security, united territorial communities, distribution of local budgets, budgetary funds, intergovernmental relations, budgetary decentralization.*

Постановка проблеми. На сучасному етапі становлення української державності з вибором європейського курсу актуальності набуває питання бюджетної децентралізації, де ключовими фігурами є ефективність діяльності органів місцевого самоврядування. У зв'язку з цим постає проблема оптимального перерозподілу фінансових ресурсів та повноважень органами місцевої влади, які нині є основними та найбільш актуальними для підвищення ефективності бюджетної системи загалом, адже дієвість соціально-економічної політики держави та її економічна безпека безпосередньо залежать від раціонально побудованої та збалансованої системи економічних відносин, чіткого перерозподілу фінансових ресурсів та гнучкості способів їх використання.

Надмірна централізація повноважень органів виконавчої влади та відповідних фінансово-

матеріальних ресурсів для їхнього здійснення, що мала місце в Україні до 2015 р., зумовила необхідність проведення реформ за принципом децентралізації з наданням значних повноважень територіальним громадам, наділенням їх більшими ресурсами задля місцевого розвитку. При цьому саме фінансову децентралізацію було спрямовано на забезпечення спроможності органів місцевого самоврядування самостійно, щоб громада за рахунок власних ресурсів мала змогу вирішувати питання місцевого значення. Водночас перші роки реалізації бюджетної реформи з одночасним проведенням добровільного об'єднання територіальних громад засвідчили про наявність немалих проблем щодо формування місцевих бюджетів та здійснення видаткових повноважень.

Проблеми місцевих бюджетів завжди були в центрі уваги таких науковців і фахівців, як: О. Василик, Я. Казюк, В. Кравченко, О. Кириленко, І. Луніна, В. Мамонова, К. Павлюк, І. Чугунов, С. Юрій та ін. Їхні публікації присвячено дослідженням питань бюджетної системи України загалом та бюджетного процесу і міжбюджетних відносин, теоретико-прикладних засад управління публічними ресурсами зокрема. В останні роки виконується багато аналітичних досліджень, що базуються на скануванні моніторингу процесу – «Напрями реформування системи місцевого самоврядування в Україні», «Теорія та практика державного управління 4(59)/2017 децентралізації влади та реформування місцевого самоврядування», який регулярно проводиться Міністерством регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства України [5].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Окремі питання механізму розподілу фінансових ресурсів в об'єднаних територіальних громадах висвітлено у працях багатьох вітчизняних науковців. Серед найбільш вагомих напрацювань бюджетної децентралізації та безпекознавства можна виокремити праці таких фундаментальних учених та практиків, як: С. Буковинський, Г. Возняк, О. Зварич, О. Кириленко, С. Кондратюк, І. Патока, Л. Тарангул, Н. Мєуш та багато інших. Дослідники значну увагу приділяють формуванню міжбюджетних фінансових потоків, фінансовому забезпеченню об'єднаних територіальних громад, перевагам та ризикам бюджетної децентралізації, напрямам розширення доходів місцевих бюджетів.

Водночас, незважаючи на зростання кількості наукових публікацій у цій сфері, питання ефективності фінансової децентралізації потребує подальшого поглибленого вивчення у зв'язку зі фрагментарністю дослідження проблематики теоретичних, еволюційних і практичних аспектів, недосконалості та постійних змін податкового та бюджетного законодавства, що й зумовлює актуальність і практичну значущість дослідження з питань фінансової децентралізації з урахуванням інтересів як центральних органів влади, органів місцевого самоврядування, так і представників територіальних громад.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Оскільки реформа фінансової децентралізації ще не завершена, не вирішена проблема оптимізації, нерозв'язаною залишається проблема оптимізації дохідної і видаткової частини місцевих бюджетів із погляду економічної безпеки, очевидною є потреба проведення подальших наукових досліджень у напрямі порівняльно-аналітичних підходів у контексті безпекознавства та механізму розподілу фінансових ресурсів об'єднаних територіальних громад. Все це зумовлює необхідність проведення аналізу й дослідження сучасних тенденцій щодо незбалансованості та виокремлення основних проблем використання бюджетних коштів на регіональному рівні.

Постановка завдання. Метою статті є дослідження сучасних проблем використання бюджетних коштів на регіональному рівні, а саме: визначення такої економічної категорії, як «фінансова децентралізація», пошук джерел наповнення та раціонального використання місцевого бюджету, що в перспективі покращить соціальне становище у регіоні.

Виклад основного матеріалу дослідження. Впродовж 2015–2016 рр. в Україні відбулися фундаментальні зміни системи місцевого самоврядування, особливо в частині формування місцевих бюджетів та утворення нового потужного суб'єкта місцевого самоврядування – об'єднаних територіальних громад (ОТГ). Нові ОТГ отримали значні фінансові ресурси, а державна підтримка розвитку інфраструктури таких громад дала імпульс для створення у сільських територіях нових можливостей для отримання людьми повноцінних послуг від місцевого самоврядування, яких вони раніше були позбавлені. Субвенція покриває такі питання, як: адміністративні послуги, будівництво та ремонт доріг, реконструкція будівель, закупівля транспорту, зокрема для підвезення дітей до школи тощо. Але потрібно зазначити, що влада залишила за собою право впливу на розподіл коштів, і хоча ОТГ вже «мають» закладені на них кошти (і знають про їх обсяг), але узгоджують їх використання, тому вплив центральної влади та можливість нераціонального використання коштів самими ОТГ тут мінімізовано, і завжди залишається можливість скоригувати використання коштів.

Отримання нових повноважень та відповідних фінансових ресурсів поставило перед органами місцевого самоврядування ОТГ та депутатами відповідних рад нові завдання щодо планування та використання бюджетних надходжень.

Окремі види доходів і видатків бюджету можуть перетворюватися у бюджетні стимули,

якщо методи мобілізації, напрями і порядок використання бюджетних коштів будуть пов'язані з інтересами громади та економічними інтересами суб'єктів господарювання.

Бюджетний кодекс України встановлює, що одним із принципів бюджетної системи є принцип публічності та прозорості, який передбачає інформування громадськості з питань складання, розгляду, затвердження, виконання державного бюджету та місцевих бюджетів, а також контролю за виконанням державного бюджету та місцевих бюджетів (ст. 7 Кодексу).

Плануючи розвиток інфраструктури громади, дуже важливим і ключовим є виявлення реальних потреб жителів, бачення проблем їхніми очима, визначення пріоритетів у вирішенні тих чи інших проєктів. Саме тому в об'єднаній територіальній громаді є необхідність вирішити проблему справедливого розподілу бюджетних коштів між населеними пунктами, що ввійшли до складу об'єднаної громади. Розв'язати цю проблему необхідно колегіально, на основі запропонованого першого проекту організаційно-економічного механізму розподілу фінансових ресурсів об'єднаної територіальної громади, при цьому сума бюджету розвитку затверджується радою громади.

З метою дотримання рівноправності та фінансової самостійності під час створення формули розподілу бюджету розвитку села (селища) до уваги взяли такі поняття, як бюджетний розвиток громади *(B)*, загальні доходи села (селища) *(Q)*; кількість населення громади *(n)*; доходи на одного жителя громади *(q)*; доходи на одного жителя села (селища) (q_o); коефіцієнт економічної спроможності села (селища) *(K)*; середній дохід на одного жителя села (q_s).

ПРОЄКТ 1: Алгоритм розрахунку бюджету кожного села (селища) включає наступні етапи:

$$q_o = Q / n, \quad (1)$$

де q_o – доходи на одного жителя села (селища);

Q – загальні доходи села (селища)*;*

n – кількість населення громади

$$q = B / n, \quad (2)$$

де q – доходи на одного жителя громади*;*

B – бюджетний розвиток громади*;*

n – кількість населення громади*.*

$$q_s = \sum q_o / v, \quad (3)$$

де q_s – середній дохід на одного жителя села;

v – кількість сіл у громаді (18 сіл (селищ)).

$$K = q_o / q_s, \quad (4)$$

де K – коефіцієнт економічної спроможності села (селища)

$$B' = q * K * n, \quad (5)$$

де B' – бюджет розвитку села (селища) на бюджетний період.

На основі проведених досліджень нами сформовано другий проєкт організаційно-економічного механізму розподілу фінансових ресурсів об'єднаної територіальної громади, який описано нижче та обґрунтовано відповідно.

З метою дотримання рівноправності та фінансової самостійності під час створення формули розподілу бюджету розвитку села (селища) до уваги взяли такі поняття, як бюджетний розвиток громади *(B)*, бюджет розвитку села (селища) *(B')*; кількість населення громади *(N)***;** кількість населення села (селища) *(n)*; витрати на 1 жителя села (селища) (q_o); коефіцієнт економічної спроможності села (селища) *(K)*; коефіцієнт стимуляції збільшення доходів (K_s); дохід села (селища) за відповідний період (Q_f).

ПРОЄКТ 2: Алгоритм розрахунку бюджету села (селища) включає такі етапи:

$$B' = n * q_o \quad (1)$$

де B' – бюджет розвитку села (селища) на бюджетний період;

n – кількість населення села (селища);

q_o – витрати на 1-го жителя села (селища).

$$q_o = B / N, \quad (2)$$

де B – бюджет розвитку громади на бюджетний період;

N – кількість населення громади.

$$K_s = Q_f * K \quad (3)$$

де K_s – коефіцієнт стимуляції збільшення доходів;

Q_f – фактичний дохід села (селища) за відповідний період;

K – коефіцієнт економічної спроможності села (селища).

Примітка 1: загальні доходи об'єднаної територіальної громади села (селища) враховують усі надходження за винятком:

– ПДФО сіл (селищ) (податок з доходів фізичних осіб);

– загальних доходів міської ради.

Примітка 2: при цьому сума бюджету розвитку затверджується радою громади. Якщо є потреба уточнити розподіл коштів (не раніше, ніж через півроку після початку бюджетного року за умови перевиконання бюджету не менш ніж на 5%, відповідно до вимог Бюджетного кодексу), то до уваги береться *коефіцієнт стимуляції збільшення доходів*.

З практичного погляду необхідно врахувати такі елементи під час розподілу фінансових ресурсів ОТГ:

1. До _____ подати розрахунок розподілу бюджетних коштів старостам сіл (селищ) відповідно до затвердженого бюджету об'єднаної територіальної громади.

2. Старостам відповідних сіл (селищ) відповідно до ст. 13 ЗУ «Про місцеве самоврядування в Україні» до _____ провести громадські

слухання щодо визначення пріоритетності раціонального використання бюджетних коштів.

3. Старостам відповідних сіл (селищ) до _____ на сесії міської ради прозвітувати про результати ефективності використання бюджетних коштів.

Згідно з проведеними науковими дослідженнями встановлено, що розподіл бюджетних коштів у територіальній громаді буде здійснено залежно від площі території, чисельності сільських жителів а також фактичних доходів села (селища) за відповідний період.

Проблема прозорості дій органів влади всіх рівнів сьогодні особливо актуальна, оскільки прозорість – основна умова запровадження якісно нового типу відносин між громадянами та органами виконавчої влади, а саме такого, за яким кожній людині було б забезпечено реальне додержання і захист належних їй прав і свобод у сфері діяльності цих органів.

Закон України «Про місцеве самоврядування в Україні» дає визначення і конкретизує методи залучення громадськості, зазначаючи, що: «громадяни України реалізують своє право на участь у місцевому самоврядуванні за належністю до відповідних територіальних громад». Ст. 7–13 цього Закону проголошують форми безпосередньої участі громадян через ініціювання і реалізацію місцевих ініціатив, збори громадян та громадські слухання. Так, одним з основних питань місцевого самоврядування, до якого необхідно залучати громадськість, є питання формування бюджету. Залежно від того, як формується бюджет самоврядної одиниці, яким є контроль за виконанням бюджету, можна говорити, наскільки є повноцінною система самоврядування. Підвищення участі громадськості в місцевих бюджетних процесах та функціонуванні системи надання послуг надає низку переваг як для органів влади, так і для громадян.

Дотримання принципу публічності та прозорості на практиці є запорукою надійності бюджету, оскільки це забезпечує довіру громадськості до державної бюджетної політики, сприяє збільшенню надходжень до бюджетів різних рівнів, а також посилює ефективність державного та громадського контролю над державними фінансами.

Також бюджетна прозорість дає громадянам змогу відчути себе повноправними споживачами максимального рівня суспільних послуг в обмін на сплачені податкові платежі. Іншими словами, в умовах доступності та прозорості фінансової інформації громадськість здатна самостійно контролювати ефективність виконання.

Висновки з проведеного дослідження. З'ясовано, що економічна категорія «фінансова децентралізація» – фінансові повноваження органів регіонального рівня, незалежність та життєздатність органів місцевої влади.

Підтверджено, що ефективності реформи фінансової децентралізації можливо досягнути за умови одночасної зміни окремих її складників, а саме:

1) проведення бюджетної, податкової, адміністративно-територіальної реформ; 2) реформування місцевих органів представницької та виконавчої влади на місцях; 3) підвищення ролі малого і середнього підприємництва в реформуванні місцевої економіки.

Перспективними напрямами подальших досліджень у цьому напрямі стануть питання сучасного стану та перспектив розвитку вищезазначених складників фінансової децентралізації з урахуванням передового досвіду країн ЄС та можливостей його застосування в національній практиці.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Арабчук Я.І. Фінансова децентралізація – основна складова спроможної громади. *Теорія та практика державного управління і місцевого самоврядування*. 2016. № 1. URL: http://nbuv.gov.ua/ UJRN/ Ttpdu_2016_1_20. 2. (дата звернення: 10.10.2019).

2. Бюджетний Кодекс України: Верховна Рада України; Кодекс України від 08.07.2010 № 2456-VI (зі змінами і доповненнями). URL: http://zakon.rada.gov.ua (дата звернення: 01.10.2019).

3. Лазутіна Л.О. Джерела формування місцевих бюджетів сільських територій в умовах децентралізації. URL: http://global-national.in.ua/ archive/6-2015/150. pdf. (дата звернення: 03.09.2019).

4. Місцеве самоврядування в умовах децентралізації повноважень / Лелеченко А.П., Васильєва О.І., Куйбіда В.С., Ткачук А.Ф. Київ : 2017. 110 с.

5. Моніторинг процесу децентралізації влади та реформування місцевого самоврядування. URL: http://decentralization.gov.ua/monitoring2017_10_ua. (дата звернення:14.10. 2019).

6. Розвиток бюджетної децентралізації в Україні. Київ : НАН України, ДУ «Ін.-т екон. та прогнозув. НАН України» 2016. 70 с.

7. Набатова Ю.О. Формування місцевих бюджетів в умовах децентралізації фінансових ресурсів. *Ефективна економіка.* 2015. № 5. URL: http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=4100. (дата звернення: 26.08.2019).

8. Осипенко С.О. Фінансова децентралізація: ефективність реалізації на місцевому рівні: зб. наукових праць Таврійського державного агротехнологічного університету (економічні науки). 2013. № 4(24). С. 17–81.

9. Патицька Х.О. Фінансова децентралізація як основа формування самодостатніх територіальних громад. URL: http://www.economy.nayka.com.ua/ op=1&z=4412. (дата звернення: 14.08.2019).

10. Слободянюк Н.О. Проблеми формування дохідної частини місцевих бюджетів в умовах фінансової децентралізації. *Економіка і суспільство.* 2016. Вип. 2. С. 611–616.

REFERENCES:

1. Arabchuk Ja.I. (2016) Finansova decentralizacija – osnovna skladova spromozhnoji ghromady [Financial decentralization is a key component of a prosperous community]. *Teorija ta praktyka derzhavnogho upravlinnja i miscevogho samovrjaduvannja* [The theory and practice of public administration and local self-government]. vol. 1. Available at: http://nbuv.gov.ua/ UJRN/ Ttpdu_2016_1_20. 2. (accessed 10 October 2019).

2. Bjudzhetnyj Kodeks Ukrajiny (2010) Verkhovna Rada Ukrajiny [Budget Code of Ukraine]. *Kodeks Ukrajiny vid* 08.07.2010 # 2456-VI (zi zminamy i dopovnennjamy). Available at: http://zakon.rada.gov.ua (accessed 01 October 2019).

3. Lazutina L.O. *Dzherela formuvannja miscevykh bjudzhetiv siljsjkykh terytorij v umovakh decentralizaciji* [Sources of formation of local budgets of rural territories in conditions of decentralization]. Available at: http://global-national.in.ua/archive/6-2015/150.pdf. (accessed 03 September 2019).

4. Lelechenko A.P., Vasyljjeva O.I., Kujbida V.S., Tkachuk A. F. (2017) Misceve samovrjaduvannja v umovakh decentralizaciji povnovazhenj [Local self-government under conditions of decentralization of powers]. Kyjiv.

5. Monitoryngh procesu decentralizaciji vlady ta reformuvannja miscevogho samovrjaduvannja [Monitoring the decentralization process and reforming local self-government] Available at: http://decentralization.gov.ua/ monitoring2017_10_ua. (accessed 4 October 2019).

6. Rozvytok bjudzhetnoji decentralizaciji v Ukrajini (2016) [Development of fiscal decentralization in Ukraine]. Kiev: NAS of Ukraine, State Institution «Institute of Economics. and predicted. NAS of Ukraine".

7. Nabatova Ju.O. (2015) Formuvannja miscevykh bjudzhetiv v umovakh decentralizaciji finansovykh resursiv [Formation of local budgets in the conditions of decentralization of financial resources] *Efektyvna ekonomika* [An efficient economy]. no. 5. Available at: http://www.economy.nayka.com.ua/op=1&z=4100. (accessed 26 August 2019).

8. Osypenko S.O. (2013) Finansova decentralizacija: efektyvnistj realizaciji na miscevomu rivni [Financial Decentralization: Effective Local Implementation]: *zb. naukovykh pracj Tavrijsjkogho derzhavnogho aghrotekhnologhichnogho universytetu (ekonomichni nauky)* [Coll. scientific works of the Taurida State Agrotechnological University (economic sciences). no. 4(24). pp. 176-181.

9. Patycjka Kh.O. Finansova decentralizacija jak osnova formuvannja samodostatnikh terytorialjnykh ghromad [Financial decentralization as a basis for the formation of self-sufficient territorial communities] Available at: http://www.economy.nayka.com.ua/ ?op=1&z=4412 (accessed 14 August 2019).

10. Slobodjanjuk N.O. (2016) Problemy formuvannja dokhidnoji chastyny miscevykh bjudzhetiv v umovakh finansovoji decentralizaciji [Problems of formation of revenue part of local budgets in the conditions of financial decentralization]. *Ekonomika i suspiljstvo*. vol. 2, pp. 611–616.

Vivchar Oksana
Doctor of Economic Sciences, Associate Professor,
Professor at Department of Economic Security and Financial Investigation
Ternopil National Economic University
Redkva Okana
Candidate of Economic Sciences, Instructor
Technical College
Ternopil Ivan Puluj National Technical University
Garmatiuk Oksana
Candidate of Economic Sciences,
Senior Lecturer at Department of Management and Administration
Ternopil Ivan Puluj National Technical University

ESSENTIAL INTENTIONAL CHARACTERISTICS OF ORGANIZATIONAL AND ECONOMIC MECHANISM OF DISTRIBUTION OF FINANCIAL RESOURCES OF UNITED TERRITORIAL COMMUNITY: A COMPARATIVE-ANALYTICAL APPROACH IN THE CONTEXT OF SECURITY

The purpose of the article. Since the reform of financial decentralization is not yet complete, the problem of optimization, revenue and expenditure of local budgets in terms of economic security is unresolved, and the issue of financial decentralization efficiency is marked by fragmentation of the study of theoretical, evolutionary and practical aspects due to the imperfection and constant changes of tax and budgetary legislation, there is an obvious need for further research towards comparative analytical approaches in the context of security studies and the mechanism for the distribution of financial resources of the united territorial communities. The purpose of the article is to investigate the current problems of using budget funds at the regional level, namely: to identify such an economic category as “financial decentralization”, to search for sources of filling and rational, transparent use of the local budget.

Methodology. The study is based on the design method. In order to ensure equality and transparency of the organizational and economic mechanism of distribution of financial resources of the united territorial community, we have created two projects of the algorithm for calculating the budget of each village.

Results. One of the main issues of local self-government that the public needs to be involved in is budgeting. Depending on how the budget of the self-government unit is formed, which is the control over the execution of the budget, it is possible to say how full the self-government system is. Increasing public participation in local budgetary processes and the functioning of the service delivery system ensures public confidence in state budgetary policies, contributes to increased levels of budgeting at various levels.

When planning the development of community infrastructure, it is very important to identify the real needs of residents. That is why in the united territorial community there is a need to solve the problem of equitable distribution of budgetary funds among the settlements that are part of the united community. It is necessary to solve this problem collectively, and it is the scientific approach of applying the algorithm for calculating the budget of each village that ensures the fairness, clarity and transparency of the organizational and economic mechanism.

In order to ensure equality and financial autonomy, the following important concepts, such as community development budget (B), rural development budget (B́), were taken into account when creating the formula for allocating rural development budgets; community population (N); population of the village (n); expenditures per 1 inhabitant of the village (qo); factor of economic capacity of the village (K); revenue enhancement factor (Ks); village income for the relevant period (Qf). distribution of financial resources of the united territorial community.

Practical implications. Let’s pay particular attention to the importance of adhering to the principle of publicity, fairness and transparency in practice, which is a guarantee of budgetary certainty. Our algorithms for calculating the budget of each village provide fairness, clarity and transparency of the organizational and economic mechanism, which in turn will allow citizens to feel full consumers of the maximum level of public services in exchange for paid tax payments, and this will ensure public confidence in the public increase budget revenues at different levels, and increase the efficiency of state and public control over public finances.

Value/originality. In our work we have considered the issues of the effectiveness of the reform of financial decentralization, which can be achieved with the simultaneous change of its individual components, namely: 1) budgetary, tax, administrative-territorial reforms; 2) reform of local bodies of representative and executive power on the ground; 3) increasing the role of small and medium-sized enterprises in reforming the local economy. Prospective directions for further research in this area will be the issues of the current state and prospects of development of the abovementioned components of financial decentralization, taking into account the best practices of EU countries and the possibilities of its application in national practice.

ТЕОРЕТИКО ПРАКТИЧНІ ЗАСАДИ СТВОРЕННЯ ІНФОРМАЦІЙНО-ЛОГІСТИЧНОГО ЦЕНТРУ

THEORETICAL AND PRACTICAL PRINCIPLES OF CREATION OF THE INFORMATION AND LOGISTIC CENTER

УДК 65.011.4
https://doi.org/10.32843/infrastruct36-6

Громова О.В.
к.е.н., доцент, доцент кафедри менеджменту і адміністрування
Український державний університет залізничного транспорту
Антонець А.Є.
студент
Український державний університет залізничного транспорту

У статті розглянуто теоретико-практичні засади одного з елементів модернізації транспортної системи України – логістичного центру. Зв`язок транспорту, транспортної, складської, термінальної інфраструктури для скоординованої роботи можна було б найбільш ефективно забезпечити в межах мультимодальних транспортних вузлів, або, як їх ще називають, транспортно-логістичних центрів. Мультимодальність означає, що в перевезенні вантажів бере участь кілька видів транспорту: залізничний, автомобільний, авіаційний, морський, річковий. Однак тільки лише одна участь декількох видів транспорту ще не дає змоги говорити про мультимодальні перевезення. Основне завдання логістичного центру – підвищення узгодженості роботи різних видів транспорту в організації змішаних і інтермодальних перевезень; належна організація комплексного транспортного обслуговування клієнтів; розширення видів послуг, що надаються і підвищення їх якості.
Ключові слова: *мультимодальність, інформаційно-логістичний центр, транспортна система, інтермодальність, логістика, оптимізуючий інструмент.*

В статье рассмотрены теоретико-практические основы одного из элементов модернизации транспортной системы Украины – логистического центра. Связь транспорта, транспортной, складской, терминальной инфраструктуры для скоординированной работы, можно было бы наиболее эффективно обеспечить в рамках мультимодальных транспортных узлов, или, как их еще называют ,транспортно-логистических центров. Мультимодальность означает, что в перевозке грузов участвует несколько видов транспорта: железнодорожный, автомобильный, авиационный, морской, речной. Однако только одно участие нескольких видов транспорта еще не позволяет говорить о мультимодальных перевозках. Основная задача логистического центра – повышение согласованности работы различных видов транспорта в организации смешанных и интермодальных перевозок; надлежащая организация комплексного транспортного обслуживания клиентов; расширение видов услуг и повышение их качества.
Ключевые слова: *мультимодальность, информационно-логистический центр, транспортная система, интермодальность, логистика, оптимизирующий инструмент.*

The article deals with the theoretical and practical principles of one of the elements of modernization of the transport system of Ukraine, namely, the logistics center. Communication of transport, transport, warehouse, terminal infrastructure for coordinated work could be most effectively ensured within multimodal transport hubs or as they are called transport and logistics centers. It is important to emphasize that a prerequisite for the establishment and operation of a logistics center is the organization of information support, which should ensure interaction with customers and partners of the Logistics Center, as well as the calculation of the optimal route of transportation and control of the delivery schedule, making payments with all participants of transportation and performance of others statutory functions of the center. The product of the logistics center is a set of contextually related information and consulting services for different categories of customers in the field of transport and freight forwarding activities, as well as providing information and logistical support for these processes. The main purpose of the Information and Logistics Center (ILC) is to provide international information support for transport and logistics processes on the basis of a single information and legal space by electronically exchanging data that meets the requirements of international standards and recommendations between all participants of intermodal transportation based on the use of modern technologies of automatic identification, electronic exchange of data and documents, based on international regulatory documents, the only regulatory framework information and information technologies for collective access. Multimodality means that several modes of transport are involved in the transportation of goods: rail, road, aviation, sea, river. However, only one participation of several modes of transport does not allow to speak about multimodal transportations. The main task of the logistics center is to increase the coherence of work of different modes of transport in the organization of mixed and intermodal transportations; proper organization of comprehensive transport customer service; expanding the types of services provided and improving their quality.
Key words: *multimodality, information and logistics center, transport system, intermodality, logistics, optimizing tool.*

Постановка проблеми. Одним із важливих завдань з модернізації транспортної системи України є комплексний розвиток всіх видів транспорту, транспортної, складської, термінальної інфраструктури.

Взаємозв'язок всіх цих компонентів для скоординованої роботи можна було б найбільш ефективно забезпечити в межах мультимодальних транспортних вузлів, або, як їх ще називають, транспортно-логістичних центрів. Тому питання, пов'язані зі створенням сучасних і функціонуванням подібних структур, набувають особливої актуальності.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Багато сучасних науковців досліджували процеси формування транспортно-логістичних центрів, зокрема О.О. Бакаєв [1], М.Ю. Григорак [2], Є.В. Крикавський, Л.Б. Міротін [8], Ю.М. Неруш, Д.С. Ніколаєв, М.Я. Постана, Т.А. Прокофєва, С.М. Резер [10], В.І. Сергєєв, В.В. арабанько, Г.М. Юн та ін.

Окремі аспекти мультимодальних перевезень досліджені в роботах В.І. Караваєва, С.В. Милославської, К.І. Плужникова, І.Є. Ташбаєва [8], Н.А. Троїцької, А.Б. Чубукова, М.В. Шилімова [14] тощо.

Постановка завдання. Метою статті є дослідження теоретико-практичних аспектів функціонування мультимодальних транспортних вузлів та розроблення рекомендацій щодо створення принципово нової для української транспортної системи структури, а саме інформаційно-логістичного центру.

Виклад основного матеріалу дослідження. Мультимодальні транспортні вузли здатні забезпечити роботу транспорту за вимогами відповідних світових стандартів, а це означає залучення додаткових вантажів, збільшення бюджетних надходжень, позиціонування України в світі як великої транспортної держави.

Мультимодальність означає, що в перевезенні вантажів бере участь кілька видів транспорту: залізничний, автомобільний, авіаційний, морський, річковий. Однак тільки лише одна участь декількох видів транспорту ще не дає змоги говорити про мультимодальні перевезення.

Для забезпечення цієї умови необхідно, щоб у процес перевезення вантажів був включений весь комплекс заходів із перевантаження, складування, страхування, забезпечення схоронності вантажів, інформаційного забезпечення перевезень та ін. Важливим фактором тут є наявність єдиного оператора мультимодальних перевезень.

Мультимодальні транспортні системи дають змогу досягти низки переваг порівняно зі звичайними транспортними системами.

Наприклад:

− дають змогу домогтися оптимізації використання транспортних засобів і транспортної інфраструктури, дають широкі можливості для комплексного використання різних видів транспорту;

− забезпечують ефективний контроль за проходженням вантажів і за їх збереженням;

− дають можливість для застосування нових транспортних технологій;

− дають змогу створити сприятливі умови для розвитку, конкуренції між вітчизняними та іноземними перевізниками;

− серйозною перевагою є те, що вантажовідправники працюють з одним оператором, що забезпечує весь процес доставки «від дверей до дверей» різними видами транспорту;

− істотно скорочуються терміни доставки вантажів;

− дають змогу знизити транспортні, складські, вантажно-розвантажувальні витрати під час транспортування вантажів;

− розвиненість транспорту, транспортної та термінально-складської інфраструктури дозволяє залучити додаткові інвестиції, як вітчизняні, так і зарубіжні;

− дають збільшення податкових надходжень до бюджету;

− йде комплексний розвиток не тільки транспортного і термінально-складського комплексу, а й інформаційних технологій, промисловості, транспортні вузли функціонують як сервісні центри, розвивається туризм;

– забезпечується більш екологічно чиста робота транспортного комплексу.

У нових економічних умовах в нашій країні ведеться пошук нових форм і методів управління. До них слід віднести в недалекому минулому кібернетику і комп'ютерну техніку; в даний час – маркетинг і логістику.

Інформаційний центр є сукупністю досягнень людства у сферах комп'ютерної техніки, управління й обробки інформації і логістики.

Є безліч визначень поняття «логістика», що свідчить про непізнаність усіх боків і глибин її концепції.

З іншого боку, одночасне існування кількох визначень забезпечує більш повне розуміння природи, змістовної частини і важливості цієї сфери діяльності. У зв'язку з цим розглянемо декілька найуживаніших трактувань.

Логістика – це поставка конкретному споживачеві необхідного продукту відповідної якості в необхідній кількості у вказане місце і в точно призначений час за прийнятною ціною. Як бачимо, в цьому визначенні є в наявності сім рівнів: конкретний споживач, необхідний продукт, потрібна якість, необхідна кількість, вказане місце, час, ціна.

Логістика – це ефективна організація, планування, управління і контроль над запасами первинних матеріальних ресурсів (сировини), напівфабрикатів, комплектуючих виробів, кінцевої готової продукції і запасних частин до цієї готової продукції. Це визначення фіксує увагу на формуванні запасів матеріально-технічних ресурсів.

Логістика – це процес планування, реалізації та контролю ефективності потоку і зберігання матеріально-технічних ресурсів і виробничих запасів.

Названі поняття логістики відносяться до західної термінології. У нашій країні прийняте дещо інше трактування логістики.

Логістика – це планування, контроль і управління транспортуванням, складуванням та іншими матеріальними і нематеріальними операціями, що здійснюються в процесі доведення сировини і матеріалів до виробничого підприємства, внутрішньозаводської переробки сировини, матеріалів і напівфабрикатів; доведення готової продукції до споживача відповідно до його інтересів та вимог, а також передача, зберігання і обробка відповідної інформації.

Автоматизація інформаційних потоків, які супроводжують вантажні потоки – це один з найбільш істотних технічних компонентів логістики. Сучасні тенденції управління інформаційними потоками складаються в заміні паперових перевізних документів електронними.

За бездокументарної технології традиційні методи виконання вантажних і комерційних операцій на станціях відправлення, прибуття і під час перевезення стали анахронізмом – вони є бар'єром на шляху створення принципово нових технологій перевізного процесу.

Робляться спроби спрощення перевізних документів вантажних тарифів, системи взаємних

розрахунків за перевезення між відправниками, одержувачами і транспортними організаціями. Але по суті застарілу технологію комерційної роботи накладають на сучасні технічні засоби автоматизації.

Крім застосування прогресивної технічної бази, під час створення принципово нової технології необхідно здійснити комплекс таких організаційно-технологічних заходів:

1) розробити уніфіковану для всіх видів транспорту систему кодування вантажів, вантажовідправників і вантажоодержувачів, вагонів та інших транспортних засобів, а також залізничних станцій, портів, автостанцій. Всі види інформації на вантажних одиницях, включаючи відправника та залізничне маркування, повинні наноситися способом, зручним для автоматичного зчитування сучасними пристроями розпізнавання зразків;

2) побудувати банки даних із нормативно-довідкової й оперативної інформації, які містять усю інформацію, необхідну для вирішення завдань автоматизації вантажних і комерційних операцій стеження і розшуку вантажів у межах станції, доріг і залізничної мережі.

Основна мета розроблення перспективної принципово нової технології – повністю автоматизувати процеси прийому, розшуку та обліку вантажів, стеження за їх рухом на всіх етапах процесу перевезень, в тому числі на фазах обслуговування матеріальних потоків вантажний станції практично без паперових документів.

У результаті скасування роботи з оформлення перевізних документів і канцелярських звітів істотно спрощується процедура прийому та видачі вантажів, відпадає безліч операцій.

Розроблення оптимальних схем перевезень (оптимальних логістичних ланцюгів) є предметом транспортної логістики. Фактично необхідно застосувати оптимізуючий інструмент пошуку шляхів забезпечення своєчасної доставки товару до місць призначення за обов'язкового скорочення транспортних витрат. Отже, назріло питання про створення логістичних центрів – систем, які здійснювали би планування й організацію раціональної доставки вантажів, контроль виконання узгодженого графіка перевезення і надання відповідної інформації вантажовласникам.

Основне завдання логістичного центру можна сформулювати як підвищення узгодженості роботи різних видів транспорту в організації змішаних та інтермодальних перевезень; належна організація комплексного транспортного обслуговування клієнтів; розширення видів послуг, що надаються, і підвищення їхньої якості.

Крім цього, фахівці логістичного центру повинні безперервно працювати в напрямі залучення додаткових обсягів перевезень транзитних вантажів; скорочення часу їх доставки через зменшення простоїв на пунктах перевалки вантажів на інші види транспорту і на прикордонних переходах; розширення міжнародного співробітництва. Основні функції логістичного центру повинні забезпечити реалізацію нових видів послуг і задоволення підвищених вимог користувачів транспортних послуг до комплексності та якості обслуговування.

Логістичний центр повинен реалізовувати свої завдання через партнерів – учасників логістичного ланцюга. Партнерами логістичного центру можуть бути організації транспорту, митні органи, термінали, страхові компанії, банки та інші постачальники супутніх послуг.

Що стосується основних функцій логістичного центру, то їх можна розділити на дві складові частини – функції організації і контролю.

У перший блок повинні входити: організація логістичних ланцюжків, висновок комплексних договорів із клієнтами на доставку вантажів і здійснення супутніх операцій, пов'язаних із перевезенням, в тому числі нетранспортних логістичних операцій (митне очищення і інші); забезпечення інформаційної взаємодії з іноземними залізницями та іншими іноземними учасниками логістичних ланцюжків; маркетингові дослідження ринку, надання клієнтам довідкової інформації і так далі.

Другий блок функцій повинен включати насамперед безпосередньо контроль виконання логістичних ланцюгів, транспортних та інших операцій, що виникають під час перевезення вантажів, а також оперативний аналіз порушень узгодженого графіка перевезення вантажів і вироблення – спільно з постачальниками послуг – пропозицій щодо ліквідації або мінімізації наслідків збою логістичного ланцюга.

Важливо акцентувати увагу на тому, що необхідною умовою створення і функціонування логістичного центру є організація інформаційної підтримки, яка повинна забезпечити взаємодію з клієнтами і партнерами логістичного центру, а також розрахунок оптимального маршруту перевезення і контроль графіка доставки, ведення розрахунків з усіма учасниками перевезення та виконання інших статутних функцій центру.

Продуктом інформаційно-логістичного центру є набір контекстно пов'язаних інформаційних і консалтингових послуг для різних категорій споживачів у сфері транспортної і транспортно-експедиторської діяльності, а також забезпечення інформаційно-логістичної підтримки цих процесів.

Основною метою діяльності інформаційно-логістичного центру (ІЛЦ) є міжнародне інформаційне забезпечення транспортно-логістичних процесів на базі єдиного інформаційно-правового простору шляхом електронного обміну даними, що відповідають вимогам міжнародних стандартів і рекомендацій, між усіма учасниками інтермодальних перевезень на базі застосування

сучасних технологій автоматичної ідентифікації, електронного обміну даними і документами, що базуються на міжнародних нормативно-правових документах, єдиною базою нормативно-довідкової інформації та інформаційних технологіях колективного доступу.

ІЛЦ здійснює інформаційну підтримку діяльності учасників із перевезення вантажів, організації логістичних ланцюгів і ведення контролю за вантажними перевезеннями різними видами транспорту.

Найважливіша мета створення ІЛЦ – отримання комерційної вигоди за рахунок розроблення та організації оптимальних схем вантажних перевезень усіма видами транспорту по території України та інших держав на основі організації єдиного технологічного та інформаційного процесу, що об'єднує діяльність усіх видів транспорту із забезпечення перевезень вантажів і надання супутніх послуг.

ІЛЦ забезпечує взаємодію розроблених автоматизованих систем управління на транспорті, створених інформаційних сховищ баз даних з транспортними та експедиторськими компаніями, вантажопереробними центрами, митними, прикордонними та іншими службами контролю і перевірки, страховими, інформаційно-нормативними, фінансовими та іншими учасниками інтермодальних перевезень.

Основними завданнями ІЛЦ є:

1) створення міждержавної мережі передачі інформації з транспортної логістики, митного оформлення та інших суміжних сфер діяльності з наданням інформаційних послуг, орієнтованих на доступ до національних і міжнародних інформаційних ресурсів;

2) участь у координації робіт із проектів Програм на транспорті на основі створення та впровадження єдиної методології і стандартної технології обміну електронними документами (зовнішньоторговельної транспортної логістики), на базі інтеграції та взаємодії відомчих і національних телекомунікаційних і телематичних транспортних систем і інших учасників перевезень і суміжних організацій (відомств), що кооперуються з ІЛЦ;

3) забезпечення ефективної міждержавної взаємодії учасників Програм МТК між собою і з іншими партнерами на основі прийнятих рішень щодо транспортних логістичних систем на базі єдиного інформаційно-правового простору ІЛЦ.

4) участь у розробленні міжнародних програм із транспортної логістики (Програми TACIS / PHARE і ін.) для їх інтеграції з інформаційно-правовим простором ІЛЦ;

5) сприяння в розробленні і реалізації конкретних програм і проектів за такими напрямами:

– розвиток ринку інформаційних ресурсів, інформаційних систем, технологій та засобів їх забезпечення, послуг із транспортної логістики;

– здійснення міждержавної координації діяльності з формування єдиної науково-технічної політики в галузі захисту інформації, інформаційної та технологічної безпеки;

– формування міжнародних систем електронного обміну документами на основі уніфікованих міжнародних стандартів;

6) розроблення методології, технології інструментальних засобів створення, супроводу і розвитку автоматизованих засобів і їх компонентів;

7) координація робіт із проектів і спільних програм на основі створення та впровадження єдиної методології і стандартної технології електронного обміну повідомленнями-документами (зовнішньоторговельної транспортної логістики) на базі інтеграції та взаємодії відомчих, національних і міжнародних телекомунікаційних і телематичних систем транспорту та інших учасників перевезення;

8) методичне забезпечення претензійної роботи, сприяння у вирішенні міжгосподарських суперечок, що випливають із участі в міжнародних транспортних перевезеннях.

Створюваний ІЛЦ з повним комплексом послуг з інформаційного забезпечення покликаний надавати значний вплив на підвищення якості транспортного обслуговування вантажовласників і вантажоодержувачів, але для його формування необхідна цілісна, чітко функціонуюча міжнародна логістична система електронного обміну діловою та комерційною інформацією.

Основною метою створення міжнародної логістичної системи електронного обміну діловою та комерційною інформацією є підвищення прибутковості транспорту України за рахунок:

– збільшення обсягу наданих транспортними компаніями перевезень і послуг;

– скорочення термінів доставки вантажів до відповідності сучасним вимогам, прийнятим на транспортах Західної Європи;

– залучення додаткового обсягу вантажоперевезень (вітчизняного – за рахунок надання більшого, у порівнянні з сьогоденням, кількістю сервісу, зарубіжних – за рахунок надання логістичних послуг сучасного міжнародного рівня та зниження вартості перевезень);

– підвищення рівня якості послуг, що надаються, до міжнародного;

– розвитку систем підготовки відправки, супроводу в дорозі і видачі одержувачу вантажів відповідно до сучасних міжнародних вимог;

– надання в реальному масштабі часу інформаційно-маркетингових центрів і центрів електронної торгівлі такої інформації:

– про поточні терміни обробки і доставки вантажів;

– попередньої інформації про прогнозовані терміни доставки вантажів (із високою точністю);

– про місцезнаходження відправлених вантажів (із точністю, прийнятою в Західній Європі)

і розрахунково-планових термінів доставки їх до пунктів призначення;

– вартості доставки вантажів під час використання будь-якого з доступних способів транспортування;

– планованих (на запитувані терміни зберігання і обсяги вантажів) вільних ємностей залізничних складів і майданчиків;

– про можливість надання послуги отримання і доставки вантажів безпосередньо на склади замовника автомобільним транспортом залізниці або автомобільно-транспортних підприємств, її вартості для планованого обсягу перевезення;

– про нормативно-правову документацію міжнародної логістичної системи електронного обміну діловою та комерційною інформацією, електронну торгівлю та електронний документообіг під час зовнішньоторговельних перевезень у змішаному сполученні;

– моніторингу міжнародної логістичної системи електронного обміну діловою та комерційною інформацією, електронної торгівлі та рейтингової оцінки бізнес-процесів;

– делегування можливості планування і оформлення перевезень вантажів і використання вільних ємностей транспорту України інформаційним маркетинговим центрам та центрам електронної торгівлі;

– попереднього повідомлення представників митниць і митних постів про майбутній вступ вантажів, які перетинають кордон, і попередньої передачі супровідних документів в електронному вигляді;

– скорочення часових витрат на транспортування вантажів, простою транспортних засобів, зайвого завантаження складських приміщень під час перевантажень з одного виду транспорту на інший;

– скорочення часу передачі транспортних і вантажних одиниць з одного виду транспорту на інший;

– здійснення автоматичного контролю за місцезнаходженням транспортних і вантажних одиниць;

– автоматичної перевірки можливості і термінів відправки і доставки вантажів шляхом аналізу наявної інформації про транспортну обстановку на маршруті доставки і наявної можливості надання транспортних засобів для навантаження;

– безперервного навчання кадрів всіх рівнів міжнародної логістичної системи електронного обміну ділової та комерційною інформацією з використанням насамперед методів дистанційного навчання.

Розглянемо підстави та умови, необхідні для розроблення міжнародної логістичної системи, результати техніко-економічних оцінок можливості її реалізації.

Зміст галузевих програм, що визначають стратегію розвитку транспорту України країни під час здійснення реформ, можна згрупувати в п’ять основних блоків:

– керуючі інформаційні системи і нові технології;

– технічні засоби нового покоління;

– вдосконалення нормативно-правової, фінансової, економічної та маркетингової роботи;

– безпека руху.

Умови взаємодії з міжнародними організаціями:

– забезпечення сумісності національних логістичних систем і інформаційних потоків з системами та інформаційними середовищами тих міжнародних організацій, з якими планується співпраця і взаємодія;

– залучення представників міжнародних логістичних організацій та інших учасників вантажоперевезень до спільних розробок електронного документообігу. Спільна робота повинна початися з етапу підготовки рішень участі в нормативному забезпеченні електронного документообігу в частині зовнішньоторговельних перевезень у змішаному сполученні, сертифікаційного та митного оформлення, спільного їх використання в практичній роботі.

– розроблення основних принципів отримання комерційними структурами доступу до інформації міжнародної логістичної системи (ліцензування діяльності, відповідальність за порушення встановленого порядку доступу до інформації та її використання тощо);

– розроблення типових рішень, гарантій, страхування ризиків та інвестицій;

– розроблення основних принципів відповідальності експедиторських, операторських та інших транспортних організацій, що надають послуги під час зовнішньоторговельних перевезень у змішаному сполученні, за недотримання договірних зобов’язань з надання інформації та виконання зобов’язань із надання інших послуг, замовлених і оплачених в установленому порядку.

Умови технічної реалізації:

– орієнтація під час розроблення та реалізації міжнародної логістичної системи на перспективні вимоги до логістичних операцій на транспорті України, що плануються до прийняття (прийнятих) у міжнародній практиці, із забезпеченням електронного обміну даними і документами, що відповідає вимогам міжнародних стандартів;

– створення і розвиток міжнародної логістичної системи обміну діловою та комерційною інформацією на транспорті України має виконуватися на основі профілю відкритих систем;

– об’єднання мереж передачі даних і інформаційних ресурсів суб’єктів транспортного ринку є основою для функціонування логістичних систем і створення єдиного інформаційного простору між усіма учасниками зовнішньоторговельних перевезень;

– дооснащення інформаційно-обчислювальних центрів транспорту держав-учасниць міжнародного товарообміну додатковими серверними потужностями, коригування програми реконструкції мереж

передачі даних і центрів управління перевезеннями на транспорті цих держав за результатами дослідної експлуатації міжнародної логістичної системи.

До важливих характеристик, які повинні бути у даного інформаційного ресурсу, можна віднести такі.

1 Каталог компаній, де кожен запис містить контактну інформацію, короткий опис діяльності, а також можливість доповнення докладної інформації про компанію: статті, малюнки, графіки, презентації.

2 Новинну стрічку зі зручним інтерфейсом для адміністрування і кінцевим видом подачі новин для користувачів.

3 Унікальну технологію сортування за алфавітом, країною, містом (тобто можливість потрійного сортування).

4 Технологію пошуку по базі даних.

5 Систему зіставлення «вільний вантаж – вільний транспорт».

Інтернет є основою оперативного інформування, і саме він повинен бути засобом отримання інформації. Веб-сайт як інструмент логістичного центру широко використовується в Європі. Він дає змогу оперативно змінювати інформацію в режимі реального часу і дозволяє клієнтові постійно перебувати в курсі останніх новин.

Висновки з проведеного дослідження. Таким чином, у процесі дослідження було розглянуто якісно нове поняття «інформаційно-логістичний центр», яке досі практично не використовується в українських перевезеннях і зовсім незнайоме регіональним представникам транспортної системи.

Запропоновано таке визначення цього поняття: «Інформаційно-логістичний центр – це сервісна транспортна структура, яка виконує збір, обробку та наступну передачу відповідної інформації зацікавленим особам для зменшення транспортних і тимчасових витрат на перевезення. Також він виконує електронний логістичний супровід транзитних вантажопотоків під час мультимодальних перевезень по міжнародних транспортних коридорах». Розроблено рекомендації щодо створення і функціонування цієї структури.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Бакаєв О.О. Міжнародні транспортні коридори – пріоритет української економічної перспективи. Соціально-економічні дослідження в перехідний період. Україна в XXI ст.: концепції та моделі економічного розвитку: Щорічник науковий праць. 2001. Вип. 23. С. 474–491.

2. Григорак М.Ю. Концептуальні засади розвитку логістичної інфраструктури в умовах економіки знань. Збірник наукових праць Державного економіко-технологічного університет транспорту. Серія: Економіка і управління. 2013. Вип. 26. С. 212–222.

3. Комбіновані системи перевезень вантажів. Їх переваги та недоліки URL: http://studopedia.org/14-50364.html. (дата звернення: 10.10.2019).

4. Лимонов Э.Л. Внешнеторговые операции морского транспорта и мультимодальные перевозки. СПб.: Выбор, 2000. 416 с.

5. Логистика: управление в грузовых транспортно-логистических системах: учебное пособие / под ред. проф. Л.Б. Миротина. М.: Юристъ, 2002. 414 с.

6. Міжгалузеві питання – Мультимодальний транспорт. Заключний звіт 7.1. Грудень 2010. Міністерство транспорту та зв'язку України. 2010. 56 с.

7. Милославская С.В., Плужников К.И. Мультимодальные и интермодальные перевозки: Учеб. пособие. М.: РосКонсульт, 2001. 368 с.

8. Миротин Л.Б. Ташбаев Ы.Э. Логистика для предпринимателей: учеб. пособие. М.: Инфра-М, 2003. 252 с.

9. Мультимодальне перевезення: визначення, види, схема URL: http://xn--80aimveh.pp.ua/nauka/64-multimodalne-perevezennya-viznachennya-vidi-shema.html. (дата звернення: 10.10.2019).

10. Резер С.М. Взаимодействие транспортных систем: монография. М.: Наука, 1985. 246 с.

11. Соколова О.Є. Концептуальні засади формування мультимодальної системи перевезення вантажів. Наукоємні технології, 2014. № 1. С. 114–118.

12. Терминология комбинированных перевозок (Terminology on combined transport). /United Nations. – New York and Geneva, 2001. 69 с. URL: http://www.internationaltransportforum. (дата звернення: 11.10.2019).

13. Транспортна стратегія України на період до 2030 року (проект) URL : http://www.mtu.gov.ua/projects/115. (дата звернення: 11.10.2019).

14. Троицкая Н.А., Чубуков А.Б., Шилимов М.В. Мультимодальные системы транспортировки и интермодальные технологии: учеб. пособие для студ. выс. учеб. заведений. М.: Издательский центр «Академия», 2009. 336 с.

15. Экономика и организация внешнеторговых перевозок: учебник / под ред. проф. К.В. Холопова. М.: Юристъ, 2000. 84 с.

REFERENCES:

1. Bakaiev O.O., Pyrozhkov S.I., Revenko V.L. (2001) Mizhnarodni transportni korydory – priorytet ukrainskoi ekonomichnoi perspektyvy [International transport corridors – the priority of Ukrainian economic prospects, Sotsial'no-ekonomichni doslidzhennia v perekhidnyj period]. Ukraina v XXI st.: kontseptsii ta modeli konomichnoho rozvytku: Schorichnyk naukovyj prats', no. 23, pp. 474–491.

2. Hryhorak M.Yu. (2013) Kontseptualni zasady rozvytku lohistychnoi infrastruktury v umovakh ekonomiky znan [Conceptual foundations for logistics infrastructure in terms of the knowledge economy]. Zbirnyk naukovykh prats' Derzhavnoho ekonomiko-tekhnolohichnoho universytetu transportu. Seriia: Ekonomika i upravlinnia, no. 26, pp. 212–222.

3. Combined cargo transportation system. Their advantages and disadvantages, Available at: http://studopedia.org/14-50364.html (accessed 10 October 2019).

4. Limonov Je.L. (2000) Vneshnetorgovye operacii morskogo transporta i mul'timodal'nyeperevozki [Foreign trade operations of sea transport and multimodal transportations], Vybor, Saint Petersburg, Russia.

5. Mirotin L.B. (2002) Logistika: upravlenie v gruzovyh transportno-logisticheskih sistemah [Logistics: management in cargo transport and logistics systems], Jurist, Moskow, Russia.

6. Mizhhaluzevi pytannia – Mul'tymodal'nyj transport. Zakliuchnyj zvit 7.1. Hruden' 2010 [Cross-cutting issues – Multimodal transport. Final report 7.1. December 2010], Ministerstvo transportu ta zv'iazku Ukrainy, Kyiv, Ukraine.

7. Miloslavskaja C.B., Pluzhnikov K.I. (2001) Mul'timodal'nye i intermodal'nye perevozki [Multimodal and intermodal transportations], RosKonsul't, Moskow, Russia.

8. Mirotin L.B., Tashbaev Y.Je. (2003) Logistika dlja predprinimatelej: ucheb. posobie [Logistics for businessman], Infra-M, Moskow, Russia.

9. "Multimodal transport: definition, types, circuit", available at: http://xn--80aimveh.pp.ua/nauka/64-multimodalne-perevezennya-viznachennya-vidi-shema.html (accessed 10 October 2019).

10. Rezer S.M. (1985) Vzaimodejstvie transportnyh sistem: Monografija [Interaction of transport systems], Nauka, Moskow, Russia.

11. Sokolova O.Ye. (2014) Conceptual bases of formation of multimodal transportation system, Naukoiemni tekhnolohii, vol. 1, pp. 114–118.

12. Terminology on combined transport, Available at: http://www.internationaltransportforum (accessed 11 October 2019).

13. "Transport Strategy of Ukraine till 2030 (project)", Available at: http://www.mtu.gov.ua/projects/115. (accessed 11 October 2019).

14. Troickaja N.A., Chubukov A.B., Shilimov M.V. (2009) Mul'timodal'nye sistemy transportirovki i intermodal'nye tehnologii: ucheb. posobie dlja stud. vys. ucheb. zavedenij [Multimodal transportation systems and intermodal technologies], Akademija, Moskow, Russia.

15. Holopov K.V. (2000) Jekonomika i organizacija vneshnetorgovyh perevozok: uchebnik [Economics and organization of foreign trade], Jurist, Moskow, Russia.

Gromova Olena
Candidate of Economic Sciences, Associate Professor,
Senior Lecturer at Department of Management and Administration
Ukrainian State University of Railway Transport
Antonetz Andriy
Student
Ukrainian State University of Railway Transport

THEORETICAL AND PRACTICAL PRINCIPLES OF CREATION OF THE INFORMATION AND LOGISTIC CENTER

Formulation of the problem. The interconnection of all these components for coordinated work could be most effectively ensured within multimodal transport hubs or as they are also called transport and logistics centers. Therefore, issues related to the creation of modern and functioning of such structures are of particular relevance.

The purpose of the article is to study the theoretical and practical aspects of the functioning of multimodal transport hubs and to develop recommendations for the creation of a fundamentally new structure for the Ukrainian transport system, namely, an information and logistics center.

Results. Multimodal transport hubs are capable of providing transport work according to the requirements of the relevant world standards, which means attracting additional cargoes, increasing budget revenues, positioning Ukraine in the world as a major transport state.

Multimodality means that several modes of transport are involved in the transportation of goods: rail, road, aviation, sea, river. However, only one participation of several modes of transport does not allow to speak about multimodal transportations.

To ensure this condition, it is necessary that the whole complex of measures for transhipment, warehousing, insurance, securing of cargoes, information support of transportation and others should be included in the process of cargo transportation. An important factor here is the availability of a single multimodal transport operator.

In the new economic conditions in our country is looking for new forms and methods of management. These include in the recent past cybernetics and computer technology; nowadays marketing and logistics.

The Information Center is the totality of humanity's achievements in the fields of computer engineering, information management and processing and logistics.

It is important to emphasize that a prerequisite for the establishment and operation of a logistics center is the organization of information support, which should ensure interaction with customers and partners of the Logistics Center, as well as the calculation of the optimal route of transportation and control of the delivery schedule, making payments with all participants of transportation and performance of others statutory functions of the center.

The development of optimal transportation schemes (optimal logistics chains) is the subject of transport logistics. In fact, it is necessary to apply an optimizing tool to find ways to ensure timely delivery of goods to destinations, with a mandatory reduction in transport costs. Therefore, the issue of creating logistics centers – systems that would plan and organize the rational delivery of goods, control the implementation of an agreed schedule of transportation and provide relevant information to cargo owners, is now ripe.

The main task of the logistics center can be formulated as – increasing the coherence of work of different modes of transport in the organization of mixed and intermodal transportations; proper organization of comprehensive transport customer service; expanding the types of services provided and improving their quality.

Conclusions and suggestions. Thus, in the course of the research, a qualitatively new concept of “information-logistic center” was considered, which is still practically not used in Ukrainian transportations and quite unfamiliar to regional representatives of the transport system.

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ КОНКУРЕНЦІЇ ТА ПІДХОДИ ДО ЇЇ ТРАКТУВАННЯ

THEORETICAL BASIS OF COMPETITION AND ITS INTERPRETATION APPROACHES

УДК 339.137.01.021
https://doi.org/10.32843/infrastruct36-7

Злидник М.І.
аспірант кафедри теоретичної
та прикладної економіки
Львівський торговельно-економічний
університет

У статті розглянуто різноманітні підходи до трактування поняття "конкуренція". Загалом конкуренція розглядається як основний елемент ринкового механізму і форма взаємодії ринкових суб'єктів та боротьби за вигідні ринки збуту товарів і найбільш сприятливі умови вкладення капіталу. Автором велику увагу приділено позиції розгляду поняття конкуренції через призму трьох підходів (поведінкового, структурного та функціонального) до її трактування. Поведінковий підхід до трактування терміна "конкуренція" зводився до боротьби компаній одна з одною, що ведеться між продавцями за найбільш вигідні умови продажу товару. Структурне трактування поняття конкуренції посилило свої позиції через те, що сам термін "конкуренція" розглядався через призму змагань, а не суперництва. Функціональний підхід до визначення конкуренції описує роль, яку відіграє конкуренція в економіці. Визначено власне трактування конкуренції через призму економічного процесу взаємодії, взаємозв'язку і боротьби товаровиробників за покупця; збільшення своєї частки ринку або суперництво між окремими виробниками чи постачальниками товарів чи послуг за найвигідніші умови виробництва, переробки та збуту продукції з метою отримання прибутку.

Ключові слова: *конкуренція, ринкова економічна система, суперництво, поведінковий, структурний функціональний та загальноринковий підходи.*

В статье рассмотрены различные подходы к трактовке понятия "конкуренция". В целом конкуренция рассматривается как основной элемент рыночного механизма и форма взаимодействия рыночных субъектов и борьбы за выгодные рынки сбыта товаров и наиболее благоприятные условия вложения капитала. Автором большое внимание уделено позиции рассмотрения понятия конкуренции через призму трех подходов (поведенческого, структурного и функционального) к ее трактовке. Поведенческий подход к трактовке термина "конкуренция" сводился к борьбе компаний друг с другом, что ведется между продавцами за наиболее выгодные условия продажи товара. Структурная трактовка понятия конкуренции усилила свои позиции из-за того, что сам термин "конкуренция" рассматривался через призму соревнований, а не соперничества. Функциональный подход к определению конкуренции описывает роль, которую играет конкуренция в экономике. Определена собственная трактовка конкуренции через призму экономического процесса взаимодействия, взаимосвязи и борьбы товаропроизводителей за покупателя; увеличение своей доли рынка или соперничество между отдельными производителями или поставщиками товаров, или услуг за наиболее выгодные условия производства, переработки и сбыта продукции с целью получения прибыли.

Ключевые слова: *конкуренция, рыночная экономическая система, соперничество, поведенческий, структурный функциональный и общерыночный подходы.*

Different approaches to the interpretation of the concept of "competition" are considered in the scientific article. The diversity of interpretations of terminology relating to theoretical problems of competition and competitiveness, confirms the situation of disorder of the conceptual apparatus in this field of knowledge. It is characterized by a variety of definitions and their imperfection, which complicates the study of economic problems of competition. In general, competition is seen as a major element of the market mechanism and a form of interaction between market actors and the struggle for profitable commodity markets and the most favorable conditions for investment. Attention is drawn to the fact that competition in market conditions is the main mechanism for the formation of economic proportions. The author has paid great attention to the position of considering the concept of competition through the prism of three approaches: behavioral, structural and functional to its interpretation. The behavioral approach to the interpretation of the term "competition" is defined as the struggle of companies with each other, which is fight between sellers for the most favorable conditions of sale of goods. Structural interpretation of the notion of competition has strengthened its position because the term "competition" itself is viewed through the lens of competition rather than competition. A functional approach to defining competition describes the role that competition plays in the economy. Common market and socio-political concepts for understanding competition are also given. The interpretation of the concept of competition in common market and socio-political aspects are close and complementary. The socio-political concept for the interpretation of the term "competition" is based on the concepts of the struggle for existence, the fierce rivalry between the parties. It is defined own interpretation of competition through the prism of economic process of interaction, interconnection and struggle of producers for the buyer; increasing its market share or competing between individual manufacturers or suppliers of goods or services for the most profitable production, processing and marketing conditions for profit.

Key words: *competition, market economic system, rivalry, behavioral, structural functional and common market approaches.*

Постановка проблеми. Конкуренція – одне з ключових понять і невід'ємний атрибут ринкової економіки. Складність і різноманітність цього феномену породили безліч його тлумачень, різних концепцій і методів його аналізу. Та, незважаючи на загальний прогрес економічної науки і набагато краще розуміння механізму функціонування ринкової економічної системи, ніж будь-коли раніше, загальноприйнятої теорії конкуренції досі не створено. Тим часом потреба у цій теорії зростає у силу тих глибоких змін, що відбуваються в економічних системах країн, зокрема під впливом інтернаціоналізації і глобалізації економічного розвитку. Ці зміни породжують нові форми конкурентних відносин суб'єктів світового ринку, які прямо і безпосередньо пов'язані із впливом науково-технічного прогресу на сучасний економічний розвиток.

Дотепер понятійні та термінологічні питання конкуренції та підходів до її тлумачення повністю не розв'язані. Відсутність загальноприйнятих однозначних термінів та їх визначень веде до непорозумінь та помилок у науковому осмисленні явищ, які

вивчаються. Різноманітність тлумачень термінології, що стосується теоретичних проблем конкуренції, конкурентоспроможності підтверджує ситуацію неупорядкованості понятійного апарату в цій галузі знань. Вона характеризується як різноманітністю визначень, так і їх недосконалістю, що ускладнює вивчення економічних проблем конкуренції.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Загальним питанням проблематики конкуренції, конкурентних переваг, конкурентоспроможності присвячені окремі наукові праці Л.В Балабанової, А.В Войчак, М.М. Гельвановського, В.А Диленка, О.В. Зозульова, Ю.С. Коваленка, Є.Д. Литвиненка, Н.П. Наливайка, Л.А. Мачкура, Т.Л. Мостенської, Г.В Осовської, Г.М Паламарчука, Ю.М. Пахомова, О.Ю. Паценка, П.Т. Саблука, Н.П. Тарнавської, Р.А. Фатхудінова, М.І. Шаповала, О.В. Юринець, М.Д. Янківа та інших.

Постановка завдання. Метою дослідження є узагальнення різноманітності думок щодо трактування поняття «конкуренція» та виділення основних підходів до розуміння цього поняття.

Виклад основного матеріалу дослідження. У більшості вітчизняних публікацій розкриваються загальні теоретичні і методичні основи сутності конкуренції, її види і форми прояву (цінова і нецінова), конкурентоспроможності товару, конкурентних ринків.

Загалом конкуренція розглядається як основний елемент ринкового механізму і форма взаємодії ринкових суб'єктів та боротьби за вигідні ринки збуту товарів і найбільш сприятливі умови вкладення капіталу. Акцентується увага на тому, що конкуренція в ринкових умовах є основним механізмом формування господарських пропорцій.

Етимологічно термін «конкуренція» з латинської мови означає «бігти разом», тобто конкурент – це той, хто біжить поряд. Під час бігу, як правило, з'являється почуття змагальності, тому пізніший переклад цього слова означав змагання, суперництво, боротьбу за досягнення кращих результатів. Визначаючи конкуренцію як економічне змагання, економісти підходять до цього поняття з різних позицій, що залежить від ступеня розвитку суспільства, рівня та характеру національного ринку, міжнародного авторитету держави та ін.

Необхідно особливо відзначити, що питання теоретичної сутності конкуренції та форм її прояву найбільш детально висвітлені та розкриваються в зарубіжній літературі, насамперед представниками класичної політекономії Адамом Смітом та Давідом Рікардо [1–3] та відомими ученими XX ст., праці яких були тісно пов'язані зі специфічними умовами країн з розвиненою ринковою економікою – І. Ансоффом, С.Л. Брю, К.Р. Макконнеллом, А Маршаллом, Дж.С. Мілльом, А. Пезенті, М. Портером, А.А. Томсоном, М. Трейсі, Ф.А Хайєком, Й.П. Шумпетером та іншими.

Детальний аналіз вищенаведених наукових праць дає нам змогу зробити висновок про те, що конкуренція є необхідним елементом ринкового механізму та головною відмітною рисою, що розкриває переваги ринкової економіки перед економікою з централізованим плануванням. Саме вона сприяє прогресу ринкової економіки і є однією з фундаментальних економічних категорій. Наявність конкуренції забезпечує розвиток національної економіки, примушує підприємців у конкурентній боротьбі завойовувати споживачів, підвищуючи якість і знижуючи ціни на товари, що в цілому сприяє поліпшенню добробуту суспільства загалом.

Вищезгаданий класик економічної науки А. Сміт, зокрема, пов'язував конкуренцію із чесним, без змови, суперництвом, що ведеться між продавцями за найбільш вигідні умови продажу товару. При цьому основним методом конкурентної боротьби він вбачав зміну цін. Важливість ролі конкуренції в ринковій економіці було наголошено у сформульованому ним принципі «невидимої руки» ринку [1]. А. Сміт звернув увагу на різницю між суб'єктивними устремліннями бізнесменів і об'єктивними результатами їхньої діяльності. Це правило реалізується в тому, що кожен підприємець, прагнучи лише до власної вигоди, внаслідок різних обставин одночасно реалізує й інтереси суспільства. Результатом досліджень Д. Рікардо [3] став «закон ринків», що постулював тенденцію рівноважного стану за постійної зайнятості.

Також значної уваги заслуговує створена Д. Рікардо модель досконалої конкуренції, він вивчав та досліджував її у довгостроковій перспективі і розробив концептуальні засади спеціальної теорії міжнародної торгівлі, яку відокремлював від умов внутрішнього ринку. Головною відмінністю цієї теорії був висновок, що рух товарів між країнами регулюється перевагами у порівняльних витратах [3].

Заслуговує уваги і цінова концепція конкуренції за Дж. Мілем, який у результаті довготривалих досліджень дійшов до висновку, що «конкуренція є єдиним регулювальником цін, заробітної платні, ренти, вона сама по собі є законом, який встановлює правила цього регулювання» [4, с. 253].

Подальше трактування етимологічних коренів конкуренції вдосконалювалося в напрямі більш точного визначення її *мети й способів ведення.*

Так, у тлумаченні марксистської школи під конкуренцією розглядали властиву товарному виробництву антагоністичну боротьбу між приватними виробниками за найбільш вигідні умови виробництва та збуту товарів та послуг. Неокласичний варіант поведінкового тлумачення конкуренції пов'язує її з боротьбою за рідкісні економічні блага і, звичайно, за гроші споживача, на які їх можна придбати.

За словами відомого американського економіста П. Хейне, «конкуренція – це прагнення якомога краще задовольнити критерії доступу до рідких благ. Розрив між ціною блага та граничними витратами на його виробництво є джерелом потенційної переваги. Конкуренція відбувається в економіці у міру того, як люди визначають, де існують такі відмінності, і прагнуть використати їх, заповнюючи цей розрив додатковими благами» [5, с. 298].

Особливу значущість заслуговує неокласична теорія А. Маршала, який обґрунтував механізм автоматичного встановлення рівноваги на ринку за допомогою досконалої (чистої) конкуренції і дії законів граничної корисності і граничної продуктивності. Крім того, А. Маршал вперше піддав критиці «умовності» моделі чистої конкуренції [6, с. 7]. Розроблення теорії аналізу часткової та довгострокової стійкої рівноваги на ринку, а також урахування розвитку технології і споживацьких переваг під час визначення відносних цін дозволили створити основи теорії нової моделі конкуренції – монополістичної. Тобто цікавинкою А. Маршалла було те, що він вперше послідовно обґрунтував механізм автоматичного встановлення рівноваги на ринку за допомогою досконалої конкуренції і розробив основи теорії монополістичної конкуренції, яку розглядав як окремий випадок необмеженої конкуренції, закономірності ціноутворення якої залишаються домінуючими.

Поведінкова інтерпретація поняття конкуренції висвітлена також у наукових працях М. Портера [7]. На його думку, конкуренція – динамічний процес, що розвивається, ландшафт, що безупинно змінюється, на якому з'являються нові товари, нові шляхи маркетингу, нові виробничі процеси й нові ринкові сегменти [7, с. 53]. Учений швидко дійшов висновку, що конкуренцію на будь-якому ринку можна розглядати як протидію п'ятьом конкурентним силам: загрозі появи нових конкурентів; загрозі появи товарів або послуг-замінників, конкурентоспроможних з погляду ціни; здатності постачальників торгуватися; здатності покупців торгуватися; суперництву вже існуючих конкурентів між собою.

Порівняно із поведінковим трактуванням, *структурне трактування* конкуренції у XX ст. набувало все більшого поширення у працях відомих учених Ф. Еджуорта, А. Курно, Дж. Робінсона, Е. Чемберліна й інших учених-економістів, що заклали фундамент сучасної західної теорії чотирьох основних типів ринків: досконалої конкуренції, монополістичної конкуренції, олігополії й монополії.

Структурне трактування поняття конкуренції посилило свої позиції через те, що сам термін «конкуренція» («competition») розглядався через призму змагань, а не суперництва – «rivalry», до якого звик поведінковий бік конкуренції. У структурному підході акцент зміщується із самої боротьби компаній одна з одною до аналізу структури ринку, тих умов, які панують на ньому.

У межах структурного трактування поняття конкуренції, відомі засновники економічної науки К. Макконнел і С. Брю під конкуренцією розуміють «наявність на ринку великої кількості незалежних покупців і продавців, можливість для покупців і продавців вільно виходити на ринок і залишати його» [8, с. 68]. Тобто відповідно до структурної концепції до терміна конкуренція у центрі уваги виявляється не суперництво фірм, а встановлення ціни, не з'ясування того, хто й чому переміг, а встановлення факту принципової можливості (або неможливості) впливу фірми на загальний рівень цін на ринку. Якщо такий вплив не є можливим, йдеться про ринок досконалої конкуренції, в іншому разі – про один із різновидів недосконалої конкуренції. Визначальним моментом структурної концепції конкуренції є подання розвитку ринкової системи як динамічної зміни її властивостей, структури й функцій. Структурна концепція конкуренції формує нове уявлення про конкуренцію як про процес, на відміну від конкуренції як ситуації в моделі А. Сміта.

Варто згадати і про так званий рольовий підхід, іншими словами – *функціональний,* до визначення конкуренції. Він описує роль, що відіграє конкуренція в економіці. Відома теорія економічного розвитку Й. Шумпетера розкриває конкуренцію як суперництво старого з новим. Згідно з уявленнями цієї теорії нововведення скептично приймаються ринком, але якщо новатору вдається їх здійснити, саме механізм конкуренції витісняє з ринку підприємства, що використовують застарілі технології [9, с. 91]. Й Шумпетер з приводу досконалої конкуренції зазначав: «Це не той вид конкуренції, який може бути віднесений на рахунок наявних товарів, але цей вид конкуренції може бути особливо актуальним, якщо йтиметься про новий товар, нову технологію, нові ресурси або новий тип організації» [9, с. 54].

Лауреат Нобелівської премії з економіки, відомий вчений-економіст, австрійський науковець Ф.А. фон Хайек розглядав конкуренцію з дещо іншої позиції, а саме як «процедуру відкриття». На погляд ученого, на ринку тільки завдяки конкуренції приховане стає явним. В умовах типової для реального ринку нестачі інформації спочатку однаково привабливими можуть здаватися кілька можливих ліній поведінки фірми. І тільки справжня конкуренція «розкриває очі», яка з них насправді правильна, а яка приведе в глухий кут. На переконання науковця, «суспільство, яке покладається у процесі вирішення будь-яких завдань на засоби конкуренції, буде найбільш успішним у досягненні поставлених цілей» [10, с. 12].

Отже, на основі вищенаведених суджень робимо висновок про те, що сучасна теорія

конкуренції зародилася досить недавно і базується в основному на *поведінковому й функціональному* трактуваннях конкуренції.

Конкуренція є основою всього механізму товарного виробництва і ринкового господарства і створює серйозну альтернативу монополізації у сфері економіки. Узагальнені визначення поняття «конкуренція» наведені у табл. 1.

Наведемо окрім вищезазначених у таблиці 1 й два інших аспекти (підходи) до трактування конкуренції – *економічний (загальноринковий)* та *соціально-політичний (класовоорієнтований)* (табл. 2). Перший має на меті діалог або гру за правилами, другій – войовниче протистояння та крайні заходи. Адже загальноринковий аспект, як правило, охоплює інтереси всього людства, а соціально-політичний – окремої групи людей чи класу.

Трактування поняття конкуренції у *загальноринкому (економічному)* аспекті близькі і доповнюють одне одного. Зокрема, автори визначають конкуренцію як економічне змагання виробників, боротьбу за кращі умови виробництва, переробки та збуту продукції; причому конкуренцію розглядають через призму цивілізованого змагання чи суперництва, що ґрунтується на взаємоповазі, доброзичливих взаєминах та ділових стосунках.

Соціально-політичний концепт до трактування терміна «конкуренція» ґрунтується на поняттях боротьби за існування, жорсткого суперництва між сторонами.

Повністю погоджуємося із думкою вченого-економіста А.Ю. Юданова [19], який ринкову конкуренцію розглядає як боротьбу за обмежений обсяг платоспроможного попиту споживачів, яку ведуть підприємства на доступних їм сегментах ринку. Таке твердження обґрунтовуємо такими тезами. По-перше, йдеться про загальноринкому (економічну) конкуренцію, тобто про безпосередню взаємодію підприємств на ринку. По-друге, це визначення стосується тільки тієї боротьби, яку

Таблиця 1

Систематизація основних визначень понять “конкуренція” згідно з поведінковим, структурним та й функціональним підходом до її трактування

Джерело	Визначення
Поведінковий підхід	
А. Сміт [1]	Чесне, без змови, суперництвом, що ведеться між продавцями за найбільш вигідні умови продажу товару. При цьому основним методом конкурентної боротьби є зміна цін
Дж. Міль [2]	Конкуренція є єдиним регулювальником цін, заробітної платні, ренти, вона сама по собі є законом, який встановлює правила цього регулювання
К. Маркс [11, с. 246]	Властива товарному виробництву антагоністична боротьба між приватними виробниками за найбільш вигідні умови виробництва та збуту товарів та послуг
П. Хейне [5, с. 298]	Прагнення якомога краще задовольнити критерії доступу до рідких благ. Розрив між ціною блага та граничними витратами на його виробництво є джерелом потенційної переваги
А. Маршал [12]	Механізм автоматичного встановлення рівноваги на ринку
М. Портера [7]	Динамічний процес, що розвивається, ландшафт, що безупинно змінюється, на якому з’являються нові товари, нові шляхи маркетингу, нові виробничі процеси й нові ринкові сегменти
Г.Л. Азоєв [11]	Суперництво на якомусь терені між окремими юридичними або фізичними особами (конкурентами), зацікавленими в досягненні однієї і тієї ж мети
В.М. Власова [14]	Суперництво між людьми, фірмами, організаціями, територіями, зацікавленими в досягненні однієї й тієї ж мети
А.В. Войчак [15]	Властиве товарному виробництву змагання між окремими господарськими суб'єктами (конкурентами), зацікавленими в більш вигідних умовах виробництва і збуту товарів
Х. Зайдель [16]	Це центр ваги всієї системи ринкового господарства. Продавці і покупці конкурують на ринку між собою з метою досягнення кожним своєї мети за рахунок конкурентів
Структурний підхід	
К. Макконнел, С. Брю [8]	Наявність на ринку великої кількості незалежних покупців і продавців, можливість для покупців і продавців вільно виходити на ринок і залишати його
Закон України «Про захист економічної конкуренції» [17]	Змагання між суб’єктами господарювання з метою отримання завдяки власним досягненням переваг над іншими суб’єктами господарювання, внаслідок чого споживачі, суб’єкти господарювання повинні мати можливість обирати між декількома продавцями, покупцями, а окремий суб’єкт господарювання не може визначити умови обігу товарів на ринку
Функціональний підхід	
Й. Шумпетер [9, с. 54]	Новий товар, нову технологія, нові ресурси або новий тип організації
Ф.А. фон Хайек [10, с. 12]	Це те, на що суспільство покладається у процесі вирішення будь-яких завдань, і лише тоді воно буде найуспішнішим у досягненні поставлених цілей
Р.А. Фатхутдінова [18]	Процес управління суб’єктом своїми конкурентними перевагами для одержання перемоги або досягнення інших цілей у боротьбі з конкурентами за задоволення об’єктивних або суб’єктивних потреб у рамках законодавства або в природних умовах

Джерело: розроблено автором на основі наукових праць [1–2; 5; 7–12; 14–18]

Таблиця 2

Систематизація основних визначень понять "конкуренція" відповідно до соціально-політичного та загальноринкового підходів до її трактування

Автор, джерело	Визначення
Соціально-політичний підхід	
Ф. Енгельс [20]	Конкуренція є найповнішим відображенням у сучасному суспільстві війни всіх проти всіх. Це війна, війна за життя, за існування, за все, і, відповідно, у разі необхідності, – війна на смерть, яка відбувається не тільки між окремими членами цих класів. Один стоїть у іншого на шляху, і тому кожен намагається відтіснити іншого та зайняти його місце. Трудящі конкурують між собою і буржуа конкурують між собою
К. Маркс [11]	За своєю суттю конкуренція є не що інше як внутрішня природа капіталу, його суть, яка проявляється та реалізується у вигляді взаємного впливу багатьох капіталів один на одний, є не що інше, як внутрішня тенденція, яка виступає у формі зовнішньої необхідності. Капітал існує і може існувати тільки у вигляді сукупності капіталів, тому його самовизначення проявляється у вигляді взаємного впливу капіталів. Вільна конкуренція, скільки б про неї не говорили, ще ніколи не була проаналізована економістами, хоча вона і складає основу всього буржуазного виробництва, яке ґрунтується на капіталі
Загальноринковий підхід	
Ф. Найт [21]	Конкуренція – ситуація, в якій конкуруючих одиниць багато, і вони незалежні. Конкуренція – це свобода індивідуумів мати справу з тими чи іншими індивідуумами і вибирати вигідніші з їх точки зору умови серед запропонованих
Й. Шумпетер [9]	Конкуренція являє собою суперництво старого з новим: новими товарами, технологіями, джерелами забезпечення потреб, типами організації
П. Самуельсон [22]	Конкуренція – детально розроблений, складний механізм координації дій в ринкових умовах, який об'єктивно реалізується через систему цін та ринків. Конкуренція – це засіб об'єднання знань та дій мільйонів різних індивідуумів

Джерело: розроблено автором на основі наукових праць [9; 11; 20–22]

ведуть підприємства між собою, продаючи на ринку свої товари та послуги. По-третє, конкуренція між підприємствами розвивається та ведеться за обмежений обсяг платоспроможного попиту. Звідси таке трактування поняття «конкуренція» містить у собі як внутрішню, так і міжгалузеву конкуренцію.

Варто зауважити і те, що чинник обмеженого платоспроможного попиту спонукає підприємства до конкуренції, оскільки за умови необмеженого попиту відносини між компаніями були б побудовані на основі довіри та співробітництва.

Висновки з проведеного дослідження. Отже, підсумовуючи усе вищесказане щодо трактування терміна «конкуренція», вважаємо, що нині конкуренцію слід розглядати як економічний процес взаємодії, взаємозв'язку і боротьби товаровиробників за покупця; збільшення своєї частки ринку або суперництво між окремими виробниками чи постачальниками товарів чи послуг за найвигідніші умови виробництва, переробки та збуту продукції з метою отримання прибутку.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Смит А. Исследования о природе и причинах богатства народов. Москва: Наука, 2007. 572 с.

2. Смит Дж. Модели в экологии / пер. с англ. Москва: Мир, 1976. 184 с.

3. Антология экономической политики: в 2 т. Москва, 1993. 475 с.

4. Миль Дж.С. Основы политической экономии. Москва: Прогресс, 1980. Т 1. 386 с.

5. Хайне П. Экономический образ мышления / пер. с англ. Москва: Дело, 1992. 704 с.

6. Балабанова І.В. Управління конкурентною раціональністю: монографія. Донецьк: ДонНУЕТ, 2008. 538 с.

7. Портер М. Конкуренция / пер. с англ. Москва: Вильямс, 2001. 495 с.

8. Макконелл К.Р., Брю С.Л. Экономикс: принципы, проблемы и политика / пер. с англ. Киев: ХаГар, 1988. 785 с.

9. Шумпетер Й.П. Теория экономического развития: исследование предпринимательской прибыли, капитала, кредита, процента и цикла конъюнктуры. Москва: Прогресс, 1982. 455 с.

10. Хайек Ф.А. Дорога к рабству / пер. с англ. М. Б. Гнедовского. Москва: Экономика, 1992. 176 с.

11. Маркс К. Капитал. Критика политической экономии: у 3 т. / под. ред. Ф Энгельса. Москва: Политиздат, 1970. Т. 3. Кн. III. 1084 с.

12. Маршалл А. Принципы экономической науки [Principles of economic science]. Москва: Прогресс, 1993. Т.1. 415 с.

13. Азоев Г.Л. Конкуренция: анализ, стратегия и практика. Москва: Центр экономики и маркетинга, 1996. 208 с.

14. Власова В.М. Основы предпринимательской деятельности. Москва: Финансы и статистика, 1999. 87 с.

15. Войчак А.В., Камишніков Р.В. Конкурентні переваги підприємства: сутність і класифікація. *Маркетинг в Україні.* 2005. № 2. С. 50–53.

16. Putman A.O. Marketing yuor serices: a step-by-step guide for small businesses and professionals / published by John Wiley and Sons. Inc., 1990. 386 p.

17. Про захист економічної конкуренції: Закон України від 11 січня 2001 р. № 2210. URL: http:// https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2210 (дата звернення: 19.08.2019).

18. Фатхудинова Р.А. Стратегический менеджмент: учебник. Москва: Дело, 2001. 448 с.

19. Юданов А.Ю. Конкуренция: теория и практика. Москва: Вершина, 2006. 368 с.

20. Седов В.И. Новые формы конкурентной борьбы в условиях современ-ного капитализма. Москва: Мысль, 1971. 140 с.

21. Антология экономической классики: в 2 т. / под ред. Столярова И.А. Москва: Эконов, 1991. Т. 1. 475 с.

22. Самуэльсон П.Э., Нордхаус В.Д. Экономика / пер. с англ. Москва: Вильямс, 2003. 688 с.

REFERENCES:

1. Smit A. (2007) Issledovaniya o prirode i prichinah bogatstva narodov [Studies on the nature and causes of the wealth of peoples]. Moskva: Nauka. (in Russian)

2. Smit Dj. (1976) Modeli v ekologii [Ecology Models] Moskva: Mir. (in Russian)

3. Antologiya ekonomicheskoy politiki (1993) [Anthology of economic policy] Moskva. (in Russian)

4. Mil Dj.S. (1980) Osnovyi politicheskoy ekonomii [Fundamentals of Political Economy]. Moskva: Progress, T. 1. (in Russian)

5. Hayne P. (1992) Ekonomicheskiy obraz myishleniya [Economic way of thinking] Moskva: Delo. (in Russian)

6. Balabanova I.V. (2008) Upravlinnja konkurentnoju racional'nistju [Managing Competitive Rationality]. Donec'k: DonNUET. (in Ukrainian)

7. Porter M. (2001) Konkurentsiya [Competition] Moskva: Vilyams. (in Russian)

8. Makkonell K.R., Bryu S.L. (1988) Ekonomiks: printsipyi, problemyi i politika [Economics: principles, problems and politics] Kiev: HaGar. (in Russian)

9. Shumpeter Y.P. (1982) Teoriya ekonomicheskogo razvitiya: issledovanie predprinimatelskoy pribyili, kapitala, kredita, protsenta i tsikla konyyunkturyi [Theory of economic development: a study of entrepreneurial profit, capital, credit, interest, and the business cycle]. Moskva: Progress. (in Russian)

10. Hayek F.A. (1992) Doroga k rabstvu [The road to slavery]. Moskva: Ekonomika. (in Russian)

11. Marks K. (1970) Kapital. Kritika politicheskoy ekonomii [Capital. Criticism of Political Economy]. Moskva: Politizdat, T. 3. Kn. III. (in Russian)

12. Marshall A. (1993) Printsipyi ekonomicheskoy nauki [Principles of Economic Science] Moskva: Progress, T.1. (in Russian)

13. Azoev G.L. (1996) Konkurentsiya: analiz, strategiya i praktika [Competition: Analysis, Strategy and Practice]. Moskva: TSentr ekonomiki i marketinga. (in Russian)

14. Vlasova V.M. (1999) Osnovyi predprinimatelskoy deyatelnosti [Fundamentals of Entrepreneurship]. Moskva: Finansyi i statistika. (in Russian)

15. Voichak A.V., Kamyshnikov R.V. (2005) Konkurentni perevahy pidpryiemstva: sutnist i klasyfikatsiia [Competitive advantages of the enterprise: essence and classification]. *Marketynh v Ukraini*. no. 2, pp. 50–53.

16. Putman A.O. (1990) Marketing yuor serices: a step-by-step guide for small businesses and professionals / published by John Wiley and Sons. Inc.

17. Pro zakhyst ekonomichnoi konkurentsii: Zakon Ukrainy vid 11 sichnia 2001 r. 2210. Available at: http://https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2210 (accessed 19 August 2019).

18. Fathudinova R.A. (2001) Strategicheskiy menedjment [Strategic Management]. Moskva: Delo. (in Russian)

19. Yudanov A.Yu. (2006) Konkurentsiya: teoriya i praktika [Competition: theory and practice] Moskva: Vershina. (in Russian)

20. Cedov V.I. (1971) Novyie fopmyi konkupentnoy bopbyi v usloviyah sovpemennogo kapitalizma [New forms of competitive struggle in the conditions of modern capitalism]. Moskva: Myisl. (in Russian)

21. Stolyapova I.A. (1991) Antologiya ekonomicheskoy klassiki [Anthology of economic classics]. Moskva: Ekonov, T. 1. (in Russian)

22. Samuelson P.E., Nordhaus V.D. (2003) Ekonomika [Economics] Moskva: Vilyams. (in Russian)

Zlydnyk Marta
Postgraduate Student of the Department of Theoretical and Applied Economics
Lviv University of Trade and Economics

THEORETICAL BASIS OF COMPETITION AND ITS INTERPRETATION APPROACHES

The purpose of the article. The purpose of the study is to summarize the diversity of views on the interpretation of the concept of "competition" and to identify the main approaches to understanding this concept.

The variety of interpretations of terminology concerning theoretical problems of competition and competitiveness confirms the situation of the disorderly conceptual apparatus in this area of knowledge. It is characterized by a variety of definitions and their imperfection, which complicates the study of economic problems of competition.

In general, competition is seen as a major element of the market mechanism and a form of interaction between market actors and the struggle for profitable commodity markets and the most favorable conditions for investment. Attention is drawn to the fact that competition in market conditions is the main mechanism for the formation of economic proportions.

Methodology. For implementation in the scientific article the purpose and tasks used a set of methods of scientific knowledge. Namely, the comparative method – is used to compare the various interpretations of competition between classical and neoclassical schools in economic science; grouping methods – are helped to identify the main definitions of the concept of "competition" according to the behavioral, structural and functional approach to its interpretation, as well as to identify other aspects of the interpretation of competition – economic and socio-political.

Results. The author has paid great attention to the position to consider the concept of competition through the prism of three approaches: behavioral, structural and functional to its interpretation. The behavioral approach to the interpretation of the term "competition" has reduced to the struggle of companies with each other, which is fought between sellers for the most favorable conditions of sale of goods. Structural interpretation of the concept of competition has strengthened its position because the term "competition" itself has viewed through the prism of competition, not the rivalry to which the behavioral side of competition is accustomed. That is, in the structural approach, the emphasis shifts from the struggle of companies with each other to the analysis of the structure of the market, the conditions that prevail on it. It is noted that a functional approach to determining competition describes the role that competition plays in the economy. The other two aspects to the interpretation of competition have distinguished - economic and socio-political.

Practical implication. It is defined own interpretation of competition through the prism of economic process of interaction, interconnection and struggle of producers for the buyer; increasing its market share or competing between individual manufacturers or suppliers of goods or services for the most profitable production, processing and marketing conditions for profit. Such a statement is substantiated by such theses. Firstly, we are talking about general (economic) competition, that is, direct interaction of enterprises in the market. Secondly, this definition applies only to the struggles that businesses have with each other by selling their goods and services on the market. Thirdly, competition between businesses is developing and is being driven by a limited amount of solvent demand. Hence, such an interpretation of the concept of "competition" includes both internal and inter-industry competition.

ДІЛОВИЙ ТУРИЗМ ЯК ЧИННИК ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ФУНКЦІОНУВАННЯ ГОТЕЛЬНИХ ПІДПРИЄМСТВ

BUSINESS TOURISM AS A FACTOR OF INCREASE OF EFFICIENCY OF HOTEL ENTERPRISES FUNCTIONING

УДК 338.48
https://doi.org/10.32843/infrastruct36-8

Коваленко Л.Г.
к.е.н., доцент кафедри туризму та готельно-ресторанної справи
Уманський національний університет садівництва
Нагернюк Д.В.
к.е.н., доцент кафедри туризму та готельно-ресторанної справи
Уманський національний університет садівництва

У статті розглянуто роль та значення ділового туризму для організаторів туристичних подорожей. Встановлено, що діловий туризм є водночас таким, що стимулює як розвиток інших видів туристичної діяльності, так і діяльність навіть не пов'язаних із ним галузей національної економіки. Обґрунтовано важливість застосування процесу диверсифікації діяльності суб'єктами господарювання з метою забезпечення високого рівня конкурентоспроможності та підтримки стійкого фінансового стану готельних підприємств через розвиток сегменту ділових зустрічей. Охарактеризовано фактори, що впливають на розвиток ділового туризму. Розглянуто сучасний стан та проблеми розвитку бізнес-готелів в Україні. З'ясовано, що рішення про підвищення якості та розширення асортименту ділових послуг в готелях на ринку ділового туризму в Україні має здійснюватися на основі підтримки з боку держави та ініціативи суб'єктів ринку ділового туризму.

Ключові слова: *діловий туризм, готель, послуга, туристи, інфраструктура.*

В статье рассмотрены роль и значение делового туризма для организаторов туристических поездок. Установлено, что деловой туризм является одновременно таким, что стимулирует как развитие других видов туристической деятельности, так и деятельность даже не связанных с ним отраслей национальной экономики. Обоснована важность применения процесса диверсификации деятельности субъектами хозяйствования с целью обеспечения высокого уровня конкурентоспособности и поддержания устойчивого финансового состояния гостиничных предприятий через развитие сегмента деловых встреч. Охарактеризированы факторы, влияющие на развитие делового туризма. Рассмотрены современное состояние и проблемы развития бизнес-отелей в Украине. Выяснено, что решение о повышении качества и расширении ассортимента деловых услуг в гостиницах на рынке делового туризма в Украине должно осуществляться на основе поддержки со стороны государства и инициативы субъектов рынка делового туризма.

Ключевые слова: *деловой туризм, гостиница, услуга, туристы, инфраструктура.*

The article considers the role and importance of business tourism for the organizers of tourist trips. It is found that business tourism stimulates the development of other types of tourism activities, and even activities of unrelated branches of the national economy. The importance of applying the process of diversification of activities by business entities in order to ensure a high level of competitiveness and maintain a stable financial condition of hotel enterprises is substantiated. Analyzed scientific research on the study of the business tourism theory and practice suggests that a more detailed work is required in number of important aspects of the study of business tourism as a promising direction for hotel establishments development and effectiveness increase through the development of business meetings segment. The factors influencing the development of business tourism have been characterized. Following external factors should be specified: socio-economic (level of country's economic development, foreign economic activity, education level increasing); political and legal (the degree of economic openness, stability in the country, safe stay in the country) and technological (development of science and technology, information technology). Among the internal factors, business tourism is more influenced by material and technical ones (the level of development of transport, catering enterprises and accommodation facilities for tourists), as well as the qualification of personnel employed in this area. The current state and problems of development of business hotels in Ukraine have been considered. It is found that the decision on improvement of the quality and enlargement of the business services assortment in the hotels and market of business tourism in Ukraine should be based on support from the state and initiatives of the business tourism market entities, including the following types of support: legislative, organizational (creation of the state program of phased development and promotion of business tourism), financial (support from investors, who invest in development of business tourism), informational (creation of automated information system of data on business services in the hotel market of business tourism).

Key words: *business tourism, hotel, service, tourists, infrastructure.*

Постановка проблеми. Сучасна готельна індустрія – це галузь із зростаючим рівнем конкуренції на ринку готельних послуг. Конкуренція – це потужній стимул для поліпшення роботи готелю. З огляду на високу конкуренцію на ринку, керівництво готелів змушене шукати нові методи і засоби виробництва послуг та створювати таку стратегію гнучкості та адаптації до умов ринку готельних послуг, яка б допомогла залучити та утримати споживача, вирішуючи при цьому проблему недозавантаженості номерного фонду, а у зв'язку з цим – недоотримання прибутку, що є ключовим елементом фінансово-економічної ефективності їхньої діяльності.

Діловий туризм – один із найбільших сегментів світової туристичної галузі, що характеризується особливими вимогами до організації подорожей, сформованим профілем споживачів, тривалим впливом на функціонування національної економіки та підвищеними вимогами до наявних ресурсів, інфраструктури транспорту та зв'язку. Зараз кожен четвертий мандрівник здійснює поїздку у зв'язку із службовою необхідністю. Ділові подорожі вважаються одним із найприбутковіших для організаторів видів туризму і водночас такими, що стимулюють як розвиток інших його видів, так і діяльність навіть не пов'язаних із ним галузей національної економіки. За оцінками експертів Всесвітньої туристичної організації, понад 50% доходів авіакомпаній та 60% доходів готелів формуються за рахунок обслуговування ділових туристів.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Вагомий внесок у процес дослідження теорії і практики ділового туризму зробили відомі зарубіжні та

вітчизняні вчені: А.Ю. Александрова, І.М. Білецька, В.А. Квартальнов, М.П. Мальська, С.І. Нікітенко, В.Д. Олійник, В.К. Федорченко та інші.

Водночас аналіз наукових праць свідчить про те, що низка важливих аспектів дослідження ділового туризму як перспективного напряму розвитку готельного закладу та зростання ефективності його діяльності через розвиток сегменту ділових зустрічей потребують більш детального напрацювання.

Постановка завдання. Метою статті є забезпечення процесу диверсифікації в частині підвищення ефективності діяльності готельного закладу через розвиток сегменту ділових зустрічей, підвищення якості ділових послуг в готелі та обґрунтування можливості їх застосування.

Виклад основного матеріалу дослідження. Діловий туризм нині є однією з найбільш високорентабельних галузей світової економіки. Вигоди від розвитку цього напряму туризму очевидні. Специфічні риси ділового туризму, такі як всесезонність, масовість поїздки, прогнозованість, роблять його одним із пріоритетних для розвитку в багатьох країнах світу.

Країнами-лідерами на ринку ділового туризму є країни Європи. На їхню частку припадає понад 51% всіх ділових заходів. Друге місце займають країни Північної Америки, насамперед США, на частку яких припадає 17%. Третє місце займають країни АТР, де ринок ділового туризму в останні роки розвивається найбільш швидкими темпами. На їхню частку припадає близько 15% всіх ділових заходів. 10% ринку ділового туризму належить країнам СНД, 7% – країнам Латинської Америки [1; 4].

Серед зовнішніх факторів, що впливають на розвиток ділового туризму, слід назвати соціально-економічні (ступінь розвитку економіки країни, зовнішньоекономічна діяльність, підвищення рівня освіти); політико-правові (ступінь відкритості економіки, стабільне положення в країні, безпеку перебування в країні) і технологічні (розвиток техніки і технології, впровадження інформаційних технологій).

Серед внутрішніх факторів на діловий туризм сильніше впливають матеріально-технічні (рівень розвитку транспорту, підприємств харчування, засобів розміщення туристів), а також кваліфікація кадрів, зайнятих в цій сфері.

В Україні затребуваність на високоякісні послуги, пов'язані з діловим туризмом, постійно збільшується. Але іноземні туристи відзначають низку недоліків, що негативно впливають на потенційний попит на туристичні поїздки в Україну. Це насамперед складна політична та соціально-економічна ситуація в нашій країні; обмеженість матеріально-технічної бази готельного господарства, яке належним чином почало розвиватися лише напередодні проведення Євро-2012 [3, с. 121]. Та все-таки коло міжнародних контактів, що пов'язують Україну із зарубіжними країнами, розширюється, тому пріоритетом для розвитку готельного бізнесу в Україні є будівництво комфортабельних, зручно розташованих конгрес-готелів та реконструкція наявних готельних комплексів. Новозбудовані готелі мають бути оснащені всім необхідним для бізнес- і конгрес-туризму, а старі готельні заклади необхідно модернізувати з урахуванням запитів бізнесменів.

Розвиток світових новітніх технологій в електроніці та супутникового зв'язку вимагає від організаторів ділового туризму проводити в Україні ділові конференції з використанням сучасних інноваційних технологій. Так, запрошення на конференції та конгреси надсилають бізнес-туристам за допомогою комп'ютера. За його допомогою знайомлять ділових туристів з програмою конференції чи конгресу, дають можливість стежити дистанційно за виступами і навіть брати участь в обговоренні питань та голосуванні.

Для бізнес-туриста готель, в якому він перебуватиме під час відрядження, повинен надавати як комфортні умови для перебування, так і умови якісного виконання службових обов'язків поза офісом. Бізнесмен у діловому відрядженні має вирішувати завдання, поставлені на час ділової поїздки, крім того, вирішувати повсякденні поточні питання. Це означає, що в номері для такого туриста має бути облаштована робоча зона: просторий ергономічний робочий стіл із хорошим освітленням, наявність робочого крісла та письмового приладдя, комп'ютера із виходом в Інтернет, багатофункціонального телефону прямого зв'язку є обов'язковими атрибутами. Також необхідно передбачити можливість встановлення в номері факсу з індивідуальним номером. В номерах повинна бути максимальна ізоляція від зовнішнього середовища з метою забезпечення умов для зосередженої роботи. Ці характеристики притаманні готелям ділового призначення – це готелі високого рівня комфорту, що мають розвинений набір приміщень громадського призначення: зали для проведення конгресів, бізнес-центри, приміщення для нарад, конференцій, симпозіумів.

Бізнес-центр оснащується засобами зв'язку, проекційною апаратурою та різним устаткуванням для успішного проведення переговорів, конгресів та ділових зустрічей [5].

У діловому туризмі не буває дрібниць, логіка тут зрозуміла: чим менше відбувається несподіваних неприємностей, тим більше часу і уваги буде витрачено на справу і тим вигідніше витратяться ресурси компаній-учасників. Тому мають бути передбачені можливості отримання високоякісних напоїв, здорової їжі у будь-який час доби, можливості відновлення здоров'я та працездатності у басейнах, саунах, фітнес- та SPA-центрах, стадіонах та спортивних тренажерних залах, кегельбанах, боулінг-клубах тощо [2].

Ефективний економічний розвиток ділового туризму неможливий без удосконалення старих та введення нових послуг, які можуть стати вирішальним чинником під час вибору бізнес-готелю. Однією з таких послуг є business speed dating – це захід для швидкого знайомства й обміну контактами між підприємцями та бізнесменами. Ця послуга є абсолютно унікальною, оскільки жоден з готелів України не пропонує своїм туристам проведення business speed dating. Натепер таку послугу можна замовити в спеціалізованих агентствах, кількість яких на українському ринку є мізерною.

Цей формат зустрічей отримав досить широке поширення в Америці, Англії, країнах ближнього зарубіжжя. В основі її лежать популярні в усьому світі так звані «швидкі знайомства» для зайнятих чоловіків і жінок. Час цінується дуже високо, а секрет величезної популярності speed dating полягає насамперед в економії часу. Швидкі знайомства speed dating пропонують унікальний шанс за один вечір зустрітися і поспілкуватися з 10 і більше людьми. Кожен учасник за короткий час знайомиться з великою кількістю цікавих і корисних для його бізнесу партнерів.

Зустрічі організовуються у конференц-залах готелів або бізнес-центрів. За столиками сидять учасники по двоє навпроти один одного, знайомляться, спілкуються, обмінюються візитками. Класичний час, відведений на кожне бізнес-експрес-знайомство,– 3 хвилини, по півтори хвилини на самопрезентацію для кожного учасника, після чого гравці однієї зі сторін пересідають за інший столик. Кожен учасник отримує органайзер, куди він і записує результати зустрічі.

Модератор вечора повідомляє про те, що час «знайомства» минув і слід перейти за новий столик. Кількість учасників – 20–30 чоловік. Тобто кількість місць обмежена. Весь захід розрахований на 3 години: за 2 години проходить все коло знайомств, решту часу учасники можуть неформально поспілкуватися один з одним під час фуршету [2].

Головними цілями проведення та участі у business speed dating є створення нових ділових відносин і додаткових продажів, розроблення нових ідей, розширення контактів для взаємовигідного партнерства, пошук нових клієнтів та постачальників.

Багато вітчизняних готелів у своїй рекламі стверджують, що вони надають різноманітні послуги, необхідні діловим туристам. Проте часто ці послуги зводяться до надання невеликого приміщення, що іменується бізнес-центром, де є мінімум необхідних послуг для бізнес-туристів. Насправді ж бізнес-центр повинен надавати цілий набір ділових послуг, необхідних для ділового туризму. В Україні лише четверта частина готелів відповідають вимогам міжнародних стандартів якості за рівнем комфорту бізнес-класу. Майже всі висококатегорійні готелі розташовані в Києві та найбільших регіональних центрах – Одесі, Львові, Харкові, Дніпропетровську. Окрім м. Києва, в інших центрах фактично немає презентабельних готелів для приймання гостей найвищого рівня повноважень – державних діячів, політиків, бізнесменів, діячів культури та спорту. Водночас, згідно з моніторингом інсентив-інфраструктури міжнародними спеціалізованими організаціями, висококатегорійні готелі України суттєво поступаються за рівнем сервісу готелям Східної Європи.

Роль бізнес-центрів і бізнес-готелів у діловій інфраструктурі України та попит на офісні приміщення і ділові послуги високої категорії постійно буде збільшуватися, тому в перспективах розвитку ділових послуг готелів необхідно враховувати принципи створення сучасної інфраструктури ділового туризму та актуальні концепції для формування єдиного інформаційного простору. Для побудови комплексних систем управління бізнес-центрами та бізнес-готелями необхідно на державному рівні визначити шляхи, засоби і методи підвищення інвестиційної привабливості проектів будівництва бізнес-комплексів і бізнес-готелів.

Проблему створення інфраструктури гостинності з сучасним рівнем комфорту для приймання ділових туристів, на нашу думку, можна вирішити шляхом створення національних готельних союзів з поступовим їх входженням у міжнародні готельні корпорації. Важливими умовами реалізації цього завдання є комплексний підхід до підвищення інвестиційної привабливості проектів будівництва та модернізації сучасних готельних закладів для ділових туристів, форм власності й організації управління, а також стабілізація ринку готельних послуг шляхом упровадження гнучкої цінової політики з урахуванням сучасних ринкових реалій.

Доцільним вважається також запровадження франчайзингу в готелях, що дасть змогу підвищити ефективність функціонування готельних закладів і не потребує зміни форм власності. Організації, спроможні виконувати функції консолідації готельних закладів у готельні ланцюги, повинні насамперед мати значні фінансові ресурси або мати змогу їх залучати. Необов'язковою умовою є профільна приналежність до готельних підприємств. Водночас важливим для успішної реалізації франчайзингу є підготовка і розроблення економічно ефективного бізнес-проекту.

Об'єднані у корпорацію провідні готельні заклади проводять колективний бізнес, перебуваючи під єдиним контролем керівництва ланцюга. Професійний менеджмент несе повну відповідальність за ефективність функціонування, зміцнення конкурентних позицій. Об'єднання готелів під єдиним керуванням дає значні економічні вигоди як власникам, так і їхнім операторам. Головна перевага – зниження загальних витрат, функціонування

єдиної об'єднаної системи бронювання, централізовані поставки витратних матеріалів, уніфікація послуг. Але для вітчизняного готельного бізнесу корпоративний механізм управління є нетиповим явищем насамперед через відсутність досвіду корпоративного управління, значні фінансові ризики, пов'язані з бюрократичною процедурою розгортання бізнесу, відсутність чіткого законодавчого визначення правових, економічних та організаційних аспектів створення і розвитку конкурентного середовища на ринку сфери гостинності.

Також до проблем надання ділових послуг можна віднести дефіцит кадрів для організації ділового туризму. Необхідна підготовка висококваліфікованих працівників відділів конференц-сервісу готелів, які були б здатні на відповідному рівні не лише обслуговувати форуми, конференції, семінари, конгреси, презентації тощо, а й організовувати корпоративні заходи культурно-розважального напряму. Співробітники готелів повинні поважати індивідуальні відмінності ділових туристів, тому в кожному конкретному випадку орієнтуватися на специфіку цільової групи, враховуючи потреби, побажання і фінансові можливості. Без талановитих фахівців-аніматорів неможливо ефективно організувати дозвілля у готельних закладах. Головною ж проблемою для молодих спеціалістів є відсутність практичного досвіду, гнучкості та творчого мислення, невміння використовувати набуті знання та навички у практичній діяльності. Тому сьогодні до організаторів дозвілля в туристичній галузі висуваються такі вимоги: вища освіта, досвід роботи, бажання вдосконалювати свою кваліфікацію, наявність відповідних особистісних якостей [6].

Висновки та перспективи подальших досліджень. Отже, діловий туризм стає найбільш перспективним видом туризму, він орієнтований на клієнта з високим рівнем доходу. Аналіз ринку корпоративних подій, що проводяться у Відні, за допомогою розрахунку еластичності показав, що збільшення кількості проведених корпоративних подій на 1% приводить до збільшення ВВП на 1,4%, суми податку – на 1,2%, а числа робочих місць – приблизно на 1,7%. Для ефективного розвитку ділового міжнародного туризму потрібно передусім поліпшити політичну і соціально-економічну ситуацію в Україні та створити необхідні умови для ділових людей. Для цього необхідно модернізувати та розвинути матеріально-технічну базу інфраструктури ділового туризму та підготувати фахівців високого рівня для обслуговування ділових подорожей.

Рішення проблем розвитку ділових послуг в готелях на ринку ділового туризму в Україні має здійснюватися на основі підтримки з боку держави, в тому числі законодавчої, організаційної (створення державної програми поетапного розвитку і стимулювання ділового туризму), фінансової (підтримка інвесторів, що вкладають кошти в розвиток ділового туризму), інформаційної (створення автоматизованої інформаційної системи даних про ділові послуги на ринку готелів ділового туризму) та ініціативи суб'єктів ринку ділового туризму.

Особливо важлива підтримка держави у створенні привабливого іміджу України та позиціонування її як туристичної країни. Створення в Україні сучасної високоефективної туристичної та курортно-рекреаційної індустрії та ефективне управління нею сприятиме економічно-соціальному розвитку багатьох регіонів, забезпечить створення нових робочих місць і залучення інвестицій, сприятиме відродженню та збереженню пам'яток культурної спадщини, відповідальному ставленню до навколишнього середовища, корінним чином змінить стиль та якість життя наших громадян. Комплексний підхід до управління сферою бізнес-туризму може забезпечити необхідну охорону, збереження і використання історико-культурного та природного середовища і перетворення рекреаційно-туристичної сфери в один із пріоритетних напрямів регіонального розвитку та структурної розбудови національної економіки.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Довідка про динаміку туристичних потоків в Україні за 2018 р.: за даними Адміністрації Державної прикордонної служби України / статистичні матеріали. Київ : Державна служба туризму і курортів України. URL: http://www.tourism.gov.ua/publs.aspxid=2025 (дата звернення: 30.08.2019).

2. Косій Т.М. Сучасний стан розвитку готельного господарства України. Індустрія гостинності в країнах Європи : Матеріали III міжнар. наук.-практ. конф. (4–6 грудня 2009 р. Сімферополь), м. Сімферополь, 2009. С. 121–123.

3. Пелюх Г. Український готельний бізнес: дефіцит середнього класу іграмотного менеджменту. URL: http://news.finances.ua/ua/ (дата звернення: 21.09.2019).

4. Свободная энциклопедия. URL: http://www.wikipedia.org/wiki/Деловой_туризм (дата звернення: 07.09.2019).

5. Федорченко В.К. Теоретичні та методичні засади підготовки фахівців для сфери туризму. Київ : Слово, 2006. 471 с.

6. Туризм, гостеприимство, сервис: словарь-справочник. Москва : Аспект Пресс, 2002. 305 с.

REFERENCES:

1. Information on the dynamics of tourist flows in Ukraine for year 2018: according to the Administration of the State Border Guard Service of Ukraine/statistical data (2018). Kyiv : State service of tourism and resorts of Ukraine. Available at: http://www.tourism.gov.ua/publs.aspxid=2025 (accessed 30 August 2019).

2. Kosii T.M. (2009) Current state of development of the hotel industry in Ukraine. Hospitality industry in Europe : Proceedings of the *III international scientific and practical conference (December 4–6, 2009. Simferopol, Ukraine).* Simferopol, pp. 121–123.

3. Peliukh H. (2013) Ukrainian hotel business: the shortage of middle-class and competent management. Available at: http://news.finances.ua/ua/ (accessed 21 September 2019).

4. Free encyclopedia. Available at: http://www.wikipedia.org/wikii/Деловой_туризм (accessed 07 September 2019).

5. Fedorchenko V.K. (2006) Theoretical and methodological basis of tourism specialists training. Kyiv : Slovo.

6. Tourism, hospitality, service: dictionary-reference. (2002) Moscow : Aspekt Press.

Kovalenko Liubov
Candidate of Economic Sciences,
Senior Lecturer at Department of Tourism, Hotel and Restaurant Business
Uman National University of Horticulture
Naherniuk Diana
Candidate of Economic Sciences,
Senior Lecturer at Department of Tourism, Hotel and Restaurant Business
Uman National University of Horticulture

BUSINESS TOURISM AS A FACTOR OF INCREASE OF EFFICIENCY OF HOTEL ENTERPRISES FUNCTIONING

The purpose of the article. The purpose of the article is to provide a process of diversification in terms of improvement of the hotel institution efficiency through the development of a business meetings segment, improvement of the quality of business services in the hotel and substantiating the possibility of their use.

Methodology. The methodological basis for writing the article were the provisions of economic theory, scientific works of domestic and foreign scientists-economists, concerning the development of business tourism and its importance in the hotel business. The following research methods have been used: logical-theoretical (in the study of the essence of business tourism); historical (in the chronological systematization of the development of business tourism); statistical (in the study of the current state of development of business hotels in Ukraine); system analysis and synthesis, generalization (in the study of problematic aspects of the business hotels development in Ukraine and improvement of the business services quality).

Results. The article considers the role and importance of business tourism for the organizers of tourist trips. It is found that business tourism stimulates the development of other types of tourism activities, and even activities of unrelated branches of the national economy.

The importance of applying the process of diversification of activities by business entities in order to ensure a high level of competitiveness and maintain a stable financial condition of hotel enterprises is substantiated. Analyzed scientific research on the study of the business tourism theory and practice suggests that a more detailed work is required in number of important aspects of the study of business tourism as a promising direction for hotel establishments development and effectiveness increase through the development of business meetings segment.

The factors influencing the development of business tourism have been characterized. Following external factors should be specified: socio-economic (level of country's economic development, foreign economic activity, education level increasing); political and legal (the degree of economic openness, stability in the country, safe stay in the country) and technological (development of science and technology, information technology). Among the internal factors, business tourism is more influenced by material and technical ones (the level of development of transport, catering enterprises and accommodation facilities for tourists), as well as the qualification of personnel employed in this area.

The current state and problems of development of business hotels in Ukraine have been considered. It is found that the decision on improvement of the quality and enlargement of the business services assortment in the hotels and market of business tourism in Ukraine should be based on support from the state and initiatives of the business tourism market entities, including the following types of support: legislative, organizational (creation of the state program of phased development and promotion of business tourism), financial (support from investors, who invest in development of business tourism), informational (creation of automated information system of data on business services in the hotel market of business tourism).

Value. Creation of a modern highly effective tourism and resort-recreational industry in Ukraine and its effective management will promote economic and social development of many regions, will provide creation of new workplaces and attraction of investments, will promote revival and preservation of monuments of cultural heritage, will promote responsible attitude to environment, will radically change a style and quality of our citizens' life. An integrated approach to the management of business tourism can provide the necessary protection, preservation and usage of historical, cultural and natural environment and the transformation of the recreational and tourism sector in one of the priorities of regional development and structural adjustment of the national economy.

ТЕОРЕТИЧНІ ТА ЕМПІРИЧНІ ЗАКОНОМІРНОСТІ ЕВОЛЮЦІЇ КОНЦЕПЦІЇ ЕКОНОМІЧНОГО ЗРОСТАННЯ

THEORETICAL AND EMPIRICAL LAWS OF EVOLUTION OF ECONOMIC GROWTH CONCEPTS

УДК 330.322.011.2
https://doi.org/10.32843/infrastruct36-9

Малик І.П.
к.е.н., доцент,
доцент кафедри менеджменту
Національний технічний
університет України
«Київський політехнічний інститут
імені Ігоря Сікорського»
Тадеєв Ю.П.
к.е.н., доцент,
доцент кафедри математичних
моделей економічних систем
Національний технічний
університет України
«Київський політехнічний інститут
імені Ігоря Сікорського»
Шкробот М.В.
к.е.н., доцент,
доцент кафедри менеджменту
Національний технічний
університет України
«Київський політехнічний інститут
імені Ігоря Сікорського»

Завданням представленого наукового дослідження є обґрунтування меж застосування сучасних теорій економічного розвитку та росту в умовах трансформації новітніх економічних процесів на національному рівні, уточнення змісту категорії економічне зростання. На основі узагальнення теоретичних та емпіричних закономірностей еволюції концепції економічного зростання, розроблено її періодизацію. Також розглянуто межі результативності наявних теорій та наукових опрацювань, які описують фактори, інструменти процесу економічного розвитку в макроекономічних масштабах. Запропоновано авторське поняття, що акцентує увагу на інтелектуальному капіталі, як базової складової економічного зростання. На базі якого, запропоновані методологічні основи, що дозволяють розробити більш результативні моделі опису процесу економічного зростання, та прикладні заходи щодо покращення процесу економічного зростання в Україні.

Ключові слова: *теорії, економічний розвиток, зростання, закономірності, еволюція, концепція, періодизація, фактори, інструменти, складові.*

Задачей представленного научного исследования является обоснование границ применения современных теорий экономического развития и роста в условиях трансформации новейших экономических процессов на национальном уровне, уточнение содержания категории экономический рост. На основе обобщения теоретических и эмпирических закономерностей эволюции концепции экономического роста, разработана ее периодизацию. Также рассмотрены пределы результативности имеющихся теорий и научных наработок, которые описывают факторы, инструменты процесса экономического развития в макроэкономических масштабах. Предложено авторское понятие, акцентирующее внимание на интеллектуальном капитале, как базовой составляющей экономического роста. На базе, которого, предложенные методологические основы, позволяющие разработать более результативные модели описания процесса экономического роста, и прикладные меры по улучшению процесса экономического роста в Украине.

Ключевые слова: *теории, экономическое развитие, рост, закономерности, эволюция, концепция, периодизация, факторы, инструменты, составляющие.*

The objective of the present scientific research is to substantiate the limits of the use of the latest theories of economic development and growth in the context of transforming the latest economic processes at the national level, clarifying the content of the category of economic growth. On the basis of the generalization of theoretical and empirical regularities of the evolution of the concepts of economic growth, their periodization was developed. Also presented in the article are the boundaries of the effectiveness of existing theories and scientific studies describing the factors, instruments of the process of economic development on a macroeconomic scale. On the basis of dialectical and synergetic approaches to the newest constituents of theoretical constructs in terms of defining the content of the notion of economic growth, the author's concept is suggested, which, in contrast to the existing ones, focuses on intellectual capital, which is the basic component of economic growth in the newest socio-economic relations. Based on the author's definition, the proposed methodological basis allows us to develop more effective models for describing the economic growth process and to develop applied measures to improve the economic growth process in Ukraine. It is shown that both economic development and economic growth are characterized by common goals – to ensure the quality and high standard of living of the population in the country. It was defined that theoretical foundations of qualitative economic growth, which should be based on the processes of state economic development intensification due to factors that will provide not only quantitative growth but also qualitative changes. Classical theories that determine economic growth describe those conditions that existed for several decades, but economic reality in the VUCA-conditions (variability, uncertainty, complexity and ambiguit) has been transformed qualitatively. The results of the study are the basis for the further development of scientific justifications for ensuring quality economic growth and effective economic development of regions and the country as a whole.

Key words: *theory, economic, development, growth, regularities, evolution, concept, periodization, factors, tools, components.*

Постановка проблеми. З моменту створення економічного аналізу в епоху класичних економістів, таких як Д. Рікардо, проблема економічного зростання – джерела, форми та математичні моделі його визначення були та залишаються достатньо актуальними для економічної науки. При цьому, великий інтерес викликає питання про основні чинники, що сприяють економічному зростанню. Більшість аналітиків вважають, що класичні визначення економічного росту перш за все пояснюють тільки певні сфери суспільних процесів в національних економіках. З кожним роком з'являється достатньо велика кількість наукових поглядів та математичних моделей, які доповнюють наявні інструменти математичного моделювання соціально-економічних систем. Разом з цим, кожна з нових математичних моделей опису фізичних явищ економічного характеру базується саме на логічних конструкціях поняття економічне зростання. Така ситуація породжує стан, коли кожна математична модель в певній мірі є досить схожою на інші, оскільки в них не проводиться деструкція самого поняття «економічне зростання». Велику увагу економісти приділяють проблемам економічного зростання в самих різних напрямах: починаючи з робіт над створенням теоретичних макроекономічних моделей зростання – до дослідження історичної специфіки економічного розвитку країни та порівняльного аналізу моделей економічного розвитку різних країн світу. Проте, саме поняття «економічне зростання» значно трансформувалося. Класичні теорії, які

визначають економічне зростання, описують ті умови, що існували декілька десятиліть, проте економічна дійсність значно розвинулася з тих часів. Тому, саме розуміння поняття «економічне зростання» має бути сформульовано згідно умов сучасних економічних відносин соціально-економічних систем для розробки математичних моделей, які б реально відображали новітні параметри.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Зазначена проблема досліджується багатьма авторами, серед яких: Джгерсон Д. [1], Дайлі М. [2], Фейс М., Канін В., Волкер [3], Бровен Дж. [4]. Також існує достатня кількість публікацій, стосується факторів економічного зростання: Grier K.B. [6, с. 259–276], Борейко В.І. [7, с. 300–305], Сенищ П. [8, с. 100–107], Єщенко П. [9, с. 36–50], Біленко Ю. [11, с. 218–230], Мироненко М. [5, с. 218–230].

Постановка завдання. Значна кількість наукових напрацювань в економічній теорії та побудові економічно-розвинутого суспільства вимагає врахування впливу зовнішнього турбулентного середовища. Під впливом викликів та загроз, постає завдання актуалізації та розроблення новітніх теорій економічного розвитку та росту в умовах економічних процесів на національному рівні. Зокрема, зовнішнє середовище, яке характеризується динамічністю, мінливістю, невизначеністю, складністю та неоднозначністю (VUCA-conditions), формується під впливом інформаційних технологій та промислової революції 4.0, спонукає до уточнення змісту категорії економічне зростання.

Не дивлячись на достатньо велику кількість публікацій, значний інтерес та практичну цінність становить обґрунтування меж застосування новітніх теорій економічного розвитку та росту в умовах трансформації новітніх економічних процесів на національному рівні, уточнення змісту категорії економічне зростання.

Виклад основного матеріалу дослідження. Поняття «економічне зростання» має досить значну кількість визначень серед економістів та економічних інституцій. Так, згідно з Кембриджським словником, економічне зростання – це збільшення економіки країни або регіону, особливо вартості товарів і послуг, що виробляються країною або регіоном, де: підтримується низька інфляція та одночасно створюються умови, сприятливі для економічного зростання; держава сприяє економічному зростанню та стимулює збільшення інвестицій [12]. Економічне зростання згідно з енциклопедією сучасної України – це кількісні та якісні зміни результатів та факторів виробництва, які в кінцевому підсумку призводять до підвищення добробуту суспільства та забезпечення нагромадження капіталів у необхідних розмірах [2].

Крім загально визнаних визначень певних інституцій, які застосовуються в офіційних державних документах та регламентах такого типу, існують визначення даного терміну певними науковцями, які у своїх дослідженнях в тій чи іншій мірі торкаються проблем дефініції «економічне зростання». Так, наприклад, Біленко Ю. [11], аналізуючи макроекономічні та інституційні фактори залучення іноземних інвестицій, як ключовий фактор економічного зростання, зазначає, що економічне зростання – це збільшення реальних доходів економіки протягом певного періоду часу. Проявами економічного зростання на думку автора можуть бути: збільшення національного доходу, збільшення доходу на душу населення, збільшення споживання на душу населення. Єщенко П. [14] у своїх дослідженнях робить акцент на те, що економічне зростання – це збільшення можливостей економіки для виробництва товарів і послуг в порівнянні з одним (попереднім – прим. автора) періодом часу. На думку автора, його можна виміряти в номінальному або реальному вираженні, останній з яких скорегований з урахуванням інфляції. Скотт М. [15] у своїй монографії «Новий погляд на економічне зростання» акцентує увагу на тому, що економічне зростання – це збільшення ринкової вартості товарів і послуг, обумовлених інфляцією, з плином часу, та зазвичай вимірюється як процентна ставка збільшення реального валового внутрішнього продукту або реального ВВП. На противагу визначень вище зазначених науковців, узагальнення праць Хоменко О. [16] та Сімківа Л. [17], містять дещо інше визначення економічного зростання. На думку цих авторів, економічне зростання – це кількісне і якісне вдосконалення виробництва і збільшення національного продукту, що сприяють розв'язанню проблем обмеженості ресурсів і підвищення рівня життя. Аналіз наукової літератури з проблематики дефініції економічного зростання свідчить, що всі опрацювання мають досить схожу семантику, оскільки всі вони проходять через призму класичних теорій.

Для проведення історичної періодизації моделей економічного зростання нами було застосовано Google Ngram Viewer або Google Books Ngram Viewer – пошуковий онлайн-сервіс компанії Google, що дозволяє будувати графіки частотності мовних одиниць на основі величезної кількості друкованих джерел, опублікованих з 16 століття і зібраних в сервіс Google Books. За допомогою такого сервісу нами було виявлено частоту згадувань терміну «Модель економічного зростання» в наукових працях, які індексуються в мережі Інтернет (рис. 1.).

Зокрема, вони досліджували факти економічних та соціальних змін, які відбувались в той час в суспільстві, а також у попередніх історичних періодах. Представники класичної економічної школи проводили свої дослідження на тлі трансформації індустріальної економічної системи – системи промислового капіталізму.

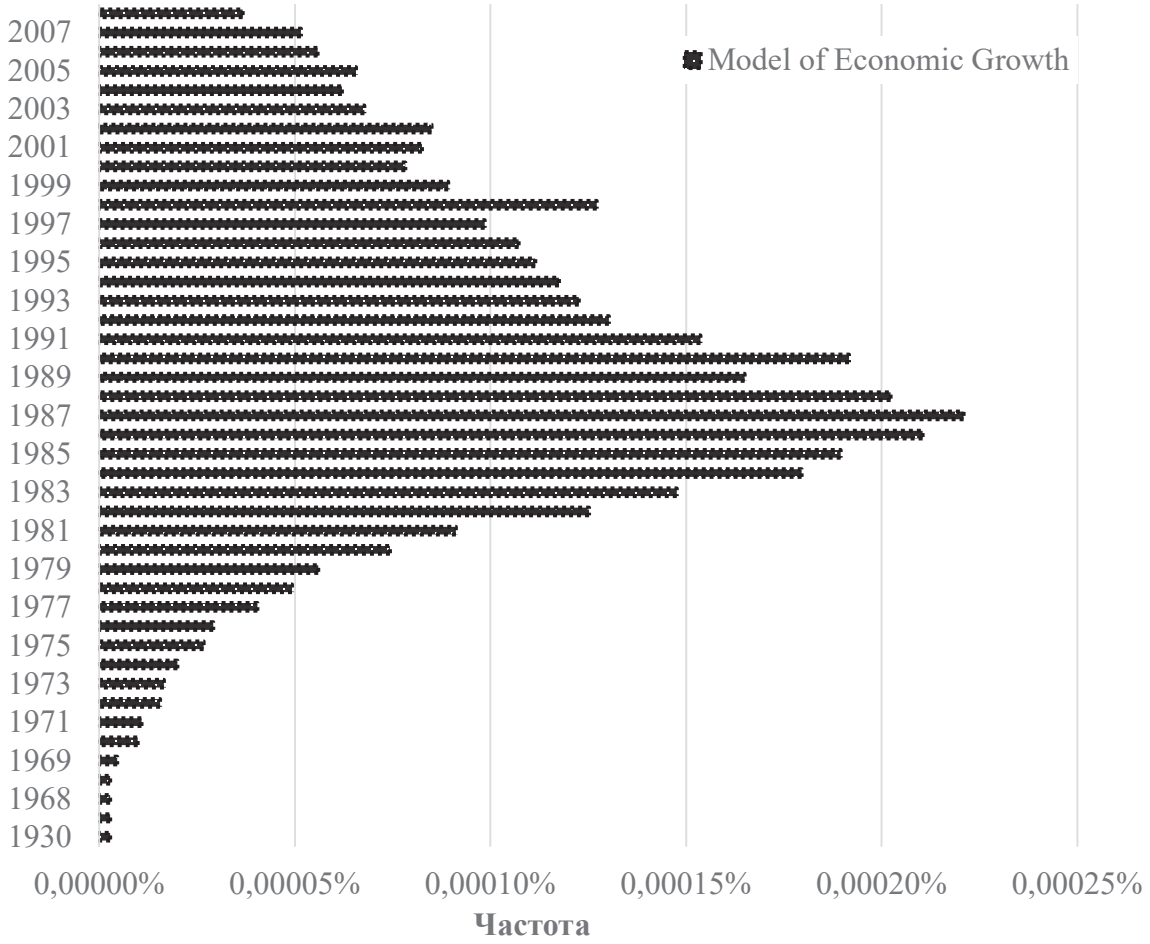

Рис. 1. Динаміка частоти згадувань терміну «Модель економічного зростання» в наукових працях, які індексуються в мережі Інтернет за даними Google Books Ngram Viewer

Джерело: [18]

Економічна теорія в той час являла собою напрацювання з розробки наукового пояснення сил, які регулюють функціонування економічної системи, фактичних процесів, що є частиною довготривалих тенденцій та результатів економічної діяльності в рамках аналізованих національних економік. Інтерес класичних економістів до економічного зростання випливав також з філософської проблеми можливостей «прогресу», основною умовою якого став розвиток матеріальної основи суспільства. Відповідно до цього, мета значної кількості представників класичної школи щодо економічного зростання полягала в тому, щоб виявити сили в суспільстві, які сприяли або гальмували цей розвиток, а отже, і прогрес, як наслідок, забезпечили основу політики та дії для впливу на ці сили.

Так, наприклад, процес економічного зростання в поглядах А. Сміта (1776 рік) [19] розглядався з погляду зростання національного багатства. А. Сміт намагався показати, що здійснення індивідуальної ініціативи в умовах вільно конкурентних умов для сприяння індивідуальним цілям дає результати, корисні для суспільства в цілому. Суперечливі економічні інтереси різних груп можна було б узгодити з діяльністю конкурентних ринкових сил та обмеженою діяльністю «відповідального» уряду. Модель економічного зростання Адама Сміта більш-менш доступна в різних частинах добре відомої книги Сміта «Дослідження природи і причин багатства націй», написаної в 1776 році [19]. Ця модель в основному стосується капіталістичних економік та їх процесу економічного зростання. Ця теорія економічного зростання відбиває той процес, який дозволив багатим країнам світу досягти економічного зростання. У цій моделі економічного зростання увага акцентується на виробничій функції, природних ресурсах, робочій силі та накопиченні капіталу. Зазначена модель має величезне значення в подальшому розвитку економічної теорії. Так, на основі робіт А. Сміта інші економісти-класики в подальшому змогли узагальнити систему факторів, які впливали на економічне зростання та механізми, що лежать в основі процесу росту того часу. Важливим досягненням А. Сміта стало визнання того, що накопичення та продуктивне інвестування частини національного продукту є головною рушійною силою економічного зростання, і що при капіталізмі це, як

правило, відбувається внаслідок реінвестування прибутку. Пояснення сил, що лежать в основі процесу накопичення, розглядалося як серцевина проблеми економічного зростання. А. Сміт приділяв велику увагу процесу поширення поділу праці. Але в цілому немає систематичного ставлення до співвідношення між накопиченням капіталу та технічними змінами в роботі класичних економістів.

Наступний період розвитку моделей економічного зростання пов'язаний з науковими опрацюваннями Д. Рікардо. Модель економічного зростання А. Сміта залишалася панівною моделлю класичного зростання, проте Девід Рікардо (1817 р.) змінив її, включивши в себе аспект ренти від земельних ресурсів. Згідно з судженнями науковця, зростання виробництва вимагає зростання вхідних факторів, але, на відміну від праці, кількість земельних ресурсів обмежена, це має два ефекти для економічного зростання: по-перше, збільшення орендної плати землевласника з плином часу (через обмежену пропозицію землі) скорочує прибуток капіталістів; по-друге, товари з заробітною платою (з сільського господарства) будуть рости в ціні з плином часу, де потім прибуток також буде знижуватися, оскільки працівники будуть вимагати більш високої заробітної плати. Таким чином, це призводить до більш швидкого обмеження зростання, ніж в теорії А. Сміта, але Д. Рікардо також стверджував (у своїх перших працях), що це зниження може бути з успіхом подолано технологічним вдосконаленням в машинах. Однак, в третьому виданні своїх принципів «Principles of political economy and taxation» Д. Рікардо змінив свою позицію щодо машин [20]. Він стверджував, що насправді техніка витісняє працю, і що звільнена праця не може бути залучена в іншому місці (оскільки капітал не «звільняється») й таким чином просто створює знижувальний тиск на заробітну плату та тим самим знижує трудові доходи. Щоб залучити цю додаткову працю, необхідно збільшити темп накопичення капіталу. Але немає очевидного механізму для цього – особливо з урахуванням тенденції, описаної вище для прибутку, і, отже, заощадження з часом скоротяться [20].

Новий виток у періодизації теоретичних основ економічного зростання пов'язаний з великою економічною депресією у США та працями Дж. Кейнса (1936–1937 рр.) [22 с. 209–223.]. Президент Рузвельт використав кейнсіанську теорію економічного зростання для створення своєї знаменитої програми «Новий курс». Кейнс описав своє припущення в праці «Загальна теорія зайнятості, інтересу і грошей». Опублікована в лютому 1936 року, вона була революційною. По-перше, у своїй теорії автор стверджував, що державні витрати є критичним фактором, який стимулює сукупний попит. Це означає, що збільшення витрат призведе до збільшення попиту. По-друге, Кейнс стверджував, що державні витрати необхідні для підтримки повної зайнятості. Кейнс виступав за дефіцитні витрати під час стримувальної фази бізнес-циклу. Слід відзначити, що концепція Дж. Кейнса є панівною на сьогодні, оскільки в останні роки політики використовували її навіть під час експансіоністської фази. Витрати дефіциту президента Дж. Буша у 2006 і 2007 роках збільшили борг. Це також допомогло створити бум, який призвів до фінансової кризи 2008 року. Наприклад, президент Д. Трамп збільшує борг під час стабільного економічного зростання. Це також призведе до висхідної фази циклу.

З 1960-хх років і дотепер зазначена проблема досліджується багатьма авторами: Джгерсон Д. [1], Дайлі М. [2], Фейс М., Канін В., Волкер [3], Бровен Дж. [4]. Однак зазначені опрацювання мають вузькоспрямований характер. Так наприклад, Бровен Дж. у своїй праці представляє емпіричний аналіз впливу іноземної економічної допомоги в шістдесят сім розвинених країн за дев'ятнадцятирічний період на процес економічного зростання. Базуючись на вищезазначених наукових опрацюваннях щодо факторів впливу на економічне зростання, можна стверджувати: не дивлячись на направленість досліджень, глобалізація та міжнародна інтеграція згадується майже у кожному дослідженні. Однак такі згадування супроводжуються епізодичними тезами щодо «людського потенціалу», «людських ресурсів», інтелектуального капіталу. На нашу думку, в рамках новітньої системи суспільно-економічних процесів класичні теорії частково не спрацьовують, оскільки саме сам зміст капіталу, який згадується є майже у кожній моделі від А. Сміта до Дж. Неймана, змінив свою онтологічну направленість (рис. 2) [23].

Зараз саме інтелектуальний капітал має вирішальне значення для економічного зростання

Висновки з проведеного дослідження. Узагальнення теорій та моделей економічного зростання та їх функціональних складових на основі історичної періодизації дає змогу обґрунтувати наступні положення, які характеризуються новизною та практичною цінністю. По-перше, як свідчить історична періодизація, майже всі класичні теорії та моделі, які пояснюють економічне зростання, акцентують увагу на індустріальних економічних відносинах, де праця розглядається як фактор виробництва, що йде за капіталом, і землею в останню чергу. І навпаки, майже всі класичні опрацювання акцентують увагу на реінвестуванні капіталу та його перерозподілу. В новітніх умовах такий підхід не відповідає тим процесам, що відбуваються в національних масштабах. По-друге, новітні теоретичні опрацювання в значній мірі є похідною від класичних теорій які описують процес економічного зростання. У свою чергу такий стан речей не дозволяє змінити саме розуміння самої категорії економічний розвиток, що свідчить

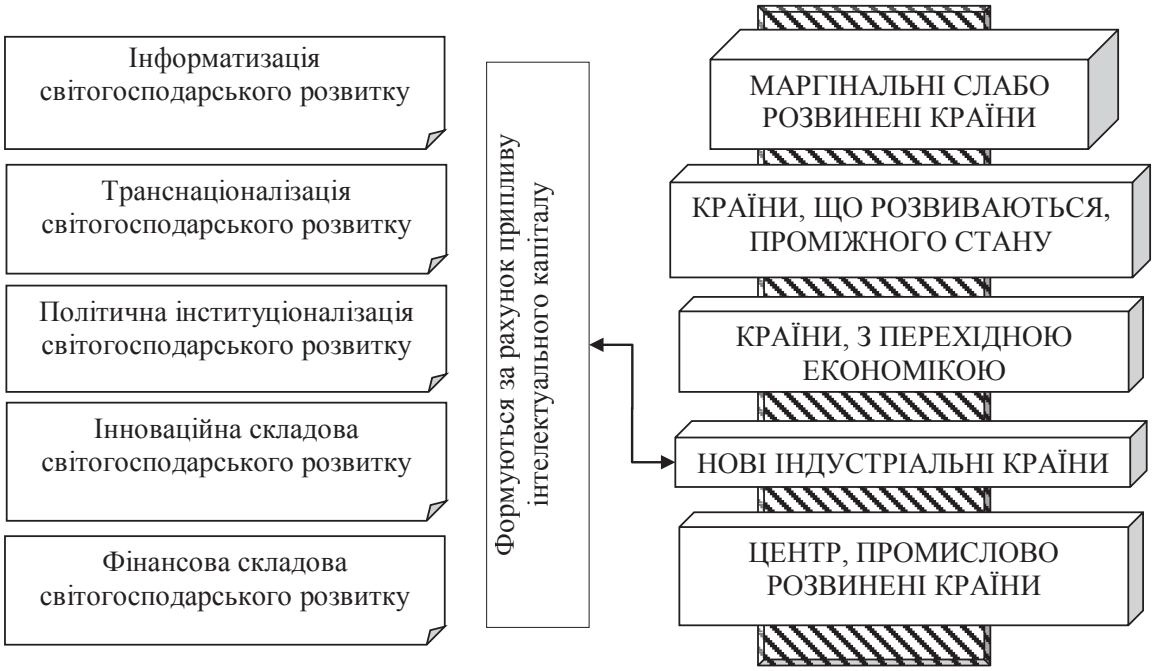

Рис. 2. Роль інтелектуального капіталу в економічному зростанні країни

про вичерпаність потенціалу застосування класичної парадигми.

По-третє, як свідчать аналізовані публікації, в новітніх умовах інтернаціоналізації та глобальної інтеграції економічних відносин роль інтелектуального капіталу постійно зростає, проте визначень, які б враховували його вплив її змін немає, оскільки всі визначення є похідними від категорій, які викладені у класичних моделях економічного зростання. В таких умовах існує необхідність уточнення визначення економічного розвитку з урахуванням інтелектуального капіталу.

За умов вище викладеного існує об'єктивна необхідність для розробки моделі яка б задовольняла новітнім вимогам соціально-економічних відносин, але для розробки такої моделі на нашу думку, перш за все необхідно уточнити онтологічний зміст аналізованої категорії. Тому нами було уточнено зміст поняття «економічне зростання» яке дає змогу застосувати інтелектуальний потенціал як складову, що стає визначальною в новітніх соціально-економічних відносинах. Отже на відміну від наявних визначень, на нашу думку економічне зростання – це процес нагромадження технологічного капіталу як еквівалента традиційної грошової вартості шляхом формування позитивної динаміки інтелектуальних ресурсів у всіх його проявах.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Jorgenson D.W., Jorgenson D.W. Growth: Econometric general equilibrium modeling. MIT Press, 1998. T. 1.

2. Daly M., Hobijn B. Federal Reserve Bank of San Francisco Economic Letter. Regional Report, April. 2001. T. 20.

3. Fase M.M.G., Kanning W., Walker D.A. Economics, Welfare Policy and the history of Economic Thought. Edward Elgar Publishing, 1999.

4. Bowen J.L. Foreign aid and economic growth: a theoretical and empirical investigation. 1998.

5. Мироненко М. Економічне зростання і соціальний прогрес. *Вісник Національної академії державного управління при Президентові України.* 2011. Вип. 1. С. 126–131.

6. Grier K.B., Tullock G. An empirical analysis of cross-national economic growth, 1951–1980. J*ournal of monetary economics.* 1989. Т. 24. №. 2. С. 259–276.

7. Борейко В.І. Роль сільського господарства у відновленні економічного зростання в Україні. *Університетські наукові записки.* 2010. № 2. С. 300–305.

8. Сеницщ П. Сутність та види економічного зростання: історико-аналітичний аспект. *Вісник Тернопільського національного економічного університету.* 2013. Вип. 2. С. 100–107.

9. Єщенко П. Відновлення економічного зростання – пріоритет номер один у світі та в Україні. *Економіка України.* 2012. № 1. С. 36–50.

10. Таміліна Л. Способи формування контрактних інститутів як фактори економічного зростання: порівняльний аналіз. *Економіка України.* 2012. № 4. С. 4–15.

11. Біленко Ю. Макроекономічні та інституційні фактори залучення прямих іноземних інвестицій та їхній вплив на економічне зростання країн центральної та Східної Європи. *Вісник Львівського університету. Сер. : Міжнародні відносини.* 2012. Вип. 31. С. 218–230.

12. Cambridge Dictionary. Definition economic growth. URL: https://dictionary.cambridge.org/ru/%D1%81%D0%BB%D0%BE%D0%B2%D0%B0%D1%80%D1%8C/%D0%B0%D0%BD%D0%B3%D0%BB%D0%B8%D0%B9%D1%81%D0%BA%D0%B8%D0%B9/economic-growth (дата звернення: 15.06.2019).

13. Енциклопедія Сучасної України. URL: http://esu.com.ua/search_articles.php?id– 18789 (дата звернення: 15.06.2019).

14. Єщенко П.С. Економічне зростання без розвитку: причини і шляхи інноваційного перетворення економіки. *Економіка України.* 2013. № 10. С. 4–20.

15. Scott M.F. A new view of economic growth. Oxford University Press, 1991.

16. Хоменко О.В. Економічне зростання як запорука мовної експансії Китаю. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології.* 2014. № 1. С. 27–35.

17. Сімків Л.Є. Якісне економічне зростання в Україні, його оцінка та шляхи забезпечення. *Інноваційна економіка.* 2014. № 2. С. 21–25.

18. За даними Google Books Ngram Viewer. URL: https://books.google.com/ngrams (дата звернення: 15.06.2019).

19. Smith A. An Inquiry into the Nature and Causes of the Wealth of Nations. Рипол Классик, 1817. Т. 2.

20. Ricardo D. From The Principles of Political Economy and Taxation/. *Readings In The Economics Of The Division Of Labor: The Classical Tradition.* 2005. С. 127–130.

21. Bashford A., Chaplin J. E. The New Worlds of Thomas Robert Malthus: Rereading the Principle of Population. Princeton University Press, 2016.

22. Keynes J.M. The general theory of employment. *The quarterly journal of economics.* 1937. Т. 51. №. 2. P. 209–223.

23. Human Capital – World Bank Group URL: http://www.worldbank.org/en/publication/human-capital (дата звернення: 15.06.2019).

REFERENCES:

1. Jorgenson D.W., Jorgenson D.W. (1998) *Growth: Econometric general equilibrium modeling.* MIT Press, T. 1.

2. Daly M., Hobijn B. (2001) Federal Reserve Bank of San Francisco Economic Letter. *Regional Report*, April. T. 20.

3. Fase M.M.G., Kanning W., Walker D.A. (1999) *Economics, Welfare Policy and the history of Economic Thought.* Edward Elgar Publishing,

4. Bowen J.L. (1998) *Foreign aid and economic growth: a theoretical and empirical investigation*.

5. Myronenko M. (2011) Ekonomichne zrostannia i sotsialnyi prohres [Economic growth and social progress]. *Bulletin of the National Academy of Public Administration under the President of Ukraine*, vol. 1, pp. 126–131.

6. Grier K.B., Tullock G. (1989) An empirical analysis of cross-national economic growth, 1951–1980. *Journal of monetary economics,* T. 24, vol. 2, pp. 259–276.

7. Boreiko V.I. (2010) Rol silskoho hospodarstva u vidnovlenni ekonomichnoho zrostannia v Ukraini [Role of agriculture in restoration of economic growth in Ukraine]. *University Scientific Notes*, vol. 2, pp. 300–305.

8. Senyshch Pavlo (2013) Sutnist ta vydy ekonomichnoho zrostannia: istoryko-analitychnyi aspekt [Essence and types of economic growth: the historical and analytical aspect]. *Bulletin of the Ternopil National Economic University,* vol. 2, pp. 100–107.

9. Yeshchenko P. (2012) Vidnovlennia ekonomichnoho zrostannia – priorytet nomer odyn u sviti ta v Ukraini [Restoration of economic growth is the number one priority in the world and in Ukraine]. *Ukraine economy*, vol. 1, pp. 36–50.

10. Tamilina L. (2012) Sposoby formuvannia kontraktnykh instytutiv yak faktory ekonomichnoho zrostannia: porivnialnyi analiz [Methods of forming contract institutes as factors of economic growth: comparative analysis]. *Ukraine economy,* vol. 4, pp. 4–15.

11. Bilenko Yu. (2012) Makroekonomichni ta instytutsiini faktory zaluchennia priamykh inozemnykh investytsii ta yikhnii vplyv na ekonomichne zrostannia krain tsentralnoi ta Skhidnoi Yevropy [Macroeconomic and institutional factors of attraction of foreign direct investment and their influence on the economic growth of Central and Eastern European countries]. *Bulletin of Lviv University. Sir: International relations,* vol. 31, pp. 218–230.

12. Cambridge Dictionary. Definition economic growth. Available at: https://dictionary.cambridge.org/ru/%D1%81%D0%BB%D0%BE%D0%B2%D0%B0%D1%80%D1%8C/%D0%B0%D0%BD%D0%B3%D0%BB%D0%B8%D0%B9%D1%81%D0%BA%D0%B8%D0%B9/economic-growth (accessed 15 June 2019).

13. Entsyklopediia Suchasnoi Ukrainy [Encyclopaedia of Contemporary Ukraine]. Available at: http://esu.com.ua/search_articles.php?id–18789 (accessed 15 June 2019).

14. Yeshchenko P.S. (2013) Ekonomichne zrostannia bez rozvytku: prychyny i shliakhy innovatsiinoho peretvorennia ekonomiky [Economic growth without development: causes and ways of innovation transformation of the economy]. *Ukraine economy,* vol. 10, pp.4–20.

15. Scott M.F. (1991) A new view of economic growth. Oxford University Press.

16. Khomenko O.V. (2014) Ekonomichne zrostannia yak zaporuka movnoi ekspansii Kytaiu [Economic growth as a guarantee of Chinese language expansion]. *Pedagogical sciences: theory, history, innovative technologies,* vol. 1, pp. 27–35.

17. Simkiv L.Ye. (2014) Yakisne ekonomichne zrostannia v Ukraini, yoho otsinka ta shliakhy zabezpechennia [Qualitative economic growth in Ukraine, its estimation and ways of providing]. *Innovative economy,* vol. 2, pp. 21–25.

18. Google Books Ngram Viewer. Available at: https://books.google.com/ngrams (accessed 15 June 2019).

19. Smith A. (1817) *An Inquiry into the Nature and Causes of the Wealth of Nations*. Rypol Klassyk, T. 2.

20. Ricardo D. (2005) From The Principles of Political Economy and Taxation. *Readings In The Economics Of The Division Of Labor: The Classical Tradition.* pp. 127–130.

21. Bashford A., Chaplin J.E. (2016) *The New Worlds of Thomas Robert Malthus: Rereading the Principle of Population*. Princeton University Press, 2016.

22. Keynes J.M. (1937) The general theory of employment. *The quarterly journal of economics.* T. 51, vol. 2, pp. 209–223.

23. Human Capital – World Bank Group Available at: http://www.worldbank.org/en/publication/human-capital (accessed 15 June 2019).

Malyk Iryna
Candidate of Economic Sciences, Associate Professor,
Senior Lecturer at Department of Management
National Technical University of Ukraine
«Igor Sikorsky Kyiv Polytechnic Institute»
Tadeyev Yuriy
Candidate of Economic Sciences, Associate Professor,
Senior Lecturer at Department of Mathematical Models of Economical Systems
National Technical University of Ukraine
«Igor Sikorsky Kyiv Polytechnic Institute»
Shkrobot Marina
Candidate of Economic Sciences, Associate Professor,
Senior Lecturer at Department of Management
National Technical University of Ukraine
«Igor Sikorsky Kyiv Polytechnic Institute»

THEORETICAL AND EMPIRICAL LAWS OF EVOLUTION OF ECONOMIC GROWTH CONCEPTS

The purpose of the article. Scientific turbulent economic environment dynamically changes the basis for the formation of theoretical and conceptual apparatus of economic phenomena. The concept of "economic growth" has significantly transformed. Classical theories that determine economic growth describe those conditions that existed for several decades, but economic reality in the VUCA-conditions has been transformed qualitatively. Accordingly, understanding the concept of "economic growth" should be formulated in accordance with the conditions of modern economic relations of socioeconomic systems for the development of mathematical models that really reflect the latest parameters. Still, we can assume that only flexible and open to change organizations can succeed in a VUCA environment. In particular, there is a need to substantiate the limits of the use of the latest theories of economic development and growth in the conditions of transformation of dynamic economic processes at the national level, clarifying the content of the category of economic growth.

Practical implications. The generalization of theories and models of economic growth and their functional components based on the historical periodization makes it possible to substantiate the following provisions, which are characterized by novelty and practical value. First, according to the historical periodization, almost all of the classical theories and models that explain economic growth focus on the industrial economic relations, where labor is seen as the factor of production going by capital and land in the last turn. Conversely, almost all classical work focuses on the reinvestment of capital and its redistribution. In modern conditions, such an approach does not correspond to those processes that take place on a national scale. Secondly, the latest theoretical studies are largely derived from classical theories that describe the process of economic growth. In turn, it does not allow to change the very understanding of the category of economic development, which indicates the exhaustion of the potential application of the classical paradigm.

Third, according to the analyzed publications, in the newest conditions of internationalization and global integration of economic relations, the role of intellectual capital is constantly increasing, but definitions that take into account its influence on its changes are not present, since all definitions are derived from the categories that are presented in the classical models of economic growth. In such circumstances, there is a need to clarify the definition of economic development with intellectual capital.

Value/originality. We have clarified the content of the concept of "economic growth", which enables us to apply the intellectual potential as a component that becomes determinative in the latest socio-economic relations. Thus, in contrast to the existing definitions, in our opinion, the economic growth is a process of accumulation of the technological capital as an equivalent of traditional monetary value by forming a positive dynamic of intellectual resources in all its manifestations.

ДЕРЖАВНИЙ БОРГ ЯК ФАКТОР ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ
GOVERNMENT DEBT AS A FACTOR OF ECONOMIC SECURITY

УДК 339.727.2
https://doi.org/10.32843/infrastruct36-10

Палешко Я.С.
к.е.н., доцент кафедри
аналітичної економіки та менеджменту
Дніпропетровський державний
університет внутрішніх справ
Кубецька О.М.
к.е.н., доцент,
доцент кафедри аналітичної економіки
та менеджменту
Дніпропетровський державний
університет внутрішніх справ

Стаття присвячена одному з вагомих показників економічної безпеки – державним запозиченням. Перевищення видатків і кредитування порівняно з обсягами залучених доходів залишається доволі значним у нашій країні. До найважливіших індикаторів стану державних фінансів належать показники публічного дефіциту, державного боргу, витрат і запозичень. Неможливо не зазначити, що стан економіки України нині – один із найнестабільніших у світі. Для покращення економічної ситуації в державі потрібне впровадження певних урядових дій, таких як формування ефективної антикорупційної політики, посилення відповідальності та покарання за корупційні діяння, спрощення умов ведення бізнесу та детінізація економіки, створення системи легкого доступу до інформації. У статті наведені основні статистичні дані щодо державного боргу країни та проаналізовано їхній вплив на економічну безпеку загалом. Було визначено основні методи регулювання державних запозичень та вибрано два найбільш доцільні для погашення державного боргу в сучасних умовах розвитку економіки. Зроблено висновки щодо пріоритетного вирішення проблеми швидкого повернення боргів України.
Ключові слова: *державний борг, державні запозичення, залучені кошти, економічна безпека, методи регулювання державної заборгованості.*

Статья посвящена одному из весомых показателей экономической безопасности – государственным заимствованиям. Превышение расходов и кредитования сравнительно с объемами привлеченных доходов остается достаточно значительным в нашей стране. К важнейшим индикаторам состояния государственных финансов принадлежат показатели публичного дефицита, государственного долга, расходов и заимствований. Невозможно не отметить, что состояние экономики Украины сегодня – одно из самых нестабильных в мире. Для улучшения экономической ситуации в государстве необходимо внедрение определенных правительственных действий, таких как формирование эффективной антикоррупционной политики, повышение ответственности и наказания за коррупционные деяния, упрощение условий ведения бизнеса и детенизация экономики, создание системы легкого доступа к информации. В статье приведены основные статистические данные относительно государственного долга страны и проанализировано их влияние на экономическую безопасность в целом. Были определены основные методы регулирования государственных заимствований и избраны два наиболее целесообразных метода для погашения государственного долга в современных условиях развития экономики. Сделаны выводы относительно приоритетного решения проблемы быстрого возвращения долгов Украины.
Ключевые слова: *государственный долг, государственные заимствования, привлеченные средства, экономическая безопасность, методы регулирования государственной задолженности.*

The article is dedicated to one of the considerable indexes of economic security – government loans. The work presents major statistics data concerning the government debt of the country as well as its influence on the economic security in general. Under the conditions of development of modern Ukrainian economy, in general, the biggest problem lies in the deficit of monetary funds. It is the factor of monetary funds deficit that influences the development of the country's economy in its common understanding and meaning. Effective use of country's external loans determines the level of economic system development and in its turn concerns all the constituents of the economy of the country as a system. One of the considerable indexes of economic security is debt sustainability of the financial system of the country. It is important to remember that loans may not only stimulate the economic development but also intensify the disbalance of the economic situation in the country. Relevance of the topic is determined by the factor that most of external loans are spent on expenditure for government debt payment. During the whole period of existence of Ukraine as an independent sovereign country external loans have been directed at coverage of current budget expenditure of social value. It is the sphere of orientation and usage of "external injections" in the form of monetary debts of Ukraine that has formed the structures and volume of the government debt. The main problem of the distribution of new credit funds lies in the repayment of old loans by means of new ones. The main threat to such an economic policy is the aggravation of the economic situation and the risk of default in the country. Taken into account the economic situation in the country, debt restructuring and conversion are to be used in order to regulate and decrease the amount of government debt. Prioritized solution of the rapid return of debt burden of Ukraine lies in the usefulness of credit funds. The most promising directions of investing money borrowings are such spheres of economy as transport, energy, improvement of the production of commonly used products. The basic methods of adjusting the state borrowing were certain and two most expedient methods are select for state debt retirement in the modern terms of development of economy. Drawn conclusion in relation to the priority decision of rapid return of the promissory loading of Ukraine.
Key words: *public debt, state borrowing, attracted money, economic security, methods of adjusting of national debt.*

Постановка проблеми. В умовах розвитку сучасної економіки України найбільшою проблемою є дефіцит грошових коштів. Саме фактор дефіциту грошових коштів найбільше впливає на розвиток економіки держави в загальному розумінні та значенні. Запозичення держави мають два відтінки: з одного боку, позитивно впливають на економіку держави, оскільки є ін'єкціями для розвитку, але, з іншого боку, у разі неправильного розподілу фінансових ресурсів посилюють дисбаланс економічної ситуації. Економіка – це динамічний механізм, що під впливом певних факторів протягом певного часу переходить з одного стану в інший. Тому для якісної трансформації потрібно мінімізувати влив негативних чинників. Оскільки державний борг є одним із головних показників економічної безпеки, необхідним є аналіз стану запозичень натепер та пошук актуального методу регулювання ними.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематика управління та пошук вигідного розподілу державних запозичень досліджується багатьма науковцями. У нашій країні дослідженню

державних запозичень та економічної безпеки держави присвячені праці В. Лошенюк, В. Губаря, О. Барановський, М. Савостьяненко, О. Борисюк.

Постановка завдання. Метою дослідження є вивчення впливу державних запозичень на економічну безпеку держави та пошук можливих напрямів зменшення негативного впливу боргу на розвиток економічної ситуації в країні.

Виклад основного матеріалу дослідження. Слід зазначити, що зовнішній борг є складником економічної системи країни, він має вплив, як прямий, так і непрямий, на грошово-кредитну систему, а як наслідок – на валютну систему, значний вплив на рівень інфляції та іноземні інвестиції [1, с. 87].

Ефективне використання зовнішніх запозичень країни визначає рівень розвитку економічної системи та торкається всіх складників економіки країни як системи.

Одним із вагомих показників економічної безпеки є саме боргова стійкість фінансової системи країни. Слід пам'ятати, що запозичення можуть як стимулювати економічний розвиток, так і посилити дисбаланс економічної ситуації в державі.

Актуальність теми визначається тим фактором, що більша частина зовнішніх запозичень країни витрачається на видатки державного боргу. За весь час існування України як незалежної суверенної держави зовнішні запозичення спрямовувалися на покриття поточних бюджетних витрат соціального значення. Саме сфера спрямованості та використання «зовнішніх ін'єкцій» у вигляді грошових позик України сформувала структури та обсяг державного боргу [2, с. 3].

В умовах фінансової глобалізації для України характерний приріст боргових зобов'язань із таких причин, як:

– стримання валютного курсу;

– відсутність на доцільному рівні власних грошових надходжень для фінансування поточного дефіциту бюджету країни;

– сплата боргових зобов'язань за раніше придбаними борговими позиками [3, с. 4].

Нижче наведено статистичні дані державного боргу за 2019 рік (табл. 1).

Основною проблемою розподілення нових кредитних коштів є погашення старих кредитів за рахунок нових, а також слід зазначити, що зовнішні запозичення спрямовані на покриття поточних бюджетних витрат соціального значення. Найголовнішою загрозою ведення такої економічної політики є загострення економічної ситуації та ризик дефолту в країні [2, с. 3].

Згідно з Маастрихтською угодою критична величина державного боргу щодо величини ВВП країни має становити не більше 60%. У нашій державі такий норматив також прийнятий. Можна дійти висновку, що відносна величина державного боргу до обсягу ВВП може охарактеризувати ступінь економічної безпеки країни. Тобто чим ближчий обсяг боргу до 60% від ВВП, тим більша загроза економічній безпеці країни [5, с. 128].

Нижче наведені статистичні дані про стан державного боргу України щодо ВВП (табл. 2).

У травні 2019 року державний борг України вперше з 2014 року став меншим за 60% ВВП. У першому кварталі 2019 року український уряд витрачав по 42 мільярди гривень на обслуговування боргів. Водночас Україна додатково позичила 113 мільярдів гривень. Також, за даними Мінфіну, обсяг виплат за державним боргом до кінця 2019 року зріс на 15,3 мільярда гривень. Загалом за рік уряд має виплатити 461 мільярд гривень.

Таблиця 1

Державний та гарантований державою борг України в 2019 році

Державний та гарантований державою борг України в 2019 р. (млн. грн.)			
дата	**загальний борг**	**зовнішній борг**	**внутрішній борг**
на 31.12.2018	2 168 627,1 +46150.7; +2.2%	1 397 217,8 +2.0%	771 409,3 +2.5%
на 31.01.2019	2 171 916,8 +3289.7; +0.2%	1 397 067,4 0.0%	774 849,5 +0.4%
на 28.02.2019	2 111 898,5 -60018.4; -2.8%	1 351 571,1 -3.3%	760 327,3 -1.9%
на 31.03.2019	2 146 643,8 +34745.3; +1.6%	1 372 157,7 +1.5%	774 486,1 +1.9%
на 30.04.2019	2 124 804,9 -21838.9; -1.0%	1 337 319,4 -2.5%	787 485,5 +1.7%
на 31.05.2019	2 106 493,2 -18311.7; -0.9%	1 308 921,5 -2.1%	797 571,8 +1.3%
на 30.06.2019	2 102 409,6 -4083.6 ; -0.2%	1 309 333,7 0.0%	793 075,9 -0.6%
на 31.07.2019	2 066 922,5 -35487.1; -1.7%	1 246 005,3 -4.8%	820 917,2 +3.5%
на 31.08.2019	2 067 125,2 202.7; +0.0%	1 250 869,4 +0.4%	816 255,8 -0.6%

Джерело: [4]

Таблиця 2

Динаміка сукупного державного боргу і ВВП України, 2009–2019 рр.

Динаміка сукупного державного боргу і ВВП України з 2009 р. по 2019 р. (млн. грн.)				
Державний борг (усього)		**Валовий внутрішній продукт (ВВП)**		**держборг / ВВП**
на 31.12.2009	316 885	за 2009	913 345	34.7%
на 31.12.2010	432 235 +115351; +36.4%	за 2010	1 082 569 +169224; +18.5%	39.9%
на 31.12.2011	473 122 +40886; +9.5%	за 2011	1 316 600 +234031; +21.6%	35.9%
на 31.12.2012	515 511 +42389; +9.0%	за 2012	1 408 889 +92289; +7.0%	36.6%
на 31.12.2013	584 114 +68604; +13.3%	за 2013	1 454 931 +46042; +3.3%	40.1%
на 31.12.2014	1 100 564 +516450; +88.4%	за 2014	1 566 728 +111797; +7.7%	70.2%
на 31.12.2015	1 572 180 +471616; +42.9%	за 2015	1 979 458 +412730; +26.3%	79.4%
на 31.12.2016	1 929 759 +357579; +22.7%	за 2016	2 383 182 +403724; +20.4%	81.0%
на 31.12.2017	2 141 674 +211916; +11.0%	за 2017	2 982 920 +599738; +25.2%	71.8%
на 31.12.2018	2 168 627 +26953; +1.3%	за 2018	3 558 706 +575786; +19.3%	60.9%
на 31.08.2019	2 067 125 -101502; -4.7%	за 2019		

Джерело: [4]

Проаналізувавши таблицю 1, можна дійти висновку, що економічна безпека держави перебуває на критичному рівні. В Україні склалася стійка тенденція нарощування видатків бюджету проти дохідної частини. Це приводить до дефіциту та створює потребу в запозиченнях для його покриття. З огляду на дані Мінфіну, станом на 31.08.2019 державний борг щодо ВВП становить 60,9%, це є прямим доказом нагальної потреби вирішення проблеми заборгованостей країни, оскільки з урахуванням вище викладеного економічна безпека держави перебуває під загрозою. Нині боргова стратегія країни ризикована, надмірна частка державного боргу щодо рівня ВВП створює загрозу для макроекономічної стабільності держави.

Нині є потреба в пошуку подолання бюджетного дефіциту та збалансованості доходів і витрат країни. Вирішення проблеми державних запозичень передбачає зниження боргового навантаження та ризику невиконання боргових обов'язків держави перед кредиторами [6, с. 42].

Слід розібратися з основними методами, які використовуються для регулювання державних запозичень (рис. 1).

Рефінансування державного боргу – погашення суми боргу, а також відсотків за ним за рахунок коштів, отриманих від розміщення нових боргових зобов'язань держави на фінансових ринках (як внутрішньому, так і зовнішньому).

Новація – укладання додаткової угоди між кредитором та позичальником щодо зміни одних боргових зобов'язань на інші.

Уніфікація – об'єднання декількох державних позик в одну.

Конверсія – зміна розміру належних до сплати відсоткових сум за кредитом, тобто зміна прибутковості кредиту для кредитора.

Консолідація – перенесення дати виплати за кредитом на пізніший термін.

Відстрочка погашення позик – це перенесення дати виплати за кредитними зобов'язаннями та відмова держави сплачувати дохід за цими боргові зобов'язаннями.

Анулювання державного боргу – це відмова держави від усіх кредитних зобов'язань.

Реструктуризація – це перегляд умов обслуговування боргу щодо відсотків за кредитом, суми, термінів повернення або списання боргу.

Сек'юритизація – це обмін боргових зобов'язань на облігації.

Обмін облігацій за регресивним співвідношенням – коли декілька раніше випущених облігацій прирівнюються до однієї нової.

Дострокове погашення – економія бюджетних коштів за необхідності їх майбутнього обслуговування.

Кожен із наведених методів має свою специфіку. Слід розробити єдину концепцію боргової стратегії, в якій державні запозичення будуть використовуватися для забезпечення економічного зростання країни, а також чіткий план повернення боргу та доцільність нових позик [6, с. 42].

З огляду на економічну ситуацію, яка склалася натепер, доцільно розглянути два методи управління державними зобов'язаннями, а саме:

Рис. 1. Методи управління державними запозиченнями

Джерело: авторська розробка

конверсія боргових зобов'язань та рефінансування державного боргу (рис. 2).

Конверсію на практиці можна представити такими варіантами:

– «Борг на борг» – ситуація, коли країна-позичальник обмінює власні борги перед іншими країнами на борги інших країн перед нею.

– «Борг на експорт» – ситуація, коли борги списуються за рахунок експорту готової продукції.

– «Борг на власність» – ситуація, коли борги списуються або покриваються за рахунок акцій підприємств, землі та нерухомості.

– «Борг на національну валюту» – ситуація, коли держава-позичальник отримує добровільну допомогу для розвитку власної економіки.

Зважаючи на економічну ситуацію в країні, для регулювання та зменшення боргових запозичень держави слід використовувати реструктуризацію та конверсію боргу. Найменш платоспроможним країнам-боржникам для полегшення повернення грошових запозичень надається допомога урядів-кредиторів у межах «Паризького клубу».

Пріоритетним вирішенням швидкого повернення боргового навантаження України є доцільність

Рис. 2. Види конверсії державних запозичень

Джерело: авторська розробка

використання кредитних коштів. Найперспективнішими напрямами вкладання грошових запозичень являються такі сфери економіки як транспортна, енергетична сфера, удосконалення виробництва тих продуктів, які широко використовуються.

Першочерговим завданням для уряду має бути розроблення фінансової програми для спрямування грошових та капітальних ресурсів у промислове виробництво [7, с. 8].

У сучасних умовах забезпечення економічної безпеки України важко переоцінити. Тому сьогодні особливу актуальність має завдання розроблення державної стратегії економічної безпеки. Аналіз основних тенденцій, загроз у сфері фінансових інститутів та зовнішнього державного боргу дає змогу виділити такі напрями стратегічних цілей розвитку.

1. Підвищення ефективності фінансового регулювання, спрямованого на врахування зовнішніх та внутрішніх чинників розвитку.

2. Подолання диспропорцій економічного розвитку, що сприяє стійкому економічному росту.

3. Довгострокова політика зростання заощаджень та інвестицій.

4. Збалансованість бюджетної системи та бюджетної стратегії для врівноваження розвитку регіонів України і поступового збільшення частки фінансових ресурсів регіональних бюджетів.

Висновки з проведеного дослідження. Наша держава перебуває на особливо важливому етапі пошуку свого місця в системі міжнародної спільноти. Україні необхідно йти шляхом зменшення державного боргу та доцільного застосування запозичень для стабільного розвитку економіки держави. Це дасть змогу дійсно стати конкурентноспроможним елементом на міжнародній арені економічних відносин. Розв'язання проблеми економічної безпеки є довгостроковим процесом, проте вкрай необхідним в умовах посилення нестабільності світової економічної кон'юнктури. Конкретні заходи держави в цьому напрямі можуть бути різними, але в результаті всі вони зводяться до створення можливостей зростання доходів і скорочення витрат бюджету.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Рожко О. Економічна природа та значення державного кредиту в економіці України. *Банківська справа*. 2011. № 4. С. 81–89.

2. Присяжнюк О.О. Особливості управління та обслуговування державного боргу України. *Вісник Хмельницького національного університету*. 2011. № 2. С. 3.

3. Балута І.В. Аналіз діяльності міжнародних неурядових організацій в умовах глобалізації. *Актуальні проблеми державного управління*. 2017. № 1. С. 1–6.

4. Офіційний сайт Держстату України. URL: https://index.minfin.com.ua/ua/finance/debtgov/2019/ (дата звернення 21.10.2019).

5. Костюченко В.М. Концептуальні підходи та теоретичні основи зовнішньої заборгованості в умовах глобалізації економіки. *Збірник наукових праць Луцького національного технічного університету. Економічні науки.* 2010. Вип 7 (25). Ч. 2. С. 123–135.

6. Алексеев С.В. Коррупция в переходном обществе: социологический анализ: автореф. дис. докт. соц. наук: 22.00.04; Южно-Российский государственный технический університет (Новочеркасский политехнический институт). Новочеркасск, 2008. 42 с.

7. Єщенко П.С. Bubble economics як економіка фінансових спекуляцій. *Теоретичні і прикладні питання економіки*. 2015. Вип. 21. С. 3–11.

REFERENCES:

1. Rozhko O. (2011) Ekonomichna pryroda ta znachennia derzhavnoho kredytu v ekonomitsi Ukrainy [Economic nature and importance of government credit in the economy of Ukraine]. *Bankivska sprava*, no. 4, pp. 81–89.

2. Prysiazhniuk O.O. (2011) Osoblyvosti upravlinnia ta obsluhovuvannia derzhavnoho borhu Ukrainy [Features of management and servicing of the government debt of Ukraine]. *Visnyk Khmelnytskoho natsionalnoho universytetu*, no. 2, p. 3.

3. Baluta I.V. (2017) Analiz diialnosti mizhnarodnykh neuriadovykh orhanizatsii v umovakh hlobalizatsii [Analysis of the activity of international non-governmental organizations in the context of globalization]. *Aktualni problemy derzhavnoho upravlinnia*, no. 1, pp. 1–6.

4. Ofitsiinyi sait Derzhstatu Ukrainy [Official site of the State Statistics Service of Ukraine]. Availiable at: https://index.minfin.com.ua/ua/finance/debtgov/2019/ (accessed 21 October 2019).

5. Kostiuchenko V.M. (2010) Kontseptualni pidkhody ta teoretychni osnovy zovnishnoi zaborhovanosti v umovakh hlobalizatsii ekonomiky [Conceptual approaches and theoretical foundations of external debt in the context of economic globalization]. *Zbirnyk naukovykh prats Lutskoho natsionalnoho tekhnichnoho universytetu. Ekonomichni nauky*, no. 7 (25), part 2, pp. 123–135.

6. Alekseev S.V. (2008) *Korruptsiya v perekhodnom obshchestve: sotsiologicheskiy analiz* [Corruption in a transition society: a sociological analysis] (PhD Thesis), Novocherkassk: South-Russian State Technical University (Novocherkassk Polytechnic Institute).

7. Ieshchenko P.S. (2015) Bubble economics yak ekonomika finansovykh spekuliatsii [Bubble economics as an economy of financial speculation]. *Teoretychni i prykladni pytannia ekonomiky*, vol. 21, pp. 3–11.

Paleshko Yana
Candidate of Economic Sciences,
Senior Lecturer at Department of Analytic Economy and Management
Dnipropetrovsk State University of Internal Affairs
Kubetska Olga
Candidate of Economic Sciences, Associate Professor,
Senior Lecturer at Department of Analytic Economy and Management
Dnipropetrovsk State University of Internal Affairs

GOVERNMENT DEBT AS A FACTOR OF ECONOMIC SECURITY

The purpose of the article. The article is dedicated to one of the considerable indexes of economic security – government loans. The work presents major statistics data concerning the government debt of the country as well as its influence on the economic security in general.

Under the conditions of development of modern Ukrainian economy, in general, the biggest problem lies in the deficit of monetary funds. It is the factor of monetary funds deficit that influences the development of the country's economy in its common understanding and meaning.

Effective use of country's external loans determines the level of economic system development and in its turn concerns all the constituents of the economy of the country as a system.

Methodology. One of the considerable indexes of economic security is debt sustainability of the financial system of the country. It is important to remember that loans may not only stimulate the economic development but also intensify the disbalance of the economic situation in the country.

Results. Relevance of the topic is determined by the factor that most of external loans are spent on expenditure for government debt payment. During the whole period of existence of Ukraine as an independent sovereign country external loans have been directed at coverage of current budget expenditure of social value. It is the sphere of orientation and usage of "external injections" in the form of monetary debts of Ukraine that has formed the structures and volume of the government debt.

The main problem of the distribution of new credit funds lies in the repayment of old loans by means of new ones. The main threat to such an economic policy is the aggravation of the economic situation and the risk of default in the country.

According to the Maastricht Agreement, the critical amount of government debt to the country's GDP should be no more than 60%. In our country, such a standard has also been adopted. It can be concluded that the relative value of government debt to GDP can characterize the degree of economic security of the country. That is, the greater the amount of debt is to 60% of GDP, the greater appears to be the threat to the economic security of the country.

In May 2019, the government debt of Ukraine for the first time since 2014 became less than 60% of GDP. In the first quarter of 2019 the Ukrainian government spent 42 billion UAH on debt service. At the same time, Ukraine additionally borrowed 113 billion UAH.

There is a steady tendency in Ukraine to increase budget expenditures against the revenues. It leads to a deficit and creates a need for borrowing to cover it. According to data of the Ministry of Finance, from August 31, 2019, the government debt to GDP is 60.9%, which is a direct proof of the urgent need to resolve the country's debt, as taken into account the above-mentioned, the economic security of the state is threatened. At this point the country's debt strategy is risky and excessive share of public debt to the level of GDP poses a threat to the macroeconomic stability of the country.

Practical implications. Taken into account the economic situation in the country, debt restructuring and conversion are to be used in order to regulate and decrease the amount of government debt.

Prioritized solution of the rapid return of debt burden of Ukraine lies in the usefulness of credit funds. The most promising directions of investing money borrowings are such spheres of economy as transport, energy, improvement of the production of commonly used products.

Value/originality. Although solution of the problem of economic security is a long-term process, it is extremely necessary under the conditions of increasing instability of the world economic environment Specific measures, undertaken by the state in this direction, may be different, but finally all of them result in the creation of possibilities to increase income and to reduce the budget expenditure.

НОВІ НАПРЯМИ ВИКОРИСТАННЯ ІНФОРМАЦІЙНО-КОМУНІКАТИВНИХ ТЕХНОЛОГІЙ У СФЕРІ ТУРИЗМУ

NEW AREAS OF USE OF INFORMATION AND COMMUNICATION TECHNOLOGIES IN THE FIELD OF TOURISM

УДК 338.48:004
https://doi.org/10.32843/infrastruct36-11

Феленчак Ю.Б.
к.е.н., доцент кафедри
спортивного туризму
Львівський державний університет
фізичної культури
імені Івана Боберського
Шевчук І.Б.
д.е.н., завідувач кафедри
економічної кібернетики
Львівський національний університет
імені Івана Франка

Статтю присвячено дослідженню нових напрямів використання інформаційно-комунікаційних технологій у сфері туризму. Розглянуто можливості практичного використання соціальних мереж, мобільних технологій, Інтернету, месенджерів, чат-ботів, блогів, штучного інтелекту, доповненої реальності, блокчейну, технології Big Data суб'єктами туристичної діяльності. Визначено специфіку використання сучасних ІКТ-технологій в Україні. Розглянуто економічні переваги роботи з використанням сучасних ІТ-технологій у туристичній сфері з позицій туроператора та споживача. Окреслено можливості застосування нових напрямів ІКТ у туристичній галузі України в найближчій перспективі. Розглянуто переваги та можливості створення ІКТ-технологій для організації та підтримки будь-яких бізнес-напрямів. Доведено, що в туристичній сфері вони повинні впроваджуватися відповідно до технічних потреб споживачів туристичних товарів та послуг.

Ключові слова: *інформаційно-комунікаційні технології, соціальні мережі, мобільні технології, Інтернет, месенджер, чат-боти, блоги, штучний інтелект, доповнена реальність, блокчейн, технології Big Data.*

Статья посвящена исследованию новых направлений использования информационно-коммуникационных технологий в сфере туризма. Рассмотрены возможности практического использования социальных сетей, мобильных технологий, Интернета, мессенджеров, чат-ботов, блогов, искусственного интеллекта, дополненной реальности, блокчейна, технологии Big Data субъектами туристической деятельности. Определена специфика использования современных ИКТ-технологий в Украине. Рассмотрены экономические преимущества работы с использованием современных ИТ-технологий в туристической сфере с позиций туроператора и потребителя. Определены возможности применения новых направлений ИКТ в туристической отрасли Украины в ближайшей перспективе. Рассмотрены преимущества и возможности создания ИКТ-технологий для организации и поддержки любых бизнес-направлений. Доказано, что ИКТ в туристической сфере должны внедряться в соответствии с техническими нуждами потребителей туристических товаров и услуг.

Ключевые слова: *информационно-коммуникационные технологии, социальные сети, мобильные технологии, Интернет, мессенджер, чат-боты, блоги, искусственный интеллект, дополненная реальность, блокчейн, технологии Big Data.*

The article is devoted to the research of new directions of use of information and communication technologies in the sphere of tourism. It is emphasized that social networks are an effective marketing platform for the promotion of tourist services. Possibilities of practical use of social networks, mobile technologies, Internet, messengers, chatbots, blogs, artificial intelligence, augmented reality, blockchain, Big Data technology by the subjects of tourist activity are considered. The specificity of the use of modern ICT technologies in Ukraine is determined. The economic advantages of using modern IT technologies in the tourism sphere from the consumer's point of view are considered. The economic benefits of using modern ICT for tour operators are also taken into account. Positive experience of using modern information and communication technologies on the example of Bulgaria is analyzed. It is justified that the promotion of tourist goods or services with the help of modern information and communication technologies is more effective than on other information sites, since it allows to accurately influence the target audience, to choose the right places for the placement of information and communication method. Possibilities of application of new ICT directions in the tourism industry of Ukraine in the near future are outlined. The features of influence on the opinion of the consumer of blogs and chatbots containing information about tourist products and services that exist in the tourist market are determined. It is stated that the use of information and communication technologies in the sphere of tourism of Ukraine, restrains the conservatism of tourist operators. It is noted that the use of information and communication technologies in the sphere of tourism in Ukraine restrains the conservatism of tourist operators, which manifests itself in the fear of the heads of tourist companies to apply new technologies, in the reluctance of employees to learn and acquire new knowledge, because the process of mastering modern technologies is quite difficult for them. Advantages and possibilities of creation of ICT technologies for organization and support of any business directions are considered. It is proved that in the tourism sphere they must be implemented in accordance with the technical needs of consumers of tourist goods and services.

Key words: *information and communication technologies, social networks, mobile technologies, Internet, messenger, chatbots, blogs, artificial intelligence, augmented reality, blockchain, Big Data technologies.*

Постановка проблеми. Інформаційно-комунікаційні технології (ІКТ) глибоко проникли в усі сфери життєдіяльності людини, навіть у таку сферу, як туризм. У зв'язку із цим з'явилися нові форми комунікаційної взаємодії між покупцями та продавцями туристичних товарів і послуг, ефективні інструменти просування туристичного продукту, канали рекламування суб'єктів туристичної діяльності. Однак зі зростанням цифрової грамотності населення виробники туристичних послуг вимушені перманентно впроваджувати у свою діяльність нові форми цифровізації та інформаційні технології, щоб забезпечувати стійкі конкурентні позиції та ринку туристичних послуг. Сучасні ІТ-тенденції розвитку економіки не можна ігнорувати, їх необхідно враховувати та широко використовувати в туристичній діяльності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню питань застосування інформаційно-комунікаційних технологій у сфері туризму на мега-, макро-, мезо- і мікрорівні присвятили свої праці такі відомі вчені-економісти, як О.А. Кусіна [6, с. 118–123], Л.А. Апанасюк, А.А. Бодня [2, с. 19–22],

Е.А.М. Абдель Вахед [1, с. 73–75], В.В. Папп, Н.В. Бошота [12, с. 619–625], Я.Г. Лєвіна, В.А. Зіміна [7], О.М. Радченко [13, с. 119–126], К.А. Єсіпова [3; 9], С.В. Мельниченко, К.А. Шеєнкова [10, с. 136–211] та ін. Проте, незважаючи на вагомий науковий доробок у цій площині та зважаючи на інноваційні досягнення у сфері інформаційних технологій, розроблення та практичне впровадження нових ІКТ у діяльність суб'єктів туристичної діяльності й надалі потребують посиленої уваги науковців.

Постановка завдання. Метою статті є окреслення нових напрямів та тенденції використання інформаційно-комунікаційних технологій у сфері туризму, показати їх як ефективну маркетингову платформу просування туристичних послуг. Серед завдань статті – проаналізувати переваги застосування сучасних ІКТ із позицій туроператорів та споживачів туристичних послуг з урахуванням мінливості кон'юнктури ринку туристичних послуг. Окремим завданням статті є визначення специфіки використання сучасних ІКТ-технологій в Україні.

Виклад основного матеріалу дослідження. Сучасні ІКТ розвиваються доволі швидко, і не менш стрімко міняються технічні потреби споживачів туристичних товарів та послуг (рис. 1), що зумовлює необхідність їх усебічного використання в туристичній сфері.

Інтернет-технології та мобільні технології вже доволі широко використовуються у сфері туризму та охопили практично всі напрями діяльності, що дало змогу значно наблизити туристичні товари та послуги до споживача. Однак для того, щоб залишатися конкурентоспроможним на ринку туристичних послуг, суб'єктам туристичної діяльності необхідно постійно впроваджувати нові ІКТ та підлаштовуватися під потреби людей.

Особливого значення для сфери туризму набув розвиток соціальних мереж, комунікативні технології яких на рівні webсайтів організацій (асоціацій), туристичних видань, органів виконавчої влади і т.п. забезпечують релевантною інформацією населення щодо напрямів діяльності туристичних організацій, останніх новин та тенденцій розвитку ринку туристичних послуг тощо.

Крім того, соціальні мережі є добрим маркетинговим майданчиком для просування туристичних послуг. Представники сучасного покоління (міленіали, або покоління Y) вибирають напрямки для подорожей виходячи з «інстаграмності» місця відпочинку (красиві фотографії, історія та спільнота) або з рекомендацій у тематичних групах соціальних мереж. Тому просування туристичного товару або послуг у соціальних мережах є більш ефективним, аніж на інших інформаційних майданчиках, оскільки дає змогу точково впливати на цільову аудиторію, правильно підібрати майданчики для розміщення інформації та способу комунікації.

Сьогодні для розвитку туристичної сфери країни можна ефективно використовувати різні додатки для комунікації на зразок месенджера Viber. Позитивний досвід у цьому напрямі демонструє Болгарія, співпраця Міністерства туризму якої з Інтернет-порталом IloveBulgaria зі створення проекту Viber chat extension надала можливість туристам через Viber ознайомитися з визначними пам'ятками Болгарії. Кожен користувач

Рис. 1. Технологічні тренди споживачів туристичних товарів та послуг

Джерело: побудовано авторами

такої програми для безкоштовного спілкування та обміну повідомленнями Viber може завантажити додаток «Я люблю Болгарію» і дізнатися цікаве про країну [16]. Таким чином, Україна може перейняти такий позитивний досвід щодо створення спеціального додатку, яким рекламуватимуться її туристичні послуги в Viber. Не менш важливим є те, що в такий спосіб увага користувачів мобільних послуг буде переорієнтована із соціальних мереж на додатки для комунікації типу Viber, а це забезпечуватиме користувачам більшу гнучкість під час обговорення різноманітних туристичних тем та планів на подорожі.

Із розвитком Інтернету представники туристичного бізнесу почали активно використовувати ще такий інструмент впливу на думку споживача, як блоги. Це доволі дієвий спосіб просування на ринок нового, не освоєного туристичного продукту, розміщення прес-релізів про існуючі туристичні продукти, адже інформація, яка публікується в блозі, сильно відрізняється від тієї, що оприлюднюється на офіційному webсайті. Завдяки корпоративному блогу можна не лише інформувати цільову аудиторію, а й отримувати зворотний зв'язок, відповідати на питання, формувати спільноту лояльних клієнтів. Досить відомими є такі українські та зарубіжні тревел-блоги: «Записки про подорожі та туризм» (https://ozi.pp.ua/), «Блог про туризм» (https://yellbee.com/blog/uk/usi-statti/), «Busfor ваш квиток на автобус» (https://busfor.ua/uk/blog), Keep Eyes Open (http://www.keep-eyes-open.com/), Girls in travel (http://girlsintravel.com/blog), Crazzzy Travel (http://crazzzytravel.com/), Lowcostavia (http://lowcostavia.com.ua/), «Дівчина на кулі» (https://devochkanashare.wordpress.com/page/3/), «Яскраво про подорожі» (https://alexcheban.livejournal.com/), «Сам собі Колумб» (https://sam-sebe-columb.com/), Explorer.life (https://explorer.life/), Ukrainer (http://ukrainer.net/uk/), «Вітер дує» (https://t.me/veter_doit), Lowcost UA (https://lowcost.ua/), iGoToWorld (https://ua.igotoworld.com/), Mandria (https://www.mandria.ua/), «Бродяги» (https://brodiahy.org.ua/) та ін.

Популярності також набуває використання чат-ботів – спеціальних програм автоматизованого спілкування з клієнтами, які можна підключити до Facebook Messenger, Telegram, Viber або будь-якої іншої платформи для спілкування [17].

Суб'єктами туристичної діяльності чат-боти найчастіше використовуються з метою забезпечення безперервного комунікування з клієнтами, зокрема для:

– надання інформації про місце розташування та графік роботи компанії, туристичні послуги, спеціальні пропозиції та акції, зміну цін на товари та послуги тощо;
– запису клієнтів на прийом;
– проведення різноманітних опитувань;
– підбору та бронювання туристичних товарів чи послуг серед цілого спектру запропонованих на ринку.

Крім того, функціонал чат-ботів дає змогу виявляти ще й потреби туристів, формувати персоналізовані пропозиції, сегментувати клієнтську базу (дорогі тури, раннє бронювання, сімейний відпочинок тощо), здійснювати розсилку інформації за сегментами, вести облік роботи з клієнтами та формувати базу клієнтів (з електронними адресами, номерами телефонів, туристичними запитами і т.п.), приймати платежі завдяки інтеграції з платіжними системами, такими як Way For Pay, взаємодіяти з іншими сервісами (CRM, погодні сервіси, база даних власного webсайту і т.п.) та ботами, конвертувати аудиторію у відвідувачів webсайту і клієнтів за рахунок рекламних кампаній, бронювати готелі та квитки, масштабувати розсилку рекламних матеріалів, проводити чат-аналіз для оптимізації бізнес-процесів.

Наведемо деякі корисні для подорожей чат-боти Telegram: «Лайфхаки.тревел» (@travelhacks) – путівники, лайфхаки, знижки, добірки найкращих місць для мандрівників; «Черговий по Риму» (@romesdutyofficer) – інформація про Рим у режимі реального часу; «Чат.тревел» (@chattravel) – чат для мандрівників, де можна попросити пораду або поділитися досвідом; Time To Travel (@TimeToTravel) – інформація про акційні пропозиції на авіаквитки; «Стокові тури» (@xostock) – пропозиції турів за різними напрямами, пакетні тури; «Подорож по Грузії» (@tgeotrip) – усе найцікавіше про Грузію; RailwayBot (@railwaybot) – моніторинг квитків на будь-який поїзд в Україні; «Бот пошуку готелів» (@hotelrobot) – пошуку та бронювання готелів; «Шукаємо попутника» (@DublwayBot) – пошук попутника для подорожей [8].

Зазначимо, що чат-боти є одним із найбільш перспективних нововведень для ecommerce-індустрії у сфері туризму, адже фони дають змогу заощадити час та гроші, зменшити навантаження на спеціалістів, задовольнити індивідуальні потреби клієнтів, підвищити ефективність рекламних кампаній.

Упровадження нових технологій – процес недешевий для організацій будь-яких сфер бізнесу. Чого не можна сказати про процес створення чат-ботів. Він не є довготривалим та не потребує великих вкладень, адже у мережі Інтернеті є ціла низка безкоштовних платформ для їх створення, наприклад Chattypeople (створює боти для Facebook на повністю безоплатній основні), FlowXO (створює боти для різних месенджерів; значна частина його функціоналу платна), Facebook Messenger Platform (функціонал повністю платний, проте краще інтегрується у месенджер Facebook).

Зазначимо, що найдорожчі боти створюються на основі рішень штучного інтелекту (AI) і технологій машинного навчання (ML). До них можна віднести

віртуальних помічників для мобільних телефонів, корпоративних асистентів. Вартість таких віртуальних співрозмовників може перевищувати 100 тис грн. Орієнтовна вартість звичайної розробки чат-ботів для Viber становить від 1 тис грн (маркетинговий бот) до 10 тис грн (бот-помічник із адмінпанеллю по послугах – аналог CMS сайту) [14].

Варто відзначити, що у сфері туризму України використовується ті інформаційно-комунікаційні технології, які відповідають реаліям як туристичного ринку, так і IT-ринку. Певною мірою цей процес стримує консерватизм туристичних операторів (або керівники бояться застосовувати нові технології, або самі співробітники не хочуть учитися, оскільки процес оволодіння сучасними технологіями для них є доволі складним). Проте його активізація є неминучою для забезпечення власної конкурентоздатності на ринку, адже максимальна автоматизація та контроль можливі лише з використанням інформаційних технологій. Сьогодні туристичним компаніям на IT-ринку доступні найсучасніші технології автоматизації, серед яких на особливу увагу заслуговують технології інтелектуального управлінням цінами. Такі технології залежно від статистичних даних і даних конкурентів дають змогу управляти цінами продажів, зменшуючи або збільшуючи їх в автоматичному режимі.

Для максимального врахування всіх інтересів клієнтів туристичні компанії все частіше починають використовувати штучний інтелект і машинне навчання. Це дає змогу передбачити дії клієнтів і формувати оптимальні пропозиції, аналізуючи історію їхніх поїздок, місце розташування та низку інших чинників. У такий спосіб не лише стає можливим задоволення сучасних потреб туристів, а й забезпечується висока швидкість їх обслуговування.

Окрім того, індустрія подорожей є однією з найперспективніших сфер застосування віртуальної і доповненої реальності. У найближчій перспективі варто очікувати в ній суттєвих позитивних змін від даної технології, адже вже мають місце випадки її успішного застосування, зокрема британською компанією Virgin Holidays під час продажу путівок [15], Marriott, Best Western, Kayak, Carlson Rezidor і Airbnb під час бронювання номерів [11], іншими туроператори для підвищення вражень від поїздки. Згодом її впровадження в Україні, як і більшості ІКТ з позитивного зарубіжного досвіду, набуде масштабності.

Не виключено, що популярність криптовалюти призведе до широкого поширення технології блокчейну у сфері туризму. З її впровадженням зміниться сам механізм онлайн-платежів за туристичні товари та послуги. Більше того, технологія блокчейну здатна трансформувати індустрію подорожей і забезпечити нові види послуг у майбутньому, серед яких – відслідковування багажу, прискорення проходження пасажирами транзитної зони (блокчейн разом із біометрією дасть змогу спростити процес ідентифікації туриста на всіх етапах поїздки), криптотуризм (кріптотури і кріптокруїзи, які включають у себе конференції та семінари з питань, пов'язаних із криптовалютами; відвідування «Крипто-долини» у Швейцарії для зустрічей із підприємцями, інвесторами, юристами і державними чиновниками з метою обміну досвідом по криптоінноваціях [5], Ізраїлю як однієї з платформ для блокчейн-стартапів [4] тощо).

Великі перспективи для поступу сфери туризму України відкриються завдяки розвитку хмарних технологій та технологій Big Data. Вони дають змогу обробляти великі обсяги інформації без установлення дорогих серверів та дорогого програмного забезпечення. У результаті клієнти отримують набагато якісніші послуги за мінімальних вкладень суб'єктів туристичної діяльності.

Висновки з проведеного дослідження. У сучасному динамічному світі найбільш успішними є ті суб'єкти туристичної сфери, які використовують у своїй діяльності передові IT-рішення. Перш за все це дає їм змогу відповідати очікуванням технічно обізнаних клієнтів, а також відкривати для себе нові можливості для розширення бізнесу. Особливе місце у цьому процесі відводиться мобільним технологіям. Проте без застосування технологій штучного інтелекту (AI), чат-ботів, блокчейну та багатоканального сервісу доставки буде неможливо туристичним компаніям відповідати основним трендам сфери туризму XXI ст.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Абдель Вахед Э.А.М. Интернет-технологии социальной сети Facebook в развитии культуры индустрии туризма (к проблеме культурологизации туризма). *Вестник Казанского государственного университета культуры и искусств*. 2017. URL : https://cyberleninka.ru/article/v/internet-tehnologii-sotsialnoy-seti-facebook-v-razvitii-kultury-industrii-turizma-k-probleme-kulturologizatsii-turizma (дата звернення: 24.09.2019).

2. Апанасюк Л.А., Бодня А.А. Социальные медиа как инновационный инструмент продвижения предприятий индустрии гостеприимства и туризма. *Азимут научных исследований: педагогика и психология*. 2018. № 7 (1 (22)). С. 19–22.

3. Єсіпова К.А. Інтернет-технології в реінжинірингу бізнес-процесів туристичних підприємств. URL: http://tourlib.net/statti_ukr/yesipova2.htm (дата звернення: 25.05.2019).

4. Криптовалюты внедрились в туристическую отрасль в виде криптотуризма. URL: https://dni24.com/exclusive/180901-kriptovalyuty-vnedrilis-v-turisticheskuyu-otrasl-v-vide-kripto-turizma.html (дата звернення: 28.05.2019).

5. Кусина О.А. Социальные сети как эффективный инструмент маркетинга в индустрии встреч. *Креативная экономика*. 2013. № 1(73). С. 118–123.

6. Левина Я.Г., Зимина В.А. Значение социальных сетей для современного туризма. URL: http://www.bazaluk.com/conference/znacenie-socialnh-setey-dlya-sobremennogo-turizma.html (дата звернення: 18.07.2019).

7. Лучшие каналы и боты для путешественников в Телеграм. URL: https://xo.ua/luchshie-kanaly-i-boty-dlya-puteshestvennikov-v-telegram/ (дата звернення: 28.07.2019).

8. Мельниченко С., Єсіпова К. Інтернет-технології в діяльності туристичних підприємств. *Вісник Київського національного торговельно-економічного університету*. 2010. № 6. С. 35–47.

9. Мельниченко С.В., Шеєнкова К.А. Управління бізнес-процесами в туризмі : монографія. Київ : Київ. нац. торг.- екон. ун-т, 2015. 264 с.

10. Новые технологии в сфере туризма: Общая информация. URL: https://bot.konveier.com/2018/05/12/novye-tehnologii-v-sfere-turizma-21-veka/ (дата звернення: 28.07.2019).

11. Папп В.В., Бошота Н.В. Роль соціальних та бізнес-мереж у діяльності туристичних підприємств. *Економіка та суспільство*. 2018. № 14. С. 619-625.

12. Радченко О.М. Соціальні мережі в туризмі України. *Географія та туризм*. 2012. № 22. С. 119–126.

13. Розробка ботів для Viber. URL: https://evergreens.com.ua/ua/products/ other/viber-bots.html (дата звернення: 29.07.2019).

14. Технологические тренды в индустрии путешествий. URL: https://www.tourbc.ru/daydzhest/813-tekhnologicheskie-trendy-v-industrii-puteshestvij.html (дата звернення: 29.07.2019).

15. Узнай Болгарию в Viber. URL: http://bnr.bg/ru/post/100905522 (дата звернення: 27.08.2019).

16. Что такое чат-бот? URL: https://biz.censor.net.ua/resonance/3144279/chto_ takoe_chatbot_i_chem_ on_polezen_biznesu (дата звернення: 27.08.2019).

REFERENCES:

1. Abdel Vahed E.A.M. (2017) Internet-tehnologii sotsialnoy seti Facebook v razvitii kulturyi industrii turizma (k probleme kulturologizatsii turizma) [Internet technologies of the social network Facebook in the development of culture of the tourism industry (to the problem of the cultivation of tourism)]. *Vestnik Kazanskogo gosudarstvennogo universiteta kulturyi i iskusstv* [Bulletin of Kazan State University of Culture and Arts]. Available at: https://cyberleninka.ru/article/v/internet-tehnologii-sotsialnoy-seti-facebook-v-razvitii-kultury-industrii-turizma-k-probleme-kulturologizatsii-turizma (accessed 24 September 2019).

2. Apanasyuk L.A., Bodnya A.A. (2018) Sotsialnyie media kak innovatsionnyiy instrument prodvizheniya predpriyatiy industrii gostepriimstva i turizma [Social media as an innovative tool for promoting hospitality and tourism industry enterprises]. *Azimut nauchnyih issledovaniy: pedagogika i psihologiya* [Azimuth of Scientific Research: Pedagogy and Psychology]. no. 7 1(22), pp. 19–22.

3. Yesipova K.A. Internet-tekhnolohii v reinzhynirynhu biznes-protsesiv turystychnykh pidpryiemstv [Internet technologies in business process reengineering of tourism enterprises]. Available at: http://tourlib.net/statti_ukr/yesipova2.htm (accessed 25 May 2019).

4. Kriptovalyutyi vnedrilis v turisticheskuyu otrasl v vide kripto-turizma [Cryptocurrencies have been introduced into the tourism industry in the form of crypto-tourism]. Available at: https://dni24.com/exclusive/180901-kriptovalyuty-vnedrilis-v-turisticheskuyu-otrasl-v-vide-kripto-turizma.html (accessed 28 May 2019).

5. Kusina O.A. (2013) Sotsialnyie seti kak effektivnyiy instrument marketinga v industrii vstrech [Social networks as an effective marketing tool in the meeting industry]. *Kreativnaya ekonomika* [Creative economy]. no. 1 (73), pp. 118-123.

6. Levina Ya.G., Zimina V.A. Znachenie sotsialnyih setey dlya sovremennogo turizma [The importance of social networks for modern tourism]. Available at: http://www.bazaluk.com/conference/znacenie-socialnh-setey-dlya-sobremennogo-turizma.html (accessed 18 July 2019).

7. Luchshie kanalyi i botyi dlya puteshestvennikov v Telegram [The best channels and bots for travelers in Telegram] Available at: https://xo.ua/luchshie-kanaly-i-boty-dlya-puteshestvennikov-v-telegram/ (accessed 28 July 2019).

8. Melnychenko S., Yesipova K. (2010) Internet-tekhnolohii v diialnosti turystychnykh pidpryiemstv [Internet technologies in the activity of tourism enterprises] *Visnyk Kyivskoho natsionalnoho torhovelno-ekonomichnoho universytetu* [Bulletin of the Kyiv National University of Trade and Economics]. no. 6, pp. 35–47.

9. Melnychenko S.V., Sheienkova K.A. (2015) Upravlinnia biznes-protsesamy v turyzmi [Management of business processes in tourism]. Kyiv : KNEU. (in Ukrainian)

10. Novyie tehnologii v sfere turizma: Obschaya informatsiya [New Technologies in Tourism: General Information]. Available at: https://bot.konveier.com/2018/05/12/novye-tehnologii-v-sfere-turizma-21-veka/ (accessed 28 July 2019).

11. Papp V.V., Boshota N.V. (2018) Rol sotsialnykh ta biznes-merezh u diialnosti turystychnykh pidpryiemstv [The role of social and business networks in the activities of tourism enterprises]. *Ekonomika ta suspilstvo* [Economy and society]. no. 14, pp. 619–625.

12. Radchenko O.M. (2012) Sotsialni merezhi v turyzmi Ukrainy [The role of social and business networks in the activities of tourism enterprises]. *Heohrafiia ta turyzm* [Geography and Tourism]. vol. 22, pp. 119–126.

13. Rozrobka botiv dlia Viber [Development of bots for Viber] Available at: https://evergreens.com.ua/ua/products/ other/viber-bots.html (accessed 29 July 2019).

14. Tehnologicheskie trendyi v industrii puteshestviy [Technology trends in the travel industry]. Available at: https://www.tourbc.ru/daydzhest/813-tekhnologicheskie-trendy-v-industrii-puteshestvij.html (accessed 29 July 2019).

15. Uznay Bolgariyu v Viber [Discover Bulgaria at Viber]. Available at: http://bnr.bg/ru/post/100905522 (accessed 27 August 2019).

16. Chto takoe chat-bot? [What is a chat bot?]. Available at: https://biz.censor.net.ua/resonance/3144279/chto_takoe_chatbot_i_chem_on_polezen_biznesu (accessed 27 August 2019).

Felenchak Yuliia
Candidate of Economic Sciences,
Senior Lecturer at Department of Sport Tourism
Lviv State University of Physical Culture named after Ivan Bobersky
Shevchuk Iryna
Doctor of Economic Sciences,
Head of the Department of Economic Cybernetics
Ivan Franko National University of Lviv

NEW AREAS OF USE OF INFORMATION AND COMMUNICATION TECHNOLOGIES IN THE FIELD OF TOURISM

The purpose of the article. The main purpose of the article is to outline new trends in the use of information and communication technologies in the field of tourism, to show them as an effective marketing platform for the promotion of tourist services. Modern information and communication technologies are developing quite quickly and the needs (including technical) of consumers of tourist goods and services are changing rapidly, which necessitates their full use in the tourism sphere.

Methodology. In order to achieve the study aims, the research is based on a comprehensive review of journal articles, conference papers, books, edited volumes and professional internet sources. The graphic methods were used to visualize the results of the study.

Results. Possibilities and economic advantages of practical use of social networks, mobile technologies, the Internet, messengers, chats, blogs, artificial intelligence, augmented reality, blockchain, Big Data technology by the subjects of tourist activity are considered.

The specificity of the use of modern ICT technologies in Ukraine is determined. The economic advantages of using modern IT technologies in the tourism sphere from the consumer's point of view are considered. Positive experience of using modern information and communication technologies on the example of Bulgaria is analyzed.

Possibilities of application of new ICT directions in the tourism industry of Ukraine in the near future are outlined. The features of influence on the opinion of the consumer of blogs and chatbots containing information about tourist products and services that exist in the tourist market are determined. It is stated that the use of information and communication technologies in the sphere of tourism of Ukraine, restrains the conservatism of tourist operators. It is proved that in the tourism sphere they must be implemented in accordance with the technical needs of consumers of tourist goods and services.

Practical implications. Attention is paid to the peculiarities of the use and creation of modern information and communication technologies as a means of improving the quality and comfort of service in the modern tourism industry. Attention is drawn to the advantages of using information and communication technologies from the point of view of both the consumer and the tour operator.

Value/originality. Possibilities of application of new ICT directions in the tourism industry of Ukraine in the near future are outlined. The results of the study can be used by the state and local authorities to optimize the level of social and economic development of the regions and the state as a whole.

Therefore, it can be summarized that Internet technologies and mobile technologies are widely used in tourism and covered almost all directions of its activity, which made it possible to bring tourist goods and services much closer to the consumer. However, in order to remain competitive in the tourist services market, tourism operators need to be constantly updating and introducing new information and communication technologies into their activities, taking into account the needs and needs of consumers.

ОБҐРУНТУВАННЯ СТРАТЕГІЧНИХ ПРІОРИТЕТІВ ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ РЕІНДУСТРІАЛІЗАЦІЇ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ НА ЗАСАДАХ ТЕХНОЛОГІЧНОЇ МОДЕРНІЗАЦІЇ

THE STATE POLICY STRATEGIC PRIORITIES OF UKRAINE'S ECONOMY REINDUSTRIALIZATION ON THE BASIS OF TECHNOLOGICAL MODERNIZATION JUSTIFYING

УДК 330.341.1
https://doi.org/10.32843/infrastruct36-12

Шушкова Ю.В.
к.е.н., доцент,
доцент кафедри державних
та місцевих фінансів
Львівський національний університет
імені Івана Франка

У статті обґрунтовано стратегічні пріоритети державної політики забезпечення реіндустріалізації національного господарства України на основі технологічної модернізації базових видів економічної діяльності. Визначено стратегічну мету державної політики реіндустріалізації національного господарства України. Обґрунтовано ключові аспекти таких стратегічних пріоритетів державної політики у цій сфері, як: створення нових виробництв у високотехнологічних галузях, зростання частки вітчизняних виробництв із застосуванням технологій п'ятого та шостого технологічних укладів, збільшення обсягів промислового виробництва в базових галузях економіки, зростання частки промислових підприємств, які впроваджують продуктові та технологічні інновації, збільшення обсягів та частки виробництва і реалізації інноваційної продукції (послуг), нарощування експорту високотехнологічної продукції, збільшення кількості інтегрованих структур.

Ключові слова: *технологічна модернізація, реіндустріалізація економіки, стратегічні пріоритети, державна політика.*

В статье обоснованы стратегические приоритеты государственной политики обеспечения реиндустриализации национального хозяйства Украины на основе модернизации базовых видов экономической деятельности. Определена стратегическая цель государственной политики реиндустриализации национального хозяйства Украины. Обоснованы ключевые аспекты таких стратегических приоритетов государственной политики в этой сфере, как: создание новых производств в высокотехнологичных отраслях, рост доли отечественных производств с применением технологий пятого и шестого технологических укладов, увеличение объемов промышленного производства в базовых отраслях экономики, рост доли промышленных предприятий, внедряющих продуктовые и технологические инновации, увеличение объемов и доли производства и реализации инновационной продукции (услуг), наращивание экспорта высокотехнологичной продукции, увеличение количества интегрированных структур.

Ключевые слова: *технологическая модернизация, реиндустриализация экономики, стратегические приоритеты, государственная политика.*

The article substantiates the strategic priorities of the state policy of ensuring the re-industrialization of the national economy of Ukraine on the basis of technological modernization of basic types of economic activity. The strategic goal of the state policy of reindustrialisation of the national economy of Ukraine is defined as technological modernization of existing and formation of new branches of the real sector of economy as a basis for competitiveness of the national economy. The research uses the methods of analysis and synthesis – to determine the basic methods and methodological approaches regarding the formation of a methodology for analyzing the technological modernization of Ukraine's economy, logical generalization – to identify the advantages and disadvantages, identify weaknesses and improve the methods for analyzing the technological modernization of the economy. The key aspects of such strategic priorities of state policy in this field as the creation of new industries in high-tech industries with available resource potential, the increase of the share of domestic industries with the use of technologies of the fifth and sixth technological structures, the increase of industrial production in the basic industries are substantiated new productions with technological innovations, an increase in the share of industrial enterprises introducing product and technological innovations, an increase in the volume and share of production and sales of innovative products (services), an increase in exports of high-tech products, an increase in the number of integrated structures engaged in the production and marketing of high-tech products (services) with the participation of industrial enterprises and subjects of the IT, innovation, investment and R&D sectors. Scientific novelty of the research is to identify and substantiate the strategic priorities of the state policy of ensuring the re-industrialization of the Ukrainian economy in the system of its modernization; strategic priorities are aligned with the general purpose of state regulation, and are defined in accordance with the key conditions of modern re-industrialization. The practical significance of the results of the study is that a methodological basis for domestic state regulatory bodies has been formed.

Key words: *technological modernization, economic re-industrialization, strategic priorities, state policy.*

Постановка проблеми. Сучасні умови глобалізації економічних відносин та загострення міжнародної конкуренції вимагають застосування нових ефективних підходів до пошуку та задіяння чинників, насамперед у галузях економіки, які забезпечують та дають змогу формувати конкурентні позиції національного господарства й інших галузей реального сектору економіки. Саме через масштабне технологічне переналаштування промислового комплексу на нові стандарти функціонування і розвитку країна здатна сформувати більш стабільну та стійку економіку, досягнути високого рівня самодостатності та економічної самостійності. Тут також важливо, щоб увесь комплекс прийняття та реалізації прогресивних управлінських рішень був системним, передбачуваним та узгодженим відповідно до дії норм і принципів ринкового конкурентного середовища. Відповідно, формування векторів державної політики реіндустріалізації економіки слід планувати й у подальшому реалізовувати в рамках національних і галузевих стратегій та програм.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання узагальнення теоретико-методичних основ державної політики реіндустріалізації економіки досліджуються у працях таких науковців, як

Т. Васильців, Р. Лупак, Т. Штець [1], С. Войтко [2], С. Касьянов [3], А. Кушнерук [4], В. Вишневський [5], Л. Піддубна [6], Ю. Кіндзерський [7], Я. Ромусік [8], П. Кузнєц [9] та ін. Водночас результати досліджень цих науковців недостатньою мірою розкривають стратегічні орієнтири державної політики забезпечення реіндустріалізації та технологічної модернізації національної економіки України.

Постановка завдання. Метою статті є обґрунтування стратегічних пріоритетів державної політики реіндустріалізації економіки України на засадах технологічної модернізації.

Виклад основного матеріалу дослідження. Стратегічне планування державної політики реіндустріалізації економіки вимагає чіткого визначення пріоритетів, за якими відбуватиметься адміністрування інноваційних процесів на мікро- та галузевому рівнях. Зокрема, стратегічні пріоритети варто розглядати як орієнтир утвердження у системі державного програмування впорядкованої структури та шляхів слідування в рамках системних передумов і дієвих механізмів для їх реалізації. Декларування складу стратегічних пріоритетів у системі державної політики реіндустріалізації національного господарства дає змогу сформувати комплексне бачення майбутніх тенденцій на ринку інновацій та технологій, необхідних супутніх реформ, інструментів, ув'язки інтересів інституцій різних сфер і рівнів управління в руслі політики науково-технологічного розвитку та економічного зростання на засадах інноваційно-технологічного розвитку.

Водночас у державній політиці для збереження принципів системності, виваженості, комплексності стратегічні пріоритети повинні строго підпорядковуватися її меті. Стосовно реіндустріалізації національного господарства на засадах технологічної модернізації, то мета державної політики повинна відображати не лише кінцеву ціль регулювання, а й мати проекцію на способи становлення його конкурентоспроможності, забезпечення необхідних галузево-функціональних змін.

Однозначно, що основою реіндустріалізації мають стати інтенсивне технологічне переоснащення та модернізація, розвиток енерго- та ресурсоефективного виробництва, яке дає змогу більш повно використовувати виробничо-ресурсні потужності та матеріально-технологічну базу національного господарства як ключові чинники забезпечення конкурентоспроможності економіки.

Визначальним стратегічним пріоритетом для системи державної політики реіндустріалізації економіки є збільшення обсягів промислового виробництва в базових галузях економіки за рахунок створення нових виробництв із технологічними інноваціями. Так, реальний сектор економіки вже довгий час потребує суттєвих змін, у результаті чого вдасться налагодити виробництво конкурентоспроможної продукції з високою доданою вартістю. Однозначно, для цього потрібне масштабне оновлення виробничих активів та активне використання прогресивних технологій. У процесі створення нових виробництв із технологічними інноваціями органам державної влади основні зусилля варто сконцентрувати на розбудові інноваційної інфраструктури, яка забезпечуватиме створення і дотримання прогресивних стандартів та технологічних регламентів у виготовленні продукції, розвиток внутрішньогалузевих зв'язків та налагодження ефективної міжгалузевої кооперації, диверсифікації джерел ресурсного забезпечення активної інноваційної діяльності та ін.

Органам державного управління потрібно брати активнішу участь у збільшенні частки промислових підприємств, які впроваджують продуктові та технологічні інновації. Тут стратегічно важливо, щоб підприємства отримували належну публічно-приватну підтримку під час залучення фінансово-інвестиційних ресурсів, у т.ч. зовнішніх, промоції перспективних техніко-технологічних проектів, закупівлі високотехнологічних імпортних технологій, комерціалізації та захисту інтелектуальної власності. А це потребує формування належного інституціонального середовища, у якому підприємства здатні будуть активно налагоджувати співробітництво з науково-дослідними та навчальними організаціями, фінансово-кредитними, страховими та іншими інституціями допоміжної інфраструктури інвестиційно-інноваційної діяльності, брати участь у підготовці та реалізації фінансово-інвестиційних програм, збільшувати масштаби державно-приватного партнерства в інвестиційній та інноваційній сферах, реалізовувати перспективні форми і проєкти інноваційно-технологічної діяльності.

У міру реалізації стратегічних пріоритетів реіндустріалізації економіки на засадах технологічної модернізації повинна сформуватися така сукупність умов, які забезпечуватимуть стабільність фінансово-інвестиційного забезпечення високотехнологічної діяльності, нагромадження виробничого інноваційно-технологічного потенціалу, високий рівень якості інституційно-правового регулювання науково-дослідної та проектно-конструкторської роботи. Так, для створення нових виробництв у високотехнологічних галузях із наявним ресурсним потенціалом повинна бути сформована високоякісна система професійної підготовки та збільшуватися кількість кваліфікованих спеціалізованих кадрів. Відповідно, підприємства зможуть розраховувати на кращі професійно-кваліфікаційні характеристики працівників та їхню здатність до генерування нововведень, зростання ефективності і продуктивності праці. Як свідчить світовий досвід, залежність від висококваліфікованої праці постійно посилюється, а у високотехнологічних галузях особливо явно це виражається. Тут роль

державної влади полягає у задіянні механізмів, які поліпшують забезпечення розвитку галузі освіти та науки, стандарти та форми освіти, посилюють інтеграцію вітчизняної та світової науки.

Необхідною умовою для побудови нових виробничих інноваційно-технологічних об'єктів є забезпечення високого рівня захищеності та комерціалізації об'єктів права інтелектуальної власності і раціоналізаторських пропозицій. Так, у нашій країні повинно бути забезпечене функціонування інститутів ринку інтелектуальної власності, розроблення та реалізація механізмів формування й ефективного використання інтелектуального капіталу і попередження його еміграції, стимулювання попиту на результати вітчизняних наукових досліджень і розробок, імплементування норм міжнародного законодавства у цій сфері.

Усе більше трансформація світового ринку зумовлена науково-технологічним прогресом, формуванням нових технологічних укладів. Як уже зазначалося, в Україні застосування технологій п'ятого та шостого технологічних укладів відбувається досить повільно, а для поліпшення ситуації необхідна активна державна підтримка влади. Утім, для збільшення частки вітчизняних виробництв із застосуванням найвищих технологічних укладів повинна бути сформована мережа елементів дієздатної інфраструктури науково-дослідної та інноваційно-технологічної діяльності.

В Україні вже довгий час існує необхідність створення ринкових інституцій для забезпечення інвестиційної підтримки виробництва продукції вищої технологічної складності. Одними з таких об'єктів є інвестиційні майданчики, створення яких дає змогу краще задовольняти фінансові інтереси виробників високотехнологічної продукції, поліпшити організаційно-технічне забезпечення інноваційної діяльності. Основною метою таких майданчиків повинно стати поліпшення середовища доступу підприємств базових видів економічної діяльності до джерел фінансово-ресурсного забезпечення. Також такі майданчики виконуватимуть функції пошуку та розроблення, опрацювання перспективних інвестиційно-інноваційних проектів, інформаційно-аналітичного забезпечення в підтримці нових високотехнологічних виробництв.

Одним із важливих аспектів реалізації інвестиційних проектів у реальному секторі економіки є налагодження міжфункціональних і міжгалузевих коопераційних відносин, розвиток яких особливо важливий в інноваційно-технологічній сфері. Це дає змогу забезпечити нарощування та створення замкнутих циклів виробництва високоякісної продукції, залучати в більших обсягах інноваційні розробки та технології, оптимізувати джерела сировинно-ресурсного забезпечення. Завдяки коопераційному підходу суб'єкти реального сектору економіки здатні краще реалізувати науково-технологічний та виробничий потенціал, поглибити співробітництво з науково-дослідними та проектно-конструкторськими установами.

Окрім ресурсного забезпечення для промислових підприємств, які впроваджують продуктові та технологічні інновації, важливо безперешкодно проходити дозвільно-погоджувальні процедури. Так, від державних органів влади вимагається сприяти мінімізації трансакційних витрат під час відкриття виробничих об'єктів, проходження патентування та сертифікації продукції, отримання інших погоджувальних документів (експертних висновків, довідок, паспортів). Також важливо, щоб під час проходження дозвільно-погоджувальних процедур зберігалися техніко-технологічна комерційна таємниця, бізнес-імідж тощо.

У державній політиці реіндустріалізації на засадах технологічної модернізації в контексті забезпечення збільшення обсягів та частки виробництва і реалізації інноваційної продукції (послуг) варто передбачити низку умов, що визначатимуть ступінь виконання такого важливого стратегічного завдання, зокрема: стимулювання попиту на інноваційну продукцію вітчизняного виробництва; посилення зорієнтованості мережі об'єктів торгівлі на продаж інноваційних товарів вітчизняного виробництва; розширення системи державних закупівель високотехнологічної продукції вітчизняного виробництва; поліпшення кон'юнктури ринку інновацій і технологій.

Однозначно, що за недостатнього попиту забезпечувати нарощування виробничих потужностей та постійне зростання обсягів реалізації інноваційної продукції об'єктивно складно. Отже, у країні повинні відбуватися зміни, які стимулюватимуть достатній рівень попиту на вітчизняну інноваційну продукцію. Йдеться про, по-перше, зростання доходів населення; по-друге, про утвердження споживчої культури населення відносно споживчих переваг на користь вітчизняних продуктових інновацій; по-третє, про формування стандартів якості та ціноутворення на високотехнологічну продукцію; по-четверте, про розвиток торговельно-посередницької сфери передачі передових технологій. Усе це має стати предметами державної програми, у якій буде чітко визначатися перелік, обсяги фінансування, часові межі і масштаби реалізації стимулюючих заходів, а також відповідальні органи на різних рівнях державного управління.

Державні реформи у сфері інноваційно-технологічної модернізації економіки України повинні стосуватися також розбудови мережі об'єктів торгівлі, орієнтованих на продаж інноваційних товарів вітчизняного виробництва. Тут від органів державної влади вимагається таке: надавати на пільгових умовах земельні ділянки під будівництво торговельних об'єктів чи приміщень, де в асортименті переважаючою буде частка високоякісних товарів

вітчизняного виробництва; організовувати фінансово-інвестиційну допомогу (пільгове оподаткування, відтермінування бюджетних платежів, безвідсоткове кредитування чи часткова компенсація відсотків за кредитами) торговельним підприємствам у разі відкриття магазинів із товарним асортиментом виключно вітчизняного виробництва; спростити процедури оформлення прав та організації процесів проектування торгових будівель, що спеціалізуватимуться на продажу вітчизняної високотехнологічної продукції; гарантувати бюджетне фінансування (субсидування) під час відкриття магазинів на малоекономічно розвинених територіях для продажу товарів, в асортименті яких переважатимуть вітчизняні розробки з характеристиками інноваційності.

Технологічна модернізація в Україні відбувається в умовах високої імпортозалежності економіки, зокрема ресурсне забезпечення промислового виробництва щонайменше на половину забезпечується імпортом, що посилює залежність і створює загрози економічній безпеці держави. Тож пріоритетне значення має збільшення у структурі держзамовлень частки продукції вітчизняного виробництва, особливо високотехнологічного походження, навіть якщо вона й поступається іноземним аналогам за ціновими критеріями. Масштабні державні замовлення з відповідною орієнтацією можуть активно стимулювати залучення іноземних інвестицій із подальшим створенням спільних підприємств чи відкриттям власних виробництв на території нашої країни.

Також у державній політиці реіндустріалізації на засадах технологічної модернізації необхідно передбачити заходи щодо забезпечення розвитку внутрішнього ринку інновацій і високих технологій. Однозначно, що відсутність такого ринку суттєво перешкоджає налагодженню виробництва високоякісної продукції. Тут роль державних органів влади має проявлятися у забезпеченні інтеграції науково-дослідної та виробничо-технологічної діяльності, зміцненні зв'язків між учасниками науково-інноваційного процесу, розвитку інноваційної інфраструктури.

Попри збільшення обсягів реалізації високотехнологічної продукції на внутрішньому ринку, велике значення має розширення масштабів її експорту. Для цього в країні повинні функціонувати експортно-консалтингові агентства просування на зовнішні ринки продукції вітчизняного виробництва. Згідно зі світовою практикою, агентства виконують функції: збільшення масштабів міжнародного науково-технологічного та виробничого співробітництва; удосконалення маркетингово-логістичних транскордонних схем постачання товарів в об'єкти торгівлі на зовнішніх ринках; посилення маркетингово-промоційної підтримки позицій вітчизняних виробників за кордоном; реалізація інвестиційних проектів зі створення торговельно-логістичних центрів розвитку міжнародної торгівлі.

Окрім того, українські експортери високотехнологічної продукції повинні активніше впроваджувати міжнародні стандарти якості та безпечності. Це дасть змогу посилити якість і конкурентоспроможність вітчизняних товарів, інвестиційну привабливість виробничо-експортних комплексів, співробітництво з іноземними партнерами, брати участь у міжнародних виставках та ярмарках, поліпшити диференціацію форм і способів збуту й просування інноваційних товарів за кордоном. Окрім того, це позитивно вплине на внутрішнє конкурентне середовище, в якому вітчизняна високотехнологічна продукція не поступатиметься за якістю, безпечністю та іншими характеристиками імпорту й здатна буде його витісняти.

Безперечно, одним з основних критеріїв налагодження та розвитку високотехнологічного експортоорієнтованого виробництва є формування міцних міжнародних науково-технологічних і виробничо-інвестиційних зв'язків, за рахунок яких експортер має кращий доступ до фінансово-кредитної підтримки, ширші можливості для впровадження інновацій та результатів НДДКР, участі у міжнародних інтегрованих промислово-виробничих та збутових кластерах.

Усе більшого значення для налагодження виробництва і збуту високотехнологічної продукції (послуг) мають інтеграційні кластерні зв'язки, які поєднують економічні інтереси суб'єктів різних видів економічної діяльності (інформаційно-технологічної, інноваційної, інвестиційної, науково-дослідної та дослідно-конструкторської). А це вимагає від державної системи влади нормативно-методичної, інформаційно-аналітичної, інституційно-організаційної та іншої підтримки. Світовий досвід підтверджує значні переваги кластерної моделі, адже вона дає змогу успішно реалізувати всі стадії технологічної модернізації (від дослідно-виробничої до комерціалізації та виведення на ринок продуктивних інновацій), забезпечити зростання інноваційної активності суб'єктів базових видів економічної діяльності, підвищити якість потенціалу виробництва високотехнологічної та конкурентоспроможної продукції.

Іншою вимогою до збільшення кількості інтегрованих структур у сфері технологічних інновацій та виробництва є розширення масштабів державно-приватного партнерства. Таким чином, пріоритетне значення у контексті реіндустріалізації економіки України на засадах технологічної модернізації мають створення нових об'єктів виробництва високотехнологічної продукції, застосування у промисловості інновацій вищих технологічних укладів, створення і збільшення обсягів діяльності інтегрованих виробничо-торговельних та науково-технологічних систем (рис. 1).

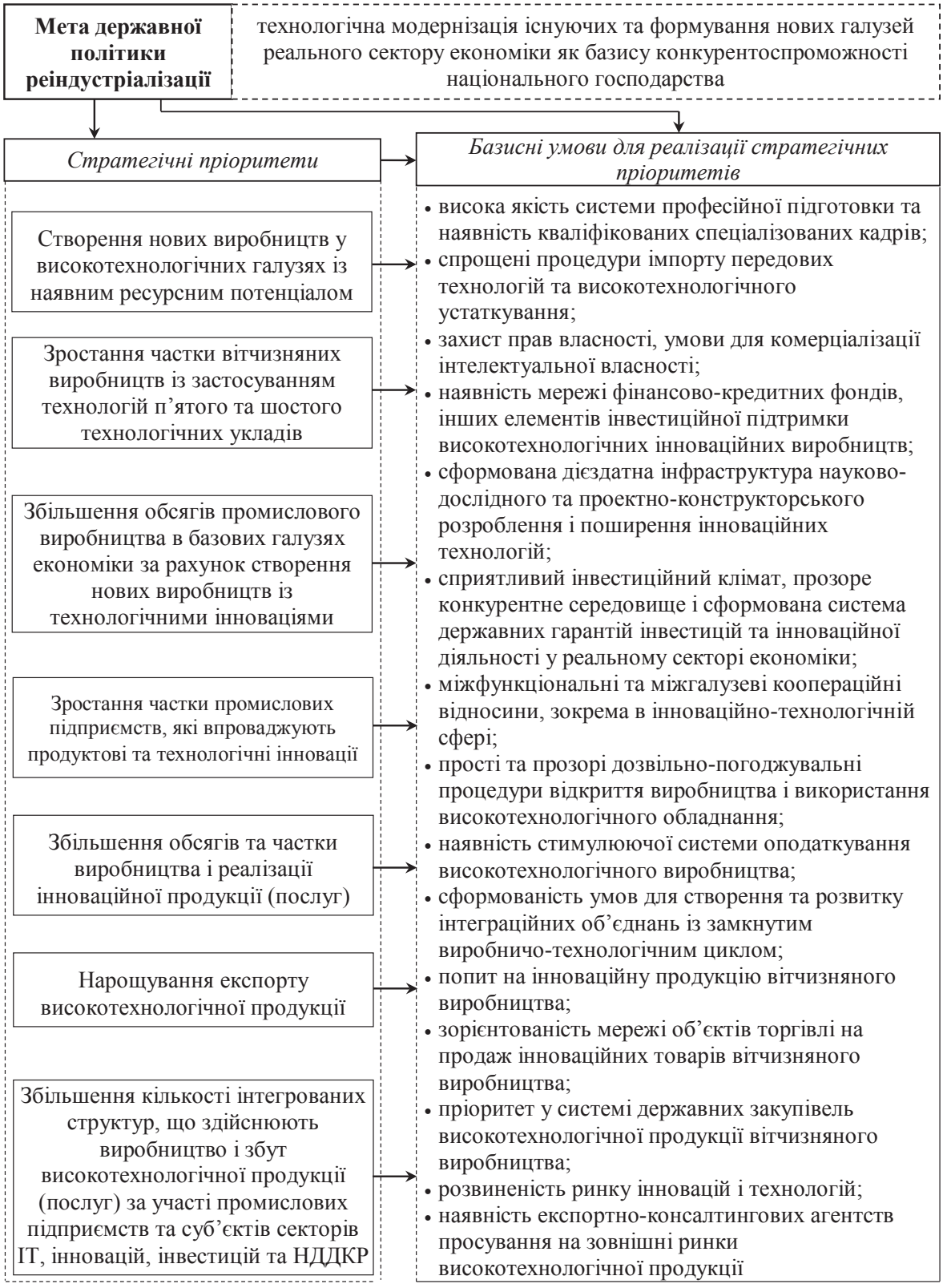

Рис. 1. Стратегічні пріоритети реіндустріалізації економіки України на засадах технологічної модернізації

У державній політиці реіндустріалізації на засадах технологічної модернізації сформованість базових умов для реалізації стратегічних пріоритетів визначається рівнем ефективності проведених інституціональних та структурних реформ. Так, у контексті інституціонального блоку в країні повинні відбутися зміни стосовно вдосконалення нормативно-правової та інституційно-організаційної бази здійснення і збільшення обсягів інноваційно-технологічної діяльності, розвитку просторово-видової

мережі інфраструктури (інвестиційно-інноваційних, страхових, фінансово-кредитних, венчурних, гарантійних фондів), створення вертикально інтегрованих структур із виробництва високоякісної конкурентоспроможної високотехнологічної продукції.

Щодо структурних зрушень, то вони повинні стосуватися аспектів формування та підвищення ефективності використання інноваційно-технологічного потенціалу, поліпшення фінансово-інвестиційного, матеріально-технічного та іншого ресурсного забезпечення розвитку високотехнологічного виробництва.

Відповідно, для ефективної реалізації державної політики реіндустріалізації у країні повинно утвердитися якісне регуляторне та бізнес-середовище, яке сприятиме розвитку підприємницького інноваційного потенціалу у розробленні та реалізації проектів і програм, спрямованих на створення сучасних конкурентоспроможних технікотехнологічних виробничих комплексів.

Висновки з проведеного дослідження. Стратегічною метою державної політики реіндустріалізації економіки України є технологічна модернізація існуючих та формування нових галузей реального сектору економіки як базису конкурентоспроможності національного господарства. При цьому реалізація державної політики реіндустріалізації вітчизняної економіки на засадах технологічної модернізації забезпечується сформованістю базових умов та їх узгодженням зі стратегічними пріоритетами реіндустріалізації. З огляду на це, стратегічні пріоритети державної політики реіндустріалізації стосуються: створення нових виробництв у високотехнологічних галузях із наявним ресурсним потенціалом; зростання частки вітчизняних виробництв із застосуванням технологій п'ятого та шостого технологічних укладів; збільшення обсягів промислового виробництва в базових галузях економіки за рахунок створення нових виробництв з технологічними інноваціями; зростання частки промислових підприємств, які впроваджують продуктові та технологічні інновації; збільшення обсягів та частки виробництва і реалізації інноваційної продукції (послуг); нарощування експорту високотехнологічної продукції; збільшення кількості інтегрованих структур, що здійснюють виробництво і збут високотехнологічної продукції (послуг) за участі промислових підприємств та суб'єктів секторів ІТ, інновацій, інвестицій та НДДКР.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Васильців Т.Г., Лупак Р.Л., Штець Т.Ф. Обґрунтування стратегічних напрямів, цілей та заходів державної політики реалізації потенціалу ІТ-сектору економіки України. *Підприємництво і торгівля*. 2018. Вип. 23. С. 56–63.

2. Войтко С.В. Управління розвитком наукомістких виробництв : монографія. Київ : ВПІ Політехніка, 2012. 280 с.

3. Касьянов С. Державна допомога виробникам в Україні: реформування відповідно до норм СОТ та ЄС. Київ : Нора-друк, 2004. 86 с.

4. Кушнерук А.С. Досвід реалізації державної промислової політики в західних розвинених країнах. *Актуальні проблеми економіки*. 2012. № 6(132). С. 54–61.

5. Національна модель неоіндустріального розвитку України : монографія / за заг. ред. В.П. Вишневського. Київ : НАН України, Ін-т економіки промисловості, 2016. 519 с.

6. Піддубна Л.І. Конкурентоспроможність економічних систем : монографія. Київ : ІНЖЕК, 2007. 367 с.

7. Кіндзерський Ю.В. Промисловість України: стратегія та політика структурно-технологічної модернізації : монографія. Київ : Ін-т економіки та прогнозування НАН України, 2013. 536 с.

8. Ромусік Я.В. Технологічна структура економіки: вітчизняні та світові тенденції. *Ефективна економіка*. 2013. № 11. С. 1–5.

9. Kusnets P.W. An East Asian Model of Economic Development: Japan, Taiwan, and South Korea. *Ecnomic Development and cultural Change*. 1988. № 36. P. 11–43.

10. Vasyltsiv T.G., Lupak R.L., Osadchuck Yu.M. Assessement of the level of penetration of import dependence in the context of the import substitution policy in Ukraine. *Економічний часопис-XXI*. 2017. № 167(9–10). P. 13–17.

REFERENCES:

1. Vasyltsiv T.G., Lupak R.L., Shtets' T.F. (2018) Obgruntuvannya stratehichnykh napryamiv, tsiley ta zakhodiv derzhavnoyi polityky realizatsiyi potentsialu IT-sektoru ekonomiky Ukrayiny [Substantiation of strategic directions, goals and measures of the state policy of realizing the potential of the IT sector of the Ukrainian economy]. *Entrepreneurship and trade*, vol. 23, pp. 56-63.

2. Voytko V.S. (2012) Upravlinnia rozvytkom naukomistkyh vyrobnytstv [Management of the development of high-tech industries]. Kyiv : VPI Politehnika. (in Ukrainian)

3. Kas'yanov S. (2004) Derzhavna dopomoga vyrobnykam v Ukrayini: reformuvannia vidpovidno do norm SOT I YeS [State aid to producers in Ukraine: WTO and EU reform]. Kyiv : Nora-druk. (in Ukrainian)

4. Kushneruk A.S. (2012) Dosvid realizaciyi derzhavnoyi promyslovoyi polityky v zahidnuh rozvynenyh krayinah [Experience in implementing state industrial policy in the western developed countries]. *Current economic problems*. no. 6 (132), pp. 54-61.

5. Vyshnens'kyi V.P. (2016) Nacional'na model' neoindustrial'nogo rozvytku Ukrainy [National model of neo-industrial development of Ukraine]. Kyiv : Instytut ekonomiky promyslovosti NAN Ukrainy. (in Ukrainian)

6. Piddubna L.I. (2007) Konkurentosporomozhnist' ekonomichnyh system [Competitiveness of economic systems]. Kyiv : Inzhek. (in Ukrainian)

7. Kindzerskyi Yu.V. (2013) Promyslovist' Ukrainy: strategiya ta polityka strukturno-tehnologichnoyi modernizaciyi [Industry of Ukraine: strategy and policy of structural and technological modernization]. Kyiv : Instytut ekonomiky promyslovosti NAN Ukrainy. (in Ukrainian)

8. Romusik Ya.V. (2013) Tehnologichna struktura ekonomiky: vitchyzniani ta svitovi tendenciyi [Technological structure of the economy: domestic and world trends]. *An efficient economy*. no. 11, pp. 1–5.

9. Kusnets P.W. (1988) An East Asian Model of Economic Development: Japan, Taiwan, and South Korea. *Ecnomic Development and cultural Change*. № 36. pp. 11–43.

10. Vasyltsiv T.G., Lupak R.L., Osadchuck Yu.M. (2017) Assessement of the level of penetration of import dependence in the context of the import substitution policy in Ukraine. *Economic Journal-XXI*, no. 167 (9-10), pp. 13–17.

Shyshkova Yulia
Candidate of Economic Sciences, Associate Professor,
Senior Lecturer at Department of State and Local Finance
Ivan Franko National University of Lviv

THE STATE POLICY STRATEGIC PRIORITIES OF UKRAINE'S ECONOMY REINDUSTRIALIZATION ON THE BASIS OF TECHNOLOGICAL MODERNIZATION JUSTIFYING

Purpose of the article. The purpose of the article is to substantiate the strategic priorities of the state policy of re-industrialization of the Ukrainian economy on the basis of technological modernization. The article substantiates the strategic priorities of the state policy of ensuring the re-industrialization of the national economy of Ukraine on the basis of technological modernization of basic types of economic activity. The strategic goal of the state policy of reindustrialisation of the national economy of Ukraine is defined as technological modernization of existing and formation of new branches of the real sector of economy as a basis for competitiveness of the national economy.

Research Methodology. The research uses the methods of analysis and synthesis – to determine the basic methods and methodological approaches regarding the formation of a methodology for analyzing the technological modernization of Ukraine's economy, logical generalization – to identify the advantages and disadvantages, identify weaknesses and improve the methods for analyzing the technological modernization of the economy.

Results. The key aspects of such strategic priorities of state policy in this field as the creation of new industries in high-tech industries with available resource potential, the increase of the share of domestic industries with the use of technologies of the fifth and sixth technological structures, the increase of industrial production in the basic industries are substantiated new productions with technological innovations, an increase in the share of industrial enterprises introducing product and technological innovations, an increase in the volume and share of production and sales of innovative products (services), an increase in exports of high-tech products, an increase in the number of integrated structures engaged in the production and marketing of high-tech products (services) with the participation of industrial enterprises and subjects of the IT, innovation, investment and R&D sectors. It is established that the implementation of the state policy of re-industrialization of the domestic economy on the basis of technological modernization is ensured by the formation of the following conditions: creation of new industries in high-tech industries; growth of the share of domestic industries with the use of technologies of the fifth and sixth technological structures; increase in industrial production in basic sectors of the economy; the growth of the share of industrial enterprises introducing product and technological innovations, etc.

Novelty. Scientific novelty of the research is to identify and substantiate the strategic priorities of the state policy of ensuring the re-industrialization of the Ukrainian economy in the system of its modernization; strategic priorities are aligned with the general purpose of state regulation, and are defined in accordance with the key conditions of modern re-industrialization.

The practical significance. The practical significance of the results of the study is that a methodological basis for domestic state regulatory bodies has been formed.

СТРУКТУРА І НАПРЯМИ ПОЗАБЮДЖЕТНОГО ФІНАНСУВАННЯ ЗАКЛАДІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ

STRUCTURE AND DIRECTIONS OF EXTRABUDGETARY FINANCING OF HIGHER EDUCATION INSTITUTIONS

УДК 336.143
https://doi.org/10.32843/infrastruct36-13

Ящук Т.А.
к.е.н., викладач кафедри маркетингу, менеджменту та управління бізнесом
Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини

У статті показано значущість достатніх обсягів фінансування закладів вищої освіти для забезпечення їхньої статутної діяльності і розвитку. Проаналізовано чинники, які впливають на необхідність упровадження системи позабюджетного фінансування. Встановлено, що зменшення обсягів державного фінансування та посилення впливу комерційного складника на діяльність закладів вищої освіти в Україні зумовлюють їх перехід до моделей фінансування, які базуються на принципах конкуренції. Визначено сутність фінансування як сукупності джерел формування і використання грошових ресурсів закладів вищої освіти, необхідних для їхньої ефективної діяльності. Досліджено джерела і структуру позабюджетного фінансування університетів. Установлено, що в структурі позабюджетних надходжень найбільшу частку має плата за послуги, які надають заклади згідно із законодавством. Визначено напрями вдосконалення формування та підвищення ефективності використання фінансового забезпечення закладів вищої освіти.

Ключові слова: *ринок освітніх послуг, заклади вищої освіти, механізм фінансування, фінансове забезпечення, управління фінансовим забезпеченням, бюджетне фінансування, позабюджетне фінансування, плата за послуги.*

В статье показано значение достаточных объемов финансирования заведений высшего образования для обеспечения их уставной деятельности и развития. Проанализированы факторы, влияющие на необходимость внедрения системы внебюджетного финансирования. Установлено, что уменьшение объемов государственного финансирования и усиления влияния коммерческой составляющей на деятельность заведений высшего образования в Украине обусловливают их переход к моделям финансирования, основанным на принципах конкуренции. Определена сущность финансирования как совокупности источников формирования и использования денежных ресурсов заведений высшего образования, необходимых для их эффективной деятельности. Исследованы источники и структура внебюджетного финансирования университетов. Установлено, что в структуре внебюджетных поступлений наибольшую долю имеет плата за услуги, которые предоставляют заведения в соответствии с законодательством. Определены направления совершенствования формирования и повышения эффективности использования финансового обеспечения заведений высшего образования.

Ключевые слова: *рынок образовательных услуг, заведения высшего образования, механизм финансирования, финансовое обеспечение, управление финансовым обеспечением, бюджетное финансирование, внебюджетное финансирование, плата за услуги.*

The article defines the essence of financing as a set of sources for the formation and use of monetary resources of higher education institutions necessary for their effective operation in the conditions of the educational services market. It has been established that a decrease in the volume of state financing and an increase in the influence of the commercial component on the activities of higher education institutions in Ukraine determine their transition to a financing model based on the principles of competition. It was determined that the main factors that influence the increase in the importance of extra-budgetary sources of financing are: reduction in the state budget of the share of expenses for higher education; increased competition among higher education institutions; increase in the cost of goods and services that universities need to ensure their statutory activities; the need to increase the remuneration of scientific and pedagogical workers. It has been analyzed that extra budgetary funds finance a significant part of expenses for the remuneration of scientific and pedagogical workers, the acquisition of educational and methodological literature, payment of current household needs, communication services, travel expenses. The sources and structure of extra budgetary funding of universities are investigated. It has been established that in the system of extra-budgetary financing, the main source of revenue from fees for services provided by budgetary institutions in accordance with the law. A study of the structure of income from fees for services provided by universities shows that in recent years, the largest share among them is funds for services provided in accordance with their core business. The directions of improving the formation and increasing the efficiency of the use of financial support for higher education institutions are identified. It is proved that for the introduction of complex mechanisms of extra-budgetary financing, universities need to determine, based on regulatory documents, estimates of income and expenses, and ensure the efficient use of financial resources and material and technical values.

Key words: *educational services market, higher education institutions, financial mechanism, financial security, financial security management, budget financing, extra budgetary financing, service fees.*

Постановка проблеми. В умовах трансформації соціально-економічних і духовно-ідеологічних засад життєдіяльності нашої держави велике значення має ефективне функціонування системи вищої освіти як значущого соціального інституту. Освіта стала одним із продуктивних чинників, який безпосередньо впливає як на економіку, так і розвиток суспільства у цілому. Якісна підготовка кваліфікованих кадрів для всіх галузей матеріального і нематеріального виробництва завжди є пріоритетною, тому що вона визначає подальший прогресивний розвиток країни.

Необхідною передумовою успішного розвитку закладів вищої освіти є їх забезпеченість та раціональне використання фінансових ресурсів. Розроблення і реалізація ефективних механізмів фінансового забезпечення вищої освіти зумовлена недостатніми обсягами коштів державного бюджету, які надходять до університетів, та у зв'язку із цим потребою реалізації позабюджетного фінансування як необхідного джерела забезпечення їхньої діяльності. Тому вирішення проблем оптимального формування та раціонального використання необхідних грошових

коштів для закладів вищої освіти набуває практичного значення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Концептуальні принципи, засади, загальні і специфічні особливості процесу фінансового забезпечення діяльності закладів вищої освіти, обґрунтування організаційно-економічних основ формування їхніх фінансових ресурсів та визначення напрямів і шляхів підвищення ефективності фінансово-економічної діяльності університетів в умовах конкуренції досліджували вітчизняні та зарубіжні вчені-економісти: І.В. Абанкіна, Т.М. Боголіб, З.С. Варналій, М.В. Дмитришин, О.В. Калашникова, І.С. Каленюк, О.В. Красільник, О.В. Куклін, О.В. Люта, П. Маркуччі, Т.Н. Неровня, Є.А. Ніколаєнко, О.П. Панкрухін, Н.Г. Пігуль, Є.А. Стадний, К. Солерно, О.В. Тимошенко, Т. Шевальє, Л.С. Шевченко, Т. Шульц та ін.

Постановка завдання. Складність і багатофункціональність системи вищої освіти в умовах функціонування ринку освітніх послуг зумовлюють неможливість використання лише окремих фінансових інструментів, визначаючи потребу пошуку різноманітних джерел фінансового забезпечення закладів вищої освіти.

У фінансовому забезпеченні вітчизняних закладів невирішеною проблемою є дослідження системи потенційних джерел надходження грошових коштів, окрім бюджетного фінансування. Серйозною перепоною у цьому напрямі можна назвати недосконалість нормативно-правової бази діяльності закладів вищої освіти, зокрема щодо їх організаційно-правових форм і реальної самостійності у використанні позабюджетних коштів.

Здійснення аналізу механізму позабюджетного фінансування закладів вищої освіти має на меті сприяти поліпшенню їхніх фінансово-економічних показників діяльності і повному використанню освітнього й наукового потенціалу.

Метою статті є аналіз структури і напрямів позабюджетного фінансування закладів вищої освіти, обґрунтування їхньої організаційно-економічної діяльності з формування коштів позабюджетного фінансування, а також шляхів удосконалення управління механізмом фінансового забезпечення.

Виклад основного матеріалу дослідження. Відповідно до нормативно-правових актів, заклади вищої освіти крім освітньої і наукової діяльності, що фінансується з бюджету, мають можливість здійснювати додаткову діяльність, одержуючи за неї грошові надходження. На зростання ролі позабюджетних джерел фінансування мають вплив різноманітні чинники, головними з яких є:

– розширення автономії закладів вищої освіти;
– посилення ринкової конкуренції між закладами;
– зменшення обсягів державного фінансування;
– зростання потреб в освітніх послугах (одержання освіти, навчання в аспірантурі і докторантурі, надання другої освіти, підвищення кваліфікації та професійної перепідготовки тощо).

Науковці стверджують [1, с. 21], що для залучення додаткових джерел фінансування установи сфери освіти можуть використовувати тільки два джерела: власний інтелектуальний капітал і матеріальну базу. Інтелектуальний капітал забезпечить розвиток освітньої і наукової діяльності, матеріальна база дасть змогу з оптимальними витратами розвивати як відповідальні, так і непрофільні для навчального закладу напрями діяльності.

Доходи, одержані від надання платних послуг, спрямовуються, насамперед, на відшкодування витрат, пов'язаних із наданням цих послуг, сплату податків, обов'язкових згідно з чинним законодавством внесків, відрахувань, зборів, платежів. У першу чергу доходи від надання платних послуг мають спрямовуватися на покриття потреби в коштах на заробітну плату працівників і нарахування на неї, матеріальне забезпечення студентів із числа дітей-сиріт і студентів, які залишилися без піклування батьків, виплату стипендії, харчування в порядку державного забезпечення відповідних визначених законом категорій студентів, оплату витрат, пов'язаних із господарським утриманням закладу, інші невідкладні витрати закладу в цілому. Прибуток, який залишається в закладах освіти після виплат вищезазначених сум, може спрямовуватися на придбання обладнання, капітальний ремонт приміщень, матеріальне забезпечення працівників [1, с. 21].

Для дослідження сутності і тенденцій позабюджетного фінансування як об'єктів аналізу нами вибрано класичні і педагогічні університети, які займають чільні місця у рейтингах закладів освіти: класичні університети – Дніпровський національний університет ім. Олеся Гончара (ДНУ), Криворізький національний університет (КрНУ), Сумський державний університет (СДУ), Чернівецький національний університет ім. Юрія Федьковича (ЧНУ); педагогічні університети – Бердянський державний педагогічний університет (БДПУ), Тернопільський національний педагогічний університет ім. Володимира Гнатюка (ТНПУ), Уманський державний педагогічний університет ім. Павла Тичини (УДПУ), Харківський національний педагогічний університет ім. Г.С. Сковороди (ХНПУ) [2].

Аналіз функціонування механізму фінансування закладів вищої освіти на основі оприлюдненої ними фінансової та бюджетної звітності показує, що у 2017 р. найбільше коштів надійшло до спеціальних фондів Сумського державного університету – 242 369 972,05 грн, Чернівецького національного університету ім. Юрія Федьковича – 144 381 669,00 грн, Дніпровського національного університету ім. Олеся Гончара – 69 525 468,91 грн (рис. 1).

Відзначимо тенденцію поступового зростання протягом 2014–2017 рр. обсягів надходжень коштів

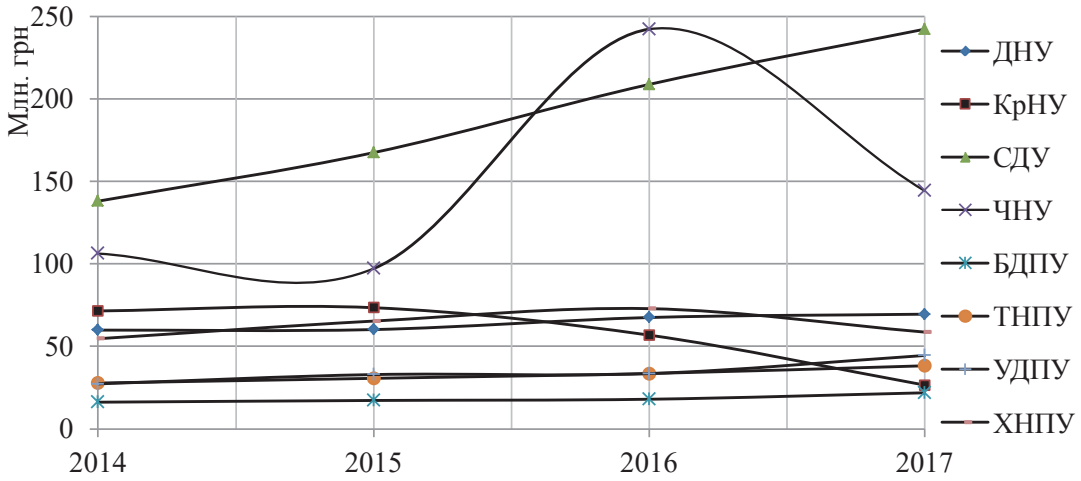

Рис. 1. Динаміка надходжень коштів у заклади вищої освіти у 2014–2017 рр. зі спеціального фонду бюджету за КПКВК 2201160, млн. грн

Джерело: складено за даними фінансової звітності закладів вищої освіти

у заклади вищої освіти до їхніх спеціальних фондів. Найбільшою мірою це стосується Сумського державного університету (збільшення у 2017 р. порівняно з 2014 р на 75,5%), Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини (63,2%), Тернопільського національного педагогічного університету ім. Володимира Гнатюка (37,7%), Бердянського державного педагогічного університету (35,2%).

Керівництво закладів вищої освіти в умовах зменшення державного фінансування для забезпечення фінансової стійкості реалізовує стратегію ефективної фінансово-економічної діяльності. Вона може бути впроваджена шляхом застосування сучасних методів управління фінансами, моніторингу ефективності фінансової діяльності, контролю й аудиту використання грошових коштів, аналізу та моделювання вибору оптимальних принципів діяльності.

Ефективний процес управління фінансовими ресурсами вишу має базуватися на стратегічних фінансових орієнтирах, які передбачають розроблення і реалізацію низки заходів для поточної діяльності ВНЗ, спрямованих на досягнення нормальної стійкості системи фінансування та нарощування конкурентних переваг закладу вищої освіти [3, с. 50].

Під час дослідження встановлено, що у структурі позабюджетних надходжень найбільшу частку має плата за послуги, які надають заклади згідно із законодавством. Професор Т.М. Боголіб указує: «Освітні послуги як специфічний товар, якість якого підпорядковується законам ринкової конкуренції та деяким обмеженням держави, характеризуються такими основними ознаками: підготовленістю професорсько-викладацького персоналу та його участю в науково-дослідній роботі; відпрацьованістю освітніх стандартів і програм; організацією і проведенням роботи щодо підготовки абітурієнтів до вступу у ВНЗ; рівнем організації навчально-освітнього процесу; рівнем розвитку матеріально-технічної бази вищого навчального закладу» [4, с. 237].

На рис. 2 видно, що у переважній більшості університетів серед зароблених коштів майже 100% займає оплата наданих освітніх послуг. Так, цей вид позабюджетного наповнення фінансових ресурсів у 2017 р. порівняно з 2014 р. розширювався у Сумському державному університеті (із 71,2% до 97,7%), Криворізькому національному університеті (із 77,3% до 92,9%), Чернівецькому національному університеті ім. Юрія Федьковича (із 79,3% до 85,8%).

Таким чином, плата за послуги є вагомим джерелом позабюджетних надходжень закладів вищої освіти, тому доречно здійснити їх детальний аналіз. Законом України «Про освіту» визначено [5], що джерелами фінансування суб'єктів освітньої діяльності можуть бути: плата за науково-дослідні роботи (послуги) та інші роботи, виконані на замовлення підприємств, установ, організацій, інших юридичних та фізичних осіб; доходи від реалізації продукції навчально-виробничих майстерень, підприємств, цехів і господарств, від надання в оренду приміщень, споруд, обладнання.

Проаналізуємо структуру доходів, які формуються у результаті надходження від плати за послуги, що надаються закладами вищої освіти згідно з нормативними документами (рис. 3).

Здійснивши аналіз грошових коштів, отриманих у 2017 р. закладами вищої освіти як плата за послуги, бачимо, що найбільшою частиною у її структурі є фінансові надходження, отримані за послуги, що надаються закладами освіти згідно з їхньою основною діяльністю: у педагогічних університетів (Харківський національний педагогічний

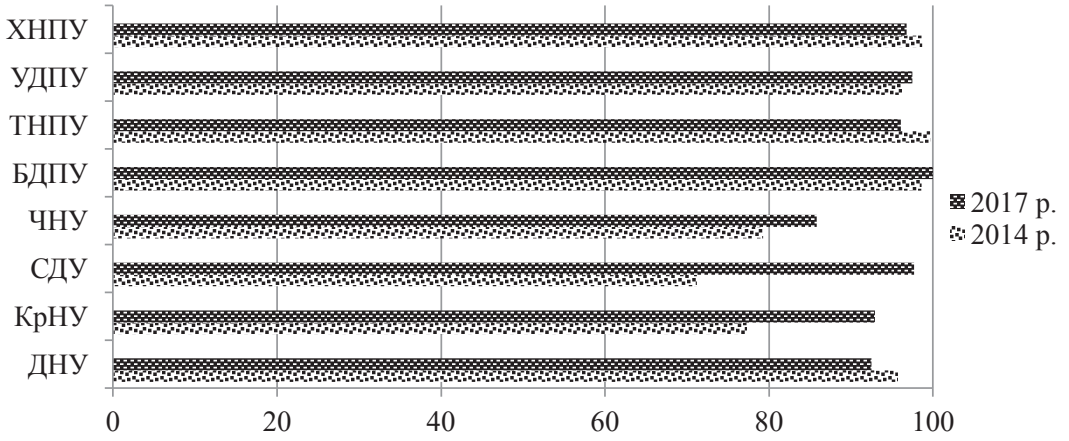

Рис. 2. Частка коштів, отриманих як плата за послуги, у структурі спеціального фонду бюджету закладів вищої освіти за КПКВК 2201160 у 2014 і 2017 рр.,%

Джерело: складено за даними фінансової звітності закладів вищої освіти

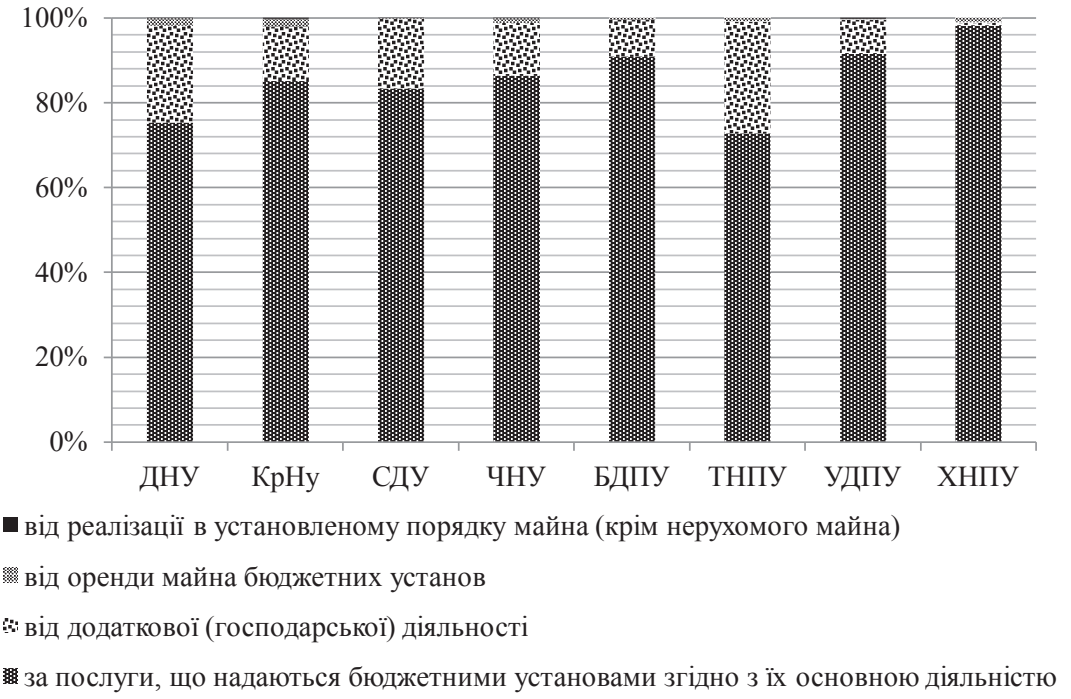

Рис. 3. Структура коштів, отриманих закладами вищої освіти як плата за послуги за КПКВК 2201160 у 2017 р.,%

Джерело: складено за даними фінансової звітності закладів вищої освіти

університет ім. Г.С. Сковороди – 98,1%, Уманський державний педагогічний університет ім. Павла Тичини – 91,4%, Бердянський державний педагогічний університет – 90,9%); у класичних університетів (Чернівецький національний університет ім. Юрія Федьковича – 86,4%, Криворізький національний університет – 85,1%, Сумський державний університет – 83,4%) [2].

Ці заклади вищої освіти мають кваліфікованих науково-педагогічних працівників, потужну матеріально-технічну і наукову базу, високий рівень підготовки фахівців різноманітних спеціальностей. Реалізація цього значного потенціалу дає можливість надавати якісні освітні послуги з навчання студентів, перепідготовки і підвищення кваліфікації, довузівської підготовки.

Отже, погодимося з думкою, що в сучасних умовах вищий навчальний заклад виходить на ринок освіти і на ринок праці з результатами своєї освітньої діяльності – товаром, який набирає форму послуг, програм, курсів тощо, опосередкованими у знаннях, уміннях і навичках випускників, підтвердженими дипломом або сертифікатом [6, с. 19].

Необхідність вирішення проблем, пов'язаних із фінансовим забезпеченням вищої освіти, вимагає впровадження нових підходів до фінансування

державних вищих навчальних закладів (ДВНЗ) за рахунок коштів загального та спеціального фондів державного бюджету України та/або місцевих бюджетів, збільшення власних надходжень шляхом здійснення вищими навчальними закладами передбачених чинним законодавством операцій підприємницького характеру [7, с. 7].

Висновки з проведеного дослідження. Таким чином, розроблення й упровадження новітніх механізмів фінансування вищої освіти забезпечує університетам можливість реагувати на вплив макроекономічних чинників, залучаючи кошти фізичних та юридичних осіб для вирішення проблем фінансової стійкості.

Формування і розвиток закладами вищої освіти позабюджетних джерел грошових коштів створюють позитивні передумови для реалізації стратегії ефективних економічних відносин у сфері вищої освіти та є ефективними інструментами управління їхніми фінансовими ресурсами. Усе це сприяє розширенню фінансової самостійності та автономії закладів вищої освіти, забезпечуючи умови для підвищення ефективності їхньої діяльності і здатності до діяльності в умовах функціонування ринку освітніх послуг.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Проблеми управління фінансами вищих навчальних закладів : монографія / за заг. ред. А.З. Підгорного. Одеса : ФОП Гуляєва В.М., 2017. 152 с.

2. Ящук Т.А. Механізм фінансування діяльності закладів вищої в умовах нестабільності ринку освітніх послуг : дис. … канд. екон. наук : 08.00.03. Київ, 2019. 315 с. URL: https://library.krok.edu.ua/media/library/category/disertatsiji-yashchuk_2019-disertatsija.pdf (дата звернення: 18.10.2019).

3. Ящук Т.А., Чирва О.Г. Напрями удосконалення механізму фінансового забезпечення діяльності закладів вищої освіти. *Економічний вісник Запорізької державної інженерної академії*. 2018. № 5(17). С. 45–50.

4. Боголіб Т.М. Роль освіти і науки у постіндустріальному розвитку України : монографія. Київ : Корпорація, 2010. 408 с.

5. Про освіту : Закон України від 05.09.2017 № 2145-VIII. URL : http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2145-19/page (дата звернення: 20.10.2019).

6. Александров В. Освітня послуга: суть та моделі якості. *Освіта і управління*. 2006. № 1. С. 156–164.

7. Левицька С., Харук Ю. Фінансування діяльності вітчизняних державних вищих навчальних закладів в умовах сталого національного розвитку. *Нова педагогічна думка*. 2013. № 1.1. С. 7.

REFERENCES:

1. Problemy upravlinnja finansamy vyshhykh navchaljnykh zakladiv : monoghrafija (2017) [Problems of financial management of higher education institutions]. Odesa: FOP Ghuljajeva V. M. (in Ukrainian)

2. Jashhuk T.A. (2019) Mekhanizm finansuvannja dijaljnosti zakladiv vyshhoji v umovakh nestabiljnosti rynku osvitnikh poslugh [The mechanism of higher education institutions financing in the conditions of the instability of the educational services market]. Kyjiv, 2019. 315 p. Available at: https://library.krok.edu.ua/media/library/category/disertatsiji-yashchuk_2019-disertatsija.pdf (accessed 18 October 2019).

3. Jashhuk T.A., Chyrva O.G. (2018) Naprjamy udoskonalennja mekhanizmu finansovogho zabezpechennja dijaljnosti zakladiv vyshhoji osvity [Directions for improving the mechanism of financial support for higher education institutions]. *Economic Bulletin of Zaporizhzhya State Engineering Academy*, vol. 5 (17), pp. 45–50.

4. Bogholib T.M. (2010) Rolj osvity i nauky u postindustrialjnomu rozvytku Ukrajiny [The role of education and science in the post-industrial development of Ukraine]. Kyjiv : Korporacija.

5. Pro osvitu: Zakon Ukrajiny vid 05.09.2017 № 2145-VIII [On education: Law of Ukraine]. Available at: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2145-19/page (accessed 20 October 2019).

6. Aleksandrov V. (2006) Osvitnja poslugha: sutj ta modeli jakosti [Educational service: the essence and models of quality]. *Education and Management,* no. 1, pp. 156–164.

7. Levycjka S., Kharuk J. (2013) Finansuvannja dijaljnosti vitchyznjanykh derzhavnykh vyshhykh navchaljnykh zakladiv v umovakh stalogho nacionaljnogho rozvytku [Financing the activities of domestic higher education institutions in conditions of stable national development]. *New pedagogical thought*, no.1.1, p. 7.

Yashchuk Tetiana
Candidate of Economic Sciences,
Lecturer in Marketing and Business Management
Pavlo Tychuna Uman State Pedagogical University

STRUCTURE AND DIRECTIONS OF EXTRABUDGETARY FINANCING OF HIGHER EDUCATIONAL INSTITUTIONS

The purpose of the article. The problem of financing the activities of various entities is one of the key in economic science. It has special significance for higher education - a social institution, which performs the important function of training specialists to ensure the life of society. Reforming the higher education system in our country involves the search and implementation of effective models for its financial support. The essence, tendencies and patterns of extrabudgetary funding that we examined are related to the functioning of the domestic economic system as a whole and, in particular, to the formation and use of budget funds. It is their insufficient volumes that determine the scientific and practical search for optimal mechanisms for financial support of universities.

Methodology. The study is based on the institutional sense of financing as a set of sources for the formation and use of monetary resources of institutions necessary for their effective work in order to provide educational services to consumers and to train specialists for the national economy.

Results. Such a scientific approach to the interpretation of financing of higher education institutions made it possible to study the state and trends of their financial support; to identify the features of the functioning of the financial mechanism of institutions and to analyze the relationship between budgetary and extra budgetary sources of financing. The organizational and economic activities of universities in the development of extra budgetary funding were also investigated and evaluated. It has been established that a decrease in the volume of state financing and an increase in the influence of the commercial component on the activities of higher education institutions in Ukraine determine their transition to a financing model based on the principles of competition. Modern socio-economic conditions set high quality requirements for the mechanism of financing higher education in our state: comprehensiveness, inclusiveness; consistency, debugging; efficiency; compliance with the results management model; innovativeness; legality, legal security; detailed analysis of the effectiveness of their use, professional approach. It has been determined that a number of socio-economic and political factors influence this process: the macroeconomic situation in the country, the level of reform of the main spheres of life, the underdeveloped regulatory framework, large migration flows to other countries, external threats to state security and the need to combat them like that.

Practical implications. The results of the study can become the basis for improving the formation and increasing the efficiency of the use of financial support for higher education institutions. To ensure the consistency and complexity of extra budgetary funding, university management needs to determine its specific paths in accordance with regulatory documents, make estimates of income and expenses, ensure targeted, efficient use and preservation of cash and material assets.

Value/originality. In our work, we examined the issue of extrabudgetary funding of higher education institutions. The search for new forms of financing higher education allows both government education authorities and universities to adapt to difficult socio-economic conditions, raise funds from legal entities and individuals to solve problems, and reduce the risks of underfunding. The challenges facing higher education determine the prospects for further research, in particular, the sources of its financing.

РОЗДІЛ 3. ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ ПІДПРИЄМСТВАМИ (ЗА ВИДАМИ ДІЯЛЬНОСТІ)

ФІНАНСОВА РЕСТРУКТУРИЗАЦІЯ: ОСОБЛИВОСТІ ТА ЕФЕКТИВНІСТЬ ПРОВЕДЕННЯ В УКРАЇНІ

FINANCIAL RESTRUCTURING: FEATURES AND EFFICIENCY OF CONDUCTING IN UKRAINE

УДК 658.16:337.72
https://doi.org/10.32843/infrastruct36-14

Боднар О.А.
к.е.н., асистент кафедри фінансів, банківської справи та страхування
Миколаївський національний аграрний університет
Врабіє Н.В.
магістрант
Миколаївський національний аграрний університет
Джосан В.П.
магістрант
Миколаївський національний аграрний університет

У статті проаналізовано процедури фінансової реструктуризації. Поняття «фінансова реструктуризація» визначено як добровільний переговорний процес між боржником і кредиторами з приводу узгодження певних шляхів реструктуризації грошових зобов'язань боржника та його господарської діяльності відповідно. Встановлено, що успішність проведення цієї процедури залежить від бажання і готовності сторін домовлятися. Досліджено зміст та ефективність реструктуризації як процесу адаптації внутрішніх структур компанії, незалежно від її масштабів та організаційно-правової форми, до постійно мінливих під впливом різних факторів умов існування та розвитку зовнішнього середовища. Визначено, що основними механізмами, що використовуються під час фінансової реструктуризації, є розстрочка виконання грошових зобов'язань, перегляд розміру процентних ставок та інших умов кредитного договору. Доведено, що процес реструктуризації є необхідним для регулювання, дасть змогу підприємству відновити ефективність і конкурентоспроможність.
Ключові слова: *реструктуризація, фінансова реструктуризація, ефективність, конкурентоспроможність.*

В статье проанализированы процедуры финансовой реструктуризации. Понятие «финансовая реструктуризация» определено как добровольный переговорный процесс между должником и кредиторами по поводу согласования определенных путей реструктуризации денежных обязательств должника и его хозяйственной деятельности соответственно. Установлено, что успешность проведения этой процедуры зависит от желания и готовности сторон договариваться. Исследовано содержание и эффективность реструктуризации как процесса адаптации внутренних структур компании, независимо от ее масштабов и организационно-правовой формы, к постоянно меняющимся под воздействием различных факторов условий существования и развития внешней среды. Определено, что основными механизмами, которые используются при финансовой реструктуризации, является рассрочка исполнения денежных обязательств, прощение долга, пересмотр размера процентных ставок и других условий кредитного договора. Доказано, что процесс реструктуризации необходим для регулирования, процесс, который позволяет предприятию восстановить эффективность и конкурентоспособность.
Ключевые слова: *реструктуризация, финансовая реструктуризация, эффективность, конкурентоспособность.*

The article analyzes the financial restructuring procedures. The term "financial restructuring" is defined as a voluntary negotiation process between the debtor and creditors to agree on certain ways of restructuring the debtor's monetary obligations and, where appropriate, his or her economic activity accordingly. The main prerequisites for enterprise restructuring are systemic changes and low efficiency of companies, organizations or institutions, which are caused by business non-compliance with the changing market requirements. The consequences of such a situation are poor financial performance, lack of working capital, high levels of receivables and payables. The need for restructuring is also possible in successful businesses: modifying business scale or market conditions requires a change in management. It is established that the success of this procedure depends on the willingness and willingness of the parties to agree. It has been determined that the main mechanisms used during the financial restructuring are installments of the fulfillment of monetary obligations, debt forgiveness, revision of the interest rates and other terms of the loan agreement. The content and effectiveness of restructuring as a process of adaptation of internal structures of a company, regardless of its scale and organizational and legal form, are constantly investigated under the influence of various factors of conditions of existence and development of the environment. It has been proved that the restructuring process is necessary for regulation, a process that allows the enterprise to restore efficiency and competitiveness. It is suggested to lead the enterprise restructuring from top to bottom from the enterprise goals to the works, which implements the algorithm of achieving the set goals, and in the presence of clearly defined goals, the concept of restructuring, understanding of each stage and methods by which it is necessary to act. As a result of the conducted researches the efficiency and expediency of carrying out the procedure of financial restructuring were revealed. It can be stated that the restructuring process is quite difficult, but it is necessary to regulate the process, which allows the enterprise to restore efficiency and competitiveness.
Key words: *restructuring, financial restructuring, efficiency, competitiveness.*

Постановка проблеми. Основними передумовами реструктуризації підприємства є системні зміни та низька ефективність роботи компаній, організацій або ж установ, що викликані невідповідністю бізнесу до мінливих вимог ринку. Наслідками такої ситуації є незадовільні фінансові показники, нестача оборотних коштів, високий рівень дебіторської і кредиторської заборгованості. Потреба реструктуризації можлива і в успішних підприємствах: модифікація масштабів бізнесу або ринкових умов вимагає зміни системи управління. Стратегічні цілі організації можуть передбачити певні організаційні та фінансові перетворення, що дає можливість забезпечити подальшу ефективність бізнесу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженням проблеми фінансової

реструктуризації присвячені роботи закордонних учених: А.Є. Сісецької, А.В. Звєрева, Е. Дж. Долана [7], К.Д. Кампбела [7], Р. Дж. Рембелла [7], О.І. Лаврушина; серед вітчизняних учених можна виділити Т.В. Одноріженко [2], В.К. Грищенко [4] та І.П. Зарицьку [5]. Проте питання залишається актуальним і донині.

Постановка завдання. Метою дослідження є виявлення змісту та ефективності реструктуризації як процесу адаптації внутрішніх структур компанії, незалежно від її масштабів та організаційно-правової форми, до постійно мінливих під впливом різних факторів умов існування та розвитку зовнішнього середовища.

Виклад основного матеріалу дослідження. Запропонована Законом України «Про фінансову реструктуризацію» від 14.06.2016 № 1414-VIII (далі – Закон) процедура фінансової реструктуризації фактично є добровільним переговорним процесом між боржником і кредиторами з приводу погодження шляхів реструктуризації грошових зобов'язань боржника і його господарської діяльності загалом [1]. Так, успішність її проведення лежить не стільки в юридичній площині, скільки залежить від бажання та готовності сторін домовлятися. Для цих цілей Закон встановлює такі механізми, як розстрочка виконання грошових зобов'язань, прощення боргу, перегляд розміру процентних ставок та інших умов кредитного договору, відстрочка виконання окремих зобов'язань, надання нового фінансування, залучення нових інвестицій, передача права власності на майно боржника кредитору, конвертація боргу в статутний капітал, реорганізація та структурування бізнесу, зміна керівництва боржника чи структури корпоративного управління боржника тощо [1].

Реструктуризованими можуть бути всі грошові зобов'язання боржника, що виникли як на договірних, так і на інших підставах, передбачених законодавством, включаючи податки, збори та інші обов'язкові платежі на користь держави. До складу грошового зобов'язання боржника, окрім основної суми боргу, обов'язково включаються неустойка (штраф, пеня) та інші майнові чи фінансові санкції. При цьому точний склад і розмір грошового зобов'язання, що підлягатиме реструктуризації, фіксуватиметься на день подання боржником письмової заяви про реструктуризацію та, відповідно, не підлягатиме збільшенню, зокрема в результаті нарахування штрафних санкцій [1].

Реструктуризацію підприємства слід проводити згори вниз – від цілей підприємства до робіт, завдяки яким реалізується алгоритм досягнення поставлених цілей.

В іншому разі реструктуризація не має жодного сенсу, бо заходи, які проводяться, є не реструктуризацією, а нормальним і необхідним для збереження та стійкості бізнес-системи процесом постійної модернізації окремих елементів системи управління підприємством.

Нині міжнародна практика і досвід проведення реструктуризації в Україні свідчать про те, що реструктуризація – це одне з найскладніших управлінських завдань.

Вона не є одноразовою зміною в структурі капіталу або у виробництві. Під час реалізації цього процесу потрібно враховувати безліч обмежень і специфіку тієї компанії, в якій він проводиться.

Отже, проводити його необхідно тільки за наявності чітко визначених цілей, концепції реструктуризації, розуміння кожного її етапу і методів, за допомогою яких необхідно діяти.

У процесі реструктуризації компанія здійснює процедуру реорганізації, яка у вузькому сенсі означає перетворення, перебудову організаційної структури та управління компанією.

Реорганізація підприємства проводиться за такою схемою:

– зовнішнє управління майном боржника і санація, якщо підприємство визнано банкрутом, а структура його балансу – незадовільною;

– підвищення ефективності працездатного (платоспроможного) підприємства, що проводиться за ініціативою компанії;

– примусово, за рішенням обласних та регіональних антимонопольних органів, якщо комерційні і некомерційні організації, що здійснюють підприємницьку діяльність, займають домінуюче становище і зробили два і більше порушення антимонопольного законодавства.

Відповідно до законодавства реорганізація юридичної особи може бути здійснена за рішенням його засновників (учасників) або органа (юридичної особи), уповноваженого на те установчими документами [1]. Згідно з Цивільним кодексом України, формами реорганізації є злиття, приєднання, поділ, виділення, виведення, перетворення. Тим же кодексом передбачено забезпечення прав кредиторів у разі реорганізації юридичної особи.

Під час злиття юридичних осіб права та обов'язки кожного з них переходять до новоствореної юридичної особи згідно з передавальним актом.

Під час приєднання юридичної особи до іншої юридичної особи всі права та обов'язки приєднаного підприємства передаються згідно з передавальним актом.

Під час поділу юридичної особи її права та обов'язки переходять до новоствореної юридичної особи відповідно до розподільчого балансу.

Під час виділення зі складу юридичної особи однієї або декількох юридичних осіб до кожної з них переходять права та обов'язки реорганізованої юридичної особи згідно з розподільчим балансом.

Під час перетворення юридичної особи одного виду в юридичну особу іншого виду (зміни організаційно-правової форми) до новоствореної

юридичної особи переходять права та обов'язки реорганізованої юридичної особи згідно з передавальним актом (наприклад, товариство з обмеженою відповідальністю перетворюється на відкрите акціонерне товариство).

Необхідним етапом реорганізації є оформлення передавальних актів і розподільчих балансів. Кожна зі сторін повинна мати Положення про правонаступництво за всіма зобов'язаннями, реорганізацію юридичної особи щодо всіх її кредиторів та боржників, включаючи зобов'язання, які оскаржуються сторонами.

Реорганізація у формі виділення – складний, але широко затребуваний спосіб реорганізації акціонерних товариств, який дає змогу ефективно і недорого вирішувати багато завдань реструктуризації бізнесу [3].

Зокрема, найбільш популярний метод виведення частини активів компанії шляхом створення дочірніх структур має низку істотних недоліків порівняно з процедурою реорганізації у формі виділення, коли зазначений актив переходить до новоствореного товариства за розподільчим балансом у результаті правонаступництва.

До зазначених недоліків належить необхідність проведення незалежної оцінки вартості виведеного активу, а значить, створення акціонерного товариства зі статутним капіталом, розмір якого значно перевищує балансову вартість активу.

Розмір статутного капіталу створюваної (нової) юридичної особи може не дорівнювати розміру переданих активів і може бути значно меншим. Для рівності активу і пасиву у створюване товариство за розподільчим балансом передається відповідна частина заборгованостей підприємства, що реорганізується.

Чим більший статутний капітал створюваної юридичної особи, тим менше заборгованостей йому повинно бути передано за розподільчим балансом, і навпаки, якщо статутний капітал нової юридичної особи невеликий, а розмір активів, що передаються суттєво, обсяг переданої заборгованості буде значним [4].

При цьому виникають серйозні податкові проблеми, пов'язані з особливим статусом угод щодо виведення значних активів товариства (великих угод і договорів, у вчиненні яких є зацікавленість згідно з корпоративною політикою компанії).

Також є ймовірність визнання правочинів щодо відчуження значущих активів за договорами купівлі-продажу і рішенням про створення дочірніх структур недійсними [5].

Показниками ефективності фінансової реструктуризації підприємств є:

– підвищення продуктивності праці за рахунок запровадження системи сучасних машин, автоматизованих ліній та ін.;

– зниження витрат виробництва;

– досягнення і збільшення прибутковості;

– збільшення обсягів виробництва та продажів продукції;

– збільшення грошових надходжень;

– поновлення платоспроможності та ліквідності.

Перехід до послідовності здійснення реорганізації здійснюється поетапно. Відповідно на початковому етапі проводиться комплексна діагностика поточного стану організації, аналізується вплив зовнішнього і внутрішнього середовища на підприємство. На основі отриманих результатів визначаються напрями реструктуризації.

Фінансова реструктуризація на виробничих підприємствах пов'язана зі зміною структури і розмірів власного та позичкового капіталу, а також зі змінами в інвестиційній діяльності підприємства. Отже, це такі заходи:

– реструктуризація заборгованості перед кредиторами;

– одержання додаткових кредитів;

– збільшення статутного капіталу;

– заморожування інвестиційних вкладень.

У результаті реалізації проекту реструктуризації компанії й організації використовують основні фінансові інструменти підвищення конкурентоспроможності компанії протягом одного-двох років, які повинні допомогти досягнути таких результатів:

– завоювання ліквідуючих позицій у виділених стратегічних сегментах ринку (за рахунок якості, ціни, параметрів продукції, послуг, сервісу тощо);

– зменшення витрат організації в основній продукції за рахунок виділення зайвих виробничих потужностей;

– підвищення якості готової продукції та її споживчих властивостей;

– оптимізація основних процесів (закупівель, виробництва, поставок);

– впровадження прозорої, ринково-орієнтованої системи управління;

– формування відповідальності за досягнення вищевказаних результатів і мотивації співробітників до їх досягнення [5].

Успішним прикладом є процедура фінансової реструктуризації Товариства з обмеженою відповідальністю «ПАККО ХОЛДИНГ» за допомогою Акціонерного товариства «Державний ощадний банк України», який виступає у ролі залученого кредитора. Фінансова реструктуризація була проведена 22.10.2019 року для отримання суттєвих змін у роботі компанії, покращення ринкових умов та зменшення рівня дебіторської і кредиторської заборгованості. Відповідна процедура проводилася згідно з визначеним планом заходів, складався прогноз реструктуризації. Механізм реалізації програми реструктуризації проведено із зазначенням термінів проведення заходів. Використавши певний набір інструментів реструктуризації, також було запроваджено мораторій

на задоволення вимог кредиторів. Із успішним завершенням реструктуризації ТОВ «ПАККО ХОЛДИНГ» в повному обсязі поновив виконання взятих на себе зобов'язань перед кредиторами та партнерами. Завершальним етапом став аналіз ефективності проведеної реструктуризації акціонерного товариства [7].

Завдяки фінансовій реструктуризації банк та позичальник можуть досягти взаємовигідного компромісу, і в подальшому Ощадбанк планує продовжити використання процедури фінансової реструктуризації для врегулювання проблемної заборгованості та поліпшення якості свого кредитного портфеля.

Висновки з проведеного дослідження. Отже, у результаті проведених досліджень виявлено ефективність та доцільність проведення процедури фінансової реструктуризації**.** Можна констатувати, що процес реструктуризації досить важкий, але необхідний для регулювання процес, який дає змогу підприємству відновити ефективність і конкурентоспроможність.

Крім того, він вимагає значних витрат, оскільки потрібно залучити великий обсяг інвестицій для модернізації виробничих потужностей, здійснення великих майнових угод тощо.

З метою підвищення ефективності фінансової реструктуризації підприємств в системі антикризового фінансового управління необхідно дотримуватися таких заходів, як спільна скоординована діяльність керівників усіх рівнів і провідних фахівців підприємства та залучення сторонніх фахівців із реструктуризації; посилена робота з персоналом із метою його мотивації на навчання, забезпечення «бойового духу», участі в розробленні інновацій, підтримки їх упровадження й ефективності роботи в єдиній команді; комплексність розробок, що виконуються і впроваджуються, за однозначного визначення пріоритетних робіт, напрямів, проектів і концентрації зусиль на їх першочерговому безумовному виконанні та надання максимальної самостійності всім підрозділам підприємства.

За дотримання всіх вищезазначених заходів процес фінансової реструктуризації буде вважатися ефективним, відбудеться врегулювання заборгованостей, зменшиться рівень дебіторської та кредиторської заборгованості, збільшаться грошові надходження, поновиться ліквідність та платоспроможність.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Про фінансову реструктуризацію Закон України від14.06.2016№1414-VIIIURL:https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1414-19 (дата звернення: 22.10.2019).

2. Однороженко Т.В. Теоретичне обґрунтування поняття реструктуризації банківського сектору URL: http://www.nbuv.gov.ua (дата звернення: 22.10.2019).

3. Стратегія Національного банку України щодо реструктуризації та реорганізації банків у стані фінансової скрути. Постанова Правління Національного банку України URL: https:zakon3.rada.gov.ua/laws/show/v0502500-98(дата звернення: 22.10.2019).

4. Грищенко В. Світова фінансова криза: діагностика та нові підходи до виживання на фінансовому ринку.*Вісник НБУ*.2018. № 2. С. 20–26.

5. Зарицка І. Передумови та особливості прояву сучасної світової банківської кризи. *Вісник НБУ*. 2019. №5. С. 21–29.

6. Мельник О. Складові організаційно-економічного механізму розвитку інноваційного підприємства. *Вісник МНАУ.* URL: http://www.mnau.edu.ua/abstracts/abstracts2012-04-18-20.pdf#page=105 (дата звернення: 23.10.2019).

7. Дзюблюк О. Механізм забезпечення якості ефективності реструктуризації й управління кредитним ризиком банку в період кризових явищ в економіці. *Журнал європейської економіки*. 2019. № 1. С. 108–125.

REFERENCES:

1. Financial restructuring law of ukraine of 14.06.2016 № 1414-VIIIURL: URL: zakon.rada.gov.ua/laws/show/1414-19 (accessed 22 October 2019).

2. Odnorozhenko T.V. Theoretical substantiation of the concept of banking sector restructuring URL: http://www.nbuv.gov.ua (accessed: 22 October 2019).

3. Strategy of the national bank of ukraine on restructuring and reorganization of banks in the state of financial distress / resolution of the board of the national bank of ukraine dated 01.12.98 № 502 URL: https://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/v0502500-98 (accessed 22 October 2019).

4. Gryshchenko V (2018) Svitova finansova kriza: diagnostika ta novi pidkhodi do vizhivannya na finansovomu rinku [The world financial crisis: diagnosis and new approaches to survival in the financial market] *Bulletin of the National Bank of Ukraine*. № 2 pp.20-26.

5. Zaritskaya I. (2019) Peredumovi ta osoblivosti proyavu suchasnoї svitovoї bankivs'koї krizi [Preconditions and peculiarities of manifestation of the modern world banking crisis] *Bulletin of the National Bank of Ukraine*. 2019 № 5 pp. 21–29.

6. Melnyk O. Components of organizational and economic mechanism of innovation enterprise development *Herald MNAU*. URL: http://www.mnau.edu.ua/abstracts/abstracts2012-04-18-20.pdf#page=105 (accessed 23 October 2019).

7. Dzublyuk O. (2019) Mekhanizm zabezpechennya yakosti efektivnosti restrukturizatsiї y upravlinnya kreditnim rizikom banku v period krizovikh yavishch v ekonomitsi [The mechanism of quality assurance of restructuring efficiency and management of bank credit risk in the period of crisis phenomena in economy] Journal of European Economics. № 1. pp. 108–125.

Bodnar Elena
Candidate of Economic Sciences,
Assistant Lecturer of the Department of Finance, Banking and Insurance
Mykolayiv National Agrarian University
Vrabiie Nelia
Master's Degree Seeking Applicant
Mykolayiv National Agrarian University
Djosan Viktoria
Master's Degree Seeking Applicant
Mykolayiv National Agrarian University

FINANCIAL RESTRUCTURING: FEATURES AND EFFICIENCY OF CONDUCTING IN UKRAINE

The article analyzes the financial restructuring procedures. The term "financial restructuring" is defined as a voluntary negotiation process between the debtor and creditors to agree on certain ways of restructuring the debtor's monetary obligations and, where appropriate, his or her economic activity accordingly. It is established that the success of this procedure depends on the willingness and willingness of the parties to agree. The content and effectiveness of restructuring as a process of adaptation of internal structures of a company, regardless of its scale and organizational and legal form, are constantly investigated under the influence of various factors of conditions of existence and development of the environment.

The research methodology uses change and efficiency of restructuring as a process of adaptation of internal technological enterprises, independent of its large-scale and organizational-legal forms, to the time when they change under different factors, exist and are used, but they exist.

It has been determined that the main mechanisms used during the financial restructuring are installments of the fulfillment of monetary obligations, debt forgiveness, revision of the interest rates and other terms of the loan agreement. It has been proved that the restructuring process is necessary for regulation, a process that allows the enterprise to restore efficiency and competitiveness. It is suggested to lead the enterprise restructuring from top to bottom – from the enterprise goals to the works, which implements the algorithm of achieving the set goals, and in the presence of clearly defined goals, the concept of restructuring, understanding of each stage and methods by which it is necessary to act.

The main prerequisites for enterprise restructuring are systemic changes and low efficiency of companies, organizations or institutions, which are caused by business non-compliance with the changing market requirements. The consequences of such a situation are poor financial performance, lack of working capital, high levels of receivables and payables. The need for restructuring is also possible in successful businesses: modifying business scale or market conditions requires a change in management. The strategic goals of an organization may involve certain organizational and financial transformations, which makes it possible to ensure further business efficiency.

As a result of the conducted researches the efficiency and expediency of carrying out the procedure of financial restructuring were revealed. It can be stated that the restructuring process is quite difficult, but it is necessary to regulate the process, which allows the enterprise to restore efficiency and competitiveness. In addition, it is costly, as it requires a large amount of investment to upgrade production facilities, large property transactions, and more.

If all measures are taken, the process of financial restructuring will be considered effective, there will be a settlement of debts, the level of receivables and accounts payable will decrease, the cash receipts will be increased, liquidity and solvency will be restored.

СУТНІСТЬ ТА МЕТОДИ ОЦІНЮВАННЯ КОНКУРЕНТНИХ ПЕРЕВАГ ПІДПРИЄМСТВА У КОНТЕКСТІ УПРАВЛІННЯ НИМИ

THE ESSENCE AND METHODS OF EVALUATING THE COMPETITIVE ADVANTAGES OF THE ENTERPRISE IN THE CONTEXT OF MANAGING THEM

УДК 338.2

https://doi.org/10.32843/infrastruct36-15

Бреус С.В.
к.е.н., доцент,
доцент кафедри менеджменту
Київський національний університет технологій та дизайну
Бойко Д.А.
магістрант
Київський національний університет технологій та дизайну

Статтю присвячено дослідженню поняття «конкурентні переваги» та методів їх дослідження. Наведена характеристика цієї категорії та класифікація. Розглянуто основні завдання управління конкурентними перевагами. Наведено основні принципи, на яких ґрунтується створення дієвої системи формування та управління конкурентними перевагами підприємства. Розглянуто особливості процесів управління конкурентними перевагами у сучасних умовах. Наведено формати, види конкурентних переваг, методи їх оцінювання та характеристики. Відзначено, що під час вибору методу оцінювання конкурентних переваг підприємство вибирає той, який найбільше відповідає його стратегічним цілям розвитку. Зазначено, що відповідно до стратегічної мети діяльності підприємства та розроблення заходів задля прийняття адекватних управлінських рішень доцільним вбачається комбінування окремих методів, зокрема матричних та інтегральних, зважаючи на їхні переваги з позиції оцінювання конкурентних переваг.

Ключові слова: *управління, конкурентні переваги, класифікація конкурентних переваг, види конкурентних переваг, формати конкурентних переваг, методи оцінювання конкурентних переваг, управління конкурентними перевагами.*

Статья посвящена исследованию понятия «конкурентные преимущества» и методов их исследования. Приведена характеристика этой категории и классификация. Рассмотрены основные задачи управления конкурентными преимуществами. Приведены основные принципы, на которых основывается создание действенной системы формирования и управления конкурентными преимуществами предприятия. Рассмотрены особенности процессов управления конкурентными преимуществами в современных условиях. Приведены форматы, виды конкурентных преимуществ и методы их оценки и характеристики. Отмечено, что при выборе метода оценки конкурентных преимуществ предприятие выбирает тот, который наиболее соответствует его стратегическим целям развития. Указано, что согласно стратегической цели деятельности предприятия и разработки мер для принятия адекватных управленческих решений целесообразным представляется комбинирование отдельных методов, в частности матричных и интегральных, учитывая их преимущества с позиции оценки конкурентных преимуществ.

Ключевые слова: *управление, конкурентные преимущества, классификация конкурентных предпочтений, виды конкурентных преимуществ, форматы конкурентных преимуществ, методы оценки конкурентных преимуществ, управления конкурентными преимуществами.*

The article is devoted to the research of the concept of «competitive advantages» and methods of their research. It is noted that in the modern scientific literature there is no single approach to assessing the competitive advantages of an enterprise and managing them. The characteristic of this category and classification is given. The main tasks of managing competitive advantages are considered. The basic principles on which creation of an effective system of formation and management of competitive advantages of the enterprise are given. Features of processes of management of competitive advantages in modern conditions are considered. Formats, types of competitive advantages and methods of their evaluation and their characteristics are given. It is noted that when choosing a method of assessing competitive advantages, the company chooses the method that most closely matches its strategic development goals. It is noted that in accordance with the strategic goal of the enterprise activity and the development of measures for the adoption of adequate management decisions it is advisable to combine certain methods, in particular matrix and integral, taking into account their advantages from the point of view of competitive advantage evaluation. Matrix methods of competitive advantage evaluation are considered: Boston Consulting Group (BCG) growth-share matrix – BCG matrix; General Electric/McKinsey Matrix – GE / McKinsey matrix; Direct Policy Matrix; Hofer-Schendel matrix; Arthur D. Little life-cycle matrix – ADL/LC matrix and the main advantage of these methods – clarity and disadvantage – lack of analysis of the reasons that led to such results. The integrated method of competitive advantage evaluation is considered, its main advantages are defined – clarity and uniqueness of results and disadvantages – complexity in using for evaluation of competitive advantages of enterprises with a wide range of products and industrial complex as a whole. It is noted that concentrating the enterprise on gaining advantages over competitors in different spheres of activity contributes to increasing its market share and is reflected in the indicators of financial and economic condition.

Key words: *management, competitive advantages, classification of competitive advantages, types of competitive advantages, formats of competitive advantages, methods of estimation of competitive advantages, management of competitive advantages.*

Постановка проблеми. Процес розвитку суб'єкта господарювання в умовах жорсткої конкуренції передбачає забезпечення сталих переваг над іншими учасниками ринку, використання яких може стати гарантією довгострокового та результативного існування підприємства. Для характеристики поняття «сталі переваги» використовується поняття «конкурентні переваги», які можуть бути зовнішніми, за умови, що базуються на відмінних якостях продукції з позиції її цінності для споживача, та внутрішніми, якщо ґрунтуються на певних перевагах підприємства як результату вищої продуктивності продукції.

У сучасних умовах управління конкурентними перевагами підприємства передбачає здійснення адаптації системи управління до змін зовнішнього середовища задля забезпечення його стратегічного розвитку з подальшим розробленням стратегії управління конкурентними перевагами та формування їх стратегічних альтернатив.

Зазначене значною мірою зумовлене зростанням конкурентного тиску іноземних підприємств

на вітчизняні суб'єкти господарювання, що актуалізує потребу в розробленні адекватних заходів підвищення конкурентоспроможності останніх. Досягнення цього не останньою мірою залежить від ефективності управління конкурентними перевагами підприємства.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У сфері дослідження особливостей конкурентних переваг підприємства є значна кількість робіт таких авторів, як: Л.П. Артеменко, С.В. Бреус, І.С. Гавриленко, П.А. Гончарук, Ю.А. Горбачук, Л.Є. Довгань, Н.М. Євдокимова, А.Й. Жемба, Т.В. Зінченко, Ю.Б. Іванов, А.О. Касич, А.В. Кірієнко, С.М. Клименко, Ф. Котлер, Н.Б. Кушнір, Ж.-Ж. Ламбен, А.О. Левицька, О.П. Литвинюк, М. Портер, В.І. Сержим, І.А. Сисоєнко, Ю.Т. Стовбан, Т.М. Халімон, Р.А. Фатхутдінов, М.Г. Чумаченко та інші.

Проте слід зазначити, що в сучасній науковій літературі немає єдиного підходу до оцінювання конкурентних переваг підприємства та управління ними.

Постановка завдання. Метою статті є дослідження поняття «конкуренті переваги», визначення їхньої сутності, можливих форматів, видів із подальшим вибором ефективних методів оцінювання задля визначення напрямів управління ними в умовах змін зовнішнього конкурентного середовища з перспективою забезпечення сталого розвитку підприємства.

Виклад основного матеріалу дослідження. Згідно з визначенням М. Портера, конкурентні переваги є сукупністю чинників, що визначають успіх або неуспіх підприємства в конкуренції, продуктивність використання ресурсів та є результатом виявлення і використання унікальних способів конкуренції, що можуть зберігатися певний час. Відповідно до досліджень Ф. Котлера, перевага над конкурентами досягається пропозицією споживачам більшої цінності за рахунок нижчих цін чи надання більших вигод, що виправдовують вищу ціну. Ж.-Ж. Ламбен визначає конкурентні переваги як характеристики, властивості товару чи марки, що сприяють формуванню відмінностей підприємства від конкурентів [1].

Відповідно до загальної класифікації конкурентні переваги поділяють на структурні, ресурсні, технічні, управлінські, ринкові та ті, що характеризують ефективність функціонування.

За джерелами формування конкурентні переваги бувають: внутрішні (характеристики внутрішніх аспектів діяльності підприємства), зовнішні (базуються на спроможності підприємства створити значущі цінності для споживачів його продукції, що сприяє виникненню можливостей повнішого задоволення їхніх потреб, зменшення витрат чи підвищення ефективності діяльності). При цьому базисом загальної конкурентної переваги підприємства є внутрішні, що являються лише потенціалом досягнення підприємством своїх конкурентних позицій [2].

До основних завдань управління конкурентними перевагами належать такі [3]:

1) ідентифікація досягнутого рівня конкурентного потенціалу та конкурентоспроможності підприємства;

2) опрацювання комплексу ефективних конкурентних стратегій та забезпечення їх реалізації;

3) оцінювання ефективності управління конкурентними перевагами.

Однією з важливих передумов посилення і розвитку конкурентних переваг підприємства є вибір сфери конкуренції, відмінної від тієї, що вибрали для себе конкуренти, або перехід до глобальної конкуренції, тоді як інші суб'єкти господарювання ще обмежуються внутрішнім ринком. Зважаючи на це, слід зазначити, що підхід до розвитку конкурентної переваги має глобальний характер і визначається завоюванням нових конкурентних переваг у системі: «стратегічна група сектор національної економіки світовий ринок». При цьому слід зважати на досить значний потенціал українського експорту високотехнологічної продукції – 0,3–0,5% світового (10–15 млрд. дол. США) [5].

Створення дієвої системи формування та управління конкурентними перевагами підприємства ґрунтується на загальновідомих принципах, до основних з яких належать такі: наукової обґрунтованості, безперервності, ефективності, адаптивності, гнучкості.

Особливості процесів управління конкурентними перевагами у сучасних умовах виділяють А.О. Касич та Ж.В. Харькова [4]:

1. Надійність та характер конкурентних переваг визначається системністю та комплексністю роботи підприємства у цьому напрямі.

2. Розвиток та ускладнення зовнішнього середовища визначає необхідність пошуку нових джерел конкурентних переваг.

3. Багаторівневість розвитку світових ринків зумовлює бажання підприємств одночасно використовувати чинники високого рівня (інновації, кваліфікацію, технології) та традиційні (доступ до дешевих джерел сировини, розширення ринків збуту продукції, нарощування обсягів виробництва).

4. Технологічні конкурентні переваги стають доступнішими для підприємств країн, що розвиваються.

5. Досить великий перелік конкурентних переваг потребує формування значних фінансових та унікальних кадрових ресурсів, що обмежує можливості динамічного розвитку підприємств країн, що розвиваються.

На рис. 1 наведені формати, види конкурентних переваг та методи їх оцінювання.

Зважаючи на розглянуті формати конкурентних переваг, їх види та методи оцінювання, слід

Рис. 1. Формати, види конкурентних переваг та методи їх оцінювання

Джерело: сформовано за [2; 6, с. 217; 7, с. 160; 8, с. 157; 9, с. 154–155; 10, с. 90–92].

зазначити, що відповідно до стратегічної мети діяльності підприємства та розроблення заходів задля прийняття адекватних управлінських рішень доцільним вбачається комбінування окремих методів, зокрема матричних та інтегральних, зважаючи на їхні переваги з позиції оцінювання конкурентних переваг.

До матричних методів оцінювання конкурентних переваг належать: матриця BCG – Boston Consulting Group (модель «Бостонської

консалтингової групи» – Boston Consulting Group (BCG) growth-share matrix – BCG matrix), а також матриця «Привабливість ринку/конкурентоспроможність» (модель GE/McKinsey – General Electric/ McKinsey Matrix – GE / McKinsey matrix); матриця «Привабливість галузі / конкурентоспроможність» (модель Shell/DPM – Direct Policy Matrix); матриця «Стадія розвитку ринку/конкурентна позиція» (модель Hofer/Schendel – Hofer-Schendel matrix); матриця «Стадія життєвого циклу продукції/конкурентна позиція» (модель ADL/LC – Arthur D. Little life-cycle matrix – ADL/LC matrix) тощо. Основною перевагою цих методів є наочність, а недоліком – відсутність аналізу причин, що привели до отриманих результатів. В інтегральному методі переважно використовується показник, що характеризує відносну конкурентоспроможність товару, та показник ефективності виробництва, як правило – рентабельність активів, рентабельність власного капіталу або середня за певний період норма рентабельності [10, с. 90–92].

Якщо інтегральний показник дорівнює 1, то робиться висновок про те, що рівень конкурентоспроможності відповідає рівню конкурента, якщо менше 1, то підприємство, для якого робиться аналіз, є менш конкурентоспроможним порівняно з конкурентом, а якщо більше 1, то рівень конкурентоспроможності підприємства, для якого проводиться аналіз, є вищим, ніж у конкурента. Незважаючи на переваги цього методу – наочність та однозначність результатів, його основним недоліком є складність у використанні для оцінювання конкурентних переваг підприємств із широким асортиментом продукції та промислового комплексу загалом [10, с. 90–92].

Переважно матричні та інтегральні методи використовуються для оцінювання конкурентоспроможності підприємства загалом, а їх комбінування дасть змогу частково ліквідувати недолік перших шляхом використання інтегрального показника для окремих груп товарів, враховуючи, зокрема, під час використання матрицю BCG, за тим же підходом, але всередині квадрантів такої матриці. Таким чином можна порівняти рівні конкурентоспроможності окремого товару та сформувати альтернативні субстратегії за тими ж критеріями, що і для підприємства загалом.

Висновки з проведеного дослідження. З огляду на зазначене, слід констатувати, що управління конкурентними перевагами є важливою передумовою забезпечення конкурентоспроможності підприємства. При цьому основними напрямами формування й реалізації конкурентних переваг підприємства в сучасних умовах є підвищення рівня використання ним прогресивного обладнання та технологій, ефективне управління збутовою й ціновою політикою, впровадження прогресивних змін у всі сфери його діяльності загалом. Концентрування підприємства на набутті переваг над конкурентами в різних сферах діяльності сприяє збільшенню його частки на ринку та знаходить відображення в показниках фінансово-економічного стану.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Стовбан Ю.Т. Конкурентні переваги підприємства як необхідна умова виходу економіки України з тіні. URL: http://base.dnsgb.com.ua/files/journal/Aktualni-problemy-rozvytku-ekonomiky-regionu/2009_5_1/17.pdf (дата звернення: 15.10.2019).

2. Литвинюк О.П., Гавриленко І.С. Формування конкурентних переваг підприємства та забезпечення їх підтримки. *Наукові праці Національного університету харчових технологій*. 2010. № 35. С. 144–149.

3. Жемба А.Й. Особливості управління конкурентними перевагами підприємств. URL: http://eztuir.ztu.edu.ua/123456789/7112 (дата звернення: 15.10.2019).

4. Касич А.О., Харькова Ж.В. Управління конкурентними перевагами підприємства. *Економічний аналіз*. 2016. №2, Том 25. С. 79–85. URL: https://er.knutd.edu.ua/bitstream/123456789/4524/1/1212-5867-1-PB%20%282%29.pdf (дата звернення: 15.10.2019).

5. Бреус С.В. Аналіз стану і перспективи експорту високотехнологічної продукції промисловості України. *Стратегічні пріоритети*. 2010. № 1(14). С. 16–22.

6. Гончарук П.А. Формування конкурентних переваг підприємства. *Вісник Хмельницького національного університету.* 2013, № 3. Т. 2. С. 216–219.

7. Серажим В.І., Зінченко Т.В. Методика оцінки конкурентних переваг підприємства на ринку. *Сучасні проблеми економіки і підприємництво : збірник наукових праць.* 2011. Вип. 8. С. 159–165.

8. Левицька А.О. Методи оцінки конкурентоспроможності підприємства: вітчизняні та закордонні підходи до класифікації. *Механізм регулювання економіки.* 2013, № 4. С. 155–163.

9. Халімон Т.М. Управління конкурентними перевагами підприємства. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «економічні науки».* 2017. Вип. 24. Ч. 1. С. 152–156.

10. Сисоєнко І.А. Конспект лекцій з дисципліни «Стратегія підприємства» напряму підготовки 6.030504 «Економіка підприємства» галузі знань 0305 «Економіка і підприємництво». 2013. 205 с. URL: https://studfiles.net/preview/5720701/page:30/ (дата звернення: 15.10.2019).

REFERENCES:

1. Stovban Yu.T. (2009) Konkurentni perevahy pidpryiemstva yak neobkhidna umova vykhodu ekonomiky Ukrainy z tini [Competitive advantages of the enterprise as a necessary condition for the exit of the economy of Ukraine from the shadow]. Available at: http://base.dnsgb.com.ua/files/journal/Aktualni-problemy-rozvytku-ekonomiky-regionu/2009_5_1/17.pdf (accessed 15 October 2019).

2. Lytvyniuk O.P., Havrylenko I.S. (2010) Formuvannia konkurentnykh perevah pidpryiemstva ta zabezpechennia yikh pidtrymky [Formation of competitive advantages of the enterprise and ensuring their support]. Scientific Works of National University of Food Technologies. no. 35. pp. 144–149.

3. Zhemba A.I. Osoblyvosti upravlinnia konkurentnymy perevahamy pidpryiemstv [Features of management of competitive advantages of enterprises]. Available at: http://eztuir.ztu.edu.ua/123456789/7112 (accessed 15 October 2019).

4. Kasych A.O., Kharkova Zh. V. (2016) Upravlinnia konkurentnymy perevahamy pidpryiemstva [Management of enterprise competitive advantages]. Economic analysis. no. 2. vol. 25. pp. 79–85. Available at: https://er.knutd.edu.ua/bitstream/123456789/4524/1/1212-5867-1-PB%20%282%29.pdf (accessed 15 October 2019).

5. Breus S.V. (2010) Analiz stanu i perspektyvy eksportu vysokotekhnolohichnoi produktsii promyslovosti Ukrainy [Analysis of the state and prospects of export of high-tech products of the Ukrainian industry]. Strategic priorities. no. 1(14), pp. 16–22.

6. Honcharuk P.A. (2013) Formuvannia konkurentnykh perevah pidpryiemstva. Visnyk Khmelnytskoho natsionalnoho universytetu [Formation of competitive advantages of the enterprise]. Herald of Khmelnytskyi national university. no. 3, vol. 2, pp. 216–219.

7. Serazhym V.I., Zinchenko T.V. (2011) Metodyka otsinky konkurentnykh perevah pidpryiemstva na rynku [Methods of assessingcompetitive advantages in the market]. Modern Problems of Economics and Business: journal. Vol. 8. pp. 159–165.

8. Levytska A. (2013) Metody otsinky konkurentospromozhnosti pidpryiemstva: vitchyzniani ta zakordonni pidkhody do klasyfikatsii [Methods for assessing competitiveness: national and international approaches to classification]. Mechanism of Economic Regulation. no. 4, pp. 155–163.

9. Khalimon T.M. (2017) Upravlinnia konkurentnymy perevahamy pidpryiemstva [Managing competitive advantages of the enterprise]. Scientific Journal of Kherson State University. Series “Economic Sciences”. vol. 24, no. 1,pp. 152–156.

10. Sysoienko I.A. (2013) Konspekt lektsii z dystsypliny «Stratehiia pidpryiemstva» napriamu pidhotovky 6.030504 «Ekonomika pidpryiemstva» haluzi znan 0305 «Ekonomika i pidpryiemnytstvo». pp. 205. Available at: https://studfiles.net/preview/5720701/page:30/ (accessed 15 October 2019).

Breus Svitlana
Candidate of Economic Sciences, Associate Professor,
Senior Lecturer at Department of Management
Kyiv National University of Technologies and Design
Boyko Dmytro
Master's Degree Seeking Applicant
Kyiv National University of Technologies and Design

THE ESSENCE AND METHODS OF EVALUATING THE COMPETITIVE ADVANTAGES OF THE ENTERPRISE IN THE CONTEXT OF MANAGING THEM

The purpose of the article. In the field of research of competitive advantages of the enterprise a considerable number of works of authors is presented, however it should be noted that in the modern scientific literature there is no single approach to assessing the competitive advantages of the enterprise and its management.

The purpose of the research is to summarize existing approaches and to select methods for assessing competitive advantage in order to identify areas for managing them.

Methodology. In the process of research the characteristic of this category and classification is given, the main tasks of managing competitive advantages are considered. The basic principles on which creation of an effective system of formation and management of competitive advantages of the enterprise are given. Features of processes of management of competitive advantages in modern conditions are considered. Formats, types of competitive advantages and methods of their evaluation and their characteristics are given.

Results. In the article the research of the concept of «competitive advantages» and methods of their research. It is noted that in the modern scientific literature there is no single approach to assessing the competitive advantages of an enterprise and managing them. It is noted that when choosing a method of assessing competitive advantages, the company chooses the method that most closely matches its strategic development goals. It is noted that in accordance with the strategic goal of the enterprise activity and the development of measures for the adoption of adequate management decisions it is advisable to combine certain methods, in particular matrix and integral, taking into account their advantages from the point of view of competitive advantage evaluation. Matrix methods of competitive advantage evaluation are considered: *Boston Consulting Group* (BCG) growth-share *matrix – BCG* matrix; General Electric/McKinsey Matrix – *GE / McKinsey matrix*; Direct Policy Matrix; Hofer-Schendel matrix; *Arthur D. Little life-cycle matrix – ADL/LC* matrix and the main advantage of these methods – clarity and disadvantage – lack of analysis of the reasons that led to such results. The integrated method of competitive advantage evaluation is considered, its main advantages are defined – clarity and uniqueness of results and disadvantages – complexity in using for evaluation of competitive advantages of enterprises with a wide range of products and industrial complex as a whole. It is noted that concentrating the enterprise on gaining advantages over competitors in different spheres of activity contributes to increasing its market share and is reflected in the indicators of financial and economic condition.

It is concluded that managing competitive advantages is an important prerequisite for ensuring the competitiveness of the enterprise, concentrating the enterprise on gaining advantages over competitors in various fields of activity contributes to increasing its market share and is reflected in the indicators of financial and economic condition.

ПРО ДОЦІЛЬНІСТЬ ЗАСТОСУВАННЯ ТЕРМІНА «ЗАКЛАД ГОТЕЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА»

ABOUT APPROVAL OF THE APPLICATION OF THE «HOTEL INDUSTRY ESTABLISHMENT»

УДК 338.48
https://doi.org/10.32843/infrastruct36-16

Галасюк С.С.
к.е.н., доцент,
доцент кафедри туристичного
та готельно-ресторанного бізнесу
Одеський національний
економічний університет
Хетагурова Д.О.
студент
Одеський національний
економічний університет

У статті зроблено порівняльний аналіз нормативно-правових документів України щодо трактування термінів «готель» та «аналогічний засіб розміщення». Встановлено, що за українським законодавством саме ці типи засобів розміщення туристів повинні бути зареєстровані виключно як юридичні особи, що обмежує права фізичних осіб-підприємців на провадження готельної діяльності та звужує межі наявної готельної бази. Виявлені певні протиріччя, які існують між нормативно-правовими актами України щодо засобів розміщення туристів. Запропоновано визначення поняття «заклад готельного господарства» як суб'єкта господарювання, котрий є готелем або аналогічним засобом розміщення та провадить діяльність із надання готельних послуг з обов'язковим обслуговуванням. Підтверджено доцільність застосування цього терміна на підставі проведення аналізу статистичних даних про заклади готельного господарства Одеського регіону.
Ключові слова: *готель; аналогічний засіб розміщення; готельне господарство; заклад готельного господарства; нормативно-правові акти; статистичні показники.*

В статье проанализированы понятия «гостиница» и «аналогичное средство размещения», применяемые в нормативно-правовых документах Украины. Установлено, что по украинскому законодательству именно эти типы средств размещения должны быть зарегистрированы исключительно в качестве юридических лиц, что ограничивает права физических лиц-предпринимателей на осуществление гостиничной деятельности и суживает границы существующей гостиничной базы. Выявлены противоречия, которые существуют между нормативно-правовыми актами Украины по средствам размещения. Предложено определение понятия «заведение гостиничного хозяйства» как субъекта хозяйствования, который является гостиницей или аналогичным средством размещения и осуществляет деятельность по предоставлению гостиничных услуг с обязательным обслуживанием. Подтверждена целесообразность применения этого термина на основании анализа статистических данных по заведениям гостиничного хозяйства Одесского региона.
Ключевые слова: *гостиница; аналогичное средство размещения; гостиничное хозяйство; заведение гостиничного хозяйства; нормативно-правовые акты; статистические показатели.*

The article analyzes the interpretation of the terms «hotel» and «similar accommodation establishment» according to the regulatory documents of Ukraine. It is established that under Ukrainian law, these types of accommodation establishments should be registered exclusively as legal entities, which limits the rights of sole entrepreneurs to conduct hotel business and narrows the boundaries of the existing hotel base. The contradictions that exist between the regulatory legal acts of Ukraine on the accommodation establishments are revealed. The purpose of the article is to determine the feasibility of introducing into the regulatory and scientific sphere the concept of «hotel industry establishment» instead of «enterprise» for such groups of collective accommodation establishments as «hotels» and «similar accommodation establishments». On the basis of comparative analysis of normative legal documents of Ukraine, it is necessary to identify problems with establishing the real capacity of accommodation establishments and conditions of hotel business taking into account the organizational and legal form of economic entities. Research of official statistics on the Odessa region will allow to make certain recommendations on optimization of structure of hotel establishments. The methodological basis of the article is the general scientific and special methods of investigation of: scientific abstractions, theoretical generalization and comparison – for specification of the conceptual framework, the analysis of the total number of the hotel type establishments; economic and statistical methods (grouping, tabular) – to conduct the analysis of the main aspects for development of tourism accommodation over a period of years. The authors propose to define the concept of «hotel industry establishment» as a business entity, which is a hotel or similar accommodation establishment and conducts business with mandatory hotel services. The expediency of using this term on the basis of the analysis of statistics on hotel industry establishments of the Odessa region was confirmed. It is pointed out the necessity of terminology optimization according to National Standard of Ukraine 4527:2006 «Touristic services. Tourism Accommodation. Terminology». It is recommended to harmonize the types of placement facilities for which statistical observations are made in the Form «Report on the Activity of Collective accommodation establishments», with the updated requirements of this National Standard.
Key words: *hotel; similar accommodation establishments; hotel industry; hotel industry establishment; regulatory legal acts; statistical indicators.*

Постановка проблеми. Послуга з тимчасового розміщення (проживання) є основним складником під час формування туристичного продукту та організації самостійної подорожі. В Україні розроблена та набула чинності нормативно-правова база щодо засобів розміщення туристів, проте дотепер є певні протиріччя між її окремими документами. Через це неможливо встановити справжню ємність готельної бази; створити зручні умови підприємцям для провадження діяльності в цьому секторі економіки; оцінити сучасний стан, виявити проблеми та тенденції розвитку засобів розміщення.

Аналізуючи нормативно-правову базу провадження готельної діяльності, було з'ясовано, що, незважаючи на активне застосування в теорії та практиці терміна «готельне господарство», його визначення не містить жодний законодавчий документ (на відміну від терміна «ресторанне господарство», вимоги до закладів якого встановлені у національному стандарті ДСТУ 4281:2004). Крім того, Законом України «Про туризм» передбачено, що готелі та аналогічні їм засоби розміщення повинні функціонувати тільки як юридичні особи, що значною мірою обмежує права фізичних осіб-підприємців (ФОП), які також бажають здійснювати діяльність в готельному бізнесі.

Для подолання наявних проблем потрібно проаналізувати трактування термінів «готель»

та «аналогічний засіб розміщення» за окремими нормативно-правовими документами України, обґрунтувати доцільність уведення в обіг поняття «заклад готельного господарства», дослідити структуру закладів готельного господарства на підставі офіційних статистичних даних та рекомендувати певні пропозиції щодо удосконалення термінології у сфері гостинності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій свідчить, що численні спроби вчених, зокрема [1; 2; 3; 4; 5], виявити реальні контури готельної бази України не мають бажаного результату через протиріччя у нормативно-правових актах із цього питання. Крім того, деякі законодавчі документи [6; 7] встановлюють певні перешкоди для провадження господарської діяльності засобами розміщення та їх правильного позиціонування на ринку готельних послуг. У наукових працях [4; 9; 10] було запропоновано та набуло подальшого розвитку визначення терміна «готельне господарство». Проте досліджень про кількість та основні показники діяльності саме «закладів готельного господарства» дотепер не вистачає.

Постановка завдання. Мета статті полягає у визначенні доцільності впровадження в нормативно-правову та наукову сферу поняття «заклад готельного господарства» замість «підприємство» для таких груп колективних засобів розміщення, як «готелі» та «аналогічні засоби розміщення». На підставі проведення порівняльного аналізу нормативно-правових документів України потрібно виявити проблеми зі встановленням реальної ємкості засобів розміщення та умов провадження готельного бізнесу з урахуванням організаційно-правової форми суб'єктів господарювання. Дослідження офіційних статистичних даних по Одеському регіону дасть змогу зробити певні рекомендації щодо оптимізації структури закладів готельного господарства.

Виклад основного матеріалу дослідження. За результатами попередніх досліджень [9; 10] встановлено, що термін «готельне господарство», який широко застосовується у науковій фаховій літературі, а також на практиці, дотепер не знайшов відбиття в законодавчих актах та національних стандартах щодо засобів розміщення. Найчастіше готельне господарство ототожнюється із діяльністю готелів та аналогічних засобів розміщення, однак згідно із Законом України «Про туризм» ці об'єкти мають функціонувати лише як юридичні особи-підприємства. Таким чином, засоби розміщення, що мають усі ознаки готелів або аналогічних їм засобів, але оформлені як фізичні особи-підприємці, повинні вилучатися із цієї сукупності, що значно звужує межі наявної готельної бази України.

Для введення в нормативно-правову базу терміна «готельне господарство» було запропоновано його визначення: «це форма підприємництва, яка здійснюється суб'єктами господарювання, представленими у вигляді готелів та аналогічних засобів розміщення, з метою надання готельних послуг з обов'язковим обслуговуванням» [4]. Формулювання терміна «готельне господарство» саме у такому контексті пояснюється таким:

– готельне господарство представлено не просто сукупністю двох груп колективних засобів розміщення, а вказує на провадження господарської діяльності, що здійснюється, як зазначено у Господарському кодексі України [11], для досягнення економічних і соціальних результатів та одержання прибутку;

– заклади готельного господарства можуть бути зареєстровані не тільки як юридичні особи-підприємства, але і як фізичні особи-підприємці, що суттєво розширить межі наявного готельного фонду країни та дасть змогу підприємцям правильно позиціонувати власні засоби розміщення на ринку готельних послуг [4].

Для обґрунтування доцільності використання терміна «заклад готельного господарства» нами розроблено табл. 1, в якій зібрані всі трактування термінів «готель» та «аналогічний засіб розміщення», що зазначені в нормативно-правових документах України.

Вивчення термінології з табл. 1 дало змогу дійти таких висновків:

– у визначенні поняття «засіб розміщення» за національними стандартами України [13; 13; 14] відсутня вказівка на застосування будь-якої організаційно-правової форми;

– за Законом України «Про туризм» [7] та за «Порядком надання послуг із тимчасового розміщення (проживання)» [8] встановлюється, що організаційно-правова форма засобу розміщення залежить від групи, до якої він має стосунок: готелі та аналогічні засоби розміщення – юридичні особи, спеціалізовані та інші колективні засоби розміщення – юридичні особи та ФОП, індивідуальні засоби розміщення – фізичні особи без державної реєстрації як підприємців. Таким чином, за межами реальної готельної бази знаходяться готелі та аналогічні засоби розміщення, оформлені як ФОП, а також усі індивідуальні засоби розміщення, господарську діяльність яких простежити дуже складно, а контролювати неможливо;

– у ДСТУ 4527:2006 [14] зазначено, що готельні послуги мають надаватися «підприємствами, установами, організаціями або громадянами-підприємцями», тобто юридичними особами та ФОП, що суперечить іншим нормативно-правовим документам, а саме [7] та [13];

– за інструкцією до заповнення форми статистичного спостереження № 1-КЗР [15] протягом 2011–2017 років усі готелі та аналогічні засоби розміщення будь-яких організаційно-правових форм повинні були звітувати про свою діяльність;

Таблиця 1

Трактування термінів «готель» та «аналогічний засіб розміщення» у нормативно-правових документах України

Документ	Визначення термінів		Примітки
	Готель	Аналогічний готелю засіб розміщення	
ДСТУ 4268:2003	Засіб розміщення, в якому надають готельні послуги, не обмежені щоденним заправлянням ліжок, прибиранням кімнат та санвузлів [12]	Засіб розміщення, що складається з номерів і надає обмежені готельні послуги, зокрема щоденне заправляння ліжок, прибирання кімнат та санвузлів [12]	Засіб розміщення – будь-який об'єкт, в якому регулярно або час від часу надають послуги розміщення для ночівлі [12]
ДСТУ 4269:2003	Підприємство будь-якої організаційно-правової форми та форми власності, що надає готельні послуги, не обмежені щоденним заправлянням ліжок, прибиранням кімнат та санвузлів [13]	-	Готельна послуга – діяльність з розміщення та надавання тимчасового проживання споживачах у засобах розміщення, а також інша діяльність, пов'язана з розміщенням та тимчасовим проживанням [13]
ДСТУ 4527:2006	Засіб розміщення, який має номерний фонд, службу приймання, інші служби, які забезпечують надавання готельних послуг [14]	-	Готельна послуга – дії виконавця з тимчасового розміщення споживача; Виконавець – підприємство, установа, організація або громадянин-підприємець, які виконують роботи або надають послуги [14]
Закон України «Про туризм»	Підприємство будь-якої організаційно-правової форми та форми власності, що складається з шести і більше номерів та надає готельні послуги з тимчасового проживання з обов'язковим обслуговуванням [7]	Підприємство будь-якої організаційно-правової форми та форми власності, що складається з номерів і надає обмежені готельні послуги, включно з щоденним заправлянням ліжок, прибиранням кімнат та санвузлів [7]	Підприємство – це юридична особа, яка має відокремлене майно, самостійний баланс, рахунки в установах банків, печатку із своїм найменуванням та ідентифікаційним кодом [11]
Форма 1-КЗР	Колективні засоби розміщення, що складаються більше ніж з шести номерів; мають єдине керівництво; надають готельні послуги, зокрема обслуговування в номерах, щоденне заправляння ліжок та прибирання кімнат і санвузлів; згруповані в класи і категорії відповідно до переліку надаваних послуг та наявного устаткування і не входять до категорії спеціалізованих закладів [15]		Колективні – засоби розміщення загальною кількістю місць 30 або більше; знаходяться у власності юридичних та фізичних осіб-підприємців [8]

Джерело: створено авторами на основі [7; 8; 11; 12; 13; 14; 15].

проте починаючи з 2018 року звіти мають надавати тільки юридичні особи, а кількість показників, що враховуються, значно зменшена.

Таким чином, ми пропонуємо:

− скасувати у Законі України «Про туризм» норму про обов'язкову реєстрацію готелю та аналогічного засобу розміщення як юридичної особи;

− викласти поняття «заклад готельного господарства» в такому сенсі: це *суб'єкт господарювання*, який є готелем або аналогічним засобом розміщення та провадить діяльність із надання готельних послуг з обов'язковим обслуговуванням;

− відновити форму статистичного спостереження № 1-КЗР з урахуванням звітів готелів та аналогічних засобів розміщення *всіх* організаційно-правових форм.

Підтвердженням доцільності попередніх пропозицій є дані табл. 2, в якій наочно представлена структура закладів готельного господарства залежно від їх організаційно-правової форми на прикладі Одеської області.

Аналіз відомостей табл. 2 дає змогу дійти висновку, що систематизація закладів, яка застосована в статистичних щорічниках, не відповідає їх групуванню за типами згідно з національними стандартами України. Наприклад, за даними статистики, багато з них потрапили у групу «спеціалізовані засоби розміщення». Це санаторії, пансіонати, профілакторії, будинки та бази відпочинку, які за ДСТУ 4527:2006 враховуються серед готелів та аналогічних засобів розміщення.

З іншого боку, в статистичних збірниках до готельної бази увійшли дані про гуртожитки для приїжджих, які є іншими колективними засобами розміщення. Однак предметом дослідження є не встановлення відповідності між типологією засобів розміщення за ДСТУ 4527:2006 та формою статистичної звітності, а вивчення структури закладів готельного господарства за їх організаційно-правовими формами.

Так, дані табл. 2 свідчать, що за 2013–2017 роки частка закладів готельного господарства, зареєстрованих як юридичні особи, становить 30–38%, тобто лише третину від їх сукупності.

Таблиця 2

Структура закладів готельного господарства Одеської області залежно від їх організаційно-правової форми

Типи готелів та аналогічних засобів розміщення	Од. вим.	Значення показників по роках								
		2013			2015			2017		
		Загалом	у т. ч.:		Загалом	у т. ч.:		Загалом	у т. ч.:	
			Юр. особ.	ФОП		Юр. особ.	ФОП		Юр. особ.	ФОП
Готелі	Од.	103	57	46	119	74	45	134	67	67
	%	100	55	45	100	62	38	100	50	50
Хостели	Од.	4	0	4	5	0	5	5	0	5
	%	100	0	100	100	0	100	100	0	100
Гуртожитки для приїжджих	Од.	10	5	5	13	4	9	5	1	4
	%	100	50	50	100	31	69	100	20	80
Турбази, студентські літні табори тощо	Од.	136	15	121	113	12	101	64	12	52
	%	100	11	89	100	11	89	100	19	81
Загалом по Одеській області	Од.	253	77	176	250	90	160	208	80	128
	%	100	30	70	100	36	64	100	38	62

Джерело: створено авторами на основі [15]

Урізноманітнює ситуацію розгляд цих закладів за типами – співвідношення між юридичними особами та ФОП як 50%: 50% характерно для готелів, 80% – для турбаз та гуртожитків, а хостели 100%-во належать фізичним особам-підприємцям.

Тенденції розвитку закладів готельного господарства за окремими показниками можна простежити за даними табл. 3, на підставі аналізу яких виявлено, що за період 2013–2017 років:

− загальна одноразова місткість закладів готельного господарства Одеського регіону практично не змінилася. Проте кількість місць у засобах розміщення, оформлених як юридичні особи, збільшилася на 11,9%, а в тих, що зареєстровані як фізичні особи-підприємці, навпаки, зменшилася – на 18,5%. Цю ситуацію спричинило уведення в експлуатацію щонайменше 10 готелів – юридичних осіб із більш потужним номерним фондом, ніж у 21 нового готелю ФОП;

− загальна кількість закладів готельного господарства зменшилася майже на 20% за рахунок виведення із експлуатації 48 засобів розміщення, оформлених як ФОП. Проте саме останні становлять більшість у структурі – їх удвічі більше, ніж тих, що зареєстровані як юридичні особи;

− середня місткість закладів готельного господарства значно відрізняється залежно від організаційно-правової форми їхнього функціонування. Цей показник у засобів розміщення, оформлених як юридичні особи, майже у 4 рази перевищує аналогічний у закладів, що зареєстровані як фізичні особи-підприємці;

− провідним типом закладів готельного господарства за ємкістю є готелі, оформлені як юридичні особи, – їхня одноразова місткість становить 91,5% за підсумками 2017 року;

− провідним типом закладів готельного господарства за кількістю засобів розміщення, оформлених як фізичні особи-підприємці, були турбази – їх кількість становила 68,8% за підсумками 2013 року, але зараз вона значно зменшилася – практично удвічі.

Відомості табл. 4 наочно відображають наявний занепад, що стосується організації роботи закладів готельного господарства, зареєстрованих як фізичні особи-підприємці.

Рівень завантаження закладів готельного господарства Одеської області залежно від їх організаційно-правової форми.

За відомостями табл. 3 з'ясовано, що одноразова місткість готелів-ФОП зросла на 6,3%, а їх кількість – на 45,7%, що свідчить про їхній невеликий номерний фонд. Проте за даними табл. 4 можна дійти висновку, що закриття практично кожної другої турбази та студентського літнього табору значно погіршило показники засобів розміщення, зареєстрованих як ФОП. Так, за 2013–2017 роки кількість розміщених у них осіб скоротилася на 35%, а тривалість їх перебування – майже на 40%, що спричинило зменшення рівня завантаження до 12,9%, а це на чверть нижче аналогічного показника за 2013 рік. Середня тривалість перебування в цих закладах становить лише 2,2 доби, що вкрай мало для засобів розміщення рекреаційного типу.

Проте саме заклади готельного господарства, оформлені як ФОП, навіть у 2017 році, який був для них найгіршим за досліджуваний період, забезпечують обслуговування третини всіх розміщених осіб.

Варто відзначити, що заклади готельного типу, зареєстровані як ФОП, не мають права на отримання категорії, що заважає їм правильно позиціонуватися на ринку готельних послуг.

Висновки з проведеного дослідження. У результаті дослідження встановлено, що справжня місткість готельної бази Одеського регіону та

Таблиця 3

Місткість закладів готельного господарства Одеської області залежно від їх організаційно-правової форми

Показники		Значення показників за роками						Зміна значень показників 2017 р. до 2013 р., %	
		2013		2015		2017			
		Юр. особ.	ФОП	Юр. особ.	ФОП	Юр. особ.	ФОП	Юр. особ.	ФОП
Готелі	Одноразова місткість, місць	5597	1433	7995	1417	7291	1523	30,3	6,3
	Кількість закладів, од.	57	46	74	45	67	67	17,5	45,7
	Середня місткість закладів, місць	98	31	108	31	109	23	11,2	-25,8
Хостели	Одноразова місткість, місць	0	104	0	172	0	202	0	94,2
	Кількість закладів, од.	0	4	0	5	0	5	0	25,0
	Середня місткість закладів, місць	0	26	0	34	0	40	0	53,8
Гуртожитки для приїжджих	Одноразова місткість, місць	113	145	79	205	18	263	-84,1	81,4
	Кількість закладів, од.	5	5	4	9	1	4	-80,0	-20,0
	Середня місткість закладів, місць	23	29	20	23	18	66	-21,7	127,6
Турбази, студентські літні табори тощо	Одноразова місткість, місць	1403	2068	611	3717	654	1070	-53,4	-48,3
	Кількість закладів, од.	15	121	12	101	12	52	-20,0	-57,0
	Середня місткість закладів, місць	94	17	51	37	55	21	-41,5	23,5
Загалом по Одеській області	Одноразова місткість, місць	7113	3750	8685	3717	7963	3058	11,9	-18,5
	Кількість закладів, од.	77	176	90	160	80	128	3,9	-27,3
	Середня місткість закладів, місць	92	21	97	23	100	24	8,7	14,3

Джерело: створено авторами на основі [15]

Таблиця 4

Рівень завантаження закладів готельного господарства Одеської області залежно від їх організаційно-правової форми

Показники	Значення показників за роками						Зміна значень показників 2017 р. до 2013 р., %	
	2013		2015		2017			
	Юр. особи	ФОП	Юр. особи	ФОП	Юр. особи	ФОП	Юр. особи	ФОП
Одноразова місткість закладів, місць	7113	3750	8685	3717	7963	3058	11,9	-18,5
Тривалість перебування приїжджих, людино-діб	464230	236991	356446	211600	484064	143566	4,3	-39,4
Рівень завантаження закладів готельного господарства, %	17,9	17,3	11,2	15,6	16,7	12,9	-6,7	-25,4
Кількість розміщених приїжджих, осіб	195048	100250	159607	80979	187275	64826	-4,0	-35,3
Середня тривалість перебування приїзджих, людино-діб	2,4	2,4	2,2	2,6	2,6	2,2	8,3	-8,3

Джерело: створено авторами на основі [15]

України загалом невідома через недосконаліть нормативно-правової бази провадження готельного бізнесу та здійснення статистичних спостережень.

Аналіз ключових показників діяльності закладів готельного господарства Одеської області за 2013–2017 роки свідчить про існування таких позитивних тенденцій, як збільшення одноразової місткості готелів серед ФОП та зростання їхньої частки у загальній кількості готелів. Проте всі ці показники мають низькі значення, які не відповідають наявним туристично-рекреаційним ресурсам нашої країни.

Є також негативні тенденції у розвитку готельної бази Одеського регіону: недостатня потужність готельного господарства; недосконала структура його закладів; зменшення місткості засобів розміщення, особливо тих, що оформлені як ФОП; закриття багатьох типів закладів протягом досліджуваного періоду часу; скорочення загальної кількості розміщених та тривалості їх перебування, зниження коефіцієнта завантаження тощо.

Для подолання наявних проблем та вдосконалення діяльності в готельному господарстві України ми пропонуємо:

– вилучити із Закону України «Про туризм» положення, згідно з яким готелем та аналогічним засобом розміщення може бути виключно юридична особа;

− запровадити на законодавчому рівні термін «заклад готельного господарства» в редакції, пропонованій у цій статті;

− оптимізувати термінологію ДСТУ 4527:2006 «Послуги туристичні. Засоби розміщення. Терміни та визначення»;

− узгодити типи засобів розміщення, за якими здійснюються статистичні спостереження в Україні, з оновленими вимогами національного стандарту;

− відновити форму статистичного спостереження № 1-КЗР з урахуванням звітів готелів та аналогічних засобів розміщення всіх організаційно-правових форм.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Шикіна О.В. Організаційно-економічне забезпечення функціонування готельних підприємств малої місткості : дис. … канд. екон. наук : спец. 08.00.04. Одеса, 2015. 317 с.

2. Галасюк С.С. Проблеми визначення ємкості готельної бази в Україні. *Науковий вісник Ужгородського університету. Сер.: Економіка*. Ужгород: УжНУ, 2011. № 33. Ч. 3. С. 36–41.

3. Капліна А.С. Організаційно-економічний механізм управління розвитком підприємств готельного господарства : дис. … канд. екон. наук : спец. 08.00.04. Полтава, 2016. 247 с.

4. Галасюк К.А. Оцінка інноваційного потенціалу підприємств готельного господарства : дис. … канд. екон. наук : спец. 08.00.04. Одеса, 2016. 304 с.

5. Нездоймінов С.Г. Сучасні проблеми регіонального розвитку в сфері готельного господарства. *Менеджмент розвитку соціально-економічних систем у новій економіці* : матеріали Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції, 19 жовтня 2017 р. Полтава: ПУЕТ, 2017. С. 186–189.

6. Милашко О.Г. Статистичне оцінювання засобів розміщення Одеської області. *Вісник соціально-економічних досліджень*. Одеса, 2013. № 1(48). С. 264–270.

7. Про туризм : Закон України від 19 вересня 1995 року № 324/95-ВР. URL: https://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/324/95 (дата звернення 15.10.2019).

8. Порядок надання послуг з тимчасового розміщення (проживання) : Постанова Кабінету Міністрів України від 15 березня 2006 р. № 297. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/297-2006 (дата звернення 15.10.2019).

9. Galasyuk S. S., Naimark K. A. Development trends of the hotel industry establishments. *Strategic Management: Global Trends and National Peculiarities : Collective monograph*. Poland: Publishing House «Baltija Publishing», 2019. P. 489–502.

10. Галасюк С.С. Структура закладів готельного господарства України: термінологічні уточнення. *Сучасний стан та перспективи розвитку туризму:* матеріали Міжнародної науково-практичної конференції, 2–4 травня 2018 р. Чернівці: Технодрук, 2018. С. 56–59.

11. Господарський кодекс України від 16 січня 2003 року № 436-IV. URL: https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/436-15 (дата звернення 15.10.2019).

12. Послуги туристичні. Засоби розміщення. Загальні вимоги : Національний стандарт України від 1 липня 2004 року, № 4268:2003. Київ: Держспоживстандарт України, 2004. 14 с.

13. Послуги туристичні. Класифікація готелів : Національний стандарт України від 1 липня 2004 року, № 4269:2003. Київ: Держспоживстандарт України, 2004. 18 с.

14. Послуги туристичні. Засоби розміщення. Терміни та визначення : Національний стандарт України від 1 жовтня 2006 року, № 4527:2006. Київ: Держспоживстандарт України, 2006. 28 с.

15. Колективні засоби розміщення в Україні за 2013–2017 роки: статистичні бюлетені. URL: http://www.ukrstat.gov.ua (дата звернення 15.10.2019).

REFERENCES:

1. Shykina O.V. (2015) *Orhanizatsiyno-ekonomichne zabezpechennya funktsionuvannya hotel'nykh pidpryyemstv maloyi mistkosti* [Organizational and economic support of functioning of small hotel enterprises] (PhD Thesis), Odessa: Odessa National Economic University.

2. Galasyuk S.S. (2011) Problemy vyznachennya yemkosti hotel'noyi bazy v Ukrayini [Problems of determining the capacity of the hotel base in Ukraine]. *Naukovyy visnyk Uzhhorods'koho universytetu – Scientific Bulletin of the Uzhgorod University,* vol. 33, pp. 69–75.

3. Kaplyna A.S. (2016) *Orhanizatsiyno-ekonomichnyy mekhanizm upravlinnya rozvytkom pidpryyemstv hotel'noho hospodarstva* [Organizational and economic mechanism for managing the development of hotel enterprises] (PhD Thesis), Poltava: Poltava University of Economics and Trade.

4. Galasiuk K.A. (2016) *Otsinka innovatsiynoho potentsialu pidpryyemstv hotel'noho hospodarstva* [The estimation of innovative potential of hotel industry enterprises] (PhD thesis), Odessa: Odessa National Economic University.

5. Nezdoyminov S.G. (2017) Suchasni problemy rehional'noho rozvytku v sferi hotel'noho hospodarstva [Modern problems of regional development in the sphere of hotel management]. Proceedings of the *Management of development of socio-economic systems in the new economy (Ukraine, Poltava, October 19, 2017)*, Poltava: Poltava University of Economics and Trade, pp. 186–189.

6. Mylashko O.G. (2013) Statystychne otsinyuvannya zasobiv rozmishchennya Odes'koyi oblasti [Statistical evaluation of means of accommodation of Odessa region]. *Bulletin of socio-economic research – Scientific Bulletin of the* Odessa *National Economic University,* vol. 1 (48), pp. 264–270.

7. Zakon Ukrainy «Pro turyzm» [The Law of Ukraine «About tourism»]. Available at: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/324/95-вр (accessed 15 October 2019).

8. Postanova Kabinetu Ministriv Ukrayiny «Poryadok nadannya posluh z tymchasovoho rozmishchennya (prozhyvannya)» [Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine «Procedure for providing temporary accommodation (accommodation) services»]. Available at: http://zakon2.rada.gov.ua (accessed 15 October 2019).

9. Galasyuk S.S., Naimark K.A. (2019) Development trends of the hotel industry establishments. *Strategic Management: Global Trends and National Peculiarities. – Collective monograph*. Poland: Publishing House «Baltija Publishing», pp. 489–502.

10. Galasyuk S.S. (2018) Struktura zakladiv hotel'noho hospodarstva Ukrayiny: terminolohichni utochnennya [Structure of hotel facilities: terminological clarifications]. Proceedings of the *Suchasnyy stan ta perspektyvy rozvytku turyzmu (Ukraine, Chernivtsi, May 2–4, 2018)*, Chernivtsi: PVKF «Tekhnodruk», pp. 56–59.

11. Hospodars'kyy kodeks Ukrayiny [Economic Code of Ukraine]. Available at: https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/436-15 (accessed 15 October 2019).

12. Posluhy turystychni. Zasoby rozmishchennya. Zahal'ni vymohy [Tourist services. Tourism Accommodation. General requirements] (2004) *National Standard of Ukraine 4268:2003 from 1st of July 2004.* Kyiv: Derzhspozhyvstandart Ukraine.

13. Posluhy turystychni. Klasyfikatsiya hoteliv [Classification of hotels] (2004) *National Standard of Ukraine 4269:2003 from 1st of July 2004.* Kyiv: Derzhspozhyvstandart Ukraine.

14. Posluhy turystychni. Zasoby rozmishchennya. Terminy ta vyznachennya [Tourist services. Tourism Accommodation. Terminology] (2006) *National Standard of Ukraine 4527:2006 from 10th of October 2006.* Kyiv: Derzhspozhyvstandart Ukraine.

15. Kolektyvni zasoby rozmishchennya v Ukrayini za 2013–2017 roky: statystychni byuleteni [Collective accommodation establishments in Ukraine for 2013–2017: Statistical Bulletins]. Available at: http://www.ukrstat.gov.ua (accessed 15 October 2019).

Galasyuk Svitlana
Candidate of Economic Sciences, Associate Professor,
Senior Lecturer at Department of Tourism and Hotel and Restaurant Business
Odessa National Economic University
Khetagurova Diana
Student
Odessa National Economic University

ABOUT APPROVAL OF THE APPLICATION OF THE «HOTEL INDUSTRY ESTABLISHMENT»

The purpose of the article. In Ukraine, a regulatory framework for tourist accommodation has been developed and has come into force, but there are still some contradictions between its separate documents. This makes it impossible to establish the true capacity of the hotel base; create convenient conditions for entrepreneurs to carry out activities in this sector of the economy; assess the current state, identify problems and trends in the development of accommodation establishments. According to the Law of Ukraine «On Tourism» it is stipulated that hotels and similar accommodation establishments should function only as legal entities, which significantly limits the rights of sole entrepreneurs, who also wish to engage in hotel business.

In order to overcome the existing problems, it was decided to determine the nature and substantiate the feasibility of introducing the term «hotel industry establishments» into the legal and scientific sphere, as well as to study their structure on the basis of the analysis of official statistics in the Odessa region.

Methodology. The methodological basis of the article is the general scientific and special methods of investigation of: scientific abstractions, theoretical generalization and comparison – for specification of the conceptual framework, the analysis of the total number of the hotel type establishments; economic and statistical methods (grouping, tabular) – to conduct the analysis of the main aspects for development of tourism accommodation over a period of years.

Results. Based on the analysis of the interpretation of the terms «hotel» and «similar accommodation establishment» according to separate normative legal documents of Ukraine, it is proposed to: to cancel in the Law of Ukraine «On Tourism» the requirement for mandatory registration of a hotel and similar means of residence as a legal entity; to interpret the term «hotel industry establishment» in this sense is a business entity that is a hotel or similar accommodation establishment and carries on the activity of providing obligatory hotel services; to renew the form of statistical observation «Report on the activity of collective accommodation establishments» taking into account the reports of hotels and similar establishments of accommodation of all organizational and legal forms; to optimize the terminology of Ukraine's national standards for placement; to harmonize the types of accommodation establishments used for statistical surveys in Ukraine with the updated requirements of national standards.

Confirmation of the feasibility of the previous proposals is the analysis of statistical indicators that clearly reflect the structure of hotel industry establishments, depending on their organizational and legal form on the example of Odessa region.

Practical implications. The use of the term «hotel industry establishment» will give an opportunity to define the real boundaries of the hotel base of Ukraine. Owners of hotels and similar accommodation units registered as sole entrepreneurs will be able to receive the appropriate category and present their own opportunities in the hotel services market.

Value/originality. The analysis conducted in the article showed that the systematization of establishments used in the statistical yearbooks does not correspond to their grouping by types according to the national standards of Ukraine. Therefore, there is a need for further research on the optimization of terminology for accommodation facilities, taking into account the proposed concept of a hotel industry establishment.

ТЕНДЕНЦІЇ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ E-COMMERCE РИНКУ УКРАЇНИ
TRENDS AND PROSPECTS OF UKRAINE E-COMMERCE MARKET

УДК 004.738.5:339
https://doi.org/10.32843/infrastruct36-17

Грубар А.М.
магістр
Національний технічний університет України «Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»
Жигалкевич Ж.М.
к.е.н., доцент,
доцент кафедри менеджменту
Національний технічний університет України «Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»

У статті розглянуто основні тенденції розвитку ринку електронної комерції України. Дана сфера діяльності є досить перспективною, станом на 2018 рік темп зростання ринку склав 31%, що дозволило зайняти Україні друге місце серед європейський країн. Досліджено основні сегменти ринку онлайн торгівлі, зокрема, Інтернет-магазини, класифайди, маркетплейси та прайс-агрегатори. З'ясовано, що за регіональним розподілом найбільша частка інтернет-покупців припадає на Центральну Україну, а саме місто Київ. Сегментація за статевою ознакою показала, що найчастіше покупки в Інтернеті здійснюють жінки (61%), ніж чоловіки (39%). Проведено дослідження вікової структури та основного конкурентного складу ринку електронної торгівлі України. Зроблено висновок, що вітчизняний ринок електронної комерції має високий потенціал, має відносно низькі бар'єри входу та є досить привабливим для підприємців, проте певні фактори стримують його ефективний розвиток.
Ключові слова: *ринок, електронна комерція, інтернет-магазин, електронна комерція, онлайн торгівля, класифайди, маркетплейси, прайс-агрегатори.*

В статье рассмотрены основные тенденции развития рынка электронной коммерции Украины. Данная сфера деятельности является весьма перспективной, по состоянию на 2018 год темпы роста рынка составили 31%, что позволило занять Украине второе место среди европейских стран. Исследованы основные сегменты рынка онлайн торговли, в частности, Интернет-магазины, классифайды, маркетплейсы и прайс-агрегаторы. Установлено, что по региональному распределению наибольшая доля интернет-покупателей приходится на Центральную Украину и непосредственно на город Киев. Сегментация по половому признаку показала, что чаще всего покупки в Интернете совершают женщины (61%), чем мужчины (39%). Сделан вывод, что отечественный рынок электронной коммерции имеет высокий потенциал, а также относительно низкие барьеры входа и является весьма привлекательным для предпринимателей, однако определенные факторы сдерживают его эффективное развитие.
Ключевые слова: *рынок, электронная коммерция, интернет-магазин, электронная коммерция, онлайн торговля, классифайды, маркетплейсы, прайс-агрегаторы.*

The article discusses the main trends of the e-commerce development in Ukraine. This area is very promising not only for the whole world, but also for our country. In 2018, the market growth rate increased to 31%, which allowed Ukraine to take the second place among European countries. In the world practice the electronic commerce includes such kinds of activities: Electronic Data Interchange, Electronic Funds Transfer, E-Trade, E-Cash, E-Marketing, E-Banking and E-Insurance. However, in Ukraine this market is on the early stages of development, it is mainly represented in the form of E-Trade and E-Marketing. The main components of the online trading market, such as online stores, classifieds, marketplaces, price aggregators and their features were researched in this article. Also, it was analyzed the most influential factors for the Ukrainian market's formation and development (basic, social, macro-level factors and market's offers). The study shows that Ukraine is generally lower in terms of basic and macro factors than our neighbor countries and other developed European states. Internet cover again our country is one of the worst in Europe (top five).According to the regional segmentation, the largest share of Internet shoppers based in Central Ukraine, especially in Kyiv, because of a higher salary, developed logistics infrastructure and high e-business concentration. Gender segmentation shows that women (61%) are more inclined to buy online than men (39%). Usually, the most popular products for online shopping are: home appliances and electronics, clothes, cosmetics and perfumes. Also, the age segmentation of Ukraine e-commerce market was analyzed, which revealed that people from 25 to 34 years old are the frequent online buyers. Domestic online stores and marketplaces are the main competitors, only 25% of Internet buyers use the services of foreign electronic companies: Ali express, Amazon and eBay. However, this segment of the economy is new, it has low barriers to entry, which is very attractive for many entrepreneurs, but the current legal policy, lack of necessary infrastructure for e-business development make its negative impact.
Key words: *market, e-commerce, online store, e-commerce, online trading, classifieds, marketplaces, price aggregators.*

Постановка проблеми. Поява мережі Інтернет та її стрімке поширення значно вплинуло на подальший розвиток сучасної економіки, як у всьому світі, так і в Україні. Вітчизняний ринок електронної комерції зростає з швидкістю понад 30% кожний рік. Проте частка онлайн продажів у роздрібній торгівлі в Україні складає лише 3,2%, тоді як середнє значення в Європі складає 8,8%, а у Великій Британії 17,8%. Тому постає проблема вивчення причин гальмування розвитку вітчизняної електронної комерції.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню особливостей розвитку ринку e-commerce присвячено праці вітчизняних науковців: Р.Ю. Царьова, О.І. Шалевої, С.Д. Щеглюк, І.П. Міщук, Т.В. Марусей. Також було проаналізовано публікації Офісу ефективного регулювання BRDO, European Ecommerce Foundation та дослідницького інститут GfK Україна. Проте багато аспектів проблем розвитку електронної комерції залишаються маловивченими.

Постановка завдання. Метою дослідження є визначення основних перспектив та тенденції розвитку сучасного ринку електронної комерції України.

Виклад основного матеріалу дослідження. Перш за все зазначимо основні поняття. Закон України «Про електронну комерцію» дає наступне визначення: «Електронна торгівля – господарська діяльність у сфері електронної купівлі-продажу, реалізації товарів дистанційним способом покупцю шляхом вчинення електронних правочинів із використанням інформаційно-телекомунікаційних систем» [1]. Поняття ж електронної комерції дещо ширше та означає відносини, які виникають під час електронної торгівлі.

До електронної комерції віднесено:

– електронний обмін інформацією (англ. ElectronisDataInterchange);

– електронний рух капіталу (англ. Electronic-FundsTransfer);

– електронну торгівлю (англ. E-Trade);

– електронні гроші (англ. E-Cash);

– електронний маркетинг (англ. E-Marketing);

– електронний банкінг (англ. E-Banking);

– електронні страхові послуги (англ. E-Insurance) [2].

Український ринок e-commerce почав бурхливо розвиватись лише десять років тому. Нині найбільш популярними видами електронної комерції є електронна торгівля та електронний маркетинг. Інші види діяльності або слабо поширені, або через непривабливе нормативно-правове політичне середовище країни не мають передумов для розвитку.

На рис. 1 представлено фактори, що впливають на розвиток електронної комерції за даними Міжнародної аналітичної групи Nielsen, які поділяються на такі основні категорії як базові, макрорівня, соціальні, пропозиції.

ВВП України на душу населення за паритетом купівельної спроможності на душу населення складає 8,7 тис.дол. і серед інших європейських країн випереджає лише Молдову (5,7 тис.дол). Рівень проникнення банківських карток на території України становить 63%, що є досить низьким значенням, наприклад у Білорусі він становить 81%. Ще один базовий фактор – рівень прокинення Інтернету, в той час коли у провідних європейських країнах даний показник наближається до 100%, в Україні він становить 66%, що є найнижчим значенням європейського регіону та негативно впливає на розвиток ринку e-commerce, адже лише в 2/3 населення має доступ до мережі. Середнє значення рівня прокинення Інтернету по Європі складає 83,1%. Рівень проникнення смартфонів становить 40–60%, що є середнім значенням для світу. Загалом, переважно за всіма базовими факторами Україна поступається як розвинутим країнам Європи, так і найближчим сусідам. Проте вітчизняний ринок електронної комерції має значний потенціал. За темпами зростання ринку e-commerce у Європі Україна станом на 2018 рік займає друге місце з значенням 31%, що є досить високим значення та показує активний розвиток даного сегменту економіки (рис. 2).

Щодо факторів макрорівня, то індекс простоти ведення бізнесу, згідно звіту Світового Банку, у 2019 році склав 68,25 балів. Отже, Україна піднялась на 5 позицій вище, в порівняні із минулим роком і зайняла 71 місце серед 190 країн світу. Загалом спостерігається підвищення значення зазначеного індексу, проте географічні сусіди посідають в основному 31–53 місця. Густота населення складає 77 осіб/км^2, що також є нижчим за густоту населення сусідніх країн, загалом Україна

Рис. 1. Головні чинники впливу на розвиток електронної комерції

Джерело: [3]

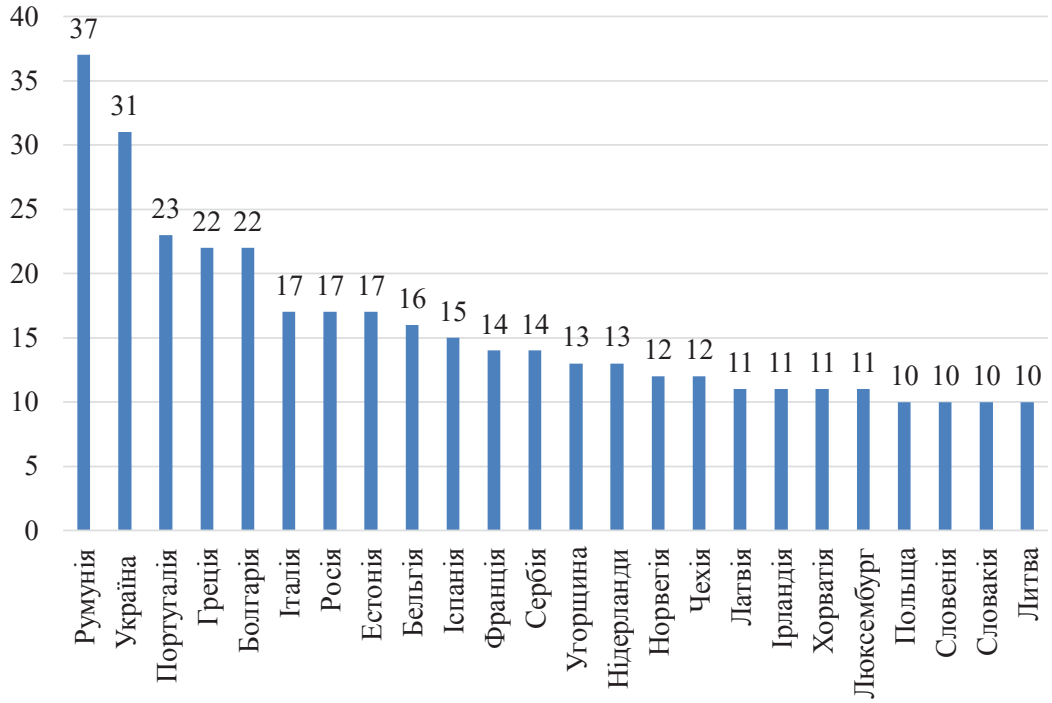

Рис. 2. Темпи зростання електронної комерції в Європі за 2018 рік

Джерело: [4]

дещо поступається за факторами макрорівня, проте рівень урбанізації досить високий 69,2%. Також на рис. 3 спостерігається стабільна тенденція до зростання продажів у сегменті електронної комерції України. Проте частка продажів відносно обсягу продажів у роздрібній торгівлі на досить низькому рівні, станом на 2017 рік склала лише 3,2%, тоді як середнє значення в Європі складає 8,8%, а у Великій Британії 17,8%.

Щодо факторів пропозиції, то безпосередньо у розвитку ринку електронного бізнесу зацікавлене широке коло гравців [2]:

1) Інтернет-магазини – закуповують товари у виробників і продають їх кінцевим покупцям;

2) маркетплейси – надають іншим підприємцям майданчик для створення магазинів і торгівлі своїм товаром. При цьому самі встановлюють правила діяльності для користувачів майданчика;

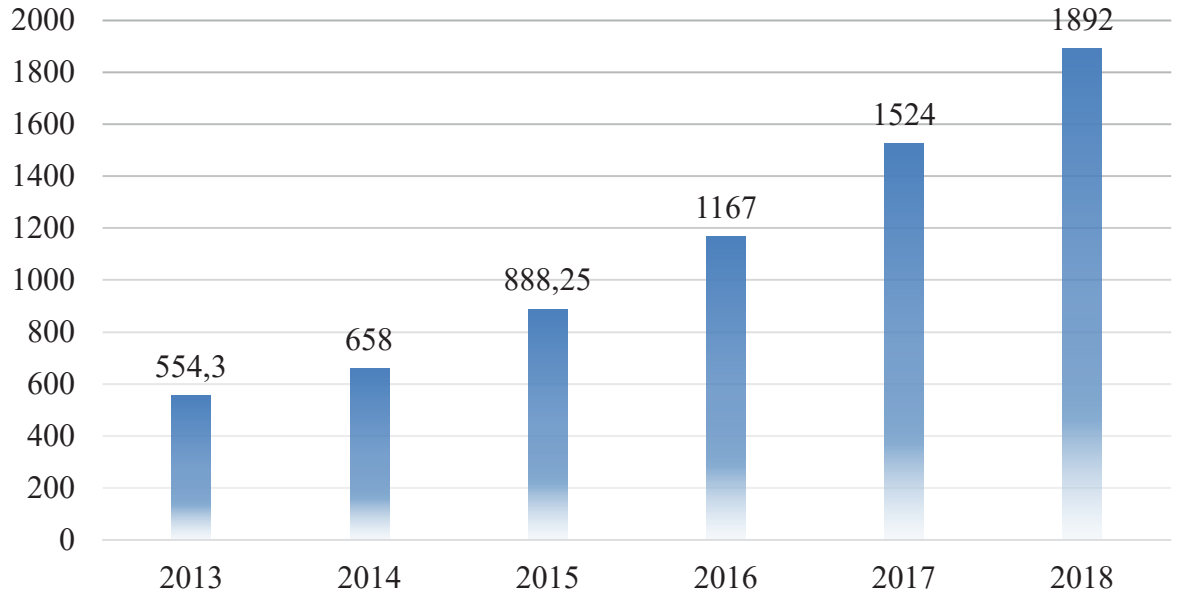

Рис. 3. Динаміка продажів в сегменті електронної комерції України за 2013–2018 роки

Джерело: [4]

3) класифайди – надають можливість фізичним особам здійснювати операції між собою;

4) компанії, що надають логістичні послуги;

5) прайс-агрегатори – надають можливість порівнювати ціни в різних онлайн-магазинах;

6) компанії, що забезпечують здійснення електронних платежів;

7) оператори та провайдери телекомунікацій (оператори/провайдери фіксованого ШСД, оператори мобільного зв'язку, оператори супутникового зв'язку);

8) компанії, що надають послуги хостингу та реєстрації доменних імен.

Отже, на рис. 4 відображено частки компаній на українському ринку e-commerce.

Основними гравцями є вітчизняні Інтернет-магазини та маркетплейси, найбільшу частку займають маркетплейс Rozetka, класифайд OLX, компанія EVO, що включає більше десяти проектів (prom, shafa, bigl, zakupki тощо), Інтернет-магазини побутової техніки та електроніки (Алло, MOYO, Comfy, Foxtrot), що успішно поєднують традиційну та онлайн моделі.

Закордонні компанії можуть стати серйозними конкурентами та загрозою, проте складність процесу оформлення замовлення, довготривала доставка та різноманітні ризики, які можуть виникнути, дещо стримують зростання попиту на зарубіжні маркетплейси, загалом у них здійснюють покупку 25% українських споживачів станом на 2018 рік. Найпопулярнішими є AliExpress, eBay та Amazon. За даними досліджень GfK топ-категорії, що купують у мережі Інтернет найчастіше є побутова техніка та електроніка (45%), одяг (43%), та косметичні товари і парфумерія (37%) [5].

Щодо регіональної сегментації, яка зображена на рис. 5, спостерігається зосередження переважної кількості онлайн-покупців саме в центральних областях, зокрема в місті Київ. Це пов'язано з більшою кількістю платоспроможного населення, розвиненою логістичною інфраструктурою та високою концентрацією підприємств.

На рис. 6 зображена вікова структура українських онлайн-покупців, найбільшу частку 46% займає категорія населення 25–34 роки, дещо нижче значення у покупців віком 18–24, проте це може бути пов'язане з відсутністю постійного та високого доходу.

Отже, можна визначити основні особливості татендеції сучасного ринку e-commerce України, серед таких:

− щорічне стабільно високе зростання ринку електронної торгівлі, а отже високий потенціал даного виду діяльності;

− ненасиченість ринку товарами та послугами, що дає вільні можливості для входу нових компаній на ринок;

− низький рівень базовий та макрорівневих факторів впливу на розвиток ринку електронної комерції. Особливо рівень проникнення Інтернету, адже лише 2/3 населення мають доступ, відбувається відсіювання великої частки потенційних покупців;

− зростання мобільного шопінгу та бізнес-операцій виконаних через ґаджети, що впливає на необхідність розробки та впровадження крім сайтів, відповідних додатків для смартфонів. Адже Push-повідомлення додатків приводять до збільшенню замовлень на 18%. А також зростає кількість покупок через соціальні мережі;

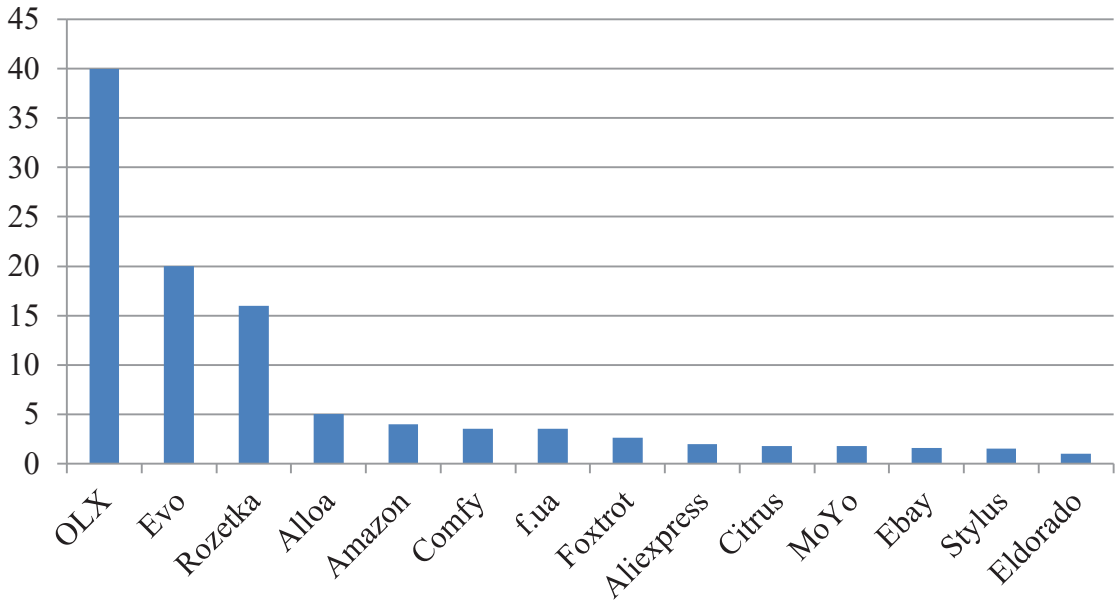

Рис. 4. Частки компаній на українському ринку e-commerce

Джерело: [3]

– низький рівень банківських послуг, що стримує швидкість роботи підприємств електронного бізнесу. Через недовіру до Інтернет-магазинів та великої кількості шахрайських операцій, переважна більшість покупців оплачують товари або послуги готівкою після отримання. Проте спостерігається тенденція зростання безготівкових оплат безпосередньо на сайті онлайн-магазину;

– непривабливе нормативно-правове середовище для розвитку електронного бізнесу в Україні. Відсутність дозволу надавати фіскальні електронні чеки покупцям, що серйозно може перешкодити діяльності усіх вітчизняних компаній у разі підпису законів про обов'язковість надання чеків після проведення оплати;

– недосконала інфраструктура електронного бізнесу, що зумовлює складнощі в залученні популярних міжнародних платіжних систем PayPal тощо;

– збільшення попиту на товари повсякденного попиту та продукти харчування;

– відсутність орієнтації вітчизняних підприємств до співпраці з іноземними партнерами та поширенням на зарубіжних ринках. Так, у 2019 році мито сплачується на замовлення від 100 євро, у 2014 році мінімальна вартість складала 300 євро;

– зростання ринку B2B (бізнес для бізнесу), а також роль 3PL-провайдерів, що надають Інтернет-магазинам можливість передачі логістичних функцій на аутсорсинг. Це забезпечує швидкість виконання замовлень, широку географію доставки, високий рівень сервісу та значну економію в порівняні з утриманням власного складу;

– зростання кількості компаній, що прагнуть охопити максимально всі канали збуту, тому паралельно з утриманням традиційних точок збуту, мають Інтернет-магазини, або ведуть співпрацю з маркетплейсами.

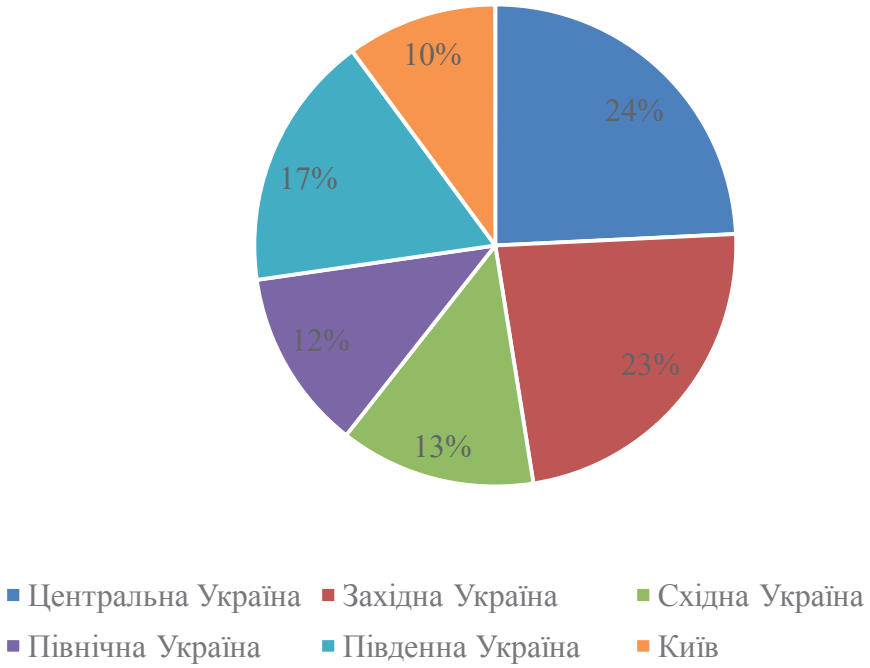

Рис. 5. Регіональний поділ інтернет-покупців України

Джерело: [5]

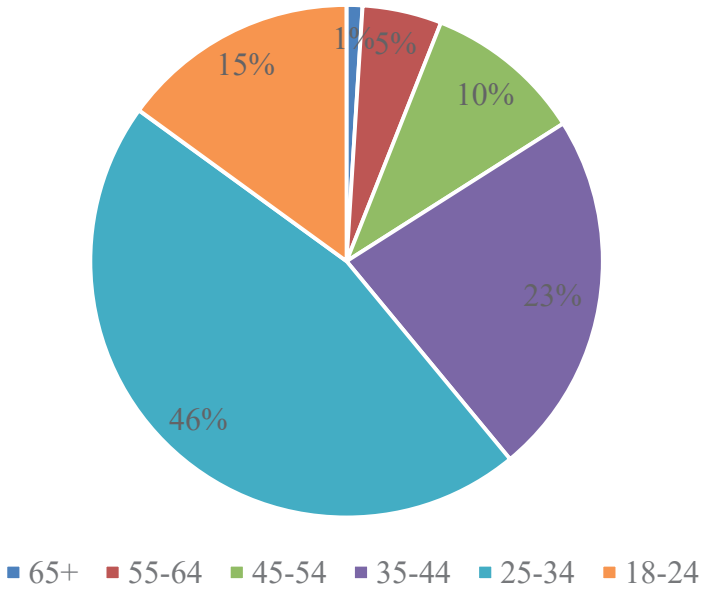

Рис. 6. Вікова структура покупців в мережі Інтернет

Джерело: [6]

Висновки з проведеного дослідження. Отже, вітчизняний ринок електронної комерції має високий потенціал та рівень зростання. Адже цей сегмент економіки досить новий, неперенасичений конкурентами. А започаткування електронного бізнесу дещо простіше, ніж традиційного та потребує менше затрат, тому має відносно низькі бар'єри входу, що є досить привабливим для підприємців.

Проте певні фактори стримують ефективний розвиток e-commerce України, особливо відсутність відповідної інфраструктури та недосконалість нормативно-правової бази. Тому наступні дослідження будуть присвячено проблемі подолання всіх бар'єрів розвитку вітчизняної електронної комерції.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Закон України Про електронну комерцію. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/675-19/ed20150903#n25 (дата звернення: 22.10.2019).

2. Шалева О.І. Електронна комерція. Навч. посіб. К.: Центр учбової літератури. 2011. 216 с.

3. Ринок електронної комерції. URL: https://cdn.regulation.gov.ua/e5/ea/4c/d5/regulation.gov.ua (дата звернення: 22.10.2019).

4. European Ecommerce Report. URL: https://www.haendlerbund.de/de/downloads/ecommerce-europe/european-ecommerce-report-2018.pdf (дата звернення: 22.10.2019).

5. GfK Інсайти e-commerce ринку 2019. URL: https://www.gfk.com/uk-ua/rishennja/news/online-shopping-2019 (дата звернення: 22.10.2019).

6. Онлайн-торгівля в Україні 2018 року. URL: https://nachasi.com/2019/03/25/e-commerce-in-ukraine-2018 (дата звернення: 22.10.2019).

REFERENCES:

1. Zakon Ukrajiny Pro elektronnu komerciju. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/675-19 (accessed 22 October 2019).

2. Shaleva O.I. (2011) *Elektronnakomercija*. Kyiv: Centr uchbovoji literatury, 2011 (in Ukrainian)

3. Rynok elektronnoji komerciji. URL: https://cdn.regulation.gov.ua/e5/ea/4c/d5/regulation.gov.ua (accessed 22 October 2019).

4. European Ecommerce Report. URL: https://www.haendlerbund.de/de/downloads/ecommerce-europe/european-ecommerce-report-2018.pdf. (accessed 22 October 2019).

5. GfK Insajty e-commerce rynku 2019. URL: https://www.gfk.com/uk-ua/rishennja/news/online-shopping-2019 (accessed 22 October 2019).

6. Onlajn-torghivlja v Ukrajini 2018 roku. URL: https://nachasi.com/2019/03/25/e-commerce-in-ukraine-2018 (accessed 22 October 2019).

Hrubar Anna
Master
National Technical University of Ukraine
«Igor Sikorsky Kyiv Polytechnic Institute»
Zhygalkevych Zhanna
Candidate of Economic Sciences, Associate Professor,
Senior Lecturer at Department of Management
National Technical University of Ukraine
«Igor Sikorsky Kyiv Polytechnic Institute»

TRENDS AND PROSPECTS OF UKRAINE E-COMMERCE MARKET

The purpose of the article. Nowadays the Internet has an important role and influence not only in the daily live of billions people, but also in the country's economy. This innovative technology led to the emergence of e-commerce market. In Ukraine, this segment is on the early stages of evolution, but growth rates are very high. In 2018, the e-commerce market has grown to 31%, which is the second largest score among European countries. E-commerce is promising area, but Ukrainian companies that work on this market has many problems with effective functioning because of different factors

Methodology. Quantitative and qualitative research methods were used to identify the key trends of the Ukrainian e-commerce market as accurately as possible. The main indicators and statistics were discussed for gaining in-depth insight into the subject of this article.

Results. As a result of conducted researches, it has been found that the pace of the e-commerce market development in Ukraine is one of the highest among other European countries. In 2017, the share of online sales in Ukrainian retail was only 3.2%, while the average in Europe was 8.8% and in the UK – 17.8%. The main factors that have direct in fluenceon the market functioning were identified. The basic factors are – GDP per capita, the level of bank services, the Internet and smartphones penetration, which show the solvency of Ukrainians and their basic ability to make a purchases. In Ukraine, this index is only 8.7 thousand dollars, and it is almost the worst level among other European countries, only Moldova has 5.7 thousand dollars per capita. The level of Internet penetration and bank payments concedes to the neighboring countries; the basic factor of smartphones usage is on an average level (40-60%). The main players in the commerce market are marketplaces, classified sites, price aggregators, logistics companies, telecommunication operators, hosting and domain registration companies. The largest share has such companies as EVO, marketplace Rozetka, classified OLX, online stores of home appliances and electronics - Allo, MOYO, Comfy, Foxtrot, that successfully combine traditional and online business models. The main market trends are the growth of mobile and social networks shopping, imperfect regulatory policy, lack of infrastructure, concentration of all the Ukrainian enterprises on the domestic market (lack of e-commerce export).

Practical implications. This article can be used for an in-depth study of the features and prospects of the e-commerce market. As well as exploring the segmentation of this market by geographic, gender and age, which helps better understand the current trends.

Value/originality. The factors that have influence on Ukrainian e-commerce market formation, basic and social factors, as well as the influence of macro and supply factors on the market (current competitive composition) were thoroughly investigated.

ІНВЕСТУВАННЯ СТАРТАП-ПРОЕКТІВ В УКРАЇНІ
INVESTMENT OF STARTUP PROJECTS IN UKRAINE

УДК 658.334.5
https://doi.org/10.32843/infrastruct36-18

Гук О.В.
к.е.н., доцент,
доцент кафедри менеджменту
Національний технічний
університет України
«Київський політехнічний інститут
імені Ігоря Сікорського»
Мохонько Г.А.
к.е.н., доцент,
доцент кафедри менеджменту
Національний технічний
університет України
«Київський політехнічний інститут
імені Ігоря Сікорського»

У статті розкрито проблеми інвестування стартап-проектів в Україні. Авторами проаналізовано дані світового рейтингу стартап-проектів сервісу Startup Ranking. Розглянуто місце стартап-проектів України серед інших країн у 2018 р. Здійснено порівняльну характеристику позиції України в 2016 р. та в 2018 р. Наведено перелік різних країн світу, ранжованих за кількістю зареєстрованих стартап-компаній. Виокремлено найбільшу і найменшу кількість стартап-компаній, які зареєстровано в різних країнах світу. У статті досліджено рейтинг найбільш актуальних українських проектів у 2017–2019 рр., проранжованих за рангами та оцінкою проектів. Проекти ідентифіковано за роками заснування (2017–2019 рр.), послідовністю серед інших проектів, оцінкою та основними характеристиками. Авторами досліджено особливості вітчизняних стартап-проектів і визначено, що більша частина проектів присвячена ІТ-сфері. Проаналізовано особливості інвестування стартап-проектів серед бізнес-янголів та інвестиційних компаній.
Ключові слова: *інвестування стартап-проектів, ранжування стартап-компаній, стартап-сервіс, вітчизняні стартап-проекти, інвестори.*

В статье раскрыты проблемы инвестирования стартап-проектов в Украине. Авторами проанализированы данные мирового рейтинга стартап-проектов сервиса Startup Ranking. Рассмотрено место стартап-проектов Украины среди других стран в 2018 г. Осуществлена сравнительная характеристика позиции Украины в 2016 г. и в 2018 г. Приведен перечень разных стран мира за рангом количества зарегистрированных стартап-компаний. Выделено наибольшее и наименьшее количество стартап-компаний, которые зарегистрированы в разных странах мира. В статье исследовано рейтинг наиболее актуальных украинских проектов в 2017–2019 гг., проранжированных по рангами и оценке проектов. Проекты идентифицированы по годам основания (2017–2019 гг.), последовательности среди других проектов, оценке и основным характеристикам. Авторами исследованы особенности отечественных стартап-проектов и определенно, что большая часть проектов посвящена ИТ-сфере. Проанализированы особенности инвестирования стартап-проектов среди бизнес-ангелов и инвестиционных компаний.
Ключевые слова: *инвестирование стартап-проектов, ранжировка стартап-компаний, стартап-сервис, отечественные стартап-проекты, инвесторы.*

In the article the problems of investing of startup projects are exposed in Ukraine. Authors are analyse information of the world rating of startup projects of service of Startup Ranking. In the article the place of startup projects of Ukraine is considered among other countries in 2018 year. Comparative description of position of Ukraine is carried out in 2016 year and in 2018 year 27 countries of the world are presented after a place in rating and amount of the registered startup companies. In the article the list of different countries of the world of rang is given after the amount of the registered startup companies and mestome in the general rating. The most and the least amount of startup companies which are incorporated in the different countries of the world is selected. In the article investigational rating of the most actual Ukrainian projects in 2017–2019 years proranzhovanikh after the areas of foundation, grades and estimation of projects. Projects are identified after the years of foundation (2017–2019 years), by a sequence among other projects, by an estimation and basic descriptions. The features of domestic startup projects are investigational authors and certainly, that greater part of projects is devoted IT to the sphere: web sites, program on-line, new additions. Research of of a particular branch Association UVCA is resulted as a catalogue of «Ukrainian Investor Book 2017» activity of 34 companies is represented in which: company name, contact information, brief-case of investments, factors of investing and other information. The features of investing of startup projects are analysed among business of angels and investment companies. Work is described the Internet of platform of Startup Network on which is concentrated the robot of different startap projects, investment projects and their co-operating with investors in direction of receipt of credit or sale of business. In the article by authors certainly basic investors of startap projects of Ukraine: business-angels and institutional investors. The features of investing on the stages of life cycle of startup projects are described.
Key words: *investing of startup projects, ranzhuvannya of startup companies, startup service, domestic startup projects, investors.*

Постановка проблеми. Проблема інвестування стартап-проектів останнім часом перебуває в центрі уваги економічної науки. Активізація розвитку стартап-руху пояснюється розвитком нової моделі економіки в Україні – «Економіки, яка базується на знаннях», що зумовлює актуальність цієї статті.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичні та практичні засади інвестування стартап-проектів, інвестиційні механізми та перспективи розвитку стартап-компаній досліджують у своїх працях вітчизняні науковці: В.М. Геєць, О.А. Гавриш [1], О.Є. Кузьмін та ін.

Постановка завдання. Метою статті є аналіз інвестування вітчизняних стартап-проектів та ранжування зареєстрованих стартап-компаній в Україні за різними ознаками.

Виклад основного матеріалу дослідження. Розвиток інформаційних технологій в Україні сприяє створенню нових бізнес-моделей та стартапів. За даними світового рейтингу стартапів сервісу Startup Ranking Україна в 2018 році посідає 42 місце серед 190 країн. За результатами аналізу, в Україні у 2018 р. зареєстровано щонайменше 255 стартап-компаній. В Австрії, наприклад, де реалізуються ініціативи з підтримки стартапів, створено необхідні передумови, а бізнес-середовище є набагато кращим, ніж в Україні, було зареєстровано щонайменше 275 стартап-компаній, і посідає вона 39 місце в рейтинговій таблиці.

У таблиці 1 наведено перелік 27 країн світу, ранжованих за кількістю зареєстрованих стартап-компаній, наведено країни, що займають перші 25 місць, Україна – 42 місце, останнє місце – Нігерія [2].

Наведені дані таблиці 1 свідчать, що найбільша кількість зареєстрованих стартап-компаній припадає на США – 47 123, що підтверджує тенденцію останніх

років. Для порівняння: в 2016 р. Україна посідала 33 місце серед 150 країн, а кількість зареєстрованих стартап-компаній становила 141. В Австрії було реалізовано і зареєстровано 132 стартап-компанії, тому вона і займала позицію нижче, ніж Україна [3].

Розглянемо рейтинг найбільш актуальних українських проектів у 2017–2019 рр., де ранжування здійснено за роками, рангами та оцінкою проектів, у табл. 2 [4].

Наведена аналітична інформація у таб. 2 щодо стартап-проектів в Україні за 2017–2019 рр. свідчить, що вітчизняні стартап-проекти мають інформаційний характер. Зокрема, спостерігається розвиток IT-сектору в Україні: веб-сайти, онлайн-програми, нові додатки.

Інвестування в стартап-проекти в Україні переважно здійснюють бізнес-янголи та інвестиційні компанії (інституціональні інвестори). Згідно з дослідженнями галузевої Асоціації UVCA було сформовано каталог «Ukrainian Investor Book 2017» в якому відображено діяльність 34 компаній: назва компанії, контактні дані, портфель інвестицій, фактори інвестування та інша інформація [5]. Також пошук інвесторів для розвитку свого стартап-проекту можна здійснити на онлайн-платформі Startup Network, на якій зосереджено 4170 стартапів, 12755 інвестиційних проектів, 3223 заявок на отримання кредиту, 5074 пропозицій продажу бізнесу. Ця платформа з'єднує стартаперів та інвесторів з погляду пошуку інвестицій та інвестування, отримання позики та продажу бізнесу, а також приклади профінансованих проектів [6].

Кожний наступний етап життєвого циклу стартап-проекту зумовлює зміну кола інвесторів.

Таблиця 1

Рейтинг країн світу, ранжованих за кількістю зареєстрованих стартап компаній

Країна	Місце у рейтингу	Кількість зареєстрованих стартап компаній
США	1	47 123
Індія	2	6 789
Великобританія	3	5 027
Канада	4	2 551
Індонезія	5	1 143
Німеччина	6	2 022
Австралія	7	1 525
Франція	8	1421
Іспанія	9	1 230
Бразилія	10	1 079
Італія	11	871
Нідерланди	12	860
Ізраїль	13	828
Сингапур	14	696
Перу	15	664
Швейцарія	16	648
Нігерія	17	629
Швеція	18	610
Росія	19	579
Китай	20	557
Японія	21	554
Бельгія	21	528
Єгипет	22	512
Мексика	23	484
Колумбія	24	477
Фінляндія	25	423
Україна	42	255
Нігерія	190	1

Джерело: складено на основі [2]

Таблиця 2

Рейтинг вітчизняних стартап проектів за роками, рангами та оцінкою проекту

№ з/п	Назва проекту	Рік, область заснування	Ранг (послідовність серед стартапів світу	Оцінка стартап-проекту, дол. США	Опис стартап-проекту
1	2	3	4	5	6
1	Snovio	2017, Чернігівська	520	78 549	Всебічна платформа, що дає змогу маркетологам, представникам продажів та іншим професіоналам генерувати потенційних клієнтів на веб-сайтах, соціальних каналах та базах даних, збагачувати та перевіряти їх.
2	Site-checker.pro	2017, Київ	1 051	74 832	Безкоштовна на сторінці SEO-перевірка. Сайт надає звіт про Search Engine Optimization Specialist (SEO) (оптимізація сайту в пошукових системах) за 100+ параметрами за допомогою найкращої перевірки веб-сайту. Здійснює детальний аудит сайту.
3	Krarser	2017, Київ	1 383	72 297	Професійний інструмент дослідження ключових слів. Надає тисячі пропозицій з Google, Bing, YouTube, eBay, Amazon тощо
4	Copywritely	2018, Київ	1 802	69 200	Допомагає знаходити помилки в змісті та редагувати текст одразу в онлайн-редакторі: перевірити вміст на унікальність, наявність зайвих фраз, вміст начинки для ключових слів. Допомагає вдосконалити технології створення контенту для цифрових маркетологів, SEO-фахівців, менеджерів проектів.
5	Plerdy	2017, Львівська область	4 113	45 868	Рішення SaaS для веб-сайту та/або підвищення курсу конверсії в інтернет-магазині. Продукт складається з інструментів для збору та обробки даних, повного аналізу та аналітики. Отже, можна приймати важливі рішення щодо вдосконалення свого веб-сайту або інтернет-магазину.

Продовження таблиці 2

1	2	3	4	5	6
6	Looqme	2017, Київ	6 088	39 351	Послуга для PR-менеджерів, яка допомагає відстежувати всі згадки про бренд у ЗМІ та отримувати повну аналітику PR-кампаній. За допомогою програми можна розробити, оптимізувати та контролювати цілі своїх комунікаційних стратегій, вимірювати ефективність компаній та отримувати корисну інформацію. Це повна аналітика щодо впливу кожної згадки, активності конкурента та ринкової ситуації в режимі реального часу.
7	Cleven Brush	2017, Харк. обл.	8 321	31 274	Веб-інструмент, який надає клієнтам компанії можливість створювати чудові дизайни.
8	Snipper App	2018, Київська область	10 137	23 568	Власний менеджер фрагментів, створений ексклюзивно за допомогою Swift4 для MacOS, метою якого є єдиний інструмент для збереження щоденних робочих записок, фрагментів коду, хороший помічник у житті розробника. Snipper розроблений таким чином, щоб підтримувати кілька сховищ.
9	Silence	2017, Київ	11 998	20 699	Новий додаток для Android. Це пішохідна екскурсія з елементами квесту. Унікальне поєднання пішохідного квесту, екскурсовода, місцевих порад та гри. Додаток можуть використовувати сім'ї, що хочуть провести вихідні разом, учителі шкіл як інтерактивний урок історії або друзі, які хочуть визначити найрозумнішу людину серед них.
10	Link Strategy	2017, Київ	12 643	19 945	Допомагає знайти ефективні стратегії побудови посилань, цінні зворотні посилання та прив'язки.
11	Aworker	2017, Київ	14 691	17 555	Розумний пошук автосервісу. Об'єднано понад 900 сертифікованих автосервісів та сервісних станцій по всій Україні та надано власникам транспортних засобів можливість швидко отримати декілька рішень проблеми, створивши безкоштовний додаток на веб-сайті всього за 3 хвилини. Це ефективний інструмент взаємодії між автовласниками та автосервісом.
12	Spam Hound	2017, Київ	15 016	17 117	Надійний фільтр спаму для SMS та MMS для платформ iOS та Android, який захищає користувачів від небажаних повідомлень. Користувач може створювати необмежену кількість правил фільтрації, керувати чорними та білими списками вручну та використовувати функції конфігурації flexible. Не потрібне підключення до Інтернету, і клієнт може бути впевнений у конфіденційності, оскільки це не вимагає доступу до вмісту повідомлень.
13	Wattagio	2018, Донецька область	16 042	15 649	Потужний помічник акумулятора, інформує користувача про поточний стан акумулятора та сприяє зниженню споживання енергії. Гнучкі настройки в програмі дають користувачу можливість налаштувати свій профіль відповідно до потреб.
14	Flyy.io	2017, Дніпропетр. обл.	16 780	14 291	Висока конвертація цільових сторінок. Кожен веб-сайт потребує міцного фонду.
15	Street Kast	2018, Одеська область	16 802	14 246	Двостороння платформа, додаток для смартфонів для миттєвого з'єднання творців (режисерів, фотографів) і талантів. Зручний спосіб знайти новий талант або влаштувати акторську, модельну групу. Складається з 2 модулів, один для творців (StreetKaster, користувачі можуть створити проект з описом, датами, місцями та почати отримувати миттєві аудіювання зі свого смартфона), а другий – для таланту (користувачі можуть швидко знайти ідеальну для них роботу, не витрачаючи час на прослуховування).
16	Bimbim	2018, Харк. область	17 115	13 440	Інноваційний аксесуар для жінок. Застосування: внутрішнє освітлення жіночих сумочок, рюкзаків, дорожніх валіз, дипломатів; альтернативне використання – в дорозі, вдома, біля входу, на вулиці, як подарунок. Переваги: гнучкі та легкі; світло на 360 градусів навколо; простий у використанні.
17	Hotelhunt	2018, Київ	17 432	10 879	Бот, призначений для відстеження цін на готелі. Необхідно навести посилання на готель на веб-сайті Booking.com, і він надішле користувачу повідомлення, як тільки ціна на номер зміниться. Бот дасть змогу забронювати готелі за найнижчою ціною, заощадивши до 60% від вартості номера.

Закінчення таблиці 2

1	2	3	4	5	6
18	Leadpipe.io	2017, Київ	17 568	7 538	Криптовалюти – це перша блокчейн-платформа для безпечного кредитування, торгівлі та обміну криптовалюти. Дає можливість отримати гарантії повернення коштів криптовалюти кредитора або його заявленої вартості. Вирішує багато глобальних проблем у сферах інвестицій у криптовалюту, P2P-кредитування, торгівлю на фінансових ринках, обмін криптовалютами та алгоритмічну торгівлю. Платформа призначена для продовження поширення криптовалюти серед усіх верств населення планети, незалежно від їхнього соціального статусу.
19	YesNo Please	2019, Київ	24 023	1 857	За допомогою програми можна отримати відповідь на своє запитання, скориставшись випадковим органом, що приймає рішення. Усі відповіді справді випадкові.
20	Braiby	2017, Київ	24 120	1 836	Безкоштовна онлайн-платформа розвитку з раннього дитинства. Це перша в своєму роді цілісна платформа, яка містить сенсорні заходи для розвитку з раннього дитинства, починаючи з першого дня життя дитини

Джерело: складено авторами за [4]

Обсяги інвестування бізнес-янголів, як правило, коливаються в межах віб 5,0 до 250,0 тис. доларів. Бізнес-янголи – проміжна ланка між самофінансуванням та коштами інституціональних інвесторів. На противагу бізнес-янголам, інституціональні інвестори інвестують у більш пізні стадії розвитку стартапу, розмір інвестування може коливатися від 200,0 тис. до 20,0 млн. доларів за один раунд фінансування [1].

Висновки з проведеного дослідження. Отже, в Україні створено передумови для інвестування стартап-проектів, а їхній розвиток зумовлений не лише використанням в інноваційних розробках IT, але й значною увагою з боку користувачів.

Однак, на жаль, недостатня зацікавленість з боку держави щодо інвестування стартап-проектів стримує розвиток цього сектору, а відсутність замовників, що прагнуть купити кінцевий продукт (послугу), в Україні зумовлює необхідність пошуку споживачів за кордоном.

З огляду на це, в Україні доцільно створити засади щодо розвитку стартап-проектів на державному рівні:

1) формування системи гарантування повернення інвестицій;

2) створення програми підтримки стартап-проектів на рівні держави (в напрямі інвестування та відповідної законодавчої бази);

3) забезпечення створення ефективного механізму порядку формування та використання коштів інвестиційних фондів.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Гавриш О.А., Дергачова В.В., Кравченко М.О. Менеджмент стартап проектів: підручник. Київ: КПІ ім. Ігоря Сікорського, Вид-во «Політехніка», 2019. 344 с.

2. Ukrainian Startups' Rating. URL : https://www.startupranking.com/countries (дата звернення 25.09.2019).

3. Курченко О.О. Становлення та розвиток стартапів в Україні: проблеми та шляхи вирішення. Український соціум. 2016. № 2(57) URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/Usoc_2016_2_10 (дата звернення 30.09.2019).

4. Ukrainian Startups' Ranking. URL: https://www.startupranking.com/startup/new (дата звернення 25.09.2019).

5. Основні тенденції розвитку стартапів в Україні: проблеми, перешкоди і можливості. 2018 р. URL: https://www.civic-synergy.org.ua/wp-content/uploads/2018/04/Osnovni-tendentsiyi-rozvytku-startapiv-v-Ukrayini-1-1.pdf (дата звернення 01.10.2019).

6. Startup Networ. URL: https://startup.ua/ua/ (дата звернення 01.10.2019).

REFERENCES:

1. Havrysh O.A., Derhachova V.V., Kravchenko M.O. (2019) *Menedzhment startap proektiv* [Management of startup projects]. KPI im Ihoria Sikors'koho, Kyiv: Vyd-vo «Politekhnika».

2. Startups' Rating (2019) Ukrainian Startups' Rating. Available at: https://www.startupranking.com/countries, (accessed 25 September 2019).

3. Kurchenko O.O. (2016) Stanovlennia ta rozvytok startapiv v Ukraini: problemy ta shliakhy vyrishenn [Startup and development of startups in Ukraine: problems and solutions]. *Ukrains'kyj sotsium,* no. 2(57). Available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Usoc_2016_2_10 (accessed 30 September 2019).

4. Startups' Rating (2019) Ukrainian Startups' Rating. Available at: https://www.startupranking.com/countries (accessed 25 September 2019).

5. Osnovni tendentsii rozvytku startapiv v Ukraini (2018) Osnovni tendentsii rozvytku startapiv v Ukraini: problemy, pereshkody i mozhlyvosti. Available at: https://www.civic-synergy.org.ua/wp-content/uploads/2018/04/Osnovni-tendentsiyi-rozvytku-startapiv-v-Ukrayini-1-1.pdf (accessed 01 October 2019).

6. Startup Networ (2019) Startup Networ. Available at: https://startup.ua/ (accessed 01 October 2019).

Guk Olga
Candidate of Economic Sciences, Associate Professor,
Senior Lecturer at Department of Management
National Technical University of Ukraine
«Igor Sikorsky Kyiv Polytechnic Institute»
Mokhonko Ganna
Candidate of Economic Sciences, Associate Professor,
Senior Lecturer at Department of Management
National Technical University of Ukraine
«Igor Sikorsky Kyiv Polytechnic Institute»

INVESTMENT OF STARTUP PROJECTS IN UKRAINE

The purpose of the article. The purpose of this article is an analysis of investing of domestic startup projects and rang of the registered startup companies in Ukraine after different signs. There is forming of effective mechanism of investing of startup projects in modern economic terms basic tasks. In the article investigational a place of startup projects of Ukraine is among other countries of the world.

Methodology. In the article authors are use in theory the applied approach for creation of the effective system of investing of startap projects and comparative description of different startap projects of the world and Ukraine in particular. Approach of the systems, statistical information with the help of which investigational there is the world rating of startup projects of the world, is also applied.

Results. In the article the problems of investing of startup projects are exposed in Ukraine. Development of information technologies in Ukraine is instrumental in creation of new business of models and startup. From data of the world rating of startup service of Startup Ranking Ukraine in 2018 year occupies 42 places among 190 countries. In the article the place of startup projects of Ukraine is considered among other countries in 2018 year. Comparative description of position of Ukraine is carried out in 2016 year and in 2018 year. A list is given 27 countries of the world of rang after the amount of the registered startup companies: from them countries which occupy the first 25 places are presented, Ukraine is 42 places and last place Nigeria. The most and the least amount of startup companies which are incorporated in the different countries of the world is selected. In the article investigational rating of the most actual Ukrainian projects in 2017–2019 years of rang after grades and estimation of projects. Projects are identified after the years of foundation (2017–2019 years), sequence among other projects, estimation and basic descriptions. The features of domestic startup projects are investigational authors and certainly, that greater part of projects is devoted IT to the sphere. Investing in startup projects in Ukraine mainly carry out business-angels and investment companies (institucional investors). In obedience to researches of a particular branch Association UVCA the catalogue of «Ukrainian Investor Book was formed 2017» activity of 34 companies is represented in which: company name, contact information, brief-case of investments, factors of investing and other information. The features of investing of startup projects are analysed among business-yangoliv and investment companies. Work is described the Internet of platform of Startup Network on which is concentrated the robot of different startup, investment projects and their co-operating with investors in direction of receipt of credit or sale of business. By authors certainly basic investors of startup projects of Ukraini: biznes-yangoliv and institutional investors. The features of investing on the stages of life cycle of startup projects are described. Every next stage of life cycle of startup project predetermines the change of circle of investors. Volumes of investing are business-angels, as a rule hesitate within the limits of vib 5,0 to 250,0 thousand of dollars. Business-angels is an intermediate between self-finance and money of institutional investors. In a counterbalance business-angels, institucional investors invest in more late stages of development of startups, the size of investing can hesitate from 200,0 thousand to 20,0 million dollars for one round of financing.

Practical implications. For the effective investing of startup projects in Ukraine it is expedient to form the system of guaranteing of returning of investments; to create the program of support of startup projects at the level of the state (in direction of investing and proper legislative base); to provide forming of effective mechanism of order of forming and use of money of investment funds. Thus, the basic task of public policy in direction of development of startup projects is creation of the proper legislative acts and grant of guarantees of returning of money investors.

Value/originality. In the process of analysis, investing of domestic startup projects was found out the feature of rang of the registered startup companies after different signs. It is selected IT sphere as basic in realization of modern startup. In obedience to the state-of-the-art review of Startup Ranking the place of Ukraine is analysed among the countries of the world in rating of the best startup projects.

СТРАТЕГІЧНІ НАПРЯМИ ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ДІЯЛЬНОСТІ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ

STRATEGIC DIRECTIONS OF IMPROVEMENT OF EFFICIENCY OF AGRICULTURAL ENTERPRISES' ACTIVITIES

УДК 330.131.5:631.11

https://doi.org/10.32843/infrastruct36-19

Дивнич О.Д.
к.е.н., доцент,
доцент кафедри економіки
та міжнародних економічних відносин
Полтавська державна аграрна академія
Бондаренко М.Ф.
студент
Полтавська державна аграрна академія
Суббота Н.В.
студент
Полтавська державна аграрна академія

У статті авторами досліджено сучасні тенденції розвитку галузей рослинництва і тваринництва. Охарактеризовано структуру валової продукції та виробничої собівартості сільського господарства України. Визначено результативність діяльності сільськогосподарських підприємств на основі досягнутих фінансових показників. З огляду на встановлене зниження ефективності операційної діяльності, проведено АВС-аналіз, згідно з яким всі товарні групи поділені на класи. Для будь-якого підприємства важливою є товарна продукція класу А, 20% якої забезпечує 80% загального доходу від реалізації. Досліджено динаміку рівня рентабельності виробництва окремих видів продукції рослинництва і тваринництва. На основі встановлених пріоритетних галузей запропоновано стратегічні напрями підвищення ефективності виробництва сільськогосподарських підприємств України. Визначено інноваційні складники пропонованих стратегій як невід'ємних компонент розвитку підприємств.

Ключові слова: *валове виробництво, собівартість, фінансовий результат, виручка від реалізації, АВС-аналіз, рівень рентабельності виробництва, стратегічні напрями розвитку.*

В статье авторами исследованы современные тенденции развития отраслей растениеводства и животноводства. Охарактеризована структура валовой продукции и производственной себестоимости сельского хозяйства Украины. Определена результативность деятельности сельскохозяйственных предприятий на основе достигнутых финансовых показателей. Учитывая установленное снижение эффективности операционной деятельности, проведен АВС-анализ, согласно которому все товарные группы разделены на классы. Для любого предприятия важна товарная продукция класса А, 20% которой обеспечивает 80% общего дохода от реализации. Исследована динамика уровня рентабельности производства отдельных видов продукции растениеводства и животноводства. На основе установленных приоритетных отраслей предложены стратегические направления повышения эффективности производства сельскохозяйственных предприятий Украины. Определены инновационные составляющие предлагаемых стратегий как неотъемлемых компонентов развития предприятий.

Ключевые слова: *валовое производство, себестоимость, финансовый результат, выручка от реализации, АВС-анализ, уровень рентабельности производства, стратегические направления развития.*

The issue of inefficiency and imbalance of development remains relevant today. To date, there are some cases of resource concentration in inefficient, sometimes loss-making industries, reducing the overall level of agriculture profitability and the level of competitiveness of Ukraine in the world market. The article is devoted to the development of proposals for the strategy of improvement of efficiency of agricultural enterprises' activities using modern tools of analysis and directions of innovative development, which will help to increase the productivity of enterprises. The tendencies of the development of the plant growing industry through the indicators of sowing area, yield and gross harvest of crops are investigated. The dynamics of livestock, its productivity and production of livestock products are analyzed. Structural changes in the gross output of agricultural enterprises are identified. The key cost items of production cost of agricultural products are clarified. The financial results of agricultural enterprises' activity in Ukraine are investigated. The conducted ABC analysis made it possible to classify all agricultural products by importance in terms of sales revenues. Class A commodity products are important for any enterprise, 20% of which provide 80% of total sales revenue. On the basis of conducted ABC analysis and diagnostics of changes in the level of production efficiency of agricultural products, we have proposed strategies for improvement of efficiency of agricultural enterprises' production in Ukraine on the basis of innovative changes. According to the capabilities of each enterprise and the projected prospects for development, three basic strategies can be applied: growth (accelerated or limited), stabilization, survival. In all three cases, the using of appropriate set of innovations of varying capital degrees is proposed for improvement of the activity efficiency. Thus, the results of the conducted analysis make it possible to identify perspective industries and focus resources on introduction of innovations exactly in the definite directions of management.

Key words: *gross production, cost, financial result, sales revenue, ABC analysis, production profitability level, strategic directions of development.*

Постановка проблеми. Сільське господарство України в останні роки перебуває на стадії стрімкого розвитку, про що свідчить збільшення абсолютних величин валової продукції, чистої доданої вартості та вартості експорту галузі. Однак питання неефективності та незбалансованості розвитку і нині залишається актуальним. Дотепер спостерігаються окремі випадки концентрації ресурсів на неефективних, іноді – збиткових виробництвах, що знижує загальний рівень рентабельності сільського господарства та рівень конкурентоспроможності України на світовому ринку. І, навпаки, спеціалізація на рентабельних видах продукції сприяє більш повному використанню виробничого потенціалу, зокрема земельних ресурсів, людського капіталу, генетичного потенціалу рослин і тварин, а також специфіки природно-кліматичних умов.

Отже, розроблення стратегії підвищення ефективності виробництва сільськогосподарської продукції з використанням сучасних інструментів аналізу та напрямів інноваційного розвитку сприятиме підвищенню результативності діяльності сільськогосподарських підприємств.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичні та методичні аспекти підвищення економічної ефективності функціонування підприємств, а також проблеми формування ефективної аграрної економіки в сучасних умовах господарювання знайшли своє відображення у наукових працях вітчизняних учених: В. Андрійчука,

О. Барановського, В. Білоцерковця, П. Березівського, Л. Буряка, М. Дем'яненко, Т. Ковальчука, В. Мартиненко, Г. Черевко, В. Шияна та інших.

Питання механізму формування і впровадження стратегії розвитку сільськогосподарських підприємств та оцінки результатів його застосування розглядали у своїх працях А. Воронкова, Т. Вяткіна, О. Дідківська, О. Єрмаков, В. Зіновчук, О. Лайко, В. Лопушанська тощо. Водночас окремі аспекти стратегічного зосередження наявних активів підприємств на більш ефективних напрямах господарювання, обґрунтування такого перерозподілу ресурсів залишаться невирішеними.

Постановка завдання. Метою статті є розроблення пропозицій щодо стратегії підвищення ефективності діяльності сільськогосподарських підприємств, опрацьованих із залученням інструментарію АВС-аналізу на основі результатів дослідження сучасних тенденцій розвитку сільського господарства, фінансових результатів діяльності підприємств та оцінки ефективності їхньої виробничої діяльності.

Виклад основного матеріалу дослідження. На стабільність, продуктивність та ефективність, а, відповідно, і рівень конкурентоспроможності підприємств будь-якої організаційно-правової форми впливають такі головні чинники: розміри земельних угідь, рівень техніко-технологічної оснащеності і менеджменту. В умовах ринкових відносин більш ефективно функціонують ті суб'єкти підприємницької діяльності, у яких органічно поєднуються підприємницький та організаційний талант керівника з іншими ресурсами виробництва.

Упродовж 2014–2018 рр. спостерігалося збільшення на 2,2% площі, з якої зібрано врожай зернових культур у сільськогосподарських підприємствах, що дорівнювало 10740,6 тис. га (54,7% посівної площі) [3]. При цьому зібрана площа цукрового буряку зменшилася на 13,8% до 256,7 тис га, або 1,3% посівної площі сільськогосподарських культур. Водночас зібрана площа соняшнику збільшилася на 19,9% до 5068,7 тис. га, питома вага цієї культури збільшилася на 3,1 в.п. до 25,8%, що свідчить про нераціональність структури посівних площ. Досить стрімкими темпами розширюються площі під ріпаком та кользою, тоді як посівні площі азотофіксуючої сої зменшилися на 7,4%.

В Україні спостерігається стійке зменшення зібраної площі картоплі, культур овочевих, культур баштанних продовольчих, культур плодових та ягідних.

Важливою умовою зростання економічної ефективності галузей рослинництва є підвищення урожайності всіх сільськогосподарських культур і зниження матеріально-грошових затрат на виробництво та реалізацію продукції. Можливий резерв поліпшення чинників першого порядку засвідчує досвід і значні відмінності у рівні урожайності між окремими підприємствами, що перебувають порівняно в однакових умовах.

Урожайність зернових та зернобобових культур у сільськогосподарських підприємствах України у 2018 р. порівняно з 2014 р. збільшилася на 4,7 ц/га (9,9%), що поряд зі збільшенням посівної площі зумовило збільшення виробництва зерна на 12,4%. Урожайність цукрового буряку збільшилася на 28,6 ц/га (5,8%) і становить 518,8 ц/га, однак виробництво культури зменшилося на 8,8%. Виробництво насіння соняшнику, сої, ріпаку та кользи за досліджуваний період збільшилася, у тому числі і за рахунок підвищення рівня урожайності. Урожайність картоплі мала тенденцію до зменшення, що зумовило зменшення виробництва картоплі майже вдвічі. При цьому урожайність культур овочевих збільшилася на 23,4%, в виробництво – лише на 1,3%. Протягом періоду дослідження інтенсивно зростає як урожайність, так і виробництво плодових та ягідних культур [3].

Тваринництво є складною капіталоємною галуззю, головна особливість якої – виробниче використання живих організмів. Підприємства, в яких раціонально поєднуються галузі рослинництва і тваринництва, більш стійкі в економічному відношенні, більш ефективно використовують ресурсний потенціал.

У сільськогосподарських підприємствах України спостерігається стійка тенденція до зменшення поголів'я тварин. Так, у 2018 р. порівняно з 2014 р. поголів'я великої рогатої худоби зменшилася на 13,1%, у тому числі корів – на 11,6%, свиней – на 9%. Незважаючи на таку тенденцію, виробництво м'яса (у забійній масі) збільшилося на 5,6%, молока – на 4,1%. Середня жива вага однієї голови великої рогатої худоби, реалізованої на забій, збільшилася з 427 кг у 2014 р. до 456 кг у 2018 р., а свиней – залишилася незмінною – 111 кг [9].

Валова продукція сільського господарства – це первісний результат взаємодії факторів виробництва, матеріальна і вартісна основа інших кінцевих результатів, що в натуральній формі представлений всіма виробленими протягом року первинними продуктами рослинництва і тваринництва, а у вартісній – оцінений за порівнянними цінами відповідного року.

Валова продукція сільськогосподарських підприємств України за 2014–2018 рр. збільшилася на 13,8%, у тому числі продукція рослинництва – на 18,2%, тваринництва – на 0,2% [8].

У структурі валової продукції сільськогосподарських підприємств стійке переважання продукції рослинництва – 78,8%, що на 2,9 в.п. перевищує показник базового року, відповідно, на продукцію тваринництва припадає 21,2% валової продукції (рис. 1).

Досягнення запланованої ефективності виробництва будь-якої сільськогосподарської продукції

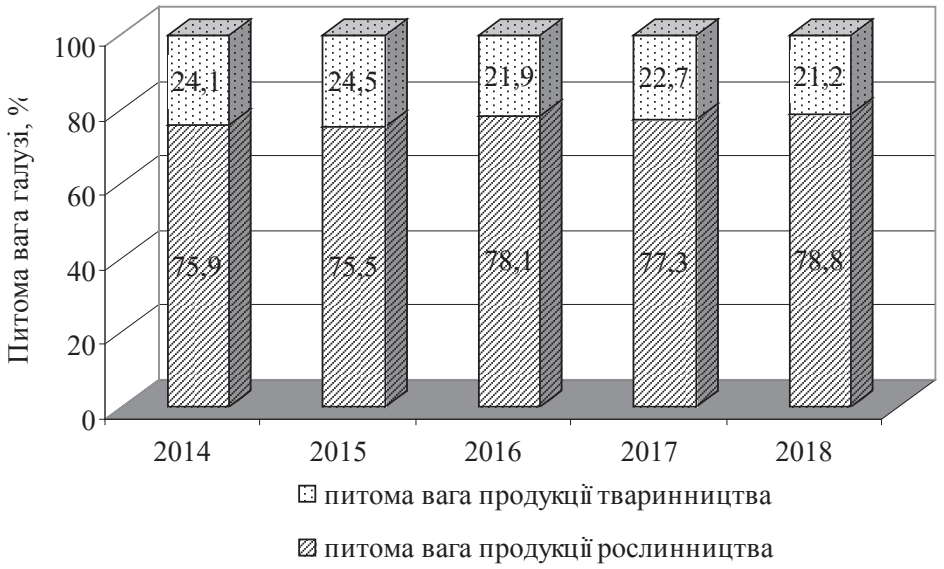

Рис. 1. Структура продукції сільського господарства підприємств України, 2014–2018 рр.,%

Джерело: розраховано авторами за [4; 5; 6; 7; 8]

вимагає постійного зіставлення понесених витрат і отриманих результатів. Це завдання ускладнюється обмеженістю наявних на підприємстві ресурсів, а також впливом інфляційних процесів.

У структурі виробничої собівартості продукції сільського господарства у сільськогосподарських підприємствах України найбільшу питому вагу займають прямі матеріальні витрати – 56,0%, у тому числі насіння та посадковий матеріал – 8,1%, корми – 11,7%, мінеральні добрива – 13,0%, пальне і мастильні матеріали – 8,8%, запасні частини, ремонтні та будівельні матеріали для ремонту – 4,8% [1]. Серед інших прямих витрат вагоме місце займають витрати на орендну плату – 9,9% та амортизація – 5,8%, а у загальновиробничих витратах значну частку займає оплата послуг сторонніх організацій – 7,7%.

Фінансовий результат – це приріст (або зменшення) вартості власного капіталу підприємства, що утворюється у процесі його підприємницької діяльності за звітний період. Для визначення фінансового результату необхідно порівняти доходи звітного періоду і витрати, понесені для одержання цих доходів. Збільшення прибутку відображає нарощування фінансових ресурсів та зростання фінансових результатів (табл. 1).

Аналіз даних табл. 1 показує, що фінансовий результат до оподаткування у сільськогосподарських підприємствах України у 2018 р. порівняно з 2014 р. зріс у 3,1 разу і дорівнює 67170,8 млн. грн. При цьому питома вага підприємств, які одержали прибуток до оподаткування, збільшилася на 1,9 в.п. і становить 86,7%, відповідно, частка підприємств, які одержали збиток, зменшилася до 13,3%.

Відповідно, чистий прибуток сільськогосподарських підприємств зріс у 3,1 разу і становить 66878,1 тис. грн., при цьому частка підприємств, що одержали чистий прибуток, збільшилася на 2 в.п. до 86,7%.

Рівень рентабельності господарської діяльності збільшився на 4,2 в.п. і становить 13,5%, а рівень рентабельності операційної діяльності зменшився на 2,9 в.п. до 18,5%, що свідчить про зниження ефективності виробничої діяльності, однак підвищення ефективності інвестиційної та фінансової діяльності.

Діяльність сільськогосподарського підприємства залежить від дії сукупності факторів, в результаті чого її можна віднести до найбільш ризикованих видів підприємницької діяльності. Окрім ризиків виробничої діяльності, виділяють ще і ринкові ризики, серед яких сьогодні велику увагу приділяють управлінню маркетинговими та ціновими ризикам. З цього погляду можна зазначити, що сільгоспвиробники, із року в рік займаючись виробництвом продукції рослинництва і тваринництва, не звертають при цьому уваги, які ж саме види такої продукції насправді є важливими для отримання прибутку, а які варто замінити на більш перспективні.

Таке завдання можна вирішити за допомогою АВС-аналізу товарного асортименту сільськогосподарської продукції. Цей вид аналізу базується на законі Паретто, відповідно до якого 20% зусиль дають лише 80% результату, а решта 80% – лише 20%.

Сучасний АВС-аналіз – це метод, який дає змогу здійснити класифікацію всієї продукції за рівнем важливості з погляду обсягів або доходів від реалізації. Його сутність полягає у формуванні трьох класів продукції, які відрізняються своєю важливістю та внеском у дохід підприємства [2, с. 598].

Таблиця 1

Фінансові результати діяльності сільськогосподарських підприємств України, 2014–2018 рр.

Показники	Роки					2018 р. у % до 2014 р./ абсолютне відхилення, в.п.
	2014	2015	2016	2017	2018	
Фінансовий результат до оподаткування, млн грн.	21495,9	101996,1	90122,1	78786,1	67170,8	312,5
Підприємства, які одержали прибуток до оподаткування						
у відсотках до загальної кількості	84,8	89,0	88,4	86,7	86,7	+1,9
фінансовий результат, млн грн.	51744,1	127609,0	102788,8	92072,7	93420,3	180,5
Підприємства, які одержали збиток до оподаткування						
у відсотках до загальної кількості	15,2	11,0	11,6	13,3	13,3	-1,9
фінансовий результат, млн грн.	30248,2	25612,9	12666,7	13286,6	26249,5	86,8
Чистий прибуток (збиток), млн грн.	21413,4	101912,2	89816,3	78457,7	66878,1	312,3
Підприємства, які одержали чистий прибуток						
у відсотках до загальної кількості	84,7	88,9	88,4	86,7	86,7	+2,0
фінансовий результат, млн грн.	51668,0	127525,5	102496,1	91764,1	93135,1	180,3
Підприємства, які одержали чистий збиток						
у відсотках до загальної кількості	15,3	11,1	11,6	13,3	13,3	-2,0
фінансовий результат, млн грн.	30254,6	25613,3	12679,8	13306,4	26257,0	86,8
Рівень рентабельності всієї діяльності, %	9,3	30,4	25,6	18,7	13,5	+4,2
Рівень рентабельності операційної діяльності, %	21,4	43,0	33,6	23,5	18,5	-2,9

Джерело: розраховано авторами за [8, с. 169]

Тобто для будь-якого підприємства важливою є товарна продукція класу А, 20% якої забезпечує 80% загального доходу від реалізації.

Отримавши накопичувальний розмір доходу у відсотках, можна здійснити класифікацію товарної продукції (табл. 2).

Як свідчать дані табл. 2, найбільш важливим для сільськогосподарських підприємств України є виробництво таких видів продукції, як насіння соняшнику, кукурудза на зерно, пшениця, боби сої, вирощування на м'ясо птиці свійської, насіння ріпаку та кользи, які в структурі товарної продукції займають 76,8%. Проміжною продукцією є виробництво молока, ячменю, вирощування на м'ясо свиней, буряк цукровий фабричний, яйця птиці свіжі. Всі останні види товарної продукції у сільськогосподарських підприємствах займають не надто вагомі позиції та приносять найменші доходи – не більше 5,2% товарної продукції. Це, зокрема, вирощування на м'ясо великої рогатої худоби, культури овочеві, культури плодові, виноград, культури зернобобові сушені, картопля, гречка, жито, овес та інші.

У сільськогосподарських підприємствах України товарна продукція класу А займає 20,7%, класу В – 17,2%, а класу С – 62,1%.

Сільськогосподарським підприємствам необхідно приділити увагу збільшенню питомої ваги продукції у складі класу В приблизно на 5%, переважно за рахунок скорочення товарних позицій класу С.

З метою забезпечення переходу товарної продукції з класу С до класу В рекомендовано збільшувати її кількість за рахунок науково обґрунтованої сівозміни. Так, доцільно в наступних періодах більшу частину посівних площ виділити під такі культури, як гречка, жито, овес. Також варто наголосити, що у підприємствах майже 100% сільськогосподарських угідь відведено під посівні площі, а тому важливо підвищувати ефективність використання земельних ресурсів за допомогою таких агротехнічних засобів, як пари.

Якщо проводити АВС-дослідження регулярно (щомісячно, щокварталу), то можна розробити власну стратегію для переведення малорентабельних видів продукції з класу С до класу В. Це можливо за рахунок покращення якості продукції, в тому числі засобами раціональних сівозмін, перегляду цінової політики тощо.

Нині на сільськогосподарських підприємствах України спостерігається зниження ефективності виробництва продукції рослинництва (рис. 2). Так, рівень рентабельності виробництва культур зернових та зернобобових зменшився на 1,0 в.п. і становить 24,7%, ефективність виробництва насіння соняшнику – на 4,2 в.п. до 32,5%, ефективність виробництва буряків цукрових – на 29,2 в.п., і рівень збитковості становив 11,4%, рівень рентабельності виробництва культур овочевих зменшилася на 1,2 в.п., картоплі – на 3,1 в.п., культур плодових та ягідних – на 59,4 в.п., винограду – на 34,9 в.п.

Таблиця 2

АВС-аналіз товарної сільськогосподарської продукції у сільськогосподарських підприємствах України, 2016–2018 рр.

Найменування продукції	Умовний дохід від реалізації продукції за 100% товарності, млн грн.			Дохід від реалізації за 3 роки, тис грн.	Частка в загальному обсязі, %	Частка з накопичувальним підсумком, %	Клас
	2016	2017	2018				
Насіння соняшнику	71209,5	71068,4	76989,4	219267,3	21,139	21,139	A
Кукурудза на зерно	57912,3	60673,9	83878,7	202464,9	19,519	40,658	
Пшениця	53557,7	60533,8	69856,9	183948,4	17,734	58,391	
Боби сої	24753,5	26192,4	25257,9	76203,8	7,347	65,738	
Птиця свійська	18043,9	23088,5	27190,4	68322,8	6,587	72,325	
Насіння ріпаку й кользи	8054,8	16475,3	21827,5	46357,6	4,469	76,794	
Молоко	13318,3	18118,5	19599,5	51036,2	4,920	81,714	B
Ячмінь	12438,1	12198,1	14759,0	39395,2	3,798	85,512	
Свині	11385,9	11971,4	14891,0	38248,4	3,687	89,199	
Буряк цукровий фабричний	10344,5	10486,1	8311,8	29142,3	2,809	92,009	
Яйця птиці свійської в шкаралупі свіжі	7965,5	8606,4	12814,3	29386,3	2,833	94,842	
Велика рогата худоба	3571,8	6449,3	5763,2	15784,2	1,522	96,364	C
Культури зернобобові сушені	499,2	5039,7	4547,0	10085,9	0,972	97,336	
Культури овочеві відкритого ґрунту	1674,0	1703,6	2058,5	5436,2	0,524	97,86	
Культури овочеві закритого ґрунту	1307,7	1149,6	1888,4	4345,8	0,419	98,279	
Культури плодові	1012,9	1428,4	1439,1	3880,4	0,374	98,653	
Виноград	1195,4	1271,5	1136,4	3603,2	0,347	99,000	
Картопля	765,8	883,2	954,0	2603,0	0,251	99,251	
Гречка	1120,0	1063,6	351,4	2535,0	0,244	99,495	
Жито	470,8	810,5	684,6	1965,9	0,190	99,685	
Овес	444,5	399,9	412,5	1256,9	0,121	99,806	
Просо	366,2	168,6	298,0	832,8	0,080	99,886	
Культури ягідні	219,2	300,7	205,6	725,6	0,070	99,956	
Вівці	42,5	65,0	101,8	209,3	0,020	99,976	
Мед натуральний	25,2	28,0	42,4	95,6	0,009	99,985	
Шишки хмелю	28,5	20,0	11,5	60,1	0,006	99,991	
Насіння льону-довгунця	8,5	33,7	17,1	59,3	0,006	99,997	
Кози	2,4	5,1	6,6	14,1	0,001	99,998	
Вовна	4,6	3,7	4,5	12,7	0,001	99,999	

Джерело: розрахунки авторів за даними [1]

При цьому ефективність тваринництва зросла, однак виробництво м'яса великої рогатої худоби, м'яса овець та кіз залишалося збитковим. Зокрема, рівень рентабельності виробництво молока збільшився на 5 в.п. і становить 16,1%, свиней на м'ясо – на 1,3 в.п. до 6,9%. У 2018 р. порівняно з 2014 р. суттєво знизилася ефективність виробництва яєць курячих до 5,4%. Збитковість виробництва м'яса великої рогатої худоби та м'яса овець і кіз знаходилася на рівні 17,7% та 16,6% відповідно.

На основі проведеного АВС-аналізу та діагностики зміни рівня ефективності виробництва видів сільськогосподарської продукції нами запропоновані стратегії підвищення ефективності виробництва сільськогосподарських підприємств України з елементами інноваційних змін (табл. 3).

Виходячи з наявних можливостей кожного конкретного підприємства та прогнозованих перспектив розвитку, можуть застосовуватися три основні стратегії: зростання (прискореного чи обмеженого), стабілізації, виживання. У всіх трьох випадках для підвищення ефективності діяльності пропонується застосування відповідного набору інновацій різного ступеня капіталоємності.

Розвиток сільськогосподарського підприємства може також здійснюватися і за рахунок диверсифікації. Малі сільськогосподарські підприємства зосереджуються на своїй ключовій продукції, тоді як великі розуміють, коли доцільно диверсифікуватися. Вони також підтримують розгалужену мережу постачальників і споживачів.

Висновки з проведеного дослідження. Попри досягнення певних позитивних фінансових показників в абсолютному вимірі, окремі напрями господарювання вітчизняних сільськогосподарських підприємств диспропорцій розвитку. Насамперед

Рис 2. Динаміка рівня рентабельності виробництва продукції у сільськогосподарських підприємствах України, 2013–2017 рр.,%

Джерело: побудовано авторами за [1; 4]

Таблиця 3

Стратегії підвищення ефективності виробництва сільськогосподарських підприємств України

Вид стратегії	Інноваційні зміни	Види продукції
Стратегія зростання (стратегія прискореного зростання, стратегія обмеженого зростання)	– Нові сорти і гібриди сільськогосподарських культур; – Біологізація землеробства; – Залучення інвестиційних ресурсів; – Нові методи управління персоналом; – Комплексні добрива; – Засоби інтегрованого захисту рослин нового покоління; – Геоінформаційні системи; – Вихід на нові сегменти ринку;	Насіння соняшнику; Кукурудза на зерно; Пшениця; Боби сої; Птиця свійська; Насіння ріпаку й кользи
Стратегія стабілізації (сталості) (стратегія концентрації, стратегія інтеграції, стратегія диверсифікації, стратегія пожвавлення)	– Нові та покращені породи тварин з високим генетичним потенціалом; – Ресурсо- та енергозберігаючі технології; – Нові ветеринарні препарати; – Підвищення якості продукції; – Нові види техніки і обладнання, комбіновані агрегати; – Удосконалення систем нарахування заробітної плати; – Аналіз інформації та система прийняття рішень; – Нові канали розподілу продукції;	Молоко; Ячмінь; Свині; Буряк цукровий фабричний; Яйця птиці свійської в шкаралупі свіжі
Стратегія виживання (стратегія ревізії витрат, стратегія скорочення та переорієнтація діяльності, стратегія консолідації)	– Нові форми організації та мотивації праці; – Оптимізація раціонів годівлі, кормові добавки, премікси; – Вдосконалені технології утримання тварин; – Оптимізація сівозмін; – Удосконалення норм виробітку; – Розвиток логістичної системи постачання; – Оптимізація грошових потоків підприємств; – Автоматизація обліку та контролю витрат ресурсів	Вирощування на м'ясо великої рогатої худоби; Культури зернобобові сушені; Культури овочеві відкритого ґрунту; Культури овочеві закритого ґрунту; Культури плодові; Виноград; Картопля; Гречка; Жито; Овес; Просо; Культури ягідні; Вівці; Мед натуральний; Шишки хмелю; Насіння льону-довгунцю; Кози; Вовна

Джерело: розроблено авторами

це стосується необґрунтованої стратегічної спрямованості використання наявних ресурсів. Значна кількість галузей тривалий час залишається збитковою, нівелюючи загальний економічний ефект. Вказані суперечності, що мають системний характер, потребують стратегічної переорієнтації

з урахуванням внутрішніх та зовнішніх умов господарювання. Ефективним інструментарієм коригування стратегій розвитку є АВС-аналіз, доступний у кожному сільськогосподарському підприємстві. Результати такого аналізу дають змогу опрацювати перспективні галузі та зосередити ресурси на впровадженні інновацій саме у визначених напрямах господарювання.

Подальші наукові розвідки стратегічного розвитку вітчизняних сільськогосподарських підприємств мають включати визначення впливу військово-політичної нестабільності в державі та світі, а також перспективи входження в європейський економічний простір та пов'язані з цим виклики.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Витрати на виробництво продукції сільського господарства в сільськогосподарських підприємствах у 2018 році. URL: www.ukrstat.gov.ua (дата звернення 02.10.2019)

2. Марченко В.М., Башилова В.П. АВС-XYZ-аналіз як засіб управління асортиментом машинобудівного підприємства. *Економіка і суспільство*. 2017. Вип. 13. С. 597–601.

3. Рослинництво України. 2018: стат. зб. / Державна служба статистики України. Київ, 2019. 220 с.

4. Сільське господарство України. 2014: стат. зб. / Державна служба статистики України. Київ, 2015. 379 с.

5. Сільське господарство України. 2015: стат. зб. / Державна служба статистики України. Київ, 2016. 360 с.

6. Сільське господарство України. 2016: стат. зб. / Державна служба статистики України. Київ, 2017. 246 с.

7. Сільське господарство України. 2017: стат. зб. / Державна служба статистики України. Київ, 2018. 245 с.

8. Сільське господарство України. 2018: стат. зб. / Державна служба статистики України. Київ, 2019. 235 с.

9. Тваринництво України. 2018: стат. зб. / Державна служба статистики України. Київ, 2019. 166 с.

REFERENCES:

1. State Statistics Service of Ukraine (2019) *Vytraty na vyrobnytstvo produktsii silskoho hospodarstva v silskohospodarskykh pidpryiemstvakh u 2018 rotsi* [Costs for the production of agricultural products in agricultural enterprises in 2018] (electronic website). Available at: www.ukrstat.gov.ua (accessed 2 October 2019).

2. Marchenko V.M., Bashylova V.P. (2017) ABC-XYZ-analiz yak zasib upravlinnia asortymentom mashynobudivnoho pidpryiemstva [ABC-XYZ-analysis as a means of managing the range of engineering enterprises]. Economy and society, vol 13, pp. 597–601.

3. State Statistics Service of Ukraine (2019) *Roslynnytstvo Ukrainy* [Crop production of Ukraine], Kyiv: State Statistics Service of Ukraine.

4. State Statistics Service of Ukraine (2015) *Silske hospodarstvo Ukrainy* [Agriculture of Ukraine], Kyiv: State Statistics Service of Ukraine.

5. State Statistics Service of Ukraine (2016) *Silske hospodarstvo Ukrainy* [Agriculture of Ukraine], Kyiv: State Statistics Service of Ukraine.

6. State Statistics Service of Ukraine (2017) *Silske hospodarstvo Ukrainy* [Agriculture of Ukraine], Kyiv: State Statistics Service of Ukraine.

7. State Statistics Service of Ukraine (2018) *Silske hospodarstvo Ukrainy* [Agriculture of Ukraine], Kyiv: State Statistics Service of Ukraine.

8. State Statistics Service of Ukraine (2019) *Silske hospodarstvo Ukrainy* [Agriculture of Ukraine], Kyiv: State Statistics Service of Ukraine.

9. State Statistics Service of Ukraine (2019) *Tvarynnytstvo Ukrainy* [Animal production of Ukraine], Kyiv: State Statistics Service of Ukraine.

Dyvnych Olga
Candidate of Economic Sciences, Associate Professor,
Senior Lecturer at Department of Economics
and International Economic Relations
Poltava State Agrarian Academy
Bondarenko Maryana
Student
Poltava State Agrarian Academy
Subbota Natalya
Student
Poltava State Agrarian Academy

STRATEGIC DIRECTIONS OF IMPROVEMENT OF EFFICIENCY OF AGRICULTURAL ENTERPRISES' ACTIVITIES

The purpose of the article. The issue of inefficiency and imbalance of development remains relevant today. To date, there are some cases of resource concentration in inefficient, sometimes loss-making industries, reducing the overall level of agriculture profitability and the level of competitiveness of Ukraine in the world market. The article is devoted to the development of proposals for the strategy of improvement of efficiency of agricultural enterprises' activities using modern tools of analysis and directions of innovative development, which will help to increase the productivity of enterprises.

Research methods. The methodological basis of the research was the dialectical method, which provides the study of phenomena, facts in their close relationship and constant development. Also, specific methods and techniques of research were used to solve the tasks at different stages of the work, such as: abstract and logical, economic and statistical, monographic, graphic methods.

Results. Research on the tendencies of the crop industry development shows a steady decrease in the harvested area of potatoes, vegetables, melons, fruit and berries. In general, crop yields have increased, which contributed to an increase in crop production volumes except for sugar beet, potatoes, and melon crops. The dynamics of livestock, its productivity and production of livestock products are analyzed. Ukrainian agricultural enterprises show a steady tendency to decrease a livestock. Despite this tendency, meat production (in slaughter weight) has increased by 5.6%, and milk production – by 4.1%. In the structure of gross production of agricultural enterprises, there is a steady predominance of crop production in 78.8%, which is 2.9 pp. exceeds the base year, accordingly, livestock production is 21.2% of gross production. The study of the activity results shows that the net profit of agricultural enterprises has increased by 3.1 times and accounts to 66878,1 thousand UAH, with the share of enterprises making net profit has increased by 2 pp. to 86.7%. The level of profitability of economic activity has increased by 4.2 pp. and is 13.5%, and the level of profitability of operating activity has decreased by 2.9 pp. up to 18.5%, which indicates a decrease in the efficiency of production activities.

Practical value. The conducted ABC analysis made it possible to classify all agricultural products by importance in terms of sales revenues. Class A commodity products are important for any enterprise, 20% of which provide 80% of total sales revenue. The most important for Ukrainian agricultural enterprises is the production of such products as sunflower seeds, corn for grain, wheat, soybeans, growing poultry for meat, rapeseed and colza, which in the structure of commodity products account for 76.8%. Intermediate products include production of milk, barley, growing pigs for meat, factory sugar beet, fresh poultry eggs. In turn, all the latest types of commodity products at agricultural enterprises take not too strong positions and bring the lowest income – no more than 5,2% of commodity products. These include, in particular, the growing cattle for meat, vegetables, fruit, grapes, dried legumes, potatoes, buckwheat, rye, oats and others. In agricultural enterprises of Ukraine commodity products of A class accounts 20.7%, B class – 17.2%, and C class – 62.1%.

Value/originality. On the basis of conducted ABC analysis and diagnostics of changes in the level of production efficiency of agricultural products, we have proposed strategies for improvement of efficiency of agricultural enterprises' production in Ukraine on the basis of innovative changes. According to the capabilities of each enterprise and the projected prospects for development, three basic strategies can be applied: growth (accelerated or limited), stabilization, survival. In all three cases, the using of appropriate set of innovations of varying capital degrees is proposed for improvement of the activity efficiency.

Thus, the results of the conducted analysis make it possible to identify perspective industries and focus resources on introduction of innovations exactly in the definite directions of management.

УДОСКОНАЛЕННЯ СИСТЕМИ УПРАВЛІННЯ ЕКОНОМІЧНИМ РОЗВИТКОМ АГРАРНИХ ПІДПРИЄМСТВ

IMPROVEMENT OF THE ECONOMIC DEVELOPMENT MANAGEMENT SYSTEM OF AGRARIAN ENTERPRISES

УДК 631.15(477) : 005.59
https://doi.org/10.32843/infrastruct36-20

Дорофєєв О.В.
к.е.н., доцент,
професор кафедри менеджменту
Полтавська державна аграрна академія
Вороніна В.Л.
к.е.н., доцент кафедри менеджменту
Полтавська державна аграрна академія
Торяник Ю.Г.
студент
Полтавська державна аграрна академія

У статті сформульовано гіпотезу, що стійкість економічних систем може бути досягнута за умови трансформації управління суб'єктами економічної діяльності на принципах гармонійності. Причина стійкості таких систем вбачається у феномені збереження незмінності кількісних пропорцій, які за своїм значенням наближаються до пропорції «золотого перерізу». Проблема забезпечення економічної стійкості аграрних підприємств полягає у визначенні факторів ризику, а також в обґрунтуванні методології оцінки їх значущості й пошуку критеріїв економічної безпеки. Важливо звернути увагу на гармонізацію окремих індикаторів фінансової стійкості підприємств, які розраховуються як співвідношення окремих частин цілого. Гармонійний розподіл виникає під час ділення цілого на дві нерівні частини – 0,618 і 0,382. Управління, яке забезпечує дотримання структурних пропорцій, близьких до пропорції золотого перерізу, можна назвати гармонійним, оскільки воно дає змогу отримати найвищу результативність системи за мінімальних витрат.

Ключові слова: *системи управління, управління економічним розвитком, аграрні підприємства, стійкість економічних систем, принципи гармонійності.*

В статье сформулирована гипотеза, что устойчивость экономических систем может быть достигнута при условии трансформации управления субъектами экономической деятельности на принципах гармоничности. Причина устойчивости таких систем видится в феномене сохранения неизменности количественных пропорций, которые по своему значению приближаются к пропорции «золотого сечения». Проблема обеспечения экономической устойчивости аграрных предприятий заключается в определении факторов риска, а также в обосновании методологии оценки их значимости и поиске критериев экономической безопасности. Важно обратить внимание на гармонизацию отдельных индикаторов финансовой устойчивости предприятий, которые рассчитываются как соотношение отдельных частей целого. Гармоничное распределение возникает при делении целого на две неравные части – 0,618 и 0,382. Управление, обеспечивающее соблюдение структурных пропорций, близких к пропорции золотого сечения, можно назвать гармоничным, поскольку оно позволяет получить самую высокую результативность системы при минимальных затратах.

Ключевые слова: *системы управления, управление экономическим развитием, аграрные предприятия, устойчивость экономических систем, принципы гармоничности.*

The hypothesis that the sustainability of economic systems can be achieved by transforming the management of economic entities on the principles of harmony has been formulated in the article. The reason for the stability of such systems is seen in the phenomenon of maintaining the invariance of quantitative proportions, which by their value are close to the proportion of the "golden cut". The problem of providing the economic sustainability of agrarian enterprises lies in the identification of risk factors, as well as in substantiating the methodology for evaluation of their importance and the search for economic security criteria. The financial management of large agroholdings follow the rule that the profit growth rate should exceed the income growth rate and the latter should be higher than the asset growth rate. In practice, the violation of this ratio leads to a decrease in capital efficiency and, as a consequence, bankruptcy of the enterprise. Lack of working capital causes small family-owned farms or farms with small and variable number of employees to attract credit resources for different periods. In the last decade, for the purpose of reducing financial risks, small and medium-sized agrarian enterprises begin to join agroholdings without losing their economic independence. It is important to pay attention to the harmonization of individual indicators of financial stability of enterprises, which are calculated as the ratio of individual parts of the whole. Analysis of the most commonly used coefficients of financial stability shows that a significant part of their normalized values is 0.5 (more or less than this value). Such quantitative parameters of the corresponding coefficients allow to make assumptions that the optimal (harmonious) state of financial stability of the enterprise can be achieved by dividing a certain whole into approximately two equal parts. The harmonious division occurs whith dividing the whole into two unequal parts – 0,618 and 0,382. Management that provides keeping the structural proportions close to the proportion of the golden cut can be called harmonious, because it allows to obtain the highest system performance at minimum costs.
Key words: *management systems, economic development management, agrarian enterprises, sustainability of economic systems, principles of harmony.*

Постановка проблеми. Якщо протягом XIX–XX століть однією з важливих проблем економіки, що привертала увагу багатьох учених, виступала обмеженість і можливості економічного зростання, то з кінця XX століття актуальності набувають питання стійкості, збалансованості, стабільності як економіки загалом, так і окремих її галузей. Встановлення ключової проблеми економіки стає більш полемічним, а визначення смислів таких термінів, за допомогою яких намагаються ідентифікувати стан економіки, найбільш бажаний для сучасного суспільства і майбутніх поколінь, здійснюється в досить широкому вербальному діапазоні. Примітним у цьому відношенні є те, що спостерігається переосмислення економічних можливостей суспільства і навіть формування певного песимізму щодо ресурсної спроможності господарських систем забезпечити постійність їхнього кількісного та якісного росту з огляду на необхідність задоволення потреб населення.

Проблема стійкості економічних систем (їхньої здатності тривалий час перебувати в динамічній рівновазі) актуалізується, коли стає зрозуміло, «що в сучасних умовах розвитку світового співтовариства відбувається деградація природних систем життєзабезпечення, збільшується диференціація не лише між бідними і багатими країнами, але і всередині них» [1, с. 8]. Ця загальна проблема

розбивається на безліч питань методологічного та прикладного характеру, зокрема тих, що стосуються трансформації управління (принципів, методів, механізмів тощо) відповідно до новітніх парадигм і концепцій, наприклад концепції гармонійного управління.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Концепція гармонійного управління економічним розвитком суб'єктів аграрного виробництва є доволі новою як із погляду формування відповідної методології, так і з позиції її прикладного застосування. Проте вона викликає підвищений науковий інтерес, оскільки дає змогу мати алгоритм обґрунтування і прийняття управлінських рішень, користуючись масивами даних, нестійких у часі (величинами цін, урожайності, продуктивності, доходів тощо). Ідея гармонізації не є принципово новою, її досліджували й розвивали О. Іванус [2], І. Кириленко [3], І. Крючкова [4], І. Прангішвілі [5], Р. Пректер [6], Е. Сороко [7], О. Стахов [8], але вона отримала додатковий поштовх до розвитку у зв'язку із розробленням у середині XX сторіччя теорії систем і виявленням проблем збереження їхньої стійкості. Наростання мінливості та невизначеності майбутніх умов функціонування системи аграрного виробництва актуалізували пошук методів оцінки її стану та обґрунтування параметрів стійкості.

Постановка завдання. Метою дослідження є обґрунтування теоретико-методичних підходів щодо удосконалення системи управління економічним розвитком аграрних підприємств.

Виклад основного матеріалу дослідження. Якщо розглядати систему аграрної економіки з погляду, наприклад, мінливості кількісних оцінок її складників і невизначеності майбутніх станів, то слід зауважити, що такі елементи, як обсяги виробництва окремих видів продукції, ціни на них, вартість виробництва, кількість об'єктів господарювання з боку пропозиції тощо, досить важко спрогнозувати з достатньою точністю через те, що стан аграрного ринку суттєво детермінований природно-кліматичним чинником та умовами конкуренції. Парадоксально, але в конкурентному середовищі свобода суб'єктів аграрного виробництва щодо прийняття управлінських рішень є ще більш обмеженою, ніж у доринковій економіці. Якщо в натуральному господарстві рішення приймалися власником лише з огляду на природний чинник, то в ринковому насамперед зверталася увага на ціни, що й визначало структуру виробництва, витрати й доходи виробника. Необхідність виживання в конкурентних умовах ринку спонукала аграрних товаровиробників не лише дбати про накопичення засобів виробництва для збільшення ринкової долі, а й звертатися до пошуку нових методів використання наявних ресурсів. Саме «в іншому застосуванні наявних ресурсів та створенні при цьому нових речей незалежно від того, відбувається приріст цих ресурсів чи ні» [9, с. 77] Й. Шумпетер вбачав економічний розвиток. Йдеться про різноманітність форм комбінації ресурсів, яка зумовлює і появу товарної різноманітності, яка, за висновками учених, буде лише зростати.

Зростання різноманітності розглядається як наслідок зростання ентропії, що усе ж таки не позбавляє системи життєздатності. Причина стійкості соціально-економічних систем вбачається у феномені збереження незмінності кількісних пропорцій, які за своїм значенням наближаються до пропорції «золотого перетину». О. Іванус відмічає зростання кількості публікацій за названою проблематикою в усьому світі, зокрема й в Україні: «Коло спеціалістів, що вивчають тематику золотого перетину, постійно зростає в Росії, в Україні та Білорусі, що підтвердила Міжнародна конференція «Проблеми Гармонії, Симетрії і Золотого Перетину в Природі, Науці та Мистецтві», яка у 2003 році проходила у Вінниці» [2, с. 8].

Значення управління гармонійним розвитком суб'єктів аграрного виробництва зростає в ринкових умовах. Дослідження поведінки економічних суб'єктів на ринках із метою знаходження ознак гармонізації дало змогу виявити закономірність, яка проявляється в тому, що наявність узгодженості і порядку в пропорціях складових частин виробничих систем значно посилює адаптивність підприємств і забезпечує поступальність у досягненні цілей економічного розвитку [2; 4; 6; 10]. Пропорції золотого перетину можна знайти в діяльності економічних систем будь-якого рівня. Наприклад, розрахунки, проведені І. Крючковою на статистичних даних США, показали, що «за період з 1929 по 2003 р. фактичний тренд реального ВВП, маючи середній темп приросту 3,3%, за період кожного п'ятнадцятирічного циклічного приросту збільшувався відносно базового 1929 р. майже у повній відповідності з рядом золотої пропорції» [4, с. 248]. Та зрозуміло, що гармонізація економічних пропорцій на макрорівні буде залежати від стану упорядкованості окремих виробничих систем.

Проблема забезпечення економічної стійкості підприємств із виробництва аграрної продукції полягає не лише у визначенні факторів ризику, а і в обґрунтуванні методології оцінки їхньої значущості, пошуку критеріїв економічної безпеки. Часто пропорції економічної безпеки встановлюються на основі тривалих спостережень. Так, в управлінні фінансами великих агрохолдингів дотримуються правила, що темп зростання прибутку має перевищувати темп зростання доходу, а останній має бути вищим за темп зростання активів.

Тобто доцільним є підтримання співвідношення:

$$dA < dW < dP, \qquad (1.1)$$

де: dA – темп зростання активів;
dW – темп зростання виручки;
dP – темп зростання валового прибутку.

На практиці порушення цього співвідношення зумовлює зниження ефективності використання капіталу і, як наслідок, банкрутство підприємства.

Для невеликих сільськогосподарських підприємств сімейного типу або ферм із незначною і непостійною кількістю найманих працівників нестача обігових коштів взагалі є постійним спонукальним чинником щодо залучення кредитних ресурсів на різні терміни. Поява великої кількості дрібнотоварних аграрних товаровиробників була характерною для початку 90-х років минулого століття, і з тих пір фінансова стійкість аграрних підприємств стає все помітнішою детермінантою прийняття управлінських рішень. Лише в останнє десятиліття невеликі і середні сільськогосподарські підприємства з метою зниження фінансових ризиків починають входити до складу агрохолдингів, не втрачаючи своєї економічної незалежності, тому спостерігаємо як скорочення загальної кількості підприємств з виробництва сільськогосподарської продукції, так і скорочення дрібних підприємств (таблиця 1).

Якщо керуватися необхідністю забезпечення стійкого розвитку аграрних підприємств, важливо звернути увагу на гармонізацію окремих індикаторів їхньої фінансової стійкості, які розраховуються як співвідношення окремих частин цілого. Зокрема, коефіцієнт співвідношення позикових і власних коштів, який характеризує структуру фінансових ресурсів підприємства ($К_{фс}$), розраховується як відношення суми позикових коштів до суми власного капіталу. Тобто цей показник відображає співвідношення між окремими частинами загального капіталу, що є у цей момент у розпорядженні підприємства. Виникає питання: якими повинні бути нормативні (індикативні) значення цих показників? Іншими словами, які параметри співвідношення частин цілого забезпечують підприємству найвищий ступінь виживаності або збереження платоспроможності й можливості ведення господарської діяльності протягом тривалого періоду?

На наш погляд, наведені в методичних матеріалах [11; 12] рекомендовані значення відповідних показників не спираються на надійну аргументаційну основу, хоча й спостерігаються наміри експериментальним шляхом знайти оптимальне значення деяких показників, виходячи з критерію платоспроможності. Так, у одному разі вказується, що максимальне значення коефіцієнта співвідношення позикових і власних коштів не повинно перевищувати значення 1,0 [12], а в іншому –що його значення повинно бути меншим за 0,5 [11]. За першого підходу передбачається, що сума позикових коштів може дорівнювати власному капіталу, але не перевищувати його, за другого – нормована сума позикових коштів має бути вдвічі меншою, ніж власний капітал. Таким чином, маємо суттєві розбіжності у поглядах на нормування деяких показників фінансової стійкості, які є важливими для прийняття рішень щодо подальшого розвитку підприємства.

Аналіз найбільш вживаних коефіцієнтів фінансової стійкості свідчить, що значна частина їх нормованих значень становить 0,5 (більше або не більше цього значення). Такі кількісні параметри відповідних коефіцієнтів дають змогу зробити припущення, що оптимальний (гармонійний) стан фінансової стійкості підприємства може досягатися під час розподілу певного цілого приблизно на дві рівні частини. У всякому разі, коли ми маємо нормоване значення >0,5 (наприклад, коефіцієнт автономії), то фактичні значення на рівні 0,51 і вище дають впевненість керівникам у тому, що фінансовий стан підприємства є цілком прийнятним.

Однак дослідники у сфері гармонійного управління стверджують, що ділення цілого на дві рівні частини – це нестійкий стан цілого, а здебільшого – хаос і невизначеність. Гармонійний розподіл, за їх спостереженнями, виникає під час ділення цілого на дві нерівні частини – 0,618 і 0,382. Гармонійністю, наприклад, відзначається послідовність Фібоначчі (1, 1, 2, 5, 8…) та її інтерпретації – 0,618; $0{,}618^2$ або: 0,618; 0,382; 0,236; 0,146 тощо. Виходячи з цього, можна стверджувати, що оптимальні значення коефіцієнтів фінансової стійкості мають бути близькими до параметрів гармонійності. Так, доцільно, щоб уже згадуваний коефіцієнт автономії був не меншим за 0,618, а відношення оборотних активів до усіх активів – перевищувало 0,382.

Таблиця 1

Зміна розподілу підприємств з виробництва сільськогосподарської продукції за площею сільськогосподарських угідь в Україні, 2008–2017 рр.

Площа сільськогосподарських угідь, га	Роки						2017 р. до 2008 р., %
	2008		2013		2017		
	кількість	до підсумку,%	кількість	до підсумку,%	кількість	до підсумку, %	
До 100	34358	67,8	32134	67,7	25835	63,4	75,2
До 1000	10418	20,6	9899	20,9	10023	24,6	96,2
До 5000	5318	10,5	4724	10,0	4312	10,6	81,1
До 10000	461	0,9	510	1,1	399	1,0	86,5
Більше 10000	93	0,2	175	0,4	166	0,4	178,5

Джерело: побудовано автором за даними Державної служби статистики України

З метою об'єктивізації аналізу фінансової стійкості підприємств порівняємо коефіцієнт фінансової стійкості сільськогосподарських підприємств України з пропорціями Фібоначчі (таблиця 2).

Серед розрахованих у середньому за десять років коефіцієнтів фінансової стійкості спостерігається помітне перевищення значення коефіцієнта відношення оборотних активів до всіх активів та помірне перевищення значень коефіцієнтів ефективності використання власних коштів і маневреності над пропорціями Фібоначчі. Значення коефіцієнта автономії ($К_А$), який розраховується як відношення власних коштів до валюти балансу, що на 16,8% менше значення пропорції Фібоначчі, свідчить про зростання залежності сільськогосподарських підприємств України від зовнішніх запозичень, яка стає критичною. З іншого боку, від'ємне відхилення середнього значення коефіцієнта автономії від параметру гармонійності може також свідчити про наміри окремих керівників щодо техніко-технологічного оновлення сільськогосподарських підприємств, що потребує додаткових вкладень, які можуть надходити як за рахунок інвестицій, так і за рахунок залучення кредитних ресурсів. Проте в межах усієї системи аграрної економіки зниження значень коефіцієнта автономії є наслідком розвитку загальноекономічних негативних тенденцій – подорожчання ресурсів, здешевлення національної валюти, скорочення попиту на внутрішньому ринку, погіршення доступу на зовнішні ринки. З 2008 р. по 2017 р. можна виділити три періоди, які характеризувалися різними умовами ведення господарської діяльності, що відбилося на показниках фінансової стійкості:

– I, до 2013 р., коли спостерігався стійкий стан аграрної економіки;

– II, з 2014 по 2016 рр., коли система аграрної економіки різко втратила стійкість;

– III, з 2017 р., коли починається відновлення системою аграрного виробництва втраченої економічної стійкості за рахунок використання механізмів адаптації.

Доцільно звернути увагу на негативний вплив зовнішніх економічних чинників, що значною мірою сприяло погіршенню фінансового стану аграрних підприємств України. Так, у 2015 р. через низку причин, аналіз яких не є предметом нашого дослідження, ціна на зерно пшениці на світовому ринку знизилася на 24% проти попереднього року [14]. Різноспрямованість зміни цін на ресурси (вони швидко зростали) і вироблену сільськогосподарську сировину (знижувалися на зовнішніх ринках і помірно зростали на внутрішньому) зумовили зниження коефіцієнта автономії сільськогосподарських підприємств.

Якщо розглядати інші коефіцієнти фінансової стійкості сільськогосподарських підприємств України з погляду дотримання гармонійності в управлінні їхнім економічним розвитком, можна сказати таке. Значення коефіцієнта структури фінансових ресурсів суттєво відхилилося від параметру «золотого перетину», що свідчить про погіршення співвідношення між власними та позиковими коштами, на яке також вказує і зміна параметрів коефіцієнта автономії. Коефіцієнт відношення оборотних коштів до всіх активів і коефіцієнт маневреності вказують на специфіку ведення сільського господарства в Україні, яка виражається в тому, що переважна частина фінансових ресурсів витрачається на формування оборотних активів і більшою мірою за рахунок власних коштів. Прогнозно, навіть за наявності тенденції до скорочення інфляції (рисунок 1), економічна стагнація не сприятиме збільшенню обсягів вкладень в основний капітал, а отже, не буде спостерігатися і зростання коефіцієнта відношення оборотних активів до всіх активів.

Значення коефіцієнтів ефективності використання власних ресурсів ($К_{ЕК}$) і використання фінансових ресурсів ($К_{ФР}$), незважаючи на те, що останній має від'ємне значення, свідчать про окупність фінансових вкладень, яка зростає щодо власного капіталу. Загалом норма віддачі сільськогосподарських підприємств порівняно з промисловими чи

Таблиця 2

Середні та гармонійні значення коефіцієнтів фінансової стійкості сільськогосподарських підприємств України, 2008–2017 рр.

Показники	Роки						В середньому 2008–2017 рр.	Пропорції Фібоначчі	Різниця, %
	2008	2010	2013	2015	2016	2017			
Коефіцієнт ефективності використання власних коштів ($К_{ЕК}$)	0,096	0,191	0,097	0,375	0,247	0,159	0,200	0,183	9,3
Коефіцієнт автономії ($К_А$)	0,472	0,529	0,501	0,401	0,240	0,479	0,514	0,618	–16,8
Коефіцієнт відношення оборотних активів до всього активів ($К_{ВОА}$)	0,546	0,588	0,623	0,750	0,858	0,701	0,728	0,618	17,8
Коефіцієнт структури фінансових ресурсів ($К_{СФ}$)	1,102	0,874	0,996	1,491	3,162	1,089	1,419	1,618	–12,3
Коефіцієнт маневреності ($К_М$)	1,157	1,112	1,244	1,869	3,570	1,465	1,718	1,618	6,2
Коефіцієнт використання фінансових ресурсів ($К_{ФР}$)	0,045	0,101	0,048	0,150	0,059	0,076	0,089	0,090	–1,1

Джерело: складено авторами за [13]

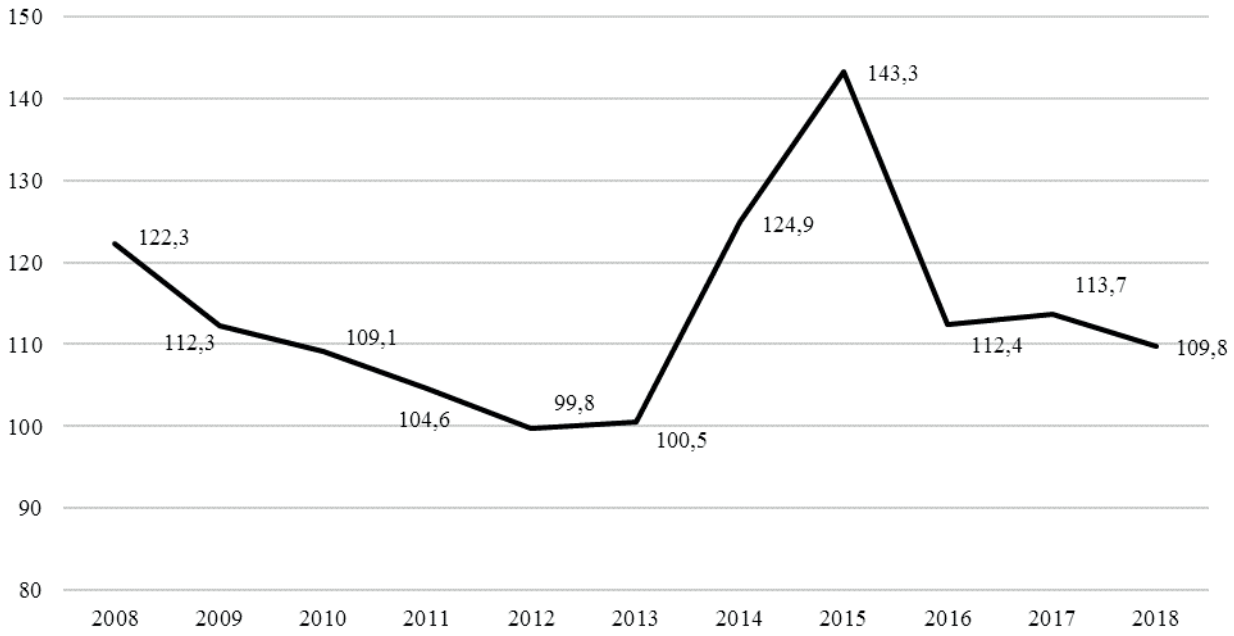

Рис. 1. Індекс інфляції в Україні, 2008–2018 рр.

Джерело: побудовано авторами за [15]

торговельними є нижчою, що визначає специфіку аграрної економіки, має суттєвий вплив на формування аграрної політики в більшості країн та зумовлює здійснення бюджетної підтримки галузі.

Макропоказники розвитку економіки в Україні є характерними для дефляційної депресії, яка може виявитися тяжкою та тривалою у разі відсутності достатнього впливу держави на пропорції економічного відтворення. Але такий вплив буде малоефективним, якщо він не ґрунтуватиметься на принципах структурної гармонії систем, які стосуються й побудови системи управління розвитком аграрної сфери. Принцип структурної гармонії відбиває зв'язок кількості та якості матеріального у процесі його розвитку, який супроводжується внутрішньою видозміною та перетворенням. Звідси – необхідність дотримання структурно-функціональної єдності системи, яка зумовлює форму й ефективність управління. Створення системи (системогенез) може розпочинатися як із структурної організації (структура зумовлює виконання функцій), так і з функціональної (функція задає напрям формуванню відповідної структури), важливо, щоб у межах обох типів створення системи спостерігалася єдність структури і функцій [7]. Тому методологічно важливо поєднати аналіз будови системи управління з аналізом її функціонування. Це зауваження стосується як систем управління, утворених суб'єктами господарювання, так і системи державного галузевого управління.

Висновки з проведеного дослідження. Таким чином, управління складними системними об'єктами пов'язане із визначенням і дотриманням певних кількісних пропорцій, які б відповідали принципам самоорганізації і розвитку систем. Управління, яке забезпечує дотримання структурних пропорцій, близьких до пропорції золотого перерізу, можна назвати гармонійним, оскільки воно дає змогу отримати найвищу результативність системи за мінімальних витрат. В управлінні аграрним ринком дотримання принципів гармонійності дає змогу зменшити протиріччя між економічними, соціальними й екологічними процесами, що забезпечує поступальний розвиток аграрної сфери. Важливо також, що економічний розвиток суб'єктів аграрного виробництва відбувається за умови підвищення екологічної безпеки, значення якої з часом зростає.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Третьякова Л.А. Проблемы обеспечения экономической устойчивости аграрного сектора экономики. *Образование, наука и производство*. 2012. № 2. С. 8–14.

2. Иванус А.И. Код да Винчи в бизнесе, или Гармоничный менеджмент по Фибоначчи. Москва: Книжный дом «ЛИБРОКОМ», 2012. 104 с.

3. Кириленко І.Г. Контури глобального три-Е (економіка-енергетика-екологія) майбутнього та перспективи України. *Економіка АПК*. 2012. № 8. С. 93–103.

4. Крючкова И.В. Структурирование экономики – необходимость гармонического подхода. *Экономическая безопасность: новая парадигма формирования и обеспечения:* монография / Под ред. Э.М. Сороко, И.А. Белоусова, Т.И. Егоровой-Гудковой. Одесса: ООО «Институт креативных технологий», 2011. С. 241–279.

5. Прангишвили И.В. Системный подход и повышение эффективности управления. Москва: Наука, 2005. 422 с.

6. Пректер Р. Волновой принцип Эллиотта. Ключ к пониманию рынка. Москва: Альпина Бизнес Букс, 2003. 272 с.

7. Сороко Э.М. Золотые сечения, процессы самоорганизации и эволюции систем: Введение в общую теорию гармонии систем. Москва: Книжный дом «ЛИБРОКОМ», 2012. 264 с.

8. Стахов А.П. Математика Гармонии как «золотая» парадигма современной науки. URL: http://www.trinitas.ru/rus/doc/0232/009a/1168-sth.pdf. (дата звернення: 25.10.2019).

9. Шумпетер Й.А. Теорія економічного розвитку: Дослідження прибутків, капіталу, кредиту, відсотка та економічного циклу. Київ: Видавничий дім «Києво-Могилянська академія», 2011. 242 с.

10. Оптимальна частка держави в економіці: теоретичні розрахунки для української реальності. URL: https://voxukraine.org/uk/optymalna-chastka-derzhavy-v-ekonomitsi-ua/ (дата звернення: 25.10.2019).

11. Аналіз фінансової стійкості підприємства. URL: https://pidruchniki.com/16011013/ekonomika/analiz_finansovoyi_stiykosti_pidpriyemstva. (дата звернення: 25.10.2019).

12. Показники фінансової стійкості. URL: https://fin-admin.com/ua/fnansovij-analz/41-pokazniki-fnansovo-stjkost.html. (дата звернення: 25.10.2019).

13. Статистичний збірник «Діяльність суб'єктів господарювання» URL: http://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/Arhiv_u/09/Arch_dsg_bl.htm. (дата звернення: 25.10.2019).

14. Павленко О. Україна на зовнішніх аграрних ринках. Як компенсувати втрату ринку РФ. *Європейська правда*. 2015. 23 вересня.

15. Індексиінфляції.URL:https://index.minfin.com.ua/economy/index/inflation/2009/. (дата звернення: 25.10.2019).

REFERENCES:

1. Tretyakova L.A. (2012) Problemy obespecheniya ekonomicheskoy ustoychivosti agrarnogo sektora ekonomiki [Problems of ensuring economic sustainability of the agricultural sector]. *Obrazovaniye, nauka i proizvodstvo – Education, science and production*, 2, 8–14.

2. Ivanus, A.I. (2012). *Kod da Vinchi v biznese, ili Garmonichnyy menedzhment po Fibonachchi [Da Vinci Code in Business, or Harmonious Fibonacci Management.]*. Moscow: Book House "LIBROCOM".

3. Kyrylenko, I.H. (2012). Kontury hlobalnoho try-E (ekonomika-enerhetyka-ekolohiia) maybutnoho ta perspektyvy Ukrainy [Outlines of the Global Three-E (Economy-Energy-Ecology) of the Future and Ukraine's Prospects]. *Ekonomika APK – APK economy*, № 8, 93–103.

4. Kryuchkova, I.V., & Soroko, E.M. (Eds.). (2013). *Strukturirovaniye ekonomiki – neobkhodimost' garmonicheskogo podkhoda. Ekonomicheskaya bezopasnost': novaya paradigma formirovaniya i obespecheniya [Structuring the economy – the need for a harmonious approach. Economic Security: A New Paradigm of Formation and Provision]*. Odessa: Institute of Creative Technologies LLC, 241–279.

5. Prangishvili, I.V. (2005). *Sistemnyy podkhod i povysheniye effektivnosti upravleniya [A systematic approach and improving management efficiency]*. Moscow: Nauka. (in Russian)

6. Prekter, R. (2003). *Volnovoy printsip Elliotta. Klyuch k ponimaniyu rynka [The Elliott Wave Principle. The key to understanding the market]*. Moscow: Alpina Business Books. (in Russian)

7. Soroko, E.M. (2012). *Zolotyye secheniya, protsessy samoorganizatsii i evolyutsii sistem: Vvedeniye v obshchuyu teoriyu garmonii sistem [Golden sections, processes of self-organization and evolution of systems: Introduction to the general theory of harmony of systems]*. Moscow: Book House "LIBROCOM". (in Russian)

8. Stakhov, A.P. Matematika Garmonii kak «zolotaya» paradigma sovremennoy nauki [Mathematics of Harmony as the "Golden" Paradigm of Modern Science]. Available at: http://www.trinitas.ru/rus/doc/0232/009a/1168-sth.pdf. (accessed 25 October 2019).

9. Shumpeter, Y.A. (2011). *Teoriia ekonomichnoho rozvytku: Doslidzhennia prybutkiv, kapitalu, kredytu, vidsotka ta ekonomichnoho tsyklu [The* Theory of Economic Development: An Inquiry into Profits, Capital, Credit, Interest *and the Business Cycle]*. Kiev: Kyiv-Mohyla Academy Publishing House. (in Ukrainian)

10. Optymal'na chastka derzhavy v ekonomitsi: teoretychni rozrakhunky dlia ukrayins'koyi real'nosti [The optimal share of the state in the economy: theoretical calculations for Ukrainian reality]. Available at: https://voxukraine.org/en/optymalna-chastka-derzhavy-v-ekonomitsi-ua/ (accessed 25 October 2019).

11. Analiz finansovoyi stiykosti pidpryyemstva [Analysis of financial stability of the enterprise]. Available at: https://pidruchniki.com/16011013/ekonomika/analiz_finansovoyi_stiykosti_pidpriyemstva (accessed 25 October 2019).

12. Pokaznyky finansovoyi stiykosti [Indicators of financial stability]. Available at: https://fin-admin.com/ua/fnansovij-analz/41-pokazniki-fnansovo-stjkost.html (accessed 25 October 2019).

13. Statystychnyy zbirnyk «Diyal'nist' sub'iektiv hospodariuvannia» [Business Statistics Activities]. Available at: http://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/Arhiv_u/09/Arch_dsg_bl.htm. (accessed 25 October 2019).

14. Pavlenko, O. (2015, September 23). Ukrayina na zovnishnikh ahrarnykh rynkakh. Yak kompensuvaty vtratu rynku RF [Ukraine in the external agrarian markets. How to compensate for the loss of the Russian market]. *Yevropeys'ka pravda – European truth*.

15. Indeksy infliatsii [Inflation indices]. Available at: https://index.minfin.com.ua/economy/index/inflation/2009/ (accessed 25 October 2019).

Dorofyeyev Oleksandr
Candidate of Economic Sciences, Associate Professor,
Professor at Department of Management
Poltava State Agrarian Academy
Voronina Viktoriia
Candidate of Economic Sciences,
Senior Lecturer at Department of Management
Poltava State Agrarian Academy
Torianyk Yuliia
Student
Poltava State Agrarian Academy

IMPROVEMENT OF THE ECONOMIC DEVELOPMENT MANAGEMENT SYSTEM OF AGRARIAN ENTERPRISES

The purpose of the article. Since the end of the XX century, issues of sustainability, balance, stability of both the economy as a whole and its individual branches have become relevant. Notable in this regard is that there is a rethinking of the society economic potential and even formation of a certain pessimism about the resource capacity of economic systems to provide the constancy of their quantitative and qualitative growth, in view of the necessity to fulfill the needs of population.

The problem of sustainability of economic systems is actualized when it becomes clear that in the current conditions of the world community development the degradation of natural life support systems occurs, and differentiation not only between poor and rich countries, but also within them is increasing. This general problem is divided into many methodological and applied issues, in particular those concerning the governance transformation (principles, methods, mechanisms, etc.) according to the latest paradigms and concepts, such as the concept of harmonious management.

The purpose of the research is to substantiate theoretical and methodological approaches to improvement of the economic development management system of agrarian enterprises.

Methodology. The researches conducted by the authors are based on the results of the analysis of scientific works in the field of economics, management and finance. Scientific results and conclusions were obtained using a systematic approach to the evaluation of social and economic processes, general scientific (dialectical, scientific abstraction, induction and deduction, analysis and synthesis, laws of logic) and special economic methods.

The grouping method was used to analyze the change in the distribution of agricultural enterprises by area of agricultural land in Ukraine from 2008 to 2017.

Statistical processing of a considerable amount of data characterizing the average and harmonic values of the coefficients of financial stability of agricultural enterprises of Ukraine over the same period was done. In order to objectify the analysis of financial stability of enterprises, the coefficients of financial stability of agricultural enterprises in Ukraine were compared with Fibonacci ratios.

We used a graphical method to visualize the change in the inflation index in Ukraine from 2008 to 2018.

Results. Management of complex system objects is related to identifying and keeping the certain quantitative proportions that are consistent with the principles of self-organization and system development. Management that provides keeping the structural proportions close to the proportion of the golden cut can be called harmonious, because it allows to obtain the highest system performance at minimum costs. In the management of the agrarian market, keeping the principles of harmony allows to reduce the contradictions between economic, social and environmental processes, which provides the progressive development of the agrarian sphere. It is also important that the economic development of agricultural production subjects happens on condition of improving environmental safety, importance of which is increasing over time.

Practical implications. The concept of harmonious management of economic development of agricultural production subjects allows to have an algorithm for substantiating and making management decisions, using data sets that are unstable in time (values of prices, yields, productivity, income, etc.). Management that provides keeping the structural proportions close to the proportion of the golden cut can be called harmonious, because it allows to obtain the highest system performance at minimum costs.

Value/originality. The hypothesis that the sustainability of economic systems can be achieved by transforming the management of economic entities on the principles of harmony has been formulated in the article. The reason for the stability of such systems is seen in the phenomenon of maintaining the invariance of quantitative proportions, which by their value are close to the proportion of the “golden cut”.

ДЕРЖАВНЕ РЕГУЛЮВАННЯ ТА ЕКОНОМІЧНА ПІДТРИМКА РОЗВИТКУ АГРАРНИХ ПІДПРИЄМСТВ В УМОВАХ ІНСТИТУЦІЙНИХ ТРАНСФОРМАЦІЙ

STATE REGULATION AND ECONOMIC SUPPORT FOR THE DEVELOPMENT OF AGRARIAN ENTERPRISES IN THE CONDITIONS OF INSTITUTIONAL TRANSFORMATIONS

УДК 631.15/.16 : 631.1.016 : 330.341.2
https://doi.org/10.32843/infrastruct36-21

Зоря О.П.
к.е.н., доцент,
доцент кафедри фінансів і кредиту
Полтавська державна аграрна академія

У роботі проведено розроблення й обґрунтування теоретико-методологічних засад формування механізмів та інструментів державного регулювання та економічної підтримки розвитку аграрних підприємств в умовах інституційних трансформацій. Встановлено, що в системі аграрного підприємництва цивілізаційні форми державного регулювання мають адресний характер та реалізуються на основі проведення закупівельних і товарних інтервенцій, формування державних та регіональних продовольчих фондів, кредитування торговельних операцій, диференціації оподаткування суб'єктів підприємницької діяльності та інших інструментів. Запропоновано такі основні напрями інституційних перетворень у сфері управління аграрним підприємництвом: надання нового імпульсу ролі галузевих і функціональних спілок (асоціацій); формування інтегрованих територіальних аграрних кластерів; впорядкування формування та регулювання розвитку агропромислових холдингів; стимулювання створення та розвитку інститутів інноваційного зростання (центрів трансферу технологій, ефективної інформаційно-консультаційної служби, центрів колективного користування) тощо.

Ключові слова: *державне регулювання, методи, інструменти,, розвиток, аграрне виробництво, аграрні підприємства, економічне зростання, ефективність.*

В работе проведена разработка и обоснование теоретико-методологических основ формирования механизмов и инструментов государственного регулирования и экономической поддержки развития аграрных предприятий в условиях институциональных трансформаций. Установлено, что в системе аграрного предпринимательства цивилизационные формы государственного регулирования носят адресный характер и реализуются на основе проведения закупочных и товарных интервенций, формирования государственных и региональных продовольственных фондов, кредитования торговых операций, дифференциации налогообложения субъектов предпринимательской деятельности и других инструментов. Предложены следующие основные направления институциональных преобразований в сфере управления аграрным предпринимательством: придание нового импульса роли отраслевых и функциональных союзов (ассоциаций); формирование интегрированных территориальных аграрных кластеров; порядок формирования и регулирования развития агропромышленных холдингов; стимулирование создания и развития институтов инновационного роста (центров трансфера технологий, эффективной информационно-консультационной службы, центров коллективного пользования) и прочее.

Ключевые слова: *государственное регулирование, методы, инструменты, развитие, аграрное производство, аграрные предприятия, экономический рост, эффективность.*

The paper elaborates and substantiates the theoretical and methodological foundations of the formation of mechanisms and instruments of state regulation and economic support for the development of agricultural enterprises in the context of institutional transformations. The formation and development of the institutional structure of agricultural production in Ukraine and foreign countries is provided by economic methods and instruments of state regulation that stimulate entrepreneurial activity in agriculture. It is established that in the system of agrarian entrepreneurship civilizational forms of state regulation are targeted and are implemented on the basis of purchasing and commodity interventions, formation of state and regional food funds, crediting of trade operations, differentiation of taxation of business entities and other instruments. The current bias towards the development of large and super large integrated formations of holding type, which possess vast tracts of land, can, in our opinion, lead to negative socio-economic consequences. Therefore, the transformation of legal forms in agricultural production must be aimed at achieving the optimal ratio between large, medium and small forms of business. At the same time, it is necessary to promote the transformation of the cooperative form into one of the leading sectors of the agrarian economy. The following main directions of institutional transformations in the sphere of management of agrarian entrepreneurship are offered: giving new impulse to the role of branch and functional unions (associations); formation of integrated territorial agrarian clusters; streamlining the formation and regulation of development of agro-industrial holdings; stimulating the creation and development of innovative growth institutes (technology transfer centers, efficient information and advisory services, collective centers) and more. The practical significance of the research is that its scientific and theoretical results, practical proposals, conclusions and generalizations formulate a scientific basis for solving problems that arise during the effective development of agrarian enterprises in institutional transformations.

Key words: *state regulation, methods, tools,, development, agrarian production, agrarian enterprises, economic growth, efficiency.*

Постановка проблеми. Формування та розвиток інституційної структури аграрного виробництва в Україні й зарубіжних країнах забезпечується економічними методами та інструментами державного регулювання, що стимулюють підприємницьку активність у сільському господарстві. Водночас органи, наділені владними повноваженнями, використовують неекономічні методи впливу на поведінку суб'єктів аграрного бізнесу. При цьому світова практика показує, що розвиток підприємництва в аграрній сфері прискорюється, якщо держава застосовує наявний в її розпорядженні інструментарій для зниження вартості та доданої вартості продовольчих товарів. Водночас традиційна практика недостатньої підтримки виробничого й торговельного підприємництва, зумовлена недосконалою законодавчою базою та поверхневим вивченням стану виробничо-

комерційної діяльності в аграрному виробництві, не дає змоги скорочувати сукупні витрати аграрних товаровиробників. Це проявляється в тому, що інструменти державного регулювання, які використовуються в системі агробізнесу нашої країни, поки не забезпечують необхідного рівня відкритого ринкового простору, який повинен освоюватися господарствами комерційного типу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження теоретико-методологічних проблем державного регулювання та економічної підтримки розвитку аграрного виробництва як загалом, так і суб'єктів господарювання у цій галузі зокрема знайшли відображення у працях таких вітчизняних учених-аграрників: В. Андрійчука [1], Ю. Губені [3], О. Гудзинського [4], С. Дем'яненка [5], Й. Завадського [6], Ю. Лупенка [11], П. Макаренка [7], М. Маліка [8], В. Месель-Веселяка [9, 11], В. Онєгіної [10], П. Саблука [12], М. Федорова [9], Г. Черевка [13], В. Уркевича [2], О. Шпикуляка [8], М. Шульги [2] та інших. Проведені ними наукові дослідження стали підґрунтям для розроблення механізмів державного регулювання та економічної підтримки аграрного виробництва і в тому числі суб'єктів аграрного бізнесу.

Проте систематизовані дослідження, присвячені організації державного регулювання в системі агробізнесу на основі вибору інструментів і напрямів, які забезпечували б їх ефективну реалізацію, нині є незавершеними. У зв'язку з цим пріоритетними завданнями вітчизняної економічної науки виступають обґрунтування стратегічних напрямів взаємодії державних і підприємницьких структур, а також розроблення концепції інституціоналізації аграрного сектору. Державно-приватне партнерство в аграрній сфері вимагає від економістів проведення досліджень, які на практиці сприятимуть зниженню виробничих витрат. У зв'язку з цим досить важливим є вивчення проблеми взаємодії державних і підприємницьких структур, які функціонують в аграрній сфері, на основі організаційно-інституційного підходу.

Постановка завдання. Прискорення формування системи агробізнесу в Україні вимагає не тільки активної участі держави в стимулюванні підприємництва та бізнес-структур, які функціонують в аграрній сфері, а й застосування інструментів примусового характеру. Цей імператив базується на необхідності вирішення проблеми диспаритету цін на продукцію сільського господарства і промисловості. У такій ситуації основне завдання економічної науки полягає в розробленні методології державного регулювання на основі вибору напрямів, які сприятимуть зменшенню матеріальних і трансакційних витрат суб'єктів підприємницької діяльності в аграрній сфері.

Відповідно до цього, мета дослідження полягає в розробленні й обґрунтуванні теоретико-методологічних засад державного регулювання та економічної підтримки розвитку аграрних підприємств в умовах інституційних трансформацій. Завданнями дослідження є:

– згрупувати механізми та інструменти державного регулювання та економічної підтримки в системі агробізнесу;

– запропонувати основні напрями інституційних перетворень у сфері управління аграрним підприємництвом.

Виклад основного матеріалу дослідження. У виробничій сфері аграрного сектору економіки держава підтримує різних суб'єктів підприємницької діяльності за допомогою доповнення бюджетними ресурсами їхніх матеріальних витрат. За рахунок використання економічних інструментів органи державної влади можуть сприяти зменшенню вартості продукції аграрної сфери. На основі проведення земельної, бюджетної, кредитної, страхової та антикризової політики держава стимулює виробниче підприємництво в галузях рослинництва і тваринництва. Водночас на ринках капітальних товарів для сільського господарства і трансакційних послуг державні структури проводять політику торгового протекціонізму. Спираючись на принципи доступності, адресності, адекватності, гарантованості, адаптивності й пріоритетності дій, вони формують економіко-інституційне середовище для раціонального вибору напрямів державного регулювання в системі агробізнесу.

Проведені нами дослідження показують, що в системі аграрного підприємництва цивілізаційні форми державного регулювання мають адресний характер. Вони реалізуються на основі проведення закупівельних і товарних інтервенцій, формування державних та регіональних продовольчих фондів, кредитування торговельних операцій, диференціації оподаткування суб'єктів підприємницької діяльності та інших інструментів.

До сукупності організаційно-інституційних заходів торговельного протекціонізму підприємницьких структур в Україні й за кордоном правомірно віднести керівний вплив держави, спрямований на розвиток ринкової інфраструктури, облаштування сільських територій, ветеринарний та карантинний контроль. До такого роду регулюючих заходів також належать контроль за дотриманням стандартів на сільськогосподарську сировину й продовольство, встановлення квот і мит на імпортні продовольчі товари, моніторинг паритету цін на продукцію промисловості й сільського господарства та інші засоби здійснення політики держави в торговельній сфері (рис. 1).

Управлінські відносини, які встановлюються в системі аграрного підприємництва, досягають найбільшого економічного ефекту, коли вони реалізуються на нормативній основі. Для зменшення вартості продукції аграрної сфери держава

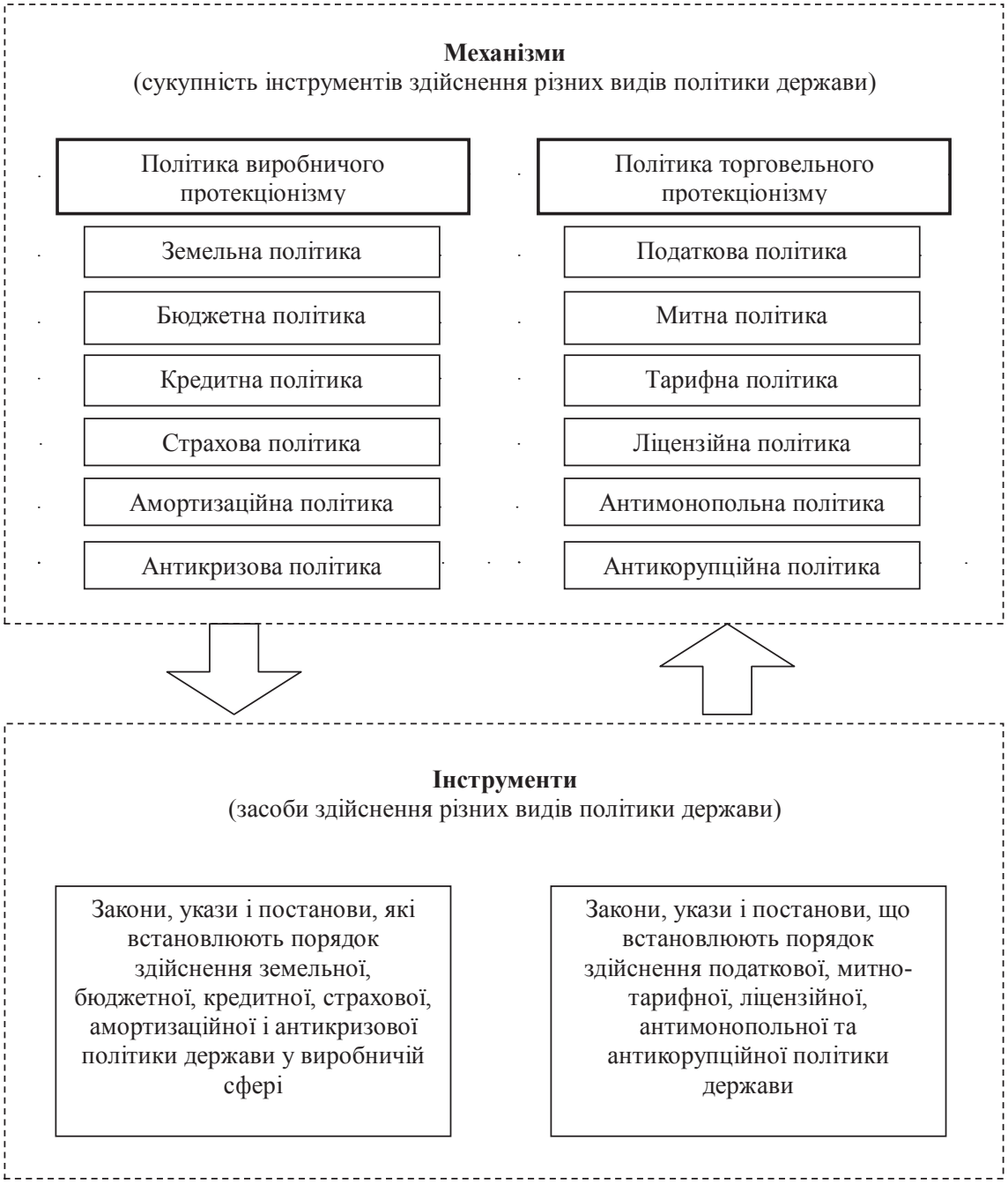

Рис. 1. Механізми та інструменти державного регулювання в системі агробізнесу

Джерело: узагальнено автором на основі [2; 8; 9; 10; 11; 12; 13]

повинна використовувати бюджетні ресурси, що доповнюють матеріальні витрати господарств, які функціонують у галузях рослинництва і тваринництва. Це доповнення повинно реалізуватися на основі цінової підтримки виробничого підприємництва, надання прямих виплат підприємницьким структурам, їх пільгового кредитування та застосування інших економічних інструментів. З метою мінімізації доданої вартості продовольчих товарів органи влади повинні здійснювати заміщення частини трансакційних витрат аграрних товаровиробників. За допомогою надання їм комплексу інформаційних, консультаційних, дослідницьких, освітніх і екологічних послуг держава повинна розвивати потенціал саморегулювання аграрних підприємств.

Сформований нині перекіс у бік розвитку великих і надвеликих інтегрованих формувань холдингового типу, які володіють величезними масивами земельних угідь, може призвести, на нашу думку, до негативних соціально-економічних наслідків. Тому трансформація організаційно-правових форм в аграрному виробництві повинна бути спрямована на досягнення оптимального співвідношення між великими, середніми й малими

формами господарювання. Водночас необхідно сприяти перетворенню кооперативної форми в один із провідних секторів аграрної економіки. З цією метою має бути:

– розроблення і прийняття в новій редакції Закон України про кооперацію в аграрному секторі, який передбачатиме створення вертикально інтегрованих кооперативних формувань;

– застосування у найближчі десять років більш сприятливих соціально-економічних умов для розвитку кооперативного сектору аграрної економіки, включаючи оподаткування, страхування, кредитування та інше;

– формування вертикально-інтегрованих кооперативних об'єднань, включаючи створення національних кооперативних структур;

– надання пріоритету територіальним принципом формування кооперативних організацій, що включає можливість участі в них інших не сільськогосподарських суб'єктів господарювання, які визнають основні умови та принципи кооперативної діяльності;

– підготовка і підвищення кваліфікації на базі вищих і середніх навчальних закладів, науково-дослідних установ, фахівців для кооперативної діяльності, розроблення наукових рекомендацій щодо її здійснення та вдосконалення.

До основних напрямів у сфері інституційних перетворень слід віднести:

– надання нового імпульсу ролі галузевих і функціональних спілок (асоціацій) у розвитку аграрного виробництва;

– формування інтегрованих територіальних аграрних кластерів;

– впорядкування формування та регулювання розвитку агропромислових «холдингів» із метою підтримки конкурентного середовища на продовольчому ринку країни;

– стимулювання створення та розвитку інститутів інноваційного зростання: центрів трансферу технологій, ефективної інформаційно-консультаційної служби, центрів колективного користування тощо.

Висновки з проведеного дослідження. Таким чином, необхідно продовжити роботу з удосконалення державного управління аграрним виробництвом на всіх рівнях. У зв'язку з цим необхідно розглянути питання про вертикаль державного управління в аграрному секторі економіки, насамперед із реалізації державних програм, за чіткого розмежування управлінських функцій із регіонами. Поряд із цим необхідно розширити повноваження профільного Міністерства, в тому числі шляхом передачі йому від інших міністерств і відомств функцій, які належать до аграрного виробництва. Надання більших прав реорганізованому Міністерству розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства, включаючи сферу фінансів, повинно йти з одночасним підвищенням його відповідальності за розвиток аграрного сектору економіки. Загалом із метою надання інституційним перетворенням системного характеру слід розробити схему управління аграрним виробництвом та суб'єктами цієї галузі реорганізованим Міністерством.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Андрійчук В.Г. Агропромислові формування нового типу в контексті стратегії розвитку вітчизняного сільського господарства. *Економіка АПК.* 2013. №1. С. 3–5.

2. Державна аграрна політика України: проблеми правового забезпечення: монографія / за ред. В.Ю. Уркевича та М.В. Шульги. Харків, 2014. 276 с.

3. Губені Ю.Е. Стратегічні напрямки розвитку сільського господарства України. Економіка АПК. 2006. № 11. С. 18–27.

4. Гудзинський О.Д. Менеджмент у системі агробізнесу. Київ : Урожай, 1994. 240 с.

5. Дем'яненко С.І. Аграрний менеджмент : підручник. Київ : КНЕУ, 2018. 520 с.

6. Завадський Й.С. Менеджмент. Т. 1. Київ : Українофінський інститут менеджменту і бізнесу, 1997. 544 с.

7. Макаренко П.М., Мельник Л.Л. Економічний потенціал різних форм аграрних господарств. *Економіка АПК*. 2011. № 7. С. 89–97.

8. Малік М.Й., Шпикуляк О.Г. Інститути та інституції у розвитку аграрної сфери економіки. *Економіка АПК.* 2011. № 7. С. 169–177.

9. Месель-Веселяк В.Я., Федоров М.М. Стратегічні напрями розвитку аграрного сектору економіки України. *Економіка АПК*. 2016. № 6. С. 37–49.

10. Онєгіна В.М. Інституційна основа аграрної політики: українські реалії й досвід США та ЄС. *Економіка АПК.* 2016. № 1. С. 19–20.

11. Стратегічні напрями розвитку сільського господарства України на період до 2020 року / за ред. Ю.О. Лупенка, В.Я. Месель-Веселяка. К.: ННЦ ІАЕ, 2012. 218 с.

12. Саблук П.Т. Основні напрями розроблення стратегії розвитку агропромислового комплексу в Україні. Економіка АПК, 2004. №12. С.3–15.

13. Черевко Г.В. Державне регулювання економіки АПК: навч. посіб. К.: Знання, 2006. 339 с.

REFERENCES:

1. Andrijchuk V.Gh.(2013) Aghropromyslovi formuvannja novogho typu v konteksti strateghiji rozvytku vitchyznjanogho siljsjkogho ghospodarstva [Agroindustrial formation of a new type in the context of the strategy of development of domestic agriculture] Ekonomika APK. no. 1. pp. 3–15.

2. Urkevych, V.Yu. Shul'ha, M.V. (2014) Derzhavna ahrarna polityka Ukrainy: problemy pravovoho zabezpechennia: monohrafiia [Public agricultural policy of Ukraine: problems of legal support], Kharkiv, Ukraine.

3. Gubeni Yu.E. (2006), Strategichni napryamki rozvitku sil's'kogo gospodarstva Ukraïni [Strategic directions of development of agriculture of Ukraine]. Ekonomika APK. no. 11. pp. 18–27.

4. Hudzynskyi, O.D. (1994). Menedzhment u systemi ahrobiznesu [Management in the system of agribusibess]. Kyiv: Urozhai.

5. Demianenko, S.I. (2018). Ahrarnyi menedzhment: pidruchnyk [Agricultural management: textbook]. Kyiv: KNEU.

6. Zavadskyi, Y.S. (1997). Menedzhment. T1 [Management. Vol. 1]. Kyiv: Ukraino-finskyi instytut menedzhmentu i biznesu.

7. Makarenko, P.M. & Melnyk, L.L. (2011). Ekonomichnyi potentsial riznykh form ahrarnykh hospodarstv [Economic potential of different forms of agrarian farms]. Ekonomika APK, no. 7, pp. 89–97.

8. Malik M.J., Shpykuljak O.Gh. (2011) Instytuty ta instytuciji u rozvytku aghrarnoji sfery ekonomiky [Institutes and institutes are in development of agrarian sphere of economy]. Ekonomika APK, no. 7, pp. 169–177.

9. Mesel-Veseliak V.Ya., Fedorov M.M. (2016) Stratehichni napriamy rozvytku ahrarnoho sektoru ekonomiky Ukrainy [Strategic directions of development of the agrarian sector of the Ukrainian economy]. Ekonomika APK, no. 6, pp. 37–49.

10. Oniehina, V.M. (2016). Instytutsiina osnova ahrarnoi polityky: ukrainski realii y dosvid SShA ta YeS [Institutional framework of agrarian policy: Ukrainian realities and experience of the USA and the EU]. Ekonomika APK, no. 1, pp. 19–20.

11. Lupenko Yu.O., Mesel-Veseliak V.Ya. (2012) Stratehichni napriamy rozvytku silskoho hospodarstva Ukrainy na period do 2020 roku [Strategic directions of agricultural development of Ukraine for the period till 2020]. Kyiv: NNTs IAE.

12. Sabluk, P.T. (2004), Osnovni napryamy rozroblennya stratehiyi rozvytku ahropromyslovoho kompleksu v Ukrayini [Main directions of development of agro-industrial complex in Ukraine], Ekonomika APK, no. 12, pp. 3–15.

13. Cherevko, H. V. (2006) Derzhavne rehuliuvannia ekonomiky APK [Public regulation of the economy of agroindustrial complex], Znannia, Kyiv, Ukraine.

Zoria Oleksii
Candidate of Economic Sciences, Associate Professor,
Senior Lecturer at Department of Finance and Credit
Poltava State Agrarian Academy

STATE REGULATION AND ECONOMIC SUPPORT FOR THE DEVELOPMENT OF AGRARIAN ENTERPRISES IN THE CONDITIONS OF INSTITUTIONAL TRANSFORMATIONS

The purpose of the article. The formation and development of the institutional structure of agricultural production in Ukraine and foreign countries is provided by economic methods and instruments of state regulation that stimulate entrepreneurial activity in agriculture. At the same time, authorities empowered with authority use non-economic methods of influencing the behavior of agrarian business entities. At the same time, world practice shows that the development of entrepreneurship in the agricultural sector is accelerated if the government uses available tools to reduce the value and added value of food products. At the same time, the traditional practice of insufficient support for industrial and commercial entrepreneurship, due to the imperfect legal framework and superficial study of the state of production and commercial activity in agricultural production, does not allow to reduce the total costs of agricultural producers. This is manifested in the fact that the state regulatory instruments used in our country's agribusiness system do not yet provide the necessary level of open market space, which should be mastered by commercial farms.

The paper elaborates and substantiates the theoretical and methodological foundations of the formation of mechanisms and instruments of state regulation and economic support for the development of agricultural enterprises in the context of institutional transformations.

Methodology. In the course of the research, scientific methods were used that took into account the laws and regularities of economic theory, agrarian economics, agrarian management, the dialectical and historical approach to scientific knowledge.

Results. It is established that in the system of agrarian entrepreneurship civilizational forms of state regulation are targeted and are implemented on the basis of purchasing and commodity interventions, formation of state and regional food funds, crediting of trade operations, differentiation of taxation of business entities and other instruments.

The current bias towards the development of large and super large integrated formations of holding type, which possess vast tracts of land, can, in our opinion, lead to negative socio-economic consequences. Therefore, the transformation of legal forms in agricultural production must be aimed at achieving the optimal ratio between large, medium and small forms of business. At the same time, it is necessary to promote the transformation of the cooperative form into one of the leading sectors of the agrarian economy.

The following main directions of institutional transformations in the sphere of management of agrarian entrepreneurship are offered: giving new impulse to the role of branch and functional unions (associations); formation of integrated territorial agrarian clusters; streamlining the formation and regulation of development of agro-industrial holdings; stimulating the creation and development of innovative growth institutes (technology transfer centers, efficient information and advisory services, collective centers) and more.

Practical implications. The practical significance of the research is that its scientific and theoretical results, practical proposals, conclusions and generalizations formulate a scientific basis for solving problems that arise during the effective development of agrarian enterprises in institutional transformations.

Value/originality. The implementation of the proposed measures contributes to improving the efficiency of the functioning of agrarian enterprises that carry out production gross production and guarantee the safe security of Ukraine.

СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ АВТОМОБІЛЬНИХ ПАСАЖИРСЬКИХ ПЕРЕВЕЗЕНЬ

CURRENT TRENDS IN THE DEVELOPMENT OF ROAD PASSENGER TRANSPORTATION

УДК 656.13
https://doi.org/10.32843/infrastruct36-22

Ільченко В.Ю.
к.е.н., доцент
Національний транспортний університет
Григорів О.І.
студент
Національний транспортний університет

У статті розглянуто тенденції технологічного розвитку пасажирських міських та міжміських (в т.ч міжнародних) перевезень, проаналізовано динаміку критеріїв, що мають для пасажирів найбільше значення. В основу цього аналізу покладено внутрішньокорпоративні анкетні дослідження споживачів. Динамічний розвиток технологій, пов'язаний із глобалізацією усіх сфер діяльності людини, поширення цифрової економіки, технологій та методів, за допомогою яких аналізують та обробляють величезну кількість даних, а також моделі спільного споживання докорінно змінюють транспортну сферу, зокрема пасажирські перевезення. Активний розвиток концепції «мобільність як послуга» на рівні пілотних проектів та окремих міст виступає початком об'єднання всіх видів і варіантів транспортного сполучення в одну велику модульну систему для підвищення якості обслуговування споживачів. Поява цієї системи має визначальний вплив на формування векторів розвитку вітчизняних компаній, які отримали шанс стати її частиною.
Ключові слова: *автомобільні пасажирські перевезення, транспортне обслуговування, якість перевезення, критерії якості, спільне споживання.*

В статье рассмотрены тенденции технологические развития пассажирских городских и междугородных (в т.ч. международных) перевозок, проанализирована динамика критериев, имеющих для пассажиров наибольшее значение. В основу анализа положены внутрикорпоративные анкетные исследования потребителей. Динамичное развитие технологий, связанное с глобализацией всех сфер деятельности человека, распространение цифровой экономики, технологий и методов, с помощью которых анализируют и обрабатывают огромное количество данных, а также модели общего потребления в корне меняют транспортную сферу, в частности пассажирские перевозки. Активное развитие концепции «мобильность как услуга» на уровне пилотных проектов и отдельных городов выступает началом объединения всех видов и вариантов транспортного сообщения в одну большую модульную систему для повышения качества обслуживания потребителей. Появление системы имеет определяющее влияние на формирование векторов развития отечественных компаний, которые получили шанс стать частью такой системы.
Ключевые слова: *автомобильные пассажирские перевозки, транспортное обслуживание, качество перевозки, критерии качества, общее потребление.*

As the title implies the article describes tendencies of technological development of passenger urban and intercity (including international) transportation, analyses the dynamics of the criteria that are most important for passengers. In the problem statement of the article is specially noted that one of the consequences of inclusive globalization was a simplification of conditions in all area of human activity, including travel between countries and cities. On the other hand, the development of society has led the consumer's desire to save and preserve the environment which the big companies are trying to use as a direction to improve the quality of service. The basis of the analysis in this article is an internal corporate consumer survey. The main part of this paper is to emphasize the dynamic development of technologies, the spread of the digital economy, technologies and methods with which they analyse and process a huge amount of data, as well as general consumption models radically change the transport sector, in particular, passenger transportation. One of these is Mobility as a Service (MaaS) – a new concept which proposes to place the customer in a transport center and offer him a personalized way of transportation tailored to individual needs. «MaaS» integrates various modes of transportation with different modes of transport into a single service available upon request. Active development of the concept of «MaaS» at the level of pilot projects and individual cities, it is the beginning of combining all types and options of transport links into one big modular system to improve the quality of customer service. In conclusion much attention is given to the decisive influence of the emergence of such a system on the formation of vectors of development of domestic companies, which were given a chance to become part of it. Global trends indicate that the era of mobility is beginning. A new era consumer will have less to think about what kind of transportation to choose for his travel. The route will be constructed taking into account a variety of criteria, including the benefits of the user and his financial capabilities.
Key words: *road passenger transportation, transport service, quality of transportation, quality criteria, joint consumption.*

Постановка проблеми. В умовах глобалізації споживчого ринку та підвищеної конкурентоспроможності питання забезпечення якості послуг набувають особливої актуальності для вітчизняних підприємств транспортної галузі. Сучасний споживач вимагає високого рівня якості від продукції (послуг), роботи, навколишнього середовища до якості життя. Це зумовлює необхідність формування транспортними компаніями нової стратегії для підвищення власного економічного потенціалу за рахунок створення нових послуг, а також якісного покращення рівня сервісу наявних, підвищення рівня безпеки та надійності, застосування енергоощадних та ресурсозберігаючих технологій, інформатизації та цифровізації.

Всі ці процеси вимагають дослідження основних критеріїв, які визначають якісні характеристики послуг пасажирського транспорту.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичним підґрунтям розвитку транспортних послуг є роботи таких учених-економістів, як В.П. Купріяновський, А.В. Акімов, Г.Ю. Кучерук, Б.Д. Гречин, Я.Р. Корнійко, Є.О. Бойко, В.П. Кужель та ін. Попри значну кількість наукових праць та істотні досягнення у теорії і практиці розвитку транспортних послуг, не досить дослідженими залишаються питання управління якістю пасажирських перевезень внаслідок переходу до цифрової економіки. Саме це і зумовило проведення авторського наукового дослідження.

Постановка завдання. Метою дослідження є аналіз наявної системи критеріїв пасажирських перевезень – міських та міжміських (у т.ч. міжнародних), визначення їх вагомості.

Виклад основного матеріалу дослідження. Нині у світі спостерігається тенденція до всеохоплюючої глобалізації, одним із різновидів якої є поняття «спільне споживання». Спільне споживання засноване на ідеї, що іноді зручніше платити за тимчасовий доступ до продукту, ніж володіти цим продуктом [1]. Чим активніше цифрова економіка інтегрується в суспільство, тим швидше прогресує бізнес за принципом «щось-як-послуга».

Ці тенденції не обійшли і сферу транспорту: транспорт уже кілька років пропонують використовувати відповідно до моделі спільного споживання. Суть цієї моделі полягає в такому: у багатьох містах країн Європи розташовані сотні автомобілів (як правило, це сучасні економічні автобуси або електробуси), до яких споживач має доступ через додаток, який завантажує на телефон, надає свою особисту інформацію та паспортні дані, укладає електронний договір і може одразу з додатку вибрати та забронювати будь-який доступний маршрут автобусу. Нині подібні моделі є у вигляді розробок або пілотних проектів у масштабах декількох міст [2].

Підтверджують актуальність цієї моделі і результати окремого внутрішньокорпоративного дослідження споживачів послуг пасажирських перевезень компанії ТОВ «Транс-Груп» (рис. 1), проведені в місті Києві протягом першого кварталу 2019 року. Учасниками опитування стали 374 респонденти. Споживач здійснював оцінку за бальною шкалою від 1 до 4, де найбільшій кількості балів відповідає критерій, котрий, на його думку, є більш вагомим для під час поїздки, і навпаки – найменша кількість балів характеризує найменш вагомий критерій. Результати опитування показали, що до п´яти перших критеріїв користувачі послуги віднесли безпеку, витрати часу, взаємодію з іншими видами транспорту, регулярність руху та доступність тарифів.

Проводячи певні паралелі, на основі результатів окремого внутрішньо-корпоративного дослідження на міжміських (у т.ч. міжнародних) напрямках кількох основних транспортних та спеціалізованих туристичних компаній України, серед яких ТОВ «Тур Транс», «Еколайн», ТОВ «ДЖОІН АП!» та ТОВ «АККОРД-ТУР», можна помітити певну подібність критеріїв, що мають для споживача найбільше значення.

Експертні дослідження проводили протягом першого півріччя 2019 року, використовуючи 4-бальну шкалу, де максимальна кількість балів відповідає найбільш важливим критеріям.

Аналіз отриманих результатів показав, що серед опитаних 852 осіб, завданням яких було оцінити 10 критеріїв (рис. 2), найважливішим було вибрано безпеку руху – 8935 балів. Також до першої п’ятірки респонденти віднесли доступність тарифів, наявність акцій, витрати часу на поїздку, можливість комбінування різних видів транспорту та щільності транспортних мереж. Порівнюючи

Рис. 1. Результати опитування споживачів щодо якості пасажирських перевезень у м. Києві

Рис. 2. Результати дослідження споживачів щодо міжміських (у т.ч. міжнародних) автобусних перевезень

отримані результати з аналогічними результатами за 2017 рік, бачимо, що динаміка перших п´яти критеріїв є позитивною (табл. 1).

Особливо варто звернути увагу на позитивну динаміку критерію взаємодії з іншими видами транспорту в масштабах міста Києва – одразу на 2,7%, та комбінування різних видів транспорту – на 5,5% (рис. 3).

Отже, проведені дослідження показують, що безпека була і залишається ключовим критерієм для пасажирів. Зростання ролі доступності тарифів спеціалісти компанії пояснюють не інакше як зростанням попиту на різноманітні програми лояльності та акційні пропозиції, які нині активно використовують для здобуття більшої частки ринку та як законний метод так званої «чесної» конкуренції.

Аналізуючи показник витрат часу на поїздку, можна зробити висновок, що більшість опитаних респондентів готові до збільшення витрат часу за умови більш низької вартості послуги. Однак є й інша частина споживачів, котрі прагнуть зде-

Таблиця 1

Динаміка ТОП-5 критеріїв якості пасажирських перевезень

Критерії	Рік		Динаміка
	2017	2019	
В масштабах міста Києва			
1. Безпека руху під час поїздки	1193	1203	+0,8%
2. Витрати часу на поїздку	1185	1182	-0,3%
3. Взаємодія з іншими видами транспорту	1150	1181	+2,7%
4. Регулярність руху ТЗ	1162	1170	+0,7%
5. Доступність тарифів	1151	1164	+1,1%
В масштабах міжміських (в т.ч. міжнародних) перевезень			
1. Безпека руху під час перебування в салоні	8908	8935	+0,3%
2. Доступність тарифів, наявність акцій тощо	6909	6965	+0,8%
3. Витрати часу на поїздку	5395	5347	-0,9%
4. Можливість комбінування різних видів транспорту	4835	5101	+5,5%
5. Щільність транспортних мереж	3054	3060	+0,2%

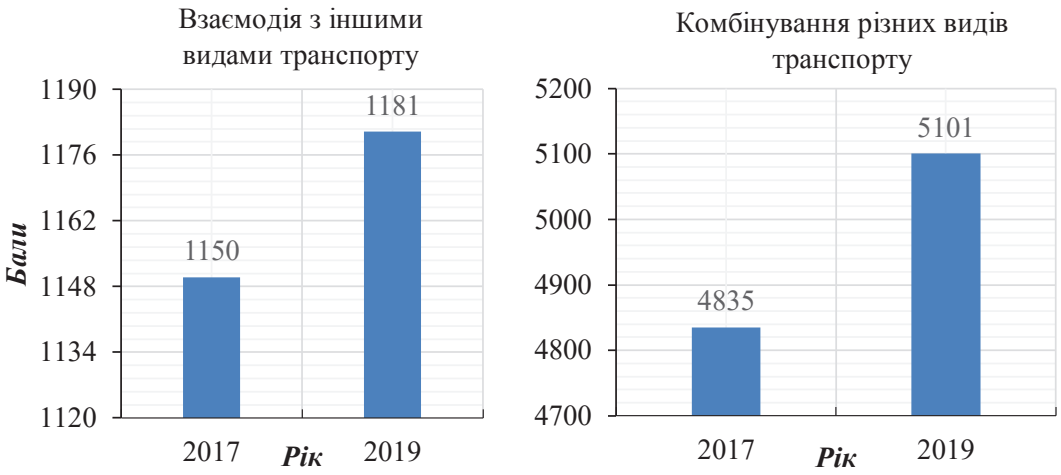

Рис. 3. Динаміка критеріїв у масштабах м. Києва та в масштабах міжміських (в т.ч. міжнародних) перевезень

шевити власне переміщення за рахунок комбінування видів транспорту.

Найбільш актуальним підходом, який може задовольнити попит споживача, є концепція «мобільність-як-послуга» (далі «MaaS» – англ. «Mobility-as-a-Service»), яка передбачає так звані «безшовні» поїздки – повністю інтермодальний підхід до поїздки як до єдиного цілого. Це означає, що пасажиру потрібно розрахувати і надати найвигідніший і найбільш оптимальний варіант подорожі з пункту «А» в пункт «Б». За такого підходу дуже багато залежить від правильно розрахованого ланцюжка «пропозиція/попит», який передусім враховує інтереси пасажирів. Загалом ця концепція пропонує зробити планування будь-якої подорожі легким і миттєвим, а пасажира поставити на перший план [2; 3]. Прикладом застосування цієї концепції є «Whim» – додаток, який робить доступ до громадського транспорту більш зручним. «Whim» обчислює оптимальний маршрут з врахуванням усіх варіантів пересування. При цьому користувач може синхронізувати додаток зі своїм календарем, щоб заздалегідь побудувати маршрути. Споживач вносить лише щомісячну плату за користування додатком замість того, щоб платити за проїзд на кожному виді транспорту окремо [4; 5].

Вдалим прикладом тут є також досвід компанії «Uber», яка запланувала зайняти своє місце в секторі громадського транспорту, відкривши так звані автобусні «маршрути на вимогу» в Лондоні [2].

Маршрут на вимогу – це щось середнє між таксі і регулярним автобусом. Пасажири попередньо бронюють поїздку в додатку на смартфоні, резервують місце й отримують рахунок для оплати за проїзд і приблизний час прибуття автобусу у вибрану на карті точку посадки. Це бронювання порівнює програмне забезпечення з іншими пасажирами, які хочуть їхати в один і той же (або розташований неподалік) пункт призначення. Розумна технологічна платформа розраховує найкоротший і найшвидший маршрут для підбору/висадки всіх клієнтів, які перебувають на борту, замість того, щоб дотримуватися визначеного маршруту. Послуга максимально персоналізована, пасажири отримують текстові повідомлення, що вказують час прибуття, номер автобуса та ім'я свого водія.

Багато аналітиків та експертів (наприклад, одна з найбільших аудиторських компаній світу Deloitte) [6] вважають, що «MaaS», мобільність як послуга – це і є майбутнє. Будь-хто, хто має додаток, може ввести пункт призначення, вибрати кращий вид транспорту – або в деяких окремих випадках їх комбінацію – і скористатися послугою. Користувачі можуть або попередньо оплатити послугу в межах щомісячної підписки, або заплатити одноразово, використовуючи платіжний обліковий запис, прив'язаний до додатку.

Замість того, щоб окремо розміщувати, замовляти й оплачувати кожен вид транспорту, платформа «MaaS» дає користувачам змогу планувати і замовляти поїздки «від дверей до дверей», використовуючи один додаток. Ця концепція відповідає на питання про те, як найкраще доставити окремих пасажирів туди, куди вони хочуть їхати, залежно від умов транспортної мережі в реальному часі, беручи до уваги всі можливі варіанти і власні переваги пасажира (наприклад, час/зручність/вартість), а також спрощуючи оплату.

З плином часу та розвитком цієї концепції «MaaS» об'єднає всі види і варіанти транспортного сполучення, включаючи найсучасніші, та ще й в межах щомісячної підписки, і споживач майбутнього буде платити за послугу «мобільності» щомісяця, як зараз, наприклад, оплачує за інтернет, не лише в місті, але й на міжміських (у т.ч. міжнародних) напрямках.

Висновки з проведеного дослідження. Таким чином, глобальний ринок пасажирських перевезень зазнає активних змін, центром яких зараз є окремі регіони або міста країн Європи.

З одного боку, це є значною загрозою для вітчизняних компаній-перевізників, які можуть просто не встигнути за таким швидким розвитком. З іншого ж боку, це є прекрасною можливістю стати частиною та всебічно інтегруватися до міжнародної системи надання послуг пасажирських перевезень. Навіть пілотні дослідження на базі кількох вітчизняних компаній показують, що попит на сучасні ідеї є, а, як відомо, попит і породжує пропозицію, є одним з ключових факторів розвитку будь-якої компанії.

Саме тому вітчизняним компаніям-перевізникам вже потрібно вирішувати, який вектор розвитку варто вибрати – повну інтеграцію до міжнародної системи чи розвиток власних ідей, основою яких стануть такі концепції, як «мобільність за вимогою».

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Снітко А. Все спільне: як працює sharing economy. *HB*. URL: https://biz.nv.ua/ukr/experts/shcho-take-ekonomika-spilnogo-spozhivannya-novi-biznes-modeli-50035050.html (дата звернення: 15.10.2019).

2. Мобильность как услуга: будущее пассажирского транспорта. *Октобус.Журнал*. URL : http://journal.octobus.io/mobilnost-kak-usluga-budushhee-passa/ (дата звернення: 16.10.2019).

3. Белов И. Кто предложит мобильность как сервис? *Открытые системы*. URL : https://www.osp.ru/nets/2013/01/13034615/ (дата звернення: 16.10.2019).

4. Peters A. This New «Mobility Service» App Will Help Helsinki Ditch Car Ownership. *Fast Company.* URL : https://www.fastcompany.com/3066654/this-new-mobility-service-app-will-help-helsinki-ditch-car-ownership (дата звернення: 16.10.2019).

5. Куприяновский В.П., Акимов А.В., Покусаев О.Н., Аленьков В.В., Намиот Д.Е., Синягов С.А. Интеллектуальная мобильность и мобильность в Умных Городах. *International Journal of Open Information Technologies*. 2017. Т. 5. № 12. С. 77–122.

6. Goodall W, Dovey T. F., Bornstein J., Bonthron B. The rise of mobility as a service. *Deloitte Review*. 2017. № 20. URL: https://www2.deloitte.com/content/dam/Deloitte/nl/Documents/consumer-business/deloitte-nl-cb-ths-rise-of-mobility-as-a-service.pdf (дата звернення: 16.10.2019).

REFERENCES:

1. Snitko A. (2019) Vse spil'ne: jak pracjuje sharing economy [Everything in common: how the sharing economy works]. *NV* [NV] (electronic journal). Available at: https://biz.nv.ua/ukr/experts/shcho-take-ekonomika-spilnogo-spozhivannya-novi-biznes-modeli-50035050.html (accessed 15 October 2019).

2. Mobil'nost' kak usluga: budushhee passazhirskogo transporta [Mobility as a service: the future of passenger transport]. *Oktobus.Zhurnal* [Octobus.Journal] (electronic journal). Available at: http://journal.octobus.io/mobilnost-kak-usluga-budushhee-passa/ (accessed 16 October 2019).

3. Belov I. (2013) Kto predlozhit mobil'nost' kak servis? [Who will offer mobility as a service?]. *Otkrytye sistemy* [Open systems] (electronic journal). Available at: https://www.osp.ru/nets/2013/01/13034615/ (accessed 16 October 2019).

4. Peters A. (2016) This New «Mobility Service» App Will Help Helsinki Ditch Car Ownership. *Fast Company* (electronic journal). Available at: https://www.fastcompany.com/3066654/this-new-mobility-service-app-will-help-helsinki-ditch-car-ownership (accessed 16 October 2019).

5. Kuprijanovskij V.P., Akimov A.V., Pokusaev O.N., Alen'kov V.V., Namiot D.E., Sinjagov S.A. (2017) Intellektual'naja mobil'nost' i mobil'nost' v Umnyh Gorodah. *International Journal of Open Information Technologies,* vol. 5, no.12, pp. 77–122.

6. Goodall W, Dovey T. F., Bornstein J., Bonthron B. (2017) The rise of mobility as a service. *Deloitte Review* (electronic journal), no. 20, pp. 113-129. Available at: https://www2.deloitte.com/content/dam/Deloitte/nl/Documents/consumer-business/deloitte-nl-cb-ths-rise-of-mobility-as-a-service.pdf (accessed 16 October 2019).

Ilchenko Victoria
Candidate of Economic Sciences, Associate Professor
National Transport University
Hryhoriv Oleksandr
Student
National Transport University

CURRENT TRENDS IN THE DEVELOPMENT OF ROAD PASSENGER TRANSPORTATION

The purpose of the article. Transport for several years offered use according to the model of joint consumption. In general, this concept proposes to make planning of any trip easy and instant, and to put the passenger in the forefront. That is why research into the demand for new technologies in the field of passenger transportation plays a decisive role in shaping the vectors of development of companies.

Methodology. The research was conducted on the basis of the results of a separate into-corporate survey of consumers of passenger transportation services in the city of Kyiv on city and interurban (including international) destinations of several major transport and specialized travel companies. The highest number of points corresponds to the criterion which, in the opinion of the consumers, is more important for them during the trip, and conversely – the lowest number of points characterizes the least important criterion.

Results. As a result, it can be noted that safety was and remains a key criterion for passengers. Increasing role of tariff availability is explained by specialists of the company a growing demand for various loyalty programs and promotional offers, which are now actively used to gain more market share and as a legitimate method of so-called “fair” competition. An analysis of the time spent on travel shows that the majority of respondents are willing to spend more time traveling if it is less expensive. However, there are other consumers who want to make their trip cheaper by combining modes of transport. In general, this topic gives rise to new ideas in the market of interurban (including international) passenger transportation. Currently, only the initial phase of pilot projects and concepts is beginning, which has given rise to a change in public understanding and demonstrates a different, more global meaning of transportation across the city or region.

Practical implications. The global market for passenger transportation is undergoing active changes, concentrated in certain regions or cities in Europe. On the one hand, this is a significant threat to domestic carriers, which may not have the time to develop quickly. On the other hand, it is a great opportunity to become a part of and comprehensively integrate into the international system of passenger transportation services. Even pilot questionnaires based on several domestic companies show that the demand for modern ideas is, and as you know, the demand and generates supply is one of the key factors for the development of any company.

Value/originality. One consequence of comprehensive globalization has been the simplification of frameworks in virtually all spheres of human activity, in particular, the facilitation of travel between countries and cities. On the other hand, the development of society has led to a clearer desire for man to save and preserve the environment, which in turn, large transport companies are actively trying to use to their advantage as a direction to improve the quality of service and comprehensive satisfaction of consumer needs.

СПЕЦИФІКА СИСТЕМИ УПРАВЛІННЯ БЕЗПЕКОЮ ХАРЧОВИХ ПРОДУКТІВ НА ПРИНЦИПАХ НАССР

SPECIFICITY OF THE FOOD SAFETY MANAGEMENT SYSTEM BASED ON HACCP PRINCIPLES

УДК 005.6:338.439
https://doi.org/10.32843/infrastruct36-23

Коваль С.І.
старший викладач кафедри маркетингу
Національний університет
водного господарства
та природокористування

У статті розглянута специфіка системи управління якістю в харчовій промисловості. Визначено роль міжнародних стандартів, які можуть використовуватися будь-яким підприємством для забезпечення якості продукції. З огляду на специфіку окремих галузей промисловості, обґрунтовано необхідність використання галузевих моделей стандартів. Приділена увага управлінню безпекою харчових продуктів на принципах НАССР. Застосування системи НАССР дає змогу гарантувати виробництво безпечної продукції за допомогою аналізу небезпечних факторів і критичних точок контролю. Науково обґрунтована система НАССР передбачає безперервний контроль від моменту виробництва харчової продукції до моменту її використання чи споживання. Охарактеризовано систему міжнародних стандартів, створених на базі принципів НАССР, ISO 22000. Оскільки головною складовою частиною якості продуктів харчування є їхня безпека, у статті приділена увага побудові ефективної системи менеджменту за рахунок упровадження спеціальних стандартів на підприємствах харчової промисловості.
Ключові слова: *управління безпекою харчових продуктів, якість, міжнародні та галузеві стандарти, контроль, принципи НАССР, небезпечні фактори, критичні точки.*

В статье рассмотрена специфика системы управления качеством в пищевой промышленности. Определена роль международных стандартов, которые могут использоваться любым предприятием для обеспечения качества продукции. Учитывая специфику отдельных отраслей промышленности, обоснована необходимость использования отраслевых моделей стандартов. Уделено внимание управлению безопасностью пищевых продуктов на принципах НАССР. Применение системы НАССР позволяет гарантировать производство безопасной продукции с помощью анализа опасных факторов и критических точек контроля. Научно обоснованная система НАССР предусматривает непрерывный контроль от момента производства пищевой продукции до момента ее использования или потребления. Охарактеризована система международных стандартов, созданных на базе принципов НАССР, ISO 22000. Поскольку главной составляющей качества продуктов питания является их безопасность, в статье уделено внимание построению эффективной системы менеджмента за счет внедрения специальных стандартов на предприятиях пищевой промышленности.
Ключевые слова: *управление безопасностью пищевых продуктов, качество, международные и отраслевые стандарты, контроль, принципы НАССР, опасные факторы, критические точки.*

The article considers the specifics of the quality management system in the food industry. Clearly defined the role of international standards that can be used by any enterprise to ensure product quality. Such as a generally accepted international standard ISO 9000. Taking into account the specifics of individual industries, the necessity of using industry models of standards is justified. Industry standards tend to focus on the creation of appropriate production management systems. The most demanded are such industry models as: ISO-international organization for standardization; GMP-standards of good manufacturing practice; HACCP-system of hazard analysis and critical control points. The article is focused on the management of food safety on the principles of HACCP. The usage of HACCP system allows to guarantee safe production by means of the analysis of dangerous factors and definition of critical control points. The scientifically-based HACCP system provides total control from the moment of food production to the moment of its use or consumption. The system of international standards based on the principles of HACCP, ISO 22000 are characterized. Since the main component of food quality is their safety, the article focuses on the construction of an effective management system through the introduction of special standards in the food industry. For proper functioning of HACCP at a particular enterprise, the latter should develop its own system of rules and regulations, which will be based on a timely and objective assessment of the entire production process. A special role is given to professional training, the use of innovative technologies in the production process of modern equipment and instrumentation, the growth of the level of computer-aided design of new products. However, it should be borne in mind that the principles of HACCP are advisory in nature and can not act as a regulatory and legislative framework. The necessity of continuous improvement of quality management of the enterprise, product quality and quality of life of the consumer as a whole as a strategic goal of activity of any enterprise in the conditions of growing competition and globalization processes in economy is proved.
Key words: *food safety management, quality, international and industry standards, control, HACCP principles, hazards, critical points.*

Постановка проблеми. З метою забезпечення ефективного функціонування підприємств у сучасних умовах нестабільних економічних процесів господарювання наявна на підприємствах система управління якістю повинна бути гнучкою і за можливості швидко пристосовуватися до функціонування в умовах прогнозованого економічного середовища. Нині якість є основним фактором, який визначає рівень конкурентоспроможності продукції і характеризується такими важливими показниками, як показники безпеки. Фактично якість і безпека продукції є найважливішими критеріями діяльності підприємства. При цьому безпека харчових продуктів – це досить складна комплексна проблема, вирішення якої значною мірою пов'язано зі впровадженням системи менеджменту на принципах НАССР. Система НАССР застосовується практично у всіх країнах світу як надійний захист споживачів за рахунок поетапного контролю всього ланцюга виробництва харчових продуктів: від моменту закупівлі сировини до споживання готової продукції. Однак ефективність застосування НАССР значною мірою залежить від правильного й об'єктивного використання відповідних міжнародних стандартів, які регламентують діяльність підприємства щодо забезпечення

безпеки харчових продуктів за рахунок створення сучасної системи управління якістю продукції.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питанням управління якістю продукції як у теоретичному, так і в практичному аспектах, її впливу на конкурентоспроможність підприємства і задоволення попиту споживачів на якісно новому рівні присвячені праці вітчизняних і зарубіжних авторів, таких як: В.В. Апопій, Л.В. Балабанова, І.А. Бланк, А.М. Виноградська, М.М. Дарбінян, В.Я. Кардаш, Ф. Котлер, Д.Д. Костоглодов, Ж. Ламбен, Ф.Г. Панкратов, А.Н. Романов, Т.К. Серьогіна та ін.

Водночас це питання потребує більш глибокого дослідження з погляду підвищення ефективності управління безпекою харчових продуктів за рахунок більш широкого впровадження на вітчизняних підприємствах міжнародних стандартів, заснованих на принципах HACCP.

Постановка завдання. Метою дослідження є визначення специфіки та узагальнення системи управління безпекою харчових продуктів на принципах HACCP.

Виклад основного матеріалу дослідження. Для забезпечення і підтримки високого рівня якості і безпеки харчової продукції в умовах зростаючої конкуренції за споживача і ринки збуту важлива роль належить комплексному підходу щодо системи управління якістю продукції на принципах HACCP.

Нині HACCP є найбільш ефективною науково обґрунтованою системою, яка гарантує необхідний рівень управління безпекою харчових продуктів, визнана міжнародними організаціями, гарантує виробництво безпечної продукції шляхом здійснення безперервного контролю та ідентифікації небезпечних факторів. Іншими словами, ця система дає змогу виявити й оцінити ступінь небезпеки, що може негативно вплинути на харчовий продукт як у процесі його виробництва, так і в процесі його зберігання, збуту, реалізації, використання або споживання. Дія системи HACCP передбачає, що весь виробничий процес поділяється на окремі функціональні блоки, а система контролю за потенційними ризиками запроваджується і діє на кожній із цих ділянок. Плануючи всі дії, забезпечуючи кваліфіковане і відповідальне виконання операцій кожним фахівцем підприємства харчової промисловості, здійснюючи своєчасне й об'єктивне документування всіх заходів, можна звести ймовірність виробництва недоброякісного продукту до мінімуму, майже до нуля.

З огляду на те, що особливістю HACCP є її здатність передбачати і попереджувати помилки, які можуть виникати протягом усього ланцюга виробництва продукції (а не виявляти їх за фактом виникнення), підприємства повинні приділяти належну увагу системі міжнародних стандартів ISO, яка являє собою комплекс критеріїв оцінки бізнесу і технологій, які нині використовуються всіма гравцями світового ринку як еталонна основа стандартизації [1].

Єдиним міжнародним стандартом, використання якого можливе на будь-якому підприємстві, є стандарт ISO 9000. Однак треба врахувати, що є галузі промисловості, які мають свою специфіку, і їм не досить для здійснення своєї діяльності із забезпечення якості продукції тільки вимог стандарту ISO 9000 (наприклад, харчова промисловість, фармацевтична тощо). У такому разі вони зобов'язані використовувати галузеві моделі стандартів, які враховують специфіку галузі діяльності підприємства. Як правило, галузеві моделі орієнтовані, в основному на створення систем управління виробництвом. Серед найбільш відомих і таких, що найчастіше застосовуються, – такі галузеві моделі, як: ISO (Міжнародна організація зі стандартизації (International Organization for Standartization), GMP (стандарти належної виробничої практики – Good manufacturing practice), HACCP (система аналізу небезпечних факторів і критичних точок контролю – Hazard Analysis and Critical Control Points).

Стандарти GMP, спрямовані на зниження ризиків у процесі виробництва продукції, особливу увагу приділяють створенню і підтримці належного рівня якості на всіх етапах виробничого циклу. Наприклад, упровадження українськими підприємствами системи менеджменту безпеки харчових продуктів по всьому ланцюгу просування, починаючи від виробників сировини, продукції, обладнання, організацій, відповідальних за перевезення, зберігання і закінчуючи роздрібною мережею, дає змогу підприємствам адаптувати свою роботу під вимоги міжнародного стандарту ISO 22000 «Системи менеджменту безпеки харчових продуктів» до українських умов. Цей стандарт установлює вимоги до системи управління безпечністю харчових продуктів, якщо організація в харчовому ланцюзі має необхідність представити свою здатність керувати небезпечними чинниками харчових продуктів для гарантування того, що харчовий продукт є безпечним на момент його споживання людиною.

Міжнародні стандарти, створені на базі принципів HACCP, об'єднані під загальною назвою ISO 22000 (табл. 1).

Однак слід зауважити, що ступінь реалізації системи HACCP на конкретному підприємстві багато в чому залежить від наявних ресурсів, оскільки це і фінансово, і матеріально досить витратний проект, і не кожне підприємство у змозі виконати всі необхідні вимоги щодо його здійснення. Крім того, впроваджуючи систему HACCP, підприємство повинно забезпечити здійснення додаткового контролю за процесами, які беруть участь у створенні продукту, підвищення ефективності затрачуваних коштів і ресурсів, а також зростання довіри до підприємства і його продукції з боку споживачів.

Таблиця 1

Характеристика серії стандартів ISO 22000

Стандарт	Название	Характеристика
ISO 22000:2005	Food safety management systems –Requirements for any organization in the food chain / Системи управління безпекою харчових продуктів	Вимоги до всіх організацій в ланцюзі виробництва і споживання харчових продуктів. Сертифікація систем менеджменту безпеки харчових продуктів проводиться на відповідність цьому стандарту. Інші стандарти серії є допоміжними
ISO/TS 22002-1:2009	Prerequisite programmes on food safety – Part 1: Food manufacturing / Программи попередніх умов для забезпечення безпеки харчових продуктів – Частина 1: Виробництво харчових продуктів	Цей стандарт може застосовуватися спільно з ISO 22000:2005. Він деталізує окремі вимоги розділу 7.2.3 цього стандарту, а також включає в себе додаткові аспекти, які бажано враховувати в процесі виробничих операцій
ISO/TS 22003:2013	Food safety management systems – Requirements for bodies providing audit and certification of food safety management system / Системи менеджменту безпеки харчових продуктів – Вимоги до органів, що здійснюють аудит і сертифікацію систем менеджменту безпеки харчових продуктів	Містить докладні і специфічні для харчового сектору вимоги, які повинен впровадити орган із сертифікації. Положення ISO / TS 22003 визначають порядок проведення аудитів і сертифікації систем менеджменту безпеки харчових продуктів, побудованих відповідно до вимог стандарту ISO 22000
ISO/TS 22004:2005	Food safety management systems – Guidance on the application of ISO 22000:2005 / менеджменту безпеки харчових продуктів. Керівництво із застосування ISO 22000:2005	Цей стандарт містить загальні рекомендації, які можуть бути застосовані для впровадження та забезпечення функціонування стандарту ISO 22000
ISO 22005:2007	Traceability in the feed and food chain – General principles and basic requirements for system design and implementation / Простежуваність в ланцюжку харчових продуктів і кормів-загальні принципи і основні вимоги до проектування і впровадження систем	Цей стандарт може застосовуватися організаціями харчової промисловості, коли необхідно відстежувати історію походження продукту або його переміщення, а також компонентів продукту

Джерело: серія стандартів ISO 22000 [2]

Для того щоб система НАССР функціонувала належним чином, підприємство повинно розробити свою систему норм і правил, яка буде спрямована на реалізацію принципів системи НАССР, а саме – створення сучасної системи управління якістю продукції, що базується на об'єктивній, своєчасній та повній оцінці виробничого процесу з погляду аналізу загроз і ризиків, які можуть виникнути в процесі виготовлення продукції.

Особлива роль відводиться працівникам підприємств харчової промисловості, які повинні мати високий рівень професійної підготовки з питань якості, тому що саме їм доведеться брати участь у всьому комплексі робіт з оцінювання потреб споживачів, дослідження кон'юнктури ринку, стратегічного планування розвитку компанії, розроблення нової продукції, контролю якості проектів, підготовки виробництва й осмислення інших завдань, які вирішуються функціональними службами підприємства. У виробництві повинні використовуватися інноваційні технології, більш складне устаткування, контрольно-вимірювальні засоби, що сприятиме зростанню вагомості статистичних методів контролю, збільшенню обсягу робіт з автоматизованого проектування нової продукції.

Для того щоб підприємство могло гарантувати більш високу безпеку і якість своєї продукції, йому необхідно забезпечити поєднання системи НАССР з традиційними методами та перевірками контролю якості, які діють на підприємстві. Це дасть змогу не тільки створити на підприємстві добре організовану і налагоджену систему контролю якості, але і побудувати систему попереджувальних дій. При цьому система НАССР може бути впроваджена на підприємстві як самостійна система, розроблена з урахуванням специфіки підприємства, а також бути доповненням до функціонуючої системи управління якістю ISO 9000. Це пояснюється тим, що такі складники системи НАССР, як моніторинг, аудит, коригувальні дії та інші, вже включені в склад стандартів ISO 9000.

Як зазначалося раніше, проблема забезпечення якості особливо актуальною є для підприємств харчової промисловості, від безпеки та якості продукції якої значною мірою залежить здоров'я і життя людей, продовольча безпека країни. Для побудови ефективної системи менеджменту на підприємствах харчової промисловості розроблені свої спеціальні стандарти (табл. 2).

В останні роки якість розглядається не тільки як виробнича категорія, але і як більш широке поняття, яке характеризує якість суспільства, якість життя. Адже рівень задоволеності якістю життя багато в чому залежить від соціального становища в суспільстві і рівня соціальної захищеності, що гарантує як фізичну безпеку, так і безпеку, пов'язану зі споживанням життєво важливих і необхідних продуктів, отриманням послуг. Тому стратегічною метою діяльності будь-якого підприємства, організації має стати постійне удосконалення якості менеджменту

Таблиця 2

Характеристика окремих міжнародних стандартів системи менеджменту якості на підприємствах харчової промисловості

Стандарт	Назва	Характеристика
HB 90.4-2000	The Food Processing Industry – Guide to ISO 9001:2000 / Харчова промисловість – керівництво по ISO 9001:2000	Стандарт Австралії, який являє собою рекомендації із застосування і приклади реалізації вимог ISO 9001:2000 на підприємствах харчової промисловості. Рекомендації можуть бути застосовані в організаціях, що займаються підготовкою, виготовленням, упаковкою і зберіганням харчових продуктів. У доповнення до цього стандарту розроблений стандарт HB 90.5-2000 – «Correlation between ISO 9001:2000 and the HACCP Principles» – Взаємозв'язок між ISO 9001:2000 і принципами HACCP
SQF 1000 Code	The Safe Quality Food / Безпечні якісні продукти харчування. Системи правил	Міжнародний стандарт, розроблений Food Marketing Institute (Інститут маркетингу продуктів харчування). Цей стандарт призначений для застосування первинними виробниками продуктів харчування з метою створення ними системи управління безпекою і системи менеджменту якості під час виробництва харчових продуктів. SQF 1000 Code передбачає сертифікацію за трьома рівнями. Найнижчий, 1-й рівень – створення основи системи управління безпекою харчових продуктів. 2-й рівень – створення системи управління безпекою харчових продуктів на основі принципів HACCP. 3-й рівень – створення інтегрованої системи управління якістю і безпекою харчових продуктів
SQF 2000 Code	Safe Quality Food for manufacturing, storage, distribution & primary production / Безпечна якість. Сировина для виробництва, зберігання і первинної продукції	Цей міжнародний стандарт розроблений Food Marketing Institute і призначений до використання організаціями, які беруть участь у виробництві, обробці, транспортуванні, зберіганні, розподілі продуктів харчування, сировини та інгредієнтів до них, а також займаються приготуванням продуктів харчування і напоїв. Цей стандарт передбачає побудову і сертифікацію системи управління безпекою харчових продуктів і системи якості за трьома рівнями складності

Джерело: складено автором на основі [3]

підприємства, якості продукції, якості рівня життя споживача загалом.

У штаб-квартирі ООН регулярно проводиться аналіз рівня розвитку якості життя. У 1995 р. на світовій конференції з соціального розвитку на базі досліджень «якості життя» ПРООН (Програма розвитку ООН) запропоновано новий підхід до вирішення соціально-економічних проблем, який передбачає зміщення пріоритетів: не людина заради досягнення економічних цілей, а економіка – в інтересах людини. Згідно зі звітом, опублікованим ООН у 2018 р., за індексом людського розвитку, який характеризує якість життя, Україна займає 88 позицію серед 189 країн, що підкреслює гостроту проблеми якості для країни [4].

Як уже зазначалося, головною складовою частиною якості продуктів харчування є їхня безпека. Тільки тоді можна говорити про якість продукції, якщо забезпечена безпека споживача. Як правило, здебільшого системи управління якістю, побудовані на принципах HACCP, покликані забезпечити безпеку продуктів на всіх етапах виробництва за одночасного зниження можливого ризику для споживачів. При цьому треба врахувати, що самі по собі принципи не є стандартами, а отже, не можуть виступати як нормативно-законодавча база. Фактично вони носять рекомендаційний характер.

В Україні, як і в інших країнах, крім міжнародних стандартів, розроблені і діють національні стандарти на основі принципів HACCP:

– ДСТУ ISO 22000: 2007. Система управління безпекою продуктів харчування. Вимоги до будь-яких організацій харчового ланцюга (ISO 22000:2005, IDT).

– ДСТУ-П ISO / TS22003: 2009. Система управління безпекою продуктів харчування. Вимоги до органів, які провадять аудит і сертифікацію систем менеджменту безпеки харчових продуктів (ISO/TS22003:2007, IDT).

– ДСТУ-Н ISO/TS22004: 2005. Система управління безпекою продуктів харчування. Керівництво із застосування ISO 22000: 2005 (ISO/TS22004: 2005, IDT).

– ДСТУ ISO 22005: 2009. Простежуваність у кормовому і харчовому ланцюжках. Загальні принципи та основні вимоги до проектування та впровадження системи (ISO 22005: 2007, IDT).

– ДСТУ ISO/IEC17025:2006 (ISO / IEC17025:2005, IDT). Загальні вимоги до компетентності випробувальних і калібрувальних лабораторій.

Варто зазначити, що підприємства харчової промисловості залежно від характеру діяльності і виробленої продукції мають свої внутрішньогалузеві стандарти, що регулюють конкретні види діяльності.

Висновки з проведеного дослідження. Таким чином, постійний та дієвий контроль за якістю та безпекою продовольчих товарів на основі методик системи HACCP, систем менеджменту якості відповідно до міжнародних стандартів серії ISO 9000, впровадження у виробничий процес інновацій дадуть змогу забезпечити підвищення рівня управління якістю продукції і безпеку її споживання кінцевими споживачами.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Науково-технічний центр № 14. ДМП «Укрметртестстандарт» (2019). Системи управління безпечністю харчових продуктів (ХАССП) за ДСТУ 4161 або ISO 22000. URL: http://www.certsystems.kiev.ua/uk/dstu-4161-ili-iso-22000/sistemi-upravlinnya-bezpekoyu-xarchovix-produktiv-xassp-za-dstu-4161-abo-iso-22000.html (дата звернення: 10.10.2019).

2. TMS Украина. Больше, чем просто сертификация (2019). Сертификация систем менеджмента URL: http:/ /www.qmsc.com.ua/index.php/fssc (дата звернення: 17.10.2019).

3. Менеджмент якості (2019). Менеджмент якості в харчовій промисловості URL: https://www.kpms.ru/Standart/ISO_Food.htm (дата звернення: 08.10.2019).

4. Human Development Indices and Indicators 2018 Statistical Update (2018). Індекс людського розвитку: Україна посіла 88 позицію серед 189 країн. URL: https://www.ua.undp.org/content/ukraine/uk/home/presscenter /pressreleases/2018/human-development-indices--where-does-ukraine-rank--.html (дата звернення: 08.10.2019).

5. Кривощеков В.И., Морозов Ю.Д. Маркетинговый менеджмент качества продукции. Днепропетровск : Наука і освіта, 2007. 252 с.

6. Про основні принципи та вимоги до безпечності та якості харчових продуктів: Закон України від 06 грудня 2018 р. № 771/97-ВР. *Відомості Верховної Ради України* URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/771/97-вр (дата звернення: 26.09.2019).

7. Сіднєва Ж.К., Кузьмінська Н.Ю. Актуальні аспекти забезпечення продовольчої безпеки України. Формування ринкових відносин в Україні. 2015. № 11. С. 29–33.

REFERENCES:

1. Naukovo-tekhnichnyj centr № 14. DP «Ukrmetrteststandart» (2019). *Systemy upravlinnja bezpechnistju kharchovykh produktiv (HACCP) za DSTU 4161 abo ISO 22000* [Food safety management systems (HACCP) according to DSTU 4161 or ISO 22000]. Available at: http://www.certsystems.kiev.ua/uk/dstu-4161-ili-iso-22000/sistemi-upravlinnya-bezpekoyu-xarchovix-produktiv-xassp-za-dstu-4161-abo-iso-22000.html (accessed 10 October 2019).

2. TMS Ukrajin. Bolshe, chem prosto sertifikatsiya (2019). *Sertifikatsiya system menedzhmenta* [Management system certification]. Available at: http://www.qmsc.com.ua/index.php/fssc (accessed 17 October 2019).

3. Menedzhment jakosti (2019). Menedzhment jakosti v kharchovij promyslovosti [Quality management in the food industry]. Available at: http://www.qmsc.com.ua/index.php/fssc (accessed 08 October 2019).

4. Human Development Indices and Indicators 2018 Statistical Update (2018). *Indeks ljudsjkogho rozvytku: Ukrajina posila 88 pozyciju sered 189 krajin* [Human development index: Ukraine ranked 88th among 189 countries]. Available at: https: //www.ua.undp.org/content/ukraine/uk/home/presscenter/pressreleases/2018/human-development-indices--where-does-ukraine-rank--.html (accessed 08 October 2019).

5. Krivoshchokov V.I, Morozov YU.D. (2007). Marketingovyy menedzhment kachestva produktsii [Product marketing management]. Dnepropetrovsk: Nauka i osvita. 252 p. (in Ukrainian).

6. Law of Ukraine about the basic principles and requirements for safety and quality of foodstuff № 771/97-BP (2018, December 06). *Vidomosti Verkhovnoyi Rady Ukrayiny.* Available at: https://taxlink.ua/ua/normative_acts/zakon-ukraini-pro-osnovni-principi-ta-vimogi-do-bezpechnosti-ta-yakosti-harchovih-produktiv/ (accessed 26 September 2019).

7. Sidneva Zh.K., Kuzminska N.IU. (2015). Aktualni aspekty zabezpechennia prodovolchoi bezpeky Ukrainy [Actual aspects of food security of Ukraine]. Formuvannia rynkovykh vidnosyn v Ukraini. 2015, pp. 29–33. (in Ukrainian).

Koval Svitlana
Senior Instructor at Department of Marketing
National University of Water and Environmental Engineering

SPECIFICITY OF THE FOOD SAFETY MANAGEMENT SYSTEM BASED ON HACCP PRINCIPLES

The purpose of the article. The aim of the study is to determine the specifics and generalization of the food safety management system on the principles of HACCP.

Methodology. As a theoretical and methodological basis, the fundamental provisions of modern economic science were used.

Results. As a result of the study, the specificity of the quality management system in the food industry is considered. Clearly defined the role of international and industry standards in ensuring food quality management. The generally accepted international standard that can be used by any enterprise is ISO 9000. Taking into account the specifics of individual industries, the necessity of using industry models of standards is found effective. Industry standards tend to focus on the creation of appropriate production management systems. The most famous are such industry models as: ISO-international organization for standardization; GMP-standards of good manufacturing practice; HACCP - system of analysis of hazards and critical control points. Attention is paid to the management of food safety on the principles of HACCP. Application of HACCP system allows to guarantee production of safe production by means of the analysis of dangerous factors and definition of critical control points. The scientifically-based HACCP system provides for continuous control from the moment of food production to the moment of its use or consumption. The system of international standards based on the principles of HACCP, ISO 22000 are characterized. Since the main component of food quality is their safety, the article focuses on the construction of an effective management system through the introduction of special standards in the food industry. For proper functioning of HACCP at a particular enterprise, the latter should develop its own system of rules and regulations, which will be based on a timely and objective assessment of the entire production process. A special role is given to training of employees, the usage of innovative technologies in the production process, the use of modern equipment and innovational instrumentation, the growth of the level of computer-aided design of new products. However, it should be considered that the principles of HACCP are Advisory in nature and can not act as a regulatory and legislative framework.

Practical implications. The practical importance of the obtained results is proposed by the author of ways of improving the quality and safety of products by creating a corresponding system of norms and rules in a particular company, which will take into account the HACCP principles and be based on timely and objective evaluation of the entire production process. A special role is given to professional training, the use of innovative technologies and modern equipment in the production process, the growth of the level of computer-aided design of new products.

Value/originality. Analyzed and systematized the main modules of food quality standards; defined the place and role of HACCP system in food safety; justified the need for continuous improvement of quality management of the enterprise, product quality and quality of life of the consumer as a whole as a strategic goal of any enterprise in the conditions of increasing competition and globalization processes in the economy.

ДИЛЕМА ЕФЕКТИВНОСТІ ВИРОЩУВАННЯ ОЛІЙНИХ КУЛЬТУР ТА ЗБЕРЕЖЕННЯ РОДЮЧОСТІ В УМОВАХ СТАНОВЛЕННЯ РИНКУ ЗЕМЛІ

THE DILEMMA OF THE EFFICIENCY OF OIL CROPS CULTIVATION AND SUSTAINING THE PRODUCTIVITY IN THE CONDITIONS OF THE LAND MARKET FORMATION

УДК 332
https://doi.org/10.32843/infrastruct36-24

Ковальова О.М.
к.е.н., доцент,
доцент кафедри економіки
та підприємництва
Сумський національний
аграрний університет
Кравченко К.В.
магістрант
Сумський національний
аграрний університет
Пшикало В.С.
магістрант
Сумський національний
аграрний університет

У статті розглянуто ефективність вирощування олійних культур в окремому сільськогосподарському підприємстві та Україні загалом. Аналіз показав, що ефективність вирощування цих культур є досить високою, однак намітилася тенденція до зниження рівня рентабельності. Причиною є збільшення витрат на хімічні засоби для збільшення урожайності. Така ситуація зумовлена недотриманням товаровиробниками умов раціонального ведення сільськогосподарської діяльності, зокрема перевищенням частки виснажливих культур у сівозміні, в результаті чого родючість зменшується. Для вирішення дилеми підвищення ефективності вирощування олійних культур та збереження родючості ґрунтів слід запровадити системи постійного державного контролю за станом родючості земель, дотриманням землекористувачами та власниками земель вимог раціонального землекористування. Також слід упровадити системи сертифікації та екологічного маркування всіх хімічних засобів, що використовуються в сільському господарстві. Такі заходи є першочерговими перед відкриттям ринку земель.

Ключові слова: *ефективність вирощування олійних культур, збереження родючості, державний контроль якості земель, екологічне маркування, ринок сільськогосподарських земель.*

В статье рассмотрена эффективность выращивания масличных культур в отдельном сельскохозяйственном предприятии и Украине в целом. Анализ показал, что эффективность выращивания этих культур является довольно высокой, однако наметилась тенденция к снижению уровня рентабельности. Причиной является увеличение затрат на химические средства для увеличения урожайности. Такая ситуация обусловлена несоблюдением товаропроизводителями условий рационального ведения сельскохозяйственной деятельности, в частности превышением в севообороте доли культур, истощающих почву, в результате чего плодородие уменьшается. Для решения дилеммы повышения эффективности выращивания масличных культур и сохранения плодородия почв следует ввести системы постоянного государственного контроля за состоянием плодородия земель, соблюдением землепользователями и собственниками земель требований рационального землепользования. Также следует внедрить системы сертификации и экологической маркировки всех химических средств, используемых в сельском хозяйстве. Такие меры являются первоочередными перед открытием рынка земель.

Ключевые слова: *эффективность выращивания масличных культур, сохранение плодородия, государственный контроль качества земель, экологическая маркировка, рынок сельскохозяйственных земель.*

Oilseeds are of great nutritional and technical importance. They are used as a food product in kind, for the manufacture of margarine, in the canning, food and confectionery industries. Due to the large economic, agro-technical and economic importance of oilseeds, the demand for these crops has increased significantly in recent years and has led to high prices for these seeds in Ukraine, which ensures high incomes of farmers and foreign currency to Ukraine. However, the question of further improving the efficiency of oilseed production, especially sunflower, and preserving the fertility of the land remains urgent. An analysis of the efficiency of growing oilseeds has shown that their production is effective, both in a single enterprise and in Ukraine as a whole. However, there has been a recent trend of declining performance indicators, including profitability. One of the reasons for this is the deterioration of fertility due to the irrational use of land by domestic land users, in particular, the excess of the share of depleting crops in the structure of acreage over the recommended norms, failure to observe crop rotation. That being the case, to maintain the achieved level and to further increase the yield, producers had to apply larger doses of mineral fertilizers, which firstly may affect the level of land pollution and, secondly, increases the cost, resulting in a decreased profitability. Thus, in order to resolve the dilemma of improving the efficiency of oilseeds production and preserving fertility, a state control system for soil fertility should be introduced. Such controls should be carried out regularly by the special state bodies at regular intervals and without notification to the owner or land user. It is also important to enshrine at the statutory level the necessity to comply with rationally justified crop rotations for the land users. In the structure of sown areas share depleting crops must not exceed 15%, this should also be followed by the relevant public authorities. In addition, all chemicals used in crop production must be certified and properly labelled for their harm to soil and farm animals and insects. The introduction of appropriate regulations on the rational use and conservation of land fertility is a priority before the creation of the land market in Ukraine.

Key words: *oil crops growing effectiveness, sustaining fertility, state control over land quality, eco-labelling, agricultural land market.*

Постановка проблеми: Олійні культури мають велике харчове й технічне значення. Їх використовують як харчовий продукт у натуральному вигляді, для виготовлення маргарину, в консервній, харчовій і кондитерській промисловості. Цінність харчової рослинної олії зумовлена вмістом у ній біологічно активних жирних кислот, які організмом людини не синтезуються, а засвоюються тільки в готовому вигляді. Олію використовують також в електротехнічній, шкіряній, металообробній, хімічній, текстильній та інших галузях промисловості; ефірну олію – у фармацевтичній, парфумерній, кондитерській промисловості. Побічні продукти переробки насіння олійних культур (макуха і шрот) – цінний концентрований корм для тварин, що містить 35–40% білка. Значну кількість олійних рослин вирощують як просапні культури, тому вони мають агротехнічну цінність – є добрими попередниками для наступних культур сівозміни, особливо зернових хлібів [1].

Завдяки великому господарському, агротехнічному та економічному значенню олійних культур

в останні роки значно зріс попит на ці культури і спричинив високі ціни на насіння цих культур в Україні, що забезпечує високі доходи сільськогосподарських виробників та надходження валютних коштів в Україну. З огляду на значення олійних культур для економіки країни загалом та окремих виробників, необхідно постійно здійснювати аналіз ефективності виробництва продукції олійних культур з метою виявлення резервів її подальшого підвищення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню проблем у галузі економіки олієсировинного виробництва присвячені публікації зарубіжних учених: І. Бенента, В.А. Тихонова, О. Єскараєва, а також українських економістів-аграрників – В.В. Лазні, П.М. Макаренка, І.І. Лукінова, О.М. Шпичака, В.В. Юрчишина, П.Т. Саблука, Д.І. Нікітчина, В.М. Петрова, С.О. Тивончука, О.П. Антонюка [2], Л.А. Бахчиванжи [3] та інших. Однак ще залишилися невирішеними деякі питання щодо подальшого підвищення ефективності виробництва олійних культур, зокрема питання одночасного вирощування олійних, особливо соняшнику, та збереження родючості землі.

Постановка завдання. Метою статті є проведення аналізу виробництва олійних культур у сільськогосподарському підприємстві та в Україні; виявлення основних шляхів підвищення економічної ефективності виробництва олійних культур; дослідження проблеми вибору між високою доходністю від виробництва олійних культур та збереженням родючості землі.

Виклад основного матеріалу дослідження. До олійних належать культури, в насінні або плодах яких міститься не менш як 15% олії. Таких рослин, що належать до різних ботанічних родин, налічується понад 340. Головними польовими олійними культурами у світі є соя, ріпак, соняшник, арахіс, бавовник, льон кудряш, кукурудза. Найбільшим виробником соєвих бобів та соєвої олії є США. Ця олія виробляється також у Китаї, Японії, Канаді, Бразилії, Індонезії. Соняшник вирощується головним чином у Росії, Україні, Франції, Угорщині, Румунії, Аргентині, США, Китаї. Найбільшими виробниками соняшникової олії є Аргентина, Росія та Україна, а також США, Туреччина, Індія. В Україні соняшник вирощується практично по всій території (крім Полісся), проте найкращі умови у Дніпропетровській, Запорізькій, Донецькій областях. Ріпак вирощується у Польщі, Угорщині, Україні, країнах північної Європи, США, Канаді, Китаї. Найбільшим експортером ріпакового насіння та олії є Канада [4]. Також Україна сьогодні займає одне з провідних місць серед соняшникосіючих держав, забезпечуючи 7% світового виробництва насіння соняшнику. У 2017–2018 маркетинговому році Україна стала лідером серед світових експортерів соняшнику, забезпечивши 29% світового експорту [5].

Внаслідок встановлення сприятливої цінової ситуації на ринку олійних культур сьогодні їх вирощуванням займаються більшість сільськогосподарських підприємств України. Проаналізуємо галузь виробництва олійних культур в одному з сільськогосподарських підприємств Сумської області.

Посівні площі під сільськогосподарськими культурами є одним із важливих факторів, що впливають на обсяги валових зборів продукції олійних культур. Від структури посівних площ залежить процес чергування культур у сівозміні, що впливає на родючість землі (табл. 1).

Дані таблиці 1 свідчать, що частка олійних культур в підприємстві зменшилася з 52,5% у 2016 році до 39,8% у 2018 році, що сталося через зменшення частки сої майже у чотири рази. Однак частка соняшнику, який є самою виснажливою культурою, зросла з 19,2% у 2016 році до 22,4% у 2018 році. В Україні загалом частка олійних культур дещо зросла, а саме на 1 процентний пункт, і становила у 2018 році 32,1%. Структура площ під олійними культурами залишилася майже незмінною. Слід відмітити, що як на підприємстві, так і в Україні загалом частка соняшнику є надмірною. Так, за даними агрономічної науки його питома вага в структурі посівних площ не повинна перевищувати 14% [8]. Як бачимо, фактичні дані значно перевищують цей норматив. Така ситуація шкідливо впливає на стан ґрунтів.

Таблиця 1

Структура посівних площ, %

Групи і види культур	Підприємство			Україна		
	2016 р.	2017 р.	2018 р.	2016 р.	2017 р.	2018 р.
Зернові і зернобобові – всього	47,5	63,1	60,2	53,3	53,0	53,6
Олійні культури	52,5	36,9	39,8	31,1	32,1	32,1
соняшник	19,2	13,5	22,4	22,5	21,9	22,1
соя	32,1	23,4	7,8	6,9	7,3	6,2
льон-довгунець насіння	1,2	-	-	0,007	0,007	0,004
ріпак озимий	-	-	9,6	1,7	2,9	3,8
Інші культури	-	-	-	15,6	14,9	14,3
Посівна площа	100	100	100	100	100	100

Джерело: розрахованими за даними звітності підприємства та даними Державної служби статистики [6; 7]

Однак сучасні вітчизняні сільськогосподарські товаровиробники не піклуються про якість землі, опікуючись лише збільшенням виробництва рентабельних культур, для чого й збільшують посівні площі під соняшником.

Наступним кроком є аналіз урожайності олійних культур (табл. 2).

Дані таблиці 2 свідчать, що урожайність соняшнику на підприємстві зменшилася майже на 10% і становила у 2018 році 31,3ц/га, однак досягнутий рівень урожайності в підприємстві є набагато вищим, а саме на 25%, ніж у середньому в Україні, де урожайність соняшнику становила за аналізований період 20–23 ц/га. Урожайність сої на підприємстві, навпаки, зросла на 29,2% і становила у 2018 році 24,8 ц/га. Однак порівняно з Україною урожайність сої на підприємстві була меншою в кожному з аналізованих років. Також значно меншою, ніж в Україні, на підприємстві була урожайність ріпаку озимого, яка становила у 2018 році 22,9 ц/га, а в Україні в середньому за три роки – понад 26 ц/га [6; 7].

Посівні площі та урожайність – це два основні фактори, що впливають на обсяг валового збору сільськогосподарської продукції, що й проаналізуємо в таблиці 3.

Дані таблиці 3 свідчать, що валовий збір на підприємстві соняшнику та сої зменшився на 19,1% та на 66% відповідно. Валові збори обох культур змінилися під впливом обидвох чинників – і посівної площі, й урожайності. Щодо соняшнику зменшилися і площа, і урожайність, під впливом чого зменшився валовий збір. За силою впливу обидва чинники виявилися приблизно однаковими, в результаті чого підприємство не добрало трішки більше ніж по 7000 центнерів, а загальні втрати насіння соняшнику становили 14 859 центнерів.

Щодо сої за силою впливу сильнішим виявився чинник зменшення площі, в результаті чого підприємство недоотримало 76 210 центнерів. Збільшення урожайності зумовило те, що підприємство мало додатковий валовий збір за рахунок цього фактору в обсязі 21 047 центнерів. Однак додаткового збору за рахунок зростання урожайності виявилося замало, щоб перекрити втрати продукції від зменшення площі. Причиною є більш швидкі темпи скорочення площі під соєю у 5 разів, ніж темп росту урожайності – всього на 30,5%.

Загалом в Україні відмічаємо зростання валового збору сої, соняшнику та ріпаку. Причиною цього є як зростання урожайності, так і розширення посівних площ. Урожайність та площа льону-довгунцю, навпаки, зменшилися, що зумовило зменшення валового збору майже в 2 рази.

Ефективність виробництва – важлива категорія, оскільки дозволяє зіставити отриманий результат із понесеними затратами на виробництво продукції, тобто оцінити вигідність понесених затрат. Проведемо порівняльну характеристику ефективності виробництва олійних культур у досліджуваному підприємстві (табл. 4).

Дані таблиці 4 свідчать, що на І місці за показниками ефективності виробництва знаходиться ріпак. Він отримав перші місця за всіма показниками ефективності виробництва. За найнижчої з-поміж трьох культур собівартості та найвищого рівня рентабельності ріпак має найбільшу різницю між ціною та собівартістю, що забезпечує найбільший прибуток на центнер та гектар площі. Таким чином, є найбільш привабливою культурою для виробництва в аналізованому підприємстві. На ІІ місці знаходиться соя. Вона отримала три других та два третіх місця. На ІІІ місці знаходиться соняшник, який випередив сою лише за двома

Таблиця 2

Динаміка урожайності олійних культур

Культури	Підприємство			Україна		
	2016р.	2017р.	2018р.	2016р.	2017р.	2018р.
Соняшник	34,5	30,9	31,3	22,4	20,2	23,0
Соя	19,2	16,4	24,8	23,0	19,7	25,8
Льон-довгунець	13,5	-	-	9,0	9,5	6,7
Ріпак озимий	-	-	22,9	26,5	28,3	27,1

Джерело: розрахованими за даними звітності підприємства та даними Державної служби статистики [6; 7]

Таблиця 3

Аналіз валового збору продукції олійних культур

Культури	Підприємство, ц			Україна, тис. тон		
	2016р.	2017р.	2018р.	2016р.	2017р.	2018р.
Соняшник	77985	40420	63126	13626,9	12235,5	14165,2
Соя	72573	36923	17410	4277,0	3899,4	4460,8
Льон-довгунець	1910	-	-	1,3	1,3	0,7
Ріпак озимий	-	-	19707	1153,9	2194,8	2750,6

Джерело: розрахованими за даними звітності підприємства та даними Державної служби статистики [6; 7]

Таблиця 4

Узагальнена порівняльна характеристика ефективності вирощування олійних культур на підприємстві у 2018 році

Показники	Соняшник	Місце (ранг)	Соя	Місце (ранг)	Ріпак	Місце (ранг)
Виробнича собівартість 1 ц, грн.	803,5	II	883,6	III	685,6	I
Ціна 1ц, грн.	860,8	III	977,8	II	1137,9	I
Прибуток на 1га, грн.	4860,4	II	2415,1	III	9014,1	I
Прибуток на 1 ц, грн.	251,4	III	319,4	II	439,0	I
Рівень рентабельності, %	41,2	III	48,5	II	62,8	I
Сума рангів	X	13	X	12	X	5
Узагальнений ранг	X	III	X	II	X	I

Джерело: розрахованими за даними звітності підприємства

показниками: за собівартістю та сумою прибутку в розрахунку на гектар і має найнижчий рівень рентабельності серед трьох культур.

Аналогічно невисокий рівень рентабельності виробництва демонструють олійні культури і загалом в Україні, причому намітилася чітка тенденція до його зниження. Так, рівень рентабельності виробництва соняшнику у 2016 році становив 61,9%, в 2017 році 41,3%, в 2018 році – всього 32,5% [6; 7]. Щодо сої цей показник знизився з 28,8% до 21,0%, ріпаку – з 43,6% до 31,1% у 2018 році.

Таким чином, констатуємо, що виробництво олійних культур є ефективним, як загалом в Україні, так і в конкретному підприємстві. Однак останніми роками намітилася тенденція до зменшення показників ефективності.

Однією з причин погіршення є те, що за останні 10 років значно розширилися посівні площі під олійними культурами, особливо під соняшником, зайнявши в структурі посівних площ понад 30% загалом по олійних та понад 20% по соняшнику, що є неприпустимим з погляду агрономічної науки і що, звичайно, негативно позначається на родючості ґрунтів, зводячи до мінімуму кількість культур сівозміни. Урожайність якщо й зростає, то лише за рахунок внесення високих доз внесення мінеральних добрив, що також впливає на стан ґрунтів, збільшуючи їх забруднення.

Сучасні сільськогосподарські землекористувачі не дотримуються рекомендованих сівозмін для збереження родючості, оскільки, по-перше, їхньою метою є отримання прибутку та швидке збагачення, а по-друге, більшість договорів оренди землі укладається терміном на п’ять років, чого недостатньо для повної ротації сівозміни.

Причиною безжального використання землі є погоня землекористувачів за надвисокими прибутками, що стало можливим в Україні через відсутність дієвого державного механізму регулювання сільськогосподарського землекористування, який сприяв би раціональному використанню землі та збереженню ґрунтів.

Сьогодні в Україні йдеться про зняття мораторію на продаж земель та відкриття ринку сільськогосподарських земель. Для формування цивілізованого ринку земель, метою якого є насамперед збереження родючості для майбутніх поколінь, необхідно розробити низку нормативно-правових актів, що будуть зобов’язувати сільськогосподарських товаровиробників раціонально використовувати землю.

Пропонуємо запровадити систему державного контролю за станом родючості ґрунтів спеціальними державними органами (наприклад, агрохімічними інспекціями). Таке агрохімічне обстеження має здійснюватися регулярно з певною періодичністю і без повідомлення власника чи землекористувача.

Також на державному рівні слід закріпити обов’язок землекористувачів дотримуватися раціонально обґрунтованих сівозмін. При цьому в структурі посівних площ частка виснажливих культур не повинна перевищувати 15%, за дотриманням чого також мають стежити відповідні державні органи.

Окрім цього, всі хімічні засоби, що застосовуються в рослинництві, мають пройти сертифікацію та отримати відповідне екологічне маркування про те, що вони не є шкідливими для ґрунтів та сільськогосподарських тварин і комах.

Запровадження відповідних нормативно-правових актів щодо раціонального використання та збереження родючості земель є першочерговим завданням напередодні відкриття ринку земель в Україні.

Висновки з проведеного дослідження. Аналіз ефективності вирощування олійних культур показав, що виробництво цих культур є ефективним, як в окремому підприємстві, так і загалом в Україні. Однак, останнім часом намітилася тенденція до зниження показників ефективності, зокрема рівня рентабельності. Однією з причин цього є погіршення родючості, що відбулося внаслідок нераціонального використання земель вітчизняними землекористувачами, зокрема перевищення над рекомендованими нормами частки виснажливих культур у структурі посівних площ, недотримання сівозмін. У таких умовах для підтримання досягнутого рівня та подальшого підвищення урожайності товаровиробники повинні були вносити більші дози мінеральних добрив, що, по-перше, впливає на рівень забрудненості

земель, а по-друге, впливає на підвищення собівартості, внаслідок чого рівень рентабельності знизився. Таким чином, для вирішення дилеми одночасного підвищення ефективності виробництва олійних культур та збереження родючості слід запровадити систему державного контролю за станом родючості ґрунтів. Такий контроль повинен здійснюватися спеціальними державними органами регулярно з певною періодичністю і без повідомлення власника чи землекористувача.

Також на державному рівні слід закріпити обов'язок землекористувачів дотримуватися раціонально обґрунтованих сівозмін. При цьому в структурі посівних площ частка виснажливих культур не повинна перевищувати 15%, за дотриманням чого також мають стежити відповідні державні органи.

Окрім цього, всі хімічні засоби, що застосовуються в рослинництві, мають пройти сертифікацію та отримати відповідне екологічне маркування про те, що вони не є шкідливими для ґрунтів та сільськогосподарських тварин і комах.

Запровадження відповідних нормативно-правових актів щодо раціонального використання та збереження родючості земель є першочерговим завданням напередодні відкриття ринку земель в Україні.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Загальна характеристика олійних культур. *Буковинська бібліотека* : веб-сайт. URL: https://buklib.net/books/30330/ (дата звернення: 15.10.2019).

2. Антонюк О.П. Аналіз тенденції виробництва та переробки насіння соняшнику в Україні. *Економіка харчової промисловості*. 2014. № 1. С. 50–53.

3. Бахчиванжи Л.А., Дяченко Л.Е., Почколіна С.В. Сучасний стан та перспективи виробництва соняшника в Україні. *Вісник соціально-економічних досліджень*. 2013. № 4(51). С. 9–14.

4. Олійні. *Український клуб аграрного бізнесу* : вебсайт. URL: http://ucab.ua/ua/doing_agribusiness/agrarni_rinki/oliyni. (дата звернення: 16.10.2019).

5. Маслак О.М. Поточний стан та перспективи ринку соняшнику *Агробізнес сьогодні.* 2017. № 20(363). С. 12–20. URL: http://agro-business.com.ua/agro/ekonomichnyi-hektar/item/8977-potochnyi-stan-ta-perspektyvy-rynku-soniashnyku.html (дата звернення: 19.10.2019).

6. Сільське господарство України. 2018 : статистичний збірник / Державна служба статистики України. Київ, 2019. С. 26–29.

7. Україна у цифрах. 2018 : статистичний збірник / Державна служба статистики України. Київ, 2019. С. 79–107.

8. Троценко В.І. Соняшник: Селекція, насінництво, технологія вирощування : монографія. Суми : Університетська книга, 2001. 184 с.

REFERENCES:

1. Bukovynsjka biblioteka. *Zaghaljna kharakterystyka olijnykh kuljtur* [General characteristics of oilseeds]. Available at: https://buklib.net/books/30330/ (accessed 15 October 2019).

2. Antonjuk O.P. (2014) Analiz tendenciji vyrobnyctva ta pererobky nasinnja sonjashnyku v Ukrajini [Analysis of the trend of production and processing of sunflower seeds in Ukraine]. *Ekonomika kharchovoji promyslovosti*, no. 1, pp. 50–53.

3. Bakhchyvanzhy L.A., Djachenko L.E., Pochkolina S.V. (2013) Suchasnyj stan ta perspektyvy vyrobnyctva sonjashnyka v Ukrajini [Current status and prospects of sunflower production in Ukraine]. *Visnyk socialjno-ekonomichnykh doslidzhenj,* no. 4(51), pp. 9–14.

4. Ukrayinsyy klub ahrarnoho biznesu (2019) *Olijni* [Oilseeds]. Available at: http://ucab.ua/ua/doing_agribusiness/agrarni_rinki/oliyni (accessed 16 October 2019).

5. Maslak O.M. (2017) Potochnyj stan ta perspektyvy rynku sonjasnyku [Current status and outlook for the sunflower market]. *Aghrobiznes sjoghodni (electronic journal), no. 20(363), pp. 12−20. Available at: http://agro-business.com.ua/agro/ekonomichnyi-hektar/item/8977-potochnyi-stan-ta-perspektyvy-rynku-soniashnyku.html (accessed 19 October 2019).*

6. Derzhavna sluzhba statystyky Ukrajiny (2019) *Siljsjke ghospodarstvo Ukrajiny 2018* [Agriculture of Ukraine 2018], Kyiv: Derzhanalitinform.

7. Derzhavna sluzhba statystyky Ukrajiny (2019) *Ukrajina u cyfrakh* 2018 [Ukraine in figures 2018], Kyiv: Derzhanalitinform.

8. Trocenko V.I. (2001) *Sonjashnyk: Selekcija, nasinnyctvo, tekhnologhija vyroshhuvannja* [Sunflower: Selection, seedproduction, technology of cultivating]. Sumy: Universytetsjka knygha. (in Ukrainian)

Kovalova Olha
Candidate of Economic Sciences, Associate Professor,
Senior Lecturer at Department of Economics and Entrepreneurship
Sumy National Agrarian University
Kravchenko Karina
Master's Degree Seeking Applicant
Sumy National Agrarian University
Pshykalo Vjacheslav
Master's Degree Seeking Applicant
Sumy National Agrarian University

THE DILEMMA OF THE EFFICIENCY OF OIL CROPS CULTIVATION AND SUSTAINING THE PRODUCTIVITY IN THE CONDITIONS OF THE LAND MARKET FORMATION

The purpose of the article. Oilseeds are of great nutritional and technical importance. They are used as a food product in kind, for the manufacture of margarine, in the canning, food and confectionery industries. Due to the large economic, agro-technical and economic importance of oilseeds, the demand for these crops has increased significantly in recent years and has led to high prices for these seeds in Ukraine, which ensures high incomes of farmers and foreign currency to Ukraine. However, the question of further improving the efficiency of oilseed production, especially sunflower, and preserving the fertility of the land remains urgent.

Methodology. The basis of theoretical and methodological approaches to the study is based on the dialectical-materialistic method of cognition and systematic approach to the study of economic processes in the conditions of formation of the agricultural land market. The study was performed using abstract-logical, morphological, economic-statistical and rank methods.

Results. An analysis of the efficiency of growing oilseeds has shown that their production is effective, both in a single enterprise and in Ukraine as a whole. However, there has been a recent trend of declining performance indicators, including profitability. One of the reasons for this is the deterioration of fertility due to the irrational use of land by domestic land users, in particular, the excess of the share of depleting crops in the structure of acreage over the recommended norms, failure to observe crop rotation. That being the case, to maintain the achieved level and to further increase the yield, producers had to apply larger doses of mineral fertilizers and growth-regulating chemicals, which firstly may affect the level of land pollution and, secondly, increases the cost, resulting in a decreased profitability. Thus, in order to resolve the dilemma of improving the efficiency of oilseeds production and preserving fertility, a state control system for soil fertility should be introduced. Such controls should be carried out regularly by the special state bodies at regular intervals and without notification to the owner or land user.

It is also important to enshrine at the statutory level the necessity to comply with rationally justified crop rotations for the land users. In the structure of sown areas share depleting crops must not exceed 15%, this should also be followed by the relevant public authorities.

In addition, all chemicals used in crop production must be certified and properly labelled for their harm to soil and farm animals and insects.

The introduction of appropriate regulations on the rational use and conservation of land fertility is a priority before the creation of the land market in Ukraine.

Practical implications. Results of the study are of practical importance in the emerging market of agricultural land. In particular, introduction of a mechanism of state control over the quality of land, control over the process of land use by agricultural producers by state bodies, introduction of a system of certification and marking of all chemicals used in agriculture will create certain "rules of conduct" for land use after the lifting of the moratorium on the sale and introduction of the agricultural land market.

Value/originality. The analysis presented showed the problem of inconsistency between the issue of further increase of profitability of agricultural activity and the need to preserve land, which becomes especially relevant in the conditions of land market formation, and outlines the prospects for further research in order to develop an effective mechanism for promoting rational land use.

АСПЕКТИ УПРАВЛІННЯ ВИТРАТАМИ В ГАЛУЗІ РОСЛИННИЦТВА
ASPECTS OF COST MANAGEMENT IN THE PLANT INDUSTRY

УДК 657. 21: 657.471
https://doi.org/10.32843/infrastruct36-25

Ковбаса О.М.
к.е.н., доцент,
доцент кафедри економіки
та підприємництва
Сумський національний
аграрний університет
Мартиненко К.
магістр із фінансів
Вища школа Ліхтенштейну
Дрозденко С.В.
студент
Сумський національний
аграрний університет

У статті розглянуті основні особливості сільськогосподарського виробництва. Обґрунтоване домінуюче положення галузі рослинництва в загальній виробничій системі сільськогосподарського виробництва. Розглянута система менеджменту витрат у сфері виробництва продукції рослинництва. Визначені такі її особливості: технологічний процес виробництва декількох видів продукції, необхідність розподілу загальних видатків між ними; послідовне здійснення основних виробничих процесів; висока питома вага незавершеного виробництва в рослинництві. Обґрунтовано необхідність підвищення дієвості й оперативного контролю над організацією обліку витрат за місцями їх виникнення, видами продукції й центрами відповідальності. Найбільш прийнятною формою виділення центрів відповідальності в сільському господарстві встановлено центри витрат. Доведений вплив методів формування витрат і собівартості на фінансові результати діяльності в межах економічного аналізу. Запропонований алгоритм відстеження такого впливу. Виділені основні завдання управління витратами в рослинництві.

Ключові слова: *менеджмент, облік, собівартість, звітність, витрати, ефективність, сільськогосподарське виробництво, рослинництво, продукція .*

В статье рассмотрены основные особенности сельскохозяйственного производства. Обосновано доминирующее положение отрасли растениеводства в общей производственной системе сельскохозяйственного производства. Рассмотрена система менеджмента расходов в сфере производства продукции растениеводства. Определены следующие ее особенности: технологический процесс производства нескольких видов продукции, необходимость распределения общих расходов между ними; последовательное осуществление основных производственных процессов; высокий удельный вес незавершенного производства в растениеводстве. Обоснована необходимость повышения действенности и оперативного контроля над организацией учета расходов по местам их возникновения, видам продукции и центрам ответственности. Наиболее приемлемой формой выделения центров ответственности в сельском хозяйстве установлены центры расходов. Доказано влияние методов формирования расходов и себестоимости на финансовые результаты деятельности в рамках экономического анализа. Предложен алгоритм отслеживания такого влияния. Выделены основные задачи управления расходами в растениеводстве.

Ключевые слова: *менеджмент, учет, себестоимость, отчетность, расходы, эффективность, сельскохозяйственное производство, растениеводство, продукция.*

In article the main features of agricultural production are considered. The dominant position of field of crop production in the general production system of agricultural production is proved. The system of management of expenses in the sphere of production of crop production is considered. Its following features are defined: technological process of production of several types of products, need of distribution of the total costs between them; consecutive implementation of the main productions; high specific weight of work in progress in crop production. It is established that the earth is a crucial element of the functioning capital and the main means of production in the agrarian sector. Unlike other means it isn't a product of human work, spatially limited and at the correct use increases the fertility. Proved tasks in ensuring accurate accounting of land grounds and financial investments. The provision of rather separate expense accounting on cultures on regularly irrigated, conditionally irrigated, drained and ordinary lands in a section of the separate work types connected with soil processing, crops, application of fertilizers, improvement of natural haying and pasturable grounds is proved. The offered method of conducting accounting allows to control compliance of expenses of amount of works, quality and to terms their performance. Need of increase in effectiveness and operating control over the organization of the expense accounting for places of their emergence, types of products and the centers of responsibility is proved. The most acceptable form of allocation of the centers of responsibility in agriculture established the centers of expenses. Need to investigate the maintenance of expenses, their dependence on the production technology, their order of forming and reference to the prime cost of products is proved. Influence of methods of forming of expenses and prime cost on financial performance of activity within the economic analysis is proved. The algorithm of monitoring such influence is offered. The main objectives of cost management in crop production are marked out.

Key words: *management, accounting, prime cost, reporting, expenses, efficiency, agricultural production, crop production, products.*

Постановка проблеми. Від рівня собівартості та якості рослинницької продукції значною мірою залежить прибутковість усіх сільськогосподарських галузей, у кожному господарстві виникає нагальна потреба посилення відповідальності за необґрунтовані витрати. Тому постійне зниження витрат на виробництво продукції рослинництва є важливою умовою росту економічної ефективності зернової галузі, а також і вирішення ключових аспектів продовольчої безпеки країни загалом.

Сучасний стан менеджменту в галузі рослинництва, як і в інших галузях сільського господарства України, потребує новітніх, інноваційних підходів, впровадження яких для більшості малих та середніх товаровиробників є вкрай проблематичною та досить затратною справою. Однак за останні роки намітилася позитивна тенденція до впровадження інноваційних управлінських механізмів, але переважно в структурах холдингового типу з достатнім фінансовим забезпеченням своєї діяльності. Особливо наочно це простежується на прикладі виробництва зерна, виробництво якого за останні роки в державі лише зростає. Для забезпечення такої ситуації виробниками продукції разом з науковцями розроблені та здійснюються заходи щодо забезпечення зростаючих показників виробництва зернових культур.

Для забезпечення подальшого розвитку агропромислового сектору економіки нашої держави необхідно забезпечити максимальне зростання

ресурсного потенціалу сільськогосподарських товаровиробників за рахунок максимального використання наявних агрокліматичних умов виробництва, перейти до адресного розподілу бюджетної фінансової допомоги на конкурсній основі за обов'язкового обґрунтування ефективності її використання, підвищення родючості сільськогосподарських земель, використання ефективного менеджменту. Важливу роль у вирішенні цих завдань повинен відіграти точний і своєчасний менеджмент витрат для виробництва продукції рослинництва, особливо зернових культур.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження, присвячені аспектам управління витратами в галузі сільського господарства, особливо галузі рослинництва, є сферою діяльності багатьох відомих вітчизняних учених-економістів: В.Г. Андрійчука [1], І.В. Баришевської, Т.І. Чаюн [2], Т.В. Давидюк [3], В.М. Жук, Ю.С. Бездушної, Б.В. Мельничука [4], А.А. Костякової [5], Л.П. Шевчука, Н.А. Овчарук [6], Ю.С. Яковлевої [7] та інших.

Постановка завдання. Мета дослідження полягає у визначенні основних аспектів управління витратами в галузі рослинництва та під час виробництва окремих видів продукції. У зв'язку з цим було поставлено такі основні завдання: визначити особливості сільськогосподарського виробництва; розглянути особливості системи менеджменту витрат у сфері виробництва продукції рослинництва; розглянути вплив методів формування витрат і собівартості на фінансові результати діяльності підприємства; виділити основні завдання управління витратами в рослинництві.

Виклад основного матеріалу дослідження. Сучасний ефективний виробничий менеджмент базується на повному обліку всіх господарських операцій та витрат, які були понесені для виробництва сільськогосподарських культур як у кожному виробничому підрозділі, так і по господарству загалом. Важлива роль належить своєчасному й точному обліку валового збору продукції; здійсненню контролю над виконанням заходів щодо підвищення культури землеробства; одержанню вивірених даних для калькуляції собівартості продукції; економічно обґрунтованому розмежуванню витрат по суміжних роках виробництва з постійним виділенням витрат на виробництво продукції наступних сільськогосподарських періодів (витрати на посів озимих культур і т.д.); подачі необхідної інформації про витрати по підрозділах підприємства для контролю над виконанням завдань і оперативного управління.

Сільськогосподарське виробництво є унікальним по своїй суті, і тому, формуючи підходи щодо вимірювання витрат і собівартості, науковці радять за первісну точку брати не особливості самого сільськогосподарського підприємства, а фактори формування витрат у ньому [7, с. 239].

Практика свідчить, що облік виробничих витрат і калькулювання собівартості продукції є найскладнішою ділянкою в обліку сільськогосподарської діяльності, тому контролю цій сфері потрібно надавати достатньої уваги [5, с. 117].

Як наголошує В.Г. Андрійчук, визначення собівартості в сільськогосподарських підприємствах починають саме з продукції рослинництва, оскільки вона значною мірою споживається тваринництвом. Об'єктами розрахунку собівартості в рослинництві є різні види продукції, які одержують від кожної сільськогосподарської культури. Крім того, визначають собівартість незавершеного виробництва, що складається із собівартості сільськогосподарських робіт і вартості спожитих ресурсів для виробництва продукції рослинництва, які виконані (понесені) в поточному році під урожай майбутнього року [1].

Система менеджменту витрат у сфері виробництва продукції рослинництва визначається такими основними особливостями:

1. Технологічним процесом виробництва декількох видів продукції, а також необхідністю розподілу загальних видатків між ними.

Сучасне сільськогосподарське підприємство – складний виробничий організм, у якому процеси виробництва здійснюються в різний час і в різних частинах організаційно-економічного простору підприємства. Тому необхідно встановити місце формування (виникнення) витрат, яке може бути презентовано галуззю підприємства або його окремим підрозділом. Усе залежить від організаційно-економічної структури сільськогосподарського підприємства, наявності в ньому тих або інших галузей і служб.

Ключовим елементом функціонуючого капіталу й головним засобом виробництва в аграрному секторі є земля. На відміну від інших засобів вона не є продуктом людської праці, просторово обмежена й за правильного використання підвищує свою родючість. Звідси виникає завдання у забезпеченні точного обліку земельних угідь і фінансових вкладень. У свою чергу підвищення родючості землі вимагає додаткових фінансових вкладень на внесення органічних і мінеральних добрив, поліпшення її обробки, на зрошення, меліорацію тощо.

У різних природно-кліматичних регіонах країни за рахунок власних коштів проводяться роботи з меліорації земель (осушення чи зрошення). При цьому важливе значення має визначення економічної ефективності виробництва рослинницької продукції на цих землях. Необхідні дані для зазначених цілей можна одержати тільки в результаті роздільного обліку витрат за культурами на регулярно зрошуваних, умовно зрошуваних, осушених і звичайних землях у розрізі окремих видів робіт, пов'язаних з обробкою ґрунту, посівом, внесенням добрив, поліпшенням природних сінокісних

і пасовищних угідь і т.п. Такий облік дозволяє контролювати відповідність витрат обсягу робіт, якості та строкам їх виконання.

Поряд із цим виробництво сільськогосподарських культур здійснюється в тісному поєднанні природних і трудових процесів, тривалість виробничого циклу визначається в основному природними умовами росту й розвитку рослин. Строки виконання агротехнічних робіт зумовлені вегетацією рослин, а самі роботи здійснюються в строгій послідовності.

Витрати матеріальних засобів виробництва, праці й використання сільськогосподарської техніки в галузі носять нерівномірний характер і є сезонними. З річного обсягу робіт, виконуваних у рослинництві, більше половини припадає на періоди посіву й збирання сільськогосподарських культур. У зв'язку із цим виникає необхідність в обліку та контролі витрат як по сільськогосподарських культурах, так і по основних технологічних процесах.

Сільськогосподарське виробництво має декілька видів продукції в межах одного виробничого процесу. Тобто, вирощуючи цукрові буряки, одержуємо коренеплоди та гичку, виробляючи зерно – одержуємо полову, солому, зерновідходи. Тому сільськогосподарська продукція розподіляється на основну – заради якої ведеться виробництво (зерно, коренеплоди), супутню – коли отримують декілька рівноцінних видів продукції (солома і треста по льону) та побічну – таку, яка не є метою виробництва, але без отримання якої не можна обійтися (солома, гичка) [4, с. 35].

Через сезонність виробництва в рослинництві його продукція надходить протягом року вкрай нерівномірно. Її фактична собівартість визначається й розраховується тільки наприкінці року, після того, як будуть враховані всі пов'язані з нею виробничі витрати. Також слід пам'ятати, що виробництво в рослинництві не є єдиним процесом, а розподіляється на ряд різнорідних робіт, виконуваних протягом року в різний час (весняний, літній, осінньо-зимовий період).

Технологічний процес виробництва в рослинництві складається з наступних основних комплексів робіт: підготовка ґрунту до посіву, посів (посадка), догляд за посівами, збирання врожаю. Кожен із цих комплексів включає велику кількість конкретних робіт (оранка, боронування, прикочування, культивація та ін.). Тому понесені витрати на ці виконані роботи повинні бути розмежовані у виробничому обліку по окремих видах робіт. Такий поділ забезпечує не тільки реальне обчислення собівартості продукції рослинництва, але й сприяє здійсненню діючого контролю над формуванням витрат виробництва на кожній його технологічній стадії. Зіставлення фактично понесених витрат з їхніми плановими або нормативними показниками дозволяє виявляти економію або перевитрату різних виробничих та фінансових ресурсів на окремих технологічних роботах при виробництві відповідних сільськогосподарських культур.

Через специфічні особливості виробництва деякі види кінцевої продукції рослинництва одержують у два виробничі цикли: перший – пов'язаний з виробництвом культури, а другий – з переробкою отриманої продукції. Витрати на виробництво такої продукції необхідно враховувати роздільно: силосування (очищення та підготовка до приймання силосної маси до силосних споруджень, закладка й інші), заготовка сінажу, приготування вітамінізованого борошна, гранул і т.д.

Однак просте закріплення облікової інформації про понесені витрати по місцях їх виникнення, навіть із детальним розподілом по окремих підрозділах підприємства, нічого не дасть, якщо ніхто не буде відповідати за дотримання умов організації виробництва, його технології, а також за понесені видатки і їх обсяг.

У сучасних умовах усе більш очевидною стає необхідність підвищення дієвості й оперативного контролю над організацією обліку витрат по місцях їх виникнення, видах продукції й центрах відповідальності [5, с. 117].

Отже, необхідним стає виділення центрів відповідальності. Найбільш прийнятна форма виділення центрів відповідальності в сільському господарстві – центри витрат. Саме в таких підрозділах протікає весь технологічний процес виробництва продукції, у тому числі й зерна, і формування основних витрат виробництва. Тому вкрай важливо саме тут досліджувати зміст витрат, їх залежність від технології виробництва, їх порядок формування й віднесення до собівартості товарної продукції.

2. Послідовним здійсненням основних виробничих процесів.

У виробничому процесі рослинництва під час виконання технологічних робіт має місце велика кількість витрат: витрачається насіння, добрива, нафтопродукти, відбувається фізичне зношування техніки, машин, устаткування, інших основних засобів, оплачується праця працівників і т.д. Усі ці ідентифіковані витрати повинні накопичуватися в обліку окремо й розмежовуватися. У зв'язку із чим у виробничому обліку витрати повинні бути не тільки систематизовані в загальній сумі, але й здійснюватися в поелементному й постатейному групуванні (по елементах і статтях витрат згідно з їхньою галузевою номенклатурою).

Ефективна організація контролю забезпечується використанням нормативного обліку. Така організація обліку дозволяє здійснити поточний контроль над витратами на виробництво й виявляти в оперативному порядку відхилення фактичних витрат від діючих норм видатків матеріалів, заробітної плати й інших виробничих витрат, їх причин, винуватців і впливу на собівартість продукції для встановлення найбільш істотних

відхилень із метою прийняття необхідних управлінських рішень [5, с. 117].

3. Високою питомою вагою незавершеного виробництва в рослинництві.

Розбіжність часу виробничого процесу з часом одержанням готової продукції у звітному році викликає значні залишки незавершеного виробництва, які переходять на наступний рік (витрати на посів озимих зернових культур, внесення органічних добрив, посіви багаторічних трав, культурні пасовища і т.д.). Оскільки процес виробництва в рослинництві триває багато місяців, і паралельно здійснюються витрати під урожай двох суміжних років, бухгалтерський облік повинен чітко розмежовувати витрати за роками:

– витрати минулих років під урожай поточного року;

– витрати звітного року під урожай цього ж року;

– витрати звітного року під урожай майбутніх років.

Такий поділ витрат в обліку дозволяє найбільш точно обчислити собівартість продукції рослинництва врожаю звітного року та суму витрат на виробництво, які включаються в собівартість продукції врожаю майбутніх років.

Незавершене виробництво є об'єктом обліку витрат у рослинництві, на нього відносяться відповідні частини витрат, що розподіляються (амортизаційні відрахування, накладні видатки й ін.). Суми розподіляють пропорційно встановленій базі, якою можуть виступати обсяг виконаних робіт, посівна площа тощо.

Правильна організація виробничого обліку в рослинництві може бути важливим елементом оперативного контролю над виробничими витратами, виявлення непродуктивних, малоефективних видатків і вживання дієвих заходів щодо їх усунення.

Відповідно до особливостей виробничого процесу в рослинництві виробничий облік повинен забезпечити розмежування витрат і одержання такої підсумкової інформації:

– за суміжними роками виробництва;

– у розрізі основних виробництв і культур;

– за видами виконуваних робіт;

– за номенклатурою елементів і статей витрат.

Отже, функціонування механізму обліково-аналітичної системи менеджменту сільськогосподарського підприємства забезпечується взаємодією трьох елементів цієї системи – підсистеми обліку, аудиту й аналізу. Організація раціонального ведення обліку пов'язана з низкою аналітичних процедур, які дозволяють обліковцю вибрати найбільш прийнятний варіант ведення обліку серед дозволених до застосування в бухгалтерській практиці нормативно-правовими актами у сфері бухгалтерського й податкового законодавства.

Є вплив методів формування витрат і собівартості на фінансові результати діяльності в межах економічного аналізу, який відстежується за таким алгоритмом. На першому етапі вибору оптимального методу формування собівартості доцільно провести відбір методів формування собівартості, рекомендованих до застосування на сільськогосподарських підприємствах. Важлива роль в оцінці й управлінні собівартістю приділяється аналізу витрат на виробництво продукції рослинництва (рис. 1).

На другому етапі вибору оптимального методу формування собівартості визначаються недоліки використання в обліково-аналітичній системі конкретних методів формування собівартості. Зокрема, проблематичність застосування нормативного методу зумовлена обмеженими можливостями сільськогосподарського виробництва навіть у сфері короткострокового планування. В умовах щодо вузької асортиментної лінійки рослинницької продукції, в умовах постійно мінливих цін на сировину використання цілої низки норм і нормативів є недоцільним. Відповідно, можливим залишається застосування окремих елементів нормативного методу в обліково-аналітичній системі менеджменту підприємства. Проблематичність застосування в обліку методу формування усіченої собівартості, на нашу думку, зумовлена труднощами виділення постійної і змінної частин витрат, що ускладнює аналіз собівартості й суттєво знижує ефективність і корисність даного методу з урахуванням специфіки діяльності сільськогосподарського підприємства.

Отже, можна виділити такі завдання управління витратами в рослинництві:

– своєчасне й повне відображення всіх витрат на виробництво окремих видів культур або групи культур чи робіт незавершеного виробництва;

– контроль над правильним, раціональним використанням насіннєвої продукції, органічних і мінеральних добрив, коштів на оплату праці, сільськогосподарської техніки, робіт автотранспорту й інших допоміжних виробництв;

– своєчасне й повне оприбуткування продукції з оформленням відповідних документів;

– перевірка виконання планів і завдань по витратах і одержанню продукції;

– виявлення відхилень від установлених норм витрат відповідно до технології виробництва з метою визначення резервів їх зниження;

– визначення результатів виробничої діяльності по культурах, групах культур і підприємству в цілому;

– надання інформації для визначення фактичної собівартості продукції.

Від ефективного вирішення зазначених завдань значною мірою і залежить реальна собівартість окремих видів продукції рослинництва й величина прибутку від їх реалізації.

Висновки з проведеного дослідження. Підтверджено, що сільськогосподарське виробництво

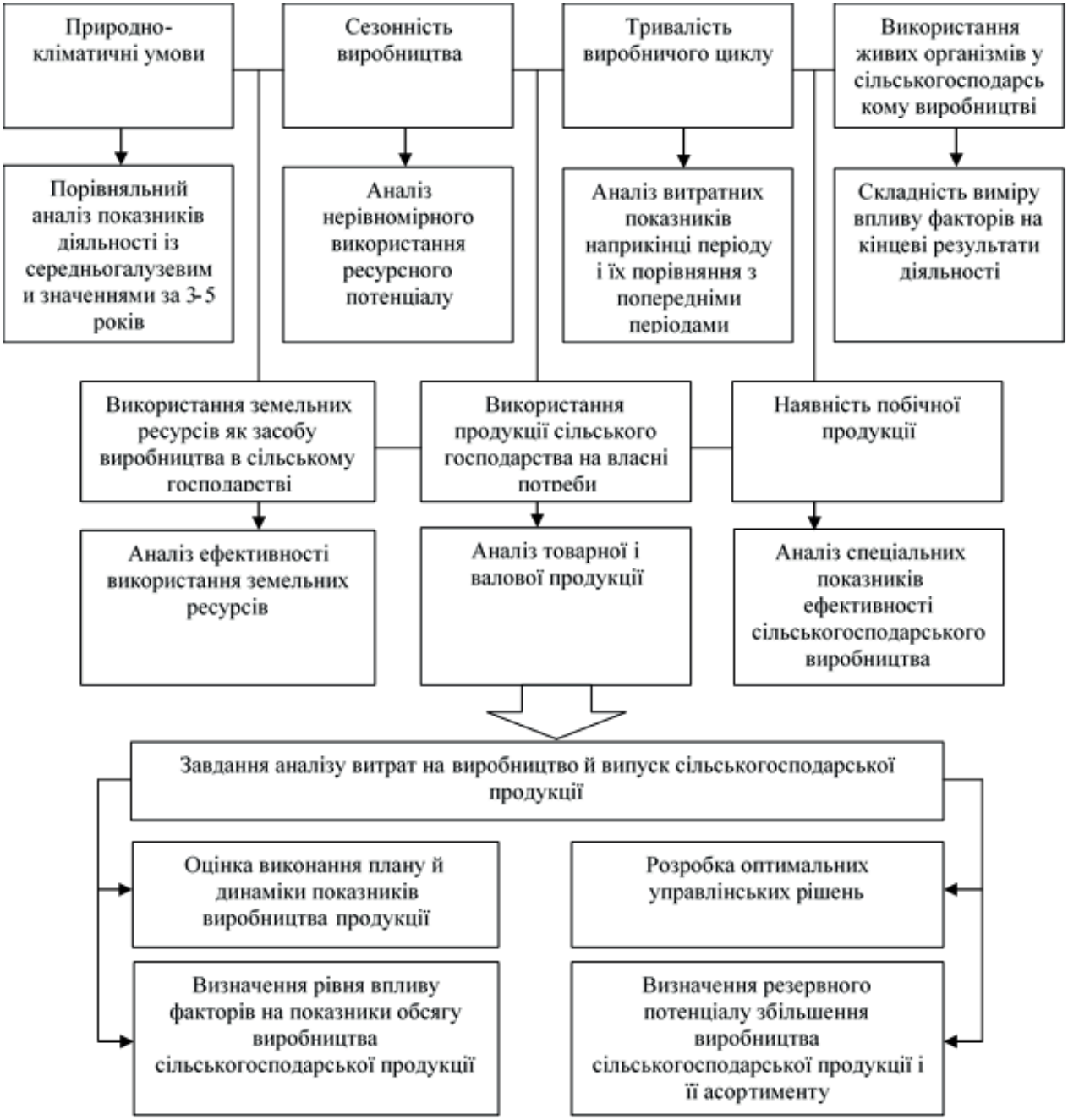

Рис. 1. Методи аналізу витрат на виробництво й випуск сільськогосподарської продукції

Джерело: узагальнено авторами на основі матеріалів [2; 3]

має свої особливості, а галузь рослинництва має домінуюче положення в загальній виробничій системі. Система менеджменту витрат у сфері виробництва продукції рослинництва характеризується такими особливостями: технологічним процесом виробництва декількох видів продукції, а також необхідністю розподілу загальних видатків між ними; послідовним здійсненням основних виробничих процесів; високою питомою вагою незавершеного виробництва в рослинництві. У процесі наукового дослідження виявлений вплив методів формування витрат і собівартості на фінансові результати діяльності в межах економічного аналізу.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Андрійчук В.Г. Економіка аграрних підприємств. Київ: КНЕУ, 2002. 624 с.

2. Баришевська І.В., Чаюн Т.І. Формування собівартості продукції рослинництва та шляхи її зниження на сільськогосподарських підприємствах. *Вісник Харківського національного аграрного університету ім. В.В. Докучаєва. Серія: Економічні науки.* 2017. № 7. С. 70–76.

3. Давидюк Т.В. Методи обліку витрат і калькулювання собівартості продукції у вітчизняних нормативних актах: напрями удосконалення. Економіка. 2016. URL: http://economics.opu.ua/123-2 (дата звернення: 17.10.2019).

4. Жук В.М., Бездушна Ю.С., Мельничук Б.В. *Обліково-аудиторське забезпечення розвитку земельних відносин : колективна монографія.* Київ, 2013. 234 с.

5. Костякова А.А. Оперативний контроль витрат в сільському господарстві. *Вісник СумДУ. Серія: Економіка*. 2008. № 2. С. 58–62.

6. Шевчук Л.П., Овчарук Н.А. Особливості контролю витрат сільськогосподарського підприємства. *Вісник Хмельницького національного університету*. 2012. № 2 Т. 1. С. 115–118.

7. Яковлева Ю.С. Методичні підходи до визначення собівартості продукції сільськогосподарських підприємств. *Вісник ХНАУ*. *Серія: Економіка АПК іприродокористування.* 2008. № 9. С. 239–247.

REFERENCES:

1. Andriichuk V.H. (2002) Ekonomika ahrarnykh pidpryiemstv [Economics of agricultural enterprises]. *Kyiv: KNEU*, P. 624. (in Ukrainian).

2. Baryshevska I.V., Chaiun T.I. (2017) Formuvannia sobivartosti produktsii roslynnytstva ta shliakhy yii znyzhennia na silskohospodarskykh pidpryiemstvakh [Formation of the prime cost of crop production and ways to reduce it at agricultural enterprises], *The bulletin of Kharkiv National Agrarian University. V.V. Dokuchaev. Series: Economic Sciences,* (7). pp. 70–76.

3. Davydiuk T.V. (2016) Metody obliku vytrat i kalkuliuvannia sobivartosti produktsii u vitchyznianykh normatyvnykh aktakh: napriamy udoskonalennia [Methods of cost accounting and cost calculation of products in domestic regulations: directions for improvement]. *Economy*. Available at: http://economics.opu.ua/123-2 (accessed: 17 October 2019).

4. Zhuk V.M., Bezdushna Yu.S., Melnychuk B.V. (2013) Oblikovo-audytorske zabezpechennia rozvytku zemelnykh vidnosyn [Accounting and auditing support for the development of land relations]. Kiev, P. 234. (in Ukrainian).

5. Kostiakova A.A. (2008) Operatyvnyi kontrol vytrat v silskomu hospodarstvi [Operational control of expenditures in agriculture]. *The bulletin of Sumy State University. Series: Economics,* (2), pp. 58–62.

6. Shevchuk L.P., Ovcharuk N.A. (2012) Osoblyvosti kontroliu vytrat silskohospodarskoho pidpryiemstva [Features of cost control of an agricultural enterprise]. *The bulletin of Khmelnitsky National University,* (2), vol. 1, pp. 115–118.

7. Yakovleva Yu.S. (2008) Metodychni pidkhody do vyznachennia sobivartosti produktsii silskohospodarskykh pidpryiemstv [Methodical approaches to determining the cost of production of agricultural enterprises]. *The bulletin of KhNAU. Series: Agricultural Economics and Environmental Management,* (9), pp. 239–247.

Kovbasa Oleksandr
Candidate of Economic Sciences, Associate Professor,
Senior Lecturer at Department of Economics and Entrepreneurship,
Sumy National Agricultural University
Martynenko Kateryna
Master of Science in Finance
University of Liechtenstein
Drozdenko Serhii
Student
Sumy National Agricultural University

ASPECTS OF COST MANAGEMENT IN THE PLANT INDUSTRY

The purpose of the article. To ensure the further development of the agro-industrial sector of the economy of our country, it is necessary to ensure the maximum growth of the resource potential of agricultural producers by maximizing the use of existing agro-climatic conditions of production, to move to the targeted allocation of budgetary financial assistance on a competitive basis, with the obligatory justification of the effectiveness of its use, agricultural land the use of effective management. Accurate and timely cost management for crop production, and especially for cereals, should play an important role in meeting these challenges.

The purpose of the study is to identify the main aspects of cost management in the field of crop production and in the production of certain types of products. In this connection, the following main tasks were set: to identify the features of agricultural production; to consider the peculiarities of the cost management system in the field of crop production; to consider the influence of methods of cost formation and cost on the financial results of the enterprise; to highlight the main tasks of managing costs in plant production.

Methodology. The methodological basis of the study is a system analysis and a comprehensive, dialectical approach, which includes the study of individual elements of the cost management system in the field of crop production.

The tracking algorithm, the influence of the methods of cost formation and cost on the financial results of the enterprise in the framework of economic analysis is developed on the basis of a systematic approach using logical and heuristic methods.

Results. The costs of material means of production, work and the use of agricultural machinery in the region are uneven and seasonal. Of the annual volume of work carried out in crop production, more than half

falls on the periods of sowing and picking crops. In this regard, there is a need for accounting and cost control both for crops and for the main technological processes.

Agricultural production has several types of products within the same production process. Through the seasonality of production in crop production, its products arrive extremely unevenly throughout the year. Its actual cost is determined and calculated only at the end of the year, after all production costs associated with it are taken into account.

The costs incurred for these work performed should be delimited in the production accounting for certain types of work. This approach provides not only a real calculation of the cost of crop production, but also contributes to the implementation of existing control over the formation of production costs at each of its technological stages. A comparison of the actual expenses incurred with their planned or normative indicators allows you to identify the savings or overspending of various production and financial resources on individual technological robots in the production of the corresponding crops.

It becomes necessary to establish responsibility centers. The most acceptable form of allocation of responsibility centers in agriculture is cost centers.

Effective control organization is ensured by the use of regulatory accounting. Such an organization of accounting allows you to exercise current control over production costs and quickly identify deviations of actual costs from the current norms of expenditure of materials, wages and other production costs, their causes, perpetrators and the impact on the cost of production to establish the most significant deviations in order to make the necessary management decisions.

The functioning of the mechanism of the accounting and analytical management system of an agricultural enterprise is ensured by the interaction of the three elements of this system - the subsystem of accounting, audit and analysis. The organization of rational accounting is associated with a number of analytical procedures that allow the accountant to choose the most appropriate version of accounting among those permitted for use in accounting practice by regulatory legal acts in the field of accounting and tax legislation.

Practical implications. The proper organization of production accounting in crop production can serve as an important element of operational control over production costs, the identification of unproductive, inefficient costs and the adoption of effective measures to address them.

Value/originality. In our work, it is confirmed that agricultural production has its own characteristics, and the field of crop production has a dominant position in the overall production system. The cost management system in the field of crop production is characterized by the following features: the technological process of production of several types of products, as well as the need to distribute the total costs between them; consistent implementation of the main production processes; high proportion of work in progress in crop production. In the process of scientific research, the revealed influence of the methods of cost formation and cost on the financial results of activities in the framework of economic analysis.

ЗНАЧЕННЯ ТА ЕФЕКТИВНІСТЬ ВИКОРИСТАННЯ ЗЕМЕЛЬНО-РЕСУРСНОГО ПОТЕНЦІАЛУ АГРАРНИХ ПІДПРИЄМСТВ

THE IMPORTANCE AND EFFICIENCY OF USING THE LAND RESOURCES POTENTIAL OF AGRARIAN ENTERPRISES

УДК 332.68:338.43
https://doi.org/10.32843/infrastruct36-26

Ковтун В.А.
к.с.-г.н., доцент,
доцент кафедри економіки та фінансів
ДВНЗ «Херсонський державний
аграрний університет»

У статті розглянуто значення земельних ресурсів у продовольчій безпеці країни. Наведено дані фактичної та реальної цінності землі та формування відповідних механізмів її раціонального використання. Охарактеризовано сучасну динаміку земельних відносин в Україні. Проаналізовано ефективність використання сільськогосподарських угідь аграрними підприємствами як основного чинника покращення сільськогосподарського виробництва. Наведено приклади тіньового ринку обігу сільськогосподарських земель. Висвітлено чинники гальмування розвитку ринку землі та умови переходу до поліпшення земельних відносин. Вказано, що напрацювання прозорої нормативно-правової бази ринку землі дасть змогу додатково підтримати малого та середнього фермера і великих українських товаровиробників аграрної продукції, що забезпечить сталий розвиток суспільства, подолання бідності, створення нових робочих місць, економічну стабільність держави та рівень доходів аграрних підприємств.

Ключові слова: *земельний ресурс, аграрні підприємства, ринок землі, ефективність, сільськогосподарські угіддя.*

В статье рассмотрено значение земельных ресурсов в продовольственной безопасности страны. Приведены данные фактической и реальной ценности земли и формирования соответствующих механизмов ее рационального использования. Охарактеризована современная динамика земельных отношений в Украине. Проанализирована эффективность использования сельскохозяйственных угодий аграрными предприятиями как основного фактора улучшения сельскохозяйственного производства. Приведены примеры теневого рынка оборота сельскохозяйственных земель. Освещены факторы торможения развития рынка земли и условия перехода к улучшению земельных отношений. Указано, что разработка прозрачной нормативно-правовой базы рынка земли позволит дополнительно поддержать малого и среднего фермера и крупных украинских товаропроизводителей аграрной продукции, что обеспечит устойчивое развитие общества, преодоление бедности, создание новых рабочих мест, экономическую стабильность государства и уровень доходов аграрных предприятий.

Ключевые слова: *земельный ресурс, аграрные предприятия, рынок земли, эффективность, сельскохозяйственные угодия.*

The article considers the value of land resources in the food security of the country. Food products from land use make up 98% and, in the future, land-use potential will remain the basis of human civilization, despite the advances in genetic engineering and the chemical industry. The data of actual and awareness of the real value of the land and formation of appropriate mechanisms for its rational use are given. Ukraine's agricultural sector generates approximately 32% of GDP and creates jobs for millions of workers; 40% of foreign exchange earnings that come to the country are produced in the agricultural sector. The modern dynamics of land relations in Ukraine is characterized. Particular importance is attached to the analysis of the efficiency of agricultural land use by agricultural enterprises as the main factors for improving agricultural production. Examples of the shady agricultural land circulation market are given. Depending on the region, the value of the land varies from 20 thousand to 50 thousand UAH/ha; of land in 2017 amounted to UAH 10-12 billion. Through shadow land acquisition schemes in some regions of Ukraine, in the next 5-7 years, up to 80% of Ukrainian lands may change the owner's rights through emphitus or lease agreements for 50 years. The factors of slowing down of the land market development and conditions for transition to improvement of land relations are highlighted. Among them are: distrust of power, corruption in land relations, imperfection of the Land Code, lack of economic and legal definition of shares, risk of speculation of land plots, etc. Opening the land market can provide additional GDP growth of 1.5%. With a GDP growth of 2-3%, this will give a tangible impetus to economic development. It was pointed out that in developing a transparent regulatory framework of the land market, which will further support small and medium-sized farmers and large Ukrainian producers of agricultural products, which will ensure sustainable development of society, poverty reduction, creation of new jobs, economic stability of the state and income levels of agricultural enterprises.

Key words: *land resource, agricultural enterprises, land market, efficiency, agricultural land.*

Постановка проблеми. Земля – це основний фактор аграрного виробництва, що відіграє головну роль у розвитку суспільних відносин. Вона є основою сільського господарства, де відбувається переплетіння економічних процесів виробництва з природними умовами. За раціонального її використання вона постійно поліпшується, набуває нових якостей, підвищує свою родючість. Сучасний стан землеволодіння та землекористування, стан ринку землі потребують зміни законодавчої бази на користь резидентів, ставлення виробників і держави до використання земель сільськогосподарського призначення, щодо збереження їхньої продуктивності, вимагають вивчення природних та економічних факторів підвищення ефективності й раціональності використання земельних ресурсів з урахуванням зонально-кліматичних умов.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання формування ринку землі та економічна ефективність її використання досліджувалися в роботах В.Г. Андрійчука, І. Гуторова, А.С. Даниленка, В. Данкевича, П.І. Коренюка, І.В. Кошкалди, П.М. Макаренка, В.В. Макарової, М.Й. Маліка, В.Я. Месель-Веселяка, Ж.А. Петренка, П.П. Руснака, П.Т. Саблука, О. Сакала, М.Г. Ступеня, А.Г. Тихонова, Н. Ющенко тощо.

Постановка завдання. Мета дослідження полягала у визначенні значення земельного ресурсу через забезпечення продуктами харчування та основних проблем, що впливають на

ефективність використання земельно-ресурсного потенціалу в сільському господарстві. Завдання статті – навести способи визначення ефективності використання сільськогосподарських угідь. Висвітлити чинники підвищення ефективності використання земель аграрних підприємств, що є однією з найважливіших проблем національної економіки. Висвітлити чинники гальмування розвитку ринку землі та умови переходу до поліпшення земельних відносин в Україні.

Виклад основного матеріалу дослідження. Однією з найбільш перспективних сфер світового бізнесу сьогодні є сфера аграрного виробництва. Нині основним викликом світових інноваційно-технологічних процесів є розвиток сільського господарства, який спрямований на динамічність агровиробництва за рахунок використання передових технологій. Це впливатиме на економічну стабільність держави, рівень доходів підприємств, попит населення на продукцію у зв'язку із включенням до її собівартості додаткових витрат тощо. За прогнозами ООН чисельність населення світу до 2050 року перевищить межу 9 мільярдів осіб. Потреби у харчових ресурсах у світі зростуть удвічі [1].

Продовольчі товари, отримані за рахунок використання землі, становлять 98%, і в майбутньому земельно-ресурсний потенціал залишиться основою людської цивілізації, незважаючи на успіхи генної інженерії та хімічної галузі. Сьогодні понад 805 млн. осіб у світі недоїдають. Згідно з прогнозами демографів, до 2030 року кількість людей, які голодують, на планеті сягне 1 млрд. осіб. Зростання чисельності населення потребує збільшення виробництва продуктів харчування приблизно на 60%. Сільське господарство – перспективний напрям розвитку будь-якої країни. Однією з першочергових глобальних цілей сталого розвитку до 2030 року, відповідно до резолюції Генеральної Асамблеї ООН «Перетворення нашого світу: порядок денний розвитку у галузі сталого розвитку на період до 2030 року», є досягнення продовольчої безпеки завдяки сприянню сталому розвитку сільського господарства [2].

В аграрній сфері земельні ресурси – це найважливіша продуктивна сила, без якої неможливий процес виробництва предмета й знаряддя праці. Земельні ресурси потребують комплексного управління, яке полягає в цілеспрямованій координації зусиль, раціональному підборі форм власності на землю, форм організації її використання тощо. Земля є головною умовою існування суспільства та джерелом національного багатства і домінуючим економічним активом. Україна все ще перебуває на етапі усвідомлення реальної цінності землі та формування відповідних механізмів її раціонального використання. Агросектор генерує приблизно 32% ВВП та створює робочі місця для мільйонів українців; 40% валютної виручки, яка надходить в країну, виробляється саме в аграрному секторі. Кваліфікована та недорога робоча сила створює конкурентні переваги порівняно з агровиробниками Європи [3].

Україна – не єдина держава, яка змушена вирішувати питання земельних відносин. Ця проблема спільна для всіх «перехідних країн», де земля була націоналізована або її обіг жорстко контролювався. Отриманий ними досвід проведення земельної реформи є ефективним інструментом для розуміння загальних тенденцій [4].

З 2000 року Верховна Рада продовжувала мораторій на продаж землі сім разів. У його межах власники можуть лише здавати землю в оренду та переоформляти на спадкоємців, понад 6,9 млн. пайовиків не можуть вільно розпоряджатися своєю землею, з них 23% власників, тобто 1,6 млн. пайовиків, старші за 70 років. За час дії мораторію більше 1 млн. пайовиків померли, так і не отримавши можливість скористатися своїм майном.

Мораторій обходять у різний спосіб: змінюють цільове призначення землі для подальшого продажу; продають корпоративні права підприємств, які укладали договори оренди; оформляють договір оренди на 50 років і більше; створюють фіктивний борг у людини, щоб через суд конфіскувати пай.

За підрахунками ЄБРР, закритий ринок землі знижує ВВП держави на 56 млрд. грн. Відсутність ринку підтримує і без того корумповане становище в секторі. Робити цю галузь прозорішою допомагають сучасні технології. В межах програми Світового банку та ЄС Інститут космічних досліджень ННАНУ-ДКАУ та EOS Crop Monitoring за допомогою супутникових даних у 2018 році виявили додаткові 20% незареєстрованих посівів озимого ріпаку.

В Україні поки лише 30% аграрних компаній активно впроваджують цифрові технології, тобто діджиталізація перебуває на початковому етапі. Технологічні інновації в українському аграрному секторі допоможуть вітчизняним гравцям ринку раціональніше використовувати земельний потенціал та оптимізувати витрати. Завдяки інтелектуальним системам світові лідери агробізнесу зменшують свої витрати вдвічі. Дані, які збираються із супутників, допомагають відстежувати кліматичні зміни, прогнозувати врожайність, виявляти і вимірювати проблемні ділянки, схильні до ерозії, щоб уникнути фінансових втрат. Саме сучасний AgTech і відкриті бази даних унеможливлять цінову спекуляцію на майбутньому ринку землі [5].

Ринок землі не може бути повністю нерегульованим. У світі є кілька моделей його функціонування з різним рівнем втручання державних органів.

Розглянемо, як проводилася земельна реформа в Україні та коли очікувати українцям відкриття прозорого ринку землі для резидентів.

У січні 2001 року парламент України ухвалив закон, яким заборонялося власникам паїв

продавати чи дарувати землю, але дозволялося передавати їх у спадок чи продавати для громадських або державних потреб. Заборона вводилася тимчасово, до прийняття Земельного кодексу. У жовтні того ж року був ухвалений Земельний кодекс № 2768-III, яким введено мораторій на продаж землі до 1 січня 2005 року. Згодом його дію продовжили.

Наприкінці 2011 року у першому читанні був узгоджений законопроєкт «Про ринок земель» 9001-д від 07 грудня 2011 року, проте у 2012 році його відхилили та зняли з розгляду. Цей документ передбачав впровадження земельної реформи та запровадження ринку землі на початку 2013 року. Прийняття законопроєкту також означало зняття мораторію на продаж земель сільськогосподарського призначення і заборону продажу землі іноземцям та створення Державного земельного банку [6].

Станом на 1 січня 2018 року нормативна грошова оцінка одного гектару ріллі в середньому по країні становила 27,5 тис. грн, приблизно 840 євро. Найдорожче рілля оцінена в Черкаській області (майже 34 тис. грн/га – 1050 євро), а найдешевше – в Житомирській області (21,2 тис. грн/га – 650 євро). В державах-членах Євросоюзу, як і в Україні, фермерам належать не всі землі, задіяні у їх виробництві. Значні обсяги сільськогосподарських земель перебувають у короткостроковій або довгостроковій оренді. У розрізі країн Євросоюзу найдорожчою оренда землі сільськогосподарського призначення є в Нідерландах (791 євро/га), а найдешевшою – в Латвії (46 євро за гектар). В Україні 7 млн. людей мають приватизовану землю. Згідно з даними дослідження USAID «Проект АгроІнвест» власниками паїв є: пенсіонери (60%), безробітні (10%), підприємці або зайняті поза сільськогосподарською сферою (2%), службовці, працівники соціальної сфери (9,8%), сільські голови (0,6%) тощо. Лише 13,8% власників паїв працюють у сільськогосподарській сфері, це головні спеціалісти, самозайняті, працівники сільського господарства [7].

Реформа сільського господарства є однією із 17 пріоритетних реформ, націлених на забезпечення європейської якості життя для громадян України, сталого розвитку суспільства, подолання бідності, розбудову конкурентоспроможної економіки, встановлення сприятливих умов для ведення бізнесу, створення нових робочих місць. В угоді про коаліцію депутатських фракцій «Європейська Україна» мораторій на продаж аграрних земель в Україні, запроваджений із січня 2002 року як тимчасовий захід, доки не буде збалансована нормативно-правова база відчуження землі та перетворення її на повноцінний ринковий актив, – це гальмівний механізм розвитку малого та середнього бізнесу на селі, що міг би стати запобіжником демографічного занепаду, забезпечувати соціальні гарантії, створювати робочі місця, інфраструктуру, залучати інвестиції та розвивати місцеві громади [8].

У країнах Західної Європи земельна реформа тривала кілька десятиліть, це не було пов'язано із забезпеченням землевласників повним спектром прав на володіння власним майном. Основними проблемами були: створення збалансованого постіндустріального ринку, залучення прямих інвестицій в агросектор та мотивація фермерів на вироблення продукції з максимально високою доданою вартістю. У деяких країнах частковий регуляторний контроль покладено на місцеві осередки самоуправління, як у федеральних землях Німеччини чи самоврядних кантонах Швейцарії. [9].

Найбільшу територію України займають землі с.-г. призначення (71%), 78% яких є ріллею. Понад 97,2% земель с.-г. призначення систематично використовуються в господарських цілях, що є основою ресурсного потенціалу аграрного виробництва та забезпечення населення необхідними продуктами харчування. Родючі українські чорноземи, яких 41,6 мл. га, не мають аналогів у світі та становлять 62% основного фонду орних земель України та близько 8% світових запасів чорноземів та інших родючих ґрунтів. На кожного мешканця України припадає 0,8 га с.-г. угідь, та 0,67 га ріллі, тоді як у середньому по країнах ЄС ці показники становлять 0,38 та 0,22 га відповідно [10].

До показників, що впливають на використання земельних ресурсів, належать: природні характеристики земельних угідь (родючість ґрунту, рельєф, розташування); ступінь розвитку продуктивних сил (культура землеробства, технологія виробництва, стан матеріально-технічної бази); система економічних і правових відносин тощо. Головною умовою підвищення економічної ефективності виробництва в сільському господарстві та створення конкурентоспроможної продукції в ринкових умовах є раціональне використання земель і землемісткість аграрної продукції.

Комплексний підхід із урахуванням як економічних, так і природних чинників забезпечує підвищення економічної ефективності використання земель і досягнення кращих результатів господарювання. Для визначення ефективності використання земельних ресурсів для потреб рослинництва визначають показники інтенсивності використання земель, що характеризують використання господарської території: відношення с.-г. угідь до загальної площі підприємства, яке характеризує структуру земельних угідь; рівень розораності, який характеризує структуру с.-г. угідь; відношення посівної площі окремих видів культур до загальної площі посіву, яке характеризує структуру посівних площ. Рівень інтенсивності використання земельних ресурсів визначають за такими показниками, як: ступінь господарського використання землі; ступінь розораності; ступінь

меліорованості; питома вага інтенсивних культур у загальній посівній площі підприємства; коефіцієнт повторного використання землі [11].

Економічну ефективність використання землі визначають за системою натуральних та вартісних показників. До натуральних показників відносять: урожайність культур; виробництво окремих видів тваринницької продукції на 100 га відповідних земельних угідь (продукцію скотарства та вівчарства розраховують на 100 га с.-г. угідь, свинарства – на ріллю, птахівництва – на площу зернових культур) та продукції рослинництва в розрахунку на 100 га площі ріллі. До вартісних показників відносять: виробництво валової продукції в постійних цінах 2010 року та товарної продукції в поточних цінах реалізації, чистого доходу, валового та чистого прибутку в розрахунку на 1 га сільськогосподарських угідь [12].

Згідно з підрахунками Асоціації «Український клуб аграрного бізнесу» (УКАБ), виходячи з діючих розцінок за гектар землі, які залежно від регіону коливаються від 20 тис. до 50 тис. грн., тіньовий ринок обігу с.-г. земель у 2017 році становив 10–12 млрд. грн. Через тіньові схеми купівлі землі в окремих регіонах України в найближчі 5–7 років до 80% українських земель можуть змінити права власника шляхом емфітевзису або договорів оренди на 50 років, увійшовши у власність аграрних підприємств. Без відкритого ринку землі не будуть запроваджені довгострокові масштабні інвестиційні проекти в садівництві, м'ясному та молочному тваринництві [13].

Чинники, що гальмують цей процес: тотальна недовіра до державних органів влади; корупція в галузі земельних відносин; недосконаліть Земельного кодексу України; відсутність економічного та правового визначення паїв; небезпека спекуляцій земельними ділянками (коли значні площі земель скуповуються фінансовими спекулянтами); зміна цільового призначення та урбанізації с.-г. земель, що приведе до зростання цін на аграрну продукцію; нестача коштів для придбання землі та страх перед конкуренцією з аграрними холдингами; скуповування земель с.-г. призначення іноземцями; незаконне та тіньове використання землі тощо [14].

В Україні 25% учасників аграрного ринку обробляють ділянки розміром 20–50 га, 20% працюють з площами до 20 га. Решту займають більші гравці. Виходячи із світового досвіду, Україні варто відкрити ринок землі з додатковими заходами для модерації його діяльності. Згідно із заявами уряду, закон України «Про ринок землі» розробляється у співпраці із Світовим банком. Основні положення, у яких сходяться більшість світових експертів:

1. Повна інвентаризація всіх земель у межах держави.

2. Забезпечення прозорості ринку та впровадження механізмів захисту від спекуляцій, які попередять придбання землі за безцінь у несвідомих власників.

3. Спрощення процедури передавання землі.

4. Вдосконалення механізму іпотеки землі з місцевою реєстрацією за фізичним місцем розташування.

5. Преференції для попередніх орендарів чи власників під час продажу землі або передавання її в оренду.

Відкриття ринку землі може забезпечити додатковий ріст ВВП на 1,5%. За зростання ВВП на 2–3% це дасть відчутний поштовх для розвитку економіки. Важливе завдання – створення незалежного державного регулятора, який буде забезпечувати правові норми та коректну роботу ринку [15].

Висновки з проведеного дослідження. Однією з найбільш перспективних сфер світового бізнесу наразі є агросфера, а земельно-ресурсний потенціал залишиться основою людської цивілізації, забезпечуючи продовольчу безпеку завдяки сталому розвитку сільського господарства. Створення прозорого ринку землі забезпечить: європейську якість життя для громадян України; сталий розвиток суспільства; подолання бідності; створення нових робочих місць; економічну стабільність держави; рівень доходів підприємств; попит населення на продукцію.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Ковтун В.А. Роль інтелектуальних технологічних рішень для ефективного використання ресурсів сільського господарства. *Східна Європа: економіка, бізнес та управління.* 2019. № 1 (18). URL: http://www.easterneurope-ebm.in.ua/18-2019-ukr (дата звернення 29.01.2019).

2. Цілі сталого розвитку 2016–2030. URL: http://www.un.org.ua/ua/tsilirozvytku-tysiacholittia/tsilistalohorozvytku (дата звернення 17.09.2019).

3. Чому зараз не можна знімати мораторій на продаж землі. URL: http://nv.ua/ukr/opinion/ivchenko/chomuzaraz-ne-mozhna-znimati-moratorij-naprodazh-zemli-219378.html (дата звернення 20.08.2019).

4. Данкевич В. Балтійські уроки земельної реформи URL: www.epravda.com.ua/columns/2019/09/9/651332/ (дата зверненяя 9.09.2019).

5. Відкритий ринок землі URL: https://www.ukrinform.ua/rubric-economy/2768772-vidkritta-rinku-zemli-moze-zbilsiti-vvp-ukraini-na-2-svitovij-bank.html (дата звернення 28.08.2019).

6. Впровадження ринку землі: Чого очікувати українцям URL: https://zik.ua/news/2019/09/04/vprovadzhennya_rynku_zemli_chogo_ochikuvaty_ukraintsyam_1639781 (дата зверненяя 04.09.2019).

7. Земельна епопея у 25 років, або як безпечно відкрити ринок землі? URL: https://agropolit.com/spetsproekty/-zemelna-epopeya-u-25-rokiv-abo-yakbezpechno-vidkriti-rinok-zemli (дата звернення 10.08.2019).

8. Угода про Коаліцію депутатських фракцій «Європейська Україна» URL: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/n0001001-15 (дата звернення 25.09.2019).

9. Ющенко Н. Міжнародний досвід у розвитку і регулюванні ринку аграрної землі в Україні. *Статистичне та експертно-аналітичне забезпечення управління сталим розвитком економіки і соціальної сфери:* монографія / за ред. В. Маргасової. Чернігів: Черніг. нац. технол. ун-т, 2017. 262–279 с.

10. Економіка. Панорама аграрного сектору України / Міністерство аграрної політики. URL: http://www.minagro.gov.ua/page/?6351 (дата звернення 17.04.2019).

11. Макарова В.В. Ефективність використання земельних угідь с.-г. підприємствами. *Економічний простір: зб. наук. пр*. 2011. № 52/1. 284-290 с.

12. Андрійчук В.Г. Економіка підприємств агропромислового комплексу: підручник . К.: КНЕУ, 2013. 779 с.

13. У 2017 році тіньовий ринок землі становитиме понад 10 мільярдів. УКАБ. URL: http://www.epravda.com.ua/news/2016/12/21/615372 (дата звернення 29.08.2019).

14. Проект Закону від 4 грудня 2018 року № 9355-5 про внесення змін до розділу X «Перехідні положення» Земельного кодексу України щодо продовження заборони відчуження сільськогосподарських земель. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=65052 (дата звернення 02.09.2019).

15. Сакаль А. Белый рынок земли: реальность и ожидания URL: www.epravda.com.ua/rus/publication/2019/3/651218/ (дата звернення 03.09.2019).

REFERENCES:

1. Kovtun V.A. (2019) Rolj intelektualjnykh tekhnologhichnykh rishenj dlja efektyvnogho vykorystannja resursiv siljsjkogho ghospodarstva [The role of intelligent technological solutions for efficient use of agricultural resources]. *Eastern Europe: Economics, Business and Management 1 (18).* URL: http://www.easterneurope-ebm.in.ua/18-2019-ukr (accessed 29 January 2019).

2. Cili stalogho rozvytku 2016–2030. [Sustainable Development Goals 2016-2030] URL: http://www.un.org.ua/ua/tsilirozvytku-tysiacholittia/tsilistaloho-rozvytku (accessed 17 September 2019).

3. Chomu zaraz ne mozhna znimaty moratorij na prodazh zemli [Why it is not possible to lift the moratorium on land sales right now] URL: http://nv.ua/ukr/opinion/ivchenko/chomuzaraz-ne-mozhna-znimati-moratorij-naprodazh-zemli-219378.html (accessed 20 August 2019).

4. Dankevych V. (2019) Baltijsjki uroky zemeljnoji reform [Baltic Land Reform Lessons] URL: www.epravda.com.ua/columns/2019/09/9/651332/ (accessed 9 September 2019).

5. Vidkrytyj rynok zemli [Open land market]. URL: https://www.ukrinform.ua/rubric-economy/2768772-vidkritta-rinku-zemli-moze-zbilsiti-vvp-ukraini-na-2-svitovij-bank.html (accessed 28 August 2019).

6. Vprovadzhennja rynku zemli: Chogho ochikuvaty ukrajincjam [Land Market Implementation: What to Expect for Ukrainians] URL: https://zik.ua/news/2019/09/04/vprovadzhennya_rynku_zemli_chogo_ochikuvaty_ukraintsyam_1639781 (accessed 4 September 2019).

7. Zemeljna epopeja u 25 rokiv, abo Jak bezpechno vidkryty rynok zemli? [Land epic in 25 years or how safe is it to open the land market?] URL: https://agropolit.com/spetsproekty/-zemelna-epopeya-u-25-rokiv-abo-yakbezpechno-vidkriti-rinok-zemli (accessed 10 August 2019).

8. Ughoda pro Koaliciju deputatsjkykh frakcij «Jevropejsjka Ukrajina» [Agreement on the Coalition of Deputies of the European Ukraine Deputies] URL: http://zakon5.rada.gov.ua/ laws/show/n0001001-15 (accessed 25 September 2019).

9. Jushhenko N. (2017) Mizhnarodnyj dosvid u rozvytku i reghuljuvanni rynku aghrarnoji zemli v Ukrajini. [International experience in development and regulation of the agricultural land market in Ukraine] *Statystychne ta ekspertno-analitychne zabezpechennja upravlinnja stalym rozvytkom ekonomiky i socialjnoji sfery.* Chernighiv: Chernigh. nac. tekhnol. un-t, pp. 262–279.

10. Ekonomika. Panorama aghrarnogho sektoru Ukrajiny / Ministerstvo aghrarnoji polityky [Economy. Panorama of the Agrarian Sector of Ukraine / Ministry of Agrarian Policy] URL: http://www.minagro.gov.ua/page/?6351 (accessed 17 April 2019).

11. Makarova V. V. (2011) Efektyvnistj vykorystannja zemeljnykh ughidj s.-gh. pidpryjemstvamy. [Land Use Efficiency enterprises] *Ekonomichnyj prostir: zb. nauk. pr. # 52/1.* pp. 284–290. (in Ukrainian).

12. Andrijchuk V.Gh. (2013) Ekonomika pidpryjemstv aghropromyslovogho kompleksu: pidruchnyk [Economics of agricultural enterprises: a textbook] Kyiv: KNEU, p. 779. (in Ukrainian).

13. U 2017 roci tinjovyj rynok zemli stanovytyme ponad 10 miljjardiv. UKAB [In 2017, the shadow land market will be over 10 billion. UABC] URL: http://www.epravda.com.ua/news/2016/12/21/615372 (accessed 29 August 2019).

14. Proekt Zakonu vid 4 ghrudnja 2018 roku # 9355-5 pro vnesennja zmin do rozdilu Kh «Perekhidni polozhennja» Zemeljnogho kodeksu Ukrajiny shhodo prodovzhennja zaborony vidchuzhennja siljsjkoghospodarsjkykh zemelj [Draft Law No. 9355-5 of December 4, 2018, amending Section X, Transitional Provisions, of the Land Code of Ukraine on the Prohibition of Agricultural Land Alienation] URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1pf3511=65052 (accessed 2 September 2019).

15. Sakalj A. (2019) Belyj rynok zemli: realnost i ozhidaniya [The white land market: reality and expectations] URL: www.epravda.com.ua/rus/publication/2019/3/651218/ (accessed 03 September 2019).

Kovtun Valentyna
Candidate of Agricultural Sciences, Associate Professor,
Senior Lecturer at Department of Economics and Finance
Kherson State Agrarian University

THE IMPORTANCE AND EFFICIENCY OF USING THE LAND RESOURCES POTENTIAL OF AGRARIAN ENTERPRISES

The purpose of the study was to determine the value of the land resource through the provision of food and the main problems affecting the efficiency of the use of land and resource potential in agriculture. To analyze the improvement of land use efficiency of agricultural enterprises, which is one of the most important problems of the national economy. Find out the factors of slowing down the development of the land market and the conditions for transition to improvement of land relations in Ucoaine.

The methodology is based on a comprehensive approach, taking into account both economic and natural factors, which ensures the increase of economic efficiency of land use and improvement of land relations, which will ensure the achievement of the best economic results of agricultural enterprises.

Results. The value of land resources in the food security of the country is considered. Food products from land use make up 98% and, in the future, land-use potential will remain the basis of human civilization, despite the advances in genetic engineering and the chemical industry. The data of actual and awareness of the real value of the land and formation of appropriate mechanisms for its rational use are given. Depending on the region, the value of the land varies from 20 thousand to 50 thousand UAH / ha; of land in 2017 amounted to UAH 10-12 billion. Through shadow land, acquisition schemes in some regions of Ukraine, in the next 5-7 years, up to 80% of Ukrainian lands may change the owner's rights through emphitus or lease agreements for 50 years. The modern dynamics of land relations in Ukraine is characterized. Particular importance is attached to the analysis of the efficiency of agricultural land use by agricultural enterprises as the main factors for improving agricultural production. Examples of the shady agricultural land circulation market are given. The factors of slowing down of the land market development and conditions for transition to improvement of land relations are highlighted. Among them are: distrust of power, corruption in land relations, imperfection of the Land Code, lack of economic and legal definition of shares, risk of speculation of land plots, etc.

Practical implications. We will pay special attention to the long-term moratorium on land relations in Ukraine and in time changes in land relations and the creation of a market in Ukraine are needed.

Value/originality in our work we have considered the importance and efficiency of land use of agricultural enterprises. Analyzing the efficiency of land resources of agricultural enterprises and future changes in land relations, it can be argued that this economic category faces some analytical difficulties. The challenges and issues of the land market outline the prospects for further research on the use of agricultural land.

ПРОГНОЗУВАННЯ ФІНАНСОВИХ РЕЗУЛЬТАТІВ ЯК ЕЛЕМЕНТ ПЛАНУВАННЯ РОЗВИТКУ ДІЯЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВА

FORECASTING FINANCIAL RESULTS AS AN ELEMENT OF ENTERPRISE DEVELOPMENT PLANNING

УДК 338.58:65
https://doi.org/10.32843/infrastruct36-27

Кононенко Ж.А.
к.е.н., доцент,
доцент кафедри економічної теорії
та економічних досліджень
Полтавська державна аграрна академія
Песцова-Світалка О.С.
к.е.н., доцент,
доцент кафедри економічної теорії
та економічних досліджень
Полтавська державна аграрна академія
Петренко В.О.
студентка
Полтавська державна аграрна академія

Суспільне життя перебуває в нестабільних умовах, а тому потребує встановлення варіантів стабільності та можливостей зростання. Цього можливо досягти лише за допомогою прогнозування перспективи розвитку. Прогнозування економічного спрямування щодо визначення напрямів розвитку сучасного суб'єкта господарювання, що забезпечують його досягнення, для виявлення ймовірних ефективних способів довгострокових, середніх і поточних планів, визначення основних шляхів сучасного середовища, прогнозування наслідків прийнятих варіантів рішень і здійснюваних у поточний момент заходів. Ціль економічного прогнозування та планування виступає методологічною основою у необхідності виробляти стратегічну економічно обґрунтовану та ефективно визначену концепцію розвитку підприємства. В умовах пошуку та втілення інноваційних підходів сучасної економічної схеми суспільного життя, прогнозування стає одним із найбільш значущих із наукових факторів формування концепції повсякчасного розвитку підприємства.

Ключові слова: *економічне середовище, прибутковість, ефективність, прибуток, управління, прогноз, модель, фінансовий результат.*

Общественная жизнь находится в нестабильных условиях, а поэтому требует установки вариантов стабильности и возможностей роста. Этого возможно достичь только с помощью прогнозирования перспективы развития. Прогнозирования экономического направления по определению направлений развития современного предприятия, обеспечивающих его достижения, для выявления возможных эффективных способов долгосрочных, средних и текущих планов, определение основных путей современной среды, прогнозирования последствий принятых вариантов решений и осуществляемых в текущий момент мероприятий. Цель экономического прогнозирования и планирования выступает методологической основой в необходимости производить стратегическую экономически обоснованную и эффективно определенную концепцию развития предприятия. В условиях поиска и воплощения инновационных подходов современной экономической схемы общественной жизни прогнозирование становится одним из самых значимых из научных факторов формирования концепции постоянного развития предприятия.

Ключевые слова: *экономическая среда, доходность, эффективность, прибыль, управление, прогноз, модель, финансовый результат.*

Social life is in unstable conditions. This can only be achieved by predicting development prospects. Forecasts of the economic direction to determine the development directions of the modern enterprise, ensuring its achievement, to identify possible effective ways of long-term, medium and current plans, determine the main paths of the modern environment, predict the consequences of the adopted decision options and ongoing measures. Creating a new economic subtree should always be done there must be positive economic and different effects from everyone planned activity. So, directly, financial indicators activities, namely financial results are the most important in management of effective and profitable activity of the enterprise. One of the important methodological tasks is the need to elaborate concept – the purpose of economic forecasting and planning. On state level of forecasting of economic development and social development extends to long-term, medium-term and the short term. All forecasts of economic processes are developed in terms of qualitative basic characteristics the progress and general characterization of the concept and its predictable nature changes. In the simplest case, this indicates the possibility of either inability to trigger any events and quantifications projected metrics, as well as their magnitudes. In today's market economy, an important role is gained strategic plan. It indicates the perspective of the enterprise and its development management, taking into account the expectations of the market, as well also available production, technological development, scientific knowledge and technical. Strategic planning reflects the division to the general enlarged or framework and to the general software. Strategic planning is actively used to justify investment activity of the enterprise. Properly defined approach, systematic analytical methods work in the field of forecasting financial results is crucial role in the future of the entity. This research question is complicated and unambiguous. In the context of the search and implementation of innovative approaches of the modern economic scheme of social life, forecasting is becoming one of the most significant scientific factors in the formation of the concept of the continuous development of the enterprise.

Key words: *economic environment, profitability, efficiency, profit, management, forecast, model, financial result.*

Постановка проблеми. Розвиток сучасного економічного середовища, запровадження нових правил конкурентного зовнішнього та внутрішнього середовища спонукає власників підприємницького діла по-новому зважити свої позиції щодо можливостей втілення в управлінський сектор власного бізнесу планування на перспективу прогнозних показників щодо можливих варіантів утримання на плаву.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Значний внесок та вагомі дослідження у вивченні методів прогнозування, визначенні методики планування щодо формування резервів, пошуку шляхів в отриманні вищих майбутніх фінансових результатів зробили такі вчені, як Ф.Ф. Бутинець, А.М. Єріна, Є.В. Мних, А.Т. Опря, Л.В. Юрчишина та інші. Але ця проблематика має місце і є актуальною в кожному періоді розвитку суспільних систем, а тому залежить від умов існування останніх. А це, в свою чергу, потребує уточнення та визначення векторів підлаштування до навколишніх умов.

Постановка завдання. Метою статті є встановлення можливостей застосування системних підходів у проведенні аналітичної роботи для оцінки варіантів можливого настання нестабільності на підприємстві.

Залежність ефективності фінансово-виробничої діяльності від планово-організаційної роботи стає все актуальнішою. Питання щодо прогнозування

величини можливих отриманих результатів у перспективі залишається першочерговим. Грамотно та всебічно прогнозований план дій дозволяє уникнути значних втрат. З метою усунення ризикової ситуації щодо втрати прибутковості фактори та показники фінансового стану підприємства потребують постійного дослідження та прогнозування. Тому визначення та складання прогнозної моделі на підприємстві має важливий і актуальний характер.

Виклад основного матеріалу дослідження. Створення нового економічного суб'єкта завжди означає автоматично отримання позитивного економічного та фінансового ефекту від здійснення запланованого виду діяльності. Отже, безпосередньо показники фінансової діяльності, а саме фінансових результатів, є найважливішими в управлінні ефективною та прибутковою діяльністю підприємства.

Мета соціального розвитку та економічного розвитку повинна враховувати загальне уявлення про стратегічні цілі та пріоритети економічної політики держави, а також конкретні напрями та засоби втілення визначеної цілі. Концепція або мета розглядається та подається на затвердження до Кабінету Міністрів України. Саме там визначається вектор політики держави щодо найнеобхідніших економічних процесів, які мають відбутися в країні у недалекому майбутньому. У ній подається ставлення держави як особи законодавчої та виконавчої влади. Окрім макроекономічних категорій, економічна політика надає, звичайно, загальні шляхи розвитку грошової, кредитної, бюджетної політики, податкової політики, цінової, зовнішньоекономічної політики, структурної політики, митної політики та антимонопольної. Одним із важливих методологічних завдань є необхідність виробити концепцію – мету економічного прогнозування та планування. Отже, можна визначити поняття «концепція» як «спосіб сприйняття». Це може бути основна ідея будь-якого припущення, теорії, системи поглядів на якесь явище, а також спосіб його розуміння, визначення, тлумачення і сприйняття. Концепція повинна бути розроблена для втілення двох невідкладних цілей. Це, по-перше, формування базової системи економічного прогнозування і планування в державі, а по-друге, соціально-економічний розвиток для довгострокового, середньострокового та короткострокового періоду, який створюється перед початком роботи над планами та прогнозами.

На державному рівні прогнозування економічного розвитку та соціального розвитку поширюється на далекострокову перспективу, довгострокову перспективу, а також середньо- і короткострокову перспективи. Вони опираються на аналіз демографічної ситуації в країні, наукового та технічного потенціалу держави, накопиченого національного багатства, зовнішньоекономічних обставин країни, наявності природних копалин та ресурсів, соціального складника суспільства, а також вибраного шляху економічного розвитку. Прогнози відображаються в деяких варіантах із розумінням вірогідного впливу внутрішніх, зовнішньополітичних, економічних та інших факторів.

Об'єктом прогнозування постають економічні, соціальні, науково-технічні та інші явища, а також процеси в економіці держави, в її галузях промисловості і комплексах. Предметом економічного прогнозування постають якісні зміни та кількісні, котрі виникають в економіці під тиском сукупних або окремих чинників у межах прогнозованого періоду. Визначними функціями прогнозування є обґрунтований науковий підхід до розвитку економіки та науковий і технічний прогрес у деяких умовах та відповідному короткостроковому часі, оцінка об'єктів економічного прогнозування, визначення альтернативних векторів економічного і соціального розвитку, накопичування наукового матеріалу й обробки вибору всіх рішень.

Прогнозування повинно поширюватися на процеси управління, які в момент визначення прогнозу або можуть бути в досить малому діапазоні, або не бути зовсім, або можуть бути, але потребують впливу дій таких факторів, яких не може бути повністю або частково визначено. Прогнози всіх економічних процесів розробляють із погляду якісних базових характеристик прогресу та загальної характеристики концепції і прогнозованого характеру змін. У найпростішому випадку це вказує на можливість або неможливість виникнення якихнебудь подій і кількісних оцінок прогнозованих показників, а також їхньої величин. Правильність вихідних даних теоретичних чинників і методологічного підґрунтя прогнозу значним чином впливає на його кінцеві результати та можливість його використовування на практиці.

В умовах сьогодення ринкової економіки велику роль набуває стратегічний план. Він вказує на перспективу розвитку підприємства та його господарювання, беручи до уваги очікування кон'юнктури ринку, а також наявних потужностей виробництва, технологічного розвитку, наукових знань та технічних. Він також вказує на можливості для того, щоб їх розширювати, розвивати, удосконалювати або реконструювати чи перепрофілювати для досягнення більш ефективних показників.

Стратегічне планування відображає розділення на загальне укрупнене або рамкове та на загальне програмне. Мета першого – визначити цілі, такі як планування зростання для довгострокової перспективи, пристосування до структурних перетворень, отримання очікуваного прибутку. Мета другого – визначити конкретні функції виробництва і вибрати необхідні ринки для збуту тощо.

Стратегічне планування необхідне тільки для великих та середніх підприємств. Його часові показники збігаються з критеріями народногосподарського виробничого довгострокового

прогнозування. Отже, стратегічне планування активно використовується для обґрунтування інвестиційної діяльності підприємства.

Тактика постає частиною стратегії. Вона підпорядковується їй та обслуговує стратегію. Тактика характеризується засобами та прийомами, способами для досягнення поставленої цілі або мети, лінією поведінки кого-небудь. Отже, можемо визначити тактику як лінію поведінки, яка розрахована на порівняно невеликий період, що визначає завдання та необхідні форми, щоб досягнути економічних результатів. Прогнозування як економічна категорія має низку особливостей, які відрізняють його від реальних дій. Планування має характеристики однозначного рішення. Але ж планування без прогнозування не містить повної необхідної послідовності дій. Тому ймовірнісний характер прогнозування (пошук альтернативи та варіювання) підкріплюється процесом планування. У такому руслі прогнозування становить дослідницьку базу в плануванні, що мають суміжну методологічну і методичну платформу досліджень. Поєднання прогностичних прийомів та методів із більш точними методами розрахунків містить у собі досягнення гарних високих результатів у майбутньому.

Алгоритм здійснення прогнозування містить декілька етапів:

– визначення мети та постановка завдання,

– структурування інформаційного поля, виявлення факторів та вивчення можливостей отримання результату,

– виявлення слабких та сильних сторін для вибору та встановлення класу моделей щодо опису об’єкта прогнозу,

– зосередження уваги на вибору необхідних методів та алгоритму прогнозування та оцінки точності прогнозу,

– складання та опис моделі для оцінки якісних характеристик моделі,

– здійснення безпосередньо самого прогнозу.

Прогнози класифікуються таким чином:

1. Прогнозований ступінь контролю:

– контрольовані прогнози, наприклад контрольований з боку держави, можуть бути в особі Міністерства економіки;

– неконтрольовані прогнози, наприклад загальний обсяг угод на фондових біржах, тут може бути прогнозована величина передбачувана, а прогнозована величина не може підлягати безпосередньому контролю.

2. Прогноз масштабний: мікропрогноз для окремо взятого підприємства; галузевий; макропрогноз для державної економіки; суперпрогноз для всієї світової економіки.

3. Прогноз часовий: оперативний – один місяць; короткостроковий – один рік; середньо-

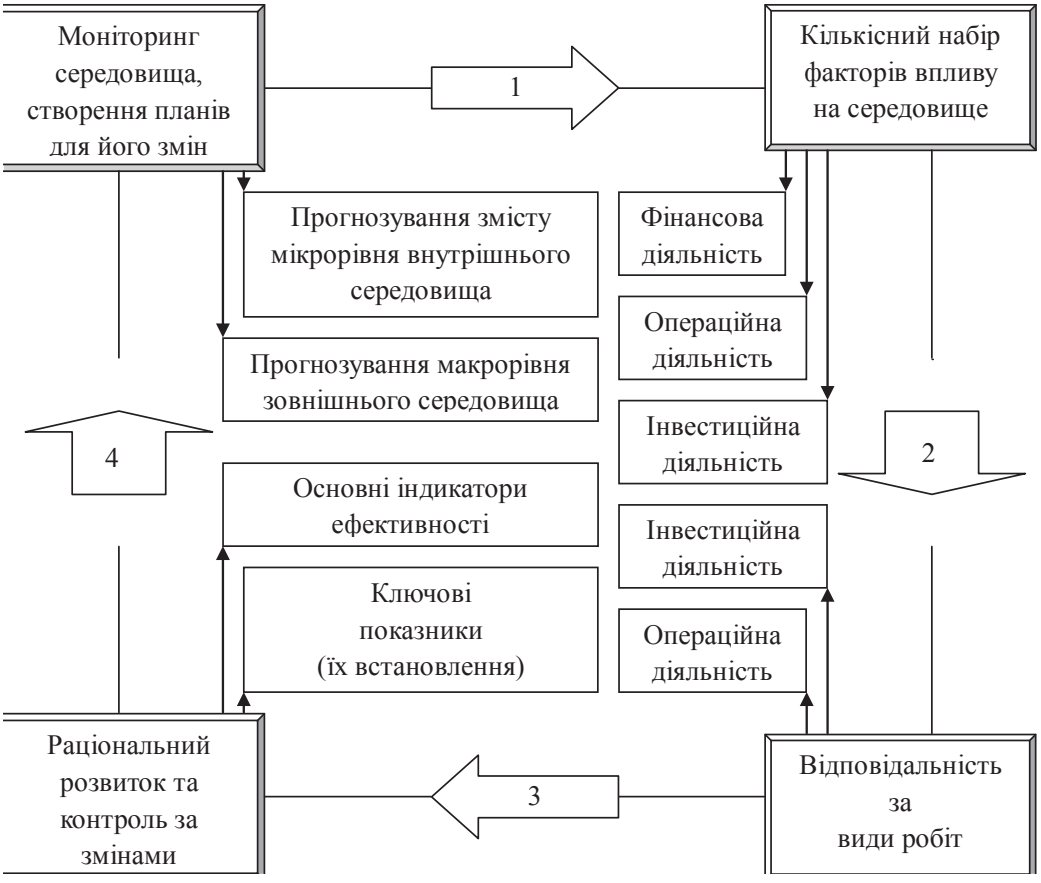

Рис. 1. Етапи здійснення прогнозування

строковий – п'ять років; довгостроковий – більш ніж п'ятнадцять років.

4. Прогноз за об'єктом: об'єкт природних ресурсів; об'єкт трудових ресурсів; об'єкт інвестицій; об'єкт науково-технічний; об'єкт соціальний; об'єкт зайнятості; об'єкт доходів тощо.

5. Прогноз за кількістю об'єктів: одиничний; множинний.

6. Прогноз залежно від того, як заданий прогноз, чи одним числом, чи заданий інтервалом: точний; інтервальний.

7. Прогноз за функціональними ознаками:

– пошуковий прогноз – ґрунтується на штучному перенесенні на короткострокове майбутнє концепцій розвитку об'єкта досліджень, що склалися колись та діють зараз. Він немає нічого спільного з факторами, які здатні змінити ці концепції. Мета цього прогнозу – визначити, як відображатимуться події за збереження наявних напрямів;

– нормативний прогноз – ґрунтується на основі визначених цілей або нормативів та прогнозує визначення способів і терміну для їх досягнення.

8. Прогноз за варіантами: песимістичний прогноз; оптимістичний прогноз; стриманий прогноз, він же середній.

Процес прогнозування передбачає дослідження не однієї сторони діяльності підприємства чи однієї сторони проблеми. За необхідності настання моменту складання прогнозних документів увага звертається до кожної складової частини чи елемента внутрішнього середовища підприємства. Функціонування внутрішнього середовища та його взаємодія із зовнішнім залежить від можливих фінансових зусиль суб'єкта господарювання, тому планування та прогнозування фінансових результатів діяльності підприємства відбувається поетапно, враховуючи всебічний розвиток подій.

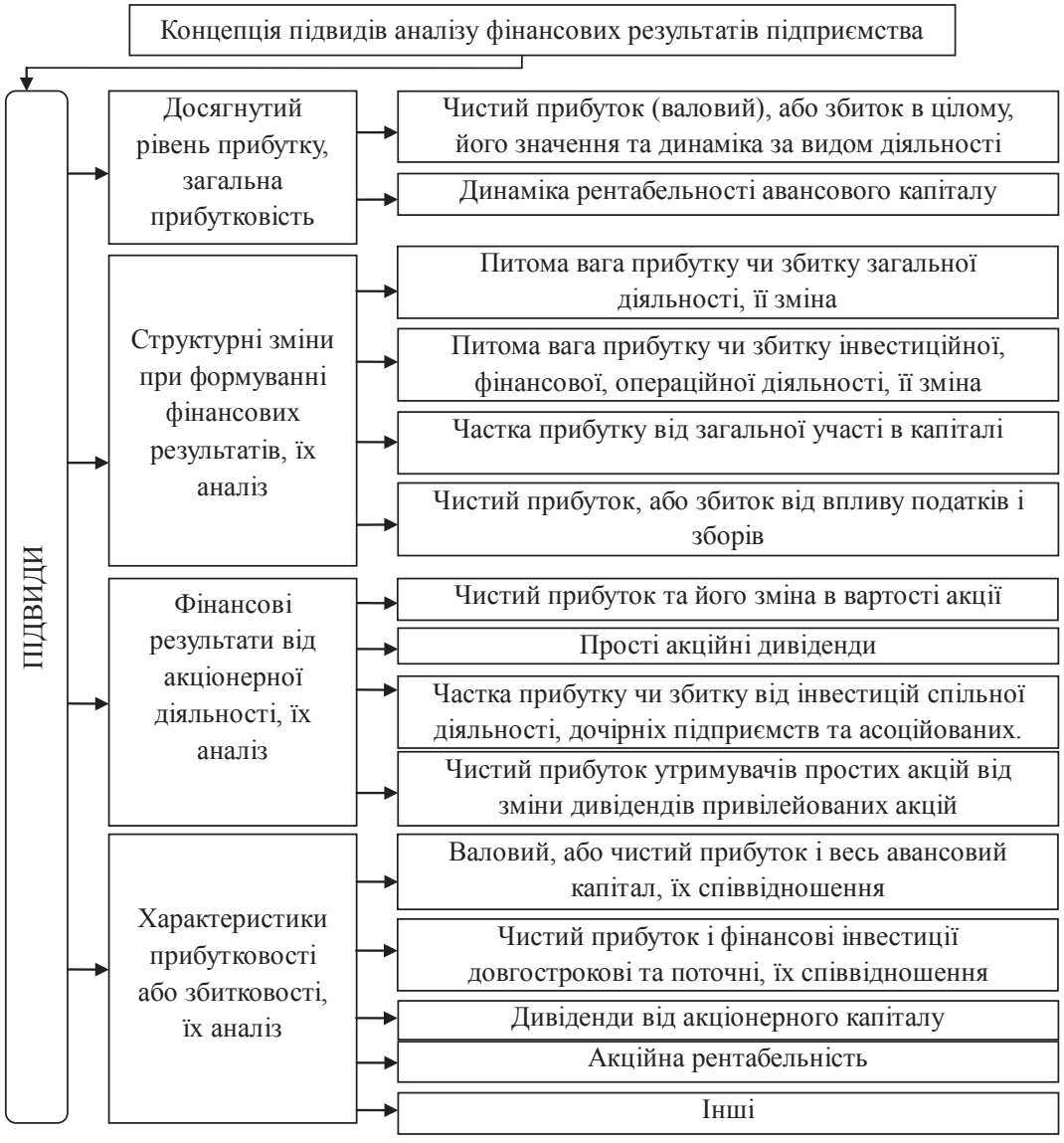

Рис. 2. Характеристики підвидів аналізу фінансових результатів підприємства

Тож оцінка впливу реалізації втілювання прогнозів у дійсність має свій алгоритм (рис. 1).

Сучасні вимоги навколишнього середовища ставлять умови максимального розширення особливостей прогнозування та подальшого розвитку методології і методики вивчення прогнозів.

Надзвичайні та нестандартні програми з'являються в критичних ситуаціях – отже, це може бути під час стихійного лиха та в умовах кризових ситуацій або масового безробіття, загрозливої інфляції. Такі рішення, як правило, недовгі в часі. Під час їх здійснення велике місце мають засоби адміністративної регуляції. За рівнем значення програми діляться на національні та державні (міжнародні), галузеві або міжгалузеві, регіональні та цільові та комплексні, а також надзвичайні (рис. 2).

Аналітичні роботи в прогнозуванні фінансових результатів діяльності підприємства базуються на застосуванні різноманітної сукупності методів та прийомів аналізу. Їх застосування та використання залежить від поставлених цілей, від конкретних завдань та мети.

Дійсно, іноді досить складно визначитися з одним чи двома (групою) методами, щоб дати найточніший та розгорнутий варіант розв'язку проблемного питання. Важливо пам'ятати, що для отримання точних якісних розрахунків доцільно застосовувати поетапний моніторинг уже отриманих результатів та поступово застосовувати комплексний системний підхід у подальших розрахунках. Зазначимо на рисунку 3 основні моменти, що потребують першочергового

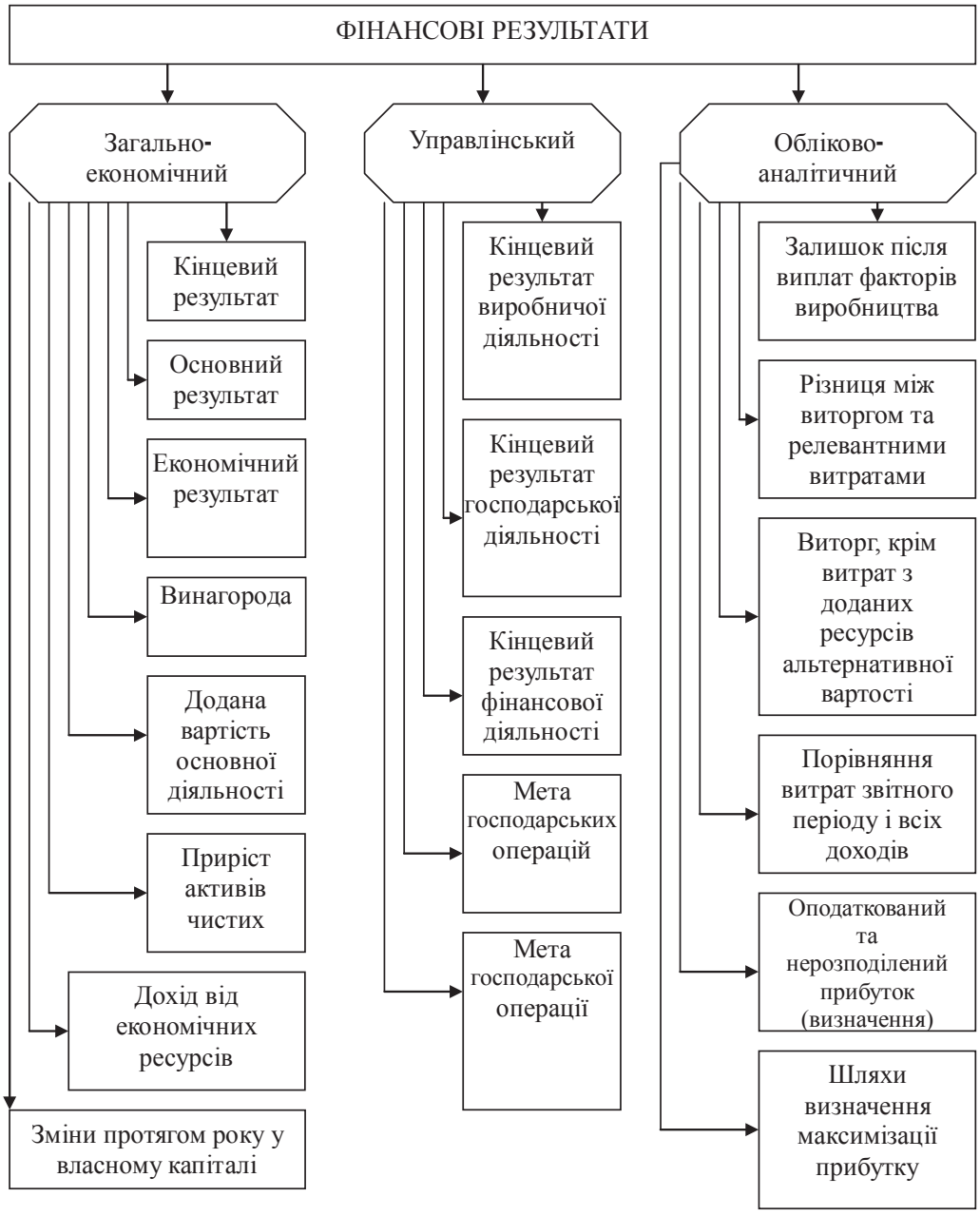

Рис. 3. Сектори вивчення фінансових результатів

вивчення у аналітичному секторі фінансових результатів.

Висновки з проведеного дослідження. Комплексний підхід щодо системи оцінки та аналізу фінансових результатів та вміння їх прогнозувати займає вагоме місце в подальшому розвитку діяльності підприємства. Звісно, аналіз внутрішньої системи функціонування підприємства потребує постійного контролю та спостереження за факторами взаємодії та впливу на досягнення мети суб'єкта. Визначення аналізу фінансових результатів діяльності підприємства та їх прогнозованого рівня містить сукупність факторів, що впливають на рівень методики в пошуку резервів нарощування виробництва та його зміцнення в економічному середовищі.

Правильно визначений підхід, систематизовані методи аналітичної роботи в сфері прогнозування фінансових результатів відіграють вирішальну роль у майбутньому суб'єкта господарювання. Досліджуване питання є складним і не має однозначного розв'язку. Достовірна, підтверджена інформація щодо фінансових результатів діяльності підприємства є основним підґрунтям для ефективного управління.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Буряк А.В., Дем'яненко І.В. Фінансове планування в системі управління розвитком підприємства. *Науковий вісник національного університету біоресурсів і природокористування України*. 2015. № 200(3). С. 155–160.

2. Глущенко А.М. Прогнозування фінансових результатів діяльності металургійних підприємств. *Мукачівський держаний університет*. 2018. № 19. С. 1400–1408. URL: https://doi.org/10.32782/2524-0072/2018-19-209. (дата звернення: 16.08.2019).

3. Мазур Д.В. Фінансове планування діяльності підприємства. *Вісник Хмельницткого національного університету*. 2014. № 6. Т. 1. С. 55–59.

4. Малініна Т.П., Підгорна О.А. Роль та значення прогнозуванні фінансових результатів діяльності підприємства. *Економічні студії*. 2016. № 2. С. 85–88.

5. Мних Є.В. Фінансовий аналіз: підручник. К.: Київ.нац.торг-екон.ун-т., 2014. 536 с.

6. Опря А.Т., Дорогань-Писаренко Л.О., Єгорова О.В., Кононенко Ж.А. Статистика (модульний варіант з програмованою формою контролю знань): навч. посібник. 2-ге вид., перероб. і допов. Київ : Центр учбової літератури, 2014. 536 с. URL: http://dspace.pdaa.edu.ua:8080/bitstream/123456789/523/1/%d0%a1%d1%82%d0%b0%d1%82%d0%b8%d1%81%d1%82%d0%b8%d0%ba%d0%b0_%d0%9e%d0%bf%d1%80%d1%8f_%d0%92%d0%a1%d0%95_%d0%905%20%281%29.pdf (дата звернення: 16.08.2019).

7. Планування фінансових результатів і прогнозування фінансової звітності/ studme.com.ua/…/planirovanie_finansovuh_rezultativ (дата звернення: 16.08.2019).

REFERENCES:

1. Buryak, A.V. and Demyanenko, I.V. (2015), Financial planning in the management system of enterprise development [Financial planning in the enterprise development management system], *Scientific herald of the National University of Bioresources and Nature Management of Ukraine*, vol. 200, no 3, pp. 155–160.

2. Hlushchenko A.M. (2018), Prohnozuvannia finansovykh rezultativ diialnosti metalurhiinykh pidpryiemstv [Forecasting financial results of metallurgical enterprises]. *Mukachivskyi derzhanyi universytet*, vol. 19. pp. 1400-1408. URL: https://doi.org/10.32782/2524-0072/2018-19-209. (accessed 16 August 2019).

3. Mazur, D.V. (2014), Financial planning of the enterprise activity [Financial planning of the enterprise], *Bulletin of the Khmelnytsky National University*, vol. 6, no 1, pp. 55–59.

4. Malinina T.P., Pidhorna O.A. (2016), Rol ta znachennia prohnozuvanni finansovykh rezultativ diialnosti pidpryiemstva [The role and importance of forecasting the financial results of the enterprise], *Ekonomichni studii*, vol. 2. pp. 85–88.

5. Mnykh Ye.V. (2014) *Finansovyi analiz: pidruchnyk*. K.: Kyiv.nats.torh-ekon.un-t. P. 536

6. Opria A.T., Dorohan-Pysarenko L.O., Yehorova O.V., Kononenko Zh.A. (2014) *Statystyka* (modulnyi variant z prohramovanoiu formoiu kontroliu znan): navch. posibnyk. 2-he vyd., pererob. i dopov. Kyiv : Tsentr uchbovoi literatury. URL: http://dspace.pdaa.edu.ua:8080/bitstream/123456789/523/1/%d0%a1%d1%82%d0%b0%d1%82%d0%b8%d1%81%d1%82%d0%b8%d0%ba%d0%b0_%d0%9e%d0%bf%d1%80%d1%8f_%d0%92%d0%a1%d0%95_%d0%905%20%281%29.pdf. (accessed 16 August 2019).

7. Planuvannia finansovykh rezultativ i prohnozuvannia finansovoi zvitnosti [Planning financial results and forecasting financial statements]/ studme.com.ua/…/planirovanie_finansovuh_rezultativ (accessed 16 August 2019).

Kononenko Zhanna
Candidate of Economic Sciences, Associate Professor,
Senior Lecturer at Department of Economic Theory and Economic Research
Poltava State Agrarian Academy
Pestsova-Svitalka Oksana
Candidate of Economic Sciences, Associate Professor,
Senior Lecturer at Department of Economic Theory and Economic Research
Poltava State Agrarian Academy
Petrenko Vika
Student
Poltava State Agrarian Academy

FORECASTING FINANCIAL RESULTS AS AN ELEMENT OF ENTERPRISE DEVELOPMENT PLANNING

The purpose of the article. Creating a new economic subtree should always be done there must be positive economic and different effects from everyone planned activity. So, directly, financial indicators activities, namely financial results are the most important in management of effective and profitable activity of the enterprise.

Methodology. One of the important methodological tasks is the need to elaborate concept – the purpose of economic forecasting and planning. On state level of forecasting of economic development and social development extends to long-term, medium-term and the short term. They rely on demographic analysis situation in the country, the scientific and technical potential of the accumulated state national wealth, foreign economic circumstances of the country, availability natural fossils and resources, the social component of society as well the chosen path of economic development.

Results. The object of forecasting is economic phenomena, social, scientific and other phenomena, as well as processes in the economy of the state, in it industries and complexes. The subject of economic predictions is qualitative changes and quantitative changes occurring in economy under pressure of aggregate or individual factors within the forecast period. Distinctive prediction features are sound scientific approach to economic development and scientific also technical progress in some conditions and a corresponding short-term evaluation of economic forecasting objects, identification of alternative ones vectors of economic and social development, scientific accumulation material and processing choices of all solutions.

Forecasting should apply to the management processes that are in when the forecast is determined or may be in a rather small range, or be at all, or may be, but need to be influenced by the actions of those factors that cannot be fully or partially determined. All forecasts of economic processes are developed in terms of qualitative basic characteristics the progress and general characterization of the concept and its predictable nature changes. In the simplest case, this indicates the possibility of either inability to trigger any events and quantifications projected metrics, as well as their magnitudes. The correctness of the raw data of theoretical factors and methodological background of the forecast is significant thus affecting its final results and its feasibility use in practice.

In today's market economy, an important role is gained strategic plan. It indicates the perspective of the enterprise and its development management, taking into account the expectations of the market, as well also available production, technological development, scientific knowledge and technical. Strategic planning reflects the division to the general enlarged or framework and to the general software. Strategic planning is actively used to justify investment activity of the enterprise.

Practical implications. A comprehensive approach to the financial assessment and analysis system results and the ability to predict them is important in the future development of the enterprise. Of course, an analysis of the internal system functioning of the enterprise requires constant control and observing interaction factors and influencing goal achievement the subject. Definition of analysis of financial results of the enterprise and their projected level contains a set of factors that influence level of methodology in finding reserves for production growth and its strengthening in the economic environment.

Value/originality. Properly defined approach, systematic analytical methods work in the field of forecasting financial results is crucial role in the future of the entity. This research question is complicated and unambiguous. Trusted, confirmed information about the financial results of the enterprise is available the main bases for effective management.

КЛІЄНТООРІЄНТОВАНІСТЬ: ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ТА СУЧАСНІ ПІДХОДИ ДО ЇЇ ОЦІНКИ

CLIENT ORIENTATION: THEORETICAL FOUNDATIONS AND MODERN APPROACHES TO EVALUATION

УДК 658.8:366
https://doi.org/10.32843/infrastruct36-28

Крамаренко А.В.
к.е.н., доцент,
доцент кафедри менеджменту
Національна металургійна
академія України
Нагорна М.Н.
студентка
Національна металургійна
академія України
Цапко В.В.
студент
Національна металургійна
академія України

У статті досліджено й узагальнено наявні у вітчизняній і зарубіжній практиці визначення поняття «клієнтоорієнтованість». Виділено два основні підходи до його визначення: по-перше, клієнтоорієнтованість як особливий інструмент вибудовування відносин із клієнтами, по-друге, клієнтоорієнтованість, як загальновизнана філософія бізнесу. Сформульовано авторське бачення поняття «клієнтоорієнтованість». Систематизовано принципи клієнтоорієнтованості, які регламентують основні засади щодо взаємодії компанії і клієнта. Досліджено категорію «клієнтоорієнтованість персоналу» та розглянуто її класифікацію. Визначено, що одним із загальновизнаних інструментів побудови клієнтоорієнтованої компанії є стратегія CRM. Охарактеризовано сучасні методи оцінки ефективності формування клієнтоорієнтованості персоналу. Результати цього дослідження є теоретичним підґрунтям для вирішення прикладних і наукових проблем, пов'язаних із розвитком клієнтоорієнтованості.

Ключові слова: *клієнтоорієнтованість, клієнтоорієнтований підхід, клієнтоорієнтованість персоналу, внутрішні і зовнішні клієнти, конкурентоспроможність.*

В статье исследованы и обобщены имеющиеся в отечественной и зарубежной практике определения понятия «клиентоориентированность». Выделены два основных подхода к его определению: во-первых, клиентоориентированность как особый инструмент выстраивания взаимоотношений с клиентами, во-вторых, клиентоориентированность как общепризнанная философия бизнеса. Сформулировано авторское видение понятия «клиентоориентированность». Систематизированы принципы клиентоориентированности, регламентирующие основные принципы по взаимодействию компании и клиента. Исследована категория «клиентоориентированность персонала» и рассмотрена ее классификация. Определено, что одним из общепризнанных инструментов построения клиентоориентированной компании является стратегия CRM. Охарактеризованы современные методы оценки эффективности формирования клиентоориентированности персонала. Результаты данного исследования являются теоретическим основанием для решения прикладных и научных проблем, связанных развитием клиентоориентированности.

Ключевые слова: *клиентоориентированность, клиентоориентированный подход, клиентоориентированность персонала, внутренние и внешние клиенты, конкурентоспособность.*

The purpose of this article is to conduct a comparative analysis of existing scientific views on the essence of the «client orientation» concept, the study of modern methods of assessing the effectiveness of client-oriented personnel formation. The article investigates and generalizes the definitions of the «client orientation» concept in domestic and foreign practice. The study found that there are two main approaches to defining «client orientation». The first approach assumes that client orientation is determined by the high level of staff service that provides special customer service. The second one – is that client orientation is a business philosophy that penetrates all the business processes of an organization, the main purpose of which is customer satisfaction. The author's vision of the concept "client orientation" is formulated. The principles of client orientation, which regulate the basic principles of interrelation between the company and the client, are systematized. The category of «client-oriented personnel» is investigated and its classification is considered. It has been identified that one of the well-known tools for building a client-oriented company is a customer relationship management (CRM) strategy, which will help to build properly the relationships that are based on the individual approach to each client. Modern methods for assessing the effectiveness of the formation of client-oriented personnel are characterized. In the foreign literature the most famous indicator on the basis of which customer satisfaction is evaluated is the Net Promoter Score (NPS) - an indicator of consumer commitment to the company, product and service. Another popular methodical approach in the field of customer satisfaction assessment is the SERVQUAL method. Creating an effective client-oriented system for a company management can be a source of competitive advantage, profit maximization, strengthening competitive positions in the market. The results of this research are the theoretical basis for solving applied and scientific problems related to the development of client orientation.

Key words: *client orientation, client-oriented approach, client-oriented personnel, internal and external clients, competitiveness.*

Постановка проблеми. Одним із найважливіших напрямів розвитку довготривалих стосунків зі споживачем є формування та впровадження клієнтоорієнтованого підходу, який дасть змогу підприємству підвищити його конкурентоспроможність і забезпечити за рахунок повнішого задоволення потреб споживачів максимізацію свого прибутку.

На сучасному етапі динамічного процесу економічного розвитку сформувалися такі умови бізнес-середовища, які вимагають переосмислення поняття «клієнтоорієнтованість», розкриття його сутності.

В [1; 2] зазначається, що впровадження клієнтоорієнтованого підходу дасть підприємствам такі довгострокові переваги:

– збільшення оборотних коштів, доходу і відповідно прибутку компанії за рахунок збільшення кількості задоволених клієнтів;

– повторні покупки від лояльних споживачів товарів і послуг, збільшення середнього чека, що також приводить до істотного підвищення доходів компанії;

– зменшення фінансових витрат на рекламне супроводження товарів і послуг за рахунок рекомендацій від наявних клієнтів, які залишилися задоволені якістю сервісу;

– підвищення лояльності клієнтів до компанії загалом, зміцнення позицій бренда на ринку товарів і послуг у конкретній ніші, сприяння його впізнаванності;

– поліпшення якості самого продукту відповідно до побажань ключових клієнтів під час проведенняопитувань та організації фокус-груп.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Серед зарубіжних науковців найбільший внесок у дослідження теоретичних та практичних питань клієнтоорієнтованості внесли: І. Манн [4], J.C. Narver, S.F. Slater [5], Б. Рижковський [6], A. Kohli, B. Jaworski [7], О.В. Яшина [8], І.А. Аренков [10], С.Н. Апенько [12], Е.А. Семерникова [13], Е. Пейн [14], М.Н. Шавровська [15], серед вітчизняних: А.А. Манорик [1], С.В. Ковальчук [2], А.В. Соколов [3], Н.П. Рябоконь [9], Б.О. Цейко [11].

Постановка завдання. Метою цієї статті є проведення порівняльного аналізу наявних наукових поглядів щодо сутності поняття «клієнтоорієнтованість», дослідження сучасних методик оцінки ефективності формування клієнтоорієнтованості персоналу.

Виклад основного матеріалу дослідження. Незважаючи на велику кількість інформації, у наукових колах досі не сформувалося єдиної думки щодо розуміння категорії «клієнтоорієнтованість», тому виникає необхідність дослідити найбільш популярні визначення цього терміна (таблиця 1).

Систематизація публікацій, присвячених дослідженню поняття «клієнтоорієнтованість», дає змогу виділити два основних підходи до його визначення.

Представники першого напряму трактують клієнтоорієнтованість як особливий інструмент вибудовування відносин із клієнтами, приділяючи особливу увагу роботі персоналу і якості обслуговування.

Представники другого напряму вважають, що формування клієнтоорієнтованості не обмежується тільки професійними компетенціями персоналу. В іноземній науковій літературі [7] зазначається, що більшість науковців переконані, що «клієнтоорієнтованість» – це загальновизнана філософія бізнесу, що пронизує всі бізнес-процеси організації, метою яких є отримання того кінцевого результату, який бажає отримати сам клієнт.

На наш погляд, під клієнтоорієнтованістю слід розуміти концепцію бізнесу, орієнтовану на ефективне задоволення потреб клієнтів, що охоплює всі рівні управління підприємством та спрямована на підвищення стратегічних конкурентних переваг.

В основі клієнтоорієнтованого підходу лежать принципи клієнтоорієнтованості, які регламентують основні засади щодо взаємодії компанії і клієнта. До таких принципів належать [10; 11]:

– індивідуальний підхід, тобто ключовим напрямом є орієнтація на клієнта;

– поняття «клієнт» не обмежується споживачами товару чи послуги, компанія повинна враховувати інтереси внутрішніх клієнтів підрозділів, співробітників і партнерів;

– кожен співробітник повинен розуміти, що його робота впливає на сприйняття споживачами якості послуги чи продукту;

Таблиця 1

Дослідження терміна «клієнтоорієнтованість»

Автор	Визначення
Соколов А.В. [3]	Здатність організації отримувати додатковий прибуток за рахунок глибокого розуміння й ефективного задоволення потреб клієнтів
Манн І. [4]	Така робота компанії, яка ініціює позитивні емоції у наявних клієнтів, що веде до повторних покупок і придбання нових клієнтів за рахунок рекомендацій наявних
Narver J.C., Slater S.F. [5]	Розуміння цільових покупців, задоволення їхніх потреб, повне розуміння їх ланцюжка створення цінності та її розвитку в майбутньому, розуміння потреб не тільки власних клієнтів, але й усіх членів розподільчого каналу
Манорик А.А. [1]	Комплекс маркетингових і організаційних дій компанії, спрямований на максимальне задоволення потреб і перевищення очікувань клієнта (захоплення) з метою збільшення обороту і прибутку компанії, а також скорочення рекламних витрат.
Ковальчук С.В. [2]	Інструмент партнерської взаємодії підприємства і клієнта щодо задоволення його потреб, спрямований на підвищення конкурентних переваг підприємства у довгостроковому періоді, за допомогою відповідних ключових компетенцій організації.
Рижковський Б. [6]	Інструмент управління відносинами з клієнтами, націлений на отримання стійкого прибутку в довгостроковому періоді і базується на трьох критеріях: ключова компетенція, цільові клієнти і рівність позицій
Kohli A., Jaworski B. [7]	Збір ринкової інформації щодо поточних і майбутніх потреб клієнтів, поширення цих знань по всіх департаментах, а також реагування на них у масштабах всієї організації
Яшина О В. [8]	Концепція бізнесу, що включає комплекс заходів, спрямованих на задоволення і формування потреб клієнтів (кінцевих споживачів і торгових посередників), що реалізується на всіх рівнях менеджменту у всіх функціональних підрозділах, орієнтована на інноваційний (проактивний) розвиток із метою досягнення стійкої конкурентної переваги.
Рябоконь Н П. [9]	Ключова компетенція компанії, що виражається в прагненні до встановлення і розвитку партнерських відносин із клієнтами, а також із будь-якими контрагентами як у бізнес-екосистемі, так і всередині організації, що базується на розумінні та задоволенні їхніх як активних, так і латентних потреб та максимізацію прибутку на цій основі.

– прозорість, тобто інтеграція персоналу в процеси прийняття рішень у компанії;

– збільшення швидкості надходження маркетингової інформації, поява нових способів її генерації і методів обробки;

– відповідальність, тобто вбудовування клієнтоорієнтованості в корпоративну культуру і концепцію менеджменту компанії.

Основним суб'єктом, що реалізує клієнтоорієнтований підхід в організації, є її персонал. Під клієнтоорієнтованістю персоналу розуміють «сукупність знань, умінь, навичок, які завдяки відповідній мотивації, цінностям, настановам і особистим якостям співробітників сприяють певній поведінці і встановленню і підтриманню відносин із клієнтами для отримання необхідного результату» [2; 12; 13].

Серед науковців [1; 12; 13] клієнтоорієнтованість персоналу розглядається в трьох аспектах (рисунок 1).

У межах розгляду класифікації з погляду форми відповідальності виділяють індивідуальну та колективну клієнтоорієнтованість. За індивідуальної клієнтоорієнтованості якість обслуговування залежить тільки від одного співробітника, зокрема від того, як він взаємодіє із зовнішніми або внутрішніми клієнтами. За колективної клієнтоорієнтованості задоволеність клієнта залежить від того, як буде працювати ланцюг співробітників, хоча безпосередній контакт здійснюється тільки з одним працівником.

За типом клієнта виділяється зовнішня і внутрішня клієнтоорієнтованість. Як зовнішні клієнти організації розглядаються зазвичай споживачі її продукції або послуг, але є ще й інші стейкхолдери: власники (акціонери, інвестори), кредитори, суспільство, органи влади, екологічні організації, ЗМІ. Проте недостатня зовнішня клієнтоорієнтованість залежить від процесів, що відбуваються всередині компанії, і здебільшого проблема бере своє коріння у внутрішній клієнтоорієнтованості [1]. Тому слід докладніше дослідити це поняття та проаналізувати його вплив на клієнтоорієнтованість зовнішню.

У сучасних вітчизняних компаніях пріоритети віддаються зовнішньому клієнту, який сприймається як джерело доходу, та не досить уваги приділяється потребам клієнта внутрішнього, тобто своїх співробітників. Внутрішня клієнтоорієнтованість визначається загальним рівнем задоволеності співробітників, психологічним кліматом у колективі, рівнем розвиненості корпоративних комунікацій та ін. Задоволеність персоналу позитивно корелює з рівнем лояльності клієнтів. Очевидно, що лояльний персонал працює з більшою самовіддачею і робить більший внесок у розвиток компанії. Саме співробітники здатні перевести цільову зацікавлену аудиторію в лояльних постійних клієнтів компанії.

Є такі ефективні методи підвищення внутрішньої клієнтоорієнтованості:

– створення системи управління персоналом, спрямованої на формування, розвиток і оцінку внутрішньої клієнтоорієнтованості;

– мотивація персоналу, заснована на реальних потребах і цінностях кожного співробітника;

– проведення опитувань серед співробітників про ступінь задоволеності умовами роботи;

– проведення спільних заходів для згуртування колективу;

– формування необхідних систем комунікацій між підрозділами.

Внутрішньоособистісний і демонстраційний види клієнтоорієнтованості важливі з погляду ступеня глибини проникнення цінності клієнтського підходу в особистісні мотиви співробітника. В цьому аспекті значну роль відіграє початкова прихильність менеджера до клієнтоорієнтованості (комунікабельність, любов і повага до інших людей і їхніх потреб), проте вона може бути і розвинена у процесі професійної діяльності.

Одним із загальновизнаних інструментів побудови клієнтоорієнтованої компанії є стратегія CRM, customer relationship management (управління відносинами з клієнтами). Її розглядають такі

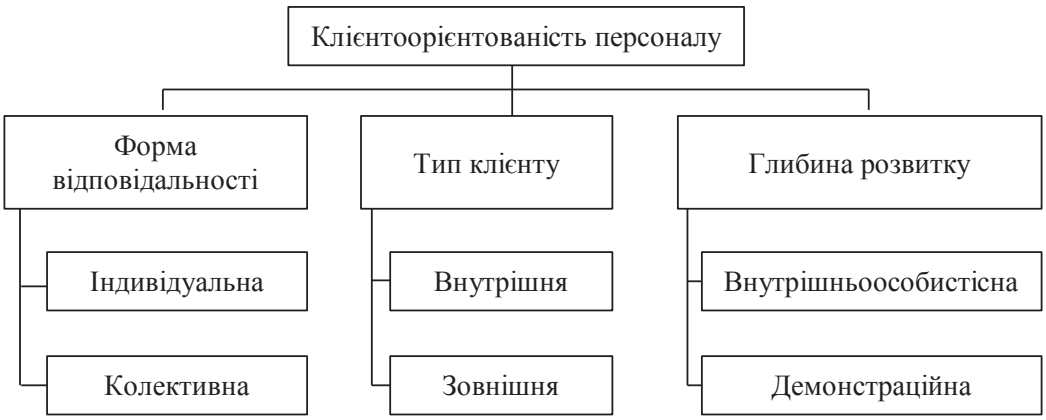

Рис. 1. Класифікація видів клієнтоорієнтованості персоналу

автори, як Е. Пейн, Е. Джон, Ф. Ньюелл, Д. Пепперс, М. Роджерс та ін.

Згідно з визначенням CRM Е. Пейна [14]: «CRM – це стратегічний підхід до управління компанією, яка об'єднує в собі потенціал інтелектуальних технологій і стратегій маркетингу взаємовідносин для підтримки вигідних, тривалих взаємин з клієнтами. Що особливо важливо, CRM відкриває розширені можливості для використання інформації як для розуміння клієнтів, так і для кращого застосування стратегій маркетингу взаємовідносин. Вирішення цього завдання вимагає крос-функціональної інтеграції людей, операцій, процесів та ринкових потужностей, яка стає можлива з використанням інформації, технологій і програмних продуктів».

Багато науковців сходяться на думці про високу роль клієнтоорієнтованості в підтримці конкурентоспроможності компанії. Аналіз в області інструментарію для вимірювання клієнтоорієнтованості персоналу підприємства показав, що для цих цілей застосовується ряд сучасних методичних підходів, оскільки традиційні показники, засновані на вимірі продажів і частки ринку, в умовах клієнтоорієнтованості втрачають свою актуальність.

У зарубіжній літературі найбільш відомим показником, на основі якого оцінюється задоволеність клієнтів є індекс чистої підтримки (Net Promoter Score, NPS) – показник прихильності споживача компанії, продукту, послузі. Індекс готовності здійснювати повторні покупки та рекомендувати знайомим. Показник і методика його оцінки запропоновані американським дослідником Ф. Райхельд. Згідно з цією методикою клієнти діляться на три групи залежно від поставленої оцінки: промоутери, пасивні, детрактори. Кожна з груп демонструє певну модель поведінки, певний тип відносин і вимагає різних дій з боку компанії.

Ще одним популярним методичним підходом у сфері оцінки задоволеності клієнтів є методика SERVQUAL (термін – похідне від двох англійських слів: service (сервіс) і quality (якість)). Цю методику запропонували американські вчені Парасураман, Беррі і Цайтамл. Заснована на опитуванні споживачів і виявленні розриву між очікуванням і сприйняттям послуги. Під час використання цієї моделі в розрахунок беруться п'ять основних параметрів, з яких складається «ідеальний сервіс»: tangibles (фізичний стан), reliability (надійність), responsiveness (чуйність), assurance (впевненість), empathy (емпатія).

Про принципову можливість виміру клієнтоорієнтованості заявляє М.Н. Шавровська [15]. Авторка розрізняє і зіставляє три види ефективності системи формування клієнтоорієнтованості персоналу: соціально-економічну, потребову і цільову. У роботі запропоновано розрахувати інтегральний показник ефективності як середньозважену показників ефективності за основними та допоміжними елементами, до яких відносяться: розвиток, оцінка та мотивування персоналу, відбір, адаптація, кадровий резерв та трудові переміщення.

У роботі [16] розроблена методика оцінки клієнтоорієнтованості персоналу на основі розрахунку загального індексу клієнтоорієнтованості персоналу – GenCOPI (General Customer-Oriented Personnel Index), який складається з об'єктивних і суб'єктивних показників. Об'єктивний індекс клієнтоорієнтованості персоналу – OCOPI (Objective Customer-Oriented Personnel Index), пропонується розраховувати як середньоарифметичну наступних об'єктивних показників зі статистики продажів: індекс повторних продажів, індекс підвищених одноразових продажів, індекс дружніх продажів. Оцінюється кількість клієнтів, які звернулися за товаром за порадою друзів/знайомих/родичів, визначається за допомогою відповідного питання від менеджера компанії під час покупки.

Суб'єктивний індекс клієнтоорієнтованості персоналу – SCOPI (Subjective Customer-Oriented Personnel Index) – науковці пропонують розраховувати як середньоарифметичну суб'єктивних показників зі статистики продажів, таких як: робота продавців, післяпродажне обслуговування. Визначається за допомогою опитування клієнтів компанії, які протягом останнього року купували товари або послуги організації, про ступінь їхньої задоволеності зазначеними двома факторами покупки. Механізм визначення суб'єктивного індексу клієнтоорієнтованості спирається на методику NPS.

Висновки з проведеного дослідження. Дослідження показало, що є два основні підходи до визначення поняття «клієнтоорієнтованість». Перший підхід передбачає, що клієнтоорієнтованість визначається високим рівнем обслуговування персоналу, що забезпечує особливий сервіс для клієнтів. Другий – що клієнтоорієнтованість є філософією бізнесу, що пронизує всі бізнес-процеси організації, головною метою яких є задоволеність клієнтів. Визначено, що одним із загальновизнаних інструментів побудови клієнтоорієнтованої компанії є стратегія CRM, яка допоможе правильно побудувати відносини, які ґрунтуються на індивідуальному підході до кожного клієнта.

В умовах клієнтоорієнтованого управління акценти в оцінці ефективності зміщуються в бік рівня задоволеності клієнтів. Для вимірювання задоволеності використовується низка таких методик, як індекс чистої підтримки (Net Promoter Score, NPS), методика SERVQUAL, розрахунку загального індексу клієнтоорієнтованості персоналу – GenCOPI та ін.

Створення ефективної клієнтоорієнтованої системи управління компанією може бути джерелом конкурентної переваги, отримання максимального прибутку, посилення конкурентних позицій на ринку.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Манорик А.А. Внутренняя и внешняя клиентоориентированность как один из ключевых факторов эффективности организаций B2C-сегмента. *Збірник наукових праць "Сучасні підходи до управління підприємством".* 2018. № 3. С. 169–181.

2. Ковальчук С.В. Клієнтоорієнтованість – сучасне спрямування маркетингової концепції. Актуальні проблеми та перспективи розвитку маркетингового управління: IV Всеукраїнська наук. конф. молодих учених та студентів, 4 листопада 2016 р., Київ: КНУТД, 2016. С. 9–10.

3. Соколов А.В., Рубан К.А. Клієнтоорієнтованість – основна цінність корпоративної культури сучасної організації. *Причорноморські економічні студії.* 2017. Вип. 22. С. 113–115.

4. Манн И. Клиентоориентированность: что делать, как делать, взять и сделать. URL: http://pharma.net.ua/publications/articles/44566-klientoorientirovannost-chto-delat-kak-delat-vzyat-i-sdelat (дата звернення: 21.10.2019).

5. Narver J.C., Slater S.F. The Effect of a Market Orientation on Business Profitability. *Journal of Marketing*. 1990. Vol. 54. no. 4. pp.20–35.

6. Рыжковский Б. Когда клиент голосует деньгами? *Управление компанией.* 2005. № 7. URL: https://www.marketing.spb.ru/lib-mm/btl/money_vote.htm (дата звернення: 21.10.2019).

7. Kohli A., Jaworski B. Market Orientation: The construct, Research Propositions, and Managerial Implication *Journal of Marketing*. 1990. vol. 54. No 2. pp. 1–18. URL: https://pdfs.semanticscholar.org/82e7/864936822e1c97d5ebc9996fab705defcfdb.pdf (дата звернення: 21.10.2019).

8. Яшина О.В. Клиентоориентированность корпорации – сущность категории и основные цели. *Молодежь и наука:* сборник материалов IX Всероссийской науч.-тех. конф. студ., аспир. и молодых ученых с международным участием, посвященной 385-летию со дня основания г. Красноярска. Красноярск: Сибирский федеральный ун-т, 2013. URL: http://conf.sfu-kras.ru/sites/mn2013/section021.html (дата звернення: 21.10.2019).

9. Рябоконь Н.П. До питання формування клієнтоорієнтованості як ключової компетенції компанії. *Ефективна економіка.* 2015. № 11. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/efek_2015_11_50 (дата звернення: 21.10.2019).

10. Аренков И.А., Крылова Ю.В., Ценжарик М.К. Клиентоориентированный подход к управлению бизнес-процессами в цифровой экономике. *Научно-технические ведомости Санкт-Петербургского государственного политехнического университета. Сер.: Экономические науки.* 2017. Т. 10, № 6. URL: http://elib.spbstu.ru/dl/2/j18-215.pdf. (дата звернення: 21.10.2019).

11. Цейко Б.О. Клієнтоорієнтованість, як новітній підхід до організації вантажоперевезень на залізничному транспорті. *Вісник Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля.* 2018. № 2. С. 257–259.

12. Апенько С.Н., Шавровская М.Н. Клиентоориентированность персонала в концепции маркетинга отношений. *Вестник Омского университета. Серия «Экономика».* 2010. № 2. С. 50–56.

13. Семерникова Е.А. Клиентоориентированность: понятие, критерии. *Концепт.* 2014. Спецвыпуск № 17. URL: http://e-kon-cept. ru/2014/14722. htm (дата звернення: 21.10.2019).

14. Пейн Э. Руководство по CRM. Путь к совершенствованию менеджмента клиентов / пер. с англ. С.В. Кривошеин. Минск: Гревцов Паблишер, 2007. 384 с.

15. Шавровская М.Н. Эффективность методов формирования клиентоориентированности персонала. *Вестник Омского университета. Серия «Экономика».* 2011. № 4. С. 225–229.

16. Мухачёва А.В., Димов Э.В. Клиентоориентированность персонала: дефиниционные основы и оценочная практика. *Вестник Томского государственного университета. Экономика.* 2018. №41. С. 95–108.

REFERENCES:

1. Manorik A.A. (2018) Vnutrennyaya i vneshnyaya klientoorientirovannost' kak odin iz klyuchevykh faktorov effektivnosti organizatsiy V2S-segmenta [Internal and external client-orientedity as one of key factors of efficiency of b2c-segment organizations]. *Zbirnyk naukovykh pracj "Suchasni pidkhody do upravlinnja pidpryjemstvom"*, no. 3. pp. 169–181.

2. Kovaljchuk S.V. (2016) Klijentoorijentovanistj – suchasne sprjamuvannja marketynghovoji koncepciji [Client orientation is a modern direction of marketing concept]. Proceedings of the *Aktualjni problemy ta perspektyvy rozvytku marketynghovogho upravlinnja*: *IV Vseukrajinsjka nauk. konf. molodykh uchenykh ta studentiv (Ukraine, Kyiv, November 4, 2016)*, Kyiv: KNUTD, pp. 9–10.

3. Sokolov A.V., Ruban K.A. (2017) Klijentoorijentovanistj – osnovna cinnistj korporatyvnoji kuljtury suchasnoji orghanizaciji [Client orientation – basic value of corporate culture of modern organization]. *Prychornomorsjki ekonomichni studiji.* vol. 22. pp. 113–115.

4. Mann I. Klientoorientirovannost': chto delat', kak delat', vzyat' i sdelat' [Customer focus: what to do, how to do, take and do.]. Available at: http://pharma.net.ua/publications/articles/44566-klientoorientirovannost-chto-delat-kak-delat-vzyat-i-sdelat (accessed 21 October 2019).

5. Narver J.C., Slater S.F. (1990) The Effect of a Market Orientation on Business Profitability. *Journal of Marketing*. vol. 54. no. 4. pp.20–35.

6. Ryzhkovskiy B. (2005) Kogda klient golosuet den'gami? [When does a customer vote in cash?]. *Upravlenie kompaniey.* [Company management] (electronic journal), no. 7. Available at: https://www.marketing.spb.ru/lib-mm/btl/money_vote.htm (accessed 21 October 2019).

7. Kohli A., Jaworski B. (1990) Market Orientation: The construct, Research Propositions, and Managerial Implication. *Journal of Marketing*. vol. 54. no. 2. pp. 1–18. Available at: https://pdfs.semanticscholar.org/82e7/864936822e1c97d5ebc9996fab705defcfdb.pdf (accessed 21 October 2019).

8. Yashina O.V. (2013) Klientoorientirovannost' korporatsii – sushchnost' kategorii i osnovnye tseli [The customer focus of the corporation is the essence of the category and the main goals]. Proceedings of the *Molodezh' i nauka:* sbornik materialov IKh Vserossiyskoy nauch.-tekh. konf. stud., aspir. i molodykh uchenykh s mezhdunarodnym uchastiem, posvyashchennoy 385-letiyu so dnya osnovaniya g. Krasnoyarska s (Russia, Krasnoyarsk, 2013), Krasnoyarsk: Sibirskiy

federal'nyy un-t Available at: http://conf.sfu-kras.ru/sites/mn2013/section021.html (accessed 21 October 2019).

9. Rjabokonj N.P. (2015) Do pytannja formuvannja klijentoorijentovanosti jak kljuchovoji kompetenciji kompaniji [On the issue of formation customer relationship as a key competence of the company]. *Efektyvna ekonomika* (electronic journal), no. 11. Available at: URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/efek_2015_11_50 (accessed 21 October 2019).

10. Arenkov I.A., Krylova Yu.V., Tsenzharik M.K. (2017) Klientoorientirovannyy podkhod k upravleniyu biznes-protsessami v tsifrovoy ekonomike [Customer-centric approach to business process management in the digital economy]. *Nauchno-tekhnicheskie vedomosti Sankt-Peterburgskogo gosudarstvennogo politekhnicheskogo universiteta. Ser.: Ekonomicheskie nauki* (electronic journal), vol. 10, no. 6. Available at: http://elib.spbstu.ru/dl/2/j18-215.pdf (accessed 21 October 2019).

11. Cejko B.O. (2018) Klijentoorijentovanistj, jak novitnij pidkhid do orghanizaciji vantazhoperevezenj na zaliznychnomu transporti [Circularity, a new approach to organization of cargo transportation on railway transport]. *Visnyk Skhidnoukrajinsjkogho nacionaljnogho universytetu imeni Volodymyra Dalja*, no. 3, pp. 257–259.

12. Apen'ko S.N., Shavrovskaya M.N. (2010) Elevatsiya kontsentratsii triglitseridov v plazme krovi i kardiovaskulyarnyy risk [Klientoorientirovannost' personala v kontseptsii marketinga otnosheniy]. *Vestnik Omskogo universiteta. Seriya «Ekonomika»*, no. 2, pp. 50–56.

13. Semernikova E.A. (2014) Klientoorientirovannost': ponyatie, kriterii [Customer focus: the concept, the criteria]. *Kontsept* (electronic journal), vol. 17. Available at: http://e-kon-cept. ru/2014/14722. htm (accessed 21 October 2019).

14. Peyn E. (2007) *Rukovodstvo po CRM. Put' k sovershenstvovaniyu menedzhmenta klientov* [Handbook of CRM: Achieving Excellence in Customer Management]. Minsk: Grevtsov Pablisher. (in Russian)

15. Shavrovskaya M.N. (2011) Effektivnost' metodov formirovaniya klientoorientirovannosti personala [Effect of methods forming of customer-oriented's personal]. *Vestnik Omskogo universiteta. Seriya «Ekonomika»*, no. 4, pp. 225–229.

16. Mukhacheva A.V., Dimov E.V. (2018) Klientoorientirovannost' personala: definitsionnye osnovy i otsenochnaya praktika [Client-oriented personnel: the definition of bases and appraisal practice]. *Vestnik Tomskogo gosudarstvennogo universiteta. Ekonomika*, no. 41, pp. 95–108.

Kramarenko Alice
Candidate of Economic Sciences, Associate Professor,
Senior Lecturer at Department of Management
National Metallurgic Academy of Ukraine
Nagorna Natalya
Student
National Metallurgic Academy of Ukraine
Tsapko Vladyslav
Student
National Metallurgic Academy of Ukraine

CLIENT ORIENTATION: THEORETICAL FOUNDATIONS AND MODERN APPROACHES TO EVALUATION

The purpose of the article. The purpose of this article is to conduct a comparative analysis of existing scientific views on the essence of the «client orientation» concept, the study of modern methods of assessing the effectiveness of client-oriented personnel formation.

Methodology. Methods of comparison and generalization, analysis and synthesis, groupings and classifications were used.

Results. The article investigates and generalizes the definitions of the «client orientation» concept in domestic and foreign practice. The study found that there are two main approaches to defining «client orientation». The first approach assumes that client orientation is determined by the high level of staff service that provides special customer service. The second one – is that client orientation is a business philosophy that penetrates all the business processes of an organization, the main purpose of which is customer satisfaction. The author's vision of the concept "client orientation" is formulated.

In our opinion, client orientation should be understood as a business concept focused on effective customer satisfaction, covering all levels of enterprise management and aimed at increasing strategic competitive advantage.

The principles of client orientation, which regulate the basic principles of interrelation between the company and the client, are systematized.

The main entity that implements the client-oriented approach in the organization is its staff. The customer orientation of the staff means the set of knowledge and skills that, through appropriate motivation, values, attitudes and personal qualities of employees, contribute to a certain behaviour, the establishment and maintenance of relationships with clients to obtain the desired result.

It has been identified that one of the well-known tools for building a client-oriented company is a customer relationship management (CRM) strategy, which will help to build properly the relationships that are based on the individual approach to each client.

In a customer-oriented management the emphasis in performance appraisal shifts to the level of customer satisfaction. In the foreign literature the most famous indicator on the basis of which customer satisfaction is evaluated is the Net Promoter Score (NPS) – an indicator of consumer commitment to the company, product and service. An index of willingness to make repeat purchases and to recommend to friends. Indicator and method of its estimation are offered by the American researcher F. Reichheld. According to this methodology, clients are divided into 3 groups, depending on the rating: promoters, passives, detractors. Each group shows a specific behaviour pattern, a certain type of relationship, and requires different actions from the side of the company.

Another popular methodical approach in the field of customer satisfaction assessment is the SERVQUAL (term derived from two English words: service and quality) method. This technique was proposed by American scientists A. Parasuraman, L. Berry and V. Zeithaml. Based on the consumer surveys and the identification of the gap between service expectations and perceptions. When using this model, five basic parameters are taken into account, of which the «perfect service» consists: tangibles, reliability, responsiveness, assurance, empathy.

Also, various integral metrics are used to measure customer satisfaction, one of which is the General Customer-Oriented Personnel Index, which consists of the OCOPI (Objective Customer-Oriented Personnel Index) and SCOPI (Subjective Customer-Oriented Personnel Index).

Practical implications. Creating an effective client-oriented system for a company management can be a source of competitive advantage, profit maximization, strengthening competitive positions in the market.

Value/originality. The results of this study are the theoretical basis for solving applied and scientific problems related to the development of client orientation maximization.

УПРАВЛІННЯ ТА ПЛАНУВАННЯ КОМЕРЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВА

MANAGEMENT AND PLANNING OF ENTERPRISE COMMERCIAL ACTIVITIES

УДК 658:65.014.1
https://doi.org/10.32843/infrastruct36-29

Кудінов В.В.
д.т.н., професор,
професор кафедри обліку
та менеджменту
Криворізький факультет
Запорізького національного
університету
Васильєва С.І.
к.е.н., доцент,
доцент кафедри обліку та менеджменту
Криворізький факультет
Запорізького національного
університету
Ігнатова О.М.
к.е.н., доцент,
доцент кафедри обліку та менеджменту
Криворізький факультет
Запорізького національного
університету

У статті досліджено і розкрито сутність та значення інформаційного забезпечення процесу управління підприємством. Використання всіх показників, що представляють інтерес, сформованих із зовнішніх і внутрішніх джерел дає змогу створити на кожному підприємстві цілеспрямовану систему інформаційного забезпечення, орієнтовану як на прийняття стратегічних рішень, так і на ефективне поточне й оперативне керування результативністю діяльності підприємства. Розглянуто основні види та джерела інформації на підприємстві та визначено тенденції стратегічного управління інформаційним забезпеченням підприємств. Проведено аналіз інформаційного забезпечення процесу стратегічного управління підприємством, що дало змогу розробити рекомендації щодо використання нових інформаційних технологій в інформаційно-аналітичному забезпеченні стратегічного управління й є підґрунтям інформаційної підтримки управління.
Ключові слова: *підприємство, інформація, інформаційне забезпечення, інформаційні технології, маркетингове дослідження, стратегічне управління.*

В статье исследованы и раскрыты сущность и значение информационного обеспечения процесса управления предприятием. Использование всех показателей, представляющих интерес, формируемых из внешних и внутренних источников, позволяет создать на каждом предприятии целенаправленную систему информационного обеспечения, ориентированную как на принятие стратегических решений, так и на эффективное текущее и оперативное управление результативностью деятельности предприятия. Рассмотрены основные виды и источники информации на предприятии и определены тенденции стратегического управления информационным обеспечением предприятий. Проведен анализ информационного обеспечения процесса стратегического управления, что позволило разработать рекомендации по использованию новых информационных технологий в информационно-аналитическом обеспечении стратегического управления как основу информационной поддержки.
Ключевые слова: *предприятие, информация, информационное обеспечение, информационные технологии, маркетинговое исследование, стратегическое управление.*

The essence and importance of information support of the enterprise management process are investigated and revealed in the article. The use of all indicators of interest, formed from external and internal sources, allows to create a purposeful system of information support for each enterprise, oriented both on making strategic decisions, as well as on effective current and operational management of the performance of trading enterprise activity. The basic types and sources of information at the enterprise are considered and tendencies of strategic management of information support of the enterprises are determined. The analysis of information support of the process of strategic management of the enterprise was carried out, which made it possible to develop recommendations on the use of new information technologies in the information and analytical support of strategic management. To eliminate the shortcomings and improve the information support of the strategic management process of the enterprise under study, the following recommendations have been developed: the use of information technology will give the manager and professionals the opportunity to quickly access any accumulated information and effectively use it in the decision-making process, will facilitate the communication of information to the place of creation and use of knowledge. To improve management information support, an information support system should be established that will allow for more informed management decisions and increase the flexibility of enterprise management. The organization of an automated workplace should be based on the fulfillment of new functions: data entry, database maintenance, work with screen forms as documents, new forms of presentation of productive information (graphic, multi-window data display) are used. The organization of information support of the strategic management process should provide for the definition of consumers and suppliers of information, the order of requests and responses to requests for information, the establishment of information support departments of management, the allocation of centers of responsibility for certain information support processes, the formalization of responsibility distribution, the proper staffing of the process of information support management. The collection of information on strategic management should include the use of all planned sources of information receipt and the use of modern technologies of search and accumulation, structuring and storage of information.
Key words: *enterprise, information, information support, information technology, marketing research, strategic management.*

Постановка проблеми. Глибокі зміни в політичній, економічній, соціальній сферах, що відбуваються в Україні, спрямовані на становлення нової економічної системи, заснованої на ринкових відносинах. Ключовими технологіями ринкової економіки є менеджмент, маркетинг та інформаційні технології.

Вивчення проблем інформаційного забезпечення управління діяльністю має як теоретичне, так і пряме практичне значення, тому вивчення, розуміння внутрішніх механізмів інформаційного забезпечення дає змогу виробити ефективну політику підприємствами торгівлі, створити «режим найбільшого сприяння» підвищенню продуктивності праці.

З інформаційного погляду ключовим моментом є система підтримки маркетингового управління підприємством. Основною метою побудови даної системи є забезпечення інформаційної і методичної підтримки підготовки прийняття рішень у сфері п'ять «Р» менеджерами підприємства на основі фактографічного й статистичного аналізу та прогнозу основних економічних і фінансових показників.

Побудова даної системи вимагає, передусім, правильної організації маркетингової інформаційної системи, тому що вона є основним чинником обґрунтованості прийнятих управлінських рішень. На сучасному етапі процесу управління підприємствами ставиться таке завдання: на базі повсюдного впровадження ПЭВМ створити інтегровані автоматизовані системи управління підприємством і тим самим забезпечити гнучке реагування на потребі ринку, мінімізувати витрати звертання

й одержати додаткові переваги в конкурентній боротьбі за покупця.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання інформаційного забезпечення процесу управління підприємства розглянуто в роботах багатьох як закордонних, так і вітчизняних учених: Л.В. Балабанової, Т.І. Алачевої, О.С. Виханського, А.Н. Германчук, В.Г. Герасимчук, Ф. Котлера, В.С. Соловьева, М.П. Переверзева, В.П. Федько, Л.С. Шевченко та ін. [1–7]. Проте системи інформаційного забезпечення процесу управління підприємством недостатньо використовуються на практиці, що і зумовлює актуальність представленого дослідження.

Постановка завдання. Метою статті є дослідження теоретичних і практичних аспектів, а також розроблення заходів щодо вдосконалювання системи інформаційного забезпечення процесу стратегічного управління комерційною діяльність підприємства як основи формування управлінських рішень та розроблення рекомендацій щодо використання її на практиці.

Виклад основного матеріалу дослідження. «Реалізація концепції стратегічного управління на підприємстві торкається всіх аспектів його діяльності; однак оскільки інформація – це предмет управлінської праці, а більшість важелів впливу суб'єкта управління на об'єкт мають інформаційний характер, перебудовувати інформаційно-аналітичне забезпечення стратегічного управління згідно з вибраними стратегіями треба дуже ретельно. Під час розгляду ресурсних, функціональних і комплексних стратегій кожне підприємство повинно:

– визначити тип та обсяги необхідної для стратегічної діяльності інформації;

– розробити ефективну систему збирання, обробки, використання та зберігання інформації;

– вжити заходів для запобігання негативному ефекту використання недостовірної інформації;

– створити умови для ефективного використання необхідної інформації для прийняття стратегічних рішень.

Стратегічні рішення безпосередньо визначають долю підприємства, впливають на його розвиток і життєздатність. Обґрунтованість рішень, що приймаються, залежить від інформації, на якій вони базуються, а ціна помилок постійно зростає» [8].

«Існуючі інформаційні системи надають керівникам підприємств інформацію, що зорієнтована переважно на внутрішнє середовище – технологію, організацію виробництва, фінансово-економічні ретроспективні показники тощо – і характеризує його. Інформація про зовнішнє середовище має фрагментарний, несистемний характер. Немає інформації про економічні тенденції, науково-технічні досягнення, ринки та конкуренцію на них, споживачів та їхні потреби тощо. До того ж бракує соціально-політичної інформації, збиранням і аналізом якої навіть науково-дослідні інститути мало займаються. Усе це призводить до домінування суб'єктивних уявлень про ситуацію на підприємстві та поза ним, що не дає змоги складати обґрунтовані прогнози та приймати стратегічні рішення про пристосування до майбутнього та формування самого майбутнього» [9].

Стратегічні інформаційні потреби підприємства охоплюють усе, що може вплинути на довгострокову діяльність підприємства, непередбачені випадковості, пов'язані зі змінами у середовищі (у тому числі з форс-мажорними обставинами), навіть інформацію про події, що перебувають за межами безпосередньої діяльності та впливу, але можуть змінити долю підприємства. Стратегічні інформаційні потреби залежать від тих стратегічних цілей, які підприємство ставить перед собою.

На сучасному етапі процесу стратегічного управління підприємствами ставиться таке завдання: на базі повсюдного впровадження ПЭВМ створити інтегровані автоматизовані системи управління підприємством і тим самим забезпечити гнучке реагування на потребі ринку, мінімізувати витрати звертання й одержати додаткові переваги в конкурентній боротьбі за покупця.

«Проблеми інформаційного забезпечення:

− приховування потрібної інформації під приводом комерційної таємниці;

− відсутність часу у керівників на те, щоб глибоко вникнути в сам процес одержання інформації;

− відсутність можливості і бажання вкладати необхідні фінансові засоби в упорядкованість інформації для вирішення виникаючих проблем;

− прагнення одержати результат відразу, не з огляду на необхідний часовий масштаб збору й оцінки інформації;

− звичка приймати рішення в поспіху на основі надходження «сирої» інформації;

− виникнення помилок у процесі збору й оцінки інформації;

− утрата контролю над процесом збору, оцінки і переробки необхідної інформації стратегічного значення;

− фізична неможливість простежити за всіма різноманітними джерелами маркетингової інформації;

− орієнтація на приховування інформації від «низів»;

− прагнення монополізувати інформацію на вищих рівнях управління;

− недооцінка сигнальної інформації з нижніх рівнів управління;

− низька культура професійного спілкування, що спотворює комунікації, деформує циркуляцію інформації;

− виникнення слухів, що заповнюють недостатність інформації і негативно впливають на прийняття управлінських рішень;

– недосконалість діючих інформаційних потоків між рівнями і між функціональними підрозділами одного рівня» [10, с. 344].

Рішення всіх цих проблем (рис. 1) буде сприяти підвищенню якості інформаційного забезпечення і використання сучасних інформаційних технологій в удосконалюванні управлінської діяльності підприємств.

На підставі спостережень і опитувань керівників та фахівців підрозділів цих підприємств була здійснена експертна оцінка якісних показників конкурентоспроможності за 10-бальною шкалою.

Було проведено дослідження ТОВ «Рондо» і ТОВ «Борисфен трейдінг». Як свідчать дані таблиці, обидва підприємства-конкурента мають досить високу оцінку за всіма якісними показниками конкурентоспроможності, однак ТОВ «Рондо» має більше конкурентних переваг майже за всіма показниками і його підсумок становить 92 бали, тоді як у ТОВ «Борисфен трейдінг» загальна оцінка становила 80 балів. Результати проведених досліджень нами були узагальнені та відображені в профілі діяльності підприємств-конкурентів (табл. 1).

Профіль діяльності ще раз наочно показує, що досліджуване підприємство менш конкурентоспроможне, ніж ТОВ «Рондо», оскільки набрана ним загальна кількість балів становить 110, а підприємства-конкурента – 155 бали.

Стратегічне управління ТОВ «Борисфен трейдінг» зв'язано з використанням значної кількості розрахункових операцій, прогнозуванням і оптимізацією необхідних показників, розглядом значної кількості варіантів та вибором оптимального з них. Можливість формалізації переважної більшості завдань щодо управлінню підприємством, використання сучасних економіко-математичних методів і моделей для рішення слабко структурованих задач у ТОВ «Борисфен трейдінг» забезпечить ефективність використання персональних комп'ютерів (ПК) під час виконання фахівцями різних функцій.

У ТОВ «Борисфен трейдінг» інформаційна підтримка стратегічного управління діяльністю підприємства (рис. 2) повинна, насамперед, забезпечити ефективне інформаційне забезпечення управління діяльністю підприємства та своєчасну діагностику позиції підприємства, сприяючи підвищенню швидкості та ефективності реакції керівництва на зміни в зовнішньому та внутрішньому середовищі підприємства.

Формування інформаційного забезпечення передбачає розроблення прогресивної системи маркетингової інформації (СМІ) – складової

Рис. 1. Сучасні проблеми і тенденції розвитку інформаційного забезпечення процесу стратегічного управління підприємством

Джерело: [10, с. 186]

Таблиця 1

Профіль полярності ТОВ «Борисфен трейдінг»

№ п/п	Показники	Бали																		
		9	8	7	6	5	4	3	2	1	0	-1	-2	-3	-4	-5	-6	-7	-8	-9
1	Ринкова частка																			
2	Прибуток від операційної діяльності																			
3	Чистий прибуток																			
4	Обсяг продажу																			
5	Рентабельність																			
6	Рівень витрат																			
7	Товарообіговість																			
8	Продуктивність праці																			
9	Ресурсовіддача																			
	Коефіцієнт співвідношення власних та залучених коштів																			
	Широта асортименту																			
	Частка товарів ринкової новизни																			
	Адаптивність каналів збуту																			
	Ціна товарів																			
	Рівень сучасності обладнання																			
	Додаткові послуги																			
	Послуги щодо тестування товару																			
	Розміщення підприємства																			
	Якість обслуговування																			
	Доставка																			
	Стимулювання покупців																			
	Витрати на рекламу																			
	Стимулювання працівників																			
	Імідж підприємства																			

частини інформаційної системи управління (ІСУ). СМІ необхідна на кожному підприємстві, вона повинна займати центральне місце у діяльності служби маркетингу і бути основою для прийняття управлінських рішень. СМІ охоплює такі підсистеми (блоки): блок збору інформації, систематизацію даних, блок обробки інформації, блок використання інформації.

Рис. 2. Рекомендована система інформаційної підтримки управління діяльністю підприємства ТОВ «Борисфен трейдінг»

Підсистема збору інформації займає значне місце серед усіх маркетингових операцій. При цьому, враховуючи складність середовища функціонування, ТОВ «Борисфен трейдінг» необхідно використовувати комп'ютеризовані інформаційні системи маркетингу. Природно, що їх створення пов'язано з високою трудоємністю, значними витратами, необхідністю мати у штаті професіоналів відповідної кваліфікації.

Для усунення недоліків і вдосконалення інформаційного забезпечення процесу стратегічного управління досліджуваного підприємства розроблено такі рекомендації:

1. Застосування інформаційних технологій надасть керівнику і фахівцям ТОВ «Борисфен трейдінг» можливість оперативно одержувати доступ до будь-якої накопиченої інформації й ефективно використовувати її в процесі прийняття рішень, буде сприяти повідомленню інформації до місця створення і використання знань.

2. Для поліпшення інформаційної підтримки управління у ТОВ «Борисфен трейдінг» повинна бути сформована система інформаційної підтримки, яка дасть змогу приймати більш обґрунтовані управлінські рішення, підвищити гнучкість управління підприємством.

3. Організація АРМ у ТОВ «Борисфен трейдінг» повинна ґрунтуватися на виконанні нових функцій: уведення даних, ведення баз даних, робота з екранними формами як із документами, використовуються нові форми представлення результативної інформації (графічна, багатовіконне відображення даних).

4. Організація інформаційного забезпечення процесу стратегічного управління ТОВ «Борисфен трейдінг» повинна передбачати визначення

споживачів та постачальників інформації, порядку запитів та відповідей на запити інформації, створення підрозділу інформаційної підтримки управління, виділення центрів відповідальності за певні процеси інформаційного забезпечення, формалізацію розподілу відповідальності, належне кадрове забезпечення процесу інформаційної підтримки управління.

5. Збір інформації щодо стратегічного управління ТОВ «Борисфен трейдінг» повинен передбачати використання всіх запланованих джерел надходження інформації та використання сучасних технологій пошуку, накопичення, структуризації та збереження інформації.

6. Основним напрямом удосконалення інформаційного забезпечення в ТОВ «Борисфен трейдінг» є створення та застосування системи маркетингової інформації, яка базується на сучасних апаратно-програмних засобах, інформаційних технологіях, розподіленій обробці даних у мережах, на використані економіко-математичних методів і моделей, систем підтримки прийняття рішень та експертних систем.

7. Формування інформаційного забезпечення стратегічного управління ТОВ «Борисфен трейдінг» повинно передбачати розроблення прогресивної системи маркетингової інформації (СМІ) – складової частини інформаційної системи управління (ІСУ). Вона повинна бути основою для прийняття управлінських рішень та охоплювати такі підсистеми (блоки): блок збору інформації, систематизацію даних, блок обробки інформації, блок використання інформації.

8. Система діагностики маркетингового середовища ТОВ «Борисфен трейдінг» повинна містити такі елементи: моніторинг основних чинників макросередовища підприємства, дослідження безпосереднього оточення підприємства та маркетинговий зріз внутрішнього середовища цього підприємства.

Висновки з проведеного дослідження. Аналіз руху інформаційних потоків показав, що в ТОВ «Борисфен трейдінг» не забезпечується наявність у кожному документі необхідної і достатньої для ухвалення рішення інформації, чітка її адресність; не завжди чітко визначено джерела і споживачі інформації; не організовані раціональні потоки інформації за рахунок усунення дублювання документів і показників, що містяться в документах.

Основним напрямом удосконалення інформаційно-аналітичного забезпечення стратегічного управління в ТОВ «Борисфен трейдінг» є створення та застосування системи маркетингової інформації, яка базується на сучасних апаратно-програмних засобах, інформаційних технологіях, розподіленій обробці даних у мережах, на використані економіко-математичних методів і моделей, систем підтримки прийняття рішень та експертних систем. Організація інформаційного забезпечення процесу стратегічного управління ТОВ «Борисфен трейдінг» повинна передбачати визначення споживачів та постачальників інформації, порядку запитів та відповідей на запити інформації, створення підрозділу інформаційної підтримки управління, виділення центрів відповідальності за певні процеси інформаційного забезпечення, формалізацію розподілу відповідальності, належне кадрове забезпечення процесу інформаційної підтримки управління.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Ансофф И. Новая корпоративная стратегия. Серия «Теория и практика менеджмента» : учебное пособие. Санкт-Петербург : Питер, 1999. 416 с.

2. Герасимчук В.Г. Стратегічне управління підприємством. *Графічне моделювання* : навчальний посібник. Київ : КНЕУ, 2000. 360 с.

3. Волков О.И., В.К. Скляренко. Экономика предприятия : курс лекций. Москва : ИНФРА-М, 2003. 280 с.

4. Балабанова Л.В. Инфомационное обеспечение обоснования управленческих решений в условиях маркетинговой ориентации предприятия : монография. Донецк : ДонГУЭТ, 2003. 143 с.

5. Соловьев В.С. Стратегический менеджмент : учебник. Ростов-на-Дону : Феникс, 2002. 448 с.

6. Переверзев М.П., Шайденко Н.А., Басовский Л.Е. Менеджмент : учебник. Москва : ИНФРА-М, 2008. 288 с.

7. Федько В.П. Основы маркетинга : учебник. Ростов-на-Дону : Феникс, 2002. 480 с.

8. Фатхутдинов Р. Стратегический менеджмент. Москва : Интел-Синтез, 2006. 640 с.

9. Информационное обеспечение стратегического управления и планирования. URL : http://www.stplan.ru/articles/theory/stplinfo.htm (дата звернення: 11.10.2019).

10. Капоненко А.Л., Панкрухин А.П. Стратегическое управление : учебник. Москва : Омега-Л, 2004. 472 с.

REFERENCES:

1. Ansoff, Y. (1999). *Novaia korporatyvnaia stratehyia. Seryia: Teoryia y praktyka menedzhmenta: uchebnoe posobye* [New corporate strategy. Series: Theory and practice of management: a training manual]. St. Petersburg: Piter. (in Russian)

2. Herasimchuk, V.H. (2000*). Stratehichne upravlinnia pidpryiemstvom. Hrafichne modeliuvannia: navch. posib* [Strategic management of the enterprise. Graphic Modeling: Tutorial tool.]. Kyiv: KNEU. (in Ukraine)

3. Volkov, O.Y. and Skliarenko, V.K. (2003). *Ekonomyka predpryiatyia: kurs lektsyj* [Business Economics: Lecture Course] Moscow. YNFRA-M. (in Russian)

4. Balabanova, L.V. (2003). *Ynfomatsyonnoe obespechenye obosnovanyia upravlencheskykh reshenyj v uslovyiakh marketynhovoj oryentatsyy predpryiatyia: monohrafyia* [Information support for substantiating managerial decisions in a marketing orientation of the enterprise: monograph]. Donetsk: DonHUET. Ukraine.

5. Solov'ev, V.S. (2002). *Stratehycheskyj menedzhment: uchebnyk* [Strategic Management: A Textbook]. Rostov-na-Donu: Fenyks. (in Russian)

6. Pereverzev, M.P. Shajdenko, N.A. and Basovskyj, L.E. (2008). *Menedzhment: uchebnyk. Menedzhment: uchebnyk*. [Management: textbook]. Moscow: YNFRA-M. (in Russian)

7. Fed'ko, V.P. (2002). *Osnovy marketynha: uchebnyk*. [Marketing Basics: A Textbook]. Rostov-na-Donu: Fenyks. (in Russian)

8. Fatkhutdynov, R. (2002). *Stratehycheskyj menedzhment*. [Strategic management]. Moscow: Byznes-shkola «Yntel-Syntez». (in Russian)

9. Informatsionnoe obespechenie strategicheskogo upravleniya i planirovaniya [Information support for strategic management and planning] available at: http://www.stplan.ru/articles/theory/stplinfo.htm (accessed 11 October 2019).

10. Kaponenk, A.L. and Pankrukhyn, A.P. (2004). *Stratehycheskoe upravlenye: uchebnyk* [Strategic management: a textbook] Moscow: Omeha-L. (in Russian)

Kudinov Valentin
Doctor of Economic Sciences, Professor,
Professor of the Department of Accounting and Management
Faculty of Kryvyi Rih
Zaporizhzhya National University
Vasylieva Svitlana
Candidate of Economic Sciences, Associate Professor,
Senior Lecturer at Department of Accounting and Management
Faculty of Kryvyi Rih
Zaporizhzhya National University
Ignatova Olena
Candidate of Economic Sciences, Associate Professor,
Senior Lecturer at Department of Accounting and Management
Faculty of Kryvyi Rih
Zaporizhzhya National University

MANAGEMENT AND PLANNING OF ENTERPRISE COMMERCIAL ACTIVITIES

The purpose of the article. Studying problems of information support of activity management has both theoretical and direct practical value. Therefore, the study, understanding of the internal mechanisms of information support allows you to develop an effective policy for trade enterprises, to create a "mode of greatest assistance" to increase productivity. The purpose of the article is to study the theoretical and practical aspects, as well as to develop measures to improve the system of information support to the process of strategic management of commercial activity of the enterprise as a basis for the formation of management decisions and to develop recommendations for its use in practice.

Methodology. In the course of the research common scientific methods were used: analogy, system analysis, formalization; methods of economic and statistical analysis: tabular (for presentation of calculations and specific research results), graphical, comparison, grouping; marketing methods: matrix method; observations, surveys; methods of expert diagnostics.

Results. Analysis of the flow of information flows showed that the enterprise does not ensure the presence in each document necessary and sufficient for decision making information, its clear targeting; sources and consumers of information are not always clearly identified; rational flows of information are not organized by eliminating duplication of documents and indicators contained in documents. The main direction of improvement of information-analytical support of strategic management is creation and application of marketing information system, which is based on modern hardware and software, information technologies, distributed processing of data on networks, using economic-mathematical methods and models, decision support systems and expert systems. The organization of information support of the strategic management process should provide for the definition of consumers and suppliers of information, the order of requests and responses to requests for information, the establishment of information support departments of management, the allocation of centers of responsibility for certain information support processes, the formalization of responsibility distribution, the proper staffing of the process of information support management.

Practical implications. To eliminate the shortcomings and improve the information support of the strategic management process of the enterprise under study, the following recommendations have been developed: the use of information technology will give the manager and professionals the opportunity to quickly access any accumulated information and effectively use it in the decision-making process, will facilitate the communication of information to the place of creation and use of knowledge. To improve management information

support, an information support system should be established that will allow for more informed management decisions and increase the flexibility of enterprise management. The organization of an automated workplace should be based on the fulfillment of new functions: data entry, database maintenance, work with screen forms as documents, new forms of presentation of productive information (graphic, multi-window data display) are used. The organization of information support of the strategic management process should provide for the definition of consumers and suppliers of information, the order of requests and responses to requests for information, the establishment of information support departments of management, the allocation of centers of responsibility for certain information support processes, the formalization of responsibility distribution, the proper staffing of the process of information support management. The collection of information on strategic management should include the use of all planned sources of information receipt and the use of modern technologies of search and accumulation, structuring and storage of information. The basic direction of improvement of information support is creation and application of the system of marketing information, which is based on modern hardware and software, information technologies, distributed processing of data in networks, using economic - mathematical methods and models, decision support systems and expert systems. The formation of strategic management information support should involve the development of a progressive marketing information system - an integral part of the management information system. It should be the basis for managerial decision-making and cover the following subsystems (blocks): information gathering unit, data systematization, information processing unit, information utilization unit. The system of diagnostics of the marketing environment should contain the following elements: monitoring of the main factors of the macro-environment of the enterprise, research of the immediate environment of the enterprise and marketing section of the internal environment of the enterprise.

Value/originality. The essence and importance of information support of the enterprise management process are revealed. The use of all indicators of interest, formed from external and internal sources, allows to create in each enterprise a purposeful system of information support, oriented both on making strategic decisions, and on effective current and operative management of efficiency of activity of the enterprise.

УПРАВЛІННЯ ТРУДОВОЮ АКТИВНІСТЮ ПЕРСОНАЛУ ПІДПРИЄМСТВА
LABOR ACTIVITY MANAGEMENT OF THE ENTERPRISE PERSONNEL

УДК 331.108.5
https://doi.org/10.32843/infrastruct36-30

Лизанець А.Г.
к.е.н., доцент,
доцент кафедри менеджменту
та управління економічними процесами
Мукачівський державний університет
Пугачевська К.Й.
к.е.н., доцент,
доцент кафедри менеджменту
та управління економічними процесами
Мукачівський державний університет
Човрі Д.В.
магістр
Мукачівський державний університет

У статті досліджено та узагальнено поняття «трудова активність». Обґрунтовано доцільність розмежування потенційної та реальної трудової активності персоналу. Систематизовано об'єктивні та суб'єктивні показники трудової активності. Визначено управління трудовою активністю персоналу підприємства як сукупність заходів, спрямованих на максимальне наближення реальної трудової активності до потенційної з метою виконання поставлених завдань, нарощування кількісних та якісних результатів праці. До основних складників процесу управління трудовою активністю віднесено формування організаційних умов для здійснення ефективної трудової діяльності персоналу та безпосередній вплив на трудову поведінку працівників засобами мотивації, оцінювання та професійного розвитку. Визначено залежність реальної трудової активності від застосовуваних методів функціональної та чисельної адаптації персоналу. Ідентифіковано чинники удосконалення процесів управління трудовою активністю персоналу підприємства.

Ключові слова: *трудова активність, потенційна та реальна трудова активність, управління трудовою активністю персоналу підприємства, функціональна та чисельна адаптація персоналу.*

В статье исследованы и обобщены подходы к пониманию категории «трудовая активность». Обоснована целесообразность разграничения потенциальной и реальной трудовой активности персонала. Систематизированы объективные и субъективные показатели трудовой активности. Управление трудовой активностью персонала предприятия определено как совокупность мероприятий, направленных на максимальное приближение реальной трудовой активности к потенциальной с целью выполнения поставленных задач, наращивания результатов труда. К основным составляющим процесса управления трудовой активностью отнесены формирование организационных условий для осуществления эффективной трудовой деятельности и непосредственное влияние на трудовое поведение персонала средствами мотивации, оценки и профессионального развития. Определена зависимость реальной трудовой активности от применяемых методов функциональной и численной адаптации. Идентифицированы факторы совершенствования процессов управления трудовой активностью персонала предприятия.

Ключевые слова: *трудовая активность, потенциальная и реальная трудовая активность, управление трудовой активностью персонала предприятия, функциональная и численная адаптация персонала.*

The effectiveness of the enterprise depends on the staff performance, which is largely determined by its work activity. In this connection, the urgent task is to find effective methods and mechanisms for increasing the labor activity of the personnel. In the article the approaches to understanding the category of «labor activity» are generalized. The feasibility of distinguishing between potential and real work activity of staff is substantiated. The analysis of objective and subjective indicators of labor activity is carried out. The management of the labor activity of the enterprise personnel is defined as a set of measures aimed at the closest possible approximation of real labor activity to the potential in order to fulfill the tasks, to increase the quantitative and qualitative results of work. The main components of the managing labor activity process are the formation of organizational conditions for the effective staff labor activity and the direct impact on the work behavior of employees. Creation of organizational conditions covers planning of activity, resource support of personnel work (normative-legal, material, technical, financial, informational, etc.); ongoing maintenance and operational regulation of operating processes; formation of the system of norms and standards, accounting and control of the personnel work activity results. The main areas of activation of staff work include staff motivation and stimulation, evaluation and certification of employees, different kinds of professional development. In the article emphasis is made on the impact of changes in the internal and external environment on the staff work activity and the processes of its management. The dependence of the real labor activity on the applied methods of functional and numerical adaptation of the staff is determined. The factors of improvement of labor activity management processes at the enterprise are identified. The effectiveness of labor activity management depends both on taking into account the direction of action of these factors on the staff and on the choice of optimal methods of influencing them.

Key words: *labor activity, potential and real labor activity, management of labor activity of the personnel of the enterprise, functional and numerical adaptation of the personnel.*

Постановка проблеми. На сучасному етапі розвитку України проблеми управління персоналом надзвичайно загострилися. Персонал є найскладнішим та специфічним видом ресурсів, що використовує підприємство у процесі функціонування. Ефективність діяльності підприємства суттєво залежить від результативності роботи персоналу, що значною мірою визначається його трудовою активністю. З огляду на це, актуальним завданням є пошук дієвих методів та механізмів підвищення трудової активності персоналу підприємств різних видів діяльності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Трудова активність уже тривалий період є об'єктом дослідження вітчизняних та зарубіжних науковців, які формують власні концепції його розуміння, оцінки та підходів до стимулювання. В окремих працях проводиться аналіз сутності та видів трудової активності (Р.В. Гук [2], Е.М. Лібанова [4], В.Ю. Мамаєва [5]). Інші науковці акцентують увагу на розробленні методик оцінки та вибору методів стимулювання трудової активності персоналу (Н.П. Базалійська, В.В. Батовський [1], В. Данюк, О. Чернушкіна [3], Ю.Г. Одегов [6], С.О. Цимбалюк [7]). Проте наявність розбіжностей у теоретичних і практичних підходах до вирішення цієї проблеми, а також дискусійний характер організації процесу управління трудовою активністю персоналу підприємства вимагає подальших досліджень у цьому напрямі.

Постановка завдання. Метою статті є дослідження та узагальнення концептуальних положень, що розкривають зміст поняття «трудова активність», визначення сутності та складників управління трудовою активністю персоналу, а також обґрунтування напрямів його удосконалення на підприємстві в сучасних умовах.

Виклад основного матеріалу дослідження. Одним із головних завдань кожного підприємства є пошук ефективних способів активізації діяльності залученого персоналу, посилення його мотивації та зацікавленості у результатах праці. В управлінні персоналом поняття «активізація» є ключовим та розглядається переважно в контексті трудової діяльності, тобто як категорія «трудова активність».

Трудову активність можна трактувати як характеристику та як процес. З погляду В. Мамаєвої, трудова активність є якісною характеристикою поведінки особистості як суб'єкта соціально-трудових відносин [5, с. 64]. На думку Е. Лібанової, вона відображає прагнення працездатної особи застосувати на практиці наявні знання та досвід і одержати за це винагороду [4].

Таким чином, поняття «трудова активність» виступає якісною характеристикою поведінки найманого працівника як суб'єкта соціально-трудових відносин, що виникають із приводу реалізації його трудового потенціалу. Трудова активність є відображенням насамперед трудової поведінки, яка включає в себе трудову діяльність.

В узагальненому розумінні трудова активність відображає успішну трудову діяльність, що характеризується нарощуванням кількісних та якісних результатів індивідуальної і колективної праці, сприяючи збільшенню обсягу виробництва продукції (товарів, послуг) необхідного рівня якості.

Погоджуємось із думкою [2] щодо доцільності розмежування понять потенційної та реальної трудової активності. Якщо потенційна трудова активність виражається через зацікавленість у праці та здатність за певних умов досягти певного кінцевого результату, то реальна трудова активність виявляється через конкретний виробничий результат, отриманий як наслідок трудової діяльності та реалізованої здатності до праці. Як потенційна, так і реальна трудова активність залежить від кількісних та якісних характеристик трудового потенціалу носіїв робочої сили.

На практиці є два види співвідношення потенційної та реальної трудової активності. Ідеальним для працівника і підприємства є перший варіант, коли реальна трудова активність максимально наближена або збігається з потенційною, підтримує останню і відтворюється разом із нею. За таких умов управління трудовою активністю зводиться до закріплення і розвитку трудового потенціалу як окремих працівників, так і колективу.

Згідно з другим варіантом реальна трудова активність є меншою за потенційну, що може бути наслідком впливу різних чинників. При цьому управління трудовою активністю спрямоване на підвищення рівня реальної трудової активності відповідно до потреб підприємства та власника трудового потенціалу. Розгляд другого варіанту співвідношення на сучасному етапі набуває особливої актуальності у зв'язку з проблемами мотиваційної кризи, падінням престижу багатьох соціально значущих видів трудової діяльності та самої праці, втратою цінності колишніх трудових стимулів.

Розрізняють об'єктивні та суб'єктивні показники трудової активності. Об'єктивні показники трудової активності – це показники, що характеризують її через результати трудової діяльності і поведінки у процесі праці: виробіток, якість праці, дотримання трудової і технологічної дисципліни тощо. Суб'єктивні показники характеризують установку особистості, характер сприйняття нею праці: мотивацію, задоволеність; ставлення до праці, а також особистісну самооцінку трудової активності, реалізації свого потенціалу в процесі праці [2].

Міра реалізації трудової активності конкретної особи часто є похідною від суб'єктивних оцінок. Це пояснюється особливістю і характером ставлення працівника до праці, соціально-трудових відносин, своєї професійної самореалізації. З огляду на це, трудова активність формується через ставлення до праці – складне соціально-економічне явище, що відбиває відносини між власником трудового потенціалу (особою, колективом) і працею та зачіпає економічні інтереси різних суб'єктів, задіяних у процесі праці.

Ставлення до праці з боку працівника, як правило, – це єдність трьох елементів:

1) мотивів і орієнтацій трудової поведінки;
2) реальної або фактичної трудової поведінки;
3) оцінки працівником трудової ситуації.

Перший елемент ставлення до праці пов'язаний із трудовими мотивами, якими керується працівник у трудовій діяльності. Вони є збудниками трудової поведінки і в сукупності утворюють мотиваційну сферу особистості. Другий елемент являє собою наочний прояв (у діях і вчинках) ставлення працівника до умов, змісту та результатів діяльності. Третій оцінний елемент ставлення до праці пов'язаний з об'єктивними переживаннями працівника, його внутрішнім станом, викликаним виконуваною роботою. Проявляється через задоволеність працівника результатами роботи, тобто самим продуктом праці та винагородою, отриманою за її виконання.

Таким чином, управління трудовою активністю на рівні підприємства (організації, установи) – це сукупність заходів, спрямованих на максимальне наближення реальної трудової активності до потенційної з метою виконання поставлених

завдань, нарощування кількісних та якісних результатів праці.

В основі управління трудовою активністю персоналу лежить визначення траєкторії розвитку підприємства (організації, установи) й регулювання трудової діяльності працівників відповідно до змін та вимог зовнішнього та внутрішнього середовища господарювання.

Процес управління реалізується через розроблення та здійснення впливу на характеристики трудового потенціалу підприємства й окремого працівника, їх узгодження з поточними та стратегічними цілями суб'єкта господарювання, створення необхідних організаційно-економічних умов реалізації ресурсних можливостей у сфері праці залученої найманої робочої сили і забезпечення необхідного рівня їхньої трудової активності.

Управління трудовою активністю персоналу охоплює два напрями роботи (рис. 1):

– формування організаційних умов для здійснення ефективної трудової діяльності персоналу,

– безпосередній вплив на трудову поведінку працівників.

Створення організаційних умов управління трудовою активністю пов'язане із здійсненням таких заходів з боку керівництва підприємства та його кадрових служб:

1) планування діяльності підприємства, його підрозділів, окремих працівників;

2) ресурсне забезпечення роботи персоналу (нормативно-правове, матеріальне, технічне, фінансове, інформаційне тощо);

3) поточне обслуговування та оперативне регулювання операційних процесів з метою попередження збоїв, відхилень чи зупинок у операційній діяльності;

4) формування системи норм, нормативів та стандартів, що є основою регламентації робочого часу, трудових обов'язків та міри праці. Вони виступають критеріями оцінки кількісних та якісних результатів праці персоналу;

5) організування обліку та контролю результатів індивідуальної і колективної трудової діяльності персоналу.

Що стосується впливу на безпосередню трудову поведінку, то здійснений аналіз доробків різних науковців [1; 3; 7] дає змогу виділити такі напрями активізації трудової діяльності персоналу:

– мотивація та стимулювання персоналу;

– оцінювання та атестування працівників;

– активне професійне навчання та підвищення кваліфікації.

Мотивація являє собою створення умов та мотивів, які спонукають працівника до постійного підвищення власної трудової активності – як до постійного росту продуктивності та якості праці, так і до професійного розвитку. Для забезпечення належного впливу мотивація повинна органічно поєднувати економічні та неекономічні способи стимулювання персоналу. Провідне місце серед економічних способів належить оплаті праці. Застосовувані форми та системи оплати праці повинні диференціюватися залежно від категорії персоналу та специфіки виконуваних ним завдань. Обов'язковим є зв'язок між затраченими зусиллями та розміром отримуваної винагороди. Механізм мотивації повинен діяти таким чином, аби забезпечувати задоволення матеріальних і нематеріальних потреб працівника, а також постійно стимулювати до підвищення результативності діяльності.

Оцінка персоналу розглядається як важлива складова частина управління трудовою активністю. В широкому розумінні це процес визначення ефективності виконання працівниками своїх посадових обов'язків і реалізації організаційних цілей. Проведення регулярної оцінки персоналу за чітко визначеними параметрами дає можливість:

1) визначати рівень трудової активності персоналу;

2) діагностувати результати його праці у динаміці та у порівнянні з іншими працівниками;

3) сформувати у працівника мотивацію до розвитку знань, умінь, навичок, необхідних підприємству;

4) ідентифікувати прогалини у знаннях, уміннях та навичках і на цій основі визначити пріоритетні напрями розвитку працівників, спланувати методи та форми їхнього навчання.

Найбільш широко використовуваним методом періодичної індивідуальної оцінки працівника є атестація.

Важливим чинником активізації трудової діяльності персоналу та підвищення його потенційної трудової активності є організація навчання та

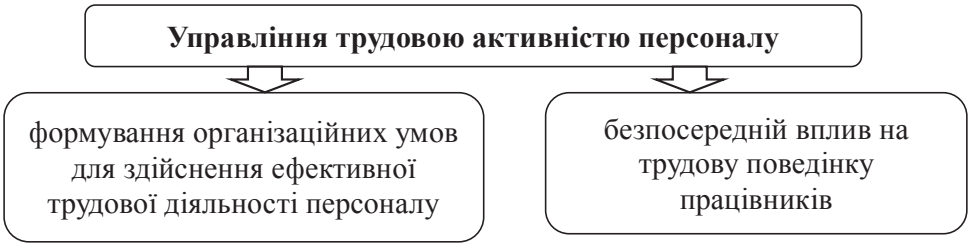

Рис. 1. Складники процесу управління трудовою активністю персоналу

підвищення кваліфікації. У цьому аспекті доцільним є використання у практиці сучасних підприємств таких прогресивних методів навчання, як: відеонавчання, дистанційне навчання, модульне навчання, кейс-навчання, мозковий штурм, метод поведінкового моделювання, сторітеллінг (мотиваційна розповідь), екшн-навчання, баскет-метод, shadowing, secondment, buddying, коучинг, майстер-клас тощо.

Особливим потенціалом володіють тренінги, під час застосування яких основна увага приділяється набуттю практичних навичок, тоді як теоретичний блок є мінімізованим. Є низка різновидів тренінгів, які можуть бути застосовані у практиці професійного навчання та підвищення кваліфікації персоналу, які забезпечують формування не тільки предметних компетенцій (знань, умінь, ставлення та навичок із конкретного напряму діяльності), але й ключових компетентностей: професійні тренінги; тренінги лідерства (проблем конкуренції і влади, ведення переговорів, управління конфліктами, управлінський, командного розв'язання проблем, управління персоналом), соціально-психологічні тренінги, комунікативні тренінги. Тренінгове навчання диференціюється у сукупності таких інструментів, як ділові, рольові та імітаційні ігри, дискусії, дебати тощо.

Іншим ефективним інноваційним інструментом розвитку персоналу є використання корпоративних навчальних центрів або корпоративних університетів. Їхня основна мета полягає в тому, щоб досягти високих стандартів ведення бізнесу і спрямувати діяльність на ключові бізнес-процеси і стандарти [8].

Ефективність системи управління трудовою активністю залежить від досконалості створених організаційних умов та від відповідності вибраних методів активізації трудової діяльності вимогам підприємства і суб'єктивним характеристикам працівників (їхнім очікуванням, потребам і цінностям).

Співвідношення між реальною та потенційною трудовою активністю персоналу конкретного підприємства визначається насамперед організаційними умовами, які пов'язані із зазначеним вище забезпеченням та регулюванням поточної операційної діяльності.

Слід зауважити, що суттєвий вплив на управління трудовою активністю здійснюють зміни організаційних умов та рівня завантаження потужностей підприємства. Варіювання обсягів та напрямів діяльності, кризові явища, реінжиніринг організаційних бізнес-процесів (реорганізація, реструктуризація, модернізація та ін.) викликають потребу регулювання рівня використання персоналу відповідно до вимог операційної системи. За цих умов рівень трудової активності визначається особливостями застосування методів функціональної та чисельної адаптації.

Наслідком функціональної адаптації стає збереження кількісних характеристик трудового потенціалу підприємства за одночасного суттєвого зниження чи підвищення трудової активності працівників з ініціативи підприємства. Функціональна адаптація орієнтована на використання нестандартних режимів робочого часу та внутрішньофірмових переміщень (ротації чи професійної мобільності). Нестандартними є режими робочого часу, які виходять за межі нормативного восьмигодинного робочого дня або сорокагодинного робочого тижня. До них слід віднести неповний робочий час, скорочений робочий тиждень, стиснутий робочий тиждень, гнучкий та ковзаючий графік роботи, понаднормова праця. У разі зниження обсягів діяльності (скорочення обсягів виробництва, зниження обсягів продажів) спостерігається суттєве відставання реальної трудової активності від потенційної. За збільшення показників виробничої програми без зміни чисельності, що супроводжується використанням понаднормової праці, спостерігаємо підвищення трудової активності та її максимальне наближення до потенційної. Проте у разі надмірного навантаження на працівника такий спосіб управління трудовою активністю може викликати виснаження, підвищену втомлюваність і, як наслідок, зниження рівня задоволеності працею.

Натомість чисельна адаптація орієнтована на звільнення від надлишкового персоналу за скорочення потреби в ньому або його залучення у разі виникнення такої потреби. Орієнтація підприємства на часте застосування чисельної адаптації може викликати соціальну напругу та невдоволення персоналу від подібної кадрової політики. Трудова активність персоналу при цьому залишатиметься високою лише за відсутності загрози бути звільненим за першої нагоди. Перебування у зоні ризику бути звільненим веде до погіршення об'єктивних (продуктивність праці) та суб'єктивних (задоволеність працею) показників трудової активності. Застосування чисельної адаптації з боку керівництва є виправданим лише якщо зміна потреби в персоналі має довгостроковий характер.

Доцільно зазначити, що механізм управління трудовою активністю персоналу підприємств повинен перебувати у процесі перманентного розвитку та удосконалення. Напрями удосконалення визначаються дією об'єктивних і суб'єктивних чинників. Об'єктивні чинники, які необхідно враховувати під час перегляду процесів управління трудовою активністю, охоплюють постійний розвиток HR-технологій, методів управління персоналом та активізації трудової діяльності, появу нових способів стимулювання персоналу, удосконалення нормативно-правового регулювання соціально-трудових відносин, динаміку параметрів ринку праці (попиту та пропозиції робочої сили, ціни праці,

вимог до умов праці) тощо. Суб'єктивні чинники формуються носієм робочої сили та впливають на сприйняття ним праці (мотивацію, задоволеність; ставлення до праці), його бажання активізувати свою активність, готовність до реалізації свого потенціалу в процесі праці.

Підприємство повинно приводити механізм управління трудовою активністю у відповідність як із об'єктивними, так і з суб'єктивними чинниками. Ігнорування об'єктивних чинників може мати своїм наслідком зниження конкурентоспроможності підприємства на ринку праці, зниження трудової активності з боку найманого персоналу, що у підсумку впливатиме на економічну ефективність діяльності самого підприємства. Натомість неврахування суб'єктивних чинників знижуватиме рівень задоволеності працею та у кінцевому наслідку може призвести до втрати частини персоналу, чиї потреби не задовольняються у достатній мірі, або виявляються недієвими застосовувані щодо них стимули до праці.

Висновки з проведеного дослідження. Таким чином, управління трудовою активністю є важливою складовою частиною системи менеджменту підприємства, раціональне функціонування якої сприяє досягненню його цілей та завдань. Ефективне управління трудовою активністю повинно передбачати оптимальне поєднання організаційних умов забезпечення трудової діяльності та методів активізації трудової поведінки шляхом економічного та неекономічного стимулювання персоналу, регулювання режиму робочого й вільного часу, праці й відпочинку, створення належних умов праці та постійного підвищення якості і продуктивності операційної діяльності. Перспективи подальших досліджень пов'язані з пошуком найбільш дієвих інструментів регулювання трудової активності працівників із врахуванням особливостей їхньої посади, виконуваних функцій та обов'язків, а також приналежності підприємства до того чи іншого виду діяльності.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Базалійська Н.П., Батовський В.В. Управління трудовою поведінкою персоналу на засадах реалізації системи трудової мотивації. Н*ауковий вісник Ужгородського національного університету. Серія : Міжнародні економічні відносини та світове господарство*. 2018. Вип. 22(1). С. 10–15.

2. Гук Р.В. Трудова активність персоналу як складова трудового потенціалу, її сутність та показники. *Соціально-трудова сфера: сучасний стан, проблеми та стратегічні напрями розвитку*: зб. тез доп. учасників міжнар. наук.-практ. Інтернет-конф., 14–16 листоп. 2017 р. Київ : КНЕУ, 2017. С. 283–285.

3. Данюк В., Чернушкіна О. Мотивування як чинник активізації трудової поведінки. *Україна: аспекти праці*. 2008. № 4. С. 32–36.

4. Лібанова Е.М. Ринок праці : навчальний посібник. Київ : ЦНЛ, 2003. 224 с.

5. Мамаева В.Ю. Трудовая активность как социально-экономическая категория. *Вестник Омского университета. Серия: Экономика*. 2004. №4. С. 60–68.

6. Одегов Ю.Г., Руденко Г.Г., Апенько С.М., Мерко А.І. Мотивація персоналу : навчальний посібник. Практичні завдання (практикум). Москва : Видавництво «Альфа-Прес», 2010. 640 с.

7. Цимбалюк С. О. Детермінанти трудової активності персоналу в системі мотивації. *Актуальні проблеми економіки*. 2017. № 1. С. 264–272.

8. Philipp Kolo, Rainer Strack, Philippe Cavat, Roselinde Torres, Vikram Bhalla. Corporate Universities: An Engine for Human Capital. July, 2013. URL: http://image-src.bcg.com/Images/Corporate_Universities_Jul_2013_tcm9-95435.pdf (дата звернення 20.10.2019).

REFERENCES:

1. Bazalijsjka N.P., Batovsjkyj V.V. (2018) Upravlinnja trudovoju povedinkoju personalu na zasadakh realizaciji systemy trudovoji motyvaciji [Personnel labor behavior management on the basis of implementation of the labor motivation system] *Scientific Bulletin of Uzhgorod National University. Series: International Economic Relations and the World Economy*, vol. 22(1), pp. 10–15.

2. Ghuk R.V. (2017) Trudova aktyvnistj personalu jak skladova trudovogho potencialu, jiji sutnistj ta pokaznyky [Personnel labor activity as a component of labor potential, its nature and indicators] Proceedings of the *Socialjno-trudova sfera: suchasnyj stan, problemy ta strateghichni naprjamy rozvytku: zb. tez dop. uchasnykiv mizhnar. nauk.-prakt. Internet-konf*. (Kyiv, November 14–16, 2017) Kyjiv: KNEU, pp. 283–285.

3. Danjuk V., Chernushkina O. (2008) Motyvuvannja jak chynnyk aktyvizaciji trudovoji povedinky [Motivation as the factor for the labor acquisition] *Ukraine: Aspects of Labor*, no 4, pp. 32–36.

4. Libanova E.M. (2003) *Rynok praci : navchaljnyj posibnyk* [Labor market: a textbook] Kyiv: CNL. (in Ukrainian)

5. Mamaeva V.Ju. (2004) Trudovaya aktivnost' kak sotsial'no-ekonomicheskaya kategoriya [Labor activity as a socio-economic category] *Bulletin of Omsk University. Series: Economics*, no 4, pp. 60–68.

6. Odeghov Ju.Gh., Rudenko Gh.Gh., Apenjko S.M., Merko A.I. (2010) *Motyvacija personalu : navchaljnyj posibnyk. Praktychni zavdannja (praktykum)* [Staff motivation: a textbook. Practical tasks (workshop)] Moscow: Alpha Press. (in Ukrainian)

7. Cymbaljuk S.O. (2017) Determinanty trudovoji aktyvnosti personalu v systemi motyvaciji [Determinants of staff labor activity in the system of motivation] *Current problems of the economy*, no 1, pp. 264–272.

8. Philipp Kolo, Rainer Strack, Philippe Cavat, Roselinde Torres, Vikram Bhalla (2013) *Korporatyvni universytety: dvyghun ljudsjkogho kapitalu* [Corporate Universities: An Engine for Human Capital]. Available at: http://image-src.bcg.com/Images/Corporate_Universities_Jul_2013_tcm9-95435.pdf (accessed 20 October 2019).

Lyzanets Anzhela
Candidate of Economic Sciences, Associate Professor,
Senior Lecturer at the Department of Management
and Economic Processes Management
Mukachevo State University
Puhachevska Kateryna
Candidate of Economic Sciences, Associate Professor,
Senior Lecturer at the Department of Management
and Economic Processes Management
Mukachevo State University
Chovri Diana
Master's Degree Seeking Applicant
Mukachevo State University

LABOR ACTIVITY MANAGEMENT OF THE ENTERPRISE PERSONNEL

The purpose of the article. The effectiveness of the enterprise depends on the staff performance, which is largely determined by its work activity. In this connection, the urgent task is to find effective methods and mechanisms for increasing the labor activity of the personnel. The purpose of the article is to research and summarize conceptual approaches to understanding the concept of «labor activity», to determine the nature and components of the staff labor activity management, as well as to substantiate the directions of its improvement at the enterprise in modern conditions.

Methodology. The set of complementary research methods is used in the article: methods of retrospective analysis, methods of comparison, methods of system analysis.

Results. In the article the approaches to understanding the category of «labor activity» are generalized. Labor activity is considered as a qualitative characteristic of the employee behavior as a subject of social and labor relations arising from the realization of his / her labor potential. The feasibility of distinguishing between potential and real labor activity is substantiated. The analysis of objective and subjective indicators of labor activity is carried out. The management of the labor activity of the enterprise personnel is defined as a set of measures aimed at the closest possible approximation of real labor activity to the potential in order to fulfill the tasks, to increase the quantitative and qualitative results of work. The main components of the managing labor activity process are the formation of organizational conditions for the effective staff labor activity and the direct impact on the work behavior of employees. Creation of organizational conditions covers activity planning, resource support of personnel work (normative-legal, material, technical, financial, informational, etc.); ongoing maintenance and operational regulation of operating processes; formation of the system of norms and standards, accounting and control of the personnel activity results. The main areas of activation of staff work include staff motivation and stimulation, evaluation and certification of employees, different kinds of professional development. In the article emphasis is made on the impact of changes in the internal and external environment on the staff labor activity and its management. The dependence of the real labor activity on the applied methods of functional and numerical adaptation of the staff is determined. The factors of improvement of labor activity management processes at the enterprise are identified. The effectiveness of labor activity management depends both on taking into account the direction of action of these factors on the staff and on the choice of optimal methods of influencing them.

Practical implications. Enterprises (organizations, institutions) should use optimal and progressive methods of the staff labor activity management in order to achieve strategic goals, increase staff satisfaction and quality of working life, as well as to increase its competitiveness on the labor market.

Value/originality. The author's own understanding of the concept of «labor activity management» is offered, its components are defined. The dependence of methods of labor activity management on the level of the enterprise capacity utilization is substantiated.

ОСНОВНІ ЕЛЕМЕНТИ АДАПТИВНОЇ СИСТЕМИ УПРАВЛІННЯ ПІДПРИЄМСТВОМ ГОТЕЛЬНО-РЕСТОРАННОГО ГОСПОДАРСТВА В УМОВАХ НЕСТАБІЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

KEY ELEMENTS OF THE ADAPTIVE SYSTEM OF MANAGEMENT OF THE HOTEL AND RESTAURANT ECONOMY IN THE UNSTABLE ECONOMY

УДК 338.4
https://doi.org/ 10.32843/infrastruct36-31

Линник О.І.
к.е.н., доцент,
доцент кафедри
економічного аналізу та обліку
Національний технічний університет
«Харківський політехнічний інститут»
Жадан Т.А.
к.е.н., доцент,
доцент кафедри
економічного аналізу та обліку
Національний технічний університет
«Харківський політехнічний інститут»

У статті розглянуто вплив циклічних змін факторів зовнішнього середовища на процеси ефективного функціонування та розвитку підприємств готельного та ресторанного господарства країни. Для успішного функціонування в умовах нестабільної економіки підприємства готельно-ресторанного господарства мають розробити та впровадити систему адаптивного управління. У процесі дослідження проведено аналіз економічної сутності термінів «адаптація», «адаптивне управління», обґрунтовано теоретичні і методичні засади адаптивної системи управління підприємством, виділено основні етапи та напрями адаптації. Окремо підкреслено значення соціального аспекту адаптації підприємств готельно-ресторанної галузі. Особливої уваги потребують питання формування місії підприємства, його організаційної культури, ідеології, визначення лідерів колективу, розкриття потенціалу трудових ресурсів. Відзначено, що саме здатності та компетентність персоналу є силою, спроможною сформувати ефективний механізм адаптивного управління.

Ключові слова: *адаптація, адаптивне управління, готельно-ресторанне господарство, нестабільна економіка, ефективне функціонування, конкурентоспроможність, соціальний аспект адаптації.*

В статье рассмотрено влияние циклических изменений факторов внешней среды на процессы эффективного функционирования и развития предприятий гостиничного и ресторанного хозяйства страны. Для успешного функционирования в условиях нестабильной экономики предприятия гостинично-ресторанного хозяйства должны разработать и внедрить систему адаптивного управления. В ходе исследования проведен анализ экономической сущности терминов «адаптация», «адаптивное управление, обоснованы теоретические и методические основы адаптивной системы управления предприятием, выделены основные этапы и направления адаптации. Отдельно подчеркнуто значение социального аспекта адаптации предприятий гостинично-ресторанной отрасли. Особого внимания требуют вопросы формирования миссии предприятия, его организационной культуры, идеологии, определение лидеров коллектива, раскрытие потенциала трудовых ресурсов. Отмечено, что именно способности и компетентность персонала являются силой, способной сформировать эффективный механизм адаптивного управления.

Ключевые слова: *адаптация, адаптивное управление, гостинично-ресторанное хозяйство, нестабильная экономика, эффективное функционирование, конкурентоспособность, социальный аспект адаптации.*

The article deals with the influence of cyclical changes of environmental factors on the processes of effective functioning and development of the enterprises of the hotel and restaurant economy of the country. In order to function successfully in an unstable economy, hotel and restaurant businesses need to develop and implement an adaptive management system. The processes of market environment fluctuations occurring in the domestic and world economic systems require new progressive approaches, refinement of the existing theoretical and methodological tools of the system of adaptive management of the hotel and restaurant enterprises. In the course of the research the economic essence of the terms "adaptation", "adaptive management" is analyzed, theoretical and methodological foundations of adaptive system of enterprise management are substantiated. It is stated that the enterprise should anticipate changes, react in a timely manner to the preferences of clients and adapt to them, that is, "adapt" through the application of methods, techniques and principles of management activity. The authors highlight the main stages and directions of adaptation of enterprises in the context of changes in the internal and external environment. The stages and mechanisms of implementing adaptive management in the hotel and restaurant industry can vary greatly, but they all serve the purpose of ensuring the development of the enterprise and its adaptation to external permanent changes. One of the directions of adaptation is reorganization of the enterprise, change of management system, improvement of marketing policy. The importance of the social aspect of adaptation is emphasized separately in the paper. It is emphasized that special attention is needed to formulate the mission of the hotel and restaurant enterprise, its organizational culture, ideology, determine the leaders of the collective, unlock the potential of labor resources. It is noted that the ability and competence of the staff is a force capable, provided sufficient motivation of employees, to form an effective mechanism for adaptive management of the potential of the enterprise.

Key words: *adaptation, adaptive management, hotel and restaurant industry, unstable economy, efficient functioning, competitiveness, social aspect of adaptation.*

Постановка проблеми. Готельно-ресторанне господарство має для країни важливе економічне та соціальне значення. Сучасний період ринкових відносин в Україні характеризується розвитком економічних реформ, появою широкого кола суб'єктів господарювання, що приводить до загострення конкуренції на споживчому ринку, зумовлює необхідність підвищення якісних характеристик продукції та послуг підприємств. Циклічні зміни факторів зовнішнього середовища, кризові явища в економіці вимагають від керівництва підприємств готельного та ресторанного господарства нових управлінських рішень щодо забезпечення їхнього ефективного функціонування та сталого розвитку. Для збереження життєздатності та конкурентоспроможності підприємства готельного та ресторанного господарства мають виробити ефективні заходи, що спрямовані на протидію та адаптацію до негативних впливів змін зовнішнього середовища.

В умовах нестабільної економіки особливої актуальності набуває впровадження на підприємствах готельно-ресторанного господарства системи

адаптивного управління, стратегічною метою якого є економічна стійкість і конкурентоспроможність.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Вирішенню проблем діагностики ризиків та адаптивного управління підприємствами присвятили свої дослідження такі відомі науковці, як О.В. Ареф'єва [1], Н.М. Кулик [2], К.М. Мельник [3], Н.В. Якименко-Терещенко [4], Н.В. Янченко [5] та ін. Окремі наробітки щодо питань адаптивного управління підприємствами з урахуванням особливостей діяльності готельно-ресторанного господарства зроблені О.Ю. Давидовою [6], А.С. Капліною [7], М.В. Чорною [8] та ін. Проте процеси мінливості ринкової кон'юнктури, які відбуваються у вітчизняній та світовий економічних системах, потребують нових прогресивних підходів, уточнення наявного теоретичного та методичного інструментарію системи адаптивного управління підприємствами готельно-ресторанного господарства. У зв'язку з цим виникає потреба у проведенні низки досліджень, спрямованих на розроблення механізмів управління підприємствами готельно-ресторанного господарства, адекватних зовнішнім умовам, на пошук вагомих інструментів активізації діяльності [9].

Все вищезазначене зумовило спрямованість цього дослідження та доводить актуальність вибраної теми.

Постановка завдання. Мета дослідження – обґрунтувати теоретичні і методичні засади адаптивної системи управління підприємством готельно-ресторанного господарства, виділити основні етапи та напрями адаптації підприємств в умовах змін як внутрішнього, так і зовнішнього середовища.

Виклад основного матеріалу дослідження. Розвиток підприємств готельно-ресторанного господарства значною мірою залежить від змін зовнішнього середовища, яке стає генератором змін і у внутрішній складовій частині бізнесу.

Економічний потенціал підприємства належить до особливого класу систем – адаптивних систем, що можуть самоорганізовуватися, тобто систем, які автоматично змінюють алгоритм свого функціонування і, за необхідності, свою структуру з метою збереження або досягнення оптимального стану за зміни зовнішніх умов [9].

Підприємство має прогнозувати зміни, своєчасно реагувати на вподобання клієнтів і перебудовуватися під них, тобто «адаптуватися» за допомогою застосування методів, прийомів і принципів управлінської діяльності [10].

Методологічною основою формування системи адаптивного управління підприємством готельно-ресторанного господарства є дослідження поняття «адаптивне управління». Необхідно зауважити, що в економічній практиці немає єдиного визначення цього поняття, тому проведемо аналіз економічної сутності цього терміна [6]. У науці відомими є такі її прояви, як еволюція, пристосування, звикання, навчання і самонавчання, організовування, самоорганізування і подібне. На думку більшості авторів, «адаптивне управління» розглядається як сукупність дій і методів, що характеризуються здатністю управляючої системи реагувати на зміну зовнішнього середовища. Під адаптивністю розуміють процес цілеспрямованої зміни структури, властивостей і параметрів об'єкта у відповідь на зміни навколо нього.

У розгляді досліджуваного поняття можна виокремити три основні підходи:

1) адаптація як рівень пристосованості підприємства до ринкових форм господарювання на перших етапах ринкових перетворень – розуміння адаптації як швидкої зміни форми власності, повної економічної відособленості, вільного виходу на зовнішні ринки, самостійності у плануванні, виробництві і реалізації конкурентоспроможної продукції, прагнення до максимізації прибутку і зменшення витрат, ліквідації збиткових виробництв, оптимізації чисельності персоналу тощо. Зауважимо, що такому розумінню адаптації властива надмірна «економічність»;

2) «виживання» підприємства у період економічного спаду й різкого обмеження економічних функцій держави, яка у ринкових умовах перестає бути регулювальником і координатором діяльності підприємств, основним споживачем їхньої продукції та інвестором. Варто зазначити, що за такого підходу втрачається бачення перспектив розвитку підприємства;

3) засвоєння й упровадження нових методів здійснення виробничо-фінансової діяльності підприємства у принципово іншому, постійно змінному внутрішньому і зовнішньому середовищі, пристосування до умов існування і діяльності з метою забезпечення стійкості функціонування у довгостроковій перспективі. Базою успішності й ефективності процесу адаптації є ґрунтовне дослідження як зовнішнього, так і внутрішнього середовища, що вимагає належного інформаційного забезпечення [11].

На нашу думку, саме третій підхід є найбільш прийнятним до застосування підприємствами готельно-ресторанного господарства у сучасних умовах нестабільної економіки.

Отже, «адаптація» – це процес зміни факторів внутрішнього середовища підприємства з метою реалізації стратегії розвитку і підвищення ефективності роботи в умовах кількісної і якісної зміни факторів зовнішнього середовища функціонування підприємства. Поряд із поняттям «адаптація» в сучасному науковому світі все частіше використовується поняття «адаптивне управління».

Можна стверджувати, що адаптивне управління – це процес зміни об'єкта управління і (або) його діяльності, що забезпечує ефективне функціонування та сприяє адекватній та своєчасній реакції на зміни в зовнішньому і внутрішньому

середовищі й ставить собі за мету злагоджену взаємодію. Зауважимо, що адаптивність підприємства полягає не лише у реагуванні на події, які відбулися, але й у їх передбаченні.

Адаптивне управління засноване на постійному моніторингу середовища функціонування об'єкта дослідження. Адаптація підприємств і підвищення ефективності виробництва багато в чому залежать від здатності визначати першочергові проблеми й успішно їх вирішувати. Етапи та механізми впровадження адаптивного управління на підприємствах готельно-ресторанного господарства можуть значно різнитися, але всі вони виконують функції забезпечення розвитку підприємства та його адаптації до зовнішніх перманентних змін.

Нині відомо багато напрямів адаптації підприємств до умов, що склалися:

– реорганізація підприємств, яка може проходити у вигляді злиття і поглинань, організації спільних підприємств та ін.;

– зміна системи управління підприємством;

– удосконалення управлінських технологій, зокрема таких, як запровадження бюджетного управління, стратегічного управління на основі системи збалансованих показників, процесно-орієнтованого управління та ін.;

– запровадження технологічних інновацій, спрямованих на ресурсозбереження та підвищення енергоефективності роботи підприємства;

– удосконалення маркетингової і збутової політики підприємства;

– формування стійкої сировинної бази;

– технічне переоснащення підприємства;

– стабілізація фінансового стану підприємства за рахунок залучення інвесторів та інші напрями [10].

Підтримуємо думку І.І. Стец [11], що формування адаптивної системи управління будь-яким підприємством, у тому числі підприємством готельно-ресторанного господарства, може відбуватися за такою послідовністю:

– Етап 1. Оцінювання адаптивності залежно від стадії життєвого циклу підприємства є важливим елементом формування цілісної системи адаптивного управління, оскільки саме від рівня адаптивності залежить рішення щодо подальшого розвитку підприємства і підтримки належного рівня адаптивності.

– Етап 2. Комплексне дослідження зовнішнього середовища на основі пошуку інформації, аналізу ринків і зовнішніх умов збуту (окремих ринкових сегментів, конкурентів, споживачів); виявлення сильних і слабких сторін діяльності підприємства; вивчення змін у законодавчій і нормативній базі.

– Етап 3. Аналіз внутрішнього середовища – економічна діагностика стану й аналіз діяльності підприємства (аналіз рентабельності, оцінка вартості активів і вартості підприємства, аналіз ключових фінансових показників та індикаторів, рівня платоспроможності та потенційного банкрутства, наявних фінансових резервів тощо); аналіз організаційної структури, виробничо-збутової діяльності, маркетингової стратегії, витрат, портфельний аналіз інвестицій, виявлення сильних і слабких сторін підприємства.

– Етап 4. Формування адаптивної стратегії управління підприємством, зважаючи на членство України у СОТ, асоціацію з ЄС.

– Етап 5. Реалізація заходів адаптивної стратегії.

– Етап 6. Оцінювання ефективності адаптивності системи управління підприємством за розробленим механізмом і критеріями ефективності.

Система адаптації не є панацеєю, але дає можливості для здійснення змін. Зауважимо і на соціальний аспект адаптації. Тільки комплексний, диференційований вплив на менеджмент і персонал з урахуванням економічних, соціальних, психологічних умов може змінити організаційну культуру підприємства, погляд на проблеми з конкурентоспроможністю. Формування місії підприємства, його організаційної культури, ідеології, визначення лідерів, здатних повести за собою персонал, розкриття потенціалу кадрів для постійного поліпшення діяльності підприємства вимагають особливої уваги, а точніше, їхнього впливу на соціальну складову частину підприємства. Завданням менеджменту підприємства є створення усіх умов для персоналу (з урахуванням його характеристик і особливостей) для досягнення поставлених підприємством цілей, мінімізуючи при цьому негативні наслідки можливих конфліктних ситуацій, властивих будь-яким адаптаційним процесам.

Треба зауважити, що в сучасних умовах глобалізації економічних систем необхідно враховувати той факт, що розвиток виробництва тільки на одну третину залежить від удосконалення й оновлення засобів виробництва, інша частина залежить від інтелектуального потенціалу трудових ресурсів. У зв'язку з цим особливо актуальним стає завдання створення в трудових колективах готелів та ресторанів творчої, доброзичливої, довірчої обстановки. До того ж, у підготовці фахівців все більш важливе значення мають соціально-психологічні дисципліни, що відображають питання службового етикету та етики ділового спілкування.

Варто відзначити і характерні тенденції у світовій економіці, такі як розвиток інформаційних технологій і засобів передавання інформації, послуг зв'язку і мультимедійних послуг (що дає змогу істотно модифікувати й організувати робоче місце практично у будь-якому місці); використання аутсортингу, аутстафінгу, фрілансу, проблема утаємничення і захисту інформації та інші взаємопов'язані проблеми [11].

Висновки з проведеного дослідження. Проведені дослідження дали змогу уточнити поняття «адаптація» й «адаптаційне управління». Було

визначено особливості адаптаційного управління підприємством готельно-ресторанного господарства та їх основні напрями, а саме: маркетингова діяльність; продукція і послуги; персонал; інформаційні технології тощо. Останнім часом відбулися помітні зміни не тільки у принципах і способах управління готельно-ресторанними установами, змінився також підхід до обслуговування клієнтів. Він став високотехнологічним і повністю орієнтованим на споживача.

Авторами відзначено, що саме здатності та компетентність персоналу є силою, спроможною за умови достатньої мотивації працівників формувати ефективний механізм адаптивного управління потенціалом підприємства. Підводячи підсумок, зауважимо, що система адаптаційного управління є базою, що забезпечує належний рівень конкурентоспроможності підприємства готельно-ресторанного господарства в умовах нестабільності економіки і стимулює його подальше економічне зростання і розвиток.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Ареф'єва О.В. Концептуальні основи адаптивного управління функціонуванням та розвитком підприємств. *Економіка та управління*. 2012. № 3. С. 107–111.

2. Кулик Н.М., Соколенко Т.М. Технологія адаптації у системі управління підприємством. *Економічний аналіз :* збірка наукових праць. Тернопіль : Видавничо-поліграфічний центр Тернопільського національного економічного університету Економічна думка, 2013. № 3. С. 96–100.

3. Мельник К.М. Адаптивне управління підприємством в умовах невизначеності *Науковий вісник Херсонського державного університету. Економічні науки*. 2013. Вип. 3. С. 81–85.

4. Якименко-Терещенко Н.В., Кожуріна Л.С. Адаптивне управління підприємством в сучасних умовах: мета і механізм реалізації. *Молодий вчений*. 2017. №6(46). С. 535–538.

5. нченко Н.В. Стратегічні аспекти адаптивного управління на підприємствах залізничного транспорту. *Вісник Хмельницького національного університету*. 2011. № 6. т. 1. С. 44–46.

6. Давидова О.Ю. Формування системи адаптивного інноваційного управління розвитком підприємств готельно-ресторанного господарства. *Економічна стратегія і перспективи розвитку сфери торгівлі та послуг* : збірка наукових праць. Харків : ХДУХТ, 2019. Вип. 1 (29). С. 195–207.

7. Капліна А.С. Особливості й умови формування організаційно-економічного механізму управління розвитком підприємств готельного господарства України. *Модернізація туризмознавства: теорія і практика партнерства*: монографія. Полтава : ПУЕТ, 2015. С. 352–363.

8. Чорна М.В., Коваль М.С. Особливості управління розвитком підприємств ресторанного господарства. *Ефективна економіка*. 2015. № 1. С. 58–61. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/efek_2015_1_5.pdf (дата звернення: 10.10.2019).

9. Гончар О.І. Мотиваційні аспекти адаптивного управління потенціалом підприємства. *Науковий вісник Полісся*. 2015. №2(6). С. 79–84.

10. Богоявленський О.В., Местоян А.Н. Адаптивне управління підприємством запорука сталого розвитку *Інфраструктура ринку*. 2018. Випуск 19. С. 118–121. URI: http://market-infr.od.ua/journals/2018/24_2018 _ ukr/23.pdf (дата звернення 24.10.2019).

11. Стец І.І. Адаптивне управління підприємством. *Глобальні та національні проблеми економіки*. 2017. Випуск 18. С. 300–305.

12. Смоловик Р.Ф., Линник О.І., Артеменко Н.В. Сучасне устаткування та ефективний менеджмент – запорука якісної роботи закладів готельного та ресторанного господарства. *Інфраструктура ринку.* 2018. Вип. 24. С. 257–261. URI: http://market-infr.od.ua/journals/2018/24_2018_ukr/45.pdf (дата звернення 24.10.2019).

13. Линник О. І., Смоловик Р.Ф., Юр'єва І.А. *Антикризове управління на вітчизняних та закордонних підприємствах: теорія, діагностика кризового стану, соціально-економічні аспекти управління* : монографія / О. І. Линник, Р.Ф. Смоловик, І.А. Юр'єва. Харків : Підручник НТУ «ХПІ», 2013. С. 341–422.

REFERENCES:

1. Arefjeva O.V. (2012) Konceptualjni osnovy adaptyvnogho upravlinnja funkcionuvannjam ta rozvytkom pidpryjemstv [Conceptual bases of adaptive management of enterprise functioning and development]. *Ekonomika ta upravlinnja* [Economics and Management], no. 3, pp. 107–111.

2. Kulyk N.M. Sokolenko N.M (2013) Tekhnolohiia adaptatsii u systemi upravlinnia pidpryiemstvom [Adaptation technology in enterprise management system]. *Ekonomichnyi analiz* [Economic analysis]. Collection of scientific works. Ternopil: Vydavnycho-polihrafichnyi tsentr Ternopilskoho natsionalnoho ekonomichnoho universytetu Ekonomichna dumka, no 3, pp 96–100.

3. Melnyk K.M. (2013) Adaptyvne upravlinnia pidpryiemstvom v umovakh nevyznachenosti [Adaptive enterprise management in uncertainty]. Naukovyi visnyk Khersonskoho derzhavnoho universytetu. *Ekonomichni nauky* [Economic sciences], vol. 3, pp. 81 – 85.

4. Yakymenko-Tereshchenko N.V., Kozhurina L.S. [2017] Adaptyvne upravlinnia pidpryiemstvom v suchasnykh umovakh: meta i mekhanizm realizatsii [Adaptive enterprise management in modern conditions: purpose and mechanism of realization]. *Molodyi vchenyi* [Young scientist], no 6(46), pp. 535–538.

5. Yanchenko N.V. (2011) Stratehichni aspekty adaptyvnoho upravlinnia na pidpryiemstvakh zaliznychnoho transportu [Strategic Aspects of Adaptive Management in Railway Undertakings]. *Visnyk Khmelnytskoho natsionalnoho universytetu* [Bulletin of Khmelnitsky National University], no 6, pp. 44–46.

6. Davydova O.Y. (2019) Formuvannia systemy adaptyvnoho innovatsiinoho upravlinnia rozvytkom pidpryiemstv hotelno-restorannoho hospodarstva [Formation of the system of adaptive innovative management of the development of the enterprises of the hotel and restaurant industry]. *Ekonomichna stratehiia i perspektyvy rozvytku sfery torhivli ta posluh* [Economic strategy and prospects for development of trade and services]. Kharkiv: KhDUKhT, vol. 1 (29), pp. 195–207.

7. Kaplina A.S. (2015) Osoblyvosti y umovy formuvannia orhanizatsiino-ekonomichnoho mekhanizmu upravlinnia rozvytkom pidpryiemstv hotelnoho hospodarstva Ukrainy [Features and conditions of formation of organizational and economic mechanism of management of development of the enterprises of hotel economy of Ukraine]. *Modernizatsiia turyzmoznavstva: teoriia i praktyka partnerstva* [Modernization of tourism: the theory and practice of partnership]: monohrafiia. Poltava: PUET, pp. 352–363.

8. Chorna M.V., Koval M.S. (2015) Osoblyvosti upravlinnia rozvytkom pidpryiemstv restorannoho hospodarstva [Features of managing the development of restaurants]. *Efektyvna ekonomika* [An efficient economy], no 1, pp. 58–61. Available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/efek_2015_1_5 (accessed 10 October 2019).

9. Honchar O.I. (2015) Motyvatsiini aspekty adaptyvnoho upravlinnia potentsialom pidpryiemstva [Motivational aspects of adaptive enterprise potential management]. *Naukovyi visnyk Polissia* [Polesie Scientific Bulletin], no 2(6), pp. 79–84.

10. Bohoiavlenskyi O.V., Mestoian A.N. (2018) Adaptyvne upravlinnia pidpryiemstvom – zaporuka staloho rozvytku [Adaptive enterprise management is the key to sustainable development]. *Infrastruktura rynku* [Market infrastructure], vol. 19, pp. 118–121. Available at: http://market-infr.od.ua/journals/2018/24_2018_ukr/23.pdf (accessed 24 October 2019).

11. Stets I.I. (2017) Adaptyvne upravlinnia pidpryiemstvom [Adaptive enterprise management]. *Hlobalni ta natsionalni problemy ekonomiky* [Global and national problems of economy], vol. 18, pp. 300–305.

12. Smolovyk R.F., Lynnyk O.I., Artemenko N.V. (2018) Suchasne ustatkuvannia ta efektyvnyi menedzhment – zaporuka yakisnoi roboty zakladiv hotelnoho ta restorannoho hospodarstva [Modern equipment and effective management are the key to the quality work of hotel and restaurant establishments]. *Infrastruktura rynku* [Market infrastructure], vol. 24, pp. 257–261. Available at: http://market-infr.od.ua/journals/2018/24_2018 (accessed 24 October 2019).

13. Lynnyk O.I., Smolovyk R.F., Yurieva I.A.(2013) Rol systemy opodatkuvannia u stanovlenni ta rozvytku biznesu v Ukraini ta za yii mezhamy [The role of the tax system in the formation and development of business in Ukraine and abroad]. *Antykryzove upravlinnia na vitchyznianykh ta zakordonnykh pidpryiemstvakh: teoriia, diahnostyka kryzovoho stanu, sotsialno-ekonomichni aspekty upravlinnia :* monohrafiia [Crisis Management at Domestic and Foreign Enterprises: Theory, Crisis Diagnosis, Socio-Economic Aspects of Management: Monograph]. Kharkiv: Pidruchnyk NTU “KhPI”, pp. 341–422.

Lynnyk Olena
Candidate of Economic Sciences, Associate Professor,
Senior Lecturer at Department of Economic Analysis and Accounting
National Technical University «Kharkiv Polytechnic Institute»
Zhadan Tetiana
Candidate of Economic Sciences, Associate Professor,
Senior Lecturer at Department of Economic Analysis and Accounting
National Technical University «Kharkiv Polytechnic Institute»

KEY ELEMENTS OF THE ADAPTIVE SYSTEM OF MANAGEMENT OF THE HOTEL AND RESTAURANT ECONOMY IN THE UNSTABLE ECONOMY

The purpose of the article. The hotel and restaurant business of Ukraine is an important component of the tourism industry. It fulfills the task of ensuring a high level of comfort and quality of service for tourists while achieving profitability. The purpose of the study is to substantiate the theoretical and methodological principles of the adaptive management system of the hotel and restaurant business, to identify the main stages and directions of adaptation of enterprises in the context of changes in both the internal and external environment.

Methodology. The development of the hotel and restaurant business is largely dependent on changes in the environment. The enterprise should anticipate changes, respond in a timely manner to customers' preferences and adapt to them, that is, "adapt" through the application of methods, techniques and principles of management. Methodological basis for the formation of the system of adaptive management of the hotel and restaurant business is the study of the concept of "adaptive management". Adaptability refers to the process of purposefully changing the structure, properties and parameters of an object in response to changes around it. The paper explores several approaches to the concept of "adaptive management" and recommends the approach that is most suitable for use by the hotel and restaurant business. The stages and mechanisms of implementing adaptive management in the hotel and restaurant industry can vary greatly, but they all serve the purpose of ensuring the development of the enterprise and its adaptation to external permanent changes. Nowadays many directions of adaptation of enterprises to the current conditions are known. This is a reorganization of the enterprise; change of management system; improvement of marketing policy; improvement of management technologies; introduction of technological innovations aimed at resource saving and improvement of energy efficiency of the enterprise; technical re-equipment of the enterprise; stabilization of the financial condition of the enterprise at the expense of attracting investors, etc.

Results. Adaptive management system of the hotel and restaurant business is recommended to be formed in the following sequence: comprehensive study of the environment; analysis of the internal environment; developing an adaptive enterprise management strategy, taking into account Ukraine's WTO membership and association with the EU; implementation of adaptive strategy measures; evaluation of the efficiency of adaptability of the enterprise management system.

Practical implications. The researches made it possible to clarify the concepts of "adaptation" and "adaptation management". The features of adaptation management of the hotel and restaurant business and their main directions were determined. Recently there have been notable changes in not only the principles and methods of managing hotel and restaurant establishments, but also the approach to customer service has changed. It has become high-tech and fully consumer-oriented. The authors noted that it is the ability and competence of staff that is a force capable of forming an effective mechanism for adaptive management of the enterprise's potential.

Value/originality. To summarize, it should be noted that the system of adaptation management is the basis, which ensures the proper level of competitiveness of the hotel and restaurant business in the conditions of economic instability and stimulates its further economic growth and development.

ШЛЯХИ ПІДВИЩЕННЯ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ ЗАЛІЗНИЧНОЇ ГАЛУЗІ В СУЧАСНИХ УМОВАХ

WAYS OF IMPROVING COMPETITIVENESS OF THE RAILWAY INDUSTRY IN MODERN CONDITIONS

УДК 656.2.071
https://doi.org/10.32843/infrastruct36-32

Лук'янова О.М.
к.е.н., доцент,
доцент кафедри менеджменту
та адміністрування
Український державний університет
залізничного транспорту
Борисенко О.М.
магістр
Український державний університет
залізничного транспорту

У статті розглянута транспортна система Україна та визначена роль залізниць у ній. Виявлено ключові проблеми у сфері залізничного транспорту, які є критичними для подальшого соціально-економічного зростання країни. Доведено особливу роль залізниць у транспортній системі України. Здійснено аналіз обсягів вантажних перевезень усіма видами транспорту загального користування за останні десятиріччя, в результаті якого зроблено висновок, що основним конкурентом залізничного транспорту залишається автомобільний. Розкрито поняття конкуренції на транспорті. Досліджено основні проблеми низького рівня техніко-технологічного оновлення підприємств залізничного транспорту. Також у статті визначено основні стратегічні цілі, які є необхідними для підвищення ефективності роботи підприємств залізничного транспорту. Визначено пріоритети комплексного формування транспортної політики та ефективного державного управління.
Ключові слова: *транспортна система України, залізничний транспорт, конкуренція, інвестування, стратегія розвитку.*

В статье рассмотрена транспортная система Украины и определена роль железных дорог в ней. Выявлены ключевые проблемы в сфере железнодорожного транспорта, которые являются критическими для дальнейшего социально-экономического роста страны. Доведена особая роль железных дорог в транспортной системе Украины. Проведен анализ объемов грузовых перевозок всеми видами транспорта общего пользования за последние десятилетия, в результате которого был сделан вывод, что основным конкурентом железнодорожного транспорта остается автомобильный. Раскрыто понятие конкуренции на транспорте. Исследованы основные проблемы низкого уровня технико-технологического обновления предприятий железнодорожного транспорта. Также в статье определены основные стратегические цели, которые являются необходимыми для повышения эффективности работы предприятий железнодорожного транспорта. Определены приоритеты комплексного формирования транспортной политики и эффективного государственного управления.
Ключевые слова: *транспортная система Украины, железнодорожный транспорт, конкуренция, инвестирование, стратегия развития.*

The article considers the transport system of Ukraine and defines the role of railways in it. Key problems in the field of railway transport, which are critical for further social and economic growth of the country, have been identified. It has been proved that the problems of infrastructure development are potentially the main constraints on the growth of the Ukrainian economy in the long term, and the issues of railway transport development are the most pressing. The special role of railways in the transport system of Ukraine has been brought to light. The analysis of the transport industry showed that over the years its condition has deteriorated dramatically, which negatively affects the level of economic, social and defense security of the country. An analysis of the volume of goods traffic by all modes of public transport in recent decades has shown that the volume of traffic is decreasing every year in all modes of transport. The main competitor of railway transport remains road transport. The main problems of low level of technical and technological renewal of railway transport enterprises were investigated. The gap in the equipment of Ukrainian and foreign railways increases every year, negatively affecting the competitiveness of domestic railway transport. The article also defines the main strategic objectives that are necessary to improve the efficiency of railway transport enterprises, such as: ensuring the country 's transport needs, improving the financial and economic stability of Ukrzaliznyzi and the industry; Investing in fleet modernization; Improving rail safety and compliance with health and safety standards in line with best practices; Increasing the attractiveness of Ukrzaliznytsya joint-stock company as an employer and ensuring the need for qualified and effective personnel; Improved quality of activity management, transparency and readiness to open competitive markets of passenger and freight transport in conditions of European integration. As a result of the implementation of the transport development strategy, we will be able to create an integrated transport network in the world, a safely functioning and efficient transport complex of Ukraine; Meet transportation needs of the population and improve business conditions to ensure competitiveness and efficiency of the national economy.
Key words: *transport system of Ukraine, railway transport, competition, investment, development strategy.*

Постановка проблеми. Ефективне функціонування залізничного транспорту України відіграє виняткову роль у створенні умов для модернізації, переходу на інноваційний шлях розвитку і стійкого зростання національної економіки, сприяє створенню умов для забезпечення лідерства України у світовій економічній системі.

Крім того, процеси глобалізації, зміни традиційних світових господарських зв'язків ставлять перед Україною завдання раціонального використання потенціалу свого унікального економіко-географічного положення. Ефективна реалізація транзитного потенціалу країни не тільки дасть змогу отримати економічний ефект від участі в міжнародних перевезеннях, а й створить нові інструменти впливу України на світові економічні процеси (формування нових зон економічного тяжіння, встановлення довгострокових економічних зв'язків).

Аналіз проблем, які виникли у сфері залізничного транспорту, дав змогу виявити такі ключові моменти, які є критичними для подальшого соціально-економічного зростання країни:

– необхідність прискореного оновлення основних фондів залізничного транспорту;

– подолання технічного і технологічного відставання України від передових країн світу за рівнем залізничної техніки;

– необхідність зниження територіальних диспропорцій у розвитку інфраструктури залізничного

транспорту, покращення транспортної забезпеченості регіонів та розвитку пропускних спроможностей залізничних ліній;

– необхідність зняття обмежень для зростання обсягів транзитних вантажних перевезень;

– необхідність підвищення безпеки функціонування залізничного транспорту;

– недостатність інвестиційних ресурсів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій Дослідженням питання підвищення конкурентоспроможності залізничного транспорту на ринку транспортних послуг займалися чимало вчених та практиків, таких як: Ю.С. Бараш, О.Е. Басманова, В.І. Куделя, В.В. Чорний, Є.І. Нестеренко, К. Воронюк, M.J. Williams та ін. [1–7].

Попередні науковці розглядали проблеми залізничної галузі і шляхи їх вирішення, однак проблема підвищення рівня конкурентоспроможності на залізничному транспорті досі актуальна.

Постановка завдання. Метою статті є дослідження проблем залізничної галузі та визначення шляхів підвищення її конкурентоспроможності в сучасних умовах.

Виклад основного матеріалу дослідження. Транспортна система є одним із найвагоміших секторів народного господарства, який чинить значний вплив на економічну динаміку. Транспорт пов'язує галузі народного господарства та регіони країни в єдине ціле. Крім того, він є споживачем продукції та послуг таких секторів народного господарства, як машинобудування, металургія, паливна енергетика. Розвиток транспорту впливає на економічне зростання, розширення торгівлі, підвищення якості життя в країні.

Транспортна система України включає залізничний, автомобільний, внутрішній водний, морський, трубопровідний та повітряний транспорт; кожен із цих видів виконує певну функцію, зумовлену техніко-економічними особливостями, географічними й історичними особливостями розвитку.

Так, залізничний транспорт в основному використовується для перевезень масових вантажів на середні та далекі відстані, а також для перевезень пасажирів на середні відстані і у приміському сполученні. Особлива роль залізниць у транспортній системі України визначається дальністю перевезень, відсутністю комунікацій та віддаленістю місць виробництва основних сировинних ресурсів від їх споживачів.

По роботі залізничного транспорту можна судити про життєздатність всього народногосподарського комплексу країни.

У 1990-х роках внаслідок різкого спаду виробництва та зниження ВВП були істотно знижені обсяги вантажних перевезень усіма видами транспорту загального користування. При цьому скорочення обсягів перевезень за видами транспорту відбувалося різними темпами. Проте з кінця 1990-х років намітилася явна тенденція до збільшення обсягу вантажних перевезень, що пояснювалося поступовим відновленням української економіки.

Темпи падіння обсягів перевезень вантажів залізничним транспортом у 1990–1998 рр. були більшими, ніж темпи падіння ВВП, але і не були такими сильними, як темпи падіння обсягів перевезень автомобільним транспортом. Це пов'язано з тим, що у цей період скорочення споживання масових вантажів (наприклад, вугілля), які є основними вантажами, що перевозяться залізничним транспортом, було меншим, ніж скорочення споживання інших товарів різними секторами економіки.

Залізничний транспорт – це свого роду барометр української економіки, тому вже на початку осені 2013 р. внаслідок Революції Гідності відбулося зменшення обсягів виробництва в основних вантажоутворюючих галузях, що не могло не позначитися на роботі залізничного транспорту.

Так, за даними державної служби статистики, наведеними на рис. 1 та рис. 2 [6], видно, що протягом останніх десяти років спостерігається змен-

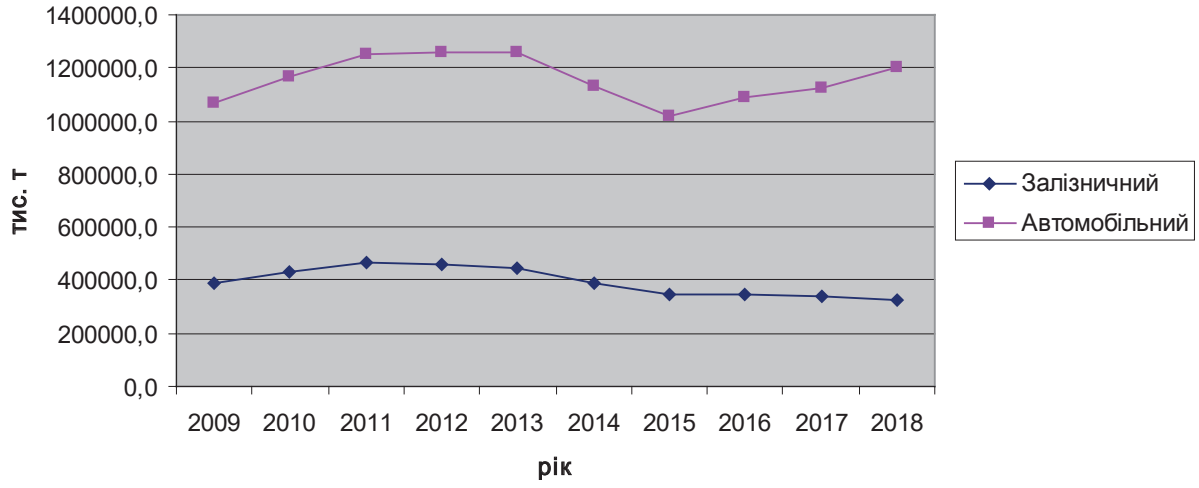

Рис. 1. Обсяг перевезених вантажів за видами транспорту

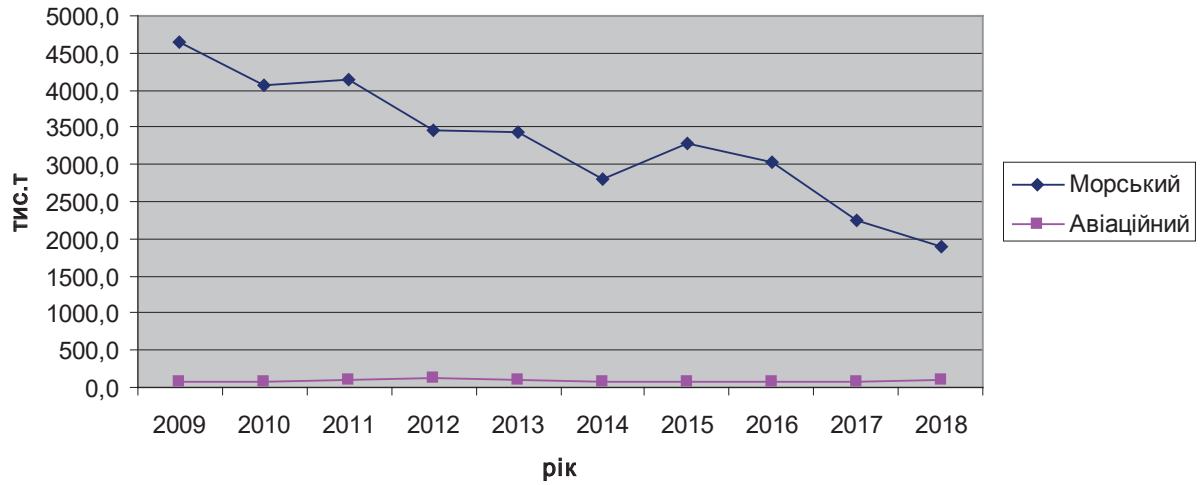

Рис. 2. Обсяг перевезених вантажів за видами транспорту

шення обсягів вантажних перевезень за всіма видами транспорту, особливо помітний спад відмічається з 2013 р. Але навіть за постійного рівня обсягів перевезень вантажів з початку 2015 р. досі не досягнуті виробничі показники 2009 року.

Незважаючи на падіння обсягу перевезень і конкуренцію на транспортному ринку, залізничному транспорту вдається зберегти свій пріоритет у сфері вантажних перевезень. Залізниці України забезпечують 57% вантажообігу й 38% пасажирообігу.

Провідне значення для залізничного транспорту України зумовлено двома основними факторами: техніко-економічними перевагами порівняно з іншими видами транспорту та збігом напряму й потужності основних транспортно-економічних потоків України і світу з географічним положенням українських залізниць.

Основним конкурентом залізничного транспорту залишається автомобільний. Як відомо, конкуренція на транспорті – це суперництво транспортних підприємств за кращі методи господарювання, тобто за найбільш вигідні умови здійснення перевезень і отримання максимальної вигоди [7]. Крім того, конкуренція на транспорті – це боротьба за вантажовласників і пасажирів, отримання максимально корисного ефекту на основі застосування сучасних, більш ефективних технологій, підвищення якості перевезень, їх надійності та швидкості переміщення вантажів і пасажирів.

Якщо говорити про конкуренцію за високорозвиненої економіки, то тут вона характеризується не стільки прямим змаганням, скільки потенційним суперництвом досить великих фірм і ефективним розподілом сегментів ринку [8].

Однак проблеми розвитку інфраструктури потенційно є основними обмежувачами зростання української економіки в довгостроковій перспективі, причому питання розвитку залізничного транспорту є найбільш актуальним. Це пов'язано з тим, що залізничний транспорт:

– виконує понад 40% вантажних перевезень, які здійснюються транспортом загального користування;

– найбільше підходить для перевезень масових вантажів на середні та далекі відстані;

– є для окремих регіонів єдиним видом доступного наземного транспорту;

– є для більшої частини населення країни найдоступнішим видом транспорту в міжрегіональному сполученні.

Передумовою підвищення ефективності роботи підприємств залізничного транспорту є необхідність адаптування до посилення конкуренції на ринку транспортних послуг, що потребує розроблення і впровадження програм, пов'язаних із покращенням роботи підприємств залізничного транспорту. Так, 12 червня 2019 року Кабінетом Міністрів України було затверджено Стратегію розвитку товариства «Укрзалізниця» [9], яка спрямована на досягнення низки цілей. Зокрема, державою визначено шість стратегічних цілей, відповідно до яких приймаються рішення і здійснюються дії щодо товариства:

– забезпечення потреби країни в перевезеннях;

– поліпшення фінансово-економічної стабільності «Укрзалізниці» і галузі;

– інвестування в модернізацію парку;

– підвищення рівня безпеки на залізничному транспорті та дотримання стандартів охорони здоров'я та безпеки працівників відповідно до найкращої практики;

– підвищення привабливості АТ «Укрзалізниця» як роботодавця і забезпечення потреби у кваліфікованому та ефективному персоналі;

– підвищення якості управління діяльністю, прозорості та готовності до відкриття конкурентних ринків пасажирських і вантажних перевезень в умовах Євроінтеграції (реформування).

Розглянута система підходів до визначення ефективності вже сама по собі значною мірою розкриває основні напрями пошуку резервів

підвищення ефективності діяльності підприємства. Проблема визначення ефективності підприємства та пошуку шляхів її підвищення є складною і такою, що важко формалізується. Адже будь-яке підприємство – це складна система, яку важко спростити, не втративши при цьому її суттєвих характеристик. Ресурсний напрям – відображає першочергову необхідність аналізу ефективності використання наявної матеріальної бази виробництва та живої праці. При цьому слід враховувати рівень завантаження обладнання в часі, структуру собівартості послуг, що надаються, з погляду співвідношення в ній часток амортизації, матеріальних витрат, витрат на оплату праці. Зазначені показники слід розглянути в динаміці, а також порівняти з показниками найближчих конкурентів.

Скорочення обсягів інвестицій у розвиток залізничного транспорту України може загострити вже наявні проблеми. Одна з актуальних проблем – дефіцит вантажних вагонів і нових локомотивів.

Інша проблема, яка стоїть перед українським залізничним транспортом, – це необхідність прискореного оновлення основних фондів. У результаті різкого скорочення обсягів інвестицій у період економічного спаду ступінь зносу в 2003 р. досягла рівня 63,9%. Нині середній знос основних фондів становить 85%, а значна їх частина перебуває за межами нормативних термінів служби [10].

За останні 20 років рівень вітчизняної залізничної техніки і технології став суттєво відставати від відповідного рівня передових країн світу. Розрив у оснащеності українських і зарубіжних залізниць із кожним роком збільшується, негативним чином впливаючи на конкурентоспроможність вітчизняного залізничного транспорту.

Ще однією із проблем сучасної залізничної галузі України є вантажні вагони, які мають відносно низьку вантажопідйомність. Під час експлуатації вітчизняних вантажних вагонів необхідні додаткові витрати, пов'язані з вантаженням і вивантаженням вантажів. Крім того, ці вагони мають малий міжремонтний пробіг.

Вітчизняні рейки більш ніж у 2 рази поступаються за якістю закордонним. Крім того, технології виробництва щебеню не дають змоги створити баластовий шар, який забезпечить довготривалу стабільність залізничної колії. А без цього неможливе створення високошвидкісного руху [9].

Придбання нового рухомого складу обмежене можливостями українських підприємств транспортного машинобудування. Недостатні потужності і низький рівень розвитку спеціалізованого вітчизняного машинобудування можуть стати стримувальними факторами розвитку залізничного транспорту в Україні для забезпечення потреб зростання економіки.

Розуміючи проблеми транспорту і залізничної галузі зокрема, уряд України 30 травня 2018 р. затвердив Стратегію розвитку транспорту до 2030 року.

Стратегія під назвою Drive Ukraine 2030 – це перетворення України в розвинену, високотехнологічну та інноваційну країну завдяки розвитку сфери транспорту та інфраструктури, застосуванню новітніх технологій [11].

Стратегія визначає пріоритети комплексного формування транспортної політики та ефективного державного управління, основні напрями розвитку транспортної галузі України на період до 2030 року.

Її метою є створення інтегрованого у загальносвітову транспортну мережу, безпечно функціонуючого та ефективного транспортного комплексу України; задоволення потреб населення у перевезеннях та покращення умов ведення бізнесу для забезпечення конкурентоспроможності й ефективності національної економіки.

Відповідно до стратегії планується зростання обсягів інвестицій у транспортну галузь, які забезпечать оновлення не менш ніж 90% основних фондів до 2030 року, а зростання обсягів приватних інвестицій в оновлення рухомого складу заплановано у розмірі 10,1 млрд. грн на рік.

Крім того, до 2030 року планується досягти рівня локалізації виробництва інноваційного рухомого складу на українських підприємствах на рівні не менш ніж 80%.

Висновки з проведеного дослідження. Залізничний транспорт є однією з найважливіших базових галузей економіки країни. Саме від роботи транспорту багато в чому залежить стійкість економічної системи. Здорова конкуренція серед різних його видів змушує шукати шляхи зниження собівартості перевезень, підвищувати якість і обсяги послуг. Саме на цих принципах будується робота будь-якого виду транспорту. Ситуація, яка склалася в транспортній галузі загалом і залізничному транспорті зокрема, є вкрай важкою. Повноцінні реформи та докорінні зміни не допомогли залізницям, оскільки резерви технічних потужностей майже вичерпані, що може стати загрозою для своєчасного і високоякісного задоволення потреб народного господарства в перевезеннях вантажів і населення.

Виходячи з цього, підтримка держави вкрай необхідна. Від того, наскільки точно будуть реалізовані зазначені стратегії, і буде залежати економічний складник України загалом і залізничної галузі зокрема.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Бараш Ю.С., Корженевич І.П. Роль залізничного транспорту України в забезпеченні сталого розвитку суспільства. *Вісник Дніпропетровського національного університету залізничного транспорту ім. академіка В. Лазаряна*. 2008. Вип. 24. С. 201–206.

2. Басманова О.Е. Изучение процессов конкуренции и монополизации на рынке железнодорожных перевозок. *Економіка. Фінанси. Право*. 2013. № 5. С. 7–9.

3. Куделя В.І. Основні напрямки підвищення конкурентоспроможності залізничного транспорту. *Вісник економіки транспорту і промисловості*. 2010. Вип. 31. С. 32–34.

4. Чорний В.В. Сутність і зміст конкурентоспроможності залізничного транспорту на ринку вантажних перевезень. *Збірник науково-практичних праць ДЕТУТ. Серія: Економіка і управління*. 2012. Вип. 19. С. 200–207.

5. Nesterenko G.I., Chibisov Yu.V. Optimal route selection when distributing the freight trainflow in the railway junction with the consideration of the level of the traffic capacity saturation. *Вісник Східноукраїнського національного університету ім. В. Даля*. 2012. № 3 (174). С. 138–143.

6. Обсяги перевезених вантажів за видами транспорту URL: http://ukrstat.gov.ua/ (дата звернення 24.10.2019).

7. Пшинько А.Н. Необходимость и пути повышения конкурентоспособности железнодорожного транспорта. *Вагонный парк*. 2008. № 9. С. 9–13.

8. Williams M.J., Rhoades D.L., Simms Th.A. High-speed rail: will it change the dynamics of US intercity passenger travel. *World Review of Intermodal Transportation Research*. 2013. Vol. 4. Iss. 1. Pp. 73–95.

9. Стратегія АТ «Укрзалізниця» на 2019–2023 роки URL: https://www.uz.gov.ua (дата звернення 23.10.2019).

10. Герасимова Л.М., Мачинська М.О. Основні фонди Укрзалізниці: проблеми використання URL: http://www.rusnauka.com/36_PWMN_2014/Economics/10_181394.doc.htm (дата звернення 24.10.2019).

11. Національна транспортна стратегія України на період до 2030 р. URL: https://mtu.gov.ua/files/projects/str.html (дата звернення 24.10.2019).

REFERENCES:

1. Barash Yu.S., Korzhenevych I.P. (2008) Rol zaliznychnogho transportu Ukrainu v zabezpechenni staloho rozvytku suspilstva [The role of railway transport of Ukrainian in ensuring a well-established development society]. *Visnyk Dnipropetrovskoho natsionalnoho universitetu zaliznychnoho transportu imeni akademika V. Lazariana*, vol.24, pp. 201–206.

2. Basmanova O.Ye. (2013) Izucheniye protsessov konkurentsii i monopolizatsii na rynke zheleznodorozhnykh perevozok [Study of the competition and monopolization processes on the railroad market]. *Ekonomika. Finansy. Pravo*, no. 5, pp. 7–9.

3. Kudelia V.I. (2010) Osnovni napriamky pidvyshennia konkurentospromozhnosti zaliznychnoho transportu [The main directions of improving the competitiveness of railway transport]. *Visnyk ekonomiky transportu i promyslovosti*, vol. 31, pp. 32–34.

4. Chornyi V.V. (2012) Sutnist i zmist konkurentospromozhnosti zaliznychnoho transportu na rynku vantazhnykh perevezen [The essence and content competitiveness of railway transport in the freight market]. *Zbirnyk naukovykh prats Derzhavnoho ekonomiko-tekhnolohichnoho universytetu transportu: Seriia Ekonomika i upravlinnia*, vol. 19, pp. 200–207.

5. Nesterenko G.I., Chibisov Yu.V. (2012) Optimal route selection when distributing the freight trainflow in the railway junction with the consideration of the level of the traffic capacity saturation. *Visnyk Skhidnoukrainskogho natsionalnoho universytetu imeni Volodymyra Dalia*, vol. 3 (174), pp. 138–143.

6. Obsiahy perevezenykh vantazhiv za vydamy transportu [Volumes of the transported freights on means of transport]. Available at: http://ukrstat.gov.ua/ (accessed 24 October 2019).

7. Pshinko A.N., Muzykina G.I. (2008) Neobkhodimost i puti povysheniya konkurentosposobnosti zheleznodorozhnogo transporta [Necessity and ways to improve the competitiveness of railway transport]. *Vagonnyy park*, no. 9, pp. 9–13.

8. Williams M.J., Rhoades D.L., Simms Th.A. (2013) High-speed rail: will it change the dynamics of US intercity passenger travel. *World Review of Intermodal Transportation Research*, Vol. 4, Iss. 1, pp. 73–95.

9. Stratehiia AT «Ukrzaliznytsia» na 2019–2023 roky [The strategy of JSC Ukrzaliznytsya for 2019–2023]. Available at: https://www.uz.gov.ua (accessed 24 October 2019).

10. Herasymova L.M., Machynska M.O. (2014) Osnovni fondy Ukrzaliznytsi: problemy vykorystannia [Fixed assets of Ukrzaliznytsi: Use problems]. Available at: http://www.rusnauka.com/36_PWMN_2014/Economics/10_181394.doc.htm (accessed 24 October 2019).

11. Natsionalna transportna stratehiia Ukrainy na period do 2030 r. (2019) [The national transport strategy of Ukraine until 2030 y.]. Available at: https://mtu.gov.ua/files/projects/str.html (accessed 24 October 2019).

Lukianova Olena
Candidate of Economic Sciences, Associate Professor,
Senior Lecturer at Department of Management and Administration
Ukrainian State University of Railway Transport
Borysenko Oleksii
Master
Ukrainian State University of Railway Transport

WAYS OF IMPROVING COMPETITIVENESS OF THE RAILWAY INDUSTRY IN MODERN CONDITIONS

The purpose of the article. The transport system is one of the most important sectors of the national economy which has a considerable impact on economic dynamics. Transport connects branches of the national economy and regions of the country in a whole. Besides, it is a consumer of products and services of such sectors of the national economy as mechanical engineering, metallurgy, fuel power. Problems of development of infrastructure potentially are the main limiters of growth of the Ukrainian economy in the long term, and issues of development of railway transport is the most relevant.

Methodology. Studying the situation in the transport industry, the authors applied the dialectical method of knowledge to determine ways to increase the competitiveness of railway transport in modern conditions. Principles of system analysis for determining priority operating conditions of railway enterprises. Basic principles of economic theory to clarify the meaning of "competition" in transport, laws of social development – to justify the development and implementation of programs related to the improvement of railway transport enterprises.

The results were obtained. Finishing need of full reforms for the transport industry and on railway transport in particular as reserves of technical capacities are almost exhausted that, in turn, there can be threat for timely and high-quality satisfaction of needs of the national economy for transportation of goods and population is result of a research. As a result of the undertaken reforms and implementation of development strategies of the industry it will be reached: ensuring need of the country for transportations, improvements of financial and economic stability of "Ukrzaliznytsi" and industry; investments into modernization of the park; increased securities on railway transport and observance of standards of health care and safety of workers according to the best practice; increase in appeal of Ukrzaliznytsya as employer and ensuring requirement in qualified and effective personnel; improvement of quality of management of activity, transparency and readiness for opening of the competitive markets of passenger and freight transportation in the conditions of European integration.

Originality. The article analyses the situation in the transport industry from the time of independence of our state to the present. As a result, the most pressing problems on the agenda are identified, such as wear and tear of rolling stock, reduction of traffic volumes, decrease of quality of services provided. The gap in equipment of the Ukrainian and foreign railroads increases every year, negatively affecting competitiveness of domestic railway transport. As a result of introduction of the strategy of development of transport we will be able to create integrated into universal transport network, safely functioning and effective transport complex of Ukraine; to satisfy needs of the population for transportations and improvement of conditions of business for ensuring competitiveness and efficiency of national economy.

АНАЛІЗ СТАНУ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ КООПЕРАТИВІВ ЛЬВІВСЬКОЇ ОБЛАСТІ

ANALYSIS OF THE STATE OF AGRICULTURAL COOPERATIVES OF THE LVIV REGION

УДК 334.732
https://doi.org/10.32843/infrastruct36-33

Макаруха С.Р.
аспірант кафедри обліку
та оподаткування
Львівський національний
аграрний університет

У статті проаналізовано стан фінансової та економічної діяльності сільськогосподарських кооперативів у Львівській області. Охарактеризована загальна ситуація умов розвитку сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів як невід'ємного складника агропромислового комплексу Львівської області. Співпраця на кооперативній основі частіше спостерігається серед малих сільськогосподарських одиниць, до яких належать особисті селянські господарства та малі підприємства. Особисті селянські господарства є господарською реальністю сільського господарства Львівського регіону. З огляду на географічні особливості області, її економічні позиції, рівень конкуренції є дуже низьким. Ведення досліджуваних господарств є економічно складним, хоча можна відзначити наявність певного технологічного прогресу. Застосування механізованого обробітку, догляду і збирання врожаю, фрагментарних складників захисту та удобрення рослин спонукає до оновлення та зростання ефективності діяльності особистого селянського господарства.

Ключові слова: *сільськогосподарський обслуговуючий кооператив, суб'єкт господарювання, кооперація, мале підприємство, сільське господарство.*

В статье проанализировано состояние финансовой и экономической деятельности сельскохозяйственных кооперативов во Львовской области. Охарактеризована общая ситуация условий развития сельскохозяйственных обслуживающих кооперативов как неотъемлемого компонента агропромышленного комплекса Львовской области. Сотрудничество на кооперативной основе чаще наблюдается среди малых сельскохозяйственных единиц, к которым относятся личные крестьянские хозяйства и малые предприятия. Личные крестьянские хозяйства являются хозяйственной реальностью сельского хозяйства Львовского региона. Учитывая географические особенности области, ее экономические позиции, уровень конкуренции является очень низким. Ведение исследуемых хозяйств экономически сложное, хотя можно отметить наличие определенного технологического прогресса. Применение механизированного возделывания, ухода и сбора урожая, фрагментарных составляющих защиты и удобрения растений побуждает к обновлению и росту эффективности деятельности личного крестьянского хозяйства.

Ключевые слова: *сельскохозяйственный обслуживающий кооператив, субъект хозяйствования, кооперация, малое предприятие, сельское хозяйство.*

The article analyzes the state of financial and economic activity of agricultural cooperatives in Lviv region. The general situation of the conditions of development of agricultural service cooperatives as an integral component of the agricultural complex of the Lviv region is characterized. Cooperation on a cooperative basis is more common for small agricultural units, which include personal subsidiary plots and small enterprises. Personal subsidiary plots are the economic reality of agriculture in the Lviv region. Taking into account the geographical features of the region, its economic position, the level of competition is very low. The management of the households under study is economically difficult, although some technological advances can be noted. The use of mechanized cultivation, maintenance and harvesting, fragmentary components of protection and fertilization of plants leads to renewal and increase of efficiency of activity of the personal subsidiary plot. Based on the analysis of separately identified agricultural cooperatives in the Lviv region, the publication describes their main areas of activity and effectiveness of the activity as a whole. Self-employed individuals (SEIs) or not properly legalized owners of personal subsidiary plots can form a technical base and accumulate agricultural service delivery skills, and may become permanent partners and integrators of other households, but most are not yet sufficiently developed. The initiative owners who have accumulated a certain fleet of agricultural machinery form the peculiar centers for the provision of agricultural services. The functioning of agricultural cooperatives on the territory of the Lviv region is at the initial stage of formation, although there are quite significant achievements at some cooperatives. The research methods used in the work were the following: search on the available methodological and scientific literature with the analysis of the found material, clarification of cause and effect relationships, systematization, analysis of documentation and results of the researchers on the problem of the conducted research.
Key words: *agricultural service cooperative, entity, cooperation, small enterprise, agriculture.*

Постановка проблеми. Кооперація як найпоширеніший спосіб взаємодії господарюючих одиниць у сільському господарстві потребує широкого дослідження, від процесу заснування кооперативу до його функціонування як суб'єкта господарювання. Взаємодія на кооперативних засадах більше притаманна малим сільськогосподарським формуванням, до яких належать особисті селянські господарства та малі підприємства. Тому дослідження кооперації потрібно здійснювати на основі аналізу економічних показників малих сільськогосподарських формувань.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню економічних питань становлення і розвитку кооперації в аграрному секторі економіки України присвячені роботи таких науковців, як Г. Калетнік [1], В. Месель-Веселяк, П. Макаренко, М. Малік [2], Ю. Губеня, В. Зіновчук [2], В. Писаренко [3], Л. Романова [4], П. Саблук, О. Скидан, Л. Мармуль, В. Ціхановська [5], Т. Чорнопищук [6] та ін. У роботах цих учених висвітлено питання становлення кооперативного руху в різних галузях сільського господарства, досліджено засади його формування і функціонування. Проте більшість наукових робіт спрямовано на з'ясування окремих аспектів організації та діяльності кооперативів у сільському господарстві загалом, а невирішеність багатьох питань щодо кооперації в окремих

галузях сільського господарства, особливо в галузі овочівництва, зумовлює актуальність і необхідність подальших досліджень.

Постановка завдання. Мета дослідження – проаналізувати сучасний стан сільськогосподарських кооперативів на території Львівської області; виявити особливості кооперативного руху в Україні загалом та на Львівщині зокрема; визначити основні проблеми фінансової та економічної діяльності сільськогосподарських кооперативів.

Виклад основного матеріалу. Вищою формою кооперації є створення кооперативу [1, с. 5]. Проте, на думку В. Зіновчука та М. Маліка, це лише ідеальний шлях, і багато форм кооперативного співробітництва відхиляються від такої формули, тому необхідно звернути увагу на нетрадиційні форми кооперації у сільському господарстві [2, с. 374]. В умовах відродження кооперативного руху в Україні набувають актуальності підстави поділу кооперативів на види за такими ознаками, як: рід діяльності, предмет діяльності, спосіб утворення, рівень усуспільнення майна, правовий режим земель, функціональна спрямованість, територія діяльності, участь у різних фазах суспільного виробництва, підстави об'єднання, підгалузева ознака, конкретно-родова ознака, соціальний склад, сфера діяльності, мета діяльності й об'єкти власності, вид продукції, що виробляється, місце в організаційно-господарській структурі, рівень спеціалізації, джерела забезпечення матеріальними ресурсами тощо [4, с. 58].

На відміну від інших сільськогосподарських підприємств, метою виробничого кооперативу не є максимізація прибутку на вкладений капітал, а сам термін «прибуток» не повною мірою відображає природу коштів, отриманих кооперативом понад здійснені витрати на виробництво продукції: скоріше слід говорити про приростання особистих доходів членів кооперативу за рахунок зекономлених (не понесених завдяки кооперуванню) витрат.

Кількість кооперативів із кожним роком скорочується як в Україні, так і у Львівській області зокрема. У Бродівському, Городоцькому, Жидачівському, Мостиському, Самбірському та Стрийському районах ситуація змінилася в гірший бік, оскільки кількість кооперативів зменшилася у розрахунку на 1000 господарств населення. У таких районах, як Жовківський, Перемишлянський, Турківський та Яворівський, показники зростають.

Обслуговуючі кооперативи, до яких належать заготівельно-збутові, сервісні та багатофункціональні, є неприбутковими організаціями, що надають послуги тільки своїм членам. Здійснюючи діяльність, обслуговуючий кооператив може надавати послуги не членам кооперативу в обсязі, що не перевищує 20% від його доходу. Якщо ж сума перевищує вказану п'яту частину, то на цю різницю нараховують податок. Виробничі кооперативи закон трактує як прибуткові структури. Під час створення обслуговуючого кооперативу в його статуті потрібно вказати пункти про неприбутковість і надання послуг не членам кооперативу. Проте ці пункти засновники можуть не вказувати в разі потреби або через неуважність і незнання законодавства [3].

Аналіз показав, що 20% зареєстрованих кооперативів не відзначили в статуті пункт про їхню неприбутковість. Засновники, оформляючи документи, не могли випадково пропустити цей пункт, адже це є особливістю функціонування кооперативу як неприбуткової організації. Найімовірніше, вони усвідомлювали, що їхня діяльність буде спрямована на отримання прибутку, а кооператив як організаційно-правова форма господарювання об'єднує його членів і полегшує їхнє функціонування.

Кількість кооперативів, які здійснюють діяльність із вирощування сільськогосподарської продукції, відгодівлі тварин і виробництва кормів, не збігається з кількістю зареєстрованих. З оформлених кооперативів, пов'язаних із заготівлею та збутом молока, сільськогосподарської продукції та наданням послуг із обробітку землі, дві третини – функціонуючі.

У Львівській області є 37 сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів, зокрема 7 утворених у 2018 році. 1125 осіб є членами таких кооперативів. Хоча на початковому етапі було важко переконувати людей вступати в кооперативи, бо вони сприймали це як пропозицію про відновлення радянських колгоспів, та Львівською аграрною дорадчою службою проводилися навчання для селян, де «на пальцях» пояснювали людям, що все, що вони створять, – їхнє, і саме вони будуть вирішувати подальший розвиток кооперативу. Ще дуже важливим моментом для створення кооперативу є наявність лідера, який би зміг зорганізувати селян та повести за собою. Після таких роз'яснень та навчань люди поступово почали об'єднуватися [3].

Вразила активність Департаменту агропромислового розвитку Львівської ОДА, який шляхом написання проекту секторальної підтримки «Нові точки зростання для сталого розвитку гірських територій» залучив 17,6 млн. грн грантових коштів, а на проект «Розвиток сільського підприємництва та інфраструктури агротуристичного кластера «Горбогори» – 27,6 млн. грн.

Також завдяки міжнародній технічній допомозі уряду Канади з 2017 року на території Львівської області впроваджується проект «Розвиток молочного бізнесу в Україні». У межах цього проекту протягом 2017–2018 років уже відкрито 20 сімейних молочних ферм, встановлено на 4 пасовищах доїльні пункти, надано 20 доїльних апаратів, закуплено обладнання для лабораторії для дослідження молока на суму 185 тис доларів, а на 2019 рік заплановано будівництво кооперативного заводу з переробки молока.

У Баранівській ОТГ створено три кооперативи: у селі Рогачів, де найбільше мешканців тримають корів, створено молочний СОК «Мілка» (38 членів, у тому числі й одне фермерське господарство). Незабаром тут почнеться будівництво міні-сироварні цього кооперативу за кошти гранту в межах проекту «Молодіжний кластер органічного бізнесу Баранівської ОТГ». Вже виділено земельну ділянку, розроблено проектну кошторисну документацію [4].

У селищі Полянка створений ягідний СОК «Комора» (7 членів), для якого заплановане будівництво сховища для зберігання ягід, теж у межах проекту. Селище розташовано в оточенні лісів, одним із ключових джерел заробітку є збір лісових ягід, переважно чорниці. Але такий робочий сезон триває один-два місяці, а зібраний урожай місцеві вимушені того ж дня за заниженими цінами продавати закупівельникам. Встановлення холодильного обладнання для зберігання ягід підвищить тривалість зберігання ягід, а також збільшить доходи мешканців [5].

Одним із перших почав працювати рибний кооператив «Смолка 2017» у селі Іванівка, в якому понад 100 членів, залучених із початку діяльності проекту. 8 липня 2018 року був проведений фестиваль «День рибака» на річці Смолка. Тут встановлено пірси, альтанки, мангали, двічі у водойму запускали мальок коропа та білого амура [6].

Висновки з проведеного дослідження. Функціонування сільськогосподарських кооперативів на території Львівської області перебуває на початковому етапі становлення загалом, хоча є досить значні досягнення в окремих кооперативах. У подальших дослідженнях доцільно звернути увагу на впровадження світового досвіду в розвиток сільськогосподарських кооперативів із метою підвищення їхніх економічних показників.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Калетнік Г.М. Складові розвитку сільських територій та моделі аграрного підприємництва і кооперації. *Розвиток малого і середнього підприємництва та кооперації на селі. Проблеми та перспективи: зб. матеріалів наук. конф. і навч. – практ. семінару*. Вінниця, 2015. С. 5–13.

2. Малік М.Й., Зіновчук В.В. Кооперативні відносини в аграрному секторі. *Сучасна аграрна політика України: проблеми становлення*. Київ, 1996. С. 374.

3. Писаренко В.В. Маркетинг овощной продукции: Организационно экономический механизм интеграции участников овощного рынка [Електронний ресурс]. URL: http://agromage.com. (дата звернення: 10.10.2019).

4. Романова Л.В. Розвиток маркетингових кооперативів в овочівництві як напрям формування ділових партнерських сіток. *Вісник Харківського національного аграрного університету ім. В.В. Докучаєва. Сер.: Економічні науки*. 2013. № 4. С. 57–63.

5. Ціхановська В.М. Сучасний стан та проблеми розвитку кооперативного руху в Україні. *Продовольчі ресурси: зб. наук. праць. Серія: Економічні науки / НААН; Ін-т прод. ресурсів НААН. Київ: ННЦ «ІАЕ»*, 2015. № 4. С. 31–37

6. Чорнопищук Т.І. Кооперативний рух як фактор стабільного розвитку аграрного сектору економіки. *Розвиток малого і середнього підприємництва та кооперації на селі. Проблеми та перспективи: зб. матеріалів наук. конф. і навч. – практ. семінару*. Вінниця, 2015. С. 26–35.

REFERENCES:

1. Kaletnik H.M. (2015) Skladovi rozvytku silskykh terytorii ta modeli ahrarnoho pidpryiemnytstva i kooperatsii [Components of rural development and models of agricultural entrepreneurship and cooperation]. Rozvytok maloho i serednoho pidpryiemnytstva ta kooperatsii na seli. Problemy ta perspektyvy: zb. materialiv nauk. konf. i navch. – prakt. seminaru. Vinnytsia, pp. 5–13.

2. Malik M.I., Zinovchuk V.V. (1996) Kooperatyvni vidnosyny v ahrarnomu sektori [Cooperative relations in the agricultural sector]. Suchasna ahrarna polityka Ukrainy: problemy stanovlennia. Kyiv, 374 p.

3. Pysarenko V.V. Marketynh ovoshchnoi produktsyy: Orhanyzatsyonno эkonomycheskyi mekhanyzm yntehratsyy uchastnykov ovoshchnoho rыnka [Marketing of vegetable products: Organizational and economic mechanism of integration of vegetable market participants]. Available at: http://agromage.com (accessed 10 October 2019).

4. Romanova L.V. (2013) Rozvytok marketynhovykh kooperatyviv v ovochivnytstvi yak napriam formuvannia dilovykh partnerskykh sitok [Development of marketing cooperatives in vegetable growing as a direction of forming business partner networks]. Visnyk Kharkivskoho natsionalnoho ahrarnoho universytetu im. V.V. Dokuchaieva. Seria: Ekonomichni nauky. no. 4. pp. 57–63.

5. Tsikhanovska V.M. (2015) Suchasnyi stan ta problemy rozvytku kooperatyvnoho rukhu v Ukraini [Current status and problems of development of cooperative movement in Ukraine]. Prodovolchi resursy: zb. nauk. prats. Seriia: Ekonomichni nauky. NAAN; In-t prod. resursiv NAAN. Kyiv: NNTs «IAE». no. 4. pp. 31–37

6. Chornopyshchuk T.I. (2015) Kooperatyvnyi rukh yak faktor stabilnoho rozvytku ahrarnoho sektoru ekonomiky [Cooperative movement as a factor of stable development of agrarian sector of economy.]. Rozvytok maloho i serednoho pidpryiemnytstva ta kooperatsii na seli. Problemy ta perspektyvy: zb. materialiv nauk. konf. i navch. – prakt. seminaru. Vinnytsia, pp. 26–35.

Makarukha Stepan
Postgraduate Student at Department of Accounting and Taxation
Lviv National Agrarian University

ANALYSIS OF THE STATE OF AGRICULTURAL COOPERATIVES OF THE LVIV REGION

The purpose of the article. Cooperation, as the most common way of interaction of economic units in agriculture, requires extensive research, namely from the process of establishing a cooperative to its functioning as an entity. Cooperation on a cooperative basis is more common for small agricultural units, which include personal subsidiary plots and small enterprises. Therefore, the study of cooperation should be carried out on the analysis of economic indicators of small agricultural units.

The article analyzes the financial and economic activity of agricultural cooperatives in Lviv region. The general situation of the conditions of development of agricultural service cooperatives as an integral component of the agricultural complex of the Lviv region is characterized. Personal subsidiary plots are the economic reality of agriculture in the Lviv region. Taking into account the geographical features of the region, its economic position, the level of competition is very low. The management of the farms under study is economically difficult, although some technological advances can be noted. The use of mechanized cultivation, maintenance and harvesting, fragmentary components of protection and fertilization of plants leads to renewal and increase of efficiency of activity of the personal subsidiary plot.

Methodology. Based on the analysis of separately identified agricultural cooperatives in the Lviv region, the work describes their main areas of activity and effectiveness of the activity as a whole. Self-employed individuals or not properly legalized owners can form a technical base and accumulate agricultural service delivery skills, and may become permanent partners and integrators of other farms, but most are not yet sufficiently developed. The initiative owners who have accumulated a certain fleet of agricultural machinery form the peculiar centers for the provision of agricultural services.

Results. The number of cooperatives is decreasing every year both in Ukraine and in Lviv region in particular. In Brody, Horodok, Zhydachyv, Mostyska, Sambir and Stryi districts, the situation has changed for the worse, as the number of cooperatives has decreased per 1,000 households. In districts such as Zhovkva, Peremyshlyany, Turka and Yavoriv districts, indicators are increasing.

Cooperatives in the forest and forest-steppe zones are insufficiently provided with equipment – 33.3% and 27.8% accordingly. The part of cooperatives that own equipment in the piedmont and mountain areas is 63.3% and 66.7%. However, these indicators do not reflect their sufficient technical equipment.

The functioning of agricultural cooperatives on the territory of the Lviv region is at the initial stage of formation, although there are quite significant achievements at some cooperatives. In further studies, it is advisable to pay attention to the introduction of world experience in the development of agricultural cooperatives in order to improve their economic performance.

The research methods used in the work were search on the available methodological and scientific literature with the analysis of the found material, clarification of cause and effect relationships, systematization, analysis of documentation and results of the researchers on the problem of the conducted research.

Practical implications. The practical value of the work is the availability of theoretical research material, which is sifted from other material in the process of finding information on the topic, and in the systematization of the material of the research direction.

Value/originality. The conducted research has a deeper degree of development of the research direction, in comparison with the previous research of scientists, dissertators and researchers of the research direction.

СТРАТЕГІЇ УПРАВЛІННЯ КАДРАМИ НА СУЧАСНИХ ПІДПРИЄМСТВАХ
HR MANAGEMENT STRATEGIES FOR MODERN ENTERPRISES

УДК 821.161.3
https://doi.org/10.32843/infrastruct36-34

Малтиз В.В.
к.е.н., доцент,
доцент кафедри управління
персоналом і маркетингу
Запорізький національний університет
Шевченко М.С.
студентка
Запорізький національний університет

У статті зроблено порівняльний аналіз сучасних стратегій та тлумачень основних понять у сфері управління кадрами. Саме різниця між цими стратегіями є найбільш актуальною темою для науковців сьогодення. Нині є нагальна потреба у фахівцях, що володіють сучасними глибокими знаннями в галузі управління персоналом, особливо в системі управління економікою, насамперед в організаціях основної ланки, де відбуваються суттєві зміни в управлінні організацією загалом і системі управління персоналом зокрема. Стратегічне управління та навчання персоналу покликане забезпечувати як ефективну взаємодію організації із зовнішнім середовищем, так і взаємодію людини з організацією. Стратегії управління персоналом – процеси, які націлені на формування конкурентоспроможного колективу, що виконує завдання підприємства незалежно від змін у зовнішньому і внутрішньому середовищі.

Ключові слова: *людські ресурси, управління персоналом, стратегічне управління, стратегії управління персоналом.*

В статье сделан сравнительный анализ современных стратегий и толкований основных понятий в области управления кадрами. Именно разница между этими стратегиями является наиболее актуальной темой для ученых современности. Сегодня существует настоятельная потребность в специалистах, владеющих современными глубокими знаниями в области управления персоналом, особенно в системе управления экономикой, в первую очередь в организациях основного звена, где происходят существенные изменения в управлении организацией в целом и системе управления персоналом в особенности. Стратегическое управление и обучение персонала призвано обеспечивать как эффективное взаимодействие организации с внешней средой, так и взаимодействие человека с организацией. Стратегии управления персоналом – процессы, которые нацелены на формирование конкурентоспособного коллектива, выполняющего задачи предприятия независимо от изменений во внешней и внутренней среде.

Ключевые слова: *человеческие ресурсы, управление персоналом, стратегическое управление, стратегии управления персоналом.*

The article provides a comparative analysis of modern strategies and interpretations of basic concepts in the field of human resources management. The difference between these strategies is the most relevant topic for scientists and researchers today. Since, at the moment, there is an urgent demand for specialists with up-to-date knowledge in the field of human resources management, especially large in the system of economic management and, first of all, in the organizations of the basic link, where there are significant changes in the management of the organization as a whole and the system human resources management in particular. Human resources are the most important link in the work of any enterprise or company. And of course, human resources are a core element of any field of management. The employees are people, who was hired by managers. Every employee is characterized by a challenging complex of individual qualities. The essence of management lies in the competent motivation to accomplish the tasks and goals set by the company. Human resources management is the purposeful activity of enterprise management, as well as the heads and specialists of divisions of the human resources management system, which includes the development of the concept and strategy of human resources policy and methods of human resources management. Entering into interaction with an organization, a person is interested in various aspects of this interaction, concerning what he should sacrifice for the interests of the organization, what, when and in what volumes he should do in the organization, in what conditions to function, with whom and how much time to interact, which organization and what it will give him or her. The satisfaction of a person with the interaction with the enterprise, his attitude towards him and his contribution to the activities of the enterprise depend on this and a number of other factors, first of all, from the strategic management. The strategic management and education of personnel are intended to provide both effective interactions of the organization with the external environment and mutually beneficial interaction of the person with the organization. Human resources management strategies as processes aimed at forming a competitive team that fulfills the task of the enterprises regardless of changes in the external and internal environment.

Key words: *human resources, hr management, strategic management, hr management strategies.*

Постановка проблеми. Нині потреба у фахівцях, що володіють сучасними глибокими знаннями в галузі управління персоналом, особливо велика в системі управління економікою, насамперед в організаціях основної ланки, де відбуваються суттєві зміни в управлінні організацією загалом і системі управління персоналом зокрема. Основне навантаження в реалізації цих змін несуть фахівці з управління персоналом, тому саме від того, наскільки повно і міцно вони будуть озброєні такими знаннями і, головне, наскільки вміло, ефективно вони зможуть застосовувати їх на практиці, залежить те, як організації адаптуються (вже сьогодні) до умов і вимог ринку і як вони досягають поставленої перед собою мети.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. До теми стратегії управління кадрами останній час звертаються багато авторів як у науковому контексті, так і в прикладному. Дуже часто провести риску між такими підходами неможливо.

Виокремлювати авторів, які зверталися до теми, не будемо, а зробимо порівняння підходів початку століття та сьогоднішніх тлумачень. Саме різниця між ними і є найбільш цікавою для науковців сьогодні та відкриттям для підприємств, які використовують старі наукові підходи у сучасних змінюваних умовах.

Постановка завдання. Метою дослідження, результати якого наведені в цій статті, є визначення сучасного тлумачення стратегій управління кадрами на підприємстві, проведення аналізу та порівняння сучасних теорій із теоріями 20-го століття. Тобто у статті будуть розглянуті теоретичні основи управління персоналом, кадрова політика як основа формування стратегії управління персоналом, класифікація стратегій управління

персоналом, особливості вибору та реалізації вибраної стратегії на підприємстві.

Виклад основного матеріалу дослідження. Управління персоналом – цілеспрямована діяльність управління підприємства, а також керівників і фахівців підрозділів системи управління персоналом, що включає розроблення концепції і стратегії кадрової політики і методів управління персоналом [1].

Стратегічне управління покликане забезпечувати як ефективну взаємодію організації із зовнішнім середовищем, так і взаємодію людини з організацією.

Вступаючи у взаємодію з організацією, людина цікавиться різними аспектами цієї взаємодії, що стосуються того, чим вона повинна жертвувати заради інтересів організації, що, коли і в яких обсягах вона повинна робити в організації, в яких умовах функціонувати, з ким і скільки часу взаємодіяти, що буде давати їй організація тощо [2]. Від цього і низки інших факторів залежить задоволеність людини взаємодією з підприємством, її ставлення до нього і її внесок у діяльність підприємства.

Саме внесок людини у діяльність підприємства є основою подальшого аналізу його ефективності та оцінки у вигляді оплати праці. Проте «на вході» відбувається недостатня ідентифікація можливого внеску працівника в діяльність підприємства. Часто ігнорований нині показник «трудовий потенціал» вбирає в себе не тільки вплив працівника на процеси у виробництві, а й його майбутній вплив у разі потреби та залучення.

Трудовий потенціал працівника – це сукупність фізичних і духовних якостей людини, що визначають можливість і межі її участі у трудовій діяльності, здатність досягати в заданих умовах певних результатів, а також удосконалюватися в процесі праці [3].

Трудовий потенціал працівника не є величиною постійною, він може змінюватися у бік як збільшення, так і зменшення. Накопичені в процесі трудової діяльності творчі здібності працівника підвищуються в міру засвоєння нових знань і навичок, зміцнення здоров'я, поліпшення умов праці. Але вони можуть знижуватися через посилення режиму роботи, погіршення здоров'я тощо.

Розкриття можливостей трудового потенціалу для усунення негативних наслідків у конкурентній боротьбі, забезпечення нормальних умов у процесі трудової діяльності персоналу, стимулювання результатів трудового колективу, а також відтворення і використання трудового потенціалу підприємства.

Ефективне управління трудовим потенціалом підприємства передбачає розроблення раціональної системи стимулювання праці, під якою розуміють сукупність свідомо створених умов праці, які мають форму матеріальних і моральних стимулів для досягнення стратегічних цілей компанії і впливають на поведінку працівника. Основними мотиваційними чинниками є: рівень заробітної плати та додаткових виплат; умови праці; гарантія зайнятості; трудова політика підприємства; характер міжособистісних відносин і стиль роботи керівників; змістовність праці; відповідальність і самостійність працівників; їхнє професійне просування; саморозвиток працівників [4].

Тепер перейдемо безпосередньо до поняття «стратегія».

Поняттям «кадрова стратегія», як правило, охоплюється сукупність основних моделей, уявлень і принципів, які застосовуються в роботі з кадрами організації. Вважається, що метою кадрової стратегії є забезпечення оптимального балансу процесів оновлення і збереження чисельного і якісного складу кадрів у його розвитку відповідно до потреб самої організації, вимог чинного законодавства та стану ринку праці.

Щодо зовнішнього середовища організації можуть реалізовувати відкриту або закриту кадрову стратегію. У першому разі йдеться про те, що організація комплектує свій склад (незалежно від рівня відповідальності) за рахунок зовнішніх джерел. Закрита кадрова стратегія характерна для організацій, що спеціалізуються (за винятком технічних посад) виключно на внутрішніх джерелах комплектування кадрів [5].

Проте такий дуже поширений у науці підхід не дає можливостей для розвитку підприємства в сучасних умовах. За такого підходу ми звертаємо увагу виключно на джерело поповнення кадрів, а не на розкриття його потенціалу вже в процесі роботи. Це перетворює будь-яке виробництво на конвеєр із переробки кадрів за відкритою стратегією – тих, яких знайшли зовні, за закритою – тих, кого навчили на самому виробництві.

У будь-якому разі така класифікація нині не відповідає комплексним завданням розвитку компанії, на якій би стадії розвитку вона не перебувала.

І ми знаходимо поціновувачів нашого варіанту.

Блог HR Gelios тлумачить стратегії управління персоналом як процеси, які націлені на формування конкурентоспроможного колективу, що виконує завдання підприємства незалежно від змін у зовнішньому і внутрішньому середовищі. Таким чином забезпечується розвиток організації, а головне – стає можливим варіант досягнення довгострокових цілей.

Кадрова політика кожної організації націлена на:

– забезпечення конкурентоспроможної заробітної плати, що мотивує персонал на більш продуктивну роботу.

– формування, а також використання власних методик навчання колективу з метою поліпшення навичок роботи;

– підтримку працівників із психологічного боку, що необхідно в разі різних змін на підприємстві

(аварія на виробництві, переміщення офісу, внутрішньоколективні конфлікти та інше).

За такого підходу вже стратегії ми можемо класифікувати так:

– стратегія інновацій,
– поліпшення якості,
– стратегія лідерства.

Стратегія інновацій розрахована на тісну роботу в колективі. У тому разі, якщо компанія вибрала цей вид управління, менеджери зобов'язані дати персоналу роботу, яка розвине нові навички, необхідні для ведення робочого процесу на іншій посаді. До переваг такої стратегії належить кар'єрне зростання, а також розвиток, що стає можливим за рахунок отриманих умінь. Серед особливостей компаній, які вибрали інноваційний вид управління, зазначимо таке:

– розвинена здатність вести роботу в середовищі невизначеності;
– кожен із співробітників володіє високим творчим потенціалом;
– можливість подальшої перспективи.

Зверніть увагу, що така стратегія інновацій може прилаштовуватися до необхідної швидкості змін, фактично від революції до повільної еволюції [6].

Поліпшення якості – така HR-стратегія відрізняється більш пильною увагою до якості продукції і робочого процесу. Подібні організації уникають прийняття ризикованих рішень. Серед особливостей цієї моделі управління персоналом виділимо:

– максимальну залученість персоналу в роботу;
– безперервне навчання робочого колективу;
– принцип соціальної рівності у взаєминах із персоналом;
– детальний опис обов'язків кожного із співробітників.

Часто такий підхід слід вважати стратегією консерватизму чи навіть консервації – дуже часто компанії вибирають надуманий підхід щодо підвищення якості продукції без втручання в питання менеджменту та безпеки, що в кінцевому результаті приводить до погіршення якості самої продукції.

Ставлячи на перше місце якість продукції, повністю забувають про якість самого персоналу, хоча в теоретичному описі цієї стратегії це є «детальний опис обов'язків кожного із співробітників». На розвиток такого поєднання і спрямовані стандарти ISO 9001.

Це міжнародний стандарт якості, що оцінює організацію менеджменту в різних бізнес-структурах: заводах, холдингах, торгових центрах, підприємствах.

Він включає вісім фундаментальних принципів, які оцінює спеціальна комісія:

– орієнтацію на клієнта;
– лідерство;
– залучення персоналу;
– процесний підхід;
– системний підхід до управління;
– постійне поліпшення;
– прийняття рішень на основі фактів;
– взаємовигідні відносини з постачальниками [7].

Таке поєднання менеджменту персоналу та управління процесами на виробництві вже не консервує сталий (поганий чи добрий) стан речей, а дає змогу підготовлено реагувати на зміни.

Стратегія лідерства – за такої стратегії робота націлена на точно визначені наперед результати, наприклад обсяги готової продукції, обсяг ринку, кількість повторних купівель тощо. Цей вид управління не має нічого спільного з ризиком, приділяється максимальна увага якості. Характерні риси такої стратегії управління:

– навчанню співробітників особливої уваги не приділяється;
– робота персоналу перебуває під постійним моніторингом;
– обов'язки певної посади описані в короткій формі.

Проте все разом дає змогу швидко наближатися до поставленої цілі. Така стратегія є вимушеною справою, щоб досягти лідерства за визначеним показником чи обігнати іншу компанію. Постійне перебування компанії в такій стратегії «вимотує» її, приводить до «вигоряння» персоналу.

Досвід різних фірм демонструє, що набагато практичніше реалізувати відразу кілька варіантів стратегічного управління. Послідовність їх використання визначається очікуваним результатом. Нині відзначається прискорення інноваційних процесів і значне зростання конкуренції. Підприємствам стає складно виділитися з натовпу своїми виробничими перевагами. У зв'язку з цим зростає потреба розвитку кадрів, розширення можливостей і подальших перспектив.

Підприємства, які приділяють роботі з персоналом мінімум належної уваги, здебільшого програють конкуренцію. Якщо не вжити заходів, бізнес піддасться небезпеці. Наявність стратегії для взаємозв'язку персоналу дає змогу вирішити питання адаптації нового співробітника, підвищити його працездатність.

Висновки з проведеного дослідження. Людські ресурси – основний елемент будь-якої сфери управління. Робочий персонал – це люди. Кожна людина характеризується непростим комплексом індивідуальних якостей. Суть управління полягає в грамотній мотивації для виконання завдань і цілей, поставлених перед компанією.

Поняттям «кадрова стратегія», як правило, охоплюється сукупність основних моделей, уявлень і принципів, які застосовуються в роботі з кадрами організації.

Стратегії управління персоналом – процеси, які націлені на формування конкурентоспроможного колективу, що виконує завдання підприємства

незалежно від змін у зовнішньому і внутрішньому середовищі.

За такого підходу стратегії ми можемо класифікувати так:

– стратегія інновацій;
– поліпшення якості;
– стратегія лідерства.

Саме ці стратегії ми проаналізували в нашій роботі. Проте доходимо висновку, що в чистому вигляді на практиці будуть застосовані поєднання рис усіх можливих стратегій, змінюватися вони будуть у часі.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Маслова В.М. Економіка і соціологія праці: навчальний посібник для бакалаврів. Москва: Фінансовий університет при Уряді РФ, 2014. С. 75–76. URL: https://stud.com.ua/81482/ekonomika/ekonomika_i_sotsiologiya_pratsi (дата звернення: 02.10.2019).

2. Небава М.І., Ратушняк О.Г. Менеджмент організацій і адміністрування. Вінниця: ВНТУ, 2012. С. 58–59. URL: https://web.posibnyky.vntu.edu.ua/fmib/1nebava_menedzhment_organizacij_administuvannya_ch1/index_4.htm (дата звернення: 04.10.2019).

3. Татарніков Е.А. Стратегічне управління підприємством: жити одним днем або планувати своє майбутнє? Москва: Альфа-Пресс, 2006.

4. Дмитрієв В.А., Журавель А.И., Шишков А.Д. Економіка залізничного транспорту. Москва, 2003. С. 225.

5. Кравчук О.І. Менеджмент персоналу: курс лекцій. URL: https://www.slideshare.net/kravchukok/ss-66544738 (дата звернення: 03.10.2019).

6. Стратегія управління трудовим персоналом – в чому її роль. *Тренінговий журнал*: веб-сайт. URL: http://hr-gelios.com/strategiya-upravleniya-personalom (дата звернення: 05.10.2019).

7. Що таке ISO 9001? Бюро Верітас: інформаційне бюро. URL: https://www.bureauveritas.com.ua/home/news/what-is-iso-9001?presentationtemplate=bv_master_v2/news_full_story_presentation_did_you_know_v2. (дата звернення: 04.10.2019).

REFERENCES:

1. Maslova V.M. (2014) Ekonomika i sotsiolohiia pratsi: navchalnyi posibnyk dlia bakalavriv [Labor economics and sociology: tutorial for bachelors]. Moscow: Financial University under the Government of the Russian Federation, p. 75–76.

2. Nebava M.I., Ratushniak O.H. (2012) Menedzhment orhanizatsii i administruvannia [Organization management and administration]. Vinnitsa: VNTU, p. 58–59. URL: https://web.posibnyky.vntu.edu.ua/fmib/1nebava_menedzhment_organizacij_administuvannya_ch1/index_4.htm (accessed 04 October 2019).

3. Tatarnikov E.A. (2006) Stratehichne upravlinnia pidpryiemstvom: zhyty odnym dnem abo planuvaty svoie maibutnie? [Strategic enterprise management: live one day or plan your future] Moscow. (in Russian)

4. Dmytriiev V.A., Zhuravel A.Y., Shyshkov A.D. (2003) Ekonomika zaliznychnoho transportu [Railway Economics] Moscow. (in Ukrainian)

5. Kravchuk O.I. Menedzhment personalu: kurs lektsii. [HR Management: course of lectures] URL: https://www.slideshare.net/kravchukok/ss-66544738 (accessed 03 October 2019).

6. Stratehiia upravlinnia trudovym personalom – v chomu yii rol [The strategy of labor hr management – what is its role] Training Journal: Website. URL: http://hr-gelios.com/strategiya-upravleniya-personalom (accessed 05 October 2019).

7. Shcho take ISO 9001? [What is ISO 9001?] Bureau Veritas: Information Bureau. URL: https://www.bureauveritas.com.ua/home/news/what-is-iso-9001? (accessed 04 October 2019).

Maltyz Viktoriia
Candidate of Economic Sciences, Associate Professor,
Senior Lecturer at Department of Human Resources Management and Marketing
Zaporizhzhia National University
Shevchenko Mariia
Student
Zaporizhzhia National University

HR MANAGEMENT STRATEGIES FOR MODERN ENTERPRISES

The purpose of the article. Today there is a demand for specialists which have the latest depth knowledge in the field of HR management, especially the great knowledge in the economic management system and, first of all, in the organizations of the basic link, where there are significant changes in the management of the organization as a whole and the HR management system in particular. The staff has the main responsibility for HR management in the implementation of these changes, so exactly how fully and soundly they will be armed with such knowledge and how skillfully, effectively they will be able to apply them in practice, depends on how organizations adapt to market conditions and requirements and how they achieve their goals.

The purpose of the research, the results of which are presented in this scientific work, is to determine the modern interpretation of HR strategies and their capabilities in the enterprise. Conducting an analysis and comparison of current theories with the theories of the 20th century. That is, the article will discuss the theoretical bases of human resources management, human resources policy as a basis for the formation of human resources management strategies, classification of human resources management strategies, features of the choice and implementation of the chosen strategy at the enterprise.

Methodology. The survey is based on an analysis and comparison of early-century approaches and current interpretations.

Results. The combination of HR management and process management at work no longer preserves the stable state of things but allows the companies to be prepared to respond to change.

HR resources are a core element of any field of management. Each employee is a complex of individual qualities. The point of management lies in the competent motivation to accomplish the tasks and goals set by the company. The enterprises that pay the least bit of attention to staff are losing in the competition. Failure to take action and change will put the business at risk. That is why the companies need strategies for HR management processes that are aimed at creating a competitive team that performs the tasks of the enterprise regardless of changes in the external and internal environment.

Practical implications. The availability of these strategies for the interconnection of staff in the union allows to CEO or directors to deal with problems of hiring a new employee, increase his capacity and ability to work whic helps to increase the efficiency of work of the enterprise as a whole.

Value/originality. In our work, we have considered and analyzed three main strategies: innovation strategy, quality improvement strategy, leadership strategy. But we come to the conclusion that the most efficient and profitability results for every enterprise will be using the combinations of features of all these possible strategies.

ОСОБЛИВОСТІ ОРГАНІЗАЦІЇ МЕНЕДЖМЕНТУ В ДЕРЖАВНИХ ОРГАНІЗАЦІЯХ

FEATURES OF MANAGEMENT ORGANIZATION IN STATE ORGANIZATIONS

УДК 338.242
https://doi.org/10.32843/infrastruct36-35

Михайлюк О.М.
викладач економічних дисциплін
Коледж інформаційних систем
і технологій
ДВНЗ «Київський національний
економічний університет
імені Вадима Гетьмана»

У статті з'ясовано особливості організації менеджменту в державних організаціях у сучасних умовах. Визначено розбіжності між державним та приватним управлінням. Наведено сучасні тенденції розвитку державного сектору економіки. Показано, що реалізація кожної функції менеджменту державних підприємств має певну специфіку, зокрема: планування і прогноз у державних установах зазвичай виходять із цілей, що встановлюються вищими органами; організація державної служби, як правило, має більш ієрархічну структуру та відповідні їй управлінські процедури; мотивація у державній службі меншою мірою орієнтується на грошову винагороду і більшою мірою – на стимул негрошового характеру; контроль у державній службі має ширший характер, ніж у комерційній організації. Зазначено, що у практику роботи державних установ проникає технологія створення команд – гнучких тимчасових творчих груп, орієнтованих на створення нового або вдосконалення старого «продукту».

Ключові слова: *менеджмент, державні організації, управління, мотивація, контроль.*

В статье выяснены особенности организации менеджмента в государственных организациях в современных условиях. Определены различия между государственным и частным управлением. Приведены современные тенденции развития государственного сектора экономики. Показано, что реализация каждой функции менеджмента государственных предприятий имеет определенную специфику, в частности: планирование и прогноз в государственных учреждениях, как правило, исходят из целей, устанавливаемых вышестоящими органами; организация государственной службы, как правило, имеет более иерархическую структуру и соответствующие ей управленческие процедуры; мотивация в государственной службе в меньшей степени ориентируется на денежное вознаграждение и в большей степени – на стимул неденежного характера; контроль в государственной службе носит более широкий и более охватывающий характер, чем в коммерческой организации. Отмечено, что в практику работы государственных учреждений проникает технология создания команд – гибких временных творческих групп, ориентированных на создание нового или совершенствование старого «продукта».

Ключевые слова: *менеджмент, государственные организации, управление, мотивация, контроль.*

The article deals with the peculiarities of the organization of management in state organizations in modern conditions. The discrepancies between public and private government have been identified. The modern tendencies of development of the public sector of economy are given. It is shown that the implementation of each function of management of state-owned enterprises has some specificity, in particular: planning and forecasting in state institutions, as a rule, proceed from the goals set by higher authorities; a civil service organization, as a rule, has a more hierarchical structure and related management procedures; motivation in the civil service is less oriented towards monetary remuneration and more to non-monetary incentive); control in the civil service is broader and more encompassing than that of a commercial organization. It is noted that the technology of creation of teams – flexible temporary creative groups focused on creating a new or improving an old "product" is getting into the practice of work of state institutions. It is noted that in modern conditions people are no longer considered as an obstacle in the activity of public service, and increasingly are perceived as a customer and consumer of services. The civil service, especially at the municipal level, is gradually becoming a sector of specific services. The main trend in the change of management in the civil service is now the transfer of management methods, technologies and techniques from the commercial sphere to the public. In the process of establishing a new model of government management changes the control procedures. In the place of total bureaucratic control comes control from the consumers of public service, which is carried out both directly and through the public organization and the media. Public service management techniques for commercial organizations have recently been used in marketing and strategic planning. It is concluded that the new conditions of development of society lead to the fact that many methods and techniques of management, which have proved effective in the commercial sector, are gradually being transferred to the practice of public service. At the same time, public organizations are characterized by features that distinguish them from private ones. Therefore, not all methods and techniques of management that produce results in the private sector can invariably find effective application in the public service.
Key words: *management, state organizations, management, motivation, control.*

Постановка проблеми. В Україні та світі загалом останнім часом відбулися великі зміни в умовах функціонування державного сектору, що відображає загальні тенденції розвитку всього суспільства. Інтернаціоналізація економічних зв'язків, розвиток технологій, заснованих на новітніх знаннях, інформатизація всіх аспектів життя людей, загострення конкуренції організацій і держав, нова роль нематеріальних нововведень – ось лише неповний перелік нових реалій початку XXI ст.

Водночас членство України в СОТ та наміри вступу до ЄС вимагають науково обґрунтованої та якісно побудованої системи управління підприємством, що є однією з найголовніших складових частин успіху економічного розвитку країни. Впровадження менеджменту у виробничо-господарську діяльність вітчизняних підприємств є ефективним важелем та інструментом формування ринкових стратегій, залучення інвестицій, здійснення нововведень, оптимізації співвідношення попиту і пропозиції, економічного піднесення країни. Саме це зумовлює актуальність цієї теми.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вагомий внесок у дослідження проблеми менеджменту зробили відомі західні вчені Ф. Тейлор, Ф. Гілберт, М.П. Фоллет, А. Файоль, Дж. Муні, Е. Мейо, Г. Форд, Ч. Бернар, Н. Віннер, П. Друкер, Д. МакГрегор, К. Шеннон, Т. Пітерс, Р. Уотермен та інші. Питання про природу й особливості управління організаціями найбільш повно охарактеризовані

у працях В. Смірнової та Ф.І. Хміля, погляди на сутність менеджменту висвітлені у роботах А. Наумова та О. Віханського, Р. Дафта.

Постановка завдання. Мета статті – з'ясувати особливості організації менеджменту в державних організаціях у сучасних умовах.

Виклад основного матеріалу. У державному секторі відбуваються ті самі зміни, що і в комерційному. Ключовою тенденцією є прискорення змін. Багато державних підприємств, орієнтованих на виконання традиційних функцій держави, приватизуються і роздержавлюються. У практику менеджменту на державних підприємствах усе більше проникають методи управління, які виправдали себе в приватному секторі. Це стосується і формування тимчасових робочих груп, стратегічного планування, делегування повноважень, маркетингу, методів управління корпоративною культурою і багатьох інших методів та прийомів управління. Відбувається поступовий перехід до нової моделі менеджменту, в якій центральним системоутворюючим елементом стає орієнтація на досягнення результату.

Але є об'єктивно зумовлені розбіжності між державним і приватним управлінням (табл. 1).

Проблеми протиставлення громадської служби і прибутку, визначення результатів діяльності та правових обмежень становлять головні суттєві відмінності між державним і приватним управлінням. Методичні відмінності охоплюють такі питання, як системи персоналу, часові перспективи керівників, критерії ухвалення рішень, здатність планувати свою діяльність та методи оцінки результатів діяльності.

Можна виділити такі тенденції розвитку державного сектору сучасної економіки, як:

– приватизація;

– проникнення ринкових моделей взаємодії в державний сектор;

– контрактна основа виконання державних функцій;

– нові інформаційні технології;

– управлінські та фінансові нововведення;

– зміна моделі управління.

Менеджмент традиційно пов'язують із комерційними організаціями. Водночас усі основні закономірності загального менеджменту, що розглядаються в класичних підручниках і посібниках, проявляються і в управлінні державними організаціями. Менеджмент державних підприємств має ті самі основні риси, що й менеджмент у комерційній організації. Так само, як і менеджмент у комерційній фірмі, він являє собою управління організацією, тобто групою людей, які координують свої дії для вироблення і досягнення загальних цілей. Під менеджментом державних підприємств розуміється і процес управління в межах установ державної служби, і наука про це управління, і мистецтво управління, і відповідний набір навичок, і персонал державного управління.

Менеджмент державних підприємств здійснюється через свої основні функції: планування, організацію, координацію, мотивацію і контроль. Поділ управлінської праці нормативно закріплюється в організаційній структурі, а повторювані і стандартні дії – в управлінських процедурах.

Менеджмент у державній службі являє собою один із видів спеціального менеджменту, який вивчає особливі риси, специфіку прояву функцій, а також особливі закономірності та тенденції, що відрізняють менеджмент у державній службі від менеджменту в інших сферах. Будучи одним із видів спеціального менеджменту, менеджмент у державній службі розпадається на низку інших, більш специфічних видів менеджменту. Так, наприклад, у межах менеджменту в державній службі можна виділити військовий менеджмент, менеджмент надзвичайних ситуацій, а також міністерський менеджмент, регіональний і муніципальний менеджмент тощо. Особливості менеджменту в державній службі проявляються насамперед у цілях, методах, оцінці результатів, звітності, процедурах контролю, відповідальності і системах стимулів.

Реалізація кожної функції менеджменту державних підприємств має певну специфіку:

– планування і прогноз у державних установах зазвичай виходять із цілей, що встановлюються вищими органами, а в кінцевому рахунку – народом на основі демократичного вибору;

– організація державної служби, як правило, має більш ієрархічну структуру та відповідні їй управлінські процедури. Тому в межах державної служби складається особливий адміністративно-бюрократичний стиль управління, який має багато спільного зі стилем управління у великих ієрархічних комерційних організаціях;

Таблиця 1

Суттєві розбіжності між державним і приватним управлінням

№	Критерій	Державне управління	Приватне управління
1	Орієнтація	Спрямовують свою діяльність на вдоволення політично визначених потреб	Одержання прибутку
2	Мотивація	Вдоволення потреб у громадській службі	Прибуток
3	Вимір успіху	Немає чіткого визначення	Прибутковість
4	Правове середовище	Закон визначає умови функціонування. Значно більше число обмежень	Закон загалом каже адміністратору лише про те, що йому заборонено робити

– мотивація у державній службі меншою мірою ґрунтується на грошовій винагороді і більшою мірою на стимул негрошового характеру (престиж, виконання важливої роботи, стабільність, можливість подальшої кар'єри тощо);

– контроль і оцінка результатів у межах державної служби здійснюються вищими структурними одиницями й одночасно людьми як безпосередньо, так і за допомогою засобів масової інформації та громадських організацій. Контроль у державній службі має більш широкий і більш охоплювальний характер, ніж у комерційній організації.

Специфіка менеджменту в державній службі часто позначається місткими термінами «адміністрування» і «бюрократія». Ці терміни зазвичай позначають тяжіння менеджменту в державній службі до автократичної моделі управління, в якій ключовими характеристиками менеджменту є:

– дотримання інструкцій;

– поділ на тих, хто видає інструкції, і тих, хто їх виконує;

– концентрація влади і політичної волі;

– обмеження волі;

– адміністративний контроль;

– авторитарний стиль управління.

Менеджмент у будь-якій сфері, в тому числі і в державній службі, зазнає змін. Основною тенденцією зміни менеджменту в державній службі нині стало перенесення управлінських методів, технологій і прийомів із комерційної сфери в державну. Підходи та технології менеджменту, відпрацьовані в комерційних фірмах, які досягли успіху, впроваджуються в практику управління іншихорганізацій, у тому числі державних. З погляду менеджменту стираються кордони між комерційними та некомерційними організаціями, оскільки більшість підходів і прийомів успішного менеджменту комерційних організацій актуальні і для державних організацій. Деякі загальні тенденції трансформації менеджменту в державній службі наведені в табл. 2.

Особливо яскраво нова модель управління проявляється в тих сферах, де потрібні нові підходи, де зміна навколишнього середовища змушує постійно шукати вирішення завдань, що виникають. В Україні ця тенденція посилюється у зв'язку з тим, що загалом система державного управління трансформується від переважно адміністративних методів до переважно економічних [1, с. 116].

Однак у дедалі зростаючій кількості конкретних сфер державної служби потрібні нестандартні вирішення нових завдань. У цих сферах традиційна модель менеджменту змінюється новою, на місце авторитарного управління приходить менеджмент участі. Із розвитком альтернативних можливостей здійснення функцій державної служби, зі зростанням приватизації поступово руйнується монополія державних установ на надання певних послуг населенню. Особливо яскраво це видно на прикладі муніципальних служб, коли все більше муніципальних послуг переходить із державної на приватну основу; це стосується й експлуатації житлового фонду, і прибирання сміття, і будівництва доріг, і надання послуг зв'язку. Традиційна бюрократична система управління починає поступово заміщуваатися новою, в якій присутні елементи ринкових механізмів. У зв'язку з цим людина вже не розглядається як перешкода у діяльності державної служби, а все більшою мірою починає сприйматися як клієнт і споживач послуг. Державна служба, особливо на муніципальному рівні, поступово перетворюється на сферу специфічних послуг.

Ключовою характеристикою успішного менеджменту в державній службі стає інноваційність. У практику роботи державних установ проникає технологія створення команд – гнучких тимчасових творчих груп, орієнтованих на створення нового або вдосконалення старого «продукту». Створення інноваційного потенціалу в межах державної установи стає запорукою його успішної діяльності.

Для створення інноваційного потенціалу необхідно на кожному рівні управління стимулювати експерименти, нові починання, орієнтувати інноваційну стратегію скоріше на розвиток «крок за кроком», ніж на глобальний технологічний прорив. Нова модель управління в державній службі передбачає постійне навчання та підвищення кваліфікації, ретельний відбір персоналу, надання гарантій зайнятості. Адаптивність організації досягається за допомогою відносної стабільності колективу, що володіє загальними цінностями і загальним баченням [3, с. 56].

Таблиця 2

Трансформація менеджменту у державній службі

Традиційна модель	Нова модель
Авторитарне управління	Менеджмент участі
Монополія з надання послуг	Змагання, конкуренція в наданні послуг
Людина – перешкода в діяльності	Людина – клієнт, споживач послуг
Механізм бюрократії	Механізм ринку
Дотримання правил і процедур	Орієнтація на цілі і місію
Боротьба з проблемами	Запобігання проблемам
Вимірювання витрат	Вимірювання результатів
Бюрократичний контроль	Громадський контроль

У процесі становлення нової моделі управління в державній службі видозмінюються процедури контролю. На місце тотального бюрократичного контролю приходить контроль із боку споживачів послуг державної служби, який здійснюється як безпосередньо, так і за допомогою прогромадської організації та засобів масової інформації. Контроль в умовах децентралізації управління стає більш жорстким (чим більшою є децентралізація, тим більш ретельним повинен бути контроль), наближається до безпосередніх виконавців і значною мірою починає здійснюватися ними самими.

Найбільш яскравими прикладами успішного використання в державній службі прийомів менеджменту комерційних організацій останнім часом стали маркетинг і стратегічне планування. Маркетинг – одна з найбільш дієвих концепцій сучасного менеджменту, орієнтує діяльність комерційного підприємства на потреби споживача. Багато прийомів маркетингу досить успішно розвиваються і розробляються в межах територіального маркетингу, здійснюваного державними органами регіонального управління. Територіальний маркетинг – це діяльність із залучення на територію, в регіон нових економічних агентів, що сприяють процвітанню регіону загалом. Територіальний маркетинг може здійснюватися у вигляді маркетингу регіону або муніципальної освіти, маркетингу ділянок землі або житла, маркетингу зон господарської забудови, маркетингу інвестицій, туристичного маркетингу та ін.

Стратегічне планування може успішно використовуватися під час здійснення антикризових заходів у регіонах і містах, щодо інвестицій у розвиток територій, у процесі управління масштабними інфраструктурними проектами [2, с. 97].

Формування і закріплення цілей діяльності державних організацій можуть принести багато користі, особливо якщо ці цілі відповідають стандартним вимогам вимірності, досяжності, орієнтованості в часі і несуперечності Системний аналіз переваг, слабких сторін, можливостей і загроз тієї чи іншої організації також є потужним інструментом стратегічного управління, який приносить реальну користь державній службі

Прийоми стратегічного планування, формалізовані в бізнес-плануванні, досить широко застосовуються у практиці роботи державних організацій. Проте повною мірою всі конструктивні елементи стратегічного планування і стратегічного управління ще належить впровадити у практику роботи державної служби.

Висновки з проведеного дослідження. Нові умови розвитку суспільства приводять до того, що багато методів і прийомів менеджменту, які довели свою результативність у комерційному секторі, поступово переносяться у практику державної служби. Водночас державні організації характеризуються особливостями, що відрізняють їх від приватних. Ці особливості полягають насамперед у масштабах та якостях цілей, відповідальності, мотивації, орієнтації, правовому середовищі, вимірі успіху, звітності та оцінці результатів діяльності. Тому не всі методи і прийоми менеджменту, що дають результати у приватному секторі, можуть у незмінному вигляді знайти ефективне застосування у державній службі. Останнім часом у всьому світі відзначається зміна моделі менеджменту в державній службі, і ці зміни загалом збігаються зі змінами менеджменту в комерційних організаціях.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Друкер П. Практика менеджмента / пер. с англ. Москва: Издательский дом «Вильямс», 2002. 398с.

2. Завадський Й.С. Менеджмент: Management. Видання друге. Київ: Українсько-фінський інститут менеджменту і бізнесу, 1998. 542 с.

3. Ильин А.И., Синица Л.М. Планирование на предприятии. Стратегическое планирование. Учеб. пособие для вузов: Т.1. Минск, 2000. 416 с.

4. Іванова І.В. Менеджер – професійний керівник: Навчальний посібник. Київ: Київський національний торговельно-економічний університет, 2001. 107 с.

5. Корпоративне управління в Україні: інтелектуальний капітал, персонал, якість. Монографія / Л.І. Скібіцька та ін.; за ред. В.І. Щелкунова, Г.В. Жаворонкової. Київ: Наукова думка, 2010. 616 с.

6. Основы менеджмента / М.Х. Мескон и др.; пер. с англ. Москва: Дело, 1992. 702 с.

7. Микитюк П.П. Інноваційний менеджмент. Київ: Центр навчальної літератури, 2007. 399 с.

REFERENCES:

1. Druker P. (2002) Praktika menedzhmenta [Management Practice] / per. s angl. Moskva: Izdatelskiy dom «Vilyams». (in Russian)

2. Zavadskyy Y.S. (1998) Menedzhment: Management [Management: Management] Vydannya druhe. Kyiv: Ukrayinsko-finskyy instytut menedzhmentu i biznesu. (in Ukrainian)

3. Ilin A.I., Sinitsa L.M. (2000) Planirovaniye na predpriyatii. Strategicheskoye planirovaniye [Planning at the enterprise. Strategic planning]. Uchebnoye posobiye dlya vuzov: Tom 1. Minsk. (in Russian)

4. Ivanova I.V. (2001) Menedzher – profesiynyy kerivnyk [Manager – Professional Manager]: Navchalnyy posibnyk. Kyiv: Kyivskyy natsionalnyy torhovelno-ekonomichnyy universytet. (in Ukrainian)

5. Korporatyvne upravlinnya v Ukrayini: intelektualnyy kapital, personal, yakist [Corporate Governance in Ukraine: Intellectual Capital, Personnel, Quality] (2010) Monohrafiya / L.I. Skibitska ta inshi; za red. V.I. Shchelkunova, H.V. Zhavoronkovoyi. Kyiv: Naukova dumka. (in Ukrainian)

6. Osnovy menedzhmenta [Fundamentals of Management] (1992) / M. KH. Meskon i dr.; per. s angl. Moskva: Delo. (in Russian)

7. Mykytyuk P.P. (2007) Innovatsiynyy menedzhment [Innovation Management]. Kyiv: Tsentr navchalnoyi literatury, 2007. (in Ukrainian)

Mikhailuk Alexandra
Instructor of Economics
College of Information Systems and Technologies
SHEI «Kyiv National Economic University named after Vadym Hetman»

FEATURES OF MANAGEMENT ORGANIZATION IN STATE ORGANIZATIONS

The purpose of the article. The purpose of the article is to find out the peculiarities of the organization of management in state organizations in modern conditions. The public sector is undergoing the same changes as in the commercial sector. The key trend is to accelerate change. Many state-owned enterprises focused on the traditional functions of the state are being privatized and privatized. The management practices that have justified themselves in the private sector are increasingly penetrating management practices in state-owned enterprises. This also applies to the formation of temporary working groups, strategic planning, delegation of authority, marketing, corporate culture management practices, and many other management methods and techniques. There is a gradual transition to a new model of management, in which the central system-forming element becomes the result orientation.

Methodology. Methods of analysis and synthesis, induction and deduction, generalization and systematization were used in the study.

Results. The implementation of each function of the management of state-owned enterprises has certain specificities, in particular: planning and forecasting in state-owned institutions are usually based on the goals set by higher authorities; a civil service organization, as a rule, has a more hierarchical structure and related management procedures; motivation in the civil service is less oriented towards monetary remuneration and more to non-monetary incentive); control in the civil service is broader and more encompassing than that of a commercial organization. The practice of government agencies is the technology of creating teams – flexible temporary creative groups, focused on creating a new or improving an old "product".

It is noted that in the process of establishing a new model of government management changes in the procedures of control. In the place of total bureaucratic control comes control from the consumers of public service, which is carried out both directly and through the public organization and the media. Control under decentralized management becomes more rigid (the greater the decentralization, the more careful the control must be), approaches the immediate executors, and largely begins to exercise them.

Practical implications. The practical significance of the obtained results is to find out the peculiarities of management in state organizations, which can be used in the development of practical recommendations for improving the management of state-owned enterprises in Ukraine.

Value/originality. In the article we investigated the peculiarities of management in public organizations and tendencies of public sector development in market conditions. As a result, it was concluded that not all management methods and techniques that produce results in the private sector can invariably find effective application in the public service. Recently, there has been a worldwide change in the model of public service management, and these changes generally coincide with changes in management in business organizations. It is the search for the most effective, from the point of view of the specificity of the public sector, the model of management in state organizations that determines the prospects for further research in this direction.

SOCIAL MEDIA MARKETING ЯК СУЧАСНИЙ МЕТОД ПРОСУВАННЯ ТОВАРІВ НА МЕБЛЕВОМУ РИНКУ

SOCIAL MEDIA MARKETING AS A MODERN METHOD OF PROMOTING GOODS IN THE FURNITURE MARKET

УДК 659.1
https://doi.org/10.32843/infrastruct36-36

Подольна В.В.
к.е.н., доцент, доцент кафедри економічної кібернетики та маркетингу
Київський національний університет технологій та дизайну
Коростинська Н.Р.
студент
Київський національний університет технологій та дизайну

Сучасний рівень інформатизації суспільства має великий вплив на ведення бізнесу. Особливим чином це відображається на рекламних аспектах діяльності підприємств та організацій. Реклама в інтернеті є важливим фактором розвитку та популяризації сайту і має низку переваг над традиційними видами реклами в засобах масової інформації. У статті досліджено доцільність використання Social Media Marketing як окремого сучасного інструменту формування позитивного іміджу підприємства та сучасного методу просування товарів та послуг. У статті проаналізовано статистичні дані щодо розвитку мас-медіа в Україні та світі. Розглянуто низку сучасних методів мас-медійного просування товарів на меблевому ринку України, їх адаптацію до ринкових умов та можливості використання на підприємствах. Наведено характеристику найбільш популярних соціальних мереж. На основі цієї характеристики зроблені висновки щодо доцільності впровадження Facebook, Instagram та YouTube як окремих методів просування товарів на меблевому ринку України.

Ключові слова: *мас-медіа, реклама, соціальні мережі, інтернет, меблевий ринок, медіареклама, digital-середовище.*

Современный уровень информатизации общества диктует новые правила ведения бизнеса. Особым образом это отражается на рекламных аспектах деятельности компаний. Реклама в интернете является важным фактором развития и популяризации сайта и имеет ряд преимуществ перед традиционными видами рекламы в средствах массовой информации. В статье исследована целесообразность использования Social Media Marketing как отдельного современного инструмента формирования положительного имиджа предприятия, а также проанализированы данные и тенденции развития СМИ в Украине и мире. Рассмотрен ряд современных методов масс-медийного продвижения товаров на мебельном рынке Украины, их адаптация к рыночным условиям и возможности использования на предприятиях. Дана характеристика наиболее популярным социальным сетям. На основе этой характеристики сделаны выводы о целесообразности внедрения Facebook, Instagram и YouTube как отдельных методов продвижения товаров на мебельном рынке Украины.

Ключевые слова: *масс-медиа, реклама, социальные сети, интернет, мебельный рынок, медиареклама, digital-среда.*

Promotional activity and Marketing are the source of any business that sells services or products. The modern level of informatization of society dictates new rules for doing business. This reflects on the advertising aspects of companies in a special way. Advertising on the Internet is an important factor in the development and promotion of the site and has several advantages over traditional types of advertising in the media. Most of these traditional promotional methods and media are well-established, because of the long foundation time. However, in last 10 years "new media" such as blogs, websites, and social media have opened up a range of additional promotional opportunities for companies all over the world. The article explores the feasibility of using Social Media Marketing as a separate, modern tool for creating a positive image of the enterprises. Data and trends in the development of the media in Ukraine and the world were also analyzed. A number of modern methods of mass media promotion of goods on the furniture market of Ukraine are considered. Their adaptation to market conditions and the possibility of using in enterprises. General stages of marketing on social networks are revealed. Goals for promotion in social media have been identified and the main characteristics of promotion channels have been established. The characteristic was given to the most popular social networks. In Ukraine, thanks to the advertising market, international advertising campaigns in the last six months of 2018 amounted to 1094 billion UAH, which is 32% more than in the same period last year. The share of direct sales in the online display advertising market for this InAU study was 56.13%. This speaks of a steady growth of this sphere. Based on this characteristic, conclusions were drawn about the feasibility of introducing Facebook, Instagram and YouTube as separate methods of promoting goods on the furniture market of Ukraine. On average, advertising costs in this segment will increase by 20% annually over the next few years. All of these indicators and data indicate that the focus is shifting to Internet communication.
Key words: *mass media, advertising, social networks, Internet, furniture market, media advertising, digital environment.*

Постановка проблеми. За сучасних ринкових умов використання методів просування товарів, що були ефективними п'ять років тому, не дає необхідних результатів. Підприємства в умовах жорсткої конкуренції все частіше використовують сучасні види маркетингу в своїй підприємницькій діяльності. Під час їх вибору суттєве значення має вид діяльності підприємства, його позиції на ринку, рекламна активність конкурентів тощо. Отже, важливим є визначення найбільш ефективних напрямів просування товарів меблевого ринку України у сучасних умовах у межах загальної тенденції застосування мас-медійних маркетингових інструментів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Особливостям різновидів сучасного маркетингу з акцентом на інтернет-маркетинг присвячено публікації Ю.А. Дайновського, Н.С. Кузнєцова, Г.В. Мозгова. Питанням використання інтернет-маркетингу в діяльності сучасних компаній присвячені наукові праці таких учених, як: І. Ашманов, А. Басов, А. Купер, Д. Ледфорд, М. Тайлер та інші.

Постановка завдання. Метою дослідження є аналіз стану ринку мас-медіа в Україні та світі; окреслення етапів проведення маркетингу в соціальних мережах та оцінка доцільності використання останніх на ринку України; розрахунок ефективності впровадження мас-медіа в сучасних конкурентних умовах, а також прогнозування розвитку інтернет-комунікацій для меблевого сегменту.

Виклад основного матеріалу дослідження. Рекламні засоби – засоби, що використовуються для доведення реклами до її споживача у будь-

якій формі та в будь-який спосіб. До «традиційних» ЗМІ належить показ рекламних повідомлень на телевізійних екранах, у газетах та журналах, на радіохвилях. «Нові» засоби масової інформації включають високотехнологічні засоби, такі як веб-сайти, додатки для мобільних телефонів, блоги, канали YouTube і сторінки Facebook та Instagram. Поєднання нових та традиційних засобів дає синергетичний ефект.

Реклама у своєму традиційному вигляді все ще актуальна. Школа Wharton Business стверджує, що «відчутність» друкованої реклами робить її багато в чому сильнішою, ніж цифровий зв'язок. Повторення – потужний союзник у маркетингу. Таким чином, постійне нагадування клієнтам за допомогою рекламних щитів, календарів, газетних реклам або рекламних роликів може створити значний кумулятивний вплив.

У світі, що постійно розвивається, нові засоби масової інформації, такі як блоги, веб-сайти та соціальні медіа, мають значні маркетингові можливості. Добре побудований веб-сайт може залучити нових клієнтів за допомогою пошуку в Інтернеті та надати існуючим клієнтам додаткові причини лояльності. Безпосереднє спілкування через блоги, Facebook або Instagram може допомогти покупцям або потенційним покупцям відчувати себе пов'язаними з вашою компанією.

Digital-середовище – це інтерактивні канали комунікації; це реклама, яка доноситься до споживача за допомогою інтернету, мобільних телефонів, інтерактивних пристроїв, соціальних медіа.

На світовому ринку інтернет-маркетинг розвивається з неймовірною швидкістю. За оцінками експертів, витрати на рекламу в digital-середовищі у 2019 році виростуть на 12%, досягнувши $254 млрд., і вперше перевищать позначку в 40% від світової частки. Водночас витрати на телерекламу знизяться на 0,5%, так само, як втрачатиме позиції і традиційний друк – на 7–7,2%. До 2019 року, як вважають аналітики, обсяги газетної реклами повернуться до рівня 1985 року. Ще одним трендом ринку називають динамічне зростання реклами в соціальних мережах. За прогнозом, у 2019 році витрати на рекламу в соцмережах перевищать рекламні витрати в друкованій пресі та досягнуть 55 млрд. доларів. У середньому витрати на рекламу в цьому сегменті в найближчі кілька років будуть зростати на 20% щорічно. Усі наведені показники кажуть про те, що фокус зміщується на інтернет-комунікації [1].

В Україні обсяг ринку медійної інтернет-реклами у країні за перше півріччя 2018 року становив 1,094 млрд. грн, що на 32% перевищує аналогічний показник минулого року. Частка прямих продажів на ринку медійної інтернет-реклами за даними дослідження ІнАУ становила 56,13%. Це каже про стабільний зріст цієї сфери.

Маркетинг у соціальних мережах – це повноцінний маркетинг, а не тільки просування через різні соціальні платформи.

Маркетинг у соціальних мережах (SMM – Social Media Marketing) – це комплекс дій, що орієнтовані на залучення цільової аудиторії соціальних мереж шляхом створення спеціалізованого контенту, який відповідає специфіці функціонування окремої соціальної мережі та цікава деяким спільнотам користувачів [2].

Загальні етапи проведення маркетингу в соціальних мережах можна окреслити таким чином:

1. Проведення моніторингу соціальних мереж (визначення місця активності цільової аудиторії, її інтереси та ставлення до певної марки, які стратегії просування використовують конкуренти та яка їхня рекламна активність).

2. Розроблення стратегії комунікацій в соціальних мережах (для реалізації мети просування). Стратегія обов'язково повинна містити в собі правила взаємодії з аудиторією і правила залучення аудиторії в спільноту.

3. Створення бренд-платформи – сукупності всіх спільнот у соціальних медіа, на яких представники марки спілкуються з цільовою аудиторією. Якщо марка працює на кілька різних цільових аудиторій, то для кожної з них необхідно створити окремий майданчик для комунікацій.

4. Наповнення спільноти контентом.

5. Залучення користувачів у спільноту.

6. Управління комунікаціями.

7. Аналіз результатів [3].

Таким чином, підприємства, які працюють на меблевому ринку, можуть ставити собі такі завдання під час просування в соціальних медіа:

– збільшення популярності бренда;

– формування спільноти лояльних до бренда споживачів;

– відстеження і реагування на згадки бренда (послуги) в мережі;

– збільшення кількості позитивних відгуків про бренд;

– збільшення трафіку на сайт із соціальних мереж;

– лідогенерація або прямі продажі тощо.

Встановлено, що основними характеристиками каналів комунікацій є:

– охоплення цільової аудиторії. Насамперед необхідно зайнятися тими ресурсами, де охоплення цільової аудиторії буде найвищим. Цільова аудиторія в цьому сегменті – особи віком від 18 до 65 років із середнім або високим рівнем достатку. Здебільшого це люди, які є зареєстрованими та проводять час у соціальних мережах [4, с. 199];

– можливість особистого спілкування, що має для продажів велике значення, бо сьогодні тенденції спрямовані на особисті продажі й індивідуальний підхід до кожного клієнта;

– можливість надавати короткі та влучні повідомлення. Попередня думка про підприємство та його товари/послуги буде формуватися з таких повідомлень, які не просто досягають цільової аудиторії, а й у змозі своєчасно проінформувати споживачів;

– інтерактивність. Інтерактивність може бути важлива не так для створення поінформованості, як для формування ставлення й особливо для його коригування;

– мультимедійність. Мультимедійність як засіб залучення й утримання уваги гарно працює на збільшення обізнаності та частково на формування ставлення (мультимедійність розглядається як можливість використання різних медіаформатів у повідомленні: відео, текст, банерні повідомлення, інтерактив та інші);

– життєвий цикл повідомлення. Життєвий цикл повідомлення – характеристика, важлива для того, щоб розуміти, як довго буде «жити» повідомлення і скільки (в середньому) людей зможуть із ним ознайомитися. Є думка, що LiveJournal має в плані життєвого циклу повідомлення перевагу перед Facebook. Мережа Facebook – це мережа одноразового контенту. Опубліковане повідомлення протягом двох днів люди читають, а потім воно зникає з поля зору. Але в LiveJournal залишається практично назавжди і стає доступним через пошук. Таким чином, життєвий цикл повідомлення розрізняється в різних соціальних мережах. Отже, можна вибирати, які повідомлення в яких соціальних мережах варто розміщувати [5];

– вартість. Здебільшого вартість роботи з соціальними мережами складається з оплаченого часу співробітників або вартості аутсорсингу. Оскільки фактична вартість використання соціальних мереж низька, це дає змогу задати будь-яку частоту постингу, в тому числі таку, яка дасть змогу подолати заспамленість, властиву соціальним мережам [6].

Метою рекламних Інтернет-комунікацій є забезпечення стійкого, зростаючого рівня продажу продуктів і послуг компанії-власника сайту. В основному використовуються такі способи Інтернет-реклами:

1. Банерна реклама на комерційних сайтах мережі Інтернет (Banner ads).

2. Реєстрація у пошукових системах та каталогах Інтернету.

3. E-mail-реклама у спеціалізованих поштових скринях (e-mail marketing).

4. Розміщення рекламного тексту в Інтернеті на форумах, чатах, на популярних сайтах новин, реклама на тематичних порталах і консультування у режимі онлайн.

5. Організація системи обміну текстовими посиланнями.

6. Створення групи та сторінки підприємства у соціальних мережах [7].

З огляду на особливості розвитку меблевого ринку в Україні та беручи до уваги Social Media Marketing, варто зазначити, що не всі соціальні мережі доцільно використовувати для продажу меблів та фурнітури.

Facebook, за приблизними даними, охоплює 2,047 млрд. людей, це 62% всіх користувачів інтернету. Використовувати цю платформу для просування та продажу своєї меблевої продукції можливо з огляду на середній вік користувачів цієї соцмережі (18–55 років), а також можливості створення як звичайного бізнес-профілю, так і спільноти.

Соціальну мережу ВКонтакте, незважаючи на подібність до Facebook, взагалі розглядати недоцільно, оскільки в Україні вона заблокована. І хоча певний відсоток людей нею користується, у своїй більшості це люди 13–18 років, що не становлять цільову аудиторію для ринку меблів.

Instagram із часткою 50% також не можна в 2019 році рекомендувати як місце просування та продажу меблів. Його функція в цій ситуації – підтримувальна. Як елемент нагадування та додаткової комунікації цю мережу використовувати можна. А у зв'язку з величезними темпами розвитку (50,7%, за 2018 рік) та рекламними тенденціями можна говорити про те, що до 2023 року Instagram можна буде використовувати як окремий і повноцінний канал збуту товарів меблевого виробництва в Україні.

YouTube за цих умов використовувати недоцільно, оскільки платформа орієнтована на відеоролики. А відео з меблевою продукцією не користуються попитом. Єдина тематика, що може привернути увагу ЦА на YouTube-платформі – ремонти, приклади сучасних інтер'єрів з використання меблевої продукції, що продає компанія.

Загалом використання соціальних мереж компаніями меблевої промисловості дасть цільовій аудиторії постійний доступ та зв'язок із компанією, підвищить обізнаність споживачів, а також їхню лояльність до бренда. Зважаючи на розвиток соціальних мереж в Україні та світі, експерти доходять висновку, що їхнє вдале використання може привести до збільшення обсягів продажу на 10–15% щорічно.

Висновки з проведеного дослідження.

Отже, приходимо до розуміння того, що просування в соціальних мережах має низку переваг перед класичним маркетингом та іншими інструментами онлайн-просування. Реклама в соціальних мережах інтерактивна, швидко поширюється, має нерекламний формат, її легко можна сфокусувати для потрібної аудиторії. Всупереч необ'єктивним уявленням про високу вартість просування в соцмережах, SMM може бути недорогим і навіть безкоштовним: грамотна організація роботи в спільнотах поряд із чітким визначенням цільової аудиторії веде до істотного підвищення продажів.

Для ринку меблів в Україні найкращою соціальною мережею для просування своїх товарів нині є Facebook. Такий результат отриманий на підставі аналізу характеристики найпопулярніших соціальних мереж, цільової аудиторії компаній та зіставлення останніх із темпами розвитку Social Media Marketing.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Глобальні витрати на інтернет-рекламу. Київ, 2017. URL: https://www.rbc.ua/ukr/news/globalnye-rashody-internet-reklamu-prevysyat-1490711007.html (дата звернення 15.10.2019).

2. Пономаренко І.В. Маркетинг у соціальних мережах як один з ключових інструментів цифрового маркетингу. *Приазовський економічний вісник*. Випуск №2 (07). Київ, 2018. С. 77–81. URL: http://pev.kpu.zp.ua/journals/2018/2_07_uk/16.pdf (дата звернення 16.10.2019).

3. Комиссаров, Андрей. SMM для B2B: особенности, правила, эффективность, KPI. URL: http://www.cossa.ru/155/47090 (дата звернення 16.10.2019).

4. Зацна, Л.Я. Основні тенденції розвитку інноваційних послуг на вітчизняному та зарубіжному ринках. *Формування ринкової економіки в Україні*. 2013. Вип. 29. Ч 1. С. 196–203.

5. Как использовать социальные сети для обеспечения B2B-продаж? Москва, 2012. URL: http://iqbuzz.pro/kak-ispolzovat-soczialnyie-seti-dlya-obespecheniya-b2b-prodazh.php (дата звернення 17.10.2019)

6. Лукьянов, К. Нужен ли B2B-брендам SMM и как правильно его использовать? 2015. URL: https://www.likeni.ru/analytics/nuzhen-li-b2b-brendam-smm-i-kak-pravilno-ego-ispolzovat (дата звернення 17.10.2019).

7. Джефкінс, Ф. Реклама: практичний посібник / пер. з англ. Ядіна Д.А. 2008. 565 с.

REFERENCES:

1. Ghlobaljni vytraty na internet-reklamu [Global costs for online advertising]. Available at: https://www.rbc.ua/eng/news/globalnye-rashody-internet-reklamu-prevysyat-1490711007.html (accessed 15 October 2019).

2. Ponomarenko I.V (2018) Marketyngh u socialjnykh merezhakh jak odyn z kljuchovykh instrumentiv cyfrovogho marketynghu [Social media marketing is one of the key digital marketing tools]. *Azov Economic Journal,* vol. 2 no. 07. pp. 77–81. Available at: http://pev.kpu.zp.ua/journals/2018/2_07_en/16.pdf (accessed 16 October 2019).

3. Komissarov A.S. (2013) SMM dlya B2B: osobennosti, pravila, effektivnost', KPI [SMM for B2B: Features, Rules, Efficiency, KPI]. Available at: http://www.cossa.ru/155/47090 (accessed 16 October 2019).

4. Zatsna L.Y. (2013) Osnovni tendenciji rozvytku innovacijnykh poslugh na vitchyznjanomu ta zarubizhnomu rynkakh [The main tendencies of development of innovative services in the domestic and foreign markets]. Formuvannja rynkovoji ekonomiky v Ukrajini [Formation of market economy in Ukraine]. no. 29 (1). pp. 196–203. (in Ukrainian)

5. Kak ispol'zovat' sotsial'nye seti dlya obespecheniya B2B-prodazh? [How to use social networks for B2B sales?], Available at: http://iqbuzz.pro/kak-ispolzovat-soczialnyie-seti-dlya-obespecheniya-b2b-prodazh.php (accessed 10 October 2019).

6. Lukyanov K.G. (2015) Nuzhen li B2B-brendam SMM i kak pravil'no ego ispol'zovat'? [Do B2M brands need SMM and how to use it correctly?], Available at: https://www.likeni.ru/analytics/nuzhen-li-b2b-brendam-smm-i-akak-pravno-ego-ispolzovat (accessed 10 October 2019).

7. Jeffkins F. (2008) Reklama: praktychnyj posibnyk. [Advertising: a practical guide] (trans. from English. Yadin D.A.), p. 565. (in Ukrainian)

Podolna Valentina
Candidate of Economic Sciences, Associate Professor,
Senior Lecturer at Department of Economic Cybernetics and Marketing
Kyiv National University of Technology and Design
Korostynska Nikolina
Student
Kyiv National University of Technology and Design

MEDIA AS A MODERN METHOD OF PROMOTING GOODS IN THE FURNITURE MARKET

The purpose of the article. The article explores the feasibility of using Social Media Marketing as a separate, modern tool for creating a positive image of the enterprises. Data and trends in the development of the media in Ukraine and the world were also analyzed. A number of modern methods of mass media promotion of goods on the furniture market of Ukraine are considered. Goals for promotion in social media have been identified and the main characteristics of promotion channels have been established.

Methodology. To complete tasks and analyze results, detailing and comparison (for the analysis and evaluation of organizationally-economical components of the furniture enterprises in Ukraine), are used in the article. The analytical part uses data approved by official sources.

Results. Advertising on the Internet is an important factor in the development and promotion of the site and has several advantages over traditional types of advertising in the media. Most of these traditional promotional methods and media are well-established, because of the long foundation time. However, in last 10 years "new media" such as blogs, websites, and social media have opened up a range of additional promotional opportunities for companies all over the world. Social media promotion has a number of advantages over classic marketing and other online promotion tools. Advertising on social networks is interactive, fast-spreading, has a non-promotional format, and can easily be targeted to the right audience. According to the results of this survey, companies on furniture market should use the most popular social media platforms for reaching their marketing and promotional goals. In Ukraine, thanks to the advertising market, international advertising campaigns in the last six months of 2018 amounted to 1094 billion UAH, which is 32% more than in the same period last year. The share of direct sales in the online display advertising market for this InAU study was 56.13%. This speaks of a steady growth of this sphere. After comparing Facebook, VKontakte, Instagram and YouTube, it was concluded that it is advisable to use only one platform as an independent element of product promotion on Ukrainian furniture market – Facebook (according to approximate data, it covers 2.047 billion people, which is 62% of all Internet users. This result is based on an analysis of the characteristics of the most popular social networks, target audience of companies and comparing the latter with the pace of development of Social Media Marketing.

Practical implications. Improvement of theoretical and practical aspects of Internet communications and advertising strategy of promotion goods or services in the furniture market. The results of the study can also be used for other markets of Ukraine, taking into account the peculiarities of communication in those markets.

Value. Based on the research, it is possible to predict the development of the Internet advertising market, as well as to make conclusions about the feasibility of using certain elements of advertising in different markets of Ukraine. On average, advertising costs in this segment will increase by 20% annually over the next few years. All of these indicators and data indicate that the focus is shifting to Internet communication.

TIKTOK-МАРКЕТИНГ
TIKTOK MARKETING

УДК 339.138
https://doi.org/10.32843/infrastruct36-37

Пономаренко І.В.
к.е.н., доцент,
доцент кафедри економічної кібернетики та маркетингу
Київський національний університету технологій та дизайну

У статті розглянуто особливості розвитку та функціонування соціальної мережі TikTok у сучасних умовах. Визначено специфіку формування відеоконтенту, що розміщується на цьому сервісі. Розкрито особливості впливу інноваційних технологій на конкуренту боротьбу компаній в онлайн-середовищі. Окреслено передумови популярності платформи TikTok у різних країнах світу. Визначено конкурентні позиції TikTok серед соціальних мереж, які популярні серед активних користувачів Інтернету. Проаналізовано ключові риси цільової аудиторії цієї соціальної мережі та встановлено, що основну частину користувачів становлять представники покоління Z. Встановлено основні групи користувачів за інтересами: орієнтація на створення відеороликів та перегляд розміщуваного контенту. Обґрунтовано можливості використання TikTok у процесі просування тематичної продукції представникам покоління Z. Виокремлено основні способи, за допомогою яких компанії мають можливість продавати продукцію на ринку TikTok.
Ключові слова: *TikTok-маркетинг, відеоконтент, конкуренція, соціальні медіа, цільова аудиторія.*

В статье рассмотрены особенности развития и функционирования социальной сети TikTok в современных условиях. Определена специфика формирования видеоконтента, размещаемого на данном сервисе. Раскрыты особенности влияния инновационных технологий на конкурентную борьбу компаний в онлайн-среде. Определены предпосылки популярности платформы TikTok в разных странах мира. Определены конкурентные позиции TikTok среди социальных сетей, которые популярны среди активных пользователей Интернета. Проанализированы ключевые черты целевой аудитории этой социальной сети и установлено, что основную часть пользователей составляют представители поколения Z. Установлены основные группы пользователей по интересам: ориентация на создание видеороликов и просмотр размещаемого контента. Обоснованы возможности использования TikTok в процессе продвижения тематической продукции представителям поколения Z. Выделены основные способы, с помощью которых компании имеют возможность продавать продукцию на рынке TikTok.
Ключевые слова: *TikTok-маркетинг, видеоконтент, конкуренция, социальные медиа, целевая аудитория.*

The article discusses the features of development and functioning of the TikTok social network in the present conditions. The specificity of the formation of video content placed on this service is determined. The features of the innovative technologies impact on the competitive struggle of companies in the online environment are revealed. Competition on a constant basis leads to the introduction of advanced technologies to ensure the company relevant positions in the market and maintain a sufficient level of loyalty to the target audience. Important in this case are the key digital marketing tools that allow company to stay in close touch with a diverse group of leads through the use of multiple channels of communication. The prerequisites for the popularity of the TikTok platform in different countries are outlined. In the article identified TikTok's competitive position among social networks, which are popular with active Internet users. The key features of the target audience of this social network are analyzed and it is established that the majority of users are representatives of Generation Z. The main interest groups of users are determined: orientation to creating videos and watching the content. The possibilities of using TikTok in the process of promotion of thematic products to representatives of Ggeneration Z are substantiated. The basic ways by which companies have the opportunity to sell products in the TikTok market are distinguished. In a competitive environment, companies try to combine these methods to increase their target audience and maximize their conversion rate. The optimal ratio depends on the specificity of the company, product characteristics and features of potential customers, since Generation Z can be segmented by different socio-demographic characteristics. The advantage of using TikTok is the ability to reach the top of the company by creating up-to-date video content that can exceed the large number of service users over a short period of time. In this case, the cost of content may be very low, but it will provide a high level of popularity, that is, the network ensures the functioning of the «social elevator».
Key words: *TikTok-marketing, video content, competition, social media, target audience.*

Постановка проблеми. Функціонування компанії в умовах цифровізації ключових процесів приводить до необхідності врахування інноваційних технологій у процесі побудови маркетингових стратегій. Конкурентна боротьба на постійній основі приводить до запровадження передових технологій для забезпечення компанії відповідних позицій на ринку та підтримки достатнього рівня лояльності цільової аудиторії. Важливе значення у цьому разі відіграють основні інструменти цифрового маркетингу, які дають змогу завдяки використання різноманітних каналів комунікацій підтримувати тісний зв'язок із різноманітними групами потенційних клієнтів. У сучасних умовах компанії приділяють значну увагу реалізації комплексних маркетингових стратегій у соціальних мережах, якими користується значна кількість користувачів мережі Інтернет. Незважаючи на відносну молодість основних інструментів цифрового маркетингу, в тому числі й SMM, постійно з'являються інноваційні підходи, які впродовж нетривалого періоду часу залучають значну кількість прихильників [1; 2]. Слід відмітити, що є велика кількість соціальних медіа, що характеризуються особливостями розміщення контенту (аудіоматеріали, відеоконтент, текстові матеріали, фотографії тощо) та відповідною комунікацією між підписниками конкретної мережі. Поряд із цим важливими характеристиками аудиторії є статево-вікова приналежність, врахування якої є пріоритетним завданням маркетологів компаній. Таргетинг дає можливість надавати інформацію про продукцію цільовій аудиторії, яка потенційно зацікавлена у певних товарах або послугах. Здебільшого компанії орієнтуються на споживачів у віці старше 18 років, просуваючи товари та послуги через відповідні канали цифрового маркетингу, оскільки

зазначені категорії характеризуються платоспроможним попитом. Зазначену концепцію бренди реалізовують і для товарів, що призначені для дітей та підлітків, оскільки передбачається придбання зазначених продуктів особами у віці старше 18 років для молодших вікових груп, наприклад як подарунків. Проте зазначений підхід компанії змушені переглядати у зв'язку з необхідністю адаптації з наявними натепер об'єктивними факторами. З одного боку, покоління Z вчиться монетизувати власні вміння та навички, заробляючи відповідним чином гроші, а також отримуючи певні кошти від батьків та інших родичів. З іншого боку, необхідно відмітити наявність певних соціальних медіа, які популярні серед дітей та підлітків і можуть використовуватися компаніями для просування відповідних товарів та послуг. У 2019 р. особливу увагу необхідно звернути на соціальну мережу TikTok, яка є дуже популярною серед молоді. У цій мережі користувачі розміщують невеликі вертикальні відеоролики різного тематичного спрямування.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню реалізації маркетингових підходів у соціальній мережі TikTok присвячено праці таких іноземних учених, як М. Вейд, М. Горбач, М. Ікбал, К. Стронг, Дж. Шань, Цзян Сяо Ю та ін. Поряд із цим у вітчизняній літературі натепер дослідженню особливостей налагодження комунікацій із цільовою аудиторією у зазначеній соціальній мережі не приділяється належної уваги.

Постановка завдання. Мета статті полягає у проведенні комплексного аналізу особливостей розроблення та реалізації маркетингових стратегій у соціальній мережі TikTok, дослідженні специфіки сегментації покоління Z та вивченні рівня популярності відеоконтенту різної тематики. Досягнення поставлених завдань передбачає проведення комплексного дослідження поточної ситуації та розроблення на основі отриманих результатів практичних рекомендацій у сфері TikTok для компаній, які реалізують продукцію, що користується популярністю серед дітей та молоді.

Виклад основного матеріалу дослідження. У 2016 р. в Китаї було запущено додаток Douyin. У межах реалізації, що передбачала вихід компанії на міжнародний ринок, було випущено адаптований сервіс під назвою TikTok. Зазначений додаток за своєю функціональністю нагадує Instagram, Snapchat та Vine, оскільки передбачає перегляд відеороликів тривалістю 15 секунд.

Починаючи з 2018 р. соціальна мережа TikTok користується значною популярністю, перевершивши за цим показником Instagram. У зазначений період аудиторія сервісу щомісячно перевищувала 800 млн. осіб. Досягти такої чисельності користувачів TikTok вдалося лише за рік, а Instagram витратив на досягнення подібних показників близько 9 років.

Слід відмітити певні відмінності у завантаженні додатку у глобальному вимірі. На рисунку 1 наведено завантаження додатку TikTok у різних країнах світу за перший квартал 2019 р. Впродовж досліджуваного періоду часу зі значною перевагою лідирує Індія (41,7 млн. завантажень), а друге місце посідає США (16,0 млн. завантажень). Окреслена ситуація пояснюється тим, що Індія посідає друге місце за чисельністю населення у світі, а в США високий рівень життя населення та розвинений

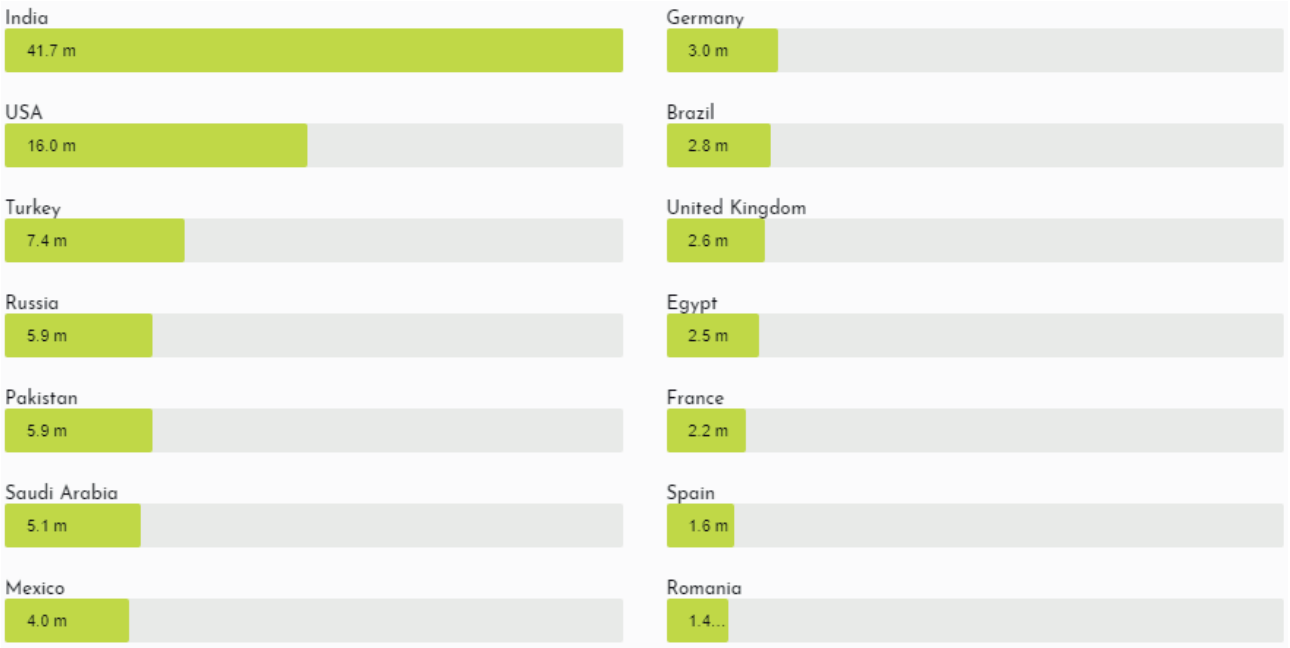

Рис. 1. Завантаження додатку TikTok у різних країнах світу за перший квартал 2019 р.

Джерело: [3]

ринок інноваційних технологій і значний попит на спеціалізовані додатки серед споживачів.

Соціальна мережа TikTok орієнтована на покоління Z та передбачає завантаження коротких тематичних відеороликів у аматорському форматі з аудіосупроводженням під популярні музичні треки. Відеоконтент створюється на основі найпопулярніших трендів, поєднуючи Stories, короткі жартівливі скетчі, фільтри і маски в упаковці простого і зручного редактора відео. У сучасних умовах зазначений сервіс слід розглядати як субкультуру, яка характеризується певними популярними особистостями з великою чисельністю поціновувачів. Персон, що мають багато прихильників у TikTok, можна порівняти за популярністю з реальними зірками шоу-бізнесу.

Основу цільової аудиторії TikTok становить молодь: на початок 2019 р. близько 41% користувачів знаходилося у віці від 16 р. до 24 р. Зазначена категорія населення активно переглядає різноманітний відеоконтент в Інтернеті, насамперед йдеться про YouTube. Поряд із цим наявність великої кількості гаджетів із камерами сприяє запису різноманітних відеороликів у повсякденному житті, що поєднується з бажанням покоління Z експериментувати з інноваційними технологіями та ділитися відповідним контентом з однолітками за допомогою різноманітних соціальних медіа.

Згідно з даними BusinessofApps, на початок 2019 р. середньостатистичний відвідувач проводив у TikTok щодня 52 хв. На рис. 2 наведено основні причини використання зазначеного додатку.

Отримані результати показують, що станом на кінець 2018 р. 68% користувачів TikTok переглядали чуже відео, а 55% – завантажували його. Водночас є проміжні категорії користувачів, які у різний спосіб використовують сервіс та розміщений на ньому контент. Загалом же можна говорити про дві великі групи за інтересами: орієнтація на створення відеороликів та перегляд розміщуваного контенту.

Сервіс TikTok можливо використовувати для просування продукції для представників покоління Z. Зазначена обставина пояснюється такими причинами:

1. Є велика кількість продуктів та послуг, які користуються популярністю серед молоді. Споживачі молодших вікових груп потребують задоволення потреб в одязі, освіті, продуктах харчування, різноманітних розвагах тощо.

2. У підлітків є різноманітні джерела надходження грошових коштів (батьки та родичі, самостійний заробіток грошей), які вони витрачають для задоволення різнопланових потреб. Поряд із цим підлітки активно впливають на вибір батьків під час купівлі різноманітних товарів та послуг, що необхідні для задоволення потреб усієї сім'ї.

3. У майбутньому TikTok має можливість розширити вікові межі цільової аудиторії за рахунок дорослішання нинішніх користувачів сервісу. Завдяки збільшенню потенційних клієнтів мережа має можливість у майбутні періоди часу розвиватися, додаючи нові актуальні сервіси для користувачів різного віку [5].

З огляду на той факт, що аудитория TikTok зростає дуже швидко, компанії поступово активізують власну діяльність на зазначеному сервісі. Сервіс нині конкурує з Instagram та YouTube у ніші коротких розважальних відеороликів, тому бренди

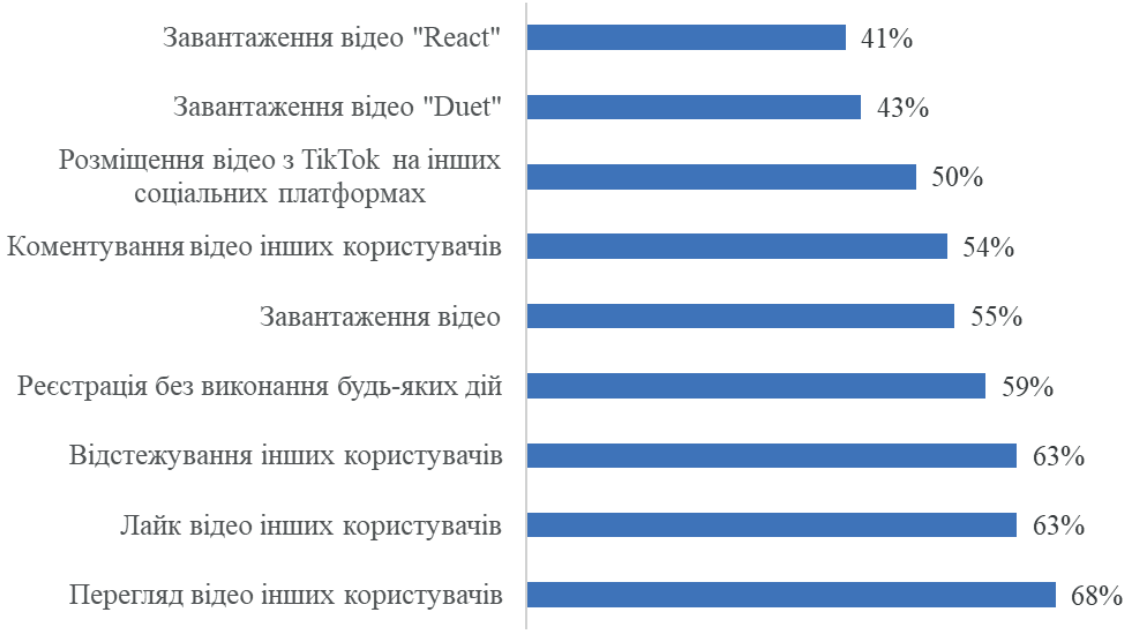

Рис. 2. Причини використання TikTok станом на кінець 2018 р.

Джерело: [4]

повинні враховувати зазначену особливість у процесі реалізації відповідних маркетингових підходів. Слід виокремити три основні способи, за допомогою яких компанії мають можливість продавати продукцію на ринку TikTok:

1. Створення персонального каналу та завантаження відповідного відеоконтенту, що дає змогу просувати товар на ринок.

2. Співпраця з лідерами думок та іншими популярними особистостями і створення відповідних відеоматеріалів, що розміщуються на різноманітних каналах у соціальній мережі.

3. Використання платної реклами у сервісі.

В умовах конкурентної боротьби компанії намагаються комбінувати наведені способи з метою збільшення цільової аудиторії та досягнення максимально можливого рівня конверсії. Оптимальне співвідношення залежить від специфіки діяльності компанії, характеристик продукції та особливостей потенційних клієнтів, оскільки покоління Z можливо сегментувати за різноманітними соціально-демографічними характеристиками. Слід відмітити, що платну рекламу у TikTok необхідно використовувати після комплексного обґрунтування, оскільки рекламні послуги у соціальній мережі почали надаватися недавно та є певні ризики стосовно ефективності використання цього каналу комунікацій [6].

Перевагою використання TikTok є можливість виходу компанії у топ завдяки створенню актуального відеоконтенту, який може впродовж нетривалого періоду часу передивитися значна кількість користувачів сервісу. У цьому разі вартість контенту може бути дуже низькою, але забезпечить високий рівень популярності, тобто мережа виконує функцію «соціального ліфту».

Одним із трендів сучасності є створення брендованих масок. У процесі використання зазначеної технології компанія має можливість у відеороликах розміщувати власні маски з використанням фірмового стилю. Поряд із цим користувачі мають можливість використовувати брендовані маски у власних відео, що дає змогу за допомогою цільової аудиторії розповсюджувати відомості про бренд на безкоштовній основі.

Як і в більшості популярних соціальних медіа, в TikTok є велика кількість лідерів думок, які за отримання матеріальної винагороди працюють із компаніями, просуваючи їхню продукцію. Серед основних варіантів співпраці доцільно виокремити продакт-плейсмент (у відеоконтент включається певна інформація про бренд), фіти (спільні ролики з лідерами думок), анонси, участь у хештег-челлендж [7].

Хештег-челлендж. Зазначений підхід передбачає створення унікального з погляду аудиторії відеоконтенту з додаванням відповідного хештегу компанії або продукції та посівом серед лідерів думок. Тематичні відео, які користуються популярністю, починають презніматися значною кількістю користувачів мережі з використанням відповідних атрибутів, що несуть інформацію про певний бренд.

Конкурси. Стимулювання розповсюдження користувачами тематичного контенту з хештегами, що сприяють просуванню компанії, відбувається завдяки проведенню челенджів та нагороді найкращих авторів. Відмінний приклад челенджу – #ВідпочиньЗТікТок, що проводиться безпосередньо сервісом та дає можливість автору кращого відео отримувати подорож у вигляді призу.

Висновки з проведеного дослідження. Отже, TikTok належить до потенціально привабливих сервісів, що має значні перспективи для використання у межах реалізації маркетингової стратегії компанії в мережі Інтернет. У цьому разі є можливість налагоджувати комунікації з представниками покоління Z, пропонуючи актуальні продукти за допомогою коротких тематичних відео. У процесі реалізації маркетингових стратегій компанії мають можливість використовувати широковживані та нові підходи. Вдосконалення соціальної мережі TikTok нівелює негативний вплив накруток, ботів та массфолловінгу, що створюють ілюзію ефективності певного відеоконтенту або персоналізованого каналу компанії, реально не сприяючи підвищенню конверсії.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Чубукова О.Ю., Раллє Н.В. Складові інноваційної економіки – освіта, технологічні уклади, когнітивні технології. *Науковий вісник Полісся*. 2016. №3 (7). С. 130–133.

2. Ślusarczyk B., Dziekański P., Marketing terytorialny wyzwaniem współczesnego samorządu – wybrane zagadnienia, OSTRÓG, Ostrowiec Świętokrzyski, 2014, (B. Ślusarczyk – autorstwo I, II, III i IV rozdziału, S. 1–56).

3. TIKTOK MARKETING GUIDE URL: https://icebergbuilder.com/tiktok-marketing/ (дата звернення: 25.10.2019).

4. Is TikTok Setting the Scene for Music on Social Media? : веб-сайт. URL: https://blog.globalwebindex.com/trends/tiktok-music-social-media/ (дата звернення: 25.10.2019).

5. TikTok: 8 способов продвижения URL: https://www.likeni.ru/analytics/8-sposobov-prodvizheniya-v-tiktok/ (дата звернення: 25.10.2019).

6. TikTok Marketing for Beginners – A Marketer's Guide to Advertising on Tiktok URL: https://influencermarketinghub.com/tiktok-marketing-for-beginners-a-marketers-guide-to-advertising-on-tiktok/ (дата звернення: 25.10.2019).

7. 10 TikTok Statistics That You Need to Know in 2019URL: https://www.oberlo.com/blog/tiktok-statistics (дата звернення: 25.10.2019).

REFERENCES:

1. Chubukova O. Yu., Rallye N. V. (2016) Skladovi innovatsiynoyi ekonomiky – osvita, tekhnolohichni uklady, kohnityvni tekhnolohiyi [Components of innovative economy – education, technological way, cognitive technologies]. *Naukovyy visnyk Polissya*, vol. 3, no. 7, pp. 130–133.

2. Ślusarczyk B., Dziekański P. (2014). Marketing terytorialny wyzwaniem współczesnego samorządu – wybrane zagadnienia, OSTRÓG, Ostrowiec Świętokrzyski, (B. Ślusarczyk – autorstwo I, II, III i IV rozdziału, pp. 1–56). (in Polish)

3. TIKTOK MARKETING GUIDE. Available at: https://icebergbuilder.com/tiktok-marketing/ (accessed 25 October 2019).

4. Is TikTok Setting the Scene for Music on Social Media? Available at: https://blog.globalwebindex.com/trends/tiktok-music-social-media/ (accessed 25 October 2019).

5. TikTok: 8 sposobov prodvizheniya [TikTok: 8 ways to promote]. Available at: https://www.likeni.ru/analytics/8-sposobov-prodvizheniya-v-tiktok/ (accessed 25 October 2019).

6. TikTok Marketing for Beginners – A Marketer's Guide to Advertising on Tiktok. Available at: https://influencermarketinghub.com/tiktok-marketing-for-beginners-a-marketers-guide-to-advertising-on-tiktok/ (accessed 25 October 2019).

7. 10 TikTok Statistics That You Need to Know in 2019. Available at: https://www.oberlo.com/blog/tiktok-statistics (accessed 25 October 2019).

Ponomarenko Ihor
Candidate of Economic Sciences, Associate Professor,
Senior Lecturer at Department of Economic Cybernetics and Marketing
Kyiv National University of Technologies and Design

TIKTOK MARKETING

The purpose of the article. The article discusses the features of development and functioning of the TikTok social network in the present conditions. The specificity of the formation of video content placed on this service is determined. The features of the innovative technologies impact on the competitive struggle of companies in the online environment are revealed. Competition on a constant basis leads to the introduction of advanced technologies to ensure the company relevant positions in the market and maintain a sufficient level of loyalty to the target audience. Important in this case are the key digital marketing tools that allow company to stay in close touch with a diverse group of leads through the use of multiple channels of communication.

Methodology. The research is based on a comprehensive analysis of TikTok functioning peculiarities and determining the specifics of the marketing approaches implementation in this platform.

Results. The prerequisites for the popularity of the TikTok platform in different countries are outlined. In the article identified TikTok's competitive position among social networks, which are popular with active Internet users. The key features of the target audience of this social network are analyzed and it is established that the majority of users are representatives of Generation Z. The main interest groups of users are determined: orientation to creating videos and watching the content. The possibilities of using TikTok in the process of promotion of thematic products to representatives of Ggeneration Z are substantiated. The basic ways by which companies have the opportunity to sell products in the TikTok market are distinguished. In a competitive environment, companies try to combine these methods to increase their target audience and maximize their conversion rate. The optimal ratio depends on the specificity of the company, product characteristics and features of potential customers, since Generation Z can be segmented by different socio-demographic characteristics.

Practical implications. The advantage of using TikTok is the ability to reach the top of the company by creating up-to-date video content that can exceed the large number of service users over a short period of time. In this case, the cost of content may be very low, but it will provide a high level of popularity, that is, the network ensures the functioning of the «social elevator».

Value/originality. TikTok refers to potentially attractive services, which has significant prospects for use in the implementation of the company's marketing strategy on the Internet. In this case, there is an opportunity to establish communication with representatives of the Generation Z, offering up-to-date products through short themed videos. In the process of implementing marketing strategies, companies have the opportunity to use widely used and new approaches. Improvement in the social network of TikTok eliminates the negative impact of cheat, bots and mass-roll, which give the illusion of efficiency of certain video content or personalized channel of the company, without actually promoting the conversion.

ПРИНЦИПИ ТА МЕХАНІЗМ СОЦІАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ В УМОВАХ СТРАТЕГІЧНОГО УПРАВЛІННЯ ПІДПРИЄМСТВОМ

PRINCIPLES AND MECHANISM OF SOCIAL RESPONSIBILITY IN STRATEGIC MANAGEMENT OF ENTERPRISE

УДК 338.45.48

https://doi.org/10.32843/infrastruct36-38

Попадюк О.В.
к.е.н.,
асистент кафедри підприємництва,
торгівлі та біржової діяльності
Чернівецький національний університет
імені Юрія Федьковича
Лучик О.І.
асистент кафедри підприємництва,
торгівлі та біржової діяльності
Чернівецький національний університет
імені Юрія Федьковича

У статті узагальнено основні положення щодо формування принципів та механізму соціальної відповідальності в умовах стратегічного управління підприємством. Визначено дві групи принципів корпоративної соціальної відповідальності (КСВ), що визначатимуть стратегічний та оперативний контекст діяльності організації: загальні, визначені нормативними документами у сфері КСВ, та специфічні, що формуються на рівні суб'єкта господарювання і визначаються особливостями організаційно-правової форми господарювання, специфікою виду економічної діяльності, середовищем функціонування організації. Механізм КСВ підприємства запропоновано розглядати як сукупність технологій управління викликами середовища в системі стратегічного управління сталим розвитком підприємства. Визначено основні складники механізму КСВ в системі стратегічного управління підприємством: цінності, цілі і завдання, принципи, функції, напрями, рівні здійснення, методи і форми реалізації КСВ, а також моніторинг результатів їх ефективності.
Ключові слова: *соціальна відповідальність, механізм, принципи, стратегічне управління, спільні цінності.*

В статье обобщены основные подходы к формированию принципов и механизма социальной ответственности в условиях стратегического управления предприятием. Определены две группы принципов корпоративной социальной ответственности (КСО), которые будут определять стратегический и оперативный контекст деятельности организации: общие, которые формируются на основе нормативных документов в сфере КСО, и специфические, которые формируются на уровне предприятия и определяются особенностями организационно-правовой формы хозяйствования, спецификой вида экономической деятельности, средой функционирования организации. Механизм КСО предприятия предложено рассматривать как совокупность технологий управления вызовами среды в системе стратегического управления устойчивым развитием предприятия. Определены основные составляющие механизма КСО в системе стратегического управления предприятием: ценности, цели и задачи, принципы, функции, направления, уровни осуществления, методы и формы реализации КСО, а также мониторинг результатов их эффективности.
Ключевые слова: *социальная ответственность, механизм, принципы, стратегическое управление, общие ценности.*

The main approaches in on the formation of principles and mechanism of social responsibility in terms of strategic enterprise management are generalized in the article. The analysis of approaches to the formation of principles in the field of social responsibility of business allowed to distinguish two of their groups that determine the strategic and operational context of the organization's activity: general, which are defined by normative documents in the field of corporate social responsibility (CSR) and specific, which are formed at the level of the entity and determined by the peculiarities of the organizational and legal form of management, the specifics of the type of economic activity and the environment of the organization. The mechanism of corporate social responsibility is proposed to be considered as a set of technologies for managing challenges in environment in the system of strategic management of sustainable development of the enterprise. The CSR mechanism includes values, goals and objectives, principles, functions, areas, levels of implementation, methods and forms of CSR implementation, as well as monitoring the results of their effectiveness. The purpose and objectives of the CSR mechanism must be fully comply with the 2016-2030 Sustainable Development Goals – the creation of shared values in the field of sustainable development for future generations. The values of the CSR mechanism are divided on general and personified. The basic principles of the CSR mechanism are openness, transparency, systematic approach, relevance and partnership. The CSR implementation levels are corporate, tactical, instrumental, and each employee's level of personal responsibility. Functions of the CSR mechanism in the system of strategic management of the enterprise it is expedient to systematize according to the signs of interaction with the external and internal environment, substantive essence, the level of achievement of goals and benefits. It is determined that the CSR mechanism is implemented in traditional and innovative forms. Monitoring the performance of CSR implementation in the strategic management system should be carried out using of social reporting, social audit, and ethical expertise, participation in transparency and reputation ratings, in integrity and compliance ratings.
Key words: *social responsibility, mechanism, principles, strategic management, shared values.*

Постановка проблеми. Визначаючи місце і роль соціальної відповідальності в системі стратегічного управління підприємством, зауважимо, що використання КСВ на рівні системи всіх стратегій розвитку підприємства приносить вигоди щодо збільшення конкурентних переваг, поліпшення ділової репутації, зростання прибутків у довгостроковій перспективі, покращення відносин із зовнішніми контрагентами, зростання цінності людського потенціалу і вартості самого підприємства.

Особливо важливе місце в процесі імплементації соціальної відповідальності мають її принципи, що лежать в основі формування механізму КСВ і визначатимуть правила та норми управлінської діяльності, згідно з якими повинна вона функціонувати на всіх рівнях стратегічного управління підприємством. Фактично принцип КСВ – це правило, що відображає її призначення в системі стратегічного управління.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми соціальної відповідальності у системі стратегічного управління знайшли своє відображення у працях Д. Баюри [1], М. Колесніка [2], Я. Панухник [3], методологічні та функціональні аспекти соціальної відповідальності бізнесу розглянуто у працях О. Березіної [4], О. Грішнової [5], О.В. Зибаревої, Л.В. Вербівської [6]. Проте подальших досліджень потребують питання побудови

ефективного механізму соціальної відповідальності в системі стратегічного управління підприємством.

Постановка завдання. Метою дослідження є узагальнення основних положень щодо формування принципів та механізму соціальної відповідальності в умовах стратегічного управління підприємством. Зокрема, важливим є обґрунтування принципів стратегічного рівня управління корпоративною соціальною відповідальністю (КСВ), а також визначення специфічних принципів реалізації КСВ на рівні підприємства. Завданням дослідження є також визначення змістового наповнення та характеристика структурних елементів механізму КСВ в сучасних умовах.

Виклад основного матеріалу дослідження. Аналіз підходів до формування принципів у сфері соціальної відповідальності бізнесу дав змогу виділити дві їх групи, що визначатимуть стратегічний та оперативний контекст діяльності організації: загальні, визначені нормативними документами у сфері КСВ, та специфічні, що формуються на рівні суб'єкта господарювання і визначаються особливостями організаційно-правової форми господарювання, специфікою виду економічної діяльності, середовищем функціонування організації.

У контексті аналізу загальних принципів КСВ, зауважимо, що основним з орієнтирів розвитку соціальної відповідальності підприємства стало прийняття у 1999 році Глобального договору ООН (Міжнародної ініціативи ООН, спрямованої на сприяння соціальній відповідальності бізнесу та підтримку вирішення підприємницькими колами проблем глобалізації та створення стабільнішої та всеохоплюючої економіки) [7] на базі Загальної декларації прав людини (1948 р.) [8], Декларації фундаментальних принципів і прав на робочому місці Міжнародної організації праці (1998 р.) [9], Декларації Ріо-де-Жанейро з екології та розвитку (1992 р.) [10], Конвенції ООН проти корупції (2000 р.) [11] і поділено на чотири групи: права людини, трудові відносини, навколишнє середовище, боротьба із корупцією [7].

Згідно з офіційною позицією Міністерства соціальної політики України, «участь у Глобальному договорі забезпечує підприємству низку переваг і можливостей: можливість демонстрації позиції лідера у сфері відповідального корпоративного громадянства; є відповіддю на очікування з боку суспільства та побудова довіри, що є необхідною «ліцензією діяльності» та є запорукою успіху бізнес діяльності; стратегічна цінність бути більш відповідальним, що приводить до нових можливостей підприємницької діяльності; отримання публічного визнання та покрашення репутації; збільшення можливості наймати, розвивати на навчати працівників; збільшення продуктивності праці працівників; зменшення витрат; можливості щодо зв'язків з громадськістю; конкурентні переваги тощо» [12].

Основні принципи соціальної відповідальності також подано у міжнародному стандарті ISO 26000:2010 «Настанови щодо соціальної відповідальності» за групами: підзвітність, прозорість, етична поведінка взаємодія із зацікавленими сторонами, правові норми, міжнародні норми, права людини [13]. Згідно з цим стандартом, «кожній організації рекомендовано підвищити рівень своєї соціальної відповідальності шляхом використання в своїй діяльності зазначених принципів. Загальні принципи формуються згідно з очікуваннями суспільства» [13].

Специфічні принципи КСВ формуються на рівні конкретно взятого суб'єкта господарювання і визначаються специфікою його підприємницької діяльності за різними ознаками, а також формуються під впливом факторів середовища КСВ. Насамперед специфічні принципи формуються згідно з очікуваннями стейкхолдерів підприємства. Враховуючи суттєві зміни у глобальній економіці, виклики середовища суттєво змінили очікування стейкхолдерів, яким в даний час вважається важливим, за якими принципами підприємство здійснює свою діяльність, чи відповідає вона загальним критеріям сталого розвитку, визначеним у світі, яким чином здійснюється перерозподіл доходів на користь суспільно корисних і значущих напрямів. Тобто, якщо немає відповідної реакції на запити стейкхолдерів, то підприємство їх просто втрачає, так само, як і свої позиції у бізнесі.

Згідно з останніми дослідженнями компанії YourCause (міжнародної платформи з розроблення технології та просування практики корпоративної соціальної відповідальності в діяльність підприємств) (липень 2017 року) [14], найважливішими статистичними фактами, що характеризують середовище соціальної відповідальності бізнесу, є такі: 81% компаній витрачають як мінімум 1 долар або 1 годину на технології КСВ; 34% беруть безпосередню участь у програмах КСВ; 17% беруть участь у волонтерській діяльності; 27% компаній пропонують річні програми КСВ; 66% глобальних споживачів готові платити більше за товари підприємств, діяльність яких відповідає концепції сталого розвитку; у соціально відповідальних компаній продуктивність праці зростає на 13%; у підприємств, які впроваджують програми КСВ, на 50% зменшується плинність кадрів і відповідно зростає лояльність персоналу; 75% представників покоління мілленіалів (а це майбутні роботодавці і споживачі) стверджують, що готові платити більше за роботу соціально відповідальної компанії. Тобто основною тенденцією стає прихильність підприємств до концепції стійкості розвитку, причому компанії прагнуть виходити за межі внутрішнього середовища для вирішення як проблем розвитку місцевих громад, так і глобальних проблем людства. Концепція сталого розвитку стає одним

з ключових пріоритетів, життєвою необхідністю існування підприємства на ринку.

На рівні підприємства принципи соціальної відповідальності охоплюють добровільність, інтегрованість у бізнес-процеси розвитку підприємства, користь для самого підприємства та виправдання очікувань його стейкхолдерів, партнерство, інноваційність у формуванні у цінностей та використанні форм КСВ, забезпечення внеску у вирішенні проблем сталого розвитку суспільства і території розташування підприємства.

Відштовхуючись від моделі побудови соціальної відповідальності за відкритим типом, можна запропонувати низку специфічних принципів КСВ, реалізація яких повинна відповідати системі загальних принципів (рис. 1).

До групи принципів, що характеризують рівень відкритості, включено: прозорість (чіткість і зрозумілість підходів щодо впровадження програм розвитку КСВ та механізмів їх реалізації); публічність (будь-яка інформація у сфері КСВ, крім конфіденційної, повинна бути відкрита і доступна для суспільства); достовірність (недопустимість фальсифікації інформації про рівень КСВ); підзвітність (обов'язковість та регулярність надання інформації про прогрес у сфері КСВ суспільству).

Другий блок принципів «Системність» включає принципи: спрямованості (наявність пріоритетних напрямів КСВ); регулярності (перехід від одиничних та разових акцій у сфері КСВ до планових програм та постійно діючої системи КСВ на всіх рівнях управління); послідовності (єдність в часі, передбачає відповідальність компанії за минулі, теперішні та майбутні дії); просторової єдності (КСВ є основою бізнес-процесів у всіх структурних одиницях компанії); інтегрованості (передбачає проникнення КСВ у всі бізнес-процеси та процес прийняття рішень на всіх ієрархічних рівнях управління).

Третій блок специфічних принципів «Значущість» акцентує увагу на принципах: актуальності (передбачає своєчасність та затребуваність програм та заходів з КСВ у конкретних сферах, які цього потребують); масштабності (діяльність з КСВ повинна бути орієнтована на велику аудиторію та приносити користь суспільству); ефективності (співвідношення ефекту і витрат на КСВ

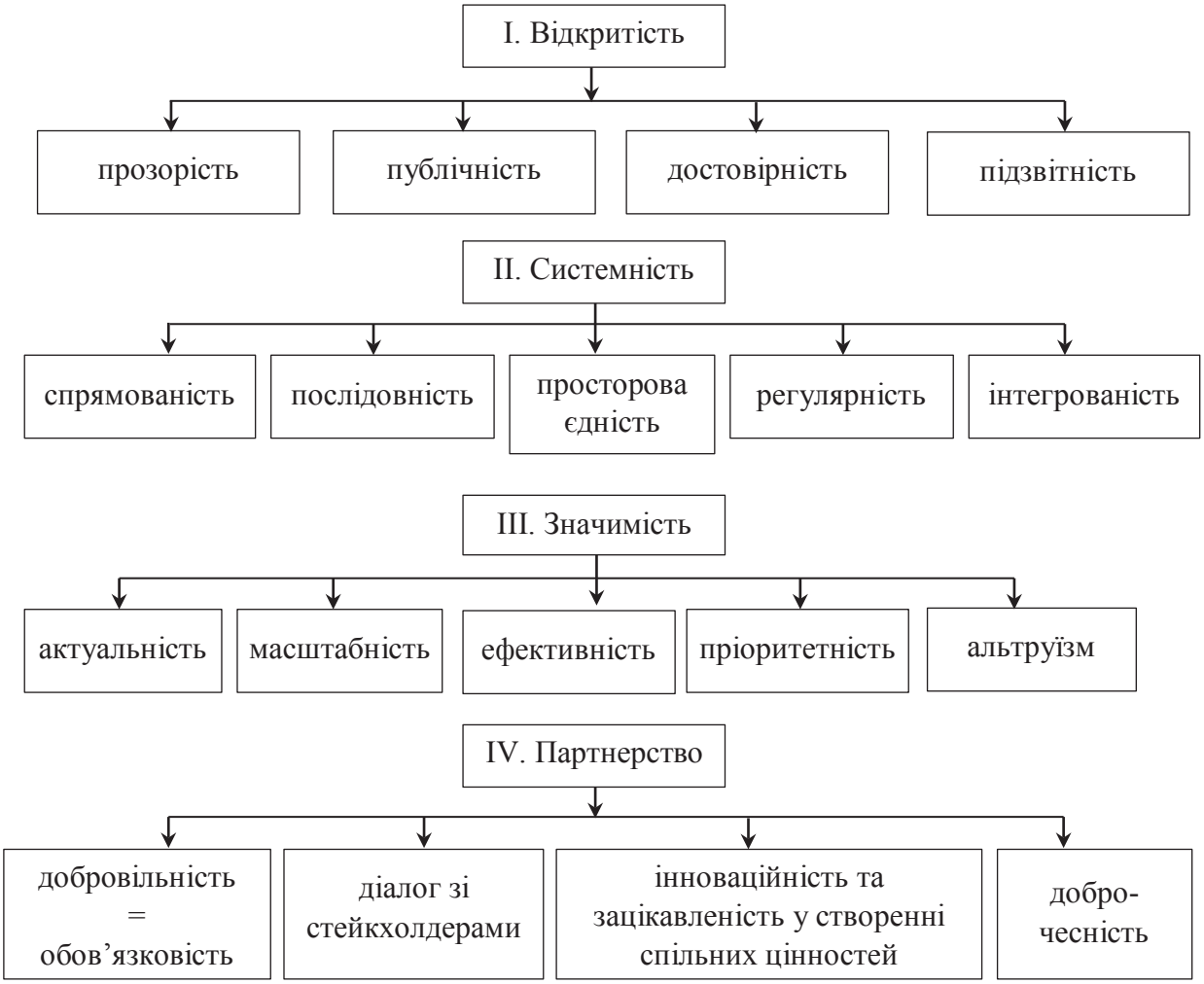

Рис. 1. Специфічні принципи реалізації КСВ на рівні підприємства

Джерело: удосконалено за [15]

повинно бути оптимальним для підприємства, витрати повинні бути спрямовані на вирішення конкретних проблем суспільства); пріоритетності (вибір ключових напрямів КСВ, важливих як для підприємства, так і для суспільства); альтруїзму (передбачає готовність віддати частину доходів на благо суспільства).

Запропонований четвертий блок специфічних принципів соціальної відповідальності «Партнерство», передбачає посилення співпраці на рівні тріади «бізнес – влада – суспільство» для забезпечення синергетичного ефекту від заходів КСВ, орієнтований на принципи: переходу від добровільних ініціатив до обов'язкової практики КСВ для всіх суб'єктів господарювання; готовності до постійного діалогу зі стейкхолдерами з метою недопущення конфліктних ситуацій; створення принципово нових підходів до ведення бізнесу, створення продукту, технологій, методів управління персоналом тощо, що забезпечить реалізацію цілей сталого розвитку суспільства і подолання його викликів; доброчесності (передбачає сумлінну, чесну, відкриту діяльність підприємства щодо всіх стейкхолдерів і суспільства).

Зазначені вище специфічні принципи КСВ у комплексі із загальними орієнтирами також діяльності становитимуть основу визначення комплексу цінностей, цілей, завдань її реалізації на всіх рівнях управління.

Практику КСВ підприємства визначають стейкхолдери – основні контрагенти зовнішнього та внутрішнього середовища функціонування підприємства, які, з одного боку, впливають на діяльність підприємства, визначаючи його економічну поведінку, а, з іншого боку, зацікавлені в результатах діяльності підприємства і очікують від нього результатів в межах реалізації власних інтересів. Слід зауважити, що підприємство також виступає стейкхолдером для інших агентів ринку і суспільства (рис. 2).

Орієнтація на зацікавлених осіб дає змогу суб'єкту господарювання обґрунтувати місію, цінності, систему цілей (стратегічних, тактичних і оперативних) і завдань у сфері КСВ, оцінити виклики середовища, систематизувати ризики, визначити коло відповідальності за свої дії на розвиток суспільства та створити спільні цінності для забезпечення потреб сталого розвитку теперішнього та майбутнього поколінь.

З одного боку, соціальна відповідальність за своєю суттю являється системою цінностей, з іншого боку, вона дає змогу створювати для кожного суб'єкта господарювання цінності, які повинні закладати у процес формування корпоративної стратегії підприємства. Ці цінності є загальними для всіх (внесок компанії у розвиток економічної, соціальної та екологічної сфер розвитку суспільства на засадах добровільності) і можуть мати персоніфікований характер залежно від специфіки господарюючого суб'єкта (формування трендів, додаткових переваг для клієнтів, надійність, відповідальність, впевненість у майбутньому, інновації задля сталого розвитку, розкрити унікальні можливості бізнесу тощо).

У сучасних умовах основні цілі та завдання КСВ на рівні підприємства повністю корелюються з Цілями сталого розвитку 2016–2030 «Перетворення нашого світу: порядок денний у сфері сталого розвитку до 2030 року» [16], оскільки соціальна відповідальність бізнесу є концепцією сталого розвитку на мікрорівні. Зокрема, цим програмним документом розвитку глобальної економіки виділено 17 цілей та 169 завдань в економічній, соціальній та екологічній сферах розвитку суспільства.

На думку О. Березіної, основною функцією соціальної відповідальності бізнесу є забезпечення стійкості корпорації як відкритої системи за рахунок врегулювання конфлікту інтересів в зовнішньому та внутрішньому середовищі та залучення стейкхолдерів корпорації в процес прийняття стратегічних рішень [2].

Аналіз досліджень Д. Баюри [1, с. 22], О. Березіної [2], М. Колесніка [4, с. 152], О. Грішнової [5, с. 3–8], Я. Панухник [97, с. 62] дав змогу систематизувати функції корпоративної соціальної відповідальності за ознаками взаємодії з середовищем, змістовим наповненням, рівнем досягнення цілей та отриманих вигод (рис. 3).

За взаємодією з середовищем доцільно виділяти зовнішні (ресурсоформуюча, пов'язана зі сплатою податків та обов'язкових платежів; розподільча, пов'язана з перерозподілом частини доходів для забезпечення соціальних потреб; відтворювальна, пов'язана з відтворенням економічного, соціального, екологічного потенціалів, потенціалу конкурентоспроможності підприємства; інтегруюча, пов'язана з формуванням партнерств у сфері КСВ; нормативно-етична, пов'язана з дотриманням норм законодавства, стандартів, традицій і звичаїв) та внутрішні функції КСВ (нормативна, пов'язана із формуванням норм, стандартів, правил КСВ на рівні суб'єкта господарювання; стабілізаційна, пов'язана із сталим розвитком всіх підсистем підприємства; інноваційна, визначається впливом КСВ на формування принципово нових підходів до виробничо-господарської та іншої діяльності; управлінська, визначає сукупність методів КСВ та рівень корпоративної культури підприємства; трансформуюча, пов'язана зі зміною підходів до абсолютно всіх сфер формування стратегії розвитку підприємства; мотиваційно-пропагандистська, визначає механізм стимулювання поширення практик КСВ у практичну діяльність).

За змістовим наповненням – стандартні (відповідають функціям менеджменту: організація, планування, мотивація, контроль); загальні

Рис. 2. Взаємодія стейкхолдерів в системі КСВ підприємства

Джерело: сформовано авторами

(відповідають напрямам сталого розвитку, спрямовані на скорочення ризиків, пов'язаних із провадженням бізнесу та перетворення викликів середовища в можливості для бізнесу) і специфічні (управління благодійністю та спонсорством, протидія корупції і хабарництву, пропаганда, управління конфліктами, цивільне позиціонування).

За рівнем досягнення цілей та отриманих вигод КСВ визначає функції підприємства як кращого роботодавця, добросовісного платника податків, добросовісного бізнес-партнера, сумлінного конкурента, виробника якісних товарів та послуг, відповідального позичальника, кращого еколога, відповідального учасника соціальних відносин, відповідального учасника економічних і політичних відносин із державою [1, с. 61; 5, с. 3–8].

Як зазначає О.А. Грішнова, соціальна відповідальність має складну та багаторівневу структуру. Дослідник розглядає соціальну відповідальність на трьох рівнях – макроекономічному (соціальна відповідальність держави), мікроекономічному (корпоративна соціальна відповідальність, або соціальна відповідальність бізнесу) та особистісному (соціальна відповідальність людини, громадянина). На кожному рівні соціальна відповідальність включає суб'єкти, об'єкти та інститути соціальної відповідальності, що є взаємозалежними та можуть одночасно або поперемінно виступати в різних із цих якостей. Будь-який суб'єкт соціальної дії, що усвідомлює її можливі наслідки, є автоматично й суб'єктом соціальної відповідальності [17, с. 41].

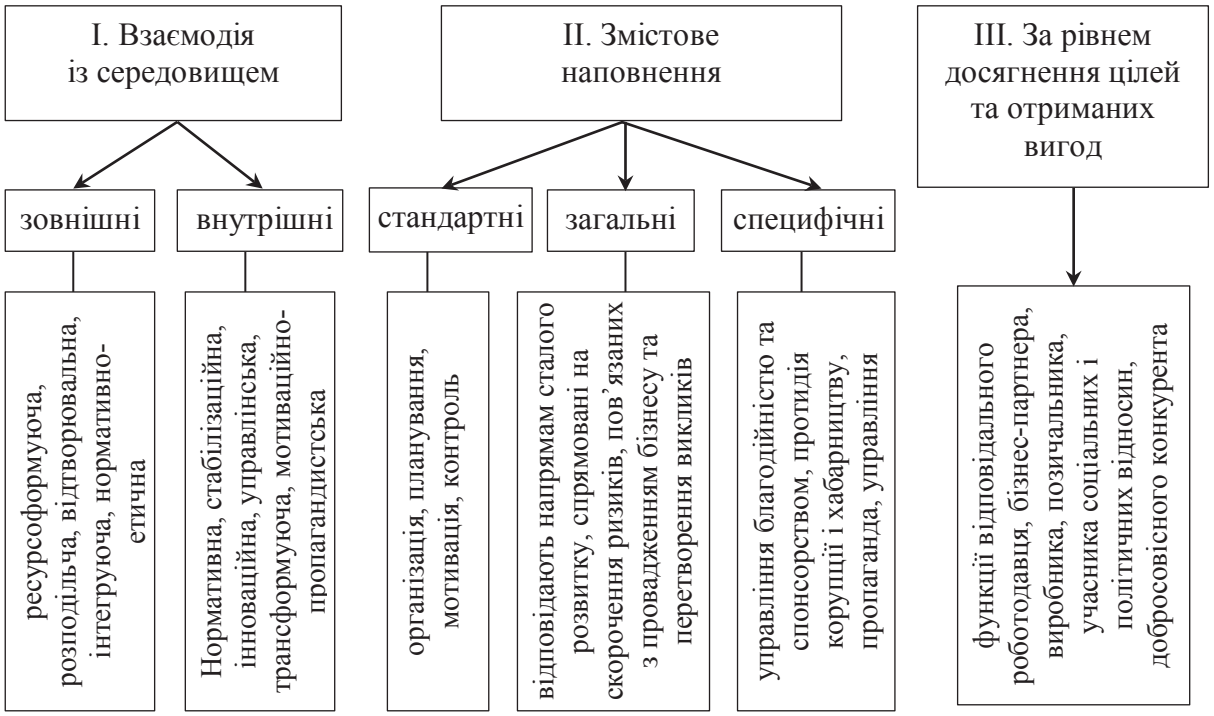

Рис. 3. Функції корпоративної соціальної відповідальності

Джерело: систематизовано авторами

На мікрорівні, на нашу думку, доцільно розглядати КСВ корпоративного рівня (це рівень топ-менеджменту підприємства який визначає стратегічні напрями її реалізації, місію, цінності, візію, цілі і завдання соціальної відповідальності підприємства); тактичного рівня (відповідає середній ланці управління, завданнями якої деталізація цілей і завдань шляхом розробки конкретних заходів, проектів, програм соціальної відповідальності у тісному взаємозв'язку з напрямами основної та додаткової діяльності підприємства для одночасної їх реалізації на наступному рівні); інструментального рівня (відповідає ланці управління функціональними напрямами діяльності в сферах операційної, інвестиційної, фінансової, маркетингової діяльності, управління персоналом тощо з метою якісної реалізації заходів, визначених тактикою КСВ); рівня персональної соціальної відповідальності кожного працівника, який є безпосереднім учасником всіх процесів на підприємстві.

Методи соціальної відповідальності бізнесу ґрунтуються на використанні засобів та інструментів впливу на стейкхолдерів підприємства. На нашу думку, їх доцільно розподілити на дві групи: методи, що корелюються з методами державного регулювання, для визначення меж взаємовідносин зі стейклолдерами зовнішнього середовища, та методи прямого та опосередкованого впливу, що використовуються підприємством для забезпечення впливу на стейкхолдерів внутрішнього середовища та корелюються з методами менеджменту.

Методи соціальної відповідальності, що визначають способи взаємодії із стейкхолдерами зовнішнього середовища, з огляду на ознаку добровільності соціальної відповідальності, будуть носити опосередкований характер і створювати умови для поширення соціально відповідальних підходів до ведення бізнесу, до них доцільно віднести нормативно-правове, економічне регулювання та пропагандистську діяльність. Для стейкхолдерів внутрішнього середовища методи КСВ визначатимуться як прямим (організаційно-розпорядчі методи), так і непрямим характером впливу (економічні, соціально-психологічні) на процеси її формування.

У процесі побудови механізму соціально-відповідальної діяльності окреме місце належить її інструментам, а також формам реалізації. В умовах євроінтеграції основними інструментами соціально відповідального управління підприємством дослідники В.Я. Горфінкель, Н.В. Родіонова [18] вважають «соціально орієнтований менеджмент (елементами якого є моделі, що забезпечують соціальний вектор розвитку підприємства, та виміри справедливості в системах управління підприємством), соціально орієнтований маркетинг (як механізм узгодження потреб та інтересів споживачів, компанії та суспільства, крім традиційних його елементами є соціальний брендинг в розрізі напрямків спонсорингу та фандрайзингу, а також маркетинг, заснований на роботі з соціально значущою проблемою (Cause Related Marketing)), соціальний проект, внутрішня і зовнішня (стійкі практики здійснення соціальних програм для місцевого

співтовариства в регіоні присутності компанії або її підрозділів) корпоративна соціальна політика, соціальний аудит (процес, що дозволяє компанії оцінити і продемонструвати її внесок у вирішення соціальних, економічних та екологічних проблем), соціальний звіт» [18].

На думку О.О. Охріменко, Т.В. Іванова, найбільш значущими інструментами КСВ в сучасних умовах є: «етичні кодекси, карти етики, комітети з етики, соціальні ревізії, соціальна звітність, навчання етичній поведінці, етичні експертизи, соціальне інвестування, система методів морального заохочення та покарання, соціальні комунікації» [19, с. 136–137].

Н.В. Шандова, Г.В. Жосан у своїх дослідженнях основними інструментами соціальної відповідальності підприємства вважають: «добродійність (передача предметів споживання або коштів для їх придбання, вироблення й передача знань і вмінь, створення прийнятних умов для здійснення діяльності, безкорисливе виконання робіт, надання послуг, корпоративне волонтерство), соціально відповідальні програми, соціально відповідальний маркетинг, соціальне підприємництво (як система господарювання, складовими якої є соціальні підприємства, соціально орієнтовані суб'єкти підприємництва, діяльність яких спрямована на досягнення добробуту територіальних громад (соціальні, екологічні і етичні цілі) шляхом використання системного взаємозв'язку розвитку соціального підприємництва й розвитку місцевої економіки)» [20].

У дослідженнях О.П. Канівець, А.А. Заніної [21] розглянуто сучасні види стратегічної корпоративної філантропії для їх подальшого застосування вітчизняними бізнес-компаніями. Зокрема, автори виділяють соціально відповідальне інвестування і його форми: сканування (screening), соціальне адвокатування (social advocacy), інвестування в громаду (community investment), соціальне підприємництво, соціальні венчурні фонди.

На думку О. Зінченко, А. Харченко [22, с. 285], О. Зибаревої, Л. Вербівської [6, с. 27–28], КСВ реалізовується у внутрішньому середовищі в формі корпоративної соціальної політики, в зовнішньому – у формі корпоративного громадянства (табл. 1).

Таблиця 1

Реалізація корпоративної соціальної відповідальності у внутрішньому та зовнішньому середовищі підприємства

Внутрішнє середовище	Зовнішнє середовище
продуктивна зайнятість працівників підприємства	зміцнення традицій чесного і відповідального підприємництва
гідна оплата праці на основі зростання її продуктивності	створення нових робочих місць, розбудова соціальної інфраструктури бізнесу
дотримання прав працівників у сфері соціально-трудових відносин, гарантія свободи діяльності профспілок	сприяння зміцненню соціальної правової держави і громадянського суспільства шляхом дотримання законодавства
«виробнича демократія» – залучення до участі в управлінні підприємствами рядових акціонерів і персоналу	налагодження дієвої системи соціального партнерства в тріаді бізнес-влада-суспільство, фандрайзинг
надання працівникам підприємств різноманітних соціальних послуг та соціальних пакетів	підтримка здорового способу життя, втілення ідеалів гуманізму, свободи, справедливості й солідарності
підвищення освітнього рівня та професійної підготовки кадрів, посадового та професійного зростання	створення сприятливих умов для відтворення і розвитку людського капіталу та його раціонального використання
створення сприятливого соціально-психологічного клімату, виховання працівників у дусі гуманізму, соціальної справедливості і відповідальності	соціальне підприємництво у сферах, важливих для суспільства, соціальні інвестиції, інвестування в розвиток громади, створення соціальних венчурних фондів
удосконалення соціально-трудових, впровадження економічної демократії, соціальне адвокатування	взаємодія з місцевими органами влади і громадами з метою сталого розвитку територій розташування
участь працівників у розподілі прибутків підприємства	впровадження у ділову практику відносин, заснованих на чесності, взаємній довірі
відповідальне споживання ресурсів, впровадження технологій замкненого циклу	сприяння формуванню раціональної моделі споживання за моделлю кругової економіки
відповідальний та соціально-орієнтований маркетинг	забезпечення якості продукції, прав та інтересів споживачів
спонсорство і корпоративна благодійність	підтримка добровільної суспільно корисної діяльності громадян
безпечні і сприятливі умови праці	охорона навколишнього природного середовища і ресурсозбереження
соціальна (нефінансова) звітність, соціальний аудит і контролінг	ефективний діалог із зацікавленими сторонами і громадськістю
соціальний брендинг, соціальні комунікації, підтримка ділової репутації, корпоративна культура	практика поширення моделі соціально відповідальної поведінки (здоровий спосіб життя, харчування, волонтерство тощо)

Джерело: удосконалено авторами із використанням [6; 22]

Рис. 4. Механізм КСВ в системі стратегічного управління підприємством

Джерело: сформовано авторами

Важливою складовою частиною механізму соціальної відповідальності суб'єкта господарювання є моніторинг результатів такої діяльності, під яким у роботі розуміється систематичне спостереження, діагностика, аудит та прогнозування економічних, соціальних та екологічних результатів підприємства в контексті їх відповідності цілям сталого розвитку глобальної економіки, національним програмним документам, стандартам міжнародної звітності (модульних стандартів GRI та AA1000) та очікуванням суспільства.

Основним призначенням моніторингу є визначення ефективності КСВ шляхом порівняння отриманих вигод і понесених витрат, зменшення та запобігання ризикам середовища, формування бази даних для інформування стейкхолдерів в контексті задоволення їхніх інтересів, а також для прийняття управлінських рішень у сфері КСВ, покращення іміджу і ділової репутації підприємства. Основою моніторингу повинно бути відповідне методичне забезпечення з набором показників і критеріїв ефективності КСВ для визначення її рівня з використанням даних офіційної фінансової та статистичної звітності, а також практик соціальної відповідальності у відносинах зі стейкхолдерами (що розглянуто у другому та третьому розділах роботи). Інструментами моніторингу результативності КСВ є соціальна звітність, соціальний аудит, соціальні ревізії, етичні експертизи, участь у рейтингах прозорості, ділової репутації, доброчесності і комплаєнсу.

З урахуванням зазначених вище положень, на рисунку 4 схематично представлено механізм КСВ, який вносить упорядкованість у процес реалізації її принципів в стратегію розвитку підприємства на всіх її ієрархічних рівнях і спрямований на забезпечення сталого розвитку шляхом створення спільних цінностей для стейкхолдерів підприємства та суспільства в цілому на основі інноваційних підходів до формування КСВ. Працюючи на інтереси стейкхолдерів підприємству слід активно використовувати різні інструменти КСВ для підвищення рівня довіри, формування його позитивного іміджу як соціально відповідальної компанії та забезпечення сталого розвитку світової громади. Підсумовуючи, зауважимо, що саме соціальна відповідальність бізнесу в умовах загострення конкуренції та виходу України на європейські ринки стає вирішальною умовою підвищення статусу та ділової репутації підприємства на світовому рівні, а отже створює додаткові можливості для поширення ідей корпоративної соціальної відповідальності в середовищі бізнесу, встановлення ділових контактів, підвищення прибутковості діяльності.

Виходячи з довгострокових перспектив розвитку, підприємствам слід дотримуватися принципів соціальної відповідальності у відносинах з партнерами, державою, місцевими громадами і насамперед з тими, від кого залежить фінансове благополуччя компанії – працівниками підприємства та споживачами його продукції. З іншого боку, правильно побудована система соціальної відповідальності з відповідним набором її інструментів одночасно виступає гарантом дотримання принципів сталого розвитку підприємства та індикатором корисності його діяльності на благо суспільства.

Висновки з проведеного дослідження. Для поглиблення наявних теоретичних положень щодо механізму соціальної відповідальності підприємства запропоновано розглядати його як сукупність технологій управління викликами середовища в системі стратегічного управління сталим розвитком підприємством, який включає цінності, цілі і завдання, принципи (загальні і специфічні), функції (систематизовані за ознаками взаємодії з середовищем, змістовим наповненням, рівнем досягнення цілей та отриманих вигод), напрями, рівні здійснення, методи і форми реалізації КСВ, що спрямовані на задоволення інтересів зацікавлених сторін, зростання вигод, мінімізацію витрат і ризиків для підприємства в довгостроковій перспективі, а також моніторинг результатів їх ефективності.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Баюра Д. Корпоративна соціальна відповідальність у системі корпоративного управління. *Україна: аспекти праці.* 2009. № 1. С. 21–25.

2. Березіна О. Функціональний аспект соціальної відповідальності корпорацій. URL: http://intkonf.org/berezina-oyu-funktsionalniy-aspekt-sotsialnoyi-vidpovidalnosti-korporatsiy (дата звернення: 15.04.2019).

3. Грішнова О. Соціальна відповідальність бізнесу: сутність, значення, стратегічні напрями розвитку в Україні. *Україна: аспекти праці*. 2010. № 7. С. 3–8.

4. Колеснік М.В. Методологічні аспекти управління корпоративною соціальною відповідальністю: фінанси, маркетинг та smart-інституціоналізація. *Проблеми системного підходу в економіці*. 2017. № 6(62). С. 150–156

5. Панухник Я.Г. Соціальна відповідальна діяльність як інструмент модернізації технологій управління підприємством у муніципальній економічній системі. *Інноваційна економіка.* 2016. № 3–4. С. 60–65.

6. Зибарева О.В., Вербівська Л.В. Корпоративна соціальна відповідальність в контексті сталого розвитку підприємництва. *Науковий вісник Чернівецького торговельно-економічного інституту КНТЕУ*. 2017. Випуск IV(68). С. 20–35.

7. The Ten Principles of the UN Global Compact. The United Nations Global Compact. URL: https://www.unglobalcompact.org/what-is-gc/mission/principles (дата звернення: 13.06.2019).

8. Universal Declaration of Human Rights. United Nations. URL: http://www.un.org/en/universal-declaration-human-rights/index.html (дата звернення: 10.09.2019).

9. ILO Declaration on Fundamental Principles and Rights at Work. International Labour Organization. URL: http://www.ilo.org/declaration/lang--en/index.htm (дата звернення: 21.09.2019).

10. RIO Declaration on Environment and Development. General Assembly of United Nations. URL: http://www.un.org/documents/ga/conf151/aconf15126-1annex1.htm (дата звернення: 11.09.2019).

11. United Nations Convention against Corruption. United Nations Office on Drugs and Crime. URL: http://www.unodc.org/unodc/en/treaties/CAC/index.html. (дата звернення: 13.09.2019).

12. Що таке Глобальний договір ООН? *Офіційний сайт Міністерства соціальної політики України*. URL: http://www.mlsp.gov.ua/labour/control/uk/publish/article. (дата звернення: 12.09.2019).

13. ISO/DIS 26000 : Guidance on social responsibility. URL: http:// isotc.iso.org/livelink/livelink/fetch/2000/2122/830949/3934883/3935837/ISO_DIS_26000_Guidance_on_Social_Responsibility.pdf (дата звернення: 21.09.2019).

14. Bennett C. 10 Stats Every CSR Professional Should Know. URL: https://solutions.yourcause.com/csr-stats-infographic/ (дата звернення: 15.09.2019).

15. Sustainable business: Journal for CSR and Sustainable Development. URL: http://csrjournal.com/1446-principy-korporativnojj-socialnojj-otvetstvennosti.html (дата звернення: 13.09.2019).

16. Sustainable development and Social Responsibility – Guidance for using ISO 26000:2010 in food chain. URL: https://www.iso.org/standard/71624.html (дата звернення: 12.09.2019).

17. Грішнова О.А. Соціальна відповідальність у контексті подолання системної кризи в Україні. *Демографія та соціальна політика*. 2011. №1. С. 39–46.

18. Горфинкель В.Я., Родіонова Н.В. *Корпоративная социальная ответственность* : учебник и практикум для академического бакалавриата; под общ. ред. В. Я. Горфинкеля, Н. В. Родионовой. М. : Издательство Юрайт. 2014. 570 с.

19. Охріменко О.О., Іванова Т.В. Соціальна відповідальність. Навч. посіб. Національний технічний університет України «Київський політехнічний інститут». 2015. 180 с.

20. Шандова Н.В., Жосан Г.В. Соціальна відповідальність : навч. посіб. Херсон. нац. техн. ун-т. Херсон : Вишемирський В.С. 2015. 306 с.

21. Канивец Е.П., Занина А.А. Современные бизнес-стратегии корпоративной благотворительности. *Вісник Донецького національного університету. Серія Економіка і право*. 2014. Вип. 1. С. 67–74.

22. Зінченко О.І., Харченко А.М. Корпоративна соціальна відповідальність в Україні: сучасні реалії та перспективи розвитку. *Бізнес-інформ*. 2013. № 4. С. 281–286.

REFERENCES:

1. Bayura, D. (2009) Korporatyvna social'na vidpovidal'nist' u systemi korporatyvnogo upravlinnja [Corporate social responsibility in the corporative management system]. *Ukraina: aspekty pratsi,* vol. 1, pp. 21–25.

2. Berezina, O. (2013) Funktsional'nyj aspect social'noi vidpovidal'nosti korporaciji [Functional aspect of corporate social responsibility], available at: http://intkonf.org/berezina-oyu-funktsionalniy-aspekt-sotsialnoyi-vidpovidalnosti-korporatsiy (accessed 15 April 2019).

3. Grishnova, O. (2010) Social'na vidpovidal'nist' biznesu: sutnist', znachennya, strategichni naprjamy rozvytku v Ukrajini [Social responsibility of business: essence, meaning, strategic directions of development in Ukraine]. *Ukraina: aspekty pratsi,* vol. 7, pp. 3–8.

4. Kolesnik, M. (2017) Metodologichni aspekty upravlinnja korporatyvnoju sotsial'noju vidpovidal'nistju: finansy, marketing ta smart-instytucializacija [Methodological Aspects of Corporate Social Responsibility Management: Finance, Marketing and Smart-Institutionalization]. *Problemy systemnogo pidhodu v ekonomitsi,* vol. 6 (62), pp. 150–156.

5. Panukhnyk, Ja. (2016) Social'no vidpovidal'na dijal'nist' jak instrument modernizaciji tekhnilogiji upravlinnja pidpryjemstvom u municypal'nij ekonomichnij systemi [Social Responsibility as a Tool for Modernization of Enterprise Management Technologies in the Municipal Economic System]. *Innovatsijna ekonomika,* vol. 3–4, pp. 60–65.

6. Zybareva, O.V., Verbivska, L.V. (2017) Korporatyvna social'na vidpovidal'nist' v konteksti stalogo rozvytku pidpryjemnyctva [Corporate social responsibility in the context of sustainable business development]. *Naukovyi visnyk Chernivets'kogo torgovel'nogo instytutu KNTEU,* vol. IV (68). pp. 20–35.

7. The United Nations Global Compact (2019), 'The Ten Principles of the UN Global Compact', available at: https://www.unglobalcompact.org/what-is-gc/mission/principles (accessed 13 June 2019).

8. United Nations (2019), 'Universal Declaration of Human Rights', available at: http://www.un.org/en/universal-declaration-human-rights/index.html (accessed 10 September 2019).

9. International Labour Organization (2019), 'ILO Declaration on Fundamental Principles and Rights at Work', available at: http://www.ilo.org/declaration/lang--en/index.htm (accessed 21 September 2019).

10. General Assembly of United Nations (2019), 'RIO Declaration on Environment and Development', available at: http://www.un.org/documents/ga/conf151/aconf15126-1annex1.htm (accessed 11 September 2019).

11. United Nations Office on Drugs and Crime (2019), 'United Nations Convention against Corruption', available at: http://www.unodc.org/unodc/en/treaties/CAC/index.html. (accessed 13 September 2019).

12. The official site of Ministry of Social Politics of Ukraine (2019), Scho take Global'nyi dogovir OON [What the UN Global Compact is?], available at: http://www.mlsp.gov.ua/labour/control/uk/publish/article. (accessed 12 September 2019).

13. International Organization of Standartization (2019), 'ISO/DIS 26000: Guidance on Social Responsibility', available at: http://isotc.iso.org/livelink/livelink/fetch/2000/2122/830949/3934883/3935837/ISO_DIS_26000_Guidance_on_Social_Responsibility.pdf (accessed 21 September 2019).

14. Bennett, C. (2019), '10 Stats Every CSR Professional Should Know', available at: https://solutions.yourcause.com/csr-stats-infographic/ (accessed 15 September 2019).

15. Sustainable business: Journal for CSR and Sustainable Development, available at: http://csrjournal.com/1446-principy-korporativnojj-socialnojj-otvetstvennosti.html (accessed 13 September 2019).

16. International Organization of Standartization (2019), 'Sustainable development and Social Responsibility – Guidance for using ISO 26000:2010 in food chain', available at: https://www.iso.org/standard/71624.html (accessed 12 September 2019).

17. Grishnova, O. (2011) Social'na vidpovidal'nist' u konteksti podolannya systemnoji kryzy v Ukrajini [Social responsibility in the context of overcoming the systemic crisis in Ukraine]. *Demography and social politics,* vol. 1. pp. 39–46.

18. Gorfinkel', V., Rodionova, N. (2014) Korporativnaya sotsyal'naya otvetstvennost' [Corporate Social Responsibility]. Moskow: Yuarajt. (in Russian)

19. Okhrimenko, O., Ivanova, T. (2015) *Social'na vidpovidal'nist'* [Social Responsibility]. Kyiv: Natsional'nyj tekhnichnyj universytet Ukrainy 'Kyivs'kyj politekhnichnyj instytut'. (in Ukrainian)

20. Shandova, N., Zhosan, G. (2015) *Social'na vidpovidal'nist'* [Social Responsibility]. Kherson: Vyshemyrs'kyj V.S. (in Ukrainian)

21. Kanivets, Ye., Zanina, A. (2014) Sovremennyye biznes-strategii korporativnoy blagotvoritel'nosti [Modern business strategies of corporate charity]. *Visnyk Donetskogo natsionaknogo universytetu,* vol. 1. pp. 67–74.

22. Zinchenko, O., Kharchenko, A. (2013) Korporatyvna social'na vidpovidal'nist' v Ukrajini: suchasni realiji ta perspektyvy rozvytku [Corporate social responsibility in Ukraine: current realities and prospects], *Biznes-inform,* vol. 4. pp. 281–286.

Popadiuk Olena
Candidate of Economic Sciences,
Assistant Lecturer at Department of Business, Trade
and Stock Exchange Operations
Yuriy Fedkovich Chernivtsi National University
Luchyk Oleh
Assistant Lecturer at Department of Business, Trade
and Stock Exchange Operations
Yuriy Fedkovich Chernivtsi National University

PRINCIPLES AND MECHANISM OF SOCIAL RESPONSIBILITY IN STRATEGIC MANAGEMENT OF ENTERPRISE

The purpose of the article. Important place in the process of implementation of social responsibility belongs to its principles, which underlie the formation of the CSR mechanism and will determine the rules of management, according to which it must function at all levels of strategic management of enterprise. The purpose of the research is to summarize the main visions on the formation of principles and mechanism of social responsibility in terms of strategic management of enterprise.

Methodology. A number of general and specific methods and approaches were used for the study, which determined the unity of work, among them, methods of scientific generalization and comparison, historical and logical analysis.

Results. The analysis of approaches to the formation of principles in the field of social responsibility of business allowed to distinguish two of their groups that determine the strategic and operational context of the organization's activity: general, which are defined by normative documents in the field of corporate social responsibility (CSR) and specific, which are formed at the level of the entity and determined by the peculiarities of the organizational and legal form of management, the specifics of the type of economic activity and the environment of the organization. The mechanism of corporate social responsibility is proposed to be considered as a set of technologies for managing challenges in environment in the system of strategic management of sustainable development of the enterprise. The CSR mechanism includes values, goals and objectives, principles, functions, areas, levels of implementation, methods and forms of CSR implementation, as well as monitoring the results of their effectiveness. The purpose and objectives of the CSR mechanism must be fully comply with the 2016–2030 Sustainable Development Goals – the creation of shared values in the field of sustainable (economic, social, environmental) development for future generations. The values of the CSR mechanism are divided on general (contribution of the company to the development of economic, social and environmental spheres on the basis of voluntary activity) and personified (reliability, responsibility, confidence in the future, innovations for sustainable development, creating unique business opportunities and additional benefits for clients, etc.). The basic principles of the CSR mechanism are openness, transparency, systematic approach, relevance and partnership. The CSR implementation levels are corporate, tactical, instrumental, and each employee's level of personal responsibility. In order to manage CSR for interaction with the external environment, it is advisable to focus on regulatory, economic and advocacy methods, to interact with the internal environment on management methods. Functions of the CSR mechanism in the system of strategic management of the enterprise it is expedient to systematize according to the signs of interaction with the environment (external – resource-forming, reproducing, integrating, normative-ethical; internal – normative, stabilizing, innovative, managerial, transforming), substantive essence (standard, general, specific) , the level of achievement of goals and benefits (the best employer, taxpayer, business partner, honest competitor, manufacturer of quality products and services, responsible borrower, responsible environmentalist, responsible participant of social activity, responsible participant of economic and political relations with the state). It is determined that the CSR mechanism is implemented in traditional and innovative forms. Monitoring the performance of CSR implementation in the strategic management system should be carried out using of social reporting, social audit, ethical expertise, participation in transparency and reputation ratings, integrity and compliance ratings.

Practical implications of mechanism of CSR are determined by the possibility of its implementation in the strategy of sustainable development of enterprise at corporate, competitive, functional and personalized levels, which is aimed at satisfaction of stakeholder interests, increasing benefits, minimizing costs and risks for the enterprise in the long perspective.

Value/originality. The mechanism of social responsibility in the system of strategic management of the enterprise in the changing environment is improved, which could help to satisfy the interests of stakeholders and the development of the enterprise on a profitable basis.

КОНЦЕПТУАЛІЗАЦІЯ ВНУТРІШНЬОГО АУДИТУ ОПЕРАЦІЙ З ЦІННИМИ ПАПЕРАМИ ПІДПРИЄМСТВ ХАРЧОВОЇ ПРОМИСЛОВОСТІ

CONCEPTUALIZATION OF INTERNAL AUDIT OF OPERATIONS WITH SECURITIES OF THE FOOD INDUSTRY

УДК 330
https://doi.org/10.32843/infrastruct36-39

Порсюрова І.П.
викладач кафедри економіки та обліку
Харківський
торговельно-економічний інститут
Київського національного
торговельно-економічного університету
Кайдрович Х.І.
к.е.н., доцент кафедри
економіки підприємства
та інформаційних технологій
Львівський університет бізнесу та права
Пинда Ю.В.
д.е.н., професор кафедри
економіки підприємства
та інформаційних технологій
Львівський університет бізнесу та права

У статті розглянуто концептуалізацію внутрішнього аудиту операцій з цінними паперами підприємств України, а саме підприємств харчової промисловості. З метою забезпечення контролю за використанням фінансових ресурсів, формування раціональної інвестиційної політики та підвищення ефективності фінансово-інвестиційної діяльності підприємницьких структур у турбулентних умовах сучасного бізнес-середовища запропоновано на підприємствах харчової промисловості здійснювати внутрішній аудит операцій з цінними паперами власної та невласної емісії. У зв'язку з цим набуває актуальності дослідження проблем внутрішнього аудиту операцій із цінними паперами харчової промисловості, яка нині є інвестиційно привабливим сектором активності стейкхолдерів. У статті систематизовано підходи до визначення суті терміна «внутрішній аудит» у законодавчих актах та публікаціях сучасних науковців, досліджено основні напрями здійснення внутрішнього аудиту у міжнародній практиці та надано визначення сутності поняття «внутрішній аудит операцій із цінними паперами власної та невласної емісії».

Ключові слова: *внутрішній аудит, внутрішній аудит цінних паперів, внутрішній інвестиційний аудит, внутрішній аудит фінансових інвестицій, внутрішній аудит операцій з цінними паперами власної та невласної емісії.*

В статье рассмотрена концептуализация внутреннего аудита операций с ценными бумагами предприятий Украины, а именно предприятий пищевой промышленности. С целью обеспечения контроля за использованием финансовых ресурсов, формирования рациональной инвестиционной политики и повышения эффективности финансово-инвестиционной деятельности предпринимательских структур в турбулентных условиях современной бизнес-среды предложено на предприятиях пищевой промышленности осуществлять внутренний аудит операций с ценными бумагами собственной и несобственной эмиссии. В связи с этим приобретает актуальность исследование проблем внутреннего аудита операций с ценными бумагами пищевой промышленности, которая на сегодня является инвестиционно привлекательным сектором активности стейкхолдеров. В статье систематизированы подходы к определению сущности термина «внутренний аудит» в законодательных актах и публикациях современных ученых, исследованы основные направления осуществления внутреннего аудита в международной практике и дано определение сущности понятия «внутренний аудит операций с ценными бумагами собственной и несобственной эмиссии».

Ключевые слова: *внутренний аудит, внутренний аудит ценных бумаг, внутренний инвестиционный аудит, внутренний аудит финансовых инвестиций, внутренний аудит операций с ценными бумагами собственной и несобственной эмиссии.*

The article discusses the conceptualization of internal audit of securities transactions of Ukrainian enterprises, namely food processing enterprises. In order to ensure control over the use of financial resources, to formulate a sound investment policy and to increase the efficiency of financial and investment activity of business structures in the turbulent conditions of the modern business environment, it is proposed that the food industry undertakes an internal audit of its own and unauthorized securities transactions. In this regard, it becomes important to study the problems of internal audit of securities transactions in the food industry, which is currently the investment sector of the stakeholder activity. The article systematizes approaches to defining the essence of the term "internal audit" in legislation and publications of modern scientists, investigates the main areas of internal audit in international practice, and defines the essence of "internal audit of transactions with securities of own and unauthorized issue". The concept of internal audit in terms of formal regulators (regulations and standards) envisages different approaches to interpreting the substance of this category. In the turbulent conditions of the modern business environment, we suggest that the food industry undertakes an internal audit of its own and unauthorized securities transactions, as today the investment interest of stakeholders in joint-stock companies, which should improve the internal management system, is intensified. In our opinion, internal audit of own and unauthorized securities transactions should be considered as a process of professional activity of management entities, aimed at monitoring compliance with external and internal regulations and verifying the correctness of accounting for transactions in securities of own and unauthorized securities. unauthorized emission that results in risk prevention and recommendations for improving the effectiveness of the financial management information support functions investment activities of the company. Such information is able to provide an adequate level of protection for the interests of both the enterprise itself and those interested in the long-term economic relations of stakeholders holding increasingly stringent requirements for the reliability of financial data. Therefore, in order to create proper information and analytical support for management decisions in the financial and investment sphere, we propose to carry out an internal audit of the operations of a securities company.

Key words: *internal audit, internal securities audit, internal investment audit, internal financial investment audit, internal audit of own and non-equity securities transactions.*

Постановка проблеми. В умовах сучасного бізнес-середовища, що характеризується високим рівнем невизначеності та деструктивними впливами зовнішніх і внутрішніх чинників на фінансову незалежність та економічне зростання підприємницьких структур, керівникам підприємства для підвищення ефективності прийняття рішень за операціями з цінними паперами необхідна релевантна обліково-аналітична інформація, яка має високий ступінь надійності. Подібна інформація здатна забезпечити відповідний рівень захисту інтересів як власне підприємства, так і зацікавлених у довготривалих економічних відносинах стейкхолдерів, які висувають все більш жорсткі вимоги до вірогідності даних фінансового характеру. Тому для створення належної інформаційно-

аналітичної підтримки управлінських рішень у фінансово-інвестиційній сфері пропонуємо здійснювати внутрішній аудит операцій підприємства з цінними паперами.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Значну увагу вивченню суті категорії «внутрішній аудит» приділено такими вітчизняними і зарубіжними вченими, як: О.В. Артюх-Пасюта, А.С. Біленко, Л.Л. Гевлич, Т.Є. Дем'яненко, О.І. Лоїк, Г.Я. Остаєв, О.А. Петрик, Т.О. Пєтухова, О.А. Подолянчук, Н.А. Пономарьова, Н.В. Потриваєва, А.Є. Шамрай, В.В. Шкіренко та інші. Аналіз наукового напрацювання дає змогу стверджувати про наявність декількох поглядів на визначення досліджуваної дефініції, а саме: професійна діяльність, яка здійснюється незалежними експертами або внутрішніми аудиторами; система контролю; складник системи управління; функція інфраструктури підприємства. При цьому необхідно відзначити, що переважна кількість вітчизняних учених схильна до підходу трактування дефініції як системи контролю та незалежної експертної діяльності, тоді як зарубіжні вчені розглядають цю категорію з погляду частини системи корпоративного управління підприємством із виділенням особливого функціонального призначення. Зважаючи на дослідження та напрацювання наукової спільноти, проблематика внутрішнього аудиту операцій із цінними паперами власної та невласної емісії нині не досить ґрунтовно вивчена, тому актуалізується дослідження цього питання з теоретичної площини наукового пізнання.

Постановка завдання є систематизація підходів до визначення суті терміна «внутрішній аудит», дослідження основних напрямів здійснення внутрішнього аудиту у міжнародній практиці та визначення сутності поняття «внутрішній аудит операцій з цінними паперами власної та невласної емісії».

Виклад основного матеріалу дослідження. Концепція внутрішнього аудиту з погляду формальних регуляторів (нормативно-правові акти та стандарти) передбачає різні підходи до трактування суті цієї категорії. Зазначимо, що визначення поняття «внутрішній аудит» більш широко розкривається у нормативних документах, які регулюють діяльність бюджетних та фінансових установ. Так, відповідно до Бюджетного кодексу України внутрішній аудит є «діяльністю підрозділу внутрішнього аудиту в бюджетній установі, що спрямована на удосконалення системи управління, запобігання фактам незаконного, неефективного та нерезультативного використання бюджетних коштів, виникненню помилок чи інших недоліків у діяльності бюджетної установи та підвідомчих їй бюджетних установ, поліпшення внутрішнього контролю» [1]. Таке ж визначення дефініції «внутрішній аудит» наведено у Наказі Міністерства Фінансів України «Про затвердження стандартів внутрішнього аудиту» [2]. Крім того, як напрям незалежної діяльності розглядає «внутрішній аудит» Інститут внутрішніх аудиторів: «незалежна, об'єктивна діяльність із надання впевненості та консультаційних послуг, що має приносити користь організації та покращувати її діяльність» [3].

Постановою Правління НБУ «Про затвердження Положення про організацію внутрішнього аудиту в комерційних банках України» зазначена категорія визначається як «незалежна оцінка системи внутрішнього контролю, встановленого у комерційному банку» [4]. У Концепції розвитку державного внутрішнього фінансового контролю на період до 2017 року, схваленій Кабінетом Міністрів України, декларується, що «внутрішній аудит – це діяльність з надання незалежних та об'єктивних гарантій (забезпечення впевненості в межах розумного у досягненні органами державного і комунального сектору мети та функціонуванні системи управління у спосіб, який максимально знижує ризик шахрайства, марнотратства, допущення помилок чи нерентабельності) і консультацій» [5]. Методологічні вказівки з внутрішнього аудиту в державному секторі України категорично наголошують на розмежуванні понять «ревізія» та «внутрішній аудит», чітко надаючи останньому таке визначення: «зовнішній незалежний огляд, метою якого є комплексна оцінка системи внутрішнього контролю, виявлення її слабких місць та надання рекомендацій, спрямованих на удосконалення системи внутрішнього контролю» [6].

У 2015 році в рамках Угоди про асоціацію з Європейським Союзом було подано на розгляд до Верховної Ради України Законопроект «Про внутрішній аудит», яким досліджувана дефініція визначається як «незалежна, об'єктивна діяльність із надання впевненості, що включає комплекс експертно-аналітичних, оціночних, перевірочних та інших форм контрольних заходів, спрямованих на діяльність об'єкта контролю та його посадових осіб, пов'язану з ухваленням ними управлінських рішень та виконанням функцій відповідно до нормативно-правових, розпорядчих, інших актів і внутрішніх документів з метою визначення ефективності діяльності об'єкта контролю та підготовки рекомендацій з удосконалення управлінських процесів залежно від характеру виявленої проблеми» [7]. Проект Закону був схвально прийнятий Комісією ЄС, однак наразі потребує врахування додаткових положень.

Міжнародний Інститут Внутрішніх Аудиторів дає таке визначення внутрішнього аудиту: «це незалежна, об'єктивна діяльність із надання впевненості та консультаційних послуг, що має приносити користь організації та покращувати її діяльність. Внутрішній аудит допомагає організації досягати поставлених цілей за допомогою системного, упорядкованого підходу до оцінки і підвищення

ефективності процесів управління ризиками, контролю, і корпоративного управління» [3].

Що стосується оновлених у 2017 році Міжнародних стандартів професійної практики внутрішнього аудиту, то трактування досліджуваної категорії у них не наведено, натомість охарактеризовано функцію внутрішнього аудиту: «використовуючи систематичний, послідовний та ризик-орієнтований підхід, функція внутрішнього аудиту повинна оцінювати та сприяти удосконаленню процесів корпоративного управління, управління ризиками та контролю в організації. Цінність та довіра до внутрішнього аудиту збільшуються, коли внутрішні аудитори є проактивними, а їхні оцінки містять нові погляди та враховують майбутній вплив» [8].

Отже, проведений аналіз нормативно-законодавчої бази та досліджень науковців щодо трактування суті категорії «внутрішній аудит» свідчить про відсутність єдиного її визначення, проте зазначені на фундаційному регуляторному та науковому рівні підходи до тлумачення змістовного наповнення цього поняття вважаємо взаємопов'язаними та такими, що формують концептуальну основу для визначення внутрішнього аудиту ефективним важелем управління підприємством і складовою частиною загальної системи внутрішнього контролю (рис. 1).

Становлення й розвиток внутрішнього аудиту зумовлений необхідністю забезпечувати акціонерні підприємства харчової промисловості інформаційно-аналітичною підтримкою, в основі якої лежить інформаційне забезпечення та системний аналіз ситуації для прийняття виважених і обґрунтованих рішень та поліпшення результатів роботи. Для того щоб управлінські рішення були своєчасними, раціональними та обґрунтованими, процес їх прийняття має передбачати формулювання і зіставлення альтернатив, вибір, побудову та коригування гіпотези або програми дій, а також застосування методів і прийомів контролю за виконанням. З цією метою керівнику необхідно вибирати вид внутрішнього аудиту, який є найбільш прийнятним для потреб управління. Так, Національні стандарти внутрішнього аудиту визначають три напрями внутрішнього аудиту: аудит ефективності, фінансовий аудит, аудит відповідності. «У низці країн ЄС три вищезазначені напрями додатково розмежовано/поглиблено відповідно до специфіки їх фокусування, а також доповнено новими напрями внутрішнього аудиту. Наприклад, у деяких європейських країнах як окремий напрям визначено аудит ІТ-систем, а в межах аудиту ефективності окремо деталізовано такі «піднапрями», як операційний аудит/аудит систем (спрямований на оцінку якості процедур внутрішнього контролю в середині операційних процесів) або адміністративний аудит (у фокусі якого ефективність управлінських рішень, досягнення цілей установи та ризики, що негативно впливають на виконання функцій і завданьустанови)» [6].

Вивчення міжнародної практики внутрішнього аудиту демонструє його активне провадження в господарську діяльність підприємницьких структурта наявність диференційованих підходів до

Рівень наукового пізнання категорії «внутрішній аудит»

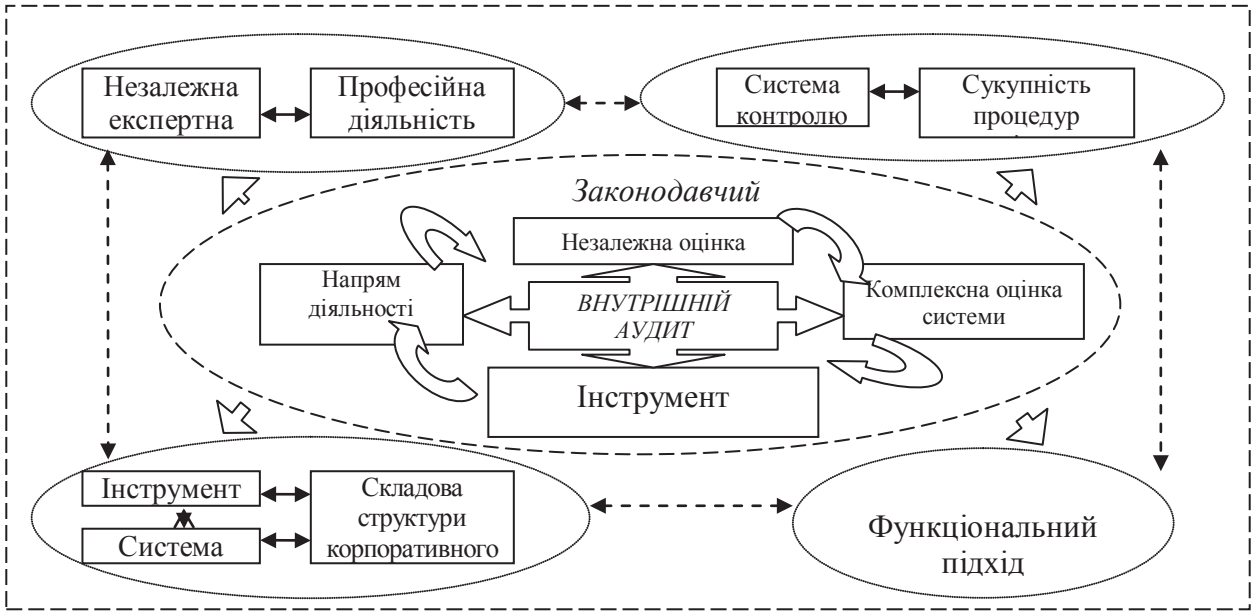

Рис. 1. Систематизація підходів до визначення суті терміна «внутрішній аудит» у законодавчих актах та публікаціях сучасних науковців

Джерело: систематизовано на основі [1–11]

визначення та застосування окремих його видів, що дозволяє стверджувати про актуальність цього виду контролю в умовах глобалізації бізнес-середовища та технологічних інновацій (рис. 2).

Як бачимо, підприємства Європи використовують у своїй практиці серед видів внутрішнього аудиту і фінансовий аудит, який зосереджує увагу на фінансових процесах, фінансових операціях, бухгалтерському обліку та звітності, маючи при цьому за об'єкт перевірки фінансову господарську діяльність. Однак, наприклад, господарські суб'єкти Нідерландів схильні до застосування внутрішнього (фінансового) аудиту за напрямами, тобто бізнес-суб'єкти, які здійснюють операції з цінними паперами, через складність та високу відповідальність таких операцій мають можливість виокремлювати внутрішній (фінансовий) аудит у напрям, виходячи з професійних компетенцій працівників служби внутрішнього аудиту. Така реінтеграція у комплексі дає змогу зосередити увагу на операціях із дольовими та борговими цінними паперами власної та невласної емісії, посилити їхню ефективність та забезпечити інформаційну підтримку прийняття рішень з фінансування діяльності та інвестування коштів з метою підвищення платоспроможності, фінансової стійкості, конкурентоспроможності та результативності діяльності господарюючого суб'єкта.

Слід зазначити, що проблематика внутрішнього аудиту операцій з цінними паперами власної та невласної емісії нині не досить ґрунтовно вивчена вітчизняними та зарубіжними вченими. Увага більшості науковців, за виключенням окремих представників наукової спільноти, здебільшого спрямована на дослідження внутрішнього аудиту фінансових інвестицій або фінансових вкладень у комплексі. Так, Н.А. Пономарьова у своєму дослідженні зазначає, що «внутрішній аудит цінних паперів – це один з напрямів незалежної експертної діяльності, організованої господарюючим суб'єктом, що спрямований на перевірку та оцінку системи бухгалтерського обліку та внутрішнього контролю операцій з цінними паперами, профілактику та виявлення зловживань і помилок в цій галузі» [9, с. 11]. З огляду на те, що внутрішній аудит є структурною частиною комплексу внутрішнього контролю, вважаємо, що він не може бути об'єктом перевірки та оцінки.

Дослідники О.А. Петрик, В.В. Шкіренко пропонують до використання категорію «внутрішній інвестиційний аудит» та визначають його як «процес перевірки та генерації інформаційного забезпечення з метою задоволення потреб керівництва, аналізу

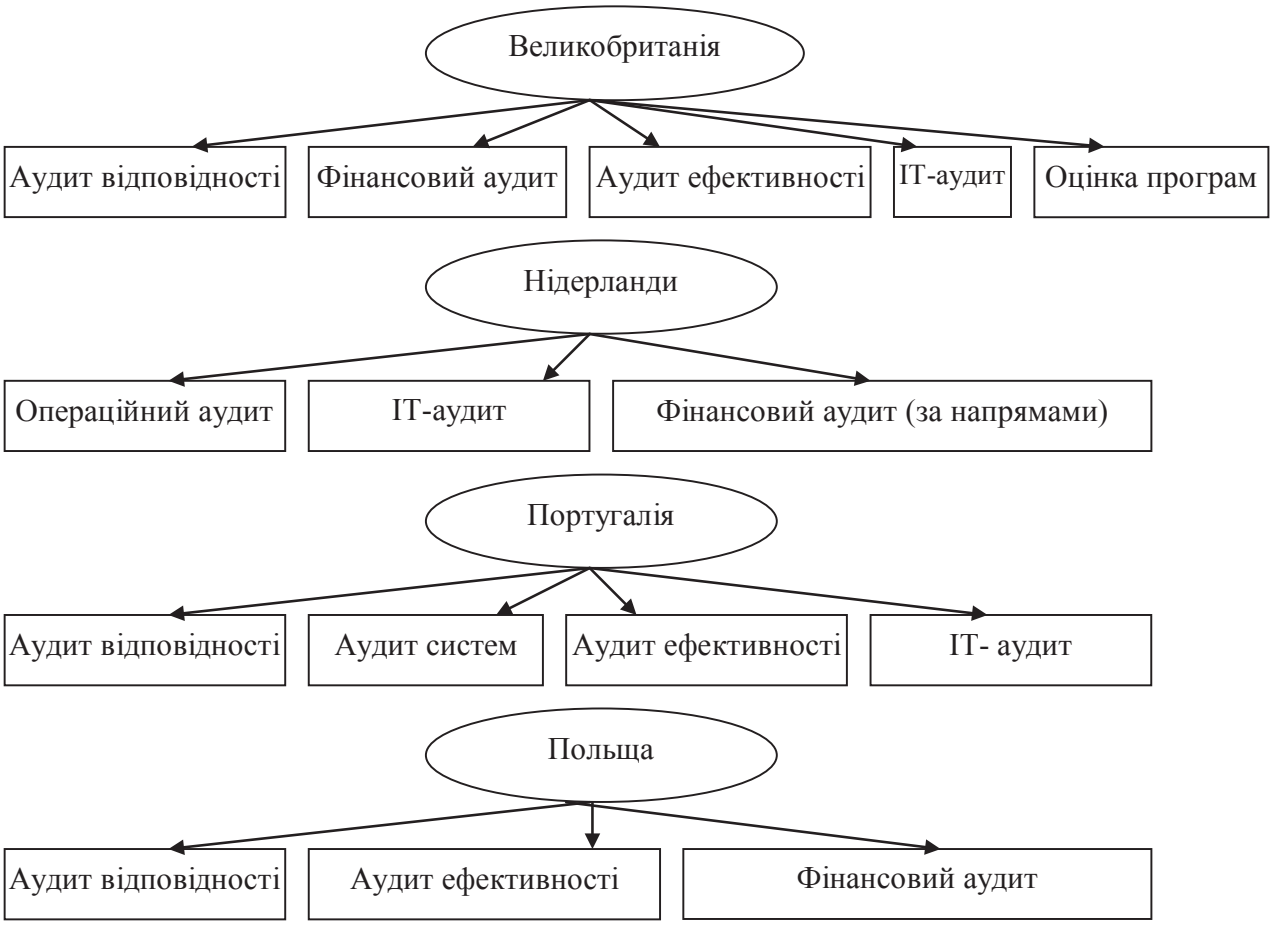

Рис. 2. Напрями здійснення внутрішнього аудиту у міжнародній практиці

економічної політики підприємства, певних управлінських механізмів та процедур, прийнятих керівництвом організації з метою підтримання високого рівня ефективності реалізації інвестиційної стратегії суб'єкта господарювання, управління інвестиційними ризиками та досягнення бажаного економічного (соціального) ефекту» [10, с. 294]. Тобто йдеться про систему внутрішнього аудиту за вектором фінансових інвестицій у комплексі, однак вважаємо, що таким чином відбувається втрата важливої релевантної інформації, на основі якої керівники мають приймати управлінські рішення, обмежуються можливості залучати інвестиції на вигідних умовах шляхом підвищення якості фінансової звітності господарюючого суб'єкта та контролю власниками дій керівників структурних підрозділів та філій на відповідність стратегічним цілям бізнесу.

Підтримуючи цей напрям внутрішнього аудиту, науковці Л.Л. Гевлич та А.О. Щербіна трактують суть категорії «внутрішній аудит фінансових інвестицій» відповідно до його завдань: «1) перевірка реальності фінансових інвестицій, відображених в обліку та звітності; 2) перевірка обґрунтованості розподілу фінансових інвестицій на довгострокові та поточні; 3) перевірка правильності оцінки фінансових інвестицій в обліку в разі їх придбання, утримання, продажу та на дату балансу; 4) перевірка правильності ведення податкового обліку в операціях із фінансовими інвестиціями; 5) перевірка взаємоузгодженості форм звітності, в яких відображається інформація про фінансові інвестиції» [11, с. 895].

Висновки з проведеного дослідження. У турбулентних умовах сучасного бізнес-середовища пропонуємо на підприємствах харчової промисловості здійснювати внутрішній аудит операцій з цінними паперами власної та невласної емісії, оскільки нині активізується інвестиційна зацікавленість стейкхолдерів до акціонерних товариств, які повинні покращувати діяльність внутрішньої системи управління. На нашу думку, внутрішній аудит операцій із цінними паперами власної та невласної емісії слід розглядати як процес професійної діяльності суб'єктів управління, спрямований на контроль відповідності зовнішнім і внутрішніми регламентам та перевірку правильності відображення в обліку, фінансовій та управлінській звітності операцій з цінними паперами власної та невласної емісії, результатом якого є попередження ризиків і надання рекомендацій із підвищення ефективності реалізації функцій інформаційної підтримки управління фінансовою та інвестиційною діяльністю підприємства. Це визначення відповідає сучасним вимогам організації систем менеджменту, оскільки трактує внутрішній аудит як професійну діяльність, що інтегрується до інформаційної системи підтримки прийняття рішень на рівні процесу аудиту, забезпечує оптимальні комунікації та формування інформаційного масиву релевантних даних для прийняття рішень із залучення додаткових фінансових ресурсів шляхом емісії дольових і боргових цінних паперів та фінансового інвестування. Як наслідок, внутрішній аудит стає гарантом законних відносин між всіма учасниками операцій із цінними паперами.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Бюджетний кодекс України. Верховна Рада України. ЗаконодавствоУкраїни: № 2456-VI. 08.07.2010р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2456-17 (дата звернення 25.10.2019).

2. Про затвердження стандартів внутрішнього аудиту: наказ Міністерства Фінансів України №1247. 04.10.2011 р. Верховна Рада України. ЗаконодавствоУкраїни.URL:https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1219-11 (дата звернення 24.10.2019).

3. Definition of Internal Auditing. – Available from: https://na.theiia.org/standards-guidance/mandatory-guidance/pages/definition-of-internal-auditing.aspx (дата звернення 25.10.2019).

4. Про затвердження Положення про організацію внутрішнього аудиту в комерційних банках України: Постанова Правління НБУ № 311. 10.05.2016 р. Верховна Рада України. Законодавство України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0311500-16 (дата звернення 25.10.2019).

5. Концепція розвитку державного внутрішнього фінансового контролю на період до 2017 року: РозпорядженняКабінета Міністрів України № 158-р. 24.05.2005 р. Верховна Рада України. Законодавство України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/158-2005-%D1%80 (дата звернення 23.10.2019).

6. Методологічні вказівки з внутрішнього аудиту в державному секторі України. Європейський інститут державного управління та аудиту. URL: http://dkrs.kmu.gov.ua/kru/doccatalog/document?id=134083 (дата звернення 23.10.2019).

7. Про внутрішній аудит: Проект Закону України № 2308а. 07.07.2015 р. // Верховна Рада України. Законодавство України.URL:http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=55935 (дата звернення 24.10.2019).

8. Міжнародні стандарти професійної практики внутрішнього аудиту: Редакція 2017 року. Переклад здійснений ВГО «Інститут внутрішніх аудиторів України» та публікується з дозволу власника авторського права The Institute of Internal Audito. 247 MaitlandAvenue. Altamonte Springs Florida 32701-4201. U.S.A.URL: https://www.iia.org.ua/wp-content/uploads/2013/08/IPPF-Standards-2017-Ukrainian.pdf (дата звернення 22.10.2019).

9. Пономарьова Н.А. Внутрішній аудит: сутність та значення у діяльності суб'єктів господарювання/ за ред. Н.А. Пономарьова та ін. Молодий вчений, 2016. № 6. 85–88 с.

10. Петрик О.А. Особливості внутрішнього аудиту інвестиційних проектів / за ред. О.А. Петрик та ін. Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Менеджмент та підприємництво в Україні: етапи становлення і проблеми розвитку. 2014. № 797. С. 292–299. URL:http://nbuv.gov.ua/UJRN/VNULPM_2014_797_42. (дата звернення 22.10.2019).

11. Гевлич Л.Л. Організація внутрішнього аудиту фінансових інвестицій вітчизняного підприємства / за ред. Гевлич Л.Л. та ін. Економіка та суспільство: Елект. Наук. Фахове видання. Мукачево: Мукачевський державний університет. 2016. Вип.7. С. 893–899.

REFERENCES:

1. Byudzhetnyy kodeks Ukrayiny (2010) Verkhovna Rada Ukrayiny. Zakonodavstvo Ukrayiny [Budget Code of Ukraine] Available at: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2456-17 (accessed 25 October 2019).

2. Pro zatverdzhennya standartiv vnutrishn'oho audytu (2011): nakaz Ministerstva Finansiv Ukrayiny [On Approval of Internal Audit Standards] Available at: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1219-11 (accessed 24 October 2019).

3. Vyznachennya vnutrishn'oho audytu [Definition of Internal Auditing]. Available at: https://na.theiia.org/standards-guidance/mandatory-guidance/pages/definition-of-internal-auditing.aspx (accessed 25 October 2019).

4. Pro zatverdzhennya Polozhennya pro orhanizatsiyu vnutrishn'oho audytu v komertsiynykh bankakh Ukrayiny (2016) Postanova Pravlinnya NBU № 311. 10.05.2016. Verkhovna Rada Ukrayiny. Zakonodavstvo Ukrayiny: Available at: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0311500-16(accessed 25 October 2019).

5. Kontseptsiya rozvytku derzhavnoho vnutrishn'oho finansovoho kontrolyu na period do 2017 roku (2005) [Concept of development of state internal financial control for the period to 2017]: Rozporyadzhennya Kabineta Ministriv Ukrayiny. Verkhovna Rada Ukrayiny. Available at: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/158-2005-%D1%80 (accessed 23 October 2019).

6. Metodolohichni vkazivky z vnutrishn'oho audytu v derzhavnomu sektori Ukrayiny [Methodological guidance on internal audit in the public sector of Ukraine. European institute of public administration and audit] Yevropeys'kyy instytut derzhavnoho upravlinnya ta audytu: Available at:http://dkrs.kmu.gov.ua/kru/doccatalog/document?id=134083 (accessed 23 October 2019).

7. Pro vnutrishniy audyt (2015) [On Internal Audit]: Proekt Zakonu Ukrayiny. Verkhovna Rada Ukrayiny. Zakonodavstvo Ukrayiny. Available at: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=55935 (accessed 24 October 2019).

8. Mizhnarodni standarty profesiynoyi praktyky vnutrishn'oho audytu (Standarty) (2017) [International standards for the professional practice of internal auditing (standards)]: VHO «Instytut vnutrishnikh audytoriv Ukrayiny» ta publikuyet'sya z dozvolu vlasnyka avtors'koho prava The Institute of Internal Auditors. Available at: https://www.iia.org.ua/wp-content/uploads/2013/08/IPPF-Standards-2017-Ukrainian.pdf (accessed 22 October 2019).

9. Ponomar'ova N.A. (2016) Vnutrishniy audyt: sutnist' ta znachenny avdiyal'nosti sub'yektiv hospodaryuvannya [Internal audit: the essence and importance in the activity of economic entities] *Molodyy vchenyy.* no. 6, pp. 85–884.

10. Petryk O.A. (2014) Spetsial'nist' vnutrishn'oho audytoriyu suchasnykh proektiv [The specialty of the internal audience of contemporary projects] *Visnyk Natsional'noho universytetu «L'vivs'ka politekhnika». Menedzhment ta vyrobnytstvo v Ukrayini: etapi stvorennya ta problemyrozvytku*. no. 797, pp. 292-299. Available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/VNULPM_2014_797_42. (accessed 22 October 2019).

11. Hevlych L.L. (2016) Orhanizatsiya vnutrishn'oho audytu finansovykh investytsiy v itchyznyanoho pidpryyemstva [Organization of internal audit of financial investments of a domestic enterprise] *Ekonomika ta suspil'stvo.* no. 7, pp. 893–899.

Porsyurova Iryna
Instructor at Department Economics and Accounting
Kharkiv Trade and Economic Institute
Kyiv National University of Trade and Economics
Kaydrovych Khrystyna
Candidate of Economic Sciences,
Senior Lecturer at Department of Enterprise Economics
and Information Technology
Lviv University of Business and Law
PundaYuriy
Doctor of Economic Sciences,
Professor at Department of Enterprise Economics
and Information Technology
Lviv University of Business and Law

CONCEPTUALIZATION OF INTERNAL AUDIT OF OPERATIONS WITH SECURITIES OF THE FOOD INDUSTRY

The purpose of the article. The article discusses the conceptualization of internal audit of securities transactions of Ukrainian enterprises, namely food processing enterprises. In today's business environment, characterized by high levels of uncertainty and destructive influences of external and internal factors on financial independence and economic growth of business structures, business executives need relevant accounting and analytical information that has high accounting and analytical information. degree of reliability. The article discusses the conceptualization of internal audit of securities transactions of Ukrainian enterprises, namely food processing enterprises.

Methodology. The systematization of approaches to defining the essence of the term "internal audit", the study of the main areas of internal audit in international practice and the definition of the essence of "internal audit of transactions with securities of own and unauthorized issue".

Results. The concept of internal audit in terms of formal regulators (regulations and standards) envisages different approaches to interpreting the substance of this category. The conducted analysis of the legal framework and the researches on the interpretation of the essence of the category "internal audit" indicates the lack of a single definition of it, but the approaches at the substantive regulatory and scientific level to interpret the meaningful content of this concept are considered interrelated and form the conceptual framework to determine the internal audit effective lever of enterprise management and a component of the overall internal control system.

Practical implications. Formation and development of internal audit is conditioned by the need to provide joint-stock companies of the food industry with information and analytical support.

Value/originality. In the turbulent conditions of the modern business environment, we suggest that the food industry undertakes an internal audit of its own and unauthorized securities transactions, as today the investment interest of stakeholders in joint-stock companies, which should improve the internal management system, is intensified.

In our opinion, the internal audit of securities transactions of own and unauthorized issue should be considered as a process professional activity of management entities, aimed at monitoring compliance with external and internal regulations and verifying the correctness of the accounting, financial and management reporting of securities and its own and manual transactions which is to prevent risks and provide guidance on improving the effectiveness of the financial management information support functions and investicional of the enterprise. This definition meets the modern requirements of management systems management, as it interprets internal audit as a professional activity that is integrated into the decision support information system at the audit process level, provides optimum communications and the formation of an information array of relevant data for decision making to attract additional financial resources through the issue of equity and debt securities and financial investment. As a result, internal audit guarantees the legitimate relationship between all participants in securities transactions.

ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ ТОВАРНО-ЦІНОВОЇ ПОЛІТИКИ СУЧАСНИХ ПІДПРИЄМСТВ

PECULIARITIES OF FORMATION COMMODITY-PRICE POLICY AT MODERN ENTERPRISES

УДК 658.82
https://doi.org/10.32843/infrastruct36-40

Потапюк І.П.
к.е.н., доцент,
доцент кафедри менеджменту
Полтавська державна аграрна академія
Родько О.Ю.
студент
Полтавська державна аграрна академія
Прокопенко О.В.
студент
Полтавська державна аграрна академія

Стаття присвячена управлінню товарною і ціновою політикою та його впливу на ефективність діяльності підприємства загалом. Встановлено, що маркетингова політика є важливим елементом загальної стратегії підприємства будь-якої форми власності та має значний вплив на результати його діяльності. З'ясовано, що товар займає основне місце в комплексі маркетингу – саме він задовольняє реальні потреби споживачів. Визначено умови, дотримання яких забезпечує розроблення і впровадження товарної політики. Обґрунтовано основні цілі товарної політики та ціноутворення. Елементами товарної політики підприємства визначено асортиментну політику, політику у сфері якості, інформаційну політику, цінову політику та збутову. Узагальнено чинники, які впливають на величину ціни. Виявлено, що головним фактором у формуванні попиту на продукцію підприємства є ціна. Описано завдання, які підприємства повинні вирішити задля проведення грамотної цінової політики.

Ключові слова: *сучасне підприємство, маркетингова політика, товар, ціна, ціноутворення, комплекс маркетингу.*

Статья посвящена управлению товарной и ценовой политикой и его влиянию на эффективность деятельности предприятия в целом. Установлено, что маркетинговая политика является важным элементом общей стратегии предприятия любой формы собственности и имеет значительное влияние на результаты его деятельности. Выяснено, что товар занимает основное место в комплексе маркетинга – именно он удовлетворяет реальные потребности потребителей. Определены условия, соблюдение которых обеспечивает разработку и внедрение товарной политики. Обоснованы основные цели товарной политики и ценообразования. Элементами товарной политики предприятия определены ассортиментная политика, политика в области качества, информационная политика, ценовая политика и сбытовая. Обоснованы факторы, влияющие на величину цены. Выявлено, что главным фактором в формировании спроса на продукцию предприятия является цена. Описаны задачи, которые предприятия должны решить с целью проведения грамотной ценовой политики.

Ключевые слова: *современное предприятие, маркетинговая политика, товар, цена, ценообразование, комплекс маркетинга.*

The article was devoted to the management of commodity and price policies and their impact on the efficiency of the enterprise as a whole. It was established that marketing policy is an important element of the overall strategy of an enterprise of any form of ownership and has a significant impact on the results of its activities. It influences the results of its activities: profitability, viability, long-term successful functioning in the market and financial stability. In the long run, all the activities of the company depend on the marketing policy. Marketing policy in the enterprise goes through the stages of development, which can be outlined by the scheme: the choice of product range, research of the external and internal environment of the enterprise, the study of pricing, the study of sales methods and promotion of goods, which contributes to increasing the profitability of the enterprise. It has been found that the product occupies a leading position in the marketing mix. It is to meet the real and human needs, and marketing is designed to help each producer identify and meet their needs better than competitors do. The conditions for compliance with the development and implementation of commodity policy were defined. Main objectives of commodity policy and pricing were substantiated. Commodity policy is the core of marketing decisions around which other decisions are made that relate to the conditions of purchase of the goods and how they were promoted from the manufacturer to the end consumer. Elements of commodity policy of the enterprise define assortment policy, quality policy, information policy, pricing policy and marketing. Factors affecting the value of price are generalized. It was revealed that the main factor in forming the demand for the products of the enterprise is the price. Price is a monetary expression of the ratio of supply and demand of products. Accordingly, pricing is an equally important element of commodity policy, the main purpose of which is to maximize profits for certain sales over a period of time. It was observed that in the conditions of pricing policy both direct and indirect methods of managing the price of manufactured goods were used. The tasks that the company must solve in order to carry out a sound pricing policy were described.
Key words: *modern enterprise, marketing policy, product, price, pricing, marketing complex.*

Постановка проблеми. В умовах високої конкуренції та нестабільного зовнішнього і внутрішнього середовища підприємствам важливо, щоб продукція, яка виготовляється, була конкурентоспроможною і користувалася попитом серед споживачів цього сегменту ринку.

У сучасних умовах керівництво підприємств змушене шукати внутрішні ресурси для створення конкурентних переваг, щоб виготовлені ними товари були конкурентоспроможними і забезпечували отримання прибутку.

Очевидно, що кожне підприємство прагне покращити своє становище на ринку, домогтися бажаних і ефективних результатів, для досягнення яких найчастіше необхідне своєчасне прийняття ефективних маркетингових рішень. Одним із таких рішень є вдосконалення маркетингової політики підприємств.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретико-методичним аспектам управління маркетинговою політикою присвятили наукові праці О. Азарян, Е. Локтєв, В. Оліфіров, І. Аренков, Г. Багієв, В. Бєляєв, С. Дугіна, С. Кучіна, О. Кітченко, П. Орлов, С. Косенков, Т. Прохорова, В. Шнайдер, Л. Коростельова, С. Оборська та ін. Сформульовані в їхніх працях наукові концепції, положення, висновки, рекомендації посідають важливе місце в сучасній теорії маркетингової політики і дають змогу якомога глибше усвідомити важливість і складність вирішення зазначеної проблеми.

Постановка завдання. Фрагментарність досліджень та низка важливих питань із зазначеної проблематики, що потребують нагального вивчення, визначили мету, яка полягає у визначенні особливостей формування товарно-цінової політики на сучасних підприємствах.

Виклад основного матеріалу дослідження. Сучасна ринкова кон'юнктура вимагає активного впровадження маркетингового управління, за якого враховується маркетингова діяльність підприємств незалежно від форм власності, що визначається споживачем. Для підприємств маркетинг стає однією з умов успішного функціонування в нових економічних відносинах.

Маркетингова політика – сукупність вольових рішень, прийнятих керівництвом у поточній діяльності підприємства, що залежить від маркетингової стратегії, реакції споживачів і конкурентів на прийняте рішення [6].

Маркетингова політика – це цільова система, яка сприяє задоволенню попиту споживача і досягненню цілей підприємства за допомогою результативної маркетингової системи. Маркетингова політика на підприємстві проходить етапи розвитку, які можна викласти за схемою: вибір асортименту продукції, дослідження зовнішнього і внутрішнього середовища підприємства, дослідження ціноутворення, вивчення методів збуту і просування товару, що сприяє нарощуванню прибутковості підприємства.

У цьому дослідженні акцентується увага на таких складниках маркетингової політики, як товарна та цінова політика.

Варто зазначити, що товарна політика розробляється з урахуванням попиту і потреб споживачів, виробничих і технічних можливостей підприємства, наявності аналогів цього товару на ринку або в сегменті ринку та інших факторів.

Товарна політика є ядром маркетингових рішень, навколо якого формуються інші рішення, пов'язані з умовами придбання товару і методами його просування від виробника до кінцевого споживача.

Товарну політику неможливо відокремити від реальних умов діяльності підприємства. Як показує практика, підприємства по-різному вирішують свої проблеми: одні виявляють повне невміння і безпорадність, а інші, слідуючи принципам і методам маркетингу, знаходять перспективні шляхи.

Товар займає основне місце в комплексі маркетингу. Саме він повинен задовольняти реальні потреби і потреби людини, а маркетинг покликаний допомогти кожному виробнику виявити і забезпечити їх задоволення краще, ніж це роблять конкуренти [2].

Товарна політика передбачає певні дії товаровиробника або наявність у нього заздалегідь обміркованих принципів поведінки. Вона забезпечує рішення та заходи щодо формування асортименту і його управління; підтримку конкурентоспроможності товарів на необхідному рівні; знаходження для товарів оптимальних товарних сегментів; розроблення та впровадження стратегії упаковки, маркування, обслуговування товарів. Вдало сформована товарна політика не тільки дасть змогу оптимізувати процес оновлення товарного асортименту, але і слугуватиме для керівництва підприємства свого роду показником загальної спрямованості дій, здатних скоригувати поточні ситуації.

Механізм стимулювання повинен орієнтуватися на конкретного потенційного споживача, для якого виробник виготовляє товари.

Розроблення і впровадження товарної політики вимагають дотримання таких умов: чіткого уявлення про цілі виробництва; збуту й експорту на перспективу; наявності стратегії виробничо-збутової діяльності підприємства; хорошого знання ринку і характеру його вимог; повного уявлення про свої можливості і ресурси натепер і в перспективі.

В умовах необхідності залучення більшої кількості ресурсів для вирішення виробничих, збутових та інших завдань, а також невизначеності кінцевих комерційних результатів потрібне ретельне опрацювання всього комплексу питань, що входять у товарну політику [7].

Таким чином, до основних цілей товарної політики варто віднести:

– забезпечення конкурентних переваг за рахунок запропонованого асортименту;

– завоювання більшої частки ринку і вихід на нові ринки;

– отримання прибутку за рахунок збільшення збуту після оптимізації структури асортименту товарів;

– формування іміджу підприємства за рахунок пропонованого асортименту, який постійно оновлюється;

– вдосконалення товарної політики підприємства з орієнтацією на споживчі переваги та ін.

Варто зазначити, що елементами товарної політики виступають:

1) *асортиментна політика*: визначення асортиментної політики є основним завданням будь-якого підприємства, оскільки саме асортимент виступає основним елементом конкурентної боротьби підприємств з аналогічними товарами. Товарний асортимент, як правило, характеризується:

– шириною (кількість пропонованих асортиментних груп);

– глибиною (кількість позицій в кожній асортиментній групі);

– повнотою (відношення фактичної кількості видів товару до його кількості, що передбачено відповідною специфікою);

– ступенем оновлення (питома вага нових виробів у загальному обсязі, що надійшов у продаж);

– структурою (питома вага товарних груп, підгруп, видів, різновидів виготовлених товарів у загальній сумі товарообігу);

2) політика у сфері якості, оскільки важливе значення в товарній політиці відводиться якості товару. Традиційно під якістю товару розуміють сукупність всіх властивостей цього товару, що відповідають потребам певної категорії покупців. Водночас варто зазначити, що в практиці маркетингу якість товару сприймається виключно з боку споживача цього товару і висловлює його задоволеність продуктом;

3) інформаційна політика: випускаючи товар на ринок, підприємство повинно подбати про його впізнаванність споживачами. Таким чином, метою інформаційної політики є насамперед формування та виявлення споживчих переваг товарів і послуг, що реалізуються підприємством. Крім того, підприємству важливо своєчасно отримувати інформацію про ринок, про обсяг продажів, про прибуток. Також у процесі формування та реалізації товарної політики важливо не тільки інформувати споживача про товар і підприємство, а й здійснювати збір інформації про ринок, що дасть змогу своєчасно удосконалювати товарну політику на основі вивчення ринку і розробляти стратегію його розвитку на довгострокову перспективу;

4) цінова політика – не менш важливий елемент товарної політики, основною метою якого є отримання максимального прибутку за певних обсягів продажів за певний період часу. Під час розроблення цінової політики підприємству і його керівництву необхідно чітко визначитися з метою і вибором цінової стратегії. Кожне підприємство визначає для себе цілі і завдання цінової політики, до яких можна віднести: максимізацію прибутку, збільшення обсягу продажів, завоювання більшої частки ринку та ін. При цьому важливо пам'ятати, що роль маркетолога і його участь в процесі розроблення цінової політики полягає не в тому, щоб продати товар за якомога вищою ціною, а в тому, щоб обґрунтувати цю високу ціну, в тому числі за рахунок грамотного позиціонування цього товару на ринку;

5) збутова політика – це комплекс принципів, методів та заходів, що використовується керівництвом для організації та управління збутовою діяльністю підприємства з метою забезпечення ефективних продажів товарів в межах визначених цільових ринків. Основна мета збутової політики підприємства полягає у максимальному задоволенні платоспроможного попиту споживачів конкурентоспроможною продукцією для отримання підприємницького прибутку в поточному періоді та в майбутньому, довготривала ринкова стійкість підприємства шляхом створення позитивного іміджу на ринку та визнанні його з боку громадськості [10].

Оскільки товарна політика впливає на прибуток і конкурентоспроможність підприємства, необхідно аналізувати й оцінювати загалом його діяльність із товарами від моменту виробництва до збуту.

Відповідно, товарну політику В.І. Бєляєв розглядає як комплексне поняття, яке охоплює: асортиментну політику; створення нових товарів і запуск їх у виробництво; виключення з експортної програми і товарів, які втратили споживчий попит; модифікацію товарів; питання упаковки; товарного знака та найменування товару [3].

Перед виходом товару на ринок йому має бути призначена ціна. Ціна – це грошове вираження співвідношення попиту та пропозиції продукції. Ціни забезпечують компанії запланований прибуток, попит на продукцію, конкурентоспроможність продукції та компанії загалом. Як правило, компанії, які мають довгострокові цілі, не керуються отриманням швидкої вигоди, реалізуючи товар за найвищою ціною, а проводять гнучку цінову політику. Незважаючи на те, що ціни на деякі товари визначаються зовнішніми факторами, такими як державне регулювання чи вплив конкуренції в окремих галузях промисловості, ціна є найбільш контрольованим елементом у маркетингу компанії. З іншого боку, вона може бути найскладнішим елементом, бо продавець повинен брати до уваги як внутрішній фактор собівартості, так і вплив зовнішніх факторів ринку. Це є причиною того, що саме в цій галузі політики маркетингу трапляються найбільші помилки [5].

Фактори попиту формують ціну попиту, тобто максимальну ціну, яку споживачі згодні заплатити під час купівлі товару. Саме бажання і здатність заплатити за товар певну суму грошей відрізняє попит від простого бажання отримати ті чи інші блага, чим би це бажання не диктувалося. Звідси випливає, що розміри їхніх грошових доходів і накопичень визначають споживчі властивості товару та його якісні характеристики.

Ціну можна вважати основним чинником, який визначає вибір покупців. Це характерно для країн із низькою купівельною спроможністю населення і продуктів типу товарів широкого вжитку або ж для кризового стану економіки країни. Однак останнім часом неабияк впливають на вибір покупців нецінові чинники [4].

На величину ціни впливають різноманітні внутрішні чинники (цілі компанії та маркетингу, стратегія щодо окремих елементів комплексу маркетингу, витрати, метод ціноутворення), а також зовнішні фактори (обсяг ринку, конкуренція, економічна ситуація, посередники, державне регулювання) [8].

Розглядаючи цілі ціноутворення, варто зазначити, що вони пов'язані з такими аспектами діяльності підприємства, як: прибуток, обсяг продажу, виживання, сприйняття ціни споживачами, конкуренція, імідж, економічне зростання, стабілізація ринку, посилення ринкової позиції окремих товарів асортименту, проникнення на ринок та ін.

Варто зазначити, що ціна – це єдиний елемент з усіх елементів традиційного маркетингу, який забезпечує підприємству реальний дохід. Ринкова ціна не є незалежною змінною, її значення залежить від: значення інших елементів маркетингу, ситуації на ринку, положення підприємства, рівня конкуренції і загального стану економіки. В умовах ринкової економіки домінуючим завданням стратегії ціноутворення є отримання максимального прибутку за запланованого обсягу продажів. Цінова стратегія повинна забезпечити довгострокове задоволення потреб споживачів шляхом оптимального поєднання внутрішньої стратегії розвитку підприємства і параметрів зовнішнього середовища в межах маркетингової політики підприємства і довгострокової маркетингової стратегії. Структура цінової стратегії представлена стратегією ціноутворення і стратегією управління цінами.

Тому формування цінової політики зумовлює необхідність системного підходу до інформаційного забезпечення обґрунтування управлінських рішень щодо цін. Цей підхід реалізується в комплексній системі інформаційного забезпечення процесу ціноутворення, що охоплює шість окремих систем: систему інформації про ринок загалом, систему інформації про урядову політику, систему інформації про витрати, систему інформації про конкурентів, систему інформації про покупців, систему інформації про обсяги збуту і прибутку підприємства [1].

В умовах формування цінової політики використовуються як прямі, так і непрямі методи управління ціною на виготовлений товар. Основними принципами ціноутворення є:

– принцип наукового обґрунтування цін;

– принцип цільової спрямованості ціноутворення;

– принцип безперервності процесу ціноутворення;

– принцип єдності ціноутворення і контролю за дотриманням цін.

Розглядаючи кожен із принципів, необхідно відзначити, що принцип наукового обґрунтування цін базується на пізнанні та обліку ціни дії об'єктивних економічних законів і факторів ціноутворення. Принцип цільової спрямованості ціноутворення полягає у визначенні пріоритетів, які вирішуються за допомогою цін в економічних і соціальних завданнях суспільства. Третій принцип безперервності процесу ціноутворення повністю залежить від злагодженості стадій просування товару від виробника до споживача з негайною реакцією на ринкові зміни. Принцип єдності ціноутворення і контролю за дотриманням цін можна охарактеризувати як четвертий принцип, що полягає в державному і/або громадському контролі за цінами. Мета контролю – перевірка достовірності застосування встановлених законодавством загальних для всіх правил ціноутворення. Під час визначення загальної цінової політики окремі рішення (взаємозв'язок цін на товари в межах асортименту, використання спеціальних знижок і змін цін, співвідношення своїх цін і цін конкурентів, метод формування цін на нові товари) поєднуються в інтегровану систему. Оптимальна цінова політика впливає на інвестиційну діяльність, а з позиції перспективного розвитку – це певний рівень ефективності і прибутковості діяльності для будь-якого суб'єкта господарювання [9].

Підприємства, які прагнуть проводити грамотну цінову політику, насамперед повинні вирішити такі завдання:

– отримання максимального прибутку;
– завоювання ринку збуту;
– зниження витрат;
– боротьба з конкуруючими підприємствами;
– зростання обсягу виробництва і продажу.

Тому підприємства, що виготовляють однакові групи товарів, до цього питання підходять індивідуально, а основою в ціноутворенні насамперед визначають рівень витрат на виробництво і продаж тієї або іншої асортиментної групи товарів. Облік виробничих витрат і вибір методів калькуляції собівартості продукції (робіт, послуг) значною мірою залежать від різних факторів:

– особливості галузі;

– характеру організації виробництва і технологічного процесу;

– масового виробництва;

– типу і виду виробництва;

– різноманітності продукції, що виготовляється, та послуг, що надаються;

– об'єктів калькуляції;

– структури організації та ін.

Отже, маркетингове ціноутворення – це мистецтво управління цінами й ціноутворенням, мистецтво встановлювати на товари (послуги) такі ціни і так варіювати ними залежно від положення товару на ринку, щоб поставлені цілі були досягнуті та підприємство мало від цього дохід.

Висновки з проведеного дослідження. Підводячи підсумки цього дослідження, можна відзначити, що маркетингова політика – це важливий елемент загальної стратегії підприємства будь-якої форми власності. Вона впливає на результати його діяльності: рентабельність, життєздатність, довгострокове успішне функціонування на ринку і фінансову стабільність. У довгостроковому періоді від маркетингової політики залежить уся діяльність підприємства. Вона багатогранна і включає в себе безліч аспектів, тому повинна розглядатися в комплексі всієї діяльності підприємства.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Азарян О., Локтєв Е., Оліфіров В. Організація і технологія торгівлі. Донецьк : Дмитренко, 2007. 528 с.

2. Аренков И.А., Багиев Г.Л. Бенчмаркинг и маркетинговые решения. СПб.: Изд-во СПбГУЭФ. 2013. 231 с.

3. Беляев В.И. Маркетинг: основы теории и практики. М. : КНОРУС, 2005. 672 с.

4. Дугіна С. Маркетингова цінова політика. К.: КНЕУ, 2005. 393 с.

5. Кучіна С.Е., Кітченко О.М. Маркетингова політика ціноутворення: аналіз та вплив на дохід компанії. *Бізнес Інформ*. 2015. № 3. С. 292–297.

6. Орлов П.А., Косенков С.І., Прохорова Т.П. Маркетинг : навч. посіб. Х. : ВД «ІНЖЕК», 2012. 528 с.

7. Никифорова С.В. Стратегический маркетинг: теория и практика. СПб.: Изд-во СП6УЭФ, 1998. 356 с.

8. Нэгл Т. Стратегия и тактика ценообразования. СПб. : Питер, 2003. 576 с.

9. Шнайдер В.В., Коростелева Л.А. Проблемы и вопросы инвестиционного направления современных организаций. *Вестник Поволжского государственного университета сервиса. Серия : Экономика*. 2013. № 6 (32). С. 124–128.

10. Шпак Н.О., Кирилич Т.Ю. Роль маркетингової діяльності у функціонуванні вітчизняних промислових підприємств. *Економіка: реалії часу*. 2013. № 2(7). С. 103–110.

REFERENCES:

1. Azarian O., Loktiev E., Olifirov V. (2007) *Orhanizatsiia i tekhnolohiia torhivli* [Organization and technology of trade]. Donetsk: Dmitrenko. (in Ukrainian)

2. Arenkov I.A., Bagiev G.L. (2013) *Benchmarking i marketingovye resheniya* [Benchmarking and marketing solutions]. SPb.: Publishing House of SPbSUEF. (in Russian)

3. Belyaev V.I. (2005) *Marketing: osnovy teorii i praktiki* [Marketing: Fundamentals of Theory and Practice]. Moscow: Knorus. (in Russian)

4. Duhina S. (2005) *Marketynhova tsinova polityka* [Marketingova price policy]. Kyiv: KNEU. (in Ukrainian)

5. Kuchina S.E., Kitchenko O.M. (2015) Marketynhova polityka tsinoutvorennia: analiz ta vplyv na dokhid kompanii [Marketing pricing policy: analysis and impact on company revenue]. *Biznes Inform.* no. 3, pp. 292–297.

6. Orlov P. A., Kosenkov S.I., Prokhorova T.P. (2012) *Marketing* [Marketing]. Kharov: INZHEK. (in Ukrainian)

7. Nikiforova S.V. (1998) *Strategicheskiy marketing: teoriya i praktika* [Strategic marketing: theory and practice]. SPb .: Publishing house of SPbUEF. (in Russian)

8. Negl T. (2003) *Strategiya i taktika tsenoobrazovaniya* [Pricing strategy and tactics]. SPb. : Peter. (in Russian)

9. Shnayder V.V., Korosteleva L.A. (2013) Problemy i voprosy investitsionnogo napravleniya sovremennykh organizatsiy [Problems and questions of the investment direction of modern organizations]. *Bulletin of the Volga State University of Service. Series: Economics*. no. 6(32), pp. 124–128.

10. Shpak N.O., Kyrylych T. Yu. (2013) Rol marketynhovoi diialnosti u funktsionuvanni vitchyznianykh promyslovykh pidpryiemstv [The role of marketing activities in the functionalities of the business industry]. *Economy: the real hour*. no. 2 (7), pp. 103–110.

Potapiuk Iryna
Candidate of Economic Sciences, Associate Professor,
Senior Lecturer at Department of Management
Poltava State Agrarian Academy
Rodko Olena
Student
Poltava State Agrarian Academy
Prokopenko Oksana
Student
Poltava State Agrarian Academy

PECULIARITIES OF FORMATION COMMODITY-PRICE POLICY AT MODERN ENTERPRISES

Modern market conditions require active implementation of marketing management, which takes into account the marketing activity of enterprises, regardless of ownership and was determined by the consumer. For businesses, marketing becomes one of the conditions for successful operation in new economic relations. That is why, today, the leading companies in the world are paying great attention to developing and improving their marketing policies to achieve their goals and increase their profitability.

Fragmentation of researches and a number of important questions on the mentioned problems requiring urgent study have determined the purpose, which was to determine the peculiarities of the formation commodity-price policy at modern enterprises.

In the course of the research an abstract-logical method was used – In generalizing the concepts of commodity and price policy in general.

It was established that marketing policy is an important element of the overall strategy of an enterprise of any form of ownership and has a significant impact on the results of its activity: profitability, viability, long-term successful functioning in the market and financial stability.

It has been found that the product occupies a leading position in the marketing mix. It is to meet the real and human needs, and marketing is designed to help each producer identify and meet their needs better than competitors do.

It was able to find out that commodity policy is a multidimensional, complex area of activity that requires decision-making on specific features of the product nomenclature, product range, use of brand names, packaging, service, distribution channels. Commodity policy is the core of marketing decisions around which other decisions are made that relate to the conditions of purchase of the goods and how they were promoted from the manufacturer to the end consumer. Elements of commodity policy at the enterprise define assortment policy, quality policy, information policy, pricing policy and sales policy.

It was revealed that the main factor in forming the demand for the products of the enterprise is the price. They provide the enterprise with a planned profit, competitiveness of products, demand. Through the proposed prices, the ultimate commercial goals of the enterprise were realized, determining the effectiveness of the activity of all units of the production and marketing structure. Analysis of the pricing policy and the profitability of agricultural products sales revealed that at a high sales price, the level of profitability of the products would not always be high.

In general, pricing involves developing and choosing a general direction in pricing, approaches to pricing to maximize profit, taking into account demand for goods, its properties and life cycle, and also the direction of price change depending on various factors.

As each company strives to improve its position in the market, to achieve the desired and effective results, to achieve them requires timely effective marketing decisions, one of which is to improve the enterprise marketing policy.

The theoretical and practical value of the results of the study was in shaping the commodity policy of enterprises it is necessary to take into account a number of factors that in some way determine the level of demand for their products. Speaking about pricing, it is worth noting that the current methodological tools of the pricing process are highly variable, of different interest, and scientifically sound. And the prerequisites for successful application of marketing policy are: finding and implementing promising product ideas; timely adjustment of the assortment according to the level of product competitiveness; the correct positioning of goods in the market; adaptation of the parameters of goods to changes in the environment.

ПРИЙНЯТТЯ РІШЕНЬ ЩОДО ВИБОРУ ДІЛОВОГО ПАРТНЕРА ПІДПРИЄМСТВА ДЛЯ ЕФЕКТИВНОЇ ПАРТНЕРСЬКОЇ ВЗАЄМОДІЇ

IDECISIONS MAKING FOR SELECTION OF THE ENTERPRISE BUSINESS PARTNER FOR EFFECTIVE PARTNERSHIP INTERACTION

УДК 658:330
https://doi.org/10.32843/infrastruct36-41

Ратушняк О.Г.
к.т.н., доцент,
доцент кафедри
економіки підприємства
та виробничого менеджменту
Вінницький національний
технічний університет
Глущенко Л.Д.
к.е.н., доцент,
доцент кафедри
економіки підприємства
та виробничого менеджменту
Вінницький національний
технічний університет
Лесько О.Й.
к.е.н., доцент,
професор кафедри
економіки підприємства
та виробничого менеджменту
Вінницький національний
технічний університет

У статті запропоновано ефективну методику прийняття рішень з урахуванням критеріїв оцінки для вибору ділового партнера підприємства, для успішної партнерської взаємодії, яка базується на використанні методу аналізу ієрархій. Визначено основні критерії партнерської взаємодії, побудовано багатокритеріальну ієрархічну модель, встановлено взаємозв'язок між критеріями та проведено оцінювання узгодженості результатів на всіх рівнях моделі. Завдяки можливості врахування впливу найрізноманітніших чинників ця методика дає змогу провести ранжування найбільш вагомих критеріїв оцінки та приймати рішення щодо найкращого партнера для партнерської взаємодії з урахуванням цих критеріїв. Перевагою запропонованої методики під час прийняття рішень є можливість гнучкого налаштування параметрів оцінки для вибору нового ділового партнера, тому її можливо використовувати багаторазово та коригувати за потреби, наповнюючи новими даними.

Ключові слова: *діловий партнер, підприємство, партнерська взаємодія, критерії оцінки, метод аналізу ієрархій.*

В статье разработана эффективная методика принятия решений с учетом критериев оценки для выбора делового партнера предприятия, для успешного партнерского взаимодействия, которая основана на использовании метода анализа иерархий. Определены основные критерии партнерского взаимодействия, построена многокритериальная иерархическая модель, установлена взаимосвязь между критериями и проведена оценка согласованности результатов на всех уровнях модели. Благодаря возможности учета влияния самых разнообразных факторов методика позволяет провести ранжирование наиболее весомых критериев оценки и принимать решения относительно наилучшего партнера для партнерского взаимодействия с учетом этих критериев. Преимуществом предложенной методики при принятии решений является возможность гибкой настройки параметров оценки для выбора нового делового партнера, поэтому ее можно использовать многократно и корректировать при необходимости, наполняя новыми данными.

Ключевые слова: *деловой партнер, предприятие, партнерское взаимодействие, критерии оценки, метод анализа иерархий.*

The successful functioning of global markets is characterized by the fact, that they are influenced by different actors, as well as by an active and diverse partnership between these entities, based on the need to use the competitive advantages of each partner to forming and strengthening of the economic relations. It should be mentioned, that partnership also increases the efficiency of enterprises, contributing to a new level of technological development, organization of production and management in all other areas of economic activity. The use of modern methods of selecting business partners for partnership interaction is an essential need for successful entrepreneurship. The decision making method of choosing a business partner of an enterprise for effective partnership interaction, based on the use of the analytic hierarchy process (AHP), which allows to understand in a clear and rational way the complex problem of deciding on the choice of business partner in the form of hierarchy, to compare and quantify alternative solutions has been proposed. A multicriteria hierarchical model is constructed, the relationship between the criteria is established and the consistency of results is evaluated at all levels of the model. The AHP method does not indicate to the decision-maker the "right" solution, but allows him to find, in an interactive mode, an option (alternative) that best agrees with his understanding of the essence of the problem and the requirements for his decision. The AHP method does not require simplifying of the structure of the target and rejection from some functions. It is more effective than other analytical tools because it allows to consider the influence of various factors on the choice of a solution. The process of developing a solution model could be long lasted. However, this model could be reused again to select a new business partner, since it can be adjusted and filled according to the demand with new data. Taking into account the influence of many factors allows to choose the best partner for the partnership and to take into consideration the most important criteria for such a decision making.

Key words: *business partner, enterprise, partnership, choice, method of analysis of hierarchies.*

Постановка проблеми. Успішне функціонування ринків характеризується тим, що на них працюють різні суб'єкти господарювання, а також тим, що між цими суб'єктами є активна та різноманітна партнерська взаємодія, яка базується на потребі використання конкурентних переваг кожного з партнерів, формуванні і зміцненні господарських зв'язків.

Головними мотивами партнерської взаємодії є покращення якості продуктів і послуг, доступ до інформації, у тому числі інформації щодо досліджень і нових розробок, зниження ризиків, підвищення конкурентоспроможності тощо. Вона дає змогу підприємствам знизити трансакційні витрати, стимулювати процеси інновацій, створювати зовнішні масштабні ефекти і приносити економічну вигоду. Тому прийняття управлінських рішень щодо використання сучасних методик відбору ділових партнерів для партнерської взаємодії є нагальною потребою успішного підприємництва [1; 2].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Різним аспектам розвитку партнерських відносин присвячено праці вітчизняних та зарубіжних науковців. Так, маркетингом партнерських відносин та оцінкою їхньої ефективності займалися: А. Загородній, З. Коваль, Н. Чухрай, Я. Криворучко. Особливостям формування партнерських відносин присвячено праці М. Ус. Співпрацю з ВНЗ висвітлено у працях С. Антощук, Н. Белоус, М. Лобачева.

Проте методологічні засади прийняття рішення щодо вибору ділового партнера підприємства для ефективної партнерської взаємодії потребують подальшого дослідження та опрацювання, а відсутність науково обґрунтованої методики не дає

можливості визначити найбільш ефективні методи вибору ділового партнера підприємства для ефективної взаємодії [3].

Незважаючи на широкий інтерес науковців до проблем партнерських зв'язків підприємств, у науковій літературі не досить уваги приділяється формуванню партнерських зв'язків. Різні методології, від простих вагових методів підрахунку балів до складних математичних моделей програмування, вводяться для вирішення завдань вибору ділового партнера [4]. Є кілька найбільш поширених методів: затратно-коефіцієнтний; домінуючих характеристик; метод категорій переваги; метод аналізу ієрархій; метод рейтингових оцінок [5; 6; 7].

Для прийняття рішення щодо вибору ділового партнера підприємства пропонуємо використовувати метод аналізу ієрархій, який запропонував американський учений Т. Сааті та який застосовується для вирішення найрізноманітніших питань [5].

Метод аналізу ієрархій не вказує особі, що приймає рішення, будь-якого «правильного» рішення, а дає їй змогу в інтерактивному режимі знайти варіант (альтернативу), що найкращим чином узгоджується з її розумінням суті проблеми і вимогами до її вирішення. Метод аналізу ієрархій не вимагає спрощення структури завдання та відкидання деяких ознак. Він є ефективнішим за інші аналітичні інструменти, оскільки дає змогу враховувати вплив різноманітних чинників на вибір рішення [6].

Процес складання структури моделі ухвалення рішення може бути трудомістким. Однак потім ця модель може використовуватися багаторазово для вибору нового ділового партнера, оскільки її можливо коригувати та наповнювати новими даними.

Постановка завдання. Мета статті – розробити методику прийняття рішення щодо вибору ділових партнерів підприємства для партнерської взаємодії з використанням методу ієрархій.

Виклад основного матеріалу дослідження. Необхідно зазначити, що в теорії стратегічного управління методологічні засади концепції партнерської взаємодії підприємств перебувають на стадії наукового оформлення.

Практика свідчить, що менеджери підприємств орієнтовані на довгострокові відносини з основними діловими партнерами. Одним із проблемних аспектів партнерської взаємодії є те, що, незважаючи на довгостроковий характер партнерських відносин, ділові партнери намагаються уникати поділу ризиків, пов'язаних з різними операціями, не завжди досить оперативно реагують на проблеми. Дуже часто рівень довіри є низьким, хоча прихильність до партнерської взаємодії є, як і готовність адаптуватися до вимог ділових партнерів. Для підтримки партнерських відносин керівники підприємств можуть йти на додаткові витрати, які пов'язані зі зміною різних умов взаємодії: як співробітництва, так характеристик самої продукції або послуг, умов поставок, надання знижок тощо. Більшість керівників підприємств вважають, що створення та розвиток партнерської взаємодії дає можливість її учасникам вирішувати проблему консолідації та спільного використання оборотних і інвестиційних ресурсів. Наголошується також, що партнерська взаємодія сприяє диверсифікації діяльності, розширенню ринків збуту, розвитку міжнародного співробітництва.

Партнерська взаємодія підвищує також і ефективність діяльності підприємств, сприяючи досягненню ними якісно нового рівня технологічних розробок, організації виробництва та управління у всіх інших сферах господарської діяльності. Відносини з основними партнерами, на думку більшості керівників, повинні бути довготривалими й однаково вигідними для всіх учасників [1; 2].

Запропонована авторами теоретична розробка методики прийняття рішень щодо вибору ділового партнера для партнерської взаємодії підприємства на рівні підприємства базується на використанні методу ієрархій, який дає змогу зрозумілим і раціональним чином структурувати складну проблему прийняття рішення щодо вибору ділового партнера у вигляді ієрархії, порівняти і виконати кількісну оцінку альтернативних варіантів рішення.

Для прийняття рішення щодо вибору ділових партнерів для партнерської взаємодії підприємств необхідно пройти такі етапи:

Етап 1. Визначити необхідність партнерської взаємодії.

Етап 2. Сформулювати основні критерії, які необхідно враховувати у партнерській взаємодії.

Етап 3. Вибрати підприємства з якими можна вступити в партнерську взаємодію.

Етап 4. Побудувати матрицю парних порівнянь для критеріїв, за якими оцінюється ефективність партнерської взаємодії.

Етап 5. Оцінити компонент власного вектора для кожного з критеріїв.

Етап 6. Визначити нормалізовані оцінки векторів пріоритету для кожного з критеріїв.

Етап 7. Перевірити на протиріччя суджень під час складання матриці парних порівнянь.

Етап 8. Побудувати матрицю парних порівнянь для кожного підприємства, з яким планується вступити в партнерську взаємодію, та визначити оцінки компонент власного вектора для кожної матриці, нормалізовані оцінки вектора пріоритету для кожного підприємства за кожним критерієм.

Етап 9. Для кожної матриці розрахувати відношення узгодженості та індекс узгодженості.

Етап 10. Розрахувати вектор глобальних пріоритетів для кожного підприємства та на основі отриманих розрахунків прийняти рішення щодо вступу в партнерську взаємодію.

Розглянемо алгоритм прийняття рішення щодо партнерської взаємодії підприємств. Для вибору ділових партнерів під час взаємодії сформуємо

основні критерії відбору [1; 2]. До них можна віднести: досвід співпраці в минулому (A_1), фінансові умови (A_2), виробничі умови (A_3), кадрову ефективність (A_4), географічне положення (A_5), розподіл ризиків та взаємопідтримку (A_6), репутацію (A_7). Для оцінки ефективності партнерської взаємодії вибираємо п'ять промислових підприємств, які позначимо X_1, X_2, X_3, X_4, X_5.

Наступним етапом під час прийняття рішення щодо ефективної партнерської взаємодії є побудова ієрархії, яка включає три рівні: критерії, перелік альтернатив (рис. 1).

де A_1, A_2, A_3….A_7 – критерії: досвід співпраці в минулому, фінансові умови, виробничі умови, кадрова ефективність, географічне положення, розподіл ризиків та взаємопідтримка, репутація;

X_1, X_2, X_3, X_4, X_5 – промислові підприємства для оцінки ефективної партнерської взаємодії.

Наступним кроком під час прийняття рішення щодо ефективної партнерської взаємодії підприємства в є побудова матриці парних порівнянь для вибраних критеріїв і розрахунок оцінок (таблиця 1). Для оцінки важливості критеріїв під час побудови матриці парних порівнянь використовується таблиця важливості за дев'ятьма критеріями [5], в якій 1 – рівна важливість, 3 – помірна перевага одного над іншим, 5 – істотна перевага одного над іншим, 7 – значна перевага одного над іншим, 9 – дуже сильна перевага одного над іншим, 2, 4, 6, 8 – відповідно проміжні значення.

Розрахуємо L_{max} (таблиця 2) та коефіцієнт узгодженості.

Порівнюючи нормалізовані оцінки вектора пріоритету, можна зробити висновок, що найбільше значення під час прийняття рішення щодо вибору ефективності партнерської взаємодії надається критерію «Фінансові умови», на другому місці – «Виробничі умови», а потім усі інші.

Наступним кроком у методі аналізу ієрархій є необхідність перевірки, наскільки судження супер-

Рис. 1. Ієрархічна модель прийняття рішень щодо ефективної партнерської взаємодії

Таблиця 1

Матриця парних порівнянь для критеріїв і розрахунок оцінок

Критерії	досвід співпраці в минулому	фінансові умови	виробничі умови	кадрова ефектив-ність	географічне положення	розподіл ризиків та взаємопід-тримка	репутація	Оцінки компонент власного вектора	Нормалізо-вані оцінки вектора пріоритету
Досвід співпраці в минулому	1	1/8	1/8	1/7	1/6	1/5	3	0,301	0,025
Фінансові умови	8	1	4	7	8	9	8	5,372	0,444
Виробничі умови	8	1/4	1	5	7	7	8	3,261	0,269
Кадрова ефективність	7	1/7	1/5	1	4	5	4	1,486	0,123
Географічне положення	6	1/8	1/7	1/4	1	2	4	0,802	0,066
Розподіл ризиків та взаємопідтримка	5	1/9	1/7	1/5	1/2	1	5	0,631	0,052
Репутація	1/3	1/8	1/8	1/4	1/4	1/5	1	0,252	0,021
Сума								12,105	

Таблиця 2

Розрахунок L_{max}

Сума по стовпцях	35,33	1,88	5,74	13,84	20,92	24,40	33,00	
Добуток суми по стовпцях і нормалізованої оцінки вектора пріоритету	0,88	0,83	1,55	1,70	1,39	1,27	0,69	Сума (L_{max}): 8,3

ечили одне одному під час складання матриці парних порівнянь критеріїв. Для цього необхідно розрахувати відношення узгодженості й індекс узгодженості для цієї матриці.

$B_y = I_y$ / число, відповідне випадковій узгодженості матриці сьомого порядку, рівного 1,32. Ставлення узгодженості має бути менше 10%, але в деяких випадках дозволяється не більше 20% [4].

$$I_y = (L_{max}\text{-}n) / (n\text{-}1) \quad (1)$$

$$I_y = (8{,}3–7) / (7–1) = 0{,}217$$

$$B_y = 0{,}217 / 1{,}32 = 16{,}41\%$$

Величина B_y <20% означає, що переглядати свої судження немає потреби.

Наступним кроком під час прийняття рішень щодо вибору ефективної партнерської взаємодії є побудова матриці парних порівнянь для промислових підприємств (альтернатив) за кожним критерієм і розрахунок оцінок. Для цього будуються матриці розмірністю 5х5 (за числом альтернатив) і підписуються рядки і стовпці найменуваннями альтернатив.

Далі визначаємо оцінки компонент власного вектора для кожної матриці. Отримавши суму оцінок власних векторів, обчислюємо нормалізовані оцінки вектора пріоритету для кожної альтернативи за кожним критерієм.

Для кожної матриці розраховуємо відношення узгодженості і індекс узгодженості. Приклад розрахунку за критерієм «Фінансові умови» наведено в таблиці 3–4.

Розрахуємо відношення узгодженості і індекс узгодженості для цієї матриці:

$$I_y = (5{,}358–5) / (5–1) = 0{,}089$$

$$B_y = 0{,}089 / 1{,}12 = 7{,}98\%.$$

Аналогічним чином розраховуються матриці парних порівнянь для критеріїв: досвід співпраці в минулому, виробничі умови, кадрова ефективність, географічне положення, розподіл ризиків та взаємопідтримка, репутація.

Наступним кроком під час прийняття рішення щодо вибору партнерської взаємодії в є розрахунок вектора глобальних пріоритетів (таблиця 5).

Виходячи з проведених вище розрахунків, бачимо, що для партнерської взаємодії нам вигідніше співпрацювати з першим та п'ятим підприємством.

Висновки та перспективи подальших досліджень у цьому напрямі. У сучасних умовах господарювання партнерська взаємодія набуває все більшої актуальності для підприємств, що, розвиваючись, прагнуть зберегти свою самостійність. Запропонований варіант використання

Таблиця 3

Матриця парних порівнянь для критерія «фінансові умови»

Критерії	X_1	X_2	X_3	X_4	X_5	Оцінки компонент власного вектора	Нормалізовані оцінки вектора пріоритету
X1	1	3	5	2	2	2,268	0,353
X2	0,33	1	0,25	0,25	0,14	0,312	0,049
X3	0,20	4	1	0,33	0,20	0,556	0,087
X4	0,50	4	3	1	0,50	1,246	0,194
X5	0,50	7	5	2	1	2,036	0,317
Сума						6,419	

Таблиця 4

Розрахунок L_{max}

Сума по стовпцях	2,53	19,00	14,25	5,58	3,84	Сума (L_{max}):
Добуток суми по стовпцях і нормалізованої оцінки вектора пріоритету	0,90	0,92	1,24	1,08	1,22	5,358

Таблиця 5

Розрахунок вектора глобальних пріоритетів

Альтернативи	Критерії							Глобальні пріоритети
	досвід співпраці в минулому	фінансові умови	виробничі умови	кадрова ефективність	географічне положення	розподіл ризиків та взаємопідтримка	репутація	
	Числове значення вектора пріоритета							
	0,025	0,444	0,269	0,123	0,066	0,052	0,021	
X_1	0,3545	0,353	0,622	0,490	0,061	0,349	0,518	0,4262
X_2	0,1878	0,049	0,048	0,064	0,388	0,065	0,066	0,0776
X_3	0,1423	0,087	0,082	0,103	0,115	0,137	0,097	0,0937
X_4	0,1731	0,194	0,110	0,157	0,165	0,157	0,116	0,1609
X_5	0,1423	0,317	0,138	0,187	0,271	0,293	0,204	0,2418

методу аналізу ієрархій дає змогу приймати рішення щодо вибору найкращого партнера для партнерської взаємодії з урахуванням усіх важливих критеріїв. Аналогічні розрахунки можна застосувати під час прийняття рішень для будь-якого іншого набору критеріїв порівняння різних ділових партнерів підприємства.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Глущенко Л.Д. Теоретико-методичні засади розвитку малих промислових підприємств із технологічними інноваціями: монографія. Вінниця: Вінницька газета, 2015. 211 с.

2. Глущенко Л.Д., Ратушняк О.Г. Теоретичні аспекти партнерської взаємодії, як оптимальної інтеграційної стратегії розвитку промислових підприємств. *Вісник київського інституту бізнесу та технологій.* К.: ПВНЗ «КІБіТ», 2015. Вип. 1 (26). С. 25–30.

3. Пілявоз Т.М., Глущенко Л.Д. Методичний підхід до оцінювання результатів інноваційного розвитку підприємства на базі інтегрального показника рівня інноваційного розвитку. *Ефективна економіка*. 2018. № 6. URL: http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=6398 (дата звернення: 20.10.2019).

4. Lesko A., Ratushnyak O., Glushchenko L. Development of methodology for efficiency evaluation of cluster interaction of industrial enterprise. *Technology audit and production reserves* – № 2/5 (34), 2017. С. 31–35. doi: 10.15587/2312-8372.2017.98325

5. Саати Т. Принятие решений. Метод анализа иерархий / пер. с англ. Р. Г. Вачнадзе. Москва : Радио и связь, 1993.

6. Лаврушина Е.Г., Слугина Н.Л. Теория систем и системный анализ: Практикум. Владивосток : Изд-во ВГУЭС, 2007. 100 с.

7. Ротштейн А. П. Надежность и интеллектуальные вычисления. Избранные статьи. Винница, ООО «Нилан-ЛТД», 2018. 382 с.

REFERENCES:

1. Hlushchenko L.D. (2015) Teoretyko-metodychni zasady rozvytku malykh promyslovykh pidpryiemstv z tekhnolohichnymy innovatsiiamy [Theoretical and methodological foundations of the development of small industrial enterprises with technological innovation]. Vinnytsia: Vyd-vo “Vinnytska hazeta”.

2. Hlushchenko L.D., Ratushnyak O.G. (2015) Teoretychni aspekty partners'koyi vzayemodiyi, yak optymal'noyi intehratsiynoyi stratehiyi rozvytku promyslovykh pidpryyemstv [Theoretical aspects of partnerships as an optimal integration strategy for industrial enterprises] *Visnyk kyyivs'koho instytutu biznesu ta tekhnolohiy*. vol. 1 (26), pp. 25–30.

3. Piljavoz T.M., Ghlushhenko L.D. (2018) Metodychnyj pidkhid do ocinjuvannja rezuljtativ innovacijnogho rozvytku pidpryjemstva na bazi integhraljnogho pokaznyka rivnja innovacijnogho rozvytku. *Efektyvna ekonomika.* no. 6. Available at: http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=6398 (accessed 20 October 2019).

4. Lesko A., Ratushnyak O., Glushchenko L. (2017) Development of methodology for efficiency evaluation of cluster interaction of industrial enterprise. *Technology audit and production reserves*, no. 2/5 (34), pp. 31–35. doi: 10.15587/2312-8372.2017.98325.

5. Saati T. (1993) Prinyatie resheniy. Metod analiza ierarkhiy / per. s angl. R.G. Vachnadze. Moskva : Radio i svyaz’.

6. Lavrushina E.G., Slugina N.L (2007). Teoriya sistem i sistemnyy analiz [Systems theory and systems analysis]. Vladivostok : Izd-vo VGUES.

7. Rotshteyn A.P. (2018) Nadezhnost’ i intellektual’nye vychisleniya [Reliability and Intelligent Computing]. Izbrannye stat’i. Vinnitsa, OOO «Nilan-LTD».

Ratushnyak Olga
Candidate of Technical Sciences, Associate Professor,
Senior Lecturer at Department of Economics of Enterprise
and Production Management
Vinnytsia National Technical University
Hlushchenko Larysa
Candidate of Economic Sciences, Associate Professor,
Senior Lecturer at Department of Economics of Enterprise
and Production Management
Vinnytsia National Technical University
Lesko Alexandr
Candidate of Economic Sciences, Professor,
Senior Lecturer at Department of Economics of Enterprise
and Production Management
Vinnytsia National Technical University

DECISIONS MAKING FOR SELECTION OF THE ENTERPRISE BUSINESS PARTNER FOR EFFECTIVE PARTNERSHIP INTERACTION

The purpose of the article. The purpose of the work is to develop a decision-making methodology for enterprise business partners' selecting for partnership interaction using the analytic hierarchy process (AHP) method.

Methodology. The methodological basis of the study is the principle of decision-making based on the AHP method by pairwise comparisons of expert judgments with an equal weight of evaluation criteria.

Results. The relevance of the decision making regarding the choice of business partner of the enterprise for effective partnership in uncertainty is highlighted. The method of decision making regarding the choice of business partner of the enterprise based on the use of the AHP method is proposed. The main criteria to be considered in the partnership are formulated, namely the experience of cooperation in the past, financial conditions, production conditions, personnel efficiency, geographical location, risk distribution, mutual support and reputation. Five industrial companies were selected to evaluate the effectiveness of the engagement. A matrix of pairwise comparisons has been constructed for the criteria by which the effectiveness of the partnership is evaluated. The matrix of pairwise comparisons for each enterprise with which it is planned to enter into partnership is constructed and the estimates of components of the eigen vector for each matrix, normalized estimates of the priority vector for each enterprise by each criterion are determined, The vector of global priorities for each enterprise was calculated and decisions were made to enter into partnership in the uncertainty based on the calculations received.

Practical implications. The proposed decision-making methodology for choosing a business partner for an effective partnership based on the AHP method allows to find the best option (alternative) that best fits your own understanding of the essence of the problem and the criteria for its evaluation and solution. The hierarchy method does not require simplifying the task structure and neglecting some of the minor evaluation factors. This technique is more effective than other analytical tools, because it allows to take into account the influence of various factors on the choice of decision under uncertainty. The proposed model can be reused, for example to select a new business partner, with other criteria for evaluating its business qualities (adjusting and updating new data to meet specific decision-making requirements). Taking into account the impact of various factors allows to choose the best partner for the partnership and to quantify the most important criteria for making this decision in the light of the expert judgment.

Value/originality. The paper discusses some aspects of quantifying the impact of various factors that can be taken into account by a decision maker when choosing a business partner for an effective partnership. The current uncertainty in the development of partnerships between enterprises outlines further research into decision-making methods in the context of incomplete information. In particular, one of the most effective methods for analyzing and accounting for the various factors and their quantitative estimation faced by a decision-maker in an enterprise to select a partner for further business interaction is to use the universal AHP method.

ВПРОВАДЖЕННЯ СИСТЕМИ УПРАВЛІННЯ ЯКІСТЮ У ДІЯЛЬНІСТЬ ВІТЧИЗНЯНИХ АВТОТРАНСПОРТНИХ ПІДПРИЄМСТВ

IMPLEMENTATION OF QUALITY MANAGEMENT SYSTEM IN THE ACTIVITY OF DOMESTIC MOTOR TRANSPORT ENTERPRISES

УДК 65.018 : 656.13
https://doi.org/10.32843/infrastruct36-42

Сакун Л.М.
к.е.н., доцент,
доцент кафедри менеджменту
Кременчуцький
національний університет
імені Михайла Остроградського
Герасимчук В.В.
викладач кафедри
бізнес адміністрування,
маркетингу і туризму
Кременчуцький
національний університет
імені Михайла Остроградського
Вєлькін Б.О.
студент
Кременчуцький
національний університет
імені Михайла Остроградського

У статті розроблено теоретико-методичні рекомендації щодо забезпечення функціонування сучасних автотранспортних підприємств із застосуванням систем менеджменту якості в їхній діяльності. Визначено та обґрунтовано шляхи покращення задоволення потреб населення в необхідних транспортних послугах, підвищення ефективності і якості роботи транспорту, а також розглянута специфіка управління якістю таксомоторного обслуговування населення. Здійснено аналіз перевезених автомобільним транспортом пасажирів по Україні та Полтавській області за 2018 рік. Проведено сегментування ринку автотранспортних пасажирських перевезень. Використано нові методи менеджменту якості для забезпечення конкурентоспроможності автотранспортних підприємств та наданих ними послуг. Застосовано метод QFD для забезпечення якості автотранспортних перевезень на прикладі «Кременчуцького АТП-15307». Метод використано для перетворення вимог пасажирів до якості автоперевезень у технічні характеристики автотранспортних послуг.

Ключові слова: *автотранспортне підприємство, система менеджменту якості, транспортні послуги, таксомоторне обслуговування, міські пасажирські перевезення.*

В статье разработаны теоретико-методические рекомендации по обеспечению функционирования современных автотранспортных предприятий с применением систем менеджмента качества в их деятельности. Определены и обоснованы пути улучшения удовлетворения потребностей населения в необходимых транспортных услугах, повышения эффективности и качества работы транспорта, а также рассмотрена специфика управления качеством таксомоторного обслуживания населения. Осуществлен анализ перевозимых автомобильным транспортом пассажиров по Украине и Полтавской области за 2018 год. Проведено сегментирование рынка автотранспортных пассажирских перевозок. Использованы новые методы менеджмента качества для обеспечения конкурентоспособности автотранспортных предприятий и предоставляемых ими услуг. Применен метод QFD для обеспечения качества автотранспортных перевозок на примере «Кременчугского АТП-15307». Метод используется для преобразования требований пассажиров к качеству перевозок в технические характеристики автотранспортных услуг.

Ключевые слова: *автотранспортное предприятие, система менеджмента качества, транспортные услуги, таксомоторное обслуживание, городские пассажирские перевозки.*

The main tasks of passenger transportation are: to fulfill the needs of citizens in transportation forehandly, providing the safety of this process, improving the efficiency and quality of transport. The article develops theoretical and methodical recommendations for functioning of modern road transport enterprises with implementation of quality management systems in their activities. The ways of fulfilling the needs of citizens in terms of transport services, improvement of transport efficiency and quality of transport operation have been identified and substantiated, as well as features of quality management in relation to taxi public service. The analysis of road transportation in Ukraine and Poltava region in 2018 as well as market segmentation of road transportation has been carried out. The QFD method was applied to ensure the quality of road transport concerning "Kremenchug auto transport plant ATP-15307". The method was used to transform the requirements of passengers regarding quality of road transport into the technical characteristics of road transport services. The conducted segmentation of the market of road passenger transportation has revealed as the most promising segment for the development consisting of middle-income citizens. According to consumer requirements for quality of service in terms of the situation in the market of Kremenchuk motor transport services, the most essential aspects for sustainable competitiveness for ATP 15307 are: "reasonable fee for services", "driver assistance in landing and disembarkation", "choice of music for the passenger", "individual approach", "convenient payment". The main technical characteristics of rendering quality services regarding road transportation for the producer have been revealed. The list of the most important characteristics of the quality of transportation service according to the criteria: staff, technologies, equipment, resources, control and measurement are formed, classified according to the categories of reason-consequence diagram. The practical significance of the obtained results is that the proposed methodological approaches, recommendations are brought to the level of concrete practical suggestions and can be used by the transport enterprises of the Kremenchug in their activity.
Key words: *motor transport enterprise, quality management system, transport services, taxi service, urban passenger transportation.*

Постановка проблеми. Однією з важливих складових частин міської інфраструктури є розвинута транспортна система, без якої нормальне існування сучасного міста неможливе. Поряд із традиційними показниками, що зумовлюють і характеризують розвиток пасажирського транспорту, є підвищення швидкості сполучення і комфортності поїздок з урахуванням платоспроможності громадян.

Сучасні системи менеджменту якості не просто вимагають стабільності в наданні якості послуг, але й потребують безперервного її забезпечення. Політика та цілі у сфері якості встановлюються, щоб слугувати орієнтиром для будь-якого підприємства, в тому числі у сфері пасажирських перевезень. Вони визначають бажані результати та сприяють використанню суб'єктом господарювання ресурсів для їх досягнення.

Актуальність досліджуваної проблеми полягає в прикладному застосуванні нових методів менеджменту якості для забезпечення конкурентоспроможності автотранспортних підприємств та наданих ними послуг.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вирішенню окремих завдань зазначеної проблематики

присвячені дослідження вітчизняних та зарубіжних учених: А.М. Ляпунова, П.Л. Чебишева, Р.А. Фатхутдінова, А.І. Яковлєва, А.Є. Воронкової, Л.С. Шевченко, С.Д. Ільєнкової та інших. Методологічні основи та практичні аспекти функціонування пасажирського транспорту відображені у працях вітчизняних і зарубіжних учених, таких як А.О. Абрамов, І.Я. Аксьонов, А.В. Базилюк, В.П. Гудкова, В.М. Дмітрієв, Л.Г. Зайончик, В.В. Концева, Ю.Ф. Кулаєв, П.Р. Левковець, Є.К. Хануков, Є.М. Сич, В.Г. Шинкаренко, В.М Шубко та багато інших.

Слід зазначити, що, незважаючи на наявність наукових робіт із окресленої тематики, їхню високу наукову і практичну цінність, є потреба в дослідженні методів управління якістю послуг.

Поглибленого вивчення і аналізу потребує впровадження методів менеджменту якості у діяльність вітчизняних автотранспортних підприємств.

Постановка завдання. Основною метою статті є розроблення теоретико-методичних рекомендацій щодо підвищення якості транспортних послуг пасажирського перевезення.

Виклад основного матеріалу дослідження. Нагальними завданнями виконання ефективних пасажирських перевезень є повнота і своєчасність задоволення потреб населення, безпека цього процесу, підвищення якості роботи транспорту.

При цьому для формування високого рівня конкурентоспроможності підприємства необхідні не тільки зацікавленість та кваліфікація працівників, відповідна матеріальна база, а й добре налагоджена система менеджменту якості.

Якість послуги – це сукупність характеристик, яка зумовлює придатність послуги задовольняти певні потреби відповідно до її призначення [1–2].

Під якістю транспортного обслуговування клієнтури під час перевезень зазвичай мають на увазі: повноту, швидкість, своєчасність або рівномірність доставки; зберігання вантажів; безпеку перевезень; комплексність; доступність; культуру обслуговування споживачів транспортних послуг.

Менеджмент якості перевезення пасажирів відбувається через контроль і управління певними показниками, основні з яких наведені на рис. 1.

В Україні транспортна галузь переживає період нестабільності і демонструє від'ємну динаміку обсягів пасажирських перевезень (рис. 2).

Послугами пасажирського транспорту в Полтавській області скористалися 106,6 млн. пасажирів, що становить 106,3% від обсягу 2017 р. (табл. 1).

Основними видами пасажирського транспорту у місті Кременчук є автобусний (АТ «АТП-15307»), тролейбусний (комунальне підприємство «Тролейбусне управління») та 8 головних автотранспортних приватних підприємств, а саме: ПП «Ямщик», ПП «Євротранс-сервіс», ПП «Кременьзовніштранссервіс», ТОВ «Союз-Авто-Експрес», ПП «Авто-Крона», ТОВ «Авто-комплект», ПП Фірма «Грація-Транссервіс», МКП «Фірма Адела». Сьогодні АТ «Кременчуцьке автотранспортне підприємство 15307» – це основне підприємство з надання транспортних послуг в Кременчуці і Кременчуцькому районі. АТП-15307 є підприємством безперервного технологічного циклу, робота здійснюється за змінним графіком. Нині АТП-15307 обслуговує 7 міських, 40 приміських і 17 міжміських маршрутів загальною протяжністю 1830 км.

На ефективне функціонування автотранспортних підприємства впливають низка чинників, подолання яких забезпечить їм стабільність роботи та конкурентоспроможність, а саме: занижений (регульований державою) тариф на послуги пасажирського транспорту; велика кількість пільгових категорій громадян та несвоєчасне надходження коштів субвенції за пільгові перевезення; різна система оподаткування для великих та малих автотранспортних підприємств. У пасажирських перевезеннях менеджмент якості має цілу низку принципових методологічних особливостей, зумовлених як відмінностями між товарами і послугами взагалі, так і специфікою послуги під назвою «автотранспортні перевезення». Застосуємо метод QFD для забезпечення якості автотранспортних перевезень на прикладі «Кременчуцького АТП-15307». Цей метод використовують для перетворення вимог пасажирів до якості автоперевезень на технічні характеристики автотран-

Рис. 1. Структура показників якості перевезення пасажирів

Джерело: сформовано на основі [3]

Рис. 2. Кількість перевезених автомобільним транспортом пасажирів по Україні за період 2009–2018 рр.

Джерело: складено та розраховано на основі [4]

Таблиця 1

Пасажирські перевезення Полтавської області у 2018 році

Види транспорту	Пасажирооборот		Перевезено пасажирів	
	млн. пас. км	у % до 2017	тис. осіб	у % до 2017
Транспорт, усього	2613,0	102,6	106567,5	106,3
залізничний[1]	1237,5	100,6	4557,7	92,7
автомобільний	1093,9	104,7	49622,8	109,8
авіаційний	0,6	–	0,8	–
тролейбусний	281,0	103,3	52386,2	104,4

[1] Кількість відправлених пасажирів

Джерело: [4]

спортних послуг, виконання яких дає змогу забезпечити якість.

Проведене сегментування ринку автотранспортних пасажирських перевезень виявило як найбільш перспективний для розвитку сегмент, що складається з громадян із середнім достатком. Споживчий бенчмаркінг показав, що якість послуг усіх автотранспортних підприємств міста Кременчука перебуває приблизно на одному рівні (табл. 2).

За результатами опитування серед споживачів цільового сегменту за запропонованими критеріями (рис. 3) було з'ясовано, що найбільш важливими характеристиками якості послуги для них є: «безпека», «оперативність подачі автомобіля до місця виклику», «простота виклику», «оперативність перевезення», «обґрунтована плата за послугу», «збереження багажу», «культура обслуговування» і «комфорт у салоні».

Згідно з аналізом вимог споживачів до якості послуги з погляду ситуації на ринку автотранспортних послуг міста Кременчука найбільш потрібними для стійкої конкурентоспроможності для АТП 15307 (рис. 3) є: «обґрунтована плата за послуги», «допомога водія під час посадки і висадки», «вибір музики за смаком пасажира», «індивідуальний підхід» і «зручна форма оплати». Отже, для виробника було виявлено основні технічні характеристики процесу надання якісної послуги автотранспортного перевезення [5–7]. Сформовано перелік найважливіших характеристик якості послуги перевезення за критеріями: персонал, технології, обладнання, ресурси і контроль та вимірювання, класифіковано їх відповідно до категорій причинно-наслідкової діаграми.

Визначено важливість технічних характеристик для виконання вимог споживачів з урахуванням положення автотранспортного підприємства на ринку (рис. 4).

До найбільш важливих характеристик належить: поліпшення технічного стану рухомого складу, зниження до мінімуму (до повної відсутності) несправностей спідометра, поліпшення культури обслуговування, покращення класового складу транспортних засобів, підтримання належного рівня кваліфікації персоналу, оптимізація чисельності диспетчерів, створення системи

Таблиця 2

Споживчий бенчмаркінг

Вимога	Оцінка ступеня виконання вимоги				
	1	2	3	4	5
Оперативність подачі автомобіля до місця виклику			ТМД	У	
Простота виклику			ТУМД		
Безпека			ТУМД		
Оперативність перевезення			Д	ТУМ	
Обгрунтована плата за надання послуги, наявність знижок		Т	УМД		
Збереження багажу, можливість повернути забуту річ			ТУМД		
Культура обслуговування			ТУМД		
Комфорт і чистота в салоні			ТУМД		
Допомога водія під час завантаження або розвантаження			ТУМД		
Індивідуальний підхід			ТУМД		
Зручна форма сплати, видача чека			ТУМД		
Вибір музики на ваш смак			ТУМД		

*Т – АТ «АТП-15307»; У – ПП «Ямщик»; М – ПП «Євротранс-сервіс»; Д – ПП «Кременьзовніштранссервіс»

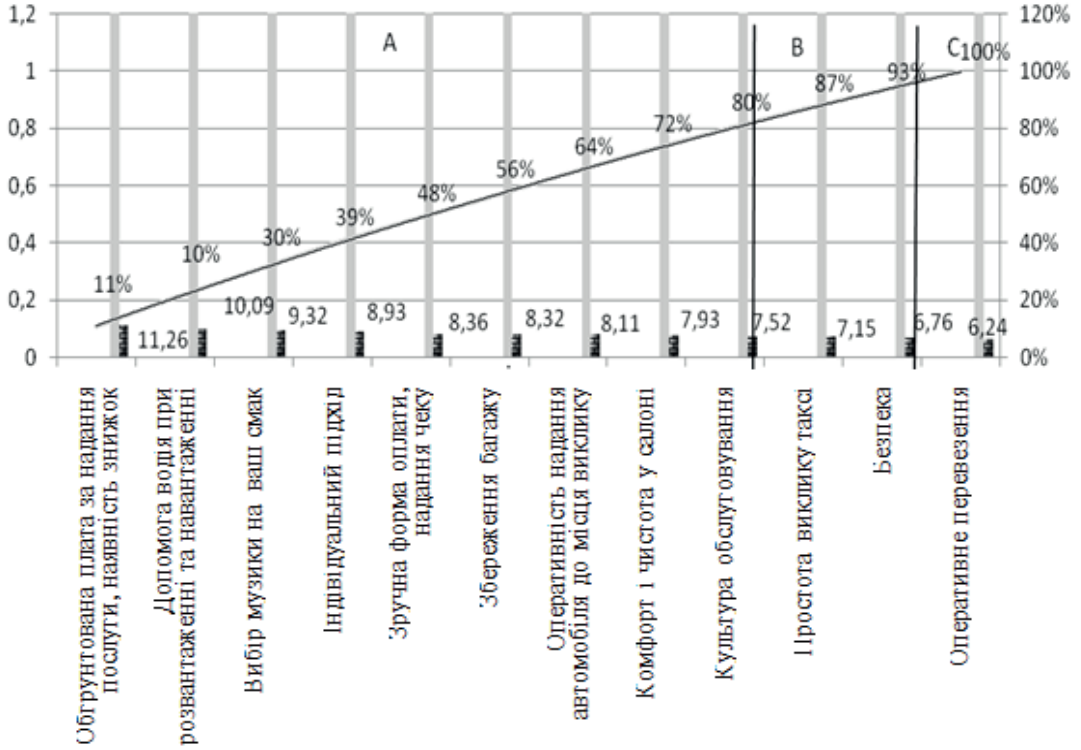

Рис. 3. Діаграма Парето якості надання послуг пасажирського перевезення АТП 15307

знижок, підтримання кваліфікації персоналу, оптимізація швидкості пересування, підтримання певної кількості таксомоторів на стоянках, створення чіткого стандарту на послугу, застосування різних форм оплати, оптимізація тарифу, підтримка оптимального стану здоров'я персоналу, підбір персоналу відповідно до вимог за стажем, мінімізація часу подачі автомобіля до місця виклику і порядок роботи із знайденими речами.

За результатами проведеного технічного бенчмаркінгу зроблено висновок, що Кременчуцьке АТП-15307 є безперечним лідером у ринковому сегменті з технічного потенціалу. Крім того, серед найбільш важливих інженерних характеристик, виявлених на більш ранніх етапах, визначені ті, які розвинені в компаніях на однаково невисокому рівні, а тому їхній розвиток дає можливість різкого якісного стрибка у рівні обслуговування: «дотримання норм поведінки оплати», «порядок роботи із знайденими речами» і «дотримання режимів праці та відпочинку». Саме поліпшення цих характеристик допоможе підприємству в майбутньому зайняти лідируючі позиції на ринку міських і міжміських пасажирських перевезень.

Наведені результати дослідження визначають стратегічні пріоритети та тенденції розвитку

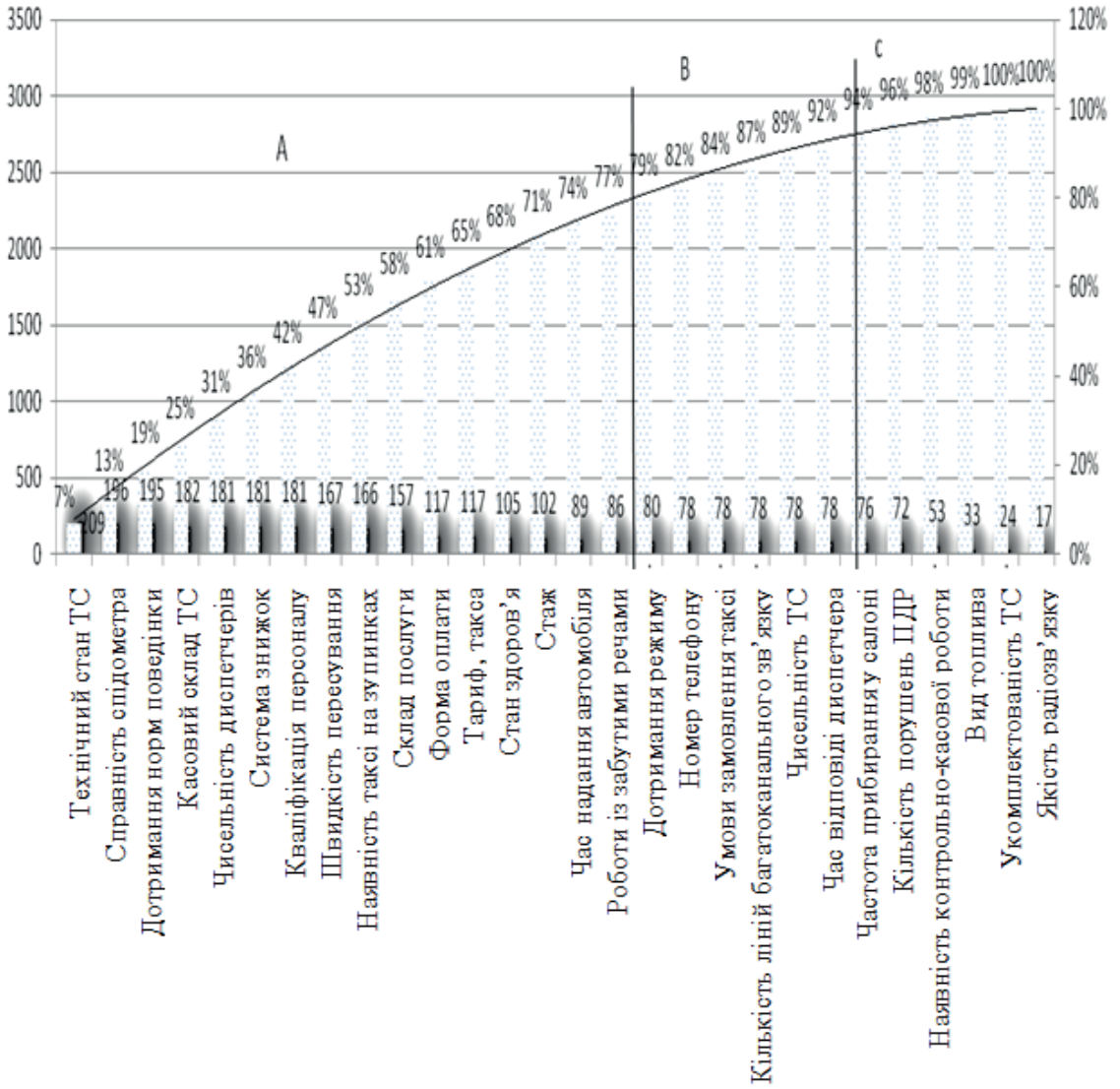

Рис. 4. Діаграма Парето технічних характеристик автотранспортних послуг

організації роботи внутрішніх міських пасажирських перевезень, узагальнюють бажані результати, сприяють використанню суб'єктом господарювання ресурсів для їх досягнення, а також вказують на можливі шляхи підвищення ефективності, удосконалення планування, раціоналізації роботи сучасних міських транспортних систем, що буде сприяти перспективному розвитку будь-якого автотранспортного або іншого промислового підприємства, підвищить його конкурентоспроможність, забезпечить широкий розвиток маршрутних таксомоторних перевезень та надасть можливість завоювати нові ринки збуту.

Таким чином, актуальним є розроблення комплексної програми впровадження систем менеджменту якості на підприємствах пасажирського транспорту, що сприятиме розвитку всіх його видів.

Основні положення такої програми повинні включати: удосконалення маршрутів перевезень; технологічні можливості всіх видів транспорту і потреби населення; оновлення структури рухомого складу, що дасть змогу надавати послуги не нижче рівня визначеної якості; оптимізацію наявного складу основних фондів перевізників; застосування сучасних інформаційних технологій і диспетчеризацію процесів управління транспортом; активну взаємодію з представниками інфраструктурних підприємств.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Криворучко О.М. Менеджмент якості на підприємствах автомобільного транспорту: теорія, методологія і практика: монографія. Харків : ХНАДУ, 2006. 404 с.

2. Абалонин С.М. Конкурентоспособность транспортных услуг. Москва: Академкнига, 2004. 172 с.

3. Маруних В.С., Шморгун Л.Г. Організація та управління пасажирськими перевезеннями: підручник. Київ: Міленіум, 2017. 528 с.

4. Державна служба статистики України. Офіційний вебсайт. URL : http://www.ukrstat.gov.ua (дата звернення: 30.09.2019).

5. Докучаева С.А. Применение метода QFD для обеспечения качества таксомоторных перевозок. Качество. Инновации. Образование: научно-практический журнал. 2007. № 2. С. 59–69.

6. Кузькін О.Ф. Нормативно-правові аспекти оцінки якості послуг міського маршрутного пасажирського транспорту загального користування. Вісник ЖДТУ. 2010. №2 (53). С. 79–84.

7. Аксенов И.М. Маркетинг пассажирских перевозок: учебное пособие. Киев: Основа, 2016. 212 с.

REFERENCES:

1. Kryvoruchko O.M. (2006) Menedzhment jakosti na pidpryjemstvakh avtomobiljnogho transportu: teorija, metodologhija i praktyka [Quality management at road transport enterprises: theory, methodology and practice].Kharkiv. KhNADU. (in Ukrainian)

2. Abalonin S.M. (2004) Konkurentosposobnost' transportnykh uslug. [Competitiveness of transport services] Moscow. Akademkniga. (in Russian)

3. Marunych V.S., Shmorghun L.Gh. (2017) Orghanizacija ta upravlinnja pasazhyrsjkymy perevezennjamy [Organization and management of passenger transportation] Kyiv. Milenium. (in Ukrainian)

4. Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy (2019) Available at: http://www.ukrstat.gov.ua (accessed 30 September 2019).

5. Dokuchaeva S.A. (2007) Primenenie metoda QFD dlya obespecheniya kachestva taksomotornykh perevozok [Application of the QFD method to ensure the quality of taxis]. Quality. Innovation. Education. no. 2, pp. 59–69.

6. Kuzjkin O.F. (2010) Normatyvno-pravovi aspekty ocinky jakosti poslugh misjkogho marshrutnogho pasazhyrsjkogho transportu zaghaljnogho korystuvannja [Regulatory aspects of quality assessment of public transit public transit services] Visnyk ZhDTU. no. 2 (53), pp. 79–84.

7. Aksenov I.M. (2016) Marketing passazhirskikh perevozok [Marketing of passenger transportation] textbook. Kyiv. Osnova. (in Russian)

Sakun Lesia
Candidate of Economic Sciences, Associate Professor,
Senior Lecturer at Department of Management
Kremenchug National University named after Mikhail Ostrogradsky
Gerasimchuk Viktoria
Instructor at Department of
Business Administration, Marketing and Tourism
Kremenchug National University named after Mikhail Ostrogradsky
Vielkin Bohdan
Student
Kremenchug National University named after Mikhail Ostrogradsky

IMPLEMENTATION OF QUALITY MANAGEMENT SYSTEM IN THE ACTIVITY OF DOMESTIC MOTOR TRANSPORT ENTERPRISES

The purpose of the article. The purpose of the scientific article is to develop theoretical bases and methodological recommendations for solving issues regarding quality improvement of passenger transportation services. The relevance of the problem is the implementation of new methods of quality management to ensure the competitiveness of trucking companies and their services.

Methodology. General and applied methods have been used in the work: comparison – for accordance of actual indicators of services quality with normative ones; monographic – to study foreign and domestic experience in assessing the quality of transport services; statistical analysis – for studying, grouping and evaluating the project of implementation of the transport management system in Kremenchug ATP-15307; graphical method – to visualize the results of the study.

Results. The article demonstrates theoretical and methodical recommendations for proper functioning of modern road transport enterprises with implementation of quality management systems in their activities. The ways of improving public satisfaction in transport services, efficiency and quality of transport operations are identified and substantiated, as well as the specifics of quality management of taxi public service.

The analysis of passengers in relation to road transportation in Ukraine and Poltava region for 2018 is carried out. Segmentation of the market of road passenger transportation has been carried out. New methods of quality management have been used to ensure the competitiveness of road transport companies and their services. The QFD method was applied to provide quality road transportation on the example of “Kremenchug ATP-15307”.

The method was used to transform the requirements of passengers for the quality of road transport into the technical characteristics of road transport services. The conducted segmentation of the market of road passenger transportation has revealed as the most promising for the development segment consisting of middle-income citizens.

According to the analysis of consumer requirements for quality of service in terms of the situation in the market of Kremenchuk motor transport services, the most necessary for sustainable competitiveness for ATP-15307 are: “reasonable fee for services”, “driver assistance in landing and disembarkation”, “choice of music for the taste of the passenger”, “Tailor made” and “convenient payment”.

Practical implications. According to the results of the technical benchmarking Kremenchug ATP-15307 is a leader in the market sector in terms of technical potential. The most important engineering characteristics have been identified, the development of which will significantly improve the level of given services: “compliance with standards of payment behavior”, “dealing with found things” and “following the “labour – rest” mode”. The practical significance of the obtained results is that the proposed methodological approaches, recommendations are brought to the level of concrete practical suggestions and can be used by the transport enterprises of the Kremenchug in their activity.

Value/creativity. The scientific value of the obtained results is revealed in theoretical, methodological aspects for identifying and substantiating possible ways of improving services quality of motor transport enterprises in the flexible market environment.

ФІНАНСОВО-ЕКОНОМІЧНА БЕЗПЕКА ПІДПРИЄМСТВ УКРАЇНИ
FINANCIAL AND ECONOMIC SECURITY OF ENTERPRISES OF UKRAINE

УДК 336.64
https://doi.org/10.32843/infrastruct36-43

Ситник Н.С.
д.е.н., професор кафедри
державних та місцевих фінансів
Львівський національний університет
імені Івана Франка
Бей І.М.
студент
Львівський національний університет
імені Івана Франка

У статті розглянуто сутність фінансової безпеки підприємства та умови її забезпечення. Проаналізовано фінансові результати діяльності підприємств України за відповідні періоди та на їх основі зроблені висновки про стан управління фінансовою безпекою підприємств за 2018 рік. На основі аналізу економічної літератури, окреслено три групи методів оцінки і аналізу стану фінансової безпеки підприємств. Зокрема, за методикою О.Л. Пластуна, розробленою спеціально для промислових підприємств, проаналізовано показники ефективності та фінансової стійкості підприємств, які є визначальними для оцінки фінансової безпеки. На основі обраної методики визначено типи фінансової безпеки промислових підприємств України та побудовано графік динаміки рівня фінансової безпеки промислових підприємств за 2014-2017 роки. Визначені основні небезпеки, які виникають на підприємствах. Обґрунтовано необхідність розробки та реалізації заходів щодо вдосконалення економічних механізмів управління фінансово-економічною безпекою суб'єктів господарювання.

Ключові слова: *фінансово-економічна безпека, фінансові результати, нормативні показники, рівень фінансової безпеки, поправочний коефіцієнт.*

В статье рассмотрена сущность финансовой безопасности предприятия и условия ее обеспечения. Проанализированы финансовые результаты деятельности предприятий Украины за соответствующие периоды и на их основе сделаны выводы о состоянии управления финансовой безопасностью предприятий за 2018 год. На основе анализа экономической литературы, определены три группы методов оценки и анализа состояния финансовой безопасности предприятий. В частности, по методике А.Л. Пластуна, разработанной специально для промышленных предприятий, проанализированы показатели эффективности и финансовой устойчивости предприятий, которые являются определяющими для оценки финансовой безопасности. На основе выбранной методики определены типы финансовой безопасности промышленных предприятий Украины и построен график динамики уровня финансовой безопасности промышленных предприятий за 2014-2017 годы. Определены основные опасности, которые возникают на предприятиях. Обоснована необходимость разработки и реализации мероприятий по совершенствованию экономических механизмов управления финансово-экономической безопасностью субъектов хозяйствования.

Ключевые слова: *финансово-экономическая безопасность, финансовые результаты, нормативные показатели, уровень финансовой безопасности, поправочный коэффициент.*

The article is devoted to the study of the financial and economic security of enterprises, the conditions for its provision and proves that the level of financial security of business entities is a significant factor in the development of the economy of the country. The financial results of the activity of Ukrainian enterprises by types of economic activity for the respective periods were analyzed and the conclusions on the state of management of financial and economic security of enterprises for 2018 were made. On the basis of the analysis of the economic literature, which deals with the problems of financial security, three groups of methods of assessment and analysis of the state of financial security of enterprises were outlined: indicator methods of evaluation of financial security; methods of integral assessment of financial security; methods of assessing financial security based on the analysis of bankruptcy. In particular, a more detailed of Plastun's method, which specially designed for industrial enterprises, taking into account the results of the study of real average industry values of selected indicators. This methodology has analyzed the performance and financial sustainability of enterprises as it is determined that they are critical to assessing financial security. The downside was the inability to assess the level of financial security of industrial enterprises in 2018 due to the lack of baseline data, so the analysis was conducted for the period 2014-2017. In accordance with this methodology, the necessary coefficients, correction coefficients were calculated, points were broken down into blocks and the types of financial security of Ukrainian industrial enterprises were determined. Based on the results, a graph of the dynamics of the level of financial security of industrial enterprises for 2014-2017 was constructed. As at different stages of the life cycle and depending on the economic situation in the country, there are certain dangers for Ukrainian enterprises, the article outlined the main external and internal dangers that arise at domestic enterprises and justified the need to develop and implement measures to improve the economic mechanisms of financial and economic management business entities.

Key words: *financial and economic security, financial results, regulatory indicators, financial security level, correction factor.*

Постановка проблеми. Діяльність підприємств визначається передусім станом їхніх фінансів, що призводить до необхідності розгляду проблем управління фінансовою безпекою суб'єктів господарювання. Забезпечення задовільного фінансового стану, платоспроможності, ліквідності, стабільності результатів усієї діяльності підприємства, досягнення цілей, що відповідають інтересам власників та суспільства в цілому, неможливі без розробки та проведення відповідної стратегії суб'єкта господарювання, яка визначається наявністю надійної системи його фінансової безпеки. Рівень фінансової безпеки суб'єктів підприємництва є істотним чинником розвитку економіки країни. Низький рівень спричиняє гальмування економічного розвитку держави, а високий забезпечує зростання ВВП, збільшення податкових надходжень до державного та місцевих бюджетів, підвищення інвестиційної активності в країні тощо.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Сучасні проблеми управління фінансово-економічною безпекою підприємств були і є предметом дослідження багатьох вітчизняних та зарубіжних вчених. Серед них: І.А. Бланк, К.С. Горячева, Ю.Г. Кім, О.М. Підхомний, Н.О. Микитюк, І.П. Вознюк, М.П. Лазаренко, В.М. Геєць, М.О. Кизим, С.М. Ілляшенко, Т.С. Клебанова, Г.Б. Козаченко,

В.П. Дономарьов, О.М. Ляшенко, Л.І. Донець та інші. Незважаючи на те, що питання оцінки фінансової безпеки підприємств є достатньо висвітлені у науковій літературі і багато науковців приділяли їм увагу, на наш погляд, проблема окреслена фрагментарно та потребує подальших досліджень.

Постановка завдання. Метою статті є дослідження питань забезпечення фінансово – економічною безпекою підприємств в Україні, зокрема, промислових підприємств.

Виклад основного матеріалу дослідження. Законом України «Про основи національної безпеки України» передбачено, що фінансова безпека підприємства – це захищеність життєво важливих інтересів підприємств, за якої забезпечуються їх сталий розвиток, своєчасне виявлення, запобігання та нейтралізація реальних і потенційних загроз економічним інтересам [1].

До умов забезпечення фінансової безпеки підприємств можна віднести високий ступінь гармонізації й узгодження фінансових інтересів підприємств з інтересами оточуючого середовища та інтересами їх персоналу; наявність на підприємствах стійких до загроз фінансових систем, які спроможні забезпечувати реалізацію: фінансових інтересів, місії і завдань; збалансованість і комплексність фінансових інструментів і технологій, які використовуються на підприємствах; постійний і динамічний розвиток фінансової системи (підсистеми) підприємств. В цілому процес створення системи фінансово-економічної безпеки підприємств можна розглядати як процес запобігання можливим збиткам від негативних впливів на систему безпеки підприємства за різними аспектами її фінансово-господарської діяльності.

На сучасному етапі розвитку підприємництва в Україні необхідно зазначити відносно задовільний стан фінансово-економічної безпеки українських підприємств. Про це свідчить порівняльний аналіз частки збиткових підприємств за 2014–2018 роки (табл. 1).

Варто зауважити, що частка підприємств, які зазнали збитків у 2018 році, в середньому по Україні становить 25,7%, тобто майже кожне п'яте підприємство України є збитковим. Основними об'єктивними причинами такої ситуації у 2014–2018 роках є загострення економічної ситуації в країні у зв'язку з політичною нестабільністю та військовими діями на Сході України. Серед суб'єктивних чинників погіршення фінансово-економічних результатів діяльності можна назвати недостатню увагу керівників підприємств до проблем фінансово-економічної безпеки та забезпечення стійкого фінансово-економічного стану підприємства. У той же час майже за усіма видами економічної діяльності частка збиткових підприємств протягом аналізованого періоду зменшувалась, що є позитивною тенденцією і показує те, що підприємства мають достатній резерв для успішної діяльності у такій непростій ситуації. Залежно від масштабу виробництва для окремих підприємств характерні специфічні загрози: для малих – стан споживчого попиту, доступ до кредитів, стан дозвільної безпеки; для середніх – доступ до кредитів, незабезпеченість прав власності, формування оптимальної структури капіталу, наявність проявів монополізму, рейдерські атаки; для великих – вплив фондового ринку, міжнародна співпраця та інтеграція у світовий економічний простір, розвиток технологій, запровадження інновацій, рейдерські атаки та дивідендна політика.

Для різних видів підприємств можуть існувати однакові чинники, які визначені станом економіки держави загалом (стан споживчого попиту, стан фінансово-кредитного сектора тощо). Проте вплив цих спільних чинників на підприємство кожного виду відрізнятиметься. Аналогічна ситуація характерна для підприємств залежно від галузевої

Таблиця 1

Частка збиткових підприємств України за 2014–2018 роки

Вид діяльності	2014 рік, %	2015 рік, %	2016 рік, %	2017 рік, %	2018 рік, %	Відхилення 2018 р. проти 2014 р., (+/-)
Усього	33,7	26,3	26,6	27,2	25,7	-8
- сільське, лісове та рибне господарство	15,8	11,5	12,2	13,8	13,8	-2
- промисловість	36,7	27,1	27,2	28,2	27,4	-9,3
- будівництво	37,3	28,9	29,2	28,5	27,4	-9,9
- оптова та роздрібна торгівля; ремонт автотранспортних засобів і мотоциклів	33,3	23,9	24,2	24,8	22,8	-10,5
- транспорт, складське господарство, поштова та кур'єрська діяльність	37,3	29,1	28,3	28,5	25,9	-11,4
- інформація та телекомунікації	35,2	29,0	31,3	31,6	29,5	-5,7
- фінансова та страхова діяльність	38,3	36,7	37,0	36,2	35,5	-2,8
- освіта	33,0	28,5	32,4	34,1	30,3	-2,7
- охорона здоров'я та надання соціальної допомоги	35,3	30,2	30,4	34,5	30,9	-4,4

Джерело: розроблено авторами за даними [2]

приналежності. Чинниками безпеки в такому випадку є: для промислових підприємств – розвиток технологій, наявність кваліфікованої робочої сили, сертифікація та стандартизація продукції; для сільськогосподарських підприємств – погодно-кліматичні умови, державне регулювання галузі (встановлення мінімальних закупівельних цін, квотування експорту та імпорту); для будівельних та транспортних підприємств – стан інфраструктури, нормативно-правова база, інвестиційний клімат; для торговельних – стан купівельної спроможності населення, конкурентоспроможність з огляду на місце розташування; у сфері послуг – стан купівельної спроможності населення, розвиток конкурентного середовища.

На основі проведеного нами аналізу економічної літератури, присвяченої питанням і проблематиці фінансової безпеки, варто виділити три основні групи методів оцінки і аналізу стану фінансової безпеки підприємств: індикаторні методи оцінки фінансової безпеки; методи інтегральної оцінки фінансової безпеки; методи оцінки фінансової безпеки на основі аналізу можливості банкрутства [3]. Для аналізу фінансової безпеки підприємств України з усього різноманіття методів та фінансових коефіцієнтів нами було обрану методику, в якій присутній набір показників, який комплексно оцінює фінансовий стан підприємства, як з погляду ризиків, так і ефективності діяльності, причому особлива увага приділяється показникам фінансової стійкості підприємства, оскільки саме вони є визначальними для оцінки фінансової безпеки. Ця методика була розроблена О.Л. Пластуном [4; 5], лише для промислових підприємств з урахуванням результатів дослідження реальних середньогалузевих значень обраних показників.

Протягом 28 років незалежності України частка промисловості в економіці скоротилася майже вдвічі і як наслідок – дві економічні кризи, невдала приватизація, тимчасова окупація Криму та частини українського Сходу завдали негативного впливу на українську промисловість, тому дослідження фінансової безпеки саме промислових підприємств є в нас час дуже актуальним. Нами було проведено оцінювання рівня фінансової безпеки підприємств за період 2014–2017 рр. (дані за 2018 рік – відсутні).

Для аналізу обрано показники ефективності та захищеності (стійкості) за 2014–2017 роки та результати розрахунку представлені в таблиці 2.

У методиці О.Л. Пластуна виділено три рівні оцінювання фінансової безпеки підприємства: критичний (менше 60 балів), недостатній (60–80) і достатній (80–100). Нами пропонується збільшити кількість рівнів для більш наглядного відображення рівня фінансової безпеки: високий (90–100 балів); достатній (80–89); задовільний (70–79); низький (60–69); недостатній (50–59); критичний (25–49); катастрофічний (0–24) та провести розподіл внеску кожного з блоків у загальний результат: 60 балів приділяється блоку економічної безпеки; 40 балів – ефективності діяльності. Така диференціація дозволяє уникнути часток в цифрах і робить підрахунки максимально легкими, оскільки при розподілі пропорційно кількості коефіцієнтів в групі та загальній кількості балів в групі,

Таблиця 2

Показники аналізу ефективності діяльності та фінансової захищеності (стійкості) підприємств за 2014–2017 роки

Назва коефіцієнта	Формула розрахунку	Нормативне значення	Результат у середньому по промислових підприємствах			
			2014 р	2015 р.	2016 р.	2017 р.
Показники ефективності діяльності						
Коефіцієнт зносу основних засобів	Сума зносу основних засобів / Балансова вартість основних засобів	Менше 0,5	0,599	0,789	0,677	0,579
Фондовіддача основних засобів	Вартість виробленої продукції за звітний період / Балансова вартість основних засобів	Більше 0	0,517	0,341	0,485	0,736
Рентабельність активів	Чистий прибуток / Середня вартість активів за період	Більше 0,05	-0,089	-0,079	-0,009	0,018
Коефіцієнт оборотності активів	Дохід / Середня вартість активів за період	Більше 0	0,861	0,964	0,909	0,948
Показники фінансової захищеності (стійкості)						
Коефіцієнт покриття загальний	Поточні активи / Короткострокові зобов'язання	1,0-1,5	0,983	0,929	0,891	0,889
Коефіцієнт співвідношення позикових і власних засобів	Середня вартість заборгованості за період / Середня вартість власного капіталу за період	Менше 1	2,472	3,919	4,296	4,719
Коефіцієнт платоспроможності	Виторг від реалізації / Витрати	Більше 1	0,779	1,122	0,878	0,944

Джерело: розроблено авторами за даними [2; 4; 5]

отримаємо зручні для розрахунків значення балів в 10 та 20 по тих чи інших коефіцієнтах.

Наступним кроком є визначення інтервалів значень коефіцієнтів й у залежності від цього, кількості балів, що привласнюється. Для цього вводимо ряд поправочних коефіцієнтів залежно від ступеня задовільності значень того чи іншого коефіцієнта. Значення поправочних коефіцієнтів поділяють на три групи: 0; 0,5 і 1. Якщо фактичне значення знаходиться в нормі, виставляється повна кількість балів, закріплена за цим показником, показникам з незначним відхиленням від норми – половина, в інших випадках – 0. Добуток максимальної кількості балів за кожним показником та поправочним коефіцієнтом, відображає ступінь відхилення фактичного значення від граничного. Як результат, отримуємо реальну кількість балів за коефіцієнтами (табл. 3) і здійснюємо оцінку рівня фінансової безпеки промислових підприємств України за 2014–2017 рр. (табл. 4).

Для більш наглядного відображення варто побудувати графік динаміки рівня фінансової безпеки підприємств промисловості України протягом 2014–2017 рр (рис. 1).

Найбільш проблемними для підприємств промисловості України у 2014–2017 рр. були коефіцієнт зносу основних засобів, рентабельності активів, загальний коефіцієнт покриття та коефіцієнт співвідношення позикових і власних коштів, які за весь досліджуваний період були далекими від своїх нормативних значень. Щодо коефіцієнта рентабельності активів, то небажання підприємств

Таблиця 3

Визначення поправочних коефіцієнтів

Назва коефіцієнту	Групи поправочних коефіцієнтів			Поправочний коефіцієнт				Максимально балів	Реальна кількість балів			
	0	0,5	1	2014 р.	2015 р.	2016 р.	2017 р.		2014 р.	2015 р.	2016 р.	2017 р.
Коефіцієнт зносу основних засобів	>0,6	0,4-0,6	<0,4	0,5	0	0	0,5	10	5	0	0	5
Фондовіддача основних засобів	<1	1,0-2,0	>2	0	0	0	0	10	0	0	0	0
Рентабельність активів	<0	0,00-0,05	>0,05	0	0	0	0,5	10	0	0	0	5
Коефіцієнт оборотності активів	<0,5	0,5-0,9	>0,9	0,5	1	1	1	10	5	10	10	10
Загальний коефіцієнт покриття	<0,8	0,8-1,0; >1,5	1,0-1,5	0,5	0,5	0,5	0,5	20	10	10	10	10
Коефіцієнт співвідношення позикових і власних засобів	>1,1	0,9-1,1	<0,9	0	0	0	0	20	0	0	0	0
Коефіцієнт платоспроможності	<0,85	0,85-1	>1	0	1	0,5	0,5	20	0	20	10	10

Джерело: розроблено авторами за даними [4; 5]

Таблиця 4

Оцінювання рівня фінансової безпеки промислових підприємств України за 2014–2017 роки

Рік	Сума балів	Рівень фінансової безпеки
2014	20	катастрофічний
2015	40	критичний
2016	30	критичний
2017	40	критичний

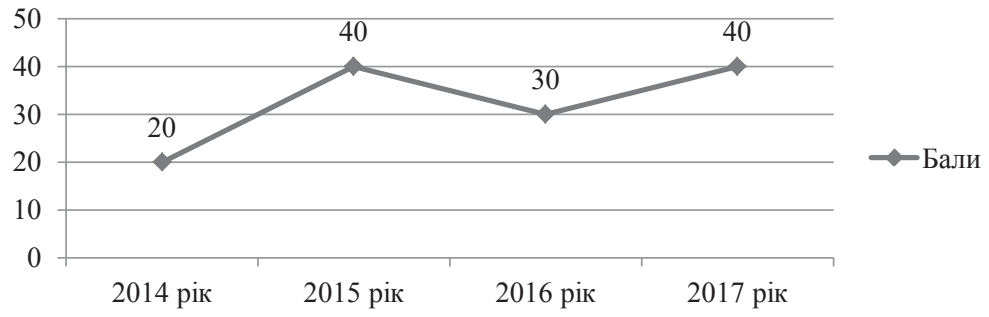

Рис. 1. Динаміка рівня фінансової безпеки промислових підприємств України протягом 2014–2017 рр.

Джерело: побудовано на основі таблиці 4

України платити податок на прибуток, а якщо і платити, то по мінімуму, призвело до того, що у фінансовій звітності підприємств в графі «чистий прибуток» останні відображають нульові чи від'ємні значення. Це, в основному, пояснює гранично низький рівень рентабельності активів промислових підприємств у 2017 році, а у 2014–2016 роках цей коефіцієнт навіть мав негативні значення.

Як видно з рис. 1 з 2014 р. по 2017 р. інтегральний показник оцінювання рівня фінансової безпеки промислових підприємств України був нестабільним. Лише у 2014 р. низький рівень можна пояснити невизначеною політичною ситуацією, початком війни на сході України, що відобразилось і на стані фінансової безпеки промислових підприємств. Незначне зниження інтегрального показника фінансової безпеки у 2017 році відбулося за рахунок збільшення коефіцієнта співвідношення позикових і власних коштів, і відповідно зростання коефіцієнта платоспроможності.

Як показало дослідження, на різних етапах життєвого циклу в державі перед підприємствами виникають певні небезпеки. У режимі стійкого функціонування підприємства акцентують свою увагу на підтримці нормального ритму виробництва і збуту продукції, на запобіганні матеріального та фінансового збитку, на недопущенні несанкціонованого доступу до службової інформації і руйнування комп'ютерних баз даних, на протидії несумлінній конкуренції і кримінальним проявам [6]. У той же час, з огляду на фінансово-економічну безпеку, особливу увагу необхідно звернути на забезпечення достатньої ліквідності підприємств, недопущення їх банкрутства, підтримку позитивного рівня рентабельності тощо. У кризові періоди розвитку найбільшою небезпекою для підприємства є руйнування його потенціалу (виробничого, технологічного, науково-технічного і кадрового) як головного чинника життєдіяльності підприємств, їхніх можливостей [7]. Невизначеність, насамперед пов'язана з посиленням конкуренції на певних товарних ринках, скороченням тривалості життєвого циклу продукції, інфляційними процесами, нестабільністю податкового законодавства, відсутністю розвинутого сектора доступного банківського кредитування, зниженням ділової активності фондового ринку та реструктуризацією власності стратегічно-важливих галузей національної економіки тощо.

Результатом впливу внутрішніх та зовнішніх загроз на фінансово-економічну безпеку підприємств може бути припинення фінансово-господарської діяльності підприємств, визнання їх банкрутами і, ймовірно, їх ліквідація. До внутрішніх загроз фінансово-економічної безпеки підприємництва необхідно віднести: протиправні чи інші негативні дії персоналу, що загрожують функціонуванню підприємництва; порушення встановленого режиму захисту інформації з обмеженим доступом для сторонніх осіб; порушення порядку використання технічних засобів; інші порушення правил режиму безпеки, діловодства тощо, які створюють передумови для реалізації протиправних цілей злочинних елементів чи інших зацікавлених фігурантів; низький рівень кадрового, організаційного, інформаційного забезпечення управління потенціалом підприємства у контексті внутрішніх, так і зовнішніх загроз. До зовнішніх загроз у сфері підприємницької діяльності можна віднести: роботу спеціальних служб іноземних держав щодо здобуття інформації про економічні процеси у сфері підприємництва з метою здійснення антиконкурентних заходів; роботу служб безпеки суб'єктів підприємницької діяльності, як вітчизняних так і зарубіжних, з метою подавлення конкурентів, заволодіння ринками з буту чи майном конкурентів; протиправну діяльність організованих злочинних формувань та окремих осіб з метою заволодіння майном суб'єктів підприємницької діяльності [8].

Тому, для мінімізації загроз фінансово-економічній безпеці підприємства необхідна ефективна система управління фінансами, яка здатна забезпечувати компроміс між інтересами розвитку підприємств, наявністю достатнього рівня грошових коштів і забезпеченням платоспроможності. У цьому випадку основними стратегічними цілями діяльності підприємств є: максимізація прибутку; оптимізація структури капіталу і забезпечення фінансової стійкості підприємств; забезпечення інвестиційної привабливості та покращення конкурентних позицій підприємств на ринку.

Висновки з проведеного дослідження. Внаслідок існування різних загроз, що можуть одночасно стосуватися різних сфер діяльності підприємств виникає об'єктивна необхідність розробки та реалізації заходів, щодо вдосконалення економічних механізмів забезпечення фінансово-економічної безпеки суб'єктів господарювання, а саме:

– визначення пріоритетних фінансових інтересів підприємств і забезпечення їх коригування в разі необхідності;

– аналіз негативних внутрішніх і зовнішніх чинників на стан фінансової безпеки підприємств та своєчасне їх виявлення й усунення;

– створення ефективного механізму забезпечення фінансової безпеки підприємств, умов оперативного реагування на загрози, їх своєчасного виявлення;

– обґрунтування, пошук та раціональне використання фінансових ресурсів, необхідних для нормальної безперебійної діяльності підприємств;

– прогнозування тенденцій, які ведуть до порушення нормального функціонування фінансової системи підприємств та її розвитку;

– забезпечення зацікавленості керівництва і персоналу в ефективній фінансовій діяльності підприємств;

– створення умов для максимально можливого відшкодування або локалізації завданого збитку неправомірними діями юридичних чи фізичних осіб;

– ефективне припинення зазіхань на фінансові ресурси з боку персоналу підприємств та їх ділових партнерів.

– стимулювати інноваційну активність підприємств для підвищення конкурентоспроможності їхньої продукції;

– здійснення функціонально-вартісного аналізу діяльності суб'єктів господарювання;

– здійснювати аналіз економічної злочинності щодо суб'єктів господарювання, врахування цих показників у інтегральній оцінці рівня економічної безпеки підприємництва.

Усі вище перелічені заходи спрямовані на забезпечення збалансованості й стійкості фінансово-економічної безпеки підприємств України з метою ефективної реалізації валютної, інвестиційної, фондової, грошово-кредитної політик як передумови результативності ведення господарської діяльності суб'єктів підприємництва.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Про основи національної безпеки України : Закон України від 21 червня 2018 р. № 2469-VIII / Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19 (дата звернення: 21.09.2019)

2. Статистична інформація Державної служби статистики. *Офіційний сайт Державної служби статистики України.* URL: http://www.ukrstat.gov.ua (дата звернення 22.09.2019).

3. Малик О. В. Формування механізму управління фінансової безпеки підприємства : дис. … канд. екон. наук: 08.00.04. Хмельницький, 2016. 263 с.

4. Пластун О.Л. Розвиток системи фінансової безпеки суб'єктів підприємництва сфери матеріального виробництва : дис. … канд. екон. наук : 08.00.08 «Гроші, фінанси і кредит»; Державний вищий навчальний заклад «Українська академія банківської справи Національного банку України». Суми, 2007. 250 с.

5. Пластун О.Л. Методологічні підходи до оцінки рівня фінансової безпеки. *Проблеми і перспективи розвитку банківської системи України :* Збірник тез доповідей X Всеукраїнської науково-практичної конференції, м. Суми, 22–23 листопада 2007 р. Суми, 2007. С. 69–71.

6. Фоміна М. В. *Проблеми економічно безпечного розвитку підприємств: теорія і практика* : монографія / М. В. Фоміна. Донецьк, 2015. 141 с.

7. Геєць В. М., Кизим М. О., Клебанова Т. С. *Моделювання економічної безпеки: держави, регіону, підприємства* : монографія / за ред. В. М. Геєця. Харків, 2016. 239 с.

8. Козаченко Г.Б. *Економічна безпека підприємства: сутність та механізм забезпечення* : монографія / Г.Б. Козаченко, В.П. Дономарьов, О.М. Ляшенко. Київ, 2003. 280 с.

REFERENCES:

1. Pro osnovy natsionalnoyi bezpeky Ukrayiny: Zakon Ukrayiny vid 21.06.2018 № 2469-VIII [On the basics of national security of Ukraine: Law of Ukraine of 21.06.2018 № 2469-VIII]. *Verkhovna Rada Ukrayiny.* Available at: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19 (accessed 21 September 2019).

2. Statystychna informatsiya Derzhavnoyi sluzhby statystyky [Statistical information of the State Statistics Service]. *Ofitsiynyy sayt Derzhavnoyi sluzhby statystyky Ukrayiny*. Available at: http://www.ukrstat.gov.ua (accessed 22 September 2019).

3. Malyk O.V. (2016) *Formuvannya mekhanizmu upravlinnya finansovoyi bezpeky pidpryyemstva* [Formation of the mechanism of management of financial security of the enterprise] (PhD Thesis), Khmelnytsky. (in Ukrainian)

4. Plastun O.L. (2007) *Rozvytok systemy finansovoyi bezpeky sub'yektiv pidpryyemnytstva sfery material'noho vyrobnytstva* [Development of the financial security system of the subjects of entrepreneurship in the sphere of material production] (PhD Thesis), Sumy: State Higher Education Institution "Ukrainian Banking Academy of the National Bank of Ukraine". (in Ukrainian)

5. Plastun O.L. (2007) Metodolohichni pidkhody do otsinky rivnya finansovoyi bezpeky [Methodological Approaches to Assessing Financial Security Level]. Proceedings of the *Problemy i perspektyvy rozvytku bankivs'koyi systemy Ukrayiny: Zbirnyk tez dopovidey X Vseukrayins'koyi naukovo-praktychnoyi konferentsiyi (Sumy, November 22-23, 2007),* Sumy: UABS NBU, pp. 69-71. (in Ukrainian)

6. Fomina M.V. (2015) *Problemy ekonomichno bezpechnoho rozvytku pidpryyemstv: teoriya i praktyka : monohrafiya* [Problems of economically safe enterprise development: theory and practice: monograph], Donetsk : DonDUET, p. 141. (in Ukrainian)

7. Heyets V.M., Kyzym M.O., Klebanova T.S. (2016) *Modelyuvannya ekonomichnoyi bezpeky: derzhavy, rehionu, pidpryyemstva : monohrafiya* [Modeling economic security: states, regions, enterprises: monograph], KH. : VD «INZHEK», p. 239. (in Ukrainian).

8. Kozachenko H.B., Donomarov V.P., Lyashenko O.M. (2003) *Ekonomichna bezpeka pidpryyemstva: sutnist ta mekhanizm zabezpechennya : monohrafiya* [Economic security of the enterprise: essence and mechanism of providing: monograph], K. : Lybra, p. 280. (in Ukrainian).

Sytnyk Natalia
Doctor of Economic Sciences,
Professor at the Department of State and Local Finance
Ivan Franko National University of Lviv
Bei Iryna
Student
Ivan Franko National University of Lviv

FINANCIAL AND ECONOMIC SECURITY OF ENTERPRISES OF UKRAINE

The purpose of the article. Unprofitable of more than one third of domestic business entities, lack of own working capital, low profitability of operating activities, assets, equity, insufficient investment and innovation activity, decrease of scientific and technical potential of the country are observed today in economic relations. And ensuring a satisfactory financial position, solvency, liquidity, stability of the results of the entire activity of the enterprise, achievement of goals that meet the interests of the owners and the society as a whole, are impossible without developing and implementing an appropriate strategy, which is determined by the existence of a reliable financial security system of the entity. That is why the purpose of the article is investigation the problem of financial and economic security management of enterprises in Ukraine, in particular industrial enterprises.

Methodology. Problems of management of financial and economic security of enterprises have been and are the subject of research of many domestic and foreign scientists. The authors used a technique had developed by O.L. Plastun only for industrial enterprises, taking into account the results of the study of real average industry values of the selected indicators.

Results. The authors of the article considered the essence of financial and economic security of enterprises, the conditions for its provision and the main groups of methods used to assess and analyze its condition. The analysis of the existing methods of assessing the level of financial security of the enterprise made it possible to distinguish the Plastun's, specially had designed for industrial enterprises of Ukraine. In order to more accurately reflect the reality, it was proposed to improve the procedure for assigning actual scores on indicators and to increase the number of levels of financial security of the enterprise to seven such: high, sufficient, satisfactory, low, insufficient, critical and catastrophic. Including, using the methodology, the following indicators are analyzed: fixed asset wear ratio, fixed asset return, asset return, asset turnover ratio, total coverage ratio, debt to equity ratio, solvency ratio, and financial ratios. On this basis, the level of financial security of Ukrainian industrial enterprises in 2014–2017 was determined. The real results are obtained, which confirms the feasibility of using this technique. As a result, the integral indicator of assessing the level of financial security of Ukrainian industrial enterprises was identified as unstable. Therefore, the main risks posed by enterprises are characterized and the necessity to develop and implement measures to improve the economic mechanisms for managing their financial and economic security is substantiated.

Practical implications. The authors of the article proved that Plastun's methodology shows the real results of the financial state of Ukrainian industrial enterprises, taking into account the results of the study of real average industry values of indicators of efficiency and financial stability of enterprises. The unsatisfactory level of financial and economic security of enterprises proves the existence of various threats that may simultaneously affect different areas of activity of enterprises. Therefore, there is an objective need to address a range of challenges, including identifying real and anticipating potential hazards and threats, finding ways to prevent them, mitigating or mitigating their effects, analyzing efforts and tools needed to ensure the safety of business entities.

Value/originality. The development and use of methods for assessing the financial security of an enterprise are important methodologically, due to the need for almost daily knowledge of their financial condition and, therefore, to maintain in a competitive market conditions its proper level. Assessment of the level of financial security of an enterprise is also important when obtaining loans from external sources of investment, so it becomes clear that if an enterprise with poor financial security applies for a loan to such sources, they will first check its liquidity, which is achieved through the coordinated actions of all units. That is why an objective and timely determination of its level is an important element of managing the financial security of an enterprise.

УДОСКОНАЛЕННЯ ФІНАНСОВОГО СТАНУ ПІДПРИЄМСТВА В СУЧАСНИХ ЕКОНОМІЧНИХ УМОВАХ

THE IMPROVEMENT OF THE FINANCIAL CONDITION OF THE ENTERPRISE IN THE TERMS OF CURRENT ECONOMIC SITUATION

УДК 338.2
https://doi.org/10.32843/infrastruct36-44

Сич О.А.
к.е.н., доцент кафедри
державних та місцевих фінансів
Львівський національний університет
імені Івана Франка
Мушинський А.Р.
магістрант
Львівський національний університет
імені Івана Франка

У статті розкрито сутність фінансового стану підприємства та визначено шляхи його удосконалення у сучасних економічних умовах, оскільки саме це є одним із важливих індикаторів ефективності діяльності підприємства. Охарактеризовано фактори, що впливають на фінансовий стан підприємства. Здійснено аналіз фінансового стану, який дає можливість надати грамотну та адекватну оцінку фінансово-господарській діяльності підприємства за минулий період часу, підготувати інформацію, необхідну для прогнозування, скласти план дій і уникнути зниження рівня прибутку і конкурентоспроможності господарства галузі економіки, що вивчається. Визначено основні функціональні складники, що зумовлюють економічну стійкість підприємства. Розглянуто фінансові показники діяльності підприємств Львівської області. Обґрунтовано використання та застосування фінансового аналізу, що являє собою важливий елемент аналітичної роботи підприємства та є одним із головних інструментів управління діяльністю загалом.

Ключові слова: *підприємство, аналіз, фінансовий стан, фінансова стабільність, функціонування підприємства.*

В статье раскрыта сущность финансового состояния предприятия и определены пути его совершенствования в современных экономических условиях, поскольку именно это является одним из важных индикаторов эффективности деятельности предприятия. Охарактеризованы факторы, влияющие на финансовое состояние предприятия. Осуществлен анализ финансового состояния, который дает возможность предоставить грамотную и адекватную оценку финансово-хозяйственной деятельности предприятия за прошедший период времени, подготовить информацию, необходимую для прогнозирования, составить план действий и избежать снижения уровня прибыли и конкурентоспособности предприятия. Рассмотрены показатели финансового результата деятельности предприятий Львовской области. Определены основные функциональные составляющие, обуславливающие экономическую устойчивость предприятия. Обосновано использование и применение финансового анализа, который представляет собой важный элемент аналитической работы предприятия и является одним из главных инструментов управления деятельностью в целом.

Ключевые слова: *предприятие, анализ, финансовое состояние, финансовая стабильность, функционирование предприятия.*

The essence of the financial condition of the enterprise is revealed and the ways of its improvement in the current economic conditions are determined, since it is one of the most important indicators of the effectiveness of the enterprise. The factors affecting the financial condition of the enterprise are characterized. The analysis of the financial condition of the enterprise is made; it gives an opportunity to provide competent and adequate assessment of the financial and economic activity of the enterprise over the past period, also it helps to prepare the information, which is necessary for forecasting. The financial condition is the most important characteristic of business activity and reliability of the enterprise. It determines the competitiveness of the enterprise and its potential in business cooperation is a guarantor of the effective realization of economic interests of both the enterprise itself and its partners. Therefore, in the conditions of a market economy, the interest of economic process participants to objective and probable information about the financial status and business activity of the economy increased significantly. All these aspects make the chosen research topic relevant. An analysis of the financial position of an enterprise provides qualitative and quantitative information about its activities, which is necessary for many market entities. Satisfactory financial condition is an essential characteristic of the enterprise's activity, which reflects the competitiveness of the enterprise and its potential for business cooperation, evaluates the extent to which the economic processes of the enterprise and its partners are guaranteed by financial and other relations. For the other hand, this analysis draws up an action plan, avoids a decrease in the level of profit and competitiveness of the enterprise. The information about financial results of the enterprises of Lviv region is discussed. The basic functional components that determine the economic stability of the enterprise are given. The usage and application of financial analysis is justified, which is an important element of the analytical work of the enterprise and is one of the main tools of management activity in general.

Key words: *enterprise, analysis, financial condition, financial stability, functioning of the enterprise.*

Постановка проблеми. Функціонуючи в ринковій економіці як суб'єкт підприємницької діяльності, кожне підприємство має забезпечувати такий стан своїх фінансових ресурсів, за якого воно стабільно зберігало би здатність безперебійно виконувати свої фінансові зобов'язання перед своїми діловими партнерами, державою, власниками, найманими працівниками.

Фінансовий стан є найважливішою характеристикою ділової активності і надійності підприємства. Він визначає конкурентоспроможність підприємства та його потенціал у діловому співробітництві, є гарантом ефективної реалізації економічних інтересів як самого підприємства, так і його партнерів. Тому за умов ринкової економіки істотно підвищився інтерес учасників економічного процесу до об'єктивної та вірогідної інформації про фінансовий стан і ділову активність господарства. Всі ці аспекти і зумовлюють актуальність вибраної тематики дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню проблем пошуку шляхів покращення фінансового стану підприємства присвячено чимало наукових праць, багато аспектів цієї теми вивчено науковцями. Серед науковців цій проблематиці приділяли увагу Д. Городинський, А. Череп, Л. Кириченко, Т. Обущак, І. Данильчук, Г. Карпенко та інші.

Постановка завдання. Стаття спрямована на дослідження сутності фінансового стану підприємства та обґрунтування шляхів покращення фінансово-економічної діяльності підприємств у сучасних економічних умовах.

Виклад основного матеріалу дослідження. Протягом останніх років на більшості підприємств України відбувалися позитивні зрушення, досягнуті переважно завдяки екстенсивним чинникам розвитку. Однак тепер ці чинники вже вичерпали усі свої можливості впливу і не можуть забезпечити прибутковість підприємствам.

Сучасний ринок постійно змінюється. Швидкість цих змін настільки велика, що саме пристосування до них стає істотною перевагою для підприємств під час конкурентної боротьби. У цих умовах підприємства, які прагнуть зміцнити свої позиції, повинні орієнтуватися на нові методи, підходи та принципи організації і ведення бізнесу, засновані саме на удосконаленні внутрішнього механізму управління сталим функціонуванням підприємств [1].

Конкурентне ринкове середовище вимагає від підприємства постійного вдосконалення. Для того щоб бути конкурентоспроможним, підприємство повинно мати конкурентні переваги. Основним засобом отримання конкурентних переваг є пошук шляхів підвищення ефективності власної діяльності та удосконалення фінансового стану [2].

Саме тому нагальним питанням нині є функціонування та розвиток усіх підприємств, що виробляють товари чи надають послуги, а саме пошук альтернативних шляхів покращення їхнього фінансового стану [1].

Під фінансовим станом підприємства розуміють ступінь забезпеченості підприємства необхідними фінансовими ресурсами для здійснення ефективної господарської діяльності, а також своєчасного проведення грошових розрахунків за своїми зобов'язаннями. У ньому знаходять відображення у вартісній формі загальні результати роботи підприємства з управління фінансовими ресурсами [3].

Ефективність використання ресурсів та підвищення рівня фінансово-економічної стійкості підприємства в сучасних умовах розвитку значною мірою залежить від наявності, використання і вдосконалення потенціалу підприємства.

Функціонування сучасних підприємств залежить від кількісної, якісної та структурної досконалості економічного потенціалу господарюючих суб'єктів. На сучасному етапі розвитку це функціонування є нестійким, а тому зумовлене великими втратами ресурсів у здійсненні реформ і складним фінансовим становищем підприємств. Є значні відмінності у фінансовому становищі підприємств у розрізі видів економічної діяльності.

Статистичні дані по Львівській області за 2017 рік свідчать [10], що майже половину виручки від реалізації у загальному доході області сформувала промисловість (42,9%), на другому місці – оптова та роздрібна торгівля – 37%. Зі значним відривом далі йдуть сільське, лісове та рибне господарства (4,6%), транспорт, складування та кур'єрська служба – 3,5% та інші види діяльності (рис. 1).

Водночас значний валовий дохід не гарантує успішного фінансового результату, оскільки

Рис. 1. Розподіл виручки від реалізації продукції (товарів, послуг) за видами діяльності у Львівській області у 2017 році

промисловість, що займає лідируючі позиції на Львівщині, є менш прибутковою, ніж торгівля. А будівництво у 2017 році взагалі виявилося збитковим.

На рис. 2. видно, що збитковими також були професійна наукова та технічна діяльність, операції з нерухомим майном та сфера транспорту і кур'єрської доставки. Сільське господарство продемонструвало понад 1,1 млрд. грн. прибутку поряд із промисловістю – 1,4 млрд. грн. та торгівлею – понад 2,4 млрд. грн.

У таблиці 1 наведено основні економічні показники діяльності підприємств Львівщини у 2017 році., на основі яких були побудовані рисунки 1 та 2. У розділі «промисловість» видно, що домінує переробна промисловість із позитивним фінансовим результатом 3,7 млрд. грн., однак решта видів промисловості, зокрема добувна промисловість та діяльність із транспортування електроенергії, водопостачання, є надзвичайно збитковими.

Це свідчить не лише про специфіку галузей, але і про проблеми у фінансовому менеджменті та неефективність прийнятих фінансових рішень [9].

Можна стверджувати, що важливим чинником у ефективності господарювання в тій чи іншій галузі стає необхідність постійного використання і вдосконалення економічного потенціалу до необхідного рівня. Це повинно давати можливість підприємству ефективно застосовувати свої ресурси, а значить, сприяти поглинанню зовнішніх і внутрішніх дестабілізуючих факторів, що є свідченням стійкості функціонування [4].

Першочерговим етапом у покращенні фінансового стану підприємства є пошук оптимального співвідношення власного і позикового капіталу. Велике значення для стійкого фінансового забезпечення підприємства має власний капітал. Чим більша частка власного капіталу і менша позикового, тим менший фінансовий ризик має підприємство. Але, як показує практика, ефективність використання позикового капіталу вища, ніж ефективність використання власного.

Це пояснюється низкою причин: позикові кошти беруться з визначеною метою і сам факт отримання позикових коштів стимулює позичальника до досягнення своєї мети і повернення боргу; позикові кошти беруться під певний відсоток, що ще більше підвищує відповідальність перед кредитором за повернення боргу; юридичне оформлення документів про строковість надання позичених коштів означає юридичну і матеріальну відповідальність за їх повернення [3].

В умовах конкурентного середовища актуальності набуває оптимізація збутової політики підприємства. Збутова політика передбачає вибір способів та каналів збуту продукції (прямий маркетинг, торгові представники, діючі торгові організації). Кожний канал характеризує відповідний йому рівень збуту та витрат. Підприємству необхідно активізувати політику в галузі маркетингу з метою просування своєї продукції, яка фактично за рахунок високої якості та ціни, нижчої від середньогалузевої, є конкурентоспроможною.

Важливими для вирішення є питання реклами, упаковки, випуску високоякісної продукції, фірмова торгівля, стимулювання збуту різними шляхами. Формуючи канали розподілу продукції, підприємство мусить знайти відповіді на низку питань: який канал розподілу забезпечить найкраще охоплення

Рис. 2. Фінансові результати підприємств Львівської області у 2017 році за видами діяльності

Таблиця 1

Обсяги реалізації та фінансовий результат діяльності підприємств у розрізі видів економічної діяльності Львівської області у 2017 році

Вид економічної діяльності	Обсяг реалізованої продукції, млн. грн.	Структура реалізації, %	Фінансовий результат, млн. грн.
Сільське, лісове та рибне господарство	12201,9	4,65	1155,6
Промисловість, у. т. ч.	112522,4	42,90	1422,9
добувна промисловість і розроблення кар'єрів	3379,4		–85,4
переробна промисловість	68452,8		3789,7
постачання електроенергії, газу, пари та кондиційованого повітря	38435,5		–2021,4
водопостачання; каналізація, поводження з відходами	2254,7		–260,0
Будівництво	11501,7	4,38	–517,3
Оптова та роздрібна торгівля; ремонт автотранспортних засобів і мотоциклів	97106,1	37,02	2489,6
Транспорт, складське господарство, поштова та кур'єрська діяльність	9201,9	3,51	–65,9
Тимчасове розміщування й організація харчування	2112,8	0,81	239,1
Інформація та телекомунікації	5539,9	2,11	479,3
Фінансова та страхова діяльність	423,4	0,16	17,4
Операції з нерухомим майном	4600,2	1,75	–278,0
Професійна, наукова та технічна діяльність	2235,5	0,85	–540,1
Діяльність у сфері адміністративного та допоміжного обслуговування	2988,8	1,14	152,3
Освіта	185,6	0,07	16,6
Охорона здоров'я та надання соціальної допомоги	1285,2	0,49	26,1
Мистецтво, спорт, розваги та відпочинок	246,4	0,09	–36,0
Інші послуги	153,4	0,06	15,9
Разом по області	262305,20	100,00	4577,50

цільового ринку, який канал розподілу буде краще задовольняти потреби споживачів цільового ринку, який канал розподілу дасть підприємству найбільший прибуток [5].

Фінансовий стан підприємства залежить від результатів його виробничої, комерційної та фінансово-господарської діяльності. Він не може бути стійким, якщо підприємство не отримує прибутку, який необхідний для безперебійної діяльності установи та на зміцнення матеріально-технічної та соціальної сфери підприємства. Пошук альтернативних джерел фінансування можливий за загального аналізу всіх складових частин діяльності підприємства [6].

Головне завдання оцінки фінансового стану підприємства – своєчасно виявити й усунути недоліки у фінансовій діяльності, знайти управлінські рішення для поліпшення фінансового стану підприємства та уникнути його банкрутства [6].

Враховуючи усі можливі проблеми фінансового стану підприємства в умовах фінансової кризи, а також необхідність стабілізації фінансової стійкості підприємств в умовах фінансової нестабільності, варто вжити таких заходів:

– усунути зовнішні та внутрішні фактори банкрутства та врегулювати рівень незавершеного виробництва на підприємстві;

– вжити локальних заходів з удосконалення фінансового стану та забезпечити фінансове становище підприємства в середньостроковій перспективі;

– поступово погасити старі боргові зобов'язання та скоротити витрати до мінімально допустимого рівня, використовуючи енерго- і ресурсоощадні заходи;

– створити стабільну фінансову базу і забезпечити оптимальну структуру балансу та фінансових результатів для подолання зовнішнього впливу [7].

Саме за таких умов можна забезпечити систему моніторингу кожної із складових частин економічної стійкості підприємства, яка змогла б дати можливість оптимізувати її відповідно до перспектив розвитку.

Моніторингом можна виявити недостатній рівень фінансової стійкості підприємства, а тому й здійснити відповідні дії:

– оптимізувати рух фінансових ресурсів підприємства і врегулювати фінансові відносини, які виникають під час відносин між суб'єктами господарювання, з метою ефективного їхнього розподілу;

– розробити відповідну фінансову стратегію підприємства, враховуючи особливості його діяльності;

– розробити проекти поточних і прогнозованих фінансових планів, балансів та бюджетних коштів;

– розрахувати прогнозовані показники реалізації продукції (збуту товарів) і планів капіталовкладень, собівартості продукції тощо;

– визначити джерела фінансування господарської діяльності, а також проаналізувати бюджетне фінансування, довго- та короткострокове кредитування тощо [8].

Висновки з проведеного дослідження. Таким чином, можна визначити, що фінансовий стан – це одна з найважливіших характеристик діяльності кожного підприємства, а пошук шляхів покращення фінансового стану – це важлива складова частина управлінської діяльності.

Аналіз фінансового стану підприємства дає якісну та кількісну інформацію про його діяльність, яка необхідна для багатьох суб'єктів ринку. Комплексна оцінка фінансового стану підприємства передбачає визначення економічного потенціалу суб'єкта, дає змогу забезпечити ідентифікацію його місця в конкурентних ринкових умовах.

Основними заходами, які спрямовані на покращання фінансового стану підприємства, є:

– вивчення попиту на продукцію, що випускається, з метою розширення ринку;

– розроблення відповідної стратегії для підвищення фінансового становища підприємства;

– аналіз усіх конкурентів у цьому сегменті ринку;

– визначення альтернативних каналів збуту продукції;

– аналіз складових частин собівартості продукції і визначення шляхів її зниження;

– погашення дебіторської та кредиторської заборгованостей;

– вивчення альтернативних джерел фінансування;

– аналіз мінімізації усіх можливих витрат підприємства;

– контроль за діяльністю та фінансовим станом підприємства.

Отже, покращення фінансового стану підприємства в ринкових умовах можливе шляхом підвищення результативності розміщення та використання ресурсів підприємства.

При цьому забезпечується розвиток виробництва чи інших сфер діяльності на основі зростання прибутку й активів, за збереження платоспроможності та кредитоспроможності.

Задовільний фінансовий стан є найважливішою характеристикою діяльності підприємства, яка відображає конкурентоспроможність підприємства та його потенціалу у діловому співробітництві, оцінює, якою мірою гарантовані економічні процеси самого підприємства та його партнерів за фінансовими та іншими відносинами.

Ясна річ, що в стійкому фінансовому стані заінтересоване передусім саме підприємство. Однак стійкий фінансовий стан будь-якого підприємства формується в процесі його відносин із постачальниками, покупцями, акціонерами, банками та іншими юридичними і фізичними особами.

Тому необхідно систематично, детально і в динаміці аналізувати фінанси підприємства, оскільки від поліпшення фінансового стану підприємства залежить його економічна перспектива.

Проте потрібно звернути увагу на те, що для кожного підприємства необхідно вибирати індивідуальні шляхи для покращення фінансового стану та здійснення аналізу відповідних показників його фінансово-економічної діяльності. Варто зазначити, що потрібно застосовувати зарубіжний досвід, врахувавши специфіку нинішньої економічної ситуації в Україні, інакше механічне копіювання чужої практики може тільки зашкодити.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Обущак Т.А. Сутність фінансового стану підприємства. *Актуальні проблеми економіки.* 2017. №9. С. 92–98

2. Карпенко Г.В. Шляхи удосконалення фінансового стану підприємства. *Економіка держави.* 2018. №1. С. 61–62.

3. Фінанси різних форм бізнесу. *Державний вищий навчальний заклад «Українська академія банківської справи Національного банку України».* Суми, 2015. URL: https://essuir.sumdu.edu.ua/bitstream (дата звернення: 28.08.2019).

4. Бугай В. Аналіз та оцінка фінансової стійкості підприємства. *Держава та регіони.* 2018. №1. С. 34–39.

5. Ільченко О.С. Математична модель фінансового стану на основі системи балансових рівнянь. *Економіст.* 2016. №3. С. 38–41.

6. Аверіна М.Ю. Аналіз та оцінка фінансового стану підприємства: шляхи покращення. *Актуальні проблеми економіки.* 2017. №9. С. 92–100.

7. Череп А.В. Проблеми визначення фінансового стану підприємств в умовах фінансової кризи. *Економіка і суспільство.* 2018. №6. С. 233–236.

8. Ареф'єва О.В. Економічна стійкість підприємства: сутність, складові та заходи з її забезпечення. *Актуальні проблеми економіки.* 2018. №8. С. 83–90.

9. Сич О.А. Дзьоба В.Б. Формування сучасних механізмів фінансового планування на машинобудівних підприємствах. *Науковий вісник національного лісотехнічного університету України: Збірник науково-технічних праць.* 2011, Вип. 21 Ч. 1. С. 274–283.

10. Діяльність суб'єктів господарювання Львівської області 2017: статистичний збірник / за ред. С. Зимовіної, Львів : Головне управління статистики у Львівській області, 149 с.

REFERENCES:

1. Obuschak T.A. (2017) Sutnist finansovoho stanu pidpryiemstva [The essence of the financial condition of the enterprise]. *Current problems of the economy*, vol. 9, pp. 92–98.

2. Karpenko G.V. (2018) Shliakhy udoskonalennia finansovoho stanu pidpryiemstva [Ways of improving the financial condition of the company]. *Economy of the state,* vol. 1, pp. 61–62.

3. State Higher Education Institution "Ukrainian Banking Academy of the National Bank of Ukraine" (2015) *Finansy riznykh form biznesu* [Finances of various forms of business], Sumy: State Higher Education Institution "Ukrainian Banking Academy of the National Bank of Ukraine" (accessed 28 August 2019).

4. Bugai V., Omelchenko V. (2018) Analiz ta otsinka finansovoi stiikosti pidpryiemstva [Analysis and evaluation of financial stability of the enterprise]. *State and regions*, vol. 1, pp. 34–39.

5. Ilchenko O.S., Nizkov O.P., Haustov V.V. (2016) Matematychna model finansovoho stanu na osnovi systemy balansovykh rivnian [Mathematical model of financial condition based on the system of balance equations]. *Economist*, vol. 1, pp. 38–41.

6. Averina M. (2017) Analiz ta otsinka finansovoho stanu pidpryiemstva: shliakhy pokrashchennia [Analysis and evaluation of the financial state of the enterprise: ways to improve]. *Current problems of the economy*, vol. 9, pp. 92–100.

7. Cherep A.V. (2018) Problemy vyznachennia finansovoho stanu pidpryiemstv v umovakh finansovoi kryzy [Problems of determining the financial status of enterprises in the financial crisis]. *Economy and society,* vol. 6, pp. 233-236.

8. Arefyeva O.V. (2018) Ekonomichna stiikist pidpryiemstva: sutnist, skladovi ta zakhody z yii zabezpechennia [Economic stability of the enterprise: essence, components and measures for its maintenance].*Current problems of the economy*, vol. 8, pp. 83–90.

9. Sych O.A. (2011) Formuvannia suchasnykh mekhanizmiv finansovoho planuvannia na mashynobudivnykh pidpryiemstvakh [Formation of modern financial planning mechanisms at machine-building enterprises], *Scientific Bulletin of the National Forestry University of Ukraine: Collection of scientific and technical works*, vol. 21.1, pp. 274–283.

10. Main Department of Statistics in Lviv Oblast (2018) *Diialnist subiektiv hospodariuvannia Lvivskoi oblasti 2017* [Activities of economic entities of Lviv region 2017], Lviv: Main Department of Statistics in Lviv Oblast.

Sych Olga
Candidate of Economic Sciences,
Senior Lecturer at Department of State and Local Finances
Lviv National University of Ivan Franko
Mushynskyi Andrii
Master's Degree Seeking Applicant
Lviv National University of Ivan Franko

THE IMPROVEMENT OF THE FINANCIAL CONDITION OF THE ENTERPRISE IN THE TERMS OF CURRENT ECONOMIC SITUATION

The purpose of the article. Functioning in a market economy as a business entity, each enterprise should ensure a state of its financial resources, for which it would stably maintain the ability to continuously discharge its financial obligations to its business partners, the state, owners, and employees.

The financial condition is the most important characteristic of business activity and reliability of the enterprise. It determines the competitiveness of the enterprise and its potential in business cooperation is a guarantor of the effective realization of economic interests of both the enterprise itself and its partners. Therefore, in the conditions of a market economy, the interest of economic process participants to objective and probable information about the financial status and business activity of the economy increased significantly. All these aspects make the chosen research topic relevant.

Methodology. Since the enterprise is one of the important elements of a market economy and a condition for successful development of modern society, this issue is studied in the writings of various scholars. In Ukraine, with the worsening of the economic and political situation, problems of functioning of enterprises become especially urgent. Effective resolution of such problems contributes to further economic development and improvement of the welfare of the population.

Results. The financial condition of the enterprise depends on the results of its production, commercial and financial and economic activities. It should be noted that the financial condition of the enterprise cannot be stable if it does not receive profits in the amount that provide the necessary increase in financial resources aimed at strengthening the material and technical base of the enterprise and their social sphere. The search for reserves that can be used to improve the financial condition of the enterprise is carried out by a thorough analysis of all components of its activities.

Satisfactory financial condition is an essential characteristic of the enterprise's activity, which reflects the competitiveness of the enterprise and its potential for business cooperation, evaluates the extent to which the economic processes of the enterprise and its partners are guaranteed by financial and other relations.

Practical implications. The first step in an improved enterprise is to find the best combination of ownership and positive capital. Equity is of great importance for every other enterprise. The smaller the equity and the less positive, the less important is the enterprise. But, as it is implemented, they effectively execute positive capital, which reduces the owner's efficiency.

Improving the financial condition of an enterprise in market conditions is possible by increasing the efficiency of placement and use of enterprise resources.

This ensures the development of production or other areas of activity based on the growth of profits and assets, while maintaining solvency and creditworthiness.

Value/originality. In our work we have considered the issues of functioning of enterprises and their financial status. Analyzing the directions of improvement of the state of enterprises, we face some difficulties both from the legislation and from the economic and political situation in Ukraine. Challenges and problematic issues outline the prospects for further development of enterprise functioning. In particular, the opportunity to choose individual ways to improve the financial position and to analyze the relevant indicators of its financial and economic activities.

ЕФЕКТИВНІСТЬ ТА ПРИБУТКОВІСТЬ: ТЕОРЕТИЧНИЙ АСПЕКТ
EFFICIENCY AND PROFITABILITY: THEORETICAL ASPECT

УДК 332.146
https://doi.org/10.32843/infrastruct36-45

Стригуль Л.С.
к.е.н., доцент,
доцент кафедри
економічного аналізу та обліку
Національний технічний університет
«Харківський політехнічний інститут»
Тур Г.Є.
студент
Національний технічний університет
«Харківський політехнічний інститут»
Нгуєн Т.М.Х.
студент
Національний технічний університет
«Харківський політехнічний інститут»

У статті розглянуті питання теоретичного узагальнення та систематизації підходів щодо визначення економічної сутності категорій "ефективність" та "прибутковість" і виокремлення або, навпаки, поєднання спільних рис і характеристик щодо їхніх сутнісних ознак з урахуванням відмінностей та визначення рівня підпорядкованості категорій. Ефективність як економічна категорія відображає дію об'єктивних економічних законів, яка проявляється в результативності виробництва, тобто в прибутковості діяльності загалом. Прибутковість є основою економічної ефективності діяльності, що відображає кінцевий корисний ефект від застосування засобів виробництва і живої праці, а також сукупних їхніх внесків. Категорії «ефективність» та «прибутковість» є багатозначними та багатовимірними. Проведені дослідження визначень ефективності та прибутковості мають теоретико-практичну значущість щодо удосконалення визначення категорій та їхньої підпорядкованості, що дає змогу одержати комплексне уявлення за всіма аспектами на засадах розрахунку відповідних показників прибутковості, що і створює підґрунтя для об'єктивного оцінювання ефективності.

Ключові слова: *ефективність, прибутковість, категорія, поняття, комплексний підхід, ресурсний підхід.*

В статье рассмотрены вопросы теоретического обобщения и систематизации подходов к определению экономической сущности категорий «эффективность» и «прибыльность» и выделению или, наоборот, сочетанию общих черт и характеристик по их сущностных признакам с учетом различий и определения уровня подчиненности категорий. Эффективность как экономическая категория отражает действие объективных экономических законов, которое проявляется в результативности производства, то есть в доходности деятельности в целом. Прибыльность является основой экономической эффективности деятельности, в целом отражает конечный полезный эффект от применения средств производства и живого труда, а также совокупных их вложений. Категории «эффективность» и «прибыльность» являются многозначными и многомерными. Проведенные исследования определений эффективности и прибыльности имеют теоретико-практическую значимость касательно совершенствования определения категорий и их подчиненности, позволяет получить комплексное представление по всем аспектам на основе расчета соответствующих показателей прибыльности, что создает почву для объективной оценки эффективности.

Ключевые слова: *эффективность, прибыльность, категория, понятие, комплексный подход, ресурсный подход.*

The article deals with issues of theoretical generalization and systematization of approaches to defining the economic essence of the concepts of efficiency and profitability and isolation, or, conversely, a combination of common features and characteristics on their essential features taking into account differences and to determine the level of subordination of categories. The economic efficiency of economic entities, regardless of their organizational and legal form and area of operation, depends on the level of provision of enterprises with the resources and financial potential, their rational ratio and effective use in the process of economic activity. Efficiency as an economic category reflects the action of objective economic laws, which is manifested in the efficiency of production is in the profitability of the activity as a whole. Profitability is the basis of economic efficiency of the activity, as a whole reflects the ultimate beneficial effect of the use of means of production and living labor, as well as their total investment. The profitability of an enterprise is the most important criterion for the activity of any enterprise, since in the absence of strategic directions of development and the proper level of profitability, the enterprise can gradually lose liquidity and eventually go bankrupt, and ensuring the profitability of the enterprise is an indicator of the stabilizing effect of its development. The categories "efficiency" and "profitability" are multifaceted and multidimensional, so many domestic and foreign scientists pay attention to this issue. Thus, the study of the features of determining and highlighting the essential elements of filling the categories of "efficiency" and "profitability", taking into account the features of their application in the financial analysis of complex economic phenomena and processes, is a timely and relevant task. The conducted studies of the definitions of efficiency and profitability have theoretical and practical significance for improving the definition of categories and their subordination, allows to obtain a comprehensive view on all aspects, based on the calculation of the relevant indicators of profitability, and creates the ground for an objective evaluation of efficiency.

Key words: *efficiency, profitability, category, concept, integrated approach, resource approach.*

Постановка проблеми. Ефективне функціонування національної економіки України в ринкових умовах об'єктивно зумовлює підвищення економічної ефективності та прибутковості діяльності на основі впровадження інновацій, ефективних форм господарювання й управління виробництвом, активізації підприємництва.

Економічна ефективність суб'єктів господарювання, незалежно від їхньої організаційно-правової форми і галузі функціонування, залежить від рівня забезпеченості підприємств ресурсним та фінансовим потенціалом, їх раціонального співвідношення та ефективного використання у процесі господарської діяльності. Ефективність виробництва як економічна категорія відображає дію об'єктивних економічних законів, яка проявляється в результативності виробництва, тобто в прибутковості діяльності загалом. Прибутковість є основою економічної ефективності діяльності, що відображає кінцевий корисний ефект від застосування засобів виробництва і живої праці, а також сукупних їхніх внесків. Прибутковість підприємства є найважливішим критерієм діяльності будь-якого підприємства, оскільки за відсутності стратегічних напрямів розвитку та належного рівня прибутковості підприємства можуть поступово втрачати ліквідність і зрештою банкрутувати, а забезпечення прибутковості підприємства є показником стабілізаційного ефекту його розвитку. Категорії «ефективність» та «прибутковість» є

багатозначними та багатовимірними, тому чимало вітчизняних та зарубіжних учених приділяють увагу саме цьому питанню.

Виходячи з цього, виникає об'єктивна необхідність поглибленого дослідження наявних підходів щодо визначення та сучасного сутнісного наповнення категоріальним змістом понятійного апарату «ефективність» та «прибутковість» з урахування рівнів підпорядкованості, яке повинно мати системний та обґрунтований характер, зумовлений специфікою та логікою наукового дослідження та врахуванням певних особливостей сучасного стану функціонування і виду діяльності окремих підприємств. Таким чином, дослідження особливостей визначення та виокремлення сутнісних елементів наповнення категорій «ефективність» та «прибутковість» з урахуванням особливостей їх застосування у фінансовому аналізі складних економічних явищ та процесів є своєчасним та актуальним завданням.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Науково обґрунтовані теоретико-методологічні аспекти сутності та шляхів підвищення економічної ефективності та прибутковості діяльності суб'єктів господарювання висвітлені в наукових працях В.В. Іванієнко, В.В. Ковальова, О.М. Волкова, Н.П. Іващенко, В.І. Лямець, А.Д. Тевяшева, К.Р. Макконнелла, П.А. Орлова, Л.І. Федулова та багатьох інших.

Невирішені складники загальної проблеми. Незважаючи на велику кількість і різноманітність досліджень, сутність економічної ефективності та прибутковості діяльності в ринкових умовах господарювання не досить чітко визначені. Виходячи з цього, необхідно проаналізувати спільне та відмінне найбільш відомих категорій у сучасних умовах розвитку науки в її нерозривному взаємозв'язку з економічними реаліями суб'єктів господарювання та на підставі отриманих результатів зробити висновки щодо їх підпорядкованості.

Незважаючи на велику кількість робіт із зазначеної проблематики, залишаються ще не досить опрацьованими питання, що стосуються процесу систематизації визначень ефективності та прибутковості діяльності.

Постановка завдання. Мета дослідження полягає в теоретичному узагальненні та систематизації підходів щодо визначення економічної сутності понять ефективності та прибутковості та виокремлення або, навпаки, поєднання спільних рис і характеристик щодо їхніх сутнісних ознак з урахуванням відмінностей та визначенням рівня підпорядкованості категорій.

Виклад основного матеріалу дослідження. Ефективність виробництва визначається наявністю, станом усіх факторів виробництва: земельних та трудових ресурсів, основних виробничих і оборотних засобів. Збільшити виробництво продукції до повного задоволення потреби населення неможливо без всебічного прискорення розвитку підприємства [1, с. 34].

Прибутковість – це показник, який характеризує ефективність діяльності підприємства з погляду здатності його приносити прибуток та забезпечувати ефективне відтворення використаних ресурсів [2, с. 190].

Велике розмаїття підходів до сутності категорії «ефективність» зумовлює необхідність здійснити більш глибоке дослідження і сформулювати комплексне визначення з урахуванням часової хронології та відповідних відмінностей. Визначення поняття «ефективність» різними авторами наведено в таблиці 1.

На основі наведених тлумачень стає очевидним, що більшість авторів у своїх формулюваннях ефективності розуміють цю категорію як відношення ефекту до витрат або ресурсів, що були витрачені на його отримання. Тобто критерії ефективності формуються на основі витратного і ресурсного підходів. Витратний підхід відображає ефект, одержаний з кожної одиниці сукупних витрат або окремо витрат живої чи упредметненої праці. Ресурсний підхід покликаний характеризувати ефективність використання ресурсів: трудових, матеріальних, фінансових. Наприклад, як відзначають В.В. Ковальов і О.М. Волкова [5, с. 302], ефективність – це показник, який відображає певне співвідношення результативності ресурсних можливостей і витрат.

З інших позицій розглядає ефективність Ю.П. Сурмін [8, с. 216], він визначає цю категорію як її критерій, а саме як досягнення встановлених системою цілей. Ми вважаємо, що функція досягнення мети має важливе значення у визначенні економічної ефективності; вона не суперечить витратному (ресурсному) підходу до визначення ефективності, але має більш складний характер, який більшою мірою відображає багатовимірність такої категорії. Л.І. Федулова [9, с. 406] розуміє ефективність як оптимальне співвідношення задоволеності потреб певних груп, яка залежить від ступеня реалізації інтересів учасників у процесі функціонування підприємства, при цьому саме узгодження інтересів та формування на їх основі комплексу цілей підприємства є у цьому підході головним завданням управління.

Американські автори більшою мірою розглядають ефективність як добуток продукції на одиницю матеріально-технічних ресурсів. К.Р. Макконнелл і С.Л. Брю зазначають, що економічна ефективність є співвідношенням між витратами ресурсів і виробленими в результаті їх використання обсягів товарів чи послуг; виробництво продукту визначеної вартості за найменшої затрати ресурсів; досягнення найбільшого обсягу виробництва товару чи послуги із застосуванням ресурсів визначеної вартості [3, с. 216].

Таблиця 1

Визначення поняття «ефективність», наведене різними вченими в певній часовій хронології

Автори	Визначення поняття
Макконнелл К.Р. [3, с. 217]	Ефективність є співвідношенням між витратами ресурсів і виробленими в результаті їх використання обсягами товарів чи послуг
Нусінов В.Я., Турило А.М., Темченко А.Г. [4, с. 105]	Ефективність є результативність, тобто результат діяльності (ефект), який одержує суспільство, підприємство або окрема людина на одиницю використаних (чи застосованих) ресурсів
Ковальов В.В., Волкова О.М. [5, с. 302]	Економічна ефективність – відносний показник, що порівнює отриманий ефект з витратами чи ресурсами, використаними для досягнення цього ефекту
Орлов П.А. [6, с. 221]	Ефективність – співвідношення результату або ефекту будь-якої діяльності і витрат, пов'язаних з її виконанням. Причому це може бути як співвідношення результату і витрат, так і співвідношення витрат і результатів діяльності
Падерін І.Д. [7, с. 91]	Сутність економічної ефективності підприємства полягає в економії всіх питомих витрат на виробництво продукції, що визначає його дохідність
Сурмін Ю.П. [8, с. 216]	Ефективність – показник успішності функціонування системи для досягнення встановлених цілей
Федулова Л.І. [9, с. 406]	Економічна ефективність – такий стан справ, за якого неможливо здійснити жодної зміни, яка більш повно задовольняє бажання однієї людини, не перешкоджаючи задоволенню бажань іншої людини
Іващенко Н.П. [10, с. 522]	Економічна ефективність – віддача у формі доходів різних ресурсів фірми, що знаходяться в її розпорядженні
Лямець В.І., Тевяшев А.Д. [11, с. 396]	Ефективність – це не просто властивість операції (процесу функціонування системи, що відбивається в її здатності давати певний ефект, а дієвість такої здатності, тобто результативність, співвіднесена з ресурсними витратами

Ефективність виробництва – це узагальнена економічна категорія, якісна характеристика якої відображається у високій результативності використання живої та уречевленої у засобах виробництва праці [12, с. 130]. Ефективність виробництва належить до числа ключових категорій ринкової економіки та безпосередньо пов'язана з досягненням кінцевої мети розвитку виробництва загалом і кожного підприємства зокрема [13, с. 398].

З огляду на хронологічний складник, за численними визначеннями вітчизняних економістів останніх часів, ефективність виступає як економічна категорія та відображає дію об'єктивних економічних законів, які проявляються в результативності діяльності. Тобто економічна ефективність показує кінцевий корисний ефект від застосування засобів виробництва і живої праці, а також сукупних їхніх внесків. Як економічна категорія критерій ефективності відображає основну мету виробництва та діяльності, сутність якої полягає в нерозривній єдності кількісної і якісної оцінки. Ефективність виробництва з кількісного боку характеризується системою економічних показників, між якими повинна бути відповідність.

Отже, аналіз категорії «ефективність» показав, що є різні підходи до її визначення. Переважає думка, згідно з якою ефективність – це відношення результатів до витрат (ресурсів), тобто так зване «традиційне» визначення. Залежно від підходу це поняття визначає результативність об'єктів (систем) різного рівня – суспільства, підприємства, системи управління. Таким чином, можна сформулювати таке визначення: «Ефективність діяльності підприємства – це комплексна характеристика, яка відображає ступінь використання ресурсних витрат, спроможність досягати поставлених цілей і стратегій та здатність до стійкої життєдіяльності у конкурентному ринковому середовищі. Характеристично вона відображає ступінь використання трудових, матеріальних, фінансових, природних та інших ресурсів, ступінь забезпечення позитивного результату (ефекту) господарювання в умовах конкурентного ринку та досягнення запланованих результатів з погляду поставлених перед системою чи її елементами цілей». Таким чином, ефективність діяльності підприємства є комплексною характеристикою існування соціально-економічної системи діяльності підприємства, і варто до її визначення застосовувати саме комплексний підхід, який включає сукупність критеріїв оцінки ефективності функціонування підприємства загалом, з урахуванням результативності його витрат, цільової результативності та рівня конкурентоспроможності на ринку. Таке саме велике розмаїття підходів є в науковій літературі і до сутності категорії «прибутковість», що дає підґрунтя та зумовлює необхідність здійснити дослідження і також сформулювати визначення з урахуванням часової хронології та відповідних відмінностей. Визначення поняття «прибутковість» різними авторами наведено в таблиці 2.

Отже, хронологічний аналіз останніх досліджень вченими-економістами поняття «прибутковість» показав, що це показник, який характеризує ефективність діяльності підприємства з погляду здатності його приносити прибуток та забезпечувати ефективне відтворення будь-яких вкладених та використаних ресурсів, тобто прибутковість слід розглядати як складник ефективності діяльності підприємства

Таблиця 2

Визначення поняття «прибутковість», наведене різними вченими в певній часовій хронології

Автори	Визначення поняття
Мочерний С.В. [14, с. 519]	*як показник ефективності* прибутковість суб'єкта треба розглядати з двох аспектів: по-перше, як прибутковість усього підприємства щодо всього авансованого капіталу, яка визначається нормою прибутку: відношенням річного прибутку до авансованого капіталу; по-друге, як прибутковість виготовлення окремої партії товарів, яка вимірюється відношенням прибутку до собівартості товарів
Хмелевський О.В. [15, с. 51]	*стан підприємства,* що вказує на його здатність здійснювати рентабельну діяльність, забезпечувати платоспроможність, генерувати прибуток, на основі чого забезпечувати стабільність зростання та майбутній інноваційно-інвестиційний розвиток
Антонюк Р.Р. [16, с. 32]	*стійке економічне явище,* що проявляється як підтверджена здатність підприємства генерувати позитивний фінансовий результат від здійснення як основної, так і всієї господарської діяльності, що полягає в перевищенні доходу над здійсненими витратами в розмірі, достатньому для ефективного подальшого функціонування
Огійчук М.Ф. [17, с. 52]	*вид ефективності,* що характеризує результативність діяльності економічних систем (підприємств, територій, національної економіки). Основною особливістю таких систем є вартісний характер засобів (видатків, витрат) досягнення цілей (результатів), а в деяких випадках і самих цілей (зокрема, одержання прибутку)
Осипова Т.В. [18, с. 83]	*як показник ефективності* … основою прибутковості є сам прибуток, який загалом і визначає результат фінансово-господарської діяльності підприємств як суб'єктів господарювання. Тому прибуток зображає її результати
Кучер Л.Ю. [19]	*як показник ефективності* між прибутком і прибутковістю є тісний діалектичний взаємозв'язок: прибуток – це показник для зображення економічного ефекту в абсолютних показниках, а прибутковість – показник для зображення економічної ефективності діяльності суб'єкта господарювання

і навіть більше, як складник системи показників, що відображають різні види ефективності діяльності залежно від напряму її дослідження.

Висновки з проведеного дослідження. Проведені дослідження визначень понятійного апарату ефективності мають теоретико-практичну значущість щодо удосконалення визначення категорії «ефективність діяльності підприємства» та «прибутковість», що дає змогу одержати комплексне уявлення про ефективність підприємства за всіма аспектами його діяльності загалом, на засадах розрахунку відповідних рівнів прибутковості, що й створює підґрунтя для його об'єктивного оцінювання.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Концеба С.М., Підлубна О.Д. Економічна ефективність виробництва продукції олійних культур у сільськогосподарських підприємствах. Економіка АПК. 2012. №2. С. 33–37.
2. Єпіфанова І.Ю. Гуменюк В.С. Прибутковість підприємства: сучасні підходи до визначення. Економіка і суспільство. Мукачівський державний університет. 2016. Вип. 3. С. 189–192.
3. Макконнелл К.Р. Брю С.Л. Экономикс. Принципы, проблемы и политика. Москва: Республика, 1992. Т. 2. 399 с.
4. Нусинов В.Я., Турило А.М., Темченко А.Г. Экономический анализ деятельности предприятий и объединений в промышленности: [учеб. пособие]. Кривой Рог: Минерал, 1999. 172 с.
5. Ковалев В.В., Волкова О.Н. Анализ хозяйственной деятельности предприятия. Москва: ПБОЮЛ, 2000. 424 с.
6. Орлов П.А. Экономика предприятия: учебное пособие. Харьков: РИО ХГЭУ, 2000. 401 с.
7. Падерин И.Д. Научные и практические аспекты повышения экономической эффективности современного предприятия. Вісник Академії економічних наук України. 2003. №1. С. 89–95.
8. Сурмин Ю.П. Теория систем и системный анализ: учебное пособие. Киев: МАУП, 2003. 368 с.
9. Федулова Л.І. Менеджмент організацій: підручник. Київ: Либідь, 2003. 448 с.
10. Иващенко Н.П. Экономика фирмы: учебник. Москва: ИНФРА, 2006. 528 с.
11. Лямець В.І., Тевяшев А.Д. Системний аналіз. Вступний курс. навч. посібник. Харків: ХНУРЕ, 2004. 448 с.
12. Пітик О.В. Грабовецький Б.Є. Маркетингова стратегія в управлінні виробництвом насіння соняшнику: монографія. Вінниця: ВНТУ. 2012. 156 с
13. Кирильчук С.П. Економіка підприємства: навч. посібник. Сімферополь. 2013. 444 с.
14. Мочерний С.В. Мочерна Я.С. Політична економія : навч. посібник. Київ : Знання, 2007. 684 с.
15. Хмелевський О.В. Оцінка якості прибутковості в інноваційно-інвестиційному розвитку підприємств машинобудування. Економіст. 2008. № 3. С. 50–53.
16. Огійчук М.Ф. Сутність прибутку та підходи до методики його визначення. Економіка АПК. 2009. № 6. С. 31–45.
17. Антонюк Р.Р. Прибутковість сільськогосподарських підприємств: природа категорії. Вісник Харківського національного технічного університету сільського господарства. 2012. № 126. С. 50–55.
18. Осипова Т.В. Теоретичні аспекти трактування прибутковості в сучасних умовах господарювання. Управління розвитком. 2012. № 1. С. 82–84.
19. Кучер Л.Ю. Науково-теоретичні підходи до інтерпретації дефініції «прибутковість». URL: http://khntusg.com.ua/files/sbornik/vestnik_99/06.pdf. (дата звернення: 22.10.2019).

REFERENCES:

1. Kontseba S.M., Pidlubna O.D. (2012) Ekonomichna efektyvnist vyrobnytstva produktsii oliinykh kultur u silskohospodarskykh pidpryiemstvakh [Economic efficiency of production of oilseeds in agricultural enterprises]. Ekonomika APK. no. 2, pp. 33–37.

2. Yepifanova I.Yu. Humeniuk V.S. (2016) Prybutkovist pidpryiemstva: suchasni pidkhody do vyznachennia [Enterprise profitability: current approaches to determination]. *Ekonomika i suspilstvo.* vol. 3, pp. 189–192.

3. Makkonnell K.R. Bryu S.L. (1992) Ekonomiks. Printsipy, problemy i politika [Economics. Principles, Problems and Policies]. Moscow: Respublika, vol. 2. (in Russian)

4. Nusinov V.Ya., Turilo A.M., Temchenko A.G. (1999) Ekonomicheskiy analiz deyatel'nosti predpriyatiy i ob»edineniy v promyshlennosti [Economic analysis of the activities of enterprises and associations in industry]. Krivoy Rog: Mineral. (in Russian)

5. Kovalev V.V., Volkova O.N. (2000) Analiz khozyaystvennoy deyatel'nosti predpriyatiya [Analysis of the economic activity of the enterprise]. Moscow: PBOYuL. (in Russian)

6. Orlov P.A. (2000) Ekonomika predpriyatiya [Enterprise economy]. Kharkiv: RIO KhGEU. (in Russian)

7. Paderin I.D. (2003) Nauchnye i prakticheskie aspekty povysheniya ekonomicheskoy effektivnosti sovremennogo predpriyatiya [Scientific and practical aspects of increasing the economic efficiency of a modern enterprise]. Visnik Akademii ekonomichnikh nauk Ukraini. no. 1. pp. 89–95.

8. Surmin Yu.P. (2003) Teoriya sistem i sistemnyy analiz [Systems theory and systems analysis]. Kyiv: MAUP. (in Russian)

9. Fedulova L.I. (2003) Menedzhment orhanizatsii [Management of Organizations]. Kyiv: Lybid. (in Ukrainian)

10. Ivashchenko N.P. (2006) Ekonomika firmy [Economics of the firm]. Moscow: INFRA. (in Russian)

11. Liamets V.I., Teviashev A.D. (2004) Systemnii analiz. Vstupnyi kurs. [System analysis. Introductory course]. Kharkiv: KhNURE. (in Ukrainian)

12. Pityk O.V. Hrabovetskyi B.Ye. (2012) Marketynhova stratehiia v upravlinni vyrobnytstvom nasinnia soniashnyku [Marketing strategy in the management of sunflower seed production]. Vinnytsia:VNTU. (in Ukrainian)

13. Kyrylchuk S.P. (2013) Ekonomika pidpryiemstva [Business Economics] Simferopol. (in Ukrainian)

14. Mochernyi S.V. Mocherna Ya.S. (2007) Politychna ekonomiia [The political economy]. Kyiv: Znannia. (in Ukrainian)

15. Khmelevskyi O.V. (2008) Otsinka yakosti prybutkovosti v innovatsiino-investytsiinomu rozvytku pidpryiemstv mashynobuduvannia. [Evaluation of the quality of profitability in the innovation-investment development of machine-building enterprises] *Ekonomist.* no. 3, pp. 50–53.

16. Ohiichuk M.F. (2009) Sutnist prybutku ta pidkhody do metodyky yoho vyznachennia. [The essence of profit and approaches to the method of determining it] *Ekonomika APK*. no. 6, pp. 31–45.

17. Antoniuk R.R. (2012) Prybutkovist silskohospodarskykh pidpryiemstv: pryroda katehorii. [Profitability of agricultural enterprises: the nature of the category] *Visnyk Kharkivskoho natsionalnoho tekhnichnoho universytetu silskoho hospodarstva*. no. 126, pp. 50–55.

18. Osypova T.V. (2012) Teoretychni aspekty traktuvannia prybutkovosti v suchasnykh umovakh hospodariuvannia. [Theoretical aspects of the interpretation of profitability in modern economic conditions] Upravlinnia rozvytkom. no. 1, pp. 82–84.

19. Kucher L.Yu. (2012) Naukovo-teoretychni pidkhody do interpretatsii definitsii «prybutkovist» [Scientific-theoretical approaches to the interpretation of the definition of «profitability»] Available at: http://khntusg.com.ua/files/sbornik/vestnik_99/06.pdf. (accessed 22 October 2019)

Strygul Larysa
Candidate of Economic Sciences, Associate Professor,
Senior Lecturer at Department of Economic Analysis and Accounting
National Technical University «Kharkiv Polytechnic Institute»
Tur Ganna
Student
National Technical University «Kharkiv Polytechnic Institute»
Nguyen Txi Mi Xan
Student
National Technical University «Kharkiv Polytechnic Institute»

EFFICIENCY AND PROFITABILITY: THEORETICAL ASPECT

The purpose of the article. The purpose of the study is to theoretically generalize and systematize approaches to determining the economic essence of concepts, efficiency and profitability, and highlighting, or, conversely, a combination of common features and characteristics according to their essential features, taking into account the differences, and determine the level of subordination of categories. Efficiency as an economic category reflects the effect of objective economic laws, which is manifested in the productivity of production is in the profitability of the activity as a whole. Profitability is the basis of economic efficiency, generally reflects the final beneficial effect of the use of means of production and living labor, as well as their total investment. The categories of "efficiency" and "profitability" are ambiguous and multidimensional, which is why many domestic and foreign scientists pay attention to this particular issue. Proceeding from this, there arises the objective need for an in-depth study of existing approaches to the definition and modern essential filling with the categorical content of the conceptual apparatus "efficiency" and "profitability" taking into account the levels of subordination, which should be systematic and justified in nature due to the specificity and logic of scientific research and taking into account certain features the current state of functioning and type of activity of individual enterprises. Thus, the study of the features of determining and highlighting the essential elements of filling the categories of "efficiency" and "profitability", taking into account the features of their application in the financial analysis of complex economic phenomena and processes, is a timely and relevant task.

Methodology. When conducting the research, the following methods were used: observation and comparison, theoretical generalization, chronological grouping, comparison; For clarity, the results of the study are displayed using the tabular method.

Results. It is proved that efficiency acts as an economic category and reflects the effect of objective economic laws that are manifested in the performance of activities. That is, economic efficiency shows the final beneficial effect of the use of the means of production and living labor, as well as their total investment, which is quantitatively characterized by a system of economic indicators, between which there must be a correspondence. It was found that the prevailing point of view is that efficiency is the ratio of results to costs (resources), that is, the so-called "traditional" definition. Thus, the efficiency of an enterprise is a comprehensive characteristic of the existence of a socio-economic system of enterprise activity and it is worth applying a comprehensive approach to its determination, which includes a set of criteria for evaluating the effectiveness of the enterprise as a whole, taking into account the effectiveness of its costs, targeted performance and the level of competitiveness in the market. It is proved that "profitability" is an indicator characterizing the efficiency of an enterprise in terms of its ability to make a profit and ensure the efficient reproduction of any invested and used resources, that is, profitability should be considered as a component of the efficiency of an enterprise and even more than a component of a system of indicators reflecting various types of performance, depending on the direction of its research.

Practical implications. The studies of the definitions of the conceptual apparatus of efficiency have theoretical and practical significance in improving the definition of the category "enterprise performance" and "profitability", which allows you to get a comprehensive idea of the effectiveness of the enterprise in all aspects of its activities as a whole, based on the calculation of the corresponding levels of profitability, and creates basis for its objective assessment.

МАРКЕТИНГОВІ ЗАХОДИ ЩОДО МОДЕРНІЗАЦІЇ ОБСЛУГОВУВАННЯ У БАНКІВСЬКІЙ СИСТЕМІ УКРАЇНИ

MARKETING MEANS FOR THE MODERNIZATION OF SERVICES IN THE BANKING SYSTEM OF UKRAINE

УДК 339.138:336.71
https://doi.org/10.32843/infrastruct36-46

Філіпковська Л.О.
к.т.н., доцент,
доцент кафедри економіки
та маркетингу
Національний аерокосмічний
університет імені М.Є. Жуковського
«Харківський авіаційний інститут»
Уманська К.С.
студентка
Національний аерокосмічний
університет імені М.Є. Жуковського
«Харківський авіаційний інститут»

У статті розглянуто основні тенденції та проблеми застосування маркетингу в банківській діяльності. Проаналізовано особливості розвитку банківського маркетингу в Україні. Перераховано види діяльності банківських установ та надано рекомендації щодо поліпшення послуг за допомогою маркетингу. Проаналізовано витрати банків України на маркетингові заходи та рекламу. Охарактеризовано основні маркетингові стратегії в банківській сфері. Доведено, що раціональні засоби для реалізації цих стратегій засновані на використанні маркетингових інструментів під час надання цільового набору банківських послуг. Виявлено та обґрунтовано важливість у банківській сфері взаємодії з клієнтами, а саме встановлення контакту і визначення потреб клієнтів. Запропоновано подієвий маркетинг (івент-маркетинг) як спосіб залучення нових клієнтів, прямих продажів банківського продукту та активізації уваги цільової аудиторії. Практика банківського маркетингу – це крок до розвитку банківської системи України.
Ключові слова: *банківська установа, банківська послуга, банківський маркетинг, реклама, маркетингова стратегія, взаємодія з клієнтом, цільова аудиторія, подієвий маркетинг.*

В статье рассмотрены основные тенденции и проблемы применения маркетинга в банковской деятельности. Проанализированы особенности развития банковского маркетинга в Украине. Перечислены виды деятельности банковских учреждений и даны рекомендации по улучшению услуг с помощью маркетинга. Проанализированы расходы банков Украины на маркетинговые мероприятия и рекламу. Охарактеризованы основные маркетинговые стратегии в банковской сфере. Доказано, что рациональные средства для реализации этих стратегий основаны на использовании маркетинговых инструментов при предоставлении целевого набора банковских услуг. Выявлена и обоснована важность в банковской сфере взаимодействия с клиентами, а именно установление контакта и выявление потребностей клиентов. Предложен событийный маркетинг (ивент-маркетинг) как способ привлечения новых клиентов, прямых продаж банковского продукта и активизации внимания целевой аудитории. Практика банковского маркетинга – это шаг к развитию банковской системы Украины.
Ключевые слова: *банковское учреждение, банковская услуга, банковский маркетинг, реклама, маркетинговая стратегия, взаимодействие с клиентом, целевая аудитория, событийный маркетинг.*

The development of the banking system in Ukraine proceeds in a crisis in the financial market. In this regard, the management of banks needs to review the program of activities and the tools with which the bank seeks to attract and retain its potential customers. New methods proposed by Western experts for organizing the economic relations of the Ukrainian banking market are associated with banking marketing tools. The main trends and problems of the use of marketing in banking are considered. The features of the development of banking marketing in Ukraine are analyzed. The types of activities of banking establishments are listed. In order to study the need for banking services and implement customer acquisition, a widespread use of marketing is proposed. The expenses of banks of Ukraine on marketing activities and advertising are analyzed. The main marketing strategies in the banking sector are described. It has been proved that rational means for implementing these strategies are based on the use of marketing tools in providing a targeted set of banking services. Based on statistical data on the activities of Ukrainian banks, the trends in the choice of banking services in 2019 are determined, namely: the use of card products, promotional conditions, lending and affiliate programs. Marketing recommendations for improving banking services are provided. The importance of interacting with customers in the banking sector has been identified and justified, namely: establishing contact and determining customer needs. Event marketing is proposed as a way to attract new customers, direct sales of a banking product and increase the attention of the target audience. Event marketing techniques are five times more effective than traditional mailing campaigns and standard phone offers. Using a marketing approach to expanding the banking services market is based on the mechanism of formation of banking resources. The introduction of scientific achievements in the organization of banking services provides continuous updating and improvement of banking products, as well as the use of new technologies for the provision of banking services. The practice of banking marketing is a step towards the development of the banking system of Ukraine.
Key words: *banking establishment, banking service, banking marketing, advertising, marketing strategy, customer interaction, target audience, event marketing.*

Постановка проблеми. Сьогодні в Україні існує понад 80 банківських установ [1]. Цілями їхньої діяльності є залучення клієнтури, розширення сфери збуту своїх послуг, завоювання банківського ринку та зростання одержуваного прибутку.

Розвиток банківської системи у світі протікає в умовах кризи на фінансовому ринку і зростаючої конкуренції між комерційними, а також між ними й державними банками. У зв'язку із цим у керівництва банків виникає необхідність перегляду програми здійснення діяльності та інструментів, за допомогою яких банк буде прагнути залучити й утримати своїх потенційних клієнтів.

Пропоновані західними фахівцями нові методи організації економічних відносин українського банківського ринку пов'язані з інструментами банківського маркетингу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Особливості банківського маркетингу висвітлено в роботах як зарубіжних, так і вітчизняних сучасних учених. Великий внесок зробили зарубіжні вчені: Р. Едмістер, Е. Дж. Долан, А.М. Тавас, І.О. Спіцин, Я.О. Спіцин, Г.І. Кравцова, Н.К. Василенко.

Слід відзначити дослідження вітчизняних фахівців [2–5]. М.Ю. Веселовою проаналізовано сучасні тенденції у розвитку комплексу маркетингу

українського банку з активним використанням Інтернету. С.М. Козьменко, Т.А. Васильєва, С.В. Леонов розглянули питання втілення інновацій у маркетингову діяльність банківської установи.

В.Г. Костогриз, В.А. Шпильова, Н.О. Слободянюк та О.М. Семенівська дослідили основні інструменти банківського маркетингу, особливу увагу зосереджено на сучасних маркетингових комунікаціях, установлено важливість забезпечення банками індивідуального підходу до обслуговування наявних та залучення нових клієнтів.

Проте недостатньо приділено уваги такій характеристиці маркетингової діяльності банківських установ, як зв'язок споживача з наданими послугами, що сприятиме підвищенню конкурентоспроможності банків.

Постановка завдання. Цілями статті є розгляд основних тенденцій та проблем застосування маркетингу в банківській діяльності, а також визначення сутності маркетингових заходів щодо модернізації обслуговування у вітчизняній банківській системі.

Зроблені дослідження мають намір довести ідею, що українським банкам потрібно намагатися розвивати й адаптувати сучасні маркетингові інструменти, використовувані банківськими фахівцями за кордоном.

Виклад основного матеріалу дослідження. Сфера банківських послуг має свою специфіку.

За даними Асоціації українських банків [6], у нашій країні діє 82 організації, що пропонують послуги на банківському ринку.

Щодо комерційних банків на рис. 1 показано динаміку їх кількості в Україні.

Країни світу з такою ж територію, як Україна, мають більше банків. Однак стійкість банків і гарантії клієнтам залежать не від кількості банків, а від якості їхньої діяльності.

У системі економічних відносин українського та зарубіжного банківських ринків одним зі складників виступає банківський маркетинг. Для підвищення ефективності діяльності банки вдаються до вдосконалення маркетингових інструментів, що сприяє зростанню їх надійності, фінансової стабільності та конкурентоспроможності.

У загальному розумінні банківська діяльність – це використання грошей у різних формах, якостях і проявах: гроші підприємств, гроші комерційних та державних банків, гроші центрального банку, у формі готівки або платіжно-розрахункових документів, а також плата за їх отримання.

Ринок банківських послуг уважається специфічним. Він відрізняється від інших ринків особливостями відносин та роллю державного регулювання.

Банківська послуга спрямована на оптимальне забезпечення потреб клієнтів й отримання прибутку банком. Фактично банківську послугу

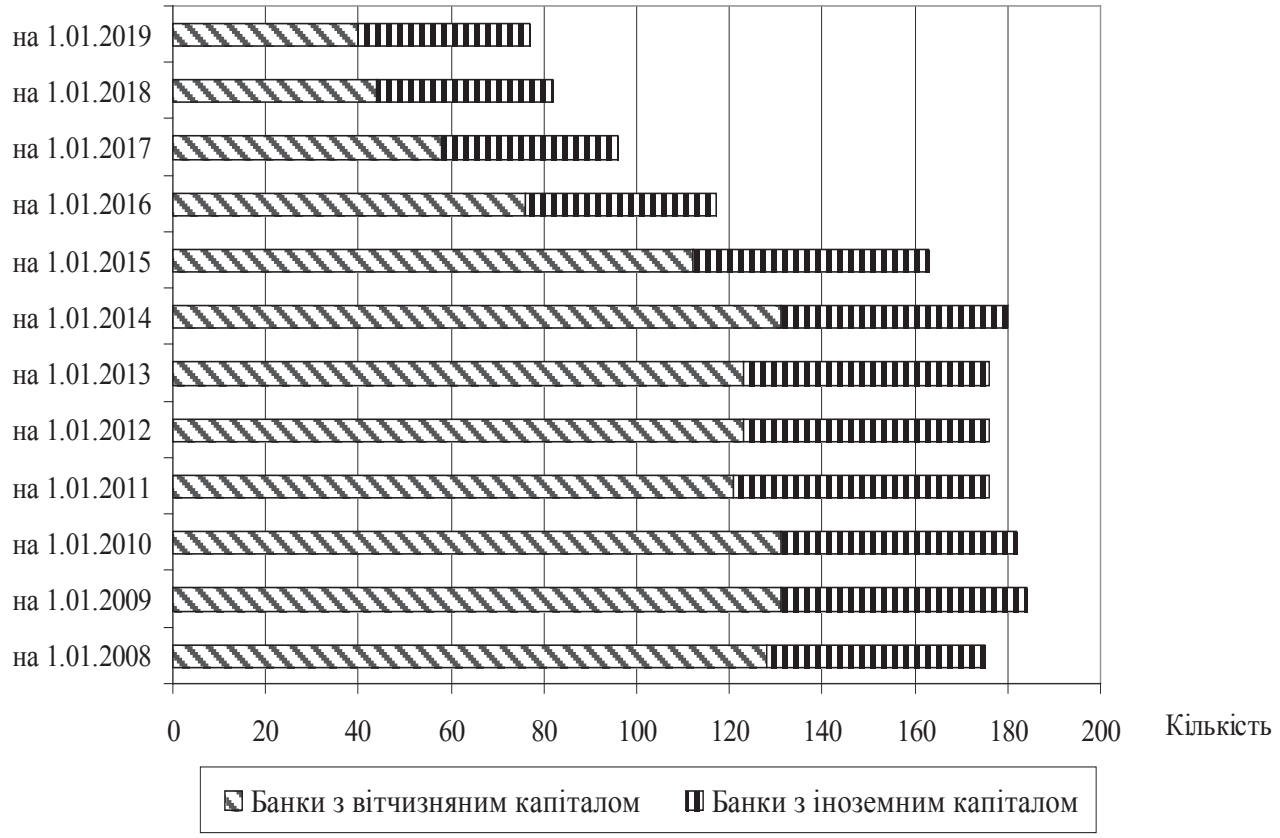

Рис. 1. Динаміка кількості комерційних банків України

визначають як комплексний результат діяльності банку з максимального задоволення зростаючих із часом вимог клієнта під час проведення банківських операцій або із залучення тимчасово вільних ресурсів [5, с. 28].

Банки пропонують різноманітні послуги. Їх систематизовано та представлено в табл. 1.

Банківські послуги мають специфічні особливості порівняно з продуктами матеріальної сфери виробництва й із загальним поняттям послуги:

– невідчутний характер послуги;

– складність для сприйняття;

– використання грошей у різних формах (готівковій та безготівковій);

– довгостроковий характер відносин з банком;

– нерозривність процесу надання й споживання послуги;

– посилення фактору довіри клієнта, невіддільність послуг від кваліфікації робітників банку;

– прийняття до уваги можливостей парабанківської системи (наприклад, кредитна спілка надає послуги, пов'язані з кредитуванням).

За даними [1] побудовано діаграму, в якій у відсотках показано, якою банківською послугою найчастіше користуються клієнти. Діаграму зображено на рис. 2.

На діаграмі видно, що 78% опитаних клієнтів користуються послугами банківських установ для оплати комунальних платежів, 61% клієнтів мають банківські рахунки і пластикові карти. Кредитну заборгованість мають лише 28% опитаних. Депозитні рахунки відкриті у 11% населення.

Для вивчення потреби в банківських послугах і залучення клієнтури пропонується широке застосування маркетингу.

Банківський маркетинг призначений удосконалювати та підвищувати ефективність діяльності банку за допомогою набору інструментів у рамках концепції маркетингу з урахуванням ринкової стратегії, заснованої на думці, перевагах і потребах споживачів.

Дослідження інформації [1; 6; 7] дало змогу виявити особливості розвитку банківського маркетингу в Україні, а саме:

1. Специфічність фінансово-кредитної функції банку, висока ціна помилок аналітичних висновків щодо маркетингових прорахунків, різноманітні потреби клієнтів приводять до різного бачення окремих бізнес-напрямів, що не дає змоги ефективно розв'язувати поставлені завдання за допомогою маркетингу.

2. Рівень витрат на комплекс маркетингу розраховується як відсоток від прибутку, а не від доходу.

3. Банківська справа потребує досвіду маркетологів щодо знань з економіки й банківської продукції. Підвищення кваліфікації банківських маркетологів сприяє виконанню різнобічних завдань.

4. Плинність персоналу впливає на ефективність функціонування маркетингових підрозділів банків.

5. В Україні до банківської сфери належать страхові, брокерські, ощадні, трастові й інші компанії, пенсійні фонди, торговельно-промислові і фінансові корпорації. Банківська діяльність виходить за межі традиційних операцій, посилюється конкуренція з іноземними банками.

Таблиця 1

Види банківських послуг

Суб'єкти послуг	Види послуг
Фізичні особи	1. Депозитні вклади. 2. Кредитування. 3. Розрахунково-касове обслуговування. 4. Відкриття та обслуговування рахунків. 5. Пластикові картки. 6. Грошові перекази. 7. Прийом комунальних платежів. 8. Оренда персональних сейфів. 9. Дорожні чеки.
Юридичні особи	1. Кредитування. 2. Депозитні продукти. 3. Відкриття та обслуговування рахунку. 4. Схема клієнт-банк. 5. Пластикові картки (для юридичних осіб видаються карти для виплати заробітної плати). 6. Інвестиції. 7. Факторинг (інструмент управління дебіторською заборгованістю для організації). 8. Міжнародні операції з грошима. 9. Інкасація.
Банки	1. Міжнародне фінансування. 2. Кореспондентські рахунки. 3. Касові операції. 4. Надання гарантій. 5. Випуск облігацій. 6. Послуги зберігача. 7. Здійснення переказів.

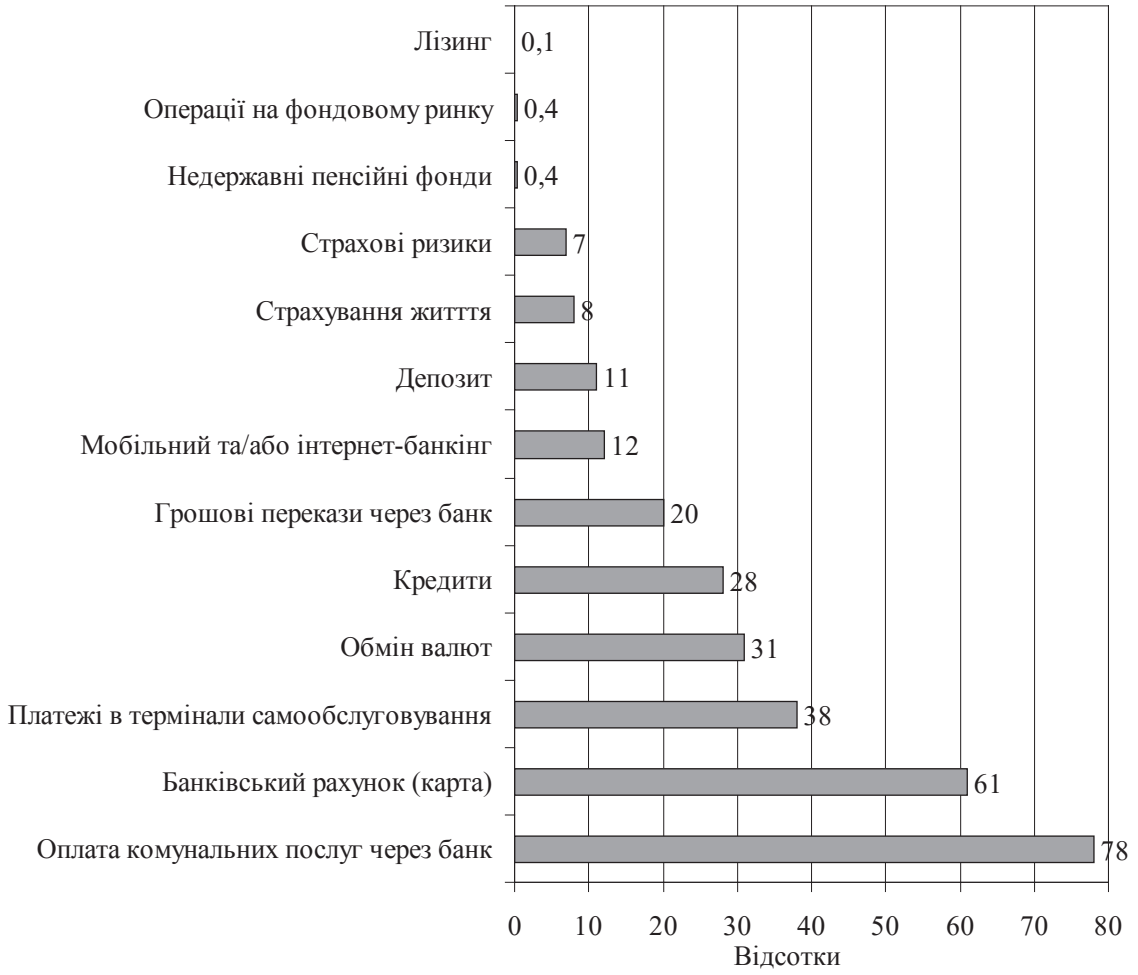

Рис. 2. Рейтинг банківських послуг за популярністю серед населення України

Отже, в Україні перед комплексом банківського маркетингу ставиться завдання пошуку й використання банком найбільш вигідних ринків банківських продуктів з урахуванням реальних потреб клієнтури.

Авторами визначено основні функції банківського маркетингу:

– збирання інформації про реалізацію банківських послуг;

– маркетингові дослідження;

– планування діяльності з випуску та реалізації банківських продуктів;

– рекламна діяльність банку;

– сприяння реалізації банківських продуктів.

Особливостями маркетингових досліджень у банківських установах є:

– вивчення поведінки покупця і банків-конкурентів на фінансовому ринку;

– вивчення банківських продуктів за їх якістю, привабливістю;

– аналіз даних про реалізацію банківських продуктів;

– вивчення конкурентів.

За допомогою маркетингу вирішуються такі завдання:

– встановлення цілей розвитку існуючих банківських послуг;

– створення нових видів банківських послуг;

– дослідження існуючих і виявлення потенційних ринків для надання банківських послуг;

– прогноз потреб клієнтів на банківські продукти;

– вивчення попиту на продукти та послуги банку;

– вироблення банківських послуг, які відповідають потребам клієнтів;

– вибір та встановлення цін на банківські послуги;

– підвищення іміджу банку.

Ураховуючи досвід зарубіжних банків, відповідні установи України планують витрати на власне просування. Так, за січень-квітень 2019 р. банківський сектор витратив на рекламу і маркетинг понад 243 млн. грн [1]. Ця сума на 66% перевищує результати аналогічного періоду 2018 р. При цьому темп росту бюджету державних банків на просування своїх послуг становив 104%, такий показник для банків з українським капіталом дорівнює 72%, банки з іноземним капіталом показали найменше зростання рекламних і маркетингових бюджетів (50%).

У табл. 2 наведено витрати чотирнадцяти вітчизняних банків на маркетингові заходи на початку 2019 р. та за два минулі роки.

За даними таблиці видно, що банки проранжовано за показником витрат на маркетингові заходи за чотири місяці 2019 р. Перше місце тримає ПУМБ, витрати якого за січень-квітень 2019 р. становили 41,389 млн. грн і зросли на 10,44 млн. грн порівняно з аналогічним періодом 2018 р.

Задля модернізації обслуговування у банківській сфері пропонується розглянути маркетингові стратегії, маркетингові можливості підвищення якості банківських послуг та методи спілкування з клієнтурою.

Відповідну роль у функціонуванні банківських установ грають маркетингові стратегії. Вони є способом виконання поставлених банком завдань та засновані на використанні цільового набору банківських послуг.

Характеристику основних маркетингових стратегій стосовно банківської сфери діяльності представлено в табл. 3.

Відповідно до даних [1; 6] щодо тенденцій вибору банківських послуг у 2019 р., стало фіксування на карткових продуктах, овердрафтах, кеш-беку, акційних умовах, кредитуванні та партнерських програмах. У табл. 4 наведено декілька маркетингових рекомендацій для поліпшення банківських послуг.

Особливу увагу у банківській установі приділяють способам спілкування з клієнтурою [8, с. 22].

Виділяють два етапи взаємодії з клієнтами: встановлення контакту і виявлення потреб клієнтів. Спілкування між персоналом банку та клієнтом відбувається за трьома основними каналами: вербальним, звуковим, візуальним. Ці канали мають різну ефективність щодо дії на клієнта: 10% становить вербальна дія, що визначається значенням

Таблиця 2

Витрати банків України на маркетингові заходи та рекламу

Банк	За 4 місяці 2019 р., млн грн	За 4 місяці 2018 р., млн грн	Абсолютний приріст: 4 місяці 2019 р./ 4 місяці 2018 р., млн грн	Абсолютний приріст: 2018 р. / 2017 р., млн грн
ПУМБ	41,389	30,947	10,442	65,475
Альфа Банк	33,580	17,391	16,189	15,495
Універсал Банк	21,106	7,901	13,205	44,906
Райффайзен Банк Аваль	14,369	4,172	10,197	16,728
Ощадбанк	13,579	6,149	7,430	-17,944
ОТП Банк	12,575	5,970	6,606	9,882
Банк Кредит Дніпро	11,613	2,050	9,563	10,662
ПриватБанк	8,631	6,592	2,039	12,911
Прокредит Банк	8,501	2,098	6,404	9,428
Укрсиббанк	7,316	9,113	-1,797	9,676
Аркада	6,391	3,850	2,542	-8,523
Ідея Банк	5,957	6,512	-0,555	4,503
Укргазбанк	5,424	1,089	4,334	21,846
Креді Агріколь Банк	5,285	10,518	-5,233	13,333

Таблиця 3

Маркетингові стратегії банківських установ

Стратегія	Характеристика стратегії	Заходи щодо реалізації стратегії
Стратегія розширення ринку	Передбачає збільшення обсягу продажів існуючих послуг на нових ринках	1. Запровадження нових методів управління відносинами банку з клієнтами, підвищення довіри клієнта. 2. Підтримка маркетингових зв'язків із клієнтами. 3. Використання прямого цінового маркетингу.
Стратегія розвитку послуги	Пропонує на існуючому ринку послуги, які мають оновлені характеристики з метою поліпшити їх відповідність ринку	1. Додавання нових властивостей банківській послузі щодо підвищення якості. 2. Розширення модифікацій послуг та способів їх надання. 3. Оптимізація асортиментної політики банку, тобто набору послуг.
Стратегія проникнення на ринок	Має на увазі розширення сфери обслуговування клієнтів або активне витіснення конкурентів із вибраного сегмента ринку	1. Вивчення демографічних ризиків. 2. Залучення клієнтів шляхом підвищення якості всього процесу надання послуг. 3. Формування іміджу банку, авторитету серед інших банків та популярності у клієнтів.
Стратегія диверсифікації	Передбачає вихід на нові сегменти ринку з набором нових для банку послуг	1. Розвинення нових напрямів діяльності банківських установ. 2. Створення бази знань, орієнтованої на клієнта: отримання довгострокової інформації про ступінь задоволення від користування послугами банку або виникнення нових видів потреб.

Таблиця 4

Маркетингові рекомендації щодо поліпшення банківських послуг

Послуга банку	Маркетингова рекомендація
Консультація з фінансових питань	1. З метою поліпшення надання послуги рекомендовано проводити навчання робітників в обов'язковому порядку. Для стимулювання персоналу банку призначено штрафи та премії. 2. Для підвищення якості обслуговування кожному клієнту незалежно від його статусу призначається персональний консультант. Це поліпшить відношення між клієнтами та робітниками банку, зменшить черги, збільшить довіру клієнта до банку.
Кредитування	1. Впровадження практики управління взаємовідносинами з клієнтами на базі прямої взаємодії, а також за допомогою CRM-інструментів. Необхідно організувати базу даних для пошуку потенційних замовників, підтримки інтересу потенційних клієнтів, закриття угод і утримання клієнтів. Кредитування пропонувати на індивідуальних умовах клієнтам, які мають дійсну потребу. 2. Організація кредитування на вигідних гнучких умовах. Таким чином, відбувається розуміння та задоволення бажання клієнта, що є базовою метою банківської установи.
Депозитні вклади	1. Використання нових каналів продажів, зокрема більш активне залучення такого способу, як «рекомендації друзів». 2. Організація мотивування клієнта, з чиєї рекомендації було зроблено вклад у банку, у вигляді грошового бонусу або додаткового доходу на внесок.
Використання пластикових карток	Розгляд пропозицій щодо практичного маркетингу пластикових карток (від стратегії до дизайну), аналізування тенденції майбутнього їх розвитку: 1. Для різної цільової аудиторії (студенти, пенсіонери) розроблюється свій різноманітний дизайн картки. 2. Одним із головних чинників під час вибору рахунку є вартість користування карткою (членський внесок). Пропонуються умови, за яких банк не стягує початкового внеску або сума не списується, якщо рахунок оформлений у день народження. Також пропонуються акції у свята, щоб стимулювати залучення нових клієнтів.
Інтернет-банкінг	1. Розроблення нових прогресивних технологій, завдяки яким мобільні банківські додатки могли би працювали без підключення до Інтернету. 2. З метою підвищення зручності клієнта, який користується послугою кредитування й хоче розрахувати суму відсотків, у мобільний додаток додається калькулятор.

слів, які вимовляє робітник банку; 30% спричиняється тембром голосу, мелодійністю, ритмом; 60% відносять до візуального спостережуваними компонентами поведінки (рухами, поглядами, одягом, виразом обличчя, манерою поведінки).

Крім цього, узгодження комунікаційної політики банку, робота з послугами й просування банківського продукту проводяться з урахуванням цільової групи. Ці напрями банківського маркетингу стають основою для прийняття управлінських рішень щодо вдосконалення діяльності банку і його комунікаційної політики.

Одним з елементів системи інтегрованих маркетингових комунікацій є подієвий маркетинг (івент-маркетинг). Він являє собою складний комплекс із маркетингу, паблік рилейшнз та реклами.

Подієвий маркетинг ґрунтується на маркетинговій концепції, згідно з якою необхідною умовою досягнення високого обсягу й якості надання послуг є визначення потреб цільових аудиторій і забезпечення бажаного задоволення інтересів споживачів більш ефективними і продуктивними засобами, ніж конкуренти.

Тому заходи подієвого маркетингу сприяють підвищенню конкурентоспроможності банку, активізації уваги цільової аудиторії, підвищенню обсягу надання конкретних послуг і, головне, забезпеченню організації прямих продажів банківського продукту.

Подієвий маркетинг покликаний фіксувати окремі значущі епізоди життя клієнтів та їхню фінансову активність. Цей маркетинговий інструмент вивчає можливості поліпшення якості та обсягів обслуговування даних клієнтів у зв'язку з тією або іншою подією.

Запропоновано такі заходи подієвого маркетингу у банківській сфері: виставки, які організовані конкретною установою або кількома банками; презентація банківських послуг; ділові заходи (професійні конференції, семінари, форуми та ін.); корпоративні свята; масові заходи, які є способом донесення рекламного, інформаційного повідомлення потенційної клієнтури.

Згідно з даними [1; 7], методи подієвого маркетингу у п'ять разів дієвіші, ніж традиційні кампанії розсилки матеріалів поштою й стандартні телефонні пропозиції.

Висновки з проведеного дослідження. Подальший розвиток банківської сфери України висуває нові завдання перед наукою й практикою маркетингу. Використання маркетингового підходу до розширення ринку банківських послуг базується на механізмі формування банківських ресурсів. Упровадження наукових досягнень в організацію банківського обслуговування забезпечує постійне відновлення та поліпшення банківських продуктів, а також застосовування нових технологій надання банківських послуг.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Офіційний сайт Міністерства фінансів України. URL : https://minfin.com.ua (дата звернення: 12.09.2019).

2. Веселова М.Ю. Особенности маркетинга в банковской сфере. *Молодой ученый*. 2014. № 18(77). С. 341–345.

3. Козьменко С.М., Васильєва Т.А., Леонов С.В. Маркетинг банківських інновацій. *Маркетинг і менеджмент інновацій*. 2011. № 1. С. 13–28.

4. Костогриз В.Г. Маркетингові концепції банків з іноземним капіталом. *Ефективна економіка.* 2014. № 4. URL : http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=2909 (дата звернення: 15.09.2019).

5. Шпильовий В.А. Підходи до класифікації банківських послуг. *Економіка та держава*. 2016. № 1. С. 27–30.

6. Офіційний сайт Асоціації українських банків. URL : https://aub.org.ua (дата звернення: 12.09.2019).

7. Офіційний сайт статистичного вісника НБУ. URL : http://www.bank.gov.ua (дата звернення: 12.09.2019).

8. Лилик І. Ринок маркетингових досліджень в Україні 2015 рік: експертна оцінка та аналіз УАМ. *Маркетинг в Україні*. 2016. № 1–2. С. 19–33.

REFERENCES:

1. Ofitsiinyi sait Ministerstva finansiv Ukrainy [The official website of the Finance Ministry of Ukraine]. Available at: https://minfin.com.ua (accessed 12 September 2019).

2. Veselova M.Yu. (2014) Osobennosty marketynha v bankovskoi sfere [The Features of marketing in banking]. *Molodoi uchenыi*, vol. 18 (77), pp. 341–345.

3. Kozmenko S.M, Vasylieva T.A., Lieonov S.V. (2011) Marketynh bankivskykh innovatsii [Marketing of bank innovations]. *Marketynh i menedzhment innovatsii*, vol 1, pp. 13–28.

4. Kostohryz V.H. (2014) Marketynhovi kontseptsii bankiv z inozemnym kapitalom [Marketing concepts of banks with foreign funds]. *Efektyvna ekonomika* [Efficient economy] (electronic journal), vol. 4. Available at: http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=2909 (accessed 15 September 2019).

5. Shpylovyi V.A. (2016) Pidkhody do klasyfikatsii bankivskykh posluh [Approaches to the banking classification services]. *Ekonomika ta derzhava,* vol 1, pp. 27–30.

6. Ofitsiinyi sait asotsiatsii ukrainskykh bankiv [The official website of the Association of Ukrainian Banks]. Available at: https://aub.org.ua (accessed 12 September 2019).

7. Ofitsiinyi sait statystychnoho visnyka NBU [The official website of the NBU statistical bulletin]. Available at: http://www.bank.gov.ua (accessed 12 September 2019).

8. Lylyk I. (2016) Rynok marketynhovykh doslidzhen v Ukraini 2015 rik: ekspertna otsinka ta analiz UAM [Marketing research market in Ukraine 2015: UAM's expert evaluation and analysis]. *Marketynh v Ukraini*, vol. 1–2, pp. 19–33.

Filipkovska Larysa
Candidate of Technical Sciences, Associate Professor,
Senior Lecturer at Department of Economics and Marketing
National Aerospace University
«Kharkiv Aviation Institute»
Umanska Karina
Student
National Aerospace University
«Kharkiv Aviation Institute»

MARKETING MEANS FOR THE MODERNIZATION OF SERVICES IN THE BANKING SYSTEM OF UKRAINE

The purpose of the article. In any country, the level of development of the sphere of material production and the economy as a whole largely depends on the level of development of its financial sector. The main structural element of this sector is the banking system.

The increased competition between banks, the emergence and rapid development of non-banking establishments, the outflow of deposits from banks due to the development of the security market, the increase in customer requirements for banking services led to the need to review banking programs and the use of tools by which the bank seeks to attract and retain its potential customers. This is the relevance of the topic.

The purpose of the article is to consider the main trends and problems of the use of marketing in banking, as well as to determine the essence of marketing means for modernizing services in the domestic banking system.

Methodology. The methodological basis of the article is a set of general scientific and special research methods, namely: a comprehensive approach (studying the development trends of the banking sector of Ukraine, as well as the problems of interaction between banks and their customers); system analysis (connection of methods for organizing economic relations of the Ukrainian banking market with banking marketing tools); technological methods (statistical and graphical processing of economic data); monographic method (using event marketing to rationalize the provision of banking services).

Results. The types of activities of banking establishment are listed. The content of the concept of banking services is disclosed. The specific features of banking services are revealed in comparison with the products

of the material sphere of manufacture and with the general concept of services. The services that customers most often use are identified. In order to study the need for banking services and implement customer acquisition, a widespread use of marketing is proposed.

In Ukraine, finding and using the most profitable banking products markets for the bank, taking into account the real needs of the clientele (customers), are tasks for the banking marketing complex. The authors identified the main functions of banking marketing, namely: collecting information on the implementation of banking services; marketing research; planning activities for the production and sale of banking products; advertising activities of the bank; facilitating the sale of banking products.

To modernize services in the banking sector, it is proposed to consider marketing strategies, marketing opportunities to improve the quality of banking services and methods of communication with the clientele.

The authors paid attention to the main marketing strategies. They are a market expansion strategy, service development strategy, market penetration strategy, diversification strategy. Means for the implementation of strategies are proposed. It has been proved that rational means for implementing these strategies are based on the use of marketing tools in providing a targeted set of banking services.

Based on statistical data on the activities of banks in Ukraine, the trends in the choice of banking services in 2019 are determined, namely: the use of card products, promotional conditions, lending and affiliate programs. Marketing recommendations for improving banking services are provided. The importance of interaction with customers in the banking sector has been identified and justified. They are an establishing contact and determining customer needs. Event marketing is proposed as a way to attract new customers, direct sales of a banking product and enhance the attention of the target audience. Event marketing techniques are more effective than traditional email campaigns and standard phone offers.

Practical implications. The paper studies such a characteristic of the marketing activities of banking establishments as the consumer's connection with the services provided, which will contribute to increasing the competitiveness of banks. Means for the implementation of the bank's marketing strategies are proposed and marketing recommendations for improving banking services are given. Practical means for the application of event marketing are considered. The recommendations provided by the authors can be used by marketers of a banking establishment.

Value/originality. Using a marketing approach to expanding the banking services market is based on the mechanism of formation of banking resources. Implementation of scientific achievements in the organization of banking services ensures continuous updating and improvement of banking products, as well as the use of new technologies for the provision of banking services. The practice of banking marketing is a step towards the development of the banking system of Ukraine.

СТРАТЕГІЧНЕ ФІНАНСОВЕ ПЛАНУВАННЯ ТА УПРАВЛІННЯ В БАНКІВСЬКІЙ УСТАНОВІ

STRATEGIC FINANCIAL PLANNING AND MANAGEMENT IN THE BANKING INSTITUTION

УДК 336
https://doi.org/10.32843/infrastruct36-47

Цалко Т.Р.
к.е.н., доцент кафедри менеджменту
Київський національний університет технологій та дизайну
Харченко Т.О.
к.е.н., доцент кафедри менеджменту
Київський національний університет технологій та дизайну

Обґрунтовано взаємозв'язок понять «стратегічне планування» і «управління в банківській установі». Визначено, що результати стратегічного планування та управління носять довготривалий характер і грають кардинальну роль у розвитку банку. Визначено, що предметом стратегічного планування є вирішення питань, пов'язаних із генеральними цілями банку, що враховують вплив зовнішніх чинників на діяльність банку, та з будь-яким елементом, необхідним для досягнення його цілей, який у даний момент відсутній або є в недостатньому обсязі. У результаті дослідження встановлено, що стратегічне планування в банку – це певний набір дій і рішень, зроблених організацією для визначення місії, цілей та завдань банку й шляхів їх досягнення. Встановлено принципову різницю між стратегічним плануванням і управлінням, а саме якщо стратегічне планування – це формування перспективних планів кредитної організації, то стратегічне управління – це досягнення довгострокових результатів на основі цих стратегічних планів.

Ключові слова: *стратегічне управління, планування, управління розвитком банку, комерційний банк, місія, стратегічні плани, тактичні плани.*

Обоснована взаимосвязь понятий «стратегическое планирование» и «управление в банковском учреждении». Определено, что результаты стратегического планирования и управления носят долгосрочный характер и играют кардинальную роль в развитии банка. Определено, что предметом стратегического планирования является решение вопросов, связанных с генеральными целями банка, которые учитывают влияние внешних факторов на деятельность банка, и с любым элементом, необходимым для достижения его целей, который в данный момент отсутствует или имеется в недостаточном объеме. В результате исследования установлено, что стратегическое планирование в банке – это определенный набор действий и решений, предпринятых организацией для определения миссии, целей и задач банка и путей их достижения. Установлена принципиальная разница между стратегическим планированием и управлением, а именно если стратегическое планирование представляет собой формирование перспективных планов кредитной организации, то стратегическое управление – это достижение долгосрочных результатов на основе этих стратегических планов.

Ключевые слова: *стратегическое управление, планирование, управление развитием банка, коммерческий банк, миссия, стратегические планы, тактические планы.*

The article substantiates the relationship between the concepts of strategic planning and management in a banking institution. It is determined that the results of strategic planning and management are long-lasting and play a fundamental role in the development of the bank. It is also established that the subject of strategic planning is the resolution of issues related to the general goals of the bank, taking into account the influence of external factors on the activities of the bank, and with any element necessary for the achievement of its goals, which is currently absent or insufficient. Therefore, in a modern and expedient in a changing environment, strategic planning in a commercial bank means a complex process aimed at problem solving, which can be represented as trend tracking, goal setting, understanding of problems and opportunities, diagnosis, development and choice of alternatives, finding directions implementation and definition of implementation measures. Two directions of strategic planning development are distinguished. The first area of "regular strategic planning" is a further logical development of strategic planning and consists of two complementary subsystems: analysis and planning subsystems and strategy implementation subsystems. The second area of strategic planning development is called "real-time strategic planning" and is usually associated with the solution of unexpected strategic tasks. It is established that the strategic planning process in a banking institution should be cyclical and should include the development / revision of a strategic plan, cascading of targets, implementation within operational management, training and adaptation. The study found that strategic planning at the bank is a set of actions and decisions made by the organization to determine the mission, goals and objectives of the bank and ways to achieve them. There is a fundamental difference between strategic planning and management, namely, if strategic planning is the formation of long-term plans of a credit institution, then strategic management is the achievement of long-term results on the basis of these strategic plans.
Key words: *strategic management, planning, management of bank development, commercial bank, mission, strategic plans, tactical plans.*

Постановка проблеми. Сучасна концепція стратегічного управління і планування виникла в результаті посилення нестабільності навколишнього середовища, зростання глобалізації, загострення і кардинальної зміни конкурентної боротьби. Стратегічне управління в банківському бізнесі має постійно розвиватися. Стратегічне планування є базовим складником стратегічного управління, оскільки будь-яке управління неможливо без планування діяльності банку, без установлення місії, цілей, напрямів, принципів, завдань функціонування і розвитку. Недолік українських комерційних банків у сучасних умовах – орієнтир на ті види діяльності, які приносять швидкий економічний ефект, у зв'язку з чим недостатньо уваги приділяється комплексному аналізу, маркетинговим дослідженням, прогнозуванню зовнішнього і внутрішнього середовища банку, розробленню гнучких стратегій, залученню персоналу в процес управління банком.

Інструментом управління розвитком банку в умовах наростаючих змін у зовнішньому середовищі і пов'язаної з цим невизначеності є методологія стратегічного планування, тобто аналіз різних аспектів діяльності банку, що були в минулому і, ймовірно, можуть бути актуальними в майбутньому. Українські банки прагнуть до впровадження сучасних методів стратегічного управління

і планування, орієнтації на облік думок усіх зацікавлених сторін, форсування процесу нововведень, оновлення у всіх доданків бізнесу, створення його нової культури. Для успішного розвитку комерційних банків України необхідні принаймні два чинники: проведення чіткої лінії державної економічної політики, включаючи законодавче регулювання їхньої діяльності, і вироблення на рівні самих банків адекватної існуючим ринковим умовам стратегії, що дає змогу комерційному банку формувати і максимально використовувати свої конкурентні переваги.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичним і методологічним аспектам стратегії організацій присвячено чимало наукових досліджень та публікацій. Зокрема, такі науковці, як Б. Велхем, П. Волкер, Р. Симсон, Т. Росс та ін., є основоположниками розроблення планування стратегії розвитку суб'єкта господарської діяльності та забезпечення розвитку стратегічної конкурентоспроможності [1–3]. О. Васюренко, Г. Азаренкова, Н. Погореленко, В. Дубницький, О. Сидоренко, Л. Сердюк, Г. Омельченко, А. Касич, С. Невмержицька у своїх працях розглядають стратегічне планування як необхідний елемент успішного розвитку суб'єкта господарювання, аналізують переваги та недоліки різних методів аналізу зовнішнього та внутрішнього середовища, висвітлюють методику портфельного аналізу та характеризують переваги і недоліки застосування різних видів стратегій [4–6]. Н. Сигида, В. Лачкова, Л. Лачкова, І. Шевчук, О. Вовчак значну увагу приділяють стратегічному управлінню в банку, основним складникам та особливостям банківського стратегічного планування зокрема [7–9].

Проблеми фінансового стратегічного управління у банку були предметом досліджень таких учених, як М. Ревич, Ю. Макаренко, К. Мороховець, Є. Діденко, І. Чугунов, В. Макогон, Т. Харченко, Т. Цалко, Ф. Шпига та ін. [10–16]. Однак деякі з питань теоретичного характеру, наприклад питання особливостей створення і функціонування механізму фінансового стратегічного управління у банку, вдосконалення процедури фінансового стратегічного планування та контролю в банку, є недостатньо розробленими і не доведеними до рівня практичного застосування. Сьогодні з півтори сотень вітчизняних банків розроблення стратегії здійснюється тільки у «Райффайзен Банку Аваль», «ПриватБанку», «Укрсиббанку», «Укрсоцбанку» та ще у двох-трьох банках.

Постановка завдання. Метою статті є критичний аналіз трактування понять «стратегічне планування» й «управління в банківській установі» та встановлення взаємозв'язку між цими поняттями; дослідження процесів організації планування в системі управління фінансами банків; обґрунтування технології управління фінансами як системи загальних принципів, інструментів і методів, що застосовуються під час формування, розподілу та використання банківських ресурсів, та у межах якої на підставі систематизації складників визначається вплив на організацію фінансової діяльності банку.

Виклад основного матеріалу дослідження. У системі стратегічного планування не передбачається, що майбутнє неодмінно має бути краще минулого і його можна вивчати методами екстраполяції, тому в стратегічному плануванні важливе місце відводиться аналізу перспектив банку, завданням якого є з'ясування тих тенденцій, небезпек, можливостей, а також окремих надзвичайних ситуацій, які здатні змінити сформовані тенденції. Цей аналіз важливо доповнити аналізом позицій у конкурентній боротьбі [7]. Сучасне стратегічне планування комерційного банку має будуватися на основі гнучких експертних рішень, ранжируванні стратегічних завдань і являти собою управління, що застосовується в умовах нестабільності та динамічності розвитку зовнішнього середовища. У зв'язку із цим банку постійно доводиться вирішувати такі завдання, які представлено на рис. 1.

Зазначені та багато інших завдань складно вирішувати керівникам банку без стратегічного планування діяльності. Для найбільш якісного їх вирішення необхідне раціонально організоване стратегічне планування. Сучасний банк функціонує в умовах жорстких обмежень регулюючих органів і конкуренції з боку інших фінансових організацій. Він змушений постійно боротися за своїх клієнтів та їхні ресурси, пропонувати нові банківські продукти, які забезпечили б йому й клієнтам необхідний прибуток; демонструвати всім свою надійність, стабільність і здатність адекватно реагувати на умови діяльності та зміни ринкової кон'юнктури. Великі обсяги і значна різноманітність операцій, що проводяться, необхідність їх узгодження для оптимізації одержуваного прибутку висувають жорсткі вимоги до якості банківського управління та, перш за все, до стратегічного планування і наголошують на необхідності його широкого застосування [9, с. 36].

Таким чином, стратегічне планування повинне поширюватися на всі об'єкти банківського управління, на всі сфери діяльності банку, на все, що здійснюються в ньому: процеси або відносини або на ті з них, необхідність у плануванні яких визнана найбільш наполегливо.

Зміст стратегічного планування включає у себе розроблення програм і планів діяльності в середньостроковій і довгостроковій перспективах, що створюють передумови для вдосконалення діяльності банківської організації в умовах конкурентної боротьби. Предметом стратегічного планування є:

• проблеми, прямо пов'язані з генеральними цілями банку;

• проблеми і рішення, пов'язані з будь-яким елементом банку, якщо цей елемент необхідний

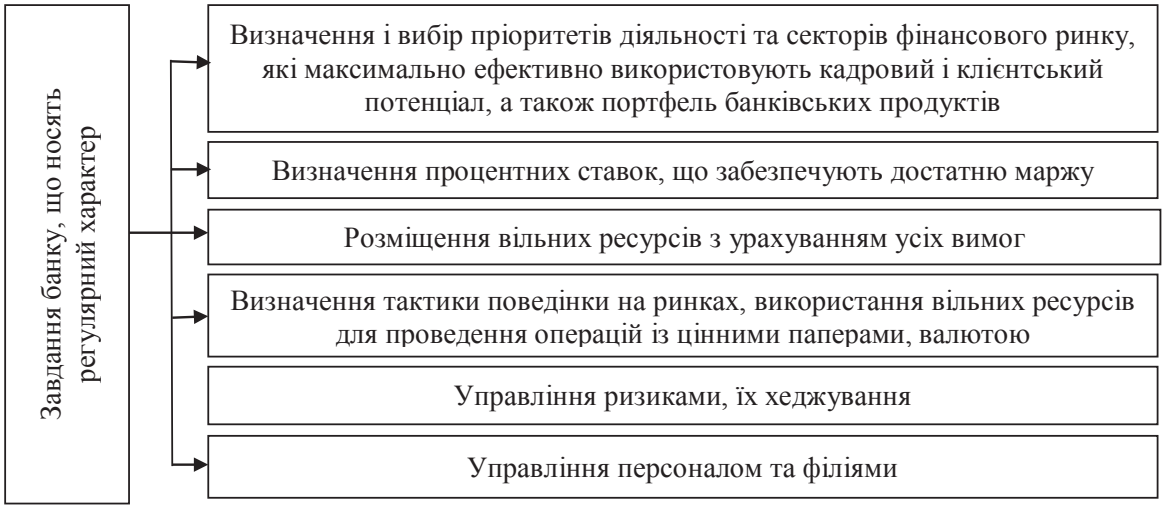

Рис. 1. Пріоритетні завдання банківських установ

Джерело: складено на основі [17; 18]

для досягнення цілей, але в даний момент відсутній або є в недостатньому обсязі;

• проблеми, пов'язані із зовнішніми чинниками.

Сьогодні виділяються два напрями розвитку стратегічного планування. Перший напрям «регулярне стратегічне планування» є подальшим логічним розвитком стратегічного планування і складається з двох взаємодоповнюючих підсистем: підсистеми аналізу та планування стратегії і підсистеми реалізації стратегії. Суть цього напряму – управління стратегічними можливостями організації. Цей напрям одержав найбільше поширення в силу того, що більш детально і докладно розроблений.

Другий напрям розвитку стратегічного планування називають стратегічним плануванням у реальному масштабі часу і пов'язують, як правило, з вирішенням стратегічних завдань, що несподівано виникають. Воно розвивається в тих галузях, де зміни в зовнішньому оточенні відбуваються з такою частотою і часом так непередбачувані, що вимагають адекватної негайної реакції й організації, тобто в тому разі, коли не залишається часу на перегляд своєї стратегії. По суті, банк змушений одночасно паралельно займатися уточненням стратегії і вирішенням нових стратегічних завдань. Ця система стратегічного планування знаходиться в стадії становлення.

Під сучасним і доцільним у мінливому оточуючому середовищі стратегічним плануванням в комерційному банку маємо на увазі комплексний процес, спрямований на вирішення проблем, який може бути представлений як відстеження тенденцій, постановка цілей, розуміння проблем і можливостей, діагноз, розроблення і вибір альтернатив, пошук напрямів реалізації та визначення заходів щодо виконання. Стратегічне планування визначається як процес або спосіб мислення про майбутнє банківського бізнесу і про те, як збільшити його цінність. Сутність стратегічного планування у сфері фінансових послуг полягає у вирішенні трьох питань:

1. Де сьогодні перебуває банк і яка цінність активів?
2. В якому напрямі він розвивається?
3. Як банк збирається рухатися в напрямі бажаної мети?

Перше питання пов'язане з оцінкою фактичних даних або ситуаційним аудитом. Це етап стратегічного аналізу, який у загальному вигляді полягає у вивченні чинників внутрішнього та зовнішнього середовища банку. Найбільш поширеними серед моделей аналізу є SWOT-аналіз, а також матриці BCG, McKinsey/GE, Arthur D. Little та Shell/DPM. Стратегічний аналіз являє собою початковий етап стратегічного планування, який полягає у формулюванні цілей банку на планований період і визначенні шляхів їх досягнення. Сукупність стратегічної мети та шляхів її досягнення формує стратегію, яка визначається виходячи з конкретних комбінацій зовнішніх і внутрішніх чинників. За допомогою ситуаційного аудиту визначаються альтернативні напрями дій та їх оцінка.

Вирішення другого питання – це чітке бачення того, куди збирається рухатися фінансова організація, тобто головна стратегія, яка визначає споживачів, пріоритетні послуги банку та способи, за рахунок яких він хоче зайняти позиції на ринках, виділених як пріоритетні. Наприклад, якщо пріоритетним завданням банку є максимізація прибутку, важливо оцінити конкурентну позицію банку за рахунок оцінки критеріїв прибутковості (прибуток, рентабельність тощо). На нашу думку, повинна приділяється значна увага питанням дослідження конкурентоспроможності банку, тобто його можливості здійснювати ефективну діяльність та

досягати прибуткової реалізації послуг в умовах конкурентного ринку. Створення та реалізація конкурентоспроможних послуг є узагальнюючим показником стійкості банку, його здатності ефективно використовувати свій фінансовий, науково-технічний і кадровий потенціал.

Щоб відповісти на третє питання, банк може використовувати аналіз можливих варіантів («що якщо»-аналіз), тобто сценарне планування, у рамках якого здійснення плану відбувається на основі систематичного спостереження.

Сьогодні стратегічне планування відрізняється великою різноманітністю тлумачення і представляється різноманітними точками зору вчених у цій сфері, це пов'язано з тим, що воно досить багатогранно. Стратегічне планування охоплює всі основні аспекти банківської організації, забезпечує сумісність усіх частин планів банківської організації, допомагає виявити сильні й слабкі боки банку, а також визначити можливості та перешкоди розвитку, допомагає долати зміни зовнішнього середовища.

Успішний і сталий розвиток діяльності комерційного банку може бути забезпечено в сучасних умовах за системного використання результатів безперервного стратегічного планування. Поняття стратегічного планування є центральним у теорії стратегічного управління, але в його основу закладено низку таких дефініцій, без яких його складно уявити: місія, стратегічні цілі, стратегічні плани, тактичні плани, оперативні плани (рис. 2).

Представлена схема стратегічного планування – це послідовність дій за різних варіантів розвитку майбутніх подій, яка являє собою певну класифікацію:

- місія банку – загальна стратегія;
- стратегічні цілі – вибір стратегії і відображення політики банку на певні періоди часу;
- стратегічні плани – визначення стратегічних цілей і завдань, розроблення методів ефективних дій для їх реалізації;
- тактичні плани – формування стратегії і введення їх виконання;
- оперативні плани – здійснення поточних планів для досягнення головних цілей і поетапний контроль.

На підставі вищевикладеного уявляється, що стратегічне планування в банку – це певний набір дій і рішень, зроблених організацією для визначення місії, цілей та завдань банку й шляхів їх досягнення.

Процес стратегічного планування у банківській установі має бути циклічним і повинен включати:

Рівень 1: розробка/перегляд стратегічного плану.

Рівень 2: каскадування цільових значень.

Рівень 3: реалізація у рамках оперативного управління.

Рівень 4: навчання та адаптація.

Згідно із цим, на першому рівні передбачається переведення стратегічного бачення, місії та мети у систему стратегічних показників та

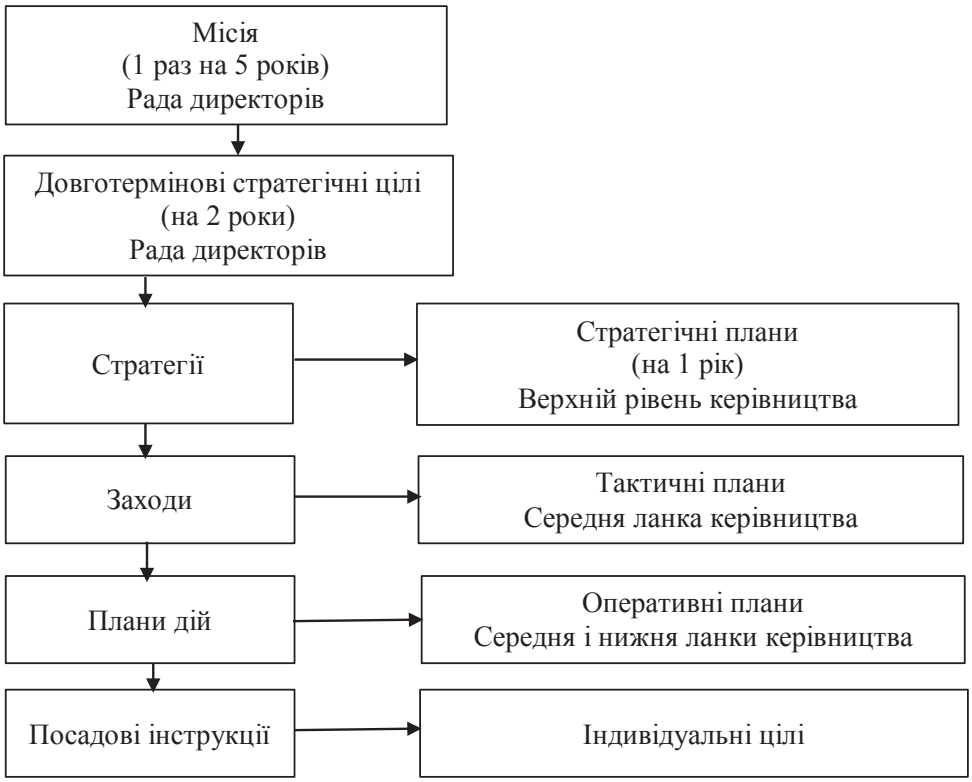

Рис. 2. Архітектура стратегічного планування у банківських установах

Джерело: складено на основі [17; 18]

в подальшому щорічний перегляд цих показників на основі оперативного аналізу та прогнозування. У рамках другого рівня відбувається каскадування показників на нижчі ієрархічні рівні. Тим самим фіксуються стратегічні цілі, узгоджуються та визначаються відповідальні на всіх рівнях організаційної структури банку. На третьому рівні – оперативного управління – визначаються цілі та заходи на плановий рік, бюджетування і контролюється виконання цілей. Відповідно, на наступний фінансовий рік досягається концентрована спрямованість усіх ресурсів банківської установи на реалізацію стратегічного плану. У процесі четвертого рівня за допомогою постійного моніторингу рівня досягнення цілей можна перевірити, наскільки коректними та об'єктивними були стратегічні припущення у процесі планування, та внести коригування під час перегляду показників стратегічного плану на першому рівні.

Висновки з проведеного дослідження. Результати стратегічного планування та управління носять довготривалий характер і грають кардинальну роль у розвитку банку. Разом із тим існує принципова різниця між стратегічним плануванням і управлінням. Якщо стратегічне планування – це формування перспективних планів кредитної організації, то стратегічне управління – це досягнення довгострокових результатів на основі цих стратегічних планів. Отже, стратегічне управління – більш широке поняття, яке включає стратегічне планування.

Підводячи підсумки, можна сказати, що, оскільки стратегічне планування – органічно структурний нерозривний елемент управління, частина його найважливішої функції, цілком обґрунтовано говорити про те, що стратегічне планування – центральна ланка в системі управління діяльністю банку, воно враховує всю специфіку його діяльності і задовольняє потреби всіх учасників процесу.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Welham B. and Hadley S. (2015) Basic enough budgets: what should you do when you can't do everything? ODI Working Paper 431. 28 p. London : Overseas Development Institute. URL : https://www.odi.org/sites/odi.org.uk/ files/odi-assets/publications-opinion-files/10171.pdf (дата звернення: 15.10.2019).

2. Volcker Paul A. Truth and integrity in state budgeting: preventing the next fiscal crisis. New York, 2018. 136 p. URL : https://www.volckeralliance.org/sites/default/ files/TruthCrisis_0.pdf (дата звернення: 15.10.2019).

3. Simson R. and Welham B. (2014) Incredible budgets: budget credibility in theory and practice. ODI Working Paper №. 400. 38 p. London : Overseas Development Institute. URL : https://www.odi.org/sites/odi.org.uk/files/odiassets/publications-opinion-files/9103.pdf. (дата звернення: 15.10.2019).

4. Фінансове планування та прогнозування діяльності банків : монографія / О.В. Васюренко та ін. ; за заг. ред. академіка АЕН України, д-ра екон. наук, проф. О.В. Васюренка. Київ, 2009. 292 с.

5. Касич А.О. Втілення концепції стратегічного управління в практику вітчизняних підприємств. *Бізнес Інформ*. 2014. № 11. С. 290–294.

6. Невмержицька С.М., Левчук Я.В. Формування стратегії інноваційного розвитку підприємств в умовах невизначеності. *Вісник ХДУ. Серія «Економічні науки»*. 2018. № 32(2018). С. 99–103.

7. Сигида Н.В. Организация финансового менеджмента в коммерческом банке. *Экономика и менеджмент инновационных технологий*. 2014. № 12. URL : http://ekonomika.snauka.ru/2014/12/6589 (дата звернення: 17.10.2019).

8. Лачкова В.М., Лачкова Л.І., Шевчук І.Л. Фінансовий менеджмент у банку : навчальний посібник. Київ, 2017. 180 с.

9. Вовчак О.Д. Розвиток стратегічного управління та його особливості в банках з іноземним капіталом. *Технологический аудит и резервы производства*. 2016. № 30. С. 36–41.

10. Ревич М.Я. Стратегії управління прибутковістю банків. *Вісник Української академії банківської справи.* 2013. № 2(35). С. 75–80.

11. Макаренко Ю.П., Мороховець К.С. Стратегія підвищення прибутковості комерційного банку. *Економіка та держава*. 2017. № 11. С. 60–64.

12. Діденко Є.О. Інноваційна діяльність підприємства як основа його стабільного та безпечного розвитку. *Формування ринкових відносин в Україні.* 2014. №. 11(162). С. 77–82.

13. Чугунов І.Я., Макогон В.Д. Бюджетна стратегія в умовах економічних перетворень. *Вісник Київського національного торгово-економічного університету*. 2018. № 5. С. 5–18.

14. Харченко Т.О. Формування технологій стратегічного управління в банківській системі. *Сучасні детермінанти розвитку бізнес-процесів в Україні :* матеріали III Міжнародної науково-практичної Інтернет-конференції, м. Київ, 11 квітня 2019 р. Київ, 2019. С. 235–238

15. Харченко Т.О., Ковтун А.О. Особливості стратегічного управління в банківській системі. *Ефективна економіка*. 2019. № 1. URL : http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=6852 (дата звернення: 10.10.2019).

16. Цалко Т.Р., Харченко Т.О., Хондока А.М. Особливості формування конкурентних переваг на підприємстві. *Ефективна економіка.* 2019. № 9. URL : http://www.economy.nayka.com.ua (дата звернення: 10.10.2019).

17. Стратегія розвитку банківської системи 2016–2020 «Синергія розвитку банків та індустріалізації економіки». Київ, 2016. URL : http://kneu.edu.ua/userfiles/Credit_Economics_Department/afedra+bankspravi/proekt_strategi.pdf (дата звернення: 15.10.2019).

18. Методичні вказівки по складанню установами АТ «Ощадбанк» річного бізнес-плану : Рішення ФК № 11 від 04.10.2012.

REFERENCES:

1. Welham B. and Hadley S. (2015) 'Basic enough budgets: what should you do when you can't do everything?' ODI Working Paper 431. 28 p. London: Overseas Development Institute. Available at: https://www.odi.org/sites/odi.org.uk/files/odi-assets/publications-opinion-files/10171.pdf (accessed 15 October 2019).

2. Volcker Paul A. Truth and integrity in state budgeting: preventing the next fiscal crisis. New York. 2018. 136 p. Available at: https://www.volckeralliance.org/sites/default/ files/TruthCrisis_0.pdf. (accessed 15 October 2019).

3. Simson R. and Welham, B. (2014) 'Incredible budgets: budget credibility in theory and practice'. ODI Working Paper No. 400. 38 p. London: Overseas Development Institute. available at: https://www.odi.org/sites/odi.org.uk/files/odiassets/publications-opinion-files/9103.pdf. (accessed 15 October 2019).

4. Vasyurenko O.V., Azarenkova H.M., Pohorelenko N.P., Dubnyts'kyy V.Yu., Sydorenko O.M., Serdyuk L.V., Omel'chenko H.V. (2009) Finansove planuvannya ta prohnozuvannya diyal'nosti bankiv [Financial planning and forecasting of banks]. Kyiv: UBC NBU. (in Ukrainian)

5. Kasych A.O. (2014) Vtilennya kontseptsiyi stratehichnoho upravlinnya v praktyku vitchyznyanykh pidpryyemstv [Implementation of the concept of strategic management in the practice of domestic enterprises]. *Business Inform*. vol. 11, pp. 290–294. (in Ukrainian)

6. Nevmerzhyts'ka S.M., Levchuk Ya.V. (2018) Formuvannya stratehiyi innovatsiynoho rozvytku pidpryyemstv v umovakh nevyznachenosti [Formation of a strategy for innovative development of enterprises in uncertainty]. *Bulletin KHDU. Series Economic Sciences.* vol. 32 (2018), pp. 99-103.

7. Syhyda N.V. (2014) Orhanyzatsyya fynansovoho menedzhmenta v kommercheskom banke [Organization of financial management in a commercial bank]. *Economics and management of innovative technologies.* vol. 12. Available at: http://ekonomika.snauka.ru/2014/12/6589. (accessed 17 October 2019).

8. Lachkova V M., Lachkova L.I., Shevchuk I.L. (2017) Finansovyy menedzhment u banku [Bank Financial Management]. Kharkiv: Ivanchenko. (in Ukrainian)

9. Vovchak O. D. (2016) Rozvytok stratehichnoho upravlinnya ta yoho osoblyvosti v bankakh z inozemnym kapitalom [Development of strategic management and its peculiarities in banks with foreign capital]. *Technological audit and production reserves*. vol. 30, pp. 36–41. (in Ukrainian)

10. Revych M.Ya. (2013) Stratehiyi upravlinnya prybutkovistyu bankiv [Banks' Profitability Management Strategies]. *Bulletin of the Ukrainian Academy of Banking*. vol. 2 (35), pp. 75-80.

11. Makarenko Yu.P., Morokhovets' K.S. (2017) Stratehiya pidvyshchennya prybutkovosti komertsiynoho banku [Commercial Bank Profitability Strategy]. *Economy and the state*. vol. 11. pp. 60-64.

12. Didenko Ye.O. (2014) Innovatsiina diialnist pidpryiemstva yak osnova yoho stabilnoho ta bezpechnoho rozvytku [Innovative activity of the enterprise as a basis for its stable and safe development]. *Formation of market relations in Ukraine*, vol. 11(162), pp. 77–82.

13. Chugunov I.Y., Makogon V.D. (2018). Byudzhetna strategiya v umovax ekonomichny'x peretvoren' [Budget strategy in the context of economic transformation]. *Visnyk Kyi'v. nac. torg.-ekon. un-tu* – Herald of Kyi'v. nac. torg.-ekon. un-t, 5, 5-18.

14. Kharchenko T.O. (2019) Formuvannya tekhnolohiy stratehichnoho upravlinnya v bankivs'kiy systemi [Development of strategic management technologies in the banking system]. *Modern Determinants of Business Process Development in Ukraine: Proceedings of the Third International Scientific and Practical Internet Conference.* (Ukraine, Kiev, April 11, 2019) pp. 235-238.

15. Kharchenko T.O., Kovtun A.O. (2019) Osoblyvosti stratehichnoho upravlinnya v bankivs'kiy systemi [Features of strategic management in the banking system]. *An efficient economy*. vol. 1. Available at: http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=6852 (accessed 10 October 2019).

16. Tsalko T.R., Kharchenko T.O., Khondoka A.M. (2019) Osoblyvosti formuvannya konkurentnykh perevah na pidpryyemstvi [Features of formation of competitive advantages in the enterprise]. *An efficient economy.* vol. 9. Available at: http://www.economy.nayka.com.ua (accessed 10 October 2019).

17. Komitet Verkhovnoyi Rady Ukrayiny z pytan' finansovoyi polityky i bankivs'koyi diyal'nosti (2016) Stratehiya rozvytku bankivs'koyi systemy 2016–2020: «Synerhiya rozvytku bankiv ta industrializatsiyi ekonomiky» [Banking System Development Strategy 2016-2020: Synergy of Bank Development and Industrialization of the Economy]. Kyiv. Available at: http://kneu.edu.ua/ userfiles/Credit_Economics_Department/afedra+bankspravi/proekt_strategi.pdf (accessed 14 October 2019).

18. Compilation of annual business plan guidance of JSC "Oschadnybank". FC decision, vol. 11, 04.10.2012.

Tsalko Tetiana
Candidate of Economic Sciences,
Senior Lecturer at Department of Management
Kyiv National University of Technology and Design
Kharchenko Tetiana
Candidate of Economic Sciences,
Senior Lecturer at Department of Management
Kyiv National University of Technology and Design

STRATEGIC FINANCIAL PLANNING AND MANAGEMENT IN THE BANKING INSTITUTION

Purpose. The successful development of commercial banks in Ukraine, the following factors as clear lines of public policy, including legislative regulation of their activities, and the development at the banks of adequate market conditions existing strategy. This will allow commercial banks to create and maximize their competitive advantage. Financial problems of strategic management at the bank were the subject of research of many scientists. However, some of the theoretical issues are insufficiently developed and brought to the level of practical application. The purpose of the article is to study the definition of the concepts of "strategic planning" and "control in the bank" and establish the relationship between these concepts.

Materials and methods. The paper uses a combination of methods and approaches, including: dialectic, systemic and structural – the disclosure of the nature and characteristics of the concepts of "strategic planning" and "control in the bank"; scientific abstraction, analysis and synthesis in establishing the relationship between these concepts.

Results. In the strategic plan is not expected that the future will certainly be better past, and it can be studied by methods of extrapolation. Therefore, strategic planning importance given to analyzing the prospects of the bank, whose task is to ascertain the trends, risks, opportunities and individual emergencies that can change the generated trend. In this regard, the article singled out priorities in the strategic planning of banks. It was determined that the subject of strategic planning is to address issues related to the general objectives of the bank, with the influence of external factors on the bank and any element necessary to achieve the objectives of the bank, which is currently not available or is insufficient. The study found that strategic planning in the bank is a set of actions and decisions made by the organization to determine mission, goals and objectives of the bank and the ways to achieve them. Singled out two areas of strategic planning. The first line of "regular strategic planning" is a further logical development and strategic planning consists of two complementary subsystems: subsystem analysis and planning strategy and strategy implementation subsystem. The second area of strategic planning called "strategic planning in real time" and is associated usually with the decision suddenly arise strategic objectives. Found that the strategic planning process in a banking institution to be cyclical and should include the development/revision of the strategic plan, cascading targets, implementation within operational management, learning and adaptation.

Conclusion. The study revealed the following. The results of strategic planning and management are long-term in nature and play a pivotal role in the development of the bank. However, there is a fundamental difference between strategic planning and management. If strategic planning is the formation of long-term plans of the credit institution, the strategic management is to achieve long-term results from these strategic plans. Thus, strategic management is a broad term that includes strategic planning.

РОЗДІЛ 4. РОЗВИТОК ПРОДУКТИВНИХ СИЛ І РЕГІОНАЛЬНА ЕКОНОМІКА

ІННОВАЦІЙНІ КАДРОВІ ТЕХНОЛОГІЇ В ПУБЛІЧНОМУ УПРАВЛІННІ
INNOVATIVE STAFF TECHNOLOGIES IN PUBLIC ADMINISTRATION

УДК 342.5
https://doi.org/10.32843/infrastruct36-48

Федорова Ю.В.
к.е.н., доцент,
доцент кафедри менеджменту
Українська інженерно-педагогічна академія

У статті розглянуто інноваційні кадрові технології у сфері публічного управління. Проведено контент-аналіз дефініції «компетентність». Зазначено, що сучасні дослідники компетенційного підходу все більше надають перевагу розвитку м'яких навичок персоналу. Якщо тверді навички – це технічні компетенції, пов'язані з діяльністю в галузі формалізованих технологій, то м'які навички – це особисті навички персоналу, що виявляються у соціальній взаємодії. Виявлено, що сьогодні не існує універсального підходу до формування складу м'яких навичок персоналу, натомість найчастіше наголошується на доцільності врахування контексту сфери діяльності працівників, тому нами досліджено м'які навички для сфери публічного управління. Для лідерів публічної сфери важливі такі м'які навички, як стратегічне бачення, організаторські здібності, комунікативні навички, орієнтація на результат. Також необхідно включити до складу м'яких емоційну компетенцію сучасного керівника публічної сфери.

Ключові слова: *публічне управління, управління персоналом, інноваційні технології управління персоналом, компетенції, м'які навички, емоційна компетенція.*

В статье рассмотрены инновационные кадровые технологии в сфере публичного управления. Проведен контент-анализ дефиниции «компетентность». Отмечено, что современные исследователи все больше переносят акцент на развитие мягких навыков персонала. Если твердые навыки – это технические компетенции, связанные с деятельностью в области формализованных технологий, то мягкие навыки – это личные навыки персонала, проявляющиеся в социальном взаимодействии. Выявлено, что сегодня не существует универсального подхода к формированию состава мягких навыков персонала, зато чаще отмечается целесообразность учета контекста сферы деятельности работников, поэтому нами исследованы мягкие навыки для сферы публичного управления. Для лидеров публичной сферы важны такие мягкие навыки, как стратегическое видение, организаторские способности, коммуникативные навыки, ориентация на результат. Также необходимо включить эмоциональную компетенцию в состав мягких компетенций современного руководителя публичной сферы.

Ключевые слова: *публичное управление, управление персоналом, инновационные технологии управления персоналом, компетенции, мягкие навыки, эмоциональная компетенция.*

The article deals with innovative human resources technologies in public administration. The competence approach to the training of managers in the public administration system was emphasized. The competence approach refers to innovative technologies for improving the efficiency of personnel work. The key difference between the competence approach and the common mechanisms of accumulation of knowledge, skills and abilities is the orientation to the formation of the learner, the ability to act practically. It is emphasized that the issues of qualitative training of a specialist become an imperative for the development of the organization on the basis of competencies. The article clarifies the content analysis of the definition of competence. It has been noted that modern scholars have distinguished hard skills and soft skills. If hard skills are technical competences related to formalized technology activities, soft skills are personal skills of social interaction staff. In today's challenges to the heads of organizations not only and not so professional, but also the personal qualities of executives are gaining importance. It is revealed that today there is no universal approach to forming the composition of soft skills of staff. Most often it is emphasized that the context of the sphere of activity of employees is appropriate. That is why we have explored soft skills in public administration. Soft skills such as strategic vision, organizational skills, communication skills, and result orientation are important for public sector leaders. It is also necessary to include emotional competence in the soft skills of the modern head of the public sphere. This decision is due to the importance of emotional competence for professional activity, which is associated with frequent and prolonged contact with people. Specificity of public administration and administration is determined by the scale of activity. This activity is aimed at solving the problems of social development through the use of special administrative and legal methods of influencing the social relations stipulated by the rules of administrative law. Commitment to the achievement of important public tasks increases the importance of training managers in public administration and administration.

Key words: *public administration, HR management, innovative HR management technologies, competencies, soft skills, emotional competence.*

Постановка проблеми. Глобалізаційні процеси, виклики науково-технічного розвитку, інформатизація всіх процесів суспільства призводять до змін у сфері економічної політики і, відповідно, відношення до трудових ресурсів. Не товар і не послуга, а персонал стає головним ресурсом будь-якої організації. Та чим вище рівень управлінської ієрархії, тим більші вимоги висуваються до персоналу, вимагаючи від нього більш узагальнених знань, умінь та навичок. Якість підготовки керівників публічних служб стає головною умовою вирішення багаточисельних сучасних проблем соціально-економічного розвитку України. Публічна служба – це сфера людської діяльності в усіх типах державних, комунальних, громадських установ, організацій і підприємств щодо практичної реалізації конституційних гарантій, політики розвитку держави, тактичних та стратегічних інтересів суспільства. Відповідно, спрямованість на досягнення значних цілей суспільного розвитку підвищує значущість високоякісної підготовки та розвитку керівників публічної сфери. Керівник

публічних організацій має критично мислити, володіти неабияким інтелектом, широким діапазоном розумових моделей, розвинутими професійними навичками, колосальною енергією та мотивацією. Часте тривале спілкування з людьми вимагає від керівника лідерських навичок та вміння налагодження позитивної емоційної атмосфери. Таким чином, динаміка зовнішнього та внутрішнього середовища вимагає запровадження інноваційних технологій у сфері підготовки керівників публічних організацій, тому актуальності набувають дослідження новітніх тенденцій у розвитку кадрових технологій у рамках публічного управління.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемам підготовки кадрів для публічного управління присвятили праці такі вітчизняні науковці: І. Сурай [1], В.Д. Бакуменко, І.С. Бондар, В.Г. Горник, В.В. Шпачук [2], А.В. Ліпенцев [3], Н. Гончарук [4], К.В. Процак [5; 6] та ін. Дослідженнями проблем компетентністного підходу у різні часи займалися Д. Спенсер [7], Д. Дубоіс [8], О.А. Гавриш [9], Г. Данилова [10], І. Зимня [11], Л. Мітіна [12], Н. Ничкало [13], Г. Селевко[14], В. Ягупов [15] та ін. Контентному аналізу «м'яких» та «твердих» навичок присвятили праці М.Л. Бєлоножко [16], О.В. Жмай [17], О.В. Чуланова [18; 19] та ін. Питання емоційної компетенції у різні часи досліджували Д. Гоулман, Р. Бар-Он, Дж. Мейер, П. Сэлловей, Д.В. Люсін, Р.М. Лукич, О.Л. Чуланова, Е.А. Сидоренко, Е.А. Власов та ін.

Постановка завдання. Метою дослідження є формування теоретико-методологічних основ інноваційних кадрових технологій у публічному управлінні та виявлення перспективних напрямів підвищення ефективності керівників у системі публічного управління.

Виклад основного матеріалу дослідження. У публічному управлінні поряд із традиційними кадровими технологіями, до яких відносяться процедури, що застосовуються вже тривалий час відповідно до нормативних правових актів (атестація кадрів, кваліфікаційний іспит, забезпечення посадового росту, резерв кадрів та ін.), усе активніше запроваджують нові прогресивні технології оцінювання та підготовки кадрів.

Інноваційні кадрові технології можна розділити на дві групи: інноваційні технології формування кадрового потенціалу та інноваційні технології підвищення ефективності роботи кадрів (табл. 1).

На нашу думку, у рамках підвищення ефективності кадрової роботи публічних служб особливої уваги заслуговує компетентнісний підхід. Ми будемо оперувати поняттям компетенційного підходу, саме цей термін використовується у бізнес-практиці наукового базису управління людськими ресурсами організації. (Натомість поняття «компетентнісний підхід» переважно використовується в освітянській діяльності закладів освіти різних рівнів акредитації; воно увійшло до складу понятійного апарату української педагогіки у зв'язку з приєднанням вітчизняної системи освіти до «Болонського руху» в Європі й ухваленням західноєвропейської освітньої термінології [20]).

Ключовою відмінністю компетенційного підходу від розповсюджених механізмів накопичування знань, умінь, навичок є орієнтація на формування у людини, яка навчається, здатності практично діяти. З позицій компетенційного підходу питання якісної підготовки фахівця стають імперативом розвитку організації на засадах компетенцій. Публічне управління – це владний вплив на життєздатність людей із боку органів державної влади, місцевого самоврядування та громадських організацій шляхом застосування сукупності економічних, адміністративних, інформаційно-психологічних та інших методів з метою досягнення цілей суспільного розвитку. Тому керівники публічних служб мають володіти не лише окремими навичками та знаннями з публічної сфери, а й повинні бути лідерами, критично мислити, проводити публічні виступи, вміти працювати в кризових ситуаціях, бути стресостійким та співчутливим.

Таблиця 1

Інноваційні кадрові технології

Інноваційні кадрові технології	
Технології формування кадрового потенціалу	Технології підвищення ефективності кадрової роботи
Ассесмент (assessment) – технологія використовується для відбору, навчання та розвитку персоналу. Вважається однією з найефективніших технологій оцінки та підбору персоналу у розвинутих країнах	Антикорупційні технології актуальні в рамках формування антикорупційного правового поля
	Аутсорсинг – передача організацією непрофільних функцій сторонньому виконавцю, спеціалісту у даній сфері (наприклад, запровадження нових технологій, надання послуг зв'язку, організація підбору та навчання кадрів)
Аутплейсмент (outplacement) – технологія допомоги роботодавця звільненим співробітникам у разі скорочення штатів або ліквідації підприємства (консультування, допомога у стратегічному пошуку роботи, допомога під час складання резюме, підготовка рекомендацій)	Інформаційні технології дають змогу вирішувати широкий діапазон завдань кадрового менеджменту
	Процесний підхід – технологія запровадження багаточисельних взаємопов'язаних процесів
Поліграф – технологія перевірки правдивості відповідей працівника за фізіологічними параметрами	Компетенційний підхід – прогресивна технологія переходу від кваліфікації до компетенцій працівників

Цілеспрямованість на досягнення стратегічних цілей суспільного розвитку підвищує значущість високоякісної підготовки та розвитку керівників публічної сфери.

Уперше термін «компетенція» було використано у Массачусетському університеті у 1965 р. Н. Хомським. Засновниками сучасної концепції компетенцій уважаються Девід МакКлелланд і Річард Е. Боятцис, які працювали консультантами з управління в американській компанії Hay-McBer. Та найчастіше в останні роки використовується визначення компетенції, запропоновані американськими дослідниками Д. Спенсером та Д. Дубоіс. За Д. Спенсером «компетенція» – це базова характеристика людини, що пов'язана з ефективним та/або найкращим виконанням роботи, яке оцінюється на основі відповідних критеріїв [7]. Д. Дубоіс визначає компетенцію як типову та вимірювальну модель поведінки, знань та навичок, що сприяють найвищій ефективності роботи [8].

У табл. 2 наведено контент-аналіз дефініції «компетентність». Аналіз змісту поняття «компетентність» дає змогу дійти висновку, що компетентність формується, розвивається і проявляється в процесі конкретної діяльності.

У сучасних дослідженнях компетенції розподіляють тверді, hard skills («хардскілз», англ. hard skills – «тверді навички») та м'які soft skills («софтскілз». англ. soft skills – «м'які навички»). Hard skills – це технічні компетенції, пов'язані з діяльністю в галузі формалізованих технологій. Цим компетенціям властиві статичні властивості, вони мають вимір та ототожнюються з певними конструкціями; входять до переліку вимог у посадових інструкціях, легко розкладаються на низку простих та кінцевих операцій. Hard skills корелюють із професійними компетенціями, вони є більш традиційними та звичними. Але сучасні виклики ставлять нові вимоги до кваліфікації персоналу, зокрема до керівників публічної служби. Тепер не тільки і не стільки професійні, а особисті якості керівників набувають важливості. Для лідерів публічної сфери важливі уміння і навички стратегічного бачення; організаторські здібності (створення робочих груп і ефективних команд, делегування повноважень, роботи з персоналом, його оцінювання і розвиток); комунікативні навички (спілкуватися, переконувати опонентів, досягати компромісів, вести переговори); орієнтація на результат (аналізувати інформацію та робити висновки, за результатами аналізу приймати рішення, домагатися вирішення проблем і конфліктів, приймати рішення тощо). А це вже компетенції soft skills.

Узагалі більша частина навичок, що використовуються для досягнення мети, – це soft skills. І чим вище керівник піднімається по кар'єрних сходах, тим важливішу роль відіграють саме соціальні навички, тоді як професійні hard skills відходять на другий план. Чим вище посада керівника, тим відповідальніший він за прийняті рішення та поради, надані підлеглим та співробітникам. Тому сьогодні 70% тренінгових курсів орієнтовані на формування навичок soft skills [18].

Згідно з Оксфордським словником, soft skills – це особистісні якості, які дають змогу ефективно і гармонійно взаємодіяти з іншими людьми. Набір умінь, навичок і якостей працівника, що включаються в групу soft skills, безпосередньо відображає рівень соціально-психологічного розвитку людини, який можна охарактеризувати за допомогою таких навичок: уміння переконувати, знаходити підхід до людей, лідирувати, міжособистісне спілкування, ведення переговорних процесів, робота в команді, особистісний розвиток (здатність до навчання), управління часом, ефективне планування своєї діяльності, ерудованість, креативність, уміння працювати з інформацією, стресостійкість тощо [17]. Однак слід зауважити, що єдиного визначення терміна та єдиного підходу до формування набору soft skills не існує [17; 18]. Найбільш логічною видається позиція дослідників, які вважають, що під час визначення того, що таке

Таблиця 2

Контент-аналіз дефініції «компетентність»

Автор	Визначення
Г. Данилова [10]	Здатність приймати рішення і нести відповідальність за їх реалізацію під час виконання функціональних обов'язків
І. Зимня [11]	Єдність знань, навичок та відносин у процесі професійної діяльності, що визначається вимогами посади, конкретної ситуації та бізнес-цілями організації
Л. Мітіна 12]	Комбінація особистісних якостей та властивостей
Н. Ничкало [13]	Не тільки професійні знання, навички і досвід у спеціальності, а й ставлення до справи, визначені (позитивні) схильності, інтереси і прагнення, здатність ефективно використовувати знання й уміння, а також особистісні якості для забезпечення необхідного результату на конкретному робочому місці у конкретній робочій ситуації
Г. Селевко [14]	Інтегральна якість особистості, яка проявляється в її загальній здатності та готовності до діяльності, що ґрунтується на знаннях і досвіді, які набуті в процесі навчання й соціалізації та орієнтовані на самостійну й успішну участь у діяльності
В. Ягупов [15]	Підготовленість до здійснення певної професійної діяльності та наявність професійно важливих якостей фахівця, які сприяють цій діяльності

soft skills, необхідно відштовхуватися від контексту і сфери діяльності.

Найчастіше до soft skills належать комунікативні навички, управлінські навички, самоорганізаційні навички, розумові навички. Однак деякі автори у новітніх дослідженнях акцентують увагу на необхідності включення до складу soft skills емоційних навичок. Цікаво, що, за даними досліджень Гарвардського університету (Д. МакКлелланд), лише 15% ефективності керівника залежить від його інтелекту і 85% – від емоційної компетентності [21]. Дослідник М.Л. Бєлоножко підкреслює, що емоційні навички для керівника є первинними, тому що забезпечують лідерство, можливість контролювати та управляти емоціями [16]. Десятирічні дослідження О.В. Чуланової підтвердили той факт, що саме високий рівень емоційної компетенції пов'язаний з організаційними здібностями, емпатією, самомотивацією, стійкістю до стресів, командною роботою. Як зазначає автор, запорука успіху управлінця – у використанні тонких механізмів впливу на інтелектуальну та емоційну сфери співробітників [18]. Під емоційною компетентністю О.В. Чуланова розуміє сукупність його навичок, що сприяють розумінню власних емоцій та почуттів, емоцій і почуттів співробітників, а також уміння управляти ними відповідно до ситуації для підвищення ефективності організації у цілому [18].

Ми підкреслюємо актуальність та важливість емоційної компетентності для тих видів професійної діяльності, які пов'язані з частими та тривалими контактами з людьми, з публічними виступами, потребують розуміння інших людей та контролю власних емоцій. У публічних організаціях важливо, щоб керівник був емоційно компетентним: був здатний управляти власними емоціями, розпізнавати емоції інших і на цій підставі будувати взаємодію, створювати позитивну емоційну атмосферу, вміти виявити важливу інформацію на тлі емоційних сигналів людей, користуватися емоційною енергією, створювати необхідну корпоративну культуру, що забезпечить необхідні результати. Тому вважаємо за доцільне розвивати емоційну компетентність у керівників публічної сфери у рамках компенсаційного підходу як інноваційної технології підвищення ефективності роботи публічних організацій.

Висновки з проведеного дослідження. Таким чином, проведені дослідження дають змогу обґрунтувати доцільність розширення методологічного базису компетенційного підходу технологій підвищення ефективності кадрової роботи методами формування емоційної компетентності керівників у системі публічного управління.

Подальшим напрямом досліджень є уточнення базового набору soft-skills для керівників у системі публічного управління та визначення ефективних інструментів формування цих компетенцій.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Сурай І. Особливості формування лідерства в системі державного управління в Канаді. *Державне управління та місцеве самоврядування*. 2015 № 1(24). С. 24–35. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/dums_2015_1_5 (дата звернення: 23.10.2019).

2. Особливості публічного управління та адміністрування : навчальний посібник / В.Д. Бакуменко та ін. Київ : Ліра-К, 2017. 256 с.

3. Ліпенцев А.В. Розвиток лідерства в органах публічної влади у контексті завдань надання якісних адміністративних послуг: теоретичні та методологічні аспекти. *Ефективність державного управління.* 2014. № 38. С. 21–42. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/efdu_2014_38_4 (дата звернення: 23.10.2019).

4. Гончарук Н., Сурай І. Лідерство як якісна характеристика особистості чи інституції. *Вісник Національної академії державного управління при Президентові України*. 2010. № 3. С. 5–13.

5. Процак К.В., Галаз Л.В. Лідерство як якісна характеристика керівного персоналу публічної служби. *Наукові записки Львівського університету бізнесу та права*. 2017. № 17. С. 178–182.

6. Процак К.В., Матвій І.Є. Інноваційні підходи до розвитку компетенцій публічних службовців. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Серія «Проблеми економіки та управління»*. 2018. № 897. Вип. 2. С. 86–91.

7. Spencer L.M. & Spencer S.M. Competence at Work: Models for Superior Performance. N. Y. : John Wiley & Sons, Ins. 1993.

8. Dubois D.D. Competencybased Performance Improvement: A Strategy for Organization Change. Human Resource Development Press. 1993.

9. Технології управління персоналом : монографія / О.А. Гавриш та ін. Київ : КПІ ім. І. Сікорського, 2017. 528 с.

10. Данилова Г.С. Управління процесом становлення професійної компетентності методиста. Київ, 1995. 80 с.

11. Зимняя И.А. Ключевые компетенции – новая парадигма результата образования . *Высшее образование сегодня.* 2003. № 5. С. 34–42.

12. Митина Л.М. Психология труда и профессионального развития учителя. Москва : Академия, 2004. С. 68.

13. Державні стандарти професійної освіти: теорія і методика : монографія / за ред. Н.Г. Ничкало. Хмельницький : ТУП, 2002. 334 с.

14. Селевко Г. Компетентности и их классификация. *Народное образование.* 2004. № 4. С. 138–143.

15. Ягупов В.В., Свистун В.І. Компетентнісний підхід до підготовки фахівців у системі вищої освіти. *Наукові записки НаУКМА. Серія «Педагогічні, психологічні науки та соціальна робота».* 2007. Т. 1. С. 3–8.

16. Белоножко М.Л., Силин А.Н. Управление персоналом в кризисных и межкризисных условиях. *Проблемы и пути усовершенствования экономического механизма предпринимательской деятельности :* матер. І междунар. науч.-практ. конф. Днепропетровск : Стратегия, 2012. 216 с.

17. Жмай О.В. Формування емоційного інтелекту як необхідна складова процесу розвитку soft skills. *Ринкова економіка: сучасна теорія і практика управління.* 2018. Т. 17. № 2(39). URL : http://rinek.onu.edu.ua/article/view/144919 (дата звернення: 23.10.2019).

18. Чуланова О.Л. Социально-психологические аспекты управления: эмоциональная компетентность

руководителя в структуре soft skills (значение, подходы, методы диагностики и развития). *Науковедение.* 2017 Том 9. № 1. URL : http://naukovedenie.ru/PDF/07EVN117.pdf (дата звернення: 23.10.2019).

19. Чуланова О.Л., Давлетшина Ю.М. Разработка инструментария формирования и развития soft-skills управленческого персонала организаций *Материалы Ивановских чтений*. 2018 № 2(20). С. 192–198.

20. Розвиток ринку послуг вищої освіти в контексті Болонського процесу і вдосконалення конкурентної діяльності ВНЗ : матеріали наук.-метод. конф. Львів : Львів. комерц. акад., 2008. 213 с.

21. Bar-On R. The Bar-On Emotional Quotient Inventory (EQ-i): Rationale, description and summary of psychometric properties. Measuring Emotional Intelligence: Common Ground and Controversy. Ed. by G. Geher. New York : Nova Science Publishers, Inc, 2004. P. 115–145.

REFERENCES:

1. Surai I. (2015) Osoblyvosti formuvannia liderstva v systemi derzhavnoho upravlinnia v Kanadi [Features of Leadership Formation in Public Administration in Canada]. *Derzhavne upravlinnia ta mistseve samovriaduvannia* (electronic journal), no. 1(24), pp. 24-35. Available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/dums_2015_1_5 (accessed 23.10.2019).

2. Bakumenko V.D., Bondar I.S., Gorny`k V.G., Shpachuk V.V. (2017) *Osobly`vosti publichnogo upravlinnya ta administruvannya* [Features of public administration and administration] – K.: Vy`davny`cztvo Lira-K, 256 p. (in Ukrainian).

3. Lipentsev A.V.(2014) Rozvytok liderstva v orhanakh publichnoi vlady u konteksti zavdan nadannia yakisnykh administratyvnykh posluh: teoretychni ta metodolohichni aspekty [Leadership Development in Public Authorities in the Context of Tasks of Provision of Quality Administrative Services: Theoretical and Methodological Aspects] *Efektyvnist derzhavnoho upravlinnia*, (electronic journal), no. 38, pp. 21-42. Available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/efdu_2014_38_4 (accessed 23.10.2019).

4. Honcharuk N. (2010) Liderstvo yak yakisna kharakterystyka osobystosti chy instytutsii [Leadership as a qualitative characteristic of an individual or institution]. *Visnyk Natsionalnoi akademii derzhavnoho upravlinnia pry Prezydentovi Ukrainy, no.* 3, pp. 5-13.

5. Protsak K.V. (2017). Liderstvo yak yakisna kharakterystyka kerivnoho personalu publichnoi sluzhby [Leadership as a qualitative characteristic of public service executives] *Naukovi zapysky Lvivskoho universytetu biznesu ta prava*, no/17, pp. 178–182.

6. Protsak K.V. (2018) Innovatsiini pidkhody do rozvytku kompetentsii publichnykh sluzhbovtsiv [Innovative approaches to the development of competencies of public servants] *Visnyk Natsionalnoho universytetu "Lvivska politekhnika"*, Seriia: Problemy ekonomiky ta upravlinnia, no. 897 (2), pp. 86–91.

7. Spencer L.M. & Spencer S.M. (1993) Competence at Work: Models for Superior Performance / L.M. Spencer, S.M. Spencer. – N. Y. : John Wiley & Sons, Ins.

8. Dubois D.D. (1993) Competencybased Performance Improvement: A Strategy for Organization Change , Human Resource Development Press.

9. Havrysh O.A. (2017) *Tekhnolohii upravlinnia personalom* [Personnel management technologies] Kyiv : KPI im. Ihoria Sikorskoho, 528p. (in Ukrainian).

10. Danylova, H.S. (1995) *Upravlinnia protsesom stanovlennia profesiinoi kompetentnosti metodysta* [Management of the process of becoming a professional methodologist] K., 80p. (in Ukrainian).

11. Zimnyaya, I.A. (2003) Klyuchevye kompetentsii – novaya paradigma rezul'tata obrazovaniya [Key competencies – a new paradigm of education outcome] *Vysshee obrazovanie segodnya*, no.5, pp. 34-42.

12. Mitina, L.M. (2004) *Psikhologiya truda i professional'nogo razvitiya uchitelya* [Psychology of labor and professional development of teachers] M. : Izdatel'skiy tsentr «Akademiya», 68p. (in Russian).

13. Nychkalo N. (2002) *Derzhavni standarty profesiinoi osvity: teoriia i metodyka* [State standards of vocational education: theory and methodology: Monograph] , Khmelnytskyi: TUP, 334 p. (in Ukrainian).

14. Selevko, G. (2004) Kompetentnosti i ikh klassifikatsiya [Competencies and their classification] *Narodnoe obrazovanie*, no.4, pp. 138-143.

15. Yahupov, V.V. (2007) Kompetentnisnyi pidkhid do pidhotovky fakhivtsiv u systemi vyshchoi osvity [Competent Approach to Training in Higher Education] *Naukovi zapysky NaUKMA. Seriia «Pedahohichni, psykholohichni nauky ta sotsialna robota»,* no.1, pp.3-8.

16. Belonozhko, M.L. (2012) *Upravlenie personalom v krizisnykh i mezhkrizisnykh usloviyakh* [Management of personnel in crisis and inter-crisis conditions] Problemy i puti usovershenstvovaniya ekonomicheskogo mekhanizma predprinimatel'skoy deyatel'nosti, Dnepropetrovsk: Strategiya, 216 p. (in Russian).

17. Zhmai O.V. (2018) Formuvannya emocijnogo intelektu yak neobhidna skladova procesu rozvitku soft skills [Form of emotion intellect as necessary for the process of development of soft skills] *Rynkova ekonomika: suchasna teoriia i praktyka upravlinnia*, vol. 17, no. 2(39). Available at: http://rinek.onu.edu.ua/article/view/144919 (accessed 23.10.2019).

18. Chulanova O.L. (2017) Socialno-psihologicheskie aspekty upravleniya: emocionalnaya kompetentnost rukovoditelya v strukture soft skills (znachenie, podhody, metody diagnostiki i razvitiya) [Socio-psychological aspects of management: the emotional competence of the leader in the structure of soft skills (meaning, approaches, methods of diagnosis and development)] *Internet-zhurnal «Naukovedenye»*, (electronic journal), vol. 9, no. 1. Available at: http://naukovedenie.ru/PDF/07EVN117.pdf (accessed 23.10.2019).

19. Culanova O.L. (20180 Davletshina Yu.M. Razrabotka instrumentariya formirovaniya i razvitiya soft-skills upravlencheskogo personala organizatsiy [Development of tools for the formation and development of soft-skills management personnel of organizations] *Materialy Ivanovskikh chteniy*, no.2 (20), pp. 192-198.

20. Skybinskyi S.V (2008) *Rozvytok rynku posluh vyshchoi osvity v konteksti Bolonskoho protsesu i vdoskonalennia konkurentnoi diialnosti VNZ* [Development of the market for higher education services in the context of the Bologna process and improvement of competitive activity of universities] Lviv. komerts. akad, 213 p. (in Ukrainian).

21. Bar-On, R. (2004) The Bar-On Emotional Quotient Inventory (EQ-i): Rationale, description and summary of psychometric properties, Measuring Emotional Intelligence: Common Ground and Controversy / Ed. by G. Geher. – New York: Nova Science Publishers, Inc, pp. 115-145.

Fedorova Yuliia
Candidate of Economic Sciences, Associate Professor,
Senior Lecturer at Department of Management
Ukrainian Engineering Pedagogical Academy

INNOVATIVE STAFF TECHNOLOGIES IN PUBLIC ADMINISTRATION

The purpose of the article. Globalization processes, challenges of scientific and technological development, informatization of all processes of society leads to changes in the sphere of economic policy, and accordingly the attitude to labor resources. Not a product or a service, but the staff becomes the main resource of any organization. The higher the level of the managerial hierarchy, the greater the demands placed on staff, requiring more generalized knowledge, skills and competencies. The quality of training of heads of public services is the main condition for solving many contemporary problems of socio-economic development of Ukraine.

The purpose of the research is to form the theoretical and methodological foundations of innovative personnel technologies in public administration and to identify promising directions for improving the effectiveness of managers in the public administration system.

Results and practical implications. The article deals with innovative human resources technologies in public administration. The competence approach to the training of managers in the public administration system was emphasized. It is emphasized that the issues of qualitative training of a specialist become an imperative for the development of the organization on the basis of competencies. The article clarifies the content analysis of the definition of competence. It is noted that modern researchers of the competency approach increasingly favor the development of soft skills of staff. If hard skills are technical competences related to formalized technology activities, soft skills are personal skills of social interaction staff. In today's challenges to the heads of organizations, it is the personal qualities of the executives that become important. It is revealed that today there is no universal approach to forming the composition of soft skills of the staff, but instead it is emphasized that it is expedient to take into account the context of the sphere of activity of employees. That is why we have explored soft skills in public administration. Soft skills such as strategic vision, organizational skills, communication skills, and result orientation are important for public sector leaders. It is also necessary to include emotional competence in the soft skills of the modern head of the public sphere. This decision is due to the importance of emotional competence for professional activity, which is associated with frequent and prolonged contact with people.

Value/originality. Specificity of public administration and administration is determined by the scale of activity. Commitment to the achievement of important public tasks increases the importance of training managers in public administration and administration. The conducted researches allow to substantiate the expediency of expanding the methodological basis of the competence approach of technologies of increasing the efficiency of personnel work by the methods of forming the emotional competence of managers in the system of public management.

A further area of research is to refine the basic set of soft-skills competencies for leaders in public administration and to identify effective tools for generating those competencies.

ФОРМУВАННЯ ОПТИМАЛЬНОЇ СТРУКТУРИ ОБ'ЄДНАНИХ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД ВОЛИНСЬКОЇ ОБЛАСТІ

FORMATION OF THE OPTIMAL STRUCTURE OF THE UNITED TERRITORIAL COMMUNITIES OF THE VOLYN REGION

УДК 336.1:352
https://doi.org/10.32843/infrastruct36-49

Хомюк Н.Л.
к.е.н.,
докторант кафедри
міжнародних економічних відносин
та управління проектами
Східноєвропейський національний
університет імені Лесі Українки

У статті розроблено рекомендацій щодо оптимізації структури об'єднаних територіальних громад Волинської області в розрізі груп, сформованих за кількістю мешканців. Звернено увагу на те, що реформа децентралізації влади спрямована на збільшення фінансових можливостей сформованих об'єднаних територіальних громад та підвищення їхнього потенціалу соціально-економічного розвитку. Запропоновано два підходи до максимізації економічної ефективності діяльності та формування оптимальної структури об'єднаних територіальних громад у Волинській області. За першого підходу метою завдання оптимізації структури об'єднаних територіальних громад визначено максимізацію загального власного доходу всіх об'єднаних територіальних громад. За другого підходу метою завдання оптимізації структури об'єднаних територіальних громад визначено зменшення видатків на управління всіма об'єднаними територіальними громадами. У результаті проведених розрахунків уважаємо, що перший підхід до оптимізації є більш ефективним, оскільки він забезпечує збільшення загального доходу на 6,0 млн грн та зменшення видатків на управління на 4,16 млн грн.

Ключові слова: *об'єднана територіальна громада, децентралізація, оптимізація структури, Волинська область, населення об'єднаної територіальної громади.*

В статье разработаны рекомендации по оптимизации структуры объединенных территориальных громад Волынской области в разрезе групп, сформированных по количеству жителей. Обращено внимание на то, что реформа децентрализации власти направлена на увеличение финансовых возможностей сложившихся объединенных территориальных громад и повышение их потенциала социально-экономического развития. Предложено два подхода к максимизации экономической эффективности деятельности и формирования оптимальной структуры объединенных территориальных громад в Волынской области. При первом подходе целью задачи оптимизации структуры объединенных территориальных громад является максимизация общего собственного дохода всех объединенных территориальных громад. При втором подходе целью задачи оптимизации структуры объединенных территориальных громад определено уменьшение расходов на управление всеми объединенными территориальными громадами. В результате проведенных расчетов считаем, что первый подход к оптимизации является более эффективным, поскольку он обеспечивает увеличение общего дохода на 6,0 млн грн и уменьшение расходов на управление 4,16 млн грн.

Ключевые слова: *объединенная территориальная громада, децентрализация, оптимизация структуры, Волынская область, население объединенной территориальной громады.*

The article provides recommendations for optimizing the structure of the united territorial communities of Volyn region in terms of groups formed by the number of inhabitants. It is pointed out that the reform of decentralization of power is aimed at increasing the financial capacity of the formed united territorial communities and increasing their potential for socio-economic development. Linear programming tools have been used to mathematically model the formation of the optimal structure of integrated territorial communities. It was revealed that in the Volyn region, in 2018, there were 40 united territorial communities with 271 900 inhabitants. The first group (more than 15,000 inhabitants) included 2 united territorial communities (44,900 inhabitants), the second group (10,000-15,000 inhabitants) included 2 united territorial communities (24,300 inhabitants), and the third group (5 000 – 10,000 inhabitants) included 20 united territorial communities (142 100 inhabitants), and the fourth group (less than 5 000 inhabitants) included 16 united territorial communities (60 000 inhabitants). Two approaches are proposed to maximize the economic efficiency of the activity and to form the optimal structure of the united territorial communities in the Volyn region. In the first approach, the goal of optimizing the structure of the united territorial communities is to maximize the total own income of all the united territorial communities. In the second approach, the objective of optimizing the structure of the united territorial communities is to reduce the management costs of all the united territorial communities. The structures of the united territorial communities of Volyn region by the number of inhabitants were constructed using two approaches. The result of study suggest that the first approach to optimization is more efficient, since it provides an increase in total revenue by UAH 6.0 million and a reduction in management expenses by UAH 4.16 million. Therefore, it was proposed to join part of the united territorial communities of the fourth group (30.0 %) and part of the united territorial communities of the first group (13.4%) to join the united territorial communities of the second and third groups. United territorial communities with a population of between 5,000 and 10,000 residents have been found to have greater economic efficiency.

Key words: *united territorial community, decentralization, structure optimization, Volyn region, population of united territorial community.*

Постановка проблеми. Реформа децентралізації влади спрямована на збільшення фінансових можливостей сформованих об'єднаних територіальних громад (ОТГ) та підвищення їхнього потенціалу соціально-економічного розвитку. З огляду на це, проведення аналізу фінансової спроможності та економічного аналізу об'єднаних територіальних громад є актуальним, адже це дає можливість визначити проблеми, які виникають під час формування та функціонування, а також розробити рекомендації щодо оптимізації структури об'єднаних територіальних громад.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню питань децентралізації влади, розвитку місцевого самоврядування, формування спроможних об'єднаних територіальних громад приділено увагу таких учених, як В. Кравців, О. Васильєва, А. Лелеченко, В. Куйбіда, А. Ткачук, С. Шульц, О. Бориславська та ін.

Однак, незважаючи на значний осяг публікацій із досліджуваної тематики, залишаються недостатньо висвітленими питання щодо формування спроможних територіальних громад у розрізі регіонів.

Постановка завдання. Метою статті є розроблення рекомендацій щодо оптимізації структури об'єднаних територіальних громад Волинської області в розрізі груп, сформованих за кількістю мешканців.

Виклад основного матеріалу дослідження. Волинська область розташована у північно-західній частині України та межує на заході з Республікою Польща, на півночі – з Республікою Білорусь, на півдні та на сході – з Львівською та Рівненською областями. Станом на 1 січня 2019 р. загальна територія Волинської області становила 2014,4 тис га (3,3% від усієї площі України), з яких 1079,8 тис га (53,6%) – землі сільськогосподарського призначення. На території регіону проживає 1034,9 тис осіб, серед яких близько половини – сільські жителі [1].

Станом на 10 жовтня 2019 р. Волинська область займає шосте місце у рейтингу областей щодо формування спроможних громад після Житомирської, Хмельницької, Дніпропетровської, Чернігівської та Запорізької областей. У регіоні, згідно з Перспективним планом формування територій громад Волинської області, планується утворити 74 об'єднані територіальні громади [2]. Ще в 2015 р. були сформовані перші об'єднані територіальні громади: Велицька, Голобська, Зимнівська, Смолигівська та Устилузька. Нині на території регіону сформовано 51 об'єднану територіальну громаду, проте не всі вони є фінансово спроможними.

У статті «Аналіз економічної ефективності діяльності об'єднаних територіальних громад у регіонах України» [3] в ході економіко-математичного моделювання нами було запропоновано два підходи до максимізації економічної ефективності діяльності та формування оптимальної структури об'єднаних територіальних громад (ОТГ) України у цілому, тому на основі попередніх розрахунків оптимізуємо наявну структуру об'єднаних територіальних громад Волинської області за кількістю населення.

За результатами оцінки процесу децентралізації та економічної ефективності діяльності об'єднаних територіальних громад у регіонах України було отримано критерії фінансової ефективності діяльності ОТГ, співставлення яких, на нашу думку, допоможе виявити оптимальну структуру об'єднаних територіальних громад, які існують в Україні сьогодні. Для математичного моделювання формування оптимальної структури об'єднаних територіальних громад використано інструментарій лінійного програмування [4].

Перелік об'єднаних територіальних громад Волинської області станом на кінець 2018 р. наведено в табл. 1. На цей час у Волинській області було створено 40 ОТГ, де проживало 271900 мешканців.

Для аналізу наявні 40 ОТГ Волинської області були згруповані за кількістю населення, яке проживає у них:

- Група 1 – ОТГ із кількістю населення понад 15 тис жителів.
- Група 2 – ОТГ із кількістю населення від 10 до 15 тис жителів.
- Група 3 – ОТГ із кількістю населення від 5 до 10 тис жителів.
- Група 4 – ОТГ із кількістю населення менше 5 тис жителів.

Основні показники кожної з виділених груп наведено в табл. 2.

Тепер використаємо запропонований оптимізаційний підхід до вдосконалення існуючої структури ОТГ у Волинській області. Перша задача передбачає максимальне зростання кількості доходів, які отримують ОТГ. У ролі оптимізуючих параметрів моделі виберемо кількість жителів у різних групах ОТГ, а саме: X1 – кількість жителів у першій групі ОТГ (кількість населення ОТГ понад 15 тис жителів), X2 – кількість жителів у другій групі ОТГ (кількість населення ОТГ від 10 до 15 тис жителів), X3 – кількість жителів у третій групі ОТГ (кількість населення ОТГ від 5 до 10 тис жителів), X4 – кількість жителів у четвертій групі ОТГ (кількість населення ОТГ менше 5 тис жителів). У процесі оптимізації допускається зміна кількості мешканців кожної групи на 30% (як у більший, так і в менший бік). Загальна кількість жителів усіх громад повинна залишатися незмінною.

Умова обмеження загальних видатків на управління ОТГ виглядає так:

$$569.97\,X1 + 438.02\,X2 + 715.84\,X3 + 881.75\,X4 \le 191390 \quad (1)$$

Умова обмеження загальних дотацій та субвенцій виглядає так:

$$734.25\,X1 + 536.14\,X2 + 1278.51\,X3 + 1161.31\,X4 \le 298048 \quad (2)$$

Умова незмінності кількості населення має такий вигляд:

$$X1 + X2 + X3 + X4 = 271.9 \quad (3)$$

При цьому повинна виконуватися умова невід'ємності для всіх оптимізованих змінних:

$$X1, X2, X3, X4 \ge 0 \quad (4)$$

Метою задачі оптимізації структури ОТГ є максимізація загального власного доходу всіх ОТГ. Для побудови цільової функції використаємо показники власного доходу в розрахунку на одного мешканця ОТГ (табл. 3).

Таблиця 1

Існуюча структура ОТГ Волинської області

Назва ОТГ	Площа, кв км	Населення, тис осіб	Доходи на 1 мешк., грн	Рівень дотаційності, %	Видатки на управління, %	Капітальні видатки на 1 мешк., грн
Любешівська	1109	28.8	1602	29.00	34.10	851.5
Любомльська	277	16.1	2902.1	11.20	21.10	524.5
Колківська	356	13	1716.2	28.90	22.70	481.5
Цуманська	220.5	11.3	2175.1	16.50	22.70	599
Іваничівська	95.6	9.7	2549.3	12.00	25.50	280.8
Заболоттівська	253.7	9.5	1101.3	41.70	37.80	401.3
Голобська	298.8	8.7	2089.4	22.70	35.00	535.5
Забродівська	275.8	8.7	1005.6	45.70	34.40	526.8
Шацька	307.5	8.6	2914.5	15.00	22.90	1316.6
Княгининівська	70	7.9	5402.6	3.60	17.00	3013.3
Турійська	150.5	7.7	3240.5	1.30	22.90	462.3
Устилузька	413.7	7.6	3203.7	15.90	28.60	1061.5
Боратинська	92	7.5	17577.3	-18.80	6.80	2872.9
Заборольська	131	7.5	4353.9	6.70	13.80	2124.4
Вишнівська	427	6.5	4945.5	11.10	20.80	2518
Зимнівська	202	6.4	2110.3	26.10	34.40	1387.7
Люблинецька	115.4	6.4	2000.3	20.30	34.50	571.6
Головненська	223.5	6.2	882	48.40	44.20	653.6
Прилісненська	391.5	5.7	2438.9	12.20	30.90	1826.4
Рівненська	339.7	5.6	7067.8	3.80	17.80	3608.3
Павлівська	158	5.6	1979.5	26.00	47.70	1207.2
Дубечненська	159	5.5	1076.1	41.60	35.20	747.1
Самарівська	271.6	5.5	882.4	48.00	44.40	641.3
Копачівська	266.3	5.3	2005.7	30.90	36.80	696.4
Оваднівська	231.4	4.9	3266.2	17.10	32.30	1650.8
Колодяжненська	308.3	4.6	2553.3	21.10	38.20	1012.1
Поворська	297.2	4.5	2000.6	21.10	30.40	1101.6
Луківська	117	4.4	2445.7	21.00	21.80	688
Зарічанська	85.6	4.3	5213.8	-3.60	17.10	1243.3
Литовезька	122.4	4.2	2985.9	-4.30	40.10	1071.1
Затурцівська	153.2	4	2324.2	20.00	38.00	941
Велицька	212	4	1289.8	38.10	68.50	699.9
Жидичинська	79.7	3.8	3927.9	-4.10	23.40	1051.2
Велимченська	110.9	3.8	597.3	60.30	47.10	474.8
Городищенська	105.1	3.6	5052.6	2.20	22.30	1394.1
Дубівська	125	3.6	4563.3	-2.60	25.20	1241.2
Поромівська	71.1	3.2	4844.2	-19.40	24.60	925.2
Смідинська	161.2	3.2	1334.6	39.30	37.30	2210.7
Сереховичівська	138.3	2.6	1245.8	38.60	71.60	894.3
Смолигівська	69.3	1.9	4985.3	-3.70	24.10	2943.3

Джерело: сформовано за даними [5]

Таким чином, цільова функція матиме вигляд:

$$F = 2068.18\,X1 + 1929.60\,X2 + \\ +3473.17\,X3 + 2990.52\,X4 \to \max \qquad (5)$$

У результаті отримуємо таку економіко-математичну модель оптимізаційної задачі:

$$F = 2068.18x_1 + 1929.60\,x_2 + \\ + 3473.17\,x_3 + 2990.52\,x_4 \to \max, \qquad (6)$$

$$\begin{cases} 569.97x_1 + 438.02x_2 + 715.84x_3 + \\ +881.75x_4 \le 191390, \\ 734.25x_1 + 536.14x_2 + 1278.51x_3 + \\ +1161.31x_4 \le 298048, \\ x_1 + x_2 + x_3 + x_4 = 271.9, \end{cases} \qquad (7)$$

$$x_1, x_2, x_3, x_4 \ge 0. \qquad (8)$$

Цільова функція (6) описує дохід, перша нерівність системи (7) – видатки на управління, друга – обсяг державних дотацій і субвенцій, третя нерівність системи (8) – кількість мешканців ОТГ Волині.

За оптимізації допускається відхилення оптимальних значень від фактичних не більше як на 30%. Для розв'язування задачі (6)–(8) використаємо інструмент «Поиск решений» MS Excel. У результаті оптимізації отримуємо такий розв'язок: X1 = 38,9 (тис осіб); X2 = 31,6 (тис осіб); X3 = 159,00 (тис осіб); X4 = 42,4 (тис осіб). Фактична та рекомендована структура ОТГ Волинської області представлена на рис. 1.

Таблиця 2

Показники ОТГ Волинської області залежно від кількості населення

Групи	Гранична кількість населення, тис осіб	Кількість ОТГ	Кількість населення в групі, осіб	% від усього досліджуваного населення
Група 1	Понад 15 тис осіб	2	44 900	17
Група 2	Від 10 до 15 тис осіб	2	24 300	9
Група 3	Від 5 до 10 тис осіб	20	142 100	52
Група 4	Менше 5 тис осіб	16	60 600	22
Разом		40	271 900	100

Джерело: побудовано за даними [5]

Таблиця 3

Показники економічної діяльності ОТГ Волинської області

	Група 1	Група 2	Група 3	Група 4	Разом, млн грн
Дохід на 1 мешканця, грн	2068.18	1929.60	3473.17	2990.52	814.513
Капітальні видатки на 1 мешканця, грн	414.54	432.23	203.01	200.56	70.118
Видатки на управління на 1 мешканця, грн	569.97	438.02	715.84	881.75	191.390
Дотації на 1 мешканця, грн	734.25	536.14	1278.51	1161.31	298.048
Кількість мешканців у групі, тис осіб	44.9	24.3	142.1	60.6	271.9

Джерело: побудовано за даними [5]

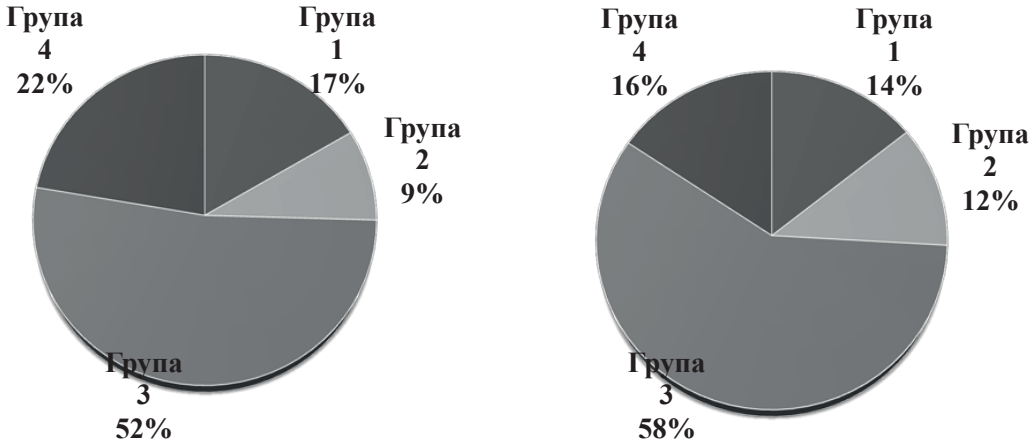

Рис. 1. Структура ОТГ Волинської області за кількістю жителів: фактична (зліва) і рекомендована (справа)

Джерело: побудовано за даними [5] та власними розрахунками

Рекомендована зміна структури ОТГ передбачає зменшення кількості населення ОТГ 1-ї групи на 6,0 тис осіб (13,4%), збільшення кількості населення ОТГ 2-ї групи на 7,3 тис осіб (30,0%), збільшення кількості населення ОТГ 3-ї групи на 16,9 тис осіб (11,9%), зменшення кількості населення ОТГ 4-ї групи на 18,2 тис осіб (30,0%). Це означає, що частина ОТГ четвертої групи (30,0%) і частина ОТГ першої групи (13,4%) повинні приєднатися до ОТГ другої і третьої груп, які є найбільш ефективними. У результаті такої трансформації структури ОТГ власний дохід усіх ОТГ збільшиться на 0,7% (або на 6,00 млн. грн), державні дотації та субвенції не зміняться, обсяг загальних витрат на управління ОТГ зменшиться на 2,2% (4,16 млн. грн). Очікуваний фінансовий результат буде позитивним за рахунок збільшення загального доходу всіх ОТГ та зменшення видатків на управління.

Інший підхід до оптимізації структури громад передбачає за мету зменшення видатків на управління (при цьому сума доходів не повинна зменшитися). Математична модель такої задачі має вигляд:

$$F = 569.97x_1 + 438.02x_2 + \\ + 715.84x_3 + 881.75x_4 \to \min, \quad (9)$$

$$\begin{cases} 2068.18x_1 + 1929.60x_2 + \\ + 3473.17x_3 + 2990.52x_4 \geq 814500, \\ 734.25x_1 + 536.14x_2 + \\ + 1278.51x_3 + 1161.31x_4 \leq 298048, \\ x_1 + x_2 + x_3 + x_4 = 271.9, \end{cases} \quad (10)$$

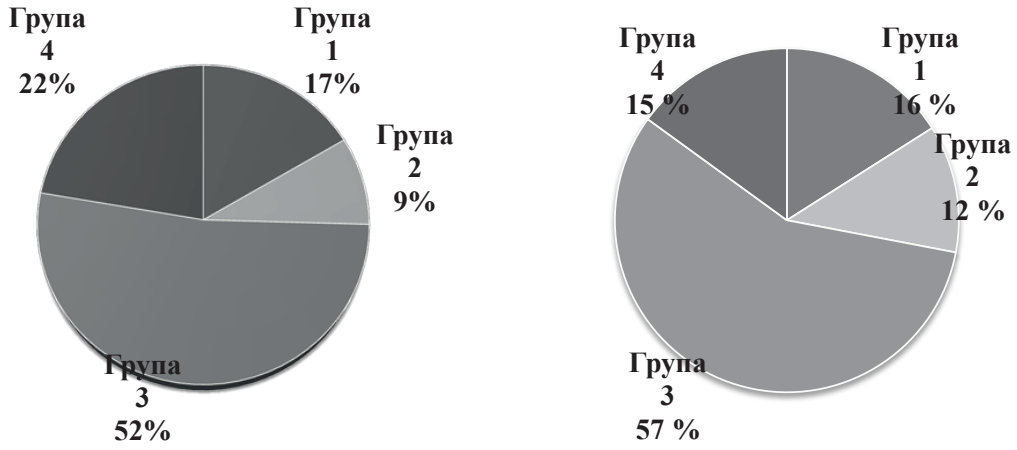

Рис. 2. Структура ОТГ Волинської області за кількістю жителів: фактична (зліва) і рекомендована (справа)

Джерело: побудовано за даними [5] та власними розрахунками

$$x_1, x_2, x_3, x_4 \geq 0. \quad (11)$$

У результаті оптимізації задачі (9)–(11) отримуємо такий розв'язок: X1 = 43,1 (тис осіб); X2 = 31,6 (тис осіб); X3 =154,80 (тис осіб); X4 = 42,4 (тис осіб). Фактична та рекомендована структура ОТГ Волинської області представлена на рис. 2.

Рекомендована зміна структури ОТГ передбачає зменшення кількості населення ОТГ 1-ї групи на 1,8 тис осіб (3,9%), збільшення кількості населення ОТГ 2-ї групи на 7,3 тис осіб (23,0%), збільшення кількості населення ОТГ 3-ї групи на 12,7 тис осіб (8,9%), зменшення кількості населення ОТГ 4-ї групи на 18,2 тис осіб (30,0%). Це означає, що повинна зрости кількість ОТГ другої та третьої груп, які є найбільш економічно ефективними. У результаті такої трансформації структури ОТГ власний дохід усіх ОТГ не зміниться, обсяг державних дотацій та субвенцій зменшиться на 0,8% (2,32 млн. грн), обсяг загальних витрат на управління ОТГ зменшиться на 2,5% (4,78 млн. грн). Очікуваний фінансовий результат буде позитивним за рахунок зменшення видатків на управління.

Однак перший підхід до оптимізації можна вважати більш ефективним, оскільки він забезпечує збільшення загального доходу на 6,0 млн. грн та зменшення видатків на управління на 4,16 млн. грн. Тому пропонуємо використання першого підходу під час формування оптимальної структури об'єднаних територіальних громад Волинської області за кількістю жителів.

Висновки з проведеного дослідження. У результаті дослідження було розраховано за допомогою двох підходів оптимальну структуру об'єднаних територіальних громад Волинської області. Виходячи з критерію економії ресурсів, уважаємо, що перший підхід до максимізації обсягів власних доходів є найбільш оптимальним. Проведені дослідження показали вищу економічну ефективність об'єднаних територіальних громад, в яких кількість населення становить 5–10 тис мешканців.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Хомюк Н.Л. Діагностика розвитку сільських територіальних громад у Волинській області. *Причорноморські економічні студії*. 2019. Вип. 43. С. 132–138.

2. Про затвердження перспективного плану формування територій громад Волинської області : Розпорядження Кабінету Міністрів України від 23.09.2015 № 9933-р. URL : http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/993-2015-%D1%80 (дата звернення: 22.07.2019).

3. Хомюк Н.Л., Грицюк П.М. Аналіз економічної ефективності діяльності об'єднаних територіальних громад в регіонах України. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія» Серія «Економіка».* 2019. № 14(42). С. 45–53.

4. Наконечний С.І., Терещенко Т.О., Романюк Т.П. Економетрія. Київ : КНЕУ, 2004. 520 с.

5. Волинська область. Офіційний державний сайт України «Децентралізація». URL : https://decentralization,gov,ua/areas/0362/gromadu (дата звернення: 12.06.2019).

REFERENCES:

1. Khomiuk, N.L. (2019). Diahnostyka rozvytku silskykh terytorialnykh hromad u Volynskii oblasti [Diagnosis of development of rural territorial communities in the volyn region]. *Prychornomorski ekonomichni studii [Black Sea Economic Studies].* No 43. pp. 132–138.

2. Cabinet of Ministers of Ukraine (2015), Pro zatverdzhennia perspektyvnoho planu formuvannia terytorii hromad Volynskoi oblasti [On approval of the prospective plan for the formation of territories of the communities of Volyn region]: rozporiadzhennia Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 23.09.2015 № 9933-r. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/993-2015-%D1%8080 (accesed 22 July 2019).

3. Khomiuk, N.L., & Hrytsiuk, P.M. (2019). Analiz ekonomichnoi efektyvnosti diialnosti obiednanykh terytorialnykh hromad v rehionakh Ukrainy [Analysis of economic effectiveness of activities of the united territorial communities in the regions of Ukraine]. Naukovi zapysky Natsionalnoho universytetu «Ostrozka akademiia» Seriia «Ekonomika». [Scientific notes of Ostroh academy national university, «Economics» series]. No (42). pp. 45–53.

4. Nakonechnyi, S.I., Tereshchenko, T.O., & Romaniuk, T.P. (2004). Ekonometriia [Econometrics]. K.: KNEU, 520 p.

5. Ofitsiinyi derzhavnyi sait Ukrainy «Detsentralizatsiia». (2019). Volynska oblast [Volyn region]. URL: https://decentralization.gov.ua/areas/0362/gromadu (accesed 12 June 2019).

Khomiuk Nataliia
Candidate of Economic Sciences,
Doctoral Student of the Department of International Economic Relations
and Project Management
Lesya Ukrainka Eastern European National University

FORMATION OF THE OPTIMAL STRUCTURE OF THE UNITED TERRITORIAL COMMUNITIES OF THE VOLYN REGION

The purpose of the article is to develop recommendations to optimize the structure of the united territorial communities of Volyn region in terms of groups formed by the number of inhabitants. It is pointed out that the reform of decentralization of power is aimed at increasing the financial capacity of the formed united territorial communities and increasing their potential for socio-economic development. It was determined that domestic scientists made a significant contribution to the study of the development of local self-government. However, despite the considerable volume of publications on the research topics, the issues of formation of able territorial communities in the cross section of regions remain insufficiently covered.

Methodology. The methodological foundations for the development of united territorial communities are based on the fundamental principles of economic theory, classical and contemporary theories of regional economy. In the course of the research, common methods of study were applied: scientific generalizations, comparative, mathematical modeling and other economic and statistical methods. The information base of the article was the legislative and regulatory acts of the Verkhovna Rada of Ukraine, Cabinet of Ministers of Ukraine, official materials of the Ministry of Regional Development, Construction and Housing and Communal Services of Ukraine, reporting and analytical information of national organizations and scientific works of national authors.

Results. Linear programming tools have been used to mathematically model the formation of the optimal structure of integrated territorial communities. It was revealed that in the Volyn region, in 2018, there were 40 united territorial communities with 271 900 inhabitants. The first group (more than 15,000 inhabitants) included 2 united territorial communities (44,900 inhabitants), the second group (10,000-15,000 inhabitants) included 2 united territorial communities (24,300 inhabitants), and the third group (5 000 – 10,000 inhabitants) included 20 united territorial communities (142 100 inhabitants), and the fourth group (less than 5 000 inhabitants) included 16 united territorial communities (60 000 inhabitants). Two approaches are proposed to maximize the economic efficiency of the activity and to form the optimal structure of the united territorial communities in the Volyn region. In the first approach, the goal of optimizing the structure of the united territorial communities is to maximize the total own income of all the united territorial communities. In the second approach, the objective of optimizing the structure of the united territorial communities is to reduce the management costs of all the united territorial communities. The structures of the united territorial communities of Volyn region by the number of inhabitants were constructed using two approaches. The result of study suggest that the first approach to optimization is more efficient, since it provides an increase in total revenue by UAH 6.0 million and a reduction in management expenses by UAH 4.16 million. Therefore, it was proposed to join part of the united territorial communities of the fourth group (30.0 %) and part of the united territorial communities of the first group (13.4%) to join the united territorial communities of the second and third groups.

Practical implications. The theoretical and analytical provisions of this study can be used to make practical decisions by heads and specialists, state and regional government bodies, local self-government bodies to describe the structure of united territorial communities in the Volyn region.

Value/originality. The study demonstrated that united territorial communities with a population of between 5,000 and 10,000 residents have been found to have greater economic efficiency. As a result of the research, the optimal structure of the united territorial communities of Volyn region by the number of inhabitants was recommended.

РОЗДІЛ 5. ЕКОНОМІКА ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ ТА ОХОРОНИ НАВКОЛИШНЬОГО СЕРЕДОВИЩА

ЕКОЛОГІЧНА КОМПОНЕНТА ІННОВАЦІЙНИХ ІНТЕРЕСІВ ЯК ЧИННИК СТАЛОГО РОЗВИТКУ СУСПІЛЬНОГО ВИРОБНИЦТВА

ENVIRONMENTAL COMPONENT OF INNOVATIVE INTERESTS AS A FACTOR OF SUSTAINABLE DEVELOPMENT OF SOCIAL PRODUCTION

УДК 504.03
https://doi.org/10.32843/infrastruct36-50

Зосименко Т.І.
к.е.н., доцент,
доцент кафедри теоретичної
та прикладної економіки
Чернігівський національний
технологічний університет
Лисенко Д.Г.
студент
Чернігівський національний
технологічний університет

У статті досліджено розвиток екологічного складника інноваційних інтересів як одночасно продукт цивілізаційної еволюції суспільного виробництва та рушійну силу його сталого розвитку. Виявлено, що визначальним фактором забезпечення взаємодії між суб'єктами інноваційної діяльності за вектором її екологізації є взаємодія між категоріями "інноваційні потреби екологічного характеру", "еколого-орієнтовані інноваційні інтереси", "еколого-інноваційна рента". Ідентифіковано та упорядковано основні чинники, що формують екологічну складову частину традиційних підприємницьких інтересів та сприяють втіленню екологічних інновацій у сфері технології та організації виробництва. Обґрунтовано, що екологічна компонента інноваційних інтересів суб'єктів господарювання різних рівнів є невід'ємною складовою частиною позитивних змін у розвитку підприємницької діяльності та має вирішальне значення у досягненні сталого розвитку суспільного виробництва.

Ключові слова: *інновація, інтерес, потреба, мотив, стимул, екологія, екологічна криза, сталий розвиток, екологічно орієнтовані інновації, суспільне виробництво, постіндустріальна економка, промисловість, підприємницька діяльність.*

В статье исследовано развитие экологической составляющей инновационных интересов как одновременно продукт цивилизационной эволюции общественного производства и движущую силу его устойчивого развития. Выявлено, что определяющим фактором обеспечения взаимодействия между субъектами предпринимательской деятельности по вектору ее экологизации является взаимодействие между категориями "инновационные потребности экологического характера", "эколого-ориентированные инновационные интересы", "эколого-инновационная рента". Идентифицированы и упорядочены основные факторы, которые формируют экологическую составляющую традиционных предпринимательских интересов и способствуют воплощению экологических инноваций в области технологии и организации производства. Обосновано, что экологическая компонента инновационных интересов субъектов хозяйствования различных уровней является неотъемлемой составляющей позитивных изменений в развитии предпринимательской деятельности и имеет решающее значение в достижении устойчивого развития общественного производства.

Ключевые слова: *инновация, интерес, потребность, мотив, стимул, экология, экологический кризис, устойчивое развитие, экологически ориентированные инновации, общественное производство, постиндустриальная экономка, промышленность, предпринимательская деятельность.*

There is no alternative to Ukraine's innovation development in the conditions of globalization of the world economy and deepening of ecological problems. In order to enhance national capacity to face ecological problems the development of environmentally oriented innovation activity is of particular relevance. The necessity to ensure a high level of environmental friendliness of the innovative development in the national economy is a reason to the study of ecological component of innovative interests. The purpose of the study is to explore the importance of the environmental component of innovative interests of business as a driving force for the sustainable development of social production. Therefore, the article discusses the development of the ecological component of innovative interests both as a product of the civilizational evolution of social production and the driving force of its sustainable development. The methodological basis of the study is the dialectical method of scientific knowledge, the fundamental provisions of general economic theory, economics of environmental management and environmental protection, modern concepts of management of scientific and technological development of economic entities. It is revealed that the decisive factor for ensuring interaction between the subjects of innovation activity in the vector of its greening is the interaction between the categories "innovative needs of environmental nature", "environmentally oriented innovative interests", "eco-innovation rent". The main factors that shape the environmental component of traditional entrepreneurial interests and contribute to the implementation of environmental innovations in technology and production organization are identified and ordered. The relationship of environmental needs, motives, incentives and interests of entrepreneurship is explored. It is substantiated that the ecological component of innovative interests of entities at different levels is an integral part of positive changes in the development of entrepreneurial activity. It is also crucial for achievement of sustainable development of social production.

Key words: *innovation, interest, need, motive, incentive, ecology, ecological crisis, sustainable development, eco-innovations, social production, post-industrial economy, industry, entrepreneurship.*

Постановка проблеми. На сучасному етапі розвитку людської цивілізації, якому притаманне подальше прискорення темпів НТП і поглиблення техноглобалізму, суспільство створило реальні загрози своєму подальшого існуванню. Воно опинилося у пастці гострих екологічних проблем власного соціально-економічного розвитку, які в кінцевому підсумку можуть призвести до деградації всього людства. Остання екологічна криза, що розгорнулася в період активного становлення техноглобалізму (80-ті роки XX століття), виступила наслідком низки критичних з погляду виживання

людства явищ та процесів: демографічного вибуху, надзвичайного зростання обсягів промислового виробництва, абсолютного виснаження найважливіших видів природних ресурсів, глобальної зміни клімату і забруднення навколишнього середовища, застосування нових видів зброї, здатних знищити все живе на планеті. Уникнути згубних наслідків екологічної кризи можна лише на основі інтенсивного впровадження в діяльність людини екологічних інновацій, що відновлюють рівновагу, збалансованість у коеволюції суспільства і природи. Екологічні інновації можливі тільки в умовах, коли в національній економіці, передусім її підприємницькому секторі, є розвинена, свідома та визнана екологічна складова частина інноваційних інтересів. Саме вона забезпечує сталий розвиток суспільного виробництва, включаючи зміну ціннісних критеріїв та формування адекватного інституційного середовища.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У наукових колах питанням розвитку процесів екологізації інноваційної діяльності приділяється значна увага, що зумовлено їх значущістю в контексті сталого розвитку. Ґрунтовні дослідження у сфері екологізації підприємницької діяльності були проведені такими вченими, як А. Арундел [12], Б.М. Данилишин [1], С.М. Ілляшенко [3], Л.Г. Мельник [4], П.Г. Никитенко [5], О.В. Прокопенко [6] та ін. Визнаючи значний науковий внесок згаданих та багатьох інших авторів у розвиток теоретико-методичних та прикладних засад екологізації інноваційної діяльності, потрібно зауважити, що питання розвитку екологічної складової частини в системі підприємницьких інтересів є не досить вивченими. Це зумовлює актуальність подальшого вивчення категорії «еколого-орієнтовані інноваційні інтереси» як рушійної сили позитивних змін у підприємницькій діяльності на засадах сталого розвитку.

Постановка завдання. Метою дослідження є вивчення значення екологічної складової частини інноваційних інтересів у підприємницькій діяльності як рушійної сили сталого розвитку суспільного виробництва.

Виклад основного матеріалу дослідження. Теоретичний фундамент досліджень інноваційної складової частини підприємницької діяльності було започатковано видатними науковцями періоду становлення індустріальної капіталістичної економіки. Так, А. Сміт заважував, що інтенсивність праці, збільшення кількісних та якісних показників виробленої продукції прямо пропорційно залежить від рівня технічних розробок [8, с. 23–24], а Д. Рікардо відмічав важливість інноваційних досягнень науково-технічного прогресу під час виробничо-технологічного процесу [14]. Як бачимо, у працях цих науковців чітко простежується ідея, що інновації є продуктом прогресивної наукової думки прикладного змісту, спрямованим на інтенсифікацію виробництва та розвиток підприємництва.

Стрімке нарощування промислових показників на фоні підвищення продуктивності виробництва в економіці США, Японії, країн Європи XIX століття сприяло прогресивних змінам у наукових розробках щодо інноваційного розвитку підприємництва. Згадане позитивно відобразилося на фінансовому становищі підприємця в частині отримання надлишку грошових коштів над нормальним прибутком у вигляді інноваційної ренти [6, с. 5]. Втім, як справедливо зазначає В.П. Сладкевич бажання підприємця отримати грошові кошти має не тільки меркантильний, а й принциповий характер, що має на меті не тільки розвиток бізнесу, бажання успіху та перемоги, а й удосконалення творчого потенціалу [7, с. 189].

У цей період інноваційна компонента перетворюється на невід'ємну частину загальних інтересів підприємця. Як писав у своїх наукових роботах Й. Шумпетер, інноваційна активність є наслідком внутрішнього прагнення без залежності від зовнішніх чинників щодо прямого залучення інноваційних технологій у процес виробництва [11].

У результаті друга половина XX століття ознаменувалася проникненням інновацій практично в усі сфери економіки. Крок за кроком досягнення науково-технічного прогресу поширилися в суміжні сфери, підвищуючи тим самим якість кінцевого продукту. Згадане привело до збільшення кількості суб'єктів господарювання, які завдяки залученню інноваційних технологій збільшили свою привабливість та стали конкурентоспроможними. Але було й багато таких, що припиняли свою діяльність через неспроможність ефективно врахувати та впровадити інноваційну компоненту в своїй діяльності. Так, П. Друкер у своїй науковій праці «Інновації та підприємництво. Практика та принципи» зазначив: «Підприємство, яке не займається інноваційною діяльністю, неминуче старіє й занепадає, особливо швидко в теперішніх динамічних умовах» [13, с. 149].

З розвитком постіндустріальної економіки інноваційна зацікавленість підприємництва поступово набуває екологічного забарвлення. Формування екологічної складової частини інноваційних інтересів забезпечують як внутрішні (особисті інтереси підприємця), так і зовнішні чинники, а саме: споживачі, які вимагають якісного та безпечного товару, конкуренти, що нарощують обсяги виробництва та мають на меті збільшення обсягів на товарному ринку, держава, яка створює інституційне середовище для розвитку екологічно-орієнтованих інновацій шляхом розроблення відповідної нормативно-правової бази.

Потреби перманентного пошуку інновацій, що включає в себе бажання йти на крок попереду конкурентів, завдяки постійному збільшенню кількості

та підвищення якості товарів за рахунок втілення екологічних інновацій у сфері технології та організації виробництва стають основою підприємницької діяльності та формують особливу складову частину традиційних підприємницьких інтересів – екологічну. Основні чинники цього процесу наведені у табл. 1.

Обґрунтовані екологічні потреби кожного суб'єкта господарювання формують екологічну складову частину інноваційних інтересів і є фактором, що спонукає підприємця до екологізації інноваційної діяльності (рис. 1). Екологічно орієнтовані інтереси як усвідомлене прагнення до задоволення екологічних потреб змушують суб'єктів ринку прямо чи опосередковано долучатися до інноваційної діяльності. Так, для задоволення споживчих потреб та інтересів споживачі купують екологічні товари, для задоволення інтересів виробників останні виробляють екологічні товари і впроваджують екологічні розробки, а розробники – виконують екологічно спрямовані розробки.

Для визначення потенційних потреб та інтересів необхідно аналізувати екологічні проблеми, які їх зумовлюють (сучасний стан та тенденції). Так, наприклад, уявлення про потреби в таких екологічних послугах, як утилізація та переробка відходів, дають сучасні статистичні дані, що публікуються в щорічних обласних доповідях про стан навколишнього природного середовища, національних доповідях про стан навколишнього природного середовища в Україні та інших виданнях. З таких видань можна почерпнути також дані про стан і тенденції регіональних проблем з іншими забрудненнями.

Таблиця 1

Класифікація чинників розвитку екологічних інтересів

Критерій класифікації	Види чинників	Зміст чинників
За рівнем виникнення та впливу	– макроекономічні;	Посилення міжнародних і державних екологічних стандартів та нормативів продукції, розширення переліку та підняття ставок екологічних податків й інші заходи.
	– мікроекономічні;	Забезпеченість суб'єктів господарювання інформацією про існування та характеристики екотехнологій і екотоварів.
За природою виникнення та впливу	– соціальні;	Вплив суспільства, засобів масової інформації на стан справ у сфері охорони довкілля та захисту здоров'я населення сприяє зростанню екопопиту.
	– економічні;	Економічна вигода від споживання екотоварів як юридичними, так і фізичними особами, порівняно з продукцією, що має аналогічну функціональну та не має аналогічної екологічної складової ефективності.
	– політичні;	Екологічна орієнтація партії, яка при владі та має більшість голосів у парламенті, сприяє екологізації не тільки матеріальної, але й нематеріальної сфер суспільного виробництва
	– адміністративні;	– орієнтованість чиновників всіх рівнів спрямованості на виконання екологічних ініціатив; – накладання адміністративних штрафів і понесення карної відповідальності керівниками підприємств, що завдають шкоди довкіллю, за умови, що використання екотоварів дозволило б знизити або повністю нейтралізувати екодеструктивний вплив.
За характером та тривалістю впливу	– довгострокові;	Включення екологізації економіки до переліку найбільш пріоритетних напрямів розвитку країни, зафіксованих у програмах діяльності уряду на довготермінову перспективу.
	– короткострокові;	Використання механізму реклами як засобу стимулювання попиту на екотовари.
За географічним регіоном виникнення і впливу	– міжнародні;	Міжнародні організації надають максимум зусиль до адміністративного та економічного впливу на суб'єктів господарювання усіх країн світу в напрямі стимулювання їхнього сталого розвитку.
	– загальнонаціональні;	Формування та реалізація державних програм із комплексної перебудови народного господарства країни з метою його екологізації.
	– регіональні;	Екологічні ініціативи місцевих органів виконавчої та законодавчої влади, наявність регіональної економічної та законодавчої влади, наявність регіональної економічної та соціальної специфіки
За сферою виникнення і впливу	– виробничі;	Комплекс технічних, економічних та екологічних вимог сучасного виробництва, задоволення яких можливе лише за допомогою використання екотоварів.
	– комерційні;	Комерційна вигода від здійснення посередництва та надання різних послуг протягом усього шляху просування екотоварів від виробника до кінцевого споживача.
	– споживацькі;	Прагнення споживачів зберегти своє здоров'я та здоров'я близьких, турбота про майбутні покоління
За джерелом виникнення і впливу	– антропогенні; – техногенні.	Досягнення людської діяльності та НТП, які перетворюють екотовари в більш доступні для широкомасштабного виробництва та споживання, а також у більш економічно ефективну продукцію

Джерело: [2, с. 73–74]

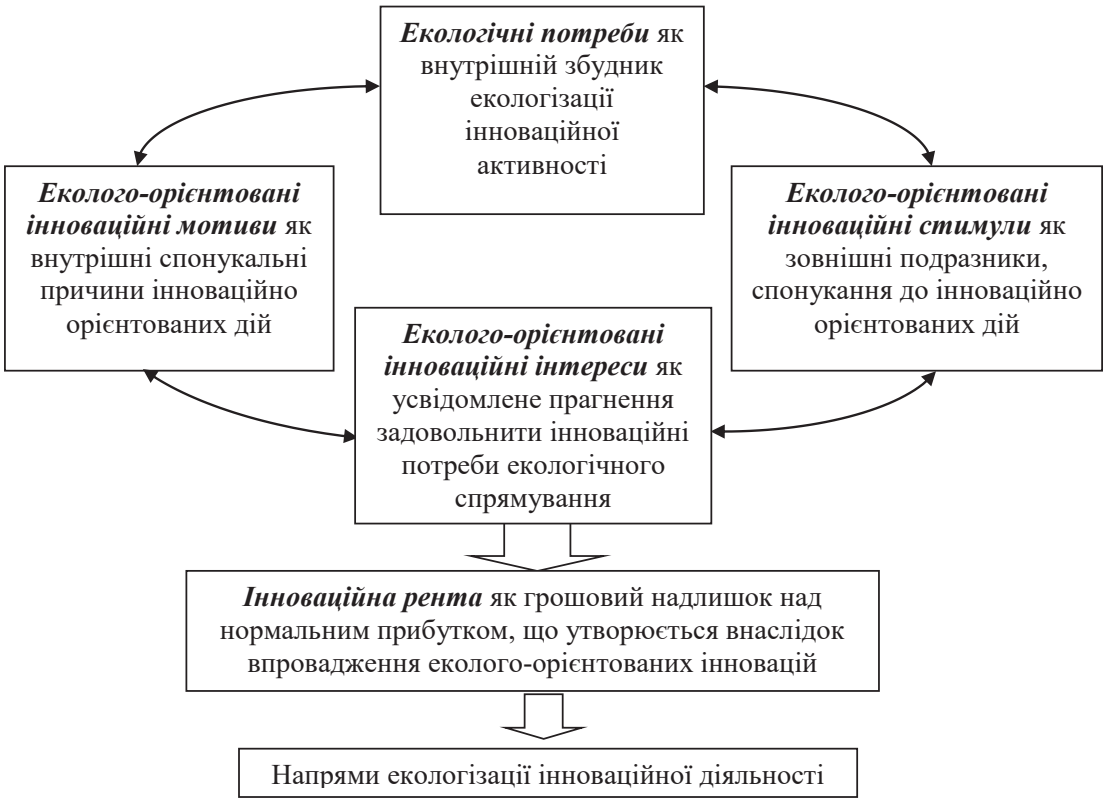

Рис. 1. Взаємозв'язок екологічних потреб, мотивів, стимулів та інтересів підприємництва

Джерело: [2, с. 77]

Крім того, для виявлення екологічних потреб можна застосовувати традиційні інструменти маркетингових досліджень. Часткове уявлення про інтереси споживачів дає ставлення населення до екологічних проблем: чим вища занепокоєність споживачів екологічними проблемами, тим вищою є їх зацікавленість в екологічних інноваціях.

Основними потребами та інтересами споживачів екологічних товарів є: забезпечення здоров'я, економія коштів під час споживання чи користування, низька купівельна ціна товару, забезпечення виконання кількох функцій одним товаром, схвалення іншими (престиж), безпека споживання/експлуатації, придатність до використання в конкретних умовах, простота, комфортність споживання/користування/експлуатації, сучасність, подібність до відомого товару.

До основних інтересів виробників, які впроваджують екологічні розробки і тим самим забезпечують попит на них, відносяться такі: зниження собівартості виробництва за рахунок зниження екологічних зборів, платежів і штрафів, економії ресурсів під час експлуатації та утилізації, забезпечення низької купівельної ціни товару, можливість розширення наявних і завоювання нових ринків збуту, забезпечення здоров'я працівників, безпеки виробництва, підвищення статусу підприємства. У ринковій економіці основним напрямом дій (інтересом) виробника екологічних товарів є задоволення потреб у споживанні виробленої ним продукції для забезпечення прибутку. Інші інтереси є похідними від цього.

Однак у розвитку ринку екологічних інновацій зацікавлені не тільки споживачі та виробники, але й інші суб'єкти ринку. Найвагомішими з них в управлінні ринком екологічних інновацій є суспільні та державні інститути. Основними їх інтересами є такі: підвищення екологічної безпеки, піднесення національної економіки, забезпечення конкурентоспроможності країни, забезпечення здоров'я нації, подолання безробіття, поповнення державного бюджету.

Основними інтересами розробників екологічних інновацій є підвищення прибутку, можливість розширення наявних і завоювання нових ринків збуту. Як бачимо з наведених прикладів, інтереси суб'єктів ринку екологічних інновацій істотно відрізняються. Зростання ринку екологічних інновацій і, відповідно, екологізація інноваційного розвитку спостерігаються тоді, коли на ринку з'являються такі екологічні інновації, які відповідають інтересам основних суб'єктів ринку [6, с. 246–247].

Можемо зауважити, що інтереси як одного, так і різних суб'єктів господарювання можуть перетинатися (погоджуватися або конфліктувати). Наприклад, новації щодо поліпшення технологічного процесу, збільшення прибутковості можуть входити в протиріччя екологічними та міжособистісними

зв'язками. З метою уникнення цих протиріч необхідно попереднє узгодження еколого-орієнтованих інноваційних інтересів та включення їх до системи інноваційно-корпоративного менеджменту як необхідних завдань.

Як зазначає О. Шумілін, формуванню системи взаємодії сприяла єдність інноваційних потреб та інтересів суб'єктів [10]. Стадії формування процесу синергетичної єдності включають у себе такі компоненти: обмін інноваційною діяльністю, виникнення інноваційних інтересів, практичне впровадження інновації або накопичення інноваційного потенціалу, конституювання інноваційних цінностей (рис. 2).

На стадії обміну еколого-орієнтованою інноваційною діяльністю відбувається конструктивна взаємодія суб'єктів інноваційної діяльності (окремих фізичних осіб, наукових інститутів, підприємств, венчурних компаній, державних структур тощо), в результаті якої відбувається розширення сукупних нових технологій екологічного спрямування (у сфері виробничої, управлінської, соціальної та іншої активності), що використовуються у професійній сфері. Обмін створює певний інноваційний імпульс, котрий надходить до суб'єкта екологічних інновацій і приводить до включення інноваційного елементу в його діяльність, мотивуючи та стимулюючи його до реалізації еколого-орієнтованих інноваційних інтересів.

Обсяг інноваційної інформації, що є в наявності у суб'єкта господарювання, досить об'ємний і потребує значного часу для обробки та аналізу. Тому, як правило, з метою оперативного вирішення проблем виробництва використовується не весь обсяг інформації, а тільки його необхідна натепер частина. Наявність у суб'єкта «портфеля екологічних інновацій» – це можливість перспективного розвитку екологічного виробництва як у короткостроковій так і довгостроковій перспективі.

Негативним у цьому разі є часовий проміжок між наявною екологічною інновацією та моментом втілення її у виробництво, цьому сприяють не тільки фінансово-економічні причини, а й відсутність необхідності впровадження екологічних новацій, низька оперативність виробництва, непідготовленість персоналу.

Виконуючи роль загальних цінностей, еколого-орієнтовані інноваційні орієнтири стають нормами у частині як соціального розвитку суспільства, так і економіки підприємств, які охоплюють усі сфери життя: політику, професійну діяльність, норми життя та свідомості [9].

В умовах розвитку постіндустріалізму держава є частиною інноваційних відносин, що виступають як показник економічного розвитку та інтеграції. Позиція країни щодо державної підтримки екологічних інновацій повинна полягати у залученні заходів впливу задля збереження економічної та політичної безпеки держави, з одного боку, та всебічної підтримки та використання досягнень науково-технічного прогресу, їх фінансування, участі державних інституцій у забезпеченні інноваційної політики сталого розвитку.

Висновки з проведеного дослідження. Дослідження показало, що екологічна компонента інноваційних інтересів є продуктом, з одного боку, впливу суспільного виробництва на довкілля та пов'язані з цим соціальні, економічні, екологічні процеси, з іншого – невід'ємною складовою частиною позитивних змін у розвитку підприємницької діяльності. Визначальним фактором забезпечення взаємодії між суб'єктами інноваційної діяльності за вектором її сталого розвитку стало формулювання понять «інноваційні потреби екологічного характеру», «еколого-орієнтовані інноваційні інтереси», «еколого-інноваційна рента». Доведено, що для забезпечення сталого розвитку країни важливе значення має чітка позиція

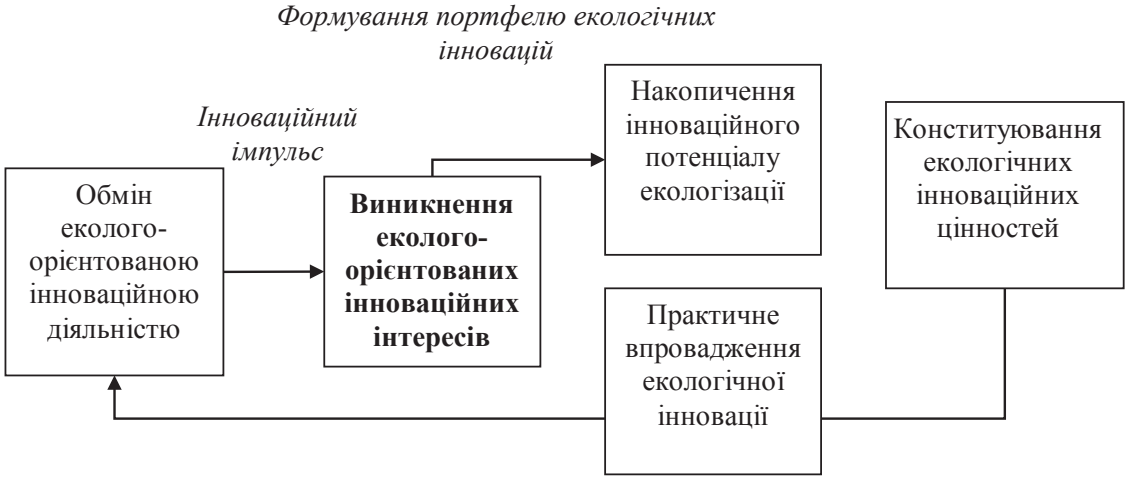

Рис. 2. Еколого-орієнтовані інноваційні інтереси як основа утворення системоутворюючих взаємодій

Джерело: [2, с. 79]

держави щодо розвитку, залучення та фінансування екологічних інновацій.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Данилишин Б.М. Наукові нариси з економіки природокористування : монографія. Київ : РВПС України НАН України, 2008. 280 с.

2. Зосименко Т.І., Зосименко С.І. Еколого-орієнтовані інноваційні інтереси як рушійна сила сталого розвитку суспільства. *Економіко-екологічні аспекти сталого розвитку :* колективна монографія / за ред. Ж.В. Дерій. Чернігів : ЧНТУ, 2017. С. 68–78.

3. Ілляшенко С.М., Божкова В.В. Управління екологічними ризиками інновацій : монографія / за ред. С.М. Ілляшенка. Суми : ВТД «Університетська книга», 2004. 214 с.

4. Мельник Л.Г. Экологическая экономика. Сумы : Изд-во "Университетская книга", 2001. 350 с.

5. Никитенко П.Г. Ноосферная экономика и социальная политика : стратегия инновационного развития. Минск : Белорус. Наука, 2006. 479 с.

6. Прокопенко О.В. Соціально-економічна мотивація екологізації інноваційної діяльності : монографія. Суми : Вид-во СумДУ, 2010. 395 с.

7. Сладкевич В.П. Мотивационный менеджмент : курс лекций. Київ : МАУП, 2001. 168 с.

8. Смит А. Исследование о природе и причинах богатства народов. Москва : Эксмо, 2007. 960 с.

9. Сугоняко Д.О. Вдосконалення системи управління екологічними інноваціями в промисловому секторі. *Technology audit and production reserves*. 2015. № 4/5(24). С. 101–105.

10. Шумилин А. Формирование системообразующих взаимодействий в инновационном развитии экономики. *Наука и инновации*. 2014. № 7(137). С. 29–34.

11. Шумпетер Й. Теория экономического развития. Москва : Директмедиа Паблишинг, 2008. 355 с.

12. Arundel A., Kemp R. Measuring eco-innovation. *Working paper series of United Nations University*. 2009. № 017. 40 p.

13. Drucker P. F. Innovation and Entrepreneurship : Practice and Principles. New York : Harper & Row, 1985. 288 p.

14. Ricardo D. On The Principles of Political Economy and Taxation. Kitchener : Batoche Books, 2001. 333 p.

REFERENCES:

1. Danylyshyn B.M. (2008) *Naukovi narysy z ekonomiky pryrodokorystuvannia* [Scientific Essays on the Economics of Environmental Management]. Kyiv: RSPF. (in Ukrainian)

2. Zosymenko T.I., Zosymenko S.I. (2017) Ekolohooriientovani innovatsijni interesy iak rushijna syla staloho rozvytku suspil'stva [Eco-oriented innovative interests as a driving force for sustainable development of society], *Ekonomiko-ekolohichni aspekty staloho rozvytku : kolektyvna monohrafiia* [Economic and environmental aspects of sustainable development : a collective monograph]. Chernihiv: ChNUT, pp. 68–78.

3. Illiashenko S.M., Bozhkova V.V. (2004) *Upravlinnia ekolohichnymy ryzykamy innovatsij* [Management of environmental risks of innovation]. Sumy: VTD "Universytets'ka knyha". (in Ukrainian)

4. Mel'nik L.G. (2001) Jekologicheskaja jekonomika [Ecological economics]. Sumy: "Universitetskaja kniga". (in Russian)

5. Nikitenko P.G. (2006) *Noosfernaja jekonomika i social'naja politika: strategija innovacionnogo razvitija* [Noosphere Economy and Social Policy: A Strategy for Innovative Development]. Minsk: Belorus. Nauka. (in Russian)

6. Prokopenko O.V. (2010) *Sotsial'no-ekonomichna motyvatsiia ekolohizatsii innovatsijnoi diial'nosti* [Socio-economic motivation of innovative activity greening]. Sumy: Vyd-vo SumDU. (in Ukrainian)

7. Sladkevich V.P. (2001) *Motivacionnyj menedzhment* : *kurs lekcij* [Motivational management : lecture course]. Kyiv: MAUP. (in Russian)

8. Smit A. (2007) *Issledovanie o prirode i prichinah bogatstva narodov* [An Inquiry into the Nature and Causes of the Wealth of Nations]. Moscow: Jeksmo. (in Russian)

9. Suhoniako D.O. (2015) Vdoskonalennia systemy upravlinnia ekolohichnymy innovatsiiamy v promyslovomu sektori [Improvement of the eco-innovation management system in the industrial sector of the economy], *Technology audit and production reserves,* vol. 4/5(24), pp. 101–105.

10. Shumilin A. (2014) Formirovanie sistemoobrazujushhih vzaimodejstvij v innovacionnom razvitii jekonomiki [Formation of system-forming interactions within innovative development of an economy], *Science and innovations*, vol. 7(137), pp. 29–34. (in Russian)

11. Schumpeter J.A. (2008) *Teorija jekonomicheskogo razvitija* [The Theory of Economic Development]. Moscow: Direktmedia Pablishing. (in Russian)

12. Arundel A., Kemp R. (2009) Measuring eco-innovation, *Working paper series of United Nations University*, vol. 017, 40 p.

13. Drucker P.F. (1985) Innovation and Entrepreneurship: Practice and Principles. New York: Harper & Row.

14. Ricardo D. (2001) On the Principles of Political Economy and Taxation. Kitchener: Batoche Books.

Zosymenko Tetiana
Candidate of Economic Sciences, Associate Professor,
Senior Lecturer at Department of Theoretical and Applied Economics
Chernihiv National University of Technology
Lysenko Dmytro
Student
Chernihiv National University of Technology

ENVIRONMENTAL COMPONENT OF INNOVATIVE INTERESTS AS A FACTOR OF SUSTAINABLE DEVELOPMENT OF SOCIAL PRODUCTION

The purpose of the article. Revolutionary change of the economic system at the beginning of this century gave a rise to the transformation processes in the economy. Innovation processes as an integral part of the post-industrial economy have become the driving force of the development and implementation of progressive ideas, technologies, innovations that cover both the economic and political spheres of business. Within the sustainable development paradigm post-industrial economy demands not only generally recognized economic interests but enhancement of additional component of entrepreneurial interest in innovation – environmental one. It is what enables the sustainable development of social production, including the change of value criteria and the formation of an adequate institutional environment. This determined the purpose of the study – to explore the significance of the environmental component of business innovative interests as a driving force for sustainable development of social production.

Methodology. Due to the use of the historical and logical method the study of the evolution of the category "eco-oriented innovative interests" at different stages of civilizational development is completed. By the means of dialectical logic, the decisive influence of eco-innovation needs, eco-oriented innovative interests and eco-innovation rent on ensuring interaction between the subjects of innovation activity by its greening vector is justified.

Results. According to the results of the civilizational analysis of the economy's development, the category "eco-oriented innovative interests" is investigated. It is also revealed that the environmental component of innovative interests is a product, on the one hand, of the impact of social production on the environment and related social, economic, environmental processes. On the other hand, it is an integral part of positive changes in the development of entrepreneurial activity. The interrelation of ecological needs, motives, incentives and interests of entrepreneurship as a primary basis, which ensures interaction between the subjects of innovative activity by the vector of its greening, is described. It is substantiated that ecologically-oriented innovative interests of entities at different levels form the basis for the system-forming interactions. Further expanding of new environment related technologies contributes to positive changes in entrepreneurial activity and is crucial for sustainable development of economy. Under post-industrial conditions the government support for eco-innovation should consist in the involving measures of influence in order to preserve the economic, social and political security. In general, participation of government institutions in the innovation policy should fully support the achievements of scientific and technological progress, their financing and practical implementation within the sustainable development paradigm.

Practical implications. The article proves that clear position of the state on the development, attraction and financing of eco-innovations is essential for ensuring the country's sustainable development. Therefore, the obtained results can be used in the activities of state and local governments to create an effective system of motivative measures to enhance ecological innovation of different market actors.

Value/originality. In our work, we considered that the environmental component of innovative activity in modern conditions is necessary to strengthen the competitiveness of domestic enterprises in the global market. However, the level of implementation of environmental goals in the strategies of innovative development of economic entities in Ukraine is currently insufficient. So, there is a strong need for targeted regulatory measures to increase it. That requires further research and justification of a motivational mechanism to enhance the greening of innovative activity.

РОЗДІЛ 6. ДЕМОГРАФІЯ, ЕКОНОМІКА ПРАЦІ, СОЦІАЛЬНА ЕКОНОМІКА І ПОЛІТИКА

ФОРМУВАННЯ ЕФЕКТИВНОГО ФІНАНСОВОГО МЕХАНІЗМУ СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ НАСЕЛЕННЯ

FORMATION OF EFFECTIVE FINANCIAL MECHANISM OF PEOPLE'S SOCIAL PROTECTION

УДК 364.05
https://doi.org/10.32843/infrastruct36-51

Лубкей Н.П.
к.е.н., доцент,
доцент кафедри фінансового менеджменту та страхування
Тернопільський національний економічний університет
Крамарчук С.П.
к.е.н., доцент,
доцент кафедри менеджменту, публічного управління та персоналу
Тернопільський національний економічний університет

У статті досліджено необхідність соціального захисту населення та доведено важливість формування його ефективного фінансового механізму. Розглянуто наукові підходи та узагальнено погляди вчених щодо визначення сутності фінансового механізму соціального захисту населення. Запропоновано авторське визначення поняття «фінансовий механізм соціального захисту населення». Розглянуто склад фінансового механізму соціального захисту населення в авторській інтерпретації. Здійснено детальний аналіз елементів фінансового механізму соціального захисту населення: фінансових методів, фінансових інструментів, фінансових важелів та забезпечувальних складників. Серед фінансових методів особливу увагу приділено фінансовому забезпеченню соціального захисту, у складі якого виділено його форми та напрями фінансування. Окреслено загальні напрями формування ефективного фінансового механізму соціального захисту населення.

Ключові слова: *соціальний захист, соціальна політика, фінансовий механізм соціального захисту населення, фінансові методи, фінансові інструменти, фінансові важелі, фінансове забезпечення.*

В статье исследована необходимость социальной защиты населения и доказана важность формирования ее эффективного финансового механизма. Рассмотрены научные подходы и обобщены взгляды ученых по определению сущности финансового механизма социальной защиты населения. Предложено авторское определение понятия «финансовый механизм социальной защиты населения». Рассмотрен состав финансового механизма социальной защиты населения в авторской интерпретации. Осуществлен подробный анализ элементов финансового механизма социальной защиты населения: финансовых методов, финансовых инструментов, финансовых рычагов и обеспечивающих составляющих. Среди финансовых методов особое внимание уделено финансовому обеспечению социальной защиты, в составе которого выделено его формы и направления финансирования. Определены общие направления формирования эффективного финансового механизма социальной защиты населения.

Ключевые слова: *социальная защита, социальная политика, финансовый механизм социальной защиты населения, финансовые методы, финансовые инструменты, финансовые рычаги, финансовое обеспечение.*

The article discusses the theoretical aspects of people's social protection. The necessity of people's social protection is investigated and the importance of forming its effective financial mechanism is proved. A number of scientific approaches to determining the nature of the financial mechanism of people's social protection are considered. The views of Ukrainian scientists on the essence of the financial mechanism of people's social protection are generalized. The author proposes to define the financial mechanism of people's social protection as a set of ways of organizing financial relations which take place in the process of distributive and redistributive relations and aimed at solving social problems and overcoming social risks. The composition of the financial mechanism of people's social protection in the author's interpretation is considered. The elements of the financial mechanism of people's social protection are analyzed. The main components of this financial mechanism are: financial methods, financial instruments, financial levers and security components. Among the financial methods special attention is paid to the financial support of social protection which includes several forms and directions of financing. The financial security for social protection is a system of monetary relations for the formation of financial resources in sufficient volume in accordance with state standards and guarantees in order to continue their use for social protection. The importance of financial control in the financial mechanism of people's social protection is proved. Budget protection, funds of state trust funds, charities and so on are channeled to social protection. It is important to establish effective control over the movement of these funds and their use, to prevent abuse, misuse and inefficient use of resources. The general directions of formation the effective financial mechanism of people's social protection are outlined. The following main directions are: establishment of reasonable social standards and adequate amounts of social benefits; separation of powers to incur social expenditures between authorities at all levels; systematization and optimization of social benefits; strengthening control over the targeted use of social funds and budget expenditures on social protection and social security.
Key words: *social protection, social policy, financial mechanism of people's social protection, financial methods, financial instruments, financial levers, financial security.*

Постановка проблеми. В умовах загострення кризових явищ у суспільстві та постійної появи нових соціальних та економічних викликів забезпечення ефективного соціального захисту населення є важливим завданням державної ваги. Для реалізації окресленого завдання насамперед необхідно сформувати відповідний фінансовий механізм.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичні засади соціального захисту населення та фінансовий механізм його реалізації досліджували у своїх наукових працях такі вітчизняні вчені, як Л.Б. Баранник, О.І. Данилюк, О.В. Длугопольський, К.В. Дубич, О.Б. Жук, М.І. Мальований, А.Ф. Мельник, О.В. Насібова, А.Ю. Огінська, О.І. Пікулик, Н.Г. Савченко та інші. Незважаючи на численні наукові напрацювання з цієї проблематики, багато питань соціального захисту залишаються невирішеними, дискусійними та потребують подальших досліджень.

Постановка завдання. Метою дослідження є узагальнення та систематизація теоретичних засад формування ефективного фінансового механізму соціального захисту населення.

Виклад основного матеріалу дослідження. Одним із надзвичайно важливих завдань соціальної політики кожної держави є формування ефективної системи соціального захисту населення. Реалізація вказаного завдання можлива лише за наявності відповідного нормативно-правового поля, налагодження фінансового механізму соціального захисту населення, формування відповідного інституційного, організаційного, інформаційного та фінансового забезпечення.

Загалом фінансовий механізм є сукупністю методів, форм, інструментів і важелів впливу на соціальний та економічний розвиток суспільства під час розподілу і перерозподілу фінансових ресурсів. Також його визначають як сукупність способів організації фінансових відносин, які застосовуються з метою забезпечення сприятливих умов для економічного розвитку [1, с. 209]. Під соціальним захистом населення низка науковців розуміють комплекс методів, заходів, прав та норм організаційного, соціально-економічного і правового характеру, що спрямовані на забезпечення добробуту всіх членів суспільства у конкретних умовах [1, с. 132; 2, с. 137; 3, с. 47–53]. Звичайно, соціально незахищені верстви населення та особи, що опинились у скрутних життєвих обставинах, потребують особливої уваги, але спрямування вектора соціального захисту на всіх без винятку громадян актуалізує питання налагодження його дієвого фінансового механізму.

У табл. 1 наведено низку визначень фінансового механізму соціального захисту населення, запропонованих вітчизняними вченими.

Аналіз наведених у табл. 1 дефініцій дає змогу констатувати відсутність єдиного підходу до трактування поняття фінансового механізму соціального захисту населення. Одні вчені розглядають його як систему, інші – як сукупність розподільчих відносин. Деякі науковці подають трактування фінансового механізму соціального захисту населення в широкому та у вузькому розумінні. Всі окреслені підходи розкривають сутність фінансового механізму соціального захисту населення з різних боків.

Узагальнюючи розглянуті дефініції, вважаємо, що фінансовий механізм забезпечення соціального захисту населення – це сукупність способів організації фінансових відносин, котрі виникають у процесі розподільчих та перерозподільчих відносин і спрямовані на вирішення соціальних проблем та подолання соціальних ризиків. При цьому соціальний захист населення вважається ефективним, якщо створено достатні умови для забезпечення матеріального добробуту, духовного і фізичного благополуччя, самореалізації та певної економічної самостійності кожного індивіда, тобто не лише соціально незахищених верств населення, але й працездатних осіб.

Вітчизняний учений Н.Г. Савченко у своєму дослідженні пропонує структурування соціального захисту населення відповідно до його

Таблиця 1

Підходи вітчизняних учених до визначення фінансового механізму соціального захисту населення

Вчені	Визначення фінансового механізму соціального захисту населення
Баранник Л.Б.	сукупність форм і методів, інструментів і важелів формування та використання фондів фінансових ресурсів з метою захисту населення від соціальних ризиків [4, с. 216]
Савченко Н.Г.	система управління фінансовими відносинами через сукупність встановлених державою методів, інструментів і важелів з відповідним регулюванням та забезпеченням їх впливу на рівень соціального захисту населення [5, с. 6]
Жук О.Б., Данилюк О.І.	у широкому розумінні – сукупність автономних фінансових механізмів соціального страхування, соціального забезпечення та соціальних стандартів і гарантій, що комплексно взаємодіють, взаємодоповнюють одне одного та сприяють ефективному його функціонуванню з метою забезпечення сталого розвитку держави та задоволення життєво необхідних потреб кожного громадянина на рівні не нижче прожиткового мінімуму; у вузькому розумінні – певний комплекс спеціально розроблених, законодавчо закріплених та визначених соціально-економічною політикою форм і методів, інструментів і важелів акумулювання, перерозподілу і використання фінансових ресурсів з метою забезпечення добробуту кожного члена суспільства та підвищення рівня соціального захисту найбільш незахищених верств населення – осіб з обмеженими фізичними і розумовими можливостями, безробітних, багатодітних родин, дітей-сиріт та ін. [6, с. 64–65; 7]
Огінська А.Ю.	фінансовий механізм реалізації соціального захисту населення передбачає формування джерел фінансових ресурсів, що спрямовуються на виконання відповідних програм і заходів, а також обґрунтований вибір методів, форм та важелів їх використання [1, с. 134]
Насібова О.В.	сукупність грошових відносин розподільчого характеру, в процесі яких формуються фонди фінансових ресурсів для компенсації наслідків соціальних ризиків, які призводять до повної або часткової втрати заробітку та спричиняють зміни матеріального становища [8, с. 39]

організаційно-правових форм на соціальне забезпечення, соціальне страхування та недержавну соціальну допомогу. У зв'язку з цим зазначає, що кожній із перелічених організаційно-правових форм соціального захисту населення притаманний власний особливий фінансовий механізм, сукупність яких формує загальний фінансовий механізм соціального захисту населення [5, с. 8–9]. При цьому всі із перерахованих механізмів за умови їх ефективного використання та узгодженої взаємодії спрямовані на реалізацію основних завдань соціальної політики, підвищення добробуту населення та подолання соціальних ризиків.

Фінансовий механізм соціального захисту населення є частиною загального фінансового механізму, і тому структурно та функціонально вони, безумовно, будуть схожі, проте дія фінансового механізму соціального захисту населення буде більш вузько спрямованою та зосередиться лише на вирішенні соціальних проблем, тоді як загалом фінансовий механізм держави являє собою принципову схему впливу фінансів на соціально-економічний розвиток суспільства.

Дослідивши погляди вітчизняних учених на склад фінансового механізму соціального захисту населення [1; 5; 6; 7], вважаємо, що його можна відобразити практично ідентичним складу фінансового механізму загалом, виділяючи у ньому такі основні елементи: фінансові методи; фінансові інструменти та важелі; підсистема організаційно-правового забезпечення (рис. 1).

Специфіка ж такого механізму полягає в особливостях застосування фінансових методів, у формуванні специфічного набору фінансових інструментів та важелів, у конкретній спрямованості організаційно-правового забезпечення.

Здійснення соціального захисту населення потребує певних фінансових ресурсів, що пов'язано із необхідністю прогнозування і планування їхніх обсягів та структури на науково обґрунтованій основі. Тобто застосовується метод фінансового планування як діяльності із розроблення фінансових планів, у яких відображаються джерела фінансових ресурсів та напрями їх використання. У процесі виконання зазначених планів проводиться фінансове оперативне управління, яке полягає у здійсненні коригування фінансових планів з низки об'єктивних та суб'єктивних причин (наприклад, для усунення помилок, допущених під час фінансового планування, виправлення недоліків і диспропорцій, пов'язаних із кон'юнктурними змінами на ринку).

Фінансовий контроль має надзвичайно важливе значення у складі фінансового механізму соціального захисту населення. Адже на соціальний захист спрямовуються бюджетні кошти, кошти державних цільових фондів, благодійних організацій тощо. Важливо налагодити дієвий контроль як

Рис. 1. Склад фінансового механізму соціального захисту населення

за рухом цих коштів, так і за їх використанням, не допустити зловживань, нецільового та неефективного використання ресурсів.

Призначення фінансового механізму соціального захисту населення зводиться до двох основних його функцій: фінансового регулювання соціальних процесів та фінансового забезпечення соціального захисту населення. Фінансове регулювання і фінансове забезпечення розглядають як узагальнюючі методи фінансового механізму соціального захисту населення, адже вони взаємопов'язані та охоплюють часткові методи фінансового впливу на соціально-економічний розвиток суспільства [6, с. 68].

Вважаємо, що у цьому механізмі фінансове забезпечення є системою грошових відносин щодо формування фінансових ресурсів у достатньому обсязі відповідно до державних стандартів та гарантій з метою подальшого їх використання на соціальний захист. Формами фінансового забезпечення соціального захисту населення є: внутрішнє фінансування, зовнішнє фінансування та кредитування. У цьому контексті внутрішнє фінансування передбачає здійснення фінансової взаємодопомоги та підтримки у межах домогосподарства або ж здійснення трансфертів між членами сім'ї чи родини. До зовнішнього фінансування соціального захисту населення відносять: фінансування за рахунок фондів соціального страхування, бюджетне фінансування та інше зовнішнє фінансування (за рахунок коштів суб'єктів господарювання, доброчинних фондів тощо). Кредитування як форма фінансового забезпечення соціального захисту населення передбачає надання кредитів на пільгових умовах. В Україні застосовується в основному під час вирішення житлових проблем для окремих категорій населення шляхом надання пільгових кредитів на придбання житла.

Напрямами фінансового забезпечення соціального захисту населення є:

– фінансування соціального захисту економічно активного населення;

– фінансування соціального захисту непрацездатних осіб;

– універсальні заходи соціального захисту.

Фінансове регулювання соціальних процесів є засобом фінансового впливу на них з боку державних органів влади, органів соціального захисту за допомогою фінансових інструментів та фінансових важелів.

У структурі фінансового механізму також слід виділяти забезпечувальні складники: нормативно-правове забезпечення; інформаційне забезпечення; технічне та кадрове забезпечення. Фінансовий механізм соціального захисту населення функціонує в межах правового поля. Державні органи влади, органи соціального захисту та інші юридичні та фізичні особи керуються у своїй діяльності, у тому числі і щодо соціального захисту населення, чинними нормативно-правовими актами. Варто зазначити, що система законодавчих та підзаконних актів, що регламентує порядок здійснення соціального захисту населення в Україні, є доволі розгалуженою, потребує вдосконалення та систематизації.

Складник інформаційного забезпечення відіграє важливу роль у налагодженні взаємозв'язку між органами державної влади та місцевого самоврядування, державними та недержавними суб'єктами, що надають соціальні послуги, громадськістю. Інформаційне забезпечення значною мірою детермінує виконання важливих завдань державного управління у сфері соціального захисту, зокрема: моніторинг якості соціальних послуг та ефективність їх надання; контроль за цільовим використанням бюджетних коштів, дотриманням і виконанням державних соціальних стандартів, ліцензійних умов; аналіз екзогенних і ендогенних факторів, які впливають на надання соціальних послуг, прогнозування їхніх обсягів; розроблення та ухвалення нормативно-правових актів, оперативних управлінських рішень у сфері соціального захисту населення; аналіз обґрунтованості прийнятих рішень [9, с. 114].

Складник технічного забезпечення передбачає комплекс заходів щодо своєчасного і повного забезпечення співробітників органів управління та соціального захисту населення відповідною технікою (комп'ютерами, принтерами тощо), програмним забезпеченням, іншим необхідним обладнанням для створення належних умов праці та ефективної реалізації професійних обов'язків працівниками цих структур.

Особливе значення відводиться кадровому забезпеченню системи соціального захисту населення, адже органи соціального захисту зобов'язані професійно надавати соціальні послуги населенню, тому вони потребують висококваліфікованих працівників. Загалом в Україні надто громіздка і забюрократизована мережа державних та комунальних закладів соціального захисту і соціальних служб. Вона потребує реструктуризації, адже на утримання системи органів соціального захисту виділяється коштів чи не більше, ніж на соціальний захист [10, с. 222].

До основних напрямів удосконалення фінансового механізму забезпечення соціального захисту населення на сучасному етапі належать:

– встановлення державою обґрунтованих соціальних стандартів та адекватних розмірів соціальних виплат і допомог;

– чітке розмежування повноважень із здійснення соціальних видатків між органами влади всіх рівнів;

– систематизація та оптимізація соціальних пільг;

– посилення контролю за цільовим використанням коштів соціальних фондів та бюджетних видатків на соціальний захист та соціальне забезпечення.

Висновки з проведеного дослідження. Оскільки держава гарантує спрямування вектора соціального захисту населення на всіх без винятку громадян, надзвичайно важливим є питання формування ефективного фінансового механізму соціального захисту населення як сукупності способів організації фінансових відносин, які виникають у процесі розподільчих і перерозподільчих відносин та спрямовані на вирішення соціальних проблем і подолання соціальних ризиків.

У складі фінансового механізму соціального захисту населення виокремлюють такі складники: фінансові методи; фінансові інструменти; фінансові важелі та підсистема організаційно-правового забезпечення. Вдосконалення цього механізму слід здійснювати, орієнтуючись на досягнення оптимальних співвідношень і ефективної взаємодії та взаємовпливу його структурних елементів. Основними напрямами вдосконалення фінансового механізму соціального захисту населення є: реструктуризація надто громіздкої та забюрократизованої системи органів соціального захисту, розмежування повноважень із здійснення соціальних видатків між ними; встановлення обґрунтованих соціальних стандартів, дотримання їх та позбавлення їх декларативності; оптимізація та систематизація соціальних пільг; проведення дієвого контролю за використанням коштів бюджетів та державних цільових фондів на соціальний захист. Окреслені заходи сприятимуть підвищенню ефективності функціонування фінансового механізму соціального захисту населення та забезпеченню додержання високих стандартів життя населення в Україні.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Огінська А.Ю. Соціальний захист населення та фінансовий механізм його реалізації: теоретико-концептуальний зріз. *Економіка та держава.* 2018. № 4. С. 131–136. URL: http://www.economy.in.ua/pdf/4_2018/29.pdf (дата звернення: 28.08.2019).

2. Мельник А.Ф., Длугопольський О.В. Публічний сектор і державна політика в демократичному суспільстві : монографія. Тернопіль : Економічна думка, 2008. 240 с.

3. Мальований М.І. Фінансові аспекти функціонування системи соціального захисту населення в Україні : монографія. Умань: СПД Сочінський, 2016. 496 с.

4. Баранник Л.Б. Фінансовий механізм системи соціального захисту населення України: понятійно-сутнісна характеристика. *Вісник Львівської державної фінансової академії.* 2011. № 21. С. 208–217.

5. Савченко Н.Г. Фінансовий механізм соціального захисту населення України : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук : 08.00.08. Київ, 2010. 19 с.

6. Жук О. Фінансовий механізм системи соціального захисту населення України. *Світ фінансів.* 2017. № 2(51). С. 62–71.

7. Данилюк О.І. Соціальний захист населення та фінансовий механізм його реалізації. *Ефективна економіка.* 2019. № 5. URL: http://www.economy.nayka.com.ua/pdf/5_2019/52.pdf (дата звернення: 28.08.2019).

8. Насібова О.В. Теоретичні аспекти фінансового забезпечення соціального захисту населення. *Економіка та держава.* 2019. № 8. С.35–40. URL: http://www.economy.in.ua/pdf/8_2019/8.pdf (дата звернення: 28.08.2019).

9. Дубич К.В. Інформаційне забезпечення системи надання соціальних послуг в Україні: сучасний стан і напрями удосконалення. *Інвестиції: практика та досвід*. 2015. № 2. С.112–117.

10. Пікулик О.І. Проблеми соціального захисту громадян України. *Глобальні та національні проблеми економіки.* 2016. № 10. С. 220–222. URL: http://global-national.in.ua/archive/10-2016/46.pdf (дата звернення: 28.08.2019).

REFERENCES:

1. Oginska A.Yu. (2018) Socialnyj zaxyst naselennya ta finansovyj mexanizm jogo realizaciyi: teoretyko-konceptualnyj zriz [Social protection of the population and the financial mechanism of its implementation: theoretical and conceptual section]. Ekonomika ta derzhava: naukovo-praktychnyi zhurnal, Vol. 4, pp. 131–136. (in Ukrainian)

2. Melnyk A.F., Dluhopolskyj O.V. (2008) Publichnyj sektor i derzhavna polityka v demokratychnomu suspilstvi [Public sector and state policy in a democratic society]. Ekonomichna dumka, Ternopil, Ukraine.

3. Malovanyj M.I. (2016) Finansovi aspekty funktsionuvannia systemy sotsialnogo zakhystu naselennia v Ukraini [Financial aspects of the functioning of the social protection system in Ukraine], SPD Sochinskyj, Uman, Ukraine.

4. Barannyk L.B. (2011) Finansovyi mekhanizm systemy sotsialnoho zakhystu naselennia Ukrainy: poniatiino-sutnisna kharakterystyka [The financial mechanism of people's social protection system in Ukraine: concepts and essential characteristics]. Visnyk LDFA – Herald of LSAF, Vol. 21, pp. 208–218. (in Ukrainian)

5. Savchenko N.H. (2010) Finansovyi mekhanizm sotsialnoho zakhystu naselennia Ukrainy [The financial mechanism of people's social protection system in Ukraine] (PhD Thesis), Kyiv: Kyiv national university of trade and economics.

6. Zhuk O. (2017) Finansovyj mexanizm systemy socialnogo zaxystu naselennya Ukrayiny [Financial mechanism of people's social protection system in Ukraine]. Svit finansiv, Vol. 2, pp. 62–71. (in Ukrainian)

7. Danylyuk O.I. (2019) Socialnyj zaxyst naselennya ta finansovyj mexanizm jogo realizaciyi [Social protection of population and financial mechanism of its realization]. Efektyvna ekonomika, Vol. 5. (in Ukrainian)

8. Nasibova O.V. (2019) Teoretychni aspekty finansovogo zabezpechennya socialnogo zaxystu naselennya [The theoretical aspects of financial provision of social protection of the population]. Ekonomika ta derzhava, Vol. 8, pp. 35–40. (in Ukrainian)

9. Dubych K.V. (2015) Informacijne zabezpechennya systemy nadannya socialnyh poslug v Ukrayini: suchasnyj stan i napryamy udoskonalennya [The current state and areas for improvement of the information support for social services delivery in Ukraine]. Investyciyi: praktyka ta dosvid, vol. 2, pp. 112–117. (in Ukrainian)

10. Pikulyk O.I. (2015) Problemy socialnogo zaxystu gromadyan Ukrayiny [Problems of social protection of Ukrainians]. Globalni ta nacionalni problemy ekonomiky, Vol. 10, pp. 220–222. (in Ukrainian)

Lubkey Nadiya
Candidate of Economic Sciences, Associate Professor,
Senior Lecturer at Department of Financial Management and Insurance Entities
Ternopil National Economic University
Kramarchuk Svitlana
Candidate of Economic Sciences, Associate Professor,
Senior Lecturer at Department of Management, Public Administration and Staff
Ternopil National Economic University

FORMATION OF EFFECTIVE FINANCIAL MECHANISM OF PEOPLE'S SOCIAL PROTECTION

In the current crisis an important task of the State is to provide the effective people's social protection. In order to accomplish this task it is necessary to create an financial mechanism of people's social protection.

The purpose of the article is to summarize and systematize the theoretical foundations of an effective financial mechanism of people's social protection.

A number of scientific approaches to determining the nature of the financial mechanism of people's social protection are considered. The views of Ukrainian scientists on the essence of the financial mechanism of people's social protection are generalized. The authors propose to define the financial mechanism of people's social protection as a set of ways of organizing financial relations which take place in the process of distributive and redistributive relations and aimed at solving social problems and overcoming social risks. The composition of the financial mechanism of people's social protection in the author's interpretation is considered. The elements of the financial mechanism of people's social protection are analyzed. The main components of this financial mechanism are: financial methods, financial instruments, financial levers and the supporting components. The supporting components of the financial mechanism for people's social protection are: regulatory legal support; information support; technical and personnel support.

Among the financial methods special attention is paid to the financial support of social protection which includes several forms and directions of financing. The forms of financial support of people's social protection are: internal financing, external financing and crediting. The directions of financial support for people's social protection are: social protection of economically active population: social protection for disabled persons; universal measures of social protection. The financial security for social protection is a system of monetary relations for the formation of financial resources in sufficient volume in accordance with state standards and guarantees in order to continue their use for social protection.

Financial control is very important in the financial mechanism of people's social protection. Budget protection, funds of state trust funds, charities and so on are channeled to social protection. It is important to establish effective control over the movement of these funds and their use, to prevent abuse, misuse and inefficient use of resources.

The component of information support plays an important role in establishing the link between state and local authorities, state and non-state enterprises providing social services and the population. Information provision largely determines the fulfillment of important tasks of public administration in the sphere of social protection.

The general directions of formation the effective financial mechanism of people's social protection are outlined. The following main directions are: establishment of reasonable social standards and adequate amounts of social benefits; separation of powers to incur social expenditures between authorities at all levels; systematization and optimization of social benefits; strengthening control over the targeted use of social funds and budget expenditures on social protection and social security.

АНАЛІЗ ІНФРАСТРУКТУРИ РИНКУ ОСВІТНІХ ПОСЛУГ ЗАКЛАДІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ В УКРАЇНІ

ANALYSIS OF INFRASTRUCTURE OF THE MARKET OF EDUCATIONAL SERVICES OF HIGHER EDUCATION INSTITUTIONS IN UKRAINE

УДК 338.46
https://doi.org/10.32843/infrastruct36-52

Мангушев Д.В.
к.е.н., доцент,
доцент кафедри маркетингу,
менеджменту та підприємництва
Харківський національний університет
імені В. Н. Каразіна
Сіладі К.Б.
студентка
Харківський національний університет
імені В. Н. Каразіна

У статті розглянуто інфраструктуру ринку освітніх послуг закладів вищої освіти в Україні. Розглянуто визначення терміна «освітня послуга» за думкою кількох авторів та надано узагальнене визначення автора. Надано класифікацію освіти та визначення освітнього процесу в Україні відповідно до Закону України «Про вищу освіту». Визначено тенденції розвитку ринку освітніх послуг в Україні. Розглянуто динаміку кількості закладів вищої освіти в Україні та їхню регіональну структуру. Окрім цього, у статті розглянуто динаміку кількості студентів закладів вищої освіти України, а також кількість прийнятих та випущених студентів. Також був проведений SWOT-аналіз закладів вищої освіти України, у результаті якого були визначені їхні сильні та слабкі сторони, а також можливості та загрози. На основі отриманих результатів були надані рекомендації щодо уникнення можливих загроз та усунення наявних проблем в інфраструктурі ринку освітніх послуг закладів вищої освіти України.
Ключові слова: *інфраструктура, освітня послуга, заклад вищої освіти, освіта, динаміка.*

В статье рассмотрена инфраструктура рынка образовательных услуг высших учебных заведений в Украине. Рассмотрено определение термина «образовательная услуга» по мнению нескольких авторов и предоставлено обобщенное определение автора. Предоставлена классификация образования и определение образовательного процесса в Украине в соответствии с Законом Украины «О высшем образовании». Определены тенденции развития рынка образовательных услуг в Украине. Рассмотрена динамика количества высших учебных заведений в Украине и их региональная структура. Кроме этого, в статье рассмотрена динамика количества студентов высших учебных заведений Украины, а также количество принятых и выпущенных студентов. Также был проведен SWOT-анализ высших учебных заведений Украины, в результате которого были определены их сильные и слабые стороны, а также возможности и угрозы. На основе полученных результатов были даны рекомендации по предотвращению возможных угроз и устранению существующих проблем в инфраструктуре рынка образовательных услуг высших учебных заведений Украины.
Ключевые слова: *инфраструктура, образовательная услуга, высшее учебное заведение, образование, динамика.*

The issue of higher education today is quite complicated because not everyone has the great desire and ability to spend four or even more years at the university or academy. Current trends in the educational services market reflect transient changes in both market infrastructure and consumer demand, suggesting that a systematic analysis of key market indicators is simply necessary to support and promote higher education among future higher education recipients in Ukraine. The article analyzes the infrastructure of the market of educational services of higher education institutions in Ukraine. On the basis of the processed material several definitions of the term "educational service" have been considered and a generic definition of the authors has been provided. The classification of education on various factors and the definition of the educational process in Ukraine in accordance with the Law of Ukraine "On Higher Education" is also provided. The tendencies of the development of the market of educational services in Ukraine are determined as well. The dynamics of the amount of the institutions of higher education in Ukraine and their growth rates and their regional structure are considered for the period from 2010 to 2019, namely, the areas where the largest number of higher education institutions across Ukraine are located. In addition, the article examines the dynamics of the number of students of institution of higher education in Ukraine, as well as the number of admitted and graduated students for the period from 2010 to 2019. The tendencies of development of the infrastructure of the market of educational services of Ukraine are determined on the basis of the obtained results of the analysis. A SWOT analysis was also conducted of institutions of higher education of Ukraine, which identified their strengths and weaknesses, opportunities and threats. On the basis of the obtained results, the recommendations were made on avoiding possible threats and eliminating the existing problems in the infrastructure of the market of educational services of higher education institutions in Ukraine.
Key words: *infrastructure, educational service, institution of higher education, education, dynamics.*

Постановка проблеми. Сьогодні отримання освіти є невід'ємною частиною людського життя через постійний розвиток інформаційно-інноваційних технологій та постійне підвищення вимог до вмінь та навичок людей як фахівців у тій чи іншій галузі. Система освітніх послуг сьогодні повинна забезпечувати майбутніх спеціалістів знаннями, на основі яких розвиватимуться їхні вміння та компетенції. Для реалізації цієї мети необхідна наявність високорозвиненої інфраструктури освітніх послуг.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Питання освіти та освітніх послуг у своїх працях досліджували такі вчені, як: Я. Болюбаш, Н. Верхоглядова, В. Вознюк, Г. Дмитренко, С. Каламбет, А. Сміт, Г. Балихін, П. Лоранж та інші.

Постановка завдання. Метою статті є дослідження сучасного стану інфраструктури ринку освітніх послуг закладів вищої освіти в Україні. Зокрема, є необхідним визначення тенденцій розвитку цього ринку, а також аналіз основних показників. На основі отриманих результатів стане можливим надання рекомендацій щодо удосконалення подальшого функціонування ринку освітніх послуг в Україні.

Виклад основного матеріалу дослідження. Сьогодні ринок освітніх послуг є обов'язковим елементом будь-якої національної економічної системи, завдяки якому формуються передумови становлення інформаційно-енергетичного ресурсу нації. Товаром на цьому ринку виступає

освітня послуга. Розглянемо декілька визначень цього терміна (рис. 1).

Отже, освітня послуга – це специфічне економічне благо, що надається для задоволення освітніх потреб людей, які є цікавими з погляду суспільства й окремих індивідів, для їх подальшого використання у професійній діяльності.

Класифікація освіти наведена в Законі України «Про вищу освіту» [5] і включає в себе такі класифікації:

1. За структурою (дошкільна, загальна середня, позашкільна, професійно-технічна, вища, післядипломна освіта, аспірантура, докторантура, самоосвіта).

2. За освітньо-кваліфікаційним рівнем (кваліфікований робітник, молодший спеціаліст, бакалавр, спеціаліст, магістр).

3. За рівнем наукового ступеня (кандидат наук, доктор наук).

4. За тривалістю надання послуги (навчання) (довгострокова, середньострокова, короткострокова);.

5. За формами надання основних освітніх послуг (денна, вечірня, заочна, дистанційна, екстернатна) тощо.

Визначення освітнього процесу наведено в Законі України «Про вищу освіту» [5], в якому зазначається, що освітній процес є інтелектуальною, творчою діяльністю у сфері вищої освіти і науки, що проводиться у вищому навчальному закладі (науковій установі) через систему науково-методичних і педагогічних заходів та спрямована на передачу, засвоєння, примноження і використання знань, умінь та інших компетентностей у осіб, які навчаються, а також на формування гармонійно розвиненої особистості.

На сучасному етапі розвиток ринку освітніх послуг має певні тенденції (рис. 2).

Швидкий розвиток інформаційних та комунікаційних технологій майже повністю знищив кордони в обміні освітньою інформацією, що сприяє розвитку глобальної бази світових наукових ресурсів. На основі цього для вітчизняних закладів вищої освіти (ЗВО) відкриваються нові можливості для утворення великої кількості кластерів, які формуються ізольованими від великих навчальних центрів ЗВО.

У ЗВО України вже кілька років спостерігається тенденція застосування прогресивних форм та методів оцінювання знань, зокрема для студентів це використання кейсів, а в більш глобальному масштабі – використання тестових завдань.

Окрім цього, важливим є те, що зараз кожного студента розглядають як окрему особистість, а не як частину колективу. Такий підхід до роботи унеможливлює стандартизацію та централізацію у навчальному процесі.

Постійне зростання кількості іноземних студентів підтверджує факт збільшення попиту на міжнародні освітні послуги, що робить диверсифікацію освіти край необхідною.

Сьогодні спостерігається зменшення кількості закладів вищої освіти не тільки в Україні, а й у всьому світі, що пояснюється створенням освітніх транснаціональних корпорацій.

Розглянемо динаміку кількості ЗВО в Україні за період 2010–2019 рр. (рис. 3).

Найбільший темп зростання спостерігається у 2017/18 навчальному році, і це єдиний рік, який має позитивне значення приросту, що становить 0,61% (4 ЗВО). Більшу частину ЗВО протягом усього періоду становлять коледжі, технікуми та училища, водночас університети, академії та інститути поступаються у кількості.

Розглянемо кількість ЗВО на початок 2018/19 навчального року за регіонами (рис. 4).

З рис. 4 стає зрозумілим, які саме області сьогодні мають найбільшу кількість ЗВО в Україні. Частка ЗВО Дніпровської, Харківської областей та м. Києва у загальній кількості коледжів, технікумів та

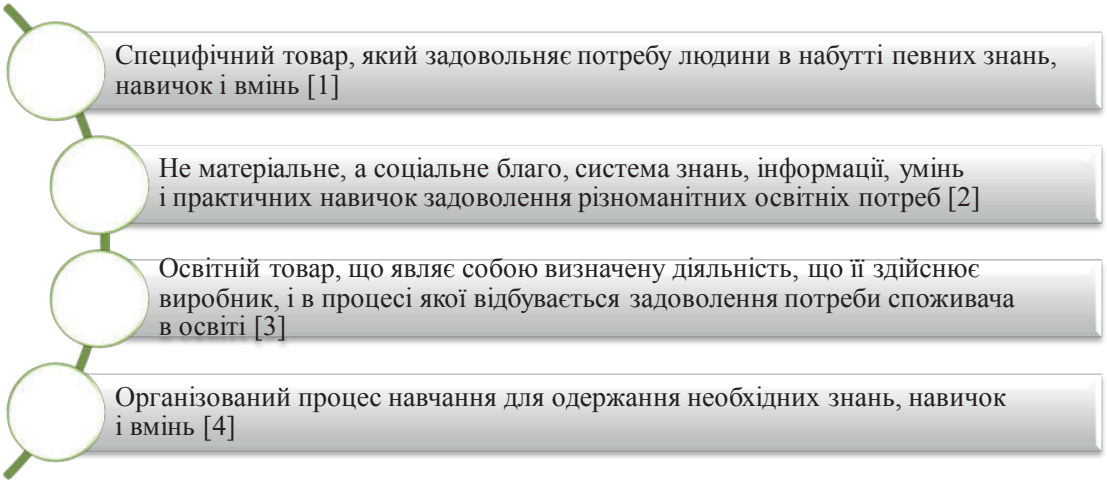

Рис. 1. Визначення терміна «освітня послуга»

Джерело: розроблено авторами на основі [1; 2; 3; 4]

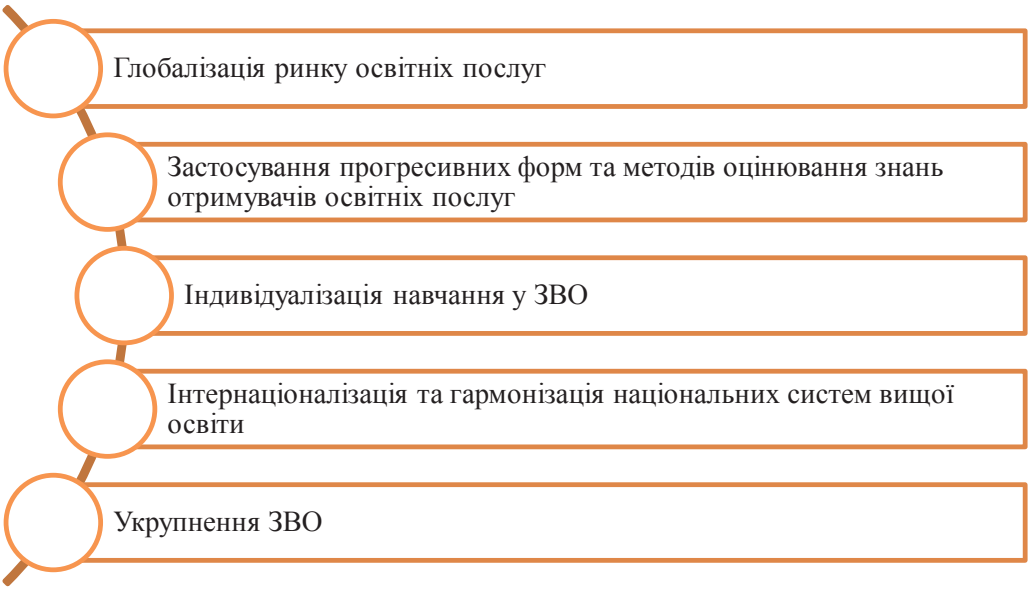

Рис. 2. Тенденції розвитку ринку освітніх послуг в Україні

Джерело: розроблено авторами на основі [6]

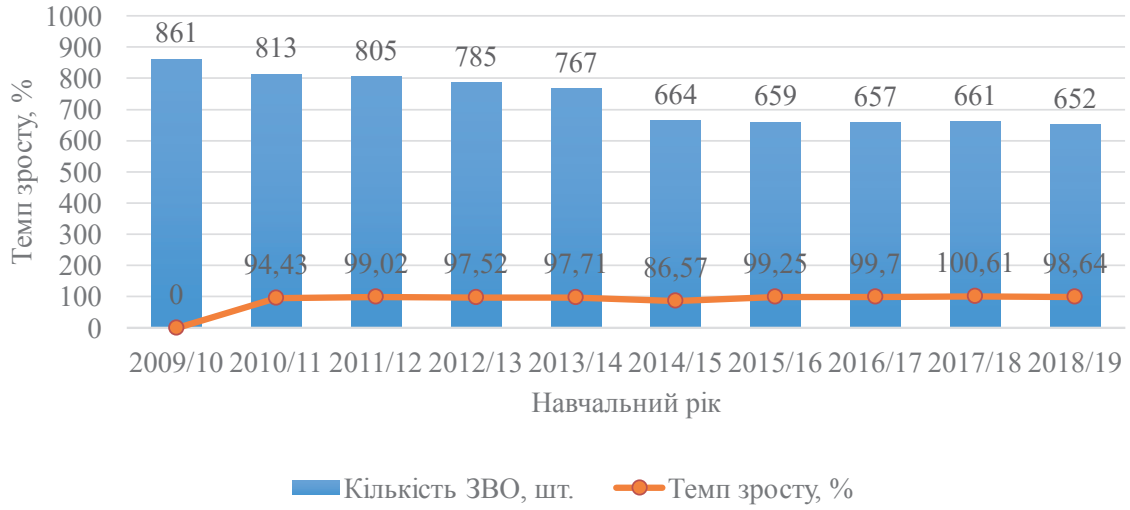

Рис. 3. Темпи зростання кількості ЗВО в Україні за 2009–2019 рр.,%

Джерело: розроблено авторами на основі [7]

училищ по всій Україні становить по 8%. На другому місці перебуває Львівська область із часткою 6%. І остання область, яка має частку 5%, – Одеська.

Аналогічна ситуація спостерігається і у регіональній структурі університетів, академій та інститутів. Частка м. Києва становить 24%, Харківської області – 12%. Частки Дніпропетровської, Львівської та Одеської областей становлять відповідно 9%, 8,5 та 7%.

Наступним елементом ринку освітніх послуг є студенти, які є головними споживачами освітніх послуг та від яких залежить рівень ефективності функціонування ЗНО в країні. Динаміку кількості студентів у ЗВО України за 2009–2019 рр. наведено на рис. 5.

З рис. 5 помітна тенденція до зменшення кількості студентів у ЗВО України. Найбільший темп зростання спостерігається у 2018/2019 навчальному році і становить 98,84%. Таке явище також пов'язане зі скороченням ЗВО через їхнє укрупнення.

Також для розуміння ефективності діяльності ЗВО України розглянемо динаміку прийнятих і випущених студентів (табл. 1).

Починаючи із 2010/11 навчального року спостерігається тенденція до зменшення кількості студентів, які були прийняті до ЗВО України та були випущені з них. Найбільший темп приросту прийнятих студентів був у 2012/13 навчальному році і становив 4,48% (18,33 тис. осіб). Крім цього, 3,1% приросту спостерігається у 2017/18 навчальному році (9,72 тис. осіб).

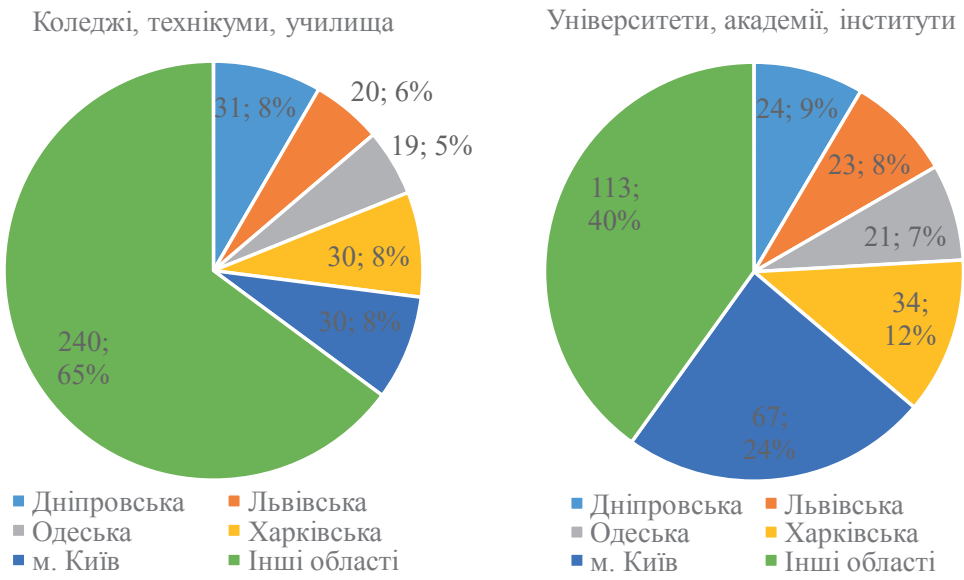

Рис. 4. Кількість ЗВО в Україні за 2018/19 навчальний рік, шт.

Джерело: розроблено авторами на основі [7]

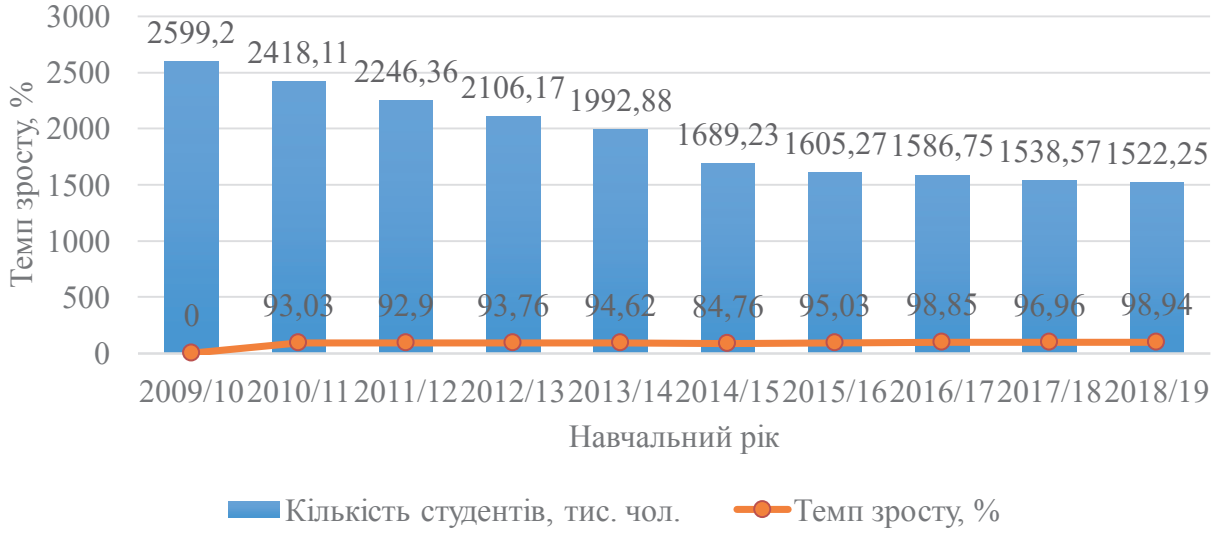

Рис. 5. Темпи зростання кількості студентів у ЗВО в Україні за 2009–2019 рр.,%

Джерело: розроблено авторами за джерелом [7]

Позитивне значення приросту студентів, яких було випущено із ЗВО України, спостерігається лише у 2017/18 навчальному році і становить 8,91%, тобто 34,46 тис. осіб. Узагальнюючи отримані результати, можна казати про те, що популярність отримання вищої освіти значно впала. Це пояснюється не тільки впливом економічних та політичних факторів, але й тим, що сьогодні відбувається переоцінка поглядів щодо корисності вищої освіти взагалі.

Для визначення та оцінки реального рівня конкурентоспроможності підприємства чи організації застосовують SWOT-аналіз. У нашому разі SWOT-аналіз – це аналітичний інструментарій для визначення стратегії розвитку ЗВО [8]. Вперше термін SWOT-аналізу був використаний у 1963 році К. Ендрюс, а професор Heinz Weihrich вважав матрицю SWOT основою систематичного аналізу, який полегшує зіставлення зовнішніх загроз та можливостей із внутрішніми слабкостями і силами організації [9]. Серед вітчизняних учених високу значущість SWOT-аналізу відзначила З.Є. Шершньова [10].

Розглянемо результати SWOT-аналізу ЗВО України, що наведені у табл. 2.

Для вирішення вже наявних недоліків та для уникнення можливих загроз необхідно вжити таких заходів:

1. Диверсифікувати освітні продукти.
2. Виводити на ринок нові навчальні спеціальності.
3. Налагоджувати відносини з вітчизняними роботодавцями.

Таблиця 1

Кількість прийнятих та випущених студентів ЗВО України за 2010–2019 рр.

Навчальний рік	Прийнято, тис. осіб	Темп зросту, %	Випущено, тис. осіб	Темп зросту, %
2010/11	506,49	–	636,29	–
2011/12	409,54	80,86	609,03	95,72
2012/13	427,87	104,48	595,25	97,74
2013/14	428,36	100,11	560,38	94,14
2014/15	361,11	84,30	484,48	86,46
2015/16	323,06	89,46	447,41	92,35
2016/17	313,86	97,15	386,67	86,42
2017/18	323,58	103,1	421,13	108,91
2018/19	310,33	95,91	412,91	98,05

Джерело: розроблено авторами на основі [7]

Таблиця 2

SWOT-аналіз ЗВО України

Сильні сторони (strengths)	Слабкі сторони (weaknesses)
1. Наявність чітко визначених місії та цілей діяльності. 2. Створення нових спеціальностей через розвиток галузевих перспектив. 3. Високий рівень наукового потенціалу. 4. Налагоджені міжнародні науково-освітні зв'язки. 5. Ефективна маркетингова політика.	1. Вузький спектр освітніх продуктів. 2. Низький рівень оплати праці науково-педагогічних працівників. 3. Недостатній рівень фінансування. 4. Відсутність мотиваційних механізмів наукової діяльності. 5. Нестача комп'ютерних технологій та погане методичне забезпечення навчального процесу.
Можливості (opportunities)	**Загрози (threats)**
1. Отримання держзамовлень на підготовку спеціалістів. 2. Розширення напрямів підготовки фахівців. 3. Багатоканальне фінансування. 4. Автономність ЗВО. 5. Використання сучасних інформаційних технологій.	1. Поява зарубіжних конкурентів. 2. Економічна та політична ситуація в країні. 3. Зниження якості шкільної освіти. 4. Зміна ситуації на ринку праці. 5. Відсутність державної стратегії щодо розвитку сфери освіти.

Джерело: авторська розробка

4. Змінити перерозподіл бюджету на користь оновлення матеріально-технічної бази ЗВО.

Висновки з проведеного дослідження. Отже, сьогодні інфраструктура ринку освітніх послуг ЗВО в Україні має високий рівень розвитку, незважаючи на наявні проблеми та загрози. Хоча значущість вищої освіти ставиться під сумнів, кількість студентів все одно вражає. За правильної побудови стратегії розвитку ЗВО та достатнього фінансування з боку держави інфраструктуру цього ринку можливо вивести на значно вищий рівень, що дасть змогу не тільки конкурувати із зарубіжними ЗВО у всьому світі, а й створити нове джерело надходжень до бюджету країни.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Оболенська Т.Є. Маркетинг освітніх послуг: вітчизняний і зарубіжний досвід: [монографія]. Київ, 2001. 208 с.

2. Ніколаєнко С. Якість вищої освіти в Україні – погляд у майбутнє. *Вища школа:наук.-практ. видання*. 2006. № 2. С. 3–22.

3. Огаренко Т.Ю. Аналіз особливостей попиту на освітні послуги з метою прогнозування. *Вища школа: наук.-практ. видання*. 2009. № 10. С. 86–98.

4. Александров В. Освітня послуга: суть та моделі якості. *Освіта і управління*. 2006. № 1. С. 156–164.

5. Про вищу освіту: Закон України від 1 липня 2014 р. №1556-VII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18 (дата звернення: 17.10.2019).

6. Naidoo V.A. An Analysis of Ownership Forms in Offshore Higher Education Markets: A Recourse-based Perspective. A Thesis Submitted to the Victoria University of Wellington in Fulfillment of the Requirements for the Degree of Doctor of Philosophy in International Business. Wellington, 2010. 519 p.

7. Державна служба статистики України. Київ, 2019. URL: http://www.ukrstat.gov.ua/ (дата звернення: 17.10.2019).

8. Gilbert A. Churchill, Tom J. Brown Basic Marketing Research. Boston: Cengage Learning, 2005. 738 p.

9. Weihrich H. A Tool for Situational Analysis. *Long Range Planning.* 1982. Vol. 15, № 2. P. 54–66.

10. Шершньова З.Є. Стратегічне управління: підручник. К.: Либідь, 2004. 699 с.

REFERENCES:

1. Obolenska T.Ye. (2001) Marketynh osvitnikh posluh: vitchyznianyi i zarubizhnyi dosvid: monohrafiia [Marketing of educational services: domestic and foreign experience: monograph]. Kyiv. 208 p. (in Ukrainian)

2. Nikolaienko S. (2006) Yakist vyshchoi osvity v Ukraini – pohliad u maibutnie [The quality of higher education in Ukraine is a look into the future]. *Vyshcha shkola:nauk.-prakt. vydannia.* vol. 2. pp. 3–22. (in Ukrainian)

3. Oharenko T.Yu. (2009) Analiz osoblyvostei popytu na osvitni posluhy z metoiu prohnozuvannia [Analysis of demand for educational services for forecasting purposes]. *Vyshcha shkola:nauk.-prakt. vydannia.* vol. 10. pp. 86–98. (in Ukrainian)

4. Aleksandrov V. (2006) Osvitnia posluha: sut ta modeli yakosti [Educational service: the essence and models of quality]. Osvita i upravlinnia. vol. 1. pp. 156–164. (in Ukrainian)

5. The Verkhovna Rada of Ukraine (2014) Zakon Ukrainy «Pro vyshchu osvitu» vid 1 lypnia 2014 roku №1556-VII [The Law of Ukraine "On higher education"]. Available at: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18 (accessed 17 October 2019). (in Ukrainian)

6. Naidoo V.A. (2010) An Analysis of Ownership Forms in Offshore Higher Education Markets: A Recourse-based Perspective. A Thesis Submitted to the Victoria University of Wellington in Fulfillment of the Requirements for the Degree of Doctor of Philosophy in International Business. Wellington. 519 p.

7. Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy [State Statistics Service of Ukraine]. Kyiv. Available at: http://www.ukrstat.gov.ua/ (accessed 17 October 2019).

8. Gilbert A. Churchill, Tom J. (2005) Brown Basic Marketing Research. Boston: Cengage Learning. 738 p.

9. Weihrich H. (1982) A Tool for Situational Analysis. *Long Range Planning.* Vol. 15, № 2. P. 54–66.

10. Shershnova Z.Ye. (2004) Stratehichne upravlinnia: pidruchnyk [Strategic Management: A Textbook]. Kyiv: Lybid. 699 p. (in Ukrainian)

Mangushev Dmitry
Candidate of Economic Sciences, Associate Professor,
Senior Lecturer at Department of Marketing, Management and Entrepreneurship
V.N. Karazin Kharkiv National University
Siladi Kristina
Student
V.N. Karazin Kharkiv National University

ANALYSIS OF INFRASTRUCTURE OF THE MARKET OF EDUCATIONAL SERVICES OF HIGHER EDUCATION INSTITUTIONS IN UKRAINE

The purpose of the article. With the rapid development of technology and the emergence of innovation, there is a constant increase in the level of requirements for knowledge and skills of specialists in different professions. Therefore, it becomes necessary to study the infrastructure of the educational services market in Ukraine and its main elements. By analyzing the infrastructure of this market, it is possible to improve the activities of higher education institutions in order to improve the quality of services provided, and the entry of domestic higher education institutions into the world market for educational services by eliminating existing problems and avoiding potential threats. The issue of analyzing the market for educational services in Ukraine remains relevant because of constant changes and updates to standards.

Methodology. The theoretical and methodological basis of the study is fundamental principles of modern economic theory, the scientific work of scientists. During the research, the following methods were used: graphic (for visual presentation of search results); analytical and technological (for systematization of the concise presentation of the obtained results).

Results. During the analysis of the infrastructure of the market of educational services in Ukraine, the tendencies of development of this market were defined, the terms "educational service" and "educational process" were defined. In addition, a classification of education by various factors has been provided for a clearer understanding of the topic. Statistical analysis was also conducted, in particular the dynamics of the number of higher education institutions and their regional structure. The number of students, including the number of admitted and graduated students across Ukraine, was analysed. Subsequently, a SWOT analysis was conducted, which resulted in the identification of the strengths and weaknesses of higher education institutions in Ukraine, as well as their opportunities and threats. Based on the results obtained, recommendations were made to improve the infrastructure of educational services market in Ukraine and to improve the quality of education and interest consumers in higher education.

Practical implications. Let us pay attention to the fact that the importance of higher education is being called into question today, so a constant analysis of the situation in the educational services market is simply necessary. Keeping track of changes in infrastructure and current trends in the educational services market allow not only service consumers to draw conclusions about future actions, such as the choice of future professions, but also the state to develop a strategy for further development of this market.

Value / originality. In our work, we have analyzed the current state of the infrastructure of the educational services market in Ukraine, which makes it possible to improve the quality of educational services and to enter the global market for educational services and become competitive in this field.

ТРАНСФОРМАЦІЯ МОЛОДІЖНОГО РИНКУ ПРАЦІ В УМОВАХ ЦИФРОВОЇ ЕКОНОМІКИ

TRANSFORMATION OF THE YOUTH LABOUR MARKET IN THE CONDITIONS OF THE DIGITAL ECONOMY

УДК 331.5+330.11
https://doi.org/10.32843/infrastruct36-53

Ткачук В.О.
к.е.н., старший викладач
кафедри цифрової економіки
та міжнародних економічних відносин
Державний університет
«Житомирська політехніка»
Панченко Д.О.
студент
Державний університет
«Житомирська політехніка»

У статті розглядаються проблеми функціонування молодіжного ринку праці в умовах цифрової економіки. Зазначається, що сучасний ринок праці змінюється внаслідок активного запровадження цифрових технологій на робочих місцях. Розкривається зміст електронного фрілансу та електронного аутсорсингу як основних форм цифрової зайнятості населення. Наводиться перелік «жорстких» і «м'яких» навичок, які мають бути у молоді для успішного працевлаштування в умовах цифрової зайнятості. Обґрунтовуються пріоритетні проблеми зайнятості сучасної молоді, які потребують оперативного вирішення. Вказується на зростання ризику соціального напруження, додаткових витрат на підтримку безробітної молоді внаслідок загострення проблеми молодіжного безробіття. Пропонується застосовувати цифрову зайнятість як інструмент для зниження рівня безробіття. Наводиться схема взаємодії клієнтів (замовників роботи) і виконавців замовлень (фрілансерів) в умовах цифрової зайнятості. Відзначається посилення інтересу молоді до використання мобільних додатків для пошуку тимчасової роботи.

Ключові слова: *безробіття, рівень безробіття, ринок праці, цифрова економіка, цифрова інфраструктура, система цифрової зайнятості, цифрова смарт-зайнятість, електронний фріланс, електронний аутсорсинг.*

В статье рассматриваются проблемы функционирования молодежного рынка труда в условиях цифровой экономики. Отмечается, что современный рынок труда меняется вследствие активного внедрения цифровых технологий на рабочих местах. Раскрывается содержание электронного фриланса и электронного аутсорсинга как основных форм цифровой занятости населения. Приводится перечень «жестких» и «мягких» навыков, которые должны быть у молодежи для успешного трудоустройства в условиях цифровой занятости. Обосновываются приоритетные проблемы занятости современной молодежи, требующие оперативного решения. Указывается на рост риска социальной напряженности, дополнительных расходов на поддержку безработной молодежи вследствие обострения проблемы молодежной безработицы. Предлагается применять цифровую занятость в качестве инструмента для снижения уровня безработицы. Приводится схема взаимодействия клиентов (заказчиков работы) и исполнителей заказов (фрилансеров) в условиях цифровой занятости. Отмечается усиление интереса молодежи к использованию мобильных приложений для поиска временной работы.

Ключевые слова: *безработица, уровень безработицы, рынок труда, цифровая экономика, цифровая инфраструктура, система цифровой занятости, цифровая смарт-занятость, электронный фриланс, электронный аутсорсинг.*

The article deals with the problems of functioning of the youth labour market in the digital economy. It is noted that the modern labour market is changing due to the active introduction of digital technologies in the workplace, and this requires qualitatively new professional skills from young people (the so-called skills of the future). The content of e-freelancing and e-outsourcing as the main forms of digital employment of the population is revealed. It outlines the «hard» and «soft» skills that young people need to be able to successfully work in digital employment. It is suggested to include up to soft skills both professional mobility and ability to create a workplace for themselves, and the ability to combine several different professional directions in the same workplace. Priority problems of employment of modern youth, which need prompt solution, are substantiated. There is an increase in the risk of social tension, additional costs for supporting unemployed youth due to the aggravation of the problem of young people unemployment. It is proposed to use digital employment as a tool to reduce unemployment. This type of employment has no territorial constraints, may be an additional factor in reducing the population outside traditional education and employment systems, and is a good insurance for young people from washing their office jobs in enterprises. Digital employment of the population is presented primarily as the sphere of production of a new product or service. The authors refer to the types of digital employment innovative startups, software development, new electronic services, materials, types of energy, eGovernment technologies. The scheme of interaction of clients (customers) and contractors (freelancers) in the conditions of digital employment is given. There is an increasing interest of young people in using mobile applications to find temporary work. Such electronic resources are designed primarily for people who do not have the ability or desire to work full time with employers, but do not mind performing quick technical work at customers located near their premises.

Key words: *unemployment, unemployment rate, labour market, digital economy, digital infrastructure, digital employment system, digital smart employment, electronic freelancing, electronic outsourcing.*

Постановка проблеми. Реалії сьогодення свідчать, що у всьому світі частка традиційної економіки поступово скорочується, натомість збільшується частка цифрової, надаючи при цьому суттєві переваги для країн і бізнесу. Україна також поступово проводить цифровізацію всіх видів економічної діяльності та базових сфер життєдіяльності. Так, для сфери медицини цифрова економіка означає поступовий перехід до онлайн-медицини, для освіти – насамперед запровадження поняття «цифрова освітня послуга», коли учень у школі має доступ до Wi-Fi з високою швидкістю передачі даних, користується електронними підручниками, планшетом, мультимедійним контентом. Цифрова економіка передбачає цифрове перетворення всіх сфер життєдіяльності, надаючи їм значний економічний та соціальний ефекти. Усе це відкриває нові потужні можливості для держави, суспільства і населення.

Водночас необхідно відмітити, що одним із найважливіших показників використання людських ресурсів у виробничому процесі є рівень безробіття

населення. Як свідчать наукові дослідження, безробіття не може бути доцільним ні в економічному, ні в соціальному плані, оскільки його зростання зумовлює зменшення купівельної спроможності населення, втрату бюджетом платників податків, а підприємством – персоналу. Зростають ризик соціального напруження, додаткові витрати на підтримку безробітних [2]. За таких обставин створення в Україні системи цифрової зайнятості населення та цивілізованого ринку праці, який би дозволяв людині оперативно знайти необхідну роботу з умовами праці, що відповідають вимогам безпеки й гігієни праці, з гідною заробітною платою, а роботодавцю – працівників із необхідною кваліфікацією, можливе тільки за наявності ефективної системи працевлаштування населення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Сьогодні стрімке зростання безробіття та падіння рівня зайнятості є одними з найважливіших проблем України. Розвиток вітчизняного ринку праці, його регулювання та реформування, окремі аспекти зайнятості населення, безробіття є об'єктом наукових досліджень вітчизняних (В.І. Кифяк, О.С. Лисюк, С.Е. Сардак, К.І. Тарасова, К.А. Тахтарова) і зарубіжних учених (Т. Джаноскі, Б. Ейхенгрін, Ф. Ланге, С. Олівер, Т. Хеттон). Зокрема, В.І. Кифяк досліджує наслідки безробіття населення, які, на думку науковця, становлять загрозу соціально-економічній стабільності країни. Автор наводить характеристику зарубіжних моделей успішного регулювання зайнятості та безробіття і на їх основі пропонує інструменти для подолання цієї проблеми [4].

У своїх дослідженнях С.Е. Сардак висвітлює чинники та тенденції безробіття населення у світовій економіці. Акцентується увага на сучасному стані та основних проблемах, які зумовлюють дійсний рівень безробіття в Україні, а також наводиться перелік заходів щодо зменшення рівня безробіття та оптимізації структури зайнятості населення [7]. Водночас К.І. Тарасова аналізує структуру безробіття за секторами економіки, визначає середній час та основні методи пошуку роботи, якими користуються безробітні [8].

К.А. Тахтарова обґрунтовує взаємозалежність між валовим внутрішнім продуктом, чисельністю населення країни та безробіттям. Виокремлюються основні аспекти програм розвитку національних економік країн світу, за допомогою яких ситуація з безробіттям населення може суттєво покращитися: створення нових робочих місць, застосування нетипових форм зайнятості, становлення малого бізнесу, розвиток самостійної зайнятості та ін. [9].

Дослідженню безробіття присвячено значну кількість праць зарубіжних дослідників. Зокрема Р. Шімер дає комплексну оцінку безробіття [14], Б. Ейхенгрін, Т. Хеттон приділяють увагу світовому безробіттю [10]. Вивченню причин структурного безробіття присвячено колективну роботу Т. Джаноскі, Д. Люк і С. Олівер [12]. Проблеми довготривалого безробіття висвітлено у працях К. Крофт, Ф. Ланге і М. Нотовідігдо [13]. Разом із цим з'явилася низка актуальних публікацій, присвячених впливу цифрових технологій на зайнятість: формуванню цифрової зайнятості та можливостям використання цифрових технологій для зниження рівня безробіття. Так, С.Б. Фрей і М.А. Осборн досліджують трансформацію зайнятості, зміну характеру робочих місць під впливом цифрової революції [11].

Водночас значна кількість проблем щодо бачення концепції цифрового розвитку вітчизняного молодіжного ринку праці залишаються не досить дослідженими, що актуалізує розкриття вибраної теми.

Постановка завдання. Дослідження молодіжного сегменту сучасного вітчизняного ринку праці має важливе значення. Воно тісно пов'язане з розвитком цифрових технологій і вмінням фахівців якісно їх обслуговувати. Тому метою статті є розкриття теоретичних і практичних аспектів функціонування молодіжного ринку праці та його трансформації в умовах цифрової економіки.

Виклад основного матеріалу дослідження. Сьогодні молодіжний сегмент ринку праці – це найбільш проблемна частина вітчизняного ринку праці. Пріоритетними проблемами зайнятості молоді, які потребують свого вирішення, нині є: подолання дисбалансу на ринку праці, тобто встановлення відповідності між тими, кого випускають заклади вищої освіти, і тими, на кого є попит на ринку праці; зацікавлення роботодавців у створенні нових робочих місць; поєднання інтересів держави, роботодавців і молодих фахівців в єдиному прагненні до персонального та загального благополуччя [6, с. 49]. Тому можна констатувати, що проблема молодіжного безробіття потребує якнайскорішого вирішення. Боротьба з молодіжним безробіттям, яке породжує соціальну незахищеність і відчуття знедоленості, має зробити значний внесок у розвиток цифрової економіки України.

Сучасний ринок праці піддається трансформації унаслідок активного запровадження цифрових технологій на робочих місцях, формування цифрової інфраструктури та переміщення його суб'єктів до віртуального простору. За таких обставин доцільно говорити про «смарт-зайнятість», тобто ефективну розумову діяльність людини, спрямовану на задоволення особистих і суспільних потреб завдяки створенню нових і поліпшення наявних матеріальних і духовних благ. Цифрова смарт-зайнятість населення передбачає виробництво за допомогою цифрових технологій нового або поліпшення наявного продукту чи послуги. До неї можна зарахувати:

розроблення стартапів, програмного забезпечення (ПЗ), нових електронних сервісів, технологій, матеріалів, видів енергії та ін.

Цифрова зайнятість населення сьогодні може бути реалізована у формах електронного фрілансу та електронного аутсорсингу. Усе більше людей працюють віддалено, якщо не повний робочий день, то хоча б епізодично. Підприємства, своєю чергою, все частіше наймають фрілансерів або тимчасово залучають позаштатних співробітників, щоб заповнити пробіли в навичках і компетенціях, яких не мають представники постійного штату працівників.

Практично всі фріланс-біржі, які створювалися 5 років тому і більше, були орієнтовані виключно на всі країни СНД. А ось в останні роки почали з'являтися і платформи, які чітко позиціонуються як майданчики для виконавців з України.

За теперішніх умов електронний фріланс передбачає самостійний пошук замовлень на виконання роботи. За такої форми всі ризики у сфері соціально-трудових відносин бере на себе фрілансер. Сьогодні фрілансери – це незалежні висококваліфіковані працівники, які не перебувають у штаті підприємств, а самостійно надають послуги замовникам завдяки використанню інформаційно-комунікаційних технологій, без укладання довгострокового трудового договору [5, с. 376].

У сучасному розвинутому суспільстві саме вузькоспеціалізовані знання стають основними засобами виробництва. Працівник, який має унікальні знання, не просто стає рівним роботодавцю в соціально-трудових відносинах – він уже може обійтися без роботодавця або одночасно використовувати можливості, що надаються кількома роботодавцями. Фрілансери мають свою спеціалізацію і високу кваліфікацію, найчастіше виконують лише певний перелік робіт, але для дуже широкого кола замовників і самостійно організовують свій робочий простір та час.

Для пошуку роботи такі працівники використовують спеціальні онлайн-платформи (біржі фрілансу). Серед найбільш популярних бірж фрілансу в Україні, як правило, наводять: Freelancehunt.com, Weblancer.net, Freelance.ua, Kabanchik.ua, Freelance24.net.

Електронний аутсорсинг передбачає участь у соціально-трудових відносинах посередника, який повністю чи частково бере на себе ризики та виступає в ролі не тільки посередника, а й гаранта.

Під час професійного відбору роботодавці розраховують на те, що кандидати мають десятки різноманітних професійних і організаційних умінь, що утворюють навички майбутнього. Здатність креативно мислити й управляти часом (тайм-менеджмент), навички комунікації, управління проектами, володіння інструментами верстки сайтів, комп'ютерної графіки та відеомонтажу – без згадки про це сьогодні не обходиться жодне оголошення про роботу. Чим вища посада, тим більші персональні вимоги.

Характеристика «жорстких» і «м'яких» навичок молоді для успішної роботи в умовах цифрової зайнятості наведена в табл. 1.

Цифрову зайнятість завдяки її мобільності доцільно використовувати як інструмент для зниження рівня безробіття. На користь цього аргументу свідчать такі міркування [1, с. 17]:

1. Для цифрової зайнятості немає територіальних обмежень, тому її можна використовувати для вирівнювання регіональних диспропорцій та забезпечення рівноваги на національному ринку праці.

2. Наявні тенденції до вимивання офісних робочих місць можуть створювати серйозної загрози для економічної системи. У такій ситуації основним завданням державних і регіональних інституцій є швидке реагування та налагодження процесу перекваліфікації вивільненої робочої сили. Це зумовить активний розвиток освітнього цифрового сегменту, який зможе забезпечити підготовку та перепідготовку працівників.

3. Базову цифрову зайнятість можна використовувати як інструмент для подолання бідності та вирішення проблем безробіття. Обладнання робочого місця для базової цифрової зайнятості є малозатратним, оскільки для цього досить забезпечити працівника комп'ютером із відповідним програмним забезпеченням, доступом до Інтернету, мобільним або стаціонарним телефоном.

Таблиця 1

Характеристика «жорстких» і «м'яких» навичок молоді для успішного працевлаштування на цифровому ринку праці

«Жорсткі» навички (hard skills)	«М'які» навички (soft skills)
Вміння вести переговори.	Спроможність бути зрозумілим для співрозмовника.
Клієнтоорієнтованість.	Грамотність мови та правопису.
Вміння управляти людьми (проектами).	Здатність створити для себе робоче місце.
Навички роботи з поширеними програмними продуктами (наприклад, MS Word, MS Excel, MS PowerPoint, Corel Draw).	Професійна мобільність.
Знання кількох іноземних мов.	Поєднання кількох різних професійних напрямів у одній діяльності (кваліфікаційна гнучкість)

Джерело: складено авторами

4. Цифрова базова та смарт-занятість можуть бути додатковим фактором зниження категорії населення, яке знаходиться поза системами освіти і зайнятості, а також тренінгами – NEET. Саме цифрова зайнятість, яка певним чином відтворює цифрові ігрові дії, віртуальну взаємодію на соціальних платформах, може стати затребуваною серед молоді. Разом із тим треба розуміти, що молодь здебільшого шукає роботу, однак зовсім не готова працювати в непрестижних сферах (на непривабливих робочих місцях).

5. Цифрова смарт-зайнятість завдяки своїй інноваційності є конкурентною перевагою та фактором забезпечення економічного зростання і добробуту країни загалом.

Останнім часом серед молоді набувають популярності мобільні додатки для пошуку роботи тимчасового характеру. Такі електронні ресурси розраховані насамперед на людей, які не мають можливості чи бажання працювати протягом повного робочого дня у роботодавців, однак не проти виконати швидку технічну роботу (або одноразово кваліфіковану роботу, що не потребує значних затрат часу) у замовників, які знаходяться недалеко від їхніх помешкань. Так, особливої уваги заслуговує розроблений ГО «Харківський громадський центр сприяння приватним ініціативам» дистанційний помічник із пошуку роботи та працевлаштування – SmartJob, що являє собою інтегрований ресурс для ефективного пошуку роботи та сприяння працевлаштуванню громадян незалежно від віку, професійного досвіду чи місця проживання в цифровому економічному середовищі [4].

SmartJob пропонує для користувачів платформи такі опції:

1. Відеокурси (з техніки пошуку роботи, складання конкурентного резюме, набуття навичок проходження співбесіди, розвитку ділових якостей, необхідних для професійного росту, зокрема «м'яких навичок», побудови кар'єри, заснування власної справи, розвитку персонального бренду).

2. Вебінари та індивідуальні відеоконсультації – дає змогу суттєво розширити простір для комунікацій. Для ознайомлення користувачів із реальними потребами ринку праці до проведення вебінарів залучаються представники громадських організацій, благодійних фондів і роботодавців.

3. Відеорезюме – дає можливість продемонструвати особисті якості, професійні досягнення, підкреслити власні переваги як кандидатів. Для роботодавців відеорезюме – це можливість отримати первинне враження про претендентів на роботу, ухвалити рішення про запрошення пошукачів на підсумкову співбесіду.

Сервіси SmartJob доступні всім громадянам України, корисні як для професіоналів, так і для кандидатів на вакансії без досвіду роботи. Таке позиціонування ресурсу надає можливість економічно активному населенню безкоштовно вдосконалювати методи ділової комунікації, отримувати кваліфіковану пораду, розвивати імідж професіонала, який вільно орієнтується у світі сучасних технологій.

Крім того, варто згадати мобільний додаток BeeWorker, розроблений студентами Державного університету «Житомирська політехніка», що являє собою цифрову мобільну платформу для пошуку роботи для молоді. Цей мобільний додаток створює зв'язок між людиною, у якої є певна потреба (якій необхідна як проста технічна, так і більш складна професійна допомога), та людиною, яка може цю потребу задовольнити (виконати певну роботу).

Взаємодія між користувачами BeeWorker відбувається за допомогою мапи місцевості. Користувачі-замовники можуть розмістити на платформі своє технічне завдання з вичерпним описом того, що належить зробити, і розміром винагороди за виконання цієї роботи. Коли відповідні помітки з'являються на «мапі завдань», користувачі-виконавці починають пропонувати свої послуги замовникам. Платформа покликана виступати гарантом якісного виконання роботи виконавцями і своєчасної оплати з боку замовників.

Узагальнюючи розглянуті вище особливості функціонування молодіжного ринку праці в умовах цифрової економіки, наведемо схему взаємодії замовників (клієнтів) і виконавців замовлень (фрілансерів) (рис. 1).

На нашу думку, саме така взаємодія між виконавцями і замовниками є характерною для молоді, що вибирає для себе цифрові форми зайнятості, зокрема електронний фріланс.

Висновки з проведеного дослідження. Збільшення частки цифрової економіки вимагає внесення суттєвих змін у механізм функціонування ринку праці, і особливо в молодіжному сегменті. У зв'язку зі впровадженням на робочих місцях цифрових технологій кардинально змінюється суть роботи людей, поступово актуалізуються такі форми цифрової зайнятості, як електронний фріланс і електронний аутсорсинг.

Віднині, щоб бути конкурентними на робочих місцях, люди потребують набуття «м'яких» навичок, до яких автори включають і професійну мобільність, і спроможність створити для себе робоче місце, і здатність поєднувати кілька різних базових професійних напрямів у одній діяльності. Багато таких навичок HR-спеціалістами справедливо зараховуються до «жорстких» і висуваються у загальних вимогах до кандидатів на вакантні робочі місця.

Зважаючи на задекларований курс уряду на подальший розвиток цифрової економіки в Україні, подальші наукові дослідження планується

Рис. 1. Особливості взаємодії клієнтів і виконавців замовлень (фрілансерів) в умовах цифрової зайнятості

Джерело: складено авторами

проводити у напрямі поглиблення знань про дистанційне навчання населення (е-навчання), а також електронні освітні платформи.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Азьмук Н.А. Безробіття і можливості цифрової зайнятості для його зниження. *Економіка розвитку*. 2016. № 3(79). С. 12–19.

2. Гальків Л.І. Втрати людського капіталу: чинник безробіття. *Економіка і регіони*. 2009. № 2. С. 110–113.

3. Дистанційний помічник з пошуку роботи та працевлаштування: *SmartJob* : веб-сайт. URL: https://smartjob.com.ua/ (дата звернення: 24.10.2019).

4. Кифяк В.І. Соціально-економічний аналіз безробіття в Україні. *Економіка та держава*. 2019. № 1. С. 100–103.

5. Кузьмін О.Є., Солярчук Н.Ю. Фріланс та загальна характеристика фрілансера. *Науковий вісник НЛТУ України*. 2012. Вип. 22.7. С. 375–380.

6. Лисюк О.С., Кафлевська С.Г. Безробіття як соціально-економічна проблема населення України. *Збірник наукових праць ВНАУ*. 2012. № 4(70). С. 48–53.

7. Сардак С.Е., Бєліч Ю.С. Проблематика безробіття у глобальному та національному вимірах. *Економіка і суспільство*. 2018. Вип. 17. С. 490–495.

8. Тарасова К.І. Статистичне дослідження проблем безробіття в Україні в регіональному розрізі. *Економіка і суспільство*. 2018. Вип. 14. С. 745–752.

9. Тахтарова К.А. Прогнозування рівня зайнятості населення України. *Економіка і організація управління*. 2016. № 3(23). С. 327–332.

10. Eichengreen B.J., Hatton T.J. Interwar unemployment in international perspective. *Springer Science & Business Media*. 2012. Vol. 43. URL: http://irle.berkeley.edu/workingpapers/12-88.pdf (дата звернення: 22.10.2019).

11. Frey C.B., Osborne M.A. The future of employment: how susceptible are jobs to computerization. *Retrieved September*. 2013. Vol. 7. P. 72.

12. Janoski T., Luke D., Oliver C. The Causes of Structural Unemployment: Four Factors that Keep People from the Jobs They Deserve. *John Wiley & Sons*. 2014. URL: https://works.bepress.com/thomasjanoski/15 (дата звернення: 22.10.2019).

13. Kroft K., Lange F., Notowidigdo M.J. Long-Term Unemployment and the Great Recession: The Role of Composition, Duration Dependence, and Nonparticipation. *Journal of Labour Economics*. 2016. Vol. 34 (S1). P. 7–54.

14. Shimer R. Reassessing the ins and outs of unemployment. *Review of Economic Dynamics*. 2012. Vol. 15. № 2. P. 127–148.

REFERENCES:

1. Azmuk N.A. (2016) Bezrobittia i mozhlyvosti tsyfrovoi zainiatosti dlia yoho znyzhennia [Unemployment and digital employment opportunities to reduce it]. *Ekonomika rozvytku*, no. 3 (79), pp. 12–19.

2. Halkiv L.I. (2009) Vtraty liudskoho kapitalu: chynnyk bezrobittia [Human capital loss: a factor in unemployment]. *Ekonomika i rehiony*, no. 2, pp. 110–113.

3. Dystantsiinyi pomichnyk z poshuku roboty ta pratsevlashtuvannia: SmartJob [Remote job search and employment assistant: SmartJob]. Available at: https://kha.dcz.gov.ua/publikaciya/dystanciynyy-pomichnyk-z-poshuku-roboty-ta-pracevlashtuvannya-smartjob-0 (accessed 24 October 2019).

4. Kyfiak V.I. (2019) Sotsialno-ekonomichnyi analiz bezrobittia v Ukraini [Socio-economic analysis of unemployment in Ukraine]. *Ekonomika ta derzhava*, no. 1, pp. 100–103.

5. Kuzmin O.Ie., Soliarchuk N.Iu. (2012) Фріланс та загальна характеристика фрілансера [Freelancer and general characteristics of a freelancer]. *Naukovyi visnyk NLTU Ukrainy*, vol. 22.7, pp. 375–380.

6. Lysiuk O.S., Kaflevska S.H. (2012) Bezrobittia yak sotsialno-ekonomichna problema naselennia Ukrainy [Unemployment as a socio-economic problem for the population of Ukraine]. *Zbirnyk naukovykh prats VNAU*, no. 4 (70), pp. 48–53.

7. Sardak S.E., Bielich Yu.S. (2018) Problematyka bezrobittia u hlobalnomu ta natsionalnomu vymirakh [The problem of unemployment in the global and national dimensions]. *Ekonomika i suspilstvo*, vol. 17, pp. 490–495.

8. Tarasova K.I. (2018) Statystychne doslidzhennia problem bezrobittia v Ukraini v rehionalnomu rozrizi [Statistical survey of unemployment problems in Ukraine by region]. *Ekonomika i suspilstvo*, vol. 14, pp. 745–752.

9. Takhtarova K.A. (2016) Prohnozuvannia rivnia zainiatosti naselennia Ukrainy [Forecasting the employment rate of the population of Ukraine]. *Ekonomika i orhanizatsiia upravlinnia*, no. 3(23), pp. 327–332.

10. Eichengreen B.J., Hatton T.J. (2012) Interwar unemployment in international perspective. *Springer Science & Business Media*, vol. 43. Available at: http://irle.berkeley.edu/workingpapers/12-88.pdf (accessed: 22 October 2019).

11. Frey C.B., Osborne M.A. (2013) The future of employment: how susceptible are jobs to computerization. *Retrieved September*, vol. 7, pp. 72.

12. Janoski T., Luke D., Oliver C. (2014) The Causes of Structural Unemployment: Four Factors that Keep People from the Jobs They Deserve. *John Wiley & Sons*. Available at: https://works.bepress.com/thomasjanoski/15 (accessed: 22 October 2019).

13. Kroft K., Lange F., Notowidigdo M.J. (2016) Long-Term Unemployment and the Great Recession: The Role of Composition, Duration Dependence, and Nonparticipation. *Journal of Labour Economics*, vol. 34 (S1), pp. 7–54.

14. Shimer R. (2012) Reassessing the ins and outs of unemployment. *Review of Economic Dynamics*, vol. 15, no. 2, pp. 127–148.

Tkachuk Viacheslav
Candidate of Economic Sciences,
Senior Lecturer at Department of Digital Economy
and International Economic Relations
Zhytomyr Polytechnic State University
Panchenko Dariia
Student
Zhytomyr Polytechnic State University

TRANSFORMATION OF THE YOUTH LABOUR MARKET IN THE CONDITIONS OF THE DIGITAL ECONOMY

Relevance. The increasing share of the digital economy is making significant changes to the mechanism of functioning of the domestic labour market, especially in the youth segment. With the introduction of digital workplaces, the essence of the work of people who require somewhat different professional skills is dramatically changing.

A significant number of issues regarding the digital development of the domestic youth labour market remain poorly understood. This actualizes the disclosure of the chosen research topic.

Purpose. The purpose of the article is to reveal the theoretical and practical aspects of the functioning of the youth labour market and its transformation in the digital economy.

Methodology. Research methods: logical and situational analysis, grouping, systematization, and generalization.

Results. Now the youth segment of the labour market is recognized as the most problematic part of the domestic labour market. Priority problems for youth employment that need to be addressed are: overcoming imbalances in the labour market – establishing a balance between graduates of higher education institutions and those in demand in the labour market; employers' interest in creating new jobs; combining the interests of social partners (the state, employers and young professionals) in a common pursuit of personal and general well-being. Exacerbation of the problem of youth unemployment also leads to social tension, additional costs to support unemployed youth.

The situation with youth unemployment can be significantly improved by creating new modern jobs, using atypical forms of employment, establishing and supporting small businesses, and developing self-employment.

To be competitive in the workplace, people should have «soft» skills, which include both professional mobility and ability to create a workplace for themselves, and the ability to combine several different professional directions in the same workplace.

A real solution to the issue of youth employment is the rapid transition to forms of digital employment. The labour market is already undergoing a transformation, due to the active introduction of digital technologies in the workplace, the formation of digital infrastructure and the relocation of its subjects to the virtual space.

It is advisable to use digital employment as a tool to reduce unemployment, since this type of employment has no territorial constraints, may be an additional factor in reducing the population outside traditional education and employment systems, and is a good insurance for young people from washing their office jobs in enterprises.

Digital employment involves digital production of a new product or improvement of an existing product or service. It can include: development of startups, software, new electronic services, technologies, materials, types of energy, etc.

Digital youth employment today can be implemented in the form of electronic freelancing and e-outsourcing. In particular electronic freelance provides for the independent search for orders for the work using information and communication technologies owned by the freelancer. Electronic outsourcing involves the involvement of a mediator in social and employment relations, who fully or partially assumes risks and acts not only as a mediator but also as a guarantor.

Recently, mobile applications for finding temporary work are gaining popularity among young people. Such electronic resources are designed primarily for people who do not have the ability or desire to work full time with employers, but do not mind performing quick technical work at customers located near their premises.

Practical implications. Given the government's stated course on the further development of the digital economy in Ukraine, it is expected that young people's interest in digital employment will increase. This will encourage young people to acquire knowledge through distance learning and e-learning platforms.

Value/originality. The authors propose a scheme of interaction between clients (customers) and contractors (freelancers) in the context of digital employment.

РОЗДІЛ 7. ГРОШІ, ФІНАНСИ І КРЕДИТ

МЕТОДОЛОГІЧНИЙ АНАЛІЗ ПРОБЛЕМИ ОЦІНЮВАННЯ І МІНІМІЗАЦІЯ РИЗИКІВ ФІНАНСОВИХ СИСТЕМ УКРАЇНИ

METHODOLOGICAL ANALYSIS OF THE PROBLEM MINIMIZING THE RISKS OF FINANCIAL SYSTEMS OF UKRAINE

УДК 303.7:336.7
https://doi.org/10.32843/infrastruct36-54

Баришевська І.В.
к.е.н., доцент кафедри фінансів, банківської справи та страхування
Миколаївський національний аграрний університет
Бондаренко Г.Ю.
магістрант
Миколаївський національний аграрний університет
Рак І.В.
магістрант
Миколаївський національний аграрний університет

У статті розглянуто поняття "фінансова система" та "фінансові ризики". Виявлено системний характер виникнення і реалізації ризиків у різних галузях фінансово-господарської діяльності. Окреслено основні категорії ризиків фінансових систем. Наведено всю процедуру менеджменту ризику через основні етапи. Розглянуто процес менеджменту фінансових ризиків. Авторами узагальнено сучасні методи управління ризиками та охарактеризовано усі рівні ризику. Аналіз розмаїття фінансових ризиків являє собою складну проблему, яка сьогодні вирішується на основі використання різноманітних галузевих стандартів, методів опрацювання специфічних ризиків, напрацьованих стратегій диверсифікації, уникнення, передачі ризиків тощо. Але в статті показано, що глибинного аналізу причин і варіантів реалізації ризиків майже не виконується, засобів швидкого опрацювання й оцінювання ризиків у більшості галузей не вистачає. Винятком є, деякою мірою, банківська діяльність, але й тут не всі види ризиків однаково успішно опрацьовуються, про що свідчать, зокрема, і світові кризи.

Ключові слова: *ризик, фінансовий ризик, фінансова система, оцінювання ризику, управління ризиком, аналіз, мінімізація, фінансові інструменти, фінансові установи.*

В статье рассмотрено понятие «финансовая» система и «финансовые риски». Обнаружен системный характер возникновения и реализации рисков в различных отраслях финансово-хозяйственной деятельности. Определены основные категории рисков финансовых систем. Представлена вся процедура менеджмента риска через основные этапы. Рассмотрен процесс менеджмента финансовых рисков. Авторами рассмотрены современные методы управления рисками и охарактеризованы все уровни риска. Анализ разнообразия финансовых рисков представляет собой сложную проблему, которая сегодня решается на основе использования различных отраслевых стандартов, методов обработки специфических рисков, наработанных стратегий диверсификации, избегания, передачи рисков и тому подобное. Но в статье показано, что глубинного анализа причин и вариантов реализации рисков почти не выполняется, средств быстрой обработки и оценки рисков в большинстве отраслей не хватает. Исключением является, в некоторой степени, банковская деятельность, но и здесь не все виды рисков одинаково успешно обрабатываются, о чем свидетельствуют, в частности, и мировые кризисы.

Ключевые слова: *риск, финансовый риск, финансовая система, оценки риска, управление риском, анализ, минимизация, финансовые инструменты, финансовые учреждения.*

The article deals with the concepts of financial system and financial risks. The systemic nature of the occurrence and realization of risks in various areas of financial and economic activity is revealed. The main categories of risks of financial systems are outlined. The whole process of risk management through the main stages is presented. The process of financial risk management is considered. The authors summarize modern risk management techniques and characterize all levels of risk. Analyzing the diversity of financial risks is a complex problem that is being solved today based on the use of various industry standards, methods of processing specific risks, developed diversification strategies, avoidance, risk transfer and more. But the article shows that in-depth analysis of the causes and options for the implementation of risks is almost not performed, tools for rapid processing and risk assessment in most industries are lacking. The exception is, to some extent, banking, but not all types of risk are equally successfully addressed here, as evidenced, in particular, by the world crises. An urgent problem is the development of a methodology and toolkit that would allow the rapid processing of risks to financial activity and provide predictive judgment on decision making. Financial risk assessments are usually based on large amounts of statistics, with some uncertainty about both the data itself and the means of collecting and processing them. Making any kind of forecasts also puts a lot of rigorous demands on data quality and volume. Requirements for speed, quality, correctness of risk management in today's competitive environment are constantly increasing. Therefore, the urgent task is to create new tools and ways to support managerial decision-making on risk management in financial systems. Among the modern optimization methods are those that are appropriate for the risk minimization problem. Since mathematical models of arbitrary structure and different types of constraints can be used, the task of minimizing risk can be a problem of linear programming, nonlinear programming, and unconditional optimization.
Key words: *risk, financial risk, financial system, risk assessment, risk management, analysis, minimization, financial instruments, financial institutions.*

Постановка проблеми. У сучасному світі розвиток соціальних, виробничих, економічних та фінансових систем суттєво залежить від здатності адекватно оцінювати і прогнозувати ризики та пов'язані з ними втрати. Ризик – це властивість, притаманна будь-яким видам діяльності, яка описує множинну зміну стійкості системи і проявляється у вигляді ймовірнісної невизначеності реалізації її цільових функцій [7]. Наявні підходи до оцінювання ризиків не враховують потреби аналітиків, експертів та осіб, які приймають рішення, у якісній, достовірній, оперативній і точній інформації; вплив невизначеностей різних типів; неточність та неповноту як вхідних даних, так і критеріїв оцінювання.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питанням, пов'язаним з методологічним аналізом оцінювання і мінімізації ризиків фінансових систем

України, приділяють значну увагу М. Белевець, Т. Говорушко, А. Загородній, Н. Кузнєцова, А. Полторак, Н. Рихтикова. Водночас, попри значну кількість наукових праць, у яких розглядаються теоретичні, методичні, практичні аспекти ризиків підприємств (організацій, установ), це питання залишається не вирішеним остаточно, а деякі позиції – дискусійними.

Постановка завдання. Мета статті полягає у підвищенні якості оцінювання ризиків фінансових систем на основі розвитку системної методології аналізу і методичних засад управління ризиками.

Виклад основного матеріалу дослідження. Фінансова система – сукупність фінансових операцій, які проводяться суб'єктами фінансової діяльності з використанням певного фінансово-кредитного механізму [3]. Розгляд фінансової системи за складом суб'єктів передбачає визначення підсистем такої діяльності. Такими підсистемами є державні фінанси, фінанси недержавних підприємств і установ, фінанси громадян, фінанси спільних підприємств, фінанси закордонних юридичних і фізичних осіб тощо. Кожен із наведених елементів охоплює певний комплекс фінансових операцій.

Фінансові системи суворо регулюються, оскільки вони безпосередньо впливають на фінансові ринки. Стабільність фінансових ринків відіграє вирішальну роль у монетарному захисті споживачів. Ці фінансові ризики в основному керуються фінансовими установами, які включають комерційні, центральні, державні та кооперативні банки [3].

Фінансові системи є не лише в банківських фінансових установах, а й в установах, що надають ринкові послуги, послуги інвестування та страхування ризиків тощо [2]. Торговельні компанії також вважаються небанківськими фінансовими установами, які мають фінансові системи. Крім фінансових установ та ринків, фінансові ризики також проявляються у фінансових інструментах, що включають грошові (кредити, депозити, цінні папери, облігації, векселі, ф'ючерси, опціони, варанти, факторинг, франчайзинг, лізинг та інші) та похідні еквіваленти.

Ризик – це невизначеність, пов'язана з вартістю прибутків від інвестицій у кінці періоду та можливість втрати чи недоотримання прибутків. Ризик відрізняється від невизначеності тим, що може бути виміряний. Умовно ризики фінансових систем можна розділити на три категорії (рис. 1).

Сучасні методи оцінювання ризику базуються на аналізі коливань досліджуваного показника за певний відрізок часу. Передбачається, що закономірність змін аналізованої величини повторюється в майбутньому. Для тривалих періодів часу це, як правило, виявляється справедливим, але для короткотермінової оцінки екстраполяції колишніх закономірностей дає значні помилки. Об'єктивні або часткові ймовірності настання подальших подій можуть використовуватися тільки для дуже малої кількості економічних рішень, які зазвичай пов'язані з якимись подіями або процесами. Крім того, усі методи передбачають застосування економічних показників, які мають кількісні вимірники, не враховуючи при цьому існування неекономічних чинників, які можуть істотно впливати на величину фінансових ризиків [4].

Під час оцінювання і прогнозування фінансових ризиків слід враховувати, що фінансові дані характеризуються надзвичайно великою кількістю величин, які надходять з різних джерел і у різноманітному вигляді, отже, виникає потреба у репозитарії для їх збереження і досить складних інструментах для їх обробки. Виникає необхідність автоматизації консолідації та аналізу даних і візуалізації результатів. Фінансові дані можна визначити за такими характеристиками, як періодичність, однотипність,

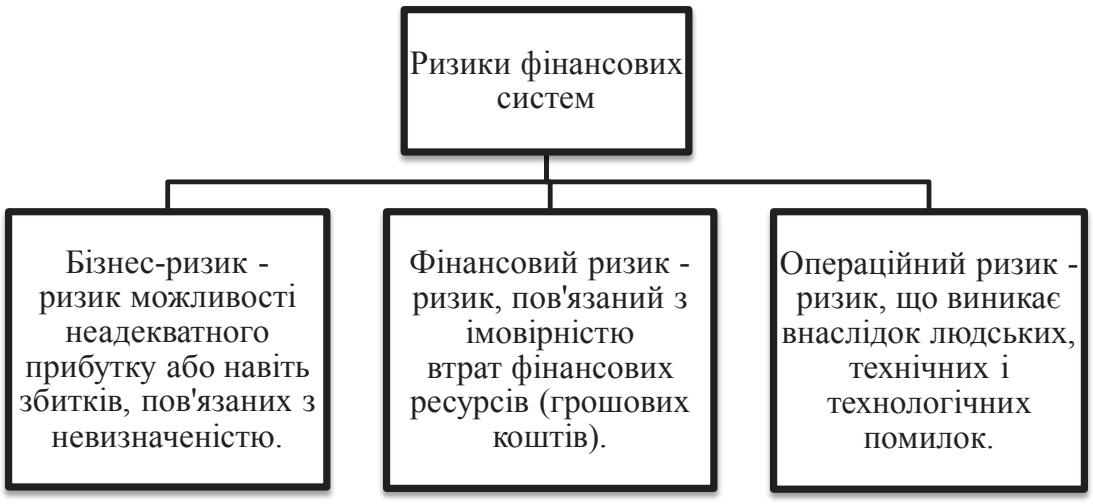

Рис. 1. Категорії ризиків фінансових систем

Джерело: побудовано авторами на основі [1]

вони можуть містити пряме відношення або опис певного фінансового процесу, а також потребують ретельного збору, перевірки та прогнозування.

Ефективність систем опрацювання ризику визначається тим, наскільки оптимально і правильно для конкретного оточення і процесів аналізу та управління ризиками визначено рівень прийнятності ризику. Якщо цей показник має точну кількісну характеристику, то можна вважати, що система управління ризиком має досить фундаментальну числову основу, яку необхідно якісно і своєчасно актуалізувати й обґрунтовано розвивати відповідно до цілей компанії та наявних ресурсів [5].

Для коректного розроблення методології опрацювання ризиків необхідно представити всю процедуру менеджменту ризику через основні етапи: виявлення, аналіз та мінімізацію ризику (рис. 2).

Виявлення ризику полягає у визначенні того, до яких видів ризику найбільш уразливий об'єкт аналізу. Для цього необхідно розглядати проблему ризику загалом, з урахуванням усіх факторів, що впливають на нього. Отже, оцінювання ризику – це кількісне визначення витрат, пов'язаних із видами ризику, які були виявлені на першому етапі управління ризиком, шляхом побудови економіко-математичних моделей і проведення відповідних розрахунків [6].

Аналізом ризику є систематичне використання органами доходів і зборів наявної у них інформації для визначення обставин та умов виникнення ризиків, їх ідентифікації та оцінки ймовірних наслідків недотримання вимог законодавства України з питань державної митної справи [4].

Для мінімізації та уникнення ризику необхідно провести оцінку ризиків, яку можна розділити на якісну і кількісну. Головною метою якісної оцінки є визначення основних факторів ризику, етапів і робіт, під час виконання яких виникають ризики. Іншими словами, насамперед необхідно установити потенціальні зони ризику, після чого ідентифікувати всі можливі ризики. Виявлення й ідентифікація всіх можливих ризиків мають дуже важливе значення: від непередбаченого, але виявленого ризику можна застрахуватися, а від невиявленого ризику застрахуватися неможливо [7].

Оцінювання фінансових ризиків зазвичай проводиться на основі великих обсягів статистичних даних, з певною невизначеністю як самих даних, так і засобів їх збору та обробки. Побудова будь-яких прогнозів також висуває досить суворі вимоги щодо якості й обсягів даних [4]. Вимоги щодо швидкості, якості, правильності опрацювання ризиків у сучасному конкурентному середовищі весь час зростають, тому актуальним є створення нових засобів та способів підтримки прийняття управлінських рішень щодо опрацювання фінансових ризиків, з урахуванням їхньої складної природи. Прийняте рішення як мінімум має бути ефективним для ситуації, в якій воно приймається, а також за можливості враховувати потенційні майбутні ризики, які можуть проявитися, з урахуванням тренду розвитку процесу і прогнозу ризикового складника.

Управління ризиком здійснюється динамічним процесом із зворотним зв'язком, де прийняті рішення повинні періодично аналізуватися і переглядатися. Час іде, обставини змінюються і несуть із собою зміни: з'являються нові види ризику, нові відомості про наявні види ризику, дешевшає стратегія управління ризиком.

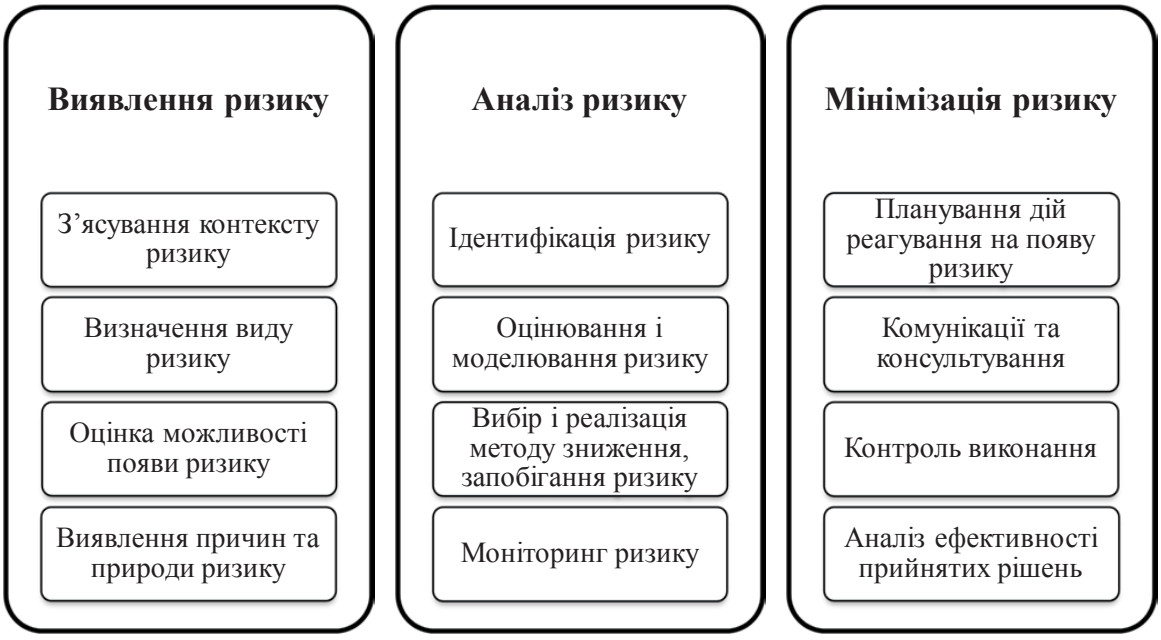

Рис. 2. Процес менеджменту фінансових ризиків

Джерело: побудовано авторами за даними [6]

Опрацювання ризиків потребує чіткого визначення меж мінімізації чи усунення ризику, що можна зробити, спираючись на концепцію прийнятного ризику, метою якої є вироблення оптимального компромісу і яка побудована на методології диференціації ризику (його величини) залежно від стадій його прояву. Розрізняють такі рівні ризику:

– початковий рівень ризику. Ступінь ризику, за якого не враховуються результати заходів з аналізу, ідентифікації й оцінки конкретного ризику/виду ризиків. Цей рівень є неідентифікованим, неоціненим і, отже, може бути використаний тільки як концептуальна, верхньорівнева оцінка [7];

– оцінений рівень ризику. Це рівень ризику з урахуванням заходів щодо ідентифікації, оцінки та аналізу (різних видів) ризику. Величина оціненого рівня ризику є реальною в умовах поточних процесів компанії з роботи з ризиками, оцінкою рівня ризику, який є ризиком нижчого рівня, ніж початковий рівень ризику;

– остаточний рівень ризику – це рівень ризику з урахуванням розроблених і виконаних заходів щодо зниження початкового рівня ризику;

– кінцевий (прийнятний) рівень ризику – рівень ризику, який є прийнятним для конкретних умов певної ситуації, з погляду критеріїв ризику. Величина кінцевого рівня ризику може дорівнювати будь-якій величині з наведених вище рівнів ризиків. Важливою умовою є вибрана система критеріїв ризику. Концепція прийнятного ризику [7] полягає в тому, що ризик не обов'язково повністю або частково усувати. З урахуванням інформації, необхідної для прийняття управлінського рішення за певним ризиком, можливим результатом процесу прийняття рішення може бути зниження ризику до прийнятного рівня, ігнорування, прийняття (толерантність) та ухилення.

Умовно методи управління ризиками можна розділити на 4 категорії (рис. 3).

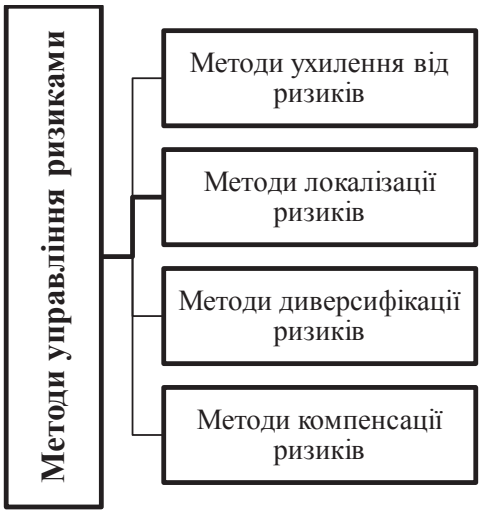

Рис. 3. Сучасні методи управління ризиками

Джерело: побудовано авторами за даними [6]

Варто зазначити, що процеси управління ризиками мають бути спланованими і постійно актуалізуватися, контролюватися і вдосконалюватися на кожній стадії свого виконання, з урахуванням конкретних умов зовнішнього і внутрішнього середовища [6]. Особливістю процесів опрацювання ризиків є ітеративність, інтерактивність, комплексність, потреба в опрацюванні великих обсягів даних, тому надзвичайно актуальним є розроблення автоматизованих систем опрацювання ризиків.

Висновки з проведеного дослідження. Підтверджено, що складність менеджменту ризиків пов'язана з відсутністю узагальненої методології побудови інформаційних технологій для аналізу ризиків, недосконалістю моделей і методів для оцінювання та прогнозування ризиків з урахуванням неточності та неповноти як вхідних даних, так і критеріїв оцінювання. Також нами було виявлено системний характер виникнення і реалізації ризиків у різних галузях фінансово-господарської діяльності. Показано доцільність розроблення системної методології та інструментарію для менеджменту ризиків фінансових систем. Системна методологія менеджменту фінансових ризиків, яка містить зокрема складники, що враховують багатофакторність ризику, засоби подолання невизначеностей, які притаманні фінансовим процесам, нові запропоновані комбіновані методи і моделі статичного і динамічного оцінювання ризиків, дає змогу підвищити ефективність опрацювання ризиків фінансових систем. Методологію застосовано під час розроблення системи моделювання, оцінювання та менеджменту фінансових ризиків.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Белевець М.С. Розроблення системного підходу до менеджменту ризиків. URL: http://mmsa.kpi.ua/sites/default/files/ssc/issues/ssc_1_2015.pdf (дата звернення: 17.10.2019).

2. Говорушко Т.А. Страхові послуги: навчальний посібник. К.: Центр навчальної літератури, 2005. 400 с.

3. Загородній А.Г. Фінансово-економічний словник. К.: Знання, 2007. 1072 с.

4. Кузнєцова Н.В. Системний підхід до менеджменту фінансових ризиків. Системні дослідження та інформаційні технології. 2018. № 2. С. 124–140.

5. Полторак А.С. Антикризова стратегія та її місце в системі антикризового управління промисловим підприємством. Економіка і управління. К.: 2017. № 3.

6. Кузнєцова Н.В. Фінансовий ризик-менеджмент з урахуванням інформаційних ризиків. Реєстрація, зберігання і обробка даних. 2018. Т. 20. № 1. С. 30–39.

7. Рихтикова Н.А. Аналіз і управління ризиками організації: навчальний посібник. М: ІНФРА, 2009. 240 с.

REFERENCES:

1. Belivets M.S. Rozrobka sistemnogo pidhodu do menedzhmentu rizikiv [Development of a systematic approach to risk management]. URL: http://mmsa.kpi.ua/sites/default/files/ssc/issues/ssc_1_2015.pdf (accessed 17 October 2019).

2. Govorushko T.A. (2005) Strahovi poslugi: navchal'nij posibnik [Insurance services: a textbook]. Kiev: Center for Educational Literature, pp. 400. (in Ukrainian)

3. Zagorodnii A.G. (2007) Finansovo-ekonomichnij slovnik [Financial and Economic Dictionary]. Kiev: Knowledge, pp. 1072. (in Ukrainian)

4. Kuznetsova N.V. (2018) Sistemnij pidhid do menedzhmentu finansovih rizikiv. Sistemni doslidzhennja ta informatsijni tehnologiï [Systematic approach to financial risk management. Systems research and information technology]. No. 2, pp. 124–140. (in Ukrainian)

5. Poltorak A.S. (2017) Antikrizova strategiya ta ïï misce v sistemi antikrizovogo upravlinnya promislovim pidpriємstvom [Crisis strategy and its place in the system of crisis management industrial enterprise]. Economics and Management. Kiev: № 3. (in Ukrainian)

6. Kuznetsova N.V. (2018) Finansovij rizik-menedzhment z urahuvannjam informatsijnih rizikiv. Reєstratsija, zberigannja i obrobka danih [Financial risk-management with consideration of information risks. Registration, storage and processing of data]. Vol. 20. № 1. pp. 30–39. (in Ukrainian)

7. Rikhtikova N.A. (2009) Analiz i upravlinnja rizikami organizatsiï: navchal'nij posibnik [Analysis and risk management of the organization: a textbook]. Moskow: INFRA, pp. 240. (in Ukrainian)

Baryshevska Inna
Candidate of Economic Sciences,
Senior Lecturer at Department of Finances, Banking and Insurance
Mykolaiv National Agrarian University
Bondarenko Hanna
Master's Degree Seeking Applicant
Mykolaiv National Agrarian University
Rak Irina
Master's Degree Seeking Applicant
Mykolaiv National Agrarian University

METHODOLOGICAL ANALYSIS OF THE PROBLEM OF MINIMIZING THE RISKS OF FINANCIAL SYSTEMS OF UKRAINE

The purpose of the article. The purpose of the article is to improve the quality of modeling and evaluation of financial risks based on the development of a systematic methodology for risk analysis through the development of new methods, models and tools for processing in the conditions of nonlinearity and non-stationarity of financial processes, as well as incompleteness and uncertainty of data.

Methodology. Theoretical research is the methodological basis of methodological and theoretical practices of domestic and foreign scientists who study the subject, other specialized literature, materials of international conferences on the problems of methodological analysis of the problem of modeling, assessment and minimization of risks of financial systems of Ukraine financial management.

Results. Reaffirming that the complexity of management is increasing among the available generic methodologies built by information technology for existing, imperfect models and methods for evaluating and predicting potential outcomes when they are unknown and unknown, both in the input and in the regional estimates. In addition, we presented system characteristics related to the development and difference of different manufacturers in different fields of activity. The expediency of sending out the system methodology and tools for managing the ministries of different systems is shown. The systematic management methodology consists of various factors that utilize warehouses that create a multifactorial reputation, utilizing separate, indeterminate conditions inherent in the required processes, new projects using combined methods and steady-state and dynamic estimates that exist, but apparently have technologies. Methodologically applied during the dispatching of the system of modeling, evaluation and management of these various actions.

Practical implications. Analyzing the diversity of financial risks is a complex problem that is being solved today through the use of different industry standards, methods of processing specific risks, developed diversification strategies, avoidance, risk transfer and more. But the paper shows that an in-depth analysis of the causes and options for risk implementation is almost out of place, and there is a lack of tools for rapid processing and risk assessment in most industries. The exception is banking, but not all risks are equally successfully addressed here, as evidenced, in particular, by the global crises. A pressing issue is the development of a methodology and toolkit that would quickly address the risks of financial activity and provide judgment for decision making. Financial risk assessments are generally based on large amounts of statistics, with some uncertainty about the data itself and how it is collected and processed. Making any kind of forecast also puts a lot of stringent demands on data quality and volume. Requirements for speed, quality, correctness of risk management in a competitive environment are constantly increasing today. Today's optimization methods are those that meet the risk minimization problem. Because mathematical models of arbitrary structure and different types of constraints can be used, the problem of linear programming, nonlinear programming, and unconditional optimization can be a challenge.

Value/originality. In the most sophisticated industries of economic policy, economic and existing industries, significant indicators are evaluated and projected, and such results remain lost. Risk is a property inherent in any known activity that describes the numerous changes to the desired system and explores in its probable conditions the uncertain possibilities of its intended functions. Ideas when evaluating results do not take into account the necessary experts, experts and decision makers who have, reliability, timeliness and accurate information; almost indeterminate different types; inaccuracy and unusualness of both input data and arteries were evaluated. Ideas when evaluating results do not take into account the necessary experts, experts and decision makers who have, reliability, timeliness and accurate information; almost indeterminate different types; inaccuracy and unusualness of both input data and arteries were evaluated.

ФУНКЦІОНУВАННЯ НЕДЕРЖАВНИХ ПЕНСІЙНИХ ФОНДІВ НА РИНКУ ФІНАНСОВИХ ПОСЛУГ ТА АКТИВІЗАЦІЯ ЇХНЬОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

FUNCTIONING OF NON-STATE PENSION FUNDS IN THE MARKET OF FINANCIAL SERVICES AND ACTIVATION OF THEIR ACTIVITIES

УДК 331.25

https://doi.org/10.32843/infrastruct36-55

Виклюк М.І.
к.е.н., доцент,
завідувач кафедри економіки
та підприємництва
Львівська філія
ПВНЗ «Європейський університет»
Коблик І.І.
к.е.н., доцент кафедри економіки
та підприємництва
Львівська філія
ПВНЗ «Європейський університет»
Кличко О.Я.
студент
Львівська філія
ПВНЗ «Європейський університет»

У статті розглянуто теоретичні аспекти функціонування пенсійної системи України, виділено її трирівневу структуру: солідарна система загальнообов'язкового державного пенсійного страхування, загальнообов'язкова накопичувальна система; система недержавного пенсійного забезпечення. Визначено сутність недержавних пенсійних фондів, мету їхньої діяльності та функції, що характеризують особливості їхньої діяльності на ринку фінансових послуг України. Встановлено кількість функціонуючих недержавних пенсійних фондів на фінансовому ринку, здійснено аналіз основних показників їхньої діяльності. Досліджено структуру активів та їх законодавче обмеження в інвестиційному портфелі недержавних пенсійних фондів. Визначено структуру інвестованих пенсійних активів станом на 2018 рік. Розглянуто типи структури інвестиційного портфеля недержавних пенсійних фондів. Встановлено основні проблемами, з якими зіткнулися недержавні пенсійні фонди на ринку фінансових послуг, та надано рекомендації щодо активізації їхньої діяльності.

Ключові слова: *недержавні пенсійні фонди, інвестиційний портфель, фінансові інструменти, пенсійні активи, пенсійні внески, пенсійні виплати.*

В статье рассмотрены теоретические аспекты функционирования пенсионной системы Украины, выделена ее трехуровневая структура: солидарная система общеобязательного государственного пенсионного страхования, общеобязательная накопительная система; система негосударственного пенсионного обеспечения. Определена сущность негосударственных пенсионных фондов, цель их деятельности и функции, характеризующие особенности их деятельности на рынке финансовых услуг Украины. Установлено количество функционирующих негосударственных пенсионных фондов на финансовом рынке, осуществлен анализ основных показателей их деятельности. Исследована структура активов и их законодательное ограничение в инвестиционном портфеле негосударственных пенсионных фондов. Определена структура инвестированных пенсионных активов по состоянию на 2018 год. Рассмотрены типы структуры инвестиционного портфеля НПФ. Установлены основные проблемы, с которыми столкнулись негосударственные пенсионные фонды на рынке финансовых услуг, и даны рекомендации по активизации их деятельности.

Ключевые слова: *негосударственные пенсионные фонды, инвестиционный портфель, финансовые инструменты, пенсионные активы, пенсионные взносы, пенсионные выплаты.*

In the article is discussed the theoretical aspects of the functioning of the pension system of Ukraine, distinguished its three-tier structure: a solidarity system of compulsory state pension insurance, based on the principles of solidarity and subsidization and payment of pensions and provision of social services at the expense of the Pension Fund; compulsory system of obligatory state pension insurance, based on the principles of accumulation of funds of insured persons in the Cumulative Fund or in the relevant non-state pension funds - subjects of the second level of the pension system and the implementation of the costs of payment of life insurance contracts and one-time pensions; a system of non-state pension insurance, based on the principles of voluntary participation of citizens, employers and their associations in the formation of pension savings in order to receive citizens' pension payments under the conditions and in accordance with the procedure provided by the law on non-state pension provision. The essence of non-state pension funds, the purpose of their activity and the functions that characterize the peculiarities of their activity in the financial services market are determined. The number of functioning non-state pension funds in the financial market was determined, the main indicators of their activity were analyzed. The structure of assets and their legal restrictions in the investment portfolio of non-governmental pension funds are investigated. The structure of invested pension assets as of 2018 has been determined. Types of structure of investment portfolio of non-state pension funds are considered. The main problems encountered by the non-state pension funds in the financial services market were identified and recommendations were given on the intensification of their activities, the main ones being: improvement of the legal framework regarding the activity of non-state pension funds in the financial services market; introduction of financial reporting standards for non-state pension funds; creating the optimal balance between risks and returns in investment portfolios of non-governmental pension funds for pension fund members, by adopting changes in the government's financial and regulatory policies aimed at developing the domestic capital market; to introduce for financial market regulators the only methods of valuation of assets in which non-state pension funds are allowed to invest received financial resources from depositors; raising awareness of the public and corporate clients, which will increase the volume of attracted pension assets; creation of a single state body for monitoring the activities of non-state pension funds.

Key words: *non-state pension funds, investment portfolio, financial instruments, pension assets, pension contributions, pension payments.*

Постановка проблеми. Однією з основних функцій держави є забезпечення добробуту громадян пенсійного віку. Реалізацію цієї функції поряд із забезпеченням інтересів усього суспільства держава може здійснювати через функціонування пенсійної системи, реформування якої повинне забезпечити підвищення рівня соціального захисту населення. Нині пенсійна система функціонує в основному за рахунок солідарної системи пенсійного забезпечення, в якій усі грошові ресурси, що перераховуються підприємствами та застрахованими особами до Пенсійного фонду України, одразу ж виплачуються нинішнім пенсіонерам. Солідарна система пенсійного забезпечення через такі фактори, як старіння нації та збільшення кількості пенсіонерів, є дефіцитною, що не сприяє подальшому зростанню рівня державної пенсії.

У 2004 році було проведено реформування пенсійної системи, сутність якої полягала в переході до трирівневої системи пенсійного забезпечення громадян: І рівень – солідарна система;

ІІ рівень – загальнообов'язкова накопичувальна система; ІІІ рівень – система недержавного пенсійного забезпечення. Однак натепер функціонування ІІ і ІІІ рівня пенсійної системи не є реалізованим та ефективним, що негативно впливає і на рівень інвестицій в державі. Тому залишається важливим запровадження інституційних змін, спрямованих на розвиток недержавних пенсійних фондів як одних із ключових інститутів на ринку фінансових послуг.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження проблематики функціонування недержавних пенсійних фондів в Україні відображено в наукових працях вітчизняних учених, таких як К.С. Базилевич, І.С. Гайдук, Н.Е. Легеза, К.П. Штепенко, А.В. Деркаченко, Т.А. Говорушко, Є.О. Кулікова. Наукові розробки щодо теоретичних та прикладних аспектів створення, функціонування та регулювання діяльності на світовому рівні здійснювали такі зарубіжні вчені, як Ф. Девіс, Г. Лоренс, К. Бейлі та інші.

Постановка завдання. Мета статті полягає в дослідженні пенсійної системи в Україні та її структури; визначенні сутності недержавних пенсійних фондів та аналізі їхньої діяльності на ринку фінансових послуг в Україні. На основі досліджень здійснити виокремлення проблем, які впливають на функціонування недержавних пенсійних фондів послуг та надання рекомендацій щодо активізації їхньої діяльності.

Виклад основного матеріалу дослідження. Відповідно до реформи 2004 року в Україні створено трирівневу пенсійну систему [1].

Перший рівень – солідарна система загальнообов'язкового державного пенсійного страхування (далі – солідарна система), що базується на засадах солідарності і субсидування та здійснення виплати пенсій і надання соціальних послуг за рахунок коштів Пенсійного фонду.

Другий рівень – накопичувальна система загальнообов'язкового державного пенсійного страхування, що базується на засадах накопичення коштів застрахованих осіб у Накопичувальному фонді або у відповідних недержавних пенсійних фондах – суб'єктах другого рівня системи пенсійного забезпечення та здійснення фінансування витрат на оплату договорів страхування довічних пенсій і одноразових виплат.

Третій рівень – система недержавного пенсійного забезпечення, що базується на засадах добровільної участі громадян, роботодавців та їх об'єднань у формуванні пенсійних накопичень з метою отримання громадянами пенсійних виплат на умовах та в порядку, передбачених законодавством про недержавне пенсійне забезпечення.

Перший та другий рівні системи пенсійного забезпечення в Україні становлять систему загальнообов'язкового державного пенсійного страхування. Другий та третій рівні системи пенсійного забезпечення в Україні становлять систему накопичувального пенсійного забезпечення.

Трирівнева пенсійна система гарантує, що кошти на рахунках Державного та недержавних пенсійних фондів є безпосередньою власністю пенсіонерів. Тобто після досягнення пенсійного віку їм буде виплачуватися солідарна пенсія, а також додаткова пенсія з індивідуальних рахунків недержавних пенсійних фондів (третій рівень пенсійної системи) [2, с. 72].

Згідно із Законом України «Про недержавне пенсійне забезпечення» Недержавний пенсійний фонд (далі – НПФ) – юридична особа, створена відповідно до цього Закону, яка має статус неприбуткової організації (непідприємницького товариства), функціонує та провадить діяльність виключно з метою накопичення пенсійних внесків на користь учасників пенсійного фонду з подальшим управлінням пенсійними активами, а також здійснює пенсійні виплати учасникам зазначеного фонду у визначеному законами України порядку [3].

Як зазначає Ф. Девіс, НПФ можуть бути визначені як форми інституційних інвесторів, які збирають, накопичують і вкладають кошти, надані спонсорами та одержувачами для забезпечення майбутніх пенсійних прав бенефіціарів [4, с. 2].

Функції недержавних пенсійних фондів, які відображають їхню діяльність на ринку фінансових послуг України, наведено на рис. 1.

Аналіз діяльності НПФ на фінансовому ринку України протягом 2014–2018 років мала змінний характер, що насамперед вплинуло на зміну їх кількості (рис. 2.).

Зменшення кількості НПФ спричинене низкою таких факторів, як: ліквідація НПФ; консолідація ринку пенсійних послуг; наслідки спаду ділової активності вітчизняних підприємств; військові дії на Сході України та окупація АР Крим; зменшення надходження коштів внаслідок скорочення кількості клієнтів. Поряд із цим консолідація на ринку пенсійних послуг є позитивним фактором, оскільки на ринку залишаються тільки ті НПФ, які є найбільш надійні з погляду своїх активів у фінансовому портфелі.

Аналіз діяльності ринку недержавного пенсійного забезпечення та темпи їх приросту наведені в таблиці 1.

Станом на 2018 рік кількість укладених контрактів зросла на 17,2% порівняно з 2017 роком, що пов'язано з активізацією ринку недержавного добровільного пенсійного забезпечення. Загальна вартість активів, сформованих НПФ, станом на 2018 рік становила 2745,2 млн. грн., що на 11,3%, або на 279,6 млн. грн., більше порівняно з аналогічним періодом 2017 року та на 15,3%, або на 326,9 млн. грн. більше порівняно з аналогічним періодом 2016 року.

Рис. 1. Функції недержавних пенсійних фондів

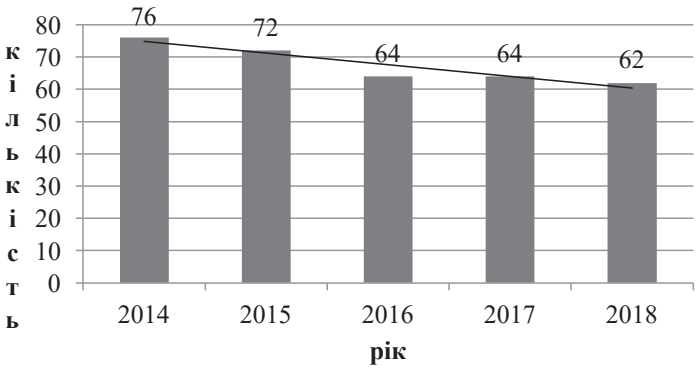

Рис. 2. Динаміка кількості недержавних пенсійних фондів протягом 2014–2018 рр.

Таблиця 1

Динаміка основних показників діяльності недержавних пенсійних фондів протягом 2016–2018 рр.

Показники	2016	2017	2018	Темпи приросту, %	
				2017/2016	2018/2017
Кількість укладених пенсійних контрактів, тис. шт.	62,6	58,7	68,8	-6,2%	17,2%
Загальна кількість учасників недержавних пенсійних фондів, тис. осіб	834,0	840,8	855,3	0,8%	1,7%
Загальна вартість активів недержавних пенсійних фондів, млн. грн.	2138,7	2465,6	2745,2	15,3%	11,3%
Пенсійні внески, всього, млн. грн.	1895,2	1897,3	2000,5	0,1%	5,4%
в тому числі:					
- від фізичних осіб	92,2	124,3	172,1	34,8%	38,5%
- від фізичних осіб-підприємців	0,2	0,2	0,2	0,0%	0,0%
- від юридичних осіб	1802,1	1772,3	1827,7	-1,7%	3,1%
Пенсійні виплати, млн. грн.	629,9	696,3	809,9	10,5%	16,3%
Кількість учасників, що отримали/ отримують пенсійні виплати, тис. осіб	81,3	78,8	81,3	-3,1%	3,2%
Сума інвестиційного доходу, млн. грн.	1080,5	1455,5	1767,7	34,7%	21,4%
Прибуток від інвестування активів недержавного пенсійного фонду, млн. грн.	834,8	1183,9	1440,5	41,8%	21,7%
Сума витрат, що відшкодовуються за рахунок пенсійних активів, млн. грн.	245,7	271,5	327,2	10,5%	20,5%

Джерело: [5]

Одним із ключових показників, які характеризують систему недержавного пенсійного страхування, є сплачені пенсійні внески, сума яких станом на 2018 рік становить 2000,5 млн. грн., що на 5,4% (103,2 млн. грн.) більше за показники 2017 року та на 5,5% (105,3 млн. грн.) більше, ніж у 2016 році. У загальній сумі пенсійних внесків станом на 2018 рік основну частину, або 91,4%, становлять пенсійні внески від юридичних осіб, на які припадає 1827,7 млн. грн.

Поряд із цим зросла і динаміка інвестиційного доходу та прибутку від інвестування активів НПФ, що свідчить про дотримання консервативного підходу під час формування інвестиційного портфеля.

Основною метою діяльності НПФ на фінансовому ринку є довгострокове інвестування акумульованих фінансових ресурсів вкладників фонду з подальшою виплатою залучених коштів та інвестиційного доходу їм. Успішна діяльність НПФ на фінансовому ринку забезпечується шляхом створення збалансованого інвестиційного портфеля.

Для оптимізації інвестиційного портфеля НПФ держава на законодавчому рівні визначила перелік та диверсифікувала активи, в які можуть інвестуватися кошти, на засадах безпечності, прибутковості, ліквідності, диверсифікованості та мають бути представленні активами таких категорій (табл. 2).

У вітчизняній науковій школі виділяють такі типи структури інвестиційного портфеля недержавних пенсійних фондів:

– консервативний: депозити (до 50%), акції (5–10%), корпоративні облігації (25–30%), цінні папери з гарантованим доходом (до 50%);

– збалансований: депозити (40%), акції (15–30%), корпоративні облігації (30%), цінні папери з гарантованим доходом (25%);

– агресивний: депозити (15–20%), акції (40%), корпоративні облігації (30%), цінні папери з гарантованим доходом (10%).

Станом на 31.12.2018 р. основними напрямами вкладення активів НПФ стали цінні папери, дохід за якими гарантовано Кабінетом Міністрів України (46,0%), депозити в банках (35,9%), облігації підприємств, емітентами яких є резиденти України (10,9%), об'єкти нерухомості (1,7%), акції українських емітентів (1,6%). Загальний дохід отриманий НПФ у 2018 році від інвестування активів в фінансові інструменти становив 1767,7 млн. грн., що на 312,2 млн. грн. більше, ніж у 2017 році (рис. 3).

Основною метою вкладення активів НПФ у фінансові інструменти насамперед є збереження пенсійних вкладень, а вже потім отримання інвестиційного доходу. Тому стратегія формування інвестиційного портфеля в НПФ є більш консервативною, ніж в інших фінансових установах.

Збереження пенсійних накопичень та їх примноження за рахунок інвестиційного прибутку перебуває в розпорядженні фінансових установ, що виконують функції з управління активами НПФ. Таким чином, від результативності роботи цих установ залежить спроможність фонду здійснювати пенсійні виплати. Нацкомфінпослуг, Ради НПФ, КУА і недержавно-пенсійна громадськість (USAID та Світовий банк) є ключовими елементами для успішного розвитку накопичувальної пенсійної системи в Україні [6].

Так, за рахунок пенсійних активів у 2018 році зросли витрати, пов'язані з професійною діяльністю, які становили 327,2 млн. грн. від загальної вартості активів НПФ. Основними статтями витрат НПФ у 2018 році були: надання послуг з управління активами НПФ (27,2 млн. грн.), з адміністрування НПФ (19,2 млн. грн.), послуг зберігача (3,3 млн. грн.), проведення планових аудиторських перевірок (1,0 млн. грн.), операції з пенсійними активами, які надаються третіми особами (0,6 млн. грн.), та надання інших послуг, передбачених чинним законодавством з НПЗ, 4,4 млн. грн.

Таблиця 2

Структура активів та їх обмеження в інвестиційному портфелі недержавних пенсійних фондів

Фінансові інструменти інвестиційної діяльності недержавних пенсійних фондів	Обмеження відповідно до чинного законодавства України
Цінні папери одного емітента	≤ 5% загальної вартості пенсійних активів пенсійного фонду
Інші активи, не заборонені законодавством України	
Цінні папери, емітентом яких є засновник недержавні пенсійні фонди	
Банківські депозитні рахунки та ощадні сертифікати одного банку	≤ 10% загальної вартості пенсійних активів пенсійного фонду
Об'єкти нерухомості	
Банківські метали	
Цінні папери, емітентом яких є засновник фонду протягом перших п'яти років із початку заснування недержавних пенсійних фондів	
Цінні папери, доходи за якими гарантовано Радою міністрів АРК, та облігації місцевих позик	≤ 20% загальної вартості пенсійних активів пенсійного фонду
Цінні папери іноземних емітентів	
Депозитні рахунки та ощадні сертифікати банків	≤ 40% загальної вартості пенсійних активів пенсійного фонду
Облігації підприємств, емітентами яких є резиденти України	
Акції українських емітентів	
Цінні папери, доходи за якими гарантовано КМУ	≤ 50% загальної вартості пенсійних активів

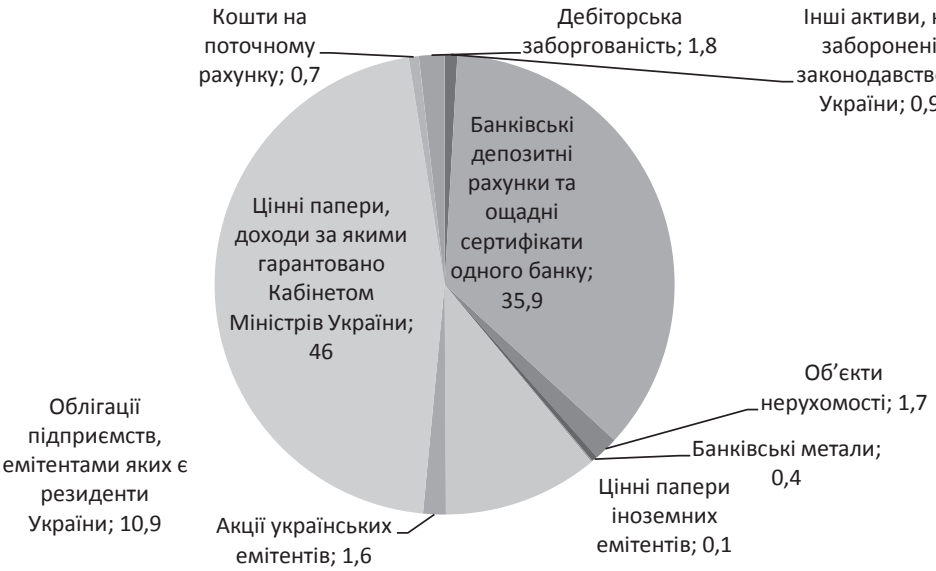

Рис. 3. Структура інвестованих пенсійних активів станом на 2018 р.,%

Основними проблемами, з якими зіткнулись НПФ на ринку фінансових послуг, є [7; 8]:

– економічна та політична нестабільність, високий рівень інфляції та знецінення національної грошової одиниці;

– недостатня розвиненість національного фондового ринку, що не дає змоги в повному обсязі реалізовувати всі потенційні можливості використання заощаджень населення (втілених у формі пенсійних активів) в інвестиційних процесах;

– недосконаліть законодавчого забезпечення інвестиційної діяльності НПФ;

– низький рівень довіри населення до недержавного пенсійного забезпечення, банківської системи та інших фінансових установ;

– низький фінансовий рівень спроможності громадян для участі у системі недержавного пенсійного забезпечення.

– недостатня зацікавленість роботодавців у фінансуванні недержавних пенсійних програм для працівників;

– невирішеність питань стосовно оподаткування та надання податкових пільг у системі недержавного пенсійного забезпечення.

Для вирішення зазначених проблем та активізації діяльності НПФ на ринку фінансових послуг пропонуємо здійснити низку заходів:

– удосконалення нормативно-правової бази щодо діяльності НПФ на ринку фінансових послуг у частині врегулювання інвестиційної діяльності та використання досвіду країн, які мають практику функціонування НПФ у пенсійній системі загалом;

– запровадження в законодавстві загальних принципів з управління ризиками та обмеження частки акціонерного капіталу, які може утримувати в інвестиційному портфелі НПФ;

– запровадження стандартів фінансової звітності для НПФ, що сприятиме збільшенню прозорості для корпоративних вкладників;

– створення оптимального співвідношення між ризиками і прибутковістю в інвестиційних портфелях НПФ для учасників пенсійних фондів шляхом прийняття змін у фінансовій та регуляторній політиці уряду, спрямованої на розвиток вітчизняного ринку капіталів;

– запровадити для регуляторів фінансового ринку єдині методи оцінювання вартості активів, в які НПФ дозволено інвестувати отримані фінансові ресурси від вкладників;

– підвищення рівня роз'яснювальної роботи серед населення та корпоративних клієнтів, що сприятиме зростанню обсягів залучених пенсійних активів;

– створення єдиного державного органу контролю за діяльністю НПФ.

Висновки з проведеного дослідження. Система недержавного пенсійного забезпечення перебуває на етапі свого становлення. Попри позитивну тенденцію роботи НПФ протягом останніх років своєї діяльності, як інституційний інвестор на ринку фінансових послуг вони ще не мають вагомого значення. Тому актуальною залишається активізація роботи НПФ у системі пенсійного забезпечення, що позитивно вплине на зростання національної економіки.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування : Закон України від 09.07.2003 р. № 1058-IV. / Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1058-15. (дата звернення: 19.10.2019).

2. Момотюк Л.Є. Роль недержавних пенсійних фондів у системі пенсійного забезпечення. *Фінанси України*. 2006. № 5. С. 71–77.

3. Про недержавне пенсійне забезпечення : Закон України від 09.07.2003 р. № 1057-IV / Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1057-15. (дата звернення: 20.10.2019).

4. Davis E.P. Pension Funds, Financial Intermediation and the New Financial Landscape. UNITED KINGDOM: *The Pensions Institute Cass Business School*, 2000. 21 p., C. 2.

5. Офіційний сайт Національної комісії, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг (2016–2018). URL: https://www.nfp.gov.ua/ (дата звернення: 21.10.2019).

6. Легеза Н. Е. Перспективні напрямки вдосконалення функціонування системи недержавного пенсійного страхування в Україні. *Науковий вісник Ужгородського університету*.2014. Випуск 1(42). URL: http://www.visnyk-ekon-old.uzhnu.edu.ua/images/pubs/42/42_37.pdf (дата звернення: 22.10.2019).

7. Штепенко К.П. Аналіз діяльності недержавних пенсійних фондів в Україні. *Молодий вчений.* 2016 р. № 12.1(40). URL: http://molodyvcheny.in.ua/files/journal/2016/12.1/237.pdf (дата звернення: 22.10.2019).

8. Кулікова Є.О. Розвиток недержавного пенсійного страхування в Україні. *Держава та регіони.* 2018. № 1(100). URL: http://www.econom.stateandregions.zp.ua/journal/2018/1_2018/14.pdf (дата звернення: 21.10.2019).

REFERENCES:

1. Pro zahalnooboviazkove derzhavne pensiine strakhuvannia. Zakon Ukrainy. (2003). / Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy no 1058-IV. Available at: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1058-15. (accessed 19 October 2019).

2. Momotiuk L.Ie (2006). Rol nederzhavnykh pensiinykh fondiv u systemi pensiinoho zabezpechennia. [The role of non-state pension funds in the pension system]. *Journal Finansy Ukrainy*. no. 5. pp. 71–77.

3. Pro nederzhavne pensiine zabezpechennia. Zakon Ukrainy. (2003). / Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy No 1057-IV. Available at: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1057-15 (accessed 20 October 2019).

4. Davis E.P. (2000) Financial Intermediation and the New Financial Landscape. UNITED KINGDOM: *The Pensions Institute Cass Business School*. No. 21. pp. 2.

5. Ofitsiinyi sait Natsionalnoi komisii, shcho zdiisniuie derzhavne rehuliuvannia u sferi rynkiv finansovykh posluh (2016–2018). Available at: https://www.nfp.gov.ua (accessed 21 October 2019).

6. Leheza N.E. (2014) Perspektyvni napriamky vdoskonalennia funktsionuvannia systemy nederzhavnoho pensiinoho strakhuvannia v Ukraini. [Perspective directions of improvement of functioning of the system of private pension insurance in Ukraine]. *Journal Naukovyi Visnyk Uzhhorodskoho Universytetu*. no. 42. Available at: http://www.visnyk-ekon-old.uzhnu.edu.ua/images/pubs/42/42_37.pdf (accessed 22 October 2019).

7. Shtepenko K.P., Derkachenko A.V. (2016) Analiz diialnosti nederzhavnykh pensiinykh fondiv v Ukraini. [Analysis of activity of non-state pension funds in Ukraine]. *Molodyi vchenyi.* vol. 40. no. 12.1. Available at: http://molodyvcheny.in.ua/files/journal/2016/12.1/237.pdf. (accessed 22 October 2019).

8. Kulikova Ye.O. (2018) Rozvytok nederzhavnoho pensiinoho strakhuvannia v Ukraini. [Development of non-state pension insurance in Ukraine]. *Journal Derzhava ta rehiony Seriia*: Ekonomika ta pidpryiemnytstvo. No. 1(100). Available at: http://www.econom.stateandregions.zp.ua/journal/2018/1_2018/14.pdf. (accessed 21 October 2019).

Vykliuk Maryana
Candidate of Economic Sciences, Associate Professor,
Head at the Department of Economy and Entrepreneurship
Lviv Branch
Private Higher Education Establishment «European University»
Koblyk Igor
Candidate of Economic Sciences,
Senior Lecturer at Department of Economy and Entrepreneurship
Lviv Branch
Private Higher Education Establishment «European University»
Klychko Oleh
Student
Lviv Branch
Private Higher Education Establishment «European University»

FUNCTIONING OF NON-STATE PENSION FUNDS IN THE MARKET OF FINANCIAL SERVICES AND ACTIVATION OF THEIR ACTIVITIES

The purpose of the article. One of the main functions of the state is to ensure the welfare of citizens of retirement age, which it implements through the pension system. The purpose of the study is to analyze the activities of non-governmental pension funds in Ukraine, to identify problems of their functioning and to provide recommendations to intensify their activities.

Methodology. The methods of research were used to solve these tasks: dialectical and abstract-logical – in defining the conceptual apparatus, substantiation of theoretical foundations of functioning of non-state pension funds; systemic – to determine the nature, prerequisites and place of non-state pension funds in the structure of the state pension system; statistical analysis – to evaluate the performance of non-state pension funds and to identify the main trends of their development.

Results. In 2004 the reform of the pension system was carried out in Ukraine, the essence of which was the transition to a three-tier system of pension provision for citizens: Level I – solidarity system of compulsory state pension insurance; Level II – the cumulative system of obligatory state pension insurance; Level III is a system of non-state pension insurance. The three-tier pension system ensures that funds in the accounts of state and non-state pension funds are directly owned by retirees. Analysis of the activity of non-state pension funds in the financial market of Ukraine during 2014–2018 showed a decrease in the number of funds to 62 units, but consolidation in the pension services market is a positive factor, as it allowed to remain on the market only those pension funds that are the most reliable in terms of their assets in the financial portfolio. It is investigated that in 2018 the number of contracts concluded increased by 17.2% compared to 2017, the total value of the assets formed by the funds amounted to UAH 2745.2 million, and the paid pension contributions increased by 5.5% respectively. The activity of non-state pension funds in the financial market is ensured through the creation of a balanced investment portfolio, the optimization of which at the legislative level defines the structure of pension fund assets and their limitations in the investment portfolio. The main problems encountered by non-state pension funds in the financial services market are identified and measures are proposed that should influence the activation of activities of non-state pension funds, including: improvement of the legal framework; introduction of general principles of risk management in the legislation and limitation of the share capital that may be held in the investment portfolio; introduction of financial reporting standards; creating the optimal balance between risks and returns in pension funds' investment portfolios; development of the domestic capital market; raising public awareness and corporate awareness; creation of a single state body for control over NPF activity.

Practical implications. It is that the main provisions of the article are brought to the level of practical recommendations and can be used in the practice of work of private pension funds, asset management companies, state regulators of the pension market and other entities in evaluating the activities and selection of non-state pension funds, as well as the activities of the legislative and executive authorities in substantiating the directions of pension reform in Ukraine.

Value/originality. The article considers the author's vision of functioning of non-state pension funds in the financial services market in Ukraine and intensification of their activity as one of the main factors for ensuring the well-being of citizens and investment development.

ВЕКТОРИ РОЗВИТКУ СИСТЕМИ ГАРАНТУВАННЯ ВКЛАДІВ ЧЛЕНІВ КРЕДИТНИХ СПІЛОК В УКРАЇНІ

DEVELOPMENT VECTORS OF THE DEPOSIT GUARANTEE SYSTEM OF THE CREDIT UNIONS IN UKRAINE

УДК 336.732
https://doi.org/10.32843/infrastruct36-56

Гербич Л.А.
к.е.н.,
доцент кафедри банківської справи
Київський національний
торговельно-економічний університет
Еркес О.Є.
к.е.н.,
доцент кафедри банківської справи
Київський національний
торговельно-економічний університет

У статті розглянуто особливості системи гарантування вкладів фізичних осіб в Україні та досвід провідних країн світу щодо побудови та функціонування систем гарантування вкладів членів кредитних спілок. Досліджено організації, що здійснюють гарантування вкладів членів кредитних спілок у США, Канаді, Кореї, Польщі. Висвітлено пропозиції Національного банку України щодо створення фонду гарантування вкладів членів кредитних спілок в Україні. Визначено міжнародні принципи побудови систем гарантування вкладів фінансових установ, доведено важливість їх дотримання під час створення фонду гарантування вкладів членів кредитних спілок в Україні. Розроблено пропозиції щодо функцій, які повинен виконувати фонд гарантування вкладів членів кредитних спілок в Україні. Окреслено підготовчі заходи, вжиття яких повинен здійснити НБУ як новий регулятор діяльності кредитних спілок, щодо створення фонду гарантування вкладів їх членів.
Ключові слова: *вклад, фонд гарантування, кредитна спілка, відшкодування, система гарантування вкладів.*

В статье рассмотрены особенности системы гарантирования вкладов физических лиц в Украине и опыт ведущих стран мира касательно построения и функционирования системы гарантирования вкладов членов кредитных союзов. Исследованы организации, которые осуществляют гарантирование вкладов членов кредитных союзов в США, Канаде, Корее, Польше. Освещены предложения Национального банка Украины касательно создания фонда гарантирования вкладов членов кредитных союзов в Украине. Определены международные принципы построения системы гарантирования вкладов финансовых учреждений, доказана важность их соблюдения при создании фонда гарантирования вкладов членов кредитных союзов в Украине. Разработаны предложения касательно функций, которые должен выполнять фонд гарантирования вкладов членов кредитных союзов в Украине. Определены подготовительные меры, принятие которые должен осуществить НБУ как новый регулятор деятельности кредитных союзов, по созданию фонда гарантирования вкладов их членов.
Ключевые слова: *вклад, фонд гарантирования, кредитный союз, компенсация, система гарантирования вкладов.*

The article explores the nature of the deposit guarantee system in Ukraine, examines the main features of the national deposit guarantee system and describes the practical experience of leading countries of the world about the creation, construction and implementation of their deposit guarantee systems for credit union members. The key levels of the deposit guarantee system of credit unions members of foreign countries, in particular, the USA, Canada, Korea, Poland, are investigated. The subjects and organizations that provide protection, supporting and guarantees for members of the credit unions in these countries, as well as the maximum amounts of the monetary compensation to depositors in case of insolvency of the credit unions are covered. The functions and powers of the Fund, which guarantees deposits of the credit unions members in Poland, are disclosed in detail. The background and proposals of the National Bank of Ukraine for creation the deposit guarantee fund for credit unions members in Ukraine are investigated. A comparative analysis of the volume of deposits attracted by banks and credit unions in Ukraine is conducted. The international principles of the construction of the deposit guarantee systems of financial institutions are highlighted and the importance of their compliance and adaptation in the creation of the deposit guarantee fund of credit unions members in Ukraine is proved. The proposals about the functions to be performed by the Deposit Guarantee Fund of the Credit Unions in Ukraine are developed. The importance and relevance of applying a risk-based approach for creation the credit unions deposit guarantee fund in accordance with the requirements of the European Union Directive about the Deposit Guarantee system is determined. The preparatory actions that should be taken by the National Bank of Ukraine as a new regulator of the credit unions' activities for creating the deposit guarantee fund of credit unions are outlined. The proposals for the necessary basic conditions of the legislation about the creation of the deposit guarantee fund of credit unions are identified.
Key words: *deposit, deposit guarantee fund, credit union, refund, guarantee system member.*

Постановка проблеми. Система гарантування (страхування) вкладів є невід'ємною складовою економічних систем більшості країн світу, що відіграє важливу роль у забезпеченні їх фінансової стабільності. Ці системи переважно охоплюють вклади в банках, проте в багатьох країнах система гарантування захищає вкладників інших фінансових установ, зокрема кредитних спілок.

В Україні сьогодні функціонує система гарантування вкладів тільки для банків. Фонд гарантування вкладів фізичних осіб (ФГВФО) заснований у 1998 році задля захисту прав та законних інтересів вкладників банків. Його основними завданнями є забезпечення функціонування системи гарантування вкладів фізичних осіб та виведення з ринку неплатоспроможних банків.

Від початку функціонування фонду було встановлено, що в разі недоступності вкладу в банку фізичній особі гарантується відшкодування за вкладом, включаючи відсотки, у розмірі вкладу, але не більше 500 гривень. Надалі адміністративна рада ФГВФО збільшувала розмір граничної суми відшкодування коштів за вкладами 11 разів. Сьогодні граничний розмір відшкодування коштів за вкладами становить 200 000 гривень [1].

Водночас гарантування вкладів у кредитних спілках України досі на державному рівні не забезпечується. При цьому в країні діють добровільні організації кредитних спілок, які сприяють підтримці їх фінансової стабільності та підвищенню довіри до них, зокрема Об'єднання кредитних спілок «Програма захисту вкладів», Стабілізаційний

фонд Національної асоціації кредитних спілок України (НАКСУ). Проте до їх функцій не входить безпосереднє гарантування коштів вкладників.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Необхідність створення системи гарантування (страхування) вкладів членів кредитних спілок та проблеми, які перешкоджають цьому, широко висвітлює у своїх роботах низка вітчизняних вчених, зокрема І.В. Штиль [2; 3], З.М. Криховецька, Л.Р. Форос [4], А.А. Даниленко [5], В.Ю. Марчук [6]. Це питання також неодноразово піднімалось на різних рівнях влади, зокрема до Верховної Ради вже декілька разів вносилися проєкти закону «Про кредитні спілки» в оновленій редакції, які передбачали, зокрема, гарантування вкладів їх членів, але досі жоден не прийнятий. Така увага науковців, економістів та політиків до проблем захисту інтересів вкладників кредитних спілок свідчить про їх актуальність на сучасному етапі розвитку економіки України та необхідність нових розробок у цьому напрямі.

Постановка завдання. Метою статті є дослідження досвіду провідних країн світу щодо побудови та функціонування систем гарантування вкладів членів кредитних спілок, аналіз передумов та розроблення пропозицій щодо створення відповідного фонду в Україні.

Виклад основного матеріалу дослідження. Слід зазначити, що система гарантування вкладів в кредитних спілках активно розвивається в багатьох країнах.

США мають дві федеральні системи страхування вкладів. Захист депозитів у банках та ощадних асоціаціях забезпечує Федеральна корпорація страхування вкладів. Захист коштів вкладників у кредитних спілках забезпечується окремим органом, а саме Національною адміністрацією кредитних спілок (NCUA).

Національна адміністрація кредитних спілок (NCUA) створена Конгресом США у 1970 році. Це незалежне федеральне агентство, яке страхує вклади у федеральних страхових кредитних спілках, захищає власників кредитних спілок, а також регулює діяльність федеральних кредитних спілок [7].

Усі кредитні спілки на федеральному рівні та більшість державних кредитних спілок застраховані NCUA через Національний фонд страхування кредитних спілок (NCUSIF). NCUSIF страхує вклади на суму до 250 000 доларів США. Вклади державних кредитних спілок у дев'яти штатах також відшкодовуються місцевими корпораціями страхування понад федерального ліміта [8].

Канадські провінційні кредитні спілки є обов'язковими членами провінційних фондів страхування вкладів, тоді як банки та федеральні кредитні спілки є членами Канадської корпорації страхування вкладів (CDIC). Усі канадські страховики депозитів фінансуються за авансовою формою. За цього підходу кожен член фінансової установи здійснює регулярні фінансові внески для створення колективного фонду, який призначений для погашення будь-яких майбутніх претензій [9]. В Канаді існують 9 провінційних систем страхування вкладів для кредитних спілок [7].

Всі уряди провінцій Західної Канади нині мають законодавчі режими, які забезпечують необмежене страхування вкладів своїх провінційних кредитних спілок. Вкладники інших провінційних кредитних спілок мають максимальне покриття від 100 000 до 250 000 канадських доларів. Федеральні кредитні спілки та банки підлягають страхуванню вкладів у розмірі 100 000 канадських доларів [9].

Розгалужену систему гарантування вкладів фінансових установ має Корея, де, окрім Корейської корпорації страхування вкладів, яка забезпечує страхування вкладів для банків, страхових компаній, компаній з цінними паперами, торгових банків та ощадних кас, існують п'ять інших систем захисту вкладів для кооперативних фінансових установ, серед яких, зокрема, виділяється Фонд гарантування кредитних спілок [8].

Фонд гарантування банків Польщі сприяє стабільності національної фінансової системи, адже він гарантує депозити банків і кредитних спілок та несе відповідальність за дії фінансових установ, що можуть привести до банкрутства. Стосовно кредитних спілок, у яких виникає ризик неплатоспроможності, Фонд несе відповідальність за:

− забезпечення фінансової допомоги;

− придбання дебіторської заборгованості кредитних спілок;

− надання підтримки суб'єктам господарювання, що приймають на баланс вибрані зобов'язання або майнові права неплатоспроможних кредитних спілок, покупцям неплатоспроможних кредитних спілок або їх частини;

− контроль за правильним використанням фінансової допомоги та підтримки [10].

Отже, система гарантування вкладів багатьох країн не обмежується банками, а покриває вклади також інших фінансових установ, зокрема кредитних спілок.

Ідея запровадження системи гарантування депозитних вкладів кредитних спілок в Україні не нова та неодноразово обговорювалась як у парламенті, так і на заходах, що організовуються НБУ, ФГВФО, а також на інших рівнях. Нового поштовху висвітленню проблем захисту вкладів членів кредитних спілок надало прийняття Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо удосконалення функцій із державного регулювання ринків фінансових послуг» від 12 вересня 2019 року № 79-IX (про «спліт») [11], за якого повноваження щодо регулювання та нагляду за діяльністю кредитних спілок передається Національному банку України.

У жовтні 2018 року, тобто ще до прийняття цього Закону, НБУ підготував та оприлюднив для публічного обговорення проєкт Білої книги «Майбутнє у регулюванні небанківського фінансового сектору» [12]. Цей документ окреслює підходи НБУ до сегментації ринку, ліцензування, пруденційного нагляду, звітування, перевірок, корпоративного управління та захисту прав споживачів. Зокрема, в проєкті Білої книги зазначається, що Національний банк вбачає доцільним утворення фонду гарантування вкладів у кредитних спілках (або включення кредитних спілок «під парасольку» Фонду гарантування вкладів фізичних осіб) та утворення фонду гарантування страхових виплат за договорами страхування життя. Участь у таких фондах має бути обов'язковою для всіх кредитних спілок, що залучають депозити від членів-фізичних осіб, та для страховиків життя [12].

Слід зазначити, що обсяг депозитів, які залучаються кредитними спілками України від їх членів, у багато разів менший за банківські депозити фізичних осіб (рис. 1). Це дає змогу зробити висновок про те, що фінансове навантаження на майбутній фонд гарантування депозитних вкладів кредитних спілок у разі неплатоспроможності останніх буде значно меншим порівняно з відшкодуванням вкладів неплатоспроможних банків.

Проте система гарантування повинна виконувати не тільки функцію відшкодування вкладів, але й сприяти фінансовій стабільності, що передбачає закріплення за нею широкого кола функцій.

У 2009 році Базельський комітет з банківського нагляду спільно з Міжнародною асоціацією страховиків депозитів (IADI) сформулював 18 базових принципів ефективних систем страхування вкладів. Вони стосувалися інституційних аспектів (зокрема, публічні цілі, достатній мандат, незалежність, адекватне управління, уникнення морального ризику), питань співпраці (у межах мережі фінансової стабільності та на транскордонному рівні), рівня та охоплення депозитів страхуванням, членства у системах гарантування (включаючи рекомендацію відмови від всеохоплюючого та безлімітного покриття вкладів страховками), фінансування (достатнього для швидкого відшкодування вкладникам), громадського інформування, ефективної примусової реструктуризації неплатоспроможних установ, компенсації вкладникам та відшкодування понесених витрат фонду. У 2012 році Світовою радою з фінансової стабільності (Financial Stability Board) проведено перегляд виконання цих принципів окремими країнами. За результатами перегляду була сформульована низка рекомендацій, зокрема, про перехід до інституціалізованих (експліцитних) систем гарантування вкладів. У 2014 році IADI запропонувала доопрацьовану версію принципів, у якій, зокрема, більший наголос було зроблено на посиленні деяких принципів (принципи управління, фінансування, відшкодування вкладникам), підвищенні ролі установ страхування вкладів у примусовій реструктуризації фінансових установ, посилено увагу до моральних ризиків, уточнено аспекти транскордонного співробітництва [5].

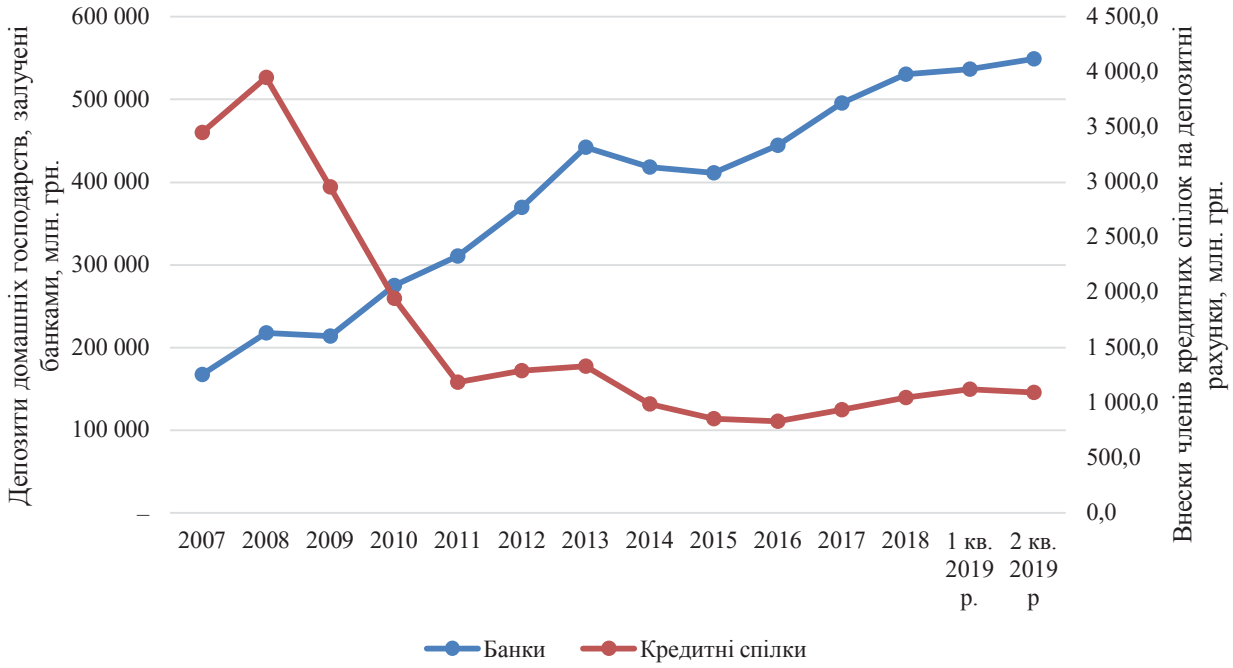

Рис. 1. Динаміка депозитів домашніх господарств в банках та депозитних внесків членів кредитних спілок України протягом 2007 року – І півріччя 2019 року (станом на кінець періоду)

Джерело: складено авторами за [13; 14]

На нашу думку, незважаючи на те, яким чином буде започаткована система захисту вкладів кредитних спілок (чи у вигляді нової установи, чи шляхом наділення новими повноваженнями ФГВФО), її функціонування буде поступово наближатись до перелічених міжнародних стандартів. Як зазначає НБУ, основними передумовами створення фонду мають стати ефективний пруденційний нагляд за ринком, дотримання фінансовими установами нових регуляторних вимог та залишення ринку тими, хто їх не дотримуються. Національний банк планує в подальшому спільно з учасниками ринку визначити параметри побудови та функціонування таких фондів, а також порядок накопичення коштів для здійснення гарантійних виплат [12].

Перелік функцій щодо гарантування вкладів кредитних спілок не повинен буде бути меншим від того, що ФГВФО виконує відносно банків. Зокрема, новостворений орган або ФГВФО щодо гарантування вкладів кредитних спілок за аналогією з діями відносно банків повинен буде:

– акумулювати кошти, здійснювати контроль за повнотою та своєчасністю перерахування зборів учасниками фонду гарантування;

– вживати заходів щодо організації виплат відшкодувань за вкладами кредитних спілок;

– брати участь в інспекційних перевірках проблемних кредитних спілок за пропозицією Національного банку України;

– застосовувати до кредитних спілок та їх керівників фінансові санкції та накладати на них адміністративні штрафи;

– здійснювати процедуру виведення неплатоспроможних кредитних спілок з ринку;

– здійснювати перевірку кредитних спілок;

– здійснювати аналіз фінансового стану кредитних спілок задля виявлення ризиків у їхній діяльності та прогнозування потенційних витрат на виведення неплатоспроможних кредитних спілок з ринку й відшкодування коштів вкладникам.

Це означає, що, незважаючи на значно менші суми залучення вкладів порівняно з банками, фізичне навантаження на новостворений орган або ФГВФО щодо гарантування вкладів кредитних спілок буде значно більше, оскільки кількість кредитних спілок в Україні у понад 4,5 рази більше, ніж кількість банків (рис. 2). Зокрема, станом на кінець другого кварталу 2019 року в Україні діяли 76 банків та 352 кредитні спілки.

Велике значення у створенні фонду гарантування вкладів кредитних спілок має застосування ризик-орієнтованого підходу. Директива 2014/49 EU щодо схеми гарантування вкладів [15] вимагає, щоби розмір внесків до систем гарантування вкладів залежав від розміру покриття депозитів та ступеня ризику, що виникає у відповідного учасника системи. Розмір внесків повинен бути пропорційним ризику учасників системи гарантування та враховувати профілі ризику різних бізнес-моделей. При цьому можуть враховуватись такі показники ризику, як достатність капіталу, якість активів та ліквідність [16]. Прийняття такого підходу вимагає постійного оцінювання та моніторингу рівня ризику кожної кредитної спілки.

Висновки з проведеного дослідження. Враховуючи вищевикладене, можемо зробити висновок, що сьогодні Україна не готова до повноцінного запровадження системи гарантування вкладів кредитних спілок, тому перш ніж її створити, необхідно вжити низку підготовчих заходів з боку Національного банку України як нового регулятора кредитних спілок, передбачених так званою Білою книгою. Зокрема, щодо кредитних спілок необхідно адаптувати вимоги міжнародних органів стосовно мінімального розміру їх капіталу, нормативів достатності капіталу, кредитних ризиків з урахуванням

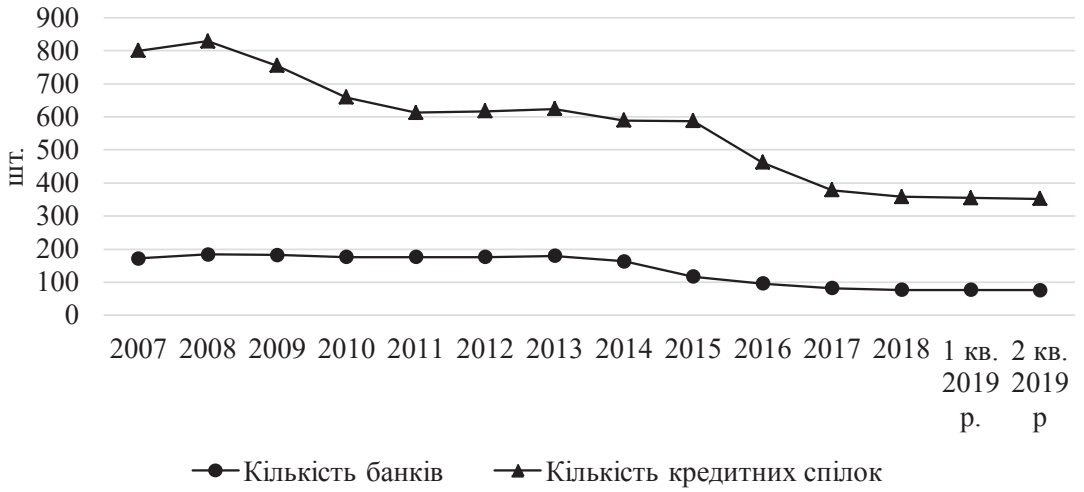

Рис. 2. Динаміка кількості діючих банків та кредитних спілок України протягом 2007 року – І півріччя 2019 року (станом на кінець періоду)

Джерело: складено авторами за [13; 14]

специфіки їх діяльності. Також слід оновити вимоги до ліцензування кредитних спілок, запровадити ризик-орієнтований пруденційний нагляд за ними, переглянути вимоги до звітності тощо. Вжиття таких заходів сприятиме підвищенню фінансової стабільності кредитних спілок, прозорості їх діяльності та структури власності, а також виходу з ринку недобросовісних учасників. В таких умовах буде доцільно започатковувати діяльність фонду гарантування вкладів кредитних спілок, цілями якого повинні стати забезпечення гарантії повернення коштів вкладникам неплатоспроможних кредитних спілок та виведення останніх з ринку.

Під час створення такого фонду необхідно прийняти спеціальний закон, у якому буде визначено його статус, цілі, функції, керівні органи та порядок їх створення, умови членства кредитних спілок у фонді, порядок наповнення та використання коштів фонду, максимальну суму та порядок відшкодування вкладів, види вкладів, на які поширюється гарантування, порядок та способи виведення неплатоспроможних кредитних спілок з ринку, а також інші аспекти з урахуванням міжнародних принципів ефективних систем страхування вкладів. Особливу увагу слід приділити визначенню максимальної суми відшкодування вкладів, оскільки недостатній рівень покриття може викликати зниження зацікавленості членів кредитних спілок щодо розміщення коштів на депозитних вкладах у них, а в разі кризи стати додатковим провокаційним фактором паніки вкладників. Надмірний же рівень покриття може привести до неефективного розміщення коштів кредитними спілками, оскільки її члени будуть впевнені в поверненні своїх коштів.

Загалом створення системи гарантування вкладів кредитних спілок є необхідним заходом, вжиття якого сприятиме їх фінансовій стабільності, оскільки забезпечує, з одного боку, фінансові гарантії вкладникам, а з іншого боку, допомогу самим кредитним спілкам у разі виникнення проблем в їх діяльності. Також фонд гарантування виступатиме одним із запобіжників неплатоспроможності кредитних спілок, оскільки разом з НБУ буде контролювати їх діяльність.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Фонд гарантування вкладів фізичних осіб. URL: http://www.fg.gov.ua (дата звернення: 20.10.2019).

2. Штиль І.В. Удосконалення інституціональних основ діяльності кредитних спілок в Україні. *Наукові праці Науково-дослідного фінансового інституту*. 2014. Вип. 1. С. 116–125. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Npndfi_2014_1_14 (дата звернення: 14.10.2019).

3. Штиль І.В. Система захисту інтересів вкладників кредитних спілок: світовий досвід та українська практика. *Інвестиції: практика та досвід*. 2013. № 20. С. 85–89. URL: http://www.investplan.com.ua/?op=1&z=3162&i=16 (дата звернення: 14.10.2019).

4. Криховецька З.М., Форос Л.Р. Аналіз діяльності та перспектив розвитку кредитних спілок в Україні. *Економіка і суспільство*. 2018. № 19. С. 1063–1071.

5. Даниленко А.А. Еволюція системи гарантування вкладів в Україні до світових стандартів: макропруденційний аспект. *Вісник Національного банку України*. 2017. № 242. С. 15–30. URL: https://bank.gov.ua/files/evolyutsiya-sistemi-garantuvannya-vkladiv-v-ukrayini-do-svitovih-standartiv-makroprudentsiyniy-aspekt-andriy-danilenko-natsionalniy-bank-ukrayini-visnik-natsionalnogo-banku-ukrayini-2017--242-s-1530 (дата звернення: 14.10.2019).

6. Марчук В.Ю. Система гарантування вкладів фізичних осіб: напрями удосконалення. *Економіка та держава*. 2015. № 1. С. 27–29. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ecde_2015_1_8 (дата звернення: 14.10.2019).

7. The National Credit Union Administration. URL: https://www.ncua.gov (дата звернення: 20.10.2019).

8. International Association of Deposit Insurers. URL: https://www.iadi.org/en (дата звернення: 20.10.2019).

9. McDonald R. Credit Union Deposit Insurance Policy – 1/2 – Overview, History, Pros & Cons. 2017. URL: https://www.cleanwest.com/publications/credit-union-deposit-insurance-policy-overview-history-pros-cons (дата звернення: 18.10.2019).

10. Bank Guarantee Fund. Poland. URL: https://www.bfg.pl/en/about-us (дата звернення: 18.10.2019).

11. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо удосконалення функцій із державного регулювання ринків фінансових послуг : Закон України від 12 вересня 2019 року № 79-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/79-ix (дата звернення: 20.10.2019).

12. Проект Білої книги. Майбутнє у регулюванні небанківського фінансового сектору. Жовтень 2018 року. URL: https://bank.gov.ua/doccatalog/document?id=80189428 (дата звернення: 22.10.2019).

13. Національний банк України. URL: https://bank.gov.ua (дата звернення: 20.10.2019).

14. Національна комісія, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг. URL: https://www.nfp.gov.ua/ua/Pro-nas.htm (дата звернення: 20.10.2019).

15. Directive 2014/49/EU of the European Parliament and of the Council of 16 April 2014 on deposit guarantee schemes. URL: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A32014L0049 (дата звернення: 18.10.2019).

16. EFDI – State of Play. Risk-based systems for deposit guarantee schemes. 2019). URL: https://www.efdi.eu/sites/default/files/publications/efdi_expert_paper_-_risk-based_systems_for_deposit_guarantee_schemes_-_1_august_2019.pdf (дата звернення: 20.10.2019).

REFERENCES:

1. Fond harantuvannia vkladiv fizychnykh osib. [Deposit Guarantee Fund]. URL: http://www.fg.gov.ua/about (accessed 20 October 2019).

2. Shtyl I.V. (2014) Udoskonalennia instytutsionalnykh osnov diialnosti kredytnykh spilok v Ukraini [The improvement of institutional bases of the credit unions activity in Ukraine]. *Naukovi pratsi Naukowo-doslidnogo finansowogo institute***,** vol. 1, pp. 116–125. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Npndfi_2014_1_14 (accessed 14 October 2019).

3. Shtyl I.V. (2013) Systema zakhystu interesiv vkladnykiv kredytnykh spilok: svitovyi dosvid ta ukrainska praktyka [Protection system of the credit unions depositors interests: international experience and Ukrainian practice]. *Investytsii: praktyka ta dosvid*, no. 20, pp. 85–89. URL: http://www.investplan.com.ua/?op=1&z=3162&i=16 (accessed 14 October 2019).

4. Krykhovetska Z.M., Foros L.R. (2018) Analiz diialnosti ta perspektyv rozvytku kredytnykh spilok v Ukraini [The analysis of the activity and prospects of the development of credit unions in Ukraine]. *Ekonomika i suspilstvo*, no. 19, pp. 1063–1071.

5. Danylenko A.A. (2017) Evoliutsiia systemy harantuvannia vkladiv v Ukraini do svitovykh standartiv: makroprudentsiinyi aspekt [The evolution of the Deposit Guarantee System in Ukraine to international standards: macroprudential aspect]. *Visnyk Natsionalnoho banku Ukrainy*, no. 242, pp. 15–30. URL: https://bank.gov.ua/files/evolyutsiya-sistemi-garantuvannya-vkladiv-v-ukrayini-do-svitovih-standartiv-makroprudentsiyniy-aspekt-andriy-danilenko-natsionalniy-bank-ukrayini-visnik-natsionalnogo-banku-ukrayini-2017--242-s-1530 (accessed 14 October 2019).

6. Marchuk V.Yu. (2015) Systema harantuvannia vkladiv fizychnykh osib: napriamy udoskonalennia [Deposit guarantee system of individuals: improvement directions]. *Ekonomika ta derzhava*, no. 1, pp. 27–29. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ecde_2015_1_8 (accessed 14 October 2019).

7. National Credit Union Administration. URL: https://www.ncua.gov (accessed 20 October 2019).

8. International Association of Deposit Insurers. URL: https://www.iadi.org/en (accessed 20 October 2019).

9. McDonald R. (2017) Credit Union Deposit Insurance Policy – 1/2 – Overview, History, Pros & Cons. URL: https://www.cleanwest.com/publications/credit-union-deposit-insurance-policy-overview-history-pros-cons (accessed 18 October 2019).

10. Bank Guarantee Fund. Poland. URL: https://www.bfg.pl/en/about-us (accessed 18 October 2019).

11. Pro vnesennia zmin do deiakykh zakonodavchykh aktiv Ukrainy shchodo udoskonalennia funktsii iz derzhavnoho rehuliuvannia rynkiv finansovykh posluh [Regulations amending certain legislative acts of Ukraine to improve the functions of regulation of financial services markets] : Zakon Ukrainy vid 12 veresnia 2019 roku no. 79-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/79-ix (accessed 20 October 2019).

12. Projekt Biloji knigi. Maibutnie u rehuliuvanni nebankivskoho finansovoho sektoru (2018) [The White Paper Project. The future of non-banking financial sector regulation]. URL: https://bank.gov.ua/doccatalog/document?id=80189428 (accessed 22 October 2019).

13. Natsionalniy bank Ukrainy [National Bank of Ukraine]. URL: https://bank.gov.ua (accessed 20 October 2019).

14. Natsionalna komisiia, shcho zdiisniuie derzhavne rehuliuvannia u sferi rynkiv finansovykh posluh [National Commission for regulation the Financial Services Markets]. URL: https://www.nfp.gov.ua/ua/Pronas.html (accessed 20 October 2019).

15. Directive 2014/49/EU of the European Parliament and of the Council of 16 April 2014 on deposit guarantee schemes. URL: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A32014L0049 (accessed 18 October 2019).

16. EFDI – State of Play. Risk-based systems for deposit guarantee schemes. (2019). URL: https://www.efdi.eu/sites/default/files/publications/efdi_expert_paper_-_risk-based_systems_for_deposit_guarantee_schemes_-_1_august_2019.pdf (accessed 20 October 2019).

Gerbych Ludmila
Candidate of Economic Sciences,
Senior Lecturer at Department of Banking
Kyiv National University of Trade and Economics
Erkes Olena
Candidate of Economic Sciences,
Senior Lecturer at Department of Banking
Kyiv National University of Trade and Economics

DEVELOPMENT VECTORS OF THE DEPOSIT GUARANTEE SYSTEM OF THE CREDIT UNIONS IN UKRAINE

The purpose of the article. The deposit guarantee system is a necessary part of the economic systems of most countries in the world, which plays an important role in ensuring their financial stability. These systems mainly cover deposits with banks, but in many countries the guarantee system also protects depositors of other financial institutions, in particular credit unions. In Ukraine, today there is a deposit guarantee system for banks only. At the same time, there is no deposit guarantee of the credit unions of Ukraine at the state level. In our country, there are voluntary organizations of credit unions, which help to maintain their financial stability and increase confidence to them. However, their functions do not include direct guarantee of deposits of credit unions. The purpose of the article is to explore the experience of leading countries of the world in construction and implementation the deposit guarantee systems of the credit unions, to analyze the prerequisites and to develop proposals for setting up an appropriate fund in Ukraine.

Methodology. The research is based on the institutional structure of the national deposit guarantee system and the necessity to create and implement a deposit guarantee system of credit unions in Ukraine, which is conditioned by the effective functioning of such systems in the leading countries of the world.

Results. We explored the nature and main features of the national deposit guarantee system of Ukraine and describe the experience of leading countries of the world about the creation, construction and implementation of their deposit guarantee systems of credit union members. The deposit guarantee system of Ukraine guarantee deposits of banks only and so protects only individuals who had deposits in banks.

Foreign countries, such as USA, Canada, Korea, Poland, have a different structure of the deposit guarantee system of credit unions members. We investigated the levels of their deposit guarantee system of credit unions members and identified the subjects and organizations that provide protection and guarantees for members of credit unions in these countries, as well as the maximum amounts of compensation to depositors in case of insolvency of credit unions.

Practical implications. We analyzed the background and proposals of the National Bank of Ukraine about the creation a deposit guarantee fund for credit unions in Ukraine. Moreover the comparative analysis of the volume of deposits attracted by banks and credit unions of Ukraine was conducted. We highlighted the international principles of the construction of deposit guarantee systems of financial institutions and proved the importance of their compliance and adaptation in the creation of the deposit guarantee fund of credit unions members in Ukraine.

We developed the proposals about the functions to be performed by the Deposit Guarantee Fund of the Credit Unions in Ukraine. We substantiated the importance and relevance of applying a risk-based approach for the creation of a credit unions deposit guarantee fund in accordance with the requirements of the EU Directive about Deposit Guarantee system.

Value/originality. In our work, we outlined the preparatory actions that should be taken by the National Bank of Ukraine as a new regulator of credit unions' activities for creating a deposit guarantee system of credit unions. Furthermore, we offered the proposals for the basic conditions of the legislation about the creation of a deposit guarantee fund of credit unions.

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ РОЗВИТКУ МІСЦЕВИХ БЮДЖЕТІВ В УКРАЇНІ
THE THEORETICAL BASIS OF LOCAL BUDGET DEVELOPMENT IN UKRAINE

УДК 336.145
https://doi.org/10.32843/infrastruct36-57

Городецька Т.Е.
к.е.н., доцент,
завідувач кафедри державних фінансів
Харківський інститут фінансів
Київського національного
торговельно-економічного університету
Гришин С.О.
студент
Харківський інститут фінансів
Київського національного
торговельно-економічного університету

У статті розкрито сутність поняття місцевих бюджетів, що виступають основним бюджетним фондом місцевих органів влади, призначені для перерозподілу фінансових ресурсів між окремими групами населення, галузями економіки на рівні адміністративно-територіальних одиниць. Економічний і соціальний розвиток будь-якої країни багато в чому залежить від розвитку її територій. Це вимагає належної фінансової підтримки, що реалізується через формування місцевих бюджетів. Дедалі більшого значення набувають місцеві бюджети у здійсненні соціально-економічного регулювання, що є вирішальним фактором для їхнього подальшого розвитку. Місцеві бюджети є основним фінансовим фондом органів місцевого самоврядування, сприяють забезпеченню фінансово самодостатнього розвитку територій країни, визначають ефективність впливу місцевих органів влади на розвиток економічного потенціалу їхніх територій. У статті має місце узагальнення теоретичних поглядів на розуміння сутності місцевого бюджету, формування власного наукового підходу щодо визначення сутності, ознак, цілей і завдань функціонування місцевого бюджету в умовах реформування економіки України.
Ключові слова: *органи місцевої влади, місцеві бюджети, фінансовий фонд, адміністративно-територіальні одиниці, стратегічна мета.*

В статье раскрыта сущность понятия местных бюджетов, которые выступают основным бюджетным фондом местных органов власти, предназначены для перераспределения финансовых ресурсов между отдельными группами населения, отраслями экономики на уровне административно-территориальных единиц. Экономическое и социальное развитие любой страны во многом зависит от развития ее территорий. Это требует надлежащей финансовой поддержки, которая реализуется через формирование местных бюджетов. Все большее значение приобретают местные бюджеты в осуществлении социально-экономического регулирования, что является решающим фактором для их дальнейшего развития. Местные бюджеты являются основным финансовым фондом органов местного самоуправления, способствуют обеспечению финансово самодостаточного развития территорий страны, определяют эффективность влияния местных органов власти на развитие экономического потенциала их территорий. В статье имеет место обобщение теоретических взглядов на понимание сущности местного бюджета, формирование собственного научного подхода к определению сущности, признаков, целей и задач функционирования местного бюджета в условиях реформирования экономики Украины.
Ключевые слова: *органы местной власти, местные бюджеты, финансовый фонд, административно-территориальные единицы, стратегическая цель.*

The article reveals the essence of the concept of "local budgets, which are the main budget fund of local authorities, designed to redistribute financial resources between individual population groups, sectors of the economy at the level of administrative-territorial units. The economic and social development of any country largely depends on the development of its territories. This, in turn, requires adequate financial support, which is implemented through the formation of local budgets. Local budgets are becoming increasingly important in the implementation of socio-economic regulation, is a decisive factor for their further development. Local budgets are the main financial fund of local governments, contribute to ensuring the financially self-sufficient development of the country's territories and determine the effectiveness of the influence of local authorities on the development of the economic potential of their territories. The article summarizes the theoretical views on understanding the essence of the local budget, the formation of its own scientific approach to determining the nature, characteristics, goals and objectives of the functioning of the local budget in the context of reforming the Ukrainian economy. The article deals with the scientific and methodological approaches to the formation and use of local budgets, which is of particular relevance on the path of European integration of Ukraine, since without the financial independence of local budgets with its numerous components and taking into account the tax potential of each territory it is impossible to build and develop an effective national economy. Despite the large number of scientific works in the field of local finance, budgets, the adoption of relevant documents in the field of budget and taxation, further research is required to determine the nature of local budgets in the conditions of transformation of the Ukrainian economy. The ongoing research will be aimed at determining the nature, goals and objectives of the local budget in the context of budget decentralization, the creation of financially independent local authorities.
Key words: *local authorities, local budgets, financial fund, administrative-territorial units, strategic goal.*

Постановка проблеми. Місцеві бюджети виступають важливою ланкою бюджетної системи держави, з їх допомогою визначається результативність фінансування інвестиційних проектів на місцевому рівні, ефективність функціонування місцевих органів влади.

Слід зауважити, що місцеві бюджети, виступаючи основним бюджетним фондом місцевих органів влади, призначені для перерозподілу фінансових ресурсів між окремими групами населення, галузями економіки на рівні адміністративно-територіальних одиниць. За допомогою цих бюджетів місцеві органи влади здійснюють акумулювання фінансових ресурсів для вирішення комплексних соціально-економічних завдань на місцевому рівні.

Місцеві бюджети є основним фінансовим фондом органів місцевого самоврядування, сприяють забезпеченню фінансово самодостатнього розвитку територій країни, визначають ефективність впливу місцевих органів влади на розвиток економічного потенціалу їхніх територій.

В Україні місцеві бюджети є соціально спрямованими, що зумовлено значними обсягами розподілу фінансових ресурсів на фінансування установ освіти, охорони здоров'я, соціального захисту та соціального забезпечення, житлово-комунального

господарства за незначного рівня фінансування економічних і екологічних статей витрат.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичні основи місцевих бюджетів розглядаються в роботах О. Кириленко, В. Кравченко, І. Луніної, В. Опаріна, К. Павлюк, Ю. Пасічника, І. Чугунова.

Незважаючи на значні наукові роботи у сфері місцевих бюджетів, прийняття відповідних документів у галузі бюджету й оподаткування, потрібні подальші дослідження, спрямовані на визначення сутності місцевих бюджетів в умовах трансформації економіки України. Проведені дослідження будуть спрямовані на визначення сутності, цілей і завдань місцевого бюджету в умовах здійснення бюджетної децентралізації, створення фінансово самостійних місцевих органів влади.

Постановка завдання. Мета статті полягає в узагальненні теоретичних поглядів на розуміння сутності місцевого бюджету, формування власного наукового підходу щодо визначення сутності, ознак, цілей і завдань функціонування місцевого бюджету в умовах реформування економіки України.

Виклад основного матеріалу дослідження. Використовуючи ці бюджети як основний фонд грошових коштів, органи місцевого самоврядування впливають на виробничі та соціальні процеси на рівні адміністративно-територіальних одиниць. Еволюцію поглядів українських учених на розуміння сутності місцевих бюджетів наведено у таблиці 1.

Таким чином, сутність місцевих бюджетів, розкрита вищезазначеними авторами, відбиває тільки їхній суб'єктивний бік та обмежує багатогранність і складність поняття місцевих бюджетів. У реальних умовах розвитку ринкової економіки місцеві бюджети спрямовані на регулювання соціально-економічних процесів на рівні адміністративно-територіальних одиниць.

Отже, систематизуючи усі визначення, можна дійти висновку, що місцеві бюджети – це складна багатоаспектна категорія, що включає:

1) з позиції фінансів – це фонд грошових коштів, що сприяє акумулюванню фінансових ресурсів і їх розподілу для виконання функцій і завдань місцевими органами влади;

2) з правових позицій – це юридично оформлений документ, на підставі якого здійснюється бюджетний процес на місцевому рівні;

3) з позиції економічної теорії – економічні відносини, що виникають між місцевими органами влади з суб'єктами господарювання, домашніми господарствами, з метою формування і використання фондів грошових коштів для забезпечення розвитку економіки муніципальних утворень і задоволення соціальних потреб населення;

4) з позиції організації та управління – це основний інструмент із здійснення державної бюджетної політики на місцевому рівні, забезпечення соціально-економічного розвитку та фінансової стабільності;

5) з політичних позицій – це документ, в якому реалізуються інтереси політичних партій, державних і місцевих органів влади.

В умовах сьогодення місцеві бюджети покликані забезпечити повноцінне й ефективне фінансування соціальних проектів, пов'язаних із будівництвом житла для громадян країни, підтриманням і введенням в експлуатацію державних медичних установ, соціально-культурних установ. Вважаємо, що місцеві бюджети в сучасних умовах розвитку економіки України повинні бути спрямовані на вирішення таких завдань (рис. 1).

Стратегічна мета місцевих бюджетів полягає у своєчасному та ефективному фінансуванні соціально-економічних проектів і програм на місцевому рівні. Реалізація стратегічної мети досягається в результаті вирішення таких завдань.

Таблиця 1

Систематизація поглядів учених на розуміння сутності місцевих бюджетів

Автор	Основна думка	Висновок
К. Павлюк	Місцеві бюджети – це фонди фінансових ресурсів, призначені для реалізації завдань і функцій, покладених на органи самоврядування	Автор розкриває сутність місцевого бюджету тільки з позиції його матеріальної значущості
О. Кириленко	Місцеві бюджети відображають політику органів місцевого самоврядування, є фінансовим планом певної території, в якому відображаються найбільш важливі завдання місцевої влади й очікувані результати діяльності	Автор розглядає суб'єктивну сторону місцевого бюджету. При цьому не розкриває його економічну природу і соціальну спрямованість
В. Кравченко	Місцевий бюджет, по-перше, – це правовий акт, відповідно до якого виконавчі органи влади отримують легітимне право на розпорядження певними фондами грошових коштів, по-друге, план (кошторис) доходів і видатків відповідного місцевого органу влади	Автор розглядає сутність місцевого бюджету лише з позиції права, матеріальної сутності. При цьому місцевий бюджет в умовах розвитку економіки України спрямований на вирішення більш комплексних і складних завдань на місцевому рівні
Ю. Пасечник	Місцеві бюджети – це форма існування реальних, об'єктивно зумовлених розподільних відносин, що виконують специфічне призначення – задоволення потреб у фінансових ресурсах як суспільства загалом, так і окремих адміністративних одиниць	Автор обмежує багатогранність і складність поняття місцевих бюджетів. Автор не розкриває стратегічної ролі місцевих бюджетів в умовах трансформації економіки України.

Рис. 1. Стратегічні і тактичні завдання місцевих бюджетів в умовах сьогодення

Реалізація державної бюджетної політики на місцевому рівні – це завдання передбачає проведення ефективної й обґрунтованої бюджетної політики, пов'язаної зі збільшенням дохідних можливостей, оптимізацією витратних повноважень, зменшенням міжбюджетних трансфертів на рівні адміністративно-територіальних одиниць.

Регулювання темпів і пропорцій соціально-економічного розвитку територіальних утворень передбачає використання бюджету як основного інструменту із здійснення фінансування і підтримки пріоритетних галузей економіки, підприємницьких структур, соціальної інфраструктури на місцевому рівні.

Забезпечення фінансової стабільності та безпеки місцевих органів влади – це завдання, що передбачає використання бюджету як основного інструменту із забезпечення необхідними фінансовими ресурсами місцеві органи влади, з метою виконання покладених на них соціально-економічних функцій і завдань.

Регулювання зовнішніх і внутрішніх запозичень на місцевому рівні. Завдяки місцевим бюджетам органи місцевого самоврядування здійснюють контроль за ефективним формуванням і погашенням внутрішніх і зовнішніх запозичень.

Висновки з проведеного дослідження. Підсумовуючи, варто зазначити, що визначена сутність місцевого бюджету, виділені ознаки, цілі, завдання дають змогу розкрити всю складність поняття і багатогранність у регулюванні і стимулюванні соціально-економічного розвитку адміністративно-територіальних одиниць. В умовах сьогодення виділені авторами ознаки, цілі, напрями впливу місцевих бюджетів повинні лягти в основу побудови нової концепції розвитку системи місцевих фінансів.

Подальші наукові дослідження повинні бути спрямовані на визначення функцій, принципів, розроблення ефективного механізму формування та виконання місцевих бюджетів в умовах розвитку економічного потенціалу територій країни, підвищення соціальних стандартів рівня життя населення у всіх регіонах країни.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Опарін В.М. Фінансова система України (теоретико-методологічні аспекти) : монографія. К. : КНЕУ, 2005. 240 с.

2. Бюджетне забезпечення територіальних громад України: тенденції останніх років. Галузевий моніторинг. 2012. № 9. URL: http://dialogueauc.org.ua/sites/all/sites/dialogueauc.org.ua/files/files/mon9.pdf. (дата звернення: 23.10.2019).

3. Міхєєнко Т.В. Формування доходів місцевих бюджетів: теоретичні і практичні аспекти. *Актуальні проблеми економіки*. 2012. № 12(66). С. 39–44.

4. Павлюк К.В. Формування доходів місцевих бюджетів. *Фінанси України*. 2013. № 4. С. 24–37.

5. Сторонянська І.З. Управління фінансовими ресурсами місцевих бюджетів Львівщини: проблеми та напрями підвищення ефективності. *Інститут регіональних досліджень*. Львів, 2013. 93 с.

6. Фурдичко Л.Є., Гайдис Н. Міжбюджетні відносини в Україні в сучасних умовах. *Регіональна економіка*. 2013. № 2. С. 228–229.

7. Савицька Г.В. Аналіз господарської діяльності підприємства: підручник. 6-е вид. М: ИНФРА-М, 2013. С. 378.

REFERENCES:

1. Oparin V.M. (2005) Finansova systema Ukrainy (teoretyko-metodolohichni aspekty): monohrafiia [Financial system of Ukraine]. K. : KNEU.

2. Biudzhetne zabezpechennia terytorialnykh hromad Ukrainy: tendentsii ostannikh rokiv. Haluzevyi monitorynh. 2012. no. 9. URL: http://dialogueauc.org.ua/sites/all/sites/dialogueauc.org.ua/files/files/mon9.pdf (accessed 23 October 2019).

3. Mikhieienko T.V. (2012) Formuvannia dokhodiv mistsevykh biudzhetiv: teoretychni i praktychni aspekty [Formation of local budget revenues]. *Aktualni problemy ekonomiky*. no. 12(66). pp. 39–44.

4. Pavliuk K.V. (2013) Formuvannia dokhodiv mistsevykh biudzhetiv [Formation of local budget revenues]. *Finansy Ukrainy*. no. 4. pp. 24–37.

5. Storonianska I.Z. (2013) Upravlinnia finansovymy resursamy mistsevykh biudzhetiv Lvivshchyny: problemy ta napriamy pidvyshchennia efektyvnosti [Management of financial resources of local budgets of Lviv region]. *Instytut rehionalnykh doslidzhen*. Lviv.

6. Furdychko L.Ye., Haidys N. (2013) Mizhbiudzhetni vidnosyny v Ukraini v suchasnykh umovakh [Intergovernmental budgetary relations in Ukraine in the current context]. *Rehionalna ekonomika*. no. 2. pp. 228–229

7. Savytska H.V. (2013) Analiz hospodarskoi diialnosti pidpryiemstva: pidruchnyk [Analysis of economic activity of the enterprise]. 6-e vyd. M: YNFRA-M. pp. 168–169.

Gorodeczka Tetyana
Candidate of Economic Sciences, Associate Professor,
Head at Department of Finance and Credit
Kharkiv Institute of Finance
Kyiv National University of Trade and Economics
Gryshyn Sergij
Student
Kharkiv Institute of Finance
Kyiv National University of Trade and Economics

THE THEORETICAL BASIS OF LOCAL BUDGET DEVELOPMENT IN UKRAINE

The purpose of the article. The purpose of the article is to summarize theoretical views on understanding the essence of the local budget, the formation of their own scientific approach to determine the nature, characteristics, goals and objectives of functioning local budget in the context of reforming the economy of Ukraine.

Methodology. The article uses a set of scientific methods, in particular, methods of scientific abstraction, comparative, analysis and synthesis, systematization and generalization.

Results. Local budgets are the main financial fund of local governments, contribute to ensuring the financially self-sufficient development of the country's territories and determine the effectiveness of the influence of local authorities on the development of the economic potential of their territories.

The article summarizes the theoretical views on understanding the essence of the local budget, the formation of its own scientific approach to determining the nature, characteristics, goals and objectives of the functioning of the local budget in the context of reforming the Ukrainian economy.

The article deals with the scientific and methodological approaches to the formation and use of local budgets, which is of particular relevance on the path of European integration of Ukraine, since without the financial independence of local budgets with its numerous components and taking into account the tax potential of each territory it is impossible to build and develop an effective national economy.

Despite the large number of scientific works in the field of local finance, budgets, the adoption of relevant documents in the field of budget and taxation, further research is required to determine the nature of local budgets in the conditions of transformation of the Ukrainian economy. The ongoing research will be aimed at determining the nature, goals and objectives of the local budget in the context of budget decentralization, the creation of financially independent local authorities.

In the conditions of transformation of the Ukrainian economy, local budgets should provide full and effective financing of social projects related to housing for citizens of the country, maintenance and commissioning of state medical institutions, social and cultural institutions.

Practical implications. Further research should be aimed at determining the functions, principles, developing an effective mechanism for the formation and execution of local budgets in the conditions of the development of the economic potential of the country's territories, raising social standards of living standards in all regions of the country.

Value/originality. We consider the scientific and methodological approaches to the formation and use of local budgets that are of particular relevance towards European integration of Ukraine. Because without financial independence of local budgets with its many constituents and taking into account the tax potential of each area, the construction and development of effective national economy impossible. Economic and social development of any country depends largely on the development of its territories.

This in turn requires appropriate financial support, which is realized through the formation of local budgets. Increasing importance of local budgets in the implementation of social and economic regulation is a decisive factor for further development.

ПЕРСПЕКТИВИ ДЕРЖАВНОГО ФІНАНСОВОГО КОНТРОЛЮ МІСЦЕВИХ БЮДЖЕТІВ

PROSPECTS OF STATE FINANCIAL CONTROL OF LOCAL BUDGETS

УДК 336.14:352
https://doi.org/10.32843/infrastruct36-58

Гупаловська М.Б.
к.е.н., доцент кафедри фінансів
імені С.І. Юрія
Тернопільський національний
економічний університет

У статті узагальнено теоретичні положення щодо організації функціонування державного фінансового контролю місцевих бюджетів. Доведено, що державний фінансовий контроль місцевих бюджетів є складним і багатоетапним процесом. Проаналізовано практичні аспекти здійснення державного фінансового контролю за формуванням та використанням коштів місцевих бюджетів України, на основі чого надано оцінку його ефективності. Обґрунтовано необхідність та актуальність проведення державного фінансового контролю місцевих бюджетів із застосуванням державного фінансового аудиту. Акцентовано, що державний фінансовий контроль на місцевому рівні буде результативним тоді, коли він спрямовуватиметься не на виявлення і фіксацію порушень, а на їх попередження та профілактику. Встановлено, що невід'ємною частиною місцевого самоврядування і найважливішим чинником соціально-економічного розвитку територій повинен стати громадський контроль за формуванням і виконанням місцевих бюджетів. Зроблено висновок про необхідність посилення контролю на всіх етапах надходження та використання бюджетних коштів.

Ключові слова: *державний фінансовий контроль, державний фінансовий аудит, місцевий бюджет, громадський контроль, бюджетний контроль, формування місцевих бюджетів, виконання місцевих бюджетів.*

В статье обобщены теоретические положения по организации функционирования государственного финансового контроля местных бюджетов. Доказано, что государственный финансовый контроль местных бюджетов является сложным и многоэтапным процессом. Проанализированы практические аспекты осуществления государственного контроля за формированием и использованием средств местных бюджетов Украины, на основе чего дана оценка его эффективности. Обоснована необходимость и актуальность проведения государственного финансового контроля местных бюджетов с применением государственного финансового аудита. Акцентировано, что государственный финансовый контроль на местном уровне будет результативным тогда, когда он будет направляться не в выявление и фиксацию нарушений, а на их предупреждение и профилактику. Установлено, что неотъемлемой частью местного самоуправления и важнейшим фактором социально-экономического развития территорий должен стать общественный контроль за формированием и исполнением местного бюджета. Сделан вывод о необходимости усиления контроля на всех этапах поступления и использования бюджетных средств.

Ключевые слова: *государственный финансовый контроль, государственный финансовый аудит, местный бюджет, общественный контроль, бюджетный контроль, формирование местных бюджетов, исполнение местных бюджетов.*

The article summarizes theoretical provisions concerning organization of functioning of state financial control of local budgets. The scientific achievements of domestic experts concerning the study of theoretical and practical aspects of state financial control of local budgets have been investigated, and on this basis the author's vision of the necessity of researching perspective ways of solving budget control problems at the local level has been formed. It has been proved that state financial control of local budgets is a complex and multi-stage process because it covers all stages of the budget process. The practical aspects of state financial control over the formation and use of local budgets of Ukraine have been analyzed, on the basis of which its effectiveness has been assessed. The necessity and actuality of conducting the state financial control of local budgets with the use of the state financial audit has been substantiated, since the main issues of the state financial audit of local budgets are not only the verification of purposeful and legal use of funds, but also the analysis of the necessity and effectiveness of management decisions made by executive bodies and economic bodies. It is emphasized that state financial control at the local level will be effective when its current system will focus not on detecting and fixing violations, but on their prevention and prevention. It has been established that public control over the formation and implementation of local budgets should become an integral part of local self-government and a major factor in social and economic development of territories. The basic means by which the public will be able to control implementation of local budgets have been suggested. The ways of increasing the efficiency of functioning of budgetary control at the local level have been identified. The conclusion about the necessity of strengthening control at all stages of the receipt and use of budget funds directly during the planning and implementation of local budgets has been made. The proposed recommendations and proposals will enhance the efficiency of the system of state financial control of the use of funds of local budgets of Ukraine.

Key words: *state financial control, state financial audit, local budget, public control, budget control, formation of local budgets, implementation of local budgets.*

Постановка проблеми. Фінансова складова частина діяльності держави завжди має визначальне значення у правових і економічних процесах. Фінансові ресурси, необхідні для забезпечення інтересів територіальних громад, утворюються і реалізуються в місцевих бюджетах. Місцеві бюджети виступають ключовим елементом, який створює сприятливі умови для розвитку регіонів країни, а також розв'язання соціально-економічних проблем населення України. За обсягом фінансових ресурсів місцеві бюджети набувають усе більшої ваги упродовж останніх років. За таких умов особливої важливості та актуальності набувають питання управління коштами місцевих бюджетів, важливим інструментом якого є фінансовий контроль на кожному етапі бюджетного процесу. Контроль у процесі планування та виконання місцевих бюджетів має важливе значення у забезпеченні їх ефективного формування та використання.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню теоретичних та практичних аспектів здійснення державного фінансового контролю

місцевих бюджетів присвячені праці таких учених, як В. Андреєв, І. Басанцев, І. Ващенко, Н. Виговська, Н. Власюк, І. Данчевська, І. Дрозд, О. Кириленко, В. Мельничук, І. Микитюк, Д. Олійник, Н. Рубан, В. Симоненко, С. Слюсаренко, І. Стефанюк, В. Шевчук та ін.

Проте недоліки формування дохідної частини місцевих бюджетів та рівень порушень у використанні їхніх коштів свідчать про потребу дослідження перспективних шляхів вирішення проблем бюджетного контролю на місцевому рівні.

Постановка завдання. Мета статті полягає у дослідженні сучасного стану державного фінансового контролю місцевих бюджетів та окресленні перспектив його удосконалення у сучасних умовах.

Виклад основного матеріалу дослідження. Управління бюджетними коштами має на меті забезпечення їх ефективного формування та цільового використання. Ключову роль у цьому процесі відіграє контроль.

Контроль за формуванням та виконанням місцевих бюджетів є складним і багатоетапним процесом, оскільки, згідно з Бюджетним кодексом України, він охоплює стадії складання та розгляду прогнозу місцевого бюджету і прийняття рішення щодо нього; складання проекту бюджету; розгляду проекту та прийняття рішення про місцевий бюджет; виконання бюджету, включаючи внесення змін до рішення про місцевий бюджет; підготовки та розгляду звіту про виконання бюджету і прийняття рішення щодо нього [1].

Бюджетний контроль на місцевому рівні розпочинається зі складання проектів бюджетів. На цьому етапі місцеві фінансові органи здійснюють аналіз і контроль бюджетних запитів, поданих головними розпорядниками бюджетних коштів, на предмет відповідності обсягів бюджетних коштів меті, їх пріоритетності, раціональності й ефективності.

Під час планування місцевих бюджетів відстежується низка проблем, зокрема: зосередження під час фінансування мережі бюджетних установ на кількісних, а не на якісних аспектах показників, що пов'язано зі збільшенням обсягів видатків, відсутність прозорості під час бюджетного планування на місцевому рівні, фокусування уваги на плануванні бюджетних показників, а не результатів, яких необхідно досягти, що не сприяє встановленню зв'язку між затраченими ресурсами й отриманими результатами, недосконалі механізми розрахунку дохідної частини місцевих бюджетів, недостатнє врахування стратегічних цілей бюджетної політики та пріоритетних напрямів економічного розвитку територій на багаторічну перспективу під час планування видаткової частини місцевих бюджетів.

Серед усіх стадій бюджетного процесу чи не найбільше державного контролю потребує стадія виконання бюджетів. Адже саме на цій стадії бюджетного процесу здійснюється практична реалізація фінансових планів та рішень шляхом доведення бюджетних ресурсів до їх кінцевих одержувачів із безпосереднім залученням до процесу значної кількості учасників.

Рівень економічного і соціального забезпечення фінансової стабільності окремих територій залежить від рівня виконання бюджетів.

Для вітчизняної практики є характерною стійка тенденція до зростання місцевих бюджетів (рис. 1), що пов'язується зі зростанням попиту на суспільні блага і послуги та потребою збільшення витрат на їх забезпечення.

Процеси децентралізації дали змогу суттєво наростити доходну частину місцевих бюджетів. Водночас фінансування більшої частини видатків,

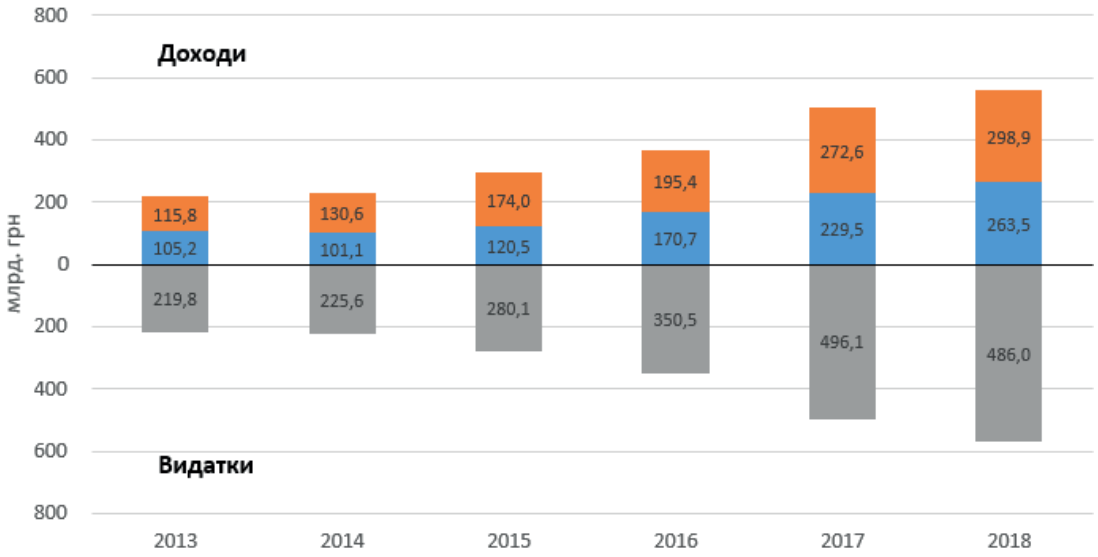

Рис. 1. Доходи і видатки місцевих бюджетів України

пов'язаних із життєдіяльністю територіальних громад, здійснюється за рахунок їхніх бюджетів.

У 2018 році до доходів місцевих бюджетів надійшло 562,4 млрд. грн., з яких 263,5 млрд. грн. – власні доходи, а 298,9 млрд. грн. – передані з держбюджету, а витратили з місцевих бюджетів 486,0 млрд. грн. Найбільшими статтями видатків були: загальноосвітні школи (16,3% усіх видатків місцевих бюджетів), субсидії ЖКГ (11,6%), лікарні загального профілю (7,6%), допомога малозабезпеченим сім'ям (7,4%), ремонт та будівництво доріг (5,8%), дитсадки (5,6%), житлово-комунальне господарство (5,3%) та утримання органів місцевої влади і місцевого самоврядування (4,8%). Сумарно на їх фінансування пішло майже дві третини усіх видатків місцевих бюджетів [2].

З метою підвищення рівня управління бюджетними ресурсами на місцях, оптимізації видатків місцевих бюджетів і зміцнення їхньої доходної частини та в межах посилення контролю за виконанням місцевих бюджетів упродовж 2018 року органами Держаудитслужби проведено 82 контрольні заходи з питань виконання місцевих бюджетів різних рівнів, з яких 9 ревізій та 73 аудити. Цими контрольними заходами засвідчено наявність низки проблем та недоліків при управлінні державними ресурсами, встановлено численні випадки незаконного та неефективного витрачання бюджетних коштів, а також існування суттєвих резервів для наповнення доходної бази місцевих бюджетів.

Загалом у 2018 році майже 10,4 млн. грн. виділено з місцевих бюджетів з порушенням законодавства, з яких завдяки вжитим заходам забезпечено відшкодування порушень на рівні 47,2%, або 13,0 млн. грн. (табл. 1).

Як свідчать дані таблиці, найбільше порушень виявлено у Вінницькій області, а виділення коштів із місцевих бюджетів Житомирської, Закарпатської, Івано-Франківської, Закарпатської, Рівненської, Сумської та Хмельницької областей у 2018 році відбувалося без порушень.

Завдяки вжитим заходам до місцевих бюджетів повернуто майже 37,5 млн. грн., понад 47,7 млн. грн. надійшло додаткових доходів до місцевих бюджетів, а також майже 5,8 млн. грн. надійшло доходів до спеціального фонду бюджетних установ і організацій, що фінансуються з місцевих бюджетів тощо.

Досліджуючи ці питання у своїх попередніх наукових працях [4], ми вказували на те, що

Таблиця 1

Обсяги виявлення та відшкодування порушень під час виділення коштів із місцевих бюджетів у розрізі регіонів за 2018 рік

№ з/п	Регіон	Сума виявлених порушень під час виділення коштів із місцевих бюджетів (тис. грн.)	Сума відшкодованих порушень (тис. грн.)
1	Вінницька обл.	6024,68	878,62
2	Волинська обл.	100,00	100,00
3	Дніпропетровська обл.	225,90	5,19
4	Донецька обл.	83,50	83,50
5	Житомирська обл.	0,00	0,00
6	Закарпатська обл.	0,00	0,00
7	Запорізька обл.	908,33	40,00
8	Ів.-Франківська обл.	0,00	0,00
9	Кіровоградська обл.	0,00	0,00
10	Луганська обл.	0,00	0,00
11	Львівська обл.	356,43	324,03
12	Миколаївська обл.	0,00	0,00
13	Одеська обл.	47,50	40,00
14	Полтавська обл.	470,23	284,58
15	Рівненська обл.	0,00	0,00
16	Сумська обл.	0,00	0,00
17	Тернопільська обл.	118,53	118,53
18	Харківська обл.	798,77	652,06
19	Херсонська обл.	83,21	83,21
20	Хмельницька обл.	0,00	0,00
21	Черкаська обл.	165,65	131,47
22	Чернівецька обл.	190,18	0,00
23	Чернігівська обл.	97,85	49,65
24	м. Київ та Київська обл.	691,49	587,99
	Разом	10362,25	3378,83

Джерело: складено на основі [3]

один з основних підходів до завдань державного фінансового контролю місцевих бюджетів полягає в тому, щоб виявити фактичний стан справ, зіставити його з цілями, оцінити ситуацію і запропонувати, якщо буде потреба, заходи щодо покращення ситуації.

На нашу думку, такий підхід на практиці повною мірою реалізує широке застосування у контрольній практиці державного фінансового аудиту.

Державний фінансовий аудит місцевих бюджетів – це вид державного фінансового аудиту, спрямований на проведення аналізу та перевірки законності й ефективності формування (складення, розгляд, затвердження) і виконання місцевих бюджетів, правильності ведення бухгалтерського обліку об'єктами аудиту, достовірності їхньої фінансової та бюджетної звітності, функціонування системи внутрішнього контролю та стану внутрішнього аудиту, а також стану використання рухомого і нерухомого майна, коштів, землі, природних ресурсів, що перебувають у комунальній власності територіальних громад сіл, селищ, міст, районів у містах, та об'єктів їхньої спільної власності, що перебувають в управлінні районних і обласних рад [5, с. 108].

Основними завданнями державного фінансового аудиту виконання місцевих бюджетів є такі:

– оцінка стану формування і рівня виконання місцевого бюджету;

– виявлення причин, які негативно впливають на виконання місцевого бюджету;

– окреслення шляхів удосконалення управління бюджетними коштами, державним і комунальним майном, зокрема можливості збільшення обсягів доходів бюджету [6, с. 108].

За останній час проведені державні фінансові аудити місцевих бюджетів свідчать, що місцеві бюджети мають високий ресурсний потенціал та переважно спроможні самостійно забезпечити надання на належному рівні соціальних послуг жителям громад області. Водночас виявлено окремі чинники, що не сприяють максимальному залученню додаткових джерел доходів, ефективному управлінню фінансовими, майновими і земельними ресурсами. До прикладу, Управлінням західного офісу Держаудитслужби України у Тернопільській області проведено державний фінансовий аудит виконання бюджету м. Бережани за період від 01.01.2016 р. до 31.01.2019 р. Аудиторське дослідження засвідчило, що цей бюджет має резерв щорічних додаткових надходжень у сумі 1683,29 тис. грн. та резерв економії бюджетних коштів у сумі 1436,18 тис. грн. Водночас неефективно використано 3665,44 тис. грн. бюджетних коштів і недоотримано 1379,86 тис. грн. доходів бюджетом м. Бережани [7].

За результатами проведеного державного фінансового аудиту надано низку пропозицій для забезпечення максимального наповнення бюджету м. Бережани, підвищення ефективності використання наявних фінансових ресурсів та управління комунальним майном.

Як бачимо, своєчасне проведення державного фінансового аудиту здійснює вагомий вплив на ефективність використання бюджетних коштів. Водночас залишається проблема неврахування або часткового врахування посадовими особами підконтрольних об'єктів пропозицій щодо резервів наповнення бюджетів і ефективності їх використання.

Дієвий контроль на всіх стадіях бюджетного процесу стосовно місцевих бюджетів загалом забезпечує його належне формування і виконання. Особливістю фінансового контролю на місцевому рівні є участь великої кількості суб'єктів. Нині контролюючими повноваженнями у сфері місцевих бюджетів наділені органи як державної влади, так і місцевого самоврядування, а також громадські інститути. Функціонування фінансової системи країни в умовах демократії передбачає необхідність постійного всебічного контролю з боку громадськості за процесами формування та використання суспільних фінансових ресурсів. Оскільки, з одного боку, бюджети формуються в основному за рахунок податків, платниками яких є громадяни, а з іншого боку, населення є споживачем загальносуспільних благ та послуг, що фінансуються за рахунок бюджетів, то громадськість зацікавлена у здійсненні контролю за тим, як використовуються їхні кошти, які акумульовані у бюджеті.

Однак нині є певні проблеми, що перешкоджають представникам громадськості повноцінно реалізовувати надані їм права, до яких можна віднести:

– відсутність нормативно- правої бази, що регламентує права громадян із здійснення бюджетного контролю;

– відсутність досвіду громадян та їх об'єднань щодо здійснення контролю за формуванням та використанням бюджетних коштів;

– обмежена кількість бюджетної інформації, що оприлюднюється у засобах масової інформації.

Як бачимо, на сучасному етапі відсутні достатні передумови для проведення ефективного громадського бюджетного контролю, однак широке залучення громадських делегатів до процесу розгляду, затвердження та виконання місцевих бюджетів створить підґрунтя для ефективного вирішення стратегічних завдань регіону і попередить виникнення соціально-політичних конфліктів.

З огляду на вищезазначене, висока ефективність контролю місцевих бюджетів можлива лише за умови поєднання інспектування, державного фінансового аудиту місцевих бюджетів та громадського контролю. Таке поєднання дає змогу комплексно оцінити стан виконання місцевого бюджету як із погляду дотримання бюджетного процесу на

всіх його стадіях, законності операцій із бюджетними коштами, так і щодо ефективності управління комунальним майном усіма суб'єктами на місцевому рівні.

Висновки з проведеного дослідження. Підвищення результативності державного фінансового контролю місцевих бюджетів сприятиме зростанню показників соціально-економічного розвитку певного регіону, зменшенню масштабів тіньової економіки й економічних злочинів та покращить рівень добробуту населення. З огляду на це, діяльність органів місцевого самоврядування в частині бюджетного управління повинна бути законна, ефективна та максимально прозора і відкрита для громадян країни. Тому у перспективі доцільно проводити дослідження підвищення ролі громадського контролю у бюджетному процесі на місцевому рівні.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Бюджетний кодекс України зі змінами і доповненнями: Закон України від 08.07.2010 № 2456-VI. URL: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2456-17 (дата звернення 01.10.2019).

2. Доходи і видатки місцевих бюджетів: коротко про головне. *Ціна держави*. 2019. URL: http://cost.ua (дата звернення 15.10.2019).

3. Звіт про результати роботи Державної аудиторської служби України, її міжрегіональних територіальних органів за 2018 рік. URL: http://www.dkrs.gov.ua/kru/uk/publish/article/139470 (дата звернення 16.10.2019).

4. Гупаловська М.Б. Практика і проблематика фінансового контролю за виконанням місцевих бюджетів. *Світ Фінансів*. 2014. № 4. С. 82–87

5. Про затвердження Порядку проведення Державною аудиторською службою, її міжрегіональними територіальними органами державного фінансового аудиту місцевих бюджетів: Постанова Кабінету Міністрів України від 04. 07. 2018 р. № 578. URL: https://zakon.rada.gov.ua (дата звернення 16.10.2019).

6. Данчевська І.Р. Перспективи розвитку державного фінансового аудиту виконання місцевих бюджетів. *Інтелект XXI*. 2017. № 5. С. 107–110.

7. Звіт за результатами державного фінансового аудиту виконання бюджету міста Бережани за період з 01.01.2016 по 31.01.2019. URL: http://dkrs.kmu.gov.ua/kru/doccatalog/document?id=148980 (дата звернення 18.10.2019).

REFERENCES:

1. The Verkhovna Rada of Ukraine (2010) Byudzhetnyy kodeks Ukrayiny : Zakon vid 08.07.2010 № 2456-VI iz zminamy ta dopovnennyamy [Budget Code of Ukraine : Law of 24.07.2010 № 2456-VI with amendments and additions]. Available at: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2456-17 (accessed 01 October 2019).

2. Tsina derzhavy (2019) *Dokhody i vydatky miscevykh bjudzhetiv: korotko pro gholovne* [Local budget revenues and expenditures: briefly the main thing]. Available at: http://cost.ua (accessed 15 October 2019).

3. Derzhavna audytorska sluzhba Ukrainy (2019) *Zvit pro rezuljtaty roboty Derzhavnoji audytorsjkoji sluzhby Ukrajiny, jiji mizhreghionaljnykh terytorialjnykh orghaniv za 2018 rik* [Report on the results of the work of the State Audit Service of Ukraine, its interregional territorial bodies for 2018], Kyiv. Available at: http://www.dkrs.gov.ua/kru/uk/publish/article/139470 (accessed 16 October 2019).

4. Hupalovska, M.B. (2014) Praktyka i problematyka finansovogho kontrolju za vykonannjam miscevykh bjudzhetiv [Practice and problems of financial control over the implementation of local budgets]. *Svit Finansiv*, vol. 4, pp. 82–87.

5. Cabinet of Ministers of Ukraine (2018) Pro zatverdzhennja Porjadku provedennja Derzhavnoju audytorsjkoju sluzhboju, jiji mizhreghionaljnymy terytorialjnymy orghanamy derzhavnogho finansovogho audytu miscevykh bjudzhetiv: Postanova Kabinetu Ministriv Ukrajiny vid 04.07.2018 r. № 578 [On Approval of the Procedure of Conducting the State Budget Audit of Local Budgets by the State Audit Service, its Interregional Territorial Bodies]. Available at: http://zakon.rada.gov.ua (accessed 16 October 2019).

6. Danchevska, I.R. (2017) Perspektyvy rozvytku derzhavnogho finansovogho audytu vykonannja miscevykh bjudzhetiv [Prospects for development of the state financial audit of the implementation of local budgets]. *Intelekt XXI*, vol. 5, pp. 107–110.

7. Derzhavna audytorska sluzhba Ukrainy (2019) *Zvit za rezuljtatamy derzhavnogho finansovogho audytu vykonannja bjudzhetu mista Berezhany za period z 01.01.2016 po 31.01.2019* [Report on the results of the state financial audit of the implementation of the budget of the city of Berezhany for the period from 01.01.2016 to 31.01.2019]. Available at: http://dkrs.kmu.gov.ua/kru/doccatalog/document?id=148980 (accessed 18 October 2019).

Myroslava Hupalovska
Candidate of Economic Sciences,
Senior Lecturer at Department of Finances named after S.I. Iurii
Ternopil National Economic University

PROSPECTS OF STATE FINANCIAL CONTROL OF LOCAL BUDGETS

The actuality of the problem. The financial component of government activity has always determinant importance in legal and economic processes. Financial resources needed to support the interests of local communities are created and implemented in local budgets. Local budgets appear a key element that creates favorable conditions for development of the regions of the country and for solving social and economic problems of the population of Ukraine. By volume of financial resources, local budgets have become increasingly important in recent years. Under such conditions, the issues of local budget funds management, the important instrument of which is financial control at every stage of the budget process, obtain particular importance and actuality.

Results. Management of budgetary funds is intended to provide their efficient formation and proper use. Control plays a key role in this process.

Control over the formation and execution of local budgets is a complex and multi-stage process as it covers all stages of the budget process. Among all stages of the budget process, whether or not the stage of budget execution requires the most of the state control . It is at this stage of the budget process that the practical implementation of financial plans and decisions is made. The level of economic and social security for financial stability of individual territories depends on the level of budget execution.

For domestic practice a durable tendency for growth of local budgets, which is associated with increased demand for public goods and services and the need to increase the cost of providing them is typical. In 2018, local budgets received UAH 562.4 billion, and expenditures from local budgets amounted to UAH 486.0 billion. In order to improve the management of local budget resources at the places, optimization of local budget expenditures and strengthening of their revenue part, and within the framework of strengthening the control over implementation of local budgets during 2018, the State Audit Office conducted 82 control measures on implementation of local budgets of different levels, which witnessed the presence of a number of problems and shortcomings in management of public resources, numerous cases of illegal and inefficient spending of budget funds, as well as the existence of significant reserves for filling up the revenue base of local budgets.

Thanks to the measures taken, almost UAH 37.5 million was returned to local budgets, over UAH 47.7 million of additional revenues to local budgets was returned, as well as almost UAH 5.8 million of revenues was returned to the special fund of budgetary institutions and organizations financed from local budgets.

Along with inspection of wide application, such form of control over local budgets acquires the state financial audit which not only fixes problems but also is able to investigate the nature and causes of deviations found, to offer recommendations for their elimination.

State financial audits of local budgets show that local budgets have a high resource potential and are mostly able to independently provide social services to residents of the region. At the same time, some factors have been identified that do not contribute to the maximum attraction of additional sources of income, effective management of financial, property and land resources.

Public control over the formation and implementation of local budgets should become an integral part of local self-government and a major factor in the social and economic development of the territories.

Conclusions. Increasing the effectiveness of the state financial control of local budgets will help to increase social and economic development of a particular region and improve the level of well-being of the population. Accordingly, in the future, it is advisable to conduct research on increasing the role of public control in the budget process at the local level.

ЕФЕКТИВНІСТЬ УПРАВЛІННЯ МИТНИМИ РИЗИКАМИ У КРАЇНАХ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ ТА УКРАЇНІ

THE EFFECTIVENESS OF CUSTOMS RISK MANAGEMENT IN THE COUNTRIES OF THE EUROPEAN UNION AND UKRAINE

УДК 339.54

https://doi.org/10.32843/infrastruct36-59

Гуцул І.А.
к.е.н., доцент,
доцент кафедри податків
та фіскальної політики
Тернопільський національний
економічний університет

У статті обґрунтовано актуальні аспекти митної політики в контексті функціонування системи управління митними ризиками. Акцентовано увагу на митному контролі та механізмах протидії митним ризикам у країнах Європейського Союзу. Констатовано, що значна частина інформації та виявлених ризиків аналізується після закінчення митного оформлення товарів під час здійснення митного пост-аудиту. Виявлено, що митні органи країн Європейського Союзу використовують сучасні інформаційні технології в процесі управління митними ризиками та забезпечують розвиток партнерських відносин між митними органами та суб'єктами зовнішньоекономічної діяльності. Аргументовано, що для підвищення ефективності управління ризиками та спрощення митного оформлення ДМС України необхідно запровадити повноцінне функціонування принципу Єдиного вікна, здійснювати підтримку в актуальному стані автоматизованої системи аналізу та управління ризиками, посилювати роль структурних підрозділів митних органів у процесах управління ризиками.

Ключові слова: *митна політика, митний ризик, митний контроль, митні органи, зовнішньоекономічна діяльність, Європейський Союз.*

В статье обоснованы актуальные аспекты таможенной политики в контексте функционирования системы управления таможенными рисками. Акцентировано внимание на таможенном контроле и механизмах противодействия таможенным рискам в странах Европейского Союза. Констатировано, что значительная часть информации и выявленных рисков анализируется после окончания таможенного оформления товаров при осуществлении таможенного пост-аудита. Выявлено, что таможенные органы стран Европейского Союза используют современные информационные технологии в процессе управления таможенными рисками и обеспечивают развитие партнерских отношений между таможенными органами и субъектами внешнеэкономической деятельности. Аргументировано, что для повышения эффективности управления рисками и упрощения таможенного оформления ГТС Украины необходимо внедрить полноценное функционирование принципа Единого окна, осуществлять поддержку в актуальном состоянии автоматизированной системы анализа и управления рисками, усиливать роль структурных подразделений таможенных органов в процессах управления рисками.

Ключевые слова: *таможенная политика, таможенный риск, таможенный контроль, таможенные органы, внешнеэкономическая деятельность, Европейский союз.*

The actual aspects of customs policy in the context of the functioning of the customs risk management system are substantiated. The focus is on customs controls and mechanisms for counteracting customs risks in the European Union. It is stated, that a considerable part of the information and the identified risks are analyzed after the customs clearance of goods during the customs post-audit. In Ukrainian practice, it is important to make full use of the Customs Post-Audit toolkit in the near term. It is revealed that the customs authorities of the European Union countries use modern information technologies in the process of customs risk management and ensure the development of partnerships between customs authorities and subjects of foreign economic activity. It is argued that in order to increase the efficiency of risk management and simplify the customs clearance of the LCA of Ukraine, it is necessary to introduce the full functioning of the Single Window principle. At the same time, it is important to update the automated risk analysis and management system and to strengthen the role of customs authorities in risk management processes. At the same time, with the introduction of the Institute of Authorized Economic Operator, the work of customs authorities in Ukraine will become more transparent and efficient. It is established that one of the effective international customs models of public-private partnership, aimed at ensuring the balance of the maximum possible level of security of the whole supply chain of goods and promoting the subjects of foreign economic activity in international trade, is the model of the authorized economic operator. The interaction of customs authorities with other state bodies and services should play a significant role in the quality and effective control at the Ukrainian border. The need to improve the risk management system is due to the fact that it is a fairly new customs control tool and, if it is improved, it can increase the efficiency of the customs authorities, ensure customs, economic and social security. This will provide an opportunity to increase revenues to the State budget by increasing the level of detection of violations of customs legislation.

Key words: *customs policy, customs risk, customs control, customs authorities, foreign trade, European Union.*

Постановка проблеми. Стратегічно пріоритетним завданням, яке сьогодні постало перед Україною, є формування ефективної системи управління ризиками в митній сфері. Це обумовлюється нагальною потребою вдосконалення та гармонізації української нормативно-правової бази у сфері митної справи з міжнародними митними стандартами; використанням інноваційних підходів у митній політиці; забезпеченням ефективної системи управління ризиками в контексті здійснення митного контролю; налагодження партнерських відносин суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності з Державною митною службою України; необхідністю імплементації світового досвіду щодо управління ризиками в митній справі тощо. Сучасний інструментарій митного контролю має націлюватись на посилення зовнішньоекономічної безпеки держави та створення сприятливих умов для руху товарів через державний кордон шляхом спрощення митних формальностей та прискорення митних процедур.

Євроінтеграційні процеси в Україні обумовлюють необхідність перебудови вітчизняної митної справи щодо спрощення та гармонізації митних процедур. Однією з передумов такої трансформації є оптимізація митного контролю на основі

застосування ефективної системи управління ризиками, що сприятиме активізації зовнішньої торгівлі та вплине на покращення бізнес-клімату в Україні.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемам ідентифікації організації та управління ризиками в митній сфері присвячена значна кількість наукових праць учених та фахівців, таких як І. Бережнюк, А. Брендак, А. Войцешук, О. Десятнюк, О. Комаров, А. Крисоватий, Ю. Медвідь, Н. Мережко, П. Пашко, П. Пісной, Т. Савунова, С. Терещенко, В. Фабіянська.

Водночас дослідження митного ризику має бути доповнене таким компонентом, як величина фінансових втрат, оскільки під час аналізування ситуації та ідентифікації її як ризикової посадові особи митних органів беруть до уваги не тільки ймовірність її настання, але й потенційний економічний або інший збиток, який можливий в разі її виникнення. Отже, дослідження ефективності управління митними ризиками має враховувати означений контекст, а також динамізм змін державної митної політики та сучасні аспекти формування зовнішньоекономічних відносин.

Постановка завдання. Метою статті є обґрунтування впливу чинників на ефективність управління митними ризиками в Україні та деяких країнах Європейського Союзу.

Виклад основного матеріалу дослідження. Сучасні інструменти митного контролю мають бути орієнтовані не лише на посилення зовнішньоекономічної безпеки держави, але й на створення сприятливих умов для руху товарів через державний кордон шляхом спрощення та прискорення митних процедур. Саме тому в провідних європейських країнах на зміну загальному митному контролю приходить система управління ризиками, яка спрямована на виявлення порушень митного законодавства.

Євроінтеграційні прагнення України зумовлюють необхідність трансформації митної справи відповідно до європейський стандартів, тому вважаємо за необхідне розглянути досвід управління митними ризиками в деяких країнах Європейського Союзу (ЄС).

Ефективне управління митними ризиками є критично важливим для досягнення таких цілей, як забезпечення безперервності ланцюга поставки під час міжнародного переміщення товарів і захисту безпеки ЄС та його резидентів; захисту фінансових та економічних інтересів ЄС та його країн-членів; спрощення й прискорення митних формальностей для представників законослухняного бізнесу [1, с. 58].

Основним документом, який регулює процеси управління ризиками та забезпечує безпеку кордонів ЄС, є Митний кодекс ЄС.

Під ризиком в ЄС розуміють ймовірність виникнення подій, що пов'язані з переміщенням вантажів на територію та з території Союзу. Управління ризиками означає систематичну ідентифікаційну роботу з виявлення ризику та вжиття заходів щодо їх мінімізації. Під управлінням розуміють такі дії, як збирання інформації, аналізування та оцінювання ризику, а також регулярний контроль, огляд процесів та результатів [2].

Основним напрямом управління митними ризиками в ЄС є управління ризиками ланцюга поставок, що включає попередній аналіз інформації, яку надають суб'єкти ЗЕД до відправлення чи прибуття товарів; виявлення та контроль за переміщеннями товарів із високим рівнем ризику; спрощення умов міжнародної торгівлі шляхом розвитку інституту уповноваженого економічного оператора [3].

В основі розвитку системи управління ризиками лежать аналіз показників діяльності суб'єктів ЗЕД та визначення критеріїв, необхідних для виявлення й оцінювання рівня ризику. При цьому загальні критерії аналізу ризиків зосереджені на учасниках ланцюга поставки товарів, критеріях, спрямованих на виявлення ризикових та підозрілих операцій. Завдяки такому підходу митні органи країн ЄС концентрують свою увагу на ризиках з високим рівнем настання [4, с. 55].

Процес управління ризиками в державах – членах ЄС базується на чотирьох елементах, якими є накопичення та оброблення інформації (формування інформаційних баз даних); виявлення та аналізування ризиків; розроблення та вжиття практичних заходів з управління ризиками (з урахуванням ймовірності виникнення ризиків та можливих наслідків, аналізу вжиття можливих заходів щодо запобігання ризикам та їх мінімізації); узагальнення результатів.

Варто акцентувати увагу на тому, що основна роль в організації діяльності посадових осіб митних органів країн – членів ЄС з мінімізації ризиків відводиться аналітичній роботі. На основі дослідження практики митного контролю визначаються область ризику (окремі згруповані об'єкти аналізу, з якими пов'язана ймовірність вчинення правопорушення); індикатори (певні критерії, на основі яких визначається об'єкт підвищеного митного контролю); профіль ризику (формалізована сукупність даних про об'єкт ризику, що передбачає вказівки про вжиття необхідних заходів реагування у разі відхилення від індикаторів ризику).

Аналізування та оцінювання ризиків здійснюються на основі визначення об'єктів аналізу ризиків та їх індикаторів, що свідчить про необхідність вжиття заходів із відвернення та мінімізації ризиків, а також оцінювання можливого збитку в разі виникнення ризику.

Механізми мінімізації ризиків під час митного контролю передбачають використання різних джерел інформації для виявлення ризиків і заходів щодо їх мінімізації; вжиття заходів з мінімізації

ризиків відповідно до профіля, а також самостійно посадовою особою митного органу, якщо це можливо; використання інформаційно-технічних та програмних засобів під час митного контролю, що допомагає реалізувати систему управління ризиками; використання системи зворотного зв'язку (контроль та організація звітності).

Ідентифікація ризиків ґрунтується на практичному використанні та аналізуванні інформації, наявної в митних органах, до основних джерел якої належать бази даних електронних копій документів, а також міждержавного та міжвідомчого інформаційного обміну, наприклад з OLAF та митними службами іноземних держав; спеціалізовані бази даних; інформація про порушення митних правил, а також отримана за результатами оперативної діяльності та службових перевірок; інформація, отримана від громадян, суб'єктів ЗЕД, ЗМІ тощо [5, с. 176].

Слід зазначити, що значна частина інформації та виявлених ризиків аналізується після закінчення митного оформлення товарів під час здійснення митного пост-аудиту.

Так, у Франції під час перетину митного кордону перевірці підлягають приблизно 5% вантажів, а решта контролюється шляхом проведення митного пост-аудиту протягом визначених термінів. Митний пост-аудит здійснюється за такими двома напрямами:

− формальний, що полягає у вибірковій перевірці відповідності номенклатури, вартості та країни походження товарів поданим документам;

− фундаментальний, що полягає у суцільній перевірці достовірності та повноти інформації, поданої в документах.

Також зазначимо, що між країнами – членами ЄС здійснюється широкий обмін інформацією, а також функціонують бази даних, до яких вони мають доступ. Більше детально систему управління ризиками в ЄС розглянемо на прикладі деяких країн-учасниць.

Загальні підходи до створення системи управління ризиками в Республіці Польща є досить подібними до тих, які застосовуються українськими митними органами. Основна різниця полягає в тому, що профілі ризиків польською митницею розробляються переважно на регіональному рівні. Водночас на центральному рівні формується центральний реєстр ризиків.

Митний контроль італійською митною службою здійснюється на основі автоматизованої системи управління ризиками. Система управління ризиками включає такі блоки, як методологія аналізу та управління ризиками; організація управління ризиками; технічна реалізація системи аналізу та управління ризиками.

Системою використовуються такі три типи «коридорів»:

− зелений (товар випускається у вільний обіг без додаткових процедур одразу після сплати всіх митних платежів);

− жовтий (здійснюється документальний контроль, а за його результатами вирішується необхідність митного огляду товарів);

− червоний (проводяться документальний контроль та митний огляд (частковий або повний)) [6].

У податковій та митній службі Великобританії функціонують Центри попереднього аналізу та автоматизованої системи визначення рівня ризику. Такі центри мають спільну базу даних із правоохоронними та контролюючими органами країни. У центрах працюють посадові особи, які забезпечують контроль за допомогою автоматизованої системи визначення рівня ризику та фактичний контроль вантажів.

Система управління ризиками у Великобританії складається з таких трьох елементів:

− застосування автоматизованої системи визначення рівня ризику;

− використання інформації, наданої правоохоронними підрозділами митної служби;

− застосування навичок та інтуїції посадової особи, що здійснює оформлення.

Митний пост-аудит у Великобританії проводиться вибірково до окремих суб'єктів ЗЕД та митних брокерів, які несуть найбільший ризик. Посадові особи митних органів мають право самостійно визначати обсяги та терміни перевірки.

З огляду на потоки вантажів, які переміщуються через митний кордон Нідерландів, перевірка всіх вантажів є неможливою, тому митний контроль реалізується повністю на використані системи управління ризиками. Задля визначення напрямів та обсягів контролю, які мають здійснюватися митними органами, в Нідерландах щороку приймають правоохоронний план, відповідно до якого здійснюється управління ризиками [7].

Функцію управління ризиками покладено на регіональні управління, тобто Центри митного контролю. Визначені Центром форми контролю виконуються мобільними групами фізичного контролю. Такі групи оснащені всіма необхідними технічними засобами, включаючи рентгенівські сканери.

Аналіз ризиків здійснюється на основі попереднього інформування. Всі суб'єкти, які хочуть імпортувати чи експортувати товари, зобов'язані надати митним органам попередню інформацію. При цьому для різних видів перевезень встановлюються різні часові норми для подачі попередніх декларацій.

Завдяки цьому в момент прибуття товарів до митного органу ним уже визначено обсяг та форми митного контролю. У разі відсутності зауважень чи виявлених ризиків товар одразу випускається у вільному обсязі.

Управління ризиками здійснюється завдяки автоматизованій системі управління ризиками на основі внесених профілів ризику, які поділяються на фіскальні та нефіскальні.

Митний аудит в Ірландії здійснюється у таких формах неаудиторського втручання:

− профільні інтерв'ю (опитування платників податків);

− направлення запитів до інших органів, установ та організацій для встановлення автентичності документів;

− фактичний контроль за реєстраторами розрахункових операцій;

− галузеві огляди;

− отримання та дослідження інформації з інших державних і комерційних організацій;

− відвідування інтернет-сайтів платників податків [8, с. 14].

Однією з ефективних міжнародних митних моделей державно-приватного партнерства, яка спрямована на забезпечення балансу максимально можливого рівня безпеки всього ланцюга поставок товарів та сприяння суб'єктам зовнішньоекономічної діяльності в міжнародній торгівлі, є концепція уповноваженого економічного оператора (УЕО).

Серед країн ЄС надання статусу УЕО здійснюється пропорційно до економічного розвитку держави. У Німеччині видається близько 25% від усіх наданих сертифікатів у ЄС, у Нідерландах – 15%, у Швеції – 10%, у Франції – 9%, в Італії – 8%, у Великобританії – 7% [8, с. 15]. Статус УЕО надається підприємству лише після проведення митними органами ретельної перевірки його діяльності, основною метою якої є виявлення можливих порушень під час здійснення зовнішньоекономічних операцій.

В українському законодавстві відповідні положення концепції УЕО знайшли своє відображення в Митному кодексі України. Сьогодні в практиці державної митної справи відсутні господарюючі суб'єкти, що отримали статус уповноваженого економічного оператора. Така ситуація перш за все продиктована національними реаліями (так званою прозорістю ведення бізнесу з боку національних експортерів/імпортерів, що ніяк не вийдуть з «тіні», а також прискіпливою увагою з боку посадових осіб контролюючих органів), в яких діють платники податків, що здійснюють зовнішньоекономічну діяльність [9, с. 218].

Водночас задля підвищення ефективності роботи митниць з виявлення, мінімізації та управління ризиками Кабінетом Міністрів України було затверджено Стратегію розвитку системи управління ризиками у сфері митного контролю на період до 2022 року [10]. Цей документ розроблявся з урахуванням найкращого міжнародного досвіду, законодавства ЄС та експертів проєкту «Twinning» щодо підтримки ДФС у розвитку системи інтегрованого управління кордонами в митній сфері.

Відповідно до Стратегії основну увагу в процесі розвитку системи управління ризиками буде приділено законодавчому забезпеченню, ІТ-забезпеченню, взаємодії з органами державного контролю, організаційній структурі та ресурсному забезпеченню.

Задля підвищення ефективності управління ризиками виникає потреба здійснення певних інституційних змін. Так, за прикладом європейських країн необхідно утворити в структурі ДМС окремі підрозділи щодо управління ризиками, розроблення й супроводження автоматизованих систем управління ризиками, а також окремих підрозділів, які б здійснювали митний пост-аудит. На регіональному рівні необхідно створити таргетинг-центри за аналогом тих, що нині ефективно функціонують у ЄС та США.

У Стратегічного плані розвитку ВМО на 2016–2019 роки зазначено, що робота митних органів має ґрунтуватись на використанні сучасних інформаційних технологій. Митні органи мають використовувати автоматизовані системи митного оформлення, управління ризиками, проведення перевірок, а в подальшому – видачі дозволів [11]. Відповідно до цього плану ДМС України планує перейти на стовідсоткове електронне декларування до кінця 2019 року.

Також для підвищення ефективності управління ризиками та спрощення митного оформлення ДМС України необхідно запровадити повноцінне функціонування принципу Єдиного вікна. Запровадження системи Єдиного вікна на основі використання сучасних інформаційних технологій дасть змогу побудувати швидкі, ефективні та прозорі ризикоорієнтовані процедури взаємодії між суб'єктами ЗЕД та митними органами, з одного боку, та контролюючими органами, з іншого боку.

Перевагою використання принципу Єдиного вікна є те, що митниці та контролюючі органи об'єднані в єдиний електронний інтерфейс, а суб'єкту ЗЕД не потрібно прибувати до контролюючих органів чи до митниці для подання документів для здійснення контролю [12].

Запровадження системи Єдиного вікна повною мірою дасть змогу суттєво скоротити час та витрати бізнесу на здійснення митних процедур і державного контролю за рахунок впровадження ризикоорієнтованого підходу до вибору об'єктів контролю, використання сучасних інформаційних технологій та зменшення корупційних ризиків.

Вагому роль у мінімізації ризиків відіграє митний пост-аудит, однак проведення саме митного пост-аудиту є новим явищем для української митної справи, тому виникає проблема наявності

необхідних знань та навичок для проведення такого виду перевірок уповноваженими на це посадовими особами. В контексті цього важливо найближчою перспективою розробити спеціалізовані навчальні програми та забезпечити впровадження програмного забезпечення для оцінювання ризиків та відбору операцій для проведення перевірок. Особи, які будуть проводити пост-аудит, повинні забезпечуватися доступом до всієї наявної інформації, яка може бути використана під час здійснення перевірки.

Основні перспективні напрями, які дадуть змогу значно мінімізувати ризики, систематизовані на рис. 1.

Водночас необхідно забезпечити високий рівень кваліфікації працівників митних органів в контексті функціонування реорганізованої Державної митної служби України. Необхідно постійно проводити навчання персоналу як на центральному, так і на регіональному рівнях і відокремлених структурних підрозділах ДМС України задля забезпечення всіх працівників сучасними знаннями та навичками, які необхідні для якісного виконання посадових обов'язків шляхом впровадження сучасних методів та стандартів навчання з урахуванням передового досвіду розвинених країн світу.

Отже, моніторинг європейської практики управління митними ризиками показав, що митні органи країн ЄС використовують сучасні інформаційні технології в процесі управління митними ризиками, забезпечують розвиток партнерських відносин між митними органами та суб'єктами ЗЕД (значно полегшує та скорочує процес митного оформлення), застосовують спрощення процедур оформлення до добросовісних учасників міжнародної торгівлі, сприяють збільшенню товаропотоків та надходжень до бюджету. Варто відзначити, що подальший розвиток митних органів України неможливий без урахування міжнародного досвіду. Проте впровадження закордонних підходів до управління ризиками в митну систему неможливе без їх адаптації та підготовки відповідної законодавчої бази.

Висновки з проведеного дослідження. Отже, слід систематизувати перспективні напрями підвищення ефективності управління митними ризиками в Україні на теренах світової митної практики.

1) Організаційне супроводження процесів управління ризиками, яке полягає, зокрема, в подальшій підтримці в актуальному стані реєстру ризиків, інструментів з управління ризиками, прийнятті внутрішніх розпорядчих документів ДМС

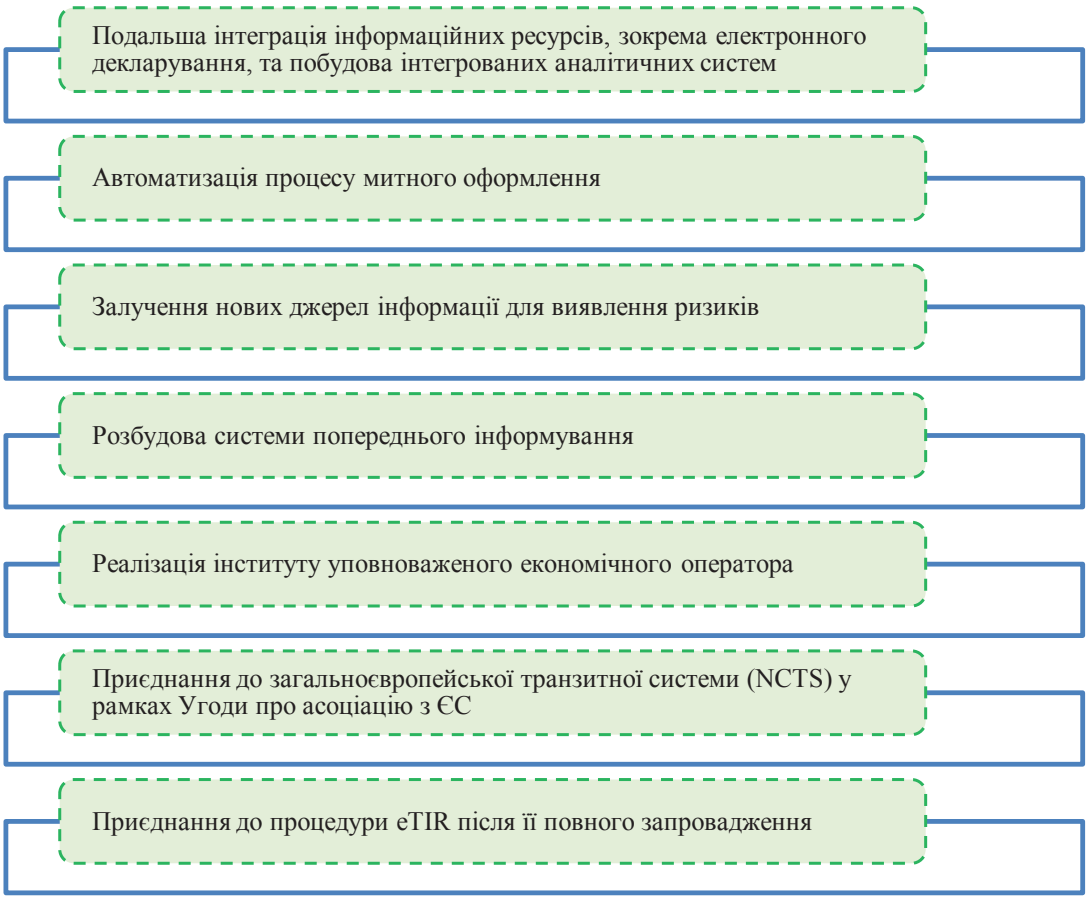

Рис. 1. Орієнтири підвищення ефективності управління ризиками в митній сфері

Джерело: побудовано на основі [10; 12; 13]

України щодо управління митними ризиками для організації єдиного підходу до застосування тих чи інших інструментів, програмних продуктів тощо.

2) Підтримка в актуальному стані автоматизованої системи аналізу та управління ризиками (АСАУР) шляхом наповнення її новими профілями ризику, актуалізації діючих профілів ризику, вдосконалення автоматизованих алгоритмів аналізу та оцінювання ризиків, зокрема, для врахування наявності у суб'єкта господарювання статусу уповноваженого економічного оператора.

3) Посилення ролі структурних підрозділів ДМС України у процесах управління ризиками, зокрема, шляхом регіонального профілювання ризиків.

4) Надання структурному підрозділу з управління митними ризиками ДМС повноважень щодо ініціювання в межах компетенції вжиття необхідних заходів іншими структурними підрозділами, територіальними органами, мобільними групами тощо.

5) Розширення джерел інформації для аналізування та оцінювання ризиків, зокрема, для автоматизованого аналізування та оцінювання ризиків (зокрема, за рахунок використання під час оцінювання ризиків даних, отриманих від контролюючих органів у рамках реалізації концепції Єдиного вікна даних податкового блоку, інформації про наявність у суб'єкта господарювання статусу уповноваженого економічного оператора).

6) Перенесення акцентів здійснення контролю митних ризиків, зокрема митної вартості, на етап після завершення митного оформлення.

7) Використання додаткових механізмів верифікації результатів митного контролю, зокрема шляхом застосування засобів фіксації виконання митних формальностей, визначених за результатами застосування системи управління ризиками (зокрема, засобів фото-, відеофіксації під час проведення оглядів (переоглядів) товарів, транспортних засобів).

8) Розгляд питання щодо розроблення системи управління ризиками не тільки за вантажними, але й за пасажирськими переміщеннями. Для роботи у цьому напрямі важливо налагодити дієву взаємодію з прикордонними органами як на центральному рівні, так і на рівні окремих пунктів пропуску. За таких умов доцільним є розгляд питання розроблення спільних інструментів та/або заходів з управління ризиками з іншими контролюючими органами в пунктах пропуску.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Брендак А. Стратегічні напрями розвитку системи управління митними ризиками в контексті євроінтеграції України. *Державне управління: теорія та практика*. 2017. № 2. С. 57–65.

2. Регламент Ради (ЄЕС) № 2913/92, що засновує Митний кодекс співтовариства (OJL 302, 19 жовтня 1992 року). URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/994_742 (дата звернення: 01.10.2019).

3. Communication From The Commission To The European Parliament, The Council and The European Economic And Social Committee. URL: http://eur-lex.europa.eu/resource.html?uri=cellar:602f44b6-ec53-11e6-ad7c-01aa75ed71a1.0015.02/DOC_1&format=PDF (дата звернення: 25.09.2019).

4. Медвідь Ю. Управління ризиками та аналіз діяльності суб'єктів ЗЕД митними органами країн ЄС. *Економічні науки*. 2015. Вип. 28. С. 53–59.

5. Комаров О. Світова та європейська практика з реалізації механізмів управління кордонами та адміністрування ризиків у митній галузі в контексті гарантування державної безпеки. *Вісник Академії митної служби України. Серія: Державне управління*. 2013. № 2. С. 170–178.

6. Customs blueprints: pathways to better Customs. European Commission. Taxation and Customs Union. URL: https://ec.europa.eu/taxation_customs/eu-training/customs-blueprints-pathways-better-customs_en (дата звернення: 09.09.2019).

7. Фабіянська В., Блоха А. Український митний пост-аудит, наближення до європейських норм та стандартів. *Ефективна економіка*. 2015. № 4. URL: http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=3988 (дата звернення: 01.10.2019).

8. Мережко Н., Караваєв Т., Калуга Н. Подолання бар'єрів у міжнародній торгівлі через спрощення митних процедур. *Зовнішня торгівля: економіка, фінанси, право*. 2018. № 3. С. 5–20.

9. Федотов О. Єдине вікно – локальне рішення. *Молодий вчений*. 2016. № 2. С. 217–220.

10. Про розвиток системи управління ризиками у сфері митного контролю на період до 2022 року : Розпорядження Кабінету Міністрів України від 27 грудня 2017 року № 978-р. URL: https://www.kmu.gov.ua/ua/npas/pro-rozvitok-sistemi-upravlinnya-rizikami-u-sferi-mitnogo-kontrolyu-na-period-do-2022-roku (дата звернення: 01.10.2019).

11. WCO Strategic Plan for the years 2016/2017 to 2018/2019. URL: http://www.wcoomd.org/-/media/wco/public/global/pdf/about-us/administrative-documents/strategic-plan-part-i-members-and-public.pdf?db=web (дата звернення: 04.10.2019).

12. Про затвердження Положення про Єдину автоматизовану інформаційну систему Державної митної служби України : Наказ Державної митної служби України від 4 листопада 2010 року № 1341. URL: http://sfs.gov.ua/baneryi/mitne-oformlennya/subektam-zed/elektronna-mitnitsya/62603.html (дата звернення: 10.10.2019).

13. Сергійчик В. Актуальні питання запровадження інституту уповноваженого економічного оператора: закордонний досвід. *Юридичний вісник*. 2013. № 2. С. 166–172.

REFERENCES:

1. Brendak A. (2017) Stratehichni napriamy rozvytku systemy upravlinnia mytnymy ryzykamy v konteksti yevrointehratsii Ukrainy [Strategic directions of development of the customs risk management system in the context of Ukraine's European integration]. Public administration: theory and practice, no. 2, pp. 57–6. (in Ukrainian).

2. Rehlament Rady (IeES) № 2913/92, shcho zasnovuie Mytnyi kodeks spivtovarystva (OJL 302, 19.10.1992, p. 1). Available at: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/994_742 (accessed: 01 October 2019).

3. Communication From The Commission To The European Parliament, The Council and The European Economic And Social Committee. Available at: http://eur-lex.europa.eu/resource.html?uri=cellar:602f44b6-ec53-11e6-ad7c-01aa75ed71a1.0015.02/DOC_1&format=PDF (accessed: 25 September 2019).

4. Medvid Yu. (2015) Upravlinnia ryzykamy ta analiz diialnosti subiektiv ZED mytnymy orhanamy krain YS [Risk management and analysis of the activities of the FEA subjects by the customs authorities of the EU countries]. Economic sciences, no. 28, pp. 53–59.

5. Komarov O. (2013) Svitova ta yevropeiska praktyka z realizatsii mekhanizmiv upravlinnia kordonamy ta administruvannia ryzykiv u mytnii haluzi v konteksti harantuvannia derzhavnoi bezpeky [The World and European practice on the implementation of border management mechanisms and risk management in the customs sector in the context of ensuring national security]. Bulletin of the Academy of Customs Service of Ukraine. Ser.: Public Administration, no. 2, pp. 170–178.

6. Customs blueprints: pathways to better Customs. European Commission. Taxation and Customs Union. Available at: https://ec.europa.eu/taxation_customs/eu-training/customs-blueprints-pathways-better-customs_en (accessed: 09 September 2019).

7. Fabiianska V., Blokha A. (2015) Ukrainskyi mytnyi post-audyt, nablyzhennia do yevropeiskykh norm ta standartiv [Ukrainian customs post-audit, approximation to European norms and standards]. Available at: http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=3988 (accessed: 01 October 2019).

8. Merezhko N., Karavaiev T., Kaluha N. (2018) Podolannia barieriv u mizhnarodnii torhivli cherez sproshchennia mytnykh protsedur [Overcoming barriers in international trade through simplification of customs procedures]. Foreign Trade: Economics, Finance, Law, no. 3, pp. 5–20.

9. Fedotov O. (2016) Yedyne vikno – lokalne rishennia [A single window is a local solution]. Young scientist, no. 2, pp. 217–220.

10. Pro rozvytok systemy upravlinnia ryzykamy u sferi mytnoho kontroliu na period do 2022 roku [On the Development of the Risk Management System in the Field of Customs Control for the Period up to 2022] : Rozporiadzhennia Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 27.12.2017 № 978-r. Available at: https://www.kmu.gov.ua/ua/npas/pro-rozvitok-sistemi-upravlinnya-rizikami-u-sferi-mitnogo-kontrolyu-na-period-do-2022-roku (accessed: 01 October 2019).

11. WCO Strategic Plan for the years 2016/2017 to 2018/2019. Available at: http://www.wcoomd.org/-/media/wco/public/global/pdf/aboutus/administrative-documents/strategic-plan-part-i-members-and-public.pdf?db=web (accessed: 04 October 2019).

12. Pro zatverdzhennia Polozhennia pro Yedynu avtomatyzovanu informatsiinu systemu Derzhavnoi mytnoi sluzhby Ukrainy [On approval of the Regulation on the Unified Automated Information System of the State Customs Service of Ukraine] : Nakaz Derzhavnoi mytnoi sluzhby Ukrainy vid 04.11.10 № 1341. Available at: http://sfs.gov.ua/baneryi/mitne-oformlennya/subektam-zed/elektronna-mitnitsya/62603.html (accessed: 10 October 2019).

13. Serhiichyk V. (2013) Aktualni pytannia zaprovadzhennia instytutu upovnovazhenoho ekonomichnoho operatora: zakordonnyi dosvid [Topical issues of introduction of the institute of the authorized economic operator: foreign experience]. Legal Bulletin, no. 2, pp. 166–172.

Hutsul Inna
Candidate of Economic Sciences, Associate Professor,
Senior Lecturer at Department of Taxes and Fiscal Policy
Ternopil National Economic University

THE EFFECTIVENESS OF CUSTOMS RISK MANAGEMENT IN THE COUNTRIES OF THE EUROPEAN UNION AND UKRAINE

The purpose of the article. Research on topical aspects of customs control and customs risk management in Ukraine and the European Union. The need to improve the risk management system is due to the fact that it is a fairly new customs control tool and, if it is improved, it can increase the efficiency of the customs authorities, ensure customs, economic and social security. This will provide an opportunity to increase revenues to the State budget by increasing the level of detection of violations of customs legislation and will enhance the fiscal security of Ukraine.

Methodology. In order to study this problem, general and special methods were used: dialectical, deductive, inductive, abstraction and concretization, comparative analysis, observation methods, systematic approach, etc.

Results. The article explores the peculiarities of customs policy implementation and customs control in Ukraine and European Union countries. It is revealed that the customs authorities of the European Union countries use modern information technologies in the process of customs risk management and ensure the development of partnerships between customs authorities and subjects of foreign economic activity. The article investigates that analytical work plays a key role in organizing the activities of customs officials of EU Member States. It has been proven that foreign experience in customs risk management needs to be analyzed and evaluated before being implemented in Ukrainian practice. It has been found out that in order to increase the efficiency of risk management and simplify customs clearance in Ukraine, it is necessary to introduce the full functioning of the Single Window principle. The State Customs Service of Ukraine should take into account the priorities of the customs policy of the European Union in terms of harmonization of customs control.

However, preventive measures are most important in the fight against customs risks. Therefore, customs authorities need to intensify work in the direction of raising customs culture, eliminating corruption and establishing partnerships with foreign economic actors.

Practical implications. The ways of improving the efficiency of risk management in the customs sphere have been systematized taking into account the achievements of the European Union countries. Further developed approaches to the peculiarities of the use of customs post-audit instruments by the State Customs Service of Ukraine in the context of minimizing the risks of foreign economic activity.

Value/originality. The results of the study will contribute to a significant improvement of the state of customs security of Ukraine, to increase the effectiveness of customs control and audit by authorized public authorities, as well as to provide better response of customs authorities to external and internal risks. This will have a positive effect on the harmonization of the customs control system of Ukraine with the countries of the European Union.

СУЧАСНИЙ РОЗВИТОК VIP-БАНКІНГУ В УКРАЇНІ
RESEARCH OF THE MODERN VIP-BANKING IN UKRAINE

УДК 336.717
https://doi.org/10.32843/infrastruct36-60

Дубина М.В.
д.е.н., доцент, завідувач кафедри фінансів, банківської справи та страхування
Чернігівський національний технологічний університет
Жаворонок А.В.
к.е.н., доцент, доцент кафедри публічних, корпоративних фінансів та фінансового посередництва
Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича
Марич М.Г.
к.е.н., доцент,
декан факультету фінансів, підприємництва та обліку
Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича

У статті визначено, що сегмент VIP-банкінгу вітчизняного банківського ринку є досить специфічним. Головна проблема його аналізу полягає у відсутності будь-якої, хоча би більш-менш об'єктивної статистики, на яку можна було б спиратися. Ринку VIP-банкінгу в Україні властиво постійно змінюватися, реагуючи на найнезначніші тренди в політиці та економіці. Щодо продуктового ряду VIP-банкінгу в Україні визначено, що він включає систему депозитів, набір елітних карт, кредитування, консультаційні послуги. Наявні економічні умови та об'єктивні передумови для випереджаючого розвитку VIP-банкінгу в Україні можуть бути реалізовані тільки у зв'язку з подоланням зазначених проблем, формуванням та пропозицією клієнтам максимально повного продуктового ряду із залученням сучасних технологій, компетентного персоналу та мережі партерів банку, що діють на різних секторах фінансового ринку (сектори страхування, фондового ринку тощо).

Ключові слова: *банк, ринок банківських послуг, приватний банкінг, VIP-банкінг, арт-банкінг, обслуговування клієнтів, фінансова інновація.*

В статье определено, что сегмент VIP-банкинга отечественного банковского рынка является достаточно специфическим. Главная проблема его анализа заключается в отсутствии какой-либо, хотя бы более-менее объективной статистики, на которую можно было бы опираться. Рынку VIP-банкинга в Украине свойственно постоянно меняться, реагируя на самые незначительные тренды в политике и экономике. Касательно продуктового ряда VIP-банкинга в Украине определено, что он включает систему депозитов, набор элитных карт, кредитование, консультационные услуги. Имеющиеся экономические условия и объективные предпосылки для опережающего развития VIP-банкинга в Украине могут быть реализованы только в связи с преодолением указанных проблем, формированием и предложением клиентам максимально полного продуктового ряда с привлечением современных технологий, компетентного персонала и сети партеров банка, которые действуют на разных секторах финансового рынка (секторы страхования, фондового рынка и др.).

Ключевые слова: *рынок банковских услуг, частный банкинг, VIP-банкинг, арт-банкинг, обслуживание клиентов, финансовая инновация.*

The article determines that the private banking segment of the domestic banking market is quite specific and interesting. The main problem of his analysis is the lack of any, at least more or less objective statistics, which could be relied on. Of course, VIP-clients are the most financially competent segment of customers. The VIP-banking market in Ukraine tends to constantly change, responding to the most minor trends in politics and economics. Most market participants "let in" the segment of VIP-banking customers with a one-million-dollar fortune, while previously the threshold was more than 2 million UAH. On this basis, it was determined that such a decrease prompted banks to change their approach to analyzing the financial capabilities of clients and included factors: client status (or occupies a managerial position in a company, owns a business, etc.); purchase of a package offer based on a premium level card; monthly income (or the amount of funds that are rotated in bank accounts) compliance with the requirements of financial monitoring of a banking institution. The risks in the economy are very great and the changes in it in recent years are fundamental. As for the VIP-banking product line in Ukraine, it is very modest and now includes: a system of deposits (currencies, interest programs), a set of elite cards (OVDPs, obtaining E-licenses, operations with precious metals) lending (business of the client and his private interests); consulting services. For non-financial services and additional services, it is determined that they include: concierge – service; art-banking; test drives on the most prestigious cars; assistance in organizing the education of children; rental of bank safe deposit boxes; division of property upon divorce. Thus, the existing economic conditions and objective prerequisites for the accelerated development of VIP-banking in Ukraine can be realized only in connection with overcoming these problems, forming and offering customers the most complete product range using modern technologies, competent personnel and a network of bank partners operating on various sectors of the financial market (insurance, stock market, etc.).

Key words: *bank, banking services market, private banking, VIP-banking, art-banking, customer service, financial innovation.*

Постановка проблеми. Світовий досвід засвідчує, що розвиток банківської системи можливий лише за умови максимальної диверсифікації банківських послуг, розроблення банками окремих продуктів для різних типів клієнтів. Максимальна гнучкість комерційних банків щодо задоволення потреб споживачів є передумовою потенційного зростання їх доходів, іміджу та довіри до них. VIP-банкінг є сферою надання послуг споживачам банківських продуктів, які володіють значними обсягами фінансових ресурсів. Це також обумовлює необхідність розроблення системи обслуговування таких клієнтів, формування пакетних пропозицій для таких споживачів банківськими установами задля залучення їх коштів у тимчасову власність банку.

Диверсифікація як видів банківських продуктів, так і груп клієнтів, для яких вони розробляються, дає змогу банківським установам краще задовольнити потреби фізичних та юридичних осіб у банківському обслуговуванні та сформувати різні шляхи отримання доходів. VIP-банкінг є окремим сегментом банківського обслуговування й дає банкам можливість розширити спектр своїх послуг, залучити нових клієнтів та підвищити власну конкурентоспроможність.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання розвитку VIP-банкінгу в Україні сьогодні розглядаються в наукових роботах як вітчизняних, так і зарубіжних вчених. До них варто віднести таких науковців, як Т. Васильєва, О. Гонта, О. Заруцька, Ю. Коваленко, О. Крухмаль, Д. Меркулов, І. Петренко, Е. Терновська, С. Шкарлет, Е. Федулкіна, В. Шевчук.

Постановка завдання. Метою статті є дослідження сучасного розвитку VIP-банкінгу в Україні,

аналіз продуктового ряду VIP-банкінгу в Україні, визначення особливостей надання цієї послуги вітчизняними комерційними банками, обґрунтування на цій основі наявних економічних умов та об'єктивних передумов для випереджаючого розвитку VIP-банкінгу в Україні.

Виклад основного матеріалу дослідження. Розвиток VIP-банкінгу в Україні відбувається в результаті впливу низки чинників зовнішнього та внутрішнього характеру. Звичайно, цей вид обслуговування розвивається суголосно до трансформації всієї банківської системи країни. Як вже зазначалося, VIP-банкінг є особливим видом обслуговування, що обумовлюється насамперед специфічними рисами тієї групи споживачів банківських продуктів, яким пропонується цей вид послуг. Згідно з останніми дослідженнями компанії «Ernst&Young» основними клієнтами, що використовують VIP-банкінг, є представники бізнесу (39% клієнтів) та топ-менеджери (36% клієнтів), тобто клієнтською базою VIP-банкінгу в Україні є люди бізнесу.

Дані дослідження свідчать про те, що число клієнтів VIP-банкінгу з річним доходом понад 1 млн. грн. складає 55% всієї клієнтури. Їх більшість складають чоловіки (62%) віком 35–45 років (35%). Власники великого капіталу молодіють, адже ще 5 років тому середній вік private- та VIP-клієнтів становив 50–60 років, а сьогодні – 35–45 років. Більшість клієнтів сегменту VIP складають громадяни України. На рис. 1 наведено окремі характерні риси сучасного споживача послуг VIP-банкінгу.

Зауважимо, що умови надання послуги VIP-банкінгу комерційними банками постійно змінюються. Особливу увагу ці установи приділяють сумі коштів, яку клієнт готовий передати в розпорядження банку. Більшість учасників ринку «впускає» до сегменту VIP-банкінгу клієнтів з одномільйонним статком, тоді як раніше поріг становив суму у більш ніж 2 млн. грн.

Щодо продуктів, що пропонуються банками в рамках продуктового ряду VIP-банкінгу, то їх перелік є досить обмеженим порівняно з пропозиціями зарубіжних банків для іноземних клієнтів. До основних послуг необхідно віднести залучення депозитів, продаж депозитних сертифікатів, надання овердрафтів, депозитні комірки, придбання окремих видів цінних паперів, надання позик на особливих умовах та інші традиційні послуги банківських установ.

Найбільш прибутковими послугами VIP-банкінгу у 2015 році стали елітні картки, міжбанківські операції з обміну валют, кредитування, обслуговування рахунків та депозитів. Власне, ці послуги складають основу VIP-банкінгу в Україні [2]. Дослідження «Бізнес Private Banking в Україні – 2015» повідомляє про те, що, незважаючи на нестабільну ситуацію в банківському секторі, у 2015 році сукупний дохід (у національній валюті) від послуг VIP-банкінгу виріс в середньому на 38%, а кількість активних клієнтів – на 18%. Начальник департаменту private-банкінгу «УкрСиббанку» відзначив, що основною тенденцією, що протягом останніх років спостерігається серед клієнтів private-банкінгу, є перехід від кількості до якості. У 2018 році з 14,5 сімей близько мільйона домогосподарств, тобто 5–6%, були клієнтами сегменту VIP-банкінгу.

Клієнти стали звертати посилену увагу на якість обслуговування, професіоналізм менеджерів, їх вміння працювати конфіденційно та приділяти увагу навіть найменшим дрібницям під час надання відповідних послуг.

Всі банки-учасники надають послуги VIP у столиці. Також більшість банків надає послуги в таких містах-мільйонниках, як Дніпропетровськ, Хар-

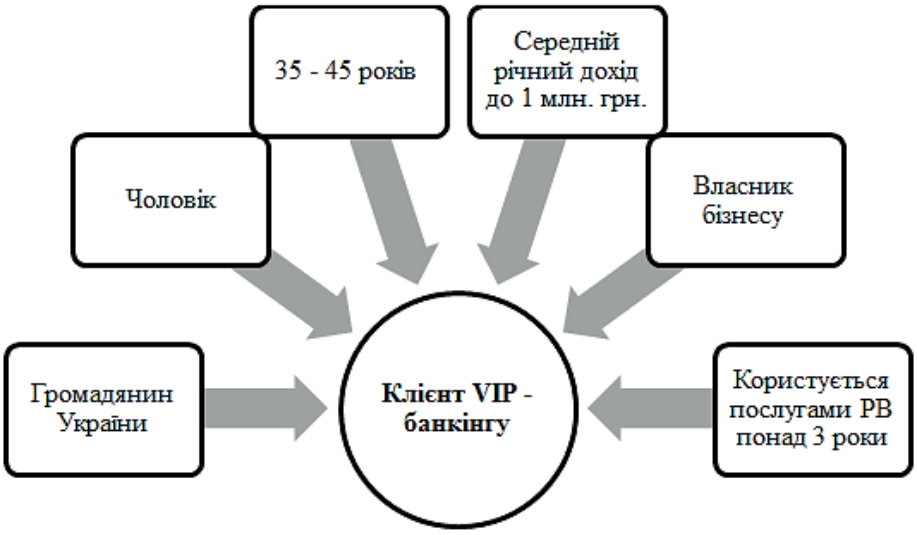

Рис. 1. Основні характерні риси середньостатистичного клієнта VIP-банкінгу в Україні

Джерело: складено авторами на основі [2]

ків, Одеса. При цьому серед учасників 10% банків надають VIP-послуги в усіх обласних центрах України. У зв'язку зі сформованою ситуацією в країні банки були змушені закрити відділення в Донецьку, Луганську й АР Крим. 80% банків надають послуги у VIP-зонах відділень банку, що вважається класичним VIP-банкінгом. 90% банків надають послуги в окремих офісах РВ (середня кількість таких офісів становить 3). Незважаючи на те, що банківська система за 2014–2015 роки переживала один із найбільш непростих періодів в історії незалежної України, попит на підвищений комфорт і якість обслуговування серед клієнтів фінансових установ зберігся. Це дало цьому сегменту банківського обслуговування змогу розвиватися. Умови надання послуги VIP-банкінгу комерційними банками України наведемо в табл. 1.

Варто зауважити, що в окремих банках є свої особливості роботи з клієнтами сегменту VIP-банкінгу. Зокрема, в банках «Банк Кредит Дніпро» та «Ощадбанк» до преміум-клієнтів (VIP-клієнтів) зараховують також власників малого та середнього бізнесу, топ-менеджерів великих державних і міжнародних компаній, успішних працівників сфери IT, державних чиновників і членів їх сімей.

Основні види продуктів VIP-банкінгу, що найчастіше пропонуються комерційними банками в Україні та світі, наведено на рис. 2.

Розкриємо сутність окремих послуг VIP-банкінгу, що представлені на рис. 2.

1) Депозитні рахунки. Для клієнтів сегменту VIP-банкінгу перш за все важливо, щоб їх кошти перебували в обігу та приносили дохід, тому серед послуг, які користуються найбільшим попитом, слід назвати депозитні програми для VIP-клієнтів. Щоби зменшити ризики, клієнти, зважаючи на поточну ситуацію у країні, диверсифікують свої вкладення шляхом розміщення коштів у декількох валютах. Для VIP-клієнтів є певні бонуси, які часто залежать від суми вкладу, а іноді – від терміну розміщення. У табл. 2 наведемо деякі з таких бонусів у різних банках України.

2) Ексклюзивні (елітні) картки. Ексклюзивні платіжні картки завжди підкреслюють статус клієнта. Вони зручні у використанні як на території України так і за її межами. Клієнту важливо мати швидкий та безпечний доступ до своїх коштів, що є реальним за допомогою цілодобового доступу до інтернет-банкінгу та використання карток преміум-класу.

3) Облігації внутрішньої державної позики (ОВДП). Цікавим інструментом для вкладення власних фінансових ресурсів, який дає гарну прибутковість і гарантується державою, є доларові ОВДП. Їх придбання дає змогу отримати гарантовану виплату відсотків та можливість уникнути втрати реальної вартості ресурсів внаслідок девальвації національної валюти. Іншим позитивним аспектом використання ОВДП є відсутність оподаткування на купонний дохід (у вигляді відсотків) за ОВДП. Оподатковується тільки інвестиційний прибуток. Крім того, фізичні особи можуть купувати й продавати ОВДП як на первинному, так і на вторинному ринках.

Дохідність за гривневими ОВДП у травні 2018 року становила 16–17% річних, за ОВДП у доларі та євро – 5,5% і 4,07% відповідно. Для порівняння, середня прибутковість річного депозиту у гривні становила 14%, у доларі – 3,3%,

Таблиця 1

Умови надання послуги VIP-банкінгу комерційними банками України

Назва банківської установи	Особливості сегментації VIP-клієнтів	Поріг входу в грошовому вимірі
ПУМБ	Поділ клієнтів на premium- та VIP-клієнтів.	Депозити на суму 300 тис. грн. і залишки на рахунках більше 2,5 млн. грн. відповідно.
Банк Кредит Дніпро	Клієнти premium- та private-сегментів.	Активи у 50–200 тис. грн., private – від 200 тис. грн./ елітна банківська карта.
Ощадбанк	Клієнти premium- та private-сегментів.	Депозит від 1 млн. грн. або карта "Mastercard Platinum/Visa Platinum", 2,5 млн. грн. або "Mastercard Word Elite/Visa Infinite".
Укргазбанк	Клієнтами premium-банкінгу є керівники великих корпоративних компаній, які користуються преміальними картками та розміщують кошти в банку.	Від 300 тис. грн./статусні картки.
ОТП Банк	Рівень private-банкнгу складають власники бізнесу, premium-банкінгу – топ-менеджмент підприємств.	$100 тис. і дохід понад 20 тис. грн. на місяць відповідно.
Райффайзен Банк Аваль	Преміальні клієнти.	Не менше 1 млн. грн. на рахунку або щомісячне зарахування на рахунок не менше 30 тис. грн. протягом шести місяців.
Конкорд Банк	Виділяє середній клас, а саме "Affluent" та "UpperAffluent", і «Преміум VIP»	Дохід від 30 до 100 тис. грн. і від 100 тис. грн. на місяць відповідно.

Джерело: складено авторами на основі [11]

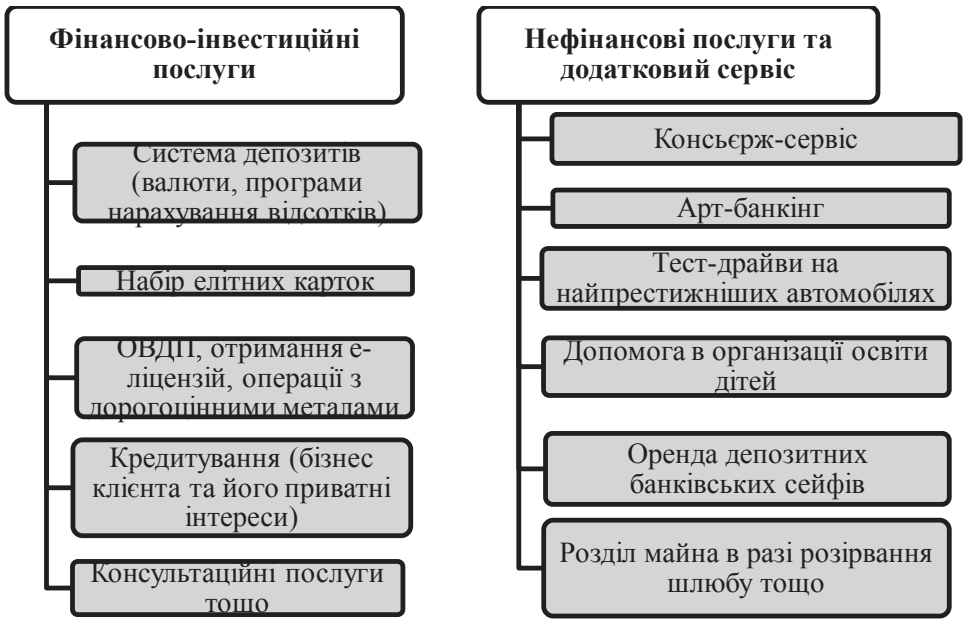

Рис. 2. Основні види продуктів VIP-банкінгу

Джерело: складено авторами

Таблиця 2

Бонусні програми банків за депозитними продуктами для VIP-клієнтів

Умова надання	Назва банку	Канал/сума оформлення депозиту	Бонус до депозиту
Більше грошей – більша ставка	Укрсоцбанк	100 000 грн. ($5 000 або €5 000).	1% до базової ставки за гривневими депозитами або 0,5% – за валютними.
	Банк Інвестицій та Заощаджень	Понад 200 000 грн.* (або еквівалент в іноземній валюті).	Додаткові 0,5% до річної ставки в гривні або 0,25% – у валюті.
	КредіАгріколь Банк	На термін від 3 місяців і на суму понад 50 000 грн. Максимальний бонус становить 1%. Для цього сума депозиту повинна перевищувати 1 млн. грн.	Додаткові 0,25% до базової ставки за гривневими вкладами.
Оформлення в «мережі»	ТАСкомбанк	Оформлення через інтернет-банкінг «ТАС24».	1% до річної ставки за вкладом «Стабільний» у гривні.
	Кредобанк	Інтернет-банкінг “KredoDirect”.	1% до ставки за гривневими вкладами. Для валютних заощаджень діє показник 0,5%.
	Банк Кредит Дніпро	Інтернет-банкінг “FreeBank”.	0,5% до базової ставки за депозитами в національній валюті, 0,2% – в доларах та євро.
	Промінвестбанк	Оформлення вкладу «Стабільний» через інтернет-банкінг або через його контакт-центр.	Бонус до базової ставки становить 0,5% у гривні та 0,25% у валюті.
	Банк Форвард	Оформлення вкладів «Крок назустріч стандарт+» або «Максимум» через інтернет-банкінг “ForwardBank”.	2% до річної ставки.
Елітні умови	КредіАгріколь Банк	Наявність VIP-пакета.	Додаткові 0,5% до базової ставки за гривневими депозитами (якщо термін вкладу становить більше 6 місяців).
	Універсал Банк	Пакет «Еліт/Платинум».	0,25% до базової річної ставки.
	Укргазбанк	Пакети послуг «Люкс Драйв» та «Вояж Драйв».	0,25% до базової ставки за доларовими вкладами.

* Фонд гарантування вкладів не гарантує депозити, сума яких перевищує 200 000 грн.

Джерело: складено авторами на основі [6]

а в євро – 2%. З доходу по ОВДП інвестор сплачує військовий збір, а саме 1,5%. Термін інвестиції в ОВДП клієнт вибирає сам: від 3 місяців до 5 років. Якщо інвестору достроково знадобляться гроші, він може продати ОВДП на вторинному ринку за вартістю, яка визначається поточною кон'юнктурою на ринку.

Також значною перевагою ОВДП перед депозитними рахунками є повне гарантування повернення державою вкладених коштів. Гарантована сума за депозитами сьогодні складає 200 тисяч гривень. Проте для VIP-клієнтів ця сума є незначною навіть для того, щоби потрапити до цієї групи споживачів банківських послуг. Саме забезпечення повернення власних коштів та їх збереження є важливими завданнями для VIP-клієнтів щодо управління власними фінансовими ресурсами. Придбання ОВДП дає змогу частково вирішити це завдання, оскільки за цими цінними паперами державою буде повернуто всю суму вкладених інвестором коштів.

Механізм інвестування в ОВДП є таким: проведення процедури ідентифікації клієнта, відкриття рахунку у цінних паперах, підписання брокерського договору з торговцем ОВДП. Отже, всі операції (від проведення процедури ідентифікації до розрахунків під час купівлі/продажу ОВДП з банківського розрахункового рахунку) здійснюються в «одному вікні», а саме банку.

Комплексні пакети ОВДП, які пропонуються банками, стартують від 50 тис. грн. і 10 тис. дол. Найбільшим попитом користуються великі портфелі ОВДП від 1 млн. грн. та 500 тис. дол. Це пов'язане з тим, що на вторинному ринку ціна купівлі ОВДП залежить від обсягу угоди, адже великі партії оцінюються значно дорожче. Стандартні ліквідні лоти коштують 10–25 млн. грн. і 500 тис. дол. Питома вага витрат на відкриття та супровід інвестиційних рахунків зростає за невеликих сум інвестування, відповідно, знижується загальна прибутковість інвестицій, тому ОВДП є інструментом лише для клієнтів VIP-банкінгу, які тримають у вільних активах понад 200 тис. грн.

4) Оренда депозитних банківських сейфів. Сейфові скриньки можуть орендуватись на час вашої відсутності або для постійного зберігання цінностей. Це допоможе уникнути крадіжок та особисто контролювати список тих, хто має доступ до сейфу. Кожен з депозитаріїв відповідає всім вимогам про організацію охорони приміщень банківської установи та вимогам технічного стану. У кожної скриньки є свій унікальний замок з двома різними ключами, один з яких залишається у клієнта, а інший – у банку, що виключає можливість відкрити скриньку без вашої присутності. Розмір скриньки, точний строк її оренди, право доступу до неї визначаються лише клієнтом та зазначаються у договорі з банківською установою.

Наприклад, у «Приватбанку» кожного місяця 25 числа банк знімає комісію за оренду сейфу зі спеціальної картки «Ключ доступу». Комісія включає обслуговування картки «Ключ доступу» (тариф постійний) і вартість користування скринькою залежно від її розміру та кількості днів у місяці, що є змінним тарифом. Наприклад, щоби скористатися невеликою за розміром скринькою для зберігання документів, клієнт має сплачувати по 9 грн. за день.

5) Отримання е-ліцензій. Наявність е-ліцензій дає змогу клієнтам здійснювати інвестиції в іноземні активи. Обсяги таких операцій з кожним роком лише зростають. За наявності цього виду ліцензій можна вивести за кордон 50 000 доларів, але якщо клієнт інвестував 50 000 дол., наприклад, 31 грудня, то 1 січня він може інвестувати ще на таку ж суму.

Електронна ліцензія оформлюється задля:

− перерахування коштів на власний рахунок за кордон;

− проведення інвестиційної операції за кордоном;

− виконання зобов'язань за страховим договором перед нерезидентом.

6) Розширена лінійка сервісів, зокрема консьєрж-сервіс, асистенти, референти, lifestile-менеджери, фахівці з пошуку інформації. Консьєрж-сервіс – це сервіс, який виконає всі прохання клієнтів: від найпростіших (викликати таксі) до найскладніших ситуацій (викликати евакуатор, знайти рідкісні медичні препарати тощо). Набір послуг консьєрж-сервісу та пакетні пропозиції цього виду послуги залежать від наявності у клієнта конкретного виду платіжної картки («Mastercard» або «Visa») та її класу («Gold» чи «Platinum»). Наприклад, «Ощадбанк» пропонує різний набір послуг для VIP-клієнтів з пакетом «Gold» (для карток «Gold Mastercard» та «Visa») і пакетом «Platinum» (для карток «Platinum» та «World Elite Mastercard», «Visa Platinum» та «Infinite»).

7) Арт-банкінг, інвестування в мистецтво. Арт-банкінг – це фінансово-консультаційна допомога під час інвестування у твори мистецтва, що передбачає їх оцінювання експертами, формування колекцій ікон, картин, антикварних меблів, а також їх відновлення й страхування.

Щодо придбання предметів мистецтва українські VIP-клієнти більше орієнтовані на західний ринок, оскільки операції через офіційні інститути дають змогу уникнути найбільш характерних ризиків для цієї сфери, адже забезпечується стовідсоткове підтвердження істинності (предмет інвестицій включений в авторитетні каталоги, підтверджений експертними висновками); предмет мистецтва забезпечений хорошим провенансом (походження, історія); підтверджено справедливий рівень цін (за кожним предметом мистецтва повинен стояти інститут ціни, який продавець

пред'являє покупцю); продавець надає покупцю прогноз інвестиційної ємності (перспективи зростання ціни); придбаний предмет мистецтва є ліквідним; підтверджено легітимність угоди (операція здійснена через офіційні інститути та скріплена договором); виключений реституційний ризик. Для надання цього виду послуги банківські установи створюють підрозділи арт-банкінгу, які здатні провести необхідну експертизу, здійснити купівлю-продаж вибраного клієнтом арт-об'єкта або предмета колекції, забезпечити його збереження [9].

Особливістю арт-бізнесу в Україні є те, що більшість операцій з купівлі-продажу арт-об'єктів проходить поза великими аукціонами в приватному порядку, тому конкретну суму, на яку було продано твори мистецтва в Україні, визначити неможливо. Аналітики стверджують, що офіційний ринок арт-банкінгу становить лише 20–30% від загального обсягу таких операцій. Українські банки розвивають культуру цього бізнесу, але здебільшого виконують роль посередника між інвестором та арт-салоном. Аналітики зазначають, що прибуток з арт-банкінгу складає в середньому 5–12% річних, а світові колеги мають з цього від 9% до 15%.

Поки купівля-продаж об'єктів мистецтва залишається для заможних людей більше предметом розкоші, а не інвестицій для подальшого збагачення, бо потребує довгострокових вкладень з прибутком через 10–15 років [10].

Висновки з проведеного дослідження. Отже, сучасний розвиток VIP-банкінгу в Україні безпосередньо пов'язаний із загальними тенденціями функціонування всієї банківської системи країни. Нові тренди та можливості щодо вкладення фінансових ресурсів задля отримання доходів також впливають на продуктовий ряд пропозицій банківських установ VIP-клієнтам. Сьогодні кількість таких споживачів в Україні є незначною, що обумовлюється досить низьким рівнем соціально-економічного розвитку країни та низькою кількістю заможних громадян. Проте цей вид обслуговування з кожним роком зростає. Також відзначимо, що комерційні банки намагаються розвивати цю сферу надання фінансових послуг, оскільки з операційної точки зору залучення одного заможного клієнта є вигіднішим та простішим, ніж залучення коштів від десяти й більше споживачів. Проте існують також різноманітні фінансові ризики для банків.

У подальшому сфера VIP-обслуговування клієнтів банківських установ буде розвиватися, оскільки завжди є той сегмент клієнтів, яким вигідно використовувати особливі режими банківського обслуговування та отримувати, окрім традиційних продуктів, певну сукупність додаткових нефінансових послуг. Це дає можливість значно економити час, який для таких споживачів є важливим ресурсом подальшого розвитку та отримання додаткових доходів.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Що відбувається з банкінгом VIP-класу. Підсумки дослідження «Бізнес Private Banking в Україні – 2015». URL: http://forbes.net.ua/ua/opinions/1418512-shcho-vidbuvaetsya-z-bankingom-vip-klasu (дата звернення: 20.10.2019).

2. Активних клієнтів private banking торік в Україні стало на 18% більше. URL: http://finbalance.com.ua/news/Aktivnikh-klintiv-Private-Banking-torik-v-Ukrani-stalo-na-18-bilshe---doslidzhennya (дата звернення: 20.10.2019).

3. Исследование рынка услуг Private Banking в Украине – 2015. URL: https://www.ey.com/Publication/vwLUAssets/EY-private-banking-survey/$FILE/EY-private-banking-survey.pdf (дата звернення: 20.10.2019).

4. Інвестування в ОВДП – вигідна альтернатива депозитам. URL: https://biz.nv.ua/ukr/experts/andrij-mojsjejenko/investuvannja-v-ovdp-vihidna-alternativa-depozitam-2481962.html (дата звернення: 20.10.2019).

5. Офіційний сайт Національного банку України. URL: http://www.bank.gov.ua/control/uk/index (дата звернення: 20.10.2019).

6. Як заробити більше на депозиті. URL: https://minfin.com.ua/ua/2017/09/06/29838748 (дата звернення: 20.10.2019).

7. Умови і правила за банківськими сейфовими комірками. URL: https://conditions-and-rules.privatbank.ua/main/view-content-160/?lang=ua (дата звернення: 20.10.2019).

8. Офіційний сайт АТ «Ощадбанк». URL: https://www.oschadbank.ua/ua (дата звернення: 20.10.2019).

9. VIP-банкинг: какой сервис доступен состоятельным клиентам. URL: http://www.prostobank.ua/depozity/stati/vip_banking_kakoy_servis_dostupen_sostoyatelnym_klientam_video (дата звернення: 20.10.2019).

10. Мистецтво інвестування у мистецтво. URL: http://slovo.co.ua/2016/03/03/mistetstvo-investuvannya-u-mistetstvo-kolonka-dmitrika (дата звернення: 20.10.2019).

11. На особливому рахунку. Хто може стати VIP-клієнтом українських банків і навіщо це потрібно. URL: https://minfin.com.ua/ua/2018/11/23/35655464 (дата звернення: 20.10.2019).

12. Гонта О., Дубина М., Пархоменко І. Особливості функціонування кредитної системи та її сучасний розвиток в Україні. *Фінансові дослідження*. 2017. № 2(3). URL: https://fr.stu.cn.ua/tmppdf/84.pdf (дата звернення: 20.10.2019).

13. Як легально інвестувати за кордон за допомогою е-ліцензій. URL: https://minfin.com.ua/ua/2018/10/03/35126186 (дата звернення: 20.10.2019).

14. Shkarlet S., Dubyna M., Zhuk O. Determinants of the financial services market functioning in the era of the informational economy development. *Baltic Journal of Economic Studies*. 2018. Vol. 4. No. 3. P. 349–357. DOI: http://dx.doi.org/10.30525/2256-0742/2018-4-3-349-357 (дата звернення: 20.10.2019).

15. Prerequisites for the creation of financial and credit infrastructure of support for agricultural enterprises in Ukraine / K. Andriushchenko, M. Ishchenko, M. Sahaidak, M. Tepliuk, O. Domina. *Banks and Bank Systems*. 2019. Vol. 14. Iss. 2. P. 63–75. DOI: http://dx.doi.org/10.21511/bbs.14(2).2019.06 (дата звернення: 20.10.2019).

16. Fedyshyn M., Abramova A., Zhavoronok A., Marych M. Management of competitiveness of the banking services. *Financial and credit activity: problems of theory and practice*. 2019. Vol. 1 (28). P. 64–74. DOI: https://doi.org/10.18371/fcaptp.v1i28.163340 (дата звернення: 20.10.2019).

REFERENCES:

1. Shcho vidbuvaietsia z bankinhom VIP-klasu. Pidsumky doslidzhennia "Biznes Private Banking v Ukraini – 2015" [What happens to VIP-class banking. The results of the study "Business Private Banking in Ukraine – 2015"]. *forbes.net.ua*. Available at: http://forbes.net.ua/ua/opinions/1418512-shcho-vidbuvaetsya-z-bankingom-vip-klasu (accessed: 20 October 2019).

2. Aktyvnykh kliientiv private banking torik v ukraini stalo na 18% bilshe [Active private banking clients in Ukraine grew by 18% last year]. *finbalance.com.ua.* Available at: http://finbalance.com.ua/news/Aktivnikh-klintiv-Private-Banking-torik-v-Ukrani-stalo-na-18-bilshe---doslidzhennya (accessed: 20 October 2019).

3. Issledovanie ryinka uslug Private Banking v Ukraine – 2015 [Market research of Private Banking services in Ukraine – 2015]. *ey.com.* Available at: https://www.ey.com/Publication/vwLUAssets/EY-private-banking-survey/$FILE/EY-private-banking-survey.pdf (accessed: 20 October 2019).

4. Investuvannia v OVDP – vyhidna alternatyva depozytam [Investing in government bonds is a viable alternative to deposits]. *biz.nv.ua*. Available at: https://biz.nv.ua/ukr/experts/andrij-mojsjejenko/investuvannja-v-ovdp-vihidna-alternativa-depozitam-2481962.html (accessed: 20 October 2019).

5. Oficijnyj sajt Nacionaljnogho banku Ukrajiny [Official site of the National Bank of Ukraine]. *bank.gov.ua*. Available at: http://www.bank.gov.ua/control/uk/index (accessed: 20 October 2019).

6. Iak zarobyty bilshe na depozyti [How to earn more on deposit]. *minfin.com.ua*. Available at: https://minfin.com.ua/ua/2017/09/06/29838748 (accessed: 20 October 2019).

7. Umovy i pravyla za bankivskymy seifovymy komirkamy [Terms and Conditions for Bank Safe Boxes]. *conditions-and-rules.privatbank.ua*. Available at: https://conditions-and-rules.privatbank.ua/main/view-content-160/?lang=ua (accessed: 20 October 2019).

8. Ofitsiinyi sait AT "Oshchadbank" [Official site of JSC "Oshchadbank"]. Available at: https://www.oschadbank.ua/ua (accessed: 20 October 2019).

9. VIP-banking: kakoy servis dostupne sostoyatelnyim klientam [VIP-banking: which service is more affordable for wealthy clients]. *prostobank.ua*. Available at: http://www.prostobank.ua/depozity/stati/vip_banking_kakoy_servis_dostupen_sostoyatelnym_klientam_video (accessed: 20 October 2019).

10. Mystetstvo investuvannia u mystetstvo [The mystery of the investment]. *slovo.co.ua*. Available at: http://slovo.co.ua/2016/03/03/mistetstvo-investuvannya-u-mistetstvo-kolonka-dmitrika (accessed: 20 October 2019).

11. Na osoblyvomu rakhunku. Khto mozhe staty VIP-kliientom ukrainskykh bankiv i navishcho tse potribno [On a special ragun. It may be a VIP-client of Ukrainian banks and navigable prices]. *minfin.com.ua*. Available at: https://minfin.com.ua/ua/2018/11/23/35655464 (accessed: 20 October 2019).

12. Honta O., Dubyna M., Parkhomenko I. (2017). Osoblyvosti funktsionuvannia kredytnoi systemy ta yii suchasnyi rozvytok v Ukraini [Features of the credit system functioning and its modern development in Ukraine]. *Finansovi doslidzhennia – Financial research*. № 2(3). Available at: https://fr.stu.cn.ua/tmppdf/84.pdf (accessed: 20 October 2019).

13. Yak lehalno investuvaty za kordon za dopomohoiu e-litsenzii [How to legally invest abroad with e-licenses]. *minfin.com.ua*. Available at: https://minfin.com.ua/ua/2018/10/03/35126186 (accessed: 20 October 2019).

14. Shkarlet S., Dubyna M., Zhuk O. (2018). Determinants of the financial services market functioning in the era of the informational economy development. *Baltic Journal of Economic Studies*. Vol. 4. No. 3. P. 349–357. DOI: http://dx.doi.org/10.30525/2256-0742/2018-4-3-349-357 (accessed: 20 October 2019).

15. Andriushchenko K., Ishchenko M., Sahaidak M., Tepliuk M., Domina O. (2019). Prerequisites for the creation of financial and credit infrastructure of support for agricultural enterprises in Ukraine. *Banks and Bank Systems*. Vol. 14. Iss. 2. P. 63–75. DOI: http://dx.doi.org/10.21511/bbs.14(2).2019.06 (accessed: 20 October 2019).

16. Fedyshyn M., Abramova A., Zhavoronok A., Marych M. (2019). Management of competitiveness of the banking services. *Financial and credit activity: problems of theory and practice*. Vol. 1(28). P. 64–74. DOI: https://doi.org/10.18371/fcaptp.v1i28.163340 (accessed: 20 October 2019).

Dubyna Maksym
Doctor of Economic Sciences, Associate Professor,
Head of the Department of Finance, Banking and Insurance
Chernihiv National University of Technology
Zhavoronok Artur
Candidate of Economic Sciences, Associate Professor,
Senior Lecturer at Department of Public,
Corporate Finance and Financial Intermediation
Yuriy Fedkovych Chernivtsi National University
Marych Maksym
Candidate of Economic Sciences, Associate Professor,
Dean of the Faculty of Finance, Business and Accounting
Yuriy Fedkovych Chernivtsi National University

RESEARCH OF THE MODERN VIP-BANKING IN UKRAINE

The purpose of the article. The aim of this study is to study the current state of VIP-banking in order to form objective prerequisites for the advance development of VIP-banking in Ukraine.

Methodology. Analysis and synthesis, comparison method, economic-statistical, mathematical, grouping, tabular and graphical are used in the research of the modern VIP-banking in Ukraine.

Results. The article determines that the private banking segment of the domestic banking market is quite specific and interesting. The main problem of his analysis is the lack of any, at least more or less objective statistics, which could be relied on. Of course, VIP-clients are the most financially competent segment of customers. The VIP-banking market in Ukraine tends to constantly change, responding to the most minor trends in politics and economics. Most market participants "let in" the segment of VIP-banking customers with a one-million-dollar fortune, while previously the threshold was more than 2 million UAH. On this basis, it was determined that such a decrease prompted banks to change their approach to analyzing the financial capabilities of clients and included factors: client status (or occupies a managerial position in a company, owns a business, etc.); purchase of a package offer based on a premium level card; monthly income (or the amount of funds that are rotated in bank accounts) compliance with the requirements of financial monitoring of a banking institution. The risks in the economy are very great and the changes in it in recent years are fundamental. As for the VIP-banking product line in Ukraine, it is very modest and now includes: a system of deposits (currencies, interest programs), a set of elite cards (OVDPs, obtaining E-licenses, operations with precious metals) lending (business of the client and his private interests); consulting services. For non-financial services and additional services, it is determined that they include: concierge – service; art-banking; test drives on the most prestigious cars; assistance in organizing the education of children; rental of bank safe deposit boxes; division of property upon divorce. Thus, the existing economic conditions and objective prerequisites for the accelerated development of VIP-banking in Ukraine can be realized only in connection with overcoming these problems, forming and offering customers the most complete product range using modern technologies, competent personnel and a network of bank partners operating on various sectors of the financial market (insurance, stock market, etc.)

Practical implications. Using the existing economic conditions and objective prerequisites for the accelerated development of VIP-banking in Ukraine can be realized only in connection with overcoming these problems, forming and offering customers the most complete product range using modern technologies, competent personnel and a network of bank partners operating on various sectors of the financial market

Value/originality. In our work, we considered an issue of VIP-banking. Analyzing service sphere, this economic category faces certain analytical complexities. Challenges and problematic issues outline prospects for further researches VIP-banking.

ДІАГНОСТИКА БАНКРУТСТВА ПІДПРИЄМСТВ НА ПІДҐРУНТІ ОЦІНЮВАННЯ ФІНАНСОВОЇ СТІЙКОСТІ

BANKRUPTCY DIAGNOSTICS OF ENTERPRISES ON THE BASIS OF FINANCIAL SUSTAINABILITY

УДК 658.15
https://doi.org/10.32843/infrastruct36-61

Журавльова І.В.
д.е.н., професор
завідувач кафедри фінансів
Харківський національний
економічний університет
імені Семена Кузнеця
Берест М.М.
к.е.н., доцент,
доцент кафедри фінансів
Харківський національний
економічний університет
імені Семена Кузнеця

У статті запропоновано підхід до оцінювання рівня фінансової стійкості підприємств із використанням методу таксономічного аналізу. Уточнено зміст поняття «фінансова стійкість» та обґрунтовано систему аналітичних показників діагностики фінансової стійкості підприємства в розрізі основних її характеристик. Розраховано рейтинг підприємств машинобудування Харківського регіону на основі побудови інтегрального показника фінансової стійкості з використанням методу таксономічного аналізу. Проведено градацію рівня фінансової стійкості на основі вербально-числової шкали Харрінгтона та сформовано групи підприємств за рівнем їхньої фінансової стійкості. Для суб'єктів господарювання з низьким рівнем фінансової стійкості запропоновано та реалізовано проведення факторного аналізу в межах діагностики банкрутства з метою виявлення ключових факторів розвитку кризових явищ у їхній діяльності. Встановлено, що найбільш впливовими для забезпечення стабільного функціонування підприємств машинобудування Харківського регіону є фактор забезпечення ліквідними засобами та фактор прибутковості.
Ключові слова: *фінансова стійкість, діагностика, аналіз, банкрутство, метод таксономічного аналізу, метод факторного аналізу, інтегральний показник, фактори розвитку кризових явищ.*

В статье предложен подход к оценке уровня финансовой устойчивости предприятий с использованием метода таксономического анализа. Уточнено содержание понятия «финансовая устойчивость» и обоснована система аналитических показателей диагностики финансовой устойчивости предприятия в разрезе основных ее характеристик. Рассчитан рейтинг предприятий машиностроения Харьковского региона на основе построения интегрального показателя финансовой устойчивости с использованием метода таксономического анализа. Проведена градация уровня финансовой устойчивости на основе вербально-числовой шкалы Харрингтона и сформированы группы предприятий по уровню их финансовой устойчивости. Для субъектов хозяйствования с низким уровнем финансовой устойчивости предложено и реализовано проведение факторного анализа в рамках диагностики банкротства с целью выявления ключевых факторов развития кризисных явлений в их деятельности. Установлено, что наиболее влиятельными для обеспечения стабильного функционирования предприятий машиностроения Харьковского региона являются фактор обеспечения ликвидными средствами и фактор прибыльности.
Ключевые слова: *финансовая устойчивость, диагностика, анализ, банкротство, метод таксономического анализа, метод факторного анализа, интегральный показатель, факторы развития кризисных явлений.*

The article proposes an approach to assessing the level of financial stability of enterprises using the taxonomic analysis method. In today's economic environment, financial sustainability is a key component of a company's financial position and is a subject of particular attention by scientists. At the same time, existing diagnostic techniques do not pay sufficient attention to assessing the depth of crisis and the bankruptcy of the enterprise directly on the basis of the study of financial stability as the ability of the enterprise to stable profitable functioning. The study clarifies the meaning of the concept of "financial stability" based on the allocation of its key characteristics, namely: profitability, liquidity, solvency, financial independence, ability to self-finance, balance of assets and liabilities. According to this, the system of analytical indicators of diagnostics of financial stability of the enterprise, which became the basis for calculating the rating of enterprises of mechanical engineering of Kharkiv region, is substantiated. The rating was based on an integral measure of financial sustainability constructed using the taxonomic analysis method. For the purpose of economic interpretation of the obtained results of the rating, a gradation of the level of financial stability was carried out on the basis of the verbal-numerical scale of Harrington and formed a group of enterprises by the level of their financial stability: high (value of the integral index of financial stability in the range from 0.64 to 1), medium (value of the integral financial stability indicator in the range from 0.36 to 0.64) and low (integral indicator in the range from 0 to 0.36). Among the selected entities, the share of enterprises with low financial stability was 38.5%, which is quite high. Therefore, for entities with low financial stability within the framework of bankruptcy diagnostics, it was proposed and implemented a factor analysis to identify the key factors for the development of crisis phenomena in their activities. As a result of calculations in Statistica environment, the most influential factors for ensuring the stable functioning of machine-building enterprises of Kharkiv region are the factor of providing liquid assets and the profitability factor, which requires special attention to them and control by the financial management of the enterprise. The results of diagnostics are the basis for a sound development of the enterprise's anti-crisis strategy.
Key words: *financial stability, diagnostics, analysis, bankruptcy, method of taxonomic analysis, method of factor analysis, integral indicator, factors of crisis development.*

Постановка проблеми. Ефективне функціонування українських підприємств в умовах сьогодення ускладнюється високим рівнем стохастичності та непередбачуваності з боку зовнішнього середовища, а також впливом внутрішніх факторів, що спричиняють виникнення та розвиток кризових явищ у їхній діяльності. Все це призводить до низької якості їхніх фінансових результатів, та, як наслідок, збільшення кількості банкрутств в економіці. Так, частка збиткових підприємств у загальній їх кількості залишається стабільно високою – 26,1% у 2018 р., 28,2% у 1 кварталі та 25,6% у 2 кварталі 2019 р. [1], при цьому сукупний обсяг чистих збитків суб'єктів господарювання в економіці у 2018 р. досяг 290897,5 млн. грн. Водночас кількість справ про банкрутство, що знаходились у провадженні, становила 24426, з них провадженням закінчилось 14450 справ, з яких позов (заяву) було задоволено для 9713 справ [2].

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Проблематика оцінювання розвитку кризових явищ та, зокрема, діагностики банкрутства суб'єктів господарювання є предметом активних досліджень вітчизняних учених. Так, М.О. Мельникова [3] розглядала пристосованість наявних моделей оцінки фінансового стану до прогнозування банкрутства та можливість їх застосування для створення синтетичної адаптивної прогностичної моделі оцінки фінансового стану підприємства. А.В. Матвійчук [4] розробив і запропонував власну модель оцінки аксіологічної (суб'єктивної) імовірності банкрутства для українських підприємств у вигляді дискримінантної функції. Є. Ліндер [5] досліджувала еволюцію моделей оцінки ймовірності банкрутства. О.С. Хринюк та В.А. Бова [6] розглядали моделі розрахунку ймовірності банкрутства як метод оцінки фінансового потенціалу підприємства. Однак, на нашу думку, подальшого розроблення потребують підходи до діагностики банкрутства, що ґрунтуються насамперед на оцінюванні фінансової стійкості як ключової комплексної характеристики фінансового стану підприємства, а також дозволяють не лише оцінити глибину кризи, але й виявити фактори, що найбільш суттєво впливають на її виникнення та розвиток.

Постановка завдання. Метою дослідження є формування підходу до діагностики банкрутства підприємств на підґрунті оцінювання рівня їхньої фінансової стійкості та виявлення ключових факторів розвитку кризових явищ в їхній діяльності.

Виклад основного матеріалу дослідження. Однією з найважливіших умов ефективного функціонування підприємства в умовах розвитку кризових явищ у зовнішньому середовищі та основою стабільного фінансового стану є підтримка його фінансової стійкості. Визначення змісту поняття «фінансова стійкість» є актуальним предметом дослідження вчених-науковців. Аналіз та узагальнення літературних джерел з проблематики фінансового менеджменту та антикризового управління підприємством [7–11] дали змогу виділити ключові характеристики, що визначають рівень фінансової стійкості суб'єкта господарювання (рис. 1).

На думку авторів, під фінансовою стійкістю підприємства слід розуміти такий стан фінансових ресурсів підприємства, за якого раціональне розпорядження ними є гарантією фінансової незалежності, платоспроможності, стабільної прибутковості та, як наслідок, забезпечення процесу розширеного відтворення. Основними ознаками фінансової стійкості підприємств є стабільне зростання валюти балансу, достатній рівень ліквідності, платоспроможності і надійності підприємства, значна частка власних джерел фінансування діяльності підприємства, стабільність доходів та якість активів, здатність підприємства розширювати свою діяльність [11].

Отже, саме фінансова стійкість як характеристика фінансового стану підприємства має узагальнюючий та комплексний характер, що, на думку авторів, дозволяє використовувати результати діагностики фінансової стійкості як підґрунтя розроблення антикризових заходів.

У дослідженні пропонується застосування для аналізу фінансової стійкості підприємств машинобудівної галузі Харківського регіону методу таксономічного аналізу. Цей метод доцільно використовувати для зіставлення об'єктів, які характеризуються значною кількістю ознак і властивостей. Центральним поняттям методу таксономічного аналізу є таксономічна відстань, яка розраховується за правилами аналітичної геометрії. Розраховані таксономічні відстані дають змогу встановити положення кожної точки багатомірного простору відносно інших точок і тим самим установити координати цієї точки у всій сукупності [12].

Реалізація методу таксономічного аналізу для діагностики фінансової стійкості підприємств машинобудування Харківського регіону містить низку послідовних кроків. Так, першим кроком є формування системи показників, які кількісно описують об'єкти у досліджуваному періоді. На погляд авторів, для розкриття всіх аспектів фінансової

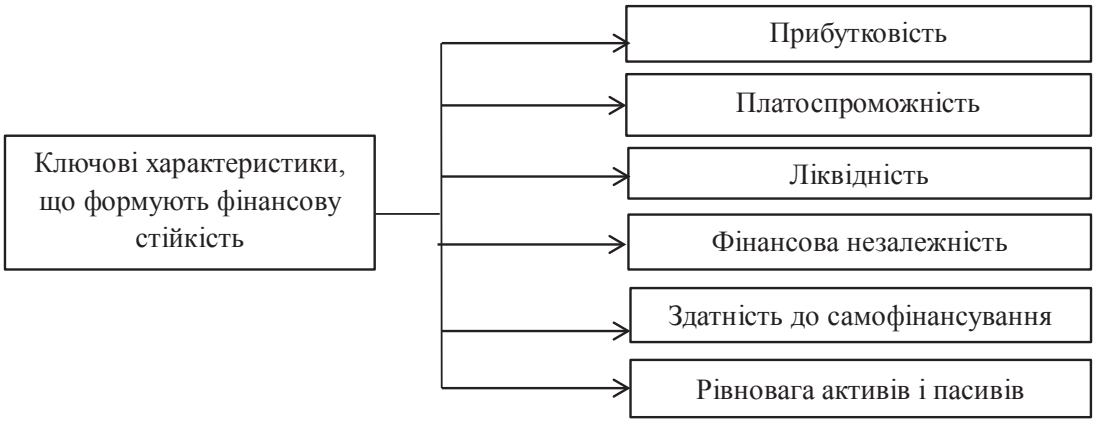

Рис. 1. Характеристики, що визначають рівень фінансової стійкості суб'єкта господарювання

стійкості підприємств та забезпечення комплексного характеру діагностики, система аналітичних показників повинна включати такі (табл. 1):

Отже, запропонована система показників дозволяє багатогранно та комплексно охарактеризувати фінансову стійкість суб'єкта господарювання. На її підґрунті формується вхідна матриця спостережень для проведення діагностики фінансової стійкості підприємств машинобудування Харківщини, основою якої є результати розрахунку коефіцієнтів за даними фінансової звітності вибраних підприємств у 2018 році (табл. 2).

Наступний крок передбачає формування матриці стандартизованих значень з метою вирівнювання значень ознак об'єктів, на основі якої формуються еталонні значення показників. При цьому точка-еталон визначається, виходячи зі змісту показника: якщо його зростання спричиняє стимулюючий вплив на розвиток об'єкта, то показник є стимулятором, за умови зворотного впливу показник є дестимулятором. У цьому дослідженні дестимулятором є частка поточної заборгованості в структурі капіталу, всі інші показники є стимуляторами.

Таблиця 1

Система аналітичних показників діагностики фінансової стійкості підприємства

Складова характеристика фінансової стійкості	Показник	Економічний зміст
Фінансова незалежність	Коефіцієнт автономії (Кавт)	Характеризує частку власних коштів підприємства (власного капіталу) у загальній сумі коштів, авансованих у його діяльність
	Частка поточної заборгованості в структурі капіталу (Чпк)	Визначає рівень фінансової залежності підприємства від поточних зобов'язань
Ліквідність, платоспроможність, рівновага активів і пасивів	Коефіцієнт швидкої ліквідності (Кшл)	Показує, яку частину короткострокового позикового капіталу може бути погашено за рахунок частини оборотних активів, поданих у фінансовій формі
	Коефіцієнт забезпеченості власними оборотними коштами (Кзаб_ВОК)	Показує, яку частину оборотного капіталу профінансовано за рахунок власних джерел фінансування підприємства
	Коефіцієнт покриття запасів (Кпокр_зап)	Визначає співвідношення величини "нормальних" джерел покриття запасів до величини запасів
Прибутковість, здатність до самофінансування	Коефіцієнт рентабельності майна (капіталу) (Рм)	Показує, який прибуток отримує підприємство з кожної гривні, вкладеної в його активи
	Коефіцієнт рентабельності активів за чистим прибутком (Ракт_ЧП)	Характеризує рівень чистого прибутку підприємства з кожної гривні, вкладеної в його активи

Таблиця 2

Матриця спостережень

Підприємство	Умовне позначення	Розраховані значення показників						
		Кавт	Чпк	Кшл	Кзаб_ВОК	Кпокр_зап	Рм	Ракт(ЧП)
ТОВ НВО «Вертикаль»	П1	0,125	0,382	0,601	-0,116	0,138	0,158	0,023
ПАТ «Харківський машинобудівний завод «Світло шахтаря"	П2	0,483	0,500	1,401	0,394	4,339	0,069	-0,041
ДНВО "Об'єднання Комунар"	П3	0,750	0,250	0,579	0,627	0,912	0,206	0,002
ДП "Завод "Електроважмаш"	П4	0,150	0,850	0,456	-0,007	1,465	0,190	0,002
ПАТ «Дослідний електромонтажний завод»	П5	0,707	0,293	1,495	0,599	1,766	0,490	0,063
ПАТ «Електромашина»	П6	0,371	0,627	0,935	0,177	3,636	1,121	0,088
ПАТ «Харківський електротехнічний завод "Укрелектромаш"	П7	-0,203	1,120	0,453	-0,714	0,134	0,013	-0,093
ПАТ «Харківський машинобудівний завод «ПЛІНФА»	П8	0,764	0,236	1,016	0,715	1,015	0,164	0,013
ПАТ «Завод Фрунзе»	П9	0,754	0,211	1,306	0,591	1,470	0,298	0,136
ПАТ «Науково-виробниче підприємство «Теплоавтомат»	П10	0,685	0,315	0,433	0,102	0,957	0,340	0,239
ПАТ «Форез»	П11	0,375	0,625	0,805	0,216	1,286	0,128	0,013
ПАТ «Харківський тракторний завод ім. С.Орджонікідзе»	П12	-0,234	0,233	0,377	-3,694	-5,34	0,112	0,178
ТОВ "АКР "Система"	П13	0,453	0,547	0,490	0,147	0,905	0,044	-0,182

Еталонні значення показників наведено в табл. 3.

У межах реалізації наступних кроків проводиться розрахунок відстані до точки-еталону усіх показників за кожним підприємством, евклідової відстані та побудова значення інтегрального показника рівня фінансової стійкості підприємств галузі машинобудування Харківської області, що є основою для їх рейтингування. Всі результати розрахунків наведено у табл. 4.

Згідно з розрахунками, отриманими в результаті проведення таксономічного аналізу, побудуємо рейтинг машинобудівних підприємств за рівнем їхньої фінансової стійкості (рис. 2).

Для того, щоб коректно інтерпретувати результати рейтингування та більш точно визначити рівень фінансової стійкості підприємств, пропонується використання вербально-числової шкали Харрінгтона, яка, по-перше, має універсальний характер та широко застосовується для якісної

Таблиця 3

Значення точки-еталону для аналітичних показників

	Кавт	Чпк	Кшл	Кзаб_ВОК	Кпокр_зап	Рм	Ракт(ЧП)
Точка-еталон	1,756	0,684	1,493	2,977	1,845	1,044	-0,961

Таблиця 4

Результати розрахунку інтегрального показника фінансової стійкості

Підприємство	Відстань до точки-еталону							Евклідова відстань	Значення інтегрального показника фінансової стійкості
	Кавт	Чпк	Кшл	Кзаб_ВОК	Кпокр_зап	Рм	Ракт (ЧП)		
П1	3,33	0,39	5,04	0,52	3,48	10,99	3,76	5,24	0,35
П2	0,64	1,10	0,06	0,08	0,00	13,11	6,34	4,62	0,43
П3	0,00	0,02	5,29	0,01	2,31	9,93	4,57	4,70	0,42
П4	3,08	5,37	6,80	0,39	1,63	10,27	4,53	5,66	0,30
П5	0,03	0,09	0,00	0,01	1,30	4,72	2,51	2,94	0,63
П6	1,26	2,28	1,98	0,22	0,10	0,00	1,85	2,77	0,66
П7	7,63	10,87	6,85	1,53	3,48	14,54	8,94	7,34	0,09
П8	0,00	0,01	1,45	0,00	2,18	10,86	4,12	4,31	0,46
П9	0,00	0,00	0,23	0,01	1,62	8,04	0,86	3,28	0,59
П10	0,05	0,14	7,12	0,28	2,25	7,24	0,00	4,13	0,49
П11	1,24	2,26	3,00	0,19	1,83	11,69	4,13	4,93	0,39
П12	8,13	0,01	7,89	14,6	18,46	12,07	0,31	7,84	0,03
П13	0,79	1,49	6,37	0,24	2,32	13,74	14,35	6,27	0,22

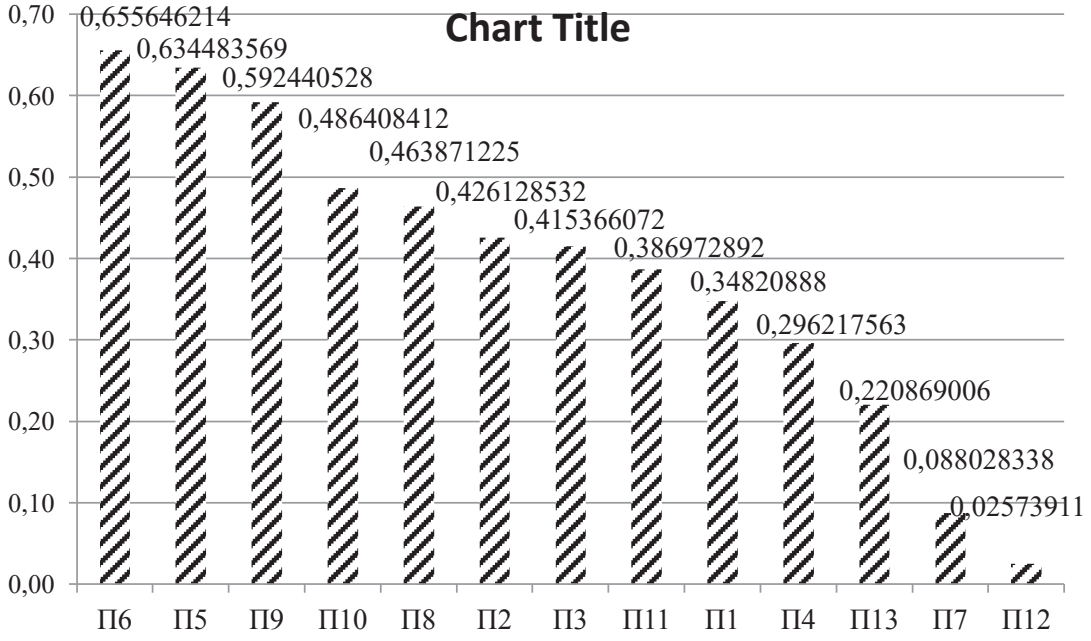

Рис. 2. Рейтинг машинобудівних підприємств Харківського регіону за рівнем фінансової стійкості

градації кількісних критеріїв під час оцінки економічних процесів, по-друге, дає можливість адекватно економічно інтерпретувати отримані результати. Чисельні значення граничних значень шкали Харрінгтона отримані на основі аналізу й обробки великого масиву статистичних даних [13]. Класична шкала Харрінгтона наведена в табл. 5.

Таким чином, результати діагностики фінансової стійкості підприємств машинобудування Харківщини наведено в табл. 6.

Отже, в результаті проведених досліджень, можна зробити такі висновки. Лише одне з аналізованих підприємств (7,7% з загальної їх кількості) має високий рівень фінансової стійкості, а саме ПАТ «Електромашина», що зумовлено насамперед високим рівнем його рентабельності. Найвищу частку займають підприємства, рівень фінансової стійкості яких визначається як середній (53,8%), це ПАТ «Дослідний електромонтажний завод», ПАТ «Завод Фрунзе», ПАТ «Науково-виробниче підприємство «Теплоавтомат», ПАТ «Харківський машинобудівний завод «ПЛІНФА», ПАТ «Харківський машинобудівний завод «Світло шахтаря», ДНВО «Об'єднання Комунар» та ПАТ «Форез». Однак особливої уваги потребують підприємства, рівень фінансової стійкості яких визначається як низький, їхня частка також досить значна (38,5%). Всі ці підприємства мають певні фінансові проблеми: ТОВ НВО «Вертикаль» та ДП «Завод «Електроважмаш» – значне переважання позикових коштів у структурі капіталу, нестача власних оборотних коштів, ТОВ «АКР «Система» – збитковість діяльності, ПАТ «Харківський електротехнічний завод «Укрелектромаш» та ПАТ «Харківський тракторний завод ім. С. Орджонікідзе» – повна відсутність власних коштів та критичний рівень залежності від зовнішніх джерел фінансування.

Таким чином, підприємства, що мають низький рівень фінансової стійкості, потребують більш глибокої діагностики схильності до банкрутства та особливо виявлення факторів, що спричинили падіння їхньої фінансової стійкості та розвитку кризових явищ.

Нормативно-методичне забезпечення оцінки ймовірності банкрутства підприємства включає: моделі дискримінантної оцінки ймовірності банкрутства підприємства; методичні рекомендації № 1361 [14]; Наказ Міністерства фінансів України від 14.02.2006 № 170 [15] щодо затвердження Методики аналізу фінансово-господарської діяльності підприємств.

Методичний підхід до діагностики ймовірності банкрутства підприємства реалізується у декілька етапів. Першим етапом є проведення коефіцієнтного аналізу ймовірності банкрутства за допомогою визначення коефіцієнтів (ліквідності, фінансової стійкості, оборотності, рентабельності) та їх нормативних значень [16]. На цьому етапі функціонування підприємств із низьким рівнем фінансової стійкості можна охарактеризувати як нестабільне, тобто фінансовий стан характеризується низькими показниками, коливальними та негативними тенденціями.

Таблиця 5

Вербально-числова шкала Харрінгтона

Змістовний опис градацій	Чисельні значення критерію
Висока	0,64:1,00
Середня	0,36:0,64
Низька	0,00:0,36

Таблиця 6

Рівень фінансової стійкості підприємств машинобудування Харківського регіону

Підприємство	Значення інтегрального показника	Рівень фінансової стійкості	Рейтинг
ПАТ «Електромашина»	0,66	високий	1
ПАТ «Дослідний електромонтажний завод»	0,63	середній	2
ПАТ «Завод Фрунзе»	0,59	середній	3
ПАТ «Науково-виробниче підприємство «Теплоавтомат»	0,49	середній	4
ПАТ «Харківський машинобудівний завод «ПЛІНФА»	0,46	середній	5
ПАТ «Харківський машинобудівний завод «Світло шахтаря»	0,43	середній	6
ДНВО "Об'єднання Комунар"	0,42	середній	7
ПАТ «Форез»	0,39	середній	8
ТОВ НВО «Вертикаль»	0,35	низький	9
ДП "Завод "Електроважмаш"	0,30	низький	10
ТОВ "АКР "Система"	0,22	низький	11
ПАТ «Харківський електротехнічний завод «Укрелектромаш»	0,09	низький	12
ПАТ «Харківський тракторний завод ім. С.Орджонікідзе»	0,03	низький	13

Наступним етапом виступає дискримінантна оцінка ймовірності банкрутства підприємства, що базується на розрахунку значень показників, які характеризують ймовірність банкрутства підприємства [17]. Моделі, побудовані з використанням дискримінантного аналізу, засновані на комплексному аналізі фінансових коефіцієнтів з урахуванням теорії ймовірності та визначенні інтегрального показника, відповідно до якого оцінюється ризик настання банкрутства підприємства [18]. Серед моделей найбільш поширеними є модель оцінки ймовірності банкрутства Е. Альтмана, модель Дікіна, Р. Ліса, Р. Таффлера, Г. Тішоу, Г. Спрінгейта, Дж. Фулмера, Ж. Конана і М. Голдера, Ж. Лего, О. Терещенка та ін.

Основними показниками, на основі яких будуються дискримінантні моделі, є показники ефективності фінансово-економічної діяльності підприємства. Ці моделі дозволяють отримати однозначну інтерпретацію і точність результатів оцінки ймовірності банкрутства підприємства, врахування галузевої спрямованості та часову відповідність [18]. Але ці дискримінантні моделі побудовані для підприємств певних галузей, країн, термінів часу. тому під час їх використання були отримані суперечні результати за різними моделями. Крім того, оцінка інтегрального показника ймовірності банкрутства підприємства здійснюється на основі значень показників, скорегованих на вагові коефіцієнти.

Подальша реалізація методичного підходу до актуалізації інформаційної бази діагностики банкрутства суб'єктів господарювання полягає у застосуванні факторного аналізу як одного з найбільш результативних методів багатовимірного статистичного аналізу [19]. Як доведено в [19], необхідність використання статистичних методів пов'язана з тим, що вивчення таких складних економічних явищ, як банкрутство, криза, вимагає виявлення не тільки основних закономірностей, а й можливих випадкових відхилень від них. Крім того, жоден з економіко-статистичних показників, який характеризує фінансовий стан підприємств, не може розглядатися ні як причина, ні як наслідок поліпшення стану сформованості та ефективності використання цього капіталу. Ці показники є лише поверхневим відображенням прихованих внутрішніх причин (факторів) підтримки і відтворення його як системи. Перевага факторного аналізу в порівнянні з іншими прийомами аналізу полягає в ефективності його застосування за великої кількості змінних, відсутності вимоги розподілу змінних на залежні і незалежні. Це особливо важливо, коли причини явища не зрозумілі. Факторний аналіз є таким, що дозволяє не перевіряти, а формувати нові гіпотези. Отже, використання факторного аналізу дозволить виділити відносно невелику кількість узагальнених факторів впливу на виникнення кризових явищ в процесі функціонування підприємств. Таким чином, факторний аналіз дозволить обмежити й уточнити склад показників, що діагностують ймовірність настання банкрутства підприємств в умовах швидкозмінного турбулентного ринкового середовища.

Таким чином, для машинобудівних підприємств, рівень фінансової стійкості яких діагностовано як низький, виконується актуалізація та зменшення надлишковості інформаційної бази з використанням факторного аналізу, який дозволяє зменшити сукупність часткових показників за рахунок відбору найбільш значущих серед первісних часткових показників фінансового стану підприємств та актуалізувати структуру запропонованої сукупності показників і підвищити якість інформаційної бази для антикризового фінансового управління та діагностики банкрутства. Застосування цього методу економіко-математичного моделювання відбувається за допомогою програмного продукту STATISTICA 8.0.

Для проведення факторного аналізу ймовірності банкрутства були вибрані показники, якими утворені дискримінантні моделі. В якості таких показників були обрані такі чинники впливу на ймовірність банкрутства підприємства, як: коефіцієнт поточної ліквідності, коефіцієнт швидкої ліквідності, коефіцієнт абсолютної ліквідності, коефіцієнт автономії, коефіцієнт маневреності власного капіталу, рентабельність активів, рентабельність власного капіталу, валова рентабельність реалізованої продукції. Для отриманого набору показників характерною є спрямованість на оцінювання ймовірності виникнення банкрутства підприємства. Коефіцієнти поточної, швидкої і абсолютної ліквідностей характеризують, наскільки швидко підприємство може відповідати за власними зобов'язаннями, що є першочерговою умовою стійкого функціонування суб'єкта господарювання. Коефіцієнт автономії було вибрано, оскільки цей показник характеризує частку власних коштів підприємства у сукупній сумі коштів, які сформовані для діяльності підприємства. Чим вища частка власного капіталу у структурі капіталу, тим вища фінансова стійкість підприємства. Частка коштів, що йдуть на фінансування оборотних і необоротних активів, розраховується за допомогою коефіцієнту маневреності власного капіталу. Фінансування оборотних активів позитивно впливає на фінансову стійкість суб'єкта господарювання, на відміну від значного фінансування необоротних активів. Показники рентабельності активів, власного капіталу та валової рентабельності реалізованої продукції були вибрані, тому що саме ці показники показують прибутковість підприємства, скільки грошових одиниць прибутку чи збитку приносить кожна вкладена одиниця.

Оптимальна кількість факторів визначається за критерієм Кайзера, відповідно до якого значимими для аналізу є ті фактори, власні значення яких перевищують 1,0 [19]. За результатами факторного аналізу підприємств третього кластеру відповідно до критерія Кайзера значущими для аналізу є три фактори, які в сумі пояснюють на 87,51% дисперсії. Цей висновок підтверджує графік «кам'яного осипу» для визначення оптимальної кількості факторів впливу на ймовірність банкрутства.

Кожен фактор формують показники, для яких факторне навантаження (коефіцієнт кореляції) з відповідним фактором є значущим, тобто більшим за |0,65| за модулем [19]. Факторні навантаження показників фінансового стану, отримані внаслідок повернення методом біквартімакс початкових із використанням програмного продукту Statistica 8, наведені в табл. 7.

Отже, до першого фактора входять показники поточної та швидкої, абсолютної ліквідності, а також коефіцієнт маневреності власного капіталу і рентабельність власного капіталу. Серед цієї групи коефіцієнтів найбільш впливовими є рентабельність власного капіталу та коефіцієнт маневреності власного капіталу (кореляційне значення складає 0,989), які показують, наскільки ефективно використовуються вкладені грошові кошти власників.

Не менш впливовими є коефіцієнти ліквідності: коефіцієнт поточної ліквідності (кореляційне значення становить 0,945), коефіцієнт швидкої ліквідності (кореляційне значення становить 0,947), коефіцієнт абсолютної ліквідності (кореляційне значення – 0,976). Вони характеризують ліквідність підприємства, а саме можливість розраховуватися за наявними зобов'язаннями за рахунок власних коштів.

Таким чином, перший фактор характеризує забезпеченість підприємства ліквідними засобами і характеризує 69,4% сукупної дисперсії, отже, цей фактор більше за інші впливає на фінансовий стан досліджуваних машинобудівних підприємств.

Другий фактор характеризує фактор прибутковості і показує ступінь ефективності використання наявних грошових, трудових і матеріальних ресурсів. До цього фактора входить валова рентабельність реалізованої продукції (кореляційне значення – 0,942). Цей фактор сукупно показує ступінь ефективності використання наявних грошових, трудових і матеріальних ресурсів. Тобто цей показник визначає фактори, що впливають на прибутковість або, навпаки, збитковість підприємства.

Третій фактор утворений показником рентабельності активів (кореляційне значення – 0,915).

Отже, для забезпечення фінансової стійкості підприємства важливо аналізувати та контролювати ці три фактори: фактор забезпеченості підприємства ліквідними засобами, фактор прибутковості, фактор рентабельності необоротних та оборотних активів.

Таким чином, факторний аналіз є дуже важливим для виявлення чинників, що мають дестабілізуючий вплив на функціонування підприємств і призводять суб'єкт господарювання до негативного фінансового стану.

Висновки з проведеного дослідження. У статті запропоновано використання економіко-математичних методів, а саме методів таксономічного та факторного аналізу, що дозволить підвищити об'єктивність та точність діагностики розвитку кризових явищ у діяльності підприємств, а також визначити фактори, що спричинили розвиток кризи безпосередньо в діяльності досліджуваних суб'єктів господарювання. Це, в свою чергу, приведе до підвищення якості управлінських рішень у сфері антикризового менеджменту підприємства. Розкриття факторів, що зумовили кризові процеси, дає змогу ввести в дію резерви функціонування підприємства.

Таблиця 7

Значущі факторні навантаження показників впливу на фінансовий стан машинобудівних підприємств третього кластера

Показники	Значення факторних навантажень
Фактор 1	
Коефіцієнт поточної ліквідності	0,945
Коефіцієнт швидкої ліквідності	0,947
Коефіцієнт абсолютної ліквідності	0,976
Коефіцієнт автономії	0,868
Коефіцієнт маневреності власного капіталу	0,985
Коефіцієнт рентабельності власного капіталу	0,989
Фактор 2	
Валова рентабельність реалізованої продукції	0,942
Фактор 3	
Рентабельність активів	0,915

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Державна служба статистики України: веб-сайт. URL: http://www.ukrstat.gov.ua (дата звернення: 22.10.2019).

2. Судова влада України: веб-сайт. URL: https://court.gov.ua/inshe/ sudova_statystyka/analit_tabl_2018 (дата звернення: 22.10.2019).

3. Мельникова М.О. Аналіз адекватності методів і прийомів кількісної оцінки фінансового стану підприємства. *Теорія та практика державного управління*. 2010. № 4(31). С. 334–342.

4. Матвійчук А.В. Моделювання фінансової стійкості підприємств із застосуванням теорій нечіткої логіки, нейронних мереж і дискримінантного аналізу. *Вісник НАН України.* 2010. № 9. С. 24–46.

5. Ліндер Є. Еволюція оцінки ймовірності банкрутства. *Науковий вісник МНУ ім. В.О. Сухомлинського*. 2016. № 1(6). С. 125–129.

6. Хринюк О.С., Бова В.А. Моделі розрахунку ймовірності банкрутства як метод оцінки фінансового потенціалу підприємства. *Ефективна економіка*. 2018. №2. URL: http://www.economy.nayka.com.ua/pdf/2_ 2018/46.pdf (дата звернення: 22.10.2019).

7. Бланк И.А. Основы финансового менеджмента : в 2-х т. Т. 1. 2-е изд., перераб. и доп. Киев : Ника-Центр, Эльга, 2004. 624 с.

8. Базілінська О.Я. Фінансовий аналіз: теорія та практика : навч. посіб. [для студ. вищ. навч. закл.]. Київ : Центр учбової літератури, 2009. 328 с.

9. Вахович І.М. Фінансовий менеджмент та фінансовий інжиніринг бізнес-процесів : магістерський курс [навч. посіб. в 2-х т.]. Т. 1. Фінансовий менеджмент бізнес процесів. Луцьк : СПД Ж.В. Гадяк, друкарня «Волиньполіграф»™, 2013. 604 с.

10. Фінансовий аналіз: навчальний посібник. / За заг. ред. Школьник І.О. [І.О. Школьник, І.М. Боярко, О.В. Дейнека та ін.]. Київ: «Центр учбової літератури», 2016. 368 с.

11. Ясіновська І.Ф. Сучасні підходи до оцінки фінансової стійкості підприємств. *Європейські перспективи*. 2016. Вип. 2. С. 169–175.

12. Акинин П.В., Королев В.А., Кочергин С.Г. Математические и инструментальные методы экономики : учебное пособие. Москва : КноРус, 2012. 232 с.

13. Любушин Н.П. Комплексный экономический анализ хозяйственной деятельности; 2-е изд., перераб. и доп. Москва : ЮНИТИ-ДАНА, 2005. 448 с.

14. Методичні рекомендації щодо виявлення ознак неплатоспроможності підприємства та ознак дій з приховування банкрутства, фіктивного банкрутства чи доведення до банкрутства : наказ Міністерства економіки України від 26 жовтня 2010 р. № 1361 URL: http://document.ua/pro-vnesennja-zmindo-metodichnih-rekomendacii-shodo-vijavle-doc39053.html (дата звернення: 22.10.2019).

15. Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом : Закон України від 14.05.1992р.№2343-XII.URL:http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2343-12 (дата звернення: 22.10.2019).

16. Грабовецький Б.Є., Шварц І.В. Фінансовий аналіз та звітність : навчальний посібник. Вінниця : ВНТУ, 2011. 281 с.

17. Фучеджи В.І. Характеристика методів та моделей діагностики кризового стану підприємства. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. 2010. № 691. С. 240–245.

18. Островська Г., Квасовський О. Аналіз практики використання зарубіжних методик (моделей) прогнозування ймовірності банкрутства підприємств. *Галицький економічний вісник*. 2011. № 2(31). С. 99–111.

19. Иберла К. Факторный анализ. Москва : Статистика, 1980. 400 с.

REFERENCES:

1. Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy [*Ukraine State Statistics Service*]. Available at: http://ukrstat.gov.ua (assessed 22 October 2019).

2. Sudova vlada Ukrainy [*Ukraine Judiciary*]. Available at: https://court.gov.ua/inshe/sudova_statystyka/analit_tabl_2018 (assessed 22 October 2019).

3. Melnykova M.O. (2010) Analiz adekvatnosti metodiv i pryiomiv kilkisnoi otsinky finansovoho stanu pidpryiemstva [Analysis of the adequacy of methods and techniques of quantitative assessment of the financial condition of the enterprise]. *Teoriia ta praktyka derzhavnoho upravlinnia,* no. 4(31), pp. 334–342.

4. Matviichuk A.V. (2010) Modeliuvannia finansovoi stiikosti pidpryiemstv iz zastosuvanniam teorii nechitkoi lohiky, neironnykh merezh i dyskryminantnoho analizu [Modeling financial sustainability of enterprises using fuzzy logic, neural networks and discriminant analysis]. *Visnyk NAN Ukrainy,* no. 9, pp. 24–46.

5. Linder Ye. (2016) Evoliutsiia otsinky ymovirnosti bankrutstva [Bankruptcy Probability Evolution]. *Naukovyi visnyk MNU im. V.O. Sukhomlynskoho*, no. 1(6), pp. 125–129.

6. Khryniuk O.S., Bova V.A. (2018) Modeli rozrakhunku ymovirnosti bankrutstva yak metod otsinky finansovoho potentsialu pidpryiemstva [Bankruptcy probability calculation models as a method of assessing an entity's financial potential]. *Efektyvna ekonomika* [Effective economy], (electronic journal), no. 2. Available at: http://www.economy.nayka.com.ua/pdf/2_2018/46.pdf (assessed 22 October2019).

7. Blank I.A. (2004) Osnovy finansovogo menedzhmenta : v 2-kh t. T. 1. [Fundamentals of financial management. Volume 1.]. Kyiv : Elga, Nika-Tsentr. (in Russian)

8. Bazilinska O.Ya. (2009) *Finansovyi analiz: teoriia ta praktyka : navch. posib*. [Financial Analysis: Theory and Practice: Educ. tool]. Kyiv : Tsentr uchbovoi literatury. (in Ukrainian)

9. Vakhovych I.M. (2013) Finansovyi menedzhment ta finansovyi inzhynirynh biznes-protsesiv : mahisterskyi kurs [navch. posib. v 2-kh t.]. T. 1. Finansovyi menedzhment biznes protsesiv. [Financial management and financial engineering of business processes: Master's course. Volume 1. Financial management of business processes]. Lutsk : SPD Zh.V. Hadiak, drukarnia "Volynpolihraf"™. (in Ukrainian)

10. Shkolnyk I.O. (ed) (2016) *Finansovyi analiz: navchalnyi posibnyk* [Financial Analysis: Teaching manual]. Kyiv: «Tsentr uchbovoi literatury». (in Ukrainian)

11. Yasinovska I.F. (2016) Suchasni pidkhody do otsinky finansovoi stiikosti pidpryiemstv [Modern approaches to the assessment of financial sustainbility of enterprises]. *Yevropeiski perspektyvy*, no. 2, pp. 169–175.

12. Akinin P.V., Korolev V.A., Kochergin S.G. (2012) *Matematicheskie i instrumental'nye metody ekonomiki : uchebnoe posobie* [Mathematical and instrumental methods of economics: a training manual]. Moskva : KnoRus. (in Russian)

13. Lyubushin N.P. (2005) *Kompleksnyy ekonomicheskiy analiz khozyaystvennoy deyatel'nosti; 2-e izd., pererab. i dop*. [Comprehensive economic analysis of economic activity; 2nd ed., revised. and add.]. Moskva : YuNITI-DANA. (in Russian)

14. Metodychni rekomendatsii shchodo vyiavlennia oznak neplatospromozhnosti pidpryiemstva ta oznak dii z prykhovuvannia bankrutstva, fiktyvnoho bankrutstva chy dovedennia do bankrutstva, zatverdzheni nakazom Ministerstva ekonomiky Ukrainy vid 26 zhovtnia 2010 r. № 1361. [*Methodical recommendations for identifying signs of insolvency of the enterprise and signs of actions for concealing bankruptcy, fictitious bankruptcy or bringing to bankruptcy: Order of the Ukraine Ministry of Economy of October 26, 2010 № 1361*]. Available at: http://document.ua/pro-vnesennja-zmin-do-metodichnih-rekomendacii-shodo-vijavle-doc39053.html (assessed 22 October 2019).

15. Pro vidnovlennia platospromozhnosti borzhnyka abo vyznannia yoho bankrutom : Zakon Ukrainy vid 14.05.1992 r. # 2343-XII. [On the resumption of the debtor's solvency or bankruptcy: Law of Ukraine of May 14, 1992 No. 2343-XII]. Available at: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2343-12. (assessed 22 October 2019).

16. Hrabovetskyi B.Ye. (2011) *Finansovyi analiz ta zvitnist : navchalnyi posibnyk* [Financial Analysis and Reporting: A Tutorial]. Vinnytsia : VNTU. (in Ukrainian)

17. Fuchedzhy V.I. (2010) Kharakterystyka metodiv ta modelei diahnostyky kryzovoho stanu pidpryiemstva [Characteristics of methods and models of diagnostics of crisis state of enterprise]. *Visnyk Natsionalnoho universytetu "Lvivska politekhnika"*, no. 691, pp. 240–245.

18. Ostrovska H., Kvasovskyi O. (2011) Analiz praktyky vykorystannia zarubizhnykh metodyk (modelei) prohnozuvannia ymovirnosti bankrutstva pidpryiemstv [Analysis of the practice of using foreign methods (models) of forecasting the probability of bankruptcy of enterprises]. *Halytskyi ekonomichnyi visnyk*, no. 2(31), pp. 99–111.

19. Iberla K. (1980) *Faktornyiy analiz* [Factor analysis]. M : Statistika. (in Russian)

Zhuravlova Iryna
Doctor of Economic Sciences, Professor,
Head of Finance Department
Simon Kuznets Kharkiv National University of Economics
Berest Maryna
Candidate of Economic Sciences, Associate Professor,
Senior Lecturer at Department of Finance
Simon Kuznets Kharkiv National University of Economics

BANKRUPTCY DIAGNOSTICS OF ENTERPRISES ON THE BASIS OF FINANCIAL SUSTAINABILITY

The purpose of the article. The effective functioning of Ukrainian enterprises in today's conditions is complicated by the high level of stochasticity and instability of the external environment, as well as by the presence of internal factors that cause the emergence and development of crisis phenomena in their activities. All this leads to a low quality of their financial results and, as a consequence, an increase in the number of bankruptcies in the economy. Problems in the assessment of the development of crisis phenomena are actively considered by domestic and foreign scientists, but further development requires approaches to the diagnosis of bankruptcy, which allow not only to assess the depth of the crisis, but also to identify the factors that most significantly affect its emergence and development. The purpose of the study is to formulate an approach to the diagnosis of bankruptcy of enterprises on the basis of assessing the level of financial stability and to identify key factors for the development of crisis phenomena.

Methodology. The paper proposes the use of a taxonomic analysis method - to form a rating of enterprises according to their level of financial stability, a method of factor analysis - to identify factors influencing the emergence and development of crisis in the activities of economic entities, verbal-numerical scale Harrington – to gradate the level of financial stability and grouping of enterprises. In addition, the methods of analysis and processing of literary sources, classification, structural and logical generalization were used.

Results. The study clarifies the meaning of the concept of "financial stability" as a state of financial resources of the enterprise, for which their rational management is a guarantee of financial independence, solvency, stable profitability and, consequently, ensuring the process of extended reproduction. The key characteristics of financial stability of enterprises are identified, namely: profitability, liquidity, solvency, financial independence, ability to self-finance, balance of assets and liabilities. Accordingly to this, a system of analytical indicators of diagnostics of financial stability of the enterprise is formed and includes:

- the autonomy ratio, the share of current debt in the capital structure - indicators that characterize the financial independence of the enterprise;

- the quick liquidity ratio, current assets ratio, inventory coverage ratio - indicators that determine liquidity, solvency and balance between assets and liabilities;
- the profitability factor of property (capital) and the profitability factor of assets on net profit – allow to estimate profitability and ability of the enterprise to self-financing.

Based on the developed system of indicators using the taxonomy method, the rating of machine-building enterprises of Kharkiv region was calculated on the basis of the integral indicator of financial stability. For the purpose of economic interpretation of the obtained results of the rating, the gradation of the level of financial stability was conducted on the basis of the verbal-numerical scale of Harrington and the groups of enterprises were formed according to the level of their financial stability:

- enterprises with high level of financial stability - the value of the integral indicator is in the range from 0.64 to 1;
- enterprises with an average level of financial stability – the value of the integral indicator is in the range from 0.36 to 0.64;
- enterprises with low level of financial stability - the integral index is in the range from 0 to 0.36.

Among the selected entities, the share of enterprises with low financial stability was 38.5%, which is quite high. Therefore, for entities with low financial stability within the framework of bankruptcy diagnostics, it was proposed and implemented a factor analysis to identify the key factors for the development of crisis phenomena in their activities. As a result of calculations in Statistica environment, the most influential factors for ensuring the stable functioning of machine-building enterprises of Kharkiv region are the factor of providing liquid assets and the profitability factor, which requires special attention to them and control by the financial management of the enterprise. The results of diagnostics are the basis for a sound development of the enterprise's anti-crisis strategy.

Practical implications. The approaches developed in this paper are of practical importance and can be used to diagnose the financial condition of enterprises, to assess their financial stability and propensity to bankruptcy, based on the identification of factors that maximally cause the emergence and development of crisis phenomena. The results of diagnostics are the basis for a sound development of the enterprise's anti-crisis strategy.

Value/originality. The article proposes the use of economic and mathematical methods, namely methods of taxonomic and factor analysis - which will allow to increase the objectivity and accuracy of diagnostics of the development of crisis phenomena in the activity of enterprises, as well as to identify the factors that caused the development of the crisis directly in the activity of the investigated entity. This, in turn, will improve the quality of management decisions in the field of crisis management of the enterprise.

PROBLEMS OF INSURANCE ORGANIZATIONS INVESTMENT PORTFOLIO MANAGEMENT

ПРОБЛЕМИ УПРАВЛІННЯ ІНВЕСТИЦІЙНИМ ПОРТФЕЛЕМ СТРАХОВОЇ ОРГАНІЗАЦІЇ

UDC 339.187.44:368(447)
https://doi.org/10.32843/infrastruct36-62

Kisilova Inna
Candidate of Physical and Mathematical Sciences, Associate Professor, Senior Lecturer at Department of Finance, Banking and Insurance
Zaporizhzhia National University
Revega Anastasia
Student
Zaporizhzhia National University

The article is devoted to analysis of insurance companies' investment activity problems. The main tasks of insurance companies investment portfolio management that arose in the investment portfolio management process as a part of investment strategy realization have been defined: ensuring high rates of development of the insurer due to effective investment activity; maximization of profit; minimizing investment risks; ensuring financial stability and solvency of the insurer; acceleration implementing the investment project. The influence of various types of risks on the results of the investment activity of the insurance company has been analyzed. The program of actions on formation of the investment portfolio realization has been proposed. Problems and peculiarities of optimization of investment potential management process of insurance organization have been defined. The indicators of evaluation of the investment activity of the insurance organization have been characterized.

Key words: *insurance companies' investment activity, investment portfolio, investment strategy, investment risks, rates of investment activity efficiency.*

В статье рассмотрена проблема управления инвестиционным портфелем страховой организации. Определены задачи управления инвестиционным портфелем страховой компании, которые возникают в процессе реализации инвестиционной стратегии, а именно обеспечение высоких темпов развития страховщика за счет эффективной инвестиционной деятельности; максимизация прибыли; минимизация инвестиционных рисков; обеспечение финансовой стойкости и платежеспособности страховщика; ускорение реализации инвестиционных проектов. Проанализировано влияние различных видов рисков на результаты инвестиционной деятельности страховой компании. Предложена программа действий по формированию и реализации инвестиционного портфеля. Названы проблемы и особенности оптимизации процесса управления инвестиционным потенциалом страховой организации. Охарактеризованы показатели оценивания результативности инвестиционной деятельности страховой организации.

Ключевые слова: *инвестиционная деятельность страховщика, инвестиционный портфель, инвестиционная стратегия, инвестиционные риски, показатели эффективности инвестиций.*

У статті досліджено проблему управління інвестиційним портфелем страхової організації. Визначено задачі управління інвестиційним портфелем страхової компанії, які виникають в процесі реалізації інвестиційної стратегії, а саме забезпечення високих темпів економічного розвитку страхової компанії за рахунок ефективної інвестиційної діяльності; забезпечення максимізації прибутку; забезпечення мінімізації інвестиційних ризиків страховика; забезпечення фінансової стійкості та платоспроможності страхової компанії; прискорення реалізації інвестиційних проєктів. Визначено програму дій з формування та реалізації інвестиційного портфеля, яка включає дослідження зовнішнього інвестиційного середовища; розроблення стратегії інвестиційної діяльності та стратегії формування інвестиційних ресурсів; оцінювання інвестиційної якості окремих фінансових інструментів та формування інвестиційного портфеля тощо. Важливим аспектом процесу управління інвестиційним портфелем страхової організації є управління інвестиційними ризиками; їх оптимізація є важливою умовою забезпечення фінансової стійкості та платоспроможності в процесі здійснення інвестиційної діяльності. Ризик інвестиційної діяльності страхової організації є не лише інвестиційним ризиком, оскільки він також означає втрату коштів страхувальників. Завдання оптимізації інвестиційних вкладень страхових організацій вирішуються з використанням моделей портфельного інвестування (модель Г. Марковіца, індексна модель В. Шарпа (CAPM), арбітражна теорія розрахунків С. Росса (APT)). Критерієм оптимальності рекомендовано прийняти максимум інвестиційного доходу на вкладений капітал за заданого обсягу інвестиційних ресурсів та сприйнятого рівня ризику. Оцінювання ефективності окремих інвестиційних інструментів здійснюється на основі зіставлення обсягу інвестиційних затрат та сум зворотного грошового потоку за ними. Для оцінювання ефективності вкладень у фінансові активи використовуються показники дохідності. Розглянуто показники оцінювання результативності інвестиційної діяльності, визначено особливості їх застосування.

Ключові слова: *інвестиційна діяльність страховика, інвестиційний портфель, інвестиційна стратегія, інвестиційні ризики, показники ефективності інвестицій.*

Problem statement. In a market economy, insurance occupies an important place ensuring social-economy stability public safety, entrepreneurship development, effective protection of nationals property interests from a large number of perils.

Insurance companies play an important role in economic transformation in Ukraine. Accumulation of substantial financial insurance resources causes the need to manage the movement of these resources for maintenance at the required level the financial security of insurance obligations. specific nature of management is associated with risk activity character, probability nature of insured events and consequently, with the undefined character, of insurance payment.

Insurance organizations resources management allows reacting promptly to changes in the internal environment and the internal condition of the insurer and one of its goals is the formation of a balanced insurance portfolio as the basis of stable financial position of the insurance company.

But changing economic conditions create new challenges the solution of which depends on the stability of the insurance market. At the same time, special attention should be paid to the effective management of insurance reserves. Under-developed are issues of formation of investment resources of the insurer are in the context of the establishment of a market economy. Scientific justification requires

methodical provision of optimization of investment resources in the context of insurance activity profitability ensuring. It should be noted that the solution of problems must be complex that ensures efficiency of management activities.

However, for the majority of domestic insurance companies the main source of income is insurance activity, and investment activity is of a supplementary nature.

Analysis of recent research and publications. The growth of Ukrainian investment markets can be largely secured through the effective use of investment resources of insurance companies. To date, this area of insurance companies' activity has not been sufficiently developed. However, in the future, the realization of this activity can ensure the growth of economy. In today's environment, solving economical, legal and institutional, functional, informational, analytical and social problems that hamper the development of the domestic insurance market and insurance companies' effective investment activity performing is particularly important. In this context, it is of particular importance the system of measures of activation and development of insurance companies' investment activity.

Significant contribution to the study of theoretical, methodological and legal and institutional foundations of insurance company investment activity was made by N.V. Tkachenko [1, p. 8–12], M.M. Alexandrova [2, p. 58–62]. Problems and organizational and methodological aspects of insurance company investment strategy formation and improvement have been investigated by T.S. Gavrilyak [3, p. 98–100]. In the work of R.V. Pikus and D.M. Nesterova [4, p. 8–12] the main principles of insurance company investment strategy formation have been investigated and the main principles of insurance portfolio management have been defined. But the peculiarities of insurance companies' funds investment are not studied enough. At the same time the problem of increasing the role of investment in insurance as well as methodological approach to justification of effective formation and management of insurance company investment potential need further development and synthesis.

Setting a task. The purpose of the article is study of theoretical aspects and clarification theoretical and methodological grounds insurance organizations investment portfolio management as well as elaboration of investment process improvement directions aimed at Ukrainian insurance business efficiency increasing.

Outline of the main research material. Insurance organizations investment portfolio management despite of its components diversity could be considered as integral management object. It is known that type and structure of insurance organizations investment portfolio management strongly depend on insurance company investment strategy. The main aim of insurance organizations investment portfolio formation is investment activity realization ensuring by selecting the most effective and safe investment instruments. insurance company investment strategy can be viewed as the main management controller of insurance organizations investment portfolio management and to define it as a system of long-term purposes of investment activity and as choice of rational ways of ensuring the desirable investment results.

It should be noted that the investment strategy is influenced by external and internal factors taking into account which investment portfolio is formed and is estimated used profitability, risk and liquidity criteria [5, p. 35–36].

One can define the main tasks of insurance company investment portfolio management [6, p. 36–45]:

− ensuring higher pace of economic development of insurance company due to effective investment activity;

− ensuring the maximum profit (in the presence of some alternatives, the most profitable is chosen which secure the acceptable risk ratio);

− ensuring the investment risk minimization (by unfavorable conditions on financial market risks may cause not only investment profit loss but negative consequences in insurance activity performance because the most part of invested capital of insurance company is the debt capital formed at the expense of insurance resources);

− ensuring financial stability and solvency of insurance company during investment activity implementation.

Formulated objectives of investment portfolio management are closely linked. Thus, ensuring a high rate of development it is only at the expense of selection of high-profitable projects and acceleration of their realization. In its turn profit investment maximization is conducted by increasing of investment risks that demand their optimization. Risk minimization is an important condition of Insurance organizations financial reliability and pay ability in the process of investment activity. So, considering the abovementioned objects of ensuring the high temps of Insurance organizations economic development with adequate level of financial reliability and considering recommendations of the source [6, p. 113–125; 7], one can define the investment portfolio formation and realization program:

− investigation of external investment environment and forecast of the situation on investment market (investment activity legal conditions considering investment forms; analysis of current state of the market; forecast of the situation on investment market in total or in certain segments etc.);

− elaboration of strategic directions of insurance organizations investment activity that ensures investment short-term objects formation;

− elaboration of investment strategy realization;

− estimation of investment quality of financial instruments and identification the most effective of them;

− investment portfolio as set of investment programs formation and its estimation using profitability, pick and liquidity criteria;

− monitoring organization of certain projects realization (project progress control and analysis);

− writing on solutions of well-timed withdraw from non-effective projects and financial instruments sale;

− investment portfolio correction by capital reinvestment instruments selection.

Insurance organizations investment portfolio formation is closely linked with its investment policy. To estimate the investment portfolio quality it is necessary to define the quality of insurance organization investment policy, to define its correspondence to liabilities, structure and influence of investment incomes on total profitability level.

It is known that insurance organizations investment activity is closely linked with significant risk. Investment portfolio management theory also includes risk management and proposes the different ways of its minimization. The total risk, linked to a particular investment object, can occur from a combination of different sources. The main types are: business risk; financial risk, inflation risk, interest rate risk, liquidity risk, market risk, variable risk and so on. Moreover, total investment risk includes two components: diversified and non- diversified risk.

Insurance organization investment risk is not only investment risk since additional restriction as loss of policyholders funds is imposed, because insurer' risks not only by his own money but insurance resources which are formed by insurance premiums. While the measures of risk minimization also are compounds of investment management process. Estimation of probable risks when analyzing the investment instruments and risk management in the next stages of the project cycle allows to reduce the consequence of risks to an acceptable minimum. It should be noted that investors mainly determines the risk level on the hunch rather than according to modern portfolio theory [7].

Investment potential management process optimization is a pretty pressing task for insurers. The choice of management model depends on total amount and financial possibilities, chosen investment policy, on existence of direct and indirect government restrictions or incentives to choose the investment partners, conditions of their activity etc. Insurance organizations investment optimization challenges are solved using investment portfolio models as G. Markovitz model (dispersion analysis), Sharp' index model (CAPM), Ross' arbitrage calculation theory (APT) [6, p. 113–127].

Problem of optimal distribution of insurance organizations' funds is closely linked with optimal criterion choice. Based on effective investment portfolio theory, the main task is to obtain the highest profitability for certain risk level or the lowest risk level for given profitability level. In this regard it is recommended for domestic insurance companies to accept the maximum of investment income per invested capital with a given amount of investment resources and an acceptable level of risk as the criterion of optimality.

The other pressing task of investment activity management is an estimation of financial instruments efficiency estimation which is performed basing on comparison of investment costs a value and sums of amount of return cash-flow which is measured using interest on the bonds, shares dividends, agency commissions etc. For efficiency estimation of investments the profitability indices are used.

In general the investment portfolio market value at a point in time is calculated as total sum of market values of portfolio securities now. The investment portfolio profitability is the most important index for insurance organization. For insurance organization in some situations it is convenient to use indices of investment activity cost-efficiency that produce information on investment performance. Another aspect of investment activity cost-efficiency calculation to be addressed is the origin of funds used for investments. Specificity of insurance organizations lies in leverage usage rather than own funds. Normally used such rates [6, p. 36–40] (table 1).

Table 1

Rates of insurance organizations' investment activity efficiency

Index	Accounting frameworks	Comment
Returns on investment	(D – C) D	D – investment income, C– investment costs.
Investments as the performance coefficient	(D – C)/C	
Profitability of own capital	R – (R – K)Z	R– total income of investment capital, K – calculated interest rate for technical loan capital, Z– rate of indebtedness.
Relative deterioration of investment	$I_к$/Bi	$I_к$ – cumulative investments write-off, B_i – investments acquisition value.
Investment quote	N_i / P_i	N_i – investment income in a year, P_i – initial investment.
Rate of investment capital turnover	P/(Co – LC)	P – volume of investment realization, Co – own capital, LC – loan capital.

Source: author's development

It could be noted that insurance technical indebtedness, the total profitability of investment capital and calculated interest rate for insurance loan capital influence on own capital profitability. The latter increases by growing of loan capital, at the same time as total profitability of loan capital exceeds interest rate of loan capital. Also the efficiency of insurance organization liabilities by using insurance organization investment portfolio formation model. Considering the structure of investment resources formation, one can define the profitability rates of insurance resources investment and estimate the efficiency of every source of insurance organization investment resources.

It would be wrong, however, to argue that rates calculation is decisive in insurance organization investment strategy. But, on the one hand, these results could be used for rating formation and allow to submit an overview of insurance organization investment activity.

It should be noted that domestic insurance organizations are paying insufficient attention to investment resources activity optimization, due to the unsaturation of insurance market and low coverage of insurance pitch that allows the insurers for quite a long time to develop not through insurance activity intensity increasing but through access to free segments of the insurance market. Thus insurance organization internal structure improvement problem has not been so actual, since all attention was paid to the search for channels for the marketing of insurance services. In this regard, the load in the brut tariff was fully covered the acquisitioned and administrative losses and the problem of investment profitability increasing has not been among the priority targets and did not pay attention to it.

Conclusions from the study. Insurance organizations investment activity is an integral part of its activity, thus it should be noted that insurance organizations do not fully utilize investment potential.

The tasks of insurance company investment portfolio management faced in the investment strategy realization are interrelated and cover various processes of insurance company investment activity.

The risk management is an important point of insurance company investment portfolio management process; risk optimization is an important condition of maintenance of financial stability and solvency in implementing investment activity. Thus formulated objectives of insurance company investment portfolio management allow to define action programs of investment portfolio formation and realization.

Further area of research is mathematical model of insurance company investment activity elaboration and solution of the problem of efficiency estimation of insurance company investment activity.

REFERENCES:

1. Tkachenko N.V. (2003) Mistze investytziynoyi diyalnosti v strahovomy biznesi [Place of investment activity in insurance business]. *Ekonomika, finansy, pravo*, no. 10, pp. 6–15.

2. Alexandrova M.M., Polchznov A.Yu. (2010) Teoretychni osnovy finiansovoy strategii v strahovoy kompanii [Theoretical basis of finacial strategy of insurance company]. *Visnyk Zhitomorskogo derzhavnoho tehnichnogo universytetu. Economichni nauky*, no. 2, pp. 56–63.

3. Havrylyak T.S. (2015) Strategia zabezpechennya funktzionuvannya mehanizmu dlya aktivizatsii investytziynoyi diyalnosti strahovuka. [Strategy of ensuring of functioning mechanism of investment activity of insurer]. *Ekonomichnyi analis*, no. 1, pp. 97–101.

4. Pikus R.V., Nesterova D.M. (2015) Efektyvnist investytziynoyi strategii strahovoy kompanii v Ukrayini. [Efficiency of investment strategies of insurance companies in Ukraine]. *Visnyk Kyivskoho natsionalnogo universytetu imeni Tarasa Schevchenko. Ekonomika*, no. 3(168), pp. 6–12.

5. Ovcharenko T.S. (2011) Investytziyni strategii strahovoy kompanii ta perspektyvy ikh vprovadgennya [Investment staragedies of insurance companies and perspectives of their implementation]. *Visnyk Kyivskoho natsionalnogo universytetu imeni Tarasa Schevchenko. Seriia: Ekonomika*, no. 121–122, pp. 33–38.

6. Blank I.O. (2006) Investitzionnuy menedgment [Investment management]. Kyiv : Elga ; Nika-Tsentr. (in Ukrainian)

7. Investytziyna diyalnost strahovoy organizatzii [Investment activity of insurance organizations]. Available at: https://stud.com.ua/19916/strahova_sprava/investitsiyna_diyalnist_strahoviy_organizatsiyi (accessed: 12 October 2019).

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Ткаченко Н.В. Місце інвестиційної діяльності у страховому бізнесі. *Економіка, фінанси, право*. 2003. № 10. С. 6–15.

2. Александрова М.М., Полчанов А.Ю. Теоретичні основи фінансової стратегії страхової компанії. *Вісник ЖДТУ. Економічні науки*. 2010. № 2(52). С. 56–63.

3. Гавриляк Т.С. Стратегія забезпечення функціонування механізму для активізації інвестиційної діяльності страховика. *Економічний аналіз*. 2015. Т. 22. № 1. С. 97–101.

4. Пікус Р.В., Нестерова Д.М. Ефективність інвестиційної стратегії страхових компаній в Україні. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Економіка*. 2015. № 3 (168). С. 6–12.

5. Овчаренко Т.С. Інвестиційні стратегії страхових компаній та перспективи їх впровадження. *Вісник Київського національного університету ім. Т. Шевченка. Серія: Економіка*. 2011. № 121–122. С. 33–38.

6. Бланк І.О. Інвестиційний менеджмент : підручник. Київ : Ельга ; Ніка-Центр, 2006. 552 с.

7. Інвестиційна діяльність страхової організації URL: https://stud.com.ua/19916/strahova_sprava/investitsiyna_diyalnist_strahoviy_orga-nizatsiyi (дата звернення: 20.10.2019).

Kisilova Inna
Candidate of Physical and Mathematical Sciences, Associate Professor,
Senior Lecturer at Department of Finance, Banking and Insurance
Zaporizhzhia National University
Revega Anastasia
Student
Zaporizhzhia National University

PROBLEMS OF INSURANCE ORGANIZATIONS INVESTMENT PORTFOLIO MANAGEMENT

This article is devoted to analysis of insurance companies' investment activity problems, tasks, tendencies and perspectives. Insurance companies play an important role in economic transformation in Ukraine. Accumulation of substantial financial insurance resources causes the need to manage the movement of these resources for maintenance at the required level the financial security of insurance obligations. specific nature of management is associated with risk activity character, probability nature of insured events and consequently, with the undefined character, of insurance payment.

The purpose of the article is study of theoretical aspects and clarification theoretical and methodological grounds insurance organizations investment portfolio management as well as elaboration of investment process improvement directions aimed at Ukrainian insurance business efficiency increasing. Insurance organizations resources management allows reacting promptly to changes in the internal environment and the internal condition of the insurer and one of its goals is the formation of a balanced insurance portfolio as the basis of stable financial position of the insurance company.

Insurance organizations investment portfolio formation is closely linked with its investment policy. To estimate the investment portfolio quality it is necessary to define the quality of insurance organization investment policy, to define its correspondence to liabilities, structure and influence of investment incomes on total profitability level. On the other hand investment activity is closely linked with significant risk. The total risk, linked to a particular investment object, can occur from a combination of different sources.

Investment potential management process optimization is a pretty pressing task for insurers. The choice of management model depends on total amount and financial possibilities, chosen investment policy, on existence of direct and indirect government restrictions or incentives to choose the investment partners, conditions of their activity etc. Insurance organizations investment optimization challenges are solved using investment portfolio models.

Problem of optimal distribution of insurance organizations' funds is closely linked with optimal criteria choice. The highest profitability for certain risk level or the lowest risk level for given profitability level is recommended to accept the maximum of investment income per invested capital with a given amount of investment resources and an acceptable level of risk as the criterion of optimality.

The other pressing task of investment activity management is an estimation of financial instruments efficiency estimation which is performed basing on comparison of investment costs and sums of amount of return cash-flow which is measured using interest on the bonds, shares dividends, agency commissions etc. For efficiency estimation of investments the profitability rates are used.

Insurance organizations investment activity is an integral part of its activity, thus it should be noted that insurance organizations do not fully utilize investment potential. The tasks of insurance company investment portfolio management faced in the investment strategy realization are interrelated and cover various processes of insurance company investment activity. The risk management is an important point of insurance company investment portfolio management process and is an important condition of maintenance of financial stability and solvency in implementing investment activity.

Results. Results of research are aimed at estimation and improving the investment activity management system of insurance companies and can be implemented in practice. The application of proposed recommendations in practice will ensure formation and effective operation of investment activity management system of insurance companies.

Value/originality. Analyzing insurance organizations' investment activity efficiency service sphere, this economic category faces certain analytical complexities. Challenges and problematic issues outline prospects for further researches of insurance organizations' investment activity. In particular, estimation of investment portfolio efficiency.

ДЕФІЦИТ ДЕРЖАВНОГО БЮДЖЕТУ І ДЖЕРЕЛА ЙОГО ФІНАНСУВАННЯ
DEFICIT OF THE STATE BUDGET AND THE SOURCE OF ITS FINANCING

УДК 336.14
https://doi.org/10.32843/infrastruct36-63

Коблик І.І.
к.е.н., доцент кафедри економіки
та підприємництва
Львівська філія
ПВНЗ «Європейський університет»
Мельник В.Я.
студент
Львівська філія
ПВНЗ «Європейський університет»
Хмара Н.Б.
студент
Львівська філія
ПВНЗ «Європейський університет»

У статті розглянуто сутність дефіциту державного бюджету та основні причини його виникнення. Досліджено динаміку зміни дефіциту державного бюджету України за 2008–2018 рр. Розкрито вплив дефіциту державного бюджету на фінансову стійкість держави та рівень бюджетної безпеки. Розглянуто сутність фінансування бюджету та основні його джерела: державні запозичення, кошти від приватизації державного майна, фінансування за активними операціями. Здійснено аналіз динаміки залучення фінансових ресурсів за допомогою державних запозичень, визначено структуру та частку державних позик, встановлено вплив боргового навантаження на бюджет. Визначено, що для мінімізації наслідків боргового фінансування необхідно підвищувати кредитний рейтинг, що вплине на рефінансування попередніх боргів на вигідних умовах. Проаналізовано динаміку надходжень коштів від приватизації державного майна. За підсумками дослідження запропоновано заходи, які сприятимуть ефективному формуванню державного бюджету та зменшенню дефіциту бюджетного.
Ключові слова: *дефіцит бюджету, бюджетна безпека, джерела фінансування бюджету, державні запозичення, кошти від приватизації державного майна, фінансування за активними операціями, обслуговування державного боргу.*

В статье рассмотрена сущность дефицита государственного бюджета и основные причины его возникновения. Исследована динамика изменения дефицита государственного бюджета Украины в 2008–2018 гг. Раскрыто влияние дефицита государственного бюджета на финансовую устойчивость государства и уровень бюджетной безопасности. Рассмотрены сущность финансирования бюджета и основные его источники: государственные заимствования, средства от приватизации государственного имущества, финансирование по активным операциям. Осуществлен анализ динамики привлечения финансовых ресурсов с помощью государственных заимствований, определена структура и доля государственных займов, установлено влияние долговой нагрузки на бюджет. Определено, что для минимизации последствий долгового финансирования необходимо повышать кредитный рейтинг, который повлияет на рефинансирование предыдущих долгов на выгодных условиях. Проанализирована динамика поступлений средств от приватизации государственного имущества. По итогам исследования предложены меры, способствующие эффективному формированию государственного бюджета и уменьшению дефицита бюджета.
Ключевые слова: *дефицит бюджета, бюджетная безопасность, источники финансирования бюджета, государственные заимствования, средства от приватизации государственного имущества, финансирование по активным операциям, обслуживание государственного долга.*

In the article deals with the nature of the state budget deficit and the main reasons for its occurrence in Ukraine, the main ones being: imperfect legislative base; decline in business activity of enterprises and as a consequence of reduced budgetary contributions; populist socio-economic policy; imperfect fiscal policy; poor budget planning quality and low budget discipline; the growth of the shadow economy; hostilities in Ukraine and occupation of territories. It is established that the budget deficit is a rather complex economic phenomenon, which reflects various aspects of socio-economic development of society, it is the main measure of the effectiveness of the economic policy of the state. The budget deficit has various manifestations, characterized by a variety of causes, factors and consequences. The dynamics of change of the state budget deficit of Ukraine 2008-2018 is investigated. The influence of the state budget deficit on the financial stability of the state and the level of budgetary security are revealed. The essence of financing the budget and its main sources are considered: government borrowing, funds from privatization of state property, financing by active operations. The dynamics of attracting financial resources through government borrowing was analyzed, the structure and share of government loans were determined, the impact of the debt load on the budget was determined. It is determined that in order to minimize the effects of debt financing, it is necessary to increase the credit rating, which will affect the refinancing of previous debts on favorable terms. The dynamics of the proceeds from the privatization of state property are analyzed. According to the results of the study, measures are proposed that will contribute to the effective formation of the state budget and reduce the budget deficit, the main ones being: budget; realization of government borrowings on the basis of market instruments of attraction of financial resources and their rational use; effective privatization of state property; stimulation of GDP growth and increase of business activity of subjects of economic relations by improving the investment climate and ensuring protection of property rights; ensuring open, predictable and stable monetary policies.
Key words: *budget deficit, budget security, sources of budget financing, government borrowing, funds from privatization of state property, financing for active operations, servicing of public debt.*

Постановка проблеми. Стан бюджету є основним кошторисом країни та відображає її економічне та соціальне становище. Нарощування бюджетного потенціалу є ключовим завданням, оскільки надає можливість реалізовувати функції, покладені на державу, та сприяти економічному та соціальному покращенню в країні. Збалансованість державного бюджету для країн із низьким темпом економічного розвитку є запорукою стабільності та дає можливість підтримувати реалізацію реформ, однак незбалансованість державного бюджету є характерною рисою практично для всіх країн. В Україні починаючи від здобуття незалежності незбалансованість державного бюджету має сталий характер, що неоднозначно впливає на соціально-економічний розвиток держави.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження проблематики виникнення, наслідків та подолання дефіциту державного бюджету здійснюють багато вітчизняних учених. Проблеми незбалансованості державних фінансів і, як наслідок, виникнення бюджетного дефіциту досліджують С.В. Адонін, В.А. Ізюмська, С.І. Юрій, В.М. Федосов. Практику вітчизняного управління бюджетним дефіцитом розглядають Л.А. Зверук, Н.В. Волошанюк, А.І. Машко, М.І. Карлін.

Джерела фінансування бюджетного дефіциту розглянуто у працях таких учених, як В. Де'мянишин, І.С. Борисова В.О. Степанова, Н.Г. Виговська, А.Р. Паславський, І.І. Коблик.

Поряд із цим актуальними залишаються питання визначення теоретичних аспектів дефіциту державного бюджету та пошуку оптимальних джерел його фінансування.

Виклад основного матеріалу. Проблема мінімізації та фінансування дефіциту державного бюджету – одна з основних у фінансовій науці. Підсилена негативними ефектами від неконтрольованого збільшення інфляційного тиску та розмірів державного боргу, вона може розглядатися у контексті забезпечення економічної безпеки будь-якої країни.

Протягом останніх 28 років незалежності України державний бюджет як основний фінансовий план країни мав незбалансованість акумульованих доходів та запланованих витрат, що спричиняло виникненню дефіциту бюджету. Згідно зі ст. 2 Бюджетного кодексу України дефініцію «дефіцит бюджету» слід розглядати як перевищення видатків бюджету над його доходами (з урахуванням різниці між наданням кредитів з бюджету та поверненням кредитів до бюджету) [1].

Бюджетний дефіцит є досить складним економічним явищем, у якому віддзеркалюються різні аспекти соціально-економічного розвитку суспільства, він є основним вимірником ефективності економічної політики держави. Дефіцит бюджету має різні вияви, характеризується розмаїттям причин, чинників і наслідків [2].

Основні причини виникнення дефіциту державного бюджету в Україні:

– недосконалість чинного законодавства та часта його зміна;

– спад ділової активності підприємств і, як наслідок, зменшення відрахувань в бюджет;

– невиважена, а деколи популістська соціально-економічна політика, в процесі якої збільшувалися видатки на виплату зарплат держслужбовцям, пенсій та інших соціальних пільг населенню, які не були підкріпленні дохідною частиною бюджету;

– недосконала фіскальна політика;

– низька якість бюджетного планування та низька бюджетна дисципліна;

– зростання обсягу тіньової економіки;

– військові дії в Україні та окупація її територій.

В умовах ринкових трансформацій бюджетне фінансування є одним із найважливіших регуляторів соціально-економічних процесів у суспільстві. Його метою було і буде забезпечення соціальних та економічних потреб держави відповідно до закріплених за нею у Конституції України функцій, а також впливу на різні напрями розвитку економіки, соціально-культурної сфери, соціального захисту населення [3, с. 34].

Відображення динаміки зміни дефіциту державного бюджету наведено на рис. 1.

Результати дослідження дають змогу стверджувати, що дефіцит державного бюджету має змінний характер. У 2010 році дефіцит бюджету зріс у 5 разів (51764,8 млн. грн.) порівняно з 2008 роком, однак у 2011 році суттєво зменшився до 23557,6 млн. грн., найбільше значення

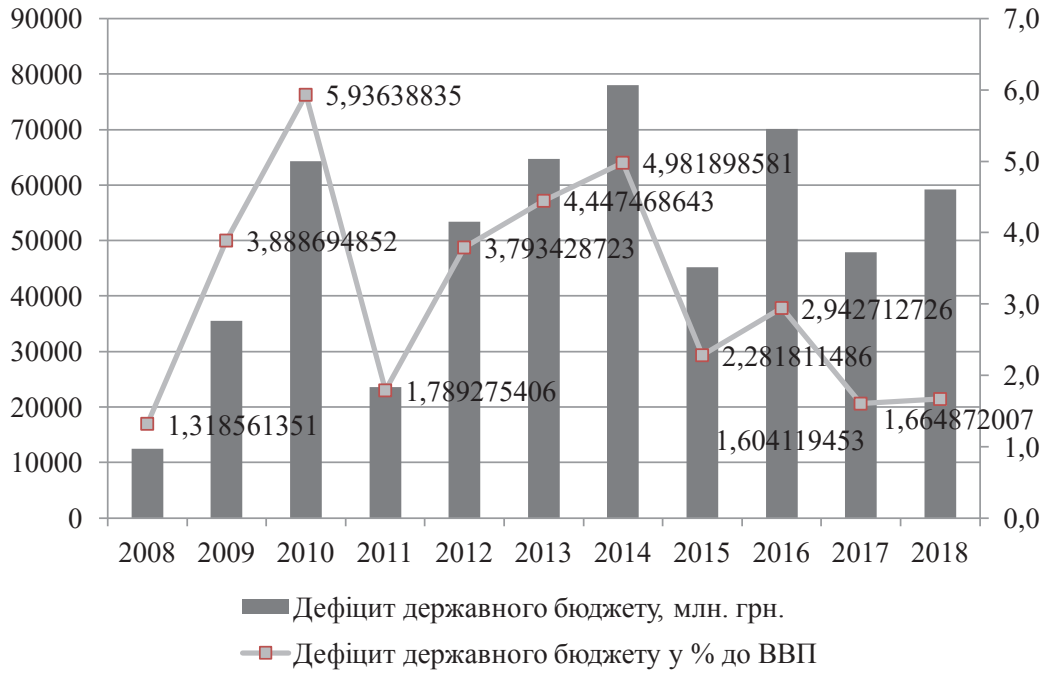

Рис. 1. Динаміка зміни дефіциту державного бюджету України, 2008–2018 рр.

Джерело: [4]

дефіциту бюджету було у 2014 році і становило 78052,8 млн. грн., що свідчить про низьку ефективність під час управління формуванням доходів та визначення статей видатків бюджету. У 2016 році бюджетно-податкова політика набула стимулюючого характеру і зробила свій внесок у відновлення економічного зростання в країні [5, с. 11].

Важливе значення під час визначення рівня дефіциту державного бюджету та його впливу на фінансову стійкість держави має встановлення рівня бюджетної безпеки. Бюджетна безпека повинна забезпечувати платоспроможність та фінансову стійкість державних фінансів, що дасть можливість органам державної влади максимально ефективно виконувати покладені на них функції [6].

Згідно з Маастрихтською угодою дефіцит бюджету має певні обмеження. Встановлено, що припустимим є дефіцит на рівні 3% від ВВП. Хоча такий норматив є досить умовним, тому що межа безпеки бюджетного дефіциту залежить від особливостей конкретної країни у тій чи іншій економічній ситуації [7, с. 109]. Як видно з рисунка 1, небезпечне значення співвідношення дефіциту державного бюджету до ВВП країни було у 2009, 2010, 2012–2015 роках, в інші періоди значення цього показника було в допустимій межі, що позитивно характеризує бюджетну безпеку держави.

Існування дефіциту державного бюджету нерозривно пов'язано із джерелами його фінансування. Згідно з чинним законодавством приймати державний бюджет із дефіцитом можливо за умови наявності обґрунтованих джерел його фінансування. Фінансування бюджету – це сукупність фінансових операцій уряду, які мають на меті залучити додаткові грошові ресурси на платній і поворотній основі понад обсяг доходів бюджету або через необхідність використання урядом грошових ресурсів для зменшення обсягу державного боргу, а також у результаті зміни залишку готівкових коштів, що можуть застосовуватися для управління ліквідністю бюджету.

Джерела фінансування дефіциту державного бюджету наведені на рисунку 2.

Проаналізуємо зміну динаміки фінансування дефіциту державного бюджету України у 2014–2018 рр. (табл. 1).

Державні запозичення – це один із методів акумуляції бюджетних коштів через залучення фінансових ресурсів кредиторів на внутрішньому та зовнішньому фінансових ринках у вигляді облігаційних або безоблігаційних позик, які здійснює держава в особі уряду або уповноважена ним установа, в грошовій та товарній формі з метою фінансування потреб держави на умовах строковості, платності та повернення [8, с. 110].

Протягом аналізованого періоду залучення коштів на фінансування державного бюджету за рахунок державних запозичень має змінну тенденцію. У 2015 році залучення коштів за допомогою держпозик сягнуло найбільшого значення і становило 514094 млн. грн., у структурі запозичень найбільшу частку в цьому році становили зовнішні позики – 80,7%. Загалом у структурі державних запозичень протягом 2014–2018 рр. переважають внутрішні позики, що свідчить про виважену боргову політику, оскільки залучення позик на внутрішньому ринку є менш вартісним для обслуговування державного боргу. Характерною особливістю боргового фінансування дефіциту бюджету є аномально високий тягар погашення і обслуговування боргу для державного бюджету і ВВП країни. Так, на 2019–2020 роки припадають пікові платежі

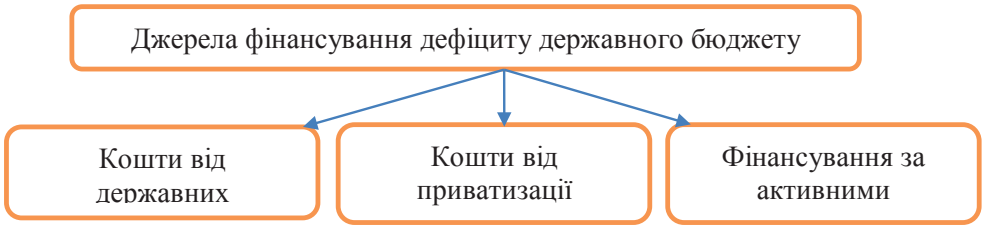

Рис. 2. Джерела фінансування дефіциту державного бюджету

Джерело: складено на основі [1]

Таблиця 1

Джерела фінансування дефіциту державного бюджету України 2014–2018 рр., млн. грн.

	2014	2015	2016	2017	2018
Кошти від державних запозичень, в т.ч:	201833,6	514094,3	307664,9	478699,1	286572,9
Внутрішні запозичення	227621,3	98980,9	246410,3	375268,1	174226,3
Зовнішні запозичення	95032,3	415113,4	61254,6	103431,1	112346,6
Кошти від приватизації державного майна	466,9	151,5	188,9	3376,8	268,8
Фінансування за активними операціями	-124247,7	-72491,2	-107189,7	-75931,4	6877,3

Джерело: [4]

з погашення й обслуговування зовнішнього державного боргу (рис. 3).

Основне навантаження з обслуговування зовнішнього державного боргу припадає на 2019–2020 роки, тому Україні потрібно підвищувати кредитний рейтинг, щоб мати можливість рефінансувати попередні борги на вигідних умовах. У 2018 році Міжнародне рейтингове агентство Fitch Ratings підтвердило довгостроковий рейтинг дефолту емітента (РДЕ) України в іноземній і національній валютах на рівні «B-» зі стабільним прогнозом. Також варто застосовувати всі понадпланові надходження (що не пов'язані з інфляцією) саме на скорочення дефіциту державного бюджету і зменшення державного боргу. Адже той рівень боргу, що був у 2018 році (62,7% ВВП), значно перевищує безпечний показник боргової безпеки в Україні та встановлених величин згідно з Маастрихтським договором для країн Європейського Союзу (60% ВВП) і тягне за собою значні видатки на обслуговування боргу (3,6% ВВП). Загалом позитивним чинником є прийняття та затвердження середньострокової стратегії управління державним боргом, яка у разі успішної її реалізації допоможе зменшити боргове навантаження, зменшить валютні ризики, підвищить кредитоспроможність держави і, як наслідок, здешевить запозичення в майбутньому.

Щодо ВВП розмір платежів погашення державного боргу зріс із 10,1% у 2014 року до 14,2% у 2014 році і після такого пікового зростання знову зменшився до 10,3% у 2018 році. Щодо динаміки обсягу обслуговування державного боргу до рівня ВВП, то він збільшився з 3,2% у 2014 році до 5,1% у 2015 і у 2018 році становив 3,6%.

Таким чином, існування високого боргового навантаження і значні видатки на обслуговування боргу є причиною зменшення первинних видатків бюджету на розвиток людського капіталу, активізацію економічної діяльності та підвищення обороноздатності держави. Слабкі темпи проведення структурних реформ у ключових галузях бюджетної сфери за зменшення реального обсягу бюджетних коштів, які можуть спрямовуватися на задоволення соціально-економічних потреб країни, починаючи з 2014 року стали причиною виникнення соціально-демографічної кризи в Україні та поглиблення диспропорцій і кризового стану реального сектору економіки [9].

Відповідно до Закону України «Про приватизацію державного і комунального майна» 2269-VIII від 25.09.2019 р. кошти від приватизації державного майна розглядаються, як кошти, отриманні від відчуження майна, що перебуває у державній власності, і майна, що належить АР Крим, на користь фізичних та юридичних осіб, з метою підвищення соціально-економічної ефективності виробництва, покриття дефіциту державного бюджету та залучення коштів на структурну перебудову економіки України [10].

До коштів від приватизації включаються також інші надходження, безпосередньо пов'язані з процесом приватизації: надходження від покупців за подання заяви на приватизацію, кошти від збору за реєстрацію покупців для участі в аукціоні, конкурсі; суми штрафних санкцій за несвоєчасні розрахунки за придбані об'єкти приватизації; надходження від продажу патентів на право оренди приміщень; відсотки, нараховані на суму відстрочених платежів. Протягом 2014–2018 років залучення коштів на покриття дефіциту державного бюджету від приватизації державного майна мало змінний характер, найбільше вдалося залучити у 2017 році – 3376,8 млн. грн., що на 2909,9 млн. грн. більше від показника 2014 року. За останні два роки залучених коштів від приватизації не було досить: завдяки продажу енергокомпаній у 2017 року приватизаційні надходження становили лише 3,3 млрд. грн порівняно з запланованим обсягом у 17 млрд. грн. Тому виникають

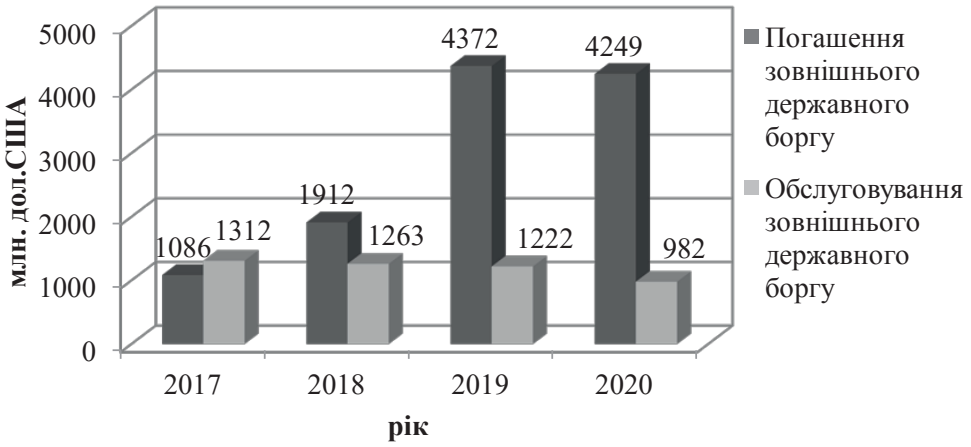

Рис. 3. Обслуговування та погашення зовнішнього державного боргу у 2017–2020 рр, млн. дол. США

Джерело: [4]

ризики недовиконання плану надходжень від приватизації, що впливає на зростання розмірів запозичень або ж зменшення дефіциту бюджету.

Таким чином, можна стверджувати, що, попри плани уряду, викладені у Стратегії реформування системи управління державними фінансами на 2017–2020 рр. [11], зменшувати валютні ризики та частку зовнішнього боргу та переходити на внутрішнє фінансування, зовнішні запозичення та приватизаційні надходження залишаються головними джерелами фінансування дефіциту державного бюджету протягом аналізованого періоду.

Як зазначає В.О. Степанова, основні шляхи вдосконалення процесу формування бюджетів та їх дефіцитів повинні бути спрямовані на [12]:

1) запровадження жорстокого контролю за раціональним та ефективним використанням коштів бюджетів усіх рівнів;

2) відмову від практики залучення кредитів Національного банку для покриття дефіциту бюджету;

3) відмову від покриття дефіциту бюджету за рахунок залучення коштів від розміщення державних цінних паперів;

4) запровадження виваженої податкової політики за рахунок упровадження системи оподаткування, яка базується на зменшенні кількості податків, та інші.

Поряд із цим, на нашу думку, на ефективне формування державного бюджету та зменшення бюджетного дефіциту матимуть вплив такі заходи:

– виконання планових показників доходної частини;

– здійснення державних запозичень на основі ринкових інструментів залучення фінансових ресурсів та раціональне їх використання;

– результативна приватизація державного майна;

– стимулювання зростання ВВП та підвищення ділової активності суб'єктів економічних відносин шляхом покращення інвестиційного мікроклімату та забезпечення захисту прав власності;

– забезпечення відкритої, прогнозованої і стабільної монетарної та валютної політики.

Висновки з проведеного дослідження. Отже, бюджетний дефіцит є складним економічним явищем, яке полягає у перевищенні видатків над доходами бюджету. Наявність дефіциту державного бюджету показує неспроможність держави фінансувати визначені нею видатки, однак така невідповідність між доходами та видатками не означає незбалансованості бюджету, оскільки для покриття бюджету визначаються джерела його фінансування. Розглянувши джерела фінансування дефіциту державного бюджету, необхідно підкреслити, що жодне джерело залучення коштів для цього фінансування не має абсолютних переваг та не може бути цілком виправданим, оскільки має різні соціально-економічні наслідки.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Бюджетний кодекс України : Закон України від 05.07.2012 р. № N 5059-VI (5059-17) / Верховна Рада України. *Відомості Верховної Ради України* (ВВР), 2010, № 50–51, ст. 572.

2. Юрій С.І., Федосов В.М. Фінанси. URL: http://westudents.com.ua/knigi/664-fnansi-yury-s-fedosov-vm.html. (дата звернення 23.10.2019).

3. Демянишин Василь. Складання проекту бюджету держави: прагматика, проблематика та шляхи удосконалення. Світ фінансів. 2007. № 4. С. 100–115. URL: http://sf.tneu.edu.ua/index.php/sf/article/view/223 (дата звернення 23.10.2019).

4. Річний звіт про виконання Закону України про «Державний Бюджет України за 2018» / Міністерство фінансів України. URL: https://www.mof.gov.ua/uk/previous-years-budgets (дата звернення 21.10.2019).

5. Зубенко В.В., Самчинська І.В., Рудик А.Ю. Бюджетний моніторинг: Аналіз виконання бюджету за 2016 рік. *ІБСЕД, Проект «Зміцнення місцевої фінансової ініціативи (ЗМФІ-ІІ) впровадження» USAID*. 2017. С. 90.

6. Зверук Л.А. Фінансова безпека – основа стабільного розвитку України. *Бізнес Інформ*. 2016. № 7. С. 131–135.

7. Адонін С.В., Ізюмська В.А. Особливості дефіциту державного бюджету України на сучасному етапі. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія : Економіка і менеджмент*. 2016. Вип. 19. С. 108–111.

8. Коблик І.І. Теоритичні аспекти державних запозичень: методи та форми здійснення. *Економічний аналіз: збірник наукових праць*. 2012. вип. 11, частина 1. С. 110-115.

9. Аналіз управління державним боргом України у 2018 році. *Експертно-аналітичний центр «ОПТІМА».* URL: http://optimacenter.org/ (дата звернення 22.10.2019).

10. Про приватизацію державного і комунального майна : Закон України від 25.09.2019 р. № 2269-VIII / Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2269-19 (дата звернення 22.10.2019).

11. Про схвалення Стратегії реформування системи управління державними фінансами на 2017–2020 роки : Розпорядження Кабінету Міністрів України від 8 лютого 2017 р. № 142-р. Кабінет Міністрів України. URL: https://www.kmu.gov.ua/ua/npas/249797370 (дата звернення 21.10.2019).

12. Степанова В.О. Основні шляхи та методи покриття дефіциту державного бюджету України в умовах подолання наслідків світової фінансової кризи. *Вісн. Бердянського ун-ту менеджменту і бізнесу*. 2011. № 3(15). С. 158–161.

REFERENCES:

1. Byudzhetnyy kodeks Ukrayiny : Zakon vid 08.07.2010 № 2456-VI iz zminamy ta dopovnennyamy [Budget Code of Ukraine : Law of 24.07.2010 № 2456-VI with amendments and additions]. Available at: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2456-17 (accessed 23 October 2019).

2. Yurii S.I., Fedosov V.M. (2002). Finansy. [Finances]. (electronic book). Available at: http://westudents.com.ua/knigi/664-fnansi-yury-s-fedosov-vm.html (accessed 23 October 2019).

3. Demianyshyn V. (2007). Skladannia proektu biudzhetu derzhavy: prah matyka, problematyka ta shliakhy udoskonalennia. [Preparation of the draft state budget: pragmatics, problems and ways of improvement]. *Svit finansiv*. (electronic journal). no. 2, pp. 34–38. Available at: http://sf.tneu.edu.ua/index.php/sf/article/view/223 (accessed 23 October 2019).

4. Richnyi zvit pro vykonannia Zakonu Ukrainy pro «Derzhavnyi Biudzhet Ukrainy za 2018» (2019) Ministerstvo finansiv Ukrainy. URL: https://www.mof.gov.ua/uk/previous-years-budgets (accessed 21 October 2019).

5. Zubenko V.V., Samchynska I.V., Rudyk A.Yu. ta in. (2017) Biudzhetnyi monitorynh: Analiz vykonannia biudzhetu za 2016 rik. [Analysis of 2016 budget execution] Proekt «Zmitsnennia mistsevoi finansovoi initsiatyvy (ZMFI-II) vprovadzhennia», USAID. pp. 90.

6. Zveruk L.A. (2016) Finansova bezpeka — osnova stabilnoho rozvytku Ukrainy. [Financial security is the basis for Ukraine's sustainable development]. *Biznes Inform Journal.* no. 7, pp. 131–135.

7. Adonin S.V., Iziumska V.A. (2016) Osoblyvosti defitsytu derzhavnoho biudzhetu Ukrainy na suchasnomu etapi. [Features of the state budget deficit of Ukraine at the present stage]. *Journal Naukovyi visnyk Mizhnarodnoho humanitarnoho universytetu.* vol. 19. pp. 108-111.

8. Koblyk I.I. (2012) Teorytychni aspekty derzhavnykh zapozychen: metody ta formy zdiisnennia. [Theoretical aspects of government borrowing: methods and forms of implementation]. *Journal Ekonomichnyi analiz: zbirnyk naukovykh prats*. vol. 11. no. 1, pp. 110–115.

9. Analiz upravlinnia derzhavnym borhom Ukrainy u 2018 rotsi. (2018) *Ekspertno-analitychnyi tsentr «OPTIMA».* (electronic journal). Available at: http://optimacenter.org/ (accessed 22 October 2019).

10. Pro pryvatyzatsiiu derzhavnoho i komunalnoho maina : Zakon Ukrainy. (2019). / Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy no 2269-VIII. Available at: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2269-19. (accessed 22 October 2019).

11. Pro skhvalennia Stratehii reformuvannia systemy upravlinnia derzhavnymy finansamy na 2017–2020 roky. (2017) Kabinetu Ministriv Ukrainy. no. 142-r. Available at: https://www.kmu.gov.ua/ua/npas/249797370 (accessed 21 October 2019).

12. Stepanova O.V. (2011) Osnovni shliakhy ta metody pokryttia defitsytu derzhavnoho biudzhet u Ukrainy v umovakh podolannia naslidkiv svitovoi finansovoi kryzy. [The main ways and methods of covering the deficit of the state budget of Ukraine in the conditions of overcoming the consequences of the global financial crisis] Journal Visn. Berdianskoho un-tu menedzhmentu i biznesu. vol. 3, no. 15, pp. 158–161.

Koblyk Igor
Candidate of Economic Sciences,
Senior Lecturer at Department of Economy and Entrepreneurship
Lviv Branch
Private Higher Education Establishment «European University»
Melnyk Vasul
Student
Lviv Branch
Private Higher Education Establishment «European University»
Khmara Natalia
Student
Lviv Branch
Private Higher Education Establishment «European University»

DEFICIT OF THE STATE BUDGET AND THE SOURCE OF ITS FINANCING

The purpose of the article. Balance of the state budget for countries with low economic development is a key to stability and provides an opportunity to support the implementation of reforms, but the imbalance of the state budget is a characteristic feature of almost all countries. The purpose of the article is to identify the theoretical aspects of the state budget deficit and to find the best sources of its financing.

Methodology. The methodological basis of the article is based on the using of the following methods: methods of induction and deduction, structural and logical in studying the conceptual bases of budget deficit; methods of analysis, generalization, synthesis, comparison, grouping, graphical representation of data when calculating the budget deficit and its financing practices.

Results. The budget deficit is found to be excess budget spending over it. The main causes of the state budget deficit in Ukraine are identified included: imperfection of the current legislation and its frequent change; decline in business activity of enterprises; populist socio-economic policy; imperfect fiscal policy; poor budget planning quality and low budget discipline; the growth of the shadow economy; hostilities in Ukraine and occupation of its territories. The dynamics of the change of the state budget deficit of Ukraine 2008-2018 is analyzed and it is established that the state budget deficit during this period is stable. It is established that the state budget deficit is inextricably linked to the sources of its financing, which are one of the most important regulators of socio-economic processes in society. The essence of financing the budget and its main sources are considered: government borrowing, funds from privatization of state property, financing by active operations. It is determined that a characteristic feature of debt financing of the budget deficit is the high burden of debt repayment and servicing for the state budget and GDP of the country in the future. It has been found that the financing of the budget deficit through privatization had little impact. According to the results of the study, measures are proposed that will contribute to the effective formation of the state budget and reduce the budget deficit, which include: fulfillment of planned indicators of the revenue part; government borrowing on the basis of market instruments; effective privatization of state property; stimulating GDP growth and increasing business activity; ensuring open, predictable and stable monetary and monetary policies.

Practical implications. The main provisions of the article have been brought to the level of practical recommendations, which makes it possible to widely apply the proposals made in it for forming and financing the state budget deficit and can be used by the state authorities in the preparation and implementation of the state budget.

Value/originality. The article is devoted to topical issues of forming the state budget deficit and sources of its financing. In the course of the work, the causes of the state budget deficit are analyzed, the main sources of its coverage are presented, and the measures that will positively influence the formation of the state budget and minimize the negative consequences of its adoption with the deficit are proposed.

ПРОЕКТНЕ ФІНАНСУВАННЯ В УМОВАХ НЕВИЗНАЧЕНОСТІ ТА РИЗИКУ
PROJECT FINANCING IN THE CONDITIONS OF UNCERTAINTY AND RISK

УДК 330.322.01
https://doi.org/10.32843/infrastruct36-64

Коваленко В.В.
д.е.н., професор,
професор кафедри банківської справи
Одеський національний
економічний університет
Шелудько С.А.
к.е.н., викладач
Одеський національний
економічний університет

Трансформація економічних відносин зумовлює потребу у реальному інвестуванні, без якого неможливе оновлення та розширене відтворення виробничого потенціалу суб'єктів економічної діяльності та виробництво конкурентоспроможної продукції та послуг. У статті приділено увагу проблемі розвитку ринку проектного фінансування в умовах невизначеності та ризику. Розглянуто наукові погляди на сутність проектного фінансування. Визначено теоретичні засади проектного фінансування, а саме: економічну сутність проектного фінансування, особливості проектного фінансування; функції банків у процесі проектного фінансування, принципи його реалізації, а також суб'єкти та об'єкти даного процесу. Проаналізовано сучасний стан банківського проектного фінансування. Проведено аналіз чинників, що стримують розвиток банківського проектного фінансування. Сформовано схему послідовних дій банку для прийняття рішення щодо проектного фінансування. Уточнено класифікацію ризиків проектного фінансування та розглянуто інструменти управління ними.

Ключові слова: *проектне фінансування, банки, ризики проектного фінансування, інвестиційний проект; фінансові інструменти.*

Трансформация экономических отношений обусловливает необходимость в реальном инвестировании, без которого невозможно обновление и расширенное воспроизводство производственного потенциала субъектов экономической деятельности, а также производство конкурентоспособной продукции и услуг. В статье уделено внимание проблеме развития рынка проектного финансирования в условиях неопределенности и риска. Рассмотрены научные взгляды на сущность проектного финансирования. Определены теоретические основы проектного финансирования, а именно: экономическую сущность проектного финансирования, особенности проектного финансирования; функции банков в процессе проектного финансирования; принципы его реализации, а также субъекты и объекты этого процесса. Проанализировано современное состояние банковского проектного финансирования. Проведен анализ факторов, сдерживающих развитие банковского проектного финансирования. Сформирована схема последовательных действий банка для принятия решения о проектном финансировании. Уточнена классификация рисков проектного финансирования и рассмотрены инструменты управления ими.

Ключевые слова: *проектное финансирование, банки, риски проектного финансирования, инвестиционный проект; финансовые инструменты.*

Transformation of economic relations determines the need of real investment, without which it is impossible to upgrade and expand a production potential of economic agencies and a production of competitive products and services. The article focuses on the problem of project finance market's development in the context of uncertainty and risk. It is considered scientific views on the essence of project finance. The systematization of scientific views on the definition of "project financing" has given the authors a possibility to establish the decisive role for banks, taking into account the requirements for the formation of the project itself, its support, risk evaluation and support. It is determined theoretical foundations of project finance, namely, it is established the features of project financing; it is identified functions, principles, subjects and objects of project finance. The theoretical foundations of project financing are determined, namely: the economic essence of project financing, features of project financing; functions of banks in the process of project financing; principles of its implementation, as well as subjects and objects of this process. The analysis of the current state of bank's project finance showed that the activity of domestic banks in the project finance market remains low. This is due to the negative impact of environmental factors such as unsatisfying market transformation's rates; the low level of development in the real sector; the weak and insufficiently transparent financial position of a large number of corporate entities; the underdeveloped of the stock market's infrastructure; uncertainties about the land market; the low level of protection for creditors' rights; the high country-risk. It is formed the scheme of sequential actions of a bank for deciding on project finance. It is identified four options for bank's decision making in financing a project. The authors clarify the classification of project finance risks. Project finance risks include: credit risk, interest rate risk in the banking book, market risk, compliance risk and innovation risk. The main risk management's instruments in project finance include: obligations' enforcement instruments, financial market instruments, special funds and reserves.

Key words: *project financing, banks, risks of project financing, investment project, financial instruments.*

Постановка проблеми. В умовах трансформації економічних відносин важливого значення набуває реальне інвестування, без якого неможливе оновлення та розширене відтворення виробничого потенціалу суб'єктів економічної діяльності та виробництво конкурентоспроможної продукції та послуг.

Світовий досвід фінансування та реалізації реальних інвестиційних проектів свідчить, що така діяльність має високий рівень ризику порівняно з іншими видами підприємницької діяльності. Зазначене зумовлено тривалим життєвим циклом реальних інвестиційних проектів та невизначеністю щодо майбутніх результатів. Крім того, реалізація інвестиційного проекту передбачає участь в ньому багатьох суб'єктів господарювання і помилка одного з них може становити загрозу проекту в цілому.

Тому, особливої уваги потребують дослідження методів фінансування та оцінювання ризиків інвестиційних проектів, серед яких особливо актуальною є проблема проектного фінансування.

Актуальність дослідження цього питання посилюється стрімким процесом цифровізації економіки України.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питанням розвитку проектного фінансування на вітчизняному ринку фінансових послуг присвячено наукові праці багатьох вітчизняних вчених. Так Науменкова С.В. визначає проектне фінансування як

особливий вид банківського фінансування, відзначаючи, що розробка та реалізація масштабних довгострокових інвестиційних проектів на засадах проектного фінансування набуває особливої актуальності в умовах економічної нестабільності та гострої нестачі фінансових ресурсів [1, с. 214].

Дзюблюк О.В. акцентує увагу на тому, що активізація інноваційного розвитку економіки України вимагає належного фінансового забезпечення інноваційної діяльності, де не останню роль відіграє банківська система, стимулюючи процеси проектного фінансування [2, с. 82].

Лапко О.О. у науковій статті [3, с. 165], проводить дослідження щодо використання проектного підходу при визначенні елементів проектного фінансування та визначає його як інструмент формування інноваційного механізму реалізації інвестиційних проектів.

Малахова О.Л. досліджує проблеми, які пов'язані з удосконаленням науково-обґрунтованих методологічних засад посилення фінансової взаємодії банків з підприємствами реального сектору економіки й використання нових методологічних принципів і методичних підходів для побудови ефективної взаємовигідної співпраці банків та підприємств як складових економічної системи України на засадах проектного фінансування [4, с. 73].

Питанням дослідження поведінкових функцій проектного фінансування в умовах невизначеності та ризику приділено увагу такими науковцями як Паранюком Я. [5], Колесніковою К.В., Станковською І.І. та Гергановим М.Л. [6]; Грицюком Ю.І. та Жабич М.Р. [7], Черевиковим Є.Л. та Єрофеєвою Т.А. [8] та багатьма іншими. Проте, проблема розвитку проектного фінансування та визначення ризиків, пов'язаних з його використанням потребує подальших досліджень.

Постановка завдання. Метою дослідження є узагальнення сучасних підходів щодо удосконалення процесу проектного фінансування в умовах невизначеності та ризику.

Виклад основного матеріалу дослідження. Проектне фінансування як метод фінансового забезпечення реалізації інвестиційних та інфраструктурних проектів має тривалу історію та займає особливу нішу на світовому фінансовому ринку. В Україні ринок проектного фінансування, на жаль, розвинутий слабко, що пов'язано насамперед з дестабілізацією національної економіки, внутрішньо- та зовнішньополітичними конфліктами, низьким рівнем інвестиційної активності, недостатньою якістю масової фінансової обізнаності, слабкою інфраструктурою фінансового ринку країни [9, с. 151].

Перша угода, яка згодом отримала назву проектного фінансування, відбулася в 1930-і рр. у штаті Техас (США) щодо фінансування нафтовидобувної проектної компанії. Надалі на засадах використання проектного фінансування було побудоване метро в Лондоні, тунель під Ла-Маншем, великі інфраструктурні об'єкти. У 1970–1990-і рр. проектне фінансування інтенсивно розвивалося в електроенергетиці та інших галузях суспільної інфраструктури, широко застосовувалося для фінансування світового поширення мобільної телефонії. Найважливішими драйверами розвитку проектного фінансування в кінці XX – початку XXI ст. стала інтернаціоналізація глобального фінансового ринку і ринку інвестицій, а також приватизація підприємств громадської інфраструктури (зокрема, житлово-комунального господарства) в більшості розвинених ринкових країн [3, с. 166].

Якщо розглядати дефініцію «проектне фінансування», то воно не є достатньо новим, так як пов'язано з процесами довгострокового фінансування (кредитування) інвестиційних проектів.

Проектне фінансування – являє собою вид банківського фінансування з використанням різноманітних джерел та застосування різних фінансових інструментів за умов, що джерелами погашення заборгованості є проектні грошові потоки, а забезпеченням боргу виступають активи учасників фінансування. Проектне фінансування постає як форма фінансування проекту без застави, відоме як «фінансування під майбутній грошовий потік» [1, с. 215; 10, с. 353].

Лапко О.О. визначає проектне фінансування як фінансування великомасштабних довгострокових проектів (програм) розвитку та модернізації інфраструктури, промисловості, енергетики, інноваційних програм та проектів із використанням специфічних фінансових інструментів. У результаті позикові і власні кошти, що використані для фінансування проекту, повертаються завдяки грошовим потокам, забезпечених реалізацією проекту [3, с. 167].

Виходячи із наведених визначень щодо дефініції «проектне фінансування», можна стверджувати, що воно в першу чергу стосується механізмів банківського кредитування. З метою визначення місця проектного фінансування серед інших форм кредитних відносин банків із суб'єктами економічної діяльності, слід провести аналіз теоретичних наукових напрацювань до даної дефініції (табл. 1).

Систематизація представлених наукових поглядів на дефініцію «проектне фінансування», дає підстави стверджувати, що головна місія у реалізації його основних складових, повинна відбуватися через банки, хоча у цьому процесі можуть бути задіяні інвестиційні фонди, установи, пов'язані з грошовими потоками Міжнародного валютного фонду. При цьому, вирішальна роль відводиться банкам з урахуванням претензійних вимог щодо формування самого проекту, його підтримки, оцінювання ризиків та супроводження.

Таблиця 1

Основні підходи до визначення економічної сутності дефініції «проектного фінансування»

Автор	Характеристика дефініції
Майорова Т.В.	Проектне фінансування – це форма реалізації фінансово-кредитних відносин учасників із приводу організації та здійснення фінансування інвестиційного проекту з використанням різноманітних фінансових інструментів за умови, що джерелами погашення заборгованості виступають генеровані проектом грошові потоки, а забезпеченням боргу виступають активи учасників фінансування
Бардиш Г.О.	Проектне фінансування – це фінансування довгострокових проектів у галузі промисловості й інфраструктури, що базується на складній фінансовій структурі, коли використовується боргове акціонерне фінансування для проектів
Богоявленська Ю.В.	Проектне фінансування – це надання фінансових ресурсів для реалізації інвестиційних проектів у вигляді кредиту без права регресу, з обмеженим чи повним регресом на позичальника
Котковський В.С.	Проектне фінансування – це спосіб інвестиційного забезпечення проектного задуму, котрий ґрунтується на кредитній політиці з урахуванням рівня ризику, для досягнення реалістичності намічених заходів конкретного об'єкта, що здатен у майбутньому створити умови для отримання певного рівня економічної вигоди
Куриленко Т.П.	Проектне фінансування характеризується особливим способом забезпечення, основою якого є підтвердження реальності одержання запланованих потоків готівки шляхом виявлення і розподілу всього комплексу ризиків, пов'язаних із проектом, між сторонами, що беруть участь у реалізації проекту (підрядні організації, фінансові установи, державні органи, постачальники сировини, споживачі кінцевої продукції
Пересада А.А.	Проектне фінансування включає інвестування і володіння промисловим активом через юридично незалежну компанію, що фінансується безрегресним боргом.
Шарп У., Александр Г., Бейли Дж.	Проектне фінансування інколи може бути використане для поліпшення дохідності інвестованого капіталу в проект за рахунок більшого фінансового левериджу, ніж можна було б досягнути за звичайного корпоративного фінансування
Кучеренко В. Р.	спосіб мобілізації різних джерел фінансування, інструмент перерозподілу ризику між суб'єктами інвестиційного процесу
Гузенко О. П.	фінансування, що базується на життєздатності самого проекту без урахування платоспроможності його учасників
Жуков В. В.	метод фінансування інвестиційних проектів, коли основним забезпеченням наданих банками кредитів є сам проект

Джерело: систематизовано за матеріалами [4, с. 75; 11, с. 178]

На підставі зазначеного вище, вважаємо за доцільне структурувати систему проектного фінансування (рис. 1).

Основні проблеми, які пов'язані з проектним фінансуванням в Україні можна викласти в наступних аспектах: відсутність досвіду впровадження проектного фінансування у вітчизняних банках, яке б відповідало міжнародним стандартам ведення банківського бізнесу; відсутність у банках фахівців проектного фінансування з досвідом роботи між доходами і позичками всередині країни і обслуговуванням боргів у валюті; несприятливий інвестиційний клімат України, який має прояв у дефіциті платіжного балансу; відсутність адекватної нормативно-правової бази, яка б оцінювала ризики проектного фінансування; політична нестабільність у країні; високий рівень ризиковості при здійсненні цих операцій; недостатній рівень розвитку вітчизняних джерел боргового фінансування порівняно з розвинутими країнами; складності прогнозування вартості об'єкта, пов'язані з ризиком зміни цін на ринку; високі трансакційні витрати, що є наслідком більш складної підготовчої роботи, ніж у разі використання традиційних підходів до фінансування інвестиційних проектів; висока вартість кредитування порівняно з традиційними схемами фінансування, що пов'язано з комплексністю даної методології [4, с. 83; 11, с. 181]

Якщо розглядати чинники, які пов'язані із розвитком проектного фінансування, то слід відмітити вирішальну роль рівня економічного зростання (рис. 2).

Порівняння рівня економічного зростання Японії, Німеччини та США з Україною демонструє залежність економічного росту від впливу різних кризових ситуацій в країнах. Проміжок часу від 2006 року було обрано для дослідження впливу кризи 2008-го року на економіку обраних країн у порівнянні з Україною. Найбільш негативного впливу від світової кризи було зазнано Україною, в той час як найменш негативного значення – США.

Зростання зовнішнього боргу в Україні, зростання ВВП при високому рівні інфляції та залежність вітчизняного банківського сектору від іноземного капіталу призвело до «вибуху» з середини 2008 року, що позначилося на зниженні рівня економічного зростання. Прослідковується чітка залежність України від політичної кризи 2014 року, що відразу призвела до зниження показника економічного зростання до розміру в – 9,7%.

Найбільш стабільну тенденцію економічного зростання демонструють США та Німеччина, в той

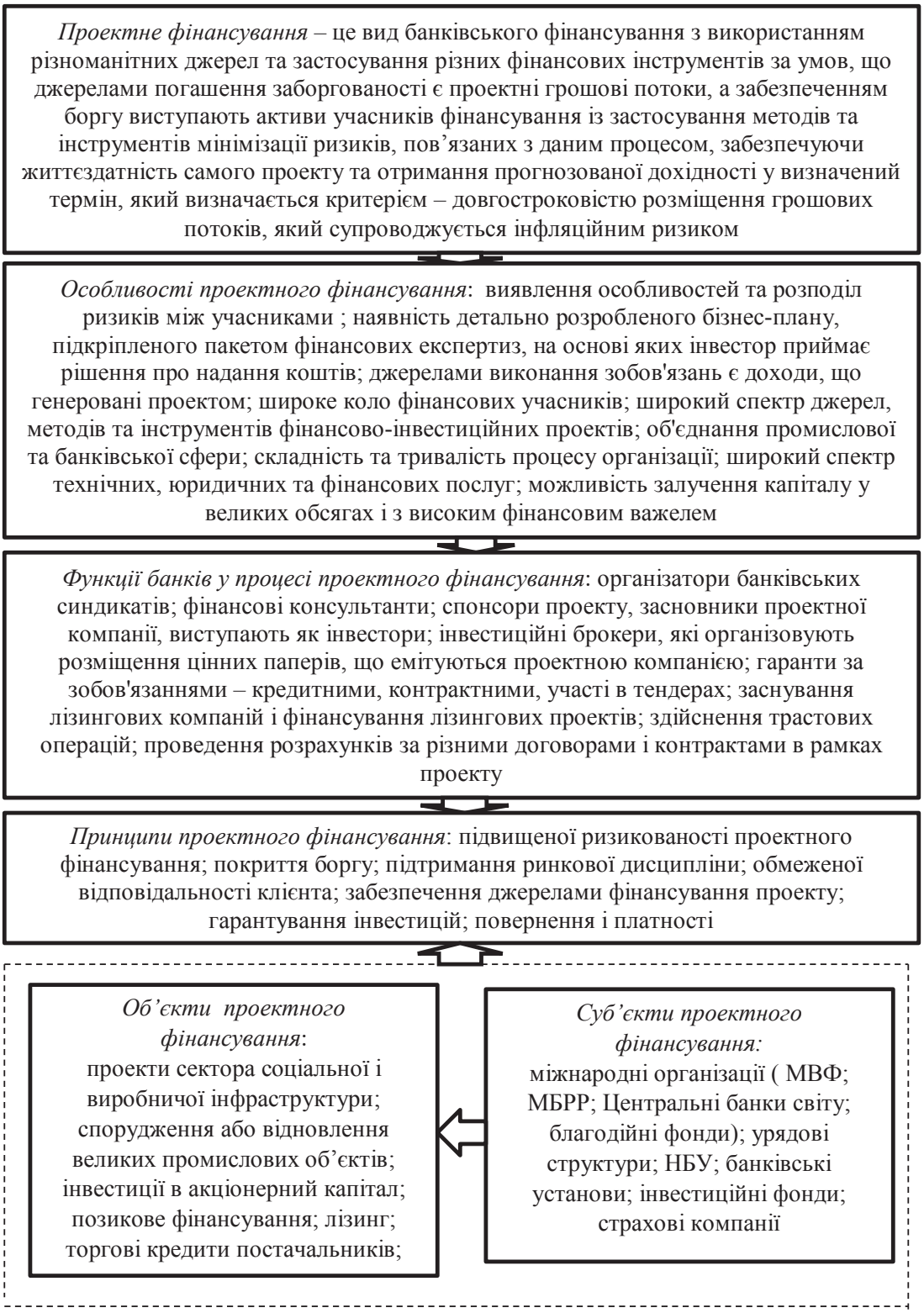

Рис. 1. Теоретичні засади проектного фінансування

Джерело: складено авторами з використанням матеріалів [1, с. 215; 10, с. 353; 11, с. 70–71; 12, с. 29]

час як в Японії спостерігається нестійка тенденція. Водночас показник 2017 року (співвідношення 2018 до 2017 років) характеризується зростанням для усіх країн, окрім Німеччини, де помітно зниження зростання на 0,08 процентні пункти. Аналізуючи можливі фактори виникнення даної ситуації в Німеччині варто зазначити, що основою є залежність від світової циклічності та підпорядкованість експортним операціям. Зниження експорту країни базується на послабленні світової економіки та зменшенні авто-ринку в зв'язку з новими стандартами еко-відповідності.

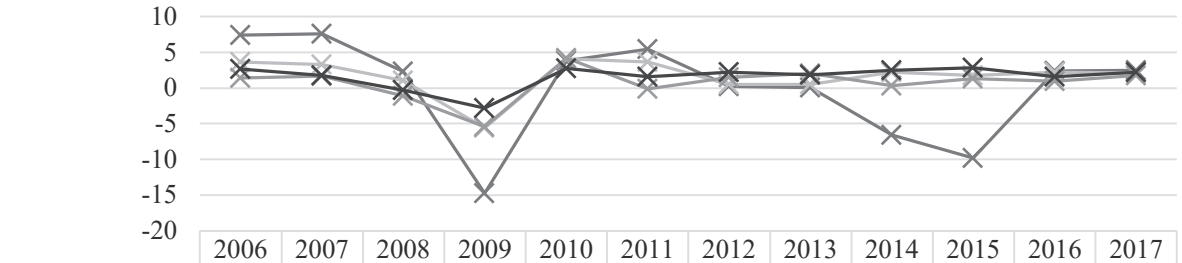

	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
Україна	7,44	7,59	2,3	-14,76	3,83	5,47	0,24	0,1	-6,55	-9,77	2,44	2,52
Німеччина	3,7	3,26	1,08	-5,62	4,08	3,66	0,49	0,49	2,18	1,74	2,24	2,16
Японія	1,42	1,65	-1,09	-5,42	4,19	-0,12	1,5	2	0,37	1,35	0,94	1,73
США	2,67	1,78	-0,29	-2,78	2,72	1,55	2,25	1,84	2,45	2,88	1,57	2,22

Рис. 2. Динаміка показника економічного зростання за період 2006–2018 рр.,%

Джерело: складено на основі даних [13]

Для більш наочного відображення рівня економічного зростання, на рисунку 3 представлено динаміку зміни розміру ВВП досліджуваних чотирьох країн.

Слід відмітити, що фінансування суб'єктів реального сектору економіки залежить від стану розвитку банківської системи (рис. 4).

Співвідношення активів банківської системи до ВВП дозволяє охарактеризувати наскільки в країні суб'єкти економічної діяльності та домашні домогосподарства можуть задовольнити власні фінансові потреби. Так, позитивна динаміка аналізованого показника спостерігається лише у США.

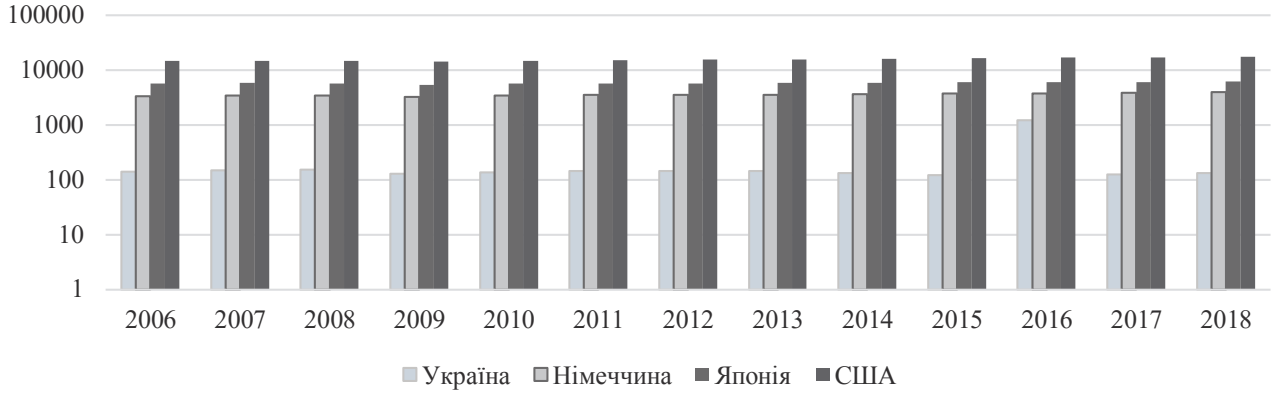

Рис. 3. Динаміка розміру ВВП за період 2006–2018 рр., млрд. дол. США

Джерело: складено на основі даних [13]

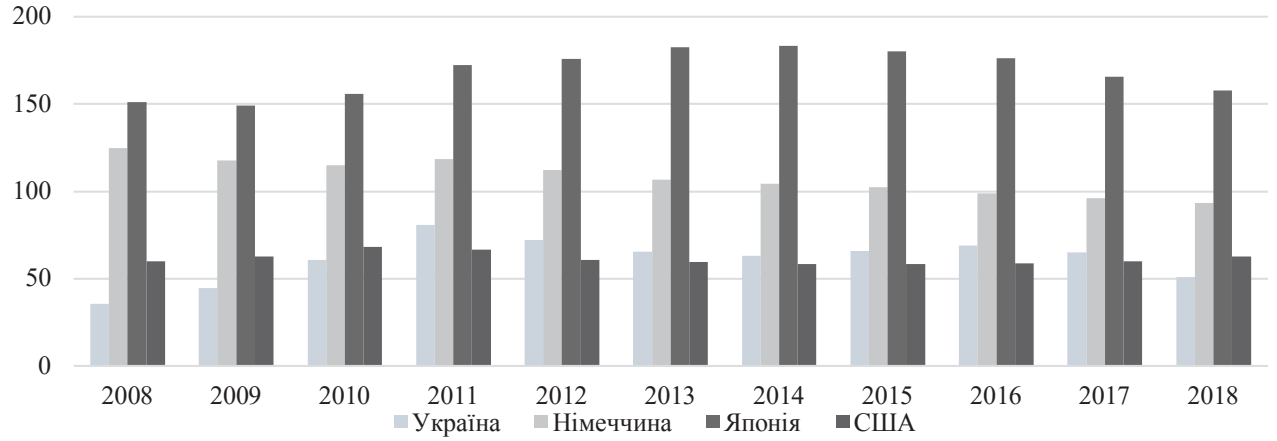

Рис. 4. Динаміка співвідношення банківських активів до ВВП за період 2008–2018 рр.,%

Джерело: складено на основі даних [13; 14]

У Японії та Німеччині даний показник значно менший. Розмір співвідношення банківських активів до ВВП України наближується до розміру США. Попри це в Україні спостерігається довготривала тенденція до зниження показника, що свідчить про певну неможливість задоволення економічними суб'єктами своїх фінансових потреб. У цьому аспекті слід виокремити проблеми недовіри до банків та занадто високі відсоткові ставки, що згодом призводять до проблеми неповернення кредитів.

В Україні в 2018 році розмір проблемних кредитів склав понад 54%, у Німеччині даний показник склав 1,5%, в той час як в США він сягнув позначки 1,13%.

Динаміка проблемних кредитів, які надані корпоративному сектору економіки України представлена у таблиці 2.

Слід відмітити, що активність вітчизняних банків на ринку проектного фінансування залишається низькою. В першу чергу зазначене пов'язано із ситуацією негативного впливу чинників зовнішнього середовища таких як незадовільні темпи ринкових перетворень; низький рівень розвитку реального сектору економіки; слабкий і недостатньо прозорий фінансовий стан значної кількості суб'єктів корпоративного сектору; нерозвиненість інфраструктуру фондового ринку; невизначеність щодо ринку землі; низький рівень захисту прав кредиторів; високий ризик країни.

Станом на 01.09.2019 р. в Україні функціонує 76 банківських установ, і тільки лише шість банків в Україні пропонують своїм клієнтам продукт під назвою «проектне фінансування», а саме: ПАТ «Райффайзен Банк Аваль», АТ ПАТ «УкрСиббанк», ПАТ «Укрексімбанк», ПАТ «Альфа-Банк» та АТ «Сбербанк». Інші банки надають послуги з фінансування інвестиційної діяльності суб'єктів економічної діяльності у вигляді «інвестиційного кредитування», «фінансування інвестиційних проектів», «проектне кредитування», «кредитування під інвестиційні потреби» та інше [16, с. 99].

Дослідження стану та перспектив розвитку проектного фінансування, здійснюваного вітчизняними банками, засвідчило, що більшість з них стикається з проблемою формування саме ефективного портфелю проектів.

При оцінці періоду окупності операції проектного фінансування та важливості забезпечення узгодженості організаційних заходів прийняття банком рішення щодо участі в її здійсненні, за необхідне є визначення послідовності дій розгляду проекту, яка в подальшому дає можливість обрати один із варіантів угоди (рис. 5).

Слід відмітити, що проектне фінансування пов'язано з ризиком його проведення, так як присутня потреба у залученні значних обсягів фінансових ресурсів, які учасники проекту отримують як шляхом одержання банківських кредитів, так і шляхом випуску різних видів цінних паперів.

У науковій літературі присутня різноманітність класифікації ризиків, пов'язаних з проектним фінансуванням. Для їх систематизації, авторами статті за основу було взято Положення «Про організацію системи управління ризиками в банках України та банківських групах», прийняте постановою Правління Національного банку України від 11.06.2018 № 64 (рис. 6).

До основних інструментів управління ризиком проектного фінансування слід віднести:

− Інструменти забезпечення виконання договірних зобов'язань: державні гарантії (гарантії уряду); гарантії міжнародних фінансових інститутів; Банківські гарантії; поручительства; Непрямі гарантії (довгострокові контракти та контракти з фіксованою ціною);

− Інструменти фінансового ринку: Акредитиви (резервні та безвідзивні); вексельні інструменти; кредитні ноти;

− Спеціальні фонди та резерви: резервні фонди; депозити на спеціальних рахунках; банківські рахунки з особливим режимом (рахунки «ескроу»); депонування коштів учасниками тендерних та конкурсних процедур та закупівель [1; с. 220].

Для уникнення виникнення ризику проектного фінансування насамперед необхідно оцінити ризиковість самого проекту під який буде проведено фінансування. З нашої точки зору, ефективним та якісним методом є запропонований компанією «Континент груп» [20, с. 52] багатофакторний аналіз ризиків, де кожна складова оцінюється в 10 балів, і якщо сума набраних балів більше 80, то успіх проекту, на думку фірми, гарантований. Якщо сума балів нижча 70, тоді невдача імовірніша, ніж успіх.

За даною методикою усі чинники поділяються на:

− Чинники комерційної привабливості: потенційна прибутковість; темпи зростання продажу; конкуренція; ступінь розподілу ризиків між учасниками проекту; можливість структурної перебудови галузі; політичні, соціальні, геополітичні наслідки;

Таблиця 2

Динаміка проблемних кредитів корпоративного сектору економіки України

Показники	01.01.17	01.06.17	01.01.18	01.06.18	01.01.19	01.06.19
Кредити корпоративному сектору, млн грн.	657 098	843 311	892 900	909 932	959 601	908 258
Проблемні кредити корпоративного сектору, млн грн.	345 661	477 589	500 263	527 354	535 770	500 469
Питома вага проблемних кредитів корпоративного сектору, %	52,60	56,63	56,03	57,96	55,83	55,10

Джерело: складено на основі даних [13; 14]

Рис. 5. Схема послідовних дій банку для прийняття рішення щодо проектного фінансування

Джерело: систематизовано автором за матеріалами [17, с. 136–138; 18, с. 201]

– Чинники ресурсних обмежень: необхідність витрат капіталу; власні маркетингові можливості; виробничі можливості; потенціал науково-технічної бази; наявність сировинної бази; наявність творчого підходу.

Висновки з проведеного дослідження. Підводячи підсумки, можна зробити висновок, що вітчизняний ринок проектного фінансування потерпає від наслідків фінансової кризи, політичної нестабільності в Україні, обмежень у ресурсах для довгострокового фінансування.

Основним гравцем на цьому ринку є банківські установи. Активність вітчизняних банків на ринку проектного фінансування залишається низькою. В першу чергу зазначене пов'язано із ситуацією негативного впливу чинників зовнішнього середовища таких як незадовільні темпи ринкових перетворень; низький рівень розвитку реального

Рис. 6. Класифікація ризиків проектного фінансування

Джерело: складено автором з використанням матеріалів [5, с. 19; 20, с. 110]

сектору економіки; слабкий і недостатньо прозорий фінансовий стан значної кількості суб'єктів корпоративного сектору; нерозвиненість інфраструктуру фондового ринку; невизначеність щодо ринку землі; низький рівень захисту прав кредиторів; високий ризик країни.

Станом на 01.09.2019 р. в Україні функціонує 76 банківських установ, і тільки лише шість банків в Україні пропонують своїм клієнтам продукт під назвою «проектне фінансування», і то – це банки з іноземним капіталом.

Проектне фінансування порівняно з іншими видами банківського фінансування має притаманні йому особливості, до яких слід віднести те, що фінансування здійснюється на основі створення проектної компанії, важливими функціями якої є узгодження інтересів основних учасників, у тому числі щодо розподілу ризиків.

Проектне фінансування пов'язано з ризиком його проведення, так як присутня потреба у залученні значних обсягів фінансових ресурсів, які учасники проекту отримують як шляхом одержання банківських кредитів, так і шляхом випуску різних видів цінних паперів.

До основних інструментів управління ризиками у проектному фінансуванні належать інструменти забезпечення виконання договірних зобов'язань, інструменти фінансового ринку, спеціальні фонди та резерви.

В Україні сформований значний потенціал проектного фінансування, так як попит на фінансові ресурси постійно перевищує пропозицію. Тому, актуальним питанням у подальшому є вивчення зарубіжного досвіду щодо участі банків у проектному фінансуванні.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Науменкова С.В., Гавриш Л.Ю. Особливості та інструменти проектного фінансування в Україні. *Фінансово-кредитна діяльність: проблеми теорії та практики*. 2013. Вип. 1. С. 214–222.

2. Дзюблюк О.В. Роль банківської системи в інноваційному розвитку економіки. Вісник Тернопільського *національного економічного університету.* 2019. № 1. С. 81–102.

3. Лапко О.О. Проектне фінансування як інноваційний механізм реалізації інвестиційних проектів. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Економіка».* Вип. 4(32). 2017. С. 165–170.

4. Малахова О. Організація проектного фінансування в Україні: проблеми теорії і практики. *Українська наука: минуле сучасне, майбутнє*. 2014. Вип. 19. Ч. 1. С. 73–85.

5. Паранюк Я. Моделювання процедур оцінки процедур ефективності інноваційних проектів в умовах ризику та невизначеності. *Вісник Тернопільського національного економічного університету*. 2018. № 1. С. 106–113.

6. Колесніков К.В., Станковська І.І., Герганова М.Л. Інформаційна технологія дискретизації поняття «ризик» при управлінні проектами та програми. *Вісник НТУ «ХПІ», Серія: Нові рішення у сучасних технологіях.* 2018. № 26(1302). Т. 2. С. 16–21. doi: 10.20998/2413-4295.2018.26.27.

7. Грицюк Ю.І., Жабич М.Р. Управління ризиками реалізації програмних проектів. Науковий вісник НЛТУ України. 2018. Т. 28. № 1. С. 150–162.

8. Черевиков Є.Л., Єрофеєва Т.А. Управління ризиками проектів державно-приватного партнерства. Наукові праці НДФІ. 2010. № 4(53). С. 48–53.

9. Шевчук Я.В. Глобальний вимір розвитку ринку проектного фінансування. Науковий вісник Ужгородського національного університету. 2018. Вип. 20. Ч. 3. С. 151–158.

10. Арбузов С.Г., Колобов Ю.В., Міщенко В.І., Науменкова С.В. Банківська енциклопедія. К.: Центр наукових досліджень Національного банку України: Знання. 2011.504 с.

11. Жуков В.В. Теоретичні основи становлення і розвитку проектного фінансування в Україні. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. 2018. № 28. С. 177–182.

12. Ганченко І.Г. Проектне фінансування: використання боргових фінансових інструментів*. Інвестиції: практика та досвід*, 2011. № 20. С. 29–31.

13. The Global Economy. URL: https://www.theglobaleconomy.com. (дата звернення 10.10.2019).

14. Total credit to the non-financial sector (core debt). Domestic currency billions. BIS. URL: https://stats.bis.org/statx/srs/table/f1.3 (дата звернення 11.10.2019).

15. Обсяги активних операцій та частка непрацюючих активів в цілому по системі. URL: https://bank.gov.ua/doccatalog/document?id=48421072 (дата звернення: 11.10.2019).

16. Шевчук Я.В. Ринок банківського проектного фінансування в Україні. *Економіка та держава*. 2018. № 8. С. 98–102.

17. Смірнова О.О. Особливості проектного фінансування в Україні. *Фінанси, облік і аудит*. 2016. Вип. 2(28). С. 130–144.

18. Гончаров Ю.В. Управління проектним фінансуванням комерційного банку (за матеріалами ПАТ КБ «Приватбанк». *Актуальні проблеми економіки*. 2009. № 9(99). С. 196–208.

19. Про організацію системи управління ризиками в банках України та банківських групах: положення, прийняте постановою Правління Національного банку України від 11.06.2018 № 64. https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0064500-18 (дата звернення: 15.10. 2019).

20. Гранатуров В.М. Экономический риск: сущность, методы измерения, пути снижения: Учеб. пособие. М.: Изд-во. «Дело и Сервис», 2000. 112 с.

REFERENCES:

1. Naumenkova S.V., Ghavrysh L.Ju. (2013) Osoblyvosti ta instrumenty proektnogho finansuvannja v Ukrajini [Features and tools of project financing in Ukraine]. *Financial and credit activities: problems of theory and practice*, vol. 1, pp. 214–222.

2. Dzjubljuk O.V. (2019) Rolj bankivsjkoji systemy v innovacijnomu rozvytku ekonomiky [The role of the banking system in innovative economic development]. *Bulletin of the Ternopil National Economic University*, no. 1, pp. 81–102.

3. Lapko O.O. (2017) Proektne finansuvannja jak innovacijnyj mekhanizm realizaciji investycijnykh proektiv [Project financing as an innovative mechanism for the implementation of investment projects]. *Scientific notes of the Ostroh Academy National University. Economy series*, no. 4(32), pp. 165–170.

4. Malakhova O. (2014) Orghanizacija proektnogho finansuvannja v Ukrajini: problemy teoriji i praktyky [Organization of project financing in Ukraine: problems of theory and practice]. *Ukrainian Science: Past Present, Future*., vol. 19, Part 1, pp. 73–85.

5. Paranjuk Ja. (2018) Modeljuvannja procedur ocinky procedur efektyvnosti innovacijnykh proektiv v umovakh ryzyku ta nevyznachenosti [Modeling of procedures of evaluation of procedures of efficiency of innovative projects in conditions of risk and uncertainty]. *Bulletin of the Ternopil National Economic University*, no. 1, pp. 106–113.

6. Kolesnikov K.V., Stankovsjka I.I., Ghergha-nova M.L. (2018) Informacijna tekhnologhija dyskretyzaciji ponjattja «ryzyk» pry upravlinni proektamy ta proghramy [Information technology for discretizing the concept of «risk» in project management and programs]. *Bulletin of NTU «KPI», Series: New Solutions in Modern Technologies*, no. 26(1302), vol. 2, pp. 16–21.

7. Ghrycjuk Ju.I., Zhabych M.R. (2018) Upravlinnja ryzykamy realizaciji proghramnykh proektiv [Risk management of software projects]. *Scientific Bulletin of NLTU of Ukraine*, vol. 28, no. 1, pp. 150–162.

8. Cherevykov Je.L., Jerofejeva T.A. (2010) Upravlinnja ryzykamy proektiv derzhavno-pryvatnogho partnerstva [Risk management of public-private partnership projects]. *Scientific works of the Scientific Research Institute*, no. 4(53), pp. 48–53.

9. Shevchuk Ja.V. (2018) Ghlobaljnyj vymir rozvytku rynku proektnogho finansuvannja [Global dimension of project finance market development]. *Scientific Bulletin of Uzhgorod National University*, vol. 20, part 3, pp. 151–158.

10. Arbuzov S.Gh., Kolobov Ju.V., Mishhenko V.I., Naumenkova S.V. (2011) *Bankivsjka encyklopedija*. [Banking Encyclopedia]. Kiev: Center for Scientific Research of the National Bank of Ukraine: “Knowledge”. (in Ukrainian)

11. Zhukov V.V. (2018) Teoretychni osnovy stanovlennja i rozvytku proektnogho finansuvannja v Ukrajini [Theoretical bases of project finance formation and development in Ukraine]. S*cientific Bulletin of the International Humanities University*, no. 28, pp. 177–182.

12. Ghanchenko I.Gh. (2011) Proektne finansuvannja: vykorystannja borghovykh finansovykh instrumentiv [Project financing: use of debt financial instruments]. *Investments: Practice and Experience*, no. 20, pp. 29–31.

13. The Global Economy. Available at: https://www.theglobaleconomy.com. (accessed 10 October 2019).

14. Total credit to the non-financial sector (core debt). Domestic currency billions. BIS. Available at: https://stats.bis.org/statx/srs/table/f1.3 (accessed 11 October 2019).

15. Obsjaghy aktyvnykh operacij ta chastka nepracjujuchykh aktyviv v cilomu po systemi [Volumes of active operations and share of non-performing assets in the system as a whole]. Available at: https://bank.gov.ua/doccatalog/document?id=48421072 (accessed 11 October 2019).

16. Shevchuk Ja.V. (2018) Rynok bankivsjkogho proektnogho finansuvannja v Ukrajini [Banking project finance market in Ukraine]. *Economy and the state*, no. 8, pp. 98–102.

17. Smirnova O.O. (2016) Osoblyvosti proektnogho finansuvannja v Ukrajini [Features of project financing in Ukraine]. *Finance, accounting and auditing*, Issue 2(28), pp. 130–144.

18. Ghoncharov Ju.V. (2009) Upravlinnja proektnym finansuvannjam komercijnogho banku (za materialamy PAT KB «Pryvatbank». [Management of project financing of a commercial bank (according to the materials of PJSC CB «Privatbank»]. *Actual problems of* economy, no. 9(99), pp. 196–208.

19. Pro orghanizaciju systemy upravlinnja ryzykamy v bankakh Ukrajiny ta bankivsjkykh ghrupakh [On the organization of risk management system in banks of Ukraine and banking groups] Available at: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0064500-18. (accessed 15 October 2019).

20. Granaturov V.M. (2000) *Ekonomicheskiy risk: sushchnost', metody izmereniya, puti snizheniya* [Economic risk: nature, methods of measurement, ways to reduce]. Moscow: Publisher. Case and Service. (in Russian)

Kovalenko Victoria
Doctor of Economic Sciences, Professor,
Professor at Department of Banking
Odessa National University of Economics
Sheludko Sergii
Candidate of Economic Sciences,
Instructor
Odessa National University of Economics

PROJECT FINANCING IN THE CONDITIONS OF UNCERTAINTY AND RISK

The purpose of the article is a generalization of modern approaches to improving the project finance process in terms of uncertainty and risk.

Methodology. The article focuses on the problem of project finance market's development in the context of uncertainty and risk. It is considered scientific views on the essence of project finance. The systematization of scientific views on the definition of "project financing" has given the authors a possibility to establish the decisive role for banks, taking into account the requirements for the formation of the project itself, its support, risk evaluation and support.

The authors define the project finance as a type of bank financing using a variety of sources and different financial instruments, while sources of debt are project's cash flows, and securities debt are participants' assets with the use of methods and instruments of minimization risks associated with this process, and ensuring the viability of a project itself with obtaining predicted profitability within a specified period, which is determined by the criterion – long-term allocation of cash flows, which are accompanied by inflation risk.

It is substantiated features of bank's project finance: identification traits and risk-sharing among participants; the existence of a detailed business plan, enforced with a complex of financial expertise, on the basis of which an investor makes his decision to provide funds; sources of fulfillment the obligations are a revenue generated by the project; a wide range of financial actors; a wide range of sources, methods and instruments of financial and investment projects; an integration of industry and banking; the complexity and duration of an organization process; a wide range of technical, legal and financial services; the ability to raise capital in large volumes and with high financial leverage.

The authors define functions of banks perform in the process of project financing. Banks may act as organizers of banking syndicates; financial advisers; project sponsors, founders of a project company, investors; investment brokers that arrange allocation of securities issued by a project company; guarantors for obligations – credit, contract, tender-participation; establishers of leasing companies and financiers of leasing projects; implementers of trust operations; payments providers on various contracts within the project.

Results. The analysis of the current state of bank's project finance showed that the activity of domestic banks in the project finance market remains low. This is due to the negative impact of environmental factors such as unsatisfying market transformation's rates; the low level of development in the real sector; the weak and insufficiently transparent financial position of a large number of corporate entities; the underdeveloped of the stock market's infrastructure; uncertainties about the land market; the low level of protection for creditors' rights; the high country-risk.

As of 01.09.2019 there are 76 banking institutions operating in Ukraine, and only six Ukrainian banks offer their clients a product called "project finance", namely: PJSC "Raiffeisen Bank Aval", JSC "UkrSibbank", PJSC "Ukreximbank", PJSC "Alfa-Bank" and JSC "Sberbank". The research of the state and prospects for development of project finance in domestic banks showed that most of them face the problem of forming an effective project portfolio.

Practical implications. Project finance is associated with the risk of its implementation, as there is a need to attract significant amounts of financial resources that project participants receive both by obtaining banks' loans and issuing various types of securities. Project finance risks include: credit risk, interest rate risk in the banking book, market risk, compliance risk and innovation risk. The main risk management's instruments in project finance include: obligations' enforcement instruments, financial market instruments, special funds and reserves.

Value/originality. In this study, it is considered the issues of project finance development, bank's one. In Ukraine, significant project finance potential has been generated, as the demand of financial resources constantly exceeds the supply. Therefore, a relevant further issue is to research a foreign experience of banks' participation in project finance.

УПРАВЛІННЯ ГРОШОВИМИ ПОТОКАМИ ВІД ІНВЕСТИЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ЯК ПЕРЕДУМОВА ЕФЕКТИВНОГО ГОСПОДАРЮВАННЯ ПІДПРИЄМСТВА

CASH FLOW MANAGEMENT FROM INVESTING ACTIVITIES AS A PREMISE FOR EFFECTIVE ENTERPRISE MANAGEMENT

УДК 336.66
https://doi.org/10.32843/infrastruct36-65

Ковальчук Н.О.
к.е.н., доцент,
асистент кафедри публічних,
корпоративних фінансів
та фінансового посередництва
Чернівецький національний університет
імені Юрія Федьковича
Кернаджук М.М.
студентка
Чернівецький національний університет
імені Юрія Федьковича
Ткачук О.В.
студентка
Чернівецький національний університет
імені Юрія Федьковича

У статті розглянуто наукові підходи до визначення грошових потоків підприємства. Визначено значення інвестиційної діяльності як вагомого чинника зростання прибутковості, ефективності фінансово-господарської діяльності. Розглянуто роль руху грошових коштів від інвестиційної діяльності у формуванні чистого грошового потоку від звичайної діяльності (сукупності операційної, фінансової та інвестиційної діяльності). Визначено ключові фактори впливу на рух коштів від інвестиційної діяльності. Охарактеризовано можливі співвідношення чистих грошових потоків від різних видів діяльності, що відображають якість управління підприємством. На прикладі ДП «Сторожинецький держспецлісгосп» проаналізовано чистий рух коштів загалом та від інвестиційної діяльності зокрема. Запропоновано заходи щодо збільшення ефективності здійснення інвестиційної діяльності, в тому числі шляхом оптимізації руху грошових коштів підприємства.

Ключові слова: *грошовий потік, інвестиційна діяльність, рух коштів від інвестиційної діяльності, рух коштів від операційної діяльності, рух коштів від фінансової діяльності.*

В статье рассмотрены научные подходы к определению денежных потоков предприятия. Определено значение инвестиционной деятельности как весомого фактора роста прибыльности, эффективности финансово-хозяйственной деятельности. Рассмотрена роль движения денежных средств от инвестиционной деятельности в формировании чистого денежного потока от обычной деятельности (совокупности операционной, финансовой и инвестиционной деятельности). Определены ключевые факторы влияния на движение средств от инвестиционной деятельности. Охарактеризованы возможные соотношения чистых денежных потоков от различных видов деятельности, отражающие качество управления предприятием. На примере ГП «Сторожинецкий госспецлесхоз» проанализировано чистое движение средств в целом и от инвестиционной деятельности в частности. Предложены меры по увеличению эффективности осуществления инвестиционной деятельности, в том числе путем оптимизации движения денежных средств предприятия.

Ключевые слова: *денежный поток, инвестиционная деятельность, движение средств от инвестиционной деятельности, движение денежных средств от операционной деятельности, движение денежных средств от финансовой деятельности.*

The article shows the scientific approaches to determining the cash flows of an enterprise. Based on the generalization of the various definitions of cash flows, we propose our own. The importance of investing activities as a significant factor of growth of profitability, efficiency of financial and economic activity is determined. The role of cash flow from investing activities in the formation of net cash flow from ordinary activities (a set of operating, financing and investing activities) is considered. It is determined that the ability to carry out investment activities and, therefore, cash inflows and outflows from a given activity depends on a number of factors, among which the following play a key role: part of the savings in investor income, the rate of net profit, bank interest rate, the expected rate of inflation. The possible ratios of net cash flows from various activities that reflect the quality of enterprise management are characterized. The following relationships between the quality of management and the cash flow of the enterprise are identified: in the case of a positive net cash flow from operating activities of a considerable amount that can block the negative flow of funds from financing and investing activities, the enterprise can be described as operating successfully, and management in such an enterprise is highly effective; quality of enterprise management can be described as normal if, as a result of the reporting period, net cash flow from operating activities is positive, as well as net cash flow from financing activities and the volume of these funds significantly exceeds the results of investing activities, which can be negative; if operating cash flow is negative, even in the case of positive net cash flow from investing and financing activities, this situation can be defined as extremely negative, crisis. On the example of SE «Storozhynetsky State Special Forestry» the net flow of funds in general and from investing activities in particular is analyzed. Measures are proposed to increase the efficiency of investing activities, including by optimizing the cash flow of the enterprise.

Key words: *cash flow, investing activities, movement of funds from investing activities, movement of funds from operating activities, movement of funds from financing activities.*

Постановка проблеми. З метою забезпечення високого рівня конкурентоспроможності та прибутковості підприємства його керівництву необхідно приймати правильні управлінські рішення, ґрунтуючись на перспективних напрямах залучення фінансових ресурсів, ефективних напрямах їх вкладення, принципах і методах раціонального використання ресурсів у процесі виробництва. Інвестиційна діяльність підприємства – це один з важливих напрямів багатоаспектної діяльності в умовах ринкового оточення. Від інтенсивності та результативності інвестиційних процесів залежить успіх підприємства у ближчій та віддаленій перспективі. Інвестиційна діяльність підприємства може стати потужним і вагомим джерелом додаткового заробітку фінансових ресурсів для підприємства в сучасних умовах, але лише у разі грамотного управління грошовими коштами, надходженнями та витрачаннями від цього виду діяльності. Тому важливо визначати роль грошових потоків у формуванні позитивного (негативного) результату руху грошових коштів загалом на підприємстві.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання інвестиційної діяльності, управління грошовими потоками, у тому числі і від інвестиційної діяльності, досліджувала значна кількість науковців, таких як О.О. Терещенко, Р.А. Слав'юк,

Л.О. Коваленко, Л.М. Ремньова, А.М. Поддєрьогін, Т.В. Майорова, Н.І. Бурлака, Т.П. Ткаченко, Н.А. Шевчук., І.В. Гончарук.

Водночас питання управління грошовими потоками від інвестиційної діяльності як окремого об'єкта фінансового менеджменту досліджені в економічній літературі недостатньо, зокрема в контексті оцінки руху грошових коштів як фактора стимулювання інноваційно-інвестиційної діяльності підприємства.

Постановка завдання. Без ефективної системи управління грошовими потоками на підприємстві неможливо налагодити звичайну діяльність належним чином, вагоме місце серед якої належить інвестиційній діяльності як вагомому чиннику збільшення прибутку. З огляду на це мета статті полягає у дослідженні значення управління грошовими потоками від інвестиційної діяльності для забезпечення позитивних результатів фінансово-господарської діяльності, активізації інвестиційної діяльності; дослідженні шляхів акумулювання джерел для здійснення фінансового та реального інвестування.

Виклад основного матеріалу дослідження. Неплатоспроможність підприємства виникає у той момент, коли грошовий потік стає від'ємним. Важливим є те, що така ситуація може трапитися навіть у тому разі, коли підприємство формально залишається прибутковим. Саме з цим пов'язані проблеми доходних, але неліквідних підприємств, які можуть бути на межі банкрутства. Найчастіше всі ці проблеми є результатом неправильно організованих платежів або порушення умов здійснення платежів.

Для дослідження сутності та основ управління грошовими потоками, зокрема і від інвестиційної діяльності, необхідно з'ясувати економічну природу та сутність цього поняття (табл. 1).

Отже, грошовий потік можна розглядати як сукупність надходжень, витрачань або різницю між надходженнями і витрачаннями (чистий грошовий потік). Крім того, необхідно розмежовувати рух коштів у результаті операційної, фінансової та інвестиційної діяльності.

Грошові потоки від інвестиційної діяльності формуються в результаті реалізації інвестиційних проектів, пов'язаних із технічним переозброєнням підприємства, освоєнням нового виробництва, здійсненням портфельних інвестицій тощо.

Проте варто зазначити, що реалізація інвестиційних проектів передбачає залучення кредитів і позик та їх погашення, здійснення додаткової емісії або залучення додаткового пайового капіталу, тобто проведення операцій, пов'язаних із фінансовою діяльністю. При цьому прибуток, отриманий у результаті втілення інвестиційних проектів, знаходить відображення у складі прибутку від операційної діяльності.

Таким чином, рух коштів у результаті інвестиційної діяльності варто нерозривно розглядати у взаємозв'язку із грошовими потоками від операційної та фінансової діяльності та розуміти його вплив на загальний грошовий потік.

Інвестиційна діяльність відіграє важливу роль, даючи можливість підприємству заробляти додаткові кошти іншим способом, ніж здійснюючи операційну діяльність. Тому управління рухом грошових коштів від цього виду діяльності має досить важливе значення.

Можливість здійснення інвестиційної діяльності, а отже, й надходження та витрачання грошових коштів від цього виду діяльності, залежить від низки факторів, серед яких ключову роль відіграють такі:

– питома вага заощаджень у доходах інвесторів. Зростання доходів сприяє збільшенню тієї їх частини, яка спрямована на заощадження. Вона і є джерелом внутрішніх інвестиційних ресурсів;

– норма чистого прибутку. Зростання очікуваної норми чистого прибутку сприяє збільшенню інвестиційних витрат;

Таблиця 1

Сутність поняття «грошові потоки» в економічній літературі

Автор	Сутність поняття «грошові потоки» в економічній думці
Терещенко О.О. [6, с. 307]	Грошові потоки являються внутрішнім джерелом фінансової стабілізації підприємства через збільшення його вхідних і зменшення вихідних грошових потоків, які спрямовуються на зростання платоспроможності. Окрім того, грошовий потік, а саме чистий грошовий потік від операційної діяльності, визначається як критерій внутрішнього потенціалу фінансування підприємства й є основою для оцінки його фінансового стану та кредитоспроможності.
Слав'юк Р.А. [5, с. 207]	Грошові потоки – це надходження та вибуття грошових коштів підприємства.
Коваленко Л.О. Ремньова Л.М. [2, с. 215]	Грошові потоки – це надходження та вибуття грошових коштів та їх еквівалентів у результаті виробничо-господарської діяльності підприємства.
Поддєрьогін А.М. [4, с. 401]	Грошовий потік можна визначити як сукупність послідовно розподілених у часі подій, які пов'язані із відособленим та логічно завершеним фактом зміни власника грошових коштів у зв'язку з виконанням договірних зобов'язань між економічними агентами (суб'єктами господарювання, державою, домогосподарствами, міжнародними організаціями). Грошові потоки безпосередньо пов'язані з рухом коштів на підприємстві, який відображає надходження в розпорядження суб'єкта господарювання коштів та еквівалентів і їх використання.

– ставка банківського відсотка, збільшення якої негативно позначається на інвестиціях;

– очікуваний темп інфляції, який є одним із чинників, що істотно впливають на обсяг інвестицій. Збільшення очікуваного темпу інфляції знецінює очікуваний прибуток від інвестування коштів. Особливо вагомий вплив цей чинник має на процес довгострокового інвестування.

Інвестиційна діяльність підприємства є одним із самостійних видів його господарської діяльності і найважливішою формою реалізації його економічних інтересів.

Інвестиційна діяльність підприємства – це цілеспрямований процес формування необхідних інвестиційних ресурсів, збалансований відповідно до вибраних параметрів інвестиційної програми (інвестиційного портфеля) на основі вибору ефективних об'єктів (інструментів) інвестування та забезпечення їх реалізації.

Інвестиційна діяльність підприємства характеризується такими основними особливостями:

1. Забезпечує зростання операційної діяльності підприємства і підпорядкована щодо неї.

2. Менше залежить від галузевих особливостей підприємства, ніж його операційна діяльність.

3. Нерівномірна за обсягами в окремих періодах.

4. Інвестиційний прибуток (інший ефект від інвестицій) формується зі значним «лагом».

5. Формує особливий самостійний вид грошових потоків підприємства.

6. Формує специфічні види ризиків – «інвестиційні ризики».

7. Показник чистих інвестицій характеризує темпи економічного розвитку підприємства [1, с. 38; 7, с. 46].

Групування грошових потоків, наведене у табл. 2, забезпечує єдність методології складання фінансових звітів, дає змогу здійснювати аналіз грошових потоків, оцінити можливості підприємства погашати свої зобов'язання перед партнерами по бізнесу і державою, сплачувати дивіденди за акціями, визначати потреби щодо залучення додаткових грошових ресурсів, а також визначає конкретний перелік руху грошових коштів від інвестиційної діяльності.

Отже, рух коштів від інвестиційної діяльності пов'язаний із вкладенням коштів, тобто вихідні грошові потоки спрямовуються на придбання необоротних активів та фінансових інструментів, тобто на здійснення капітальних та фінансових інвестицій. Вхідні грошові потоки ж пов'язані із отриманням доходів від цих вкладень.

Оскільки вкладення коштів та надходження є різними за тривалістю та сумами, то цей вид діяльності має певну специфіку управління й щодо руху грошових коштів.

Проте результат діяльності підприємства залежить від руху коштів загалом, тобто від результату за всіма видами звичайної діяльності (фінансова, операційна, інвестиційна).

Таким чином, вплив руху коштів від інвестиційної діяльності на результати фінансово-господарської діяльності підприємства слід досліджувати з урахуванням руху коштів від інших видів діяльності (рис. 1).

Отже, у разі додатного чистого грошового потоку від операційної діяльності у значній сумі, що дозволяє перекрити негативний рух коштів від фінансової та інвестиційної діяльності, підприємство можна охарактеризувати як успішно функціонуюче, а управління на такому підприємстві – високоефективне. Тобто, іншими словами, підприємство отримує досить грошових коштів від здійснення виробничої, операційної діяльності для того, щоб залучати капітал на умовах платності, здійснювати реальні та фінансові інвестиції.

Якість управління підприємством можна характеризувати як нормальну в тому разі, якщо за

Таблиця 2

Рух грошових коштів підприємства за видами звичайної діяльності

Види діяльності		
Поточна (операційна)	**Інвестиційна**	**Фінансова**
Надходження коштів		
1. Від реалізації продукції 2. Від продажу майна 3. Аванси отримані 4. Бюджетні асигнування 5. Кредити й позики 6. Інші надходження	1. Від продажу основних засобів і об'єктів незавершеного будівництва 2. Бюджетні асигнування 3. Кредити й позики 4. Дивіденди й відсотки за портфельними інвестиціями 5. Інші надходження	1. Бюджетне й інше цільове фінансування 2. Кредити й позики 3. Дивіденди й відсотки за короткостроковими фінансовими інвестиціях 4. Доходи від продажу цінних паперів 5. Інші надходження
Відтік (виплата) коштів		
1. Оплата рахунків постачальників 2. Заробітна плата 3. Розрахунки з бюджетом 4. Видача авансів 5. Обслуговування кредитів 6. Інші виплати	1. Придбання устаткування, оплата робіт і послуг 2. Аванси підрядникам 3. Виплата відсотків і дивідендів за довгостроковими фінансовими вкладеннями 4. Портфельні інвестиції 5. Інші виплати	1. Короткострокові фінансові вкладення 2. Виплата відсотків за кредитами і позиками одержаними 3. Видача авансів 4. Інші виплати.

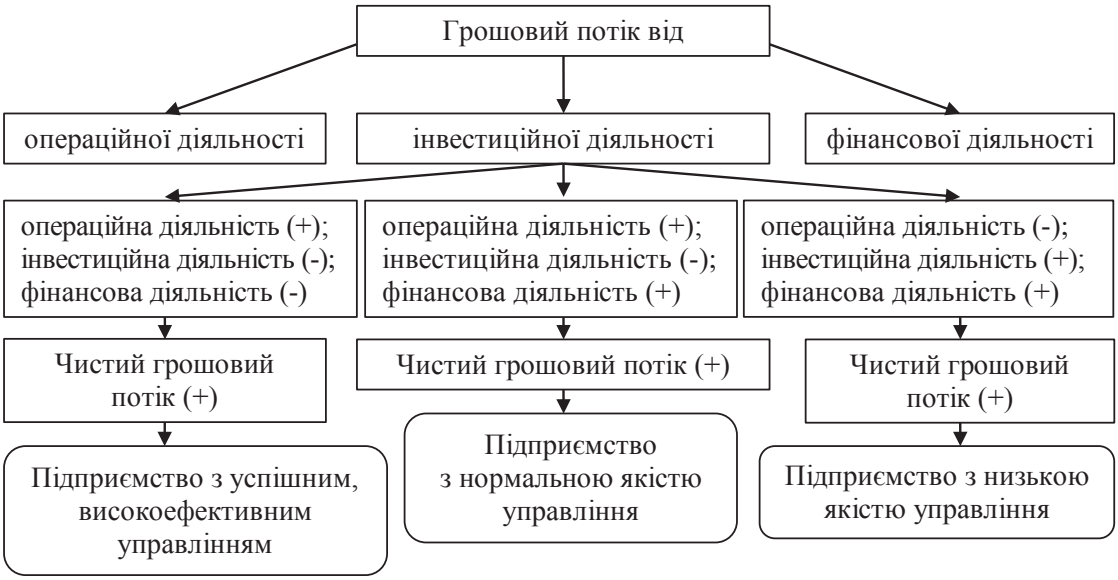

Рис. 1. Взаємозв'язок між показниками руху грошових коштів та якістю управління підприємством

Джерело: [3, с. 205]

результатами звітного періоду чистий рух грошових коштів у результаті операційної діяльності має позитивну величину, як і чистий рух коштів від фінансової діяльності, й обсяг цих коштів значно перевищує результати інвестиційної діяльності, що можуть бути негативні (від'ємні). Це означає, що в результаті операційної діяльності (від реалізації продукції, робіт (послуг)) підприємство отримує достатньо грошових коштів, щоб здійснювати інвестиції і залучати джерела фінансування переважно із власних джерел. Сутність такої структури грошових коштів пояснюється тим, що підприємство спрямовує грошові кошти від операційної діяльності, кредитні кошти і додаткові вкладення власників від фінансової діяльності на придбання необоротних активів для відновлення основних засобів, вкладення капіталу в нематеріальні активи та здійснення довгострокових інвестицій.

Фінансування витрат щодо інвестиційної діяльності за рахунок надходжень від фінансової діяльності не завжди є негативним явищем. Кожне підприємство бажає залучити інвестиції для впровадження заходів науково-технологічного прогресу та оновлення основних засобів.

Негативне значення руху грошових коштів від інвестиційної і позитивне – від фінансової діяльності можуть означати, що підприємство отримало кредит під незначний процент та інвестувало отримані кошти на більш вигідних умовах. Ця ситуація сприятлива для оцінки якості управління підприємством (нормальне), але керівництво повинне звернути увагу на цей факт із погляду покращення результатів інвестиційної діяльності.

У разі, якщо рух коштів від операційної діяльності є негативним навіть у разі позитивного чистого грошового потоку від інвестиційної діяльності та фінансової діяльності, таку ситуацію можна визначити як вкрай негативну, кризову. Така ситуація можлива, якщо підприємство фінансує витрати операційної діяльності за рахунок надходжень від інвестиційної та фінансової діяльності. Це насамперед залучення кредитів, додаткова емісія акцій та ін. Така структура руху грошових коштів сприятлива тільки для знову створених підприємств, які не почали працювати на повну силу, а здійснюють поетапне освоєння проектних потужностей.

Отже, якість управління підприємством буде сприятливим тільки в тому разі, якщо матиме місце позитивний результат руху грошових коштів у зв'язку з операційною діяльністю, що значно перевищуватиме результат від інвестиційної та фінансової діяльності. Це означає, що підприємство своєчасно отримує оплату за реалізовану продукцію, товари, надані послуги і виконані роботи від покупців та замовників. Крім того, витрати на виробництво та реалізацію значно менші, ніж отримані доходи, і підприємство отримує прибуток від операційної діяльності.

На прикладі ДП «СЛАП «Сторожинецький держспецлісгосп» проаналізуємо вплив руху коштів від інвестиційної діяльності на загальний чистий грошовий потік (табл. 3).

Отже, бачимо, що за період дослідження спостерігається негативний рух саме від інвестиційної діяльності в сумі 298 тис. грн., 565 тис. грн. та 567 тис. грн. відповідно у 2016 році, 2017 році та 2018 році.

Це і чинить негативний вплив загалом на рух грошових коштів по підприємству. Адже від операційної діяльності підприємство має більші надходження, ніж витрати і платежі. Це перевищення становило 288 тис. грн. у 2016 році, 1459 тис. грн. у 2017 році та 532 тис. грн. у 2018 році. Тобто за

Таблиця 3

Динаміка чистого грошового потоку ДП «СЛАП «Сторожинецький держспецлісгосп» за видами діяльності у 2016–2018 роках, тис. грн.

Показники	2016 рік	2017 рік	2018 рік	Відхилення значення 2018 року до	
				2016 року	2017 року
Чистий грошовий потік від операційної діяльності	288	1459	532	244	-927
Чистий грошовий потік від інвестиційної діяльності	-298	-565	-567	-269	-2
Чистий грошовий потік від фінансової діяльності	-	-	-	-	-
Загальна сума чистого грошового потоку	-10	894	-35	-25	-929

весь період дослідження показник збільшився на 532 тис. грн., а за останні два роки зменшився на 927 тис. грн.

Водночас ситуація, коли на підприємстві формується негативне значення чистого грошового потоку від інвестиційної діяльності, є нормальною, адже специфіка цього виду діяльності полягає у вкладенні коштів одноразово великою сумою, а надходження коштів відбувається поступово протягом наступних періодів у менших розмірах, ніж сама сума інвестицій. Тому, оскільки операційна діяльність є основною на підприємстві, позитивний рух коштів від цього виду діяльності має формуватися в такій сумі, щоб перекрити негативний рух коштів від інших видів діяльності.

Висновки з проведеного дослідження. Інвестиційна діяльність підприємства має важливе значення для підвищення інвестиційної привабливості підприємства, збільшення рівня дохідності, зростання ринкової вартості підприємства. Раціональне управління рухом грошових коштів підприємства від інвестиційної діяльності не можна розглядати без тісної інтеграції з операційною та фінансовою діяльністю. Для підвищення ефективності такого управління варто підприємствам вживати таких заходів: постійно стежити та аналізувати рух грошових коштів за усіма видами діяльності; розробляти план надходжень та витрат на підприємстві за усіма видами діяльності на більш короткі терміни, ніж рік (квартали, місяця, декади); здійснювати ретельне обґрунтування придбання та високоефективне використання основних засобів, нематеріальних активів з урахуванням джерел їх придбання (власні, залучені та особливо позикові); контролювати надходження та витрати, а особливо за позиками, контрактами, авансами; контролювати витрати з виплати дивідендів та купівлі раніше випущених цінних паперів.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Бурлака Н.І. Розвиток інвестиційної діяльності підприємств України. *Інвестиції: практика та досвід*. 2019. № 8. С. 37–44.

2. Коваленко Л.О., Ремньова Л.М. Фінансовий менеджмент: навч. посіб. К.: Знання, 2008. 483 с.

3. Майорова Т.В. Інвестиційна діяльність: підруч. для студ. вищ. навн. закл. К.: Центр учбової літератури, 2009. 472 с.

4. Поддєрьогін А.М. Фінанси підприємств: підруч. 7-ме вид., без змін. К.: КНЕУ, 2008. 552 с.

5. Слав'юк Р.А. Фінанси підприємств: навч. посібник. К.: ЦУЛ, 2002. 460 с.

6. Терещенко О.О. Фінансова діяльність суб'єктів господарювання : навч.посіб. К.: КНЕУ, 2003. 554 с.

7. Ткаченко Т.П., Шевчук Н.А., Гончарук І.В. Напрями оптимізації інвестиційної діяльності підприємств. *Агросвіт*. 2018. № 7. С. 45–48.

REFERENCES:

1. Burlaka N.I. (2019). Rozvytok investytsiinoi diialnosti pidpryiemstv Ukrainy [Development of investing activities of Ukrainian enterprises]. *Investytsii: praktyka ta dosvid*. No. 8, pp. 37–44. (in Ukrainian)

2. Kovalenko L.O., Remnova L.M. (2008). *Finansovyi menedzhment* [Financial management]. Kyiv: Znannia, 483 s. (in Ukrainian)

3. Maiorova T.V. (2009). *Investytsiina diialnist* [Investing activities]. Kyiv: Tsentr uchbovoi literatury, 472 s. (in Ukrainian)

4. Poddierohin A.M. (2008). *Finansy pidpryiemstv* [Business Finance]. Kyiv: KNEU, 552 s. (in Ukrainian)

5. Slaviuk R.A. (2002). *Finansy pidpryiemstv* [Business Finance]. Kyiv: TsUL, 460 s. (in Ukrainian)

6. Tereshchenko O.O. (2003). *Finansova diialnist subiektiv hospodariuvannia* [Financing activities of economic entities]. Kyiv: KNEU, 554 s. (in Ukrainian)

7. Tkachenko T.P., Shevchuk N.A., Honcharuk I.V. (2018). Napriamy optymizatsii investytsiinoi diialnosti pidpryiemstv [Areas of optimization of investing activities of enterprises]. *Ahrosvit*. No. 7, pp. 45–48. (in Ukrainian)

Kovalchuk Natalia
Candidate of Economic Sciences, Associate Professor,
Assistant Lecturer at Department of Public,
Corporate Finance and Financial Intermediation
Yuriy Fedkovych Chernivtsi National University
Kernadguk Maryana
Student
Yuriy Fedkovych Chernivtsi National University
Tkachuk Oksana
Student
Yuriy Fedkovych Chernivtsi National University

CASH FLOW MANAGEMENT FROM INVESTING ACTIVITIES AS A PREMISE FOR EFFECTIVE ENTERPRISE MANAGEMENT

The intensity and effectiveness of investing processes depends on the success of the company in the near and long term. Investing activity of the enterprise can become a powerful and significant source of additional earning of financial resources for the enterprise in the present conditions, but only in the case of competent management of money, income and expenses of this type of activities. Therefore, it is important to determine the role of cash flows in the formation of a positive (negative) result of cash flows throughout the enterprise.

Cash flow can be considered as a collection of revenues, expenditures or the difference between revenues and expenditures (net cash flow).

Cash flows from investing activities are formed as a result of the implementation of investment projects related to the technical re-equipment of the enterprise, development of new production, implementation of portfolio investments, etc.

At the same time, it should be noted that the implementation of investing projects involves raising loans and repaying them, selling additional issues or raising additional share capital, that is, conducting operations related to financing activities. In this case, the profit received from the implementation of investing projects is reflected in the income from operating activities.

Thus, the flow of funds from investing activities should be considered inseparably in relation to the cash flows from operating and financing activities and to understand its impact on the total cash flow.

The ability to carry out investment activities and, therefore, cash inflows and outflows from a given activity depends on a number of factors, among which the following play a key role: part of the savings in investor income, the rate of net profit, bank interest rate, the expected rate of inflation.

The effect of the movement of funds from investment activity on the results of financing and economic activity of the enterprise should be investigated in the light of the movement of funds from other activities

In the case of a positive net cash flow from operating activities of a considerable amount that can block the negative flow of funds from financing and investing activities, the enterprise can be described as operating successfully, and management in such an enterprise is highly effective.

Quality of enterprise management can be described as normal if, as a result of the reporting period, net cash flow from operating activities is positive, as well as net cash flow from financing activities and the volume of these funds significantly exceeds the results of investing activities, which can be negative.

If operating cash flow is negative, even in the case of positive net cash flow from investing and financing activities, this situation can be defined as extremely negative, crisis.

Therefore, the rational management of the cash flows of an enterprise from investment activities cannot be considered without close integration with operating and financial activities.

PECULIARITIES OF MODERN BANKING MARKET REGULATION

ОСОБЛИВОСТІ РЕГУЛЮВАННЯ СУЧАСНОГО РИНКУ БАНКІВСЬКИХ ПОСЛУГ

UDC 336.71.078.3
https://doi.org/10.32843/infrastruct36-66

Kryvtsun Iryna
Candidate of Economic Sciences,
Associate Professor,
Senior Lecturer at Department
of Enterprise Economic and Investments
National University «Lviv Polytechnic»

Modern banking is subject to an ever-growing set of regulations that put enormous pressure on staff to meet every requirement. Regulatory requirements have become a daily focus of attention the practical observance of them is exposed to both traditional banking risks and cyber risks caused by the technological revolution. In this regard, regulatory requirements have gone beyond the realm of credit or liquidity risk monitoring, capitalization of banking institutions, shifting the focus to increasing risks of real-time transactions, client risks, and risks caused compliance with reporting standards and managing data arrays. The IT component of risk factors has changed the priorities of prudential policy with a focus on protecting banks from cyber and digital banking risks. One such measure is the voluntary and anonymous exchange of information on cyber incidents between market participants. For this regulatory requirements may be introduced for mandatory testing and modeling of cyber incident response.
Key words: *market regulator, National Bank of Ukraine, banking sector, banking risks, fintech companies, cyber risks.*

Современная банковская деятельность подчиняется растущему количеству нормативных требований. Вводя дополнительные требования, пруденциальная политика стремится снизить рост традиционных банковских рисков, включая кредитные риски, и защитить от рисков, связанных с технологической революцией. В связи с этим нормативные требования вышли за рамки мониторинга кредитного риска, риска ликвидности или капитализации банковских учреждений, сместив акцент на растущие риски транзакций в реальном времени, клиентские риски, риски соответствия стандартам отчетности и управление массивами данных. ИТ-компонент факторов риска изменил приоритеты пруденциальной политики с акцентом на защиту банков от киберрисков и рисков цифрового банкинга. Одним из таких мероприятий является добровольный и анонимный обмен информацией о киберинцидентах между участниками рынка. С этой целью могут быть введены нормативные требования обязательного тестирования и моделирования возможностей реагирования на киберинциденты.
Ключевые слова: *регулятор рынка, Национальный банк Украины, банковский сектор, банковские риски, финтех-компании, киберриски.*

Сучасний банківський бізнес підпорядковується зростаючій кількості нормативних вимог. Накладаючи додаткові вимоги, пруденційна політика намагається стримувати зростання традиційних банківських ризиків, зокрема ризиків кредитування, та забезпечувати захист від новітніх ризиків, спричинених технологічною революцією. Кінцевою метою регуляторних вимог є захист інтересів вкладників та інвесторів банківської установи. Ці проблемні питання неодноразово ставали предметом уваги нормативно-інструктивних актів регуляторів ринку та висвітлювалися в аналітичних оглядах банківського сектору національної та світової економіки. У минулому прибуткова та стабільна діяльність банківських установ визначалася ефективністю управління ними кредитно-депозитним портфелем та розробленням зваженої відсоткової політики. Однак умови функціонування сучасного банківського бізнесу істотно змінилися. Зростання конкуренції, спричинене не лише діями банків, а й фінтех-компаній, змушує банківські установи вдаватися до заходів, що підвищують мобільність, зручність та доступність банківських послуг, однак спричиняють при цьому виникнення нових технологічних та інформаційних ризиків. У зв'язку із цим регуляторні вимоги вийшли з площини нагляду за рівнем кредитного ризику, ризику ліквідності чи забезпечення капіталізації банківських установ, змінюючи фокус уваги на зростаючі ризики операцій у режимі реального часу, клієнтські ризики, ризики, пов'язані зі дотриманням стандартів звітності та управлінням масивами даних. Інформаційно-технологічний складник ризик-факторів змінив пріоритети пруденційної політики з акцентом уваги на захисті банків від кібернебезпек та ризиків цифрового банкінгу. Одним із таких заходів розглядається добровільний та анонімний обмін інформацією про кіберінциденти між учасниками ринку. Регулятори можуть розробити модель оцінювання ризиків та вимагати обов'язкову звітність щодо визначення фактичного чи потенційного їх впливу, а також забезпечити безперервний та спрощений обмін інформацією. Із цією метою можуть бути запроваджені регуляторні вимоги до обов'язкового тестування та моделювання можливостей реагування на кіберінциденти.
Ключові слова: *регулятор ринку, Національний банк України, банківський сектор, банківські ризики, фінтех-компанії, кіберризики.*

Introduction. Modern banking is subject to an ever-growing set of regulations that put enormous pressure on staff to meet every requirement. Regulatory requirements have become a daily focus of attention the practical observance of them is exposed to both traditional banking risks and cyber risks caused by the technological revolution. The threat and impact of cyberattacks on the banking sector is increasing, and market regulators are increasingly trying to address cyber risk and cybersecurity. In addition, by imposing additional requirements, macro-prudential policies may deter lending to over-risky borrowers or create the necessary capacity to absorb losses in specific sectors or countries.

Literature review. These problematic issues have been repeatedly considered in market regulators' documents [1–4], numerous banking sector outlooks [5–7] and scientific researches [8–9]. Regulatory requirements have gone beyond the realm of credit or liquidity risk monitoring, capitalization of banking institutions, shifting the focus to increasing cyber risks of banks and their clients. The IT component of risk factors has changed the priorities of prudential policy with a focus on protecting banks from cyber and digital banking risks.

Aims. The field of modern market regulation is being expanded to protect both the bank and its customers from cyberattacks. The purpose of the article is to analyze current regulatory problems and cyber risks impact on their.

Results. The modern banking business is facing a number of regulatory problems. Summarizing their impact on the banks' activity the analytical review [5] highlights the following issues:

– Expanding the scope of regulation;
– Management risks through real-time operations;

– Client-related risks;
– Risks associated with reporting standards;
– Data management risks.

The expansion of the regulatory field on both national and global markets is driven by an increase in the number of regulatory requirements and supervisory authorities.

Management risks are associated with the real-time calculations that are needed to comply with regulations such as Basel III.

Regarding client risks then the banks must respond to increasing concerns about money laundering and terrorist financing. Even if they launder money unknowingly, they will still face huge repercussions from regulators.

Different reporting standards force banks to double calculation and consolidate data. For international banks, this means varying the recording standards used across different countries.

The legal consequences of data mismanagement can have a serious impact on the banks' activity that has inadequate data management procedures due to speeding up document processing or poor data security, including cyber-attacks.

The main sign of modern banking is a necessity to act under the circumstances of technological revolution [9].

In the past, the profitable and stable banking activity has been determined by the effectiveness of managing their credit and deposit portfolios and developing a balanced interest rate policy. However, the conditions of today's banking business have changed significantly. Increased competition, caused not only by the actions of banks but also by fintech-companies, is forcing banking institutions to take measures that increase the mobility, convenience and accessibility of banking services, but at the same time create new technological and information risks.

Current regulatory problems are related to the issue of effective cyber risks management. There are two points of view to this.

– One view is that the evolving nature of cyber risk is not amenable to specific regulation and that cyber issues can be handled with existing regulations relating to technology and/or operational risk.

– The other view is that regulatory structure is needed to deal with the unique nature of cyber risk, and given the growing threats resulting from an increasingly digitized financial sector [4].

The IT component of risk factors has changed the priorities of prudential policy with a focus on protecting banks from cyber and digital banking risks. One such measure is the voluntary and anonymous exchange of information on cyber incidents between market participants. For this regulatory requirements may be introduced for mandatory testing and modeling of cyber incident response.

Another challenge to regulation comes from the spread of fintech: the use of new technologies to develop and distribute financial products and services. The evident benefits of fintech relate to the potential reduction of transaction costs and the prospect of greater financial inclusion around the world. In the view of its enthusiasts, fintech will be radically disruptive, breaking industry boundaries and upending financial intermediation by eliminating traditional banks. There is a lot of exaggeration in this view. The footprint of new fintech firms is still rather small. The new technologies – notably blockchain, artificial intelligence, machine learning and decision algorithms – are already being used by incumbent banks and asset managers who are not about to be swarmed by a host of nimble small fintech firms [6].

Problems in the banking sector also extend to the non-banking sector because of the strong links between them. From a regulatory perspective, we need to establish at least two lines of defense for evolving risks. First and foremost, the non-bank financial sector needs to have solid prudential standards. But this will not be sufficient if risks evolve more broadly and across institutions. We will also need an extension of the macro prudential toolkit to the non-bank financial sector, in order to provide the authorities with the means to address risks at system level. While the macro prudential framework for banks is relatively well developed and provides authorities with tools to address cyclical and structural systemic risks, the framework for non-banks is still in its infancy and needs to be further developed [10].

Conclusions. Fintech companies are much less regulated than traditional banking institutions, although banks and fintech companies competing in many areas. As it has been established, new technologies create new risks and do not eliminate the old ones, which justify the need for additional market regulation. Asymmetry of information does not disappear with the introduction new ways of providing financial services. Asymmetry of information does not disappear with the introduction of new ways of providing financial services. Considering that fintech companies offer only part of the services provided by traditional banks regulator's inclination to preferences in favor of new market entrants is unjustified because competition in the financial sector is sufficient.

Since on the banking market banks begin to compete with non-banking institutions, the market regulation should be carried out in two ways: firstly, to create favorable market environment, and, secondly, to protect consumers from the risks of both banks and fintech companies.

REFERENCES:

1. (2018) Cybersecurity, Cyber Risk and Financial Sector Regulation and Supervision. *Worldbank :* official site. Available at: https://www.worldbank.org/en/topic/financialsector/brief/cybersecurity-cyber-risk-and-financial-sector-regulation-and-supervision (accessed 15 October 2019).

2. (2009) The Fundamental Principles of Financial Regulation. *Princeton University :* official site. Available at: https://www.princeton.edu/~markus/research/papers/Geneva11.pdf (accessed 20 October 2019).

3. (2008) Osnovni pryntsypy efektyvnoho bankivskoho nahliadu [Basic principles of effective banking supervision]. *National Bank of Ukraine :* official site. Available at: https://bank.gov.ua/doccatalog/document?id=4525 (accessed 10 October 2019). (in Ukrainian)

4. (2018) Financial sector's cybersecurity : regulations and supervision. *Worldbank :* official site. Available at: http://documents.worldbank.org/curated/en/686891519282121021/Financial-sector-s-cybersecurity-regulations-and-supervision. (accessed 15 October 2019).

5. (2018) Top 5 regulatory concerns currently facing financial institutions. *World Finance :* website. Available at: https://www.worldfinance.com/strategy/top-five-regulatory-concerns-currently-facing-financial-institutions (accessed 15 October 2019).

6. (2017) The future of finance and the outlook for regulation. *European Central Bank* : official site. Available at: https://www.ecb.europa.eu/press/key/date/2017/html/ecb.sp171109.en.html. (accessed 15 October 2019).

7. (2018) Global banking outlook 2018. *EY – Global :* website. Available at: https://www.ey.com/Publication/vwLUAssets/ey-global-banking-outlook-2018/$File/ey-global-banking-outlook-2018.pdf. (accessed 15 October 2019).

8. Martin Cihak, Alexander F. Tieman (2008) Quality of Financial Sector Regulation and Supervision Around the World. *International Monetary Fund :* official site. Available at: https://www.imf.org/en/Publications/WP/Issues/2016/12/31/Quality-of-Financial-Sector-Regulation-and-Supervision-Around-the-World-22129 (accessed 15 October 2019).

9. Kryvtsun I. (2018) Modern banking: signs, challenges and risk. *Modern Movement of Science* : 3rd *International Scientific and Practical Internet Conference (Ukraine, Dnipro, 1-2 October, 2018)* pp. 321–324. Available at: http://www.wayscience.com/en/3rd-conference-1-2-october-2018/.

10. (2019) Macroprudential policy ten years after the crisis. *European Central Bank* : official site. Available at: https://www.ecb.europa.eu/press/key/date/2019/html/ecb.sp190704_1~c105b24fd6.en.html (accessed 15 October 2019).

11. (2018) Pokaznyky bankivskoi systemy [The bank system indicators]. *National Bank of Ukraine :* official site. Available at: https://bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=34661442 (accessed 10 October 2019). (in Ukrainian)

12. (2017) Financial Sector Regulation Act Implementing Twin Peaks and the impact on the industry. *EY – Global :* website. Available at: https://www.ey.com/Publication/vwLUAssets/ey-financial-sector-regulation-act-twin-peaks/$FILE/ey-financial-sector-regulation-act-implementing-twin-peaks-and-the-impact-on-the-industry.pdf (accessed 15 October 2019).

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Cybersecurity, Cyber Risk and Financial Sector Regulation and Supervision. *Worldbank* : офіційний сайт. URL : https://www.worldbank.org/en/topic/financialsector/brief/cybersecurity-cyber-risk-and-financial-sector-regulation-and-supervision (дата звернення: 15.10.2019).

2. The Fundamental Principles of Financial Regulation. *Princeton University :* офіційний сайт. URL : https://www.princeton.edu/~markus/research/papers/Geneva11.pdf (дата звернення: 20.10.2019).

3. Основні принципи ефективного банківського нагляду. *Національний банк України :* офіційний сайт. URL : https://bank.gov.ua/doccatalog/document?id=45251 (дата звернення: 10.10.2019).

4. Financial sector's cybersecurity : regulations and supervision. *Worldbank* : офіційний сайт. URL : http://documents.worldbank.org/curated/en/686891519282121021/Financial-sector-s-cybersecurity-regulations-and-supervision (дата звернення: 15.10.2019).

5. Top 5 regulatory concerns currently facing financial institutions. *Worldfinance* : вебсайт. URL : https://www.worldfinance.com/strategy/top-five-regulatory-concerns-currently-facing-financial-institutions (дата звернення: 15.10.2019).

6. The future of finance and the outlook for regulation. *European Central Bank* : офіційний сайт. URL : https://www.ecb.europa.eu/press/key/date/2017/html/ecb.sp171109.en.html (дата звернення: 15.10.2019).

7. Global banking outlook 2018. *EY – Global :* вебсайт. URL : https://www.ey.com/Publication/vwLUAssets/ey-global-banking-outlook-2018/$File/ey-global-banking-outlook-2018.pdf (дата звернення: 15.10.2019).

8. Martin Cihak, Alexander F. Tieman. Quality of Financial Sector Regulation and Supervision Around the World. *International Monetary Fund :* офіційний сайт. URL : https://www.imf.org/en/Publications/WP/Issues/2016/12/31/Quality-of-Financial-Sector-Regulation-and-Supervision-Around-the-World-22129 (дата звернення: 15.10.2019).

9. Kryvtsun I.M. Modern banking: signs, challenges and risk. *Modern Movement of Science* : 3rd International Scientific and Practical Internet Conference, Dnipro, 1-2 October 2018. Dnipro, 2018. P. 321–324. URL : http://www.wayscience.com/en/3rd-conference-1-2-october-2018/.

10. Macroprudential policy ten years after the crisis. *European Central Bank* : офіційний сайт. URL : https://www.ecb.europa.eu/press/key/date/2019/html/ecb.sp190704_1~c105b24fd6.en.html (дата звернення: 15.10.2019).

11. Показники банківської системи. *Національний банк України :* офіційний сайт. URL : https://bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=34661442 (дата звернення: 10.10.2019).

12. Financial Sector Regulation Act Implementing Twin Peaks and the impact on the industry. *EY – Global :* вебсайт. URL : https://www.ey.com/Publication/vwLUAssets/ey-financial-sector-regulation-act-twin-peaks/$FILE/ey-financial-sector-regulation-act-implementing-twin-peaks-and-the-impact-on-the-industry.pdf (дата звернення: 15.10.2019).

Kryvtsun Iryna
Candidate of Economic Sciences, Associate Professor,
Senior Lecturer at Department of Enterprise Economic
and Investments
National University «Lviv Polytechnic»

PECULIARITIES OF MODERN BANKING MARKET REGULATION

The purpose of the article. The conditions of modern banking have changed significantly. Along with credit risks, banks are affected by digital and cyber risks. Therefore, the field of market regulation is being expanded to protect both the bank and its customers from cyberattacks. The purpose of the article is to analyze current regulatory problems and cyber risks impact on their.

Methodology. These problematic issues have been repeatedly considered in market regulators' documents, numerous banking sector outlooks and scientific researches. Analysis peculiarities of modern banking market regulation is based on taking into account the risks spectrum of modern banking and the competition intensification in the banking market.

Results. Modern banking is subject to an ever-growing set of regulations that put enormous pressure on staff to meet every requirement. Regulatory requirements have become a daily focus of attention the practical observance of them is exposed to both traditional banking risks and cyber risks caused by the technological revolution. In this regard, regulatory requirements have gone beyond the realm of credit or liquidity risk monitoring, capitalization of banking institutions, shifting the focus to increasing risks of real-time transactions, client risks, and risks caused compliance with reporting standards and managing data arrays. The IT component of risk factors has changed the priorities of prudential policy with a focus on protecting banks from cyber and digital banking risks.

One such measure is the voluntary and anonymous exchange of information on cyber incidents between market participants. For this regulatory requirements may be introduced for mandatory testing and modeling of cyber incident response.

In addition, traditional banks are much more regulated than fintech companies, although banks and fintech companies competing in many areas. As it has been established, new technologies create new risks and do not eliminate the old ones, which justify the need for additional market regulation. Asymmetry of information does not disappear with the introduction new ways of providing financial services. Asymmetry of information does not disappear with the introduction of new ways of providing financial services. Considering that fintech companies offer only part of the services provided by traditional banks regulator's inclination to preferences in favor of new market entrants is unjustified because competition in the financial sector is sufficient.

Since on the banking market banks begin to compete with non-banking institutions, the market regulation should be carried out in two ways: firstly, to create favorable market environment, and, secondly, to protect consumers from the risks of both banks and fintech companies.

Practical implications. Introduction of new regulatory requirements will help create a competitive environment on the banking market and enable banks to more effectively manage emerging risks.

Value/originality. We have considered the features of current regulatory policy. These problematic issues are important for both banks and fintech companies. New financial technologies and their implementation in banking practice determine the prospects for further research in this area.

ФІНАНСОВА СТІЙКІСТЬ ПІДПРИЄМСТВА ЯК КЛЮЧОВА ХАРАКТЕРИСТИКА ФІНАНСОВОГО СТАНУ

THE FINANCIAL STABILITY OF THE ENTERPRISE AS A KEY CHARACTERISTIC OF THE FINANCIAL CONDITION

УДК 336.1
https://doi.org/10.32843/infrastruct36-67

Пєнська І.О.
к.е.н., доцент,
доцент кафедри державних фінансів
Харківський інститут фінансів
Київського національного
торговельно-економічного університету
Тюріна Д.М.
к.п.н., доцент,
доцент кафедри обліку,
аудиту та економічного аналізу
Харківський інститут фінансів
Київського національного
торговельно-економічного університету
Федяй Г.С.
студентка
Харківський інститут фінансів
Київського національного
торговельно-економічного університету

У статті висвітлено різні визначення фінансової стійкості підприємства, розглянуто основні характеристики цього поняття і на їх основі сформульовано поняття «фінансова стійкість підприємства», що найбільш повно відображає його економічну сутність. Простежено вплив фінансової стійкості підприємства на результати його господарської діяльності. Визначено мету, завдання та функції фінансової стійкості підприємства. Поняття «фінансова стійкість підприємства» поширене у практиці, але єдиного однозначного поняття натепер немає. Фінансова стійкість підприємства є головним відображенням його стану. Підприємство з надійним фінансовим станом дає змогу прискорювати ринкові перетворення, покращуючи економіку країни. У статті проведено аналіз теоретичних і концептуальних положень фінансової стійкості організацій, розглянуто спосіб її розрахунку. У статті визначено проблему, поставлене завдання, проаналізовано останні дослідження і публікації.

Ключові слова: *фінансовий стан, фінансова стійкість, ліквідність, прибутковість, платоспроможність.*

В статье освещены различные определения финансовой устойчивости предприятия, рассмотрены основные характеристики этого понятия и на их основе сформулировано понятие «финансовая устойчивость предприятия», которое наиболее полно отражает его экономическую сущность. Прослежено влияние финансовой устойчивости предприятия на результаты его хозяйственной деятельности. Определены цели, задачи и функции финансовой устойчивости предприятия. Понятие «финансовая устойчивость предприятия» имеет широкое распространение в практике, но единого однозначного понятия на сегодняшний день нет. Финансовая устойчивость предприятия является главным отражением его состояния. Предприятие с надежным финансовым состоянием позволяет ускорять рыночные преобразования, улучшая экономику страны. В статье проведен анализ теоретических и концептуальных положений финансовой устойчивости организаций, рассмотрен способ ее расчета. В статье определена проблема, поставлена задача, проанализированы последние исследования и публикации.

Ключевые слова: *финансовое состояние, финансовая устойчивость, ликвидность, доходность, платежеспособность.*

The article considers various definitions of "financial stability of an enterprise", considers the main characteristics of this concept and on their basis the concept of "financial stability of an enterprise" is formulated, most fully reflects its economic essence. The influence of the financial stability of the enterprise on the results of its economic activity is traced. The goals, objectives and functions of the financial stability of the enterprise. The concept of "financial stability of the enterprise" is widespread in practice, but today there is no single unambiguous concept. The concept of "financial stability of the enterprise" is widespread in practice but today there is no single unambiguous concept. There is no unambiguity of this concept, as some authors replace the concept of "financial stability of an enterprise" with the concept of "market stability" but I would like to note that the concept of "market stability" is broader and includes, in addition to financial stability, the stability of the price strategy of an enterprise the stability of the level of competitiveness of products manufactured by the enterprise, as well as the stability of economic relations and much more. Other authors-economists identify the concepts of "financial stability" with such concepts as solvency, financial independence, profitability and liquidity of the enterprise, in our opinion, this approach is the most accurate and most fully characterizes the concept of "financial stability of the enterprise". The financial stability of the enterprise is the main reflection of its condition. A company with a reliable financial condition allows accelerating market transformations, improving the country's economy. The article analyzes the theoretical and conceptual provisions of the financial stability of organizations, considers the method of its calculation. At the moment there are no universally accepted unambiguous criteria for assessing the financial stability of an enterprise and methodological issues of assessing financial stability are an actual subject of research by many economists. The article identifies the problem, the task, analyzes the latest research and publications.

Key words: *financial condition, financial stability, liquidity, profitability, solvency.*

Постановка проблеми. Нині фінансовий аналіз діяльності підприємства є важливим складовим елементом фінансового менеджменту, що являє собою механізм управління фінансами, в тому числі фінансами підприємства, у зв'язку з цим виникає необхідність у проведенні фінансового аналізу діяльності підприємства. Фінансовий аналіз діяльності підприємства дає змогу визначити, чи здатне підприємство забезпечувати платежами основні та оборотні фонди, тобто чи стійке підприємство з фінансового погляду.

Поняття «стійкість» має широке тлумачення і не містить єдиного трактування. Наприклад, у техніці стійкість визначається як властивість технічних систем зберігати значення режимних параметрів у заданих межах. У теорії музики – це властивість, що додає звуку або системі звуків сталість. В авіації стійкість характеризує здатність літака без втручання пілота зберігати заданий режим польоту. З погляду фінансів стійкість дає змогу дати оцінку стану підприємства, а також це спосіб дізнатися, наскільки рівень доходів перевищує рівень його витрат. Виходячи із прикладів, ми бачимо, що терміном «стійкість» користуються в різних сферах людської діяльності, які ми можемо тільки уявити, але, незважаючи на широкий діапазон понять, усі ці трактування об'єднує одне, а саме здатність системи зберігати поточний стан під час впливу зовнішніх чинників.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання аналізу фінансової стійкості підприємств

завжди були об'єктом вивчення науковців. Значний внесок у вирішення цих проблем внесли такі відомі науковці, як: І.Т. Балабанов, Л.А. Лахтіонова, Г.В. Савицька, В.М. Родіонова, М.О. Федотова, О.Р. Кривицька, М.І. Баканов, В.І. Бариленко, І.А. Бланк, В.В. Бочаров, В.М. Родіонова, М.О. Федотова, М.Я. Коробов та багато інших.

Постановка завдання. Мета статті полягає у визначенні впливу фінансової стійкості підприємства на результати його господарської діяльності, в обґрунтуванні мети, завдання та функцій фінансової стійкості підприємства.

Виклад основного матеріалу дослідження. Поняття «фінансова стійкість підприємства» має поширення у практиці, але єдиного однозначного поняття натепер немає. Однозначність цього поняття відсутня, оскільки одні автори замінюють поняття «фінансова стійкість підприємства» на поняття «ринкова стійкість», але хотілося б відзначити, що поняття «ринкова стійкість» є більш широким і включає в себе, крім фінансової стійкості, стійкість цінової стратегії підприємства, стійкість рівня конкурентоспроможності виробленої підприємством продукції, а також стійкість господарських зв'язків і багато іншого. Інші автори-економісти ототожнюють поняття «фінансова стійкість» із такими поняттями, як платоспроможність, фінансова незалежність, прибутковість і ліквідність підприємства. На нашу думку, такий підхід є найбільш точним і найбільш повно характеризує поняття «фінансова стійкість підприємства».

Розглянемо поняття «фінансова стійкість» більш детально. У науковій літературі немає єдності думок щодо цього терміна. Якщо компанія може вільно розпоряджатися своїм капіталом, якщо у неї налагоджені бізнес-процеси і продажі йдуть вгору або стабільні на тлі стагнуючого ринку, то така компанія вважається фінансово стійкою, а значить, платоспроможною, і з нею можна працювати.

Проведемо порівняльний аналіз авторського тлумачення терміна (табл. 1).

Можна помітити, що кожен автор має свою оригінальну думкуу щодо поняття «фінансова стійкість підприємства», і далеко не у всіх вона збігається. Як нам відомо, підприємство, що здатне платити за своїми зобов'язаннями, є платоспроможним, але далеко не всі автори згідні з тим, що саме цей показник відображає фінансову стійкість підприємства, адже платоспроможність характеризує потік грошових коштів, який, як правило, постійно змінюється.

Наприклад, В.В. Ковальов визначає фінансову стійкість як здатність відповідати за своїми довгостроковими зобов'язаннями, схоже визначення дає Л.Ш. Лозовський, роблячи акцент на структурі джерел фінансування [7]. С.Є. Кован, А.В. Севостьянов, А.В. Грачов вважають, що фінансова стійкість полягає в достатній частці власного капіталу, за допомогою якого підприємство здатне себе забезпечувати [4].

Г.В. Савицька [7] вважає, що стійкість підприємства полягає у здатності функціонувати, розвиватися й утримувати рівновагу своїх активів і пасивів у швидко змінюваному навколишньому середовищі. Схоже визначення дає й А.Н. Азріліян.

Фінансову стійкість підприємства в стабільному перевищенні доходів над витратами визначає Л.Г. Скамай.

А такі автори, як А.Д. Шеремет, ЄВ. Негашев, вважають, що стійке фінансове становище підприємства характеризується забезпеченістю запасів і витрат джерелами формування [3].

Таблиця 1

Авторське тлумачення фінансової стійкості

Автори	Тлумачення
Л.Г. Скамай	Фінансова стійкість відображає стабільне перевищення доходів над витратами
А.Н. Азріліян	Під фінансовою стійкістю розуміється «стабільність фінансового становища, що виражається в збалансованості фінансів, достатній ліквідності активів, наявності необхідних резервів»
С.Є. Кован	Економічна сутність фінансової стійкості полягає в забезпеченні стабільної платоспроможності за рахунок достатньої частки власного капіталу у складі джерел фінансування
А.Д. Шеремет, Р.С. Сайфуллин, Є.В. Негашев	Стійке фінансове становище підприємства характеризує забезпеченість запасів і витрат джерелами формування, що визначають результати діяльності підприємства
Г.В. Савицька	Фінансова стійкість підприємства – це здатність суб'єкта господарювання функціонувати і розвиватися, зберігати рівновагу своїх активів і пасивів у швидко змінюваному внутрішньому та зовнішньому середовищі, що гарантує його платоспроможність та інвестиційну привабливість
Л.Ш. Лозовський	Фінансова стійкість підприємства характеризується співвідношенням власних і позикових коштів із темпами накопичення власних коштів у результаті господарської діяльності, співвідношенням довгострокових і короткострокових зобов'язань
В.В. Ковальов	Трактує фінансову стійкість у довгостроковому і короткостроковому аспектах. Пов'язує сутність фінансової стійкості підприємства з оцінкою здатності відповідати за своїми довгостроковими фінансовими зобов'язаннями
А.В. Севостьянов, А.В. Грачов	Фінансову стійкість підприємства оцінюють забезпеченістю підприємства власними джерелами для подальшого зростання і розвитку

З усіх трактувань, наведених у таблиці, в нашому дослідженні ми схиляємося до визначення Л.Ш. Лозовського і В.В. Ковальова. На нашу думку, стійкість більшою мірою залежить від структури капіталу, а також від того, які джерела (довгострокові та/або короткострокові) залучені для фінансування необоротних активів.

Спираючись на поняття авторів і проведений термінологічний аналіз, можна виділити два концептуальних підходи:

1) фінансову стійкість характеризує структура капіталу, що дає змогу судити про фінансову залежність або незалежність підприємства;

2) фінансову стійкість визначають ризики фінансування постійних активів, маючи на увазі, що для фінансування необоротних активів не можна залучати короткострокові джерела. В іншому разі можна стверджувати, що зростає ризик банкрутства компанії.

Кожен підхід характеризується відповідними показниками. Для першого підходу – це показники структури капіталу, такі як коефіцієнт автономії, фінансового левериджу, маневреності власних коштів, покриття боргів власним капіталом тощо. Для другого підходу – це коефіцієнт забезпеченості оборотних активів власними коштами, покриття необоротних активів, забезпеченості запасів власними обіговими коштами тощо [4].

На наш погляд, необхідно під час оцінки фінансової стійкості підприємства використовувати обидва концептуальні підходи. З цією метою і вводиться інтегральний показник, що включає всі відповідні коефіцієнти з урахуванням значущості кожного з них. Розрахунок будь-якого інтегрального показника можливий за формулою (1):

$$ФС = \Sigma P_i \cdot \Delta C_i, \quad (1)$$

де $ФС$ – інтегральний показник фінансової стійкості; P_i – значущість і-го показника фінансової стійкості; ΔC_i – бал залежно від зміни і-го показника фінансової стійкості [3].

Для визначення значущості кожного показника доцільно залучити експертів, якими можуть бути фахівці фінансових служб підприємств, що функціонують у відповідній галузі. Також необхідно привласнити кожному показнику певний бал, величина якого може коливатися в межах від 1 до 3 залежно від вектора зміни і відповідності нормативним (рекомендованим) значенням.

Виходячи з вищезазначеного, можна визначити мету фінансової стійкості – своєчасне виявлення і ліквідування недоліків у фінансовій діяльності підприємства, а також у вже сформованій на певному підприємстві структурі активів і пасивів.

Для досягнення мети фінансової стійкості підприємства можна виділити низку таких завдань:

1) визначити ступінь фінансової стійкості;

2) виявити проблему невідповідності ступеня фінансової стійкості нормі, що характерна для аналізованого підприємства;

3) визначити причини, що викликали вищезазначене відхилення від норми;

4) спрогнозувати можливий ступінь фінансової стійкості підприємства, взявши за основу різні варіанти використання ресурсів підприємства, реальних умов його господарської діяльності, а також позикових коштів;

5) розробити низку заходів, що будуть спрямовані на підвищення фінансової стійкості підприємства, з метою більш ефективного використання фінансових ресурсів підприємства і, як наслідок, поліпшення фінансового стану підприємства.

Економічна сутність будь-якого поняття проявляється в його функціях. Ґрунтуючись на вище запропонованому визначенні фінансової стійкості підприємства, меті і відповідних завданнях, виділимо низку таких функцій фінансової стійкості підприємства:

1) рівновага, що полягає у збереженні фінансової рівноваги між майном, власним і позиковим капіталом;

2) висока кредитоспромо жність, що проявляється в можливості своєчасно і в повному обсязі розраховуватися за наявними зобов'язаннями перед своїми кредиторами;

3) висока рентабельність, що проявляється у забезпеченні стабільного розвитку підприємства шляхом збереження прибутку на відповідному рівні.

Висновки з проведеного дослідження. Таким чином, фінансова стійкість характеризується оптимальною структурою джерел фінансування активів і ефективним використанням цих ресурсів, що підсилює фінансову незалежність підприємства.

Аналіз фінансової стійкості підприємства дає змогу відповісти на важливе запитання, наскільки правильно підприємство управляло своїми фінансовими ресурсами за аналізований період, а саме чи відповідав стан фінансових ресурсів вимогам ринку і потребам підприємства за певний період. Важливість цього питання підкріплена таким розумінням: недостатня фінансова стійкість може привести підприємство до неплатоспроможності і відсутності необхідних фінансових ресурсів для забезпечення процесу безперервного виробництва та розвитку підприємства, а абсолютна фінансова стійкість буде перешкоджати цьому розвитку.

Проведення фінансового аналізу діяльності підприємства дає змогу не тільки виявити проблеми та причини, а також завчасно продумати заходи щодо виходу підприємства з несприятливої (кризової) ситуації і реалізувати їх. Для забезпечення стабільності підприємства в сучасних умовах працівникам, а також управлінському персоналу необхідно вміти реально оцінювати стійкість фінансового стану як підприємства загалом, так і його наявних і потенційних контрагентів.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Беспалов М.В. Фінансовий вісник: фінанси, податки, страхування, бухгалтерський облік. URL: http://1-fin.ru/?id=613 (дата звернення: 21.10.2019).
2. Білик М.Д. Сутність і оцінка фінансового стану підприємств. *Фінанси України*. 2005. № 3. С. 117–128.
3. Гилязова Л.Р. Методика розрахунку інтегрального показника фінансової стійкості на основі даних бухгалтерського балансу. *Молодий вчений*. 2012. №8. С. 91–93.
4. Грачов, А.В. Фінансова стійкість підприємства: аналіз, оцінка та управління: навчально-практичний посібник. М.: Справа і Сервіс, 2010. С. 65–85.
5. Кривицька О.Р. Планування прибутку підприємства при визначенні стратегії його розвитку. *Фінанси України*, 2005, № 3. С. 138–146
6. Курочкін Д.В. Методи оцінки фінансової стійкості підприємства. *Сучасна економіка*. 2011. № 1. С. 107–112.
7. Савицька Г.В. Аналіз господарської діяльності підприємства: підручник. 6-е вид. М: ИНФРА-М, 2013. С. 378.

REFERENCES:

1. Bespalov M.V. Finansovyi visnyk: finansy, podatky, strakhuvannia, bukhhalterskyi oblik. Available at: http://1-fin.ru/?id=613 (accessed 21 October 2019).
2. Bilyk M.D. (2005) Sutnist i otsinka finansovoho stanu pidpryiemstv [The essence and assessment of financial condition enterprises]. *Finansy Ukrayiny*. no. 3. pp. 117–128.
3. Hyliazova L.R. (2012) Metodyka rozrakhunku intehralnoho pokaznyka finansovoi stiikosti na osnovi danykh bukhhalterskoho balansu [Methodology for calculating the integral indicator of financial stability on the basis of balance sheet data]. *Molodyi vchenyi*. no. 8. pp. 91–93.
4. Hrachov, A.V. (2010) Finansova stiikist pidpryiemstva: analiz, otsinka ta upravlinnia: navchalno-praktychnyi posibnyk [Financial sustainability of an enterprise: analysis, evaluation and management]. M.: Sprava i Servis. pp. 65–85. (in Russian)
5. Kryvyczka O.R. (2005) Planuvannia prybutku pidpryiemstva pry vyznachenni stratehii yoho rozvytku [Enterprise profit planning in determining the strategy for its development]. *Finansy Ukrayiny.* no. 3. pp. 138–146.
6. Kurochkin D.V. (2011) Metody otsinky finansovoi stiikosti pidpryiemstva [Methods of estimation of financial stability of the enterprise]. *Suchasna ekonomika*. no. 1. pp. 107–112.
7. Savytska H.V. (2013) Analiz hospodarskoi diialnosti pidpryiemstva: pidruchnyk [Analysis of economic activity of the enterprise]. 6-e vyd. M: YNFRA-M.

Pienska Iryna
Candidate of Economic Sciences, Associate Professor,
Senior Lecturer at Department of Public Finance
Kharkiv Institute of Finance
Kyiv National University of Trade and Economics
Tiurina Dina
Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor,
Senior Lecturer at Department of Accounting, Auditing and Economic Analysis
Kharkiv Institute of Finance
Kyiv National University of Trade and Economics
Fediai Ganna
Student
Kharkiv Institute of Finance
Kyiv National University of Trade and Economics

THE FINANCIAL STABILITY OF THE ENTERPRISE AS A KEY CHARACTERISTIC OF THE FINANCIAL CONDITION

The purpose of the article. The purpose of the article is to determine the impact of the financial stability of the enterprise on the results of its economic activity, to justify the purpose, objectives and functions of financial stability of the enterprise.

Methodology. The authors examined the concept of "financial stability" in more detail. In the scientific literature there is no consensus on this term. If a company is free to manage its capital, if its business processes are streamlined and sales are up or stable against the backdrop of a stagnating market, then such a company is considered financially stable, which means it is solvent and you can work with it.

Based on the concepts of the authors and the terminological analysis, two conceptual approaches can be distinguished: financial stability is characterized by the capital structure, which makes it possible to judge financial dependence or independence of the company; financial stability is determined by the risks of financing fixed assets, bearing in mind that short-term loans cannot be attracted to finance non-current assets sources. Otherwise, it can be argued that the risk of bankruptcy of the company increases.

Results. Analysis of the financial stability of the company allows you to answer the important question: how well the company managed its financial resources for the analyzed period, namely: whether the state of financial resources to market requirements and the needs of the enterprise for a certain period. The importance of this issue is underpinned by the following understanding: Insufficient financial sustainability can lead to insolvency and, in the end, lack of the necessary financial resources to ensure the process of continuous production and development of the enterprise, and absolute financial sustainability will impede this development.

Conducting a financial analysis of the activity of the enterprise allows not only to identify problems and causes, but also to think ahead of time to take measures to exit the company from an unfavorable (crisis) situation and to implement them. In order to ensure the stability of the enterprise in modern conditions, employees, as well as management personnel, it is necessary to be able to really assess the stability of the financial condition of the enterprise as a whole, as well as its existing and potential counterparties.

Practical implications. In modern conditions financial stability is characterized by the optimal structure of sources of financing assets and the efficient use of these resources, reinforcing financial independence of the enterprise.

Value/originality. In our work we considered the concept of "financial stability" as a key characteristic of the financial condition. We will conduct a comparative analysis of the author's interpretation of the term, highlighted two conceptual approaches to the definition, considered the goal of financial stability, objectives and functions.

ФОРМУВАННЯ ДОХОДІВ МІСЦЕВИХ БЮДЖЕТІВ В УМОВАХ БЮДЖЕТНОЇ ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЇ

FORMATION OF LOCAL BUDGET REVENUES IN CONDITIONS OF BUDGETARY DECENTRALIZATION

УДК 336.144
https://doi.org/10.32843/infrastruct36-68

Савчук С.В.
к.е.н., доцент,
доцент кафедри фінансів
імені С.І. Юрія
Тернопільський національний
економічний університет

У статті розглянуто особливості формування місцевих бюджетів України в умовах бюджетної децентралізації. Досліджено теоретичні засади бюджетної децентралізації та визначено її роль у здійсненні трансформаційних процесів у державі в сучасних умовах. Проаналізовано сучасні тенденції формування дохідної частини місцевих бюджетів України, на основі чого виявлено значну фіскальну роль податкових надходжень та потребу у зростанні обсягів місцевих податків і зборів. Визначено вплив процесів децентралізації на механізм формування доходів та обґрунтовано необхідність її подальшого впровадження для забезпечення ефективного соціально-економічного розвитку регіонів та максимального задоволення суспільними благами та послугами населення. На основі окреслених проблем процесу формування дохідної частини місцевих бюджетів визначено пріоритетні напрямки його вдосконалення в умовах бюджетної децентралізації.

Ключові слова: *бюджет, бюджетна система, бюджетна децентралізація, місцеві бюджети, доходи місцевих бюджетів, податкові надходження, міжбюджетні трансферти, органи місцевого самоврядування.*

В статье рассмотрены особенности формирования местных бюджетов Украины в условиях бюджетной децентрализации. Исследованы теоретические основы бюджетной децентрализации и определена ее роль в осуществлении трансформационных процессов в государстве в современных условиях. Проанализированы современные тенденции формирования доходной части местных бюджетов Украины, на основе чего выявлено значительную фискальную роль налоговых поступлений и необходимости в росте объемов местных налогов и сборов. Определено влияние процессов децентрализации на механизм формирования доходов и обоснована необходимость их дальнейшего внедрения для обеспечения эффективного социально-экономического развития регионов и максимального удовлетворения общественными благами и услугами населения. На основе обозначенных проблем процесса формирования доходной части местных бюджетов определены приоритетные направления его совершенствования в условиях бюджетной децентрализации.

Ключевые слова: *бюджет, бюджетная система, бюджетная децентрализация, местные бюджеты, доходы местных бюджетов, налоговые поступления, межбюджетные трансферты, органы местного самоуправления.*

The article deals with peculiarities of formation of local budgets of Ukraine under conditions of budgetary decentralization. The theoretical foundations of budgetary decentralization have been investigated and the discussion aspects of this concept have been considered. The role of budgetary decentralization in the implementation of transformation processes in the state in modern conditions is determined. The modern tendencies of formation of the revenue part of local budgets of Ukraine are analyzed. Based on the analysis of the formation of local budget revenues of Ukraine for 2016-2018, a significant share of intergovernmental transfers in the total revenue structure was revealed, which indicates a low degree of participation of local self-government in solving problems of regional development. The fiscal role of tax revenues in the formation of the revenue base has been determined and the need for increasing local taxes and levies has been emphasized to further strengthen the own resource potential of local governments. As a result of the analysis, the article identifies the impact of decentralization processes on the mechanism of revenue generation of local budgets, emphasizing its main advantages. The necessity of further implementation of the decentralization reform in the country is justified in order to ensure the effective socio-economic development of the regions and to maximize satisfaction with the public goods and services of the population. The necessity of further extension of powers of local self-government bodies, affirmation of their financial independence, stimulation to increase their own income base to fulfill the fully given powers in the context of achievement of set goals and tasks in accordance with the regional development program is emphasized. Emphasis has been placed on strengthening the role of local budgets in ensuring the financial autonomy of local authorities and the need for a series of interrelated measures to further the successful implementation of budgetary decentralization. On the basis of the outlined problems of the process of formation of the revenue part of local budgets, priority directions of its improvement under conditions of budgetary decentralization were determined.

Key words: *budget, budget system, budget decentralization, local budgets, local budget revenues, tax revenues, intergovernmental transfers, local governments.*

Постановка проблеми. На сучасному етапі розвитку України актуальним постає питання забезпечення ефективного економічного й соціального розвитку регіонів в контексті впровадження процесів бюджетної децентралізації в державі. Дієвими важелями успішної реалізації реформи децентралізації є інструменти бюджетної політики, що спрямовані на вирішення стратегічних та поточних завдань щодо утвердження фінансової незалежності органів місцевого самоврядування, зміцнення фінансової стійкості місцевих бюджетів, створення сприятливих умов для розвитку місцевої інфраструктури тощо. При цьому особливої актуалізації для розв'язання зазначених завдань набувають питання, що стосуються формування належної ресурсної бази для виконання місцевими органами влади, покладених на них функцій, досягнення основних цілей розвитку регіону, окреслених у відповідних програмах, для максимального задоволення якісними суспільними благами безпосередньо населення.

Проте, незважаючи на розпочатий у 2014 році в Україні курс на децентралізацію, залишаються невирішеними проблеми фінансового забезпечення органів місцевого самоврядування, постійної нестачі фінансових ресурсів, нестабільності

дохідних джерел місцевих бюджетів та їх залежність від бюджетних трансфертів, а також низький рівень забезпечення локальними суспільними благами, тощо. Тому подальше застосування місцевою владою дієвих заходів щодо модернізації формування місцевих бюджетів в умовах бюджетної децентралізації сприятиме активізації реформи та ефективному розвитку інституту місцевого самоврядування.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питанням функціонування місцевих бюджетів, формуванню їх дохідної частини присвячені праці таких вітчизняних науковців, як: Буковинського С., Василика О., Дем'янишина В., Дем'янюк А., Кириленко О., Кравченка В., Кульчицького М., Лободіної З., Луніної І., Опаріна В., Павлюк К., Письменного В., Федосова В., Юрія С. та ін. Проте в сучасних умовах реалізації бюджетної реформи актуальним постає дослідження впливу процесів децентралізації на формування доходів місцевих бюджетів та окреслення пріоритетних напрямів розвитку місцевих бюджетів в контексті модернізації порядку формування їхніх дохідних джерел.

Постановка завдання. Метою дослідження є визначення впливу бюджетної децентралізації на процес формування доходів місцевих бюджетів та обґрунтування необхідності подальшого його реформування в сучасних умовах.

Виклад основного матеріалу дослідження. В сучасних умовах питання бюджетної децентралізації та ефективної організації міжбюджетних відносин в Україні постають першочерговими, оскільки є визначальним чинником фінансової незалежності та життєздатності місцевих органів влади. Саме децентралізація процесів прийняття управлінських рішень сприяє збільшенню можливості місцевої влади щодо участі у розвитку відповідної території, а відповідно бюджетна децентралізація сприяє забезпеченню суспільними послугами населення шляхом чіткого узгодження видатків органів влади різних рівнів відповідно до місцевих потреб й уподобань.

Зважаючи на дискусійність поглядів вітчизняних науковців щодо визначення сутності та видів децентралізації, одностайним їхнім твердженням є те, що визначальна роль у реалізації політики децентралізації влади країни належить саме процесу, який пов'язаний із розподілом функцій і повноважень між державними та місцевими органами влади для забезпечення громадян країни необхідними суспільними благами та послугами, а також розмежування фінансових ресурсів в обсязі, достатньому для фінансування власних повноважень органів місцевого самоврядування. В контексті зазначеного, органи місцевого самоврядування досягають достатнього для вирішення власних самоврядних повноважень рівня фінансової самостійності.

Щодо визначення у фінансовій науці поняття «бюджетна децентралізація», зазначимо, що даний процес характеризує розподіл видаткових повноважень між рівнями бюджетної системи, визначає особливості формування доходів місцевих бюджетів, а також характеризує систему міжбюджетних відносин. Тобто бюджетна децентралізація охоплює саме процес формування та використання фінансових ресурсів місцевих бюджетів.

Так, у Фінансовому словнику за редакцією Загороднього А.Г., Вознюка Г.Л., Смовженко Т.С. бюджетна децентралізація тлумачать як «процес передання центральною владою частини прав, компетенцій, відповідальності і фінансових ресурсів у бюджетній сфері місцевим органам виконавчої влади та місцевого самоврядування» [3]. В результаті даного процесу зростає відповідно частка місцевих бюджетів у Зведеному бюджеті України.

Так, на думку О. Сунцової, бюджетна децентралізація – це спосіб виміру величини переходу національної економіки від адміністративно-командної до ринкової, і яка є доцільною за умови досягнення розумного оптимуму між формуванням доходів місцевих бюджетів та фінансуванням делегованих повноважень [14].

С. Серьогін тлумачить бюджетну децентралізацію як перенесення надходження доходів або здійснення витрат грошових коштів на більш низький рівень уряду при одночасному збереженні фінансової відповідальності [9].

У більш широкому розумінні визначає вищезазначене поняття І. Усков, зокрема вважає, що дана дефініція передбачає забезпечення місцевих органів влади достатнім обсягом фінансових ресурсів для розвитку власного фінансового потенціалу територій, реалізації інвестиційних програм, стимулювання підприємницької активності на рівні адміністративно-територіальних одиниць [15].

Г. Лопушняк, З. Лободіна, М. Ливдар розглядають фіскальну децентралізацію як «механізм забезпечення фінансової стабільності місцевих бюджетів та підвищення ефективності розподілу і використання бюджетних коштів» [8].

Тому бюджетно-фінансова децентралізація вважається всеохоплюючим процесом реформування бюджетної системи держави, що базується на принципах фінансової децентралізації і спрямований на зростання та утвердження фінансової незалежності органів місцевого самоврядування.

Адже, як справедливо зазначає О.П. Кириленко, головною ознакою фінансової незалежності органів місцевого самоврядування є «володіння і самостійне розпорядження фінансовими ресурсами, обсяг яких відповідає функціям і завданням, що покладаються на ці органи» [7]. Це свідчить про необхідність забезпечення фінансовими ресурсами як власних, так і делегованих повноважень органів місцевої влади.

Тому варто зазначити, що даний процес сприяє підвищенню як якості, так і ефективності надання суспільних послуг за рахунок наближення органів влади безпосередньо до населення, оскільки саме на місцеві органи влади покладається відповідальність за прийняття рішень з питань формування і використання фінансових ресурсів.

З 2014 року в Україні розпочато проведення реформи бюджетної децентралізації, метою якої є підвищення фінансової незалежності органів місцевого самоврядування та розширення їхніх повноважень. Тому в умовах курсу на децентралізацію бюджетної системи пильна увага науковців та практиків приділяється питанням формування доходів місцевих бюджетів.

В контексті реалізації реформи децентралізації в Україні, що базується на Стратегії сталого розвитку «Україна – 2020» [11], Законі України «Про добровільне об'єднання територіальних громад» [10], Концепції реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні [12] й інших нормативно-правових актів, передбачено оптимізацію розподілу повноважень між органами влади різних рівнів, виходячи з принципу субсидіарності та при стабільних джерелах доходів й раціональному використанні накопиченого потенціалу, і в результаті досягнення фінансової спроможності регіонів.

Доцільно звернути увагу і на положення Бюджетного кодексу України, що стали законодавчим підґрунтям для стимулювання територіальних громад до об'єднання з метою підвищення їхньої спроможності – об'єднані громади наділяються такими ж повноваженнями та ресурсами, як міста обласного значення [1].

В контексті бюджетної децентралізації з метою підвищення фінансової спроможності місцевих бюджетів було внесено зміни і щодо механізму формування доходів місцевих бюджетів. Зокрема в частині внесених змін відбулося розширення переліку джерел наповнення дохідної частини місцевих бюджетів.

Так, відповідно до бюджетного законодавства та регіональних перспективних планів формування територій об'єднані громади одержують значні переваги щодо фінансового і ресурсного забезпечення: 60% податку на доходи фізичних осіб; прямі міжбюджетні відносини з державним бюджетом; державні субвенції; участь у фінансовому вирівнюванні; розширений перелік трансфертів соціального характеру; повноцінні видаткові повноваження; доступ до місцевих зовнішніх запозичень; повноваження у сфері архітектурно-будівельного контролю; право безпосереднього надання всіх адміністративних послуг через власні інституції; повноваження формувати органи громадського правопорядку. Крім того, об'єднані територіальні громади можуть отримувати державну фінансову підтримку у вигляді субвенцій із державного бюджету за рахунок коштів Державного фонду регіонального розвитку на формування інфраструктури згідно з планом соціально-економічного розвитку громади.

Аналізуючи дохідну частину Зведеного бюджету України без урахування міжбюджетних трансфертів відмітимо позитивну тенденцію до зростання у його структурі все ж таки доходів Державного бюджету України. У 2016 році вони склали 612103 млн. грн. або 78,19% від суми доходів зведеного бюджету України, у 2017 році – 787297 млн. грн. або 77,43%, а у 2018 році цей показник становив 929262 млн. грн. – 77,99% [13]. Відповідно доходи місцевих бюджетів України у відсотковому співвідношенні до загального обсягу дохідної частини Зведеного бюджету України не перевищують показника 22,57%, що свідчить про низький ступінь участі місцевого самоврядування в розв'язанні проблем розвитку регіонів (табл. 1).

Аналіз формування дохідної частини місцевих бюджетів за результатами вже проведеної низки заходів в контексті реалізації реформи бюджетної децентралізації, незважаючи на негативні її аспекти на стадії прийняття змін, свідчить вже і про позитивні результати.

Загалом за 2016–2018 роки спостерігається зростання суми доходів місцевих бюджетів України. У 2016 році дохідна частина місцевих бюджетів становила 170645 млн. грн., у 2017 році цей показник зріс на 58846 млн. грн. і склав 229491 млн. грн., у 2018 році спостерігалось таке зростання на 32760 млн. грн., і відповідно доходи склали 262251 млн. грн.

Таблиця 1

Склад та структура доходів зведеного бюджету України (без урахування міжбюджетних трансфертів) за 2016-2018 рр.

Вид бюджету	Роки					
	2016		2017		2018	
	млн. грн.	питома вага,%	млн. грн.	питома вага,%	млн. грн.	питома вага,%
Державний бюджет	612103	78,19	787297	77,43	929262	77,99
Місцеві бюджети	170645	21,81	229491	22,57	262251	22,01
Зведений бюджет	782748	100	1016788	100	1191514	100

Джерело: складено автором на основі [13]

У структурі доходів місцевих бюджетів України найбільшу частку у загальному обсязі становлять офіційні трансферти – близько 50% впродовж аналізованого періоду. Питома вага податкових надходжень коливається від 40,13% у 2016 році до 40,54% у 2018 році. Незначна фіскальна роль відводиться такій статті доходів місцевих бюджетів України як неподаткові надходження та доходи від операцій з капіталом, оскільки вони складають найменшу суму від загального обсягу доходів. У 2016 році питома вага неподаткових надходжень становила 5,94% або 21757 млн. грн., у 2016 р. вона зменшилась на 0,28% і становила 5,66% – 25969 млн. грн., і у 2018 році відбулося зменшення до показника 5,14% (або 29129 млн. грн.) від загальної суми доходів місцевих бюджетів України. Щодо доходів від операцій з капіталом, то їхня частка від загальної суми доходів склала близько 0,55% за аналізований період (табл. 2).

Зміни, які були внесені до Податкового кодексу посприяли зростанню дохідної частини місцевих бюджетів завдяки зарахуванню до них відповідних податків, зборів та інших платежів.

Загалом у 2016–2018 рр. помітне збільшення податкових надходжень місцевих бюджетів України із 146902 млн. грн. до 229815 млн. грн. Щодо структури податкових надходжень місцевих бюджетів України найбільшу частку складає податок на доходи фізичних осіб (ПДФО): у 2016 році – 53,76% (78971 млн. грн.), у 2017 році – 55,05% (110653 млн. грн.) і у 2018 році – 59,02% (135647 млн. грн.). Другим найбільшим у відсотковому співвідношенні щодо загального показника податкових надходжень є місцеві податки та збори, у 2016 році вони склали 42261 млн. грн. або 28,77%, у 2017–52587 млн. грн. або 26,16%, а у 2018 році – 58902 млн. грн. або 25,63%. Наступними за обсягом є внутрішні податки на товари та послуги, які коливаються в межах від 5,93% до 7,92% (табл. 3). Інші види податків, такі як податок на прибуток підприємств, рентна плата та плата за використання інших природніх ресурсів та інші податки та збори, що мають мізерну фіскальну роль у формуванні доходів місцевих бюджетів, також зростають упродовж аналізованого періоду.

Так, відмітимо, що трансформаційні процеси загалом показали позитивний вплив на формування дохідної частини місцевих бюджетів, що відповідно відображає щорічне її зростання і не лише за рахунок міжбюджетних трансфертів, але і завдяки збільшенню власних надходжень. Проте не виключається все ще досить висока залежність місцевих бюджетів від обсягів наданих з державного бюджету трансфертів, що складають близько половини надходжень. Це свідчить про значну ще їх залежність від державного бюджету, що

Таблиця 2

Склад та структура доходів місцевих бюджетів України за 2016-2018 рр.

Доходи	Рік					
	2016		2017		2018	
	млн. грн.	питома вага,%	млн. грн.	питома вага,%	млн. грн.	питома вага,%
Податкові надходження	146902	40,13	201005	43,82	229815	40,54
Неподаткові надходження	21757	5,94	25969	5,66	29129	5,14
Доходи від операцій з капіталом	1986	0,54	2517	0,55	3308	0,58
Офіційні трансферти	195395	53,39	229491	49,97	304672	53,74
Всього	366037	100	458682	100	566924	100

Джерело: складено автором на основі [4-6]

Таблиця 3

Склад та структура податкових надходжень місцевих бюджетів України за 2016-2018 рр.

Податкові надходження	Роки					
	2016		2017		2018	
	млн. грн.	питома вага,%	млн. грн.	питома вага,%	млн. грн.	питома вага,%
Податок на доходи фізичних осіб	78971	53,76	110653	55,05	135647	59,02
Податок на прибуток підприємств	5879	4,00	6485	3,23	8782	3,82
Рентна плата та плата за використання інших природних ресурсів	1082	0,74	1103	0,55	2878	1,25
Внутрішні податки на товари та послуги	11628	7,92	13156	6,55	13623	5,93
Місцеві податки та збори	42261	28,77	52587	26,16	58902	25,63
Інші податки та збори	7080	4,81	17021	8,46	9982	4,35
Всього	146902	100	201005	100	229815	100

Джерело: складено автором на основі [4-6]

загалом суперечить впровадженій реформі децентралізації. Адже чим вищою часткою міжбюджетних трансфертів характеризуватиметься дохідна частина місцевих бюджетів, тим більш централізована система, а також більша залежність органів місцевої влади.

Тому в сучасних умовах питання визначення впливу процесів бюджетної децентралізації залишається неоднозначним. Оскільки важливою передумовою ефективного соціально-економічного розвитку регіонів та належного функціонування місцевого самоврядування є наявність достатніх обсягів власної ресурсної бази для надання якісних суспільних благ та послуг безпосередньо споживачам.

Висновки з проведеного дослідження. Таким чином, незважаючи на позитивні аспекти реформи децентралізації, успішній та повноцінній її реалізації в Україні передують проблеми, що стосуються питань формування місцевих бюджетів. Зокрема, такими є: все ще високий рівень централізації в управлінні бюджетними ресурсами органів місцевого самоврядування; недостатні обсяги власної дохідної бази місцевих бюджетів, що не дозволяє місцевим органам влади повною мірою фінансувати всі видатки, пов'язані із виконанням їхніх повноважень; відповідно значна дотаційність місцевих бюджетів, що справляє загалом негативний вплив на забезпечення ефективного сталого розвитку регіонів; незацікавленість місцевих органів влади у збільшенні надходжень до відповідних бюджетів та пошуку додаткових джерел надходжень тощо.

Проте, попри наявні проблеми та ризики, що виникають у процесі здійснення бюджетних трансформацій в частині розподілу повноважень між органами управління різних рівнів, зниження якості управлінських рішень на місцевому рівні, посилення ролі місцевих бюджетів у забезпеченні фінансової самостійності місцевих органів доцільним є здійснення низки взаємопов'язаних заходів щодо подальшого успішного впровадження бюджетної децентралізації. В тому числі це:

– законодавчо закріплений чіткий розподіл власних і делегованих повноважень та функцій місцевих органів влади, що впливатиме на зростання рівня та якості надання суспільних благ та послуг на локальному рівні із відповідним фінансовим забезпеченням діяльності;

– утвердження спроможності органів місцевого самоврядування щодо встановлення та оптимізації переліку місцевих податків і зборів, їхніх ставок у відповідності до особливостей розвитку певної території для фінансування потреб безпосередніх споживачів;

– підвищення ефективності прийняття управлінських рішень на місцевому рівні, а також посилення зацікавленості місцевих органів влади у збільшенні власного ресурсного потенціалу із використанням новітніх та прогресивних інструментів впливу територіальних громад на економічне зростання відповідного регіону;

– посилення прозорості щодо формування та використання коштів місцевих бюджетів.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Бюджетний кодекс України від 08.07.2010 № 2456-VI. База даних «Законодавство України». URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2456-17. (дата звернення: 01.10.2019).

2. Дем'янюк А. В. Формування місцевих бюджетів в умовах здійснення реформи децентралізації. *Економіка. Фінанси. Право*. 2016. № 11. С. 23–25.

3. Загородній А.Г., Вознюк Г.Л., Смовженко Т.С. Фінансовий словник. К.: Т-во «Знання», КОО; Л.: Вид-во Львів. банк. Ін.-ту НБУ. 2002. 566 с.

4. Річний звіт про виконання Державного бюджету України за 2016 рік. URL: https://www.treasury.gov.ua/ua/file-storage/richniy-zvit-pro-vikonannya-derzhavnogo-byudzhetu-ukraini-za-2016-rik?page=1 (дата звернення: 14.10.2019).

5. Річний звіт про виконання Державного бюджету України за 2017 рік. URL: https://www.treasury.gov.ua/ua/file-storage/richniy-zvit-pro-vikonannya-derzhavnogo-byudzhetu-ukraini-za-2017-rik (дата звернення: 14.10.2019).

6. Річний звіт про виконання Державного бюджету України за 2018 рік. URL: https://www.treasury.gov.ua/ua/file-storage/richnij-zvit-pro-vikonannya-derzhavnogo-byudzhetu-ukrayini-za-2018-rik (дата звернення: 14.10.2019).

7. Кириленко О., Лучка А. Зміцнення фінансових основ місцевого самоврядування в Болгарії та Польщі: досвід реформ та висновки для України. *Світ фінансів*. 2007. № 3. С. 16–31.

8. Лопушняк Г., Лободіна З., Ливдар М. Фіскальна децентралізація в Україні: декларації та практична реалізація. *Економічний часопис-XXI*. 2016. № 161 (9–10). С. 79–84.

9. Серьогін С.С. Реформування місцевих фінансів в умовах євроінтеграції. *Аспекти публічного управління*. Вип. 30–31. 2016, С. 87–96.

10. Про добровільне об'єднання територіальних громад: Закон України від 5.02.2015 №157-VIII. Дата оновлення: 01.01.2019 URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/157-19 (дата звернення: 20.10.2019).

11. Про Стратегію сталого розвитку «Україна – 2020»: Указ Президента України від 12.01.2015 №5/2015. Дата оновлення: 12.01.2015. URL: https://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/5/2015 (дата звернення: 14.10.2019).

12. Про схвалення Концепції реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 1 квітня 2014 р. № 333-р. Дата оновлення: 01.04.2014. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/333-2014-%D1%80#n8 (дата звернення: 14.10.2019).

13. Структура зведеного бюджету України за 2016–2018 рр. Ціна держави. URL: http://cost.ua/budget/revenue/ (дата звернення: 22.10.2019).

14. Сунцова О.О. Місцеві фінанси: навчальний посібник. Київ: Центр навчальної літератури, 2010. 488 с.

15. Усков И.В. Децентрализация как основа становления финансово самостоятельних местных органов власти. *Бізнес Інформ*. № 3. 2012. С. 107–111.

REFERENCES:

1. Biudzhetnyi kodeks Ukrainy (2010 July 8, № 2456-VI). Baza danykh «Zakonodavstvo Ukrajiny» Available at: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2456-17 (accessed 1 October 2019).

2. Demianiuk A.V. (2016) Formuvannia mistsevykh biudzhetiv v umovakh zdiisnennia reformy detsentralizatsii [Formation of local budgets in the context of decentralization reform]. *Ekonomika. Finansy. Pravo,* no. 11, pp. 23–25.

3. Zahorodnii A.H., Vozniuk H.L., Smovzhenko T.S. (2002) *Finansovyi slovnyk* [Financial dictionary]. K.: T-vo «Znannia», KOO; L.: Vyd-vo Lviv. bank. In.-tu NBU. (in Ukrainian)

4. Richnyi zvit pro vykonannia Derzhavnoho biudzhetu Ukrainy za 2016 rik. (2016) Available at: https://www.treasury.gov.ua/ua/file-storage/richniy-zvit-pro-vikonannya-derzhavnogo-byudzhetu-ukraini-za-2016-rik?page=1 (accessed 14 October 2019).

5. Richnyi zvit pro vykonannia Derzhavnoho biudzhetu Ukrainy za 2017 rik. (2017) Available at: https://www.treasury.gov.ua/ua/file-storage/richniy-zvit-pro-vikonannya-derzhavnogo-byudzhetu-ukraini-za-2017-rik (accessed 14 October 2019).

6. Richnyi zvit pro vykonannia Derzhavnoho biudzhetu Ukrainy za 2018 rik. (2018) Available at: https://www.treasury.gov.ua/ua/file-storage/richnij-zvit-pro-vikonannya-derzhavnogo-byudzhetu-ukrayini-za-2018-rik (accessed 14 October 2019).

7. Kyrylenko O., Luchka A. (2007) Zmitsnennia finansovykh osnov mistsevoho samovriaduvannia v Bolharii ta Polshchi: dosvid reform ta vysnovky dlia Ukrainy [Strengthening the financial bases of local self-government in Bulgaria and Poland: reform experiences and lessons learned for Ukraine]. *Svit finansiv,* no. 3, pp. 16–31. (in Ukrainian)

8. Lopushniak H., Lobodina Z., Lyvdar M. (2016) Fiskalna detsentralizatsiia v Ukraini: deklaratsii ta praktychna realizatsiia [Fiscal decentralization in Ukraine: declarations and practical implementation]. *Ekonomichnyi chasopys-XXI*, no. 161(9–10), pp. 79–84.

9. Serohin S.S. (2016) Reformuvannia mistsevykh finansiv v umovakh yevrointehratsii [Reforming local finances in the context of European integration]. *Aspekty publichnoho upravlinnia,* vol. 30–31, pp. 87–96.

10. Pro dobrovilne obiednannia terytorialnykh hromad: Zakon Ukrainy vid 5.02.2015 №157-VIII. Data onovlennia: 01.01.2019 Available at: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/157-19 (accessed 20 October 2019).

11. Pro Stratehiiu staloho rozvytku «Ukraina – 2020»: Ukaz Prezydenta Ukrainy vid 12.01.2015 №5/2015. Data onovlennia: 12.01.2015. Available at: https://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/5/2015 (accessed 20 October 2019).

12. Pro skhvalennia Kontseptsii reformuvannia mistsevoho samovriaduvannia ta terytorialnoi orhanizatsii vlady v Ukraini: Rozporiadzhennia Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 1 kvitnia 2014 r. №333-r Data onovlennia: 01.04.2014. Available at: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/333-2014-%D1%80#n8 (accessed 20 October 2019).

13. Struktura zvedenoho biudzhetu Ukrainy za 2016–2018 rr. Cina derzhavy URL: http://cost.ua/budget/revenue (accessed 22 October 2019).

14. Suntsova O.O. (2010) Mistsevi finansy [Local finance]: navchaljnyj posibnyk. Kyiv: Tsentr navchalnoi literatury. (in Ukrainian)

15. Uskov Y.V. (2012) Detsentralyzatsyia kak osnova stanovlenyia fynansovo samostoiatelnykh mestnыkh orhanov vlasty [Decentralization as the basis for the formation of financially independent local authorities]. *Biznes Inform*, no. 3, pp. 107–111. (in Russian)

Savchuk Svitlana
Candidate of Economic Sciences, Associate Professor,
Senior Lecturer at S.I. Yurii Finance Department
Ternopil National Economic University

FORMATION OF LOCAL BUDGET REVENUES IN CONDITIONS OF BUDGETARY DECENTRALIZATION

Effective levers of successful implementation of the decentralization reform are budgetary instruments aimed at solving strategic and current tasks of consolidation of the financial independence of local governments, strengthening the financial sustainability of local budgets, creating favourable conditions for the development of local infrastructure etc. At the same time, the issues concerning the formation of the relevant resource base for the fulfillment of the functions entrusted on local authorities, the achievement of the main goals for the development of the region, which are outlined in particular programs, to maximize the satisfaction of the population with qualitative public goods become especially topical for solving specified tasks.

Although Ukraine initiated the focus on decentralization in 2014, the problems of financial support of local governments, constant lack of financial resources, instability of revenue sources of local budgets and their dependence on fiscal transfers as well as low level of availability of local public goods etc. go unaddressed. Thus, further application of effective measures on the modernization of the formation of local budgets in the context of budget decentralization by local government will contribute to the activation of the reform and effective development of the institute of local government.

The research goal is to define the impact of the budget decentralization on the process of forming local budget revenues and to substantiate the need of its further reforming in the current context.

Research methods are based on the method of scientific knowledge and systems approach to studying the issues of the generation of local budget revenues under the conditions budget decentralization, method of economics and statistics analysis for studying the practice of forming the revenue of local budgets.

A pivotal role for the implementation of the policy of decentralization of power in the country belongs to the very process of distributing the functions and powers between state and local authorities to provide citizens with necessary public goods and services and to divide financial resources to the extent sufficient to finance the powers of the local authority.

In the current context, the issue of budget decentralization and effective organization of inter-budgetary relations in Ukraine are top-priority because they are the main factor for the financial independence and sustainability of local governments. The very decentralization of the process of making managerial decisions contributes to increasing the capacity of local authorities to participate in the development of a particular area, and budget decentralization facilitates the provision of the population with public services through a clear approval of expenditures for authorities at different levels according to local needs and requirements.

In 2014, Ukraine initiated a reform of budget decentralization which aims to improve financial independence local authorities and broaden their powers. Consequently, under the framework of focus on the decentralization of the budget system, scholars and practitioners concentrate on the issue of formation of local budget revenues.

In general, transformation processes showed a positive effect on the formation of local budget revenues that respectively reflects its annual growth not only through inter-budgetary transfers but also through revenue increase. However, it is not unlikely that local budgets are still sufficiently dependent on the volume of transfers from the state budget, which account for about half of the revenues. The above refers to their significant dependence on the state budget that generally contradicts to the implemented decentralization reform. Thus, the higher stake of inter-budgetary transfers of local budget revenues, the system is more centralized, and the dependence of local authorities is more.

Therefore, in the current context, the issue of determining the impact of budget decentralization processes remains ambiguous. The availability of sufficient volumes of the own funding base to provide consumers with qualitative public goods and services is an important precondition for effective socio-economic development of the regions.

However, despite the available problems and risks originating in the process of budgetary transformations in terms of the distribution of powers between government agencies of different levels, reducing the quality of management decisions at the local level, enhancing the role of local budgets in ensuring the financial autonomy of local authorities, it is expedient to carry out some interrelated actions towards further successful implementation of budget decentralization. Encouragement of local authorities for the improvement of their funding base, including reducing of the provision of central-level transfers for the socio-economic development of certain territories, is the important measure for ensuring the autonomy and financial independence of local budgets.

НАПРЯМИ РОЗВИТКУ ПРОФЕСІЙНИХ ФІНАНСОВИХ ТА КРЕДИТНИХ ПОСЛУГ В УКРАЇНІ

THE DIRECTIONS OF PROFESSIONAL FINANCIAL AND CREDIT SERVICES DEVELOPMENT IN UKRAINE

УДК 336.64
https://doi.org/10.32843/infrastruct36-69

Стефанів І.Ф.[1]
к.е.н., доцент кафедри фінансового менеджменту та страхування
Тернопільський національний економічний університет

У статті розглядаються основні напрями розвитку ринку професійних фінансових та кредитних послуг в Україні. Увага акцентується на ефективності здійснення довірчих операцій, на проблемах управління ліквідністю активів, їхньою доходністю та ризиками. Висвітлюються тенденції до постійного ускладнення економічних процесів, характерні ознаки реструктуризаційних механізмів та відповідні зміни у системі інформаційного забезпечення бізнесу, форми нормалізації систем поточного управління активами, переваги використання трастових послуг. Надано визначення оптимального портфеля фінансових ризиків. Описані особливості кругообігу капіталу, процеси нарощення його загальної вартості, методи підвищення ефективності його використання суб'єктами господарювання. Запропоновані шляхи досягнення мультиплікативного ефекту від використання довірчих операцій та напрями розвитку систем інформатизації кредитного ринку.

Ключові слова: *фінансові ресурси, трастові операції, ліквідність, інформаційний ефект, ефективність.*

В статье рассматриваются основные направления развития рынка профессиональных финансовых и кредитных услуг в Украине. Внимание акцентируется на эффективности осуществления доверительных операций, на проблемах управления ликвидностью активов, их доходностью и рисками. Освещаются тенденции к постоянному усложнению экономических процессов, характерные признаки реструктуризационных механизмов и соответствующие изменения в системе информационного обеспечения бизнеса, формы нормализации систем управления активами, преимущества использования трастовых услуг. Дано определение оптимального портфеля финансовых рисков. Описаны особенности кругооборота капитала, процессы наращивания его стоимости, методы повышения эффективности его использования субъектами хозяйствования. Предложены пути достижения мультипликативного эффекта от использования доверительных операций и направления развития систем информатизации кредитного рынка.

Ключевые слова: *финансовые ресурсы, трастовые операции, ликвидность, информационный эффект, эффективность.*

The article deals with the main directions of developing the market of professional financial and credit services in Ukraine. The focus is on the effectiveness of the trust operations, the problems of asset liquidity management, their profitability and risks. The tendencies to the constant complication of economic processes, characteristic features of restructuring processes and corresponding changes in the system of business information support, methods of normalization the current asset management system, advantages of using trust services are outlined. The definition of the optimal financial risk portfolio is given. The features of the cycle of capital, the processes of increasing its total value, methods of increasing the efficiency of its use by economic entities are described. The directions of normalization of economic systems are considered, which should be aimed at the formation the effective mechanisms of managing processes, risks that enable economic entities to carry out effectively their own activities. The tendencies to the constant changes in the legislation are analyzed, which lead to the inability of the market entities to adequately respond to the qualitative features of the changing processes and the risks that accompany them, to the decrease of the activity level of the economic entities, to systematic losses due to the results of their own activity. Formalized asset management techniques are offered to facilitate the ability to respond quickly to market demands, continually improving, changing forms and methods of management, significantly reducing the risks associated with operating processes, obtaining acceptable rates of development and profitability. The effects of the impact of automated resource management systems on changing forms of capital management, on the processes of increasing the cost of services, reducing the demand for them and reducing the activity of entities in the market, slowing down the pace of development are considered. Ways to achieve multiplier effect of using trust operations and directions of development the credit market information systems are offered.

Key words: *finance, financial resources, trust services, financial policy, efficiency.*

Постановка проблеми. Розвиток фінансового ринку України, зростання рівня ефективності його функціонування тісно пов'язане із процесами реструктуризації економічної системи загалом, зміною форм та методів діяльності суб'єктів господарювання. Нормалізована економіка повинна бути спрямована на формування дієвих механізмів управління процесами, ризиками, які дають змогу суб'єктам господарювання раціонально здійснювати власну діяльність.

Проте ще і нині підприємства та організації зіштовхуються з низкою проблем через неможливість ефективно організувати власний бізнес, раціонально використовувати ресурси, що негативно позначається на процесах їхнього розвитку і призводить до зниження прибутковості. Постійні зміни у законодавстві, нездатність адекватно реагувати на якісні риси змінних процесів та ризики, що їх супроводжують, призводять до зниження рівня активності суб'єкта господарювання і, як наслідок, до систематичних втрат за результатами власної діяльності. Загалом ефективність роботи прямо пов'язана із стабільністю інформаційної складової частини економічної системи, результативністю всіх дій суб'єкта та оптимальністю його системи управління ресурсами. Якщо законодавство підштовхує суб'єктів до збитків, до нераціонального використання активів, то рівень загальної ефективності знижується.

Будь-яка компанія намагається тривалий час працювати на ринку і потребує фінансових механізмів, які дозволять їй забезпечити себе

[1] http://orcid.org/0000-0003-2026-9835

необхідним обсягом ресурсів за прийнятними цінами і, як результат, підвищити загальну ефективність управління, в тому числі і за рахунок використання новітніх професійних систем з управління капіталом. Використовуючи формалізовані методи управління активами, швидко реагуючи на запити ринку, постійно удосконалюючись, змінюючи форми та методи господарювання, можна значно знизити рівень ризиків, що супроводжують операційні процеси, утримувати прийнятні темпи розвитку та прибутковості.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженням основних аспектів функціонування ринку фінансових послуг присвячені праці науковців та практиків, зокрема М.Д. Алексеєнка, О.В. Васюренка, В.В. Вітлінського, О.В. Дзюблюка, О.А. Кириченка, А.М. Мороза, М.І. Савлука та інших. Значна частина їх спрямована на пошук оптимальних методів управління економічними процесами, формування дієвої системи їх контролю.

Проте окремі теоретичні аспекти ефективності управління активами з метою нормалізації рівня їхньої ліквідності потребують, на наш погляд, подальших досліджень.

Постановка завдання. Метою роботи є поглиблення теоретико-методологічних підходів до вдосконалення функціонування ринку професійних фінансово-кредитних послуг в Україні. Об'єктом уваги є ефективність процесів управління капіталом. Завданням дослідження є формування напрямів підвищення рівня доходності активів суб'єктів господарювання.

Виклад основного матеріалу дослідження. Беручи до уваги те, що економічні процеси мають тенденцію по постійного ускладнення, суб'єкти господарювання безупинно вирішують нові проблеми, знижуючи темпи розвитку, втрачаючи ресурси. Усі реструктуризаційні процеси так чи інакше впливають на асортимент товарів та послуг, що пропонують учасники ринку, та супроводжуються відповідними змінами у системі інформаційного забезпечення бізнесу. В Україні вони відбуваються із значним запізненням, що пов'язано із наявністю неефективної інформаційної системи, нездатністю суб'єктів господарювання швидко матеріалізувати новітні ідеї завдяки частково спотвореній надмірним регулюванням економічній системі.

Такі ж фактори стримують і банківську сферу. Значна частина кредитних послуг втрачає цінність через появу дистанційних систем управління активами, що повинно підштовхувати банки до формування нових відносин із клієнтами, які прагнуть і надалі нарощувати вартість власних ресурсів в економічній системі, передаючи послуги з їхнього управління професіоналам, що здатні утримувати вартість активів та підвищувати її упродовж тривалого періоду часу. За допомогою таких методів можна нормалізувати систему поточного управління капіталом.

Розвиток автоматизованих систем управління ресурсами приводить до зміни форм управління капіталом, що у перехідний період спричиняє певне здорожчання послуг, зменшує попит на них та знижує активність суб'єктів на ринку. Масштаби операцій змінюються, значна частина активів виводиться з обороту, темпи розвитку уповільнюються.

Впроваджуючи нові методи взаємодії з клієнтами, кредитні установи змушені на певний період стримувати розвиток і власну дохідність, і поновити її за рахунок звичних дій важко. Для того щоб вирівняти прибутковість, потрібно виводити з поточної діяльності збиткові операції і запроваджувати дохідні, інтенсифікуючи фінансові та кредитні відносини загалом, стимулюючи систему до реформування. Тому варто залучати у практику комплексні форми управління майном, приймаючи в управління не тільки депозити, а й решту активів клієнтів, перебираючи під власний контроль і доходи, і ризики. Таким чином забезпечується розвиток і створюється професійна система управління капіталом. Фінансово-кредитна сфера позбавляється від непрофесійних учасників, завдяки чому нормалізується рентабельність операцій, що сприяє формуванню ефекту нормалізації дохідності ресурсів.

Реструктуризаційні процеси впливають і на споживачів кредитних та фінансових послуг. Зниження обсягів операцій на ринку приводить до зменшення загального рівня прибутковості ресурсів. Виведені активи із обороту під впливом різних факторів втрачають власну вартість та ліквідність, що негативно позначається на статках користувачів економічної системи, створює їм додаткові проблеми у системі управління майном. Постійна акумуляція проблем стримує розвиток, спотворює систему управління, підштовхує суб'єкта передати частину власних функцій спеціалізованим фінансовим інститутам, які здатні більш ефективно управляти певними видами майна, забезпечуючи вищий рівень дохідності та прибутковості. Надаючи професіоналам в управління активи, власник майна позбавляється від значної кількості поточних проблем, оплачуючи послуги частиною доходу від таких операцій.

Усі без винятку, користувачі фінансових послуг зацікавлені у сталій фінансовій системі, яка легко прогнозується, ефективно використовується з однією ціллю – раціонального управління бізнесом [9, с. 264–270]. Окрім того, вона повинна давати можливість нарощувати вартість та зберігати ліквідність капіталу, забезпечуючи раціональність систем його управління. При цьому важливими є процеси оптимального розміщення усіх наявних ресурсів, що дозволяє нормалізувати кругообіг капіталу. За таких обставин суб'єкт господарювання здатен стабілізувати власну прибутковість. Щодо виробників, то у процесі власного

розвитку вони оптимізують власний виробничий цикл, формують нові чи удосконалюють наявні товари та послуги, здійснюють усі кроки щодо просування їх на ринок. Сучасні інформаційні технології дають можливість швидше розгортати інформаційний супровід процесів управління діяльністю, створювати бази даних клієнтів, запроваджувати та використовувати дистанційні системи управління збутом, обороту активів, забезпечуючи одну з основних умов ефективного функціонування – диверсифікацію джерел ресурсів, напрямів діяльності, що сприяє нормалізації рівня прибутковості у тривалому періоді часу та оптимізації витрат. Постійне оновлення структури послуг дає змогу вирівняти та стабілізувати грошові потоки, збалансувати їхні якісні та кількісні характеристики, нормалізувати рівень відсоткових ставок, а зростання обсягу таких операцій приведе до ефекту масштабу. Якісна реалізація систем управління активами стабілізує їхню рентабельність, на ринку з'являться довгі гроші, що запустить процеси капітального фінансування, інноваційного розвитку. Ринок стабілізується, оптимізується дохід від фінансової, операційної та інвестиційної діяльності – він стане більш прогнозованим. Проте все це значно ускладнює процеси ведення бізнесу, вимагає нових знань, умінь, професійного підходу.

Використовуючи довірчі операції, кредитні установи можуть диверсифікувати ресурси та ризики, нормалізуючи та стабілізуючи дохідність, досягаючи оптимального рівня платоспроможності та стійкості. Для споживачів же вільні ресурси трансформуються в оборотні активи і формують додатковий прибуток. Беручи до уваги те, що загалом спеціалізованим фінансовим інститутам легше виконувати специфічні типи операцій, аніж власникам ресурсів, які не здійснюють їх на постійній основі, вони можуть більш ефективно управляти активами.

Ми дотримуємося думки, що найважливішими перевагами трастових відносин є їхня сталість та універсальність [5, с. 40–41]. При цьому типовими функціями довірчої системи є:

1) прийняття на себе управління активами;
2) інформаційний супровід трастових операцій;
3) оборот активів;
4) управління доходами;
5) розподіл ресурсів.

Трастові операції можуть слугувати ефективною системою управління ліквідністю. Передаючи майно в активний траст, банк може стимулювати клієнта змінити натуральну-речову форму активів, щоб забезпечити ефективне їх управління. Таким чином клієнт стабілізує ліквідність власного майна, що позитивно позначається на ефективності його використання та зростанні доходів. Тут основним завданням управляючої компанії є формування такого портфеля активів, ліквідність яких може гарантувати стійкий, прийнятний рівень рентабельності. Ця форма діяльності пов'язана з управлінням змінними обсягами ресурсів в обороті, що формує незначну волатильність їхньої вартості і є основою здійснення спекулятивних операцій. Дохідність тут незначна, але потоки грошей за певних умов можуть бути стабільними. Для банку такі операції принесуть непрямі дивіденди у формі укріплення власних позицій на ринку за рахунок формування нових пропозицій прибуткових послуг.

Особи, що користуються трастовими послугами, можуть отримувати такі вигоди:

– управляти ліквідністю майна та його вартістю, залучаючи до управління професійних учасників ринку;

– отримувати юридичний захист у разі неправомірного управління активами;

– формувати додаткові потоки коштів, забезпечуючи наявність пасивних доходів;

– здійснювати оновлення переданого в траст майна.

Реалізовуючи послуги з довірчого управління майном, банки мають можливість:

– диверсифікувати джерела доходів;

– формувати нове коло клієнтів – користувачів фінансових та кредитних послуг;

– використовувати ефект масштабу і, як результат, знижувати витрати за рахунок розширення асортименту послуг;

– накопичувати досвід, нарощуючи ефективність здійснюваних операцій.

Використовуючи ресурси значної вартості у трасті, кредитні установи намагаються мінімізувати ризики, здійснюючи лише прийнятні трансформаційні операції, формуючи стабільні потоки коштів, що здатні покрити операційні витрати. Такі типи операцій проводяться із майном, що повинно зберегти первинну матеріальну форму, і спрямовані на його збереження. Здебільшого подібна тактика поведінки дає змогу покрити інфляційні втрати клієнта та забезпечити мінімальний обсяг доходу управляючій компанії. Ці операції виключають наявність спекулятивної складової частини. І хоча такий тип довірчого управління супроводжують незначні ризики, кредитній компанії він не здатен принести значного доходу. Тоді формується трастовий портфель. Його метою є вирівнювання доходу і нормалізація ризиків. Управління ризиками та їх контроль здійснюються шляхом встановлення лімітів сум, які банк готовий взяти на себе стосовно окремих клієнтів, а також використовуючи диверсифікацію.

Застосовують також інші методи мінімізації ризиків, зокрема їх передачу шляхом трансформації вільних фінансових ресурсів у акції чи облігації інших компаній. Таким чином знижується поточний рівень ризикованості і спрощується загальна система управління дохідністю активів.

Якась частина таких операції може формуватися за рахунок спеціалізованих фінансових фондів, вирівнюючи фінансові потоки. Трансформуючи ресурси в обороті у інвестиції, кредитні компанії утримують їхню ліквідність на прийнятному рівні й отримують додатковий дохід.

Під оптимальним портфелем фінансових ризиків ми розуміємо такий їхній склад та структуру, яка є прийнятною до управління суб'єктом господарювання, не змінює звичну форму його функціонування, не вимагає додаткових витрат на їх супровід і управління та не приносить значних збитків.

Трастові операції можуть приносити додатковий прибуток і за рахунок ефекту масштабу. Кредитні установи, що диверсифікують структуру власних послуг, не тільки досягають ефекту стабілізації фінансових потоків, але й нормалізують прибутковість у тривалому періоді часу. При цьому ресурси перерозподіляються між активними та пасивними операціями, утримуючи прийнятний рівень ліквідності. Нормалізуючи прибутковість, можна оптимізувати рівень ризиків. Таким чином зменшуються витрати за супровід усіх операцій, фінансовий стан стає більш стабільним, а діяльність – більш прибутковою.

Ще одним із ефективних методів розвитку трастових послуг є управління часткою власності промислових компаній, що не бере участі у процесах відновлення. Запуск у оборот таких активів формує додатковий дохід як для клієнта, так і для управляючої компанії. А за рахунок того, що ресурси передають в управління спеціалізованим інститутам, які володіють оперативною інформацією про стан ринку, мають досвід роботи на ньому і здатні результативно розміщати ресурси, виводити вчасно їх із ринку, отримуючи прийнятний рівень доходності чи прибутковості, ефективність таких операцій є високою. Показники оборотності ресурсів зростають, що знижує рівень непрямих збитків власника і сприяє підвищенню загального рівня рентабельності операцій з управління капіталом.

Важливою складовою частиною фінансової системи України, яка потребує розвитку, є інвестиційна. Тут концентруються вільні кошти, що в обороті трансформуються у продуктивні сили. З кожним роком попит на професійне управління інвестиціями зростатиме разом із збільшенням доходів громадян. Трастова система здатна ефективно оптимізовувати перерозподільні процеси за рахунок ресурсів третіх осіб. Вигода є подвійною – розвивається фінансова система та активізуються економічні відносини за рахунок появи в обороті додаткової маси ресурсів, які здатні приносити додаткову вартість. З погляду кредитної компанії зростання маси активів в обороті приводить до посилення її тиску на ринок, що може призводити до зниження дохідності інвестицій. Звідси виникає потреба у формуванні системи ефективного перерозподілу грошової маси в обороті. Саме таким чином здійснюється перелив спекулятивного капіталу між сферами фінансової системи, вирівнюючи рівень доходності її складників.

Оскільки переважна частина трастових операцій має цільовий характер, то капітальні витрати на їх підготовку можуть зростати, а значить, або загальна дохідність чи сукупний ефект від таких операцій, або приріст вартості майна загалом повинен бути більшим за валові витрати. При цьому матеріально-речова форма певної частини майна може бути збережена. Цього можна досягнути за рахунок змішаної форми управління диверсифікованими активами, коли одна частина активів нарощує загальну їх вартість, а решта слугує страховим фондом.

Якщо власник ресурсів домагається нарощення вартості власного капіталу, то йому слід передати майно у активний траст. Видозмінюючи матеріальний його складник, залучаючи його в оборот, компанія може управляти вартістю і стабілізувати прибутковість таких операцій. За таких обставин можна формувати додаткові фонди інвестиційних ресурсів, що спрямовуються на отримання прибутку. Такі операції здатні приносити додатковий дохід, формуючи сталий потік ресурсів та нормалізуючи їхню дохідність. Оскільки вирівнюються доходи усього спектру операцій, то є змога знизити операційні ризики і за рахунок цього отримувати додаткові кошти.

Щоб швидко наростити обсяги ресурсів, можна використовувати активні типи довірчих операцій, які здатні у короткий період часу підвищити ліквідність активів в обороті, проте супроводжуються високим рівнем ризику. Як правило, за таких видів операцій кошти швидко вводяться на ринок і швидко виводяться, забезпечуючи зріз певної суми доходу, пов'язаного із коливанням цін на аналогічні активи. Стабілізаційні операції переважно не опосередковуються такими видами інвестицій, бо ризик втрат є надзвичайно високим.

Клієнти, що бажають зберегти матеріально-речову форму власного майна, вибирають пасивний траст, іноді навіть не звертаючи уваги на те, що такі операції можуть бути збитковими, віддаючи перевагу системам збереження активів перед додатковим доходом від їх використання. Банки ж, використовуючи пасивний траст, можуть стабілізувати власні фінансові потоки, що приводить до нормалізації вартості активів в обороті і вирівнювання прибутковості. Чим більш сталим є грошовий потік, тим нижчим є рівень ризикованості операцій, більш прогнозованими є економічні зв'язки, сталими – обсяги інвестиції, оптимізованим – прибуток, який отримують власники активів (рис. 1).

Якщо нормалізація структури фінансових операцій приводить до зниження їх ризикованості, то зникає потреба у перенаправленні частини коштів

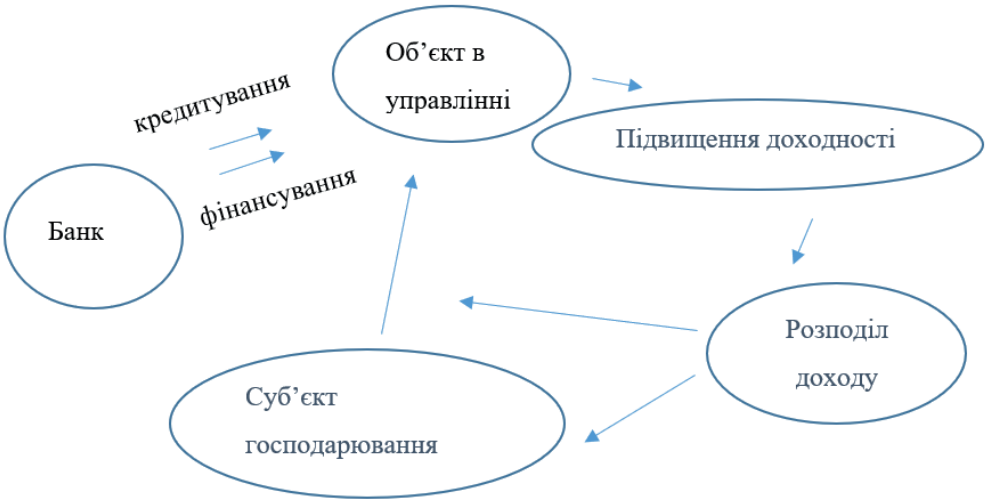

Рис. 1. Принципи формування мультиплікативного ефекту

на управління ризиками, що супроводжують такі операції.

$$\Delta Y = f(T, \Delta I, \Delta Rt) \quad (1)$$

де Y – приріст доходності;

T – час;

R – коефіцієнт оборотності ресурсів.

Процес нарощення загальної вартості активів може використовуватися для реструктуризації діючої системи операцій, оновлення системи управління. Ринок за рахунок ефекту інформатизації позбавляється від збиткової діяльності.

Оскільки певні види фінансових операцій потребують значних ресурсів, а значить, і відповідних систем фінансування, то кредитні установи можуть перебирати на себе функції фінансування розвитку або кредитування і, таким чином, формувати кумулятивний ефект. При цьому вирівнюються витрати, нормалізується оборотність, швидше досягаються поставлені цілі.

Виводячи додаткові ресурси на ринок, банк може формувати й ефект дифузії, оптимізуючи структуру активів, рівень доходності, рентабельності, змінюючи форми власної діяльності, методи відносин із клієнтами, формуючи новий досвід, накопичуючи інформацію, знання.

Такі процеси є стійкими, вони завжди супроводжують будь-який розвиток і спричиняють значні зміни на ринках, а тому завжди будуть під пильним поглядом учених. Їх результатом буде поява нових професійних систем управління активами, оскільки саме вони здатні ефективно здійснювати подібні операції, перебуваючи у межах прийнятного рівня ризику.

Висновки з проведеного дослідження. Розвиток інформаційних систем у найближчій перспективі впливатиме на зміну структури економічних процесів, появу нових видів товарів та послуг і вимагатиме формування більш ефективних систем з управління ресурсами, щоб гарантувати дохідність операцій. Тому попит на такі послуги лише зростатиме. Раціональне управління активами, обсяги яких збільшуватимуться, приведе до вирівнювання фінансових потоків в економічній системі і стабілізації доходності операцій з ресурсами.

У тому разі, коли ринкові механізми змінюються і суб'єкти накопичують капітал, важливого значення набирають процеси управління його ліквідністю. Професійний підхід до обороту активів здатен нарощувати їхню вартість, сприяти отриманню додаткового доходу упродовж тривалого періоду часу.

На наш погляд, професійні фінансові та кредитні послуги, у тому числі довірчі, можуть стати фактором формалізації систем управління активами, які виконуватимуть основну їхню фінансову функцію – збагачення власників ресурсів.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Білик О. Маркетингова стратегія банку при впровадженні нових банківських продуктів. Регіональна економіка. 2004. № 4. С. 127–133.

2. Гладких Д. Ринкова позиція банків в умовах вільної конкуренції. Вісник Національного банку України. 2007. № 9. С. 5–9.

3. Корнєєв В. Конкурентоспроможність банків України в умовах лібералізації ринків фінансових послуг. Вісник Національного банку України. 2007. № 11. С. 14–17.

4. Майданик Р. Поняття інституту довірчого управління майном в проекті Цивільного кодексу України. Право України. 1998. № 1. С. 40–41.

5. Новіков В.М. Державно-корпоративна інтеграція: інституціональна структура та механізм розвитку. Демографія та соціальна економіка: науково-економічний та суспільно-політичний журнал. 2012. № 1. С. 129–137.

6. Роєнко В.В. Довірче управління активами як інструмент підвищення ефективності управління інвестиційними ресурсами страхових компаній. Вісник Житомирського державного технологічного університету. 2011. № 4(58). С. 367–370.

7. Соломіна Г.В. Функціонування компаній з управління активами: світовий досвід і вітчизняна практика. Науковий вісник: фінанси, банки, інвестиції. 2012. № 2. С. 28–32.

8. Шевченко А.М. Довірче управління: ризики та дохідність альтернативних фінансових інструментів. Інноваційна економіка. 2012. № 6. С. 264–270.

REFERENCES:

1. Bilyk O. (2004) Marketynhova stratehiia banku pry vprovadzhenni novykh bankivs'kykh produktiv[Bank's marketing strategy for the introduction of new banking products]. Rehional'na ekonomika. vol. 4, pp. 127–133.

2. Hladkykh D. (2007) Rynkova pozytsiia bankiv v umovakh vil'noi konkurentsii[Market position of banks in free competition]. Visnyk Natsional'noho banku Ukrainy. vol. 9, pp. 5–9.

3. Kornieiev V. (2007) Konkurentospromozhnist' bankiv Ukrainy v umovakh liberalizatsii rynkiv finansovykh posluh[Competitiveness of Ukrainian banks in the conditions of liberalization the financial services markets]. Visnyk Natsional'noho banku. vol. 11, pp. 14–17.

4. Majdanyk R. (1998) Poniattia instytutu dovirchoho upravlinnia majnom v proekti Tsyvil'noho kodeksu Ukrainy[The concept of the Institute of Property Management in the draft Civil Code of Ukraine]. Pravo Ukrainy. vol. 1, pp. 40–41.

5. Novikov V.M. (2012) Derzhavno-korporatyvna intehratsiia: instytutsional'na struktura ta mekhanizm rozvytku[State-corporate integration: institutional structure and mechanism of development]. Demohrafiia ta sotsial'na ekonomika: naukovo-ekonomichnyj ta suspil'no-politychnyj zhurnal. vol. 1, pp. 129-137.

6. Roienko V.V. (2011) Dovirche upravlinnia aktyvamy iak instrument pidvyschennia efektyvnosti upravlinnia investytsijnymy resursamy strakhovykh kompanij [Asset trust management as a tool for improving the management of investment resources of insurance companies]. Visnyk Zhytomyrsjkogho derzhavnogho tekhnologhichnogho universytetu. vol. 4(58), pp. 367–370.

7. Shevchenko A.M. (2012) Dovirche upravlinnia: ryzyky ta dokhidnist' al'ternatyvnykh finansovykh instrumentiv[Trust management: risks and returns of alternative financial instruments]. Innovatsijna ekonomika. vol. 6, pp. 264–270.

8. Solomina H.V. (2012). Funktsionuvannia kompanij z upravlinnia aktyvamy: svitovyj dosvid i vitchyzniana praktyka[Functioning of asset management companies: world experience and domestic practice]. Naukovyj visnyk: finansy, banky, investytsii. vol. 2, pp. 28–32.

Stefaniv Ihor
Candidate of Economic Sciences,
Senior Lecturer at Department of Financial Management and Insurance
Ternopil National Economic University

DIRECTIONS OF PROFESSIONAL FINANCIAL AND CREDIT SERVICES DEVELOPMENT IN UKRAINE

The purpose of the article. The developing the Ukrainian financial market and increasing the level of its functioning are closely related to the processes of restructuring the economic system as a whole, changing the forms and methods of activity of economic entities. The normalized economy should be aimed at creating the effective mechanisms of managing processes, risks that enable economic entities to carry out their own activities rationally. Constant changes in legislation, inability to adequately respond to the qualitative traits of change processes and the risks that accompany them, lead to a decrease the level of activity of an entity and, as a consequence, to systematic losses from the results of activities.

The work of scholars is devoted to the study of the basic aspects of the functioning the financial services market. Much of them is directed to the search for optimal methods of managing the economic processes, the formation of an effective system of control. However, some theoretical aspects of the effectiveness of asset management in order to normalize their liquidity require, in our view, further research.

The purpose of the article is to study the main economic mechanisms, that can accelerate the development of the financial and credit system in Ukraine and formulate proposals for their implementation.

Methodology. The research is based on an assessment of the level of developing the financial and credit market in Ukraine. Logistic and mathematical methods of research were used.

Results. Using formalized asset management techniques, responding quickly to market demands, constantly improving, changing forms and methods of management can significantly reduce the risks that accompany operating processes, and therefore maintain an acceptable pace of development and profitability.

The development of automated resource management systems has led to a change in forms of capital management, which in the transition period causes a certain rise in price of services, reduces demand and activity of entities in the market. The scale of operations is changing, much of the assets are withdrawn from circulation, and the pace of development is slowing.

Using trust operations, credit institutions can diversify resources and risks, normalizing and stabilizing the profitability. At the same time, they achieve the optimum level of solvency and stability.

Trust operations can serve as an effective liquidity management system. By transferring assets to an active trust, the bank can encourage the customer to change the natural and tangible form of the assets to ensure their effective management.

In this way, the client stabilizes the liquidity of his own property, which positively affects the efficiency of its use and the growth of income.

As certain types of financial transactions require considerable resources, and therefore also appropriate financing systems, trust companies can take over the functions of financing development or lending and, thus, to form a cumulative effect. In this case, the costs are leveled, turnover is normalized, the goals are achieved faster.

Practical implications. The main aspects of the development of trust services, described in the article, can be used by economic entities in order to increase the efficiency of their activities.

Value/originality. In our work we have considered the development of the financial and credit services market in Ukraine. Having conducted the analysis, it is possible to note the low level of development of the object of research, which hinders the development of the economic system as a whole. Hence, there is a need for extensive research in this area.

ОРГАНІЗАЦІЙНО-ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ УПРАВЛІННЯ ПРОБЛЕМНИМИ АКТИВАМИ БАНКІВСЬКИХ УСТАНОВ

ORGANIZATIONAL-THEORETICAL BASIS OF MANAGEMENT OF PROBLEMS ASSETS OF BANKING INSTITUTIONS

УДК 336.717.061
https://doi.org/10.32843/infrastruct36-70

Торяник Ж.І.
к.е.н., доцент,
доцент кафедри менеджменту
та соціально-гуманітарних дисциплін
Харківський
навчально-науковий інститут
ДВНЗ «Університет банківської справи»
Федоренко В.В.
студент
Харківський
навчально-науковий інститут
ДВНЗ «Університет банківської справи»

У статті наведено основні підходи до категоризації проблемних активів, а саме бухгалтерський підхід (impaired/non-impaired), пруденційний підхід (defaulted asset/loan), підхід статистичної звітності для уніфікації між юрисдикціями та отримання порівнюваних міжнародних даних; розглянуто зміни в підходах до визначення непрацюючих активів/кредитів; обґрунтовано місце проблемних активів в банківських установах країни; висвітлено основні етапи процесу управління проблемними активами: система раннього реагування, запровадження інструментів врегулювання заборгованості за непрацюючими активами, управління стягнутим майном; узагальнено методи управління проблемними активами: методи довгострокової та короткострокової реструктуризації, методи ліквідації (внутрішньобанківські та зовнішньобанківські); охарактеризовано фінансові, організаційні і технологічні заходи оперативного плану для реалізації стратегії управління проблемними активами банку.

Ключові слова: *проблемні активи, непрацюючі активи, банк, методи управління проблемними активами, методи довгострокової та короткострокової реструктуризації, методи ліквідації, стратегія.*

В статье приведены основные подходы к категоризации проблемных активов, а именно: бухгалтерский подход (impaired/non-impaired), пруденциальный подход (defaulted asset/loan), подход статистической отчетности для унификации между юрисдикциями и получения сравниваемых международных данных; рассмотрены изменения в подходах к определению неработающих активов/кредитов; обосновано место проблемных активов в банковских учреждениях страны; освещены основные этапы процесса управления проблемными активами: система раннего реагирования, введение инструментов урегулирования задолженности за неработающими активами, управление взысканным имуществом; обобщенно методы управления проблемными активами: методы долгосрочной и краткосрочной реструктуризации, методы ликвидации (внутрибанковские и внешнебанковские); охарактеризованы финансовые, организационные и технологические мероприятия оперативного плана для реализации стратегии управления проблемными активами банка.

Ключевые слова: *проблемные активы, неработающие активы, банк, методы управления проблемными активами, методы долгосрочной и краткосрочной реструктуризации, методы ликвидации, стратегия.*

Economic instability, as a result of the financial and economic crisis, has led to an increase in bad debts of banks, deterioration in asset quality that negatively affects banks' regulatory capital, hinders the resumption of business loans that is a significant impediment to stimulating economic growth and improvement of investment attractiveness of the country. Therefore, effective management of problem assets and resumption of crediting of the domestic economy is of particular relevance and importance in the current economic context. The article evaluates the level of bad debt of banks and the dynamics of monetization indicators of Ukrainian economy comparing monetization level of Top–5 developed and developing countries. The authors provide basic approaches to the categorization of problem assets, in particular, impaired/non-impaired, defaulted asset/loan, approach to statistical reporting for the unification between the jurisdictions and acquisition of compared international data; consider the changes in the approaches to the identification of non-earning assets/non-performing loans; cover the main stages of the process of managing problem assets: early warning system, the introduction of tools for the settlement of non-performing assets, asset management; generalize methods of managing problem assets: methods of long-term and short-term restructuring, methods of liquidation (internal and external); characterize financial, organizational and technological measures for an operative plan for the implementation of a strategy of management of problem bank assets. The basic methods for managing problem assets used by domestic banks, including restructuring, out of court or judicial settlement, depend on the potential solvency of the debtor and his willingness to cooperate with the bank. The rehabilitation and restructuring of the loan are always considered as the most comfortable option that gives both the bank and its client a chance to renew normal relations. If the restructuring does not (or it is expected it doesn't) lead to the desired result, the bank turns to the elimination of the problem loan, which is the last opportunity to reimburse the loan, improve its balance sheet structure and increase its liquidity.

Key words: *problem assets, non-working assets, bank, methods of managing problem assets, methods of long-term and short-term restructuring, methods of liquidation, strategy.*

Постановка проблеми. Економічна нестабільність призвела до зростання обсягів проблемної заборгованості банків, погіршення якості їх активів, а це негативним чином впливає на регулятивний капітал банків, стримує відновлення кредитування економіки, що є суттєвою перешкодою стимулювання економічного зростання та підвищення інвестиційної привабливості країни.

Тому особливої актуальності та важливого значення у сучасних умовах господарювання набуває ефективне управління проблемними активами та відновлення кредитування економіки країни.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вагомий внесок у розвиток методології управління проблемними активами банків здійснено такими провідними науковцями, як О. Барановський [3], Т. Болгар [4], С. Брус [5], В. Міщенко [6] та ін.

Постановка завдання. Метою даної роботи є поглиблення організаційно-теоретичних основ управління проблемними активами банківських установ в сучасних умовах.

Виклад основного матеріалу дослідження. Українські банки лідирують за часткою непрацюючих кредитів (NPLs) у світі: станом на 01.04.2019 р. вона становила 51,7% кредитного портфеля

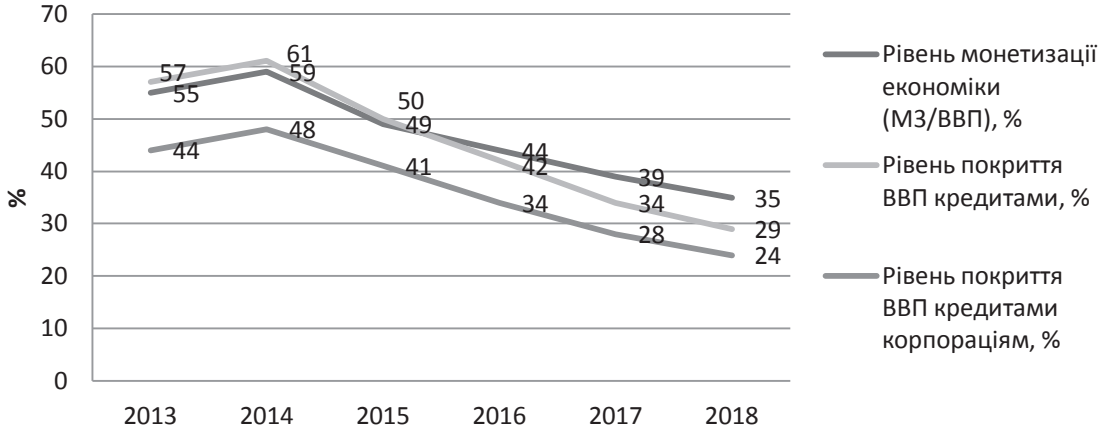

Рис. 1. Динаміка рівня монетизації економіки та відношення кредитів до ВВП у 2013–2018 рр.

Джерело: сформовано на основі [2]

платоспроможних банків, або 599 млрд. грн., 85% NPLs – це корпоративні борги [1]. Закономірним наслідком стало різке зниження рівня «фінансового наповнення» економіки (рис. 1).

Так, рівень монетизації (відношення грошової маси до ВВП) скоротився з 59% у 2014 р. до 35% у 2018 р., рівень покриття ВВП кредитами – відповідно з 61% до 29%, кредитами у корпоративний сектор – з 48% до 24%. Для порівняння рівень монетизації розвинених країн представлено в таблиці 1.

Серед представленої п'ятірки розвинених країн найбільше значення коефіцієнта монетизації економіки спостерігається в Японії, США зайняли 4-е місце.

У п'ятірці країн, що розвиваються абсолютним лідером є Китай, коефіцієнт монетизації економіки якого в 2018 році склав 198%, перевищивши показники наведених вище розвинених країн (табл. 2). Такий рівень монетизації забезпечується високим рівнем ліквідності фінансових активів економіки.

Отже, якщо врахувати ще й той факт, що понад половину кредитного портфеля банків становлять непрацюючі кредити, ситуацію з кредитуванням банківською системою економіки країни можна трактувати як критично незадовільну.

Накопичені проблемні активи негативним чином впливають на регулятивний капітал банків, стримують відновлення кредитування економіки та є суттєвою перешкодою стимулювання економічного зростання та підвищення інвестиційної привабливості країни.

Проаналізуємо існуючі науково-методичні підходи до розуміння понять «проблемні активи» та «непрацюючі активи».

Таблиця 1

Рівень монетизації Топ-5 розвинутих країн у 2013-2018 р., %

Період	США	Великобританія	Німеччина	Франція	Японія
2013	66,3	48,86	80,99	77,85	171,46
2014	67,3	41,84	82,02	79,63	174,46
2015	68,52	48,36	85,69	81,33	173,04
2016	71,37	63,83	87,96	84,68	177,77
2017	71,88	69,4	88,51	89,6	181,29
2018	70,77	64,31	89,06	91,96	184,87

Джерело: сформовано на основі [2]

Таблиця 2

Рівень монетизації Топ-5 країн, що розвиваються, %

Період	Бразилія	Індія	Китай	ЮАР	Росія
2013	34,27	17,66	190,37	53,41	39,48
2014	33,52	17,3	189,01	54,87	38,13
2015	33,17	18,04	194,18	49,37	39,41
2016	41,84	13,51	199,3	64,54	42,36
2017	37,97	17,98	212,16	65,42	43,55
2018	39,35	18	198,04	57,46	43,22

Джерело: сформовано на основі [2]

Так, у міжнародній практиці є три основні підходи для категоризації проблемних активів:

1) Бухгалтерський підхід (impaired/non-impaired):

– актив є знеціненим, коли є об'єктивні свідчення появи втрат (зокрема, значні фінансові труднощі боржника, порушення умов контракту, можливість банкрутства, надання позичальнику поступок, які в нормальних умовах були би неможливими, ін.);

– знецінення визначається із урахуванням наявності застави.

2) Пруденційний підхід (defaulted asset/loan) – використовується в т.ч. під час розрахунку розміру регулятивного капіталу, кредитного ризику, ін. Дефолт визнається за боржником у разі: – прострочення > 90 днів; – низька ймовірність виконання зобов'язань у повному обсязі без реалізації забезпечення.

3) Підхід статистичної звітності для уніфікації між юрисдикціями та отримання порівнюваних міжнародних даних. Непрацюючою (NPE/NPL) визнається: – вся знецінена заборгованість (impaired); – заборгованість, за якою настав дефолт (defaulted); – вся інша заборгованість, яка не знецінена або за якою не настав дефолт, але: – є матеріальною з простроченням > 90 днів; – є ознаки низької імовірності виконання зобов'язань у повному обсязі без реалізації забезпечення незалежно від кількості днів прострочення [7].

Національний банк України 18.07.2019 р. ухвалив Положення про організацію процесу управління проблемними активами в банках України [8] з метою спрямування роботи банків на зниження рівня непрацюючих кредитів, висока частка яких визначена одним з системних ризиків для фінансової стабільності країни.

Відповідно до цього положення проблемні активи – сукупний обсяг потенційно проблемних активів, непрацюючих активів, стягнутого майна [8]. Потенційно проблемні активи – активи, що мають ознаки потенційної проблемності, якщо банк на підставі судження довів, що немає потреби вживати заходів врегулювання заборгованості боржника/контрагента підрозділом роботи з непрацюючими активами/відповідальною особою за роботу з непрацюючими активами. Стягнуте майно – майно, що перейшло у власність банку на підставі реалізації прав заставодержателя відповідно до умов договору застави/іпотеки або в інший спосіб відповідно до законодавства України в рахунок погашення заборгованості боржника/контрагента, крім майна, яке використовується банком для власних потреб та забезпечення технологічного здійснення банківських функцій.

Відповідно до Постанови № 351 – непрацюючий актив/кредит – актив, за яким прострочення погашення боргу перевищує 90 днів (30 днів для банків-боржників), або за яким контрагент неспроможний забезпечити виконання зобов'язань без стягнення забезпечення. Запроваджене поняття «непрацюючі активи/кредити», є максимально близьким до загальноприйнятого у світовій практиці поняття «non-performing exposures/loans» (NPE/NPL) [9]. Розглянемо зміни в підходах до визначення непрацюючих активів/кредитів (табл. 3). Новий підхід НБУ передбачає ідентичність понять «дефолтний» та «непрацюючий» актив.

Складові процесу управління проблемними активами представлені на рис. 2.

Першим кроком процесу управління проблемними активами є запровадження системи раннього реагування, яка включає: ідентифікацію боржників/контрагентів з ознаками потенційної проблемності та боржників/контрагентів, які не мають наміру співпрацювати з банком щодо повернення заборгованості; віднесення боржника/контрагента до відповідного сегмента, визначення та запровадження відповідних заходів з метою недопущення зростання обсягів простроченої заборгованості боржника/контрагента перед банком, уключаючи застосування до боржника/контрагента інструментів врегулювання заборгованості; моніторинг

Таблиця 3

Зміна підходів до визначення непрацюючих активів/кредитів

Критерій	Попередній діяв з 01.01.2012 по 01.02.2017	Новий діє з 01.02.2017
Термінологія	Негативно класифіковані активи/кредити	Непрацюючі активи/кредити (аналог NPE/NPL)
Міжнародна співставність	Основа – національна класифікація активів/кредитів банків (часткова співставність із міжнародними стандартами).	Максимальна гармонізація із міжнародними стандартами (в т.ч. з індикаторами фінансової стійкості МВФ).
Позначення	Активи, що потрапляли в 4 та 5 категорії якості (дві останні із п'яти категорій)	Активи, класифіковані банком за найнижчим класом (10, 5 та 2, залежно від виду активу)
Принципи визначення	До негативно класифікованих потрапляли: – усі активи/кредити, за якими прострочка перевищувала 90 днів; – окремі активи/кредити із прострочкою від 30 днів та низьким фінансовим класом контрагента	До непрацюючих потрапляють активи/кредити у разі виконання принаймні однієї із двох подій: – контрагент банку допустив прострочку більше ніж на 90 днів (30 днів для банків-боржників); – контрагент не спроможний забезпечити виконання своїх зобов'язань в установлений строк без процедури стягнення застави

Джерело: сформовано на основі [7]

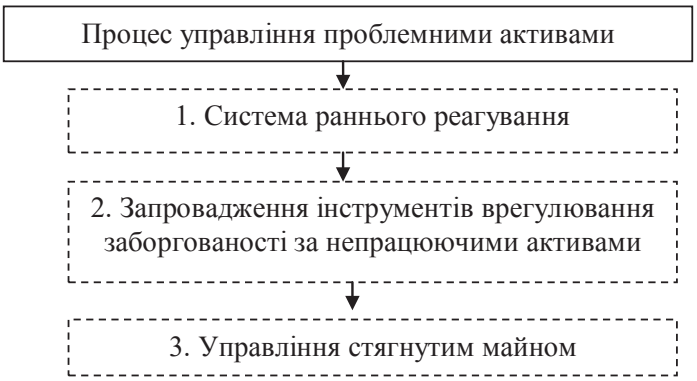

Рис. 2. Складові процесу управління проблемними активами

Джерело: сформовано на основі [8]

виконання та аналіз ефективності запроваджених банком заходів.

Далі банк розробляє комплексну систему індикаторів раннього попередження (далі – ІРП), спрямовану на завчасне виявлення у фінансовому стані, діяльності/поведінці боржників/контрагентів ознак потенційної проблемності та дій, що свідчать/можуть свідчити про наміри уникнути виконання зобов'язань перед банком. Визначає кількісні та якісні ІРП в розрізі боржників/контрагентів – юридичних та фізичних осіб, які характеризують:

1) фінансову та операційну діяльність боржника/контрагента – юридичної особи, фінансовий стан боржника/контрагента – фізичної особи, уключаючи інформацію щодо обставин, які найближчим часом можуть призвести до виникнення у боржника/контрагента труднощів з обслуговуванням заборгованості;

2) забезпечення/заставу за кредитними операціями;

3) поведінкові характеристики боржника/контрагента, уключаючи наявну негативну інформацію про боржника/контрагента, отриману із зовнішніх джерел з урахуванням даних щодо кредитної історії боржника/контрагента;

4) зміни в економічному середовищі, уключаючи зміни в окремих секторах економіки, сегментах ринку, в яких боржники/контрагенти банку здійснюють діяльність, та/або зміни в яких можуть мати суттєвий вплив на діяльність боржників/контрагентів.

Другий етап передбачає визначення заходів врегулювання заборгованості. Банк приймає обґрунтоване рішення щодо вибору та застосування прийнятних інструментів врегулювання заборгованості шляхом проведення реструктуризації або вжиття заходів, спрямованих на припинення відносин із боржником/контрагентом, із застосуванням інструментів позасудового або судового повернення заборгованості.

Методи управління непрацюючими активами банку наведено на рис. 3.

Недоліками методів реструктуризації є: ймовірність того, що навіть після реструктуризації кредит не перестане бути проблемним; втрата ліквідності; відволікання значної частини фінансових ресурсів від основної діяльності у вигляді резерву по кредитним операціям банку.

Позитивною стороною методів реструктуризації для позичальника є те, що на нього не позиваються до суду, він не втрачає заставне майно. Тому оптимальним варіантом для позичальника, який потрапив у скрутне фінансове становище, є не чекати прострочення платежу по кредиту, а заздалегідь, прогнозуючи можливі затримки платежів, звернутися до працівників банку з проханням про реструктуризацію кредиту, оформивши письмову заяву, у котрій вказати причини, через які позичальник не може своєчасно та в повному обсязі погашати заборгованість по кредиту.

Для вибору прийнятних інструментів врегулювання заборгованості боржника/контрагента банк послідовно здійснює такі заходи з оцінки боржника/контрагента:

1) збір та перевірку документації та іншої суттєвої інформації щодо боржника/контрагента, аналіз правової позиції банку;

2) аналіз поточного стану зобов'язань боржника/контрагента, уключаючи аналіз зобов'язань інших учасників групи юридичних осіб під спільним контролем та/або групи пов'язаних контрагентів, до якої належить боржник/контрагент;

3) аналіз фінансового стану боржника/контрагента, уключаючи попередню оцінку фінансової життєздатності боржника/контрагента;

4) аналіз перспективної фінансової та операційної життєздатності боржника/контрагента (для юридичної особи), уключаючи прогноз впливу на боржника/контрагента основних операційних та фінансових показників діяльності інших учасників групи юридичних осіб під спільним контролем та/або групи пов'язаних контрагентів, до якої належить боржник/контрагент;

5) порівняльний аналіз доцільних інструментів врегулювання заборгованості боржника/контрагента.

Далі банк здійснює позачергову переоцінку вар-

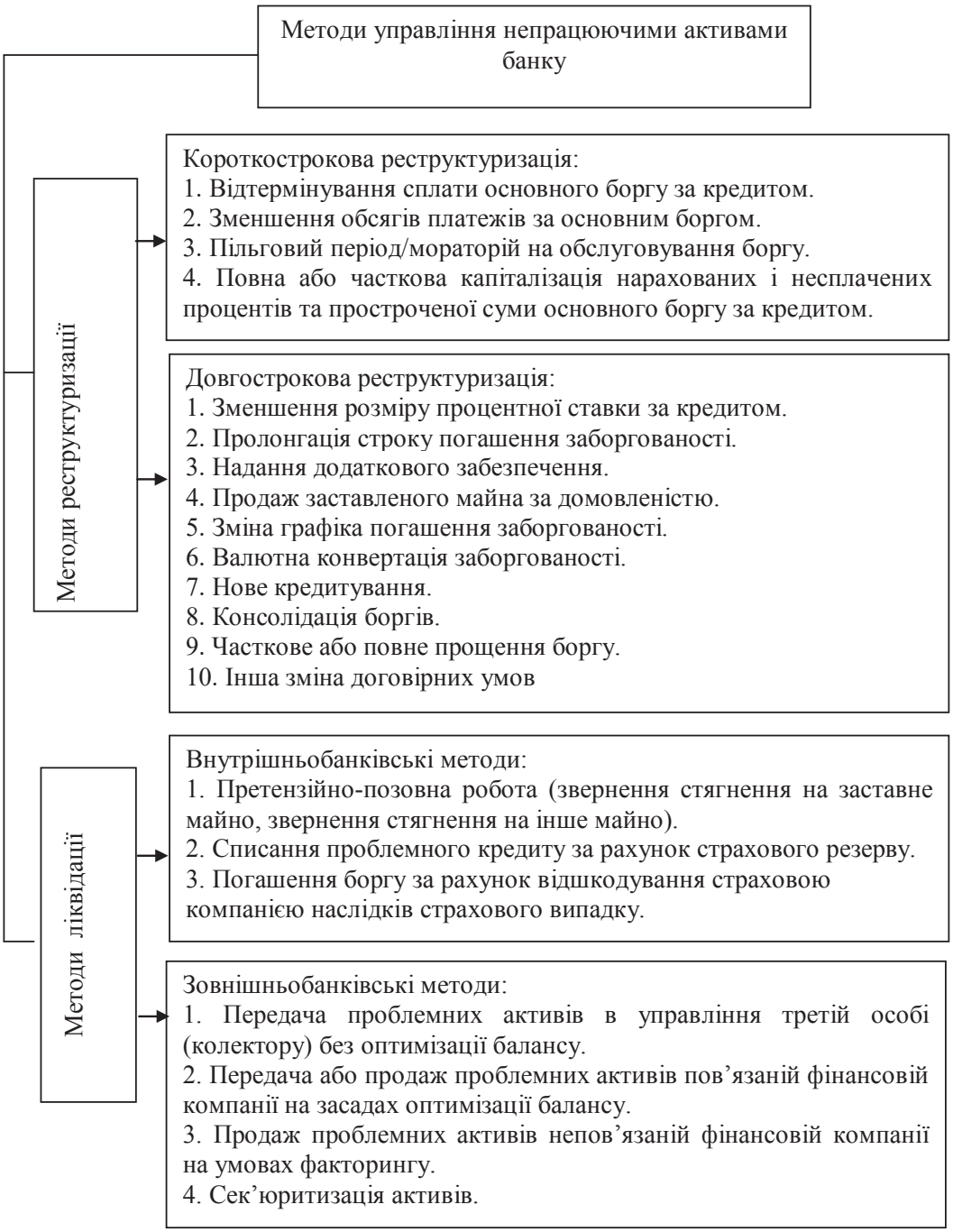

Рис. 3. Методи управління непрацюючими активами банку

Джерело: сформовано на основі [4; 5]

тості забезпечення, якщо така оцінка здійснена раніше ніж за шість місяців до дати приймання підрозділом управління непрацюючими активами (НПА) документів кредитної справи боржника та іншої документації щодо застави. Банк використовує консервативні припущення щодо ринкової вартості майна, дисконту до ринкової ціни, юридичних витрат та витрат на продаж, періоду реалізації майна під час порівняльного аналізу можливих інструментів врегулювання заборгованості боржника.

Третім етапом управління проблемними активами банку є управління стягнутим майном шляхом [5]:

1) визначення відповідального підрозділу та покладання на такий підрозділ функцій щодо управління стягнутим майном;

2) розроблення та впровадження порядку утримання, експлуатації, охорони та страхування майна від втрати/пошкодження до часу його продажу;

3) розроблення та затвердження плану продажу майна;

4) упровадження заходів, спрямованих на реалізацію плану продажу майна, уключаючи рекламні кампанії;

5) постійного моніторингу за виконанням плану продажу майна;

6) аналізу причин відхилень від плану, перегляду заходів, строків виконання заходів, передбачених планом, унесення змін до плану продажу майна;

7) надання уповноваженим колегіальним органам банку звітності щодо виконання плану продажу майна не рідше одного разу на квартал;

8) визначення порядку ухвалення рішень щодо продажу майна.

Банк під час розроблення плану продажу стягнутого майна включає до нього заходи, що забезпечать найбільшу чисту теперішню вартість від продажу такого майна.

З метою скорочення рівня і обсягу непрацюючих активів та стягнутого майна НБУ вимагатиме від банків розробку стратегії та оперативного плану щодо управління проблемними активами до восени 2020 року.

В стратегії управління проблемними активами банкам потрібно запропонувати:

– шляхи забезпечення досягнення цільових показників у короткостроковому (до одного року) та середньостроковому (від одного до трьох років) прогнозному періоді з урахуванням оцінки операційного середовища, що впливає на спроможність банку досягати скорочення рівня та обсягу непрацюючих активів та стягнутого майна;

– підходи, що забезпечують функціонування системи раннього реагування, яка спрямована на завчасне виявлення потенційно проблемних активів, упровадження своєчасних та дієвих коригуючих заходів для недопущення зростання в банку рівня та обсягу непрацюючих активів.

Також банки повинні розробити оперативний план, у якому визначатимуть фінансові, організаційні і технологічні заходи, які вони планують впровадити для реалізації стратегії управління проблемними активами, а саме (рис. 4):

Банк визначає та впроваджує систему ключових показників ефективності управління проблемними активами (далі – КПЕ), до якої належать:

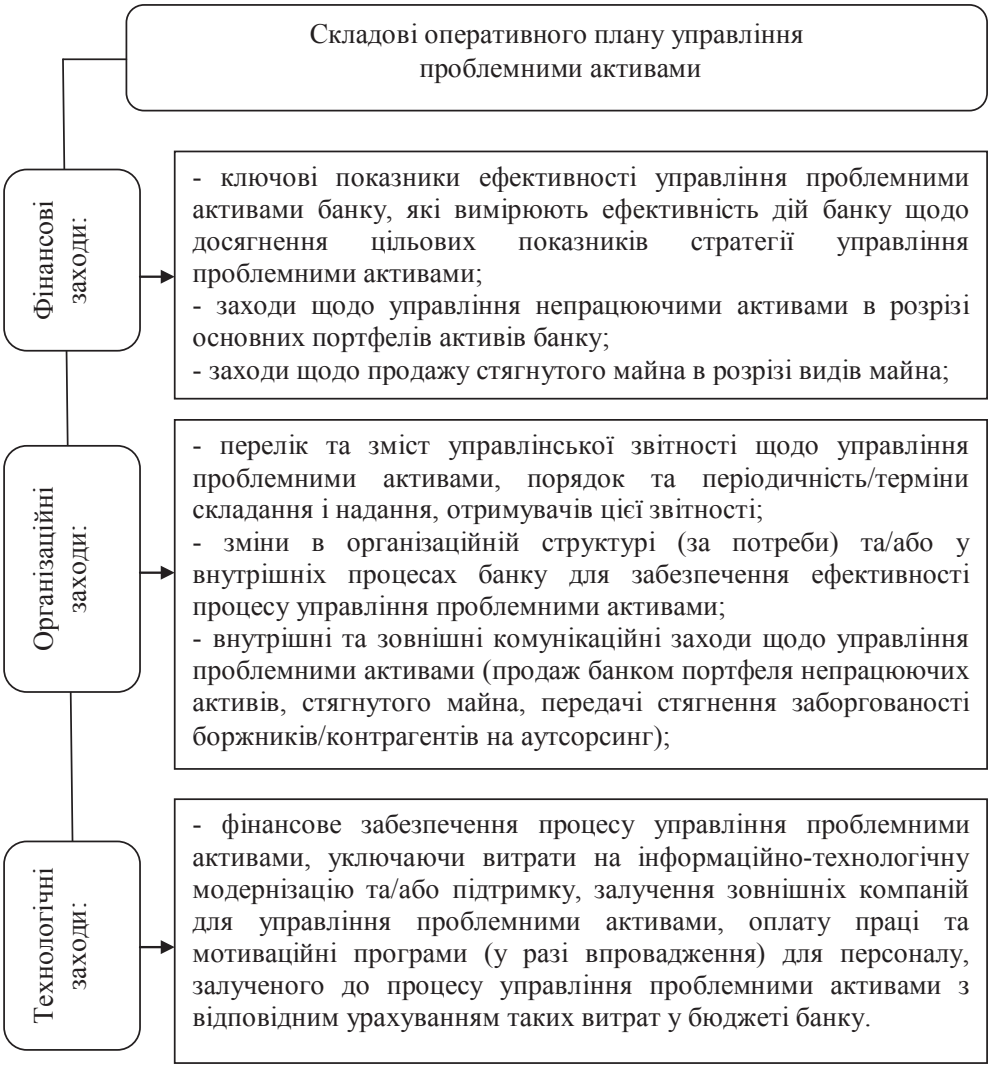

Рис. 4. Складові оперативного плану управління проблемними активами

Джерело: сформовано на основі [5]

1) КПЕ банку, передбачені в оперативному плані, у розрізі етапів життєвого циклу проблемного активу та з розподілом за основними портфелями непрацюючих активів/видами стягнутого майна. Банк каскадує загальні КПЕ банку до рівня підрозділів та працівників, задіяних у процесі управління проблемними активами; 2) показники підрозділів банку, задіяних у процесі управління проблемними активами, уключаючи підрозділ НПА; 3) індивідуальні показники для працівників підрозділів банку, задіяних у процесі управління проблемними активами. Банк, у якого рівень проблемних активів незначний, має право впроваджувати спрощену систему КПЕ, яка забезпечує оцінку ефективності процесу управління проблемними активами на рівні банку в цілому та підрозділів, задіяних у процесі управління проблемними активами.

Висновки з проведеного дослідження. Отже, запровадження системи раннього реагування має забезпечити виявлення на ранньому етапі потенційно проблемних активів та управління ними. Основним інструментарієм цієї системи мають стати визначені банком індикатори раннього попередження, спрямовані на завчасне виявлення ознак потенційної проблемності боржників, а також комплекс потенційно прийнятних заходів для упередження перетворення таких активів у непрацюючі. Окрему увагу банкам слід приділяти процесу управління стягнутим майном, зокрема, наявності плану продажу такого майна, внутрішньобанківських процедур щодо його утримання, експлуатації, охорони та страхування від втрати/пошкодження. Основні методи управління проблемними активами, що застосовуються вітчизняними банками, включаючи реструктуризацію, позасудове або судове врегулювання, залежатимуть від потенційної платоспроможності боржника, а також його готовності співпрацювати з банком. Найприйнятнішим варіантом завжди вважається реабілітація і реструктуризація кредиту, що дає і банку, і його клієнтові шанс на поновлення нормальних відносин. Якщо реструктуризація не призвела (або очікується, що не призведе) до бажаного результату, банк вдається до ліквідації проблемного кредиту, що є останньою можливістю повернути наданий кредит, покращити структуру балансу та підвищити ліквідність. Банк упроваджує заходи, спрямовані на реалізацію стратегії управління проблемними активами та виконання оперативного плану, забезпечує порядок контролю та звітування щодо реалізації стратегії управління проблемними активами і виконання оперативного плану.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Звіт про фінансову стабільність НБУ URL: https://bank.gov.ua/doccatalog/document?id=96887766 (дата звернення: 15.10.2019).

2. Коэффициент монетизации экономики, динамика в России и странах : Прогностика. URL: https://prognostica.info/news/show/38 (дата звернення: 15.10.2019).

3. Барановський О. Проблемні банки: виявлення і лікування. *Вісник Національного банку України*. 2009. № 11. С. 18–31.

4. Болгар Т.М. Управління проблемними кредитами вітчизняних банків у сучасних умовах господарювання. *БІЗНЕСІНФОРМ*. 2014. № 1. С. 248–255.

5. Брус С.І. Зменшення обсягів проблемних кредитів в Україні в умовах обмеженого інструментарію. *Фінанси України*. 2017. № 7. С. 76–90.

6. Міщенко В. Удосконалення управління проблемними активами банків. *Фінанси України*. 2009. № 10. С. 43–54.

7. Нові підходи НБУ до визначення непрацюючих активів/кредитів URL: https://bank.gov.ua/doccatalog/document?id=48421073 (дата звернення: 15.10.2019).

8. Про затвердження положення про організацію процесу управління проблемними активами в банках України **:** Постанова НБУ від 18.07.2019 р. № 97 / Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0097500-19 (дата звернення: 15.10.2019).

9. Про затвердження Положення про визначення банками України розміру кредитного ризику за активними банківськими операціями Постанова Правління НБУ від 30.06.2016 № 351 / Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0351500-16#n33 (дата звернення: 15.10.2019).

REFERENCES:

1. National Bank of Ukraine *(*2019) Zvit pro finansovu stabiljnistj [Financial Stability Report] Available at: https://bank.gov.ua/doccatalog/document?id=96887766 (accessed 15 October 2019).

2. Prognosis (2019) Koeffitsient monetizatsii ekonomiki, dinamika v Rossii i stranakh [Monetization coefficient of the economy, dynamics in Russia and countrie] Available at: https://prognostica.info/news/show/38 (accessed 15 October 2019).

3. Baranovsjkyj O. (2009) Problemni banky: vyjavlennja i likuvannja [Problem Banks: Viyavlennya i Likuvannya]. *Visnyk natsional'noho banku Ukrayiny – Bulletin of the National Bank of Ukraine* no. 11, pp. 18–31.

4. Bolghar T.M. (2014) Upravlinnja problemnymy kredytamy vitchyznjanykh bankiv u suchasnykh umovakh ghospodarjuvannja [Managing problem loans of bank loans in current minds of state grants]. *BIZNESINFORM – Business Information*, no. 1, pp. 248–255.

5. Brus S.I., Bublyk Je.O. (2017) Zmenshennja obsjaghiv problemnykh kredytiv v Ukrajini v umovakh obmezhenogho instrumentariju [Change of oversight of problem loans in Ukraine in the minds of an impaired instrument]. Finansi Ukraini – Finance of Ukraine, no. 7, pp. 76–90.

6. Mishhenko V., Ghradilj A. (2009) Udoskonalennja upravlinnja problemnymy aktyvamy bankiv [Udoskonalnya management of problem assets of banks]. Finansi Ukraini – Finance of Ukraine, no. 10, pp. 43–54.

7. National Bank of Ukraine *(*2019) Novi pidkhody NBU do vyznachennja nepracjujuchykh aktyviv/kredytiv [New approaches of the NBU to the determination of non-performing assets/loans] Available at: https://bank.gov.ua/doccatalog/document?id=48421073 (accessed 15 October 2019).

8. Pro zatverdzhennya polozhennya pro orhanizatsiyu protsesu upravlinnya problemnymy aktyvamy v bankakh Ukrayiny : Postanova NBU [On approval of the regulation on the organization of the process of management of problem assets in banks of Ukraine: Resolution of the NBU] (2019). Available at: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0097500-19 (accessed 15 October 2019).

9. Pro zatverdzhennya Polozhennya pro vyznachennya bankamy Ukrayiny rozmiru kredytnoho ryzyku za aktyvnymy bankivs'kymy operatsiyamy Postanova Pravlinnya NBU [On Approval of the Regulation on Determining the Credit Risk Size by Active Banks of Banks in Ukraine Resolution of the NBU Board] (2016). Available at: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0351500-16#n33 (accessed 15 October 2019).

Torianyk Zhanna
Candidate of Economic Sciences, Associate Professor,
Senior Lecturer at Department of Management and Social
and Humanitarian Disciplines
Kharkiv Educational and Scientific Institute
SHEI «Banking University»
Fedorenko Victoriya
Student
Kharkiv Educational and Scientific Institute
SHEI «Banking University»

ORGANIZATIONAL-THEORETICAL BASIS OF MANAGEMENT OF PROBLEM ASSETS OF BANKING INSTITUTIONS

Purpose and relevance of the topic. Economic instability, as a result of the financial and economic crisis, has led to an increase in bad debts of banks, deterioration in asset quality that negatively affects banks' regulatory capital, hinders the resumption of business loans that is a significant impediment to stimulating economic growth and improvement of investment attractiveness of the country. Therefore, effective management of problem assets and resumption of crediting of the domestic economy is of particular relevance and importance in the current economic context. The research goal is to enhance the organizational and theoretical bases of management of problem assets of banking institutions in the modern context.

Research methods. The paper uses the following methods: method of logical generalization and scientific abstraction – to clarify the concepts of "non-performing assets", statistical and graphical – to analyze the state of bad debt of banks and trends in the dynamics of indicators of monetization level and to present the findings.

Characteristics of the findings. The article evaluates the level of bad debt of banks and the dynamics of monetization indicators of Ukrainian economy comparing monetization level of Top–5 developed and developing countries. More than half of advances portfolio of the banks consists of non-performing loans, and monetization level of the domestic economy is below 50%, that is the situation with crediting national economy by the banking system can be interpreted as critically unsatisfactory. The accumulated problem assets negatively affect regulatory capital of the banks, prevent the renewal of the economy's crediting and significantly impede the stimulating of economic growth and improvement of investment attractiveness of the country. The authors provide basic approaches to the categorization of problem assets, in particular, impaired/non-impaired, defaulted asset/loan, approach to statistical reporting for the unification between the jurisdictions and acquisition of compared international data; consider the changes in the approaches to the identification of non-earning assets/non-performing loans; cover the main stages of the process of managing problem assets: early warning system, introduction of tools for the settlement of non-performing assets, asset management; generalize methods of managing problem assets: methods of long-term and short-term restructuring, methods of liquidation (internal and external); characterize financial, organizational and technological measures for operative plan for the implementation of strategy of management of problem bank assets.

Practical effect of the paper. The basic methods for managing problem assets used by domestic banks, including restructuring, out of court or judicial settlement, depend on the potential solvency of the debtor and his willingness to cooperate with the bank. The rehabilitation and restructuring of the loan is always considered as the most comfortable option that gives both the bank and its client a chance to renew normal relations. If the restructuring does not (or it is expected it doesn't) lead to the desired result, the bank turns to the elimination of the problem loan, which is the last opportunity to reimburse the loan, improve its balance sheet structure and increase its liquidity. In the strategy for management of problem assets, the banks propose the ways of ensuring the achievement of target indicators in the short-term (up to one year) and medium-term (from one to three years) assumed period, taking into account the evaluation of operating environment, which affects the bank's capacity to reduce the level and volume of non-performing assets and recovered property; justify approaches that ensure the functioning of the early warning system, which aims at the early identification of potentially problematic assets, the introduction of timely and effective correcting measures to prevent growth in the level and volume of bank's non-performing assets. In operational terms, banks identify the financial, organizational and technological measures they plan to introduce to implement the strategy for management of problem assets. Challenges and problematic issues set the prospect for further research concerning the management of problem assets of banks.

РОЛЬ ФІНАНСОВИХ ПОСЕРЕДНИКІВ НА РИНКУ ФІНАНСОВИХ ПОСЛУГ В УКРАЇНІ

THE ROLE OF FINANCIAL INTERMEDIARIES IN THE FINANCIAL SERVICES MARKET IN UKRAINE

УДК 336
https://doi.org/10.32843/infrastruct36-71

Хома І.Б.
д.е.н., професор кафедри фінансів
Національний університет
«Львівська політехніка»
Ярмошук А.Ю.
магістр
Національний університет
«Львівська політехніка»

Сьогодні фінансові посередники відіграють важливу роль в акумулюванні коштів та перерозподілі капіталів. Вони є невід'ємним складником розвитку фінансових відносин та регулятором вільних коштів у громад та обсягів ресурсів. Якщо брати до уваги частки усіх фінансових посередників, то частка банківських установ суттєво перевищує в усіх аспектах, хто надає послуги кредитування. Поліпшення цього сектору економіки та його стабільний розвиток є однією з пріоритетних цілей економіки для виходу на стабільний та безперебійний рівень. Метою статті є дослідження поточного стану функціонування фінансових посередників в України, проблем та пошук шляхів їх вирішення, що допоможуть поліпшити ефективність ведення діяльності на ринку фінансових послуг загалом. У роботі використано метод оцінки та аналізу діяльності фінансових посередників та їх ефективності, аналіз фінансово-економічних показників, статистичний метод.

Ключові слова: *фінансовий посередник, банк, страхова компанія, недержавний пенсійний фонд, кредитна спілка, ломбард, інститут спільного інвестування, фінансова компанія.*

Сегодня финансовые посредники играют важную роль в аккумулировании средств и перераспределении капиталов. Они являются неотъемлемой составляющей развития финансовых отношений и регулятором свободных средств у общин и объемов ресурсов. Если принимать во внимание доли всех финансовых посредников, то доля банковских учреждений существенно превышает во всех аспектах конкурентов. Улучшение этого сектора экономики и его стабильное развитие является одной из приоритетных целей экономики для выхода на стабильный и бесперебойный уровень. Целью статьи является исследование текущего состояния функционирования финансовых посредников в Украине, проблем и поиск путей их решения, которые помогут повысить эффективность ведения деятельности на рынке финансовых услуг в целом. В работе были использованы метод оценки и анализа деятельности финансовых посредников и их эффективности, анализа финансово-экономических показателей, статистический метод.

Ключевые слова: *финансовый посредник, банк, страховая компания, негосударственный пенсионный фонд, кредитный союз, ломбард, институт совместного инвестирования, финансовая компания.*

The purpose is to study the current state of functioning of financial intermediaries in Ukraine, problems and find ways to solve them that will help to improve the efficiency of conducting activities in the financial market of Ukraine. In this work we used the method of evaluation and analysis of the activities of financial intermediaries and their effectiveness, analysis of financial and economic indicators, statistical method. Today, financial intermediaries play an important role in the accumulation of funds and the redistribution of capital. They are an integral part of the development of financial relations, and a regulator of free funds from communities and resources. They also have a significant impact on GDP dynamics through financial intermediation for goods and services. Taking into account the share of all financial intermediaries, banking institutions significantly outperform in all aspects of lending. The improvement of this sector of the economy and its sustainable development is one of the priority goals of the economy to reach a stable, uninterrupted level.. It is with the help of financial intermediaries that you can improve the economic situation in the country and invest the accumulated funds in the industry, which need additional investment. In the paper it is substantiated that by improving the activity of non-banking financial institutions, it is possible to increase the efficiency of functioning of financial intermediaries in the financial services market in Ukraine. Therefore, to ensure that banking institutions are not the only leaders, it is necessary to increase the level of trust in less popular financial intermediaries that perform their functions in a quality and secure manner. These changes need to be enshrined at the legislative level. This article addresses the issue of financial intermediation in the country. An analysis of this sector of the economy shows that it faces a lack of confidence among the population. Analyzing assets and other financial indicators gives the prospect of further development of the financial intermediation market. In particular, its accumulation and redistribution of capital.

Key words: *financial intermediary, bank, insurance company, non-state pension fund, credit union, pawnshop, financial company.*

Постановка проблеми. Ринок фінансових послуг в України проходить етапи ринкової трансформації. Банківський сектор пристосувався до реформування фінансового сектору та стабільно функціонує. Щодо небанківських фінансових установ, то вони перебувають на етапі свого розвитку та тільки виходять на широкі маси людей. Успішними передумовами їх стабільного розвитку є розвиток інвестування в країні. Українська економіка потребує коштів, які зберігаються у домогосподарствах «під матрацом». Згідно із соціальними опитуваннями, 53% українців зберігають гроші вдома, аргументуючи це недовірою до фінансових установ у країні. Отже, саме недовіра до фінансових установ та, зокрема, посередників на фінансовому ринку стримують інвестиційну діяльність населення. Саме за допомогою фінансових посередників можливе активне залучення населення до інвестиційної діяльності, що дасть змогу поліпшити економічну ситуацію в країні.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Діяльність фінансових посередників та проблеми їх функціонування досліджували багато вітчизняних дослідників. Науковець О.Л. Лаврик досліджував методи вдосконалення фінансового посередництва та його постійний розвиток як один зі шляхів виходу економіки України на стабільний рівень. Як результат, у науковій праці [1] вказано, що необхідно вдосконалити законодавчі акти, які дадуть змогу фінансовим посередникам розвиватися та поліпшити інвестиційний клімат у державі

Також питання фінансового посередництва досліджували І.Ю. Рудь та Т.В. Біловус. Автори дослідили теоретичні аспекти функціонування фінансового посередництва та проаналізували чинники, які стримують розвиток фінансового посередництва в країні. Науковці вважають, що необхідно посилити ринкові процеси в регіонах та роль місцевих органів самоврядування в інфраструктурному розвитку фінансового ринку [2].

Стан та структуру ринку фінансових послуг досліджували А.Ю. Семеног та О.М. Пахненко. Ними було проаналізовано стан фінансового посередництва в Європі та представлено, зокрема, роль фінансових посередників з Європейського Союзу на ринку України. Надано характеристику банківських установ як провідного фінансового посередника в Європі [3].

Постановка завдання. Метою дослідження є оцінка ролі фінансових посередників в Україні та прогноз розвитку фінансового посередництва в країні з метою фокусування на проблемах та шляхах їх вирішення, що, своєю чергою, дасть змогу поліпшити функціонування фінансових посередників і буде сприяти поліпшенню інвестиційного клімату в країні загалом.

Виклад основного матеріалу дослідження. Акумулювання грошових ресурсів домогосподарств в умовах ринкової економіки відбувається за допомогою прямого фінансування або за допомогою фінансових посередників, які відіграють важливу роль на ринку фінансових послуг, перетворюючи вільні грошові кошти на інвестиційні ресурси.

Фінансові посередники – це господарюючі суб'єкти, які перерозподіляють фінансові ресурси шляхом проведення операцій із грошима або цінними паперами. До таких суб'єктів належать: банки, інвестиційні компанії, страхові компанії, недержавні пенсійні фонди [4]. Саме фінансові посередники впливають на ринок у всіх його сегментах, і чим більше їх різновидів є на фінансовому ринку, тим більш розвиненою є економіка країни.

Діяльність фінансових посередників спрямовує рух капіталу (заощаджень) до найбільш ефективних споживачів, підвищує ліквідність фінансових активів та диверсифікацію ризиків. Отже, розглянемо суми активів фінансових посередників та їхню динаміку, щоб зрозуміти, хто є лідером на ринку фінансових послуг, і зрозуміти сегментацію ринку відповідно до різновидів фінансових посередників.

Найбільш поширеними фінансовими посередниками в Україні є банки. Якщо поглянути на табл. 1, можемо побачити, що вони за кількістю значно переважають інших фінансових посередників, хоча й спостерігається падіння активів банків на 3 771,3 млн. грн протягом 2015–2018 рр. Якщо порівнювати дані табл. 1 та міжнародний досвід, то в ЄС також переважають банківські установи. Але, як показує міжнародний досвід, небанківські фінансові посередники на фінансовому ринку бувають більш ефективними. Характерними рисами небанківських фінансових установ є їх вузька спеціалізація, постачання довгострокових ресурсів на фінансовий ринок.

Страхові компанії на ринку фінансових послуг посідають одну з провідних ролей. Загальна кількість страхових компаній станом на 31.12.2018 становила 281.

Попри зменшення страхових компаній, їхня частка на фінансовому ринку протягом 2015–2018 рр. зростає за рахунок збільшення страхових премій, що зросли протягом останнього року на 20,8%. Але якщо ми порівняємо показники страхової діяльності з іншими фінансовим посередниками, то можна помітити, що страхові компанії не використовують свій максимальний потенціал. Це спричинено недовірою населення до страхових компаній, низьким рівнем доходів населення (здебільшого у сільських регіонах). В Україні страхова діяльність зосереджена більшою мірою на страхуванні майна юридичних осіб.

Основними проблемами розвитку страхових компаній є:

- недосконала система захисту прав споживачів;
- недосконале законодавство щодо обов'язкових видів страхування;
- непрозорість страхового ринку.

Доповненням до державного пенсійного забезпечення та фінансовим посередником є також недержавні пенсійні фонди. У зв'язку з постійними реформами система недержавного пенсійного страхування є недосконалою. У 2015 р. в Україні налічувалося 72 недержавних пенсійних фонди та 834 тис учасників цих фондів. Станом на кінець

Таблиця 1

Динаміка активів фінансових посередників, млн грн

Фінансові посередники	2015	2016	2017	2018
Банки	1316852	1381355,3	1262895,7	1320623,3
Страхові компанії	60 729,1	56 075,6	57 381,0	63 493,3
Недержавні пенсійні фонди	1 980,0	2 138,7	2 465,6	2 745,2
Кредитні спілки	618,2	675,4	767,8	866,7
Фінансові компанії	71 120,0	67 401,4	107 533,9	125 322,3
Інститути спільного інвестування	236175	230188	263479	287977,6
Ломбарди	2 218,6	3 317,7	3 763,7	4393,6

Джерело: складено за даними НБУ та НКФП [5; 6]

Рис. 1. Динаміка страхових компаній в Україні протягом 2015–2018 рр.

Джерело: складено на основі [6]

2018 р. в Україні налічувалося 62 недержавних пенсійних фонди та 855 тис учасників. Таким чином, протягом аналізованого періоду кількість цих фондів зменшилася на 10, а кількість учасників зросла на 21 тис осіб.

Зменшення кількості фондів спричинено нестабільністю економіки та недосконалістю законодавства, але наявні фонди є стійкими. Недержавні пенсійні фонди перерозподіляють довгострокові фінансові ресурси. Зазвичай вони інвестують кошти у депозити державних банків, купують облігації та акції в українських підприємствах.

Як видно з рис. 2, загальна вартість активів зростає протягом аналізованого періоду. Пенсійні внески та виплати також демонструють позитивну динаміку.

Але все ж таки недержавні пенсійні фонди залишаються непопулярними серед населення у зв'язку із недостатньою фінансовою обізнаністю та страхом утрати коштів. Щоб збільшити обсяги пенсійних внесків, потрібно:

- диверсифікувати шляхи інвестування для НПФ;
- зняти жорсткі обмеження для інвестування;
- проінформувати населення в достатньому обсязі про всі переваги та недоліки НПФ.

Кредитні спілки є прямими конкурентами банківських установ у сферах кредитування та залучення коштів на депозитні рахунки. Але все ж таки населення віддає перевагу банківським установам, тому кількість членів кредитних спілок зменшується протягом аналізованого періоду попри незначний ріст кредитів та росту капіталу (табл. 2).

Головними проблемами кредитних спілок є:

- ризикова діяльність менеджерів кредитних спілок, участь у спекулятивних схемах;
- негативний вплив фінансової кризи ще з 2008 р., яка підірвала довіру до кредитних спілок.

Також слід зауважити, що основним сегментом споживачів є низько забезпечене населення, як результат – великі суми неповернених кредитів.

Стрімкого зростання на ринку фінансових послуг набирають фінансові компанії, які надають кредити за власні кошти, гарантії, здійснюють операції з обміну валют. Діяльність цих фондів є високоприбуткова. Але попри ці зміни, інститути спільного інвестування все ще займають незначну частку на ринку.

Основними перешкодами є високий ризик та низька зацікавленість населення. Способи інвестування є такими ж, як і у недержавних пенсійних фондах.

Проаналізувавши рис. 3, бачимо, що попит на послуги ломбардів зростає протягом аналізованого

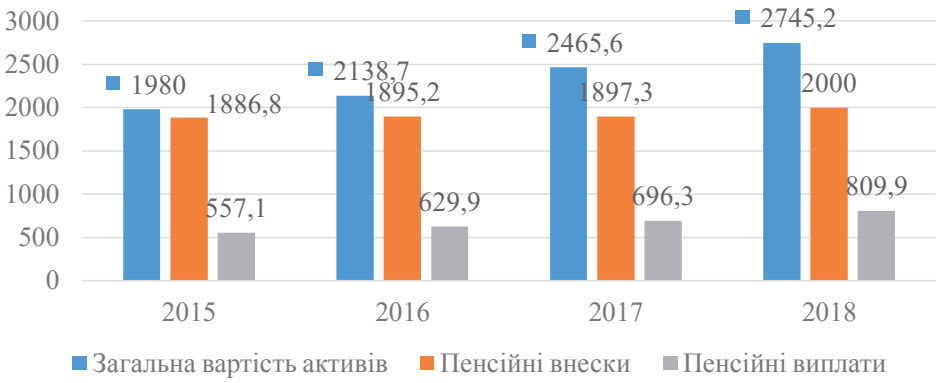

Рис. 2. Динаміка загальної вартості активів, пенсійних внесків та пенсійних виплат недержавних пенсійних фондів України протягом 2015–2018 рр., млн. грн

Джерело: складено на основі [6]

Таблиця 2

Основні показники діяльності кредитних спілок в Україні

Показники	2014	2015	2016	2017	2018
Загальна кількість членів КС (осіб)	352941	338818	287440	266683	234811
Загальні активи (млн грн)	662,2	618,2	675,4	767,8	866,7
Сума кредитів (млн грн)	640,5	536,8	614,5	685,4	797,7
Загальна сума внесків на депозитні рахунки (млн грн)	360,5	309,5	347,4	411,4	467
Капітал (млн грн)	255,8	261,7	283	306,2	321,5

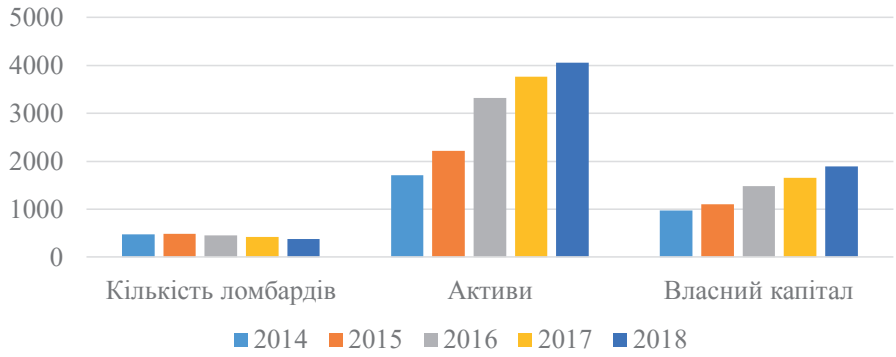

Рис. 3. Основні показники діяльності ломбардів в Україні

Джерело: складено на основі [6]

періоду. Це пов'язано зі швидкістю надання коштів на короткострокові періоди. Попри нестабільну економічну ситуацію, ломбарди залишаються без значних утрат, адже видають кредити на невеликі суми та під заставу, що значно зменшує ризиковість. Але недосконале законодавство є значним недоліком цього сектору фінансового посередництва. Фактично вся діяльність ломбардів регулюється підзаконними актами, що, своєю чергою, створює додаткові незручності для споживачів послуг.

Як видно з рис. 3, кількість ломбардів за останні п'ять років зменшується, але попри це значно зростають активи та власний капітал. Тобто зменшення кількості ломбардів, недостатні гарантії безпеки заставного майна не впливають на ріст попиту населення, що пов'язано з простотою надання коштів та низькими вимогами до клієнтів.

Висновки з проведеного дослідження. Проаналізувавши діяльність усіх фінансових посередників на ринку фінансових послуг України, можемо зробити висновок, що вона зростає. Але існує низка перешкод, які необхідно подолати задля економічного зростання фінансового посередництва загалом. Насамперед потрібно поліпшити законодавчу базу, а також подолати недостатню обізнаність населення про діяльність широкого кола фінансових посередників, де все ж таки існують незначна підтримка держави та найголовніша проблема сьогодення – недовіра населення. Якщо вирішити вищезазначені проблеми, можна поліпшити умови для розвитку фінансового посередництва. Також це допоможе скоротити потребу держави у залученні коштів з-за кордону. Таким чином, усе, що потрібно, – це плідна співпраця фінансових посередників, домогосподарств та держави, що сприятиме розвитку фінансового посередництва та ринку фінансових послуг у цілому.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Лаврик О.Л. Сутність фінансового посередництва на сучасному етапі розвитку економіки країни. *Економічний аналіз.* 2015. № 19. С. 184–192.

2. Рудь І.Ю. Особливості функціонування фінансового посередництва: теоретичний аспект. *Молодий вчений*. 2016. № 6. С. 104–107.

3. Семеног А.Ю. Аналіз стану та структури ринку фінансових послуг ЄС. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. 2017. № 25. С. 145–150.

4. Еш С.М. Фінансовий ринок : навчальний посібник. Київ : Центр учбової літератури, 2009. 528 с.

5. Офіційний сайт Національного банку України. URL : http://www.bank.gov.ua/ (дата звернення: 05.10.2019).

6. Офіційний сайт Комісії з регулювання ринків фінансових послуг України. URL : http://www.dfp.gov.ua (дата звернення: 05.10.2019).

REFERENCES:

1. Lavryk O.L. (2015) Sutnist finansovoho poserednytstva na suchasnomu etapi rozvytku ekonomiky krainy [The essence of financial intermediation at the current stage of economic development of the country]. *Economic analysis*, vol. 19, pp. 184–192.

2. Rud I.Yu, Bilovus T.V. (2016) Osoblyvosti funktsionuvannia finansovoho poserednytstva: teoretychnyi aspect [Features of financial intermediation functioning: theoretical aspect]. *Young scientist*, vol. 6, pp. 104–107.

3. Semenoh A.Yu., Pakhnenko O.M. (2017) Analiz stanu ta struktury rynku finansovykh posluh ES [Analysis of the state and structure of the EU financial services market]. *Scientific Bulletin of Kherson State University,* vol. 25, pp. 145–150.

4. Esh S.M. (2009) Finansovyi rynok [Financial market]. Kyiv: *Center of Educational Literature.* (In Ukrainian).

5. Ofitsiinyi sait Natsionalnoho banku Ukrainy [Official site of the National Bank of Ukraine]. *National Bank of Ukraine.* Available at: http://www.bank.gov.ua/ (accessed 5 October 2019).

6. Ofitsiinyi sait Komisii z rehuliuvannia rynkiv finansovykh posluh Ukrainy [Official site of the Financial Services Market Regulation Commission of Ukraine]. *Commission for Regulation of Financial Services Markets of Ukraine*. Available at: http://www.dfp.gov.ua/ (accessed 5 October 2019).

Choma Iryna
Doctor of Economic Sciences, Professor at Department of Finance
National University «Lviv Polytechnic»
Yarmoshuk Andrii
Master
National University «Lviv Polytechnic»

THE ROLE OF FINANCIAL INTERMEDIARIES IN THE FINANCIAL SERVICES MARKET IN UKRAINE

The purpose of the article. The purpose of the article is to study the problems of financial services market development and financial intermediation in Ukraine and prospects for their development.

Methodology. In this work we used the method of evaluation and analysis of the activities of financial intermediaries and their effectiveness, analysis of financial and economic indicators, statistical method.

Results. The current state of the financial services market in Ukraine is not properly maintained by government bodies, so financial intermediaries suffer significant financial losses that eventually lead to bankruptcy. Therefore, the relevance of this topic lies not only in the problems of the financial services market and financial intermediation in Ukraine, but also in the need to quickly resolve these problems in order to improve the economic level and well-being of society as a whole. After all, financial intermediaries perform an important economic function. Household savings are redistributed through financial intermediation through financial intermediaries, they also increase the liquidity of financial assets and diversify risks. Financial intermediaries are a good alternative for depositors, which will not only save money but also multiply it.

Analyzing the current situation on the Ukrainian market, it can be argued that financial intermediaries are the driving mechanism for economic development and provide a high level of profitability for investors in developed countries. Unfortunately, due to the unstable political and economic situation, as well as constant and imperfect legal changes in the state of financial intermediaries, it has significantly decreased over the last 5 years.

Despite all the obstacles to the development and livelihoods of financial intermediaries, they continue to struggle and seek to work with all elements of the market to ensure long-term growth and financial sustainability. The global experience proves that it is in close cooperation of financial intermediaries, the state and households that the financial services market can be raised to a high level.

Practical implications. Therefore, in order to improve the activity of financial intermediation in Ukraine, it is necessary to:

- improve legal regulation that will allow financial intermediaries to build a more efficient market;
- to create and maintain favorable conditions for effective activity of financial intermediation in Ukraine;
- create a mechanism for financial intermediation that will increase the level of public confidence in financial institutions.

Value/originality. An analysis of this sector of the economy shows that it is facing distrust among the population. Analysis of assets and other financial indicators gives prospects for further development of the financial intermediation market. It is also necessary to regulate the activities of government bodies, which in turn will support financial intermediaries, namely, hold conferences on business education for the population, assist with financial problems through preferential regulation and audit. Implementing these measures will ensure the growth and development of the economy.

ТЕОРЕТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ КЛІЄНТСЬКОЇ БАЗИ БАНКІВ УКРАЇНИ

THEORETICAL FEATURES OF FORMATION OF CUSTOMER BANK OF BANKS UKRAINE

УДК 336.71:339.138
https://doi.org/10.32843/infrastruct36-72

Христофорова О.М.
к.е.н., доцент кафедри менеджменту
та соціально-гуманітарних дисциплін
Харківський
навчально-науковий інститут
ДВНЗ «Університет банківської справи»
Харитоненко А.В.
студентка
Харківський
навчально-науковий інститут
ДВНЗ «Університет банківської справи»

У статті розглянуто тенденції формування клієнтської бази в банках України. Досліджено клієнтську базу як нематеріальний актив, важливість якого зростає з кожним роком. Розглянуто якість законодавчого регулювання, присвяченого цьому сегменту. Визначено основні елементи клієнтської бази та розроблено власне визначення, яке більш повно відображає сутність даного поняття. Найбільш актуальною для банків є сегментація клієнтів за прибутковістю, де вони поділяються на найбільш прибуткових, потенційно прибуткових та збиткових і для кожного сегмента розробляється продукт чи послуга. Також проілюстровано очікування сторін (банку і клієнта) один від одного під час взаємної співпраці. Можна сказати, що не лише клієнт віддає свою довіру банку, яку той, своєю чергою, повинен виправдати якісними послугами, а й банк віддає свою довіру клієнту, бо споживачі стають головними чинниками отримання прибутку для банку. Дослідження показали, що система управління має у собі чотири підсистеми, тому для більш повного розуміння було досліджено кожну з них окремо та зроблено висновки.

Ключові слова: *банк, клієнтська база, клієнт, споживач, сегментація, прибуток, нематеріальний актив, формування.*

В статье рассмотрены тенденции формирования клиентской базы в банках Украины. Исследована клиентская база как нематериальный актив, важность которого растет с каждым годом. Рассмотрено качество законодательного регулирования, посвященного этому сегменту. Определены основные элементы клиентской базы и разработано собственное определение, которое более полно отражает сущность данного понятия. Наиболее актуальной для банков является сегментация клиентов по прибыльности, где они делятся на наиболее прибыльных, потенциально прибыльных и убыточных и для каждого сегмента разрабатывается продукт или услуга. Также проиллюстрированы ожидания сторон (банка и клиента) друг от друга при взаимном сотрудничестве. Можно сказать, что не только клиент отдает свое доверие банку, которое тот, в свою очередь, должен оправдать качественными услугами, но и банк отдает свое доверие клиенту, потому что потребители становятся главными факторами получения прибыли для банка. Исследования показали, что система управления содержит в себе четыре подсистемы, поэтому для более полного понимания исследована каждая из них в отдельности и сделаны выводы.

Ключевые слова: *банк, клиентская база, клиент, потребитель, сегментация, прибыль, нематериальный актив, формирование.*

The purpose of article is to summarize theoretical materials about the formation of the bank's client base. Due to the intensification of competition between banks under the influence of crisis in the Ukrainian economy, the issue of forming a customer base becomes relevant for those banks that want to reach a new level of development. Methods such as: search observation, systematization of the obtained knowledge, scientific description and graphical method for the construction of schemes were used for research. The article deals with the tendencies of forming a customer base in banks of Ukraine. The client base is researched as an intangible asset whose importance is growing every year. The quality of legislative regulation dedicated to this segment is considered. The results obtained in this article give a more complete understanding of the concept, customer base and its main components. These data will help to develop a universal strategy of Ukrainian banks' work with clients. The results of the research are: – identify the main elements of the client base; – develop own definition of the client base, which more fully reflects the essence of the concept. The most relevant for banks is customer segmentation by profitability, where they are divided into the most profitable, potentially profitable and unprofitable, and a product or service is developed for each segment. The expectations of all subjects (the bank and the client) from each other in mutual cooperation are also illustrated. It can be said that not only the client gives his trust to the bank, which he in turn must justify with quality services, but also the bank gives his trust to the client, because consumers become the main factors of profit for the bank. Studies have shown that the control system has four subsystems, so for a more complete understanding, each of them was investigated separately and conclusions are drawn. The quality of legislative regulation dedicated to this segment is considered. The basic elements of the client base have been identified and a custom definition has been developed that more fully reflects the essence of the concept. The results obtained in this article give a more complete understanding of the concept, customer base and its main components. These data will help to develop a universal strategy of Ukrainian banks' work with clients.

Key words: *bank, customer base, customer, consumer, segmentation, profit, intangible asset, formation.*

Постановка проблеми. Через загострення конкуренції між банками під впливом кризових явищ в економіці України питання формування клієнтської бази стає актуальним для тих банків, які хочуть вийти на новий рівень розвитку. За останні роки було розроблено багато підходів до сегментації та ідентифікації клієнтів, що допомагають в оцінці вартості споживачів банківських послуг та розробленні майбутньої стратегії банку. Але, на жаль, банки України не мають сталої та налагодженої системи роботи з клієнтською базою, яка б ураховувала всі аспекти діяльності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженням клієнтської бази займалися такі вітчизняні науковці, як: І. Брітченко, Д. Гайдунько, Т. Васильєва, Ю. Гончар, А. Ратич, В. Романов, Д. Суров, О. Трикозенко, В. Федірко, Н. Кушакова, І. Лопаткіна, В. Жаброва, О. Штейн, О. Васюренко, І. Гончарова, О. Грищенко, А. Епіфанов, С. Ілляшенко, С. Козменко, С. Кубів, Н. Малишева, А. Мещеряков, Л. Романенко, І. Сало, Н. Чижов та ін.

Постановка завдання. Метою дослідження є узагальнення поглядів та методів на формування клієнтської бази банку, визначення сталого

поняття клієнтської бази банку, яке буде давати його повне розуміння, визначення основних компонентів формування клієнтської бази банку.

Виклад основного матеріалу дослідження. Клієнтська база банку є основою для його функціонування. Сьогодні є велика кількість робіт, присвячених цій темі. Багато вітчизняних науковців займалися дослідженням цього питання і зробили вагомий внесок у систематизацію цього поняття.

У широкому доступі можна знайти таке визначення клієнтської бази банку: це клієнти і частина потенційних споживачів послуг банку, які територіально знаходяться в межах можливих контактів із ними і яких задовольняє набір наданих банком послуг. Своєю чергою, К.Б. Зельцерман пропонує таке визначення: це база даних, яка містить відомості про всіх клієнтів компанії, що коли-небудь укладали з нею угоди. Крім того, іноді до клієнтської бази відносять і відомості про потенційних клієнтів компанії. По клієнтській базі, так чи інакше, можна судити про політику компанії відносно клієнтів: хто стає клієнтом компанії, яка робота здійснюється з клієнтами, хто припиняє співпрацю, яке здається нам більш повним та розкритим. Економічний словник дає просто визначення клієнтської бази банку (клієнтура банку і потенційні клієнти банку), що не містить усіх тонкощів цього поняття. Тому в підручнику «Енциклопедія продажу FMCG» було знайдене ще одне визначення в більш ширшому форматі, де клієнтська база була представлена як база даних компанії про всіх її актуальних і потенційних клієнтів (юридичних осіб та індивідуальних підприємців) у всіх каналах збуту, що містить необхідну інформацію для здійснення ділових стосунків. Наявність клієнтської бази дає змогу здійснювати продажі на регулярній основі, аналізувати ефективність існуючої системи збуту, вибудовувати стратегію й тактику подальшого розвитку бізнесу компанії.

Усі ці погляди допомогли сформувати власне визначення поняття «клієнтська база банку». Отже, клієнтська база банку – це база даних банку, в якій міститься інформація про всіх існуючих та потенційних клієнтів, юридичних та фізичних осіб, які можна поділити на постійних, мінливих та одноразових і яких улаштовують спектр та якість наданих послуг у банківській установі. Ефективне управління клієнтською базою дає змогу не тільки створити оптимальну за розміром та якістю структуру, яка забезпечить очікуваний дохід банку, а й прогнозувати подальший його розвиток за допомогою розуміння вартості клієнта та його очікувань від банку, а отже, його подальші дії. Ж.-Е. Мерс'є і Ж.-Е. Пісіні вважають, що клієнтоорієнтована стратегія розвитку банку може підвищити рентабельність банківських операцій на одного клієнта до 20–40%. Але за умови, що стратегія формування клієнтської бази в усіх підрозділах формування клієнтської бази буде загальною, тобто різні філії чи підрозділи не будуть працювати лише зі своїм сегментом [7]. Вивчення теми клієнтської бази також займає важливе місце з погляду конкурентоспроможності банку, бо одним з її чинників є конкурентоспроможність клієнта. Одним із чинників конкурентоспроможності банківських продуктів є ефект споживача від придбання цього продукту [4].

Дослідивши різні погляди на структуру клієнтської бази, можемо охарактеризувати її основні складові елементи: система сегментації клієнтів та комплексна система управління. Найбільш актуальною для банків є сегментація клієнтів за прибутковістю, де вони поділяються на найбільш прибуткових, потенційно прибуткових та збиткових і для кожного сегменту розробляється продукт чи послуга. Вважається недоцільним прибирати збиткових клієнтів із бази, бо можна розробити стратегію дій спеціально для цього виду. Така позиція спирається на стратегію довічної цінності клієнта (Customer Lifetime Value) [6]. Також спираючись на різну модель поведінки, більшість банків, навіть ті, що не мають чітко структурованої системи управління клієнтською базою, поділяють клієнтів на фізичних осіб та корпоративних клієнтів для зручності опрацювання запитів.

Комплексна система управління містить у собі чотири підсистеми, тому для більш повного розуміння було досліджено кожну з них. Організаційно-структурна підсистема включає у себе клієнтську базу банку, яка є її об'єктом, і суб'єктів, які є основними регуляторами формування та управління клієнтурою банку, а саме службу маркетингу банку (особливо відділ із роботи з наявними клієнтами), членів правління та ради директорів, керівників філій банку. Цільова підсистема банку містить у собі постановку загальних та специфічних цілей. Загальні цілі включають якісне задоволення потреб клієнтів для довгострокової співпраці, а також узгодження стратегій банку і методів відповідно до потреб клієнтів. Специфічні цілі, своєю чергою, поділяються на основні, до яких входять оптимальний обсяг і структура клієнтської бази та ефективне використання клієнтської бази як ресурсу інформації для подальшого розвитку банку, а також допоміжні. Клієнт-орієнтований підхід банку, виявлення пріоритетних сегментів ринку, збір широкого спектру інформації для побудови подальшої стратегії банку – усе це можна віднести до допоміжних цілей. Функціональну підсистему можна описати як інструменти та механізми управління банківською клієнтською базою, в якій розвиток та управління можна поділити на два підходи, як це зробив В.В. Жабров. Він виділяє підхід для новоствореного банку, в якому тільки розробляються і реалізовуються клієнтська політика та концепція клієнтської бази, які мають за основу стратегічні орієнтири та принципи банку, основані на

маркетингових дослідженнях. Другий його підхід полягає у перетворенні наявної клієнтури банку на організовану клієнтську базу шляхом сегментації клієнтів та вивчення їхніх поведінкових та споживацьких особливостей, виявлення їхніх потреб у майбутньому для формування і реалізації стратегії роботи банку над розвитком та поліпшенням клієнтської бази банку. Взагалі структурована база клієнтів повинна постійно аналізуватися і доповнюватися, щоб інформація постійно була актуальною, за трьома основним напрямами (рис. 1) [3]. Деякі дослідники вважають, що для прогнозування прибутку банку потрібно знати поведінку не лише тих клієнтів, які вже є частиною клієнтської бази банку, а й потенційних споживачів, бо це дало б можливість отримати більш точні дані і спонукати до більш активних дій із залучення нових клієнтів.

Сьогодні клієнтська база вважається нематеріальним активом, але дуже важливим із погляду масштабів дискусійності питання у світі, дослідженням якого займалися як Рада з міжнародних стандартів, так і асоціації оцінювачів США, а також деякі аудиторські компанії (Deloitte, KPMG, Ernst&Young). Деякі банки для більш швидкого нарощення клієнтури починають співпрацювати з нефінансовими компаніями (турагенції, агентства нерухомості) і разом із ними вводити нові банківські продукти для комфорту їхніх клієнтів. Це допомагає банкам сформувати в програмному комплексі певний «профіль» споживача, що в подальшому дає змогу спрогнозувати його поведінку. Саме тому для банків є актуальним питання розвитку комунікаційної стратегії, яка буде інформувати, переконувати та нагадувати клієнтам про банківські продукти [3]. Але, оскільки клієнтська база як нематеріальний актив може мати строк експлуатації (на момент об'єднання банків оцінюється лише наявна клієнтська база, а не можливість банку залучати клієнтів) і це впливає на подальший прибуток банку, це створює передумови для подальшого дослідження інформації про клієнтську базу банку та клієнтів загалом у розрізі нефінансових показників. Важливим моментом також є те, що нині банк і клієнт вибирають один одного, і саме тому можна виділити довіру до банку і банківської системи загалом як ще один актив, який не відображається в балансі банку. Можна сказати, що не лише клієнт віддає свою довіру банку, яку той, своєю чергою, повинен виправдати якісними послугами, а й банк віддає свою довіру клієнту, бо споживачі стають головними чинниками отримання прибутку для банку (рис. 2) [5]. Саме тому в деяких країнах розповсюджені партнерські відносини між клієнтами та банками. У нашій країні таку тенденцію простежити складно, але схожим прикладом є система АТ «ПриватБанк», яка має назву «Агент», де кожен зареєстрований користувач може заробляти гроші, рекламуючи та просуваючи послуги банку і тим самим залучаючи до нього нових клієнтів і навчаючись фінансовій та маркетинговій грамотності.

Основними регуляторами питання відносин банку з клієнтами були й залишаються Конституція України та Національний Банк України [8]. Роботу банків регулюють закони України «Про Національний банк України» [2] та «Про банки і банківську діяльність» [1]. Національний банк України є основним органом регулювання відносин банків України з клієнтами.

Клієнтську базу передусім можна оцінити за статистичними даними та за динамікою її показників на якісному рівні (зростання чи спад) і кількісному з конкретними числами, що виражають темп змін. Більш глибоке дослідження клієнтської бази можливе під час обчислення показників за певними клієнтськими сегментами. Такий розрахунок стає дуже проблематичним, оскільки у більшості українських банків програмне забезпечення (наприклад, «операційний день банку») не має автоматичного прорахунку отриманих даних, бо вони орієнтовані більше на виробничі моменти, ніж на клієнта і його потреби.

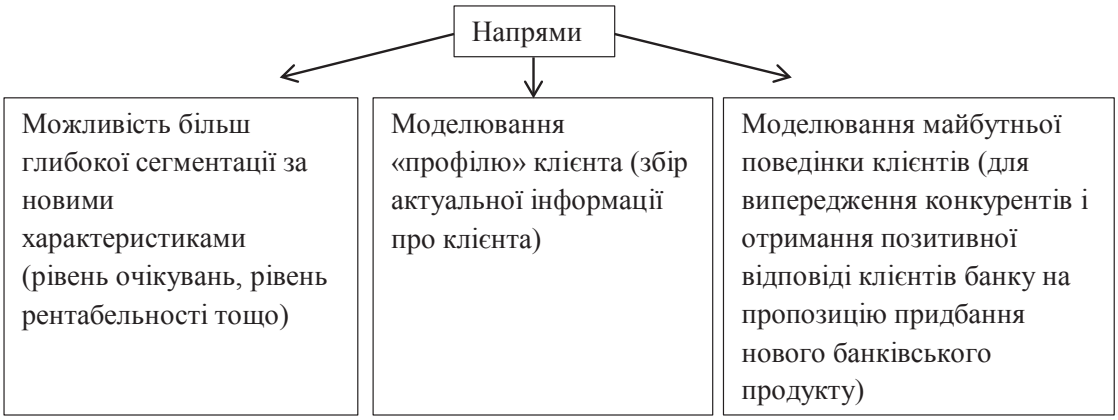

Рис. 1. Напрями аналізу і доповнення структурованої бази даних клієнтів

Джерело: авторська розробка

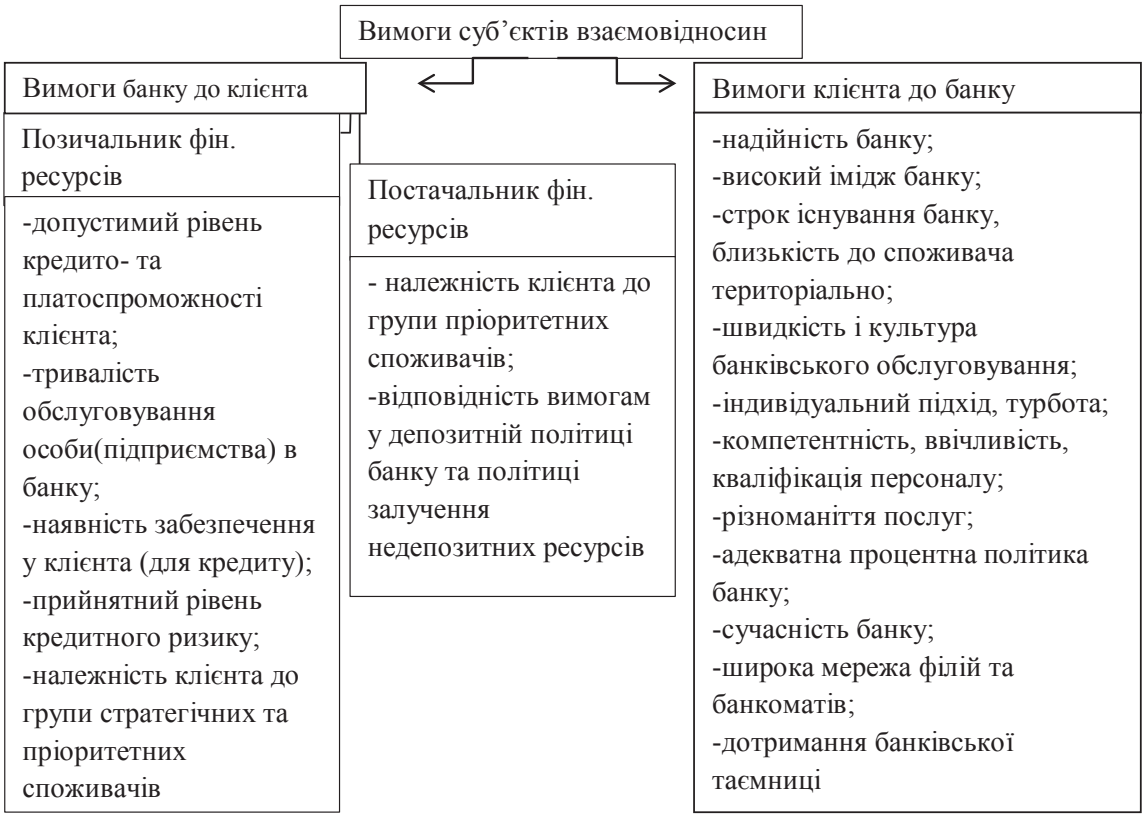

Рис. 2. Вимоги суб'єктів взаємовідносин «клієнт – банк»

Джерело: авторська розробка

За золотим правилом Парето 20% клієнтів дають 80% доходу банку, і щоб це наглядно проаналізувати, використовують такі види аналізу клієнтської бази, як описовий та прогнозний. Описовий метод ґрунтується на дослідженні минулих дій та сучасних, що дає змогу оцінити поведінкову модель клієнта тат зрозуміти шаблони мислення, якими він користується під час вибору продукту, оцінити ефективність маркетингової кампанії. Він є основою для прогнозного методу, який дає змогу оціни майбутню поведінку клієнта, наприклад оцінити відтік клієнтів. Найпоширенішим описовим методом є АБС-аналіз, завдяки якому можливо створити рекомендації щодо роботи з клієнтами, яких аналізували, але через свою простоту й оцінку клієнтів лише від розміру оборотів він не включає інших специфічних чинників.

Висновки з проведеного дослідження. Отже, аналізуючи різні методи оцінки клієнтської бази та її впливу на прибуток банку, бачимо, що немає єдиного підходу та критеріїв для цього. Жоден спосіб не дає повного розуміння впливу цього нематеріального активу на роботу банку. Ще однією проблемою у формуванні та управлінні клієнтською базою банку є низька довіра до банківської системи, а також низький рівень фінансової грамотності населення. Важливими чинниками у роботі банка з клієнтами є їх сегментація за різними видами та розроблення підсегментів за кожним видом для більш точного прорахунку споживчої вартості. На жаль, дослідженню цього питання приділено мало уваги серед вітчизняних науковців, незважаючи на те що клієнтська база багатьох вітчизняних банків спонукала іноземні банки до об'єднань із ними. Іноземні банки поділяють клієнтську базу як нематеріальний актив на клієнтів, пов'язаних із базовими депозитами, і на самі взаємовідносини з клієнтами, де мають місце управління активами та страхування життя, оскільки вони є найбільшими категоріями. Законодавча база України в питанні формування та управління клієнтською базою не має чітко структурованих принципів чи стратегії, вона містить лише окремі сегменти, такі як ідентифікація клієнта для запобігання легалізації доходів, отриманих злочинним шляхом. Для ефективного контролю потрібно створити новий нормативно-правовий акт, який буде регулювати як формування так управління клієнтською базою банку та традиційні аспекти обслуговування клієнтів, так і питання, які стосуються Інтернет-банкінгу. Але це можливо лише тоді, коли більшість фінансових установ усвідомить важливість управління аналізу та поліпшення клієнтської бази, що вже відбувається в Україні, як видно з того, що банки стають більш клієнтоорієнтованими. За останні роки було розроблено багато підходів до сегментації та ідентифікації клієнтів, що допомагають в оцінці вартості споживачів банківських послуг та розробленні майбутньої стратегії банку.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Про банки і банківську діяльність : Закон України від 25.09.2019 № 2121-III. *Відомості Верховної Ради України*. 2001. № 5–6. Ст. 30.
2. Про Національний Банк України : Закон України від 07.02.2019 № 679-XIV. *Відомості Верховної Ради України*. 1999. № 29. Ст. 238.
3. Лютий І.О., Солодка О.О. Банківський маркетинг : підручник. Київ : Центр учбової літератури, 2009. 776 с.
4. Нікітіна А.В. Маркетинг у банку : навчальний посібник. Київ : КНЕУ, 2014. С. 106.
5. Федірко В.Б. Термінологічні проблеми побудови системи управління клієнтською базою банку. *Проблеми і перспективи розвитку банківської системи України*. 2007. Вип. 21. С. 149–154.
6. Дмитренко М.Г. Формування та реалізація кредитної політики банку: методологія і практика : навчальний посібник. Київ : Центр, 2010. С. 209–212.
7. Mercier J.-E., Pacini J.-E. Marketing : Objectif rentabilite. Paris : Banque,1998. № 594. P. 59–61.
8. Офіційний сайт НБУ. URL: http://www.bank.gov.ua (дата звернення: 16.10.19).

REFERENCES:

1. Pro banky i bankivsku diialnist : Zakon Ukrainy vid 25.09.2019 r. # 2121-III / Verkhovna Rada Ukrainy. Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy, 2001, № 5-6, St. 30.
2. Pro Natsionalnyi Bank Ukrainy : Zakon Ukrainy vid 07.02.2019 r. № 679-XIV / Verkhovna Rada Ukrainy. Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy, 1999, № 29, St. 238.
3. Ljutyj I.O., Solodka O.O. (2009) pidruchnyk «Bankivsjkyj marketyngh [Banking marketing] Kyjiv : Centr uchbovoji literatury. (in Ukrainian)
4. Nikitina A.V. (2014) Marketyngh u banku [Marketing at the bank]. Kyiv: KNEU. (in Ukrainian)
5. Fedirko V.B. (2007) Terminologhichni problemy pobudovy systemy upravlinnja klijentsjkoju bazoju banku [Terminological problems of building a bank's client base management system]. *Problemy i perspektyvy rozvytku bankivsjkoji systemy Ukrajiny [Problems and prospects of development of the banking system of Ukraine]* : zbirnyk naukovykh pracj / Derzhavnyj vyshhyj navchaljnyj zaklad "Ukrajinsjka akademija bankivsjkoji spravy Nacionaljnogho banku Ukrajiny". vol. 21, pp. 149-154.
6. Dmytrenko M.G. (2010) Formuvannja ta realizacija kredytnoji polityky banku: metodologhija i praktyka [Formation and implementation of bank credit policy: methodology and practice]. Kyjiv : TOV «DKS Centr», pp. 209–212.
7. Mercier J.-E., Pacini J.-E. (1998) Marketing: Objectif rentabilite [Marketing: profitability objective]. Paris: Banque № 594. pp. 59–61.
8. Oficijnyj sajt NBU [NBU official site]. Available at : http://www.bank.gov.ua (accessed 16 October 2019).

Khristoforova Olena
Candidate of Economic Sciences,
Senior Lecturer at Department of Management
and Social and Humanitarian Disciplines
Kharkiv Educational and Scientific Institute
SHEI «Banking University»
Haritonenko Anastasiia
Student
Kharkiv Educational and Scientific Institute
SHEI «Banking University»

THEORETICAL FEATURES OF FORMATION OF CUSTOMER BANK OF BANKS UKRAINE

The purpose of the article. The main objective of this article is to summarize theoretical materials about the formation of the bank's client base. Due to the intensification of competition between banks under the influence of crisis in the Ukrainian economy, the issue of forming a customer base becomes relevant for those banks that want to reach a new level of development.

Methodology. For research are used methods such as : searching observations , systematize the acquired knowledge, scientific descriptions and graphic method for building schemes.

Results. The article deals with the tendencies of forming a customer base in banks of Ukraine. The client base is researched as an intangible asset whose importance is growing every year. The quality of legislative regulation dedicated to this segment is considered. Examining different views on the structure of the client base, we can characterize its main components, such as: customer segmentation system and complex management system. The most relevant for banks is customer segmentation by profitability, where they are divided into the most profitable, potentially profitable and unprofitable, and a product or service is developed for each segment. It is considered inappropriate to remove unprofitable clients from the database, because it is possible to develop an action strategy specifically for this type. This position is based on the Customer Lifetime Value strategy. [6] Also, based on a different behavior model, most banks, even those that do not have a well-structured customer management system, divide clients into individuals and corporate clients for ease of processing requests. The customer base can first be estimated by statistics and by the dynamics of its indicators at a qualitative level (rising or falling) and quantitative with specific numbers that express the pace of change. A deeper study of the customer base is possible when calculating metrics for specific client segments. This calculation becomes very problematic since most Ukrainian banks (such as "bank operating day") do not have the ability to automatically calculate the data received because they are more focused on production points than the customer and his needs.

Pareto Gold Rule: 20% of clients give 80% of bank revenue, and to use this kind of customer base analysis is descriptive and predictive. The descriptive method is based on a study of past actions and current ones, which allows us to evaluate the behavioral model of the client's dad, to understand the thinking patterns he uses when choosing a product, to evaluate the effectiveness of a marketing campaign. It is the basis for a predictive method that allows us to evaluate future customer behavior, for example, to estimate customer outflows. The most common descriptive method is ABS analysis, through which it is possible to create the following recommendations for dealing with customers, which were analyzed, but because of its simplicity and customer estimation, it does not include other specific factors only for the size of the turnover. The integrated control system has four subsystems, so each of them has been explored for a better understanding.

Practical implications. The results of the research are to identify the main elements of the client base and to develop their own definition, which more fully reflects the essence of this concept. The most relevant for banks is customer segmentation by profitability, where they are divided into the most profitable, potentially profitable and unprofitable, and a product or service is developed for each segment. The expectations of the parties (the bank and the client) from each other in mutual cooperation are also illustrated. It can be said that not only the client gives his trust to the bank, which he in turn has to justify with quality services, but also the bank gives his trust to the client, because consumers become the main factors of profit for the bank. Studies have shown that the control system has four subsystems, so for a more complete understanding, each of them was investigated separately and conclusions are drawn. The quality of legislative regulation dedicated to this segment is considered. The basic elements of the client base have been identified and a custom definition has been developed that more fully reflects the essence of the concept.

Value/originality. The results obtained in this article give a more complete understanding of the concept, customer base and its main components. These data will help to develop a universal strategy of Ukrainian banks' work with clients.

ДОХОДИ І ВИДАТКИ ДЕРЖАВНОГО БЮДЖЕТУ
INCOME AND EXPENDITURE OF THE STATE BUDGET

УДК 336.2
https://doi.org/10.32843/infrastruct36-73

Яременко В.Г.
к.е.н., доцент,
доцент кафедри державних фінансів
Харківський інститут фінансів
Київського національного
торговельно-економічного університету
Тюріна Д.М.
к.п.н., доцент,
доцент кафедри обліку,
аудиту та економічного аналізу
Харківський інститут фінансів
Київського національного
торговельно-економічного університету
Гусакова Т.О.
студентка
Харківський інститут фінансів
Київського національного
торговельно-економічного університету

У статті розглянуто та проведено характеристику доходів і видатків державного бюджету; розглянуто залежність державного бюджету від економічної структури держави. Розглянуто сучасний стан державного бюджету України, особливості формування державного бюджету в економіці. Досліджено основні складники доходів і витрат державного бюджету України. Обґрунтовано проблеми наповнення та ефективності використання державних коштів. Запропоновано заходи щодо оптимізації джерел наповнення та напрямів використання фінансових ресурсів держави. Доведено, що бюджет є центральною ланкою фінансової системи держави, з його допомогою можуть здійснюватися мета і завдання, зумовлені економічною політикою. Результати цього дослідження можуть бути застосовані в процесі реформування бюджетної системи України. У статті визначено проблему, поставлено завдання, проаналізовано останні дослідження і публікації.
Ключові слова: *бюджет, бюджетні кошти, доходи бюджету, видатки бюджету, бюджетний процес.*

В статье рассмотрена и дана характеристика доходов и расходов государственного бюджета; рассмотрена зависимость государственного бюджета от экономической структуры государства. Рассмотрены современное состояние государственного бюджета Украины, особенности формирования государственного бюджета в экономике. Исследованы основные составляющие доходов и расходов государственного бюджета Украины. Обоснованы проблемы наполнения и эффективности использования государственных средств. Предложены меры по оптимизации источников наполнения и направлений использования финансовых ресурсов государства. Доказано, что бюджет является центральным звеном финансовой системы государства. С его помощью могут осуществляться цели и задачи, обусловленные экономической политикой. Результаты этого исследования могут быть применены в процессе реформирования бюджетной системы Украины. В статье определена проблема, поставлены задачи, проанализированы последние исследования и публикации.
Ключевые слова: *бюджет, бюджетные средства, доходы бюджета, расходы бюджета, бюджетный процесс.*

This article considers and characterizes the revenues and expenditures of the state budget. This article discusses the dependence of the state budget on the economic structure of the state. The structure and content of budget revenues and expenditures are analyzed by highlighting the material component and the legal regime. Features of manifestation of the material and legal aspects of budget revenues and expenditures at different stages of the budget process are characterized. The subject of the study is the theoretical and practical issues of the formation and use of the country's budget. The article uses a set of scientific methods, in particular, methods of scientific abstraction, comparison, analysis and synthesis, systematization and generalization. The article considers the current state of the state budget of Ukraine. The main components of revenues and expenditures of the state budget of Ukraine are investigated. The problems of filling and efficient use of public funds are justified. Measures are proposed to optimize the sources of content and directions of use of financial resources of the state. An important place in the financial system of the state is occupied by the state budget. The state budget is a monetary fund that is used by the government to finance its activities, through which the state influences economic processes. The state budget also interacts with other parts of the financial system; thereby it distributes funds in favor of needy funds. The state budget as an economic category is a set of monetary relations that arise in the process of formation, distribution and use of the state centralized fund of funds. Budgetary relations may arise between the state with individuals and legal entities regarding the formation and use of a centralized fund of monetary resources that are intended to finance the national economy, defense needs, material incentives, etc. The increasing role of expenditures contributes to a change in the budget mechanism for financing social institutions. The budgetary funds are used to finance the necessary branches of social services. The results of this study can be applied in the process of reforming the budget system in Ukraine. The article identifies the problem, the task, analyzes the latest research and publications.
Key words: *budget, budget funds, budget revenues, budget expenditures, budget process.*

Постановка проблеми. Важливе місце у фінансовій системі держави займає державний бюджет. Бюджет є центральною ланкою фінансової системи держави. Державний бюджет – розпис грошових доходів і витрат держави, що являє собою основний фінансовий план держави на поточний рік і має силу закону. Державний бюджет також взаємодіє і з іншими ланками фінансової системи, тим самим він здійснює розподіл коштів на користь фондів, що потребують цих коштів.

Державний бюджет як економічна категорія являє собою сукупність грошових відносин, що виникають у процесі утворення, розподілу і використання державного централізованого фонду грошових коштів. Бюджетні відносини можуть виникати між державою, фізичними та юридичними особами з приводу формування і використання централізованого фонду грошових ресурсів, що призначені для фінансування народного господарства, потреб оборони, матеріального стимулювання тощо.

В умовах сьогодення особливої уваги набуває проблема побудови досконалої й ефективної системи формування дохідної та видаткової частин державного бюджету, враховуючи їхню структуру, для ефективного розвитку економіки країни.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми наповнення та ефективності використання коштів державного бюджету досліджували у своїх працях такі вітчизняні та зарубіжні вчені: С.І. Юрій, І.В. Алексєєв, І.О. Лютий, Л.О. Баластрик, В.М. Опарін, В.Д. Базилевич, А.О. Єпіфанов, Ю.В. Коваль, І.О. Луніна, Л.Є. Момотюк, І. Озеров, А. Ослунд, М. Боголєпов, Ф. Нітті, С. Фішер, Ю.В. Пасічник, Ю.Д. Радіонов, Ю.Л. Субботович, В.М. Федосов, О.В. Чеберяко, І.Я. Чугунов та ін.

Особливо актуальною і недостатньо описаною залишається проблема наповнення державного бюджету та ефективності використання фінансових ресурсів держави.

Постановка завдання. Мета статті – розкрити сучасний стан основних макроекономічних показників України, сутність доходів і витрат державного бюджету; обґрунтувати проблеми наповнення та ефективності використання державних коштів та запропонувати шляхи оптимізації.

Виклад основного матеріалу дослідження. Державний бюджет – головний загальнодержавний фонд централізованих коштів. За допомогою бюджету держава концентрує певну частку ВВП та централізовано розподіляє її на розвиток національної економіки для утримання органів державної влади й управління, соціального захисту населення, оборони країни. Державний бюджет на кожний фінансовий рік розглядається Верховною Радою України і затверджується як закон.

Оскільки бюджет – це кошторис доходів і витрат держави, основну увагу під час аналізу бюджетних проблем економічна наука приділяє розгляду двох основних частин єдиного економічного процесу – дохідної та видаткової частин бюджету.

У доходах бюджету знаходять вираження економічні відносини, що виникають між платниками і державою. Виявляються ці економічні відносини під час здійснення платежів у вигляді податків і зборів, що спрямовуються на формування бюджетного фонду держави.

Видаткова частина бюджету показує, на які цілі будуть спрямовані акумульовані кошти. Витрати бюджету – витрати, що виникають у зв'язку з виконанням державою певних функцій. Такі витрати виражають економічні відносини, на їх основі відбувається процес використання коштів держави за різними напрямами. Якщо держава враховує економічні інтереси у цілому, то видаткова частина охоплює повністю всю економіку.

Видатки бюджету – це грошові кошти, що спрямовані на фінансове забезпечення завдань і функцій держави, а також місцевого самоврядування. Такі витрати виражають економічні відносини, на їх основі відбувається процес використання коштів централізованого фонду грошових коштів держави за різними напрямами [2].

Якщо доходи бюджету перевищують видатки, це називається «бюджетний профіцит»; якщо ж витрати бюджету перевищують його доходи, то це бюджетний дефіцит. Бюджетний дефіцит є системою економічних відносин, пов'язаних із залученням додаткових доходів, понад наявних у держави, й їх використанням на фінансування витрат, не забезпечених власними доходами. Бюджетний дефіцит, що викликаний скороченням надходжень до бюджету й зростанням витрат із бюджету, є одним із головних чинників інфляції. Доходи держбюджету в Україні формуються переважно за рахунок різних податків і зборів, а також деяких інших джерел, зокрема від приватизації держмайна.

Для покриття бюджетного дефіциту можуть використовуватися такі способи, як державні позики, посилення оподаткування, емісія грошей. У програму конкретних заходів щодо скорочення бюджетного дефіциту слід включити такі заходи, які, з одного боку, стимулювали б приплив коштів у бюджетний фонд країни, а з іншого – сприяли б скороченню державних витрат.

В умовах сьогодення проблеми формування достатнього обсягу доходів бюджету і забезпечення ефективного їх використання набувають особливої уваги. Розглянемо основні макроекономічні показники України за останні роки (табл. 1).

Як видно з таблиці 1, із кожним наступним роком спостерігається зростання за показниками валового внутрішнього продукту, доходів та видатків бюджету.

Щодо сальдо (дефіциту бюджету), то протягом п'яти років спостерігається негативна тенденція. Чимало економістів уважають, що причинами були спад виробництва, зростання внутрішнього і зовнішнього боргу, фінансування великих проектів, значне зростання і нераціональна структура бюджетних витрат; наявність значного тіньового сектору в економіці, подвійної бухгалтерії; неспроможність влади тримати під контролем фінансову ситуацію в державі; недосконале законодавство і податкова система, військові дії на Сході в зоні антитерористичної операції.

За звітними даними Казначейської служби України, у 2018 р. до державного бюджету (загального та спеціального фондів разом) надійшло 928,1 млрд. грн доходів, що становить 98,1%

Таблиця 1

Основні макроекономічні показники України

Показники	Рік				
	2014	2015	2016	2017	2018
ВВП (млн грн)	1566728	1979458	2383182	2982920	3558706
Доходи бюджету	357084,2	534694,8	616274,8	793265,0	928108,3
Видатки бюджету	430217,8	576911,4	684743,4	839243,7	985842,0
Сальдо (дефіцит бюджету)	-78052,8	-45167,5	-70130,2	-47849,6	-59247,9
Рівень інфляції, %	24.90	43.30	12.40	13.70	9.80

Джерело: сформовано на основі [4]

річних планових показників. Порівняно з 2017 р. надійшло доходів на 134,7 млрд. грн більше, або на 17%. Зокрема, до загального фонду державного бюджету надійшло 833,6 млрд. грн, що становить 98,9% річних планових показників. Порівняно з 2017 р. надійшло доходів на 135,2 млрд. грн більше, або на 19,4%; до спеціального фонду державного бюджету (з урахуванням власних надходжень бюджетних установ) надійшло 94,5 млрд. грн, що становить 91,1% річних планових показників. Порівняно з 2017 р. надійшло доходів на 0,5 млрд. грн менше, або на 0,5%.

Видатки державного бюджету в 2018 р. проведено у сумі 985,8 млрд. грн, що становить 95,3% річних планових призначень. Порівняно з 2017 р. проведено видатків більше на 146,4 млрд. грн, або на 17,4%, зокрема видатки загального фонду проведено у сумі 884,2 млрд. грн, або 97,6% річних планових призначень. Порівняно з 2017 р. проведено видатків більше на 126,6 млрд. грн, або на 16,7%; видатки спеціального фонду проведено у сумі 101,7 млрд. грн, або 79,3% річних планових призначень. Порівняно з 2017 р. проведено видатків більше на 19,7 млрд. грн, або на 24,1%.

Незважаючи на те що дохідна частина бюджету в 2018 р. зросла, видаткова частина зросла також.

За функціональною класифікацією видатків державного бюджету в 2018 р. найбільшу питому вагу становлять:

1) видатки на міжбюджетні трансферти (30,3%, або 298,9 млрд. грн);

2) соціальний захист та соціальне забезпечення (16,6%, або 163,9 млрд. грн);

3) обслуговування боргу (11,7%, або 115,4 млрд. грн);

4) громадський порядок, безпека і судова влада (11,9%, або 116,9 млрд. грн).

Через бюджетні витрати фінансуються бюджетоотримувачі. Бюджетоотримувачами є такі організації невиробничої і виробничої сфер, які є одержувачами або розпорядниками бюджетних коштів. Отже, бюджет визначає тільки розміри бюджетних витрат за статтями витрат, безпосередні витрати здійснюють уже самі бюджетоотримувачі.

Економічна сутність видатків бюджету проявляється в різних видах витрат. Кожен вид витрат має кількісну та якісну характеристику. Структура бюджетних витрат установлюється щорічно і залежить від економічної ситуації і суспільних пріоритетів.

Можна виділити низку чинників, що зумовлюють конкретні види бюджетних витрат:

1) рівень соціально-економічного розвитку країни;

2) адміністративно-територіальний устрій держави;

3) форми надання бюджетних коштів тощо [5].

Поєднання цих чинників зачіпає певну систему витрат бюджету будь-якої держави на певному етапі економічного розвитку. За роллю у суспільному виробництві витрати діляться на:

1. витрати на розвиток і утримання матеріального виробництва;

2. витрати на утримання й розвиток у подальшому невиробничої сфери;

3. витрати на створення державних резервів.

За допомогою таких витрат держава отримує інструменти регулювання розподілу коштів між невиробничою сферою і матеріальним виробництвом із соціальними й економічними потребами суспільства. Таким чином, бюджетні витрати відіграють величезну роль у державному регулюванні економіки соціальних процесів.

Висновки з проведеного дослідження. Отже, важливу роль відіграють витрати всіх рівнів у вирішенні соціальних проблем, які приймають більш радикальні форми в нашій країні. Підвищення ролі витрат сприяє зміні бюджетного механізму фінансування установ соціальної сфери. За рахунок бюджетних коштів фінансуються необхідні галузі соціального обслуговування. У перспективі роль державного бюджету у соціальних процесах буде посилюватися. Це можна пояснити тим, що кошти бюджету є основою фінансової бази здійснення соціальних перетворень, переходу на новий рівень соціального обслуговування населення.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Бузак Н.І. Бюджетування, облік і контроль затрат на впровадження сучасних інформаційних технологій. *Актуальні проблеми економіки*. 2009. № 3. С. 185–189.

2. Коваль Ю.В. Виявлення основних причин зменшення надходжень до державного бюджету України. *Всеукраїнський науково-виробничий журнал*. 2012. № 6. С. 322–325.

3. Ціна держави. URL : http://cost.ua (дата звернення: 22.10.2019).

4. Офіційний сайт Державної служби статистики України. URL : http://www.ukrstat.gov.ua/ (дата звернення: 22.10.2019).

5. Олейнікова Л.Г. Аналіз податкових надходжень до державного бюджету України. *Вісник Таврійського державного агротехнологічного університету*. 2011. № 9. С. 319–325.

6. Свереда Н.І. Основні проблеми та напрями подолання бюджетного дефіциту в Україні. *Формування ринкових відносин*. 2009. № 6. С. 98–101.

7. Шаманська В.Г. Неподаткові надходження: проблеми та роль у доходах бюджету держави. *Фінанси України*. 2011. № 15. С. 186–191.

REFERENCES:

1. Buzak N.I. (2009) Biudzhetuvannia, oblik i kontrol zatrat na vprovadzhennia suchasnykh informatsiinykh tekhnolohii [Budgeting, accounting and cost control for the implementation of modern information technologies]. *Aktualni problemy ekonomiky*. no. 3. pp. 185–189.

2. Koval Yu.V. (2012) Vyiavlennia osnovnykh prychyn zmenshennia nadkhodzhen do derzhavnoho biudzhetu Ukrainy [Identification of the main reasons for the decrease in the State Budget of Ukraine]. *Vseukrainskyi naukovo-vyrobnychyi zhurnal*. no. 6. pp. 322–325.

3. Ofitsiinyi sait Tsina derzhavy. Available at: http://cost.ua (accessed 22 October 2019).

4. Ofitsiinyi sait Derzhavnoi sluzhby statystyky Ukrainy. Available at: http://www.ukrstat.gov.ua/ (accessed 22 October 2019).

5. Olejnikova L.G. (2011) Analiz podatkovykh nadkhodzhen do derzhavnoho biudzhetu Ukrainy [Analysis of tax revenues to the state budget of Ukraine]. *Visnyk Tavriiskoho derzhavnoho ahrotekhnolohichnoho universytetu*. no. 9. pp. 319–325.

6. Svereda N.I. (2009) Osnovni problemy ta napriamy podolannia biudzhetnoho defitsytu v Ukraini [The main problems and directions of overcoming the budget deficit in Ukraine]. *Formuvannia rynkovykh vidnosyn*. no. 6. pp. 98–101.

7. Shamanska V.G. (2011) Nepodatkovi nadkhodzhennia: problemy ta rol u dokhodakh biudzhetu derzhavy [Non-tax revenues: problems and role in state budget revenues]. *Finansy Ukrayiny*. no. 15. pp. 186–191.

Yaremenko Valentyna
Candidate of Economic Sciences, Associate Professor,
Senior Lecturer at Department of Public Finance
Kharkiv Institute of Finance
Kyiv National University of Trade and Economics
Tiurina Dina
Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor,
Senior Lecturer at Department of Accounting,
Auditing and Economic Analysis
Kharkiv Institute of Finance
Kyiv National University of Trade and Economics
Gusakova Tetyana
Student
Kharkiv institute of finance
Kyiv National University of Trade and Economics

INCOME AND EXPENDITURE OF THE STATE BUDGET

The purpose of the article. The purpose of the article is to study the trends in filling and using the state budget of Ukraine.

Methodology. The subject of the study is the theoretical and practical issues of the formation and use of the country's budget. The article uses a set of scientific methods, in particular, methods of scientific abstraction, comparative, analysis and synthesis, systematization and generalization.

Results. The article considers the current state of the state budget of Ukraine. The main components of revenues and expenditures of the state budget of Ukraine. The problems of filling and efficient use of public funds are justified. Measures are proposed to optimize the sources of content and directions of use of the financial resources of the state.

An important place in the financial system of the state is occupied by the state budget. The state budget is a monetary fund that is used by the government to finance its activities, through which the state influences economic processes. The state budget also interacts with other parts of the financial system; thereby it distributes funds in favor of needy funds.

The state budget as an economic category is a set of monetary relations that arise in the process of formation, distribution and use of the state centralized fund of funds. Budgetary relations may arise between the state with individuals and legal entities regarding the formation and use of a centralized fund of monetary resources that are intended to finance the national economy, defense needs, material incentives, etc.

The increasing role of expenditures contributes to a change in the budget mechanism for financing social institutions. The budgetary funds are used to finance the necessary branches of social services. In the future, the role of the state budget in social processes will be strengthened. This can be explained by the fact that budget funds are the basis of the financial base for the implementation of social transformations, the transition to a new level of social services for the population.

Practical implications. The results of this study can be applied to the process of reforming the budget system in Ukraine.

Value/originality. The revenue side of the budget should be filled from different sources to better stabilize and reduce the riskiness of revenues, so you need to pay attention to the least developed revenue items, such as income from capital transactions, trust funds, an increase in which will reduce the burden and dependence of the state budget.

Having analyzed the budget expenditures of Ukraine for 2017-2018, it can be argued that the amount of expenditures is growing annually for all indicators. The priority tasks of the budget policy of Ukraine are the modernization of the budget sector of the economy, the reorientation of public spending in the direction of economy, efficiency and effectiveness.

ЯКІСНА ХАРАКТЕРИСТИКА ЕКОНОМІЧНОЇ КАТЕГОРІЇ «БЮДЖЕТ»
QUALITATIVE CHARACTERISTICS OF THE ECONOMIC CATEGORY «BUDGET»

УДК 336.14
https://doi.org/10.32843/infrastruct36-74

Ярмак О.В.
к.е.н., доцент,
доцент кафедри міжнародних
економічних відносин та фінансів
Харківський
торговельно-економічний інститут
Київського національного
торговельно-економічного університету
Кравченко Г.В.
студентка
Харківський
торговельно-економічний інститут
Київського національного
торговельно-економічного університету

У різні періоди розвитку нашої держави представники фінансової науки і науки фінансового права зверталися до перегляду сутності поняття «бюджет». В умовах розвитку ринкової економіки посилюються вимоги до змістовного аспекту економічної категорії «бюджет». Сучасний стан державних фінансів України зумовив ситуацію, коли предметом детального й глибокого вивчення знову виступає категорія «бюджет». Проведений аналіз економічної наукової літератури свідчить про наявність дискусійних підходів до визначення поняття «бюджет». У статті визначено багатогранність категорії «бюджет». Висловлено позицію різних експертів щодо трактування сутності терміна «бюджет». Сформульовано двосторонній підхід до тлумачення економічної категорії «бюджет», що дає змогу відобразити її якісний складник. Робиться акцент на необхідності перегляду звичних поглядів на поняття «бюджет» відповідно до вимог, що висуваються реаліями сьогодення. У статті визначено проблему, поставлене завдання, проаналізовано останні дослідження і публікації.
Ключові слова: *бюджет, бюджетні потоки, доходи і витрати бюджету, інновації, соціальні гарантії.*

В разные периоды развития нашего государства представители финансовой науки и науки финансового права обращались к пересмотру сущности понятия «бюджет». В условиях развития рыночной экономики усиливаются требования к содержательному аспекту экономической категории «бюджет». Современное состояние государственных финансов Украины обусловило ситуацию, когда предметом детального и глубокого изучения снова выступает категория «бюджет». Проведенный анализ экономической научной литературы свидетельствует о наличии дискуссионных подходов к определению понятия «бюджет». В статье определена многогранность категории «бюджет». Высказана позиция различных экспертов по отношению к трактовке сущности термина «бюджет». Сформулирован двусторонний подход к толкованию экономической категории «бюджет», что позволяет отразить ее качественную составляющую. Делается акцент на необходимости пересмотра привычных взглядов на понятие «бюджет» в соответствии с требованиями, предъявляемыми реалиями сегодняшнего дня. В статье определена проблема, поставлена задача, проанализированы последние исследования и публикации.
Ключевые слова: *бюджет, бюджетные потоки, доходы и расходы бюджета, инновации, социальные гарантии.*

In different periods of development of our state, representatives of financial science and the science of financial law turned to a revision of the essence of the concept of "budget". In the conditions of the development of a market economy, the requirements for the substantive aspect of the economic category "budget" are becoming stronger. The current state of public finance in Ukraine has led to a situation where the subject of a detailed and in-depth study is again the "budget" category. The analysis of economic scientific literature indicates the existence of controversial approaches to the definition of the concept of "budget". The article defines the versatility of the budget category. The stated position in relation to the interpretation of the essence of the term "budget" of various experts. A bilateral approach to the interpretation of the economic category "budget" is formulated, which allows reflecting its qualitative component. The emphasis is on the need to revise the usual views on the concept of "budget" in accordance with the requirements of today's realities. The article formulates the concept of a budget in the context of structural reforms in Ukraine, substantiates the need to ensure a new quality of life as a priority of state budget policy and shows the importance of innovative development and modernization of the economy as the basis for budgeting for citizens. The methodological basis for budgeting for citizens should be a program-targeted approach, which should be based on the development of state targeted programs aimed at improving the welfare of the population. The Budget Code of Ukraine enshrines the concept of "budget" as "a plan for the formation and use of financial resources for the provision of tasks and functions, which are carried out respectively by public authorities, bodies of local self-government during the budget period." It should be noted that the definition enshrined in the Budget Code of Ukraine is quite functional, since there is an indication of the duplicity of the budget (revenues and expenditures) and the tasks set before the state budget, as well as many equality of the budget system.
Key words: *budget, budget flows, budget revenues and expenditures, innovations, social guarantees.*

Постановка проблеми. Дослідження змісту економічної категорії «бюджет» пов'язане з певними труднощами, з якими стикається кожен, кому цікавий цей об'єкт вивчення. За своєю природою бюджет – складне явище, що зачіпає одночасно питання фінансів, політики, права. Це призвело до того, що в науковій літературі поняття «бюджет» розглядається з трьох різних позицій: економічної, матеріальної та правової.

Кожен регіон України повинен мати необхідні і достатні ресурси для поліпшення якості життя громадян і комплексного розвитку своєї території. Особливо така підтримка потрібна жителям Луганської та Донецької областей, підконтрольних Україні.

У перспективі належить забезпечити їх динамічний розвиток, зробити економічно самодостатніми й успішними. Для виконання цих завдань держава потребує бюджету, що формується за рахунок збору податків та інших платежів. Фактично ці кошти суспільство «набуває» у держави на суспільні блага: освіту, охорону здоров'я, соціальне забезпечення, регулювання економіки, гарантії безпеки та правопорядку, захист громадських інтересів, громадянських прав і свобод. Це ті послуги, які не можуть бути ефективно представлені ринком або оплачені кожним із нас окремо. Із цього погляду бюджет забезпечує витрати на забезпечення умов життя громадян суспільства.

В Україні проблемами є фінансування суспільних благ, інфляція, зростання цін, зростання безробіття, зниження рівня доходів громадян і домогосподарств, що стало основою життя громадян.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання фінансування потреб громадян знаходяться у центрі досліджень українських та зарубіжних учених. Бюджет є дієвим інструментом державного регулювання соціально-економічних процесів, одним з основних знарядь макроекономічної збалансованості. Бюджет знаходиться у центрі досліджень українських учених В. Андрущенко, Т. Боголіб, О. Василика, З. Варналія, О. Кириленко, І. Луніної, І. Лютого, Ц. Вогню, С. Юрія. У кінці XIX – XX ст. ґрунтовно досліджували проблему бюджету Н. Боголєпов, Н. Бунге, С. Вітте, І. Озеров, Р. Штурм.

На особливу увагу заслуговують праці зарубіжних учених: Е. Баума, Ш. Бланкарт, А. Вагнера, К. Вікселя, Г. Елерса, К. Ерроу, Дж.М. Кейнса, Дж. Сороса, Дж. Тібу, але дослідження цих учених стосуються окремих проблем бюджету, бюджетного процесу, комплексне дослідження бюджету не характерно для сучасної науки, характерні окремі його складники.

Необхідно відзначити, що комплексне дослідження бюджету в науковому середовищі відсутнє, автори приділяють увагу тільки окремим напрямам фінансування потреб населення.

Постановка завдання. Мета статті полягає у дослідженні поняття «бюджет» як економічної категорії.

Виклад основного матеріалу дослідження. Історичний екскурс дає змогу визначити, що етимологія слова «бюджет» описана ще Р. Штурмом, який пов'язував його з англійським словом bougette (кишенька, мішок) [5]. У шкіряному мішку (портфелі) в англійський парламент починаючи із XVII ст. були включені документи, що стосуються державного розпису. Вважається, що бюджет як форма освіти і витрачання державних коштів уперше з'явився в Англії (остання третина XVII ст.), потім у Франції (кінець XVIII ст.). З XIX ст. практика складання бюджетів поширилася на інші цивілізовані країни. Вивчення різних підходів до визначення поняття «бюджет», що містяться в сучасних наукових працях, дає змогу виявити різні точки зору щодо змістового наповнення цієї понятійної категорії. Поняття «бюджет» виступало предметом вивчення представників науки в різні періоди існування держави.

Так, академік А.М. Годін виходить з уявлення, що «бюджет в економіці – це розпис доходів і витрат суб'єктів господарювання на певний період часу, як правило, на рік» [5]. Слід зазначити, що характеристика державного бюджету як розпису доходів і витрат істотно збіднює цю категорію, у такому разі не створюються умови для теоретичних і прикладних досліджень більш приватних категорій, таких як доходи, витрати державного бюджету.

У Бюджетному кодексі України закріплене поняття «бюджет» як «план формування та використання фінансових ресурсів для забезпечення завдань і функцій, які здійснюються відповідно органами державної влади, органами місцевого самоврядування протягом бюджетного періоду».

Відзначимо, що визначення, закріплене в Бюджетному кодексі України, з одного боку, є досить функціональним: йде вказівка на подвійність бюджету (доходи і витрати) і завдання, поставлені перед бюджетом держави, а також відзначена багаторівність бюджетної системи. З іншого боку, неможливо не вказати на думку сучасних економістів, які вважають за необхідне переглянути визначення в Бюджетному кодексі і стверджують, що це визначення «не регламентує цільовий характер витрачання бюджетних коштів … потреби, як і цілі функціонування держави, можуть мати різновекторну спрямованість, збігаючись з інтересами переважної більшості в країні населення». Залежно від цього бюджет може служити суспільно значущим перевагам, а може обслуговувати лише вузькокорпоративну владну еліту, ігноруючи потреби нації у цілому» [6]. Автори пропонують таке визначення бюджету: «Централізований фонд грошових коштів, призначений для задоволення суспільно значущих потреб із метою ліквідації надлишкового нерівності і підвищення життєвого рівня населення».

Певною мірою своєрідне визначення поняття «бюджет» дає державний діяч Є.В. Бушміна: «Будь-який бюджет – це результат у тій чи іншій формі вирішеного конфлікту, суть якого полягає у пошуку рівноваги, тобто адекватного співвідношення між грошима (фінансовим інструментом) і владою (змістовним суб'єктом дії)». Відбувається домінування політичного чинника в такому трактуванні – бюджет виступає документом, який є об'єктом дискусій у ході розгляду і затвердження його параметрів органами державної влади на бюджетний період.

Вчені-фінансисти М.В. Романовський та О.В. Врублевська спираються на базисний характер категорії, що дає їм змогу розглядати бюджет як систему імперативних грошових відносин, у процесі яких утворюється і використовується бюджетний фонд – централізований грошовий фонд, акумульований державою, який використовується з метою фінансування певних суспільних потреб, у числі яких виділяють забезпечення національної безпеки і національної оборони, соціальний захист населення, підтримку галузей народного господарства, розвиток освіти, охорони здоров'я, культури [5].

Слід зазначити, що в науковий обіг імперативність як якісна ознака державних фінансів (зокрема, державного бюджету) було введено професором Е.А. Вознесенським [4]. Під імперативністю розуміється таке: у фінансових відносинах, що характеризують зміст поняття «бюджет»,

віддається пріоритетність державі як ініціатору цих відносин. Бюджет розглядається крізь призму грошових відносин, що являють собою результат примусу з боку держави.

Вказівку на специфіку грошових відносин, що визначають бюджет, відзначено в роботах Г.В. Ляпунова і Т.В. Сорокіної: «Бюджет – це особлива форма розподільчих відносин, пов'язаних із відокремленням частини національного доходу в руках держави та використанням його з метою задоволення потреб усього суспільства і адміністративно-територіальних одиниць».

У визначенні бюджету, яке надає В.М. Родіонова, органічно поєднуються три боки одного явища, розкриваючи бюджет як самостійну економічну категорію, як грошові відносини й як економічну форму існування розподільних відносин: «Державний бюджет – це сукупність бюджетних відносин із формування і використання бюджетного фонду країни – за економічною сутністю; державний бюджет – це грошові відносини, що виникають у держави з юридичними і фізичними особами з приводу перерозподілу національного доходу у зв'язку з утворенням і використанням бюджетного фонду, призначеного для фінансування народного господарства, соціально-культурних заходів, потреб оборони та державного управління» [4].

Необхідно відзначити, що в економічній літературі також велика увага приділяється розгляду категорії «бюджет» із погляду права. «Юристами бюджет традиційно визначається як фінансова програма або план діяльності, що підкріплюється силою держави і виступає вже як обов'язковий для виконання імператив», – зазначає Д.Л. Комягина [4]. Із таким підходом фактично погоджуємося, але зазначимо, що бюджет як правова категорія – це закріплена форма освіти і витрачання грошових коштів, призначених для забезпечення функцій органів державної і муніципальної влади.

Таким чином, можна зробити висновок, що юридична характеристика змісту категорії «бюджет» виступає підпорядкованою по відношенню до тлумачення бюджету як базисної економічної категорії, де домінує матеріальне розуміння бюджету.

Висновки з проведеного дослідження. Таким чином, теоретичне переосмислення якісного складника економічної категорії «бюджет» уявляється об'єктивно необхідним в умовах швидких змін і розвитку економічних відносин, що дасть змогу розробляти й упроваджувати на практиці інструменти, що впливають на ефективність суспільного виробництва.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Ляпунова Г.В. Бюджетна система : навчальний посібник. Іркутськ : БГУЕП, 2012. 182 с.

2. Ціна держави. URL : http://cost.ua (дата звернення: 22.10.2019).

3. Офіційний сайт Державної служби статистики України. URL : http://www.ukrstat.gov.ua/ (дата звернення: 23.10.2019).

4. Олейнікова Л.Г. Аналіз податкових надходжень до державного бюджету України. *Вісник Таврійського державного агротехнологічного університету*. 2011. № 9. С. 319–325.

5. Поляк Б.Г. Державні і муніципальні фінанси : підручник. Москва : ЮНІТІ-ДАНА, 2012. 376 с.

6. Свереда Н.І. Основні проблеми та напрями подолання бюджетного дефіциту в Україні. *Формування ринкових відносин*. 2009. № 6. С. 98–101.

7. Шаманська В.Г. Неподаткові надходження: проблеми та роль у доходах бюджету держави. *Фінанси України*. 2011. № 15. С. 186–191.

REFERENCES:

1. Liapunova H.V. (2012) Biudzhetna systema: navch. posibnyk [Budget system]. Irkutsk: Vyd-vo BHUEP. 182 p.

2. Ofitsiinyi sait Tsina derzhavy. Available at: http://cost.ua (accessed 22 October 2019).

3. Ofitsiinyi sait Derzhavnoi sluzhby statystyky Ukrainy. Available at: http://www.ukrstat.gov.ua/ (accessed 23 October 2019).

4. Olejnikova L.G. (2011) Analiz podatkovykh nadkhodzhen do derzhavnoho biudzhetu Ukrainy [Analysis of tax revenues to the state budget of Ukraine]. *Visnyk Tavriiskoho derzhavnoho ahrotekhnolohichnoho universytetu*. no. 9. pp. 319–325.

5. Poliak B.H. (2012) Derzhavni i munitsypalni finansy: pidruchnyk [Public and municipal finance]. M.: Yuniti-Dana. 376 p.

6. Svereda N.I. (2009) Osnovni problemy ta napriamy podolannia biudzhetnoho defitsytu v Ukraini [The main problems and directions of overcoming the budget deficit in Ukraine]. *Formuvannia rynkovykh vidnosyn*. no. 6. pp. 98–101.

7. Shamanska V.G. (2011) Nepodatkovi nadkhodzhennia: problemy ta rol u dokhodakh biudzhetu derzhavy [Non-tax revenues: problems and role in state budget revenues]. *Finansy Ukrayiny*. no. 15. pp. 186–191.

Yarmak Olga
Candidate of Economic Sciences, Associate Professor,
Senior Lecturer at Department of International Economic Relations and Finance
Kharkiv Institute of Trade and Economics
Kyiv National University of Trade and Economics
Kravchenko Ganna
Student
Kharkiv Institute of Trade and Economics
Kyiv National University of Trade and Economics

QUALITATIVE CHARACTERISTICS OF THE ECONOMIC CATEGORY «BUDGET»

The purpose of the article. The purpose of the article is to develop conceptual approaches to solving the problem of expenses and ensuring the constitutional rights of citizens, ensuring the welfare of the population, the need to develop state programs aimed at improving the welfare of the population, justifying the need to modernize the development of the national economy and refuse assistance from International Financial Institutions.

Methodology. In the work general scientific and special research methods were used, namely: analysis and synthesis methods – with the aim of studying budget parameters for citizens in Ukraine and substantiating the need to develop state programs to ensure the well-being of the population, justifying the need to modernize the sectors of the national economy and refuse assistance from International Financial Institutions; methods for summarizing the results – In the formation of conclusions.

Results. The article formulates the concept of a budget in the context of structural reforms in Ukraine, substantiates the need to ensure a new quality of life as a priority of state budget policy and shows the importance of innovative development and modernization of the economy as the basis for budgeting for citizens. The methodological basis for budgeting for citizens should be a program-targeted approach, which should be based on the development of state targeted programs aimed at improving the welfare of the population.

The Budget Code of Ukraine enshrines the concept of "budget" as "a plan for the formation and use of financial resources for the provision of tasks and functions, which are carried out respectively by public authorities, bodies of local self-government during the budget period." It should be noted that the definition enshrined in the Budget Code of Ukraine is quite functional, since there is an indication of the duplicity of the budget (revenues and expenditures) and the tasks set before the state budget, as well as many equality of the budget system.

Financier scholars rely on the basic nature of the category, which allows them to view the budget as a system of monetary relations, in the process of which a budget fund is created and used – centralized monetary fund accumulated by the state and used to finance certain social needs, among which allocate the provision of national security and national defense, social protection of the population, support to the branches of the national economy, development of education, health care, culture.

Practical implications. Conceptual approaches to budgeting for citizens are proposed, which are based on the development of government programs, limiting unreasonable expenses, limiting loans and tranches of international financial institutions, and providing conditions for the modernization and development of the national economy.

Value/originality. The current state of public finance in Ukraine has led to a situation where the subject of a detailed and in-depth study is again the “budget” category. The analysis of economic scientific literature indicates the existence of controversial approaches to the definition of the concept of "budget". The article defines the versatility of the budget category.

ОСОБЛИВОСТІ ФУНКЦІОНУВАННЯ СИСТЕМИ МІСЦЕВИХ ФІНАНСІВ У СУЧАСНИХ УМОВАХ

FEATURES OF FUNCTIONING OF THE SYSTEM OF LOCAL FINANCE IN MODERN CONDITIONS

УДК 336.132
https://doi.org/10.32843/infrastruct36-75

Ярмак О.В.
к.е.н., доцент,
доцент кафедри міжнародних економічних відносин та фінансів
Харківський торговельно-економічний інститут Київського національного торговельно-економічного університету
Носков Р.С.
студент
Харківський торговельно-економічний інститут Київського національного торговельно-економічного університету

У статті розкрито сутність і роль системи місцевих фінансів в умовах сьогодення, досліджено особливості функціонування місцевих фінансів у сучасних умовах. Розроблено та запропоновано комплексні напрями й етапи розвитку системи місцевих фінансів, підвищення фінансової самостійності місцевих органів влади. Розглянуто проблемні питання єдності і відмінностей місцевих фінансів та місцевих бюджетів, їх сутнісного взаємозв'язку і впливу на процес суспільного відтворення. Визначено, що місцеві фінанси визначають параметри й умови формування фінансових ресурсів на місцевому рівні їх розподілу та використання між рівнями бюджетів для забезпечення економічного зростання, збільшення фінансового потенціалу територій. При цьому необхідно відзначити, що нині система місцевих фінансів в Україні є неефективною, потрібні подальші наукові дослідження, спрямовані на комплексний розвиток сукупності складників місцевих фінансів.

Ключові слова: *місцеві фінанси, органи місцевого самоврядування, місцева бюджетна політика, фінансові відносини, фінансові ресурси, місцевий бюджет.*

В статье раскрыты сущность и роль системы местных финансов в условиях современности, исследованы особенности функционирования местных финансов в современных условиях. Разработаны и предложены комплексные направления и этапы по развитию системы местных финансов, повышению финансовой самостоятельности местных органов власти. Рассмотрены проблемные вопросы единства и различий местных финансов и местных бюджетов, их сущностной взаимосвязи и влияния на процесс общественного воспроизводства. Определено, что местные финансы определяют параметры и условия формирования финансовых ресурсов на местном уровне их распределения и использования между уровнями бюджетов для обеспечения экономического роста, увеличения финансового потенциала территорий. При этом необходимо отметить, что в наше время система местных финансов в Украине является неэффективной, нужны дальнейшие научные исследования, направленные на комплексное развитие совокупности составляющих местных финансов.

Ключевые слова: *местные финансы, органы местного самоуправления, местная бюджетная политика, финансовые отношения, финансовые ресурсы, местный бюджет.*

The article reveals the essence and role of the local finance system in modern conditions, explores the features of the functioning of local finance in modern conditions. Comprehensive directions and stages for the development of the local finance system, increasing the financial independence of local authorities have been developed and proposed. The problematic issues of the unity and differences of local finances and local budgets, their essential relationship and influence on the process of social reproduction are also considered. It is determined that local finance determines the parameters and conditions for the formation of financial resources at the local level of their distribution and use between budget levels, in order to ensure economic growth and increase the financial potential of the territories. It should be noted that in our time the system of local finance in Ukraine is inefficient, further scientific research is needed aimed at the comprehensive development of the totality of the components of local finance. In Ukraine, at the present stage of its historical development, the processes of the formation of sovereign statehood and its financial and economic functioning system are undergoing in part of the transition from a centrally planned to a market management system, taking into account the introduction of the experience of foreign countries in terms of unifying the legal framework and mechanisms of state regulation of socio-economic development of society. The central link here is the budget system and the problems of its stimulation in terms of the development of local finance, taking into account the fiscal policy. Local finance, firstly, is the main financial instrument aimed at providing local governments with the necessary income sources of income. Secondly, they contribute to the distribution of revenue sources between various sectors of the economy, households them farms in order to achieve economic and social effect at the level of administrative-territorial entities. Thirdly, aimed at distribution of financial resources between budgets of various levels in order to equalize their income opportunities.

Key words: *local finance, local governments, local budget policy, financial relations, financial resources, local budget.*

Постановка проблеми. Самоврядування і саморозвиток територіальних громад виступають первинними інституціями цивілізаційного прогресу людства. Їх організаційно-правові засади еволюціонували від індивідуально-сімейних, родових і племінних форм до виникнення держави як централізованого інституту національної спільності.

У системі формування держави (у міру її укрупнення і виходу за межі окремої народності, нації) перманентно протікали процеси становлення стабільної державної влади, як правило, у площині узгодження інтересів держави у цілому та локалізованих громад. Це знаходило прояв у формах централізації і децентралізації влади (унітарності та федералізму), а також протиборства сил носіїв влади у формі авторитаризму і демократизму громадського управління.

В Україні на сучасному етапі її історичного розвитку проходять процеси становлення суверенної державності та її фінансово-економічної системи функціонування в частині переходу від централізовано-планової до ринкової системи управління з урахуванням упровадження досвіду зарубіжних країн у частині уніфікації правових основ і механізмів державного регулювання соціально-економічного розвитку суспільства. Центральною ланкою тут виступають бюджетна система і проблеми її стимулювання в частині розвитку місцевих фінансів з урахуванням бюджетно-фіскальної політики.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Ефективність організації місцевих фінансів досягається в результаті пропорційного розвитку всієї сукупності її елементів, а саме цілей, завдань, функцій, принципів, інструментів, організації місцевих фінансів. Структура організації місцевих фінансів розглядалася в працях як українських, так і зарубіжних учених.

Проблемам функціонування і розвитку системи місцевих фінансів присвячено роботи як українських, так і зарубіжних учених: Н.Я. Азарова, В.Г. Бодрова, І.О. Луніної, О.П. Кириленко, Ю.В. Пасічника, К.В. Павлюк, Л.Л. Ігоніна, В.І. Матеюк, С.В. Марченко.

При цьому необхідно відзначити, що в умовах сьогодення система місцевих фінансів в Україні є неефективною, потрібні подальші наукові дослідження, спрямовані на комплексний розвиток сукупності складників місцевих фінансів.

Постановка завдання. Мета статті полягає у визначенні сутності та ролі системи місцевих фінансів в умовах трансформації економіки України, розробленні напрямів та етапів розвитку системи місцевих фінансів у нашій країні.

Виклад основного матеріалу дослідження. Місцеві фінанси, по-перше, виступають основним фінансовим інструментом, спрямованим на забезпечення місцевих органів влади необхідними дохідними джерелами надходжень. По-друге, сприяють розподілу дохідних джерел між різними галузями економіки, суб'єктами господарювання, домашніми господарствами з метою досягнення економічного та соціального ефекту на рівні адміністративно-територіальних утворень. По-третє, спрямовані на розподіл фінансових ресурсів між бюджетами різних рівнів із метою вирівнювання їхніх дохідних можливостей.

Місцеві фінанси визначають параметри й умови формування фінансових ресурсів на місцевому рівні їх розподілу та використання між рівнями бюджетів із метою забезпечення економічного зростання, збільшення фінансового потенціалу територій.

В умовах розвитку економіки України місцеві фінанси спрямовані на: а) збільшення фінансового потенціалу місцевих органів влади; б) забезпечення пропорційного й ефективного розподілу обмежених бюджетних коштів між окремими територіями; в) зменшення розподілу міжбюджетних трансфертів.

Місцеві фінанси сприяють фінансуванню житлових, соціально-культурних заходів і програм, розвитку економічної інфраструктури на рівні адміністративно-територіальних утворень. Через місцеві фінанси органи місцевого самоврядування здійснюють підтримку виробничої та невиробничої сфер, вирівнювання бюджетного потенціалу муніципальних утворень, реалізацію інвестиційних програм щодо зниження економічної відсталості територій країни.

Із позиції економічної теорії місцеві фінанси необхідно розглядати як сукупність економічних (грошових) відносин, що складаються між державними, місцевими органами влади, населенням і господарюючими суб'єктами в процесі формування, розподілу й використання грошового фонду місцевих органів влади.

Таким чином, місцеві фінанси стимулюють економічний і соціальний розвиток муніципальних утворень, виступають основним важелем в ефективному формуванні і розподілі бюджетних коштів органів місцевого самоврядування.

Місцеві фінанси виступають об'єктивною економічною категорією, що визначає рівень і пропорції розподілу місцевих податків та зборів, централізованої фінансової й інвестиційної допомоги з метою усунення економічних і соціальних диспропорцій у рівні розвитку муніципальних одиниць. Основні напрями впливу місцевих фінансів на економічний розвиток територіальних утворень представлено на рис. 1.

Місцеві фінанси дають змогу здійснювати своєчасну фінансову підтримку соціальної інфраструктури муніципальних одиниць, сприяти розвитку пріоритетних галузей економіки на рівні муніципальних одиниць. Структурні складники економічної ролі місцевих фінансів представлено на рис. 2.

Система місцевих фінансів може ефективно впливати на соціально-економічний розвиток муніципальних одиниць тільки на підставі обґрунтованого й ефективного функціонування всієї сукупності її складників. Розвиток усієї сукупності місцевих фінансів можна досягти на підставі сформульованих авторами пропозицій. Запропоновані напрями реформування місцевих фінансів охоплюють основні сфери їхнього впливу. Вони забезпечують ефективний і пропорційний розвиток сукупності складників системи місцевих фінансів у сучасних умовах.

Таким чином, виділено напрями реформування місцевих фінансів в Україні:

1) реформування підприємств комунальної власності на підставі створення умов щодо їх фінансової самодостатності й ефективного функціонування, розроблення вимог і критеріїв якості та ефективності надаваних ними послуг на місцевому рівні;

2) забезпечення ефективного впровадження програмно-цільового планування на місцевому рівні з метою ефективного та раціонального використання обмежених бюджетних коштів для досягнення певного економічного або соціального ефекту на місцевому рівні;

3) сприяння подальшому проведенню податкової децентралізації, спрямованої на надання можливостей місцевим органам влади у визначенні їх бази оподаткування, встановлення місцевих податків і зборів, ставок, податкових пільг для збільшення їхньої фінансової бази;

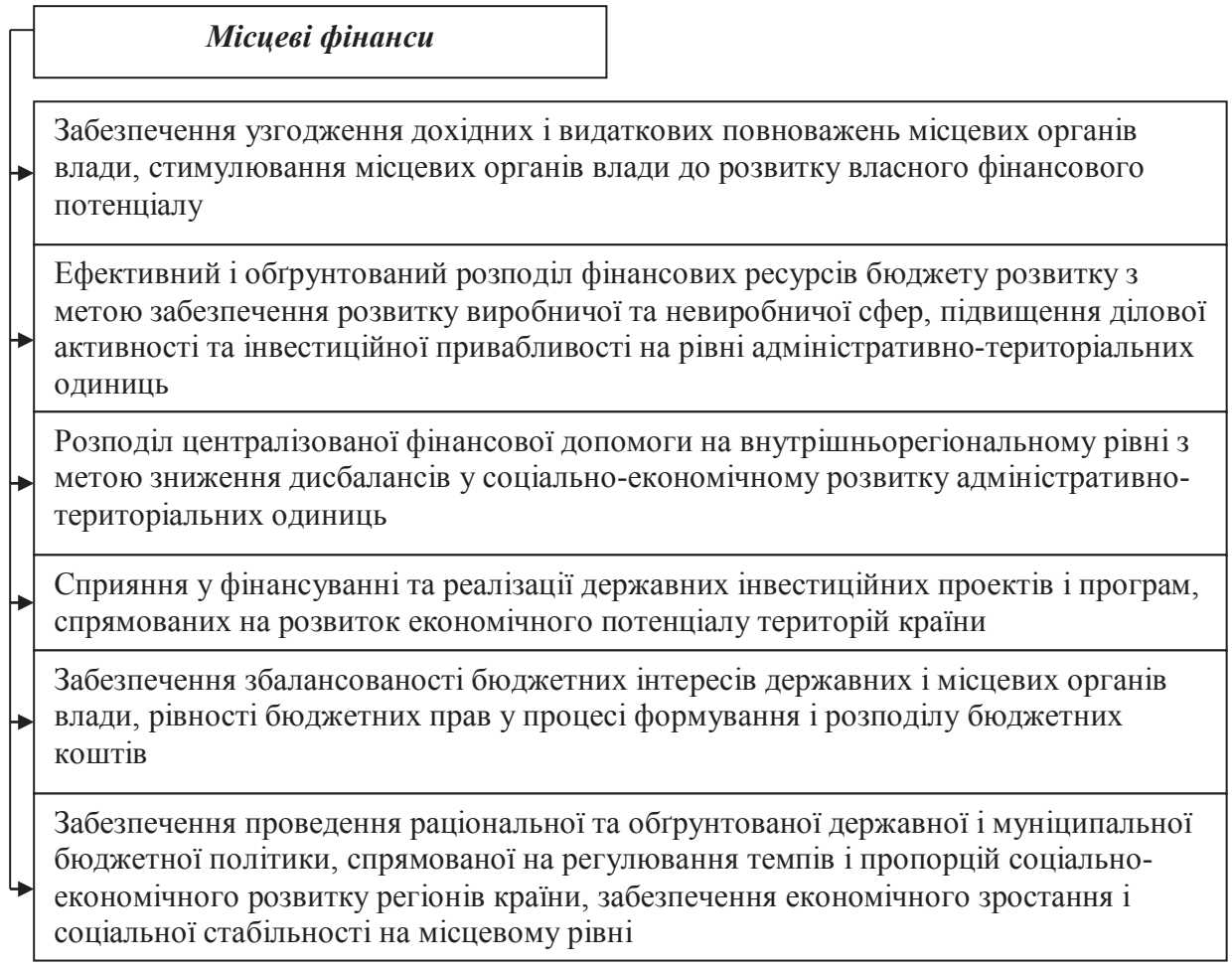

Рис. 1. Основні напрями впливу місцевих фінансів на економічний розвиток територіальних одиниць

4) поліпшення механізму функціонування цільових фондів місцевих органів влади для визначення ефективних джерел їх поповнення й особливостей витрачання з метою вирішення соціально-економічних та екологічних завдань на місцевому рівні.

Для ефективної реалізації запропонованих заходів щодо поліпшення функціонування місцевих фінансів визначено сім етапів.

На першому етапі здійснюється оцінка ефективності функціонування місцевих фінансів, визначаються чинники, що впливають на систему цих фінансів.

На другому етапі визначається і систематизується комплекс заходів щодо забезпечення розвитку всієї сукупності складників місцевих фінансів відповідно до соціально-економічних умов функціонування муніципальних одиниць.

На третьому етапі проводиться комплексний аналіз розроблених заходів із позиції досягнення тактичних і стратегічних цілей у розвитку місцевих фінансів. На цьому етапі відбувається усунення неефективних заходів.

На четвертому етапі відбувається розроблення ефективного механізму, визначаються його цілі, завдання, принципи, інструменти, методи, способи, на підставі яких буде здійснюватися реалізація цих заходів.

На п'ятому етапі здійснюється порівняння пропонованих заходів із загальною стратегією соціально-економічного розвитку муніципальних одиниць.

На шостому етапі приймається остаточне рішення про реалізацію комплексу запропонованих заходів щодо поліпшення системи місцевих фінансів. Це рішення приймається в разі явного досягнення поставлених тактичних і стратегічних цілей, а також у результаті відповідності пропонованих заходів програмам економічного розвитку муніципальних утворень.

На сьомому етапі проводиться оцінка соціального та економічного ефекту від упровадження комплексу розроблених заходів. Позитивні результати повинні використовуватися для поліпшення системи місцевих фінансів.

Висновки з проведеного дослідження. Таким чином, комплексний розвиток усіх складників місцевих фінансів безпосередньо залежить від ефективності механізму цих фінансів, системності та комплексності соціально-економічних реформ на рівні муніципальних одиниць.

Рис. 2. Структурні складники економічної ролі місцевих фінансів

Подальший ефективний розвиток місцевих фінансів буде прямо залежати від обґрунтованості застосування методу програмно-цільового бюджетування на місцевому рівні, розвитку ринку муніципальних позик, реформування підприємств комунальної власності місцевих органів влади, впровадження обґрунтованих економічних показників та індикаторів оцінки фінансового стану й якості управління місцевими фінансами, стійкості місцевих бюджетів тощо.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Азаров М.Я. Бюджетна політика в контексті соціально-економічного розвитку. *Реформування міжбюджетних відносин і поліпшення місцевого самоврядування*. Київ : НДФІ, 2004. Т. 5. 400 с.

2. Бодров В.Г. Регулювання міжбюджетних відносин : монографія. Київ : НАДУ, 2006. 296 с.

3. Гутаріна С.О. Еволюція поглядів на трактування поняття «місцеві фінанси». *Економіка та управління*. 2008. № 4. С. 56–61.

4. Пасічник Ю.В. Бюджетний потенціал економічного зростання в Україні : монографія. Донецьк : Юго-Восток Лтд, 2005. 642 с.

5. Савчин В. Видатки місцевих бюджетів: проблемні питання обслуговування. *Казна України*. 2011. № 4. С. 24–27.

6. Трещов М.М. Місцеві фінанси та місцеві бюджети: точки дотику та відмінності понять. *Ефективність державного управління.* 2015. Вип. 42. С. 187.

7. Усков І.В. Бюджетне регулювання в умовах розвитку системи місцевих фінансів. *Економіка та управління*. 2012. № 3. С. 63–68.

REFERENCES:

1. Azarov M.Ya. (2004) Biudzhetna polityka v konteksti sotsialno-ekonomichnoho rozvytku [Budget policy in the context of socio-economic development. Reforming intergovernmental budgetary relations and improving local self-government]. Reformuvannia mizhbiudzhetnykh vidnosyn i polipshennia mistsevoho samovriaduvannia. Kyiv: NDFI. T. 5. 400 p.

2. Bodrov V.H. (2006) Rehuliuvannia mizhbiudzhetnykh vidnosyn: monohrafiia [Regulation of intergovernmental relations]. Kyiv: Vyd-vo NADU. 296 p.

3. Hutarina S.O. (2008) Evoliutsiia pohliadiv na traktuvannia poniattia «mistsevi finansy» [Evolution of views on the interpretation of the concept of "local finance"]. *Ekonomika ta upravlinnia*. no. 4. pp. 56–61.

4. Pasichnyk Yu.V. (2005) Biudzhetnyi potentsial ekonomichnoho zrostannia v Ukraini: monohrafiia [Budget potential for economic growth in Ukraine]. Donetsk: TOV «Yuho-Vostok, Ltd». 642 p.

5. Savchyn V. (2011) Vydatky mistsevykh biudzhetiv, problemy pytannia obsluhovuvannia [Local budget expenditures, service issues]. *Kazna Ukrainy*. no. 4. pp. 24–27.

6. Treshchov M.M. (2015) Mistsevi finansy ta mistsevi biudzhety: tochky dotyku ta vidminnosti poniat [Local Finance and Local Budgets: Points of Touch and Differences of Concepts]. *Efektyvnist derzhavnoho upravlinnia: zb. nauk. pr*. Vyp. 42. pp. 187–188.

7. Uskov I.V. (2012) Biudzhetne rehuliuvannia v umovakh rozvytku systemy mistsevykh finansiv [Budget regulation in the context of local finance system development]. *Ekonomika ta upravlinnia*. 2012. no. 3. pp. 63–68.

Yarmak Olga
Candidate of Economic Sciences, Associate Professor,
Senior Lecturer at Department of International Economic Relations and Finance
Kharkiv Institute of Trade and Economics
Kyiv National University of Trade and Economics
Noskov Rostyslav
Student
Kharkiv Institute of Trade and Economics
Kyiv National University of Trade and Economics

FEATURES OF FUNCTIONING OF THE SYSTEM OF LOCAL FINANCE IN MODERN CONDITIONS

The purpose of the article. The purpose of the article is to determine the nature and role of the local finance system in the conditions of transformation of the Ukrainian economy, to develop directions and stages for the development of the local finance system in our country.

Methodology. The article uses a set of scientific methods, in particular, methods of scientific abstraction, comparative, analysis and synthesis, systematization and generalization.

Results. In the conditions of transformation of the Ukrainian economy, its Euro-integration course of development, local finances are aimed at ensuring economic growth in proportion national development of administrative-territorial units, development of productive forces, satisfaction of the minimum social needs of the population in all regions of the country.

Local finance contributes to the financing of housing, socio-cultural events and programs, the development of economic infrastructure at the level of administrative-territorial entities. Through local finance, local governments support the production and non-production sectors, equalize the budget potential of municipalities, and implement investment programs to reduce the economic backwardness of the country's territories.

Local finance should be considered as a set of economic (monetary) relations that develop between state and local authorities, the population and business entities in the process of formation, distribution and use of the monetary fund of local authorities.

Local finance stimulates the economic and social development of municipalities, acts as the main lever for the effective formation and distribution of budgetary funds of local governments.

Local finance is an objective economic category that determines the level and proportions of the distribution of local taxes and fees, centralized financial and investment assistance in order to eliminate economic and social imbalances in the level of development of municipalities.

Local finances allow timely financial support of the social infrastructure of municipalities; contribute to the development of priority sectors of the economy at the level of municipalities.

Local finance systems can effectively influence the socio-economic development of municipalities, only on the basis of the justified and effective functioning of the totality of its components.

Practical implications. In modern conditions further effective development of local finance will directly depend on the soundness of the implementation of the program-targeted budgeting method at the local level, the development of the municipal loan market, the reform of communal property enterprises of local authorities, the introduction of sound economic indicators and indicators for assessing the financial situation and the quality of local finance management, local sustainability budgets.

Value/originality. The system of local finance in Ukraine is in conditions transformation of the economic and social system of the state. The comprehensive development of all components of local finance directly depends on the effectiveness of the mechanism of these finances, systematic and comprehensive implementation of socio-economic reforms at the level of municipalities.

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ БЮДЖЕТУ ЯК ЕКОНОМІЧНОЇ КАТЕГОРІЇ

THEORETICAL AND METHODOLOGICAL ASPECTS OF THE BUDGET AS AN ECONOMIC CATEGORY

УДК 336.225
https://doi.org/10.32843/infrastruct36-76

Ярмак О.В.
к.е.н., доцент,
доцент кафедри міжнародних економічних відносин та фінансів
Харківський торговельно-економічний інститут Київського національного торговельно-економічного університету
Покусай О.М.
студентка
Харківський торговельно-економічний інститут Київського національного торговельно-економічного університету

У статті розглянуто актуальні проблеми теорії бюджету, її розвиток і вдосконалення; надано характеристику функцій бюджету і принципів побудови бюджетної системи; розкрито недоліки нормативної бази з регулювання бюджетних правовідносин, а також вади у здійсненні бюджетного процесу. Обґрунтовано необхідність переорієнтації бюджету на фінансування першочергових потреб суспільства. Сучасна вітчизняна теорія державних фінансів таким вимогам, на жаль, не завжди і не в усьому відповідає в силу недостатньої розробленості багатьох аспектів цієї проблеми. Більшість із наявних досліджень із цієї проблематики є декларативними, поверхневими і відірвані від реалій сьогоднішньої господарської практики. Цим же страждають і нормативні документи з питань регламентації різних видів державних фінансових ресурсів. У статті визначено проблему, поставлене завдання, проаналізовано останні дослідження і публікації.
Ключові слова: *бюджет, бюджетна система, доходи і витрати, суспільні потреби, бюджетний процес.*

В статье рассмотрены актуальные проблемы теории бюджета, ее развитие и совершенствование; дана характеристика функций бюджета и принципов построения бюджетной системы; раскрыты недостатки нормативной базы по регулированию бюджетных правоотношений, а также недостатки в осуществлении бюджетного процесса. Обоснована необходимость переориентации бюджета на финансирование первоочередных потребностей общества. Современная отечественная теория государственных финансов таким требованиям, к сожалению, не всегда и не во всем соответствует в силу недостаточной разработанности многих аспектов этой проблемы. Большинство из имеющихся исследований по этой проблематике являются декларативными, поверхностными и оторваны от реалий сегодняшней хозяйственной практики. Этим же страдают и нормативные документы по вопросам регламентации различных видов государственных финансовых ресурсов. В статье определена проблема, поставлены задачи, проанализированы последние исследования и публикации.
Ключевые слова: *бюджет, бюджетная система, доходы и расходы, общественные потребности, бюджетный процесс.*

The article discusses the current problems of budget theory, its development and improvement; the characteristics of budget functions and principles of building a budget system are given; the author reveals the shortcomings of the regulatory framework for the regulation of budget relations, as well as the shortcomings in the implementation of the budget process. The necessity of reorienting the budget to finance the immediate needs of society is substantiated. The main directions of improvement of social and economic development of the state are formulated. The modern theory of public finance, unfortunately, does not always and in all respects meet such requirements due to the insufficient elaboration of many aspects of this problem. Most of the available studies on this subject are declarative, superficial and divorced from the realities of today's business practices. Regulatory documents on the regulation of various types of state financial resources also suffer from this. The budget of any country reflects the important economic, social, political problems of society and life human. The budget reflects and limits the scope of government activity. If, on the one hand, these are the means that come to the full disposal of the state and determine its financial potential, on the other hand, in this document concentrated public money funds that are not as owned and owned by the authorities state power. In a market economy, the budget plays the role of a special regulator of socioeconomic processes the state. The state budget, as one of the links of the financial system of Ukraine, reflects the monetary relations that arise between the state, on the one hand, and enterprises, organizations, institutions of all forms of ownership and individuals on the other, about the creation of a centralized fund of state funds and its use for extended reproduction, raising the standard of living and meeting other public needs. Due to the budget in accordance with the Constitution of Ukraine, the state should be able to focus financial resources on important areas of economic and social development. The article identifies the problem, the task, analyzes the latest research and publications.
Key words: *budget, budget system, income and expenses, social needs, budget process.*

Постановка проблеми. Розвиток ринкової економіки висуває підвищені вимоги до якості теорії державних фінансів узагалі та їх серцевини – бюджету зокрема. Сучасна вітчизняна теорія державних фінансів таким вимогам, на жаль, не завжди і не в усьому відповідає в силу недостатньої розробленості багатьох аспектів цієї проблеми. Більшість із наявних досліджень із цієї проблематики є декларативними, поверхневими і відірвані від реалій сьогоднішньої господарської практики. Цим же страждають і нормативні документи з питань регламентації різних видів державних фінансових ресурсів. Візьмемо, наприклад, визначення бюджету, наведене в основоположному правовому акті – Бюджетному кодексі України, відповідно до якого під ним розуміється «формування та використання фінансових ресурсів для забезпечення завдань і функцій, які здійснюються відповідно органами державної влади, органами місцевого самоврядування протягом бюджетного періоду». Однак інтереси, цілі держави можуть мати різнопланову спрямованість, збігаючись або не співпадаючи з інтересами переважної більшості населення в країні. І залежно від цього бюджет може служити суспільно значущим перевагам, а може обслуговувати лише вузькокорпоративні, ігноруючи інтереси нації у цілому.

Це питання теорії бюджету, пов'язане з його соціальною спрямованістю, не вирішивши яке неможливо правильно визначити ні теоретичні постулати,

ні практичний складник сфери державних фінансів. До тих пір, поки не буде подолана головна теоретична проблема – загальноприйняте визначення бюджету як суспільного надбання, – неможливо адекватно інтерпретувати всі інші категорії теорії державних фінансів. Відсутність цієї фундаментальної основи перешкоджає появі нових і творчому розвитку наявних елементів, що становлять основу методології державного бюджету.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вагомий внесок у дослідження сутності та ролі бюджету як економічної категорії та як інструменту державного регулювання соціально-економічних процесів зробили вітчизняні вчені О. Василик, І. Лютий, В. Федосов та ін. Серед найбільш значущих наукових досліджень зарубіжних учених можна назвати праці Дж. Б'юкенена, А. Вагнера, П. Самуельсона, Дж. Стігліца, В. Танзі, А. Улюкаєва та ін.

Постановка завдання. Мета статті полягає у розкритті сутності, функцій, принципів та ролі бюджету в системі соціально-економічного розвитку країни.

Виклад основного матеріалу дослідження. На нашу думку, під бюджетом, виходячи з критерію змістовності дефініції, слід розуміти централізований фонд грошових коштів, призначених для задоволення суспільно значущих інтересів із метою підвищення рівня та якості життя населення.

Як макроекономічний інструмент бюджет здатний кількісно й якісно впливати на ефективність суспільного виробництва. Кількісний вплив характеризується пропорціями ресурсів бюджету, що мобілізуються, розподіляються, і використовуваних ресурсів бюджету; якісний вплив характеризується впливом на матеріальні інтереси учасників відтворювального процесу через форми організації бюджетної системи.

Сутність бюджетної системи, що викладається в Бюджетному кодексі, також не витримує критики. Головним недоліком Кодексу є його концептуальна обмеженість. Йдеться, зокрема, про те, що бюджетна система в ньому представлена сама по собі, у своєрідному економічному і соціальному вакуумі. Закладена в Кодексі концепція орієнтована на вирішення внутрішньобюджетних проблем, при цьому в усіх частинах Кодексу проглядається явно рахунковий, організаційно-технічний характер концепції, що зводить роль бюджетної системи до урядової каси. Бюджетному механізму відводиться роль економічного регулятора, призначеного переважно для утримання державного апарату і реалізації так званих «мінімальних державних соціальних гарантій» і «мінімальної бюджетної забезпеченості».

Розглянемо найбільш важливі теоретичні аспекти бюджету як економічної категорії. Перш за все необхідне переосмислення його функцій і принципів побудови бюджетної системи.

На нашу думку, основними функціями бюджету є:

1) перерозподільна, пов'язана з варіюванням величини національного доходу між виробничою і невиробничої сферами, у територіальному й галузевому розрізі, найбільш значущими в певний період розвитку країни галузями економіки, їхніми видами і підвидами;

2) регулююча, що відображає процес першочергового спрямування коштів на розвиток пріоритетних галузей національної економіки і що виявляється в можливості цілеспрямовано й безпосередньо впливати через державні витрати (замовлення, асигнування, субсидії, субвенції) на різні стадії суспільного відтворення (виробництво, обмін, розподіл, споживання), на сукупний попит і пропозицію, накопичення і заощадження;

3) соціальна, що полягає у підвищенні рівня й якості життя населення (зниження безробіття, зростання розмірів соціальної допомоги, зниження смертності, підвищення пенсій тощо); у здійсненні соціальної підтримки слабо захищених верств населення (пенсіонерів, інвалідів, студентів, малозабезпечених сімей); у наданні гарантії соціальних і економічних прав громадян України; у проведенні активної соціальної політики, що забезпечує соціальний захист;

4) контрольна, що включає у себе нагляд суспільства за цільовим та спеціальним витрачанням бюджетних коштів, за відповідністю розміру централізованих фінансових ресурсів держави обсягу його потреб, за дієвістю бюджетного процесу, в якому повинні «висвітлюватися» слабкі місця, «больові точки» в економіці країни.

Принципи побудови бюджетної системи:

1. Принцип суспільної значимості бюджету, на основі якого визначається єдина соціальна спрямованість бюджету й усіх ланок бюджетної системи, ранжування і фінансове забезпечення суспільних потреб за ступенем їх значимості. Цей принцип є основним, усі інші по відношенню до нього – похідні.

2. Принцип єдності бюджетної системи, на основі якого адаптується бюджетне законодавство, організація і функціонування бюджетної системи та бюджетного процесу.

3. Принцип розмежування доходів і видатків між бюджетами, на основі якого визначаються повноваження органів влади щодо формування доходів, встановлення і виконання видаткових зобов'язань.

4. Принцип самостійності бюджету, на основі якого органи влади різних рівнів і територій зобов'язані самостійно забезпечувати бюджетний процес й ефективність використання бюджетних коштів, спрямовуючи їх на саморозвиток.

5. Принцип збалансованості бюджету, на основі якого оптимізується співвідношення обсягу його витрат і сумарного обсягу доходів та надходжень із джерел фінансування бюджетного дефіциту.

6. Принцип результативності бюджету, який орієнтує владу, бізнес і суспільство на досягнення соціально значущих цілей із мінімальним відволіканням бюджетних коштів на непродуктивні витрати (утримання номенклатури, національну оборону тощо).

7. Принцип прозорості бюджету, на основі якого визначається обов'язкова відкритість для суспільства і ЗМІ всіх бюджетних процедур та етапів бюджетного процесу.

8. Принцип адресності і цільового характеру бюджетних коштів означає, що всі бюджетні кошти виділяються в розпорядження конкретних бюджетоотримувачів із зазначенням цілей їх використання.

9. Принцип мінімізації витрат управління бюджетом полягає у тому, що витрати з управління бюджетом повинні бути зведені до мінімуму.

Бюджетний кодекс містить ще цілу низку серйозних упущень, невідповідностей та прогалин. Практично невирішеними залишилися завдання, що спочатку, ще до прийняття основних напрямів, були поставлені як пріоритетні.

Іншими найважливішими методологічними питаннями розвитку категорії бюджету є такі:

1) формування дохідної частини бюджетної системи, орієнтованої на зміцнення власної доходної бази бюджету кожного рівня з мінімізацією розмірів фінансової допомоги на основі оптимального співвідношення податків і адресного характеру безоплатних перерахувань;

2) планування видаткової частини бюджетів усіх рівнів на базі законодавчо затверджених нормативів по розділах функціональної класифікації видатків із переважним напрямом їх на суспільно значимі цілі;

3) зміна процедури прийняття бюджету з відстороненням чиновників від процесу «розкрадання бюджету» з постановкою її під жорсткий громадський контроль;

4) зміна порядку відображення витрат у бюджетній звітності, забезпечення їх повної прозорості, що не дає можливості номенклатурі «розчинити» свої індивідуальні бюджетні привілеї в загальному обсязі статейних витрат, відображаючи окремими рядками розміри закордонних воєжів, подарунків, оздоровчого лікування та ін.;

5) зміна процедури затвердження звіту про виконання бюджету, що передбачає відставку чиновників, які перевищили нормативи фінансових витрат на власні потреби.

Для порівняння: у Франції, наприклад, бюджетні показники формуються на основі статистичних даних і результатів конкретних соціологічних досліджень про стан справ у певній галузі економіки або соціальній сфері. У разі якщо виявляється відставання в розвитку або інші негативні явища, то їх усунення визначається як стратегічна мета бюджетного планування. Для її досягнення розробляються відповідні конкретні програми на термін від трьох до п'яти років. Стратегічні цілі розробляються також і для реалізації інвестиційних, інноваційних науково-технічних досягнень, промислового та соціального розвитку регіонів, вирішення інших важливих завдань. Таке складання бюджету ґрунтується на оцінці реального стану національної економіки і соціальної інфраструктури, сприяє своєчасному й успішному вирішенню найбільш актуальних та значущих проблем розвитку охорони здоров'я, освіти, зайнятості населення, соціальних сфер життя громадян і т. ін.

За своєю економічною сутністю бюджет є механізмом перерозподілу доходів суспільства на користь одного агента за рахунок іншого з метою забезпечення можливості виконання першим із них функцій, яких потребує суспільство. Тобто якщо втручання держави в соціально-економічну систему необхідне і від цього виграє суспільство у цілому, то об'єктивно повинен бути сформований ефективний механізм перерозподілу коштів на користь держави, достатніх для забезпечення покладених на неї функцій. Але у цьому разі закономірно виникають питання про те, скільки коштів слід виділяти державі, щоб економіка була ефективною; якою мірою це буде порушувати інтереси господарюючих суб'єктів; які вибрати показники оцінки ефективності державних витрат; хто буде регламентувати останні; які умови досягнення «золотої середини» між бюрократичними структурами держави і корпоративним менеджментом (а в цілому – між ринком і державою) в управлінні грошовими коштами, які циркулюють у національному господарстві, тощо.

Для України ці питання є одними з першочергових, оскільки більше половини всіх вироблених в суспільстві товарів і послуг в поточних цінах щорічно перерозподіляється через бюджет на користь держави. Скорочення реальних доходів населення в країні однозначно свідчить про недостатню ефективність владних структур, про недосконалість бюджету як механізму перерозподілу доходу суспільства на користь державних інститутів. Із цього випливає, що необхідно внести серйозні корективи в механізми формування і розподілу державних фінансових ресурсів.

Висновки з проведеного дослідження. Таким чином, існує багато проблем, пов'язаних з удосконаленням теоретичних і практичних основ бюджету як економічної категорії й ефективного фінансового інструменту господарювання. Але головною серед них, на нашу думку, є розрив і дистанціювання досягнень сучасної теоретичної думки і реалій господарської практики. Подолання цього розриву пов'язане зі зміною поглядів на бюджет переважно як на «гаманець» державної влади, яка витрачає накопичені кошти на свій розсуд.

Необхідно теоретично і практично наповнити категорію бюджету якісно іншим змістом – це суспільне надбання, яке використовується в інтересах більшості населення, що проживає в країні.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Алексєєв І.В., Ярошевич Н.Б. Бюджетна система : навчальний посібник. Київ : Хай-Тек Прес, 2007. 376 с.

2. Ганіч А.Є. Суть державного бюджету та його вплив на соціально-економічний розвиток України. *Науковий вісник НЛТУ*. 2010. Вип. 20. № 6. С. 180–184.

3. Корнієнко О.В. Проблеми бюджетного фінансування соціальної сфери та шляхи їх вирішення. *Економічний простір*. 2011. № 46. С. 171–179.

4. Корягін М.В. Сутність, функції та ознаки бюджету як економічної категорії. *Науковий вісник НЛТУ України.* 2010. Вип. 20. № 14. С. 205–208.

5. Кузьминчук Н.В. Ціннісні орієнтири соціально-економічного розвитку суспільства. URL : http://www.nbuv.gov.ua/portal/natural/Nvuu/Ekon/2010_31/statti/1_7.htm (дата звернення: 25.10.2019).

6. Лопушняк Г.С. Бюджетне фінансування соціальних видатків в умовах трансформації економіки. *Фінанси України*. 2010. № 10. С. 14.

7. Програма економічних реформ України на 2010–2014 рр. «Заможне суспільство, конкурентоспроможна економіка, ефективна держава». URL : http://www.president.gov.ua/docs/Programa_reform_FINAL_1.pdf (дата звернення: 25.10.2019).

REFERENCES:

1. Alieksieiev I.V., Yaroshevych N.B. (2007) Biudzhetna systema: Navchalnyi posibnyk [Budget system]. K.: «KhaiTek Pres». 376 p.

2. Hanich A.Ye. (2010) Sut derzhavnoho biudzhetu ta yoho vplyv na sotsialno-ekonomichnyi rozvytok Ukrainy [The essence of the state budget and its impact on the socio-economic development of Ukraine]. *Naukovyi visnyk NLTU*. Vyp. 20. no. 6. pp. 180–184.

3. Korniienko O.V. (2011) Problemy biudzhetnoho finansuvannia sotsialnoi sfery ta shliakhy yikh vyrishennia [Problems of budget financing of social sphere and ways of their solution]. *Ekonomichnyi prostir*. no. 46. pp. 171–179.

4. Koriahin M.V. (2010) Sutnist, funktsii ta oznaky biudzhetu yak ekonomichnoi katehorii [The essence, functions and features of the budget as an economic category]. *Naukovyi visnyk NLTU Ukrainy*. Vyp. 20. no. 14. pp. 205–208.

5. Kuzmynchuk N.V. Tsinnisni oriientyry sotsialno-ekonomichnoho rozvytku suspilstva. Available at: http://www.nbuv.gov.ua/portal/ natural/Nvuu/Ekon/ 2010_31/statti/1_7.htm (accessed 25 October 2019).

6. Lopushniak H.S. (2010) Biudzhetne finansuvannia sotsialnykh vydatkiv v umovakh transformatsii ekonomiky [Budget financing of social expenditures in the conditions of economic transformation]. *Finansy Ukrainy*. no. 10. pp. 14–15.

7. Prohrama ekonomichnykh reform Ukrainy na 2010-2014 rr. «Zamozhne suspilstvo, konkurentospromozhna ekonomika, efektyvna derzhava». Available at: http://www.president.gov.ua/docs/Programa_reform_FINAL_1.pdf (accessed 25 October 2019).

Yarmak Olga
Candidate of Economic Sciences, Associate Professor,
Senior Lecturer at Department of International Economic
Relations and Finance
Kharkiv Institute of Trade and Economics
Kyiv National University of Trade and Economics
Pokusaj Oksana
Student
Kharkiv Institute of Trade and Economics
Kyiv National University of Trade and Economics

THEORETICAL AND METHODOLOGICAL ASPECTS OF THE BUDGET AS AN ECONOMIC CATEGORY

The purpose of the article. The purpose of the article is to reveal the nature, functions, principles and role of the budget in the system of socio-economic development of the country.

Methodology. The work uses inductive and deductive methods, the method of theoretical generalization. For research the essence, functions and principles of the budget, its analysis applied historical and statistical methods of information processing.

Results. In its economic essence the budget is a mechanism for redistributing the income of a company in favor of one agent at the expense of another in order to ensure that the first of them can perform the functions that society needs. In our opinion under the budget based on the criterion of substantive content of the definition, we should understand the centralized fund of funds intended to satisfy socially significant interests in order to improve the level and quality of life of the population.

As a macroeconomic tool, the budget is capable of quantitatively and qualitatively affecting the efficiency of social production. Quantitative influence is characterized by the proportions of mobilized, distributed and used budget resources, and qualitative – by its impact on the material interests of participants in the reproduction process through the forms of organization of the budget system.

In our opinion, the main functions of the budget are: redistributive, social, control, regulatory. The principle of social significance of the budget, based on which defines a single social orientation budget and all links of the budget system, ranking and financial support of public needs for degree of their significance. This principle is fundamental, all the rest are derivatives in relation to it.

The budget code contains a number of serious omissions, inconsistencies and gaps. Almost unresolved remained tasks that initially, even before adoption of this document were put in priority.

Practical implications. In modern conditions dynamic social and economic development of the country is possible through the search for additional financial resources reserves. And it is the intensification of the positive and the attenuation of the negative factors that affect the efficiency of use budget funds is a reliable reserve and a factor of stability of the financial system, the uplift of the economy of the state.

Value/originality. There are many problems associated with improving the theoretical and practical foundations of the budget as an economic category and an effective financial management tool. But the main among them, in our opinion, is the gap and distancing of the achievements of modern theoretical thought and the realities of economic practice. Bridging this gap is associated with a change in views on the budget mainly as a «wallet» of state power, spending the accumulated funds at its discretion. It is necessary to theoretically and practically fill the budget category with a qualitatively different meaning – this is the public domain used in the interests of the majority of the population living in the country.

РОЗДІЛ 8. БУХГАЛТЕРСЬКИЙ ОБЛІК, АНАЛІЗ ТА АУДИТ (ЗА ВИДАМИ ДІЯЛЬНОСТІ)

МІСЦЕ ФІНАНСОВОЇ ЗВІТНОСТІ В СИСТЕМІ ОБҐРУНТУВАННЯ І ПРИЙНЯТТЯ РІШЕНЬ

FINANCIAL STATEMENTS IN THE JURISDICTION AND DECISION MAKING SYSTEM

УДК 657.1
https://doi.org/10.32843/infrastruct36-77

Головай Н.М.
к.е.н., доцент,
доцент кафедри економіки,
обліку та оподаткування
Вінницький навчально-науковий
інститут економіки
Тернопільського національного
економічного університету
Сисоєва І.М.
к.е.н., доцент,
доцент кафедри економіки,
обліку та оподаткування
Вінницький навчально-науковий
інститут економіки
Тернопільського національного
економічного університету

У статті розглянуто питання місця фінансової звітності в системі обґрунтування та прийняття управлінських рішень. Досліджено значення впровадження МСБО як базового документа, який забезпечує належну організацію системи обліку сучасного підприємства відповідно до інформаційних потреб користувачів звітності. Встановлено, що під час формування окремих показників звітів важливо дослідити специфіку запитуваної інформації найважливішими для підприємства категоріями користувачів звітності. Це передусім пов'язане зі зміною адресності фінансової звітності, розширенням кола суб'єктів, які приймають інвестиційні та інші управлінські рішення. При цьому основна увага акцентується на якості звітної інформації, яка визначається об'єктивністю, релевантністю та повнотою відображення даних. Відзначено важливість складання сучасними підприємствами звіту про управління, що об'єктивно розширить можливості менеджерів під час управління бізнес-процесами підприємства.
Ключові слова: *фінансова звітність, міжнародні стандарти бухгалтерського обліку та фінансової звітності, користувачі фінансової звітності.*

В статье рассмотрены вопросы места финансовой отчетности в системе обоснования и принятия управленческих решений. Исследовано значение внедрения МСФО как базового документа, который обеспечивает надлежащую организацию системы учета современного предприятия в соответствии с информационными потребностями пользователей отчетности. Установлено, что при формировании отдельных показателей отчетов важно исследовать специфику запрашиваемой информации самыми важными для предприятия категориями пользователей отчетности. Это прежде всего связано с изменением адресности финансовой отчетности, расширением круга субъектов, принимающих инвестиционные и другие управленческие решения. При этом основное внимание акцентируется на качестве отчетной информации, которое определяется объективностью, релевантности и полнотой отображения данных. Отмечено важность составления современными предприятиями отчета об управлении, что объективно расширит возможности менеджеров при управлении бизнес-процессами предприятия.
Ключевые слова: *финансовая отчетность, международные стандарты бухгалтерского учета и финансовой отчетности, пользователи финансовой отчетности.*

The article considers the issue of the place of financial statement in the decision support system. It is also studied the significance of the introduction of IAS as a core document which provides a relevant organization of the accounting system at the modern enterprise following the information needs of potential users of the financial statement. The authors established that it is important to study the specific nature of the information requested by statement's users, which are the most important categories for the enterprise, when forming individual statements rates. The paper specifies basic trends in the using of financial statement, in particular: control – to guarantee the reliability of financial information regarding the activity of the enterprise or the use of its resources; appraisal – to assess the significance of past and future events; planning – obtaining of the information about relevant business agreements and other economic events as well as the influence of the enterprise, the use of the information as a basis for the roadmap which should be followed by the business entity in the future. The published financial statement of a modern enterprise should provide information on all economic processes that occurred during the accounting period, reflect changes in the structure of economic assets and sources of their formation as well as inform about the results of financial and economic activities. The need to attract foreign investments into the domestic economy has greatly enhanced the role of accounting and reporting. First of all, the above is due to the change in the targeting of the financial statements, the expansion of the range of entities which make investment and other managerial decisions. Accordingly, the requirements for financial statements published by domestic companies are adjusted. At the same time, the major focus is on the quality of the accounting information, which is determined by the objectivity, relevance and completeness of the data. Considering the above, it is noted the importance of presenting of a management report by modern enterprises and organizations that will objectively extend the capabilities of managers when controlling the business processes of the enterprise and respectively will help to provide benefits over competitors.
Key words: *financial statement, International Accounting and Financial Reporting Standards, users of financial statements*

Постановка проблеми. Сучасний темп розвитку ринку та міжнародна кооперація обумовлюють необхідність постійних змін в економічному, інформаційному та правовому середовищах. Такі процеси змінюють цілі підприємств на довго- та короткострокову перспективу, а також підвищують важливість надання повної та неупередженої інформації про стан та результати діяльності цих суб'єктів для забезпечення інформаційних потреб користувачів під час прийняття ними управлінських рішень. Зазначене спричинює підвищену увагу до якості фінансової звітності суб'єкта господарювання як важливого джерела інформації про ефективність діяльності підприємства за звітний період.

Аналіз останніх дослідження і публікацій. Дослідженню теоретико-методологічних питань

щодо формування фінансової звітності та вдосконалення її окремих структурних компонентів присвячено роботи провідних вітчизняних науковців, зокрема С.В. Голова, Г.Г. Кірейцева, В.В. Сопка, В.О. Шевчука, П.Я. Хомина, Л.В. Чижевської. Вагомий внесок у вирішення цих проблем зробили зарубіжні вчені, зокрема В.Ф. Палій, Я.В. Соколов, А.Н. Хорін, Л.А. Бернстайн, М.Ф. Ван Бреда, Г.А. Велш, Д. Колдуел, Б. Нідлз, Е.С. Хендріксен, А.Д. Шеремет.

Отримані наукові результати уможливили подальший розвиток дослідження проблем щодо формування фінансової звітності підприємства та її ефективного використання різними користувачами для об'єктивного обґрунтування й прийняття рішень.

Постановка завдання. Ринкова трансформація вітчизняної економіки та її інтеграція в міжнародний простір об'єктивно спонукає до перегляду та вдосконалення формування фінансових звітів для потреб управління. З огляду на зазначене метою статті є обґрунтування напрямів удосконалення змістовності фінансової звітності задля її відповідності вимогам різних груп користувачів для прийняття управлінських рішень.

Виклад основного матеріалу дослідження. Прийняття менеджерами ефективних управлінських рішень як на рівні підприємства, так і зовнішніми суб'єктами вимагає відображення у фінансовій звітності інформації, яка би відповідала загальновизнаним у світовій практиці вимогам і нормам, що є зрозумілими та прийнятними для користувачів. Згідно з вимогами Концептуальної основи складання та подання фінансових звітів за міжнародними стандартами бухгалтерського обліку інформація, яка подається у фінансових звітах підприємства є корисною для користувачів за умови її відповідності таким якісним характеристикам, як достовірність, зрозумілість, доречність, зіставлення. При цьому достовірність серед перелічених характеристик вважається найвагомішою. До обов'язкових ознак інформації, яку можна характеризувати як достовірну, доцільно віднести правдиве подання, повноту, превалювання сутності над формою, нейтральність, обачність [5].

Якісно сформовані фінансові звіти забезпечують отримання користувачами повної та об'єктивної інформації про господарські засоби підприємства та джерела їх залучення, динаміку прибутку, підтримання виважених показників рентабельності, ліквідності та платоспроможності. Саме за таких умов фінансова звітність виступатиме гарантом ефективної реалізації економічних інтересів потенційних користувачів відповідно до окремого підприємства.

Інтеграція економічних відносин обумовлює необхідність ведення обліку та формування фінансової звітності на міжнародному рівні. Це привело до потреби стандартизації вимог до фінансової інформації, яка оприлюднюється суб'єктами бізнесу в рамках усієї світової економічної системи. Останніми роками до таких процесів інтеграції активно почала залучатися Україна. За таких умов базовою стратегією розвитку вітчизняної економіки є розбудова економічної моделі відкритого типу, яка уможливить проведення відкритої співпраці з іноземними діловими партнерами та потенційними інвесторами, а також різними міжнародними фінансовими організаціями.

Зазначене закономірно обумовлює необхідність реформування та подальшого розвитку вітчизняної системи обліку на засадах міжнародної стандартизації та гармонізації, відповідно, вона має базуватись на погоджених методах оцінювання економічних процесів, єдиних методологічних прийомах відображення в обліку господарських засобів та їх джерел утворення, формуванні базових принципів узагальнення звітної інформації тощо.

Сьогодні існують різні підходи до класифікації користувачів фінансової звітності. Відповідно до Закону України «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні» користувачами фінансової звітності є фізичні та юридичні особи, які потребують інформації про діяльність підприємства для прийняття відповідних рішень [7]. Користувачів фінансової звітності відносно підприємства, як правило, поділяють на зовнішніх та внутрішніх. Інформаційні потреби користувачів звітної облікової інформації передусім визначаються їх інтересами, тому більш обґрунтованим поділом для користувачів фінансової звітності є поділ на користувачів з прямим фінансовим інтересом, користувачів з непрямим фінансовим інтересом та користувачів без фінансового інтересу.

Отже, можемо дійти висновку, що під час формування окремих показників звітів важливо дослідити специфіку запитуваної інформації найважливішими для підприємства категоріями користувачів звітності (табл. 1).

Запити потенційних користувачів облікової інформації об'єктивно, як правило, є відмінними за складом показників та їх змістовним наповненням. Водночас історично виокремилися ключові групи впливу, що визначають пріоритетні напрями бізнес-процесів підприємства та перспективи його розвитку. Зокрема, до таких груп відносять власників підприємства, акціонерів та інвесторів, а також топ-менеджерів. Це обумовило важливість першочергового забезпечення інформаційних запитів саме вищезазначених суб'єктів під час формування фінансових звітів.

Фінансова звітність, ґрунтуючись на узагальнених даних бухгалтерського обліку, є ланкою зв'язку між підприємством із зовнішнім середовищем. Вона задовольняє вимоги щодо необхідного обсягу

Таблиця 1

Види запитуваної інформації різних груп користувачів

Групи користувачів	Запитувана інформація
Зовнішні користувачі	
Акціонери та власники	– Надійність інвестицій; – розмір дивідендів; – приріст дохідності та рівень ризиків.
Кредитори	– Кредитоспроможність; – кредитна історія та бізнес-репутація суб'єкта бізнесу; – максимізація відсоткових ставок.
Партнери	Максимізація рівня дохідності, стабільність фінансового положення, бізнес-репутація суб'єкта.
Постачальники	– Вигідність і довгостроковість співробітництва; – регулярність та стабільність платежів.
Покупці (клієнти)	– Якість та вартість продукції (робіт, послуг); – рівень обслуговування; – наявність післяпродажного гарантійного обслуговування.
Уряд	– Повнота сплати податкових платежів; – збереження природних ресурсів та довкілля; – зайнятість трудових ресурсів; гнучкість суб'єкта бізнесу та можливість його реагування на макроекономічні зміни в країні.
Громадськість	– Рівень екологічної безпеки; – створення робочих місць; – соціальний вклад підприємства в розвиток суспільства та покращення навколишнього середовища.
Внутрішні користувачі	
Менеджери	– Розмір грошової винагороди та соціальний пакет; – рівень відповідальності та владних повноважень.
Співробітники	– Соціальні гарантії; – розмір грошової винагороди за працю; – можливість професійного розвитку та зростання.

інформації, можливостей її засвоєння зовнішніми та внутрішніми користувачами. Останнім часом значення фінансової звітності значно підвищилось, що передусім обумовлене зміною її адресності, розширенням кола суб'єктів, які приймають інвестиційні та інші управлінські рішення, спираючись на бухгалтерські дані. Зазначене спричинило відповідні зміни вимог до бухгалтерської фінансової звітності. При цьому акцент робиться на якість та інформативність звітної інформації, яка визначається реальністю, змістовністю, оперативністю облікових даних [3].

Водночас фінансові звіти не надають користувачам звітності повного розуміння результатів діяльності підприємства та перспектив його розвитку. Це розуміння досягається через потребу відображення фінансової інформації, яка не регулюється стандартами обліку й звітності, а також нефінансової інформації у Звіті керівництва. У міжнародній практиці Звіт керівництва дає можливість управлінському персоналу переглянути досягнуті результати діяльності та надати роз'яснення, чому вони відрізняються від планованих, а також надає інвесторам інформацію про те, як зовнішні та внутрішні фактори можуть вплинути на результати діяльності цього підприємства, чи сприяли вжиті керівництвом заходи досягненню поставлених цілей [6].

Аналіз використання показників фінансової звітності в управлінні уможливив окреслення основних напрямів її використання, якими є контроль (для забезпечення достовірності фінансової інформації щодо діяльності підприємства або використання його ресурсів), оцінювання (для оцінювання значення минулих і майбутніх подій), планування (одержання інформації про бажані ділові угоди й інші економічні події, а також вплив на організацію, використання цієї інформації як основи для схеми дій, якої вона має дотримуватися в подальшому) [3].

Законом України «Про бухгалтерський облік і фінансову звітність в Україні» (щодо удосконалення деяких положень) від 5 жовтня 2017 р. за № 2164 передбачено складання звіту про управління [1]. Цей звіт повинен містити фінансову та нефінансову інформацію, яка характеризує стан і перспективи розвитку суб'єкта підприємництва та розкривати релевантну інформацію щодо важливих ризиків і невизначеностей його діяльності. Необхідність впровадження звіту про управління викликана процесами імплементації законодавства Європейського Союзу з бухгалтерського обліку, зокрема Директиви 2013/34/ЄС «Про щорічні фінансові звіти, консолідовані фінансові звіти та пов'язані звіти окремих типів підприємств» від 26 червня 2013 р. та Міжнародних

стандартів фінансової звітності, в національну нормативну базу [6].

Отже, фінансова звітність, ґрунтуючись на узагальнених даних обліку, є інформаційною ланкою між відповідним підприємством та зовнішнім середовищем. Такий інформаційний зв'язок дає більше можливостей широкому колу користувачів під час прийняття рішень. Отже, фінансова звітність покликана розкривати господарські факти, що відбуваються на підприємстві, з одного боку, та задовольняти вимоги щодо надання повної та неупередженої інформації, можливостей її засвоєння зацікавленими внутрішніми та зовнішніми користувачами, з іншого боку.

Формування фінансових звітів відповідно до вимог міжнародних стандартів бухгалтерського обліку є надійним інструментом підвищення об'єктивності й прозорості інформації щодо фінансово-майнового стану та результатів діяльності підприємства, а також забезпечує формування достовірної бази для оцінювання активів і зобов'язань, визнання витрат і доходів. За таких умов ведення обліку та формування звітних показників відповідно до методологічних вимог МСБО уможливлює проведення об'єктивного аналізу наявних фінансових ризиків щодо певного суб'єкта бізнесу та порівняння результатів його діяльності з альтернативними підприємствами задля надання адекватної оцінки його потенціалу та прийняття ефективних управлінських рішень. Підприємства, які формують звітність відповідно до вимог МСБО, мають суттєві переваги перед іншими суб'єктами щодо залучення інвестицій, що обумовлює їх економічне зростання на довгострокову перспективу.

Вищезазначене об'єктивно розширить можливості менеджерів під час управління бізнес-процесами підприємства, відповідно, сприятиме забезпеченню переваг перед конкурентами.

Висновки з проведеного дослідження. Інтеграція у світову економіку та зростання конкуренції останнім часом значно підвищили роль обліку та фінансової звітності. Це передусім обумовлене зміною адресності фінансової звітності та розширенням кола суб'єктів, які приймають інвестиційні та інші управлінські рішення. Імплементація законодавства Європейського Союзу з бухгалтерського обліку та Міжнародних стандартів фінансової звітності в національну нормативну базу обумовила необхідність впровадження звіту про управління. Саме цей звіт підсилює прогностичність та релевантність фінансової звітності, відповідно, її якість та повноту відображення. Саме високий ступінь релевантності інформації фінансової звітності уможливлює її спроможність допомогти користувачам зробити необхідні прогнози, підтвердити або виправити розрахунки щодо попередніх прогнозів тощо.

Важливість удосконалення системи обліку та формування звітних даних відповідно до вимог МСБО для підприємств та користувачів звітності підтверджується отриманням таких додаткових можливостей, як залучення додаткових інвесторів або партнерів; вихід на міжнародні ринки; можливість порівняння звітної інформації з аналогічними даними інших суб'єктів незалежно від того, резидентами якої країни вони є та на якій території здійснюють господарську діяльність; надання зацікавленим користувачам повної та достовірної інформації, що сприяє більшій довірі з боку потенційних інвесторів, партнерів та клієнтів.

Отже, оприлюднена фінансова звітність сучасного підприємства має надавати інформацію щодо всіх господарських процесів, які відбулися протягом звітного періоду, відображати зміни в структурі господарських засобів та джерел їх утворення, а також інформувати про результати фінансово-господарської діяльності. Необхідність залучення іноземних інвестицій у вітчизняну економіку значно підвищила роль бухгалтерського обліку та звітності. Це передусім пов'язане зі зміною адресності фінансової звітності, розширенням кола суб'єктів, які приймають інвестиційні та інші управлінські рішення. Відповідно, коригуються вимоги до фінансових звітів, які публікуються вітчизняними підприємствами. При цьому основна увага акцентується на якості звітної інформації, яка визначається об'єктивністю, релевантністю та повнотою відображення даних.

Подальші дослідження будуть спрямовані на окреслення структури та змісту звіту про управління та розроблення рекомендацій щодо його формування вітчизняними суб'єктами бізнесу.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Голов С.Ф. Бухгалтерський облік в Україні: аналіз стану та перспективи розвитку : монографія. Київ : Центр учбової літератури, 2007. 522 с.

2. Головай Н.М. Принципи і якісні характеристики фінансової звітності відповідно до міжнародних та вітчизняних стандартів обліку. *Учетные записки Крымского инженерно-педагогического университета. Серия «Экономические науки»*. 2012. № 33. С. 136–140.

3. Головай Н.М., Копняк Н.І. Роль фінансової звітності в умовах посилення інформаційних потреб користувачів. *Облік, контроль і аналіз в управлінні підприємницькою діяльністю* : матеріали VIII міжнародної науково-практичної конференції (18–20 травня 2011 р.). Черкаси : ЧДТУ, 2011. Т. 1 : Облік, фінанси і оподаткування. С. 113–114.

4. Грюнинг Х. Ван. Международные стандарты финансовой отчетности: практическое руководство. Москва : Мир, 2006. 344 с.

5. Концептуальна основа фінансової звітності : IASB; Стандарт, Міжнародний документ (Концепція від 1 вересня 2010 р.). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/929_009 (дата звернення 15.10.2019).

6. Озеран А.М. Звіт керівництва vs Звіт про управління: проблеми відповідності закону про бухгалтерський облік та світової практики. *Бухгалтерський облік і аудит*. 2017. № 10–11. С. 2–12.

7. *Про бухгалтерський* облік та фінансову звітність в Україні : Закон України від 16 липня 1999 р. № 996-XIV / Верховна Рада України (дата оновлення: 18 вересня 2018 р.). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/996-14 (дата звернення: 15.10.2019).

REFERENCES:

1. Gholov S.F. (2007) *Bukhghaltersjkyj oblik v Ukrajini: analiz stanu ta perspektyvy rozvytku* [Accounting in Ukraine: analysis of the state and prospects of development]. Kyiv : Centr uchbovoji literatury. (in Ukrainian)

2. Gholovaj N.M. (2012) Pryncypy i jakisni kharakterystyky finansovoji zvitnosti vidpovidno do mizhnarodnykh ta vitchyznjanykh standartiv obliku [Principles and qualitative characteristics of financial statements in accordance with international and national accounting standards]. *Uchetnye zapysky Krymskogho ynzhenerno-pedaghoghycheskogho unyversyteta. Seryja "Ekonomycheskye nauky"*, no. 33, pp. 136–140.

3. Gholovaj N.M., Kopnjak N.I. (2011) Rolj finansovoji zvitnosti v umovakh posylennja informacijnykh potreb korystuvachiv [The role of financial reporting in the context of increasing information needs of users]. *Proceedings of the oblik, kontrolj i analiz v upravlinni pidpryjemnycjkoju dijaljnistju* (Ukrajina, Cherkasy, travenj 18–20, 2011). Cherkasy : ChDTU, vol. 1, pp. 113–114.

4. Ghrjunyngh Kh. Van. (2006) *Mezhdunarodnye standarty finansovoy otchetnosti: prakticheskoe rukovodstvo* [International Financial Reporting Standards: A Practical Guide]. Moscow : Mir. (in Russian)

5. Konceptualjna osnova finansovoji zvitnosti : IASB; Standart, Mizhnarodnyj dokument. Available at: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/929_009 (accessed: 15 October 2019).

6. Ozeran A.M. (2017) Zvit kerivnyctva vs Zvit pro upravlinnja: problemy vidpovidnosti zakonu pro bukhghaltersjkyj oblik ta svitovoji praktyky [Management Report vs Management Report: Issues of Compliance with Accounting Law and World Practice]. *Bukhghaltersjkyj oblik i audyt*, no. 10–11, pp. 2–12.

7. Zakon Ukrajiny "Pro bukhghaltersjkyj oblik ta finansovu zvitnistj v Ukrajini". Available at: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2164-19 (accessed: 15 October 2019).

Holovai Nadiia
Candidate of Economic Sciences, Associate Professor,
Senior Lecturer at Department of Economy, Accounting and Taxation
Vinnytsya Educational and Scientific Institute of Economics
Ternopil National Economic University
Sysoieva Inna
Candidate of Economic Sciences, Associate Professor,
Senior Lecturer at Department of Economy, Accounting and Taxation
Vinnytsya Educational and Scientific Institute of Economics
Ternopil National Economic University

THE PLACE OF FINANCIAL STATEMENT IN THE DECISION SUPPORT SYSTEM

The modern pace of market development and international cooperation necessitate constant changes in the economic, information and legal environments. Such processes alter objectives of businesses for the long and short term and prioritize providing of complete and impartial information about the status and performance of these entities to meet the information needs of users when making management decisions. The above raises the profile of the quality of a business entity's financial statement as an important source of information on the performance efficacy of the enterprise during the reporting period.

The goal and relevance of the research are to substantiate the areas of improvement of the content of the financial statement that it meets the requirements of different user groups for making management decisions.

During the research, the authors use the dialectical principles of cognition of economic phenomena as well as the processes in their continuous development and interconnection. The following general scientific methods were determinative in achieving the goals: method of theoretical generalization, method of analysis and synthesis, method of comparative analysis, method of cause-effect and abstract-logical relations.

The research paper considers the issue of the place of financial statement in the decision support system. It is also studied the significance of the introduction of the International Accounting Standards as a core document which ensures the proper organization of the accounting system of the modern enterprise to meet the information needs of potential reporting users. It is established that when formulating individual report indicators, it is important to examine the specifics of the information requested of accounts users which are the most important categories for the enterprise. It is established that it is important to study the specific nature of the information requested by the most important categories of users of the statements when forming individual statements indicators. The authors specify basic trends in the using of financial statement, in particular: control – to guarantee the reliability of financial information regarding the activity of the enterprise or the use of its resources; appraisal – to assess the significance of past and future events; planning – obtaining of the information about relevant business agreements and other economic events as well as the influence of the enterprise, the use of the information as a basis for the roadmap which should be followed by the business entity in the future.

The research justifies that published financial statement of a modern enterprise should provide information on all economic processes that occurred during the accounting period, reflect changes in the structure of economic assets and sources of their formation as well as inform about the results of financial and economic activities. The need to attract foreign investment into the domestic economy has greatly enhanced the role of accounting and reporting. First of all, the above is due to the change in the targeting of the financial statements, the expansion of the range of entities which make investment and other managerial decisions. Accordingly, the requirements for financial statements published by domestic companies are adjusted.

It is stated that the major focus is on the quality of the accounting information, which is determined by the objectivity, relevance and complete nature of the data. Considering the above, the paper marks the importance of presenting of a management report by modern enterprises and organizations. The need to introduce a management report caused by the processes of the implementation of the EU accounting legislation, in particular, Directive 2013/34/EU of the European Parliament and of the Council of 26 June 2013 on the annual financial statements, consolidated financial statements and related reports of certain types of undertakings and International Accounting Standards in the national regulatory system.

The findings can be useful for domestic business entities of different legal forms and branches of activity. Research results are of practical and theoretical effect in terms of developing ways for further development and improving the value of financial statements to meet the information needs of potential users.

КЛАСИФІКАЦІЯ ТА ОЦІНКА ОСНОВНИХ ЗАСОБІВ У БУХГАЛТЕРСЬКОМУ ОБЛІКУ

CLASSIFICATION AND ASSESSMENT OF FIXED ASSETS IN ACCOUNTING ACCOUNTING

УДК [657.42+657.6] : 621
https://doi.org/10.32843/infrastruct36-78

Лесняк В.О.
к.е.н., заступник директора
з навчальної роботи
Коледж інформаційних систем
і технологій
ДВНЗ «Київський національний
економічний університет
імені Вадима Гетьмана»

У статті з'ясовано специфічні характеристики операцій із використання та утримання основних засобів на підприємствах сільськогосподарського машинобудування та класифіковано ці операції для цілей обліку й аудиту. Обґрунтовується теза, що один основний засіб, задіяний у спільній діяльності без створення юридичної особи, може бути поділений на частини, контрольовані й обліковані різними учасниками як різні об'єкти основних засобів. Відповідно до цього, доцільно виділяти чотири підходи до ідентифікації об'єкта бухгалтерського обліку основних засобів: один об'єкт – один предмет; один об'єкт – декілька предметів; декілька об'єктів – один предмет; один об'єкт – частина предмету. Запропоновано з метою уникнення практичних проблем з ідентифікацією об'єктів обліку основних засобів створювати спеціальну комісію на машинобудівному підприємстві, яка випрацює єдині чіткі принципи визначення об'єктів обліку основних засобів та їх закріплення у Наказі (Положенні) про облікову політику підприємства.

Ключові слова: *основні засоби, облікова політика підприємства, підприємства сільськогосподарського машинобудування, собівартість, класифікація основних засобів.*

В статье выяснены специфические характеристики операций по использованию и содержанию основных средств на предприятиях сельскохозяйственного машиностроения и классифицированы эти операции для целей учета и аудита. Обосновывается тезис, что одно основное средство, задействованное в совместной деятельности без образования юридического лица, может быть разделено на части, контролируемые и учитываемые различными участниками как различные объекты основных средств. В соответствии с этим, целесообразно выделять четыре подхода к идентификации объекта бухгалтерского учета основных средств: один объект – один предмет; один объект – несколько предметов; несколько объектов – один предмет; один объект – часть предмета. Предложено во избежание практических проблем с идентификацией объектов учета основных средств создавать специальную комиссию на машиностроительном предприятии, которая выработает единые четкие принципы определения объектов учета основных средств и их закрепление в Приказе (Положении) об учетной политике предприятия.

Ключевые слова: *основные средства, учетная политика предприятия, предприятия сельскохозяйственного машиностроения, себестоимость, классификация основных средств.*

The article describes the specific characteristics of operations for the use and retention of fixed assets in agricultural machinery and classifies these operations for accounting and auditing purposes. It is argued that one fixed asset involved in a joint activity without the creation of a legal entity can be divided into parts (parts of the subject), controlled and accounted by different participants as different objects of fixed assets. Accordingly, it is advisable to distinguish four approaches to the recognition (identification) of the object of accounting for fixed assets: one object - one subject; one object – several objects; multiple objects are one object; one object is part of the object. In order to avoid practical problems with the identification of fixed assets and further reflect the costs associated with their use and elimination, to create a special commission at the machine-building enterprise, which will develop uniform clear principles for identifying fixed assets and their fixing in the Order (Regulation) on accounting policies of the company. In order to recognize the optimum amount of fixed asset items in component parts (when they are made up of one subject), commissions are recommended to be guided by a number of factors, including: different speed of moral aging of individual components of one subject; different service life of individual components of one object; possible joint control of parts of the object in the course of joint activity; different form (method) of consumption of economic benefits from the use of individual components of one subject; the significant cost of a part of the item in relation to its total cost.It is argued that since the International Accounting Standard and the International Financial Reporting Standards do not distinguish such assets as non-current tangible assets, there is no need to allocate non-current non-current tangible assets as a fixed asset. If the useful life of an item exceeds one year (reporting period) or the operating cycle, it must be classified as a fixed asset and, depending on its functional purpose, assigned to a specific classification group, and if not, accounted for in inventory enterprises. Fixing such a rule in Accounting Regulation (Standard) 7 "Fixed Assets" will simplify the procedure for classification of fixed assets and develop common approaches to reporting information, and thus its transparency and better interpretation by users of financial statements, including foreign partners.

Key words: *fixed assets, accounting policy of enterprise, agricultural machine-building enterprises, cost, classification of fixed assets.*

Постановка проблеми. Дослідження особливостей методики й організації бухгалтерського обліку операцій із використання та утримання основних засобів на машинобудівних підприємствах, зокрема підприємств сільськогосподарського машинобудування (ПСМ), довело необхідність удосконалення підходів до визнання, оцінки і класифікації основних засобів, оскільки помилки та перекручення, яких припустилися у їх ході, призводять до помилок у поточному обліку та фінансовій звітності. А зважаючи на те, що вартість основних засобів є значною порівняно з іншими активами, ці помилки, більш вірогідно, виявляться суттєвими, такими, які здатні вплинути на управлінські рішення користувачів фінансової звітності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вагомий внесок у вивчення питань теорії, методики й організації обліку й аудиту операцій з основними засобами здійснили вітчизняні вчені: П.Й. Атамас, М.І. Бондарь, Ф.Ф. Бутинець, Л.П. Кулаковська, Л.Г. Ловінська, О.А. Петрик, Ю.В. Піча, Н.М. Ткаченко, І.Ю. Чумакова, М.Г. Чумаченко та ін. Теоретичні і методологічні засади обліку та аудиту операцій з основними засобами досліджували у своїх

працях іноземні автори: Р. Адамс, Л.А. Бернстайн, С.М. Бичкова, С.М. Галузіна, Р. Дж. Ентоні, В.І. Петрова, В.В. Скобара, Р.С. Тохірова.

Постановка завдання. Мета статті – дослідити специфічні характеристики операцій із використання та утримання основних засобів на підприємствах сільськогосподарського машинобудування та класифікувати ці операції для цілей обліку й аудиту.

Виклад основного матеріалу дослідження. Так, на етапі визнання ідентифікують кількість об'єктів, які треба відобразити в бухгалтерському обліку, і вирішують питання про можливість їх віднесення до складу основних засобів. На етапі класифікації визначають, до яких класифікаційних груп відноситься кожний ідентифікований об'єкт основних засобів. Вартість об'єкта основних засобів – первісна (альтернативна – переоцінена), визначається на етапі оцінки.

Згідно з пунктом 4 П(С)БО 7 «Основні засоби», один об'єкт основних засобів може складатися з одного або декількох предметів (однієї або декількох частин). При цьому об'єктом бухгалтерського обліку може бути як об'єкт основних засобів у цілому, так і кожний предмет (кожна частина), що входить до складу цього об'єкта. Отже, потенційні помилки визнання основних засобів як об'єкта бухгалтерського обліку за чинних вимог П(С)БО 7 «Основні засоби» можна розділити на чотири: 1) об'єкт, призначений для продажу, помилково визнаний об'єктом основних засобів; 2) об'єкт, строк використання якого менше одного року (одного операційного циклу, якщо він довший за рік), помилково визнаний об'єктом основних засобів; 3) актив, що відповідає критеріям визнання основним засобом, помилково таким не визнаний; 4) помилкове застосування формули, названої нами «один об'єкт – один предмет».

Перші три категорії потенційних помилок частіше за все виявляються не помилками, а зміною облікової оцінки, що визначено у пункті 6 П(С)БО 6 «Виправлення помилок і зміни у фінансових звітах»: наслідок зміни обставин, на яких вона базувалася, або отримання додаткової інформації, яка спричинила зміни у визнанні об'єкта основного засобу. На четвертій категорії помилок треба зупинитися детальніше, оскільки вони тягнуть за собою помилки у класифікації основних засобів як об'єктів бухгалтерського обліку, які в подальшому можуть призвести ще до низки помилок, насамперед, пов'язаних із нарахуванням амортизації, віднесенням витрат на підтримання об'єкта у робочому стані і поліпшення.

Згідно з П(С)БО 7 «Основні засоби», кожне підприємство самостійно визначає оптимальну кількість об'єктів основних засобів до визнання. Якщо один об'єкт основних засобів складається з частин, що мають різний строк використання (експлуатації), то дозволяється визнавати їх окремими об'єктами бухгалтерського обліку основних засобів. Щодо цього питання у МСБО 16 «Основні засоби» зазначається про те, що: основними засобами можуть бути визнані основні запасні частини, якщо очікуваний строк корисної експлуатації більше одного періоду (п. 8), а також складові частини об'єкта, придбані з метою здійснення заміни (одноразової або нечастої повторної), якщо задовольняються критерії визнання (п. 13); може бути доцільним об'єднати в один окремий об'єкт незначущі предмети та застосовувати критерії визнання до їх сукупної вартості.

Виходячи зі змісту пункту 19 П(С)БО 12 «Фінансові інвестиції», ми вважаємо, що один основний засіб, задіяний у спільній діяльності без створення юридичної особи, може бути поділений на частини (частини предмета), контрольовані й обліковані різними учасниками як різні об'єкти основних засобів. Тому, на нашу думку, доцільно виділяти чотири підходи до визнання (ідентифікації) об'єкта бухгалтерського обліку основних засобів:

1) один об'єкт – один предмет;
2) один об'єкт – декілька предметів;
3) декілька об'єктів – один предмет;
4) один об'єкт – частина предмету.

Використання певного з указаних підходів може призвести до різних облікових наслідків (різні суми витрат на амортизацію, різний порядок ідентифікації витрат на поліпшення і ремонти, різна величина балансового прибутку).

Відповідно, для уникнення практичних проблем з ідентифікацією об'єктів обліку основних засобів і подальшим відображенням витрат, пов'язаних з їх використанням та ліквідацією, більш раціональним від застосування кожного разу різних підходів до цього є створення спеціальної комісії на машинобудівному підприємстві, яка випрацює єдині чіткі принципи визначення об'єктів обліку основних засобів та їх закріплення у Наказі (Положенні) про облікову політику підприємства.

З метою визнання оптимальної кількості об'єктів основних засобів за складовими частинами (коли вони становлять один предмет) комісії рекомендується керуватися низкою чинників. Зважаючи на вимоги П(С)БО 7 «Основні засоби», найкращі міжнародні підходи (положення МСБО 16 «Основні засоби»), а також можливу різницю у моральному зносі основних засобів, до таких чинників ми пропонуємо віднести: різну швидкість морального старіння окремих складових частин одного предмета; різний строк експлуатації окремих складових частин одного предмета; можливий спільний контроль частин об'єкта у ході спільної діяльності; різну форму (спосіб) споживання економічних вигід від використання окремих складових частин одного предмета; значну собівартість частини предмета по відношенню до його загальної собівартості.

Основні засоби різноманітні за своїм натурально-предметним складом, функціональним призначенням залежно від ролі, яку вони відіграють у господарській діяльності, рівня використання, та іншими не менш важливими критеріями (ознаками). Про це, зокрема, свідчить наявність великої кількості класифікаційних груп основних засобів.

Зауважимо, що науково обґрунтована класифікація засобів праці є необхідною передумовою раціональної організації їх обліку та досягнення ним визначених завдань. Тому формування відповідної класифікації як основи запису господарських операцій у системі рахунків є нагальною проблемою сучасного бухгалтерського обліку. При цьому класифікація є важливою тільки тоді, коли існують відмінності в обліку операцій та вплив на якісне формування фінансових результатів діяльності і звітної інформації [7, с. 32].

Сьогодні бухгалтерській класифікації основних засобів передує два рівня їх ідентифікації. Перший рівень ідентифікації основних засобів – це віднесення до їх складу матеріальних активів підприємства за встановленими згідно з П(С)БО 7 «Основні засоби» критеріями із запропонованими уточненнями. Другим рівнем чинного підходу до ідентифікації основних засобів є їх поділ на дві групи: основні засоби й інші необоротні матеріальні активи. На нашу думку, незрозумілою є мета такого поділу, адже відмінності в бухгалтерському обліку цих груп практично відсутні, крім бібліотечних фондів та малоцінних необоротних матеріальних активів (МНМА) у частині нарахування амортизації.

Слід також зауважити, що Державний класифікатор України ДК ОЗ-97 «Класифікація основних фондів» (ДКУ ОЗ-97), обов'язковий до використання підприємствами усіх галузей економіки України (у т.ч. бюджетними) для цілей бухгалтерського обліку основних засобів, не містить положень про об'єкти, які нині належать до інших необоротних матеріальних активів. Це стосується малоцінних необоротних матеріальних активів (МНМА), тимчасових (нетитульних) споруд, предметів прокату тощо, оскільки такі об'єкти раніше класифікувалися як малоцінні та швидкозношувані предмети.

Головним завданням класифікації основних засобів є їх поділ на підгрупи. Об'єкти основних засобів згруповані за функціональною ознакою. Що стосується інших необоротних матеріальних активів, то ці об'єкти класифіковані за двома ознаками: за вартісною виділено тільки МНМА, а за функціональною – усі інші.

Чинні нормативні акти не дають пояснень з питань класифікації основних засобів на підгрупи. Підприємствам доводиться самостійно вирішувати ці питання шляхом закріплення в обліковій політиці пріоритетів віднесення основних засобів до МНМА чи інших підгруп.

Процедура віднесення малоцінних предметів до складу запасів або основних засобів є невиправданою. Зарубіжні науковці стверджують: під час віднесення активів до складу поточних чи непоточних важливо керуватися принципом «розумного передбачення» [7, с. 121].

У Міжнародному стандарті бухгалтерського обліку (МСБО) та Міжнародних стандартах фінансової звітності (МСФЗ) не виділяють таких об'єктів, як МНМА, бо вони не застосовуються до несуттєвих статей. Об'єкти, які відповідають визначенню основних засобів, але мають незначну вартість, одразу списують на витрати у момент їх придбання, а рішення щодо межі суттєвості вартості для підприємства приймає його керівництво.

Відповідно, немає потреби виділяти МНМА у складі основних засобів. Якщо строк корисного використання об'єкта перевищує один рік (звітний період) або операційний цикл, то він має бути класифікований як основний засіб і залежно від свого функціонального призначення віднесений до певної класифікаційної групи, а якщо ні – обліковуватися у складі виробничих запасів підприємства. Закріплення такої правової норми у П(С)БО 7 «Основні засоби» дасть змогу спростити процедуру класифікації основних засобів, сприятиме узгодженню його положень із положеннями ДКУ ОЗ-97 і МСБО/МСФЗ, а також випрацюванню єдиних підходів до подання звітної інформації, а отже, її прозорості та кращій інтерпретації користувачами фінансової звітності, зокрема зарубіжними партнерами.

Важливою ознакою виокремлення класифікаційних груп основних засобів є їх функціональне призначення. Але ця класифікаційна ознака стосується не поділу основних засобів на виробничі та невиробничі, а функцій, які виконують засоби праці у процесі використання та їх конструктивно-технологічних характеристик. По суті, функціональне призначення основних засобів покладено в основу їх класифікації у П(С)БО 7 «Основні засоби» і Податковому кодексі України (ПКУ), але з певними неточностями, оскільки не зовсім відповідає цій меті. До речі, з набуттям чинності ПКУ майже перестали існувати дві окремі класифікації основних засобів (класифікація основних засобів для облікових цілей і класифікація основних засобів для податкових цілей) із тією тільки різницею, що в обліку з метою оподаткування прибутку підприємства до уваги приймаються лише основні засоби, які використовуються у господарській діяльності платника податку.

Подальше віднесення основних засобів до кожної з указаних груп залишається на власний розсуд бухгалтера підприємства з урахуванням інших законодавчо встановлених вимог, тобто ДКУ ОЗ-97. Облікова практика на підприємствах доводить наявність проблем на цьому етапі, які призводять до помилок і порушень.

П(С)БО 7 «Основні засоби» і Рекомендації № 561 не визначають особливих ознак класифікаційних груп основних засобів за функціональною ознакою. Як наслідок, існують альтернативні варіанти віднесення окремих об'єктів основних засобів до класифікаційних груп. Це, своєю чергою, може спричинити виникнення помилок у класифікації основних засобів, які призведуть до подальших порушень у бухгалтерському обліку операцій з їх використання та утримання, а також у розрахунку і відображенні у звітності підприємства витрат та фінансових результатів.

Це свідчить про те, що питання класифікації основних засобів нині є не зовсім узгодженим у нормативних документах, подекуди суперечливим і потребує вдосконалення. Побудова узгодженої у чинних нормативних актах класифікації основних засобів як об'єктів бухгалтерського обліку сприятиме формуванню єдиних підходів до підготовки й інтерпретації показників фінансової, податкової та статистичної звітності.

Однак, на нашу думку, бухгалтерська класифікація основних засобів має бути не просто еталонною, а багатоетапною, щоб забезпечити таку організацію їх синтетичного й аналітичного обліку, яка дасть змогу отримувати достовірну інформацію щодо операцій із використання та утримання основних засобів, а також формувати необхідну інформаційну базу для прийняття відповідних управлінських рішень на досліджуваних підприємствах. Багатоетапна класифікація має поєднувати класифікацію за функціональною ознакою (чинна класифікація із запропонованими уточненнями – еталонна класифікація) та класифікацію за особливими ознаками (визначає специфічні властивості об'єктів класифікації і дає змогу всередині множини виділити підмножини (класифікаційні групування). Глибина такого поділу в обліковій політиці може бути різною, що залежить, насамперед, від того, які види діяльності й/або які операції з використання та утримання основних засобів здійснюються на конкретному підприємстві, а також того, які інтереси переслідує керівництво чи власники підприємства.

Ураховуючи викладене вище, для оптимізації бухгалтерської класифікації основних засобів на державному рівні та на рівні ПСМ потребує вирішення питання доопрацювання чинної класифікації основних засобів за функціональною ознакою з метою визначення особливих ознак класифікаційних груп і підгруп основних засобів та їх типових прикладів з урахуванням науково обґрунтованих підходів до класифікації.

Отже, оцінка (визначення вартості) об'єкта основних засобів у бухгалтерському обліку є ще більш важливим критерієм їх визнання, ніж ідентифікація та класифікація. Вона знаходить своє відображення у фінансовій звітності підприємства, забезпечує порівняність цієї інформації, використовується усіма її користувачами під час прийняття відповідних управлінських рішень та впливає на достовірність оцінки вартості підприємства, а також може бути способом викривлення даних фінансової звітності.

Методологічні засади оцінки основних засобів закладені у Законі України «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність» (ст. 4) і НП(С)БО 1 «Загальні вимоги до фінансової звітності» (п. 6 розділу III) під час визначення принципів бухгалтерського обліку та фінансової звітності. Більш конкретні вимоги до оцінки об'єктів основних засобів у бухгалтерському обліку визначено у П(С)БО 7 «Основні засоби».

Основні засоби необхідно оцінювати: 1) під час їх первісного визнання, попередньо провівши ідентифікацію і класифікацію об'єктів основних засобів, які треба відобразити у бухгалтерському обліку; 2) після визнання (за первісною вартістю або за альтернативною вартістю – переоціненою з урахуванням оцінених втрат/вигід від зменшення/відновлення корисності); 3) на момент припинення їх визнання (визначення прибутку/збитку від їх вибуття чи невідповідності критеріям визнання активом).

Для визначення балансової вартості основних засобів за П(С)БО 7 «Основні засоби» можуть бути застосовані такі види оцінок: історична (фактична) собівартість під час визначення первісної вартості (абз. 12 п. 4); собівартість відповідно до П(С)БО 16 «Витрати» і П(С)БО 9 «Запаси» (п. 11); залишкова вартість переданого об'єкта основних засобів (п. 12); чиста вартість реалізації (абз. 16 п. 4); сума очікуваного відшкодування (абз. 14 п. 4); теперішня вартість майбутніх чистих грошових надходжень (абз. 14 п. 4); справедлива вартість (абз. 19 п. 4).

При цьому П(С)БО застосовують два терміни – «балансова вартість активу» і «залишкова вартість», – які, по суті, означають один і той же вид оцінки. Відповідно до пункту 4 П(С)БО 32 «Інвестиційна нерухомість», балансовою вважається вартість активу, за якою він включається до підсумку балансу. В абзаці 2 пункту 16 П(С)БО 2 «Баланс», який сьогодні вже не діє, зазначалося про те, що залишкова вартість активу включається до підсумку балансу. В абзаці 18 пункту 4 П(С)БО 7 «Основні засоби» залишковою вартістю названо різницю між первісною (переоціненою) вартістю необоротного активу і сумою його накопиченої амортизації (зносу).

За міжнародними підходами, балансовою вартістю основного засобу є сума, за якою його визнано у балансі після вирахування будь-якої суми накопиченої амортизації і накопичених збитків від зменшення його корисності. Вочевидь, що використання МСБО/МСФЗ сприятиме

формуванню достовірної фінансової інформації та виходу вітчизняних підприємств (особливо публічних акціонерних товариств) на міжнародні ринки капіталу.

З огляду на вищенаведене, доцільно застосовувати лише термін «балансова вартість активу». Невживання терміна «залишкова вартість» у бухгалтерському обліку дасть змогу узгодити національну та визнану на міжнародному рівні облікову термінологію.

Разом із тим нами пропонується визнавати витрати, пов'язані зі здійсненням регулярного суттєвого технічного обслуговування і капітального ремонту основного засобу, що передбачені нормами чинного законодавства України та технічною документацією, які здійснюються з інтервалом більше одного року, капітальними інвестиціями й амортизувати їх одним зі способів:

1) відносити на збільшення первісної (переоціненої) вартості об'єкта основних засобів і амортизувати їх протягом строку корисного використання, встановленого для такого об'єкта, який залишився, коли вони не можуть бути ідентифіковані з окремою амортизованою частиною (компонентом) основних засобів;

2) визнавати ці витрати окремим об'єктом основних засобів і амортизувати протягом строку встановленого міжремонтного періоду (для досліджуваних підприємств цей період становить, як зазначено вище, 2–5 років), коли вони можуть бути ідентифіковані з окремою амортизованою частиною (компонентом) основних засобів.

У ході експлуатації первісна вартість об'єкта основних засобів може змінюватися, що пов'язано не тільки зі зносом, а й з інфляційними процесами у країні, а також із його частковою ліквідацією чи поліпшенням.

Про вплив поліпшення на зміну первісної вартості основного засобу зазначається у Рекомендаціях № 561. У пункті 31 цього документа визначено, що вартість робіт, які призводять до збільшення очікуваних майбутніх вигід від використання об'єкта основних засобів, включається до капітальних інвестицій із майбутнім збільшенням первісної вартості основних засобів. Натомість, у МСБО 16 «Основні засоби» завжди йдеться про балансову вартість основних засобів, що є більш коректним, оскільки балансова вартість основних засобів може ґрунтуватися як на їх первісній, так і на переоціненій вартості з урахуванням відображеного їх зносу та оцінених втрат/вигід від зменшення/відновлення корисності.

При цьому пунктом 29 Рекомендацій № 561 встановлено, що витрати, пов'язані з поліпшенням об'єкту основних засобів, можуть визнаватися капітальними інвестиціями за умови, що його балансова вартість не перевищує суми очікуваного відшкодування. Остання, згідно з пунктом 4 П(С)БО 7 «Основні засоби», є найбільшою з двох оцінок: чистою вартістю реалізації основного засобу (справедливою вартістю основного засобу за вирахуванням очікуваних витрат на його реалізацію) або теперішньою вартістю майбутніх чистих грошових надходжень від його використання, включаючи ліквідаційну вартість.

Аналізуючи вказану норму, встановлено, що під час визнання витрат, пов'язаних із поліпшенням об'єкта основних засобів, капітальними інвестиціями, необхідно керуватися критерієм можливого збільшення первісно очікуваних економічних вигід від використання основного засобу, але з урахуванням принципу обачності. Тобто оцінка витрат, пов'язаних із поліпшенням об'єкта основних засобів, має виключати можливість необґрунтованого збільшення їхньої балансової вартості. У такому разі необхідно керуватися не балансовою вартістю об'єкта основних засобів, яка вже сформована, а його справедливою вартістю, що може потребувати здійснення переоцінки основних засобів.

Вітчизняним підприємствам, згідно з нормами П(С)БО 7 «Основні засоби», надано можливість самостійно приймати рішення про здійснення переоцінки (дооцінки, уцінки) об'єкта основних засобів, окрім МНМА та бібліотечних фондів, якщо амортизація їхньої вартості здійснюється з використанням одного з таких методів: 50% вартості, яка амортизується у першому місяці використання об'єкта, та решта 50% – у місяці вилучення з експлуатації або 100% вартості у першому місяці використання.

Порядок переоцінки встановлений пунктом 16 П(С)БО 7 «Основні засоби». Унаслідок суттєвої різниці під час порівняння залишкової вартості об'єкта основних засобів із його справедливою вартістю переоцінці підлягають первісна вартість і сума зносу об'єкта основних засобів. При цьому у Наказі (Положенні) про облікову політику підприємства має бути визначено межу суттєвості, якою керуються під час прийняття рішення про необхідність здійснення переоцінки основних засобів. Листом МФУ «Щодо суттєвості у бухгалтерському обліку» та пунктом 34 Рекомендацій № 561 з метою здійснення переоцінки основних засобів за поріг суттєвості рекомендується приймати величину, яка дорівнює 1% чистого прибутку (збитку) підприємства або 10% відхилення залишкової вартості об'єкта основних засобів від його справедливої вартості.

Але проблема, насправді, полягає не в оцінці суттєвого відхилення, а у визначенні справедливої вартості основних засобів. При цьому П(С)БО 7 «Основні засоби» на відміну від МСБО 16 «Основні засоби» (п. 32) не рекомендується визначати справедливу вартість об'єктів основних засобів (зокрема, землі та будівель) із залученням професійних оцінювачів, а механізм її визначення остаточно не сформований.

У додатку до П(С)БО 19 «Об'єднання підприємств» містяться вказівки щодо визначення справедливої вартості придбаних окремих об'єктів основних засобів (земля та будівлі, машини та устаткування, інші основні засоби). Але порядок застосування цих положень на практиці не описано у жодному нормативному документі з бухгалтерського обліку.

На нашу думку, машинобудівним підприємствам слід віддавати перевагу залученню професійних оцінювачів до процесу здійснення переоцінки. Це пов'язано з такими моментами:

– по-перше, під час здійснення переоцінки професійними оцінювачами досягається максимальна об'єктивність у визначенні балансової вартості об'єкта основних засобів. А отже, більшою мірою задовольняються потреби користувачів фінансової звітності в отриманні достовірної інформації про реальний стан справ на підприємстві, що особливо важливо у зв'язку з крайньою необхідністю залучення додаткових інвестиційних ресурсів для реновації основних засобів підгалузі сільськогосподарського машинобудування;

– по-друге, регулярна переоцінка забезпечує можливість контролю вартості чистих активів досліджуваних підприємств, які здебільшого є акціонерними товариствами, через показник балансової вартості основних засобів, а отже, можливості їх подальшого функціонування;

– по-третє, незважаючи на те що в Законі України «Про оцінку майна, майнових прав і професійну оціночну діяльність» не передбачено санкцій за порушення процедури переоцінки, та відповідно до статті 164^2 Кодексу України про адміністративні правопорушення, передбачено штрафні санкції за ведення бухгалтерського обліку з порушенням установленого порядку, внесення неправдивих даних до фінансової звітності.

Порядок відображення у бухгалтерському обліку переоцінки основних засобів під час кожної наступної переоцінки залежить від результатів попередніх переоцінок (дооцінок/уцінок). За зменшення/відновлення корисності об'єкта основного засобу теж здійснюють перегляд його оцінки, який впливає на балансову вартість основних засобів. Проте процедури оцінки зменшення/відновлення корисності основних засобів відрізняються від процедур переоцінки.

Висновки з проведеного дослідження. Отже, наскільки якісно будуть виконані процедури визнання, класифікації та оцінки об'єктів основних засобів у бухгалтерському обліку, настільки достовірними і доречними будуть звітні дані про операції з їх використання та утримання, насамперед нарахування амортизації основних засобів. У цьому зв'язку запропоновані нами уточнення і пропозиції стосовно проведення таких процедур сприятимуть уникненню нераціональних витрат, а також забезпечуватимуть прийняття ефективних управлінських рішень щодо використання та утримання основних засобів на різних рівнях управління машинобудівним підприємством.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Михалев О.В. Экономическая устойчивость хозяйственных систем: методология и практика научных исследований и прикладного анализа : монография. Санкт-Петербург : Санкт-Петербургская академия управления и экономики, 2010. 200 с.

2. Будущее службы внутреннего аудита решается сегодня: преобразование рисков в результаты повысит ее значение : аналитические материалы / Компания «Эрнст энд Янг», 2012. Декабрь. 22 с.

3. Рудницький В.С. Методологія і організація аудиту. Тернопіль : Економічна думка, 1998. 196 с.

4. Гозепол К. Самоинспекции /внутренний аудит. *Фармацевтическая отрасль.* 2011. № 1(24). С. 84–89.

5. Міжнародні стандарти контролю якості, аудиту, огляду, іншого надання впевненості та супутніх послуг (2010) / пер. з англ. О.Л. Ольховікової та ін. Київ : Фенікс, 2010. Ч. І. 846 с.

6. Наумчук О.А. Методика оцінки й обліку витрат на відновлення основних засобів з урахуванням принципу суттєвості. *Вісник ДонНУЕТ. Економічні науки.* 2010. № 4(48). С. 363–371.

7. Принципы бухгалтерского учета / Б. Нидлз и др. ; под ред. Я.В. Соколова ; пер. с англ. Москва : Финансы и статистика, 1997. 496 с.

8. Риски в аудиторской деятельности / под ред. проф. С.М. Бычковой. Москва : Финансы и статистика, 2003. 416 с.

9. Семеген Л. Методика обліку витрат на поліпшення та утримання інших необоротних матеріальних активів. *Економічний аналіз.* 2010. Вип. 6. С. 321–325.

10. Тарасова Н.В., Довбня В.М. Проблеми розвитку вітчизняного машинобудування. *Обладнання та техніка для села: ринок, пропозиція, практика використання.* 2007. № 6. С. 21–28.

REFERENCES:

1. Mikhalev O.V. (2010) Ekonomicheskaya ustoychivost khozyaystvennykh sistem: metodologiya i praktika nauchnykh issledovaniy i prikladnogo analiza [Economic sustainability of economic systems: methodology and practice of scientific research and applied analysis]: Monografiya. Sankt-Peterburg : Izdatelstvo Sankt-Peterburgskoy akademii upravleniya i ekonomiki. (in Russian)

2. Budushcheye sluzhby vnutrennego audita reshayetsya segodnya: preobrazovaniye riskov v rezultaty povysit yeye znacheniye : analiticheskiye materialy [The future of the internal audit service is being decided today: converting risks into results will increase its importance: analytical materials] (2012) / Kompaniya «Ernst end Yang», issledovaniye, dekabr. (in Russian)

3. Rudnytskyy V.S. (1998) Metodolohiya i orhanizatsiya audytu [Audit methodology and organization]. Ternopil : «Ekonomichna dumka». (in Ukrainian)

4. Gozepol K. (2011) Samoinspektsii /vnutrenniy audit/ [Self-inspection /internal audit/]. Farmatsevticheskaya otrasl. No. 1(24). pp. 84–89. (in Russian)

5. Mizhnarodni standarty kontrolyu yakosti, audytu, ohlyadu, inshoho nadannya vpevnenosti ta suputnikh posluh [International standards for quality control, audit, review, other assurance and related services] (2010) / per. z anhl. O.L. Olkhovikovoyi ta in. Kyiv : Vydvo «Feniks», vol. 1. (in Ukrainian)

6. Naumchuk O.A. (2010) Metodyka otsinky y obliku vytrat na vidnovlennya osnovnykh zasobiv z urakhuvannyam pryntsypu suttyevosti [Methods of estimation and accounting of expenses for restoration of fixed assets taking into account the principle of materiality]. Visnyk DonNUET. Ekonomichni nauky, no. 4(48), pp. 363-371. (in Ukrainian)

7. Printsipy bukhgalterskogo ucheta [The principles of accounting] (1997) : per. s angl. / B. Nidlz i dr.; pod red. Ya.V. Sokolova. Moskva: Finansy i statistika. (in Russian)

8. Rysky v audytorskoy deyatelnosty [Risks in auditing] (2003) / pod red. prof. S.M. Bychkovoy. Moskva : Fynansy y statystyka. (in Russian)

9. Semehen L. (2010) Metodyka obliku vytrat na polipshennya ta utrymannya inshykh neoborotnykh materialnykh aktyviv [Methods of accounting for the cost of improving and retaining other tangible fixed assets]. Ekonomichnyy analiz, Vol. 6, pp. 321-325. (in Ukrainian)

10. Tarasova N.V., Dovbnya V.M. (2007) Problemy rozvytku vitchyznyanoho mashynobuduvannya [Problems of development of domestic mechanical engineering]. Obladnannya ta tekhnika dlya sela: rynok, propozytsiya, praktyka vykorystannya, no. 6, pp. 21–28. (in Ukrainian)

Lesnyak Vladimir
Candidate of Economic Sciences,
Deputy Director of Educational Work
College of Information Systems and Technologies of
SHEI "Vadym Hetman Kyiv National Economic University"

CLASSIFICATION AND ASSESSMENT OF FIXED ASSETS IN ACCOUNTING ACCOUNTING

The purpose of the article. The purpose of the article is to investigate the specific characteristics of operations for the use and retention of property, plant and equipment of agricultural machinery and to classify these operations for accounting and auditing purposes. Investigation of the peculiarities of the methodology and organization of accounting for operations on the use and retention of fixed assets at machine-building enterprises, in particular agricultural machinery, has proven the need to improve approaches to the recognition, assessment and classification of fixed assets, since errors and misstatements that are committed in their course lead to errors in current accounting and financial reporting. And given that the value of property, plant and equipment is significant compared to other assets, these errors are more likely to be material, such as are likely to affect the management decisions of users of financial statements.

Methodology. Methods of analysis and synthesis, induction and deduction, generalization and systematization were used in the study.

Results. It is argued that one fixed asset involved in a joint activity without the creation of a legal entity can be divided into parts (parts of the subject), controlled and accounted by different participants as different objects of fixed assets. Accordingly, it is advisable to distinguish four approaches to the recognition (identification) of the object of accounting for fixed assets: one object - one subject; one object – several objects; multiple objects are one object; one object is part of the object. In order to avoid practical problems with the identification of fixed assets and further reflect the costs associated with their use and elimination, to create a special commission at the machine-building enterprise, which will develop uniform clear principles for identifying fixed assets and their fixing in the Order (Regulation) on accounting policies of the company. In order to recognize the optimum amount of fixed asset items in component parts (when they are made up of one subject), commissions are recommended to be guided by a number of factors, including: different speed of moral aging of individual components of one subject; different service life of individual components of one object; possible joint control of parts of the object in the course of joint activity; different form (method) of consumption of economic benefits from the use of individual components of one subject; the significant cost of a part of the item in relation to its total cost.It is argued that since the International Accounting Standard and the International Financial Reporting Standards do not distinguish such assets as non-current tangible assets, there is no need to allocate non-current non-current tangible assets as a fixed asset. If the useful life of an item exceeds one year (reporting period) or the operating cycle, it must be classified as a fixed asset and, depending on its functional purpose, assigned to a specific classification group, and if not, accounted for in inventory enterprises. Fixing such a rule in Accounting Regulation (Standard) 7 "Fixed Assets" will simplify the procedure for classification of fixed assets and develop common approaches to reporting information, and thus its transparency and better interpretation by users of financial statements, including foreign partners.

Practical implications. The practical significance of the results obtained is to develop proposals aimed at improving the methodology and organization of accounting and auditing transactions for the use and retention of fixed assets, which will strengthen the information and control functions of accounting and improve the efficiency of managing these operations.

Value/originality. The article deals with the specific characteristics of operations for the use and retention of property, plant and equipment of agricultural machinery and the classification of these operations for accounting and auditing purposes. Insufficient level of research on issues of methodology and organization, as well as the provisions of the theory of accounting and audit of operations on the use and retention of fixed assets, determines the relevance of this topic and the prospects for further research in this area.

НЕОБХІДНІСТЬ ЕКОНОМІЧНОГО АНАЛІЗУ В СИСТЕМІ УПРАВЛІННЯ СУБ'ЄКТА ГОСПОДАРЮВАННЯ

THE NEED FOR ECONOMIC ANALYSIS IN THE ENTERPRISE MANAGEMENT SYSTEM

УДК 657. 62
https://doi.org/10.32843/infrastruct36-79

Литвин З.Б.
к.е.н., доцент,
доцент кафедри економічної експертизи та аудиту бізнесу
Тернопільський національний економічний університет

У статті здійснено систематизацію поглядів провідних науковців щодо місця, суті та ролі економічного аналізу в системі управління підприємством. Розглянуто фактори, умови, які впливають на ефективність управління фінансово-господарською діяльністю підприємства. Визначено ключові зміни змістовного наповнення та основні завдання економічного аналізу відповідно до сучасних умов господарювання. Розглянуто сфери дослідження, в яких зростає функціональна роль економічного аналізу. Досліджено основні завдання ефективного господарювання підприємства. Розкрито сутність економіко-аналітичної діяльності через її функції. Розглянуто основні функції економічного аналізу та їхню роль у різних аспектах. Проаналізовано якість аналітичних робіт у практиці економічної діяльності господарюючих суб'єктів. Надано оцінку етапам аналітичної підготовки для прийняття стратегічних управлінських рішень. Обґрунтовано значення економічного аналізу як сучасного інструмента прийняття стратегічних управлінських рішень.

Ключові слова: *система управління, економічний аналіз, аналіз господарської діяльності, суб'єкт господарювання, функції, ефективність, аналітичне дослідження, аналітичний інструментарій.*

В статье осуществлена систематизация взглядов ведущих ученых о месте, сущности и роли экономического анализа в системе управления предприятием. Рассмотрены факторы, условия, которые влияют на эффективность управления финансово-хозяйственной деятельностью предприятия. Определены ключевые изменения содержательного наполнения и основные задачи экономического анализа в соответствии с современными условиями хозяйствования. Рассмотрены сферы исследования, в которых растет функциональная роль экономического анализа. Исследованы основные задачи эффективного функционирования предприятия. Раскрыта сущность экономико-аналитической деятельности через их функции. Рассмотрены основные функции экономического анализа и их роль в различных аспектах. Проанализировано качество аналитических работ в практике экономической деятельности предприятия. Дана оценка этапам аналитической подготовки для принятия управленческих решений. Обосновано значение экономического анализа как современного инструмента принятия управленческих решений.

Ключевые слова: *система управления, экономический анализ, анализ хозяйственной деятельности, предприятие, функции, эффективность, аналитическое исследование, аналитический инструментарий.*

The article says that economic analysis is one of the main links in system of enterprise control. The article analyzes the role of economic analysis and its importance in the management of the enterprise. It is determined that it is necessary for planning, accounting, control of the enterprise and management decisions. And as an important tool in the optimization of the investment, tax, accounting, credit and marketing policy of companies. The article presents the factors that may affect the activity of the enterprise. Identified shortcomings in the activity of the enterprises in modern Ukraine. Presented as a proposal to improve and overcome these disadvantages. Possible ways to minimize these disadvantages: the automation of the analysis process, skills development, to follow all the new trends in the development of automation of analysis programs. This article contains location of economic analysis in the system of organization's management. Also aspects of correlation and interaction between economic and administrative analysis's are considered. The article discusses the role of economic analysis in the process of developing managerial decisions. The article systematizes the views of scientists on the place and role of economic analysis in the enterprise management system. Changes in the content and the main tasks of economic analysis in accordance with the current economic conditions are determined. The main tasks of effective functioning of the enterprise are investigated. The basic functions of economic analysis and their role in various aspects of economic activity are considered. The quality of analytical works in the practice of economic activity of the enterprise is analyzed. The stages of analytical preparation for managerial decision making are evaluated. The importance of economic analysis as a modern tool for making strategic management decisions is substantiated. The article says that in the crisis terms of nowadays it is necessary to improve economic analysis in the meaning of management of enterprise. The aim of the article is to determine the role and value of economic analysis in the management of modern enterprises.
Key words: *management system, economic analysis, analysis of economic activity, entity, functions, efficiency, analytical research, analytical tools.*

Постановка проблеми. Управлінські рішення з урахуванням результатів економічного аналізу сприяють економічному використанню ресурсів, запобіганню зайвим витратам, уникненню прорахунків, вирішенню проблемних ситуацій. За допомогою економічного аналізу досягається швидка адаптація до змін ринкової кон'юнктури, передбачення можливих змін поведінки партнерів, уникнення невиправданого економічного ризику.

Особливість сучасного етапу розвитку економічного аналізу полягає в тому, що елементи його теорії, методології та організації недостатньою мірою враховують закони і тенденції ринку. З іншого боку, застосування аналітичного інструментарію зарубіжних країн не адаптовано до умов господарської діяльності українських підприємств. Тому виникають додаткові труднощі щодо достовірної економічної оцінки. Сьогодні створився розрив між потребами фінансового менеджменту та управлінням загалом і можливостями методології та організації аналізу, які застосовуються у практиці. Економічний аналіз ще не повною мірою розглядається з позицій концептуальних положень та вимог ринкових відносин і потреб управління.

Сучасні підходи до управління підприємством, організацією, фірмою вимагають знань та оволодіння законами функціонування складних соціально-економічних систем, впровадження методів

збору та обробки інформації. І на цій основі прийняття обґрунтованих управлінських рішень, які спрямовані на виявлення пріоритетних і перспективних шляхів розвитку.

Забезпечення ефективного функціонування підприємств потребує економічно грамотного управління їхньою діяльністю, яке багато в чому визначається умінням її аналізувати. За допомогою аналізу вивчають тенденції розвитку, глибоко і системно досліджують фактори зміни результатів діяльності, обґрунтовують плани та управлінські рішення, здійснюють контроль за їх виконанням, виявляють резерви підвищення ефективності виробництва, оцінюють результати діяльності підприємства, виробляють економічну стратегію його розвитку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженням економічного аналізу в системі управління підприємством присвячені праці багатьох учених: М.І. Баканова, С.І. Барнгольц, І.І. Каракоза, В.В. Ковальова, І.Д. Лазаришиної, Л.А. Лахтіонової, Б.М. Литвина, Є.В. Мниха, Г.В. Савицької, В.В. Сопка, І.Д. Фаріона, М.Г. Чумаченка, А.Д. Шеремети, С.І. Шкарабана та інших. Водночас потребує досліджень роль та значення економічного аналізу в управлінні суб'єкта господарювання з урахуванням зміни сутнісного наповнення аналітичної науки та впливу факторів зовнішнього середовища.

Постановка завдання. Метою дослідження є обґрунтування ролі економічного аналізу в системі управління суб'єкта господарювання в сучасних умовах, визначення способів та шляхів протидії кризовим явищам на підприємстві.

Виклад основного матеріалу дослідження. Економічний аналіз сьогодні відіграє значну роль в управлінні виробництвом і його вдосконаленні, сприяє підвищенню ефективності господарювання. Сучасне середовище змінює роль аналізу господарської діяльності, його основну мету і завдання. Якщо за адміністративно-командної системи управління економічний аналіз виконував функцію контролю за виконанням планів, то сьогодні посилюється роль таких сфер досліджень, як: ринкове середовище; ефективність управління фінансовими ресурсами; обґрунтованість і дієвість механізму реалізації управлінських рішень.

Аналіз у сфері економіки доцільно розглядати у різних площинах теорії та практики діяльності суб'єкта господарювання. Керівник, який хоче досягти успіху в підприємницькій діяльності, не повинен здійснювати жодного організаційного, технічного або технологічного заходу доти, доки не буде обґрунтована його економічна доцільність. Аналітичне мислення керівника підприємства, організації, фірми повинно мати такі складники, як глибокі знання теорії аналізу, вільне володіння низкою його основних методів, показників а також вміння практичного застосування їх під час ухвалення управлінських рішень.

Правові, економічні та соціальні принципи підприємства реалізуються в процесі виробничої та економіко-аналітичної діяльності організації. Вона повинна бути спрямована на наукове обґрунтування бізнес-планів, об'єктивну оцінку їх виконання, виявлення впливу факторів на показники господарської діяльності, розкриття тенденцій і пропорцій розвитку підприємств, визначення ступеня використання внутрішньогосподарських резервів, прийняття ефективних управлінських рішень.

За допомогою економічного аналізу досягається швидка адаптація до змін ринкової кон'юнктури, передбачення можливих змін поведінки партнерів, уникнення невиправданого ризику.

Розглянемо думки різних науковців щодо ролі економічного аналізу в системі управління підприємством.

Економічний аналіз у суспільному виробництві передує прийняттю рішень та забезпечує їх обґрунтування на основі отриманої інформації. С.Б. Барнгольц стверджує, що економічний аналіз є важливим проміжним етапом процесу управління, мета якого:

– дати правильну оцінку стану об'єкта та показати, наскільки цей стан відрізняється від бажаного;

– виявити можливості та шляхи переводу об'єкта з фактичного стану в бажаний;

– підготувати матеріали для вибору оптимального рішення [1, с. 3].

Науковець Б.М. Литвин вважає, що економічний аналіз є важливою функцією і методом управління на всіх рівнях, інструментом виявлення резервів і залучення трудових ресурсів до управління виробництвом. Із вимог до управління випливають такі принципи економічного аналізу: науковість, системний підхід, комплексність, дослідження в динаміці, визначення основної мети і провідної ланки. Економічний аналіз як одна з головних функцій управління займає місце між функціями збору інформації і функціями прийняття рішень [3, с. 6].

На думку Є.В. Мниха, саме функціональна диференціація науки управління зумовила виділення економічного аналізу як для обґрунтування та оцінки управлінських рішень, так і для реалізації завдань інших функціональних систем знань (планування, регулювання, обліку, контролю, аудиту тощо). Становлення прямого і зворотного інформаційних потоків в управлінні можливе лише на базі аналітичних досліджень. Якщо у прямому зв'язку економічний аналіз забезпечує параметри можливого впливу на об'єкт управління, то у зворотному – дає оцінку ефективності такого впливу та доцільності його корекції [7, с. 5].

Г.В. Савицька зауважує, що управлінські рішення і дії мають базуватися на точних розрахунках, на глибокому і всебічному економічному

аналізі. Вони мають бути обґрунтовані, вмотивовані, оптимальні. Економічний аналіз передує рішенням і діям, обґрунтовує їх і є основою наукового управління виробництвом, забезпечує його ефективність [9, с. 16].

Професор С.І. Шкарабан стверджує, що однією із важливих функцій системи управління на всіх рівнях виступає аналіз. Він проводиться на всіх етапах, починаючи від аналізу стратегії діяльності будь-якого суб'єкта і закінчується кінцевим результатом [10, с. 10].

Ефективність управління господарською діяльністю залежить від багатьох факторів, умов і обставин. Аналітичне дослідження економічних явищ і процесів дає змогу виявити, виміряти, та узагальнити рівень впливу організаційних, техніко-економічних і політичних факторів на кінцеві виробничо-господарські та фінансові результати діяльності підприємств, організацій.

Сучасному керівнику необхідно:

– виробляти стратегію і тактику розвитку підприємства в довготерміновій перспективі;

– оцінювати результати господарської діяльності з погляду їх сумірності із вкладеним капіталом;

– визначати вплив різних чинників на відхилення з результативними показниками;

– виявляти всі недоліки та прорахунки з тим, щоб уникнути банкрутства, досягнути успіху в бізнесі.

Роль економічного аналізу можна розглядати у багатьох аспектах. Доцільно дати оцінку необхідності його виділення у самостійну функцію господарського керівництва. Судячи з форми функціонального забезпечення менеджменту та виходячи з оцінки змісту всіх забезпечувальних систем менеджменту, особливо обліку високого методологічного рівня, аналітичні дослідження мають значну питому вагу у реалізації цих функцій. Тому потрібно не зменшувати функціональної ролі економічного аналізу.

Зростання функціональної ролі економічного аналізу стосується таких сфер дослідження, як:

– аналіз ринкового середовища;

– аналіз виробничого потенціалу, а саме: трудових ресурсів, основних засобів, матеріальних ресурсів;

– аналіз ефективності управління фінансовими ресурсами;

– аналіз обґрунтованості та дієвості механізму реалізації управлінських рішень.

Сучасні умови господарювання змінюють характер аналітичних досліджень, розширюють зону діагностики і пошуку. Область аналітичних досліджень становить як внутрішнє, так і зовнішнє економічне середовище кожного об'єкта господарювання. В зоні їхніх інтересів перебувають головні горизонтальні інформаційні зв'язки та взаємозв'язки інших об'єктів. Як індикативні показники господарської орієнтації виступають державні економічні, правові регулятори ринкових відносин. Такий аналіз дає змогу швидко адаптуватися до змін ринкової кон'юнктури, передбачати можливі зміни поведінки партнерів, уникати невиправданого ризику співробітництва тощо.

Важливо підкреслити, що в аналізі не можна обмежуватися інформацією про економічні відносини, що встановлюються на певний час. Велике значення має також інформація про еволюцію цих відносин, більш тривалу динаміку економічного розвитку, що сприятиме стабільності, перспективності та надійності партнерства в усіх аспектах.

Основними завданнями функціонування підприємства є:

– отримання прибутку, достатнього для задоволення потреб колективу та власників підприємства, а також забезпечення активного виробничого процесу;

– задоволення потреб у продукції, роботах, послугах, які підприємство виробляє чи надає.

У сучасних умовах господарювання суттєво зростає роль своєчасного та повного аналізу господарської діяльності та прийняття (за результатами цього аналізу) відповідних заходів для його поліпшення. Щоб вижити у конкурентній боротьбі і зміцнити свої ринкові позиції, кожне підприємство має постійно шукати резерви підвищення ефективності своєї діяльності. Це об'єктивний процес, без якого неможливий поступальний розвиток суспільства. Аналіз сприяє економічному використанню ресурсів, виявленню та впровадженню передового досвіду, науковій організації праці, запобіганню зайвих витрат, всіляких недоліків у роботі тощо.

Аналіз господарської діяльності є основою розроблення фінансової політики підприємства, засобом визначення недоліків у його функціонуванні і прийнятті управлінських рішень, спрямованих на поліпшення господарювання. Особливо зростає значення своєчасного й об'єктивного аналізу фінансового стану суб'єкта господарювання в умовах переходу до різних форм власності, оскільки жоден власник не повинен нехтувати потенційними можливостями збільшення прибутку, який можна виявити тільки за даними аналізу фінансового стану.

Управління – це ефективне досягнення мети суб'єкта господарювання шляхом планування, організації, мотивації і контролю за ресурсами. Умови, які необхідні для реалізації поставлених цілей, і забезпечує система управління. Фінансово-господарська діяльність підприємства відзначається своєю багатогранністю та наявністю великої кількості різних ситуацій, що викликає необхідність проведення їх аналізу. Цю роль у процесі управління і виконує економічний аналіз [5, с. 125].

Завдання управління – забезпечення безперервного функціонування підприємства, організації, фірми. Стандарти управління містять шість основних напрямів діяльності:

– управління виконанням завдань виробництва і постачання;
– управління якістю продукції, робіт, послуг;
– управління ресурсами;
– управління розвитком підприємства;
– соціальний розвиток колективу;
– управління охороною навколишнього середовища [8, с. 19].

Залежно від ситуації в країні (в економіці тощо) той чи інший напрям стає провідним і визначає особливості функціонування підприємства. Для вироблення стратегії підприємства потрібно вміти оцінювати і співвідносити процеси, що відбуваються на цьому підприємстві, спрямовувати його дії на досягнення його мети. Встановлення взаємозв'язку та оцінювання діяльності підприємства і є завданням економічного аналізу в системі управління.

Рішення, прийняті з урахуванням результатів економічного аналізу, сприяють раціональному використанню ресурсів, запобіганню зайвим витратам, уникненню прорахунків, вирішенню проблемних ситуацій.

Завдяки виявленню та реалізації наявних можливостей збільшення і здешевлення виробництва продукції аналіз сприяє підвищенню економічної ефективності підприємницької діяльності.

Отже, економічний аналіз є важливим елементом у системі управління виробництвом, засобом виявлення невикористаних внутрішніх резервів, основою для вироблення оптимальних управлінських рішень щодо ефективної діяльності в сучасних умовах.

Сутність економіко-аналітичної діяльності пізнається і через її функції, з яких виділяються загальносистемні та внутрішньосистемні.

Загальносистемні характеризують суть аналітичної діяльності як науки, що покликана збагачувати систему суб'єктів господарювання. Загальносистемним підпорядковуються внутрішньосистемні функції, які забезпечують підготовку аналітичної інформації для обґрунтування і реалізації управлінських рішень. У сьогоднішніх умовах функції аналітичної роботи ускладнились і збагатились. Це пов'язано зі зміною зовнішнього і внутрішнього середовища, розширенням демократії, застосуванням енергозберігаючих технологій, зміною форм власності й організації виробництва, диверсифікацією підприємств, зростанням конкуренції, інфляційними процесами тощо.

Три основні функції економічного аналізу – оцінююча, діагностична і пошукова – відображені на рисунку 1.

Удосконалення процесу пізнання об'єктів економічного аналізу з урахуванням поступового переходу до інформаційної економіки приводить до значного розширення функціональної сфери застосування.

Однак якість аналітичних робіт у практиці економічної діяльності господарюючих суб'єктів залишається ще низькою. Найбільш повно на практиці використовуються оцінююча функція аналізу (75–80% всього обсягу аналітичних робіт), діагностична функція (30–40%) та пошукова (10–15%). Значною залишається частка ретроспективного аналізу (із загальної сукупності аналітичних робіт – до 80%), перспективний займає лише 5–7%, а оперативний – 12–15% [4, с. 199].

Вирішення проблем розвитку теорії та практики економічного аналізу повинно пов'язуватися

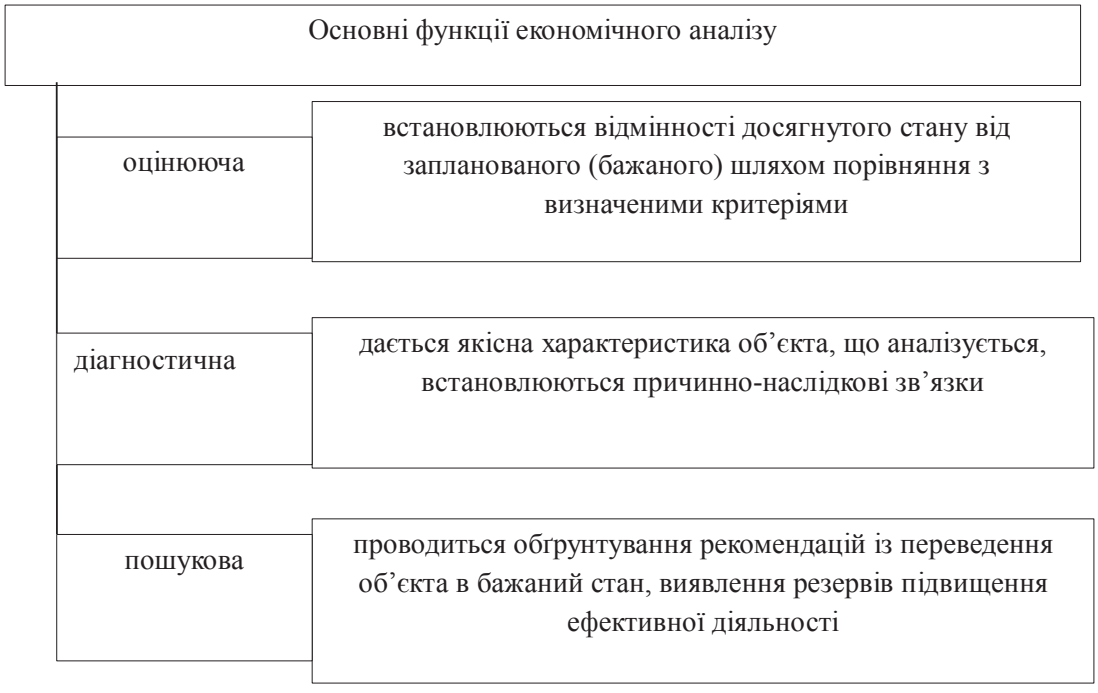

Рис. 1. Основні функції економічного аналізу

насамперед із посиленням моральної та матеріальної мотивації виконавців аналітичних досліджень; регламентацією економічного аналізу за допомогою науково обґрунтованих методик аналізу з боку державних та недержавних інститутів; використанням ринкових механізмів регулювання попиту і пропозицій стосовно економічного аналізу, усвідомленням його необхідності.

У сучасних умовах господарювання управлінські рішення повинні базуватися на точних економічних розрахунках, глибокому і всебічному економічному аналізі. Становлення прямого і зворотного інформаційних потоків в управлінні можливе лише на базі аналітичних досліджень. Якщо у прямому зв'язку економічний аналіз забезпечує параметри можливого впливу на об'єкт управління, то у зворотному – дає оцінку ефективності такого впливу та доцільної його корекції. Для прийняття управлінського рішення потрібна аналітична підготовка, яка включає такі етапи (рис. 2.).

Метою економічного аналізу є вивчення результатів діяльності підприємств та інших господарських формувань, визначення впливу факторів на показники їхньої роботи для виявлення в подальшому недоліків і резервів, а також розроблення заходів, спрямованих на відновлення і збільшення обсягів виробництва та реалізації продукції, підвищення ефективності їхньої діяльності.

Роль економічного аналізу в управлінні виробництвом та підвищенні його ефективності відображено на рисунку 3.

Перед тим як прийняти те чи інше рішення, необхідно дати об'єктивну оцінку результатам господарської діяльності, визначити вплив різних чинників на величину результативних показників, виявити недоліки, прорахунки, невикористанні резерви та перспективи подальшого розвитку.

Практична цінність економічного аналізу полягає в забезпеченні об'єктивної оцінки стану об'єкта, що аналізується, та сприянні обґрунтуванню управлінських рішень, спрямованих на забезпечення стійкого та ефективного функціонування суб'єкта господарювання різних рівнів. Для забезпечення достовірності проведеного аналізу слід мати теоретичні знання і практичні навички щодо організації і методики економічного аналізу.

Подальшого розвитку потребують теоретико-методологічні аспекти функціонування економічного аналізу в автоматизованому інформаційному середовищі. Розроблення автоматизованої системи управління підприємством із включенням до її складу підсистеми економічного аналізу дасть змогу вивести управління на якісно новий рівень. Якщо нині система управління налаштована на ліквідацію відхилень, що виникають у процесі виробничо-господарської діяльності, то використання АСУ дасть змогу звільнити так званий «прогностичний» метод управління. При цьому небажаним подіям і всякого роду відхиленням запобігають у період, коли тільки виникають тенденції до можливих відхилень.

Сьогодні економічний аналіз є невід'ємним елементом у діяльності підприємств, оскільки дає змогу досліджувати їхнє функціонування, спрогнозувати розвиток у майбутньому, розкрити резерви виробництва, виявити напрями підвищення ефективності діяльності і є базою для прийняття обґрунтованих управлінських рішень.

З розвитком ринкових відносин відбуватиметься розширення сфери застосування економічного аналізу. Передусім аналітичні дослідження будуть спрямовані на:

– глибоке вивчення потреб ринку, вимог споживачів щодо конкурентоспроможності продукції;

– визначення пріоритетних напрямів зовнішньоекономічної діяльності;

– ефективність інвестицій;

Етапи аналітичної підготовки для прийняття управлінських рішень	
етап 1	набір варіантів господарського рішення
етап 2	визначення обмежень на варіанти господарських рішень (скоротити витрати не можна через зниження технічного стану устаткування)
етап 3	розрахунок техніко-економічних показників варіанта та його впливу на господарські результати
етап 4	визначення критерію ефективності варіантів господарських рішень

Рис. 2. Етапи аналітичної підготовки для прийняття управлінських рішень

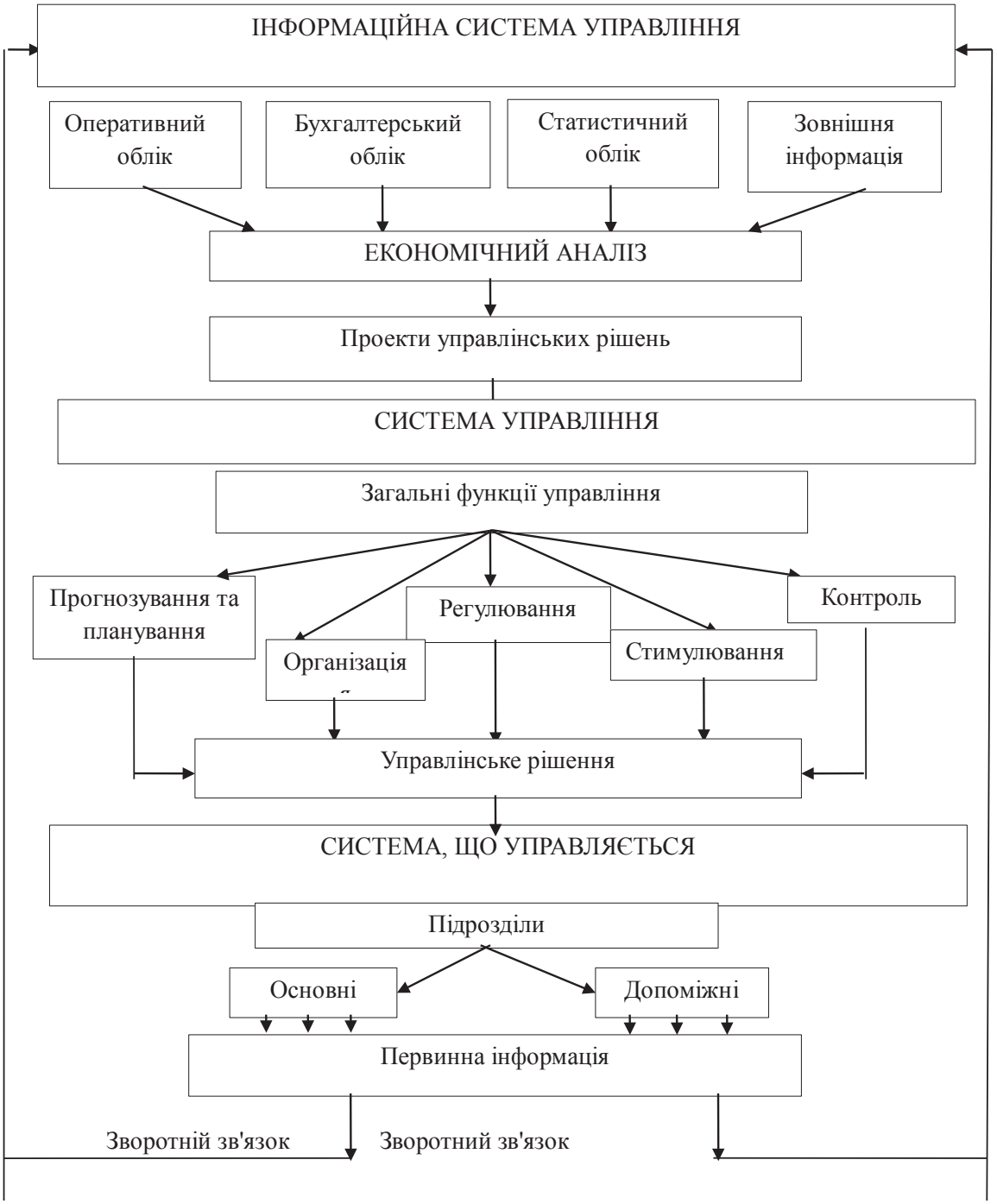

Рис. 3. Економічний аналіз у системі управління підприємством

Джерело: [2, с. 9]

– вивчення кредитної і конкурентної здатності суб'єктів господарювання всіх організаційно-правових форм власності [6].

Висновки з проведеного дослідження. Економічний аналіз є досить вагомим в системі управління підприємством, основою розроблення науково-обґрунтованих управлінських рішень та інструментом контролю за їх виконанням. Недооцінка ролі аналізу, помилки в планах і управлінських діях у сучасних умовах завдають відчутних втрат. А ті суб'єкти господарювання, в яких належним чином організована аналітична діяльність, мають хороші результати та високу економічну ефективність.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Барнгольц С.Б., Ветчинин В.Г., Ламыкин И.А., Таций Г.М. Экономический анализ хозяйственной деятельности предприятий и объединений / Под ред. С.Б. Барнгольц и Г.М. Тация. Москва: Финансы, 1975. 518 с.

2. Економічний аналіз: навч. посібн. / за ред. М.Г. Чумаченка. Вид. 2-ге, перероб. і доп. Київ: КНЕУ, 2003. 556 с.

3. Литвин Б.М., Аналіз господарської діяльності в будівництві: Навчальний посібник. Львів, Видавництво «Світ», 1992. 267 с.

4. Литвин З.Б. Проблемні аспекти теорії і практики економічного аналізу. *Теорія і практика економічного аналізу: сучасний стан, актуальні проблеми та перспективи розвитку*: зб. матеріалів доп. учасн. Міжнар. наук.- практ. конф. Тернопіль. 2011. С. 198–201.

5. Литвин З.Б. Необхідність економічного аналізу в системі управління підприємством. *Бухгалтерський облік, аналіз і аудит: сучасний стан, проблеми та перспективи розвитку*: зб. матеріалів доп. учасн. II Міжнар. наук.-практ. конф. Чернігів, 2014. С. 125–127.

6. Мішеніна Н.В. Економічний аналіз: навч. посібн. Суми: Сумський державний університет, 2014. 306 с.

7. Мних Є.В. Економічний аналіз: підручник. Вид. 2-ге, переробл. і допов. Київ, 2005. 472 с.

8. Попович П.Я. Економічний аналіз діяльності суб'єктів господарювання: Підручник. 3-тє вид. перероб. І доп. Київ: Знання, 2008. 630 с.

9. Савицька Г.В. Економічний аналіз діяльності підприємства: навч. посібник. 2-ге вид., випр. і доп. Київ: Знання, 2005. 662 с.

10. Шкарабан С.І. Чи потрібен аналіз економісту. *Збірник наукових праць кафедри економічного аналізу*. Тернопіль: Економічна думка, 2006. 321 с.

REFERENCES:

1. Barngoltz S.B., Vetchinin V.G., Lamykin I.A., Tacii G.M. (1975) Ekonomicheskiy analiz khozyaystvennoy deyatelnosti predpriyatiy i obyedineniy [Economic analysis of economic activity of enterprises and associations] / Ed. S.B. Barngoltz and G.M. Tacia. Moscow: Finance.

2. Chumachenko M.G. (2003) Ekonomichnij analiz: navch. posibn. [Economic analysis: textbook] 2nd edition, alteration. and ext. Kyiv: KNEU.

3. Lytvyn B.M. (1992) Analiz gospodarskoyi diyalnosti v budivnictvi [Analysis of economic activity in construction: textbook.] Lviv, Svit Publishing House.

4. Lytvyn Z.B. (2011) Problemni aspekti teoriyi i praktiki ekonomichnogo analizu [Problematic aspects of the theory and practice of economic analysis] Theory and practice of economic analysis: current status, current problems and prospects: coll. materials of add. participating Int. – Pract. Conf. Ternopil. P. 198–201.

5. Lytvyn Z.B. (2014) Neobhidnist ekonomichnogo analizu v sistemi upravlinnya pidpriyemstvom. [The need for economic analysis in the enterprise management system.] Proceedings of the *Accounting, analysis and audit: current state, problems and prospects: coll. materials of add. participating Second International. Pract. Conf.* (Chernihiv), pp. 125–127.

6. Mishinina N.V. (2014) Ekonomichnij analiz: navch. posibn. [Economic analysis: textbook.] Sumy: Sumy State University.

7. Mnykh E.V. (2005) Ekonomichnij analiz: pidruchnik. [Economic analysis: a textbook]. Kind. 2nd, recycling. and suppl. Kyiv.

8. Popovich P.Ya. (2008) Ekonomichnij analiz diyalnosti sub'yektiv gospodaryuvannya [Economic analysis of activity of economic entities] 3rd view. recycling. And extra. Kiev: Knowledge.

9. Savitskaya G.V. (2005) Ekonomichnij analiz diyalnosti pidpriyemstva [Economic analysis of enterprise activity: textbook.] 2nd ed., Ex. and ext. Kiev: Knowledge.

10. Shkaraban S.I. (2006) Chi potriben analiz ekonomistu? [Does an economist need analysis?] Proceedings of the Department of Economic Analysis. Ternopil: Economic Thought, 321 p.

Lytvyn Zoriana
Candidate of Economic Sciences, Associate Professor,
Senior Lecturer at Department of Economic Expertise and Business Audit
Ternopil National Economic University

THE NEED FOR ECONOMIC ANALYSIS IN THE ENTERPRISE MANAGEMENT SYSTEM

The purpose of the article. The purpose of the study is to determine the role of economic analysis in the management system of an entity in the current environment. Definition of ways and ways of counteraction to crisis phenomena in the enterprise.

Methodology. The survey is based on data from enterprise executives, scientists who have researched the role of analysis in enterprise management.

Results. Economic analysis is one of the most important links in the system of management, because it is a stage when we planning and when we can see any problems and we can know how to get out of crises. The issue of economic analysis plays an important role in efficiency mark of economic activity and find ways to improve it. Economic analysis today plays a significant role in the management of production and its improvement, contributes to the improvement of economic efficiency. The modern environment is changing the role of the analysis of economic activity, its main purpose and objectives.

A manager who wants to succeed in business does not need to take any organizational, technical or technological measure until his or her economic feasibility is substantiated. The analytical thinking of the manager of the enterprise should have such components as a deep knowledge of the theory of analysis, free knowledge of a number of its basic methods, indicators, as well as the ability to put them into practice in making management decisions.

In order to develop an enterprise strategy, you need to be able to evaluate, interconnect and correlate the processes that take place in the enterprise, to direct its actions towards the goal. Establishing relationships and evaluating the performance of the enterprise is the task of economic analysis in the management system.

The decisions taken in the light of the results of the economic analysis contribute to the rational use of resources, the prevention of unnecessary costs, the avoidance of miscalculations, and the solution of problematic situations.

Practical implications. Today, economic analysis is an integral element in the activities of enterprises It allows to investigate their functioning, to predict the development in the future, to open production reserves, to identify the directions of efficiency improvement and is the basis for management decisions. Economic analysis is quite significant in the enterprise management system. The underestimation of the role of analysis in today's context causes significant losses. So, those businesses that do well-organized analytical work have good results and high cost-effectiveness. Underestimation of the role of analysis, errors in plans and management actions in the current environment cause significant losses. And, those businesses that do well-organized analytical work have good results and high cost-effectiveness.

Value/originality. In our work we have investigated that economic analysis is quite significant in the enterprise management system, the basis for the development of scientifically sound management decisions and a tool for monitoring their implementation.

МІСЦЕВЕ ОПОДАТКУВАННЯ: ЗАГАЛЬНІ ПРИНЦИПИ
LOCAL TAXATION: GENERAL PRINCIPLES

УДК 336.225
https://doi.org/10.32843/infrastruct36-80

Сердюков К.Г.
к.е.н., доцент,
професор кафедри державних фінансів
Харківський інститут фінансів
Київського національного
торговельно-економічного університету
Шаміна В.А.
студентка
Харківський інститут фінансів
Київського національного
торговельно-економічного університету

У статті досліджено особливості реалізації загальних принципів оподаткування під час створення системи справляння місцевих податків. Доведено, що загальні принципи оподаткування з метою використання їх на місцевому (регіональному) рівні повинні бути уточнені й інколи забезпечуватися діяльністю органів державної влади. Також стаття присвячена аналізу національної системи місцевого оподаткування та податкового адміністрування, дослідженню зарубіжного досвіду. Сформульовано висновки та пропозиції, що спрямовані на вдосконалення системи місцевого оподаткування в умовах податкової децентралізації. В умовах сьогодення становлення фінансово незалежного місцевого самоврядування безпосередньо залежить від формування стійкого механізму забезпечення власними фінансовими ресурсами, які повинні складатися переважно з надходжень місцевих податків і зборів. У статті визначено проблему, поставлене завдання, проаналізовано останні дослідження і публікації.

Ключові слова: *місцеві податки і збори, оподаткування, загальні принципи оподаткування, органи місцевого самоврядування, громадські блага.*

В статье исследованы особенности реализации общих принципов налогообложения при создании системы взимания местных налогов. Доказано, что общие принципы налогообложения с целью использования их на местном (региональном) уровне должны быть уточнены и в некоторых случаях обеспечиваться деятельностью органов государственной власти. Также статья посвящена анализу национальной системы местного налогообложения и налогового администрирования, исследованию зарубежного опыта. Сформулированы выводы и предложения, направленные на совершенствование системы местного налогообложения в условиях налоговой децентрализации. В современных условиях становление финансово независимого местного самоуправления напрямую зависит от формирования устойчивого механизма обеспечения собственными финансовыми ресурсами, которые должны состоять преимущественно из поступлений местных налогов и сборов. В статье определена проблема, поставлена задача, проанализированы последние исследования и публикации.

Ключевые слова: *местные налоги и сборы, налогообложение, общие принципы налогообложения, органы местного самоуправления, общественные блага.*

The article explores the features of the implementation of the general principles of taxation when creating a system of levying local taxes. It is proved that the general principles of taxation in order to use them at the local (regional) level should be clarified and in some cases provided by the activities of public authorities. The article is also devoted to the analysis of the national system of local taxation and tax administration, the study of foreign experience; conclusions and proposals are formulated aimed at improving the system of local taxation in the conditions of tax decentralization. In modern conditions of the formation of financially independent local self-government, it directly depends on the formation of a sustainable mechanism for providing own financial resources, which should consist mainly of local taxes and duties. Moreover, they perform not only a fiscal function. Local taxes and fees are also intended to stimulate entrepreneurial activity, the development of local economy, promote the efficient use of natural resources of local importance, etc. Local taxation in Ukraine is still at the initial stage of development. It does not fully reflect the market economic conditions that already exist in Ukraine. It does not provide a sufficient amount of revenues to local budgets; it does not fully comply with the principles of the efficiency of spending the collected taxes, the low cost of collection, fiscal profitability, the use of different taxation bases and other principles. Despite the adopted Tax Code of Ukraine, in accordance with which a total reform of all local taxes and fees was carried out, the costs of their administration do not correspond to the proceeds. Local taxes and fees retained their supporting role in the formation of local budgets. Local taxation in Ukraine should become a regulator of local economic development. During its transformation, it is necessary to ensure the implementation of all general principles of taxation, criteria inherent tax policy of developed countries. These problems determine the urgency of the study. The article identifies the problem, the task, analyzes the latest research and publications.

Key words: *local taxes and fees, taxation, general principles of taxation, local governments, public goods.*

Постановка проблеми. Місцеві податки та збори є основою фінансової незалежності органів місцевого самоврядування. Місцеві податки і збори формують дохідну базу місцевих бюджетів, щодо якої центральні органи влади не мають жодних повноважень, у зв'язку з чим є необхідність дослідження зарубіжного досвіду та акцентування уваги на наявних проблемах у цій сфері з метою їх подальшого вивчення та врегулювання.

В умовах сьогодення місцеве оподаткування в Україні досі перебуває на початковому етапі розвитку. У ньому не повністю відображаються ринкові умови господарювання, що вже є в Україні. Воно не забезпечує достатнього обсягу надходжень до місцевих бюджетів, не в усьому відповідає принципам ефективності витрачання зібраних податків, дешевизни справляння, фіскальної прибутковості, застосування різних баз оподаткування тощо.

Незважаючи на прийнятий Податковий кодекс України, відповідно до якого проведено тотальне реформування всіх місцевих податків і зборів, витрати на їх адміністрування не відповідають надходженням. Місцеві податки і збори зберегли свою допоміжну роль у формуванні місцевих бюджетів.

Таким чином, місцеве оподаткування в Україні має стати регулятором місцевого економічного розвитку. Під час його трансформації необхідно забезпечити реалізацію всіх загальних принципів оподаткування, критеріїв, притаманних податковій політиці розвинених країн. Ці проблеми визначають надзвичайну актуальність проведеного дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання місцевого оподаткування висвітлені у працях таких вітчизняних учених, як В.Л. Андрущенко, В.В. Зайчикова, О.П. Кириленко, В.І. Кравченко, А.І. Крисоватий, М.І. Крупка, І.А. Луніна,

В.М. Мельник, Ю.В. Пасічник, А.М. Соколовська, Л.Л. Тарангул, В.Н. Федосов та інші. Зазвичай вони критикують сучасний стан місцевого оподаткування в Україні, наводять позитивний зарубіжний досвід, розглядають введення окремих додаткових місцевих податків і зборів, обґрунтовуючи їхню ефективність.

Серед сучасних зарубіжних учених проблеми побудови системи місцевого оподаткування розкривають Ш. Бланкарт, Дж. Б'юкенен, Р. Масгрейв, Ю. Німець, Д. Норт, Г. Райт, Дж. Стігліц, Х. Циммерман та інші. Водночас у більшості наукових праць теоретичні питання місцевого оподаткування розглянуті не досить, мало досліджена проблема розроблення і реалізації принципів місцевого оподаткування, в тому числі спільних, що стосуються всієї системи оподаткування будь-якої розвиненої країни.

Постановка завдання. Мета статті полягає в дослідженні сутності та принципів місцевих податків і зборів, порівняльній характеристиці місцевого оподаткування в Україні та за кордоном, а також визначенніособливостей реалізації загальних принципів оподаткування під час їх справляння.

Виклад основного матеріалу дослідження. За умов розвитку громадянського суспільства становлення фінансово незалежного місцевого самоврядування безпосередньо залежить від формування стійкого механізму забезпечення власними фінансовими ресурсами, що повинні складатися переважно з надходжень місцевих податків і зборів. При цьому вони виконують не тільки фіскальну функцію. Місцеві податки і збори призначені також стимулювати підприємницьку активність, розвиток місцевого господарства, сприяти ефективному використанню природних ресурсів місцевого значення тощо.

Власні податкові повноваження органів місцевого самоврядування повністю реалізуються у місцевому оподаткуванні. Варто відзначити, що місцеві податки і збори розглядають із різних позицій. Так, інститут місцевих податків і зборів запропоновано трактувати як законодавчо закріплену групу правових норм, яка регламентує порядок введення податкових платежів міськими, селищними та сільськими радами, механізм їх справляння та зарахування до місцевих бюджетів для виконання завдань у межах власної компетенції органів місцевого самоврядування [1]. Таким чином, місцеві податки і збори розглядаються з позиції правових норм, і при цьому враховується тільки український досвід адміністративно-територіального поділу базового рівня на міста, села і селища. Ще місцеві податки і збори розглядаються як обов'язкові платежі, що законодавчо встановлюються державою, регламентуються органами місцевого самоврядування на певній території, сплачуються юридичними і фізичними особами в процесі перерозподілу ВВП і надходять до місцевих бюджетів для фінансового забезпечення виконання функцій органів місцевого самоврядування [2]. У цьому визначенні автор позбавляє їх податкової ініціативи щодо введення власних місцевих податків і зборів.

Зарубіжні вчені місцевий податок характеризують як податок, який місцева влада вводить і стягує до місцевих бюджетів, а також встановлює його ставки [3]. Податки, на відміну від зборів, не використовують на заздалегідь зазначені цілі (на виробництво певних суспільних благ). Їх стягування є обов'язковим, а в разі ухилення від сплати – примусовим, і регламентується законом. Як специфічні риси податків також можна виділити нееквівалентність, регулярність сплати, односпрямованість грошових потоків.

Західні вчені визначають податки як обов'язкові платежі державі, основний канал державних доходів, що використовуються для фінансування суспільних благ і послуг; засіб фінансової політики для впливу на алокації ресурсів, розподіл багатства, суспільний вибір, стабільність економіки на макрорівні; інструмент фіскальної політики щодо рівня зайнятості, цін та економічного зростання. Вони не використовують властиві марксистській методології терміни «відносини», «категорія», а також класові ознаки [4]. На противагу визначенням податків зарубіжними авторами вітчизняні вчені виділяють форму прояву податків (як обов'язкові, встановлені, як правило, на законодавчій основі платежі юридичних і фізичних осіб до бюджету) і їхнє змістовне наповнення (як фінансові відносини між державою і платниками податків із приводу державної централізації частини вартості виробленого ВВП) [5]. Якщо для центрального рівня влади можна використовувати практично всі види податків, то для місцевого це не завжди так [6].

Багато століть триває дискусія про принципи (основи, правила) оподаткування, вимоги до податків, способи усунення невдоволення платників податків тощо. Значення деяких принципів оподаткування (насамперед принципу справедливості) з часом змінювалося; не залишалася стійкою і їхня субординація. Зокрема, А. Вагнер, враховуючи важливість державних функцій і необхідність фінансового забезпечення їх виконання, на перше місце поставив фіскальні принципи достатності та еластичності оподаткування, тоді як більшість його попередників і сучасників першочерговим вважали принцип справедливості (табл. 1). Відповідно до них формуються податкові системи країн світу. Ця дискусія охоплює в основному загальні вимоги до податків, які можна застосувати й до місцевого оподаткування, вони є необхідними, але недостатніми.

Розглянемо особливості застосування загальних принципів оподаткування на місцевому рівні. Більшість учених серед принципів оподаткування

Таблиця 1

Загальні принципи оподаткування

Принципи оподаткування	Автори
Соціальна справедливість і пропорційність	У. Петті, А .Сміт, А. Вагнер
Простота (прозорість), зручність справляння	У. Петті, А. Сміт, А. Вагнер
Завчасність визначення (стабільність оподаткування)	А. Сміт
Дешевизна справляння	У. Петті, А. Сміт
Уникнення надмірних масштабів оподаткування	У. Петті, Дж.Ст. Міль
Ефективність витрачання зібраних податків	У. Петті
Випереджаюче зростання виробництва порівняно з підвищенням податків і державних витрат	Д. Рікардо
Заохочення накопичень та інвестицій	Д. Рікардо, Дж.Ст. Міль
Фіскальна достатність	Д. Рікардо, А. Вагнер
Еластичність	А. Вагнер
Застосування різних баз оподаткування	Дж.Ст. Міль

називають соціальну справедливість або пропорційність, відповідно до яких платники податків з однаковими податковими базами й іншими умовами, що впливають на оподаткування, повинні платити однакові податки, в інших випадках – різні податки. Також держава додатково бере на себе функцію вирівнювання за допомогою податків (прогресивних ставок оподаткування і пільг) доходів населення. Таким чином, принцип справедливості проявляється у введенні загального прогресивного прибуткового податку, а також у звільненні від оподаткування низьких доходів (через неоподатковуваний мінімум) [7, с. 50].

Органи місцевого самоврядування, навпаки, не зацікавлені вирівнювати доходи населення через можливу міграцію осіб із високими доходами – основних платників податку на доходи. Різноманітність ставок прогресивного оподаткування за територіальними одиницями сприяє соціальному розшаруванню населення, що проживає в них. Тому державна влада може лише вимагати від органів місцевого самоврядування сприяти проведенню загальнодержавної соціальної політики. Так, їм не потрібні соціальні конфлікти, однак вони більше за інших зацікавлені в надходженні коштів до своїх бюджетів.

Простота (прозорість), зручність справляння податків дають змогу заощадити на адміністративних витратах фіскальних органів і мінімізувати витрати платників податків. Цей принцип однаково важливий для системи як загальнодержавного, так і місцевого оподаткування. Місцеві податки, що не відповідають зазначеним умовам, обтяжливі для платників, гальмують економічний і соціальний розвиток відповідної території, ставлять останню в невигідні конкурентні умови щодо інших територій.

Завчасне визначення втрат (стабільність оподаткування) дає можливість платникам податків планувати свою економічну діяльність. Стійкого оподаткування вимагає також середньо- і довгострокове бюджетне планування на державному та місцевому рівнях. Постійні зміни в оподаткуванні на місцевому рівні за різними економічними мотивами можуть завдавати шкоди загальноекономічному зростанню в державі. Тому на центральному рівні повинна бути гарантована стабільність законодавчої і нормативної бази оподаткування щодо як загальнодержавних, так і місцевих податків. В Україні ця вимога забезпечена забороною Податковим кодексом України встановлення органами місцевого самоврядування інших місцевих податків і зборів.

Висновки з проведеного дослідження. Підсумовуючи, варто зазначити, що загальні принципи оподаткування, вимоги використовувати їх на місцевому рівні були частково враховані під час прийняття нового Податкового кодексу України. Основний недолік місцевого оподаткування – незначна фіскальна прибутковість – повинен бути усунутий під час подальшого вдосконалення кодексу.

Дослідження особливостей застосування загальних принципів оподаткування під час формування системи справляння місцевих податків і зборів дадуть змогу своєчасно й ефективно вирішувати місцеві проблеми, додатково залучати кошти жителів територіальних громад та юридичних осіб із метою надання суспільних благ, заощадити на контролі за фінансовими потоками органів місцевого самоврядування.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Беспалов М.В. Фінансовий вісник: фінанси, податки, страхування, бухгалтерський облік. URL: http://1-fin.ru/?id=613 (дата звернення: 21.10.2019).

2. Безкровний О.В. Адміністрування місцевих податків і зборів в Україні крізь призму зарубіжного досвіду місцевого оподаткування. URL: http://dspace.pdaa.edu.ua:8080/handle/123456789/241 (дата звернення: 21.10.2019).

3. Вікторчук М.В. Адміністративно-правове регулювання місцевих податків і зборів в Україні в умовах євроінтеграції. URL: http://dspace.univer.kharkov.ua/bitstream/123456789/11856/7/diss-Viktorchjuk.pdf (дата звернення: 21.10.2019).

4. Ібатуліна А.В. Розвиток місцевого оподаткування в Україні : автореф. дис. канд. екон. наук. К. : Ін-т аграр. економіки УААН, 2009. С. 6.

5. Кміть В.М., Вовчанський Ю.В. Оцінка механізму адміністрування та регулювання місцевих податків та зборів в Україні. Мукачівський державний університет. *Електронне наукове фахове видання «Економіка і суспільство»*. 2018. № 15. С. 656–662.

6. Письменний В.В. Локальні податки і збори як економічна основа наповнення місцевих бюджетів. *Вісник Тернопільської академії народного господарства*. 2005. № 1. С. 70–80.

7. Савицька Г.В. Аналіз господарської діяльності підприємства: підручник. 6-е вид. М: ИНФРА-М, 2013. С. 378.

REFERENCES:

1. Bespalov M.V. Finansovyi visnyk: finansy, podatky, strakhuvannia, bukhhalterskyi oblik. Available at: http://1-fin.ru/?id=613 (accessed 21 October 2019).

2. Bezkrovnyj O.V. Administruvannia mistsevykh podatkiv i zboriv v Ukraini kriz pryzmu zarubizhnoho dosvidu mistsevoho opodatkuvannia. Available at: http://dspace.pdaa.edu.ua:8080/handle/123456789/241 (accessed 21 October 2019).

3. Viktorchuk M.V. Administratyvno-pravove rehuliuvannia mistsevykh podatkiv i zboriv v Ukraini v umovakh yevrointehratsii. Available at: http://dspace.univer.kharkov.ua/bitstream/123456789/11856/7/diss-Viktorchjuk.pdf (accessed 21 October 2019).

4. Ibatulina A.V. (2009) Rozvytok mistsevoho opodatkuvannia v Ukraini : avtoref. dys. kand. ekon. nauk [Development of local taxation in Ukraine] K. : In-t agrar. ekonomiky UAAN. (in Ukrainian)

5. Kmit V.M., Vovchanskyj Yu.V. (2018) Otsinka mekhanizmu administruvannia ta rehuliuvannia mistsevykh podatkiv ta zboriv v Ukraini [Assessment of the mechanism of administration and regulation of local taxes and fees in Ukraine] Mukachivskyj derzhavnyj universytet. *Ekonomika i suspilstvo*. no. 15, pp. 656–662.

6. Pysmennyj V.V. (2005) Lokalni podatky i zbory yak ekonomichna osnova napovnennia mistsevykh biudzhetiv [Local taxes and fees as an economic basis for filling local budgets]. *Visnyk Ternopilskoyi akademiyi narodnogo gospodarstva*. no. 1, pp. 70–80.

7. Savytska H.V. (2013) Analiz hospodarskoi diialnosti pidpryiemstva: pidruchnyk [Analysis of economic activity of the enterprise]. M: YNFRA-M. (in Ukrainian)

Serdiukov Kostyantyn
Candidate of Economic Sciences, Associate Professor,
Professor at Department of Finance and Credit
Kharkiv Institute of Finance
Kyiv National University of Trade and Economics
Shamina Valeriya
Student
Kharkiv Institute of Finance
Kyiv National University of Trade and Economics

LOCAL TAXATION: GENERAL PRINCIPLES

The purpose of the article. The purpose of the article is to study the nature and principles of local taxes and fees, the comparative characteristics of local taxation in Ukraine and abroad, as well as the peculiarities of the implementation of general principles of taxation in their collection.

Methodology. Local taxes and fees are considered from the point of view of legal norms, and only Ukrainian experience of the administrative-territorial division of the basic level is taken into account to cities, villages and towns. Local taxes and fees are also considered as mandatory payments that are legally established by the state, regulated by local authorities in a certain territory, paid by legal entities and individuals in the process of redistribution of GDP, and transferred to local budgets to finance the performance of local government functions. In this definition, the author deprives them of the tax initiative to introduce their own local taxes and fees.

Results. Local taxation in Ukraine is still at the initial stage of development. It does not fully reflect the market economic conditions that already exist in Ukraine. It does not provide a sufficient amount of revenues to local budgets; it does not fully comply with the principles of the efficiency of spending the collected taxes, the low cost of collection, fiscal profitability, the use of different taxation bases and other principles. Despite the adopted Tax Code of Ukraine, in accordance with which a total reform of all local taxes and fees was carried out, the costs of their administration do not correspond to the proceeds. Local taxes and fees retained their supporting role in the formation of local budgets.

Local taxation in Ukraine should become a regulator of local economic development. During its transformation, it is necessary to ensure the implementation of all general principles of taxation, criteria inherent tax policy of developed countries. These problems determine the urgency of the study.

Practical implications. In modern conditions of the formation of financially independent local self-government, it directly depends on the formation of a sustainable mechanism for providing own financial resources, which should consist mainly of local taxes and duties. Moreover, they perform not only a fiscal function. Local taxes and fees are also intended to stimulate entrepreneurial activity, the development of local economy, promote the efficient use of natural resources of local importance, etc.

Value/originality. In our work we considered the features of the implementation of the general principles of taxation when creating a system of levying local taxes. It is proved that the general principles of taxation in order to use them at the local (regional) level should be clarified and in some cases provided by the activities of public authorities. We considered also devoted to the analysis of the national system of local taxation and tax administration, the study of foreign experience; conclusions and proposals are formulated aimed at improving the system of local taxation in the conditions of tax decentralization.

ТРАНСФОРМАЦІЯ ВІТЧИЗНЯНОГО БУХГАЛТЕРСЬКОГО ОБЛІКУ В ЄВРОПЕЙСЬКЕ ЦИФРОВЕ БІЗНЕС-СЕРЕДОВИЩЕ

TRANSFORMATION OF ACCOUNTING INTO A EUROPEAN DIGITAL BUSINESS ENVIRONMENT

УДК 339.924:657
https://doi.org/10.32843/infrastruct36-81

Сулима М.О.
к.е.н., доцент,
завідувач кафедри обліку
і оподаткування
Інститут банківських технологій
та бізнесу
ДВНЗ «Університет банківської справи»

У статті розглянуто процес формування в Європі Єдиного цифрового ринку – Digital Single Market Strategy (DSM). Такі вимоги слід врахувати в Україні, зокрема вітчизняним суб'єктам господарювання, претендентам на визнання у європейському бізнес-середовищі. Йдеться про розвиток цифрових технологій. Сформовано чинники реалізації стратегії Єдиного цифрового ринку. Так, чинниками реалізації стратегії єдиного цифрового ринку є оперативна реакція на виклики глобального бізнес-середовища, мінімізація ризиків, справедлива і відкрита конкуренція, кібербезпека – безпечний Інтернет і захист даних. Досліджено можливості та перспективи інтеграції вітчизняної економіки у європейське бізнес-середовище. Розглянуто процес трансформації бухгалтерського обліку через внесення змін до законодавства і поетапне впровадження Міжнародних стандартів фінансової звітності у вітчизняну практику, таксономію фінансової звітності, а також удосконалення платіжної системи та модернізацію вітчизняної системи електронних платежів.

Ключові слова: *цифровий ринок, бухгалтерський облік, трансформація, інтеграція, фінансова звітність, Міжнародні стандарти фінансової звітності, таксономія.*

В статье рассмотрен процесс формирования в Европе единого цифрового рынка – Digital Single Market Strategy (DSM). Такие требования следует учесть в Украине, вчастности отечественным субъектам хозяйствования, претендентам на признание в европейской бизнес-среде. Речь идет о развитии цифровых технологий. Сформированы факторы реализации стратегии Единого цифрового рынка. Так, факторами реализации стратегии единого цифрового рынка является оперативная реакция на вызовы глобальной бизнес-среды, минимизация рисков, справедливая и открытая конкуренция, кибербезопасность – безопасный Интернет и защита данных. Исследованы возможности и перспективы интеграции отечественной экономики в европейскую бизнес-среду. Рассмотрен процесс трансформации бухгалтерского учета путем внесения изменений в законодательство и поэтапное внедрение Международных стандартов финансовой отчетности в отечественную практику, таксономии финансовой отчетности, а также совершенствования платежной системы и модернизации отечественной системы электронных платежей.

Ключевые слова: *цифровой рынок, бухгалтерский учет, трансформация, интеграция, финансовая отчетность, Международные стандарты финансовой отчетности, таксономия.*

The article discusses the process of forming a Digital Single Market Strategy (DSM) in Europe. Such requirements should be taken into account in Ukraine, in particular national entities, applicants for recognition in the European business environment. In particular, it is about the development of digital technologies. The factors of implementation of the Digital Single Market Strategy have been formed. Thus, the factors behind the implementation of the Digital Single Market Strategy are the rapid response to the challenges of the global business environment, risk minimization, fair and open competition, cyber security – secure Internet and data protection. Possibilities and prospects of integration of the domestic economy into the European business environment are investigated. In general, there are a number of conditions to integrate Ukraine into the European digital business environment: 1) implementation of a number of EU acts under the Association Agreement establishing common rules in the market for the provision of electronic communications services. According to the scientists, the agreement stipulates that a roadmap for change should be adopted in this comprehensive area. It is hoped that it will be considered in the Ukrainian Parliament in the near future. 2) introduction of the European concept of market regulation and implementation of its standards; 3) transformation of accounting and integration into the European business environment through the implementation of International Financial Reporting Standards (IFRS). 4) improvement of the payment system and modernization of the electronic payment system of the National Bank of Ukraine. The process of transformation of accounting through amendments to the legislation and the gradual implementation of International Financial Reporting Standards into domestic practice are considered. One of the important steps towards the integration of accounting into the European space was the changes made to the Law of Ukraine "On Accounting and Financial Reporting in Ukraine". Thus, since 2018, national companies of public interest must keep accounting and prepare financial reporting in accordance with European rules. The next step involves submitting financial statements to IFRSs on the basis of an electronic taxonomy for 2019. For example, the Order dated 07.12.2018 № 983 "On Approval of the Translation of the Financial Reporting Taxonomy by International Financial Reporting Standards" of the Ministry of Finance of Ukraine approved the translation of the Financial Reporting Taxonomy under IFRS.

Key words: *digital market, accounting, transformation, integration, financial reporting, International Financial Reporting Standards, taxonomy.*

Постановка проблеми. Розвиток ринкової економіки України відбувається під впливом посилення ролі цифрових технологій, а це вимагає адаптації бізнес-середовища до нових умов ведення діяльності на міжнародному ринку. Ефективний розвиток діяльності суб'єктів господарювання, рівень їхньої конкурентоспроможності та можливість залучення іноземних інвестицій імовірний завдяки трансформації вітчизняного бухгалтерського обліку та впровадженню Міжнародних стандартів фінансової звітності (МСФЗ). На думку економістів, надзвичайно великий цифровий потенціал закладено в міжнародні угоди про торгівлю та асоціацію, що дає змогу заохочувати і полегшувати торгівлю даними, товарами та послугами, наприклад розвиток телекомунікацій і електронної торгівлі. Такі угоди розглядаються як ключові елементи забезпечення співробітництва в цифровій політиці, зокрема у питаннях розроблення єдиних стандартів, сертифікації та маркування, що важливо для посилення безпеки пов'язаних між собою об'єктів у всьому світі. Необхідністю є впровадження таких стандартів і в Україні, адже суттєвою її перевагою є географічне

розташування, а також велике бажання і потенціал. Водночас констатуємо прикру відсутність України у складі членів європейського цифрового ринку. Вважаємо, що вирішення проблеми можливе завдяки підтримці уряду крізь призму законодавчих змін, трансформації теорії та методології вітчизняного бухгалтерського обліку суб'єктів господарювання як потенційних учасників європейського цифрового бізнес-середовища.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання трансформації бухгалтерського обліку висвітлені в наукових працях вітчизняних та зарубіжних учених. Серед нечисленних досліджень і публікацій найбільш ґрунтовні науково-практичні результати з цієї проблематики висвітлено в роботах С.Ф. Голова, О.М. Діділовського. Варто відмітити праці Ф.Ф. Бутинця, А.М. Герасимовича, Л.М. Кіндрацької, В.І. Ричаківської, Л.П. Снігурської, які мають вагомий вплив на розвиток та вдосконалення сучасної системи бухгалтерського обліку в Україні. Проте нерозв'язаною залишається проблема виявлення ключових проблемних аспектів, які виникають під час трансформації бухгалтерського обліку в європейське цифрове бізнес-середовище.

Постановка завдання. Метою статті є виявлення ключових проблемних аспектів, які виникають під час трансформації вітчизняного бухгалтерського обліку в європейське цифрове бізнес-середовище.

Виклад основного матеріалу дослідження. Україна як потенційний член Європейського Союзу (ЄС) має врахувати те, що в Європі зараз дуже вдало втілюється стратегія Єдиного цифрового ринку – Digital Single Market Strategy (DSM). А це означає, що ЄС оцифровує свою економіку, передбачаючи збільшення глобального впливу новітніх технологій та зростання прибутків від електронної комерції, обміну даних та послуг. Реалії європейського бізнес-середовища диктують саме такі умови модернізації економік та створення чітких правил нової інноваційної епохи. Такі вимоги слід врахувати в Україні, зокрема вітчизняним суб'єктам господарювання, претендентам на визнання у європейському бізнес-середовищі. Йдеться про розвиток цифрових технологій. На думку європейських експертів, DSM може принести Європі близько 415 млрд. євро і забезпечити створення сотень тисяч робочих місць [8]. Варто звернути увагу на чинники стратегії DSM (рис. 1).

Вважаємо, що чинниками реалізації стратегії єдиного цифрового ринку є оперативна і дієва реакція на виклики глобального бізнес-середовища, мінімізація ризиків, чесна і відкрита конкуренція, а також кібербезпека – оперативне виявлення, запобігання і нейтралізація реальних і потенційних загроз Інтернету.

Сьогодні DSM розглядається як основний актив Європи, спрямований на адаптацію європейського суспільства та вітчизняного бізнесу до нових умов ведення діяльності на міжнародному ринку. Важливо забезпечити ефективний розвиток різних секторів економіки, які використовують цифрові технології для інновацій, щоб вони залишались конкурентоспроможними на глобальному рівні. Великий цифровий потенціал закладено в міжнародні угоди про торгівлю та асоціацію, що діють між ЄС та іншими країнами. Вони дозволяють заохочувати і полегшувати торгівлю даними, товарами та послугами, наприклад розвиток телекомунікацій та електронної торгівлі потоками даних. Подібні угоди розглядаються як ключові елементи забезпечення співробітництва у цифровій політиці, зокрема у питаннях розроблення єдиних стандартів, сертифікації та маркування, що важливо для посилення безпеки пов'язаних між собою об'єктів

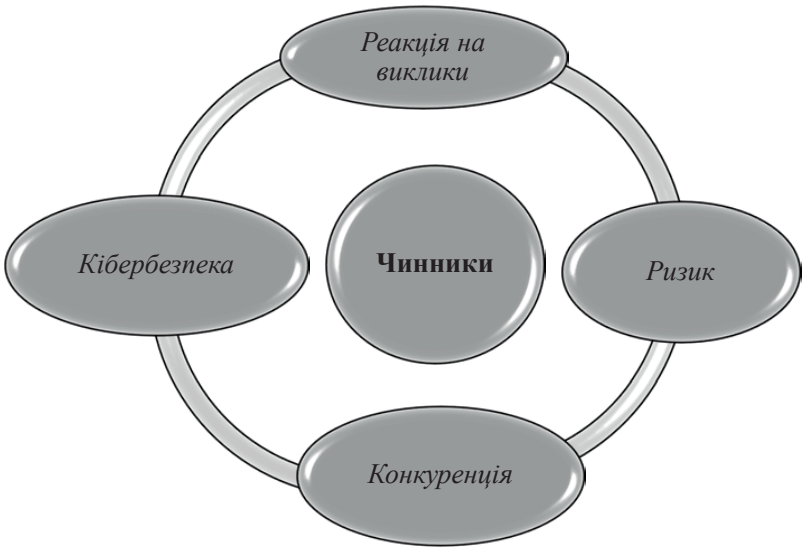

Рис. 1. Чинники стратегії DSM

у всьому світі. Проблемою залишається впровадження таких стандартів в Україні. Тим більше що вони зазначені в Угоді про асоціацію з ЄС і є дієвим інструментом для усунення цифрового протекціонізму, штучних обмежень доступу до ринків, які перешкоджають торговим потокам та інвестиціям.

Так, стратегія Єдиного цифрового ринку є одним із десяти політичних пріоритетів Єврокомісії. Документ спрямовано на розкриття нових можливостей, усунення бар'єрів транскордонної активності. Серед ключових ініціатив є спрощення правил транскордонної електронної комерції і посилення захисту споживачів під час здійснення покупок в інтернеті, підвищення довіри до онлайн-магазинів і міжнародної торгівлі [8].

Загалом для включення України у європейське цифрове бізнес-середовище слід виконати низку умов:

1) згідно з Угодою про асоціацію реалізувати умови актів ЄС, що визначають засади і правила ринку електронних комунікаційних послуг. Так, на думку експертів, Угода передбачає прийняття суттєвих змін, і є сподівання, що вони будуть розглянуті парламентом якнайшвидше;

2) запровадити європейські стандарти регулювання ринку;

3) трансформувати бухгалтерський облік та інтегрувати у Європейське бізнес-середовище через впровадження МСФЗ. Варто зазначити, що одним із важливих кроків до інтеграції бухгалтерського обліку у Європейський простір були зміни, внесені до Закону України (ЗУ) «Про бухгалтерський облік і фінансову звітність в Україні» з 01.01.2018 року. Так, відповідно до внесених змін вітчизняні підприємства, які становлять суспільний інтерес, повинні вести бухгалтерський облік з урахуванням європейських правил. Такі європейські тенденції зумовлені Директивою про річну фінансову звітність, консолідовану фінансову звітність та пов'язану звітність певних типів підприємств від 26.06.2013 р. № 2013/34/ЄС, ухвалені Європейським Парламентом та Радою ЄС. Цей документ містить нові умови складання, подання та оприлюднення фінансової звітності, а також порядок визнання та оцінки певних видів активів та зобов'язань, доходів і витрат.

Наступний етап передбачає подання суб'єктами господарювання фінансової звітності за МСФЗ на засадах таксономії або в єдиному електронному форматі за 2019 рік. Так, наказом від 07.12.2018 р. № 983 «Про затвердження перекладу таксономії фінансової звітності за міжнародними стандартами фінансової звітності» Міністерства фінансів України (МФУ) затверджено переклад таксономії фінансової звітності за МСФЗ [7]. Національна комісія з цінних паперів та фондового ринку (НКЦПФР) започаткувала функціонування Системи фінансової звітності (СФЗ) у форматі XBRL, започаткувавши 18 червня 2019 року відповідний програмний комплекс та спеціалізований сайт, на якому розміщено основну інформацію для користувачів СФЗ. Процес впровадження СФЗ у форматі iXBRL передбачає використання автоматизованих форм збору інформації. Слід зазначити, що XBRL (англ. eXtensibleBusinessReportingLanguage – «розширювана мова ділової звітності») – це відкритий стандарт обміну бізнес-інформацією. За кордоном він є загальновизнаним стандартом для подання фінансової звітності як за МСФЗ, так і за GAAP США в електронному вигляді. XBRL широко використовується в багатьох країнах регуляторами ринків цінних паперів, банківськими регуляторами, податковими органами, а також національними статистичними агентствами. Натепер XBRL офіційно рекомендований до використання і підтримується Радою з МСФЗ для електронного складання звітності за стандартами МСФЗ. Так, розроблення та впровадження програмного комплексу для СФЗ в Україні здійснює спеціалізована ірландська компанія VIZOR спільно з USAID [6].

Нагадаємо, що до суб'єктів, які мають розкривати фінансову звітність у XBRL-форматі, входять великі підприємства, ті, що становлять суспільний інтерес, ПАТ, підприємства, які здійснюють діяльність із видобутку корисних копалин загальнодержавного значення, підприємства, які провадять господарську діяльність за видами, перелік яких визначається КМУ, а також підприємства, які самостійно встановили необхідність використання МСФЗ. Загалом перевагами застосування СФЗ в Україні є:

– Автоматизація. Ведення обліку, формування і оприлюднення фінансової звітності буде здійснюватися автоматично і не вимагатиме повторної трансформації фінансової звітності.

– Доступ. До фінансової звітності, складеної за МСФЗ, матимуть вільний доступ усі зацікавлені користувачі інформації.

– Відкритість. Діяльність суб'єктів господарювання, що формують фінансову звітність за МСФЗ, буде прозорою і відкритою як для потенційних інвесторів, так і для міжнародних експертів, аналітиків.

– Універсальність. Фінансова звітність, сформована в єдиному електронному форматі, буде подаватися для всіх регуляторів вітчизняного фінансового ринку з допомогою «єдиного вікна» (НКЦПФР, НБУ, МФУ, Нацкомфінпослуг), що суттєво спрощує ведення бізнесу вітчизняних суб'єктів господарювання.

– Удосконалення платіжної системи та модернізація вітчизняної системи електронних платежів. Згідно з вимогами стандарту ISO 13616 влітку 2019 року в Україні запроваджено міжнародну нумерацію для банківських рахунків IBAN. Варто зазначити, що запровадження IBAN дасть

можливість гармонізувати український платіжний простір з європейським. Загалом використання стандарту IBAN сприятиме більш зручному оформленню розрахункових документів. Отже, впровадження IBAN у систему електронних платежів НБУ матиме низку переваг, а саме:

– зручність та простота ідентифікації платника, отримувача коштів, а також банку, що їх обслуговує;

– зменшення ймовірності допущення помилок у розрахункових документах;

– збільшення швидкості переказів та отримування коштів.

Серед інших переваг Національний банк планує запровадження стандарту для здійснення платежів з використанням QR-кодів для учасників платіжного ринку. На думку експертів, використання QR-кодів сприятиме спрощенню сплати рахунків та обміну платіжною інформацією [1].

Висновки з проведеного дослідження. Українське суспільство зацікавлене в інтеграції в Європейський цифровий простір, бо від цього, як бачимо, залежить розвиток економіки загалом, практично усіх її секторів. Йдеться про приплив інвестицій, створення нових робочих місць, виникнення глобальних спільних проектів, успішний розвиток малого та середнього бізнесу. Отже, важливо зараз швидко і точно відреагувати на виклики європейського цифрового бізнесу. Водночас не можна сказати, що українські законотворці не роблять спроб змінити законодавство у сфері електронних комунікацій, бухгалтерського обліку, платіжних систем тощо. Так, йдеться про впровадження МСФЗ та оприлюднення української таксономії фінансової звітності суспільно важливими підприємствами. Оприлюднення таксономії на сайті Комісії та інших регуляторів є першим узгодженим кроком у запровадженні в Україні сучасної системи звітності, відповідної стандартам економічно розвинених країн. Адже, система звітності в електронному форматі XBRL спрощує укладання звітності підприємствам, усуває дублювання звітності різним державним органам, покращує аналіз звітності та збільшує ефективність нагляду. Зрештою, важливим є удосконалення та модернізація платіжної системи в Україні через відкриття нових рахунків клієнтам банків відповідно до вимог стандарту IBAN, що дасть змогу гармонізувати вітчизняний платіжний простір із європейським, а також сприятиме подальшій запланованій модернізації системи електронних платежів Національного банку України.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. В Україні з 5 серпня 2019 року стартує запровадження міжнародного номера банківського рахунку. URL: https://bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=99831232&cat_id=55838 (дата звернення: 17.08.2019).

2. Голов С.Ф., Костюченко В.М., Кулага О.М. Трансформація фінансової звітності українських підприємств у фінансову звітність за міжнародними стандартами : метод. посіб. / Федер. проф. бухгалтерів і аудиторів України. 4-те вид. Київ : ФПБАУ, 2013. 267 с.

3. Діділовський О.М. Проблеми та перспективи застосування міжнародних стандартів фінансової звітності в Україні. *Проблеми теорії та методології бухгалтерського обліку, контролю і аналізу*. 2011. № 1(19). С. 142–146.

4. Закон України «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні» від 16.07.1999 № 996-XIV. *Сайт Верховної Ради України*. URL: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/996-14 (дата звернення: 20.08.2019).

5. Міжнародні стандарти фінансової звітності. *Сайт Міністерства фінансів України*. URL: http://www.minfin.gov.ua/control/uk/publish/article?showHidden=1&art_id=408095&cat_id=408093&ctime=1423500775962 (дата звернення: 18.08.2019).

6. НКЦПФР інформує про початок функціонування в Україні системи фінансової звітності у форматі XBRL. URL: https:// www.nssmc.gov.ua/2019/05/28/nktspfr-nformu-pro-potchatok-funktsonuvannya-v-ukran-sistemi-fnansovo-zvtnost-u-format-xbrl (дата звернення: 31.07.2019).

7. Таксономія фінансової звітності за МСФЗ: офіційний переклад Мінфіну. URL: https://uteka.ua/ua/publication/news-14-novosti-zakonodatelstva-1-taksonomiya-finotchetnosti-po-msfo-oficialnyj-perevod-minfina (дата звернення: 31.07.2019).

8. Черніков Д. Європа формує Єдиний цифровий ринок. Чому Україна поза ним? URL: https://www.ukrinform.ua/rubric-economy/2364078-misia-ocifruvati-ekonomiku-strategia-edinogo-cifrovogo-rinku.html (дата звернення: 30.07.2019).

REFERENCES:

1. V Ukraini z 5 serpnia 2019 roku startuie zaprovadzhennia mizhnarodnoho nomera bankivskoho rakhunku [In Ukraine, with 5 August 2019, the start of the requested international number of the bank account]. Available at: https://bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=99831232&cat_id=55838 (accessed 17 August 2019).

2. Holov S.F., Kostiuchenko V.M., Kulaha O.M. (2013) *Transformatsiia finansovoi zvitnosti ukrainskykh pidpryiemstv u finansovu zvitnist za mizhnarodnymy standartamy* [Transformation of the financial reporting of Ukrainian enterprises into financial reporting according to international standards]. Kyiv: FPBAU. (in Ukrainian)

3. Didilovskyi O.M. (2011) Problemy ta perspektyvy zastosuvannia mizhnarodnykh standartiv finansovoi zvitnosti v Ukraini [Problems and Prospects for the Application of International Financial Reporting Standards in Ukraine]. *Problems of theory and methodology of accounting, control and analysis*, no. 1(19), pp. 142–146.

4. Zakon Ukrainy «Pro bukhhalterskyi oblik ta finansovu zvitnist v Ukraini» vid 16.07.1999 # 996-XIV [Law of Ukraine "On Accounting and Financial Reporting in Ukraine" of 16.07.1999 No. 996-XIV]. Sait Verkhovnoi Rady Ukrainy. Available at: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/996-14 (accessed 20 August 2019).

5. Mizhnarodni standarty finansovoi zvitnosti [International Financial Reporting Standards]. Sait Ministerstva finansiv Ukrainy. Available at: http://www.minfin.gov.ua/control/uk/publish/article?showHidden=1&art_id=408095&cat_id=408093&ctime=1423500775962 (accessed 18 August 2019).

6. NKTsPFR informuie pro pochatok funktsionuvannia v Ukraini systemy finansovoi zvitnosti u formati XBRL [NCSSMC informs about the beginning of functioning of the financial reporting system in XBRL format in Ukraine]. Available at: www.nssmc.gov.ua/2019/05/28/nktspfr-nformu-pro-potchatok-funktsonuvannya-v-ukran-sistemi-fnansovo-zvtnost-u-format-xbrl (accessed 31 July 2019).

7. Taksonomiia finansovoi zvitnosti za MSFZ : ofitsiinyi pereklad Minfinu [IFRS Financial Reporting Taxonomy: Official Translation of the Ministry of Finance]. Available at: https://uteka.ua/ua/publication/news-14-novosti-zakonodatelstva-1-taksonomiya-finotch-etnosti-po-msfo-oficialnyj-perevod-minfina (accessed 31 July 2019).

8. Chernikov D. (2019) Yevropa formuie Yedynyi tsyfrovyi rynok. Chomu Ukraina poza nym? [Europe is shaping the Digital Single Market. Why is Ukraine beyond it?]. Available at: https://www.ukrinform.ua/rubric-economy/2364078-misia-ocifruvati-ekonomiku-strategia-edinogo-cifrovogo-rinku.html (accessed 30 July 2019).

Sulyma Mariana
Candidate of Economic Sciences, Associate Professor,
Head of Accounting and Taxation Department
Institute of Banking Technology and Business
Banking University

TRANSFORMATION OF ACCOUNTING INTO A EUROPEAN DIGITAL BUSINESS ENVIRONMENT

The purpose of the article. The development of the market economy of Ukraine is being influenced by the increasing role of digital technologies, which requires the adaptation of the business environment to the new conditions of doing business in the international arena. Ensuring the effective development of different sectors of the digital economy requires accounting transformation to remain globally competitive. Great digital potential is enshrined in international trade and association agreements, enabling the promotion and facilitation of trade in data, goods and services, such as the development of telecommunications and e-commerce. Such agreements are seen as key elements in ensuring digital policy co-operation, in particular in the development of common standards, certification and marking, which is important for enhancing the security of interconnected facilities worldwide.

Methodology. These standards need to be implemented in Ukraine already. Therefore, there is a need to transform the theory and methodology of accounting in the global digital environment.

Results. Ukraine, as a potential member of the European Union, must bear in mind that the Digital Single Market Strategy is currently being successfully implemented in Europe. This means that the EU is digitizing its economy, anticipating an increase in the global impact of the latest technologies and rising profits from e-commerce, data sharing and services. The realities of the global business environment dictate precisely such conditions for the modernization of economies and the creation of clear rules for a new innovation era. Such requirements of the world market should be taken into account in Ukraine, in particular entities, applicants for recognition in the global business environment.

Attention should be drawn to the factors behind the implementation of the Digital Single Market Strategy. We believe that the factors behind the implementation of the Digital Single Market Strategy are the prompt response to the challenges of the global business environment, risk minimization, fair and open competition, cyber security – secure Internet and data protection.

Practical implications. In general, to integrate Ukraine into the global digital business environment, a number of conditions must be met:

1) implementation of a number of EU acts under the Association Agreement establishing common rules in the market for electronic communications services. According to the scientists, the Agreement stipulates that a comprehensive roadmap for change should be adopted in this comprehensive area. It is hoped that it will be considered in the Ukrainian Parliament in the near future.

2) introduction of the European concept of market regulation and implementation of its standards;

3) transformation of accounting and integration into the European business environment through the implementation of International Financial Reporting Standards (IFRS). One of the important steps towards the integration of accounting into the European space was the changes made to the Law of Ukraine "On Accounting and Financial Reporting in Ukraine". Since 2018, companies must keep accounting and prepare financial statements in accordance with European rules. Such European trends are conditioned by the Directive on annual financial statements, consolidated financial statements and related financial statements of certain types of enterprises of 26.06.2013, No 2013/34 / EU, adopted by the European Parliament and the Council.

The next step involves submitting financial statements to IFRSs on the basis of an electronic taxonomy for 2019. For example, the Order dated 07.12.2018 № 983 “On Approval of the Translation of the Financial Reporting Taxonomy by International Financial Reporting Standards” of the Ministry of Finance of Ukraine approved the translation of the Financial Reporting Taxonomy under IFRS.

4) improvement of the payment system and modernization of the electronic payment system of the National Bank of Ukraine. In the summer of 2019, the introduction of the international bank account number IBAN in accordance with the requirements of ISO 13616 will start in Ukraine. The introduction of IBAN will make it possible to harmonize the Ukrainian payment space with the European one.

Value/originality. In our work, we considered that Ukrainian society is interested in integrating into the European digital space, because, as we can see, the development of the economy as a whole, of virtually all its sectors, depends on it. It is about the inflow of investments, the creation of new jobs, the emergence of global joint projects, and the successful development of small and medium-sized businesses in Ukraine.

РОЗДІЛ 9. МАТЕМАТИЧНІ МЕТОДИ, МОДЕЛІ ТА ІНФОРМАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ В ЕКОНОМІЦІ

ПОНЯТТЯ ТА РОЗВИТОК ВИКОРИСТАННЯ ТЕХНОЛОГІЇ БЛОКЧЕЙН
CONCEPTS AND DEVELOPMENT OF USING BLOCKCHAIN TECHNOLOGY

УДК 336.717:004.738.5:339
https://doi.org/10.32843/infrastruct36-82

Венгерська Н.С.
к.е.н., доцент,
доцент кафедри міжнародної економіки, природних ресурсів
і економіки міжнародного туризму
Запорізький національний університет
Чернявська А.В.
студентка
Запорізький національний університет

У статті розглянуто поняття блокчейн-систем. Проаналізований процес створення ланцюга блоків. Виявлені основні переваги використання блокчейн-систем. Надані конкретні приклади використання технології фірмами, підприємствами, державними органами управління як в Україні, так і у зарубіжних країнах у сфері страхування, банківських операцій, логістики, підписання контрактів. Виявлені найважливіші проблеми використання блокчейн-систем. Пояснена популярність використання блокчейну під час ведення бізнесу, укладання контрактів та договорів і для особистого користування. Висвітлені переваги використання блокчейну як безпечної, швидкої, дешевої та зручної технології порівняно з наявними сервісами. Пояснене поняття криптовалюти, виділені найголовніші переваги користування переказами на основі блокчейну. Виділені основні досягнення українських компаній у сфері діджиталізації. Пояснена важливість безпечного використання та зберігання даних, а також висвітлено, як блокчейн може допомогти у вирішенні цієї проблеми.

Ключові слова: *блокчейн-система, діджиталізація, криптовалюта, грошовий переказ, смарт-контракт, інтернет-сервіс, державна платформа, цифрова валюта, автоматизація, безпека.*

В статье рассмотрено понятие блокчейн-систем. Проанализирован процесс создания цепи блоков. Выявлены основные преимущества использования блокчейн-систем. Приведены конкретные примеры использования технологии фирмами, предприятиями, государственными органами управления как в Украине, так и в зарубежных странах в сфере страхования, банковских операций, логистики, подписания контрактов. Выявленные важнейшие проблемы использования блокчейн-систем. Объяснена популярность использования блокчейна при ведении бизнеса, заключении контрактов и договоров и для личного пользования. Освещены преимущества использования блокчейна в качестве безопасной, быстрой, дешевой и удобной технологии по сравнению с существующими сервисами. Объяснено понятие криптовалюты, выделены главные преимущества пользования переводами на основе блокчейна. Выделены основные достижения украинских компаний в сфере диджитализации. Объяснена важность безопасного использования и хранения данных, а также выяснено, как блокчейн может помочь в решении данной проблемы.

Ключевые слова: *блокчейн-система, диджитализация, криптовалюта, денежный перевод, смарт-контракт, интернет-сервис, государственная платформа, цифровая валюта, автоматизация, безопасность.*

The technology, which will be the most significant development in the coming decades, is the technology that underlies such digital currencies as Bitcoin blockchain. Now this technology is considered the next generation Internet, it has great potential for any business and society. An endless number of blockchain-based startup projects are launched, and they are receiving more and more investments trying to improve existing technology and expand its functionality. The idea of blockchain technology or cryptocurrency can now cost billions of dollars. That is why this topic was chosen for further reading and analysis. In the article, we tried to highlight the main advantages of using blockchain systems in everyday life, as well as when concluding contracts and business agreements. The article provides specific examples of the use of blockchain by foreign and Ukrainian companies. The latest publications covering the blockchain and its application in logistics, the financial sector, insurance and household were analyzed. The main disadvantages of using cryptocurrencies developed on the basis of the blockchain are revealed. The article also raises the topic of security of data storage and transmission, this topic is especially relevant due to the frequent loss or theft of personal data of users of various services: be it social networks or bank applications. This technology is really promising, as can be evidenced by the capitalization of cryptocurrencies, which reaches hundreds of billions of dollars. Cryptocurrencies are becoming popular on exchanges, merging into the financial system, offering users more and more opportunities that banks or the state cannot afford. Blockchain probably simplifies many processes, however, there are many economic, social, political and legal barriers to the development of this technology. The relevance of the topic is also confirmed by the growing volume of investments in digital technology. This indicator may indicate the interest of investors and the public in modern technologies, not only as separate narrowly focused projects, but as a way to improve existing services, systems and applications. Information technology is increasingly being introduced into the life of households, business and the state.

Key words: *blockchain system, financial system, cryptocurrency, money transfer, smart contract, internet service, state platform, digital currency, automation, security.*

Постановка проблеми. Технологія, яка стане найзначнішою розробкою наступних десятиліть, технологія, що лежить в основі таких цифрових валют, як Bitcoin, – ланцюг блоків транзакцій Blockchain. Зараз цю технологію вважають наступним поколінням інтернету, вона несе величезний потенціал для будь-якого бізнесу та суспільства. Нескінченна кількість стартап-проектів на основі технології блокчейн запускаються та отримують все більше інвестицій, вони намагаються вдосконалити вже наявну технологію та розширити її функціонал. Капіталізація криптовалют сягає сотні мільярдів доларів, вони стають популярними на біржах, об'єднуються у фінансову систему, пропонують користувачам усе нові та нові можливості, яких не можуть дати банки чи держава. Ідея у сфері блокчейн-технологій або криптовалют зараз може коштувати мільярди доларів. Уже зараз світова

спільнота визнає важливість використання цифрових технологій та прогнозує ріст популярності та охоплення аудиторії.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Серед дослідників, у роботах яких підіймалася тема блокчейн-систем, можна назвати таких учених, як О. Карпенко та А. Осьмак [1], А.В. Літошенко [2], М.В. Мокляк та Е.О. Хаустова [3], Н.Г. Нагайчук та Н.М. Третяк [4], Я.І. Корнага та Ю.Я. Тільняк [5]. Нині Україна не є далекою від блокчейну, адже під час проведення державних електронних торгів, де прозорість та безпечність операцій має бути на найвищому рівні, використовуються блокчейн-системи. Серед українських сервісів, що використовують цифрові розробки цього типу, можна виокремити Open Market та e-Auction; серед зарубіжних – низку сервісів естонського проекту Guardtime, у Великобританії – сервіс для закладів охорони здоров'я Verifable Data Audit, у Нідерландах – банківський додаток PreScrypt, а Chroma Way для Національної земельної служби Швеції [1].

Постановка завдання. Мета статті – визначити поняття блокчейну, пояснити, чим технологія блокчейн завойовує популярність, як вона працює, які перспективи блокчейн має в Україні та як на практиці можна застосовувати цю технологію; надати конкретні приклади використання технології українськими та зарубіжними підприємствами й державними органами влади.

Виклад основного матеріалу дослідження. Коли люди обмінюються інформацією в Інтернеті – вони відправляють не оригінали, а копії: документи, файли, фотографії, листи, інше. Але як бути, якщо ми маємо справу з цінностями: грошима, активами, акціями, бонусними балами, інтелектуальною власністю, голосами на виборах? Відправити копію в цьому разі буде поганою ідеєю. Якщо людина хоче відправити іншому користувачу 1 долар, мається на увазі, що відправник не збирається відправляти копію цього долара, а віддає його повністю, віддає оригінал, і після відправки в нього вже не буде цих грошей. Питання створення безпечної системи лягає на плечі банків, держави, соціальних мереж, проте нерідкі випадки крадіжок із карток, рахунків, кібератак на банки та підприємства, а інколи й на державні структури [6].

З появою блокчейну людям стало легше бути частиною фінансової системи. Переваги, які має блокчейн перед звичайними ресурсами: безпечність, швидкість, мінімальна комісія або її відсутність, анонімність, відсутність посередників.

Для початку треба ознайомитися з тим, як працює система. Усі файли знаходяться у глобальному реєстрі, не в одному місці, а одразу всюди, а тому, коли проходить будь-яка операція, вона записується моментально всюди та видно її всім людям на всіх комп'ютерах.

Безпечність операції можна проаналізувати на такому прикладі. Розглянемо криптовалюту, створену на основі блокчейн-системи, – Bitcoin. Є люди, які «добувають» Bit-монети, їх називають майнерами. Для того, щоб стати майнером, потрібні надзвичайні обчислювальні потужності, суперкомп'ютери, за допомогою яких вирішуються особливо складні завдання. Кожні десять хвилин у системі з'являється новий блок, що містить інформацію про всі операції за останні 10 хвилин. Той майнер, котрий знайде першим такий блок, отримує цифрову валюту, в нашому разі – Bitcoin. Проте це не ключовий момент. Найважливіше те, що новостворений блок з'єднується з іншими блоками в мережі, стаючи частиною величезного ланцюга. Немає центрального серверу, який можна було б зламати, інформація про цей конкретний та про всі інші блоки є одразу на всіх комп'ютерах усіх користувачів [3]. Блоки з'єднані часом, якщо би хтось захотів схитрувати та заплатити двом людям однією й тією ж самою монетою, то шахраю довелося би зламати не тільки конкретний блок, а й усі блоки ланцюга на всіх комп'ютерах усіх користувачів в один і той самий час. Це абсолютно неможливо, адже обробляти таку кількість інформації одночасно поки що не під силу ніякому комп'ютеру, а ще неможливіше мати доступ до всіх комп'ютерів системи. Треба також пам'ятати, що система захищена високорівневим шифруванням, яке відбувається без посередників та встановлюється спеціальним складним алгоритмом.

Криптовалют нині є багато: Ethereum, Litecoin, Zcash, Monero, NEM, Dogecoin та ін. Криптовалюта не є блокчейном, вона лише розроблена на основі такої технології. Цю технологію можна поширювати на найрізноманітніші сфери, від продажів до освіти та охорони здоров'я [2].

Практично застосовувати технологію можливо вже зараз. Завдяки їй можна оптимізувати роботу безлічі сервісів. Уявимо, що відтепер сервіс Booking належить не The Priceline Group, а всім тим, хто володіє житлом та хоче здавати його в оренду. У цьому разі власники не будуть витрачатися на комісію, перераховану до сервісу, а будуть працювати напряму з клієнтами. До того ж така розумна система матиме змогу фільтрувати пошук, розробляти договір, займатися оплатою по захищених цифрових каналах, а також оцінювати власників житла та розробляти на основі цього рейтинги.

Блокчейн автоматизує паперову роботу, спрощує життя. За допомогою блокчейну можна здійснити революцію в системі грошових переказів за кордон. Всі ті люди, які користуються Western або Swift, зіштовхуються з певними труднощами. Приклад – комісія, причому вона є майже на все: на сам переказ, на отримання, на інформування, на чек; є додаткова комісія за переказ великих сум, а також деякі обмеження щодо суми та країн, що

різняться залежно від банку, який надає сервіс [7]. Більше того, такі перекази не моментальні, тому в кращому разі гроші можна отримати через два-три дні. Не виключені помилки менеджерів банку та помилки власне системи. Це незручно, довго, дорого та ризиковано. Блокчейн пропонує зовсім інший спосіб: повністю безпечний, дешевший, швидкий. Можна отримати гроші моментально – як переказ із картки на картку, тільки з одного цифрового гаманця на інший, можна розплатитися ними або перевести у потрібну валюту.

Однак у сфері розрахунків криптовалютою є недоліки. Виходячи зі SWOT-аналізу [4], валюта поки що не є стабільною до коливань ціни на неї, не має забезпечення реальною вартістю, не визнана багатьма країнами, через що в Україні немає нормативно-законодавчих актів, які б регулювали фінансові операції на основі криптовалют.

У зв'язку з численними скандалами про викрадення даних користувачів різних сервісів та мереж ми можемо казати, що персональні дані кожного з нас поступово стають бажаними активами для різноманітних компаній. Останні скандали навколо політики Facebook доводять, що компаніям потрібні дані користувачів, і вони готові брати їх навіть нечесним шляхом [8]. Користувачі передають статистику відвідувань сайтів іншим сервісам, які аналізують їхні вподобання, на основі яких пропонують персоналізовану рекламу. Якщо дані про історію відвідувань у браузері можна виправдати розробленням індивідуального підходу до кожного користувача (синхронізація дат, нагадування про виліт, підказки, корисна реклама чи корисні посилання, музика за нашими вподобаннями, рекомендація на YouTube та ін.), то як бути, коли стороннім людям відомі зміст листування, медіа, паролі, файли, історія транзакцій, дані платіжних карток (Amazon, AliExpress та інші інтернет-магазини). Кожний день люди залишають свої сліди в Інтернеті на десятках сайтів, а тепер уявимо, що ці дані, майже всі, надходять та обробляються деякими компаніями у своїх інтересах.

Дивлячись статистику того, в яких банкоматах особа частіше всього знімає готівку, можна збагнути, де вона працює та живе. За допомогою аналізу транзакцій по картці дізнаємося, чи є в особи діти, чи живе сама, що найбільше любить, які товари для дому замовляє, де відпочиває, чим захоплюється, на чому їздить, в яких містах перебуваєте у відпустці, яким класом літає, з якими людьми спілкується. Швидкий аналіз соціальних мереж дає змогу зрозуміти, наскільки людина є популярною, хто її оточує, чим вона захоплюється. Віртуальний цифровий образ може запам'ятати та розказати про людей більше, ніж вони самі, адже цей образ збирає інформацію протягом тривалого періоду, а людина можете не пам'ятати, що купувала і де була декілька років тому.

Користувачі повинні бути впевнені, що їхні дані належать тільки їм. На основі блокчейн-системи можна розробити такі сервіси, що дають лише чистину інформації, яка потрібна, наприклад повідомляти продавцю не додаткові дані за картками, а тільки факт переказу коштів. Більше того, система допоможе зберегти та захистити ваші дані від викрадень.

Українське суспільство відкрите для технологій подібного рівня. Нині у сфері маркетингу, медіа, освіти, фінансів, аналітики та в публічному секторі вже є компанії, що використовують блокчейн. Переваги для індивідів у використанні продуктів на основі блокчейну є очевидними. Рівень діджиталізації в Україні росте: збільшується кількість безконтактних платежів та терміналів, що приймають безконтактну оплату; можливість для підприємців приймати оплату, використовуючи телефон з NFC замість терміналів; можливість безконтактної оплати проїзду; запуск повністю мобільного банку Monobank, що працює без відділень і перетнув позначку в мільйон користувачів уже через півроку (подібним зарубіжним банкам знадобилось від двох років та присутність не в одній країні); розроблення платформи Prozorro тощо [9]. Все це свідчить про готовність суспільства до користування сучасними технологіями.

Водночас використання блокчейну є вигідним не тільки для домогосподарств, а й для підприємств. У серпні 2019 року група гірничо-металургійних компаній «Метінвест» вперше уклала смарт-контракт на базі блокчейн-платформи we.trade [10]. Контракт передбачав закупівлю обладнання у європейського постачальника для певної компанії з групи холдингу. Смарт-контракти для зарубіжних компаній не є новизною і користуються популярністю, адже здешевлюють угоду, прискорюють процес укладання та гарантують безпечність. Слід відзначити, що більше половини українського експорту припадає на металургію, сільське господарство та машинобудування. «Метінвест» являє собою велику кількість підприємств видобуваючої та металургійної галузі. Це компанія-гігант для українського простору, і якщо компанія такого масштабу готова до прийняття та використання блокчейну, то це може свідчити про високий рівень довіри до технології.

У зв'язку зі збільшенням квот на ввезення сільськогосподарської продукції на територію Європейського Союзу українські компанії отримують більше експортних можливостей. Нині оплата за товари відбувається за допомогою SWIFT-переказів, а це в свою чергу передбачає фізичну присутність клієнта, дні очікувань, комісію, конвертування валюти в долари США, іноді операції вимушені проходити через треті банківські установи, також можливе блокування переказу для його перевірки.

В Україні вже можна користуватися послугами торгово-фінансової платформи, покликаної спростити процес укладання угод на поставку зернових. Cerealia пропонує швидші перекази, мінімальну комісію, автоматизацію та електронний гаманець для кожного користувача, укладання смарт-контрактів та оформлення та передачу необхідних документів [11]. Ми вважаємо, що вдосконалення процесу оплати та підписання паперів між покупцями та постачальниками сільськогосподарської продукції зробить українських аграріїв більш привабливими для іноземних партнерів.

У світовій же практиці успішно використовуються блокчейн-системи в логістиці, наприклад судноплавними компаніями. Автори стверджують, що впровадження технології оптимізує процес перевезень, а також прискорює етапи проведення переговорів, укладання угод та вирішення конфліктних ситуацій [5]. Хоча довіра до цифрових нововведень з кожним роком зростає, все одно більшість компаній остерігаються зберігати конфіденційну інформацію в цифровому вигляді, особливо за відсутності законодавчої бази.

Висновки з проведеного дослідження. Україна намагається стежити за сучасними тенденціями у світі та впроваджувати наукові та технологічні досягнення в життя суспільства. Нині в Україні тільки розробляються законопроекти про обіг криптовалют, проте сервіси та сайти, що працюють за допомогою блокчейн-систем, уже є та розвиваються. Прагнення України бути більш сучасною та відкритою високо ціниться світовою спільнотою, про що було сказано на Всесвітньому економічному форумі в Давосі. Розвиток технології блокчейн має величезний потенціал. За допомогою цих технологій можна підвищити ефективність будь-якого підприємства, зменшивши паперовий документообіг та захистивши інформацію від сторонніх осіб. Також блокчейн здатен захищати та допомагати звичайним людям: персоніфіковані дані, моментальні платежі, доступ до всесвітніх платіжних систем, безпечні перекази та обмін інформацією, автоматизація укладання договорів. Блокчейн – це не тільки криптовалюта. Це перехід до нової, безпечної ери інтернету. Ери, в якій кожна люди може відчути себе по-справжньому захищеною.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. О. Карпенко, А. Осьмак. Використання блокчейн-систем органами публічної влади: український та зарубіжний досвід. *Актуальні проблеми державного управління*. 2018. № 6(73). С. 57–62. (Дата звернення 10.10.2019).

2. Літошенко А.В. Технологія blockchain: переваги та неочевидні можливості використання у різних галузях. *Економічна наука.* 2017. № 8. С. 77–78 (дата звернення: 10.10.2019).

3. М.В. Мокляк, Е.О. Хаустова. Технологія blockchain в логістичній системі підприємства. *Приазовський економічний вісник.* 2018. № 1(06). С. 21–26. (дата звернення: 10.10.2019).

4. Н.Г. Нагайчук, Н.М. Третяк. Можливості використання технології blockchain у страхуванні. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2018. № 19(02). С. 104–107. (дата звернення: 10.10.2019).

5. Я.І. Корнага, Ю.Я. Тільняк. Дослідження та застосування технології блокчейн у транспортній логістиці. *Вісник ЖДТУ*. 2019. № 1(83). С. 12–17. (дата звернення: 10.10.2019).

6. Кібератаки паралізували роботу кількох українських банків. *Факти* : веб-сайт. URL: https://fakty.ua (дата звернення: 10.10.2019).

7. Валютні перекази. *ОТП банк* : веб-сайт. URL: https://ru.otpbank.com.ua (дата звернення: 10.10.2019).

8. Сотні мільйонів: телефони користувачів Facebook злили в мережу. *Новинний портал «Газета.ру»* : веб-сайт. URL: https://www.gazeta.ru (дата звернення: 10.10.2019).

9. Кількість клієнтів monobank перевищила 1 мільйон. *Новинний портал «Мінфін»* : веб-сайт. URL: https://minfin.com.ua (дата звернення: 10.10.2019).

10. "Метінвест" уклав першу угоду із закупівлі через блокчейн-платформу торгового фінансування we.trade. *Новинний портал «Інтерфакс»* : веб-сайт. URL: https://interfax.com.ua (дата звернення: 10.10.2019).

11. Блокчейн в світі і Україні: думки експертів і ТОП-7 цікавих фактів *Інформаційно-аналітичне агентство «АПК-Інформ»* : веб-сайт. URL: https://www.apk-inform.com (дата звернення: 10.10.2019).

REFERENCES:

1. Karpenko O., Osmak A. (2018) Vykorystannia blokchein-system orhanamy publichnoi vlady: ukrainskyi ta zarubizhnyi dosvid [Use of blockchain systems by public authorities: Ukrainian and foreign experience]. Aktualni problemy derzhavnoho upravlinnia (electronic journal), vol. 1, no. 73, pp. 57–62. Available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/apdyo_2018_1_11 (accessed 10 October 2019).

2. Litoshenko A.V. (2017) Tekhnolohiia blockchain: perevahy ta neochevydni mozhlyvosti vykorystannia u riznykh haluziakh [Blockchain Technology: Benefits and Unprecedented Uses in Different Industries]. Ekonomichna nauka (electronic journal), vol. 8, pp. 77–78. Available at: http://www.economy.in.ua/?op=1&z=3841&i=17 (accessed 10 October 2019).

3. M.V. Mokliak, E.O. Khaustova (2018) Tekhnolohiia blockchain v lohistychnii systemi pidpryiemstva [Blockchain technology in the enterprise logistics system] Pryazovskyi ekonomichnyi visnyk (electronic journal), vol. 1, no. 6, pp. 21–26. Available at: http://www.economy.in.ua/?op=1&z=3841&i=17 (accessed 10 October 2019).

4. N.H. Nahaichuk, N.M. Tretiak (2018) Mozhlyvosti vykorystannia tekhnolohii blockchain u strakhuvanni. pidpryiemstva [Opportunities to use blockchain technology in insurance] Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho natsionalnoho universytetu (electronic journal), vol. 19, no. 2, pp. 104–107. Available at: http://www.visnyk-econom.uzhnu.uz.ua/archive/19_2_2018ua/24.pdf (accessed 10 October 2019).

5. Ya.I. Kornaha, Yu.Ia. Tilniak (2019) Doslidzhennia ta zastosuvannia tekhnolohii blokchein u transportnii lohistytsi [Research and application of blockchain technology in transport logistics] Visnyk ZhDTU (electronic journal), vol. 1, no. 83, pp. 12-17. Available at: http://vtn.ztu.edu.ua/article/view/171285/171753 (accessed 10 October 2019).

6. Sait novynnoho portalu «Fakty» [Site of news portal «Facts»] Retrieved from https://fakty.ua (accessed 10 October 2019).

7. Sait banku OTP [OTP Bank website] Retrieved from https://ru.otpbank.com.ua (accessed 10 October 2019).

8. Sait novynnoho portalu «Hazeta.ru» [Site of news portal «Magazine.ru»] Retrieved from https://www.gazeta.ru (accessed 10 October 2019).

9. Sait novynnoho portalu «Minfin» [Site of news portal «Minfin»] Retrieved from https://minfin.com.ua (accessed 10 October 2019).

10. Sait novynnoho portalu «Interfaks» [Site of news portal «Interfaks»]. – Retrieved from https://interfax.com.ua (accessed 10 October 2019).

11. Sait informatsiino-analitychnoho ahentstva «APK-Inform» [Website of APK-Inform news agency] Retrieved from https://www.apk-inform.com (accessed 10 October 2019).

Venherska Natalia
Candidate of Economic Sciences, Associate Professor,
Senior Lecturer at Department of International Economics,
Natural Resources and the Economy of International Tourism
Zaporizhzhia National University
Cherniavska Alona
Student
Zaporizhzhia National University

CONCEPTS AND DEVELOPMENT OF USING BLOCKCHAIN TECHNOLOGY

The purpose of the article. In the context of globalization, information technologies are developing at an incredible speed and affect almost all areas of activity of households, companies, and the state. Blockchain is a relatively new technology and is becoming increasingly popular. The purpose of this article is to explain the concept of blockchain systems, to dwell in detail on the main advantages of the technology, such as safety, quality, speed and the possibility of using blockchain systems in almost any field: medicine, public administration, finance, bank transfers, drafting and signing of contracts. In today's world, data is one important resource. Data leakage of users, companies, partners can result in scandal and loss of not only image, but also serious financial and material losses for many entities. Also, this article discusses successful examples of implementing blockchain technologies in Ukraine and in foreign countries.

Methodology. The study is based on an analysis of publications highlighting the basic concepts and methods of developing blockchain technologies and exploring the use of these systems in logistics, insurance and everyday life. For research, practical analysis and synthesis were used.

Result. As a result of the study, the main advantages of using blockchain systems were highlighted. Thanks to the introduction of modern technologies, it is possible to save data, significantly reduce the time and money for document management, transfer of funds, conclusion of contracts. Unfortunately, in Ukraine, there is no legislative basis that could regulate financial transactions based on cryptocurrencies, which slows down the development of this direction. In general, Ukrainian companies, government agencies, authorities, private business and households use blockchain systems. The article also analyzed the latest examples of blockchain technology implementation. High reliability and quality of using this technology is confirmed by the fact that even large holdings and government agencies are ready to use it. In conclusion, we can say that blockchain has a strong potential for development not only abroad, but also in Ukraine.

Practical implications. Further research and deepening in the development of technology will help optimize the work of many economic entities, in particular firms, companies and corporations. Significant changes will also affect state institutions, since their workflow and processes are not optimized and will take a lot of time to implement. The "digitization" of data and its management through similar technologies, obviously, will soon be implemented everywhere. Since the market is focused not only on business, but also on the creation of services for households, the quality of life of the latter will improve significantly.

Value / originality. The article considers the problem of developing blockchain systems. Like every new technology, it encounters rejection and not understanding on its way. Further research may increase interest in innovation, and this, in turn, will attract more investment in the field and accelerate the development of this technology. In turn, the development of this industry will prompt the state to form a legislative base for the successful development and implementation of technology.

СИМУЛЬТАТИВНА МОДЕЛЬ ВИРОБНИЦТВА ПРОДУКЦІЇ ТВАРИННИЦТВА В УКРАЇНІ

SIMULTATIVE MODEL OF PRODUCTION OF UKRAINE'S ANIMAL HUSBANDRY PRODUCTS

УДК 519.23:338.43
https://doi.org/10.32843/infrastruct36-83

Жерліцин Д.М.
д.е.н., доцент,
професор кафедри
економічної кібернетики
Національний університет біоресурсів
і природокористування України
Чабаненко І.С.
студент
Національний університет біоресурсів
і природокористування України

Аграрна політика є важливою ланкою державного регулювання економіки, адже за умови проведення ефективних політичних заходів спроможна створити умови і допомагати розвитку економіки сільського господарства, забезпечити продовольчу безпеку та давати поштовх для розвитку територій. У статті розглянуто доцільність використання систем одночасних рівнянь, методів оцінювання симультативної моделі. Доведено доцільність використання симультативних моделей під час підготовки та проведення структурних перетворень. У статті проведений аналіз впливу ключових чинників розвитку сфери виробництва продукції тваринництва в Україні. Доведено, що симультативна модель є дієвим інструментом визначення пріоритетів аграрної політики. Визначено ключові залежності між ендогенним та екзогенними чинниками функціонування сфери виробництва продукції тваринництва в Україні. Сформовано напрями подальших розробок щодо застосування сучасних економетричних моделей в економіці та аграрному секторі України.
Ключові слова: *симультативна модель, аграрна політика, сільське господарство, продукція тваринництва, структурне перетворення.*

Аграрная политика является важным звеном государственного регулирования экономики, так как при условии проведения эффективных политических мер способна создать условия и помогать развитию экономики сельского хозяйства, обеспечить продовольственную безопасность и дать толчок для развития территорий. В статье рассмотрена целесообразность использования систем одновременных уравнений, методов оценки симультативной модели. Доказана целесообразность использования симультативных моделей во время подготовки и проведения структурных преобразований. В статье проведен анализ влияния ключевых факторов развития сферы производства продукции животноводства в Украине. Доказано, что симультативная модель является действенным инструментом определения приоритетов аграрной политики. Определены ключевые зависимости между эндогенным и экзогенными факторами функционирования сферы производства продукции животноводства в Украине. Сформулированы направления дальнейших разработок по применению современных эконометрических моделей в экономике и аграрном секторе Украины.
Ключевые слова: *симультативна модель, аграрная политика, сельское хозяйство, продукция животноводства, структурные преобразования.*

Agricultural policy is an important element of the state regulation of the economy. As a subject to effective political measures, it can create conditions and help to develop the agricultural economy, ensure food security and give impulse to the development of territories. The article discusses the feasibility of using systems of simultaneous equations, methods for evaluating the simultative model. The expediency of using semultative models during the preparation and conduct of structural transformations is proved. Therefore, the purpose of the paper is modeling the impact of structural elements of the development of production of the animal husbandry products on the basis of modern methods of econometric analysis, as well as to prove the feasibility of using simultative models in the preparation and decision making in the agricultural sector of Ukraine. The article analyzes the influence of key factors on the development of the animal husbandry production in Ukraine. It is proved that the sympathetic model is an effective tool for determining the priorities of agricultural policy. The key dependencies between endogenous and exogenous factors of the functioning of the sphere of the animal husbandry production in Ukraine are determined. The directions of further developments on the application of modern econometric models in the economy and agricultural sector of Ukraine are formulated. Carrying out the analysis of key features of the production of the animal husbandry products in Ukraine and in addition to the high significance of the simultative models. The results of evaluating the parameters of the simultative model of the production of the animal husbandry product in Ukraine show the effectiveness of the payback financial instruments for the farmer and related investments in increasing the number of agricultural machineries. Subsequent results and model of performance management are fully determined by the increase in the number of endogenous and additional estimates of the statistically significant parameters. These models are used in the control and managerial analysis of the agricultural policy investigation, which are related to production the animal husbandry products.
Key words: *simulative model, agricultural policy, agriculture, husbandry products, structural transformation.*

Постановка проблеми. Аграрна політика є важливою ланкою державного регулювання економіки, адже за умови проведення ефективних політичних заходів спроможна створити умови і сприяти розвитку економіки сільського господарства, забезпечити продовольчу безпеку та давати поштовх для розвитку територій. Зважаючи на те, що кожне політичне рішення має різні результати, дуже важливо вміти їх прогнозувати, оцінювати та своєчасно коригувати ці заходи, щоб отримати найефективніші для суспільства та країни рішення. Отже, в наш час досить актуальним є питання формування методів підготовки управлінських рішень в аграрній сфері, зокрема сфері виробництва продукції тваринництва, застосування моделей та проектування їх побудови.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання моделювання на оцінки параметрів державної політики в аграрній та фінансовій сферах розглядають багато вітчизняних дослідників, таких як С.І. Дем'яненко, О.В. Нів'євський [2], І.Г. Лук'яненко, Р.Б. Семко [5; 6], Д.В. Шиян [9], В.Л. Петренко [7] тощо. Проте, віддаючи належне вказаним розробкам, потрібно відзначити, що невирішеним залишається питання визначення та наукового обґрунтування ключових структурних

залежностей показників розвитку вітчизняного виробництва продуктів тваринництва. Тобто важливою залишається проблема інформаційно-аналітичного обґрунтування синергічного ефекту для сільського господарства від реалізації управлінських рішень на загальнодержавному та регіональному рівнях, що і визначило постанову мети та завдань цього дослідження.

Постановка завдання. Метою дослідження є моделювання впливу структурних елементів розвитку сфери виробництва продуктів тваринництва на основі сучасних методів економетричного аналізу, а також доведення доцільності використання симультативних моделей під час підготовки та прийняття рішень в аграрній сфері України.

Виклад основного матеріалу дослідження. Для оцінки структурних перетворень в економіці використовуються різні типи та різновиди економетричних моделей. Одним із напрямів сучасних досліджень впливу структурних перетворень у сільському господарстві, зокрема у виробництві продукції тваринництва, можуть виступати моделі часткової та повної рівноваги.

Для оцінки результатів реформ та прийнятих управлінських рішень доцільно застосовувати регресійний аналіз та його сучасну реалізацію – системи структурних (одночасних) рівнянь. Для опису вищезгаданих систем та пояснення механізму їхнього функціонування не досить побудови одиничних рівнянь регресії. Для складних соціально-економічних систем і процесів значення залежної змінної *(y)* зазвичай формується під впливом зовнішніх факторів, що одночасно впливають і на пояснювальні змінні *(x)*. Це приводить до того, що отримана модель є неповною, а відповідно, її необхідно доповнювати оцінками, в яких у ролі пояснювальних змінних були б значення *x* з інших рівнянь, що відображають залежності пов'язаних процесів. Такі системи називаються системами одночасних рівнянь [4; 1]. Ці системи мають не одну залежну змінну, а цілий їх набір. Вони краще відображають складні економічні об'єкти, на які впливають ендогенні (внутрішні) та екзогенні (зовнішні) чинники, а саме:

$$\begin{cases} y_1 = b_{12}y_2 + b_{13}y_3 + ... + b_{1n}y_n + \\ + a_{11}x_1 + a_{12}x_2 + ... + a_{1m}x_m + \varepsilon_1, \\ y_2 = b_{21}y_1 + b_{23}y_3 + ... + b_{2n}y_n + \\ + a_{21}x_1 + a_{22}x_2 + ... + a_{2m}x_m + \varepsilon_2, \\ y_1 = b_{31}y_1 + b_{32}y_2 + ... + b_{3n}y_n + \\ + a_{31}x_1 + a_{32}x_2 + ... + a_{3m}x_m + \varepsilon_3, \\ y_n = b_{n1}y_1 + b_{n2}y_2 + ... + b_{nn-1}y_{n-1} + \\ + a_{n1}x_1 + a_{n2}x_2 + ... + a_{mn}x_m + \varepsilon_n, \end{cases} \quad (1)$$

Для оцінки систем одночасних рівнянь типу (1) неможливо застосовувати метод найменших квадратів у класичній постановці, оскільки в системах одночасних рівнянь порушується найголовніша умова регресійного аналізу, а саме наявні екзогенні регресори. Це призводить до зміщеності та неспроможності. Для оцінки систем одночасних рівнянь застосовують такі методи: непрямий метод найменших квадратів (КМНК, ILS), що полягає у необхідності оцінки структурних коефіцієнтів та застосовується для ототожнених моделей; двокроковий метод найменших квадратів (ДМНК, TSLS, 2SLS) та трьохкроковий метод найменших квадратів (ТМНК, 3SLS) – застосовується для переототожнених моделей; метод максимальної правдоподібності з повною інформацією (FIML) [1].

Використання системи одночасних рівнянь (1) та принципів модулювання складних соціально-економічних процесів, що сформульовано у роботах [2; 6; 7], визначає необхідність дослідження структурних складових частин виробництва продукції тваринництва у вигляді такої системи рівнянь:

$$\begin{cases} y_{1t} = a_{10} + a_{11}x_{1t} + a_{12}x_{2t} + b_{11}y_{4t} + \varepsilon_{1t} \\ y_{2t} = a_{20} + a_{21}x_{3t} + a_{22}x_{4t} + b_{21}y_{3t} + \varepsilon_{2t} \\ y_{3t} = a_{30} + a_{31}x_{4t} + a_{32}x_{5t} + b_{31}y_{4t} + \varepsilon_{3t} \\ y_{4t} = a_{40} + a_{41}x_{6t} + a_{42}x_{7t} + b_{41}y_{1t} + \varepsilon_{4t} \end{cases} \quad (2)$$

де y_1 – виробництво молока, кг.; y_2 – виробництво м'яса, кг.; y_3 – виробництво яєць, y_4 – загальна кількість сільськогосподарської техніки для тваринництва, одиниць; x_1 – поголів'я великої рогатої худоби, голів; x_2 – споживання молока, кг. на одну особу; x_3 – кількість свиней, голів; x_4 – кількість птиці, голів; x_5 – споживання яєць, x_6 – обсяг фінансової підтримки фермерських господарств на поворотній основі, тис. грн.; x_7 – удій молока з однієї корови, кг.

Під час перевірки виконання необхідної умови ідентифікації ми побачили, що всі рівняння системи є тотожними (табл. 1). Тобто у подальшому дослідженні вибрано двоколовий метод найменших квадратів для оцінювання параметрів відповідної моделі.

Для оцінки коефіцієнтів моделі було використано програмне забезпечення автоматизації роботи з пакетом R-project – RStudio. RStudio – вільне середовище розробки програмного забезпечення з відкритим вихідним кодом для мови програмування R, який призначений для статистичної обробки даних і роботи з графікою. Спеціальний пакет для R «systemfit» – основний програмний інструмент, який забезпечує роботу, що необхідна для симультативного моделювання, зокрема реалізації двокрокового методу найменших квадратів [8].

На базі офіційної інформації Державної служби статистики України у розрізі окремих областей за 2017 рік [3] щодо значень змінних моделі (2) отримано такий результат моделювання структурних складників виробнива продукції тваринництва (табл. 2).

Таблиця 1

Умова порядку для симультативної моделі динаміки виробництва продукції тваринництва в Україні

№ рівняння	Число екзогенних змінних, відсутніх в рівнянні, D	Число ендогенних змінних, присутніх в рівнянні, H	Ідентифікація
1	5	2	D+1 > H - переототожнене
2	5	2	D+1 > H - переототожнене
3	5	2	D+1 > H - переототожнене
4	5	2	D+1 > H - переототожнене

Таблиця 2

Результати оцінки параметрів симультативної моделі

Результати пакету "systemfit"							
метод: ДМНК							
	N	*DF*	*SSR*	*detRCov*	*OLS-R2*	*McElroy-R2*	
system	96	80	7605572	1.74677e+16	0.771462	0.960933	
	N	*DF*	*SSR*	*MSE*	*RMSE*	*R2*	*Adj R2*
eq1	24	20	37889.68	1894.484	43.5257	0.943320	0.934819
eq2	24	20	8763.54	438.177	20.9327	0.972648	0.968545
eq3	24	20	2903148.71	145157.436	380.9953	0.575897	0.512281
eq4	24	20	4655769.81	232788.491	482.4816	0.817025	0.789579

** авторське узагальнення на основні результатів, що отримані у середовищі R-Studio на базі даних [3]*

З одержаних результатів (табл. 2) можна бачити, що симультативна модель із чотирьох рівнянь досить адекватно визначає взаємозалежності показників моделі (2). Зокрема, значення загального коефіцієнта детермінації (*OLS-R2)* дорівнює 0,771462. З даних табл. 2 також можна побачити, що рівняння є адекватними та майже всі екзогенні змінні згідно з *t*-статистикою є значущими. Коефіцієнт детермінації першого рівняння становить 0,943, другого – 0,972, третього – 0,575 і четвертого – 0,817.

Отже, згідно з аналітичними оцінками двокроковим методом найменших квадратів можна визначити такі структурні залежності щодо виробництва продукції тваринництва в Україні:

$$\begin{cases} y_{1t} = -172{,}1547 + 2{,}3002x_{1t} + \\ + 0{,}8886x_{2t} + 0{,}0466y_{4t} + \varepsilon_{1t} \\ y_{2t} = 1{,}4343 + 0{,}2058x_{3t} + \\ + 0{,}0156x_{4t} - 0{,}0788y_{3t} + \varepsilon_{2t} \\ y_{3t} = -52{,}8654 + 0{,}0288x_{4t} + \\ + 0{,}7392x_{5t} + 0{,}0656y_{4t} + \varepsilon_{3t} \\ y_{4t} = -3876{,}52 + 0{,}1232x_{6t} + \\ + 0{,}8192x_{7t} + 2{,}6719y_{1t} + \varepsilon_{4t} \end{cases} \quad (3)$$

Проведемо короткий сутнісний аналіз визначених коефіцієнтів.

За збільшення поголів'я великої рогатої худоби на 1 тисячу голів за інших незмінних чинників виробництво молока зростає в середньому на 2300 т. За збільшення споживання молока на 1 кг в розрахунку на одну особу виробництво молока зростає в середньому на 888 т. За збільшення кількості техніки в сільських господарствах на 1 тис. одиниць виробництво молока зростає в середньому на 46 т.

За збільшення кількості свиней на 1 тисячу голів виробництво м'яса зростає в середньому на 205,8 т. За збільшення кількості птахів на 1 тис. голів виробництво м'яса в середньому зростає на 15,6 т. За збільшення виробництва яєць на 1 тис. т виробництво молока в середньому зменшиться на 78,8 т.

За збільшення кількості птахів на 1 тис. голів виробництво яєць у середньому зросте на 28800 шт. За збільшення споживання яєць на 1 млн. шт виробництво яєць середньому збільшиться на 739200 шт. За збільшення кількості техніки в сільських господарствах на 1 одиницю виробництво яєць збільшиться в середньому на 65600 шт.

За збільшення фінансової підтримки державною фермерських господарств на 1 тисячу гривень кількість техніки зростає у середньому на 0,1232 одиниць.

Збільшення середньорічного удою молока від однієї корови на 1 кг пов'язано зі збільшенням кількості сільськогосподарської техніки на 0,8192 одиниць. За збільшення обсягів виробництва молока на 1 тис. т відбувається збільшення кількості техніки на 2,6719 одиниць.

Як можемо побачити, фінансова допомога фермерським господарствам на поворотній основі

має позитивний вплив на виробництво продукції тваринництва та дає можливість збільшити обсяг техніки сільськогосподарського призначення.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Проведений аналіз ключових чинників виробництва продукції тваринництва в Україні довів доцільність та високу значущість використання симультативних моделей. Результати оцінки параметрів симультативної моделі виробництва продукції тваринництва в Україні показав ефективність використання інструментів фінансової підтримки фермерських господарств на поворотній основі та вкладень у збільшення кількості одиниць сільськогосподарської техніки. Подальші дослідження та моделювання процесів підготовки та прийняття управлінських рішень доцільно будувати з урахуванням розширення кількості ендогенних та екзогенних значущих змінних.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Айвазян С.А., Фантаццини Д. Эконометрика-2: продвинутый курс с приложениями в финансах: учебник. М.: Магистр: Инфра-М, 2014. 944 с.

2. Дем'яненко С.І., Нів'євський О.В. Кількісний аналіз та моделювання аграрних ринків. К: КНЕУ, 2008. 424 с.

3. Державна служба статистики України [Електронний ресурс]. URL: http://www.ukrstat.gov.ua (дата звернення 21.10.2019 р.).

4. Лещинський О.Л., Рязанцева В.В., Юнькова О.О. Економетрія : навч. посіб. К.: МАУП, 2003. 208 с.

5. Лук'яненко І.Г., Семко Р.Б. Прогнозування наслідків економічної політики за допомогою моделі загальної рівноваги. *Актуальні Проблеми Економіки.* 2012. № 1. С. 303–319.

6. Лук'яненко І.Г., Семко Р.Б. Особливості побудови динамічної стохастичної моделі загальної рівноваги для аналізу економіки України. *Міжнародний науковий журнал «Економічна кібернетика».* Донецьк, ДонНУ, 2010. № 4–6(64–66). С. 48–59.

7. Петренко В.Л., Жерлицын Д.М. Макроэкономическая оценка налогового бремени в Украине. *Вісник Донецького університету. Серія В. Економіка і право.* Донецьк: ДонНУ, 2001. № 1. С. 187–192.

8. Шитиков В.К., Мастицкий С.Э. Классификация, регрессия и другие алгоритмы Data Mining с использованием R. 2017. 351 с.

9. Шиян Д.В. Циклічність у формуванні сталого розвитку сільського господарства : монографія. Х.: ХНАУ, 2011. 307 с.

REFERENCES:

1. Aivazian S.A., Fantatstsyny D. (2014) Ekonometryka-2: prodvynutyi kurs s prylozhenyiamy v fynansakh: uchebnyk [Econometrics-2: advanced course with applications in finance: a textbook]. Moscow.: Magistr: Infra-M. (in Russian)

2. Demianenko S.I., Niv'ievskyi O.V. (2008) Kilkisnyi analiz ta modeliuvannia ahpapnykh rynkiv [Quantitative Analysis and Modeling of Aggregate Markets]. K: KNEU. (in Ukrainian)

3. Depzhavna sluzhba statystyky Ukrainy [Ukrainian statistical statistical statistical office]. URL: http://www.ukrstat.gov.ua (in Ukrainian) (accessed 21 October 2019).

4. Leshchynskyi O.L., Piazantseva V.V., Yunkova O.O. (2003) Ekonometriia: navch. posib. [Econometrics: a textbook]. K.: MAUP. (in Ukrainian).

5. Luk'ianenko I.H., Semko P.B. (2012) Prohnozuvannia naslidkiv ekonomichnoi polityky za dopomohoiu modeli zahalnoi rivnovahy [Predicting the effects of economic policy on the basis of a model of general equilibrium]. Aktualni Ppoblemy Ekonomiky *[Actual Problems of Economics]*. no. 1, pp. 303–319.

6. Luk'ianenko I.H., Semko P.B. (2010) Osoblyvosti pobudovy dynamichnoi stokhastychnoi modeli zahalnoi pivnovahy dlia analizu ekonomiky Ukrainy [Features of the construction of a dynamic stochastic model of general equilibrium for analysis of the economy of Ukraine]. Mizhnarodnyi naukovyi zhurnal "Ekonomichna kibernetyka" [International journal "Economic Cybernetics"]. Donetsk: DonNU, no. 4–6(64–66), pp. 48–59.

7. Petrenko V.L., Zherlytsyn D.M. (2001) Makroekonomycheskaia otsenka nalohovoho bremeny v Ukrayne [Macroeconomic assessment of tax burden in Ukraine]. *Visnyk Donetskoho universytetu. Seriia V. Ekonomika i pravo [Bulletin of Donetsk University. Series III. Economics and Law].* Donetsk: DonNU, no. 1, pp. 187–192.

8. Shytykov V.K., Mastytskyi S.E. (2017) Klassyfykatsyia, rehressyia y druhye alhorytmy Data Mining s ispolzovanyem R [Classification, regression and other Data Mining algorithms with R]. (in Russian)

9. Shyian D.V. (2011) Tsyklichnist u formuvanni staloho rozvytku silskoho hospodarstva : monohrafiia. [Cyclicity in the formation of sustainable agriculture: a monograph]. Kh.: KhNAU. (in Ukrainian)

Zherlitsyn Dmytro
Doctor of Economic Sciences, Associate Professor,
Professor of the Economic Cybernetics Department
National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine
Chabanenko Iryna
Student
National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine

SIMULTATIVE MODEL OF PRODUCTION OF UKRAINE'S ANIMAL HUSBANDRY PRODUCTS

The purpose of the article. Agricultural policy is an important element of the state regulation of the economy. As a subject to effective political measures, it can create conditions and help to develop the agricultural economy, ensure food security and give impulse to the development of territories. The article discusses the feasibility of using systems of simultaneous equations, methods for evaluating the simultative model. The expediency of using semultative models during the preparation and conduct of structural transformations is proved. Therefore, the purpose of the paper is modeling the impact of structural elements of the development of production of the animal husbandry products on the basis of modern methods of econometric analysis, as well as to prove the feasibility of using simultative models in the preparation and decision making in the agricultural sector of Ukraine.

Methodology. This article is based on the theoretical principles and methods of statistics and econometrics analysis; the system approach methods of defining the key husbandry products production features and agricultural policy. The study presents a statistical hypothesis and their prove. The functions of R-programming are used in the paper as the main tools of the quality estimation and results interpretation. The article applies different computational tools together with the econometrics tests and uses the recent data sets for Ukrainian agricultural trends.

Results. The article analyzes the influence of key factors on the development of the animal husbandry production in Ukraine. It is proved that the sympathetic model is an effective tool for determining the priorities of agricultural policy. The key dependencies between endogenous and exogenous factors of the functioning of the sphere of the animal husbandry production in Ukraine are determined. The directions of further developments on the application of modern econometric models in the economy and agricultural sector of Ukraine are formulated.

Practical implications. Carrying out the analysis of key features of the production of the animal husbandry products in Ukraine and in addition to the high significance of the simultative models. The results of evaluating the parameters of the simultative model of the production of the animal husbandry product in Ukraine show the effectiveness of the payback financial instruments for the farmer and related investments in increasing the number of agricultural machineries. Subsequent results and model of performance management are fully determined by the increase in the number of endogenous and additional estimates of the statistically significant parameters. These models are used in the control and managerial analysis of the agricultural policy investigation, which are related to production the animal husbandry products.

Value/originality. Implementation of the proposed measures will increase the results of the state government decision in agricultural sector of Ukrainian economy. As a result, state and regional planning and control systems effectiveness for the agricultural sector will be improved.

РОЛЬ ФІНАНСОВИХ ІННОВАЦІЙ У ЗАБЕЗПЕЧЕННІ РОЗВИТКУ БАНКІВСЬКОГО СЕКТОРУ

THE ROLE OF FINANCIAL INNOVATION IN PROVIDING THE DEVELOPMENT OF THE BANKING SECTOR

УДК 338.58:65.014
https://doi.org/10.32843/infrastruct36-84

Куниця В.С.
студентка
Одеський національний університет імені І.І. Мечникова
Цевух Ю.О.
к.е.н.,
доцент кафедри світової економіки і міжнародних економічних відносин
Одеський національний університет імені І.І. Мечникова

У статті розглянуто основні тенденції розвитку та використання фінансових інновацій у банківському секторі. Інновації у сфері фінансів, як і підходи до їх вивчення, суттєво трансформувалися за останні півстоліття. Сьогодні особливий фокус отримало поєднання інформаційних технологій у реаліях фінансового сектору. Найбільшої уваги заслуговують технології децентралізованих реєстрів, великих даних, хмарних сховищ, роботизації штучного інтелекту та машинного навчання. За останні роки також зросла тенденція до гейміфікації складних фінансових процесів, особливо що стосується банківської сфери. Під цим розуміється використання підходів, що характерні для комп'ютерних ігор, у неігрових процесах, створюючи своєрідну систему мотивації з метою розповсюдити інформацію щодо продукту, залучити нових клієнтів та підвищити їхню фінансову грамотність. Ще одним трендом є тісна співпраця банків із різними за розмірами FinTech-компаніями, які активно розробляють новітні рішення, але не можуть перевірити їх на масштабному рівні без допомоги сталих фінансових інститутів. Упровадження подібних технологій одночасно створює для банків конкурентні переваги та робить їх уразливими до нових ризиків. Банки Європи та Америки вражають своїми передовими розробками, які активно імплементуються у банківський сектор.
Ключові слова: *фінансові інновації, великі дані, роботизація, машинне навчання, гейміфікація.*

В статье рассмотрены основные тенденции развития и использования финансовых инноваций в банковском секторе. Инновации в сфере финансов, как и подходы к их изучению, существенно трансформировались за последние полвека. Сегодня особый фокус получило сочетание информационных технологий в реалиях финансового сектора. Наибольшего внимания заслуживают технологии децентрализованных реестров, больших данных, облачных хранилищ, роботизации искусственного интеллекта и машинного обучения. За последние годы также выросла тенденция к геймификации сложных финансовых процессов, особенно что касается банковской сферы. Под этим понимается использование подходов, характерных для компьютерных игр, в неигровых процессах, создавая своеобразную систему мотивации с целью распространить информацию о продукции, привлечь новых клиентов и повысить их финансовую грамотность. Еще одним трендом является тесное сотрудничество банков с различными по размерам FinTech-компаниями, которые активно разрабатывают новые решения, но не могут проверить их на масштабном уровне без помощи постоянных финансовых институтов. Внедрение подобных технологий одновременно создает для банков конкурентные преимущества и делает их уязвимыми к новым рискам. Банки Европы и Америки поражают своими передовыми разработками, которые активно имплементируются в банковский сектор.
Ключевые слова: *финансовые инновации, большие данные, роботизация, машинное обучение, геймификация.*

The article discusses the main trends of development and use of financial innovations in the banking sector. Finance innovations, as well as approaches to their study, have undergone significant changes in the last half-century. Although each scientist has defined his own concept of financial innovation, it can be concluded that they all describe a particular result of the innovation process to create new products, services and technologies to profit, reduce risks and improve efficiency overall. There are many approaches to the classification of financial innovations. In general, the most common classification is the distribution by content: financial products (credit default swaps, floating rate mortgages), financial services (internet banking, peer-to-peer lending), financial technology (decentralized registers, system computerized assessment of credit ratings), new forms of organizational structures (electronic banks, cryptocurrency exchanges). Today, a particular focus has been the combination of information technology in the realities of the financial sector. The most important are the technologies of decentralized registries, big data, cloud storage, robotics, artificial intelligence and machine learning. Along with the development of blockchain technology, there is an innovative way of financing - initial coin offering (ICO) or a new form of raising money, which is to sell a certain amount of new cryptocurrency to investors. Another trend is the close collaboration of banks with various FinTech companies that actively develop the latest solutions but cannot scale them without the help of sustainable financial institutions. The introduction of such technologies at the same time creates competitive advantages for banks and makes them vulnerable to new risks. Banks in Europe and the Americas are impressed with their advanced developments that are being actively implemented in the banking sector. In recent years, there has also been a tendency for gamification of complex financial processes, especially in the banking sector. This refers to the use of computer-based approaches in non-gaming processes, creating a kind of incentive system to disseminate product information, attract new customers, and increase their financial knowledge.
Key words: *financial innovation, Big Data, robotics, machine learning, gamification.*

Постановка проблеми. Розвиток національних економік сьогодні поєднує у собі значну кількість чинників і базується на індивідуальних перевагах та недоліках. В умовах постійних змін основа для конкурентних переваг постійно трансформується. Однак незмінним залишається складник інноваційного процесу, який постійно намагається вдосконалити та поліпшити існуючі практики та методики. Загальні тенденції інноваційного розвитку хоча й характерні для багатьох країн, не описують та не враховують індивідуальні особливості розвитку національних економік. Для кожної окремої фінансової системи країни характерне впровадження тих чи інших фінансових інновацій, основна ціль яких полягає у підвищенні загальної ефективності, зниженні супутніх витрат та пошуку нових революційних методів та методик взаємодії суб'єктів системи.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Інновації у фінансовій сфері виступали об'єктом дослідження багатьох закордонних учених, серед яких – П. Туфано, М. Міллер, Й. Шумпетер, а також вітчизняні: Т. Дудар, М. Денисенко, С. Онишко. Сьогодні фінансові інновації активно розглядають аудиторські компанії «Великої четвірки».

Постановка завдання. Метою дослідження є аналіз розвитку фінансових інновацій та їхній вплив на модернізацію банківського сектору на прикладі Швейцарії та Німеччини.

Виклад основного матеріалу дослідження. Інновації у фінансовій сфері виступали об'єктом дослідження багатьох учених, однак передусім необхідно відзначити внесок Й. Шумпетера, який у роботі «Теорія економічного розвитку» вперше ввів поняття «інновація» й усього інноваційного процесу в цілому, а також описав роль підприємця як рушійної сили технологічного прогресу. Так, на думку Й. Шумпетера, інновація – це нова економічно доцільна комбінація економічних ресурсів [1]. Окрім того, ним були визначені цілі інновації: розроблення, впровадження, подальше користування новими товарами і послугами, повноцінними технологіями й процесами.

Під час визначення терміна «інновація» можна спробувати знайти причини для впровадження нових розробок. Джерела інновацій можна проаналізувати з поглядів, описаних або теорією попиту, або теорією пропозиції інновацій.

Згідно з теорією попиту, інновації створюються як відповідь на попит суб'єктів господарювання, які хочуть набути конкурентної переваги у своєму бізнес-середовищі (цей тип нових подій називається інноваціями, що керуються попитом). Однак на цей попит можуть вплинути або внутрішні потреби суб'єкта господарювання, спрямовані на поліпшення його діяльності, або на зміни в її середовищі, що потребують належного коригування у своїй бізнес-стратегії.

Другий підхід підкреслює роль пропозиції, оскільки інновації спочатку створюються постачальниками інновацій, а потім реалізуються в суб'єктах господарської діяльності (кінцеві користувачі).

Ця категорія нових рішень називається інноваціями, керованими пропозиціями, і вони досягаються в результаті процесу, що складається з трьох етапів: фази творчості (винахід), фази інновацій і фази дифузії (реалізується або імітацією, або комерціалізацією інноваційних рішень) [2].

Представлені підходи до теорії технологічних нововведень можуть бути прийняті до теорії фінансових інновацій, однак особливості останніх повинні бути враховані.

Фінансові інновації не є новим явищем, оскільки вони супроводжують технологічні інновації від самого початку. Загальновідомо, що фінансові та технічні інновації пов'язані між собою, і вони розвиваються разом протягом часу. З одного боку, фінансові інновації забезпечують механізм фінансування інноваційних технологічних проектів, коли традиційні джерела коштів недоступні через високий інвестиційний ризик. З іншого боку, технологічний та економічний прогрес, що призводить до вищої складності бізнес-процесів і нових видів ризику, змушує фінансову систему та фінансові ринки приймати зміни, модернізуватися відповідно до нових вимог суб'єктів господарювання та викликів сучасного світу. Це призводить до висновку, що без фінансових інновацій технологічний і економічний розвиток буде сповільнюватися, а багатство націй буде нижчим. Водночас застосування фінансових інновацій було б обмеженим без попиту, що випливає з технічного прогресу.

Фінансові інновації мали довгу історію еволюції. Ми можемо спростити його і сказати, що будь-які фінансові інструменти (крім традиційних акцій і прямих облігацій), будь-які фінансові установи (крім традиційних банків) і будь-які фінансові ринки (крім традиційних ринків прямих облігацій і акцій) на певний період часу можна класифікувати як фінансові інновації. У XVII–XVIII ст. були введені нові фінансові інструменти – боргові контракти, а також високоліквідні ринки, щоб зібрати капітал, необхідний для фінансування океанічної експедиції та торгового рейсу. Потім, у XIX ст., інвестиційні банки разом із новими методами бухгалтерського обліку були створені для оцінки прибутковості залізничних компаній та надання їм джерел коштів. У XX ст. приватні акціонерні компанії з'явилися для аналізу та фінансування високотехнологічних інвестиційних проектів. На початку XXI ст. розвивається нова форма інвестиційних компаній – фармацевтичні корпорації аналізують та фінансують біотехнологічні інноваційні рішення. Це лише кілька прикладів нових фінансових розробок та їхньої еволюції, які виявляються важливими для технологічного та економічного прогресу [2].

У подальших дослідженнях були надані різноманітні варіації визначення поняття «фінансові інновації» і, відповідно, класифікації даного поняття (табл. 1).

Незважаючи на те що кожен учений приводив власне визначення поняття «фінансові інновації», можна дійти висновку, що всі вони описують певний результат інноваційного процесу зі створення нових продуктів, послуг та технологій для отримання прибутку, зменшення ризиків та підвищення ефективності у цілому (рис. 1).

Аналізуючи підходи до класифікації категорії «фінансові інновації», можна також виділити низку найбільш доцільних. Так, на думку американського вченого Дж. Фіннерті, якого вважають батьком фінансового інжинірингу, фінансові інновації (було проаналізовано понад 100) варто розподілити так: фінансові інструменти споживчого типу, цінні

Таблиця 1

Визначення поняття «фінансова інновація»

М. Міллер	**Зміни у фінансових інститутах та інструментах, пов'язані з державним регулюванням та оподаткуванням.**
П. Туфано	Створення та поширення нових фінансових інструментів, а також фінансових технологій, інститутів та ринків.
В. Федоренко	Процеси конструювання й запровадження в обіг нових фінансових інструментів, технологій фінансового інвестування.
Х. Мертон	Сила, що рухає глобальну фінансову систему до її мети збільшення економічної ефективності.
Дж. Сінкі-мол.	Використання нових продуктів або процесів, які приносять прибуток.
В.С. Крилов	Фінансова технологія, яка забезпечує більш ефективний перерозподіл фінансових ресурсів, прибутковості, ризиків, ліквідності й інформації з метою отримання додаткового прибутку, але така, яка поки що не отримала широкого поширення на ринку.
І.Т. Балабанов	Кінцевий результат інноваційної діяльності у фінансовій сфері, реалізований у формі нового фінансового продукту або операцій.
В.О. Береговий	Результат процесу створення нових фінансових методів, інструментів, видів операцій, платіжних систем і технічних прийомів, які сприяють поліпшенню функціонування фінансових установ, прискоренню фінансових потоків, поліпшенню фінансування передбачуваних витрат, а також зниженню ризиків і підвищенню загальної ефективності.
Н.М. Пантелєєва	Результат творчого пошуку нового підходу до вирішення проблеми у фінансовій галузі, який реалізується шляхом створення та дифузії нових фінансових продуктів, інструментів, технологій, процесів, інститутів, орієнтованих на ефективне управління фінансовими ресурсами та ризиками з метою забезпечення розвитку, конкурентоспроможності, фінансової стійкості в умовах мінливості економічного середовища, невизначеності й інформаційного асиметрії.

Джерело: складено на основі даних [3; 4]

папери, фінансові стратегії та рішення. Своєю чергою, усі вони тісно взаємопов'язані між собою [5].

А.Б. Фельдман розглядає іншу класифікацію інновацій у фінансовій сфері [4]. На його думку, вони розподіляються на:

– конструювання нових фінансових продуктів-інструментів на базі традиційних;

– комбінації фінансових продуктів-інструментів, тобто створення інтегрованих фінансових продуктів-інструментів;

– нові технології запуску та обороту продуктів-інструментів;

– нові організаційні форми здійснення угод із приводу фінансових продуктів-інструментів;

– формування спеціальних структурних установ (підрозділів) для організації руху фінансових продуктів-інструментів;

– нові комунікаційні технології на базі комп'ютеризації (автоматизації) фінансових операцій;

– нові теорії, моделі, методики аналізу та прогнозування.

У цілому до найбільш узагальненої класифікації можна віднести розподіл за змістовою формою [5]:

1. Фінансові продукти – кредитні дефолтні свопи, іпотека з плаваючою процентною ставкою і т.д.

2. Фінансові послуги – Інтернет-банкінг, peer-to-peer-кредитування.

3. Фінансові технології – система децентралізованих реєстрів, система комп'ютеризованої оцінки кредитних рейтингів.

4. Нові форми організаційних структур – електронні банки, криптовалютні біржі.

Окрім того, варто також розглянути класифікацію за масштабом поширення інновації: глобальні, національні, регіональні, у межах суб'єкта господарювання. За сферою застосування: інновації державних фінансів, фінансів суб'єктів господарювання, домогосподарств. За ступенем новизни: абсолютно нова, відносно нова, псевдонова. При цьому розрізняють фінансові інновації з прибутковим комерційним ефектом та збитковим. В узагальнюючому вигляді класифікацію фінансових інновацій можна відобразити так (рис. 1).

У. Скот, своєю чергою, запропонував класифікацію, за якої фінансову інновацію можна віднести до тієї чи іншої підсистеми інфраструктури фінансової системи. Вона має такий вигляд (рис. 2).

Розглянемо і більш складні варіанти класифікації фінансових інновацій. Прикладом такої може слугувати класифікація на основі їхніх функцій, що була розроблена Bank for International Settlements [2]. Згідно із цією класифікацією, фінансові інновації поділяються на п'ять груп:

- перенесення ціни-ризику;
- кредитний ризик передача;
- формування ліквідності;
- кредитоутворюючі;
- інструменти генерування капіталу.

Перша група фінансових інновацій надає учасникам ринку більш ефективні засоби боротьби із ціновим або валютним ризиком. Для перерозподілу ризику дефолту використовуються інструменти кредитного ризику. Інструменти генерування ліквідності можуть мати три різні наслідки: вони збільшують ліквідність ринку, дають змогу дефіцитним підрозділам шукати додаткові джерела коштів і дають можливість учасникам ринку уникнути несприятливих правових норм. Кредитні

Рис. 1. Варіант класифікації фінансових інновацій

Джерело: складено на основі [3–5]

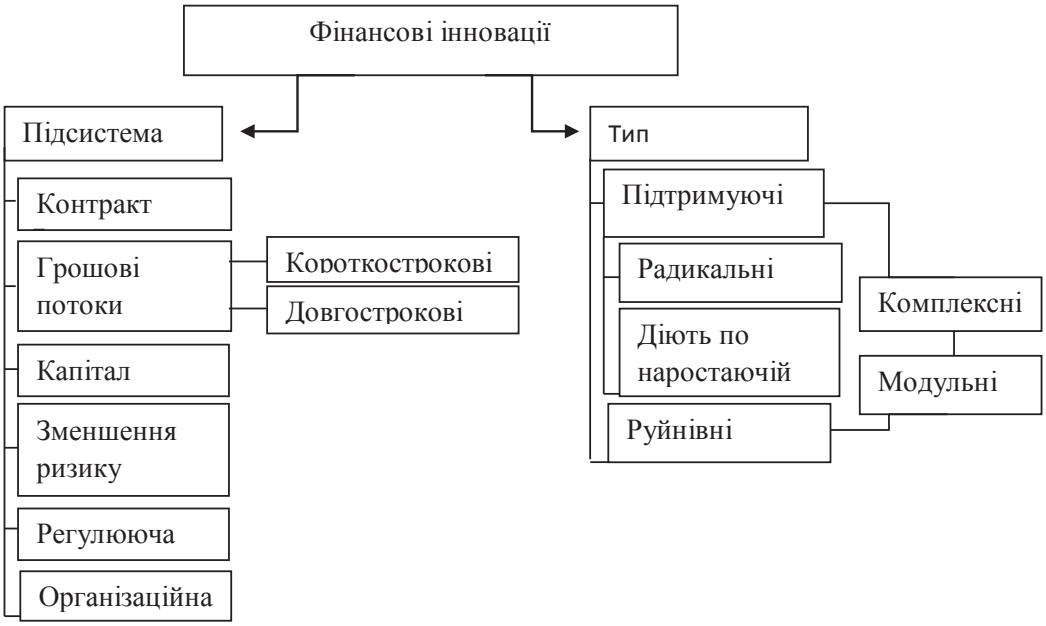

Рис. 2. Класифікація фінансових інновацій за У. Скотом

Джерело: складено на основі [1]

інструменти збільшують обсяг боргових коштів, доступних для дефіцитних одиниць, і, нарешті, доступ до додаткових джерел власного капіталу забезпечується використанням інструментів, що генерують власний капітал.

Дану класифікацію було допрацьовано та розширено. Згідно з модифікованим підходом, фінансові інновації можуть відігравати такі ролі:

- передача ризику – зниження ризику або захист від усіх видів ринкового ризику: ціновий ризик, валютний ризик, ризик процентної ставки, або кредитний ризик (наприклад, за допомогою похідних, сек'юритизації або процесу забезпечення);

- ціноутворення на ризик – ризики, які втілюються у фінансовому інструменті, можуть бути зняті, оцінені, утримуються і торгуються окремо від інших ризиків цього інструменту (наприклад, операціями на вторинних ринках для CDO або ABS);

- підвищення ліквідності – збільшення ліквідності активів або інструментів (наприклад, шляхом процесу сек'юритизації кредити можуть торгуватися на вторинних ринках, а структура активів кредитних установ може бути поліпшена);

- поліпшення формування кредитів – розширення доступу до кредитних ринків або збільшення кредитної спроможності як для позичальників, так і для кредиторів (наприклад, за рахунок використання CDO або CDS);

- генерація акціонерного капіталу – збільшення оцінки до власного капіталу разом із більш високою

гнучкістю структури капіталу (наприклад, за допомогою обміну боргових капіталів або конвертованих);

- страхування – розширення можливостей страхування ризику в обмін на виплату премії (наприклад, кредитний ризик може бути застрахований випуском CDS);

- управління активами та пасивами – розширення сфери управління активами та зобов'язаннями (наприклад, сек'юритизація, компакт-диски, CDO);

- фінансування фінансових установ – розширення джерел фінансування фінансових установ (наприклад, сек'юритизація дає змогу диверсифікувати джерела фінансування фінансових установ для фінансування своєї діяльності).

Дана класифікація – приклад комплексного підходу, котрий потрібно розглядати невідривно від фінансової системи у цілому

Таким чином, на даний момент існує безліч підходів для аналізу та класифікації фінансових інновацій. Більшість із них базується на їхніх функціональних або структурних особливостях. Надалі у роботі буде використаний найбільш простий та доступний варіант класифікації, що ділить інновації у сфері фінансів на продукти, послуги, технології та організаційні структури.

Сьогодні провідну роль у причинах появи та впровадження інновацій у сфері фінансів відіграє бурхливий розвиток інформаційних технологій. Уже декілька десятиліть інновації у сфері фінансів призвані спростити діяльність та взаємодію основних суб'єктів фінансової системи. Свого часу, дійсно, корінні зміни привнесла поява Інтернету, що раз і назавжди змінило принцип взаємодії усіх залучених суб'єктів. Інтернет-банкінг, мережева взаємодія фінансових інститутів, повноцінне програмне забезпечення та алгоритмічні рішення для ефективного ведення діяльності на фондових ринках – типові приклади інновацій у сфері фінансів на базі IT, які сприяють спрощенню як повсякденного життя звичайного споживача, так і діяльності великих корпорацій.

Одним із найпростіших прикладів є зменшення ролі готівкових коштів у щоденних операціях. Починаючи з появи пластикових банківських карток і до безконтактної оплати та цифрових гаманців, сьогодні у багатьох країнах безготівковий розрахунок стрімко збільшує свій вплив завдяки простоті, ефективності та надійності. У більшості країн ЄС розрахунок готівкою відбувається не більше, ніж у 50% випадків, і цей показник щорічно зменшується [6].

За останні 10 років відбулися корінні зміни у звичному характері функціонування фінансової системи, встановилася тенденція до майбутньої децентралізації основних фінансових процесів. У першу чергу це відбулося у зв'язку з виникненням технології blockchain та криптовалюти зокрема, вдосконаленням штучного інтелекту та процесів роботизації, раціональним використанням технології Big Data, хмарних сервісів і відкритих платформ.

Технологія blockchain, або система децентралізованих реєстрів, являє собою цифрову модель зберігання інформації за допомогою певного ланцюга даних. Зазвичай дану модель пов'язують із криптовалютами, оскільки вперше вона була застосована у системі Bitcoin. Сьогодні для ринку криптовалют характерна значна волатильність, яку пов'язують з невизначеністю правового статусу криптовалюти та відсутністю відповідного регулювання, а також значної кількості непрофесіональних учасників фінансових операцій. Варто також відзначити, що ринкова капіталізація криптовалюти за період 2012–2016 рр. залишалася приблизно сталою, на рівні 5 млрд. дол. США. Однак за останні два роки була підвладна суттєвим коливанням, досягаючи найвищого значення у січні 2018 р. (814 млрд. дол. США), що було пов'язано, насамперед, зі значним напливом нових «користувачів-майнерів» (рис. 3) [7].

Однак сьогодні зберігання даних та проведення транзакцій на основі системи блокчейн реалізують у багатьох інших продуктах та послугах, адже вона пропонує споживачам нову систему довіри та забезпечує зниження затрат шляхом позбавлення від посередників [10]. Найбільш розповсюдженим прикладом є модернізація на основі блокчейну системи «Знай свого клієнта» (Know your customer) – процесу ідентифікації бізнесу та перевірки особистості його клієнтів, націленого на боротьбу з відмиванням грошей та іншими видами шахрайства (рис. 4) [8]. Зібрані лише один раз дані клієнта можуть бути використані декількома регулятивними інститутами у майбутньому. Прикладами, де вже було застосовано подібну інновацію, можуть служити Deutsche Bank, HSBC Bank, Mitsubishi UFJ Financial Group, Cargill Asia Pacific Treasury Ltd та низка інших [8].

Ще одним важливим прикладом ефективного використання блокчейн-технології у фінансовій сфері є протокол Ripple, який застосовується в першу чергу для миттєвих банківських переказів коштів [9]. Уже сьогодні він становить суттєву конкуренцію наявній системі передачі інформації та здійснення платежів (SWIFT). Протокол платіжної системи має за мету розширити клієнтську базу банків і спектр послуг, що надаються, а також значно знизити операційні витрати. Виходячи з інтерактивних аналітичних інструментів, представлених на сайті компанії, можна зазначити, що якщо фінансовий інститут здійснює щорічно 150 тис. трансакційних платежів загальною вартістю 50 млн. дол. США, то запропонована технологія здатна знизити собівартість транзакцій майже у два рази – з 8,21 до 4,45 дол. США, що у щорічному еквіваленті становить 564 тис дол. США.

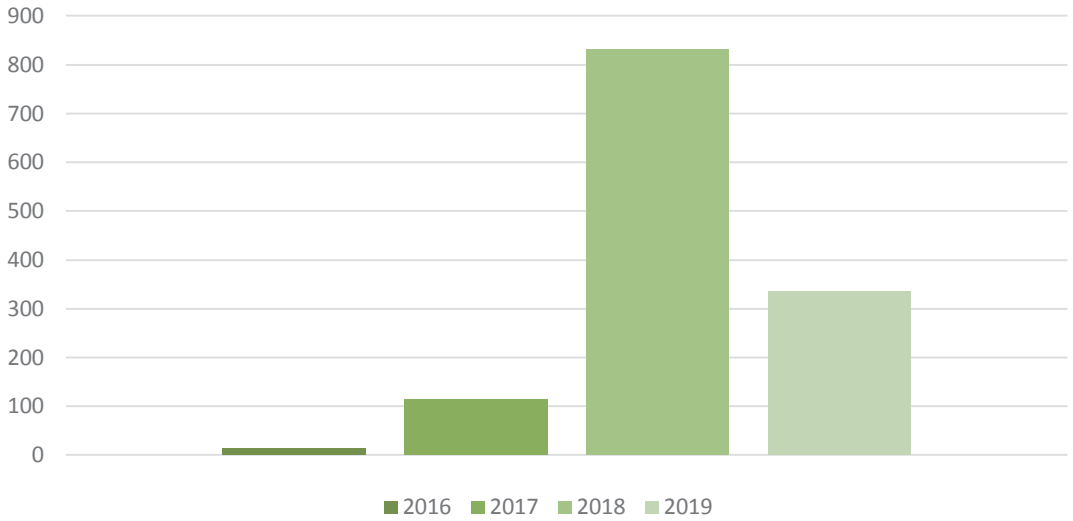

Рис. 3. Динаміка обсягу ринкової капіталізації криптовалюти за 2016–2019 рр., млрд. дол. США (станом на початок року)

Джерело: складено на основі [7]

Рис. 4. Схематичне зображення взаємодії окремих інститутів через систему KYC

Джерело: складено на основі [8; 9]

Сьогодні з компанією Ripple Labs уже співпрацюють банки Royal Bank of Canada, UniCredit, UBS, SEB, SBI Remit та багато інших [10].

Поряд із розвитком блокчейн-технології займає місце інноваційний спосіб фінансування – первинне розміщення токенів (ICO), або нова форма залучення грошових засобів, що полягає у продажі інвесторам певної суми нової криптовалюти. За даними статистики, на кінець 2017 р. загальна сума засобів, зібрана через ICO, становить понад 4 млрд. дол. США, що вдвічі перевищує венчурний капітал, який інвестують у блокчейн-проєкти [11]. З одного боку, подібна форма інвестування простіша та менш затратна (організація ICO вимагає лише чверть суми, необхідної для проведення IPO) порівняно з IPO, а також піднімає загальний «краудфандінг» на новий рівень. Однак, з іншого боку, розміщення токенів є досить ризикованою формою капіталовкладень для інвесторів, не регулюється належним чином через недостатньо ясну ситуацію з правовим статусом криптовалюти, а також сприяє напливу фінансово безграмотних інвесторів.

Не меншу увагу зараз привертають до себе інноваційні рішення на основі машинного навчання та великих даних. Під останніми розуміються значні обсяги структурованої та неструктурованої інформації, що ефективно обробляються за допомогою певних програмних інструментів. Подібна технологія аналізу разом зі штучним інтелектом, який ним займається, сприяє поглибленню інтересів споживачів, а також тенденцій, що мають місце

на ринку зараз і в майбутньому. Так, упровадження ВД націлене на поліпшення взаємодії з клієнтами, зниження операційних затрат, забезпечення відповідності законодавству та галузевим стандартам, модернізація існуючих банківських систем, упровадження подальших мобільних рішень.

Один із прикладів реального економічного ефекту від імплементації ВД можна продемонструвати, розглянувши Raiffeisen Bank Austria. Для підвищення ефективності цільових маркетингових кампаній RBA почав аналізувати клієнтську базу за допомогою технології ВД. Таким чином, було розроблено нове CRM-рішення, яке дало банку змогу спроєктувати нові моделі, що передбачують необхідне обслуговування кредитних карт і займів, а потім відкоригувати свої маркетингові стратегії. Як результат, через шість місяців після закінчення проєкту відсоток клієнтів, які скористалися послугою з отримання кредитних карт, зріс з 2,2% до 36%, а споживчих кредитів – з 1,1% до 6,6%. Число клієнтів МСП виросло з 0,9% до 9%. Існує значна кількість подібних прикладів, коли впровадження технології ВД у той чи інший сегмент компанії, врешті-решт, призвело до зниження операційних витрат та оптимізації клієнтської бази [11].

Сьогодні технологією Big Data та AI користуються Bank of America, Deutsche Bank, USAA, Visa, Citi, UniCredit, Raiffeisen Bank, Sinergia, Rabobank Nederland та багато інших фінансових інститутів [12].

Окрім того, за останні роки суттєво зросла роль хмарних технологій, мобільних та відкритих платформ. Хмарне сховище – це певна модель онлайн-зберігання даних на розподілених серверах, що дає змогу зменшувати операційні витрати та ризики викрадення корпоративної інформації [13]. Прикладом упровадження такої інновації може служити польський Idea Bank. Ним була запропонована Idea Cloud – безпечна банківська хмара, яка прогнозує збитки, управляє бюджетом, а також оцінює фінансову ситуацію компанії [14].

Відкриті платформи останнім часом також стають розповсюдженою тенденцією. Перш за все йдеться про open banking – нову технологічну концепцію функціонування відносин банку та клієнта на основі програмного інтерфейсу додатка (API) [15]. Під цим розуміється процес, коли банки відкривають доступ до своїх систем та відповідної інформації третій стороні, яка на основі потреб клієнтів розроблює нові системні рішення, як правило, мобільні та комп'ютерні додатки. Таким чином, банки можуть долучити до своєї діяльності компанії, що працюють у фінтех-сфері. Прикладами таких додатків, які активно впроваджуються в роботу європейських банків, служать: Bud – сайт, який дає змогу збирати всю інформацію з банківських рахунків та кредитних карток в одному місці та використовувати її у споріднених напрямах (пенсії, страхування, обмін валют і т. д); Xero – онлайн-бухгалтерська програма для малого бізнесу, що дає змогу керувати рахунками, надає дані облікових записів компаній, а також надає рекомендації щодо ведення бухгалтерії, враховуючи індивідуальні особливості компанії та галузі [16].

За останні роки також зросла тенденція до гейміфікації складних фінансових процесів, особливо що стосується банківської сфери. Під цим розуміється використання підходів, що характерні для комп'ютерних ігор, у неігрових процесах, створюючи своєрідну систему мотивації з метою розповсюдити інформацію щодо продукту, залучити нових клієнтів та підвищити їхню фінансову грамотність [17]. Прикладом останнього може служити американська відкрита платформа SaveUp, яка за вдалі економічні рішення (економія коштів, виплата боргу) нагороджує своїх користувачів внутрішньою валютою, яку згодом можна конвертувати у фіатну валюту. При цьому SaveUp не є ініціативою якось окремого банку, а залучила до своєї діяльності понад 130 фінансових установ США [18].

Ще одним прикладом служить іпотечна заява у нідерландському банку Rabobank (Rabobank Mortgage File). Оскільки процес розуміння та отримання іпотечного кредиту є досить важким, цей банк перетворив його на своєрідну гру, де клієнт проходить декілька етапів (рівнів) – дохід, тип іпотеки, відсоткові виплати, за кожний з яких отримує винагороду (підсумкова знижка 450 євро на консультаційні витрати) та зручну форму подачі інформації [19].

Висновки з проведеного дослідження. Фінансові інновації протягом усього свого історичного розвитку активно впроваджувалися у практику зарубіжних країн. Серед основних причин бурхливого розвитку фінансових інновацій можна виділити такі: науково-технічний прогрес, дерегулювання основних процесів фінансової діяльності, глобалізація, ріст ризиків, що супроводжують дану тенденцію, і прагнення їх знизити.

Суттєву роль у розвитку фінансових інновацій відіграють також інформаційні технології. Вони активно поєднуються та взаємопов'язуються з існуючими фінансовими процесами, а також частково диктують майбутній напрям удосконалення і розроблення інновацій. Подібні інновації можуть як вплинути на підвищення ефективності роботи існуючих процесів або запустити абсолютно нові, так і створити системи лояльності та зацікавленості клієнтів.

Серед основних трендів у використанні інформаційних технологій найважливішу роль відіграють система децентралізованих реєстрів та криптовалюти зокрема, аналіз інформації завдяки технології Великих даних та машинного навчання, хмарні сервіси та відкриті інтерфейси програмного забезпечення, віртуальні банки та процеси гейміфікації в існуючих сервісах.

Зараз фінансові інновації активно імплементуються у роботу нідерландських, російських, швейцарських, німецьких та багатьох інших банків. Вони забезпечують першість цих банків на ринку та створюють безліч конкурентних переваг.

Побідна тенденція характерна, в першу чергу, для тих банків, які тісно співпрацюють із Fintech-компаніями з приватного сектору. Самостійний розвиток фінансових інновації банками поки що не є настільки ефективним, як процес синергії між компаніями, які створюють ці інновації, та закладами, які доносять поліпшені послуги своїм клієнтами.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Пантелєєва Н.М. Теоретико-методологічні засади фінансових інновацій. *Інвестиції: практика та досвід*. 2013. № 13. С. 27–32. URL : http://www.investplan.com.ua/pdf/13_2011/3.pdf (дата звернення: 23.09.2019).

2. Joanna Błach. Financial Innovations and Their Role in the Modern Financial System – Identification and Systematization of the Problem. *Ministry of Science and Higher Education*. 2011. URL : https://www.econstor.eu/obitstream/10419/66758/1/68882367X.pdf (дата звернення: 23.09.2019).

3. Пантелєєва Н.М. Фінансові інновації в банківській системі України : дис. … канд. ек. наук : 08.00.08. Київ, 2016. 539 с.

4. Шевченко В. Фінансові інновації та сучасні інструменти міжнародних фондових ринків. *Вісник Київського національного університету ім. Т. Шевченка.* 2012. № 21. С. 5–9. URL : https://cyberleninka.ru/article/n/finansovye-innovatsii-i-sovremennye-instrumenty-finansovyh-rynkov.pdf (дата звернення: 26.09.2019).

5. Белінська Г.В. Ринок фінансових інновацій: сутність, особливості та передумови створення. *Наукові праці НДФІ.* 2016. № 1(74). URL : http://moodle.socosvita.kiev.ua/moodledata/filedir/44/91/4491945e607172215f3bca332377c05c9b906279 (дата звернення: 26.09.2019).

6. Piazza Roberto Financial Innovation and Risk, the Role of Information. *International Monetary Fund Working Papers*. 2010. URL : https://www.imf.org/en/Publications/WP/Issues/2016/12/31/Financial-Innovation-and-Risk-the-Role-of-Information-24372 (дата звернення: 28.09.2019).

7. Market capitalization. *Криптобіржа Coinmarketcap* : вебсайт. URL : https://coinmarketcap.com/charts/ (дата звернення: 29.09.2019).

8. Know-Your-Customer. *Fintech компанія Intellect :* вебсайт. URL : https://www.persistent.com/blockchain/know-your-customer/ (дата звернення: 29.09.2019).

9. Use cases. *Криптовалютна компанія Ripple* : вебсайт. URL : https://ripple.com/use-cases/banks/ (дата звернення: 29.09.2019).

10. Richard Kastelein. Bank of America Merrill Lynch, HSBC and the IDA Announce Blockchain Prototype for Global Trade and Supply Chain Management *Blockchain*. 2016. URL : http://www.the-blockchain.com/2016/08/10/bank-of-america-merrill-lynch-hsbc-and-the-ida-announce-blockchain-prototype-for-global-trade-and-supply-chain-management/ (дата звернення: 29.09.2019).

11. EY research: initial coin offerings (ICOs) December 2017. *Аудиторсько-консалтингова компанія Ernst & Young* : вебсайт. URL : http://www.ey.com/Publication/vwLUAssets/ey-research-initial-coin-offerings-icos/$File/ey-research-initial-coin-offerings-icos.pdf (дата звернення: 29.09.2019).

12. Большие данные в финансовой отрасли: обзор и оценка перспектив развития мирового и российского рынков. *Консалтингова компанія IDC* : вебсайт URL : www.fs.moex.com/files/11391 (дата звернення: 03.10.2019).

13. IBM Cloud. *Технологічна компанія IBM* : вебсайт. URL : https://www.ibm.com/cloud/learn/what-is-cloud-computing (дата звернення: 03.10.2019).

14. Idea Cloud. *Idea Bank* : вебсайт. URL : https://sso.cloud.ideabank.pl/ (дата звернення: 29.09.2019).

15. Bank as a platform. *Open Bank Project* : вебсайт. URL : http://www.openbankproject.com/ (дата звернення: 03.10.2019).

16. Open Banking and API's: A Selection of Use Cases. *Finance Edge* : вебсайт. URL : http://finance-edge.com/openbanking/wp-content/uploads/2017/05/Will-Beeson-Head-of-Operations-Innovation-CivilisedBank.pdf (дата звернення: 03.10.2019).

17. Gamification in Private Banking & Wealth Management. *Аудиторсько-консалтингова компанія Delloit* : вебсайт. URL : https://www2.deloitte.com/ch/en/pages/financial-services/articles/gamification-in-private-banking-and-wealth-management.html (дата звернення: 10.10.2019).

18. Key information. *SaveUp* : вебсайт. URL : https://www.biblemoneymatters.com/saveup-rewards-program-review/ (дата звернення: 10.10.2019).

19. Rabobank Mortgage File. *Rabobank* : вебсайт. URL : https://www.rabobank.com/en/about-rabobank/innovation/tech-trends/articles/gamifying-learning-from-boring-to-fun.html (дата звернення: 10.10.2019).

REFERENCES:

1. Panteleeva N.M. (2013) Teoretiko-metodologichni zasady finansovyh innovatsiy [Theoretical and methodological principles of financial innovations]. Investitsiyi praktika ta dosvid (electronic journal), no. 13, pp. 27-32. Available at: http://www.investplan.com.ua/pdf/13_2011/3.pdf (accessed: 23 September 2019).

2. Joanna Błach. Financial Innovations and Their Role in the Modern Financial System – Identification and Systematization of the Problem. *Ministry of Science and Higher Education*. 2011. Available at: https://www.econstor.eu/obitstream/10419/66758/1/68882367X.pdf (accessed: 23 September 2019)

3. Panteleeva N.M. (2016) Finansovi innovatsiy v bankivskiy systemi Ukrainy [Financial innovations in the banking system of Ukraine] (PhD Thesis), Kyiv: Kyiv National University of Trade and Economics.

4. Shevchenko V. (2012) Finansovi innovatsiy ta suchasni instrument mizhnarodnyh fondovyh runkiv. [Financial innovations and modern instruments of international stock markets]. Visnyk Kyivskogo natsionalnogo universytetu imeni Tarasa Shevcheka (electronic journal), no. 21, pp. 5-9 Available at: https://cyberleninka.ru/article/n/finansovye-innovatsii-i-sovremennye-instrumenty-finansovyh-rynkov.pdf (accessed: 26 September 2019).

5. Belinska G.V. (2016) Rynok finansovyh innovatsiy: sutnist, osoblyvosti ta peredumovy stvorennya [Financial innovation market: the essence, features and prerequisites of creation]. Naukovi pratsi (electronic journal), vol. 1, no. 74, Available at: http://moodle.socosvita.kiev.ua/moodledata/filedir/44/91/4491945e607172215f3bca332377c05c9b906279 (accessed: 26 September 2019).

6. Piazza Roberto Financial Innovation and Risk, the Role of Information. *International Monetary Fund Working Papers*. 2010. Available at: https://www.imf.org/en/Publications/WP/Issues/2016/12/31/Financial-Innovation-and-Risk-the-Role-of-Information-24372 (accessed: 28 September 2019).

7. Market capitalization. *Cryptocurrency Exchange Coinmarketcap.* Available at: https://coinmarketcap.com/charts/ (accessed: 29 September 2019).

8. Know-Your-Customer. *Fintech Company Intellect.* Available at: https://www.persistent.com/blockchain/know-your-customer/ (accessed: 29 September 2019).

9. Use cases. *Cryptocurrency Company Ripple.* Available at: https://ripple.com/use-cases/banks/ (accessed: 29 September 2019).

10. Richard Kastelein. Bank of America Merrill Lynch, HSBC and the IDA Announce Blockchain Prototype for Global Trade and Supply Chain Management *Blockchain*. 2016. Available at: http://www.the-blockchain.com/2016/08/10/bank-of-america-merrill-lynch-hsbc-and-the-ida-announce-blockchain-prototype-for-global-trade-and-supply-chain-management/ (accessed: 29 September 2019).

11. EY research: initial coin offerings (ICOs) December 2017. *Ernst & Young*. Available at: http://www.ey.com/Publication/vwLUAssets/ey-research-initial-coin-offerings-icos/$File/ey-research-initial-coin-offerings-icos.pdf (accessed: 29 September 2019).

12. *Consulting company IDC* (2015) Bolshie dannye v finansovoy otrasli: obzor i otsenka perspektiv mirovogo i rossiyskogo rynkov [Big data in the financial industry: a review and assessment of the development prospects of the global and Russian markets]. Available at: www.fs.moex.com/files/11391 (accessed: 3 October 2019).

13. IBM Cloud. *IBM Company.* Available at: https://www.ibm.com/cloud/learn/what-is-cloud-computing (accessed: 3 October 2019).

14. Idea Cloud. *Idea Bank.* Available at: https://sso.cloud.ideabank.pl/ (accessed: 29 September 2019).

15. Bank as a platform. *Open Bank Project*. Available at: http://www.openbankproject.com/ (accessed: 3 October 2019).

16. Open Banking and API's: A Selection of Use Cases. Available at: http://finance-edge.com/openbanking/wp-content/uploads/2017/05/Will-Beeson-Head-of-Operations-Innovation-CivilisedBank.pdf (accessed: 3 October 2019).

17. Gamification in Private Banking & Wealth Management. *Delloit.* Available at: https://www2.deloitte.com/ch/en/pages/financial-services/articles/gamification-in-private-banking-and-wealth-management.html (accessed: 10 October 2019).

18. Key information. *SaveUp*. Available at: https://www.biblemoneymatters.com/saveup-rewards-program-review/ (accessed: 10 October 2019).

19. Rabobank Mortgage File. *Rabobank.* Available at: https://www.rabobank.com/en/about-rabobank/innovation/tech-trends/articles/gamifying-learning-from-boring-to-fun.html (accessed: 10 October 2019).

Kunitsya Victoria
Student
Odessa National I.I. Mechnikov University
Tsevukh Yulia
Candidate of Economic Sciences,
Senior Lecturer at Department of World Economy and
International Economic Relationship
Odessa National I.I. Mechnikov University

THE ROLE OF FINANCIAL INNOVATION IN PROVIDING THE DEVELOPMENT OF THE BANKING SECTOR

The purpose of the article. The development of the banking sector combines a significant number of factors and based on the individual advantages and disadvantages of countries. In the face of constant change, the basis for competitive advantage is constantly transformed. However, an integral part of the innovation process, which is constantly trying to improve existing practices and techniques, remains unchanged. Although common to many countries, the general trends of innovative development don't describe or take into account the individual characteristics of the development of banks across the sector. Each individual financial system in the country is characterized by the introduction of certain financial innovations, the main purpose of which is to improve overall efficiency, reduce associated costs and find new revolutionary methods of interaction between the subjects of the system.

Over the past thirty years, the rapid development of information technology has taken place, which changed the established vector of development for the future. Today we are witnessing the development of partial and full decentralization of existing processes, offers complete personalization banks, redefining the role of major regulatory functions of the relevant authorities. Innovation is currently the driving force behind the development of any economy. The inability to adapt quickly to change leads to immediate loss of leadership. Thus, financial innovation is one of the main components of the development of banks across the sector.

Methodology. The research is based on an analysis of the activities of individual European banks. The results of the introduction of information technologies into the existing processes of the banking system were considered.

Results. Among the major trends in the use of information technology, the most important role is played by the system of decentralized registers and cryptocurrencies in particular, analysis of information through Big Data and machine learning, cloud services and open software interfaces, virtual banks and gaming processes in existing services.

Now financial innovations are being actively implemented in the work of Dutch, Russian, Swiss, German and many other banks. They secure the primacy of these banks in the market and create many competitive advantages.

The downward trend is typical for those banks that work closely with Fintech private sector companies. Independent development of financial innovations by banks is not as effective as the synergies between the companies that create these innovations and the institutions that deliver improved services to their clients.

Practical implications. Examples where blockchain technology has already been used include Deutsche Bank, HSBC Bank, Mitsubishi UFJ Financial Group, Cargill Asia Pacific Treasury Ltd and several others.

Today Big Data and AI are used by Bank of America, Deutsche Bank, USAA, Visa, Citi, UniCredit, Raiffeisen Bank, Sinergia, Rabobank Nederland and many other financial institutions

Ukrainian banks can also innovate to create a transparent and understandable environment for the banking system.

Value / originality. This paper considers the possible consequences of introducing financial innovation. In addition to reducing costs, personalizing bank services and creating a transparent system of work, financial innovations can also cause risks that individual banks have not previously encountered.

БЮДЖЕТНА ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЯ ЄВРОСОЮЗУ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ДЛЯ УКРАЇНИ

BUDGET DECENTRALIZATION OF THE EUROPEAN UNION AND PROSPECTS FOR UKRAINE

УДК 338.2.1
https://doi.org/10.32843/infrastruct36-85

Зілінська А.С.
аспірант кафедри
державного управління,
публічного адміністрування
та регіональної економіки
Харківський національний
економічний університет
імені Семена Кузнеця

У статті визначено економічний зміст та функціональну класифікацію видів децентралізації. Охарактеризовано моделі бюджетної децентралізації, систематизовано спільні риси та особливості кожної з моделей бюджетної децентралізації, що дало змогу оцінити вітчизняну модель бюджетної децентралізації. Проведено порівняльний аналіз бюджетної децентралізації Словаччини, Польщі, Німеччини та України. Визначено основні можливості та суперечності децентралізації в Україні. Розкрито особливості процесів формування базових одиниць адміністративно-територіального устрою у країнах-членах ЄС. Досліджено процеси пошуку оптимальної форми забезпечення функцій місцевого самоврядування. Визначено перспективи реалізації широкого спектру повноважень місцевими органами самоврядування через механізми міжмуніципального співробітництва. Окреслено проблемні аспекти формування української моделі фіскальної децентралізації.

Ключові слова: *децентралізація, місцеве самоврядування, об'єднані територіальні громади, моделі організації місцевого самоврядування, європейські країни.*

В статье определено экономическое содержание и функциональную классификацию видов децентрализации. Охарактеризованы модели бюджетной децентрализации, систематизированы общие черты и особенности каждой из моделей бюджетной децентрализации, что позволило оценить отечественную модель бюджетной децентрализации. Проведен сравнительный анализ бюджетной децентрализации Словакии, Польши, Германии и Украины. Определены основные возможности и противоречия децентрализации в Украине. Раскрыты особенности процессов формирования базовых единиц административно-территориального устройства в странах-членах ЕС. Исследованы процессы поиска оптимальной формы обеспечения функций местного самоуправления. Определены перспективы реализации широкого спектра полномочий местными органами самоуправления через механизмы межмуниципального сотрудничества. Определены проблемные аспекты формирования украинской модели фискальной децентрализации.

Ключевые слова: *децентрализация, местное самоуправление, объединенные территориальные общины, модели организации местного самоуправления, европейские страны.*

The article defines the economic content and functional classification of types of decentralization. For most developed economies, a clear division of functions, powers and financial resources between the center and the regions is an axiom on which the state and the well-being of its inhabitants are based. The models of budgetary decentralization were characterized, the common features and features of each of the models of budgetary decentralization were systematized, which made it possible to evaluate the domestic model of budgetary decentralization. Despite the existence of qualitatively different models local government, can be distinguished several common features that characterize the processes of decentralization in Europe countries. A comparative analysis of the budgetary decentralization of Slovakia, Poland, Germany and Ukraine is carried out. The main possibilities and contradictions of decentralization in Ukraine are identified. The peculiarities of the processes of formation of basic units of administrative and territorial structure in the EU Member States are revealed. The processes of finding the optimal form of providing local government functions have been investigated. Prospects for realization of a wide range of powers by local self-government bodies through mechanisms of inter-municipal cooperation have been determined. The problems of formation of the Ukrainian model of fiscal decentralization are outlined. Decentralization Ukraine's budget system is still incomplete. The next steps of the process started strengthening the material and financial base of territorial communities must lie in the plane analysis of the results of the completed implementation phase budget decentralization, identification of its advantages and contradictions, and implementation budget decentralization should be based on administrative-territorial reform and a new philosophy of government. The main problem of reform is the lack of a single decision-making center; in implementing fiscal decentralization reform, it is necessary to clearly understand the goals, functions of the state and local governments in the implementation of the economic policy of the country as a whole and of the regions in particular, and to take into account the peculiarities of fiscal decentralization in some of the powerful regions to their greater autonomy.

Key words: *decentralization, local self-government, integrated territorial communities, models of local self-government, European countries.*

Постановка проблеми. У сучасних вітчизняних умовах процес активної передачі повноважень з центрального рівня на місця щодо управління доходами та видатками зумовлює необхідність збільшення результативності реалізації даних повноважень та ефективності управління бюджетними коштами громад. У розв'язанні поставленого завдання доцільним вбачається перейняття та апробація позитивного зарубіжного досвіду країн, які успішно реалізували концепцію бюджетної децентралізації.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичною основою даного дослідження стали праці вітчизняних та зарубіжних дослідників, зокрема, О. Бориславської, І. Заверухи, колика [1], Л. Демиденко, Ю. Наконечної [2], В. Дмитровської [3], І. Костенюк [4], М. Кульчицького [5], О. Молдован [6], А. Мурзакова [7], В. Наконечного [8], В. Роман [9], I. Jourmard, C. Giomo [10], E. Ruśkowski, J. Salachna [11]. Аналіз висвітлених в даних наукових дослідженнях моделей місцевого самоврядування, механізму формування місцевих бюджетів та моделей бюджетної децентралізації дав змогу визначити та оцінити перспективний інструментарій та шляхи підвищення результатів бюджетної децентралізації України.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Визначення економічного змісту

бюджетної децентралізації в рамках реформування місцевого самоврядування в Україні на основі досвіду зарубіжних країн.

Виклад основного матеріалу дослідження. Сучасний етап соціально-економічного розвитку України характеризується суттєвими трансформаційними змінами. Особливістю є реалізація низки реформ, зокрема, територіальної, управлінської, бюджетної, правової, що зумовлені змінами в бюджетній системі України та взаємовідносинах між бюджетами різних рівнів, в контексті зміцнення самостійності місцевих бюджетів та місцевого самоврядування.

Для більшості країн з розвинутою економікою чіткий розподіл функцій, повноважень та фінансових ресурсів між центром та регіонами – це аксіома, на якій базується держава та добробут її мешканців. В цьому плані, децентралізація – це не просто передача повноважень чи ресурсів, це насамперед, створення умов для розвитку, розширення компетенцій місцевих адміністративних органів, що діють у межах своєї компетенції самостійно та незалежно від центральної влади [2, с. 146].

Децентралізація у розумінні розширення владних повноважень на місцевому рівні призводить до вищої ефективності публічного управління на нижчому рівні, а також підвищенню ефективності й якості надання суспільних послуг. Але перенесення значних владних повноважень і функції з державного на місцеві рівні без відповідного фінансового забезпечення може призвести до негативних фінансових результатів. Тому важливим є пошук оптимального варіанту між обсягом наданих повноважень та їх підтримкою відповідними фінансовими ресурсами [7].

Дієвість цього механізму чітко прослідковується на прикладі як постсоціалістичних країн Європи (Польща, Словаччина, Естонія, Литва), так і розвинутих європейських держав (Швеція, Франція, Німеччина, Велика Британія тощо). Враховуючи функціональний розподіл між рівнями управління, доцільно виділити наступні види децентралізації, зокрема, політична, адміністративна та фінансова, сутність яких відображено на рис. 1.

З метою оцінки можливості апробації зарубіжного досвіду доцільно провести порівняльний аналіз практик проведення бюджетної децентралізації в країнах, які вирізняються високим рівнем фіскальної автономії, економіки яких можна вважати орієнтиром сталого розвитку на основі парадигми фінансової (бюджетної) децентралізації.

Попри існування якісно різних моделей місцевого самоврядування, можна виділити декілька спільних ознак, які характеризуватимуть процеси децентралізації в європейських країнах (табл. 1).

Аналізуючи законодавство та вітчизняну практику, можна дійти висновку, що в нашій державі реалізовано саме змішану модель місцевого

Рис. 1. Функціональна класифікація видів децентралізації

Джерело: складено автором на основі [1; 3]

Таблиця 1

Моделі організації місцевого самоврядування європейських країн

Моделі	Англосаксонська	Континентальна	Змішана
Країни	(Велика Британія, Іспанія, Італія)	(Франція, Нідерланди, Польща, Словаччина)	(Австрія, Німеччина)
Особливості	Високий рівень автономії місцевого самоврядування	Поєднано державне і місцеве самоврядування	Можливе поєднання функцій державного та місцевого управління
	відсутність державних уповноважених на місцях	збережена ієрархія управління	
	відсутність органів державної влади на місцях	обмежена автономія	
Спільні риси			
- Рівність і перерозподіл; - Вирівнювання якості державних послуг по всій території держави; - Розвиток місцевої та регіональної автономії на принципах демократії; - Максимальне вирішення місцевих проблем; - Забезпечення культурної, мовної та етнічної ідентичності; - Конкуренція між місцевим та регіональними рівнями влади			

Джерело: систематизовано автором на основі: [4; 8; 9]

самоврядування, особливості якої полягають у наступному:

1) право на місцеве самоврядування визнається лише за територіальними громадами сіл, селищ, міст;

2) на регіональному рівні (район, область) практично всі функції управління територією здійснюють органи виконавчої влади – місцеві державні адміністрації, а органи місцевого самоврядування (районні та обласні ради) носять декоративний характер і реально не впливають на стан соціально-економічного та культурного розвитку регіону;

3) організація місцевого самоврядування здійснюється за схемою, яка передбачає, що обраний територіальною громадою сільський, селищний, міський голова відіграє досить вагому роль в системі місцевого самоврядування – він головує на сесії відповідної ради, очолює її виконавчий комітет та здійснює функції представництва громади у відносинах з іншими громадами, органами державної влади, підприємствами, організаціями та установами;

4) компетенція місцевого самоврядування закріплюється згідно з позитивним принципом правового регулювання (органи місцевого самоврядування зобов'язані діяти лише на підставі, в межах повноважень та у спосіб, що передбачені законодавчо.

Особливості організації місцевих фінансів та досвід проведення ефективних реформ бюджетної децентралізації в розрізі заявлених вище моделей відображено у табл. 2.

Німеччина є представником групи країн з федеративним устроєм, в основі реалізації бюджетної децентралізації якої закладено два визначальні принципи – автономії та участі. Територіальними одиницями цієї країни згідно чинного законодавства є: землі, округи, райони та общини (базова ланка). На відміну від українських громад, німецькі землі можуть приймати власні закони. Німеччину та Україну об'єднує схожа багаторівнева система фінансового вирівнювання, інструментами якої є [2]:

– розподіл податків між різними ланками бюджетної системи (закріплення та розщеплення);

– трансфертне фінансове вирівнювання (дотації, субвенції та інші види міжбюджетних трансфертів).

Особливістю бюджетної системи Німеччини є закріплення за кожним рівнем податків, які скеровуються лише до одного з бюджетів. Бюджетна децентралізація в Німеччині передбачає участь держави в бюджетному регулюванні: завдання земель – опікуватися культурою, освітою та наукою, а все, що стосується життя громади відноситься до повноважень общин, а федерація лише несе відповідальність за цілісність економічного розвитку країни.

Враховуючи схожість концепцій реформи бюджетної децентралізації цікавим для України є досвід унітарної країни Польщі. Бюджетна децентралізація в Польщі була завершальною реформою після змін місцевого самоврядування та адміністративнотериторіального устрою. Результатом таких реформ в країні стала триступенева система територіальних одиниць: «гміна – повіт – воєводство», замість «гміна – воєводство» [11]. Це стало рушійною силою у вибудовуванні раціональної, демократичної адміністративної системи із незалежним місцевим самоврядуванням.

Децентралізація функцій та повноважень була підкріплена джерелами доходів, тобто наступним кроком реформ стала бюджетна децентралізація. Результатом проведення реформ стало розмежування функцій та повноважень між державою та органами місцевого самоврядування, при цьому уряд відповідає за зовнішню політику країни, національну безпеку, розвиток країни тощо, а місцева влада опікується наданням якісних послуг населенню.

Доцільним до впровадження у вітчизняні реалії є досвід бюджетної децентралізації Словаччини. Словаччина маючи масштабну корупцію у всіх сферах економіки, галопуюче безробіття та ряд

Таблиця 2

Порівняльна характеристика моделей децентралізації

Критерій / Країна	Адміністративно-територіальні утворення	Бюджетна децентралізація	Політична децентралізація
Україна	Створено більше 159 об'єднаних територіальних громад	розподіл податків між різними ланками бюджетної системи; трансфертне фінансове вирівнювання (дотації, субвенції та інші види міжбюджетних трансфертів); джерела наповнення місцевих бюджетів розширено за рахунок переданих з державного бюджету низки податків та запроваджено нові збори	ВРУ ухвалила низку законів, якими: унормувала питання формування та виконання бюджетів об'єднаних територіальних громад, розширила їх повноваження на участь у податкових відносинах, в тому числі і по встановленню місцевих податків і зборів, а КМУ затвердив Методику формування спроможних територіальних громад
Німеччина	Територіальні одиниці: землі, округи, райони та общини (базова ланка)	розподіл податків між різними ланками бюджетної системи; громади наділені правом самостійно встановлювати податкові ставки та обирати джерела оподаткування	Громади приймають власні закони; землі є суб'єктами конституційного права, однак не можуть самостійно вести міжнародну політику
Словаччина	скасовано області і замість трьох рівнів управління залишилось два: райони (38) і територіальні одиниці (121)	фінансування власних функцій відбувається за рахунок власних доходів громад; фінансування делегованих повноважень за рахунок цільових трансфертів	державна влада стала максимально відділена від місцевої; ряд має обмежений перелік функцій
Польща	кількість повітів і гмін скорочено до 379 та 2479 – кількість воєводств скорочено з 49 до 16; триступенева система територіальних одиниць: «гміна – повіт – воєводство»	джерелами власних доходів бюджетів гміни стали: податок на нерухомість, сільськогосподарський податок, лісовий податок, податок з транспортних засобів, з доходів фізичних осіб, податок на спадщину, а також низка зборів: Окрім того, доходи формуються надходженнями від податку на доходи фізичних та юридичних осіб; цільовими субвенціями, дотаціями	розмежування функцій та повноважень між державою та органами місцевого самоврядування, при цьому уряд відповідає за зовнішню політику країни, національну безпеку, розвиток країни тощо, а місцева влада опікується наданням якісних послуг населенню

Джерело: систематизовано автором на основі [1; 2; 3; 6; 8; 9; 11; 12]

інших економічних проблем, поступово, у кілька етапів провела ряд реформ. Завдяки яким, було вибудовано трирівневу модель державного управління – «громада – обласне самоуправління – держава». В результаті проведених змін державна влада стала максимально відділена від місцевої, а більшість проблем було подолано [5]. На відміну від України, уряд Словаччини має обмежений перелік функцій, правда контроль в частині делегованих повноважень, за діяльністю місцевої влади зі сторони уряду існує посьогодні. Розширення прав громад та країв було підкріплено джерелами доходів, які в результаті реформи бюджетної системи було передано на місцевий рівень. Загалом, фінансові ресурси були розподілені таким чином, що уряд і регіони отримали потужну фінансову базу для своєї діяльності [6].

Слід відмітити, що в Україні й досі не вдалося створити ефективно діючу систему місцевого самоврядування, а хронічний дефіцит фінансових ресурсів територіальних громад та надмірна їх подрібненість не дозволили децентралізувати бюджетну систему України. Проблема розподілу повноважень між «центром» та місцевими громадами загострюється бажанням територіальних органів мати додаткові бюджетні ресурси з одночасною відсутністю досвіду виконання додаткових функцій.

Разом з тим, слід визнати, що бюджетна децентралізація надала нові можливості для наповнення бюджетів громад, але паралельно і викристалізувала низку суперечностей. Попри очевидні переваги бюджетної децентралізації в частині розширення фінансової бази, місцеві бюджети втратили стабільну, передбачувану частину доходів до загального фонду по ПДФО (оскільки з 2015 року об'єднані громади замість своїх 75%, отримують 60%, а обласні бюджети замість 25% отримують 15%) [12], а компенсація даного податку, введенням, наприклад, податку на майно не є економічно ефективною, оскільки на даний момент відсутня база оподаткування (житлові будинки, квартири).

Попри передані частини загальнодержавних податків і зборів до бюджетів громад, незважаючи на прямі міжбюджетні відносини з Державним бюджетом України (з 01.01.2016 року), більшість з 159 новостворених об'єднаних територіальних громад, так і залишилась дотаційними (125 громад

Таблиця 3

Розподіл коштів політики згуртування ЄС у 2014-2020 рр. за напрямами

Напрям	Сума, млрд євро	Частка, %
Допомога найменш розвиненим регіонам (ВВП < 75% середнього по ЄС)	182,2	51,8
Допомога перехідним регіонам (ВВП 75-90% середнього по ЄС)	35,4	10,1
Допомога більш розвиненим регіонам (ВВП > 90% середнього по ЄС)	54,3	15,4
Європейське територіальне співробітництво	10,2	2,9
Міські інновації	0,4	0,1
Зайнятість молоді	3,2	0,9
Фонд згуртування	63,3	18,0
Підтримка віддалених і рідкозаселених територій	1,6	0,5
Технічна підтримка	1,2	0,3
Усього	351,8	100,0

Складено автором за даними [6]

отримують базову дотацію), а отже вони й надалі є фінансово неспроможними [12].

Слід також звернути увагу, що в ЄС регіони (включаючи і муніципалітети чи комуни) є об'єктом не тільки державної чи регіональної політики, але й надзвичайно потужної політики згуртування ЄС, на яку виділяється третина бюджету співтовариства. Фактично в межах кожної окремої країни питання розподілу повноважень і ресурсів при управлінні може вирішуватися за різними децентралізованими чи централізованими моделями. Проте на рівні ЄС реалізуються масштабні процеси централізованого перерозподілу бюджетних ресурсів на цілі регіональної політики. У більшості випадків бенефіціарами допомоги є найменш розвинені регіони (табл. 3).

Таким чином, проведений аналіз дозволяє зробити наступні висновки: децентралізація бюджетної системи України, наразі, є незавершеною. Наступні етапи розпочатого процесу зміцнення матеріально-фінансової бази територіальних громад повинні лежати в площині аналізу результатів пройденого етапу реалізації бюджетної децентралізації, виявлення її переваг та суперечностей, при цьому реалізація бюджетної децентралізації повинна опиратися на адміністративно-територіальну реформу та нову філософію державного управління.

Головна проблема реформи – відсутність єдиного центру ухвалення рішень; реалізуючи реформу бюджетної децентралізації потрібно чітко розуміти цілі, функцію держави та органів місцевого самоврядування в процесі здійснення економічної політики країни загалом та регіонів зокрема, а також враховувати особливості фіскальної децентралізації в частині потужних регіонів до їх більшої автономії. Найважливішим є проведення бюджетної децентралізації, яке повинно зменшити роль держави у фінансовому забезпеченні розвитку громад та регіонів із паралельним створенням можливостей для зміцнення автономності місцевих бюджетів.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Децентралізація публічної влади: досвід європейських країн та перспективи України / О.М. Бориславська, І.Б. Заверуха, А.М. Школик та ін. – К.:, 2012. С. 157.

2. Демиденко Л., Наконечна Ю. Фіскальна децентралізація: німецький досвід та українські реалії. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка.* 2015. № 2(167). С. 50.

3. Дмитровська В.С. Зарубіжний досвід місцевого оподаткування URL: www.lukyanenko. at/ua/ld/5/581_. pdf (дата звернення: 24.10.2019).

4. Костенюк І. Західні моделі місцевого самоврядування: перспективи та обмеження культурних трансферів URL: http://www.dridu.dp.ua/vidavnictvo/2013/2013_01(16)/39.pdf. (дата звернення: 24.10.2019).

5. Кульчицький М.І. Місцеві бюджети і механізм їх формування. *Фінанси України*. 2007. № 9. С. 102–105.

6. Молдован О.О. Бюджетна децентралізація: досвід ефективної реформи Словаччини для України. *Вісник Донецького національного університету.* 2010. №3. С. 32.

7. Мурзаков А.П. Формирование и расходование средств бюджетов городов регионального значения : автореф. дис. … канд. экон. наук: 08.00.10 «Финансы, денежное обращение и кредит». Саратов, 2002. URL: http://www.dslib.net (дата звернення: 24.10.2019).

8. Наконечний В.В. Основні світові моделі місцевого самоврядування: порівняльний аналіз URL: http://www.kbuapa.kharkov.ua/e-book/tpdu/2014-1/doc/5/03.pdf (дата звернення: 24.10.2019).

9. Роман В. Моделі децентралізації влади країн Європейського Союзу URL: http://lvivacademy.com/visnik12/ fail/Roman.pdf (дата звернення: 24.10.2019).

10. Jourmard I., Giomo C. (2005). Getting the Most Out of Public Sector Decentralization in Spain. Paris: OECD Economics Department Working Papers. No. 436. P. 9.

11. Ruśkowski E., Salachna J. (2015) Finanse lokalne po akcesji. Warszawa: Wolters Kluwer Polska Sp., 2 wyd. 2015. 272 p.

12. Децентралізація влади на основі кращих іноземних практик та українських законодавчих ініціатив URL: http://www.uiip.org.ua/wp-content/uploads/2015/05 (дата звернення: 24.10.2019).

13. Sub-national public finance in the European Union Economic Outlook. 10.2017. URL: www.dexia.com/docs/2017/2017_news/20170131_public_finance_europe_UK. pdf (дата звернення: 24.10.2019).

REFERENCES:

1. Boryslavska O.M., Zaverukha I.B., Shkolyk A.M. (2012) *Detsentralizatsiia publichnoi vlady: dosvid yevropeiskykh krain ta perspektyvy Ukrainy* [Decentralization of public authority: experience of European countries and prospects of Ukraine]. Kyiv.

2. Demydenko L., Nakonechna Yu. (2015) Fiskalna detsentralizatsiia: nimetskyi dosvid ta ukrainski realii [Fiscal decentralization: German experience and Ukrainian realities]. *Visnyk Kyivskoho natsionalnoho universytetu imeni Tarasa Shevchenka.* no. 2(167), pp. 50.

3. Dmytrovska V.S. (2017) Zarubizhnyi dosvid mistsevoho opodatkuvannia [Foreign experience of local taxation] Available at: www.lukyanenko.at/ua/ld/5/581_. pdf (accessed 24 October 2019).

4. Kosteniuk I. (2013) Zakhidni modeli mistsevoho samovriaduvannia: perspektyvy ta obmezhennia kulturnykh transferiv [Western models of local self-government: perspectives and restrictions on cultural transfers] Available at: http://www. dridu.dp.ua/vidavnictvo/2013/2013_01(16)/39. pdf (accessed 24 October 2019).

5. Kulchytskyi M.I. (2007) Mistsevi biudzhety i mekhanizm yikh formuvannia [Local budgets and the mechanism of their formation]. *Finansy Ukrainy*. no. 9, pp. 102-105.

6. Moldovan O.O. (2010) Biudzhetna detsentralizatsiia: dosvid efektyvnoi reformy Slovachchyny dlia Ukrainy [Budget decentralization: experience of effective Slovak reform for Ukraine]. *Visnyk Donetskoho natsionalnoho universytetu*. no. 3, p. 32.

7. Murzakov A.P. (2002) Formirovanie i raskhodovanie sredstv byudzhetov gorodov regional'nogo znacheniya : [Formation and spending of budget funds of cities of regional importance] (PhD Thesis).«Finansy, denezhnoe obrashchenie i kredit». Saratov: http://www.dslib.net (accessed 24 October 2019).

8. Nakonechnyi V.V. (2014) Osnovni svitovi modeli mistsevoho samovriaduvannia: porivnialnyi analiz [The main world models of local self-government: a comparative analysis] Available at: http://www.kbuapa.kharkov.ua/e-book/tpdu/20141/doc/5/03.pdf. (accessed 24 October 2019).

9. Roman V. (2016) Modeli detsentralizatsii vlady krain Yevropeiskoho Soiuzu [Models of decentralization of power in the countries of the European Union]: http://lvivacademy.com/visnik12/fail/Roman.pdf (accessed 24 October 2019).

10. Jourmard I., Giomo C. (2005). Getting the Most Out of Public Sector Decentralization in Spain. Paris: OECD Economics Department Working Papers. No. 436. P. 9.

11. Ruśkowski E., Salachna J. (2015) Finanse lokalne po akcesji. Warszawa: Wolters Kluwer Polska Sp., 2 wyd.

12. Detsentralizatsiia vlady na osnovi krashchykh inozemnykh praktyk ta ukrainskykh zakonodavchykh initsiatyv [Decentralization of power on the basis of best foreign practices and Ukrainian legislative initiatives] Available at: http://www.uiip.org.ua/wp-content/uploads/2015/05 (accessed 24 October 2019).

13. Sub-national public finance in the European Union [Electronic resource] Economic Outlook. 10.2017. Available at: www.dexia.com/docs/2017/2017_news/20170131_public_finance_europe_UK.pdf (accessed 24 October 2019).

Zilinska Alina
Postgraduate Student at Department of State Management,
Public Administration and Regional Economics
Simon Kuznets Kharkiv National University of Economics

BUDGET DECENTRALIZATION OF THE EUROPEAN UNION AND PROSPECTS FOR UKRAINE

The purpose of the article. The current stage of socio-economic development of Ukraine is characterized by significant transformational changes. A particular feature is the implementation of a number of reforms, in particular territorial, administrative, budgetary, legal, which are caused by changes in the budgetary system of Ukraine and the relationship between budgets of different levels, in the context of strengthening the independence of local budgets and local self-government. In the current domestic conditions, the process of active transfer of powers from the central level to the places on revenue and expenditure management necessitates the increase of the efficiency of realization of these powers and the effectiveness of managing the budgetary funds of the communities. It is advisable to solve and adopt the positive foreign experience of the countries that have successfully implemented the concept of budgetary decentralization. Decentralization in terms of empowerment at the local level leads to a lower efficiency of public administration at a lower level, as well as an increase in the efficiency and quality of public service delivery. However, the transfer of significant powers and functions from the state to the local level without adequate financial support can lead to negative financial results. Therefore, it is important to find the best option between the amount of powers conferred and their support with the appropriate financial resources. Thus, it is necessary to determine the economic content of budgetary decentralization in the framework of reforming local self-government in Ukraine based on the experience of foreign countries. Ukraine still has not managed to create an effective local government system, and the chronic scarcity of financial resources of territorial communities and their excessive fragmentation have not allowed to decentralize the budget system of Ukraine. The problem of division of powers between the "center" and local communities is exacerbated by the desire of territorial authorities to have additional budgetary resources, while lacking experience in performing additional functions.

Methodology. Researchers are constantly addressing the issue of budgetary decentralization. The analysis of the models of local self-government, the mechanism of formation of local budgets and models of budget decentralization highlighted in these scientific researches made it possible to identify and evaluate promising tools and ways to improve the results of budget decentralization of Ukraine.

Results. Budgetary decentralization provided new opportunities for filling the budgets of communities, but at the same time crystallized a number of contradictions. Despite the obvious benefits of budgetary decentralization in terms of expanding the financial base, local budgets have lost a stable, projected portion of income to the general PITF fund, and offsetting this tax by introducing, for example, a property tax is not cost-effective since there is currently no tax base (houses, apartments). The decentralization of the budgetary system of Ukraine is still incomplete. The next stages of the started process of strengthening the material and financial base of territorial communities should lie in the plane of analysis of the results of the past stage of implementation of budgetary decentralization, identification of its advantages and contradictions, while the implementation of budgetary decentralization should be based on administrative-territorial reform and the new philosophy of public administration.

Practical implications. The main problem of reform is the lack of a single decision-making center; in implementing fiscal decentralization reform, it is necessary to clearly understand the goals, functions of the state and local governments in the implementation of the economic policy of the country as a whole and of the regions in particular, and to take into account the peculiarities of fiscal decentralization in some of the powerful regions to their greater autonomy.

Value/originality. The relevance of the study is to carry out budgetary decentralization, which should reduce the role of the state in the financial support to the development of communities and regions, while simultaneously creating opportunities for strengthening the autonomy of local budgets.

МОДЕЛЮВАННЯ СИСТЕМИ УПРАВЛІННЯ У ТЕЛЕКОМУНІКАЦІЙНІЙ ІНДУСТРІЇ

MANAGEMENT SYSTEM MODELING IN THE TELECOMMUNICATIONS INDUSTRY

УДК 338.532:330.101
https://doi.org/10.32843/infrastruct36-86

Дименко Р.А.
к.е.н., завідувач кафедри
підприємництва, торгівлі
та біржової діяльності
Навчально-науковий інститут
менеджменту та підприємництва
Державний університет телекомунікацій

Ключовою характеристикою телекомунікаційної індустрії є технологічність як вміння максимально раціонально і ефективно створювати або виконувати телекомунікаційні товари, послуги та сервіси, оперативно й гнучко перебудовуючись відповідно до вимог споживчого ринку. А ключовими компетенціями для суб'єктів телекомунікаційної індустрії можуть бути компетенції в сферах розвитку науки, техніки, технології, економічної, фінансової, соціальної, антикризової діяльності й інших функцій та телекомунікаційних бізнес-процесів. Оскільки ключові компетенції – це індивідуальний портрет бізнесу у телекомунікаційній індустрії, то кожен суб'єкт господарювання формує свій портфель компетенцій і виділяє у ньому найбільш пріоритетні для поточної та стратегічної діяльності.

Ключові слова: *системи управління, діджиталізація, інформаційно-телекомунікаційна галузь, бізнес-процеси, емерджентність.*

Ключевой характеристикой телекоммуникационной индустрии является технологичность как умение максимально рационально и эффективно создавать или выполнять телекоммуникационные товары, услуги и сервисы, оперативно и гибко перестраиваясь в соответствии с требованиями потребительского рынка. А ключевыми компетенциями для субъектов телекоммуникационной индустрии могут быть компетенции в сферах развития науки, техники, технологии, экономической, финансовой, социальной, антикризисной деятельности и других функций и телекоммуникационных бизнес-процессов. Поскольку ключевые компетенции – это индивидуальный портрет бизнеса в телекоммуникационной индустрии, то каждый субъект хозяйствования формирует свой портфель компетенций и выделяет в нем наиболее приоритетные для текущей и стратегической деятельности.

Ключевые слова: *системы управления, диджитализация, информационно-телекоммуникационная отрасль, бизнес-процессы, эмерджентность.*

The key characteristic of the telecommunications industry is manufacturability as the ability to create or perform telecommunications goods, services and services as efficiently and effectively as possible, quickly and flexibly restructuring in accordance with the requirements of the consumer market. The key competencies for the telecommunications industry may be competencies in the areas of science, technology, economic, financial, social, crisis management and other functions and telecommunications business processes. As key competencies are an individual portrait of the business in the telecommunications industry, each business entity forms its own portfolio of competencies and identifies in it the highest priorities for current and strategic activities. The main goal of this paper is to determine the scientific and methodological support of the management system in the telecommunications industry and the development of their key competencies. Organizational management structures in the telecommunications industry are constantly being transformed according to the life cycles of the telecommunications business. The evolution of a business entity from the stage of "origin" to the stage of "maturity" shows that each stage of development of the relevant component must correspond to its management structure. The alternation of these stages of development leads to the need to change the nature of the management structure in the telecommunications industry from: bureaucratic, flexible, democratic, corporate and to a higher democratic level, where administrative management methods change to financial leverage and organizational coordination of independent business units holding. The organizational mechanism of the management system in the telecommunications industry is implemented through the organizational structure of management, which means the unity of stable relationships between elements that provide current and strategic management of functions and processes in the telecommunications industry. The purpose of the structure of the management system is to ensure the sustainable development of the intra-industry socio-economic system through the formation, protection and improvement of methods and algorithms of interconnection and interaction of the system with the external environment and internal elements of the system.

Key words: *management systems, digitalization, information and telecommunication branch, business processes, emergence.*

Постановка проблеми. Організаційні структури управління у телекомунікаційній індустрії постійно трансформуються відповідно до життєвих циклів телекомунікаційного бізнесу. Еволюція бізнесу суб'єкта господарювання від стадії «зародження» до стадії «зрілості» показує, що кожній стадії розвитку відповідного компонента повинна відповідати своя структура управління. Чергування цих стадій розвитку призводить до необхідності зміни характеру структури управління у телекомунікаційній індустрії від: бюрократичного, гнучкого, демократичного, корпоративного та до демократичного більш високого рівня, де адміністративні методи управління змінюються на фінансові важелі впливу і організаційну координацію самостійних бізнес-одиниць у рамках галузевого управлінського холдингу.

Постановка проблеми. Метою статті є визначення науково-методичного забезпечення системи управління на підприємствах телекомунікаційної галузі та розробки їх ключових компетенцій.

Виклад основного матеріалу. Моделювання системи управління у телекомунікаційній індустрії передбачає дослідження будь-якого явища, процесу, системи, дії та сегментної частини шляхом побудови й вивчення їх моделей. Модель – це будь-який образ, уявний або умовний, у вигляді зображення, опису, схеми, креслення, карти, таблиці, графіка, плану, який використовується для визначення, удосконалення, уточнення, проектування або ілюстрації параметрів, властивостей та інших характеристик досліджуваного об'єкта управління.

Виходячи з цього, запропонуємо концептуально-структуровану модель системи управління у телекомунікаційній індустрії з інноваційною орієнтацією у вигляді композиційної схеми (рис. 1), яка включає теоретичну та функціональну складову.

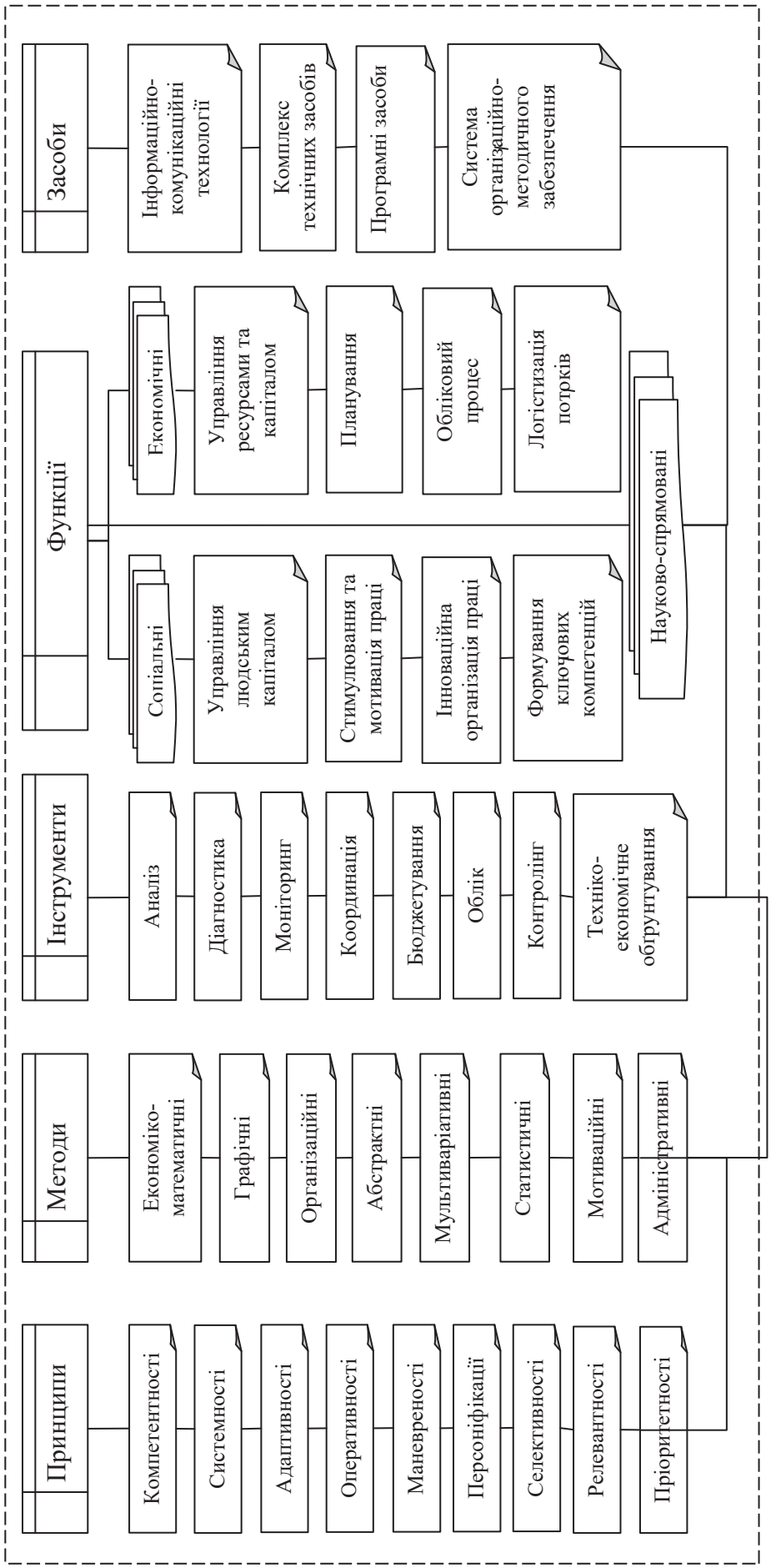

Рис. 1. Концептуально-структурована модель системи управління у телекомунікаційній індустрії з інноваційною орієнтацією

В основу теоретичної складової запропонованої концептуально-структурованої моделі системи управління у телекомунікаційній індустрії з інноваційною орієнтацією покладена ресурсна концепція з урахуванням законів, стандартів, методології, нової парадигми, ключових компетенцій. Ресурсна концепція, як було зазначено раніше, спирається на ресурсно-ринковий підхід у його динамічному прояві, що дозволяє забезпечити ринкову привабливість підприємницької діяльності у телекомунікаційній індустрії, ефективність й активну поведінку суб'єкта господарювання на ринку інформаційно-комунікаційних послуг і сервісів.

Названі переваги ресурсної концепції на відміну від інших сучасних соціально-економічних теорій ставлять її на перше місце в теоретичному базисі та актуальною в системи управління телекомунікаційної індустрії.

Відомо, що теорія повинна спиратися на відповідну базову методологію, яка забезпечує ефективне функціонування всіх ланок певної соціально-економічної системи, у тому числі управлінської діяльності у внутрішньогалузевому середовищі.

В якості базової методології у сучасному управлінні суб'єктом у телекомунікаційній індустрії зміцнюються тенденції системного підходу та реалізується організаційно-орієнтовна парадигма сучасного управління відповідною ланкою.

Функціональна частина запропонованої концептуально-структурованої моделі системи управління у телекомунікаційній індустрії з інноваційною орієнтацією включає визначені: принципи, методи, інструменти, функції управління, а також сучасні засоби, які забезпечують їх ефективне функціонування та стратегічний розвиток.

На відміну від діючих і проектованих систем управління у телекомунікаційній індустрії, які насичені численними функціями, у змодельованій автором системі виділено базові функції управління в галузі з інноваційною орієнтацією:

– соціально-орієнтовна;
– економічно-орієнтовна;
– науково-спрямована.

Функціональна складова моделі обґрунтована теоретичним базисом та актуалізацією соціально-економічної спрямованості внутрішньогалузевої економіки та системи управління, а також зростаючої тенденцією у розвитку корпоративної науки в телекомунікаційній індустрії.

Сутність науково-спрямованої функції позиціонується з інноваційними аспектами та полягає в управлінні власними внутрішніми дослідженнями і розробками нових технологій в управлінні телекомунікаційною індустрією та її суб'єктів.

У сучасних умовах, коли макроекономічне середовище телекомунікаційної індустрії має тенденцію до стабілізації, суб'єкти господарювання отримали фінансові та матеріальні можливості розвивати корпоративну науку як ключовий фактор підвищення своєї конкурентоспроможності, яка сприятиме стратегічному розвитку галузі у національному та міжнародному просторі.

Крім того, розвиток як академічної, так і прикладної науки галузевого спрямування спирається на державну підтримку на всіх рівнях.

Вищий рівень управління з інноваційною орієнтацією може бути забезпечений застосуванням для вирішення стратегічних управлінських завдань автоматизованих інформаційно-комунікаційних технологій, відповідно з якими управлінські рішення починають підкорятися логіці інформаційно-комунікаційного підходу, в основі якого знаходяться принципи оптимізації та адаптації.

Об'єктивними законами, які регулюють процес управління у телекомунікаційній індустрії є закон розвитку та синергії, соціально-економічні складові телекомунікаційного бізнесу й ресурсної концепцією, науковий базис методології сучасного управління на галузевому рівні.

Інноваційність запропонованої моделі для телекомунікаційної індустрії у цілому обґрунтовується наступними основними характеристиками:

– сучасною методологією, яка базується на основоположних концепціях теорії систем, синергетики, кібернетики, емерджентності, стратегічного управління, ключових компетенцій, теорії управління;

– оновленою парадигмою стратегічного управління на основі ресурсної концепції розвитку телекомунікаційної індустрії;

– розширеною функціонально-орієнтовною системою з введенням науково-спрямованих, ресурсно-регулюючих, соціально-економічних, стратегічних, антикризових та оперативних функцій;

– спрямованістю управління у телекомунікаційній індустрії на соціально-економічну відповідальність і соціально-економічні пріоритети відповідно до зростаючою значимістю людського капіталу в галузі;

– високим інтелектуальним рівнем, який обумовленим використанням ключових компетенцій управлінського профілю у інформаційно-комунікаційних технологіях та сервісах;

– цифровізацією управлінської діяльності у телекомунікаційній індустрії,

– максимальним використанням телекомунікаційних засобів медіаіндустрії;

– векторною спрямованістю державних національних програм розвитку інфокомунікаційного простору країни.

Інтеграційні аспекти реалізації запропонованої для телекомунікаційної індустрії системи управління з інноваційною орієнтацією на рівні господарюючого суб'єкта здійснюються через механізм галузевих ключових компетенцій.

Компетенція – це інформаційно-комунікаційний ресурс, який має особливі властивості, містить

відповідний досвід роботи у телекомунікаційній індустрії, знання і навички про спосіб організації та управління ресурсами та бізнес-процесами для досягнення поточних і стратегічних цілей у господарській діяльності суб'єкта галузі.

Сукупність компетенцій складають інтелектуальний потенціал у телекомунікаційній індустрії, що є її пріоритетним внутрішньогалузевим стратегічним ресурсом. Носієм такого ресурсу є персонал, якій задіяний у господарських процесах суб'єктів телекомунікаційної індустрії. Галузевим компетенціям властива ієрархія відповідно до ієрархії здібностей і пріоритетності ресурсів, які знаходяться в управлінні суб'єкта телекомунікаційної індустрії.

Використання здібностей суб'єкта телекомунікаційної індустрії призводить до додавання кінцевого продукту певної частки споживчої вартості, яка з'являється в результаті організованої взаємодії та відповідних функціональних процесів. Ключова компетенція виступає у вигляді ефективного використання здібностей і ресурсів в господарській системі суб'єкта телекомунікаційній індустрії з певною конфігурацією.

Галузеві компетенції, які містять комплекс знань, умінь і навичок в області векторних питань розвитку суб'єкта телекомунікаційної індустрії, та мають орієнтацію на науково-технічні, технологічні, фінансові, економічні, соціальні та інші, називається внутрішньогалузевою ключовою компетенцією. Внутрішньогалузеві ключові компетенції знаходяться на перетині внутрішніх умов телекомунікаційного бізнесу і споживчих переваг, це ті знання, застосування яких впливає на отримання максимальної частки споживної вартості у макроекономічному середовищі. Саме збільшення додаткової споживної вартості за рахунок розвитку внутрішньогалузевої компетенції є підставою для отримання стійкої конкурентної переваги на ринку телекомунікаційних товарів, послуг і сервісів.

Таким чином, внутрішньогалузева ключова компетенція надає можливість отримати у конкурентній боротьбі як якісної переваги, яка відносяться до властивостей продукту або послуги, так і кількісного, що відноситься до стійкого фінансово-економічного становища. Тому, саме доповнення створюваною внутрішньогалузевою ключовою компетенцією споживчої вартості розкриває її синергетичну природу. Внутрішньогалузева ключова компетенція повинна бути універсальною та здатна забезпечити доступ до цілого ряду ринків телекомунікаційних товарів, послуг і сервісів.

На підставі узагальнення наукових праць можна розробити процедуру формування внутрішньогалузевих ключових компетенцій для телекомунікаційної індустрії.

Формування ключових компетенцій з точки зору споживчої вартості повинно включати відповідні етапи (рис. 2). Методика розробки внутрішньогалузевих ключових компетенцій з точки зору внутрішніх можливостей суб'єкта телекомунікаційної індустрії представлена на рис. 3. При цьому особливе значення має виявлення факторів зовнішнього середовища, формування профілю конкуренції на відповідних сегментах ринку телекомунікаційних товарів, послуг і сервісів, які визначають стратегічні можливості суб'єкта господарювання.

Кожен суб'єкт телекомунікаційної індустрії володіє відмінними характеристиками, але необхідно виділити загальні тенденції галузевого ринку, які впливають на стратегію розвитку галузі:

– зниження темпів зростання ринку телекомунікаційних товарів, послуг і сервісів;

– зміна якості попиту та посилення фактору персоналізації;

– підвищення вимог до якості телекомунікаційних товарів, послуг і сервісів;

– посилення вимог до швидкості і термінів виробництва телекомунікаційних товарів та надання послуг і сервісів;

– зростання кількості посередників;

– зниження бар'єрів входу на телекомунікаційний ринок;

– дефіцит висококваліфікованих кадрів;

– відсутність соціально-психологічної підтримки працівників, які задіяні у операційній діяльності суб'єктів телекомунікаційної індустрії.

Основним завданням суб'єкта телекомунікаційної індустрії є формування ключових компетенцій на основі сформованої стратегії розвитку галузі. Конкурентоспроможність суб'єкта телекомунікаційної індустрії визначається ефективним використанням потенціалу:

– виробничо-збутового;

– науково-технічного;

– кадрового.

Ключові компетенції суб'єкта господарювання повинні бути розроблені на основі стратегічних пріоритетів розвитку телекомунікаційної індустрії.

Організаційний механізм системи управління у телекомунікаційній індустрії реалізується через організаційну структуру управління, під якою розуміється єдність стійких взаємозв'язків між елементами, які забезпечують поточне та стратегічне управління функціями й процесами, що протікають в діяльності суб'єктів телекомунікаційної індустрії. Цільове призначення структури системи управління – забезпечити стійкий розвиток внутрішньогалузевої соціально-економічної системи за допомогою формування, охорони та вдосконалення способів й алгоритмів взаємозв'язку і взаємодії системи з зовнішнім середовищем і внутрішніми елементами системи. За цільовим призначенням також пов'язана і здатність адаптації структури системи управління у телекомунікаційній індустрії до умов зовнішнього середовища з найменшими

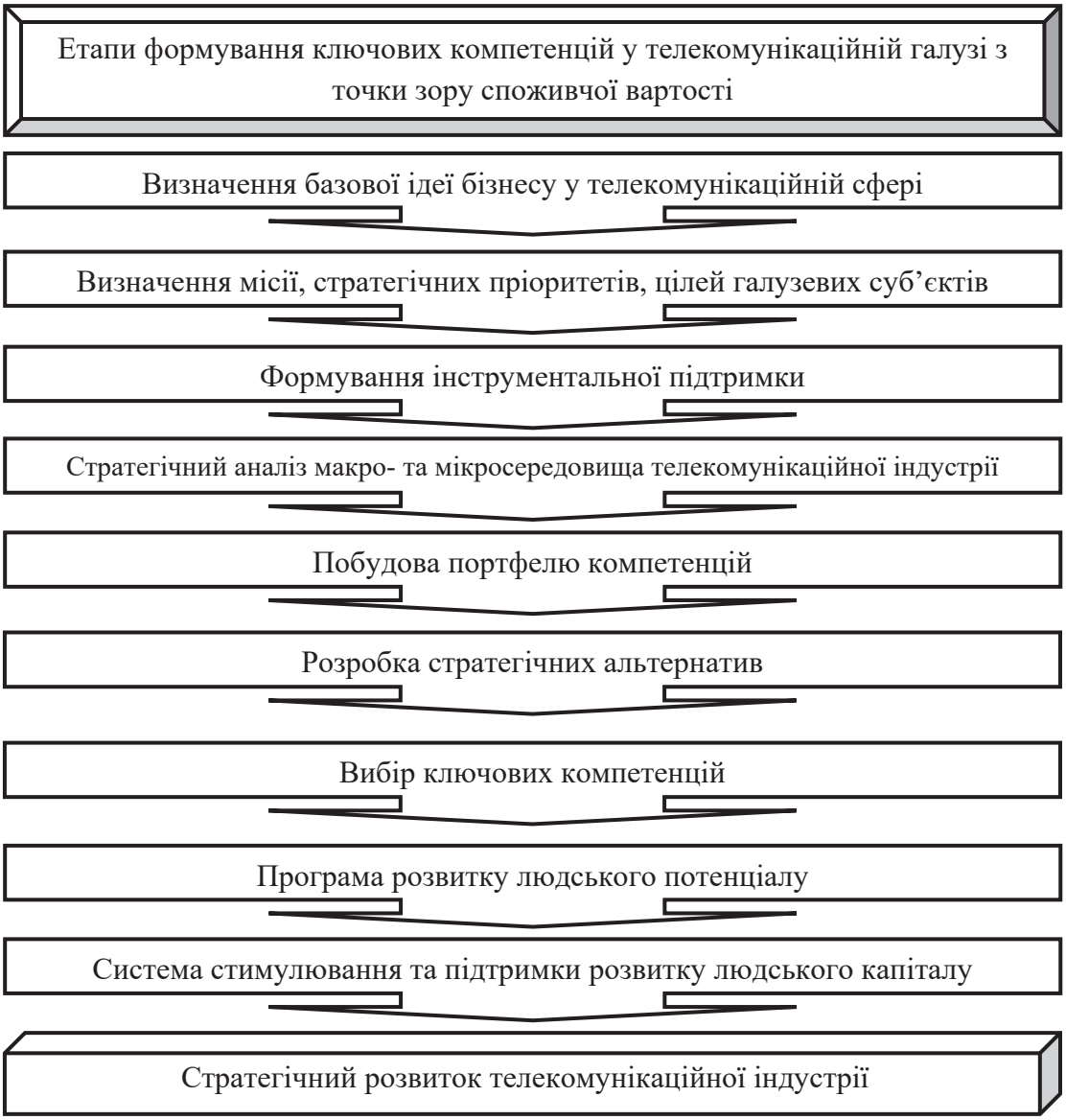

Рис. 2. Етапи формування ключових компетенцій у телекомунікаційній галузі з точки зору споживчої вартості

витратами тимчасових, трудових, матеріальних і фінансових ресурсів.

Сутність і властивості структури внутрішньогалузевого управління визначають такі основні характеристики суб'єкта телекомунікаційної індустрії: стійкість, раціональність, системність, адаптивність, цілісність, гнучкість, керованість, комунікативність, надійність, корпоративна культура. Управлінська структура вирішує завдання внутрішньогалузевої інтеграції та комунікації на ринку телекомунікації.

Організаційне проектування, використання нових моделей і структур управління у телекомунікаційній індустрії постає найважливішим напрямом розвитку системи управління у галузі.

Висновки з проведеного дослідження. Таким чином сформовані та обґрунтовані підходи до моделювання системи управління у телекомунікаційній індустрії враховують критичну оцінку діючих моделей управління, синтез та семантичну взаємодію елементів управління, що впливають на ефективність господарської діяльності з урахуванням системних принципів, функцій, важелів та інструментів, які забезпечують вирішення визначених цілей стратегічного розвитку суб'єктів телекомунікаційної індустрії в умовах європейської інтеграції. В основу теоретико-методологічного базису системи управління у телекомунікаційній сфері об'єктивно вбудовується сучасна парадигма, яка орієнтована на соціальну мотивацію економічних результатів господарювання. Моделювання системи управління у телекомунікаційній індустрії надає можливість досліджувати відповідні об'єкти, явища та процеси шляхом сегментного поділу їх компонентів, що забезпечить виявлення сильних та слабких сторін діяльності суб'єктів. Процес модулювання повинен

Рис. 3. Методика розробки внутрішньогалузевих ключових компетенцій з точки зору внутрішніх можливостей суб'єкта телекомунікаційної індустрії

враховувати принципи змістовності, незалежності, дедуктивності, індуктивності, селективності, динамічності та комплексності. Дослідження процесу управління враховує специфічні особливості функціонування суб'єктів, які функціонують на ринку інформаційно-комунікаційних послуг і сервісів з урахуванням позиціювання у ринковому середовищі.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Побережець О.В. Теоретико-методологічні та практичні засади дослідження системи управління результатами діяльності промислового підприємства : монографія. Херсон : Видавництво : Грінь Д.С., 2016. 500 с.

2. Bertalanffy L. von. General System Theory – A Critical Review. General Systems. Vol. VII. 1962. P. 1–20.

3. Горбань О.М., Бахрушин В.Є. Основи теорії систем і системного аналізу. Запоріжжя : ГУ «ЗІ-ДМУ», 2004. 204 с.

4. Інноваційна економіка: теоретичні та практичні аспекти : монографія. Вип. 3 / за ред. д.е.н., доц. Коваленко О. М., д.е.н., проф. Є.І. Масленнікова. Херсон: ОЛДІ-ПЛЮС, 2018. 634 с.

REFERENCES:

1. Poberezhets O.V. Teoretyko-metodolohichni ta praktychni zasady doslidzhennia systemy upravlinnia rezultatamy diialnosti promyslovoho pidpryiemstva : monohrafiia. Kherson : Vydavnytstvo : Hrin D.S., 2016. 500 p.

2. Bertalanffy L. von. General System Theory – A Critical Review. General Systems. Vol. VII. 1962. P. 1–20.

3. Horban O.M., Bakhrushyn V.Ye. Osnovy teorii system i systemnoho analizu. Zaporizhzhia : HU «ZI-DMU», 2004. 204 p.

4. Innovatsiina ekonomika: teoretychni ta praktychni aspekty : monohrafiia. Vol. 3 / za red. d.e.n., dots. Kovalenko O. M., d.e.n., prof. Ye.I. Maslennikova. Kherson: OLDI-PLIuS, 2018. 634 p.

Dymenko Ruslan
PhD in Economic sciences, Associate Professor,
Head of the Department of Enterprise, Trade and Exchange Activities
State University of Telecommunications

MANAGEMENT SYSTEM MODELING IN THE TELECOMMUNICATIONS INDUSTRY

Urgency of the research. The key characteristic of the telecommunications industry is manufacturability as the ability to create or perform telecommunications goods, services and services as efficiently and effectively as possible, quickly and flexibly restructuring in accordance with the requirements of the consumer market. The key competencies for the telecommunications industry may be competencies in the areas of science, technology, economic, financial, social, crisis management and other functions and telecommunications business processes. As key competencies are an individual portrait of the business in the telecommunications industry, each business entity forms its own portfolio of competencies and identifies in it the highest priorities for current and strategic activities.

The main goal of this paper is to determine the scientific and methodological support of the management system in the telecommunications industry and the development of their key competencies.

Findings. Organizational management structures in the telecommunications industry are constantly being transformed according to the life cycles of the telecommunications business. The evolution of a business entity from the stage of "origin" to the stage of "maturity" shows that each stage of development of the relevant component must correspond to its management structure. The alternation of these stages of development leads to the need to change the nature of the management structure in the telecommunications industry from: bureaucratic, flexible, democratic, corporate and to a higher democratic level, where administrative management methods change to financial leverage and organizational coordination of independent business units holding.

Value (originality). The organizational mechanism of the management system in the telecommunications industry is implemented through the organizational structure of management, which means the unity of stable relationships between elements that provide current and strategic management of functions and processes in the telecommunications industry. The purpose of the structure of the management system is to ensure the sustainable development of the intra-industry socio-economic system through the formation, protection and improvement of methods and algorithms of interconnection and interaction of the system with the external environment and internal elements of the system. The ability to adapt the structure of the management system in the telecommunications industry to the conditions of the environment with the lowest cost of time, labor, material and financial resources is also related to the purpose.

The essence and properties of the structure of intra-industry management determine the following main characteristics of the telecommunications industry: stability, rationality, system, adaptability, integrity, flexibility, manageability, communication, reliability, corporate culture. The management structure solves the problem of intra-industry integration and communication in the telecommunications market.

And formed and substantiated approaches to modeling the management system in the telecommunications industry take into account the critical assessment of existing management models, synthesis and semantic interaction of management elements that affect business efficiency, taking into account system principles, functions, levers and tools to address strategic development goals, subjects of the telecommunication industry in the conditions of European integration. The basis of the theoretical and methodological basis of the management system in the telecommunications sector is objectively embedded in a modern paradigm, which is focused on the social motivation of economic performance. Modeling of the control system in the telecommunications industry provides an opportunity to study the relevant objects, phenomena and processes by segmenting their components, which will identify the strengths and weaknesses of the subjects. The modulation process must take into account the principles of content, independence, deductivity, inductance, selectivity, dynamism and complexity. The study of the management process takes into account the specific features of the functioning of entities operating in the market of information and communication services and services, taking into account the positioning in the market environment.

ФОРМУВАННЯ КОНЦЕПЦІЇ РОЗВИТКУ ЕКОЛОГО-ЕКОНОМІЧНОГО ЦИКЛУ ПЕРЕРОБНОЇ ГАЛУЗІ УКРАЇНИ

FORMATION OF THE DEVELOPMENT CONCEPT OF THE ECOLOGICAL AND ECONOMIC CYCLE OF THE PROCESSING INDUSTRY OF UKRAINE

УДК 351
https://doi.org/10.32843/infrastruct36-87

Залунін М.М.
аспірант кафедри
національної економіки,
маркетингу та міжнародних
економічних відносин
Класичний приватний університет

Ключовою характеристикою телекомунікаційної індустрії є технологічність як вміння максимально раціонально і ефективно створювати або виконувати телекомунікаційні товари, послуги та сервіси, оперативно й гнучко перебудовуючись відповідно до вимог споживчого ринку. А ключовими компетенціями для суб'єктів телекомунікаційної індустрії можуть бути компетенції в сферах розвитку науки, техніки, технології, економічної, фінансової, соціальної, антикризової діяльності й інших функцій та телекомунікаційних бізнес-процесів. Оскільки ключові компетенції – це індивідуальний портрет бізнесу у телекомунікаційній індустрії, то кожен суб'єкт господарювання формує свій портфель компетенцій і виділяє у ньому найбільш пріоритетні для поточної та стратегічної діяльності.

Ключові слова: *системи управління, діджиталізація, інформаційно-телекомунікаційна галузь, бізнес-процеси, емерджентність.*

Ключевой характеристикой телекоммуникационной индустрии является технологичность как умение максимально рационально и эффективно создавать или выполнять телекоммуникационные товары, услуги и сервисы, оперативно и гибко перестраиваясь в соответствии с требованиями потребительского рынка. А ключевыми компетенциями для субъектов телекоммуникационной индустрии могут быть компетенции в сферах развития науки, техники, технологии, экономической, финансовой, социальной, антикризисной деятельности и других функций и телекоммуникационных бизнес-процессов. Поскольку ключевые компетенции – это индивидуальный портрет бизнеса в телекоммуникационной индустрии, то каждый субъект хозяйствования формирует свой портфель компетенций и выделяет в нем наиболее приоритетные для текущей и стратегической деятельности.

Ключевые слова: *системы управления, диджитализация, информационно-телекоммуникационная отрасль, бизнес-процессы, эмерджентность.*

The key characteristic of the telecommunications industry is manufacturability as the ability to create or perform telecommunications goods, services and services as efficiently and effectively as possible, quickly and flexibly restructuring in accordance with the requirements of the consumer market. The key competencies for the telecommunications industry may be competencies in the areas of science, technology, economic, financial, social, crisis management and other functions and telecommunications business processes. As key competencies are an individual portrait of the business in the telecommunications industry, each business entity forms its own portfolio of competencies and identifies in it the highest priorities for current and strategic activities. The main goal of this paper is to determine the scientific and methodological support of the management system in the telecommunications industry and the development of their key competencies. Organizational management structures in the telecommunications industry are constantly being transformed according to the life cycles of the telecommunications business. The evolution of a business entity from the stage of "origin" to the stage of "maturity" shows that each stage of development of the relevant component must correspond to its management structure. The alternation of these stages of development leads to the need to change the nature of the management structure in the telecommunications industry from: bureaucratic, flexible, democratic, corporate and to a higher democratic level, where administrative management methods change to financial leverage and organizational coordination of independent business units holding. The organizational mechanism of the management system in the telecommunications industry is implemented through the organizational structure of management, which means the unity of stable relationships between elements that provide current and strategic management of functions and processes in the telecommunications industry. The purpose of the structure of the management system is to ensure the sustainable development of the intra-industry socio-economic system through the formation, protection and improvement of methods and algorithms of interconnection and interaction of the system with the external environment and internal elements of the system.

Key words: *management systems, digitalization, information and telecommunication branch, business processes, emergence.*

Постановка проблеми. Сталий соціально-економічний розвиток на засадах лінійної моделі економіки, поряд з очевидними перевагами у зростанні добробуту населення, у довготривалій перспективі має суттєві недоліки, що несуть загрозу енергетичній, екологічній та економічній безпеці держави [1].

Європейські країни з високо розвинутою ринковою економікою оцінили вказані загрози ще у 60-х роках XX сторіччя. Наслідком цього стала кардинальна зміна концепції сталого економічного розвитку, де однією з головних компонент було визнано екологічну складову та раціональне природокористування на засадах повного відтворення навколишнього середовища. Відповідним чином відбулась трансформація лінійної моделі економіки до циркулярного типу, головною властивістю якої є замкнений цикл споживання матеріальних ресурсів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Незважаючи на зусилля по просуванню теорії циркулярної економіки, перехід до реалізації даної концепції в усьому світі і стикався з різними проблемами через звиклий спосіб мислення, як зазначають у своїх працях: В. Хас [2]; З. Чешуліні, С. Галані [3]; М. Лідер, А. Рашид [4] та інші. Тим не менш, деякі зусилля для переходу до циркулярної економіки, були задокументовані в Європі та Китаї, і показали, зо існують відповідні уявлення щодо різних підходів та викликів цієї економічної моделі (Б. Су [5]). Як зазначають компетентні джерела [6–7], ці підходи були результатом різного розуміння циркулярної економіки, специфіки місцевого контексту та особливих мотивів до здійснення концепції.

Розглядаючи різні підходи науковців до циркулярної економіки, стосовно Європи слід зауважити, що багато авторів [7–9] зазначають, що

безпека сировини та матеріалів була одним з головних рушійних сил для впровадження моделі циркулярної економіки через високу залежність від імпорту сировини. А. Мюррей та Ф. Прістон [7–8] у працях зазначають, що перехід розпочався як ініціатива приватного сектора з акцентом на фінансові вигоди, а дійсно розвиток циркулярної економіки розпочався після підходу «знизу вгору», коли дії приватного сектора поступово почали підтримуватись політиками та державними установами. З. Чешуліні, С. Галані [3] вважають, що офіційною стратегією циркулярної економіки була програма «Ресурсоефективна Європа», яка спрямована на підвищення ефективності використання ресурсів та мінімізації відходів за рахунок технологічних інновацій як основної діяльності.

З іншого боку, підхід китайських вчених показав свою актуальність для вирішення екологічної кризи, реалізуючи в основному ініціативи щодо промислової екологізації з фокусом на переробці Б. Су [5]. В рамках розробки Національної політичної стратегії щодо циркулярної економіки було прийнято Закон про сприяння циркулярній економіці, який має намір збалансувати екологічні та соціальні проблеми (З. Чешуліні, С. Галані [3]). Цей підхід був розроблений з формальними правилами для дотримання компаніями, отримуючи підтримку урядових та міжнародних організацій (Ф. Гілс [10]).

З аналізу підходів вчених до глобальної практики циркулярної економіки, нещодавно (М. Ледер, А. Рашид [11]). запропонували «практичну стратегію» для реалізації концепції циркулярної економіки з одночасними підходами як зверху вниз (національні зусилля) так і підходом знизу вгору (зусилля компанії) Причиною цієї пропозиції є зворотна мотивація між зацікавленими сторонами (націями, урядовими органами, суспільством та підприємствами промислового бізнесу), і гостра потреба «узгодити та зблизити» ці мотивації.

Підписання та набуття чинності Угоди про асоціацію між Україною та ЄС у 2014 р. передбачало певні зобов'язання України щодо приведення національної нормативно-правової бази до Європейських стандартів управління відходами на основі ієрархії пріоритетів циркулярної економіки [2; 3].

Постановка завдання. Метою статті є розробка концепцій розвитку переробної галузі України урахуванням еколого-економічного циклу**.**

Виклад основного матеріалу дослідження. Що стосується переробної галузі України, то у 2018 р. вона виробляла 22,2% валового внутрішнього продукту та 35,2% сукупного випуску продукції. Внаслідок цього, викиди забруднюючих речовин підприємствами галузі склали 35,2% від всіх видів економічної діяльності, діоксиду вуглецю – 37,9%; було утворено відходів – 9,1%; здійснено забір прісної води в обсязі 5,2% та використано – 9,8%. При цьому, поточні витрати на охорону навколишнього природного середовища дорівнювали 28,3% від їх загального обсягу, а капітальні інвестиції – 34,2%.

Тому, формування замкненого еколого-економічного циклу переробної галузі України в умовах сталого розвитку є актуальним та своєчасним завданням, однак на методичному рівні стикається з проблемою наявних міжгалузевих зв'язків. З макроекономіки відомо, що в ході господарської діяльності кожна галузь споживає продукти життєдіяльності як власного виробництва, так і інших галузей. Так само, результат основної діяльності певної галузі може виступати як кінцевим продуктом на споживчому ринку, так і складовою проміжного споживання в інших видах економічної діяльності. Саме тому, досліджуючи проблему трансформаційних змін переробної галузі на засадах циркулярної економіки, замкнений еколого-економічний цикл не може обмежуватись лише певною галуззю.

Так, у 2018 р. сукупний випуск продукції переробної промисловості складав 3129137 млн. грн. В ході виробничої діяльності даними підприємствами було спожито власної продукції на суму 855078 млн. грн. та продукції інших галузей в обсязі 1483511 млн. грн. Разом проміжне споживання склало 2338589 млн. грн. Отже, за рахунок складної структури міжгалузевих зв'язків, шкода навколишньому середовищу від виробництва кінцевої продукції переробної промисловості наносилась не лише підприємствами даної галузі, але й більшістю інших секторів економіки України. Аналогічним чином, проміжний попит на продукцію переробки у 2018 р. дорівнював 1749652 млн. грн., з яких 894574 млн. грн., або 51,1% – це попит інших галузей.

Таким чином ми вважаємо, що концепція розвитку еколого-економічного циклу визначеного сектору економіки, з урахуванням існуючої структури проміжного споживання, повинна виходити з показників екологічності його продукції, що включають всі стадії її обробки.

Під екологічністю будемо розуміти величину додаткової шкоди навколишньому середовищу, що завдається збільшенням її кінцевого попиту. Зважаючи на наявні дані Державної служби статистики України [4], екологічність продукції будемо вимірювати за наступними напрямками оцінки:

– обсяги атмосферних викидів забруднюючих речовин ΔE_1;

– обсяги атмосферних викидів діоксиду вуглецю ΔE_2;

– утворення відходів від економічної діяльності та в домогосподарствах ΔE_3;

– забір ΔE_4 та використання ΔE_5 прісної води підприємствами тощо.

Абсолютні значення вказаних показників не дозволяють в повній мірі визначити ефективність

змін, що відбувались у промисловості протягом останніх років. Саме тому, обсяги відповідної шкоди були співставлені з відповідними обсягами виробництва. Таким чином, оцінка екологічності продукції галузі дозволить нам врахувати величину забруднень з урахуванням проміжного споживання.

Методичною основою вказаних розрахунків є балансова модель Леонт'єва [5], що в якості вхідних даних використовує агреговані статистичні таблиці «Витрати-випуск». З її допомогою ми отримуємо можливість проводити оцінку поточного стану та розробляти сценарії управління екологічністю продукції галузі за такими напрямками:

– розрахунок обсягу загальної шкоди навколишньому середовищу, що був заподіяний в ході виробництва продукції певного сектору економіки, з урахуванням всіх стадій утворення доданої вартості;

– аналіз антропогенного впливу всіх галузей, що брали участь у випуску продукції переробної промисловості;

– сценарний аналіз ефекту розповсюдження прогнозного кінцевого попиту на екологічність виробництва тощо.

На завершення, концепція розвитку еколого-економічного циклу переробної галузі України повинна містити блок економічної оцінки наслідків реалізації запропонованих заходів, на основі попереднього аналізу та сценарного моделювання. Підсумовуючи вищесказане, відповідна концепція набуває вигляду, як показано на рис. 1.

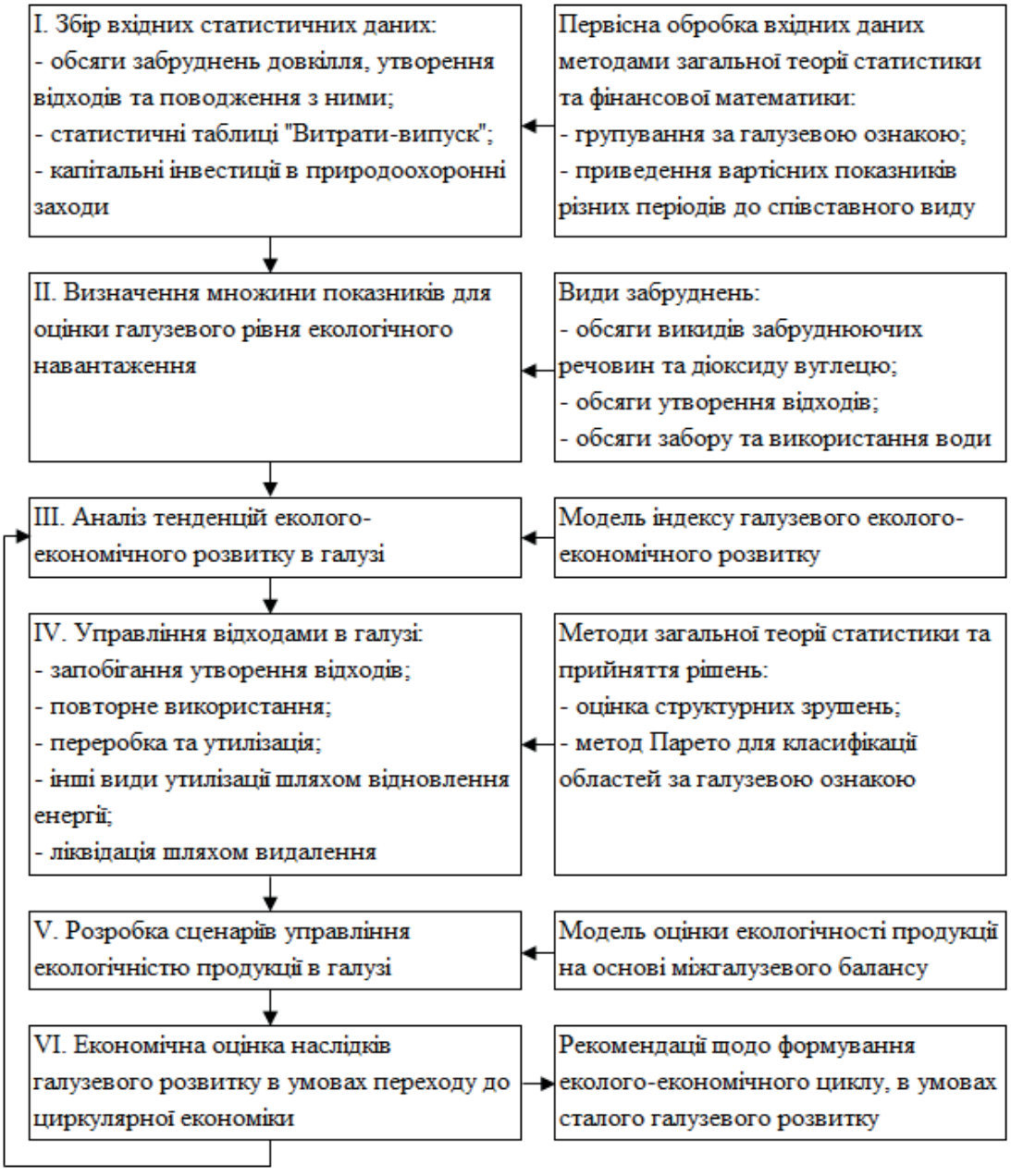

Рис. 1. Концепція розвитку еколого-економічного циклу переробної галузі України

Джерело: розроблено автором

Нижче розглянемо модель оцінки екологічності продукції на основі міжгалузевого балансу. Для цього введемо умовні позначення. Нехай:

– обсяги забруднення довкілля позначаються матрицею $E[n \times m]$, де n – агрегована кількість галузей економіки України; m – кількість видів забруднень; E_{ij} – абсолютний обсяг забруднення j-ого виду і-ою галуззю протягом звітного періоду. Тоді, $E_j = \sum_{i=1}^{n} E_{ij}$ – сукупна величина забруднення j-ого виду за економікою в цілому;

– вектор сукупного випуску продукції $X[n]$, де X_i – обсяг сукупного випуску продукції і-ою галуззю. Тоді, $Z_{ij} = \frac{E_{ij}}{X_i}$ – середній рівень j-ого виду забруднення і-ою галуззю, в розрахунку на 1 млн. грн. сукупного випуску;

– вектор кінцевого попиту $F[n]$, де F_i – величина кінцевого попиту на продукцію і-ої галузі. Тоді, $\frac{E_{ij}}{F_i}$ – середній рівень j-ого виду забруднення і-ою галуззю, в розрахунку на 1 млн. грн. кінцевого попиту;

– матриця проміжного споживання $X[n \times n]$, де X_{ij} – обсяг проміжного споживання j-ою галуззю продукції і-ої галузі.

Зважаючи на високу інерційність макроекономічних процесів, структуру міжгалузевих зв'язків, на основі введених умовних позначень, визначають за допомогою матриці прямих витрат $A[n \times n]$:

$$a_{ij} = \frac{X_{ij}}{X_j}, \quad (1)$$

де a_{ij} – коефіцієнт прямих витрат; X_j – сукупний випуск продукції j-ою галуззю.

Тоді, основне рівняння міжгалузевого балансу у матричній формі набуває вигляду:

$$X = AX + F, \quad (2)$$

Вирішення рівняння (2) передбачає знаходження сукупного випуску X, що задовольняє сценарному кінцевому попиту F та відповідному проміжному споживанню A й записується у вигляді (3):

$$X = (I - A)^{-1} F, \; B = (I - A)^{-1} \rightarrow$$
$$\rightarrow X = BF, \rightarrow \Delta X = B\Delta F, \quad (3)$$

де I – одинична матриця; B – матриця повних витрат; ΔF, ΔX – відповідно, зміна кінцевого попиту та сукупного випуску продукції

Отже, показник екологічності, або зміна обсягу забруднення j-ого виду при збільшенні кінцевого попиту ΔF та відповідного зростання сукупного випуску ΔX буде обчислюватись за формулою (4):

$$\Delta E_j = \sum_{i=1}^{n} (\Delta X_i \times Z_{ij}), \quad (4)$$

де ΔE_j – зміна обсягу забруднення j-ого виду

Зведені результати розрахунків динаміки екологічності продукції переробної галузі протягом 2016–2018 р., з використанням рівняння (4), наведені в табл. 1.

Як видно з табл. 1, екологічність продукції даної галузі протягом досліджуваного періоду за всіма видами економічної діяльності та напрямками оцінки мала позитивні тенденції. Тобто, обсяги забруднень на 1 млн. грн. кінцевої продукції скорочувались. Виняток складали відходи від економічної діяльності ХЗ, відносна величина яких за останні роки зросла на 20–25%. Ці негативні зміни були викликані зростанням обсягів утворення відходів у добувній промисловості, продукція якої споживається переробною галуззю в ході суспільного виробництва.

Висновки з проведеного дослідження. Таким чином, на сьогоднішній день виникає нагальна проблема у використанні більш екологічних енергоресурсів та переходу до альтернативних джерел енергії. Погіршення еколого-економічної ефективності у добувній галузі, відповідно до ефекту розповсюдження, сприяли погіршенню екологічності продукції по економіці України в цілому.

Таблиця 1

Динаміка екологічності продукції переробної галузі України за даними 2016–2018 р.

Вид діяльності	Рік	Зміна обсягу забруднень в розрахунку на 1 млн. грн. додаткового кінцевого попиту в цінах базисного року				
		ΔE_1, тон	ΔE_2, тон	ΔE_3, тон	ΔE_4, тис. м^3	ΔE_5, тис. м^3
Виробництво харчових продуктів	2016	0,834	40,464	98,514	2,695	1,944
	2018	0,666	34,069	124,724	3,188	1,965
	Темп приросту, %	-20,1%	-15,8%	+26,6%	+18,3%	+1,1%
Виробництво коксу та продуктів нафтоперероблення	2016	1,588	65,234	335,989	1,999	1,555
	2018	1,277	55,662	411,486	1,655	1,254
	Темп приросту, %	-19,6%	-14,7%	+22,5%	-17,2%	-19,3%
Металургійне виробництво	2016	5,200	251,241	475,128	5,455	4,982
	2018	4,145	176,773	568,636	4,442	4,117
	Темп приросту, %	-20,3%	-29,6%	+19,7%	-18,6%	-17,4%
Інша переробна промисловість	2016	1,290	70,473	145,807	2,223	1,895
	2018	1,031	57,479	175,832	2,017	1,654
	Темп приросту, %	-20,0%	-18,4%	+20,6%	-9,3%	-12,7%

Науковою новизною даної роботи є розробка концепції розвитку еколого-економічного циклу переробної галузі України, що на відміну від існуючих, поєднує сучасний практичний досвід впровадження циркулярної економіки та економіко-математичні методи й моделі, що дозволяє виконувати кількісну оцінку впливу запропонованих заходів на навколишнє середовище й приймати обґрунтовані рішення.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Гахович Н.Г. Екологізація промислового виробництва як необхідна умова подолання диспропорційності / Н.Г. Гахович // в кн. Світогосподарська диспропорційність: особливості, тенденції, вплив на економіку України: наукова доповідь / за ред. чл.–кор. НАН України Л.В. Шинкарук: НАН України, Ін–т екон. та прогнозув. НАН України. – К., 2012. – С. 94–98.

2. Haas, W. 2015. How circular is the global economy? An assessment of material flows, waste production, and recycling in the European Union and the World in 2005. Journal of Industrial Ecology, 19(5), pp. 765–777.

3. Ghisellini, P., Cialani, C. & Ulgiati, S., 2016. A review on circular economy: The expected transition to a balanced interplay of environmental and economic systems. Journal of Cleaner Production, 114, pp. 11–32. Available at: http://dx.doi.org/10.1016/j.jclepro.2015.09.007. (дата звернення: 05.05.2019).

4. Lieder, M. & Rashid, A., 2016. Towards circular economy implementation: A comprehensive review in context of manufacturing industry. Journal of Cleaner Production, 115, pp. 36–51.

5. Su. B., 2013. A review of the circular economy in China: Moving from rhetoric to implementation. Journal of Cleaner Production, 42, pp. 215–227.

6. European Commission, 2014. Scoping study to identify potential circular economy actions, priority sectors, material flows and value chains, Luxembourg.

7. Murray, A., Skene, K. & Haynes, K., 2015. The Circular Economy: An Interdisciplinary Exploration of the Concept and Application in a Global Context. Journal of Business Ethics.

8. Preston, F., 2012. A Global Redesign? Shaping the Circular Economy, London. Available at: http://www.chathamhouse.org/sites/files/chathamhouse/public/Research/Energy, Environment and Development/bp0312_preston.pdf (дата звернення: 05.05.2019).

9. Kostetska, K., Khumarova, N., Umanska, Y., Shmygol, N., & Koval, V. (2019). Institutional qualities of inclusive environmental management in sustainable economic development. Management Systems in Production Engineering, 28(2), 15–22.

10. Geels, F.W., Elzen, B. & Green K., 2004. General Introduction: system innovation and transitions to sustainability. In System Innovation and the Transition to Sustainability. Bodmin: Edward Elgar Publishing Limited

11. Lieder, M. & Rashid, A., 2016. Towards circular economy implementation: A comprehensive review in context of manufacturing industry. Journal of Cleaner Production, 115, pp. 36–51

12. Директива Європейського Парламенту та Ради 2008/98/ЄС [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://menr.gov.ua/news/31288.html (дата звернення: 05.05.2019).

13. Міщенко В.С. Проблеми імплементації європейського законодавства у сфері поводження з відходами / Міщенко В.С., Виговська Г.П. // Сотрудничество для решения проблемы отходов: Материалы 4-й международной конференции (31 января – 1 февраля 2007 г., г. Харьков, Украина). – Х., 2007. – С. 21–24.

14. Статистичний збірник «Довкілля України за 2018 рік». – Державна служба статистики України. – К., 2019 р. – 214 с.

15. Ляшенко І.М. Економічні гіпотези та динаміка рівноважних цін в моделі Леонтьєва «витрати-випуск» / І.М. Ляшенко, О.І. Ляшенко, А.М. Онищенко // Економічна кібернетика. – № 3–4(57–58). – 2009. – С. 14–18.

REFERENCES:

1. Гахович Н.Г. (2012) Ecologization of industrial production as a necessary condition for overcoming disproportion / N.G. Gakhovich // in the book. World economic disproportion: features, tendencies, influence on the economy of Ukraine: scientific report / ed. Corresponding Member NAS of Ukraine LV Shinkaruk: National Academy of Sciences of Ukraine, Institute of Economics. and predicted. NAS of Ukraine. – K. P. 94–98.(in Ukrainian)

2. Haas W. (2015). How circular is the global economy? An assessment of material flows, waste production, and recycling in the European Union and the World in 2005. Journal of Industrial Ecology, 19(5), pp. 765–777

3. Ghisellini, P., Cialani, C. &Ulgiati, S. (2016) A review on circular economy: The expected transition to a balanced interplay of environmental and economic systems. Journal of Cleaner Production, 114, pp. 11–32. Available at: http://dx.doi.org/10.1016/j.jclepro.2015.09.007. (accessed 05.05.2019).

4. Lieder, M. & Rashid, A.(2016) Towards circular economy implementation: A comprehensive review in context of manufacturing industry. Journal of Cleaner Production, 115, pp. 36–51.

5. Su, B. (2013) A review of the circular economy in China: Moving from rhetoric to implementation. Journal of Cleaner Production, 42, pp. 215–227.

6. European Commission (2014) Scoping study to identify potential circular economy actions, priority sectors, material flows and value chains, Luxembourg.

7. Murray, A., Skene, K. & Haynes, K. (2015) The Circular Economy: An Interdisciplinary Exploration of the Concept and Application in a Global Context. Journal of Business Ethics.

8. Preston, F., 2012. A Global Redesign? Shaping the Circular Economy, London. Available at: http://www.chathamhouse.org/sites/files/chathamhouse/public/Research/Energy, Environment and Development/bp0312_preston.pdf. (accessed 05.05.2019).

9. Kostetska, K., Khumarova, N., Umanska, Y., Shmygol, N., &Koval, V. (2019). Institutional qualities of inclusive environmental management in sustainable economic development. Management Systems in Production Engineering, 28(2), 15–22.

10. Geels, F.W., Elzen, B. & Green K. (2004) General Introduction: system innovation and transitions to sustainability. In System Innovation and the Transition to Sustainability. Bodmin: Edward Elgar Publishing Limited.

11. Lieder, M. & Rashid, A. (2016) Towards circular economy implementation: A comprehensive review in context of manufacturing industry. Journal of Cleaner Production, 115, pp. 36– 51.

12. Directive 2008/98 / EC of the European Parliament and of the Council [Electronic resource]. – Access mode: https://menr.gov.ua/news/31288.html (accessed 05.05.2019)/

13. Mishchenko V.S. (2007) Problems of implementation of European legislation in the field of waste management / Mishchenko V.S., Vyhovska G.P. // Cooperation to solve the problem of waste: Proceedings of the 4th International Conference (January 31 – February 1, 2007, Kharkov, Ukraine). – X. P. 21–24. (in Ukrainian)

14. Statistical collection "Environment of Ukraine for 2018". (2019) – State Statistics Service of Ukraine. – K. – 214 p. (in Ukrainian)

15. Lyashenko I.M. (2009) Economic hypotheses and dynamics of equilibrium prices in Leontiev's model "cost-output" / I.M. Lyashenko, O.I. Lyashenko, A.M. Onishchenko // Economic Cybernetics. – № 3–4(57–58). P. 14–18. (in Ukrainian)

Zalunin Mykyta
Postgraduate Student at Department of National Economy,
Marketing and International Economic Relations
Classical Private University

FORMATION OF THE DEVELOPMENT CONCEPT OF THE ECOLOGICAL AND ECONOMIC CYCLE OF THE PROCESSING INDUSTRY OF UKRAINE

The purpose of the article is to develop concepts for the development of the processing industry of Ukraine taking into account the ecological and economic cycle.

The article indicates that the use of the result of the main activity of a certain industry can act as both a final product in the consumer market and a component of intermediate consumption in other types of economic activity. That is why, studying the problem of transformational changes in the processing industry on the basis of a circular economy, it has been proved that a closed ecological-economic cycle cannot be limited only to a certain industry. The methodological basis of these calculations is the balance sheet model of Leontief, which uses aggregate statistical tables "Costs-output" as input data.

With the help of Leontiev's model, the author was able to assess the current state and develop scenarios for managing the environmental friendliness of the industry in the following areas:

– calculation of the amount of total damage to the environment that was caused during the production of a particular sector of the economy, taking into account all stages of value added;

– analysis of the anthropogenic impact of all industries involved in the production of processing industry;

– scenario analysis of the effect of the spread of the forecast final demand on the environmental friendliness of production, etc.

The article proves that the formation of a closed ecological and economic cycle of the processing industry in Ukraine in the context of sustainable development is an urgent and timely task. It is proved that today there is an urgent problem in the use of more environmentally friendly energy resources and the transition to alternative energy sources. Deterioration of ecological and economic efficiency in the extractive industry, in accordance with the distribution effect, contributed to the deterioration of environmental friendliness of products in the economy of Ukraine as a whole.

The author proposed a concept for the development of the ecological and economic cycle of the processing industry in Ukraine, which, unlike the existing ones, combines modern practical experience in the implementation of a circular economy and economic and mathematical methods and models, which allows a quantitative assessment of the impact of the proposed measures on the environment and make informed decisions.

ЗМІСТ

РОЗДІЛ 1. СВІТОВЕ ГОСПОДАРСТВО І МІЖНАРОДНІ ЕКОНОМІЧНІ ВІДНОСИНИ

Вербіцька І.І.
МІЖНАРОДНІ ПОДАТКОВІ ВІДНОСИНИ У СФЕРІ УНИКНЕННЯ ПОДВІЙНОГО ОПОДАТКУВАННЯ: ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ **3**

Кульганік О.М.
МОНІТОРИНГ ІНВЕСТИЦІЙНОЇ ПРИВАБЛИВОСТІ БІЗНЕС-СЕРЕДОВИЩА УКРАЇНИ В КОНТЕКСТІ РОЗВИТКУ СВІТОВОЇ ЕКОНОМІКИ **9**

Кушнір Л.М., Брензович К.С.
МІЖНАРОДНИЙ ТУРИЗМ ЯК ЧИННИК ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ КРАЇН І РЕГІОНІВ..... **15**

РОЗДІЛ 2. ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ НАЦІОНАЛЬНИМ ГОСПОДАРСТВОМ

Баришевська І.В., Костенко Т.А., Врабіє Н.В.
СЕРЕДНЬОСТРОКОВЕ БЮДЖЕТНЕ ПЛАНУВАННЯ: ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД ТА ПЕРСПЕКТИВИ ЗАПРОВАДЖЕННЯ В УКРАЇНІ..... **22**

Вівчар О.І., Редьква О.З., Гарматюк О.О.
СУТНІСНО-ЗМІСТОВА ХАРАКТЕРИСТИКА ОРГАНІЗАЦІЙНО-ЕКОНОМІЧНОГО МЕХАНІЗМУ РОЗПОДІЛУ ФІНАНСОВИХ РЕСУРСІВ ОБ'ЄДНАНОЇ ТЕРИТОРІАЛЬНОЇ ГРОМАДИ: ПОРІВНЯЛЬНО-АНАЛІТИЧНИЙ ПІДХІД У КОНТЕКСТІ БЕЗПЕКОЗНАВСТВА **29**

Громова О.В., Антонець А.Є.
ТЕОРЕТИКО ПРАКТИЧНІ ЗАСАДИ СТВОРЕННЯ ІНФОРМАЦІЙНО-ЛОГІСТИЧНОГО ЦЕНТРУ..... **35**

Злидник М.І.
ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ КОНКУРЕНЦІЇ ТА ПІДХОДИ ДО ЇЇ ТРАКТУВАННЯ..... **43**

Коваленко Л.Г., Нагернюк Д.В.
ДІЛОВИЙ ТУРИЗМ ЯК ЧИННИК ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ФУНКЦІОНУВАННЯ ГОТЕЛЬНИХ ПІДПРИЄМСТВ..... **50**

Малик І.П., Тадеєв Ю.П., Шкробот М.В.
ТЕОРЕТИЧНІ ТА ЕМПІРИЧНІ ЗАКОНОМІРНОСТІ ЕВОЛЮЦІЇ КОНЦЕПЦІЇ ЕКОНОМІЧНОГО ЗРОСТАННЯ **56**

Палешко Я.С., Кубецька О.М.
ДЕРЖАВНИЙ БОРГ ЯК ФАКТОР ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ..... **63**

Феленчак Ю.Б., Шевчук І.Б.
НОВІ НАПРЯМИ ВИКОРИСТАННЯ ІНФОРМАЦІЙНО-КОМУНІКАТИВНИХ ТЕХНОЛОГІЙ У СФЕРІ ТУРИЗМУ..... **69**

Шушкова Ю.В.
ОБҐРУНТУВАННЯ СТРАТЕГІЧНИХ ПРІОРИТЕТІВ ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ РЕІНДУСТРІАЛІЗАЦІЇ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ НА ЗАСАДАХ ТЕХНОЛОГІЧНОЇ МОДЕРНІЗАЦІЇ **75**

Ящук Т.А.
СТРУКТУРА І НАПРЯМИ ПОЗАБЮДЖЕТНОГО ФІНАНСУВАННЯ ЗАКЛАДІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ..... **82**

РОЗДІЛ 3. ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ ПІДПРИЄМСТВАМИ

Боднар О.А., Врабіє Н.В., Джосан В.П.
ФІНАНСОВА РЕСТРУКТУРИЗАЦІЯ: ОСОБЛИВОСТІ ТА ЕФЕКТИВНІСТЬ ПРОВЕДЕННЯ В УКРАЇНІ **88**

Бреус С.В., Бойко Д.А.
СУТНІСТЬ ТА МЕТОДИ ОЦІНЮВАННЯ КОНКУРЕНТНИХ ПЕРЕВАГ ПІДПРИЄМСТВА У КОНТЕКСТІ УПРАВЛІННЯ НИМИ..... **93**

Галасюк С.С., Хетагурова Д.О.
ПРО ДОЦІЛЬНІСТЬ ЗАСТОСУВАННЯ ТЕРМІНА «ЗАКЛАД ГОТЕЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА»..... **99**

Грубар А.М., Жигалкевич Ж.М.
ТЕНДЕНЦІЇ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ E-COMMERCE РИНКУ УКРАЇНИ..... **107**

Гук О.В., Мохонько Г.А.
ІНВЕСТУВАННЯ СТАРТАП-ПРОЕКТІВ В УКРАЇНІ **114**

Дивнич О.Д., Бондаренко М.Ф., Суббота Н.В.
СТРАТЕГІЧНІ НАПРЯМИ ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ДІЯЛЬНОСТІ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ **119**

Дорофєєв О.В., Вороніна В.Л., Торяник Ю.Г.
УДОСКОНАЛЕННЯ СИСТЕМИ УПРАВЛІННЯ
ЕКОНОМІЧНИМ РОЗВИТКОМ АГРАРНИХ ПІДПРИЄМСТВ **127**

Зоря О.П.
ДЕРЖАВНЕ РЕГУЛЮВАННЯ ТА ЕКОНОМІЧНА ПІДТРИМКА РОЗВИТКУ
АГРАРНИХ ПІДПРИЄМСТВ В УМОВАХ ІНСТИТУЦІЙНИХ ТРАНСФОРМАЦІЙ **134**

Ільченко В.Ю., Григорів О.І.
СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ АВТОМОБІЛЬНИХ ПАСАЖИРСЬКИХ ПЕРЕВЕЗЕНЬ **140**

Коваль С.І.
СПЕЦИФІКА СИСТЕМИ УПРАВЛІННЯ БЕЗПЕКОЮ
ХАРЧОВИХ ПРОДУКТІВ НА ПРИНЦИПАХ НАССР **146**

Ковальова О.М., Кравченко К.В., Пшикало В.С.
ДИЛЕМА ЕФЕКТИВНОСТІ ВИРОЩУВАННЯ ОЛІЙНИХ КУЛЬТУР
ТА ЗБЕРЕЖЕННЯ РОДЮЧОСТІ В УМОВАХ СТАНОВЛЕННЯ РИНКУ ЗЕМЛІ **152**

Ковбаса О.М., Мартиненко К., Дрозденко С.В.
АСПЕКТИ УПРАВЛІННЯ ВИТРАТАМИ В ГАЛУЗІ РОСЛИННИЦТВА **158**

Ковтун В.А.
ЗНАЧЕННЯ ТА ЕФЕКТИВНІСТЬ ВИКОРИСТАННЯ
ЗЕМЕЛЬНО-РЕСУРСНОГО ПОТЕНЦІАЛУ АГРАРНИХ ПІДПРИЄМСТВ **165**

Кононенко Ж.А., Песцова-Світалка О.С., Петренко В.О.
ПРОГНОЗУВАННЯ ФІНАНСОВИХ РЕЗУЛЬТАТІВ ЯК ЕЛЕМЕНТ
ПЛАНУВАННЯ РОЗВИТКУ ДІЯЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВА **171**

Крамаренко А.В., Нагорна М.Н., Цапко В.В.
КЛІЄНТООРІЄНТОВАНІСТЬ: ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ТА СУЧАСНІ ПІДХОДИ ДО ЇЇ ОЦІНКИ **178**

Кудінов В.В., Васильєва С.І., Ігнатова О.М.
УПРАВЛІННЯ ТА ПЛАНУВАННЯ КОМЕРЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВА **185**

Лизанець А.Г., Пугачевська К.Й., Човрі Д.В.
УПРАВЛІННЯ ТРУДОВОЮ АКТИВНІСТЮ ПЕРСОНАЛУ ПІДПРИЄМСТВА **193**

Линник О.І., Жадан Т.А.
ОСНОВНІ ЕЛЕМЕНТИ АДАПТИВНОЇ СИСТЕМИ УПРАВЛІННЯ ПІДПРИЄМСТВОМ
ГОТЕЛЬНО-РЕСТОРАННОГО ГОСПОДАРСТВА В УМОВАХ НЕСТАБІЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ **199**

Лук'янова О.М., Борисенко О.М.
ШЛЯХИ ПІДВИЩЕННЯ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ
ЗАЛІЗНИЧНОЇ ГАЛУЗІ В СУЧАСНИХ УМОВАХ **205**

Макаруха С.Р.
АНАЛІЗ СТАНУ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ КООПЕРАТИВІВ ЛЬВІВСЬКОЇ ОБЛАСТІ **211**

Малтиз В.В., Шевченко М.С.
СТРАТЕГІЇ УПРАВЛІННЯ КАДРАМИ НА СУЧАСНИХ ПІДПРИЄМСТВАХ **215**

Михайлюк О.М.
ОСОБЛИВОСТІ ОРГАНІЗАЦІЇ МЕНЕДЖМЕНТУ В ДЕРЖАВНИХ ОРГАНІЗАЦІЯХ **220**

Подольна В.В., Коростинська Н.Р.
SOCIAL MEDIA MARKETING ЯК СУЧАСНИЙ МЕТОД
ПРОСУВАННЯ ТОВАРІВ НА МЕБЛЕВОМУ РИНКУ **225**

Пономаренко І.В.
TIKTOK-МАРКЕТИНГ **230**

Попадюк О.В., Лучик О.І.
ПРИНЦИПИ ТА МЕХАНІЗМ СОЦІАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ
В УМОВАХ СТРАТЕГІЧНОГО УПРАВЛІННЯ ПІДПРИЄМСТВОМ **235**

Порсюрова І.П., Кайдрович Х.І., Пинда Ю.В.
КОНЦЕПТУАЛІЗАЦІЯ ВНУТРІШНЬОГО АУДИТУ ОПЕРАЦІЙ
З ЦІННИМИ ПАПЕРАМИ ПІДПРИЄМСТВ ХАРЧОВОЇ ПРОМИСЛОВОСТІ **247**

Потапюк І.П., Родько О.Ю., Прокопенко О.В.
ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ
ТОВАРНО-ЦІНОВОЇ ПОЛІТИКИ СУЧАСНИХ ПІДПРИЄМСТВ **254**

Ратушняк О.Г., Глущенко Л.Д., Лесько О.Й.
ПРИЙНЯТТЯ РІШЕНЬ ЩОДО ВИБОРУ ДІЛОВОГО ПАРТНЕРА
ПІДПРИЄМСТВА ДЛЯ ЕФЕКТИВНОЇ ПАРТНЕРСЬКОЇ ВЗАЄМОДІЇ **260**

Сакун Л.М., Герасимчук В.В., Вєлькін Б.О.
ВПРОВАДЖЕННЯ СИСТЕМИ УПРАВЛІННЯ ЯКІСТЮ
У ДІЯЛЬНІСТЬ ВІТЧИЗНЯНИХ АВТОТРАНСПОРТНИХ ПІДПРИЄМСТВ **266**

Ситник Н.С., Бей І.М.
ФІНАНСОВО-ЕКОНОМІЧНА БЕЗПЕКА ПІДПРИЄМСТВ УКРАЇНИ **273**

Сич О.А., Мушинський А.Р.
УДОСКОНАЛЕННЯ ФІНАНСОВОГО СТАНУ ПІДПРИЄМСТВА
В СУЧАСНИХ ЕКОНОМІЧНИХ УМОВАХ **280**

Стригуль Л.С., Тур Г.Є., Нгуєн Т.М.Х.
ЕФЕКТИВНІСТЬ ТА ПРИБУТКОВІСТЬ: ТЕОРЕТИЧНИЙ АСПЕКТ **287**

Філіпковська Л.О., Уманська К.С.
МАРКЕТИНГОВІ ЗАХОДИ ЩОДО МОДЕРНІЗАЦІЇ ОБСЛУГОВУВАННЯ
У БАНКІВСЬКІЙ СИСТЕМІ УКРАЇНИ **293**

Цалко Т.Р., Харченко Т.О.
СТРАТЕГІЧНЕ ФІНАНСОВЕ ПЛАНУВАННЯ ТА УПРАВЛІННЯ В БАНКІВСЬКІЙ УСТАНОВІ **301**

РОЗДІЛ 4. РОЗВИТОК ПРОДУКТИВНИХ СИЛ І РЕГІОНАЛЬНА ЕКОНОМІКА

Федорова Ю.В.
ІННОВАЦІЙНІ КАДРОВІ ТЕХНОЛОГІЇ В ПУБЛІЧНОМУ УПРАВЛІННІ **308**

Хомюк Н.Л.
ФОРМУВАННЯ ОПТИМАЛЬНОЇ СТРУКТУРИ
ОБ'ЄДНАНИХ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД ВОЛИНСЬКОЇ ОБЛАСТІ **314**

РОЗДІЛ 5. ЕКОНОМІКА ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ ТА ОХОРОНИ НАВКОЛИШНЬОГО СЕРЕДОВИЩА

Зосименко Т.І., Лисенко Д.Г.
ЕКОЛОГІЧНА КОМПОНЕНТА ІННОВАЦІЙНИХ ІНТЕРЕСІВ
ЯК ЧИННИК СТАЛОГО РОЗВИТКУ СУСПІЛЬНОГО ВИРОБНИЦТВА **320**

РОЗДІЛ 6. ДЕМОГРАФІЯ, ЕКОНОМІКА ПРАЦІ, СОЦІАЛЬНА ЕКОНОМІКА І ПОЛІТИКА

Лубкей Н.П., Крамарчук С.П.
ФОРМУВАННЯ ЕФЕКТИВНОГО ФІНАНСОВОГО МЕХАНІЗМУ СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ НАСЕЛЕННЯ **327**

Мангушев Д.В., Сіладі К.Б.
АНАЛІЗ ІНФРАСТРУКТУРИ РИНКУ ОСВІТНІХ ПОСЛУГ ЗАКЛАДІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ В УКРАЇНІ **333**

Ткачук В.О., Панченко Д.О.
ТРАНСФОРМАЦІЯ МОЛОДІЖНОГО РИНКУ ПРАЦІ В УМОВАХ ЦИФРОВОЇ ЕКОНОМІКИ **339**

РОЗДІЛ 7. ГРОШІ, ФІНАНСИ І КРЕДИТ

Баришевська І.В., Бондаренко Г.Ю., Рак І.В.
МЕТОДОЛОГІЧНИЙ АНАЛІЗ ПРОБЛЕМИ ОЦІНЮВАННЯ
І МІНІМІЗАЦІЯ РИЗИКІВ ФІНАНСОВИХ СИСТЕМ УКРАЇНИ **346**

Виклюк М.І., Коблик І.І., Кличко О.Я.
ФУНКЦІОНУВАННЯ НЕДЕРЖАВНИХ ПЕНСІЙНИХ ФОНДІВ
НА РИНКУ ФІНАНСОВИХ ПОСЛУГ ТА АКТИВІЗАЦІЯ ЇХНЬОЇ ДІЯЛЬНОСТІ **352**

Гербич Л.А., Еркес О.Є.
ВЕКТОРИ РОЗВИТКУ СИСТЕМИ ГАРАНТУВАННЯ ВКЛАДІВ
ЧЛЕНІВ КРЕДИТНИХ СПІЛОК В УКРАЇНІ **359**

Городецька Т.Е., Гришин С.О.
ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ РОЗВИТКУ МІСЦЕВИХ БЮДЖЕТІВ В УКРАЇНІ **366**

Гупаловська М.Б.
ПЕРСПЕКТИВИ ДЕРЖАВНОГО ФІНАНСОВОГО КОНТРОЛЮ МІСЦЕВИХ БЮДЖЕТІВ **371**

Гуцул І.А.
ЕФЕКТИВНІСТЬ УПРАВЛІННЯ МИТНИМИ РИЗИКАМИ
У КРАЇНАХ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ ТА УКРАЇНІ **377**

Дубина М.В., Жаворонок А.В., Марич М.Г.
СУЧАСНИЙ РОЗВИТОК VIP-БАНКІНГУ В УКРАЇНІ **385**

Журавльова І.В., Берест М.М.
ДІАГНОСТИКА БАНКРУТСТВА ПІДПРИЄМСТВ
НА ПІДҐРУНТІ ОЦІНЮВАННЯ ФІНАНСОВОЇ СТІЙКОСТІ **393**

Kisilova Inna, Revega Anastasia
PROBLEMS OF INSURANCE ORGANIZATIONS INVESTMENT PORTFOLIO MANAGEMENT **403**

Коблик І.І., Мельник В.Я., Хмара Н.Б.
ДЕФІЦИТ ДЕРЖАВНОГО БЮДЖЕТУ І ДЖЕРЕЛА ЙОГО ФІНАНСУВАННЯ **408**

Коваленко В.В., Шелудько С.А.
ПРОЕКТНЕ ФІНАНСУВАННЯ В УМОВАХ НЕВИЗНАЧЕНОСТІ ТА РИЗИКУ **415**

Ковальчук Н.О., Кернаджук М.М., Ткачук О.В.
УПРАВЛІННЯ ГРОШОВИМИ ПОТОКАМИ ВІД ІНВЕСТИЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ
ЯК ПЕРЕДУМОВА ЕФЕКТИВНОГО ГОСПОДАРЮВАННЯ ПІДПРИЄМСТВА **426**

Kryvtsun Iryna
PECULIARITIES OF MODERN BANKING MARKET REGULATION **432**

Пєнська І.О., Тюріна Д.М., Федяй Г.С.
ФІНАНСОВА СТІЙКІСТЬ ПІДПРИЄМСТВА
ЯК КЛЮЧОВА ХАРАКТЕРИСТИКА ФІНАНСОВОГО СТАНУ **436**

Савчук С.В.
ФОРМУВАННЯ ДОХОДІВ МІСЦЕВИХ БЮДЖЕТІВ В УМОВАХ БЮДЖЕТНОЇ ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЇ **441**

Стефанів І.Ф.
НАПРЯМИ РОЗВИТКУ ПРОФЕСІЙНИХ ФІНАНСОВИХ ТА КРЕДИТНИХ ПОСЛУГ В УКРАЇНІ **448**

Торяник Ж.І., Федоренко В.В.
ОРГАНІЗАЦІЙНО-ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ УПРАВЛІННЯ
ПРОБЛЕМНИМИ АКТИВАМИ БАНКІВСЬКИХ УСТАНОВ **455**

Хома І.Б., Ярмошук А.Ю.
РОЛЬ ФІНАНСОВИХ ПОСЕРЕДНИКІВ НА РИНКУ ФІНАНСОВИХ ПОСЛУГ В УКРАЇНІ **464**

Христофорова О.М., Харитоненко А.В.
ТЕОРЕТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ КЛІЄНТСЬКОЇ БАЗИ БАНКІВ УКРАЇНИ **469**

Яременко В.Г., Тюріна Д.М., Гусакова Т.О.
ДОХОДИ І ВИДАТКИ ДЕРЖАВНОГО БЮДЖЕТУ **475**

Ярмак О.В., Кравченко Г.В.
ЯКІСНА ХАРАКТЕРИСТИКА ЕКОНОМІЧНОЇ КАТЕГОРІЇ «БЮДЖЕТ» **480**

Ярмак О.В., Носков Р.С.
ОСОБЛИВОСТІ ФУНКЦІОНУВАННЯ СИСТЕМИ МІСЦЕВИХ ФІНАНСІВ У СУЧАСНИХ УМОВАХ **484**

Ярмак О.В., Покусай О.М.
ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ БЮДЖЕТУ ЯК ЕКОНОМІЧНОЇ КАТЕГОРІЇ **489**

РОЗДІЛ 8. БУХГАЛТЕРСЬКИЙ ОБЛІК, АНАЛІЗ ТА АУДИТ

Головай Н.М., Сисоєва І.М.
МІСЦЕ ФІНАНСОВОЇ ЗВІТНОСТІ В СИСТЕМІ ОБҐРУНТУВАННЯ І ПРИЙНЯТТЯ РІШЕНЬ **494**

Лесняк В.О.
КЛАСИФІКАЦІЯ ТА ОЦІНКА ОСНОВНИХ ЗАСОБІВ У БУХГАЛТЕРСЬКОМУ ОБЛІКУ **500**

Литвин З.Б.
НЕОБХІДНІСТЬ ЕКОНОМІЧНОГО АНАЛІЗУ В СИСТЕМІ УПРАВЛІННЯ СУБ'ЄКТА ГОСПОДАРЮВАННЯ **508**

Сердюков К.Г., Шаміна В.А.
МІСЦЕВЕ ОПОДАТКУВАННЯ: ЗАГАЛЬНІ ПРИНЦИПИ **516**

Сулима М.О.
ТРАНСФОРМАЦІЯ ВІТЧИЗНЯНОГО БУХГАЛТЕРСЬКОГО ОБЛІКУ
В ЄВРОПЕЙСЬКЕ ЦИФРОВЕ БІЗНЕС-СЕРЕДОВИЩЕ **521**

РОЗДІЛ 9. МАТЕМАТИЧНІ МЕТОДИ, МОДЕЛІ ТА ІНФОРМАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ В ЕКОНОМІЦІ

Венгерська Н.С., Чернявська А.В.
ПОНЯТТЯ ТА РОЗВИТОК ВИКОРИСТАННЯ ТЕХНОЛОГІЇ БЛОКЧЕЙН **527**

Жерліцин Д.М., Чабаненко І.С.
СИМУЛЬТАТИВНА МОДЕЛЬ ВИРОБНИЦТВА ПРОДУКЦІЇ ТВАРИННИЦТВА В УКРАЇНІ **532**

Куниця В.С., Цевух Ю.О.
РОЛЬ ФІНАНСОВИХ ІННОВАЦІЙ У ЗАБЕЗПЕЧЕННІ РОЗВИТКУ БАНКІВСЬКОГО СЕКТОРУ **537**

Зілінська А.С.
БЮДЖЕТНА ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЯ ЄВРОСОЮЗУ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ДЛЯ УКРАЇНИ **547**

Дименко Р.А.
МОДЕЛЮВАННЯ СИСТЕМИ УПРАВЛІННЯ У ТЕЛЕКОМУНІКАЦІЙНІЙ ІНДУСТРІЇ **554**

Залунін М.М.
ФОРМУВАННЯ КОНЦЕПЦІЇ РОЗВИТКУ
ЕКОЛОГО-ЕКОНОМІЧНОГО ЦИКЛУ ПЕРЕРОБНОЇ ГАЛУЗІ УКРАЇНИ **561**

CONTENTS

SECTION 1. WORLD ECONOMY AND INTERNATIONAL ECONOMIC RELATIONS

Verbitska Inessa
INTERNATIONAL TAX RELATIONS IN AVOIDING OF DOUBLE TAXATION: PROBLEMS AND PROSPECTS..... **3**

Kulhanik Oksana
MONITORING THE INVESTMENT ATTRACTIVENESS OF UKRAINE'S BUSINESS ENVIRONMENT IN THE CONTEXT OF WORLD ECONOMIC DEVELOPMENT..... **9**

Kushnir Lyubov, Brenzovych Kateryna
INTERNATIONAL TOURISM AS A FACTOR OF ECONOMIC DEVELOPMENT OF COUNTRIES AND REGIONS..... **15**

SECTION 2. ECONOMY AND OPERATION OF NATIONAL ECONOMY

Baryshevskaya Inna, Kostenko Tatiana, Vrabiie Nelia
MEDIUM-TERM BUDGET PLANNING: FOREIGN EXPERIENCE AND PROSPECTS FOR IMPLEMENTATION IN UKRAINE..... **22**

Vivchar Oksana, Redkva Okana, Garmatiuk Oksana
ESSENTIAL INTENTIONAL CHARACTERISTICS OF ORGANIZATIONAL AND ECONOMIC MECHANISM OF DISTRIBUTION OF FINANCIAL RESOURCES OF UNITED TERRITORIAL COMMUNITY: A COMPARATIVE-ANALYTICAL APPROACH IN THE CONTEXT OF SECURITY..... **29**

Gromova Olena, Antonetz Andriy
THEORETICAL AND PRACTICAL PRINCIPLES OF CREATION OF THE INFORMATION AND LOGISTIC CENTER..... **35**

Zlydnyk Marta
THEORETICAL BASIS OF COMPETITION AND ITS INTERPRETATION APPROACHES..... **43**

Kovalenko Liubov, Naherniuk Diana
BUSINESS TOURISM AS A FACTOR OF INCREASE OF EFFICIENCY OF HOTEL ENTERPRISES FUNCTIONING..... **50**

Malyk Iryna, Tadeyev Yuriy, Shkrobot Marina
THEORETICAL AND EMPIRICAL LAWS OF EVOLUTION OF ECONOMIC GROWTH CONCEPTS..... **56**

Paleshko Yana, Kubetska Olga
GOVERNMENT DEBT AS A FACTOR OF ECONOMIC SECURITY..... **63**

Felenchak Yuliia, Shevchuk Iryna
NEW AREAS OF USE OF INFORMATION AND COMMUNICATION TECHNOLOGIES IN THE FIELD OF TOURISM..... **69**

Shyshkova Yulia
THE STATE POLICY STRATEGIC PRIORITIES OF UKRAINE'S ECONOMY REINDUSTRIALIZATION ON THE BASIS OF TECHNOLOGICAL MODERNIZATION JUSTIFYING..... **75**

Yashchuk Tetiana
STRUCTURE AND DIRECTIONS OF EXTRABUDGETARY FINANCING OF HIGHER EDUCATIONAL INSTITUTIONS..... **82**

SECTION 3. ECONOMY AND ENTERPRISE MANAGEMENT

Bodnar Elena, Vrabiie Nelia, Djosan Viktoria
FINANCIAL RESTRUCTURING: FEATURES AND EFFICIENCY OF CONDUCTING IN UKRAINE..... **88**

Breus Svitlana, Boyko Dmytro
THE ESSENCE AND METHODS OF EVALUATING THE COMPETITIVE ADVANTAGES OF THE ENTERPRISE IN THE CONTEXT OF MANAGING THEM..... **93**

Galasyuk Svitlana, Khetagurova Diana
ABOUT APPROVAL OF THE APPLICATION OF THE «HOTEL INDUSTRY ESTABLISHMENT»..... **99**

Hrubar Anna, Zhygalkevych Zhanna
TRENDS AND PROSPECTS OF UKRAINE E-COMMERCE MARKET..... **107**

Guk Olga, Mokhonko Ganna
INVESTMENT OF STARTUP PROJECTS IN UKRAINE..... **114**

Dyvnych Olga, Bondarenko Maryana, Subbota Natalya
STRATEGIC DIRECTIONS OF IMPROVEMENT OF EFFICIENCY OF AGRICULTURAL ENTERPRISES' ACTIVITIES..... **119**

Dorofyeyev Oleksandr, Voronina Viktoriia, Torianyk Yuliia,
IMPROVEMENT OF THE ECONOMIC DEVELOPMENT
MANAGEMENT SYSTEM OF AGRARIAN ENTERPRISES..... **127**

Zoria Oleksii
STATE REGULATION AND ECONOMIC SUPPORT FOR THE DEVELOPMENT
OF AGRARIAN ENTERPRISES IN THE CONDITIONS OF INSTITUTIONAL TRANSFORMATIONS..... **134**

Ilchenko Victoria, Hryhoriv Oleksandr
CURRENT TRENDS IN THE DEVELOPMENT OF ROAD PASSENGER TRANSPORTATION..... **140**

Koval Svitlana
SPECIFICITY OF THE FOOD SAFETY MANAGEMENT SYSTEM BASED ON HACCP PRINCIPLES..... **146**

Kovalova Olha, Kravchenko Karina, Pshykalo Vjacheslav
THE DILEMMA OF THE EFFICIENCY OF OIL CROPS CULTIVATION AND SUSTAINING
THE PRODUCTIVITY IN THE CONDITIONS OF THE LAND MARKET FORMATION..... **152**

Kovbasa Oleksandr, Martynenko Kateryna, Drozdenko Serhii
ASPECTS OF COST MANAGEMENT IN THE PLANT INDUSTRY..... **158**

Kovtun Valentyna
THE IMPORTANCE AND EFFICIENCY OF USING
THE LAND RESOURCES POTENTIAL OF AGRARIAN ENTERPRISES..... **165**

Kononenko Zhanna, Pestsova-Svitalka Oksana, Petrenko Vika
FORECASTING FINANCIAL RESULTS AS AN ELEMENT
OF ENTERPRISE DEVELOPMENT PLANNING..... **171**

Kramarenko Alice, Nagorna Natalya, Tsapko Vladyslav
CLIENT ORIENTATION: THEORETICAL FOUNDATIONS
AND MODERN APPROACHES TO EVALUATION..... **178**

Kudinov Valentin, Vasylieva Svitlana, Ignatova Olena
MANAGEMENT AND PLANNING OF ENTERPRISE COMMERCIAL ACTIVITIES..... **185**

Lyzanets Anzhela, Puhachevska Kateryna, Chovri Diana
LABOR ACTIVITY MANAGEMENT OF THE ENTERPRISE PERSONNEL..... **193**

Lynnyk Olena, Zhadan Tetiana
KEY ELEMENTS OF THE ADAPTIVE SYSTEM OF MANAGEMENT
OF THE HOTEL AND RESTAURANT ECONOMY IN THE UNSTABLE ECONOMY..... **199**

Lukianova Olena, Borysenko Oleksii
WAYS OF IMPROVING COMPETITIVENESS
OF THE RAILWAY INDUSTRY IN MODERN CONDITIONS..... **205**

Makarukha Stepan
ANALYSIS OF THE STATE OF AGRICULTURAL COOPERATIVES OF THE LVIV REGION..... **211**

Maltyz Viktoriia, Shevchenko Mariia
HR MANAGEMENT STRATEGIES FOR MODERN ENTERPRISES..... **215**

Mikhailuk Alexandra
FEATURES OF MANAGEMENT ORGANIZATION IN STATE ORGANIZATIONS..... **220**

Podolna Valentina, Korostynska Nikolina
MEDIA AS A MODERN METHOD OF PROMOTING GOODS IN THE FURNITURE MARKET..... **225**

Ponomarenko Ihor
TIKTOK MARKETING..... **230**

Popadiuk Olena, Luchyk Oleh
PRINCIPLES AND MECHANISM OF SOCIAL RESPONSIBILITY
IN STRATEGIC MANAGEMENT OF ENTERPRISE..... **235**

Porsyurova Iryna, Kaydrovych Khrystyna, PundaYuriy
CONCEPTUALIZATION OF INTERNAL AUDIT OF OPERATIONS
WITH SECURITIES OF THE FOOD INDUSTRY..... **247**

Potapiuk Iryna, Rodko Olena, Prokopenko Oksana
PECULIARITIES OF FORMATION COMMODITY-PRICE POLICY AT MODERN ENTERPRISES..... **254**

Ratushnyak Olga, Hlushchenko Larysa, Lesko Alexandr
DECISIONS MAKING FOR SELECTION OF THE ENTERPRISE BUSINESS PARTNER
FOR EFFECTIVE PARTNERSHIP INTERACTION..... **260**

Sakun Lesia, Gerasimchuk Viktoria, Vielkin Bohdan
IMPLEMENTATION OF QUALITY MANAGEMENT SYSTEM
IN THE ACTIVITY OF DOMESTIC MOTOR TRANSPORT ENTERPRISES..... **266**

Sytnyk Natalia, Bei Iryna
FINANCIAL AND ECONOMIC SECURITY OF ENTERPRISES OF UKRAINE..... **273**

Sych Olga, Mushynskyi Andrii
THE IMPROVEMENT OF THE FINANCIAL CONDITION OF THE ENTERPRISE
IN THE TERMS OF CURRENT ECONOMIC SITUATION..... **280**

Strygul Larysa, Tur Ganna, Nguyen Txi Mi Xan
EFFICIENCY AND PROFITABILITY: THEORETICAL ASPECT..... **287**

Filipkovska Larysa, Umanska Karina
MARKETING MEANS FOR THE MODERNIZATION
OF SERVICES IN THE BANKING SYSTEM OF UKRAINE..... **293**

Tsalko Tetiana, Kharchenko Tetiana
STRATEGIC FINANCIAL PLANNING AND MANAGEMENT IN THE BANKING INSTITUTION..... **301**

SECTION 4. DEVELOPMENT OF PRODUCTIVE POTENTIAL AND REGIONAL ECONOMY

FedorovaYuliia
INNOVATIVE STAFF TECHNOLOGIES IN PUBLIC ADMINISTRATION..... **308**

Khomiuk Nataliia
FORMATION OF THE OPTIMAL STRUCTURE
OF THE UNITED TERRITORIAL COMMUNITIES OF THE VOLYN REGION..... **314**

SECTION 5. ECONOMY OF NATURAL RESOURCES MANAGEMENT AND ENVIRONMENT PROTECTION

Zosymenko Tetiana, Lysenko Dmytro
ENVIRONMENTAL COMPONENT OF INNOVATIVE INTERESTS AS A FACTOR
OF SUSTAINABLE DEVELOPMENT OF SOCIAL PRODUCTION..... **320**

SECTION 6. DEMOGRAPHY, LABOR ECONOMY, SOCIAL ECONOMY AND POLITICS

Lubkey Nadiya, Kramarchuk Svitlana
FORMATION OF EFFECTIVE FINANCIAL MECHANISM OF PEOPLE'S SOCIAL PROTECTION..... **327**

Mangushev Dmitry, Siladi Kristina
ANALYSIS OF INFRASTRUCTURE OF THE MARKET OF EDUCATIONAL
SERVICES OF HIGHER EDUCATION INSTITUTIONS IN UKRAINE..... **333**

Tkachuk Viacheslav, Panchenko Dariia
ANSFORMATION OF THE YOUTH LABOUR MARKET
IN THE CONDITIONS OF THE DIGITAL ECONOMY..... **339**

SECTION 7. MONEY, FINANCES AND CREDIT

Baryshevska Inna, Bondarenko Hanna, Rak Irina
METHODOLOGICAL ANALYSIS OF THE PROBLEM
OF MINIMIZING THE RISKS OF FINANCIAL SYSTEMS OF UKRAINE..... **346**

Vykliuk Maryana, Koblyk Igor, Klychko Oleh
FUNCTIONING OF NON-STATE PENSION FUNDS IN THE MARKET
OF FINANCIAL SERVICES AND ACTIVATION OF THEIR ACTIVITIES..... **352**

Gerbych Ludmila, Erkes Olena
DEVELOPMENT VECTORS OF THE DEPOSIT GUARANTEE
SYSTEM OF THE CREDIT UNIONS IN UKRAINE..... **359**

Gorodeczka Tetyana, Gryshyn Sergij
THE THEORETICAL BASIS OF LOCAL BUDGET DEVELOPMENT IN UKRAINE..... **366**

Myroslava Hupalovska
PROSPECTS OF STATE FINANCIAL CONTROL OF LOCAL BUDGETS..... **371**

Hutsul Inna
THE EFFECTIVENESS OF CUSTOMS RISK MANAGEMENT
IN THE COUNTRIES OF THE EUROPEAN UNION AND UKRAINE..... **377**

Dubyna Maksym, Zhavoronok Artur, Marych Maksym
RESEARCH OF THE MODERN VIP-BANKING IN UKRAINE..... **385**

Zhuravlova Iryna, Berest Maryna
BANKRUPTCY DIAGNOSTICS OF ENTERPRISES ON THE BASIS OF FINANCIAL SUSTAINABILITY..... **393**

Kisilova Inna, Revega Anastasia
PROBLEMS OF INSURANCE ORGANIZATIONS INVESTMENT PORTFOLIO MANAGEMENT..... **403**

Koblyk Igor, Melnyk Vasul, Khmara Natalia
DEFICIT OF THE STATE BUDGET AND THE SOURCE OF ITS FINANCING..... **408**

Kovalenko Victoria, Sheludko Sergii
PROJECT FINANCING IN THE CONDITIONS OF UNCERTAINTY AND RISK..... **415**

Kovalchuk Natalia, Kernadguk Maryana, Tkachuk Oksana
CASH FLOW MANAGEMENT FROM INVESTING ACTIVITIES
AS A PREMISE FOR EFFECTIVE ENTERPRISE MANAGEMENT..... **426**

Kryvtsun Iryna
PECULIARITIES OF MODERN BANKING MARKET REGULATION..... **432**

Pienska Iryna, Tiurina Dina, Fediai Ganna
THE FINANCIAL STABILITY OF THE ENTERPRISE
AS A KEY CHARACTERISTIC OF THE FINANCIAL CONDITION..... **436**

Savchuk Svitlana
FORMATION OF LOCAL BUDGET REVENUES IN CONDITIONS OF BUDGETARY DECENTRALIZATION..... **441**

Stefaniv Ihor
DIRECTIONS OF PROFESSIONAL FINANCIAL
AND CREDIT SERVICES DEVELOPMENT IN UKRAINE..... **448**

Torianyk Zhanna, Fedorenko Victoriya
ORGANIZATIONAL-THEORETICAL BASIS OF MANAGEMENT
OF PROBLEM ASSETS OF BANKING INSTITUTIONS..... **455**

Choma Iryna, Yarmoshuk Andrii
THE ROLE OF FINANCIAL INTERMEDIARIES IN THE FINANCIAL SERVICES MARKET IN UKRAINE..... **464**

Khristoforova Olena, Haritonenko Anastasiia
THEORETICAL FEATURES OF FORMATION OF CUSTOMER BANK OF BANKS UKRAINE..... **469**

Yaremenko Valentyna, Tiurina Dina, Gusakova Tetyana
INCOME AND EXPENDITURE OF THE STATE BUDGET..... **475**

Yarmak Olga, Kravchenko Ganna
QUALITATIVE CHARACTERISTICS OF THE ECONOMIC CATEGORY «BUDGET»..... **480**

Yarmak Olga, Noskov Rostyslav
FEATURES OF FUNCTIONING OF THE SYSTEM OF LOCAL FINANCE IN MODERN CONDITIONS..... **484**

Yarmak Olga, Pokusaj Oksana
THEORETICAL AND METHODOLOGICAL ASPECTS
OF THE BUDGET AS AN ECONOMIC CATEGORY..... **489**

SECTION 8. ACCOUNTING, ANALYSIS AND AUDIT

Holovai Nadiia, Sysoieva Inna
THE PLACE OF FINANCIAL STATEMENT IN THE DECISION SUPPORT SYSTEM..... **494**

Lesnyak Vladimir
CLASSIFICATION AND ASSESSMENT OF FIXED ASSETS IN ACCOUNTING ACCOUNTING..... **500**

Lytvyn Zoriana
THE NEED FOR ECONOMIC ANALYSIS IN THE ENTERPRISE MANAGEMENT SYSTEM..... **508**

Serdiukov Kostyantyn, Shamina Valeriya
LOCAL TAXATION: GENERAL PRINCIPLES..... **516**

Sulyma Mariana
TRANSFORMATION OF ACCOUNTING INTO A EUROPEAN DIGITAL BUSINESS ENVIRONMENT..... **521**

SECTION 9. MATHEMATICAL METHODS, MODELS AND INFORMATION TECHNOLOGIES IN ECONOMY

Venherska Natalia, Cherniavska Alona
CONCEPTS AND DEVELOPMENT OF USING BLOCKCHAIN TECHNOLOGY..... **527**

Zherlitsyn Dmytro, Chabanenko Iryna
SIMULTATIVE MODEL OF PRODUCTION OF UKRAINE'S ANIMAL HUSBANDRY PRODUCTS..... **532**

Kunitsya Victoria, Tsevukh Yulia
THE ROLE OF FINANCIAL INNOVATION
IN PROVIDING THE DEVELOPMENT OF THE BANKING SECTOR..... **537**

Zilinska Alina
BUDGET DECENTRALIZATION OF THE EUROPEAN UNION AND PROSPECTS FOR UKRAINE..... **547**

Dymenko Ruslan
MANAGEMENT SYSTEM MODELING IN THE TELECOMMUNICATIONS INDUSTRY..... **554**

Zalunin Mykyta
FORMATION OF THE DEVELOPMENT CONCEPT OF THE ECOLOGICAL
AND ECONOMIC CYCLE OF THE PROCESSING INDUSTRY OF UKRAINE..... **561**

Наукове видання

ІНФРАСТРУКТУРА РИНКУ

Електронний науково-практичний журнал

Випуск 36

Коректура • *Н. Ігнатова*

Комп'ютерна верстка • *І. Стратій*

Засновник видання:
ПУ «Причорноморський науково-дослідний інститут економіки та інновацій»
Адреса редакції: вул. Інглезі 6/1, оф. 135,
м. Одеса, Україна, 65009
Телефон: +38 (048) 709-38-69
Веб-сайт журналу: www.market-infr.od.ua
E-mail редакції: journal@market-infr.od.ua